

NOBEL MÜKAFATI
LAUREATLARININ ƏSƏRLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin
**“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin
əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi
haqqında”** 2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

“Şərq-Qərb”
Bakı – 2011

Rabindranath Tagore

Inventas vitam juvat excoluisse per artes
Ustalıǵa yüksələrək bu dünyanı xoş edənə

NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Rabindranat Taqor

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“Şərq-Qərb”

Bakı – 2011

ISBN 978-9952-34-290-1

Tərcümə edənlər: Beydulla Musayev
Əli Səbri
Mikayıl Rzaquluzadə
Mehdi Mirkişiyev

Ön sözün müəllifi: A.Qnatyuk-Danilçuk

Redaktor: Əsəd Nəsiri

Korrektorlar: Aqşin Məsimov
Pərinaz Səmədova
İbrahim Hübətov

Bədii tərtibat və
dizaynın müəllifi: Tərhan Qorçu

Kompüter düzümü: Hikmət Aydınova

Rabindranat Taqor. Seçilmiş əsərləri.

Bakı: "Şərq-Qərb", 2011, 928 səh.

Mətn: Bakı Slavyan Universiteti, "Kitab aləmi" NPM, 2011
Bədii tərtibat, səhifələnmə: "Tutu" nəşriyyatı, 2011
© "Şərq-Qərb" ASC, 2011

ÖN SÖZ

Böyük hind yazıçısı və şairi, filosofu və ictimai xadimi, Nobel mükafatı laureatı, maarifpərvəri, humanisti və vətənpərvəri Rabindranat Taqor (Robindronath Thakur) 1861-ci il may ayının 7-də Benqaliyanın paytaxtı Kəlküttə şəhərində anadan olmuşdur.

Taqorlar nəslı Benqaliyaya görkəmli ictimai və mədəniyyət xadimləri vermişdir. Yazıçının babası Dvarkanat Taqor XIX əsrin əvvəllərində Hindistanın böyük maarifpərvəri və “Brahmo Samac” dini cəmiyyətinin əsasını qoyan Ram-Mohan Rayın silahdaşlarından biri olmuşdur. “Brahmo Samac” cəmiyyəti induizmə, dini qurbanlara və induizmin orta əsrlərdən bəri davam edən hər cür qalıqlarına qarşı çıxırdı; onun atası Debendranat Taqor bu cəmiyyətin görkəmli xadimlərindən biri olmuşdur. Yazıçının qardaş və bacılarının çoxu istedadlı və elmlı adamlar idilər: bir qardaşı Dvicendraləl filosof və şair, digəri isə Cotirindranat yazıçı və həvəskar artist idi.

Taqor “Çində söhbətlər” adlı kitabında öz dünyagörüşünün müəyyənləşməsində rol oynayan üç faktordan danışır. Bu faktorlardan biri XIX əsrin ikinci yarısında yaşamış (1838–1894) görkəmli benqal yazıçısı Bonkima Çondro Çotopadhayanın dərin vətənpərvərlik hissləri aşıl原因, milli şüurun inkişafına xidmət edən yaradıcılığı; digəri “Brahmo Samac” cəmiyyətinin fəaliyyətini müəyyən edən ideyalar, üçüncüsü isə 1885-ci ildə Hindistan Milli Konqres Partiyasının yaranması ilə nəticələnən milli azadlıq hərəkatının canlanması idi.

Bundan əlavə, deməliyə ki, Taqor çox qədim ənənələrə malik olan zəngin hind ədəbiyyatını və xüsusən öz vətəni Benqaliyanın ədəbiyyatını dərinləndirən öyrənmişdi. O, xalq yaradıcılığını çox gözəl bilirdi. Taqor Avropa ədəbiyyatı ilə də yaxından tanış idi.

Taqorlar ailəsində uşaqları dəbdəbə ilə saxlamaq adət deyildi və onların yaxşı təhsil almalarına çox diqqətlə yanaşırdılar. Uşaqlar məktəbdə oxuduqları halda, evdə də müəllimlərdən dərslər alırdılar. Dərslər benqal dilində keçilirdi. Taqor öz “Xatirələr”ində yazır: “Bizim mənəvi inkişafımız ona görə sürətli idi ki, biz uşaq ikən məhz benqal dilində oxuyurduq... Benqallı uşaq ingilis dilində oxutsa, elə birinci dərstdə uşağın bütün dişləri sınar. İngilis tərbiyəsinin vacibliyi haqqında hər yerdə nə qədər danışıqlar da, böyük qardaşımın bizi benqal dilində oxutmaq fikri qəti idi”. Taqorun öz ana dilini dərinlən bilməsi və onu sevməsi də məhz buna görədir.

Rabindranat ilk təhsilini Şərq seminariyasında, sonrakı təhsilini Benqaliya akademiyasında (orta məktəb tiplidir) almışdır. Bu məktəbdə müəllimlər şagirdlərə, xüsusilə varlı balalarına qarşı tələbkər deyildilər; əksər hallarda məktəbin varlığı onlardan alınan pullardan asılı olurdu. Xeyirli cəhət yalnız orası idi ki, Rabindranat burada ilk dəfə dram tamaşalarında iştirak etdi və şeirlər yazdı.

Taqor xatirələrində deyir: “Mənim nəzmə həvəsim elə güclü idi ki, bu işdən əl çəkməyə məni heç kəs məcbur edə bilməzdi”.

Rabindranatın on iki yaşı tamam olanda onun brəhmən olması üçün ənənəvi ayinləri icra edirlər və atası oğlunu ilk dəfə özü ilə Himalaya səyahətə aparır. Bu səyahət təbiəti qəlbən sevən gənc şairin qəlbində silinməz iz buraxır. Onun atası bacarıqlı tərbiyəçi idi, oğlunun hər bir təşəbbüsünə görə onu həvəsləndirirdi.

Rabindranat səyahətdən qayıtdıqdan sonra ailənin tamhüquqlu bir üzvü kimi böyüklərin məclisində oturmaq ixtiyarına malik olur. Rabindranat daha məktəbə getmir, bir müddət müqəddəs Ksaveri orta məktəbində təhsilini davam etdirir. Bununla da onun məktəbdə oxuması bitir. Taqor ali məktəb bitirməsə də, öz səyi sayəsində hərtərəfli biliyə malik olur.

O yazırdı: “Mənim gəncliyimdə ən böyük xoşbəxtliklərdən biri evimizdə ədəbi və sənətkarənə bir mühitin hökmran olması idi”.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Həqiqətən də, Taqorgilin evi xüsusi bir universitet idi; oraya Benqaliyanın görkəmli yazıçıları, çalğıcıları, dramnəvisləri və ictimai xadimləri gəlib-gedirdilər. Onun beşinci qardaşı Cotirindranatın Rabindranata (o, ailədə on dördüncü uşaq idi) xüsusi təsiri olmuşdu. Sonralar Taqor demişdir: “Ədəbi və emosional inkişafımda mən, az qala, hamıdan çox Cotirindranata borcluyam”. Gecələr qardaşı skripka çalar, Rabindranat isə oxuyarmış. Taqor musiqini çox sevər və onu dərindən duyardı. Cotirindranatın yaxın dostu Okxoy Çondro Çoudhuri vişnuçuların nəzminin zənginliyini oğlana sevdirmir. Vişnuçular orta əsrlər şairləridir, onlar insanların Allah yanında bərabər olduğunu və insana məhəbbəti təbliğ edir, zümrələri inkar edirdilər; vişnuçuların lirikası Taqorun poetik yaradıcılığına olduqca güclü təsir göstərmişdir.

Gənc şair öz müasirləri olan benqal yazıçılarının ayrı-ayrı əsərlərini xüsusi diqqətlə oxuyurdu. Bu əsərlər arasında Dinabondhu Mitronun “İndiqo¹ aynası” adlı pyesi də var idi. Bu əsərdə ingilis müstəmləkəçilərinin indiqo plantasiyalarında fəhlələrin rəhmsizcəsinə istismarı təsvir edilirdi. Rabindranat “Benqodorşon” jurnalının növbəti nömrələrinin çapdan çıxmasını səbirsizliklə gözləyirdi; o jurnalda Bonkima Çondro Çottopadhyayanın təzə romanı çap olunurdu.

Rabindranat Taqor hələ məktəbdə oxuyarkən Şekspirin “Maqbet” faciəsini benqal dilinə tərcümə etmişdi.

Taqorun ilk şeirləri və məqalələri “Qyanankur” jurnalında çap edilmişdir. Cavan Rabindranat 1877-ci ildən etibarən qardaşı Cotirindranat tərəfindən əsası qoyulan “Bharoti” jurnalının ən fəal əməkdaşlarından biri olur. Taqor bu jurnalda Avropa ədəbiyyatına dair məqalələr, məsələn, İtaliya şairləri haqqında məqalə, həmçinin orta əsrlərin vişnuçu şairi Bidyapotiyə fəvqəladə məharətlə bənzətdiyi “Bhanu Şinqhonun poemaları” əsərini çap etdirir.

Taqorlar ailəsinin köməyi ilə hər il Hindli Mela adlı milli yarmarka təşkil olunardı ki, bu yarmarkada xalq incəsənətinin, peşə sənətinin əsərləri nümayiş etdirilər, vətənpərvərliyi tərənnüm edən şeirlər oxunardı. Taqor öz “Xatirələr”ində

¹ *İndiqo* – bitki adıdır; ondan boya hazırlanır.

yazır: “O illərdə təhsil görmüş adamların çoxu öz xalqının istər dili, istərsə də mədəniyyətindən uzaqlaşdı. Amma ömründə bəxtindən çox dönüklük görmüş atamın vətənimizə dərin məhəbbət və pərəstişkarlığı onun övladlarında güclü vətənpərvərlik hissi oyadı”.

1878-ci ildə Rabindranatın ikinci qardaşı onu İngiltərəyə apardı; gənc orada hüquqşünaslığı öyrənib, vəkil olmalı idi. Rabindranat əvvəlcə Braytondakı məktəbdə, sonra Londonda oxuyur, universitetdə ədəbi mühazirələrə gedir və öz şeir və məqalələrini əvvəlki kimi “Bharoti” jurnalında çap etdirir.

Taqor ingilis ədəbiyyatını öyrənməklə bərabər, ingilis xalqının mədəniyyət və həyat tərzilə, Avropa musiqisi və incəsənətilə tanış olur.

O, il yarım İngiltərədə qaldıqdan sonra vətəninə qayıdır. Rabindranat 1881-ci ildən hüquqşünaslıq sənətindən əl çəkərək, atasının istəyi ilə Şileyddəki (Benqaliya) ata-baba mülklərini idarə etməyə başlayır və çox keçmədən (1883-cü ildə) Mrinaline Debi ilə evlənir.

Taqor hind və Avropa musiqisinin təsiri ilə “Dahi Valmiki” adlı kiçik bir musiqili dram yazır; bu əsərin əsasını qədim hind dastanı “Ramayana”nın yaranması haqqındaki əfsanələrdən biri təşkil edir.

1881-ci ildə Rabindranat Qanq çayı sahilindəki Çander-naqarda yaşayan qardaşı Cotirindranata qonaq gedir və orada “Axşam mahnıları” adlı lirik şeirlər kitabını yazır. Bu şeirlər, özünün yazdığı kimi, hələ qəlbindəki fikirləri seyretmə idi. “Hələ nə vəznələr, nə də dil kamil olmasa da, “Axşam mahnıları” ona görə qiymətli ki, o şeirlərdə mən düşündüklərimi istədiyim kimi ifadə etmişəm”. “Axşam mahnıları”ndakı şeirlərin natamamlığına baxmayaraq, Bonkima Çondro Çotopadhaya onları bəyənmişdi.

Sonralar, yəni 1883-cü ildə, Rabindranatın Hindistanın orta əsrlər həyatından bəhs edən “Bouthakuranir Hat” adlı ilk romanı və məşhur “Tərki-dünya” pyesi nəşr olunur. Bu pyesdə türki-dünyalıq, mücərrəd fəlsəfi mühakimələr və düşüncələr aləminə yuvarlanmaq pislənir, insan şəxsiyyəti və

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

onun yer üzündə sevinci təsdiq edilir. Taqor yazır: “Bu pyesə, bəlkə də, mənim bütün gələcək fəaliyyətimin başlanğıcı, yaxud, daha doğrusu, bütün yazılarımın əsasını təşkil edən mövzu kimi baxmaq olar”.

Taqorun “Düşüncələr” adlı məqalələr və “Səhər mahnıları” adlı şeirlər məcmuəsi də bu mövzuya həsr edilmişdir.

1880-ci illərin sonunda Taqor “Mənzərələr və mahnılar”, “Diyezlər¹ və bemollar²” adlı yeni şeirlər məcmuələrini nəşr etdirir. Bu şeirlərində, özünün etiraf etdiyi kimi, ilk dəfə olaraq ətraf mühitə müraciət edir. Taqor 1886-cı ildə “Balok” jurnalı üçün Tripur rəcəsi Qobinda Manikiyinin həyatına dair tarixi məlumatdan istifadə edərək, “Müdrək hökmdar” romanını yazır (sonralar o, bu roman əsasında “Qurban” pyesini yazmışdır). “Rəcə və Rani” pyesinin də yazılma tarixi bu dövrə təsadüf edir.

Yazıçının fikrini məşğul edən yalnız ədəbiyyat deyildi. Get-gedə onu ictimai fəaliyyət sahəsi də özünə cəlb edir. Taqor mühazirələr oxuyur, “Brahmo Samac” cəmiyyətinin iclaslarında iştirak edir və çox keçmədən bu cəmiyyətin katibi olur.

1880–90-cı illərdə Hindistanda siyasi vəziyyət çox mürəkkəb idi. 1872–1882-ci illərdə bütün Hindistanı bürüyən kəndli hərəcatları ingilislərin müstəmləkə üsuli-idarəsinin təməlini laxlatmışdı. Milli burjuaziya siyasi səhnəyə çıxır, cürbəcür ictimai təşkilatlar yaranırdı. 1885-ci ilin dekabrında Bombeydə Hindistan Milli Konqres Partiyasının müəssislər qurultayı toplanır. Bu partiyanın yaradılması milli burjuaziyanın müstəmləkə üsuli-idarəsinə müxalifətdə olmasının ifadəsi idi, bununla belə, bu dövrdə Konqres xalq hərəkatından kənarında dururdu. Buna baxmayaraq, partiyanın yaranmasının əhəmiyyəti ondan ibarət idi ki, partiya ingilis hökumət orqanlarının özbaşınalığına, hökumət idarələrində hindlilərin rəhbər vəzifələrə buraxılmamasına, onların öz vətəninə alçaldılmasına və hüquqsuzluğuna qarşı çıxmaqla ölkədə milli şüurun oyanmasına kömək edirdi.

¹ *Diyez* – yarımton göstərən not işarəsi

² *Bemol* – səsi yarımton alçaltmaq işarəsi

Benqaliyada milli şüur özünü xüsusilə parlaq surətdə göstərməkdə idi, çünki benqallar Hindistanda nisbətən daha yaxşı təşəkkül tapmış millət idi. Təsadüfi deyildi ki, gənc Taqorun da iştirak etdiyi vətənpərvər ictimai və mədəni təşkilatlar məhz burada geniş fəaliyyət göstərirdi.

1890-cı illərdə Taqor tamam yetkin bir yazıçı, görkəmli və fəal ictimai xadim olur. Onun əsərlərinin mövzusu dəyişir, qısa hekayələr yazmağa başlayır.

Taqorun hekayələri onun yaxşı əsərləri sırasına daxildir: onlarda sadə adamlara dərin hüsnrəğbət, hər cür əsarətçilərin və acgözlərin – ingilis müstəmləkəçilərinin, böyük çinovniklərin, polis məmurlarının, mülkədarların amansızlığına, yalançılığına və əxlaqsızlığına nifrət və kin vardır.

Taqor keçmişin qalıqları içində hamıdan artıq batıb qalan hind qadınlarının taleyinə xüsusi diqqət yetirir. Taqor, ilk dəfə olaraq, hekayələrində xalq kütlələrini göstərib, “balaca adamı” öz əsərlərinin qəhrəmanı edir və ona namuslu, alicənab, insanpərvər, öz borcuna sadıq olmaq kimi gözəl sifətlər verir.

Taqor hekayələrlə yanaşı, bir neçə dram, şeirlər məcmuəsi və məqalələr də yazmışdır.

Yazıcının realist istiqaməti o dövrdə yazdığı pyeslərində özünü bariz surətdə göstərmişdir. Bunlar əsasən ictimai yükü olan “Lap əvvəldən səhv”, “Subaylar klubu”, “Boykuntanın qədim əlyazısı” kimi incə yumorla, yerində deyilən ağıllı atmacalarla dolu komediyalardır.

Taqorun şeir yaradıcılığı da rəngarəngdir. Şairin “Manoşlar” (1890) adlı şeir məcmuəsi onun yetkin əsərlərindən ibarətdir; bu şeirlər təbiət, insani hisslər və doğma ölkəsi haqqındadır. “Qızıl qayıq” məcmuəsi (1892) təsirli bədii surətlərlə zəngindir. “Çitranqada” (1893), “Kotha” (1899) və başqa məcmuələrindəki şeirlər ritmin ahəngdarlığı ilə fərqlənir. “Khonika” (1899) məcmuəsinə sənətkarlıqla nəzmə çəkilən aforizmlər toplanmışdır.

Taqor bu dövrdəki publisistik məqalələrində 1890-cı illərdə Benqaliyanın mədəni və ictimai həyatındakı çoxlu vacib problemə toxunur. O, öz vətəninin ictimai həyatı ilə yaxından maraqlanır və bu həyatda fəal iştirak edir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

“Brahmo Samac” cəmiyyətinin fəaliyyəti Taqoru daha təmin etmir, o, təcridən bu cəmiyyətdən uzaqlaşır. Taqor 1895-ci ildən etibarən “Şadhona” adlı jurnal nəşr etməyə başlayır. Bu jurnalda aktual siyasi mövzularda məqalələr çap etdirir. Məsələn, “İngilislər və hindlilər” və “İngilisin çəkinməsi” məqalələrində Taqor hindlilərlə müsəlmanların birliyinin zəruriliyini göstərməklə, qeyd edir ki, ingilis müstəmləkəçiləri məhz bu birlikdən çəkinirlər.

Hindistanın ictimai həyatındakı cərəyanlardan biri olan neoinduizm tərəfdarları ilə Taqorun toqquşması həmin bu illərə təsadüf edir.

Neoinduslar milli şüurun möhkəmlənməsi və milli mədəniyyətin inkişafı uğrunda çıxış edirdilər. Bununla bərabər, onlar keçmişə qayıtmaq, induizmin orta əsrlər qalıqlarını saxlamaq tərəfdarı idilər. Taqorun əsərlərindən, çıxış və məqalələrindən gördüyümüz kimi, o, neoinduizmi məhz bu mürəccə cəhətinə görə tənqid edirdi.

Taqor ölkənin həyatındakı bütün əhəmiyyətli hadisələrə öz fəal münasibətini bildirirdi. İngilislər milli azadlıq hərəkatının görkəmli xadimlərindən biri olan Tilakı həbs etdikləri zaman yazıçı hərəratlə onun müdafiəsinə qalxır. O, Tilakı azad etdirmək tərəfdarlarına qoşulur, xüsusi yardım fonduna pul toplayır. Yazıçı, eyni zamanda, ölkədə baş verən müxtəlif təbii fəlakətlərlə mübarizəyə də kömək edir (məsələn, Kəlküttədəki taun xəstəliyi zamanı). Milli mədəniyyətin hərəratli tərəfdarı və müdafiəçisi olan Taqor benqal dilinin müxtəlif idarə və ictimai təşkilatların gündəlik işində tətbiqi uğrunda inadla mübarizə aparır. O tələb edir ki, benqal uşaqları öz ana dillərində təhsil alsınlar. O, xalq laylalarını toplayır, şifahi ədəbiyyat haqqında mühazirələr oxuyur, benqal ədəbiyyatının inkişafında onun əhəmiyyətini göstərirdi.

Taqor 1901-ci ildən özünün ən qiymətli fikirlərindən birini həyata keçirir: o, ailəsi ilə bərabər atasının Şantiniketondakı mülkünə köçür, orada məktəb açır və şövlə dərs verməyə başlayır; Taqor dərsləri özünün hazırladığı ayrıca üsulla keçirdi.

Əvvəllər məktəbdə cəmi beş oğlan oxuyurdu ki, bunlardan biri yazıçının öz oğlu idi. Bir neçə ildən sonra şagirdlərin

sayı artıb yüz əlli nəfər olur. Taqor belə hesab edirdi: uşaqlar elə şəraitdə oxumalıdırlar ki, onların təşəbbüsləri üçün geniş meydan açılsın. Taqor uşaqlarda elmə maraq oyatmağa çalışırdı. Məşğələlər əksər hallarda açıq havada keçilirdi, dərs mahını oxumaqla başlanırdı. Taqor çalışırdı məktəbə elə müəllimlər seçib cəlb etsin ki, onlar onun məktəbinin məqsədini anlasınlar, uşaqlarda ədəbiyyatın, tarixin, incəsənətin və dəqiq elmlərin öyrənilməsinə maraq oyada bilsinlər. Şantiniketonda tez-tez dram əsərləri tamaşaya qoyulurdu. Bu tamaşalarda uşaqlar və yazıçı özü iştirak edirdi. Taqor pyeslərinin çoxunu məhz bu məktəb üçün yazmışdır.

Şantiniketonda uşaqlar əxlaq qaydalarını özləri müəyyən edir, özləri öz rəhbərlərini seçirdilər ki, onlar məktəb şurası ilə birlikdə təmizliyi və qayda-qanunu qoruyur, yemək, istirahət və əyləncə təşkil edirdilər. Bu və ya başqa bir qanunsuz hərəkət üçün uşaqlar özləri cəza tədbirləri müəyyən edirdilər. Bir sıra nöqsanlarına baxmayaraq, bu məktəb rəsmi, qanuni təhsil sistemindən xeyli fərqlənirdi.

Taqor əvvəllər təhsil xərci tələb etmədiyi üçün bu məktəbi açması ilə əlaqədar olaraq xeyli maddi çətinliklər çəkmişdi.

Taqor pedaqoji fəaliyyəti ilə bərabər, ədəbi yaradıcılığını da davam etdirir. O, 1891–1892-ci illərdə ilk ictimai-psixoloji romanları olan “Gözdə qum dənəsi” və “Fəlakət”i yazır, beləliklə, benqal ədəbiyyatında bu janrın əsasını qoyur.

“Fəlakət” romanı real həyatla mühafizəkarlıq ənənələri arasındakı konfliktə həsr olunmuşdur. “Gözdə qum dənəsi” romanında isə gənc yaşlarından dul qalan, hind həyatında feodal zehniyyəti ilə buxovlanmış qadının taleyi təsvir edilir.

XX əsrin əvvəlləri Taqorun həyatında çox ağır bir dövrdür. 1902-ci ilin noyabrında onun ürəkdən bağlandığı arvadı vəfat edir. Onun ardınca, 1903-cü ildə qızı, 1905-ci ildə atası və 1907-ci ildə 13 yaşlı oğlu ölür. Ancaq şəxsi dərdi Taqorun mətanətini qıra bilmir, o, əvvəlki qüvvə ilə öz ictimai fəaliyyətini davam etdirir.

Bu vaxtlar Hindistanın təlatümlü dövrü idi. Birinci rus inqilabı Şərqi xalqlarını oyatmışdı. Hindistanda inqilabi yük-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

səliş başlanmışdı. 1905-ci ildə lord Kerzonun Benqaliyanı parçalamaq aktı ingilis müstəmləkəçilərinə qarşı kütləvi hərəkatın bilavasitə səbəblərindən biri oldu. Ölkədə milli azadlıq hərəkatı yeni bir qüvvə ilə dalğalandı. Bu hərəkatın əsas şüarları “svarac” (öz idarəmiz) və “svadeşi” (öz istehsalatımız) idi. Bu hərəkatın iştirakçıları Hindistana özünü idarə etmək hüququ vermək, xarici malları boykot etmək və milli istehsalın inkişafı uğrunda çıxış edirdilər. Bu hərəkat “svadeşi” adı ilə məşhurdur.

Taqor “svadeşi” hərəkatının rəhbərlərindən biri idi. O, yığıncaqlarda, mitinqlərdə çıxış edir, vətənpərvərlik mahnıları yazırdı. Bu mahnıları bütün xalq oxuyurdu.

Taqor 1905-ci ildə “Bhandar” adlı ictimai-siyasi jurnalın əsasını qoyur və burada öz siyasi görüşlərini şərh edir. O, “Kral və təbəələr” adlı məqaləsində yazır ki, ingilislərin məqsədi Hindistana kömək etmək deyil, ondan pul çıxarmaqdır. O, lord Kerzona cavab olaraq, Böyük Moğollar dövründən (XVII əsr) Hindistanın milli qəhrəmanı Şivac haqqında poemasını çap etdirir; bir sıra məqalələrində aqrar islahatı planını irəli sürür. O, Milli Təhsil Şurasının fəaliyyət planının tərtibində iştirak edir. Bu şura “svadeşi” hərəkatı zamanı məktəblərdən xaric edilən tələbələri birləşdirməli idi. Şura məşhur hind siyasi xadimi və filosofu Orobinda Qhoşun rəhbərliyi altında Benqaliyanın mütərəqqi əhvali-ruhiyyəli gənclərini birləşdirmişdi. Taqor bu gənclərə ədəbi mühazirələr oxuyurdu. 1906–1907-ci illərdə Taqor ölkədə daha da məşhurlaşır, gənclərin sevimlisi olur, vətənpərvərlər onun evində toplaşırlar, minlərlə adam onun mühazirələrini dinləyir.

Ancaq çox keçmədən Taqor “svadeşi” hərəkatından uzaqlaşır. O, islahatın və siyasi mübarizə kimi zorakılıqdan əl çəkməyin tərəfdarı idi. Taqor ictimai dəyişiklikləri utopikcəsinə anlayırdı, onun etiqadına görə, bunlar ölkədə xalq arasında maarifin yayılması, ölkənin öz istehsalının genişlənməsi, dinc yolla aqrar islahata nail olmaq, könüllü təşkilatlar yaratmaq yolu ilə olmalı idi. Hərəkat kütləvi inqilabi mübarizə xarakteri alanda Taqorun məhdud baxışları onu bu hərəkatda iştirak etməyə qoymadı.

Taqor “svadeşi” hərəkatından uzaqlaşdıqdan sonra özünü ancaq yaradıcılığa və Şantiniketondakı məktəbə rəhbərliyə həsr edir. O, səhərdən axşama kimi işləyərək yeni əsərlər yaradır, şagirdlərə dərs verir, musiqili və dram tamaşalarında iştirak edir.

1909–1913-cü illərdə Taqor həyat həqiqətini daha dərinədən əks etdirən bir sıra yaxşı əsərlərini yazır. Bununla bərabər, bu əsərlərdə utopik, islahatçı filosof Taqorun baxışları ilə yazıçı Taqorun realizmi arasındakı ziddiyyət qabarıq surətdə nəzərə çarpmaqdadır. Taqorun bu illərdəki əsərləri onun baxışlarının müxtəlifliyindən xəbər verməkdədir.

1909-cu ildə onun yazdığı benqal dilinin qrammatikası, “Upanişadlar” adlı hind dini-fəlsəfi elmi traktatlarının tədqiqi, “Əvəz” dramı çapdan çıxır. Bu əsərin qəhrəmanı passiv müqavimət təbliğatı aparır, zor işlətməkdən, hökumət orqanlarının özbaşınalığına etiraz əlaməti kimi irəli sürülən vergi verməmək tələbindən boyun qaçırır.

1910-cu ildə Taqor lirik şeirlər məcmuəsi “Gitancali”ni çap etdirir. Bu şeirlərdə vişnuçular poeziyasının güclü təsiri vardır. Şeirlər insana məhəbbətlə doludur. Həmin ildə o, neo-induslarla brəhməsamaclar arasındakı mübarizəyə həsr olunmuş “Qora” adlı romanını, “Racə” dramını və notlarla birlikdə mahnılar məcmuəsini nəşr etdirir.

Taqorun xaricə səfərləri 1912-ci ildən başlayır. O, uzun fasilədən sonra yenidən Hindistan sərhədlərindən çox-çox uzaqlara – Avropa və Amerikaya gedir. Taqor ABŞ-da qədim hind mədəniyyəti haqqında mühazirələr oxuyur. Onun Harvard universitetində fəlsəfədən oxuduğu mühazirələri isə “Şadhona” adı ilə kitabça şəklində nəşr edilir.

Bu illərdə yazıçı bütün dünyada məşhurlaşır. “Gitancali” əsəri ingilis dilində nəşr ediləndən (1913) sonra bir çox dillərə tərcümə edilir. “Gitancali” əsəri 1914-cü ildə təkcə rus dilində dörd dəfə nəşr edilir.

“Gitancali” şeirlər kitabında lirik şeirlərlə yanaşı, şairin öz vətəninin taleyi haqqındakı düşüncələrini əks etdirən şeirlər də vardır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

1913-cü ildə Kəlküttə universiteti Taqora ədəbiyyat doktoru elmi dərəcəsi verir. Həmin ildə əsərlərinə görə ona Nobel mükafatı verilir.

1914-cü ildə benqal yazıçısı Promodho Çoudhuri “Şobuc Potro” adlı jurnal nəşr etməyə başlayır. Taqor həmin jurnalın fəal iştirakçısı olur. Taqorun “svadeşi” hərəkatına həsr olunmuş “Ev və dünya” romanı (1916) bu jurnalda çap edilir.

Taqor I Dünya müharibəsi dövründə gərgin ədəbi zəhmətdən başqa, ictimai və pədaqoji fəaliyyətini də davam etdirir. O, Yaponiyaya və ABŞ-a səfəri (1915) zamanı oxuduğu mühazirələrdə bəşəriyyət tarixində Hindistanın əhəmiyyətindən danışır, “maşına pərəstişin” əleyhinə çıxır.

Bu vaxtlar Taqorun fikrini məşğul edən məsələ onun hələ 1901-ci ildə açdığı məktəb əsasında Şantiniketonda universitet təşkil etmək idi. O istəyirdi ki, Hindistanın müxtəlif yerlərindən gələn tələbələr Hindistanın, Asiyanın başqa xalqlarının, birinci növbədə Çinin və müsəlman Şərqi zəngin mədəniyyətini öyrənə bilsinlər. O, belə hesab edirdi ki, Hindistandakı universitetlər Qərb universitetlərini təqlid edir və hind mədəniyyətinin ruhuna uyğun deyildir.

Taqor, qocalığına baxmayaraq, dünyanın bütün böyük ölkələrini gəzir. O, 1920–21-ci illərdə ABŞ-a, Fransaya gedir, orada böyük fransız yazıçısı Romen Rollanla yaxından tanış olur; Almaniyada məşhur alim Eynşteynlə görüşür, Danimarkaya, İsveçə, Avstriyaya, Çexoslovakiyaya gedir.

1924-cü ildə yazıçı Yaponiyaya və Çinə gedir. Onun Çinə səfəri Asiyanın iki böyük xalqı arasında mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsinə kömək edir. Taqor Çinin görkəmli mədəniyyət xadimləri və universitet gəncləri ilə görüşür. O, 1925-ci ildə “Çində söhbətlər” kitabını nəşr etdirir.

Taqor 1926-cı ildə İtaliyaya gedir. İtaliya mühacirləri ilə və İtaliyadakı işlərin həqiqi vəziyyətini ona danışan Romen Rollanla görüşəndən sonra Taqor faşizmi kəskin surətdə pisləyən məktubla “Mançester hardian” qəzetinin redaksiyasına müraciət edir. Həmin bu ildə o, İsveçrədə, Almaniyada, Skandinaviyada, Balkanda və Misirdə olur. Taqor 1927-ci ildə İndoneziya və Tailanda səfərə çıxır.

1928–1929-cu illərdə Taqor “Üç nəsil” adlı romanını yazıb çap etdirir. Bu romanda yazıçı köhnə zadəgan mülkədarlıqla yeni varlıqlar arasındakı konfliktə təsvir edir. “Axırıncı poema” əsərində “yeni nəslin” nümayəndələri haqqında söz açılır və bu nəslin ideya mövqelərinin mürəkkəbliyi və ziddiyyəti göstərilir.

1929-cu ildə Taqor Kanadada bir kurs mühazirə oxuyur. ABŞ-da mühazirə oxumaqdan boyun qaçırır: onun bu hərəkəti Los-Anceles şəhərində hökumət orqanlarının ona göstərilən kobud irqi ayrı-seçkilik münasibətinə qarşı etiraz əlaməti idi.

O, 1930-cu ildə axırıncı səfərinə çıxır; İngiltərənin Oksford universitetində mühazirələrini oxuyur, sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarına, Almaniya, Danimarkaya, Fransaya, Çexoslovakiyaya, həmin ilin sentyabrında isə SSRİ-yə gəlir.

1931-ci ildə Rabindranat Taqorun yetmiş yaşı təntənə ilə qeyd edilir. Taqor daha Hindistandan kənara çıxmır, ancaq mədəni-maarif sahəsində fəaliyyətini yorulmadan davam etdirir, yeni-yeni əsərlər yazır. Bunların çoxu yazıcının görüşlərinin sonrakı təkamülünü göstərir. Taqor günün bütün aktual məsələlərinə öz münasibətini bildirir və ölkədəki mütərəqqi təzahürlərə tərəfdar çıxır, faşizm və müharibə əleyhinə çıxış edir.

1933-cü ildə onun “İki bacı” və “Molanço” adlı povestləri nəşr edilir. 1934-cü ildə yazıcının “Dörd hissə” adlı romanı çıxır. Bu romanda “svadəşi” hərəkəti fonunda şəxsiyyətlə cəmiyyət arasındakı konflikt göstərilmişdir. Taqor 1931-ci ildə “Son” və “Yüksəliş” adlı iki şeirlər məcmuəsi çap etdirir. 1933-cü ildə “Çandalika” və “Davamsız səltənət” adlı iki musiqili dram nəşr etdirir.

Taqor Hindistanı gəzərək öz universitetinin əhəmiyyəti haqqında məruzələr edir və bu universiteti genişləndirmək üçün vəsait toplayır.

Taqor 1936-cı ildə Hindistanın mütərəqqi yazıçılar cəmiyyətinin təşkilini alqışlayır; yazıçı xəstə olduğu üçün özü bu təşkilatda bilavasitə iştirak edə bilmir. O, Benqaliyada nəşr

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

edilən “Poriçoy” adlı mütərəqqi ədəbi-bədii, ictimai-siyasi jurnalda fəal iştirak edir. Həmin ildə Taqor Ümumdünya Sülhü Müdafiə Konfransına müraciət imzalayır.

1930-cu ildə Taqor bir sıra şeirləri şlə hind ədəbiyyatında geniş yayılmış siyasi lirika kimi yeni janrın əsasını qoyur. Bu janrın yaranması Hindistanda milli azadlıq hərəkatının gələcək inkişafını müəyyən dərəcədə əks etdirirdi. Taqor İtaliyanın Həbəşistana hücumu ilə əlaqədar 1936-cı ildə yazdığı “Afrika” şerində imperialist dövlətlərin əsarəti altında olan Afrika xalqlarını müdafiə etməyə çağırır. O, Həbəşistan haqqında yazır: “O yerdə ki iniltilər, səslər boğulur, meşə cıyırları qan və göz yaşları ilə islanmışdır”. O, “Budda sitayişçiləri” şerində imperialist Yaponiyasının basqınına məruz qalmış Çin xalqını müdafiəyə qalxır. “Pratik” şerində isə (1938) faşistləri nəzərdə tutaraq, barbarlarla mübarizəyə hazır olmağa çağırır.

Taqor “Sağalma” məcmuəsində dərc olunan “Zəhmətkeşlər” adlı şerində (1941) saysız-hesabsız sadə adamlara müraciət edir ki, onlar “yüzlərcə imperiyanın məhvini görmüşlər və onlar hər yerdə – Pəncabda, Bombeydə, Qucaratda zəhmət çəkirlər”. “Birlik” şeri yazıcının cavan şairlərə xeyir-duası kimi səslənir.

Rabindranat Taqor 1941-ci il avqust ayının 7-də vəfat etmişdir.

A. Qnatyuk-Daniļçuk

Rabindranat Taqor NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

EV VƏ DÜNYA
(roman)

EV VƏ DÜNYA

(roman)

BİMOLANIN QEYDLƏRİ

Ah, ana! Bu gün sənin alınıdakı tünd-qırmızı xalını, sənin enli, al köbəli sarını, dərin mənəli, xoş iradəli, sakit baxışlı gözlərini elə aydın görürəm...

Sənin baxışın səhər günəşinin şüası kimi mənim şüurumun ilk qığılcımlarını işıqlandırdı, yoluma şəfəqlər saçaraq məni həyata sövq etdi. Bəs sonra? Yolda qara buludlar quldur dəstəsi kimi mənim üstümü almadımı? Yoluma saçılan o işığın bircə zərrəsi belə mənə çatdı mı? Sən ömrümün səhərçağında nahaq yerə müqəddəs bir şəfəq kimi mənə göründün; sən ağır dəqiqələrdə gizlənirsən, lakin həmişəlik yox ola bilərsənmi?

Bizdə dərisi ağ olanlara gözəl deyirlər. Bəs axı işıq saçan göyün rəngi sürməyidir! Mənim anam qarayanız idi, onun gözəlliyi müqəddəsliyində idi. Bu gözəllik ən gözəl, ən şöhrətpərəst qadınları susmağa məcbur edirdi.

Məni anama oxşadırdılar. Bunun üstündə uşaq vaxtı mənim öz güzgümə acığım tutdu. Mənə elə gəlirdi ki, tale mənim barəmdə haqsızlıq etmişdir, dərimin qarabuğdayı olması mənim əsl rəngim deyil, bu rəngi mənə səhv olaraq vermişlər. Mən qəşəng olmasam da, Allaha yalvarırdım ki, mənə də anam kimi möminlik bəxş eləsin, – anam bu möminliyi ilə şöhrət qazanmışdı. Nişan vaxtı qayınatamın evindən göndərilən münəccim ovuclarıma baxıb dedi:

– Qızda xoşbəxtlik nişanələri var, o, ərinə sədaqətli olacaq.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bütün arvadlar birağızdan söylədilər:

– Belə də olmalıdır: axı Bimola eynən anasıdır ki durub.

Mən padşahlardan birinin dövründə tanınmış bir racə ailəsinə daxil oldum. Uşaq vaxtından gözəl şahzadə haqqında söylənən nağılları eşitmişdim, o zamandan bəri bu şahzadənin surəti təsəvvürümdə yaşayırdı. Mən elə bilirdim ki, şahzadənin bədəni yasəmən gülünün yarpaqlarından əmələ gəlmişdir. Onun üzünü xəyalımda canlandırır, qəlbimin bütün arzularını orada görürdüm, – bütün cavan qızlar əsrlər boyu belə etmişlər. Onun gözəl gözləri, qəşəng burnu var idi. Bıgı isə qara bal arısının qanadları kimi qara və zərif idi.

Heç demə, ərim qətiyyəən gözəl şahzadəyə oxşamırmış. Onun da dərisinin rəngi mənimki kimi idi. Mən gözəl olmadığım üçün utanırdım, lakin çox keçmədi ki, bundan canımı qurtardım, ancaq bir şeyə çox təəssüf etdim: kaş mən öz-özümə baxıb utanaydım, ancaq niyə öz xəyalımda yaratdığım şahzadəni görə bilmədim?

Mən gözlə görünməyə ehtiyacı olmayan, insanın mənəvi keyfiyyətində özünü göstərən gözəlliyi üstün tuturam. Ancaq bu zaman gözəllik pərəstiş zirvələrinə yüksəlir, daha ona bəzək lazım olmur. Axı pərəstiş gözəlliyi ətrafında olan hər şeyi gözəlləşdirir. Mən hələ uşaq ikən görürdüm ki, anam atam üçün hazırladığı meyvəni çox diqqətlə təmizləyib daş boşqaba qoyur, xoşətirli cövhər səpilmiş beteli¹ qayğı ilə xırda parçalara bükür, ya da atam oturub yemək yeyəndə palma budağı ilə milçəkləri yavaşca qovurdu. Mən bütün varlığım ilə başa düşürdüm ki, bu şeylər: anamın əllərinin – bu Lakşmi² əllərinin mehribanlığı da, qəlbindən sel kimi axıb gələn bu abi-həyat da dəniz qədər çirkinliyi, eybəcərliyi yuyub apara bilər.

¹ *Betel* – bitki adıdır. Hindistanda betelin ədviyyatı tamamı verən yaşıl yarpaqlarını başqa ədviyyəli şeylərlə qarışdırıb çeynəyirlər.

² *Lakşmi* – hind mifologiyasında sərvət və səadət ilahəsi; qoruyucu allah Vişnunun qadınıdır; Hindistanda ərinə sədaqətli olan xeyirxah arvadı belə adlandırılır.

O zaman mənim qəlbimdə pərəstiş melodiyası səslən-mirdimi? Əlbəttə, səslənirdi. Doğrudur, hələ bunda nə müha-kimə, nə xeyirlə şərin mahiyyətini təsdiq edən bir şey vardı, bu, ancaq bir melodiya idi. Kainatı yaradanın məbədində həyat mədhiyyəsinin oxunması xüsusi bir mənə kəsb etdiyi kimi, bu melodiya da mənə ilham verirdi.

Yadımdadır, dan yeri ağaranda yuxudan durub, ərimin ayağından üsulluca torpaq götürərdim. Mənə elə gəlirdi ki, bu zaman alnımdakı qırmızı xal səhər ulduzu kimi yanmağa başlayır. Bir gün ərim qəfildən yuxudan ayıldı, gülümsəyə-rək ucadan dedi:

– Bimola, bu nədir? Nə edirsən?

Mən bərk utandım, – bu, heç mənim yadımdan çıx-mayacaq. Bəlkə də, o, elə zənn etmişdi ki, mən gizlincə öz möminliyimi göstərmək istəyirəm. Yox, yox! Bu heç də möminlik deyildi, mənim qadın qəlbim öz hörmətini ifadə etmək istəyirdi.

Qayınatamın ailəsində köhnə adətlərə, qayda-qanuna ri-a-yət edilirdi. Bunlardan bəzisi moğollardan və patanlardan¹, bəzisi də Manu qanunlarından² və Poraşordan³ qalmışdı.

Mənim ərim tamamilə müasir bir adamdı. Qayınata-mın ailəsində o, birinci olaraq, ardıcıl təhsil alıb magistrliyə imtahan vermişdi. Onun iki böyük qardaşının övladı yox idi, özləri də cavan vaxtlarında sərxoşluqdan ölmüşdülər. Ərim şərab içmirdi, ağılı başında, təmkinli bir adamdı, bu, bizim ailə üzvlərinə çox qəribə görünürdü, hətta onların xoşuna gəlmirdi. Onların fikrincə, qüsursuz əxlaq ancaq xoşbəxtlik olmayan evləri zinətləndirə bilər. Ulduzlarda ləkə olmaz, ləkə ancaq ayda olur.

Qayınatamla qayınanam çoxdan ölmüşdü. Evə nənəmiz başçılıq edirdi. O, mənim ərimi qəlbimin incisi hesab elə-

¹ *Patan* – əfqan

² *Manu qanunları* – hindlilərin ən qədim ədəb qaydaları kitabı

³ *Poraşor* – hind ədəbiyyatının ən qədim abidəsi olan Vedanı yaradan müqəddəs və əfsanəvi adam

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yirdi; buna görə də ərim bəzən cəsarət edib qədim qanunların hüdudunu aşdı. O, evdə və evdən kənarında olan dedicələrə baxmayaraq, öz istədiyini eləyə bilirdi, buna görə də miss Cilbini mənim üçün həmsöhbət, həm də mürəbbiyə kimi dəvət etmişdi. Mənim ərim onda bakalavr olmaq üçün imtahan vermişdi, magistr dərəcəsinə almağa hazırlaşdı. Buna görə də Kəlküttədə yaşayır, kollecdə məşğul olurdu. O, az qala, hər gün mənə sadə dil ilə qısaca məktub yazırdı, onun aydın xətlə yazdığı girdə hərflər mənə, sanki, mehribanca gülümsüyüdü.

Mən ərimin məktublarını səndəl ağacından düzəldilmiş qutuda saxlayırdım, hər gün də bağda çoxlu gül dərib onların üstünə töküürdüm. O zaman əfsanəvi şahzadənin surəti mənim xəyalımda – səhər günəşi işığında solan ay kimi solmuşdu. Qəlbimin xəttində indi həqiqi şahzadə oturmuşdu. Mən onun xanımı olmuşdum, indi mən onunla yan-yanı otura bilirdim. Lakin mənim əsl yerim onun ayaqları altında idi, – mənim daha böyük sevincim – bunu dərk etmək idi.

Mən təhsil almışdım, buna görə də indiki dövrlə tanışlığı müasir dil ilə əldə etmiş oldum. O şeydən ki indi mən yazıram – bu, mənim özüm üçün bir poeziya kimi səslənir. Mən müasir dövrlə tanış olmasaydım, öz hisslərimi adi bir şey hesab eləyərdim; məndən asılı olmayaraq mənim qız doğulmağım nə qədər təbii isə – qadın sevgisinin də hörmətə çevrilməsi bir o qədər təbii görünərdi; bunda xüsusi bir poetik gözəllik vardı, – hətta mən bu barədə düşünməyə bir an da olsa ehtiyac hiss etməzdim.

Mən hələ gəncliyin yetkinlik dövrünə gəlib çatmamışdım ki, yeni bir dövr başladı. Biz poetik sənətdə bir şeyi də tətbiq etməyi öyrəndik, – əvvəllər bu, bizdə nəfəs almaq kimi adi bir şey idi. İndi əllaməlik eləyən kişilər elə hey deyirlər ki, dul qadınların dini asketizmində, arvadların ərlərinə olan hədsiz sədaqətində böyük bir poetik qüvvə vardı. Bundan aydın olur ki, həqiqətlə gözəllik arasındakı hüdud burada

həyatdan keçir. İndi ancaq gözəlliyə əsaslanmaqla həqiqəti əldə etmək olarmı?

Mən elə zənn etmirəm ki, qadınların ağıly eyni bir qəliblə ölçülmüşdür. Lakin mənim dərrakəmlə anamın dərrakəsi arasında ümumi bir cəhət var idi, bu da pərəstişə olan ehtiras idi. İndi mənə tamamilə aydın oldu ki, dünyada bu hissədən təbii bir şey yoxdur.

Mənim taleyim elə qurulmuşdur ki, öz pərəstişimi göstərmək üçün ərim mənə imkan vermək istəmirdi. Onun əzəməti bunda ifadə olunurdu. Acgöz, peşəkar kahinlər bir şeyi zorla əldə etmək üçün müqəddəs yerlərdə öz mövqelərindən istifadə edirlər, – onlar pərəstişə layiq deyillər. Yer üzündə ancaq alçaq adamlar öz arvadlarından pərəstiş tələb edirlər. Bununla da onlar eyni dərəcədə həm pərəstiş edən, həm də pərəstiş edilən adamı alçaldırlar.

Ərim həddindən artıq səxavətli idi. Mənim çoxlu qulluqçum, bəzək-düzəyim, gözəl geyimlərim vardı. Axı mənə bu qədər diqqət nəyə gərəkdir? Bütün bu şeylərdən boyun qaçırmaq, özümü ona fəda etmək üçün necə bir yol tapım? Mənim təbiətimdə almaqdan xeyli artıq vermək ehtiyacı vardı. Sevgi dilənçi qız kimi bir şeydir: o, toz içində, yol qırağında çiçəklənir; lakin o, öz sərvətini qonaq otağının çini vazalarında aşkara çıxara bilməz.

Mənim ərim evimizin qadınlar hissəsində kök salan köhnə ənənələri tamamilə ata bilmədi. Biz istədiyimiz vaxt görüşə bilmirdik, lakin mən onun nə vaxt gələcəyini yəqin bilirdim, buna görə də bizim elə bir görüşümüz olmurdu ki, o, gözlənilməz bir şey olsun. Bizim bütün görüşlərimiz şeir kimi ahəngdar idi. Bu görüşlərin həm vəznı, həm də senzurası vardı. Mən gündəlik işimi qurtarırdım, vannada çimirdim, saçımı səylə darayırdım, alnıma təzədən tünd-qırmızı xal qoyurdum, qəşəng qırçınlarla sallanan sarimi geyirdim. Həsərətini çəkdiyim bu gözəl saatlarda bütün dünya qayğısından uzaqlaşırıdım, özümü yataqda tamamilə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

onun ixtiyarına verirdim. Bu ancaq bir neçə dəqiqə davam edirdi, lakin bu dəqiqələrdə əbədiyyət vardı.

Ərim mənə bir neçə dəfə demişdi ki, kişi ilə arvadın bir-biri üzərində eyni dərəcədə haqqı vardır. Buna görə də eyni bərabərdə sevgi onları bir-birinə bağlayır. Mən onun sözüne etiraz etmirdim. Lakin qəlbim mənə deyirdi ki, pərəstiş kişi ilə arvad arasında olan bərabərliyi pozmur, bu, ancaq onların arasındakı əlaqəni yüksəldir. Bərabərliyin xüsusi fərəhi də bunda idi, bu fərəh sonra adi bir şeyə çevrilə bilməzdi. Sevgi yatağında pərəstiş çırağa bənzəyir: bu çırağ eyni dərəcədə həm pərəstiş edənini, həm də pərəstiş edilən adamın üzərinə işıq saçır. Mən əminəm ki, qadın pərəstiş edərkən, özü də pərəstiş edilən adam olur, yoxsa onun sevgisi nəyə gərəkdir? Bizim sevgi çırağının yanan alovu yuxarı qalxır, yanmış yağ isə aşağıda qalır.

Sevgilim, sən mənim pərəstiş etməyimi istəmərdin, sən bu hərəkətin sənə çox oxşayırdı, lakin sən mənim pərəstişimi qəbul etsəydin, bu daha yaxşı olardı. Məni bəzəndirməyi, oxutdurmağı, mənim bütün arzularımı yerinə yetirməyi sən xoşlayırdın, sən hətta mənə heç arzu etmədiyim şeyləri də verirdin. Sənin sevgin gözlərində parıldaırdı; sənin sevgini mən gizlin-gizlin çəkdiyini ahlarda hiss edirdim; sən mənə bir cənnət çiçəyi kimi nəvaziş göstərirdin; sən məni elə sevirdin ki, elə bil, məni gözəl bir tale sənə göndərmişdi. Mən bununla fəxr edirdim. Mənə elə gəlirdi ki, mənim məziyyətlərim səni mənim qapıma gətirmişdi. Mən məlikə taxtında oturaraq hörmət tələb edirdim. Mənim tələblərim günü-gündən artırdı, mən təmin olunduğumu hiss etmirdim. Mən özümdə elə bir qüvvə hiss edirdim ki, bununla kişini özümə tabe edə bilərdim, lakin qadının xoşbəxtliyi, rifahı bundanmı ibarətdir? Yox, qadının nıcatı – öz qürurunu böyük bir pərəstişkarlıq içində sakit etməkdən ibarətdir. Şiva Onnopurnanın¹ qapısında

¹ *Onnopurna* – Şivanın arvadı; Durqa ilahəsi bu şəkildə də təcəssüm etdirilir. Hind mifologiyasına görə, Onnopurna bütün dünyanı bəsləyir.

bir dilənçi kimi dururdu; lakin Onnopurna Şivaya sədaqətli olmasaydı, onun dəhşətli, odlu qüvvəsi qarşısında dayana bilərdimi?

O xoş günlərdə bizə qarşı nə qədər gizlin həsəd olduğunu mən indi xatırlayıram. Bu da çox təbii idi: axı mən nail olduğum şeyləri təsadüfən əldə etmişdim. Təsadüflər nadir hallarda olur, bir də ki Tanrı bizim fəaliyyət göstərməməyimizə dözməz. Biz xoşbəxt olmağımızın borcunu uzun zaman verməliyik, ancaq onda xoşbəxtlik əbədi ola bilər. Tanrı bizə xoşbəxtlik göndərə bilər, lakin bu xoşbəxtliyi biz ləyaqətimiz olarsa, əldə saxlaya bilərik. Bizə verilən şeylərdən biz istifadə edə bilmirik, – bizim bədbəxtliyimiz də bax bundadır.

Bir çox gəlinlərin ataları mənim xoş güzəran keçirdiyimə baxıb ah çəkirlər. Evlərdə və küçələrdə ancaq bir şeydən danışdırlar: rəcənin arvadı gözəl olmalıdır, onda belə bir gözəllik varmı, o, belə bir evə layiqdirmi? Ərimin nənəsi və anası çox gözəl olmaları ilə şöhrət qazanmışdılar. Bizim dul qalmış iki gəlinimiz də çox gözəl idi. Sonralar, tale onlara qarşı amansız olduqda, ərimin nənəsi sağ qalmış yeganə kiçik oğluna gözəl qız almayacağına and içmişdi. Ərimin evinə mən ancaq münəccimin ovuclarımda tapdığı uğurlu cizgilər sayəsində daxil olmuşdum, mənim başqa bir haqqım yox idi.

Bizim evimizdə, bolluq içində yaşayan ailəmizdə, arvadların çox azına lazımı hörmət edilirdi. Bu, əvvəldən qoyulmuş bir qayda idi. Onların göz yaşını bütün ömrü boyu şərab köpüklərində, rəqqasələrin ayağındakı xalxalların səsinə batıb gedirdi; lakin onlar özünü vüqarlı göstərir, kübar ev xanımlarının qürurunu saxlayırdılar. Mənim ərim şərab içmirdi, qadınların ardınca düşərək, öz qüvvəsini fahişəxanalarda sərf etmirdi, – bu, mənimmi xidmətim idi? Məgər Allah mənə elə bir mantra¹ qüvvəsi vermişdi ki, bununla

¹ *Mantra* – əfsun; allahlardan birinin şərəfinə həmd-səna

mən kişilərin coşqun təbiətini sakitləşdirə bilim? Əlbəttə yox, bu, ancaq taleyin işi idi. Lakin tale bizim gəlinlərin həyatında acınacaqlı bir oyun oynamışdı, hələ heç qaranlıq düşməmişdi, lakin onların şənliyi qurtarmışdı: cavan qadın gözəlliyinin alovu nahaq yerə yenə də gecələr boş yataqlarda yanırıdı. Yalnız alov yanırıdı, musiqi isə susmuşdu.

Bizim gəlinlər ərimin insanpərvər hərəkətlərinə qarşı öz nifrətlərini bildirməyə çalışırdılar. Belə əsilzadə bir ailənin gəmisini ancaq bir qadın sarisinin yelkəni altında aparmaq olarmı?! Mən onlardan necə acı-acı sözlər eşidirdim! Elə bil ki, mən öz ərimin sevgisini oğurlamışdım, riyakarlıqla, hiyləylə, həyasızlıqla müasir ledi olmuşdum. Ərim mənə modalı paltar tikdirirdi; gəlinlər mənə bəzəkli, gözəl paltarına, koftama, sarımə, tumanıma, köynəyimə baxaraq paxıllıqlarından alışıb-yanırdılar: “Heç bir gözəlliyi yoxdur, bircə elə görkəmi var! Bir bax, heç utanmır da, elə bəzənib-düzənir ki, elə bil, mağaza vitrininə qoyulacaq!”

Ərim bunun hamısını bilirdi, lakin onun qəlbi qadınlara qarşı mərhəmətlə dolu idi; o, mənə dəfələrlə məsləhət görmüşdü ki, onlara acığımı tutmasın. Bir gün mən ona dedim ki, qadının ağlı puçdur, həm də şikəst edilmişdir... O, mənə belə cavab verdi:

– Çün qadınlarının ayağı kimi. Onların ayağı nə qədər xırda isə, bir o qədər çox şikəst edilmişdir. Cəmiyyət hər tərəfdən bizim qadınların ağlına təzyiq göstərir, onların ağlına puç, həm də şikəst eləyir. Tale onların həyatı ilə oynayır: qadınların bütün varlığı taleyin mərhəmətindən asılıdır, onların öz hüququ yoxdur!

Bizim gəlinlər ərimdən istədiklərini ala bilirdilər. Bu tələblərin ağıllı, ya ağılsız olması onu maraqlandırmırdı. Mən onların ərimə qarşı minnətdarlıq hissi duymamasını görür, ürəyim şiddətli bir qəzəblə çırpınırdı. Bizim böyük gəlinimiz son dərəcə dindar bir qadıncı, dini ayinləri canla-başla yerinə yetirirdi, bütün pəhrizləri saxlayırdı, onun bu zahidliyi elə

xərclər tələb edirdi ki, bircə qəpik də pulu qalmırdı; hətta o, bir neçə dəfə demişdi ki, mənim vəkil əmioğlumun fikrincə, Bimolanı məhkəməyə vermək lazımdır, onda o... və... Özü də elə deyirdi ki, mən eşidim. Bu şeyləri yazmağın heç əhəmiyyəti varmı? Mən ərimə söz vermişdim ki, gəlinlərə heç bir məsələdə etiraz etməyəcəyəm; mənim qəlbimdəki qəzəb bundan daha da şiddətlənirdi. Mənə elə gəlirdi ki, xeyirxahlığın da hüdudu vardır, insan bu hüdudu aşsa, mərdlikdən məhrum olar.

Ərim deyirdi:

– Qanun, cəmiyyət onların tərəfində deyil. Vaxtilə onlar irsən ərlərinə çatacaq şeylərin qanunla onlara çatacağını hesab edirdilər, – bunu tələb etmək böyük həqarət olardı. Hələ onun üçün bir minnətdarlıq tələb etmək?! Şapalaq yemək, bunun üçün pul da vermək!

Bu özü də minnətdarlıq tələb edirdi! Doğrusu, mən çox vaxt elə güman edirdim ki, mənim ərimin az xeyirxah olmağa gücü çatmır.

Bizim o biri gəlinimizin xasiyyəti tamamilə başqa idi. O, cavandı, özü də möminliyə can atmırdı. Onun danışıqları, zarafatları, gülüşü ehtirasla dolu idi. Onun cavan qulluqçuları da əxlaqca nümunəvi deyildilər. Lakin heç kəs ona bir söz demirdi, – bizim evimizdə belə bir qayda-qanun hökm sürürdü. Mən hiss edirdim ki, onun ən çox dözmədiyi şey – mənim fəvqəladə xoşbəxtliyim, yəni ərimin qüsuruz olması idi. Buna görə də qaynını ələ almaq üçün cürbəcür hiylələr işlədirdi. Bir şeyi etiraf etmək ayıb olsa da, deməliyəm ki, mənim ərim təmiz adam olduğu halda, bəzən ürəyimdə ona qarşı şübhə oyanırdı.

Müasir dövrün ruhu kefləndirici içki kimidir. Adi şeylər bunun nəticəsində anlaşılmaz bir şəkllə düşür. Bizim kiçik gəlinimiz arabir öz qaynını qonaq çağırırdı. Mən çox istəyirdim ki, ərim bir şeyi bəhanə edərək, bu çağırışlardan boyun qaçırırsın, – axı pis hərəkətlər öz cəzasını almalıdır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Lakin ərim hər dəfə gülümsəyə-gülümsəyə onun yanına getməyə hazırlaşanda mənim ürəyimdə onun təmizliyinə qarşı etimadsızlıq əmələ gəlirdi, bu, mənim təqsirimdir, axı nə edim, ürəklə bacarmaq olmur! (Bu zaman mənim lap min işim olsa da, bir şeyi bəhanə edib gəlinimizin otağına gedirdim.)

Gəlinimiz gülə-gülə deyirdi:

– Çhoto-rani¹ bir an da olsa səni gözdən qoymur, yamanca ciddi keşikçin var. Bir vaxt var idi bizdə də belə idi, ancaq mən belə bir himayənin tərəfdarı deyiləm.

Ərim gəlinlərin ancaq qara bəxtini görürdü, nöqsanlarına isə göz yumurdu. Deyirdim ki, qoy bu qəbahət bizim cəmiyyətin qəbahəti olsun, axı bu qədər güzəşt nəyə lazım? Elə fərz edək ki, bir adam ağır vəziyyətdədir, axı sənin bunda təqsirin nədir?

O, adətən, mənimlə mübahisə etmirdi, ancaq gülümsəyirdi. Görünür, o, mənim şübhələndiyimi duymuşdu. Mənim əsl qəzəbim bütün cəmiyyətə qarşı deyildi, ancaq... Mən bunu deməyəcəyəm.

Bir gün ərim mənə təsəlli vermək istədi:

– Onlar sənin haqqında deyilənləri, doğrudan da, pis bir şey hesab etsəydilər, bu, onlarda belə bir qəzəb oyatmazdı.

– Bəs onda bu haqsız qəzəb nəyə lazım?

– Haqsız qəzəbmi? Axı paxıllığın özündə də bir az həqiqət var; bu həqiqət ondan ibarətdir ki, xoşbəxtlik hamıya müyəssər olmalıdır.

– Onda Allahla mübahisə eləmək lazımdır, mənimlə yox.

– Allaha əl çatmır.

– Qoy onlar istədiklərini götürsünlər. Sən ki onları heç bir şeydən məhrum etmək istəmirsən. Qoy onlar sari, kofta, tufli, corab geysinlər, bəzək-düzəklərini taxsınlar. Əgər istəyirlərsə, mürəbbiyədən dərs alsınlar, mürəbbiyə ki evdədir.

¹ *Çhoto-rani* – padşahın kiçik arvadı; burada kiçik ev sahibəsi mənasında işlədilmişdir. Böyük hind ailələrində böyük, orta və kiçik ev sahibləri arasındakı fərq – hətta yaşlı qadınlar dul qaldıqda, kiçik qadın bütün təsərrüfatı idarə edəndə də saxlanılır.

Lap elə ərə getmək istəyirlərsə, sən Biddeşaqor kimi yeddi dənizi üzüb keçə bilərsən, sənin əlində dövlət vardır.

– Çətinlik də elə burasındadır: ürək istəyən şeylər əldə olsa da, onları götürmək olmaz.

– Deməli, bircə şey qalır: özümüzü axmaqlığa qoymaq! Guya, mənim əldə etmədiyim şeyin heç bir əhəmiyyəti yoxdur – hərçənd bunu özgəsində görəndə bütün bədənim alışıb-yanır.

– Bu qayda ilə aldanmış adam öz aldanmasından yüksək olmağa çalışır – onun təsəllisi də bundadır.

– Nə deyirsən de, amma arvadlar çox axmaqdır. Onlar doğrunu qəbul etmək istəmirlər, yenə də aldanırlar.

– Deməli, onların özü hamıdan çox aldanmış olur.

O, bizim evdə arvadların miskin və məhdud olmalarını bu qayda ilə təmizə çıxarmaq istəyəndə mənim acığımı tuturdu. Cəmiyyət necədir və necə olmalıdır, – bu barədə yürüdümlən fikirlər boş fikirlərdir. Hər addımda üz verən maneələrə, ikibaşlı eyhamlara, riyakarlığa dözmək olmazdı.

Bu barədə danışanda ərim mənə etiraz edirdi:

– Mən görürəm, o yerdə ki məsələ sənə aid olur, sən lazımınca mərhəmət göstərirsən, amma ictimai şəraitin qurbanı olan adamlar haqqında söhbət düşəndə – sən çox insafsız olursan. Heç bir şeylə kəsilməyən ağrını unutmaq olarmı?

Mən də hiddətlə ona deyirdim:

– Ah, qoy mən məhdud olum! Məndən başqa hamı yaxşıdır! Sən axı evdə az olursan, heç bir şey bilmirsən...

Mən istədim evimizin sirlərini açıb ona deyim, lakin o, cəld ayağa qalxdı. Çondronath-babu onu çoxdan gözləyirdi.

Mən oturub ağladım. Ərinin qarşısında öz miskinliyini hiss edərək necə yaşayasan? Ah, tale məni aldatmış olsaydı, mən heç vaxt onlar kimi olmazdım! Bunu ərimə necə başa salaydım?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən bir məsələ haqqında dəfələrlə düşünmüşdüm: Allah qadınlara öz gözəlliyi ilə fəxr etməyə imkan versə də, onları bir çox başqa şeylərlə fəxr etmək zəifliyindən qoruyur. Qiyətli şeylərlə, qaş-daşla fəxr etmək adamın xoşuna gəlir, ancaq ər evində bu, öz mənasını itirir. Mənim fəxr etdiyim şey – vəfa və sədaqət idi. Mənə elə gəlirdi ki, bu məsələdə də ərım gərək öz məğlubiyətini etiraf edəydi. Lakin ailədə olan xırda çəkişmələrdən söz açan kimi mən elə bir pis vəziyyətdə qalırdım ki, o, mənə üstün gəlirdi. Buna görə də mən onu alçaltmaq istəyirdim. Öz ürəyimdə dönə-dönə deyirdim: “Mən sənin dediklərinin hamısını doğru hesab etsəm, bu, adamın öz-özünü aldatmasına bənzər zahiri bir fədakarlıq olardı”.

Ərim çox istəyirdi ki, məni evimizdən kənara çıxarsın.

Bir gün ondan soruşdum:

– Buna bir ehtiyac varmı?

O, belə cavab verdi:

– Bəlkə də, sən cəmiyyətə lazımsan?

– Bu vaxta qədər mənsiz keçinmişlər, indi də keçinərlər, ölməzlər.

– Məni onların ölüb-ölməməsi narahat eləmir, mən özümü düşünürəm.

– Doğrudan? Səni düşündürən nədir?

O susdu. Onun bu hərəkəti mənə məlum idi, buna görə də dedim:

– Susmaqla yaxa qurtara bilməyəcəksən, gərək fikrini sona çatdırasan.

– Məgər fikri ancaq sözlə sona çatdırmaq olar? Həyatda çox şeyin sonu yoxdur.

– Müəmmalı sözləri burax, de gördüm, nə olub?

– Mən istəyirəm ki, biz bir-birimizi evdən kənarda görək. Onda bir-birimizi məzəmmət etmərik.

– Yoxsa öz evimizdə bir-birimizi başa düşmək üçün daha imkan yoxdur?

– Burada sən ancaq məni düşünürsən. Sənin nə öz arzularından xəbərin var, nə də sahib olduğunun qədir-qiymətini bilirsən.

– Mən bunları yaxşı bilirəm, çox yaxşı bilirəm.

– Sən elə güman edirsən ki, bilirsən; əslində, belə deyil.

– Belə söhbətlərə mən dözə bilmərəm.

– Buna görə də mən belə söhbətlərə girişmək istəmirəm.

– Amma sənin susmağın mənim üçün daha ağrıdır.

– Buna görə də mən nə danışmaq, nə də susmaq istəyirəm. Sən gərək cəmiyyət içərisinə çıxasan, bütün məsələləri özün təhlil edib başa düşsən. Nə sən dörd divar arasında saxlanmaq, ev işləri ilə məşğul olmaq üçün yaranmışsan, nə də mən. Biz bir-birimizi real dünyada dərk edə bilsək, onda bizim sevgimiz də həqiqi sevgi olar.

– Məni dərk etmək üçün, bəlkə də, sənə bir şey mane olur, ancaq mən bunu duymuram.

– Çox gözəl, elə tutaq ki, mənə bir şey mane olur, bəs onda bunu aradan qaldırmaq üçün sən niyə mənə kömək etməyəsən?

Belə söhbətlər bizim aramızda müxtəlif şəkildə dəfələrlə baş verirdi. Ərim deyirdi:

– Qarınqulu balıq şorbasını xoşlayır; buna görə də balığı təmizləyir, onu ya qızardır, ya da suda bişirir, ona könlü istədiyi kimi cürbəcür ədviyyə vurur. Amma balığı canlı bir məxluq kimi xoşlayan adam onu mis tavada qızartmağa, sonra da daş kasaya qoymağa tələsmir. O, balıq tutarsa, daha yaxşı, amma sahilə oturub balığı gözləmək lazım gəlirsə, bundan təşvişə düşür. Evinə əliboş qayıtdığına təəssüf etmir, onun üçün təsəlli bu olur ki, öz kefi üçün balığı məhv etməmişdir. Yaxşısı budur ki, hər şeyi birdən əldə edəsən, bu, mümkün olmasa, onda hər şeyi itirmək də pis deyil.

Belə sözlər mənim heç xoşuma gəlmirdi. Lakin evimizdən çıxmamağıma bircə elə bunlar səbəb deyildi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Ərimin nənəsi hələ sağ idi. Onun razılığı olmadan ərim evi XX əsrin şeyləri ilə doldurmuşdu, o da buna dözürdü. Zəngin bir evdə yaşayan qadın guşənişinliyi buraxıb ontohpurdan¹ çıxsaydı, o, buna da etiraz etməzdi. O əmindir ki, bir gün belə bir iş olacaqdır. Amma mən başqa cür düşünürdüm, deyirdim ki, ona niyə artıq iztirab verim? Mən kitabda oxumuşdum ki, biz qəfəsə salınmış quşa oxşayırdıq. O biri qəfəslərdə nələr olduğunu mən bilmirdim, lakin mənim qəfəsimdə o qədər şey vardı ki, bu, bütün dünyaya sıgırmazdı. Onda mən belə düşünürdüm.

Qarının mənə olan məhəbbətinin əsl səbəbi bir şeydə idi: onun fikrincə, mən öz yüksək məziyyətlərimlə və ya ulduzumun uğurlu olması ilə ərimin sevgisini qazana bilməmişəm. Pozğun həyat keçirmək kişilər üçün bir qanundur. Onun o biri nəvələrinin arvadları, gözəl olsalar da, ərlərini evdə saxlaya bilmədilər, onlar günah girdabına bataraq məhv oldular. Onları xilas edən olmadı. Qarı elə hesab edirdi ki, onların evində kişilər üçün fəlakətli olan bu alovu mən söndürdüm. O, mənə əzizləyir, mənə bir şey olanda qorxudan tir-tir əsirdi. Ərimin Avropa malları satılan dükanlardan paltar alıb gətirməsi, mənə bəzəndirməsi onun xoşuna gəlmirdi; ancaq o, elə hesab edirdi ki, şıltaqlıq kişilərə xas olan bir şeydir, bu, ancaq zərər gətirir, lakin kişilərə mane olmaq lazım deyil, hələ yaxşı ki, onlar bu şıltaqlıq üzündən tamamilə var-yoxdan çıxmırlar. Nikhileş öz arvadını bəzəndirməsə, onda başqasını bəzəndirər. Buna görə də ərim mənə həmişə təzə paltar alanda qarı zarafat edər, ərimlə bərabər sevinərdi.

Yeni dövrün təsiri altında, nəhayət, onun da zövqü dəyişdi. İndi gəlini görə hər axşam ona ingilis kitablarından bir hadisə danışaydı, bunsuz onun heç bir axşamı keçməzdi.

Qarı öləndən sonra ərim Kəlküttəyə köçməyimizi təkidlə tələb etməyə başladı, lakin buna razı ola bilmirdim. Mən qayınatamın evində olurdum, qarı ağır müsibətlər görsə də,

¹ *Ontohpur* – evin qadınlar yaşayan hissəsi

neçə illərdi hər şeyi çox səylə qoruyub saxlayırdı. Mənim ağlıma dəfələrlə belə bir fikir gəlmişdi: uzun zamandan bəri yaşadığımız, vərdis etdiyimiz yurdu atıb Kəlküttəyə getsəm, mən lənətə gələrəm: qarının boş kreslosu həmişə məzəmmətlə mənə baxırdı. Bu mömin arvad səkkiz yaşında bu evə girmiş, yetmiş doqquz yaşında onu tərək etmişdi. Xoşbəxtlik onun üzünə gülməmişdi. Tale bir-birinin ardınca sinəsinə dağ çəkmişdi, lakin hər zərbədən sonra o daha əbədi olmuşdu. Bizim böyük ailəmiz onun göz yaşı ilə yuyulmuş, onun möminliyi ilə pak edilmişdi. Mən qəlbimə yaxın olan bütün bu şeyləri, bu qohum-əqrəbanı atıb, Kəlküttənin çaxnaşması içərisində nə edəcəkdim?

Ərim bu əlverişli vəziyyətdən istifadə edərək öz gəlinlərini sakitləşdirmək üçün təsərrüfatı onların ixtiyarına vermək istəyirdi. Bizim də dolanışığımız Kəlküttədə yoluna düşsə bilərdi. Ancaq bütün çətinlik də elə buradan başlayırdı: gəlinlər həmişə məni incidirdilər, ərimin onlara etdiyi yaxşılıqları nəzərə almırdılar, bunun qarşılığında hələ bir mükafat da alacaqdılar!

Bir də ki bizim böyük bir təsərrüfatımız var idi. Bütün qulluqçularımız, kömək etdiyimiz kasıb və işi düz gətirməyən qohum-əqrəbamız bizim ətrafımızda yaşayırdı. Kəlküttədə bizim nə hörmətimiz olacaqdı? Orada kim idi bizi tanıyan? Burada bizim böyük hörmətimiz var, evimiz bol-luq içindədir, firavan dolanırıq. Bu şeyləri gəlinlərə verək, özümüz də Sita¹ kimi sürgündə yaşayaq? Mənim dalımcə gülməyə onlara imkan verək? Onlar mənim ərimin alicənablığını başa düşəcəklərmi? Bir də ki onlar belə bir alicənablığa layiqdirlərmi? Nəhayət, biz geri qayıtmalı olsaq, mən əvvəlki yerimi tuta biləcəyəmmi?

Ərim mənə belə cavab verirdi:

– Bu yer sənə nəyinə lazımdır? Həyatda adamın evdə tutduğu yerdən daha çox qiymətli olan minlərlə şey var.

¹ Sita – “Ramayana” epik poemasının qəhrəmanı (qadın). Sita əri Ramanın ardınca sürgünə getmişdir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən düşünürdüm ki, kişilər bunu başa düşümlər. Onlar ailənin nə demək olduğunu bilmirlər, axı onların həyatı ontohpurdan kənarda keçir. Bu işdə onlara qadın rəhbərliyi lazımdır, bunsuz onlar keçinə bilməzlər. Əsas məsələ isə, mənəcə, əldə olan üstünlüyü mühafizə etməkdir. Hər şeyi bu vaxta qədər ədavət bəslədiyi adamların əlinə vermək – məğlub olmaq deməkdir. Mənim üçün mümkün olmayan şey ərim razılıq verirdi. Fikirləşdim ki, mənim sədaqətimin gücü inadlı olmağımdadır. Ərim məni niyə zorla aparmadı? İndi mən bunun səbəbini bilirəm. O, güclü olduğu üçün zor işlətmədi. O, bir neçə dəfə mənə demişdi:

– Sən mənə arvadım kimi hörmət edəcəksən, amma sənün üzərində zor işlətmək mənim üçün dözülməz bir şey olacaq. Mən gözləyərəm. Yaxşı olar ki, biz bir-birimizi başa düşək; başa düşməsək, daha nə etmək olar!

Bəzi şey var ki, güc onda da özünü göstərir... O zaman mənə elə gəlirdi ki, ancaq burada... yox, mən bu barədə heç bir söz deməyəcəyəm...

Gecə ilə gündüzün arasında olan fərqi yavaş-yavaş doldurmaq lazım gəlsəydi, bu, yəqin ki, əsrlər boyu davam edərdi. Lakin günəş çıxır, qaranlıq bir anda dağılıb gedir.

Bir gün Benqaliyada “svadəşi”¹ dövrü başladı. Bunun necə başladığını heç kəs aydın təsəvvür etmirdi. Elə bil ki, keçən dövrdən indiki dövrə keçmək üçün yol yox idi. Sanki, yeni dövr daşqın vaxtı qarşısında olan sədləri yıxıb-dağıdan çay kimi bizim bütün qorxularımızı, vahimələrimizi bir anda məhv etdi. Biz macal tapıb fikirləşə bilmirdik ki, görək nə olub və nə olacaqdır.

Evlənmək istəyən oğlan kəndə gəlir, tütək çalır, gözləri alışıb-yanır, qızlar da pəncərələrə cumur, eyvanlara, damlara çıxırlar, onları daha dörd divar arasında saxlamaq olmur. O hadisə baş verən günlərdə də belə idi: sanki, evlənmək

¹ *Svadəşi* – milli azadlıq hərəkatı (1905); bu hərəkatın başlıca şüarı – “svarc” (öz idarəmiz) və “svadəşi” (öz istehsalatımız) idi.

istəyən oğlanın neyi bütün ölkədə səslənirdi, qızlar da daha susub evdə otura bilmirdilər. Toy musiqisinin səsi eşidilirdi, şeypur çalınırdı, qızlar da pəncərə qabağına, qapı ağzına gəlir, gözlükdən baxırdılar!

O zaman mənim də idrakım, arzularım, ümidlərim hamını hərəkətə gətirən yeni dövrün al rəngi ilə alovlandı. Bu vaxta qədər mən həmişə – mənim həyatımla əlaqədar olan bütün ümidlərimi, ideallarımı, dini əqidələrimi, pərəstişkarlığımı mümkün qədər öz xırdaca aləmində daha münasib, daha gözəl bir şəkildə sahmanlamaqla məşğul idim. Coşqun “svadeşi” dövründə mənim xırdaca aləmi mi əhatə edən hündür divarı dağıtmadım, ancaq onun üstünə çıxıb uzaqdan gələn çağırışı eşidə bildim; onda mən bunun mənasını hələ başa düşə bilmirdim, lakin bu çağırış mənim bütün varlığımı bürümüşdü.

Ərim kollecdə oxuyanda çox çalışırdı ki, xalqa lazım olan mallar ölkənin özündə istehsal edilsin. Bizim vilayətdə çoxlu xurma ağacı bitirdi. Mənim ərim xüsusi bir cihazla bu xurmanın şirəsinə çəkmək, sonra da bu şirədən qənd hazırlamaq üstündə çox əlləşdi. Mən oradan-buradan eşidirdim ki, onun ixtira etdiyi cihaz çox mükəmməl bir şeydir, ancaq çox pul aparır, çəkilən şirə çox baha başa gəlirdi. Buna görə də bu iş az vaxtda dağılıb getdi. Mənim ərim kənd təsərrüfatında tətbiq etdiyi yeni üsullarla çoxlu məhsul əldə edirdi, lakin onun öz təcrübələrinə sərf etdiyi pullar daha çox olurdu. Onun fikrincə, bizim ölkədə iri müəssisələrin qurulmasına mane olan əsas səbəb bank sisteminin olmamasıdır. O, mənə siyasi iqtisad məsələlərini öyrətməyə başladı. Burada pis bir şey yox idi. Lakin o, belə bir qərara gəldi: təsərrüfat işinə kapital qoymaq ideyasını mütləq bizim xalqa aşılamaq lazımdır, bu məqsədlə də kiçik bir bank açdı. Verilən pula qoyduğu cüzi faiz çoxlu kənd əhalisini banka cəlb etdi. Elə cüzi faiz də bankın iflasına uğramasına səbəb oldu. Bu hadisə köhnə qulluqçuları təşvişə saldı və pərt

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

elədi, düşmənlər isə ərimi ələ salır, ona gülürdülər. Bir gün böyük gəlinimiz mənə dedi ki, iş məhkəməyə düşsə, mənim bir əmioğlum var, məşhur vəkildir, o deyir ki, bu qədim, hörmətli, əsilzadə nəslinin əmlakını bu dəlinin (yəni mənim ərimin) əlindən xilas etməyə, hələlik, imkan vardır.

Bütün ailədə ancaq ərimin nənəsi öz sakitliyini mühafizə edirdi.

O, bir neçə dəfə həm nəsihət, həm də məzəmmətlə mənə demişdi:

– Niyə siz hamınız ondan gileylənirsiniz? Bizim var-dövlətimiz sizi narahat eləyir? Mən bu evə gələndən bizim var-dövlətimiz üç dəfə tamahkar əlinə keçib. Kişilər məgər arvadlara oxşayırlar? Kişilər israfçı olurlar; var-dövləti israf etmək onların birinci peşəsidir. Mənim əziz nəvəm, sənin xoşbəxtliyindir ki, o, heç olmasa, özünü saxlaya bilmişdir. Kefini pozma, heç bir şey barədə fikir elmə.

Ərimin uzun bir ianə siyahısı var idi. Bir adam özünə toxucu dəzgahı qurmaq, ya çəltiktəmizləyən maşın, ya da buna bənzər başqa bir şey düzəltmək istəsəydi, bu işin səmərə verməyəcəyini başa düşsə də, ərimin ona tamamilə kömək edəcəyini arxayın ola bilərdi.

İngilis gəmi şirkəti ilə rəqabət aparan yerli gəmi cəmiyyəti təşkil olundu. Bu cəmiyyət bircə gəmi də düzəltmədi; cəmiyyətin səhmi mənim ərimin idi, bu pul tamamilə batdı.

Şondip-babu yaxşı işlər görəcəyini bəhanə edərək, ərimdən hiylə ilə pul alırdı, – məni ən çox yandıran da bu idi. O, ya qəzet nəşr etməyə başlayanda, ya “svadəşi”ni təbliğ etmək məqsədi ilə səyahətə çıxanda, ya həkimin məsləhəti ilə bir neçə günlüyə dincəlmək üçün Utakamunda¹ gedəndə, – ərim dərhal ona pul verirdi. Bu da onun ərimdən aldığı aylıq maaşa əlavə olunurdu. Məsələnin ən qəribə cəhəti də burası idi ki, ərimlə Şondip-babunun həyata baxışı tamamilə başqa-başqa idi.

¹ Utakamund – Cənubi Hindistanda yüksək dağ kurortu

Ərimin bu sözləri söyləməkdən xoşu gəlirdi:

– Biz torpağımızın altında olan sərvəti çıxara bilmək imkanında deyiliksə... ölkə bundan dilənçi vəziyyətinə düşür. Lakin xalqın milli şüurunda almazları kəşf edilməyibsə və bu, ümumiyyət tərəfindən təsdiq olunmayıbsa, xalq bundan daha artıq dilənçi vəziyyətinə düşür.

Bir gün mən əsəbiləşərək ona dedim:

– Hamı səni aldadır.

O, gülümsəyərək belə dedi:

– Mənim heç bir məziyyətim yoxdur, buna görə də ümumi işə, heç olmasa, bacardığım qədər pul ilə kömək etmək istəyirəm. Axı mən özüm gəliri başqalarını aldatmaqla əldə edirəm.

Mən yeni dövrün faciəsini anlatmaq üçün keçmiş günlərin bu hadisələrini nağıl etməli idim.

Baş verən hərəkətin dalğaları məni elə bürümüşdü ki, mən dərhal ərimə dedim: ingilis parçasından tikilən bütün paltarlarımı yandırmaq lazımdır.

Ərim dedi:

– Niyə axı yandırmaq? Sən onları hələlik geyməyə bilərsən.

– Necə dedin? “Hələlik?” Mən bunu heç vaxt istəməyəcəyəm!..

– Çox gözəl, sən onları heç geyməyə bilərsən. Ancaq adam içində yandırma.

– Sən axı niyə bunun əleyhinəsən?

– Sən bütün qüvvəni yaradıcılıq işinə ver. Lakin öz qüvvənin ondan birini də olsa dağıtmaq naminə həyəcana qarılaraq kor-koranə sərf etməyinə dəyərmisən?

– Yaradıcılıq qüvvəsi də elə bu dağıtmaqdadır.

– Belə demək ona bənzəyir ki, deyəsən, evi yandırmanınca evi işıqlandırmaq olmaz. Mən yanan çırağın min cür narahatlığına dözə bilərəm, lakin nəzərdə tutulan bir fayda üçün evi yandıрмаğa əl atmaram. İlk baxışda, evi yandırmaq

bir qəhrəmanlıq kimi nəzərə çarpa bilər, əslində, bu, zəiflik əlamətidir. Mən başa düşürəm: sən hələ mənim sözlərimi qəlbinlə qəbul etmək iqtidarında deyilsən, ancaq yalvarıram sənə, fikirləş. Ana qiymətli bəzək-düzəklə, qaş-daşla öz qızlarını bəzəyir. İndi elə bir gün gəlmişdir ki, ana torpaq öz töhfələri ilə hər ölkəni mükafatlandırır. İndi bizim paltarımız və yeməyimiz, bizim həyat tərzimiz, fikirlərimiz, hisslərimiz bütün dünyanıdır, buna görə də mən belə düşünürəm ki, indiki dövr bütün xalqların inkişaf dövrüdür. Bunu ancaq qorxaqlar inkar edə bilər.

Sonra başqa bir çətinlik üz verdi. Miss Cilbi ilk dəfə bizim ontohpura gələndə çox hay-küy qopdu; sonra ona öyrəşdilər, daha deyilmədilər. Lakin indi həmin narazılıq yeni bir qüvvə ilə alovlanmışdı. Əvvəllər miss Cilbinin ingilis, ya Benqaliya qadını olduğu məni heç maraqlandırmırdı. İndi isə bunun da əhəmiyyəti vardı. Mən ərimə təklif etdim ki, miss Cilbini evdən çıxartsın. O, mənə bir söz demədi. Mən elə o gün ağılma gələn şeyləri ona söylədim, o, dilxor olub evdən getdi. Mən çox ağladım. Ağlayıb sakit olduqdan sonra gecə ərim dedi:

– Mən miss Cilbini ancaq ingilis qadını olduğu üçün yad adam hesab eləyə bilmərəm. O, səni sevir, neçə ildən bəri davam edən tanışlıqdan sonra sən gərək onunla belə rəftar eləməyəsən.

Mən özümü itirdim; lakin ləyaqətimi mühafizə etməyə çalışaraq laqeyd halda dedim:

– Yaxşı, qoy qalsın, kim onu qovur?

Miss Cilbi qaldı. Bir gün onu kilsəyə gedərkən yolda təhqir etdilər; bizim uzaq qohumumuzun oğlu ona daş atmışdı. Ərim çoxdan bu uşağı saxlayıb tərbiyə edirdi, bu hadisəni eşidən kimi onu qovdu. Bitib-tükənməyən söz-söhbət başladı. Uşağı çox mərifətli bir uşaq hesab edirdilər, deyirdilər ki, miss Cilbi özü onu incidir, ona böhtan atır.

Mənim də uşağa ürəyim yanır, bu, heç təcəbblü bir şey deyildi. O, anasız böyümüşdü; əmisi də yalvarırdı ki,

bu işdə mən də köməyimi əsirgəməyim; onun xahişləri məni daha artıq mütəəssir edirdi. Mən əlimdən gələni eləyirdim, ancaq bunun bir nəticəsi olmadı.

O zaman ərimin bu hərəkətini heç kəs əfv edə bilməzdi. Mən də bunu əfv etmədim, ürəyimdə ona qarğadım. Bu dəfə miss Cilbi özü getdi. O gedəndə ağladı, lakin onun göz yaşı mənə təsir etmədi. Uşağa da böhtan atarlarımı, özü də elə uşağa! O uşaq “svadəşi” xatirinə çörək yeməməyə də, çimməməyə də hazır idi!

Mənim ərim miss Cilbini öz ekipajında stansiyaya aparıb vaqona mindirdi. Bu lap ağ oldu! Bu əhvalatı bütün təfəsilatı ilə qəzetlərdə yazdılar. Mən elə hesab etdim ki, lap yerində yazıblar, o, buna layıqdır.

Mən dəfələrlə ərim üçün həyəcan keçirmişdim, lakin hələ indiyə qədər onun xəcalətini çəkməmişdim. Bilmirəm Noren miss Cilbi haqqında düzgünmü hərəkət etmişdi, amma onun tutduğu iş barədə gedən söz-söhbət o günlərdə mənə biabırçı bir şey kimi görünürdü. O hisslər ki Noreni ingilis qızına belə münasibət bəsləməyə vadar etmişdi – mən heç də onu bu hisslərdən çəkəndirmək istəməirdim; ancaq ərim məni qətiyyən başa düşmək istəmirdi, mən də onun bu hərəkətini qorxaqlıq hesab edirdim. Buna görə də ürəyimdə onun yerinə utanıb-qızarırdım.

Bir də ki məsələ ancaq bunda deyildi. Mənə ən çox əzab verən mənim məğlub olmağım idi. Mənim qüvvəm ancaq məni ruhlandırırdı, onun üçün səmərəsiz qalırdı. Mənim ismətim təhqir olunmuşdu.

Ərimin “svadəşi” hərəkəti ilə heç bir əlaqəsi olmadığını və ya ona qarşı çıxdığını demək olmazdı. Lakin o, “Bonde Matorom”¹ qətiyyən qəbul etmirdi. Deyirdi ki, mən vətənə xidmət eləməyə hazırım; lakin mənim pərəstiş etmək istə-

¹ “Bonde Matorom” (“Alqışlayıram səni, Ana”) – Benqaliya yazıçısı Bonkimçondro Çottopadhayın (XIX əsrin ikinci yarısı) qoşduğu nəğmənin ilk misrası. “Bonde Matorom” “svadəşi” hərəkəti vaxtından başlayaraq 1905-ci ilə qədər Hindistanın milli himni olmuşdur.

diyim vətən daha yüksəkdir. Vətəni ilahiləşdirməklə məhv etmək olar.

Şondip-babu öz məsləkdaşları ilə “svadeşi” dövründə bizim yerlərə gəlmişdi. Onun məqsədi bu hərəkəti təbliğ etmək idi. Günortadan sonra məbəd binasında yığıncaq olacaqdı. Qadınlar kənarda, nazikpərdəli şirmanın dalında durmuşdular. Təntənəli “Bonde Matorom” sədalari eşidiləndə mənim ürəyim daha bərk döyünməyə başladı. Birdən başlarında sarıq, əyinlərində qızılı rəngdə plaş olan bir dəstə ayaqyalın uşaq və gənc – ilk yağışdan sonra qurumuş çaya sürətlə axan sarı su kimi, – qarşımızdakı böyük meydana doluşdu. Camaat elə hey gəlirdi. Adamların içində on, ya on iki cavan oğlan çiyinlərində böyük bir taxt-rəvanda gətirirdilər. Şondip-babu bu taxt-rəvanda oturmuşdu. Hər tərəfdən “Bonde Matorom!”, “Bonde Matorom!” səsləri ucalırdı, elə bil ki, göylər başımızın üstə parçalanıb töküləcəkdilər.

Əvvəllər mən Şonpid-babunu fotosəkildə görmüşdüm, deyə bilərəm ki, o, çox xoşuma gəlmişdi. O, heç də çirkin deyildi, bəlkə də, lap qəşəngdi. Lakin mənə elə gəlirdi ki, Şondip-babu qəşəng də olsa, onun üzündə iyrənc bir şey, gözlərində, dodaqlarında riyakarlıq vardı. Buna görə də onun arzularını ərimin sözsüz yerinə yetirməsi məni daha çox acıqlandırır. Mən ərimə israfçılıq etməsini bağışlaya bilərdim; lakin həmişə fikirləşirdim ki, Şondip-babu dostluq münasibətlərindən istifadə edərək ərimi aldadır. Şondip-babu sir-sifətdən nə mücahidə, nə də yoxsula oxşayırdı, o daha çox modabaza bənzəyirdi. Onda rahat və gözəl həyat keçirməyə böyük bir meyil vardı. Mənim ağılıma belə-belə şeylər çox gəlirdi. İndi bunlar mənim fikrimdə yenidən canlandı... Lakin bunu bir kənara qoyaq.

Şondip-babu o gün öz nitqinə başlayanda oraya yığışan camaatın ürəyi çırpınaraq həyəcana gəldi, onların qəlbi şənlilik coşqunluğuna qapılaraq, sanki, yerindən qopacaqdı. O, öz nitqini söyləyəndə fəvqəladə bir insana oxşayırdı. Yavaş-yavaş

evlərin arxasına enən günün işığı onun üzünə düşdü, Şondip-babu, elə bil ki, bura yığışan kişilərə və qadınlara hər şeyi xəbər vermək üçün allahlar tərəfindən göndərilmişdi. Onun nitqi əvvəldən-axıra şiddətli fırtına kimi səsləndi.

Cəsarətin hüdudu yoxdur. Yadımda deyil, heç bilmədim bu necə oldu: heç özüm də hiss etmədən şirmanı kənara çəkdim, başımı çıxarıb Şondip-babuya baxdım. Heç kəs mənim bu hərəkətimi duymadı. Lakin Şondip-babu Orion ulduzu kimi alışıb-yanan gözləri ilə mənə baxdı, mən bunu gördüm. Mən heç bir şey başa düşmürdüm. Məgər o anda mən adlı-sanlı, kübar ailəyə mənsub olan bir qadınmı idim? Yox! Mən ancaq Benqaliya qadınlarından biri idim, o da Benqaliya qəhrəmanı idi. Şondip-babunun həmvətəni olan qadınların xeyir-duası, batan günəşin işığı kimi onun alınına düşməli idi. Yoxsa onun qarşıda duran döyüşü müvəffəqiyyətlə nəticələnmə bilərdimi?! Şondip-babu mənə baxandan sonra daha alovlu danışmağa başladı, – mən bunu hiss etdim. İndranın ağ atı¹ cilovdan çıxdı: göy guruldadı, ildırım çaxdı. Qəlbim deyirdi ki, bu od mənim gözlərimin alovundan qida alır. Məgər biz ancaq Lakşmiyikmi? Yox, biz həm də Sarasvatiyik².

O gün mən evə qayıdanda qəlbim sevinc və iftixarla dolu idi. Qüvvətli mənəvi fırtına bir anda bütün varlığımı dəyişdi. Mən istəyirdim ki, qəhrəman yunan qadınları kimi dizlərimə qədər uzanan saçımı kəsim, qəhrəmanın ox-yayı üçün sicim toxuyum. İnsanın zahiri bəzəkləri ilə mənəvi vəziyyəti arasında bir əlaqə olsaydı, – mənim boyunbağlarım və biləzliklərim ora yığışan camaatın üstünə meteor yağışı kimi yağardı. Mənə elə gəlirdi ki, ancaq bir şeyi qurban verməklə bu sevinc coşqunluğuna davam gətirmək olardı.

Axşam ərim otağıma gələndə qorxuya düşdüm: birdən o, Şondipin nitqinin təntənəli melodiyası ilə həmahəng olma-

¹ Hind rəvayətlərinə görə, İndranın ağ atı, başqa əfsanəvi məxluqlarla bərabər, allahların və iblislərin qabartdıqları okeandan çıxmışdılar.

² *Sarasvati* – natiqlik ilahəsi, elmlərin hamisi

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yan bir söz söylər, ya da həqiqətə olan sevgisində təhqir edildiyindən öz narazılığını bildirər... Buna görə ona açıqca nifrət edə bilərdim. Ancaq o, heç bir söz demədi; bu özü də mənim xoşuma gəlmədi. O gərək deyəydi ki, Şondipin nitqindən sonra mən öz səhvlərimi başa düşdüm. Elə bil ki, o, qəsdən susur, yalandan özünü laqeyd göstərirdi.

Ondan soruşdum:

- Şondip-babu burada neçə gün qalacaq?
- O, səhər tezdən Ranqपुरa gedəcək.
- Sabah səhər tezdən?
- Bəli, orada çıxışı olacaq.

Bir az susduqdan sonra soruşdum:

- O, bir gün də qala bilməzmi?
- Belə görünür ki, bu, mümkün deyil. Bir də axı niyə qalsın?
- Mən onu nahara dəvət etmək istəyirəm.

Bu arzum ərimə çox təəccüblü gəldi. Əvvəllər bizim qonaqlarımız olanda o, dəfələrlə xahiş etmişdi ki, mən də onların yanına gəlim, lakin onun xahişini həmişə rədd etmişdim. O, çox diqqətlə mənə baxdı, ancaq onun baxışındakı mənanı başa düşmədim. Birdən utanıb xəcalət çəkdim. Həyəcanla dedim:

– Yox, yox, lazım deyil!

Ərim etiraz etdi:

– Niyə lazım deyil? Mən Şondipdən xahiş edərəm, əgər mümkünsə, qalar.

Onun qalması mümkün oldu.

Mən hər şeyi etiraf edirəm. Onda fikirləşirdim ki, niyə Allah məni gözəl yaratmamışdır? Gözəllik mənə ona görə lazım deyildi ki, başqalarının qəlbini ələ alım; ona görə lazımdı ki, gözəlliyyənin özündə qürur var.

İndi belə təntənəli günlərdə qoy kişilər bizim qadınlar içərisində əsl Coqodhatrini¹ görsünlər! Zahiri gözəllik

¹ *Coqodhatri* (“dünyanı saxlayan”) – Şiva allahının arvadı, qisasçı ilahə Durqanın adlarından biri

olmadan kişilər qarşılarında ilahə olduğunu başa düşməzlər. Bir də ki Şondip-babu mənim şəxsiyyətimdə vətənin oyanmış Şaktisini¹ görə biləcəkmi? Yəqin ki, mənə adi bir qadın, dostunun ev sahibəsi kimi baxacaqdır.

Mən səhər tezdən uzun saçıma yağ sürtüb daradım, onu ağ ipək lentlə məharətlə bağladım. Qonaq günorta gələcəkdi, buna görə də saçımı qurulamağa və adi qayda ilə daramağa vaxt qalmırdı. Zər haşiyəli, ağ Mədrəs sarisini, qısaqol, qolunun ağzına zərxdaradan köbə verilmiş koftanı geydim. Bu paltar mənə çox münasib görünürdü, daha bundan abırlı, bundan sadə geyinmək olmazdı. Bu zaman bizim kiçik gəlinimiz gəldi. O, məni başdan-ayağa süzdü, dodaqlarını büzərək istehza ilə gülümsədi.

– Didi, niyə gülürsən?

– Sənin paltarına baxıram...

Mən hiddətimi saxlayaraq soruşdum:

– Paltarımda nə var ki?..

O, yenə də istehza ilə gülümsəyərək dedi:

– Çoto-rani, pis şey yoxdur, yaxşıdır. Ancaq mən fikirləşirəm ki, sən ingilis dükanından alınmış dekolteyli koftanı geysəydin, kostyumun lap tamamlanmış olardı.

Didi otaqdan çıxdı; bu zaman mənə elə gəldi ki, gülməkdən bütün bədəni titrəyirdi. Mən bərk acıqlandım, bu qərara gəldim ki, əynimdəkilərin hamısını çıxarıb atım, ancaq bir sari geyim. Nədənsə, qərarımı yerinə yetirmədim. Qorxurdum ki, pis paltarda Şondip-babunun yanına getsəm, ərimin acığı tutar. Axı qadın məclisin yaraşığıdır. Sonra qət etdim ki, Şondip-babu süfrəyə oturanda içəri girərəm. Hələlik yeməklərin vaxtında verilməsinə göz qoyaram, bu zaman ilk görüşün sıxıntısı da yox olub gedər. Ancaq bu gün nahar gecikirdi (saat bir idi), ərim məni qonaqla tanış etmək üçün dalmca adam göndərdi.

¹ *Şakti* – qüvvət, güc; Vişnu allahının arvadı. Lakşmi ilahəsinin adlarından biri

Mən otağa girdim, ancaq utandığımdan Şondip-babunun heç üzünə baxa bilmədim. Birtəhər özümü ələ alıb, çox çətinliklə dedim:

– Nahar bu gün bir az gecikir.

Şondip-babu çox sərbəstcə mənim yanımda, kreslodə oturub dedi:

– Adam hər gün nahar eləyir, amma Onnopurna gizlin qalır. Onnopurna bu gün gəlib, naharsız da keçinmək olar.

Onun yalnız sözündə deyil, bütün ədasında cəzbedici bir qüvvə var idi. Qətiyyəni tərəddüd etmədi. Harada olsa tez özünə layiq bir yer tutardı. Şübhənin nə demək olduğunu bilməzdi. Onun mənə yaxın oturması o qədər təbii görünürdü ki, kimsə bu yersiz hərəkət üstündə onu məzəmmət etsəydi, özü pis vəziyyətdə qalardı.

Bir fikir mənə əzab verirdi: Şondip-babu mənə köhnə, fikirli, cansız bir məxluq hesab edə bilirdi. Mən öz hazır-cavablığımı lovğalana, həm də mənimlə söhbət edən adamı sərrast cavabla təəccübləndirə bilməzdim. Mən ürəyimdə iztirab çəkir, Şondip-babunun yanına gəldiyim üçün özümü dönə-dönə danlayırdım.

Nahar qurtaran kimi tez ayağa qalxdım. O, yenə də çox sərbəst halda qapıya yanaşdı, mənim yolumu kəsərək dedi:

– Məni qarınqulu hesab etməyin; mən bura nahar üçün deyil, sizin xatirinizə gəlmişəm. Bizi belə tez tərk etsəniz, bununla qonağın ümidini puça çıxartmış olarsınız.

O, mənə belə adi bir şəkildə, həm də belə qətiyyətlə müraciət etməsəydi, bu sözlər saxta bir şey kimi nəzərə çarpardı: axı mənim ərim onun ən yaxşı dostu idi, mən də onun dostunun arvadı idim. Mən öz-özümü mübarizə edir, Şondip-babunun həddindən artıq dostluq hərəkətlərindən azad olmağa çalışırdım ki, ərim mənim köməyimə gəldi.

O, mənə sarı dönüb dedi:

– Çox gözəl, sən öz naharını qurtardıqdan sonra qayıda bilərsən.

Şondip-babu mənə dedi ki, qayıdıb gələcəyinizə və məni aldatmayacağınıza söz verin. Mən gülümsəyərək elə bu saat gələcəyimə söz verdim.

Şondip-babu mənə dedi:

– Niyə sizə inanmadığımı izah etmək istəyirəm. Doqquz ildir ki, Nikhileş evlidir, bu doqquz ildə siz həmişə məndən qaçmısınız. Siz yenə də doqquz il gözdən itsəniz, biz bir daha görüşməyəcəyik.

İndi mən ona diqqət yetirməyi qət etdim, şəfqətlə soruşdum:

– Niyə görüşməyəcəyik?

– Ulduz falının göstərdiyinə görə, mən tez öləcəyəm. Mənim nə atam, nə də böyük qardaşlarım otuz ildən artıq yaşamışlar. İndi mənim iyirmi yeddi yaşım tamam olmuşdur.

O, öz sözlərinin mənə təsir edəcəyini bilirdi, buna da tamamilə müvəffəq oldu. Mənə elə gəldi ki, bu dəfə mən daha mehriban bir səsle dedim:

– Vətənin xeyir-duası ilə bu təhlükə sizin üzərinizdən ötür.

– Mən gərək vətənin xeyir-duasını vətən qadınlarının ağzından eşidəm, buna görə də sizin qayıtmağınız məni çox maraqlandırır. Məni təhdid edən bələdan qurtarmaq üçün bu, bir başlanğıc olmalıdır.

Sel bulanıq olsa, çox asanlıqla özünə yol açır. Şondip-babu elə sürətlə hərəkət edirdi ki, mən onun sözünü rədd etmək imkanından məhrum idim. Bu sözlər başqasının ağzından çıxsaydı, mən onu özüm üçün təhqir hesab edərdim.

Şondip-babu gülümsəyərək dedi:

– Mən sizin ərinizi burada girov saxlayıram. Siz gəlmə-səniz, o, sərbəstlikdən məhrum olacaq.

Mən qapıya sarı getdim; o, yenə də mənə dedi:

– Mənim sizdən kiçik bir xahişim var.

Mən bu sözə təəccüb edərək dayandım.

– Qorxmayın, sizdən bircə stəkan su istəyirəm. Mən, adətən, xörək yeyəndə deyil, bir az sonra su içirəm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən istər-istəməz bu məsələ ilə maraqlandım, xahiş etdim ki, bunun səbəbini izah etsin. O, yeddi aya qədər davam edən ağır mədə xəstəliyinə tutulduğunu mənə danışdı. Homeopatların və allopatların bütün müalicəsindən keçdikdən sonra yerli həkimlərə müraciət edir, onların müalicəsi çox yaxşı nəticə verir. Şondip-babu sözünün axırında gülümsəyərək əlavə etdi:

– Allah-taala mənə elə xəstəliklər göndərmişdir ki, bunun yeganə dərmanı “svadeşi”dir.

Ərim xeyli müddət idi ki, susurdu, indi o da söhbətə qarışdı:

– Amma xaricdən gələn dərman şüşələri, bir an da olsa, mənzilini tərk etmək istəmir, sənin qonaq otağındakı üç rəf tamamilə...

– Sən bilirsən bu nədir? Bunlar lazım olanda gəlməyən, amma müasir dövrün buyruğu ilə adamın üstünü alan polis işçilərinə bənzəyir. Onlara cərimə verməklə yanaşı, hələ bir dürtmələnirsən də.

Ərimin mübaliğədən zəhləsi gedirdi, axı bəzəmək özü də mübaliğədir. Mübaliğə Allahın deyil, insanın yaratdığı şeydir. Söylədiyim bir yalana haqq qazandırmaq üçün bir gün mən ərimə dedim:

– Bitkilər, quşlar, heyvanlar həmişə ancaq doğru deyirlər. Onların fantaziyası yoxdur. Amma insanlar heyvanlardan, qadınlar isə kişilərdən üstündür. Qadını çox qiymətli şeylər bəzəyir, hədsiz yalan da ona yaraşır.

Mən otaqdan çıxdım. Kiçik gəlinimiz eyvanda durub, endirilmiş jalüzün arasından baxırdı. Soruşdum:

– Sən burada nə eləyirsən?

O, pıçıldayaraq dedi:

– Gizlincə baxıram.

Mən qayıdıb gələndə Şondip-babu mehribanlıqla dedi:

– Yəqin, bu gün siz heç bir şey yeməmisiniz.

Mən yaman utandım, çünki çox tez qayıtmışdım, kübar ailələrdə yemək üçün ayrılmış olan vaxtdan istifadə etməmişdim. Bunu hesaba alan kimi aydın görünürdü ki, yeməkdən

başqa hər şeyə mən yeməyin özündən daha çox vaxt sərf eləmişəm. Ancaq mənim heç ağılıma gəlmirdi ki, bunu nəzərə alıb hesablayan olar. Şondip-babu mənim karıxdığımı duydu, mən utandım.

– Sizin meşə maralı kimi qaçmağa həvəsiniz varmı; lakin sizin verdiyiniz sözə belə fədakarlıqla göstərdiyiniz sədaqət böyük bir mükafat oldu.

Mən bu sözə layiq bir cavab verə bilmədim, duyduğum təşvişdən qızararaq divanın küncünə sıxıldım. İndi daha Şakti simasında təcəssüm edən Vətən surətindən heç bir şey qalmamışdı: həmin bu Şakti vüqarla, həm də sərbəstcə Şondip-babunun qarşısına gəlməli idi, öz nəzərini Şondip-babuya bağışlayaraq, qalibiyyət çələngi ilə onu bürüməli idi.

Şondip-babu qəsdən mənim ərimlə mübahisəyə başladı. O, öz hazırcavablığının mübahisədə daha artıq meydana çıxacağını və təsirli olacağını bilirdi. Sonralar o, mən olan yerdə həmişə mübahisəyə başlar, belə bir fürsəti əldən verməzdi.

Şondip-babu “Bonde Matorom” mantrası haqqında ərimin nə fikirdə olduğunu bilirdi.

O, ərimdən soruşdu:

– Nikhil, sən vətənpərvərlik işlərində insan təsəvvürünün də öz yeri olduğunu qəbul etmək istəmirsən?

– Bəzi hallarda qəbul edirəm, ancaq həmişə yox. Mənim vətənimə aid olan məsələləri mən düzgün bilmək, bu barədə hər şeyi olduğu kimi insanlara danışmaq istəyirəm. Belə ciddi məsələdə insan şüurunu dumanlandıran sehrli mantralardan istifadə etmək mənim üçün dəhşətli bir şeydir və ayıbdır.

– Sənin sehrli mantra dediyin şeyə mən həqiqət deyirəm. Mən vətənə həqiqi bir Tanrı kimi pərəstiş edirəm. Mən Tanrının həm insanlarda, həm də vətəndə eyni bir düzgünlüklə təzahür etdiyi şeylərə pərəstiş edənlərdənəm.

– Əgər sən, doğrudan da, buna inanırsansa, onda sənin üçün nə insanlar, nə də ölkələr arasında fərq var.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Bu doğrudur, ancaq mənim gücüm o qədər azdır ki, mən vətənə pərəstiş etməklə, öz Allahıma da pərəstiş edirəm.

– Mən pərəstişin əleyhinə deyiləm, lakin sən o biri ölkələrin Allahına nifrət etsən, onda sənin pərəstişkarlığın tam qiymətli olacaqmı?

– Nifrət də pərəstişkarlığın bir hissəsidir. Arçuna¹ vəhşi insan paltarı geymiş Mahadeva² ilə vuruşarkən özünə dost qazandı. Biz Allahla vuruşmaq istədiyimiz üçün Allah bizim yanımıza enəcəkdir.

– Deməli, həm vətənə xidmət edən, həm də vətənə ziyan yetirən adam Allaha eyni dərəcədə pərəstiş edir. Belə olan surətdə vətənpərvərliyi təbliğ etməyə elə bir ehtiyac yoxdur.

– Vətən başqa məsələ, burada qəlb özü hər şeyi həll edir.

– Niyə axı bu ancaq vətənə aiddir? Qəlb bizim özümüzdə də daha aydın cavab verməlidir. Axı bizim daxilimizdə olan Allahı mədh edən himnlər həmişə hər şeydən yüksək səslənir.

– Nikhil, sənin söylədiyən şeylər quru mühakimələrin məhsuludur. Yoxsa sən hamının qəlb dediyi şeyi qətiyyənlə qəbul etmək istəmirsən?

– Mən sənə lap açıq deyirəm, Şondip. Siz vətənə Tanrı deyəndə, haqsızlığı bir vəzifə kimi, günahı qüdsiyyət kimi qələmə verəndə mən sakit dura bilmirəm və deyə bilmirəm ki, bu, mənim ürəyimdəndir. Mən öz idealıma çatmaq üçün oğurluq etsəm, bununla həqiqətə olan məhəbbətimə zərbə endirmərəmmi? Mən bunu eləyə bilmərəm, özü də şüurumun gücünə görə deyil, öz-özümə hörmət etdiyim üçün eləyə bilmərəm.

Mənim bərk ağıcım tutmuşdu. Özümü saxlaya bilməyib həyəcanla dedim:

– İngiltərənin, Fransanın, Almanıyanın, Rusiyanın və ya başqa bir mədəni ölkənin tarixi vətənin xeyri üçün edilən talanın tarixindən ibarət deyilmi?

¹ Arçuna – “Mahabharata”nın qəhrəmanlarından – Pandav qardaşlarından biri

² Mahadeva – Allah Şivanın ləqəbi; vəhşi insan paltarı, pələng dərisi

– Bu talan üçün onlar cavab verəcəklər, elə indi cavab verirlər də. Tarix hələ sona yetməmişdir.

Şondip-babu sözə qarışdı:

– Çox gözəl, biz də elə edərik. Əvvəl biz öz evlərimizi oğurlanmış mal ilə doldurarıq, sonra da, bir çox illərdən sonra, əlverişli bir vaxt gələndə, onun cavabını verərik. Bir şey məni maraqlandırır, bilmək istəyirəm: sənin dediyin bu cavab verənlər kimlərdir?

– Romanın öz günahları üçün cavab verməyə başladığını heç kəs görməmişdir. Roma həmişə öz sərvəti ilə məşhur olmuşdur. İndi də böyük, mədəni, yırtıcı dövlətlərin öz hərəkətləri üçün necə haqq-hesab verdiyini görmək çətinlikdir. Yoxsa sən onların öz çiyinlərində daşdığı günahın – bütün bu riyakar siyasətin, hiylənin, xəyanətin, casusluğun öz nüfuzlarını saxlamaq üçün həqiqəti, ədaləti tapdaladıqlarının nə qədər böyük bir günah olduğunu görmürsənmi? Bu şeylər onların mədəniyyətini get-gedə gücdən salır, sən bunu görmürsənmi? Mən belə hesab edirəm: o adam ki öz vətənidən başqa heç bir şeyə, hətta dininə də pərəstiş eləmirsə, əslində, o, öz vətəninə də pərəstiş eləmir.

Mən hələ indiyə qədər ərimin kənar bir adamla mübahisə etdiyini görməmişdim. Bəzən o, mənimlə mübahisə edirdi, ancaq məni elə istəyirdi ki, mənim məğlub olmağım ona pis təsir bağışlayırdı. Bu gün birinci dəfə idi ki, mən onun mübahisə etməyi bacardığını görürdüm.

Mən ərimin gətirdiyi dəlillərlə razılaşa bilmirdim. Mənə elə gəlirdi ki, onun bütün sözlərinə çox yaxşı cavab vermək olar, ancaq mən bu cavabı tapa bilmirdim. Söhbət dinə gələndə susmaq lazım gəlirdi, çətinlik də elə bunda idi. Mən deyə bilməzdim ki, dinə pərəstiş etmək məsələsində mən belə dərinə getmək niyyətində deyiləm. Mən bir fikrə gəldim: bizim bu mübahisə haqqında yaxşıca bir cavab yazıb Şondip-babuya verim. Buna görə də mübahisədən qayıdan kimi qələmi əlimə aldım.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Söhbət edərkən Şondip-babu mənə baxıb soruşdu:

– Sizin fikriniz nədir?

– Mən təfsilata varmaq istəmirəm, ancaq əsas məsələdən danışacağam. Mən insana xas olan acgözlüklə vətənin zəngin olmasını ürəkdən istəyirəm. Bunun üçün talana da, oğurluq etməyə də hazırım. Mənim qəlbimdə qəzəb var. Mən vətən naminə amansız ola bilərəm, lazım gəlsə, baş da kəsərəm, adam da öldürərəm, bununla da uzun zamandan bəri duyduğum həqarətin acığını çıxaram. Mənim təsəvvürüm var, mən vətənimlə fəxr edəcəyəm. Mən onu hiss etdiyim bir varlıq surətində görmək istəyirəm, ona mən Ana, Durqa ilahəsi deyəcəyəm. Onun ayaqları altında qurban verilən heyvanın qanını tökəcəyəm. Mən insanam, məndə heç bir ilahi şey yoxdur.

Şondip-babu kreslodan cəld qalxaraq, sağ qolunu yelləyə-yelləyə çığırdı:

– Ura! Ura! – Sonra özünü düzəldərək dedi: – “Bonde Matorom!” “Bonde Matorom!”

Ərimin üzünə daxili, həm də ağır bir izzirabın kölgəsi çökdü. Lakin elə o saat da keçib-getdi. O, çox mülayim bir səslə dedi:

– Mən də Tanrı deyiləm, mən insanam, buna görə də mən heç bir vaxt daxilimdə olan pis hisslərlə vətənimə mükafatlandırmaram, heç vaxt!

Şondip-babu yenə sözə qarışdı:

– Bir bax, Nikhil, həqiqət qadının təbiəti ilə elə birləşir ki, onun ayrılmaz bir hissəsi olur. Bizdə həqiqətin nə rəngi var, nə dadı, nə də ruhu; həqiqətdə ancaq məqsədəuyğunluq var. Lakin qadın qəlbi gümrah olur, həqiqətdən gözəllik saçılır, həqiqət bizim mübahisələrimiz kimi məzmunuz olmur. Əsl amansızlıq ancaq qadınlara xas olan bir şeydir: kişilər belə amansız ola bilmir, çünki əxlaq onları zəiflədir. Qadın çox asanlıqla hər şeyi viran edə bilər. Kişilər də bunu eləyə bilərlər, lakin şübhə onların qəlbini parçalayır. Qadınlar fırtına kimi qəzəbli olurlar, lakin onların qəzəbi

qorxunc və gözəldir. Kişinin qəzəbi eybəcərdir, çünki ədalət onlara iztirab verir. Buna görə də mən qəti deyirəm: indiki vaxtda vətənin xilas edilməsi bizim qadınlardan asılıdır. Bizim çox dindar olduğumuz haqqında düşünmək heç lazım deyil. Biz hədsiz dərəcədə və rəhmsizcəsinə amansız və ədalətsiz olmalıyıq. Biz vətənimizin qadınlardan xeyir-dua almalıyıq və öz günahlarımıza qırmızı səndəl sürtməliyik. Bizim şairin bu şəri sənin yadında deyilmi:

*Odlu, məstedici öpüşünlə gəl
Sən mənim yanıma, günah, ey gözəl.
Gəl qəlbimi oyat, qanım qaynasın,
İlbizlər fəlakət deyər oynasın.
Alnıma bədnamlıq damğası yazdır,
Səfalət anası bu pis günahı
Əbədi gizlədib, sinəmdə basdır.¹*

– Gülümsəyə-gülümsəyə dağıtmağı bacarmayan ədalət nəyə lazımdır!?

Şondip-babu bunu deyib, əlağacını iki dəfə yerə bərk vurdu, yerə salınmış xalçadan toz qalxdı. Əsrlər boyu hər bir ölkənin əzəmətli saydığı, pərəstiş etdiyi şeyi o, bir anda təhqir elədi. O, yerindən qalxıb lovğa-lovğa ətrafına baxdı. Onun üzünə baxanda mənim bədənim gizlədədi. Yenə də onun səsi guruldadı:

– Siz – evləri yandıran, öz alovu ilə ətrafında olan hər şeyə işıq saçan ecazkar Tanrısınız. Hər şeyi dağıtmaq üçün bizə qüvvət verin, bizim bədxahlığımızı gözəlləşdirin.

Son sözlərin kimə aid olduğu başa düşülmədi. Bəlkə də, bu, “Bonde Matorom” deyər təbrik etdiyi qadına, ya da burada Benqaliya nümayəndəsi kimi iştirak edən qadına aid idi...

Bir zamanlar şair Valmiki² günahkarlara yazdığı gələcək bəhəhətən şeir deməyə başlayır. Şondip-babu da əxlaq

¹ Kitabın içindəki şeirlərin tərcüməsi Faiq Məmmədovundur.

² *Valmiki* – qədim hind epik poeması “Ramayana”nın əfsanəvi müəllifi, filosof və şair

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

sahibi olanlara qarşı duyduğu nifrət coşqunluğu içərisində bu sözləri sel kimi ortaya tökdü. Bəlkə də, insanların qəlbini ələ almaq üçün çoxdan bəri tətbiq etdiyi dram sənəti ilə bizi xüsusi bir şəkildə tanış edirdi?!

O, bəlkə, yenə danışıcaqdı, lakin ərim yerindən qalxdı, əlini onun çiyinə toxunduraraq yavaşca dedi:

– Şondip, Çondronat-babu gəlib.

Mən dönüb xoşsifətli, nurani bir qoca gördüm; o, qapı ağzında dayanıb, içəri girib-girməməsini düşünürdü. Onun üzündən batan günəş kimi sakit, mülayim bir işıq saçılırdı.

Ərim mənə dedi:

– Mənim müəllimim budur! Onun haqqında sənə çox danışmışdım. Ona təzim et.

Mən müəllimə təzim etdim və onun ayağından torpaq götürdüm.

O, mənə xeyir-dua verərək dedi:

– Allah sənə uzun ömür versin, ana!

Bu anda mənim onun xeyir-duasına daha çox ehtiyacım var idi.

NİKHİLƏŞİN QEYDLƏRİ

Bir zamanlar mən inanırdım ki, Allahın mənə göndərdiyi bütün sınaqlardan keçə bilərəm, lakin bunu yoxlamaq üçün indiyə qədər imkan olmamışdı. Bəzən ürəyimdə öz-özümü sınaqdan keçirməyə çalışırdım, başıma cürbəcür müsibətlər gələcəyini – yoxsul olacağımı, həbsxanaya düşəcəyimi, rüsvay ediləcəyimi, öləcəyimi təsəvvürümdə canlandırırdım. Bəzən, hətta Bimolanın da ölümünü təsəvvür etmək istəyirdim. Desəm ki bunun heç biri mənim belimi əyə bilməzdi – yalan söyləmiş olaram.

Lakin bir şeyi mən heç təsəvvür etmirəm: buna necə dözəcəyəm fikri indi mənə əzab verir.

Qəlbimdə bir sızıltı əmələ gəlib. Nə eləyirəmsə, bu sızıltı kəsilmir. Mənə elə gəlir ki, bu sızıltını lap yuxuda da hiss edirəm. Səhər yerimdən qalxanda gün işığında olan gözəlliyin solduğunu görürəm. Bu nə deməkdir? Bu necə oldu? Bu qaranlıq haradandır?

Mən elə həssas olmuşam ki, vaxtilə xoşbəxtliyin pərdəsi altında qalan kədər indi meydana çıxıb qəlbimi parçalayır. Xəcalət və dərd mənə get-gedə üstün gəlir. Bu xəcaləti, dərdi insanlardan nə qədər çox gizlətməyə çalışıramsa, onlar mənim üçün daha artıq aydın olur. Mənim bütün qəlbim görən bir hiss olmuşdur: o şeyi ki mən görməməliyəm, görmək istəmirəm – onları görürəm. Uzun zamandan bəri keçirdiyim xoş həyat məni aldatdı, mən dilənçi olduğumu duymadım. İndi mən hər gün, hər dəqiqə hər sözdə, hər baxışda bir anın yavaş-yavaş yaxınlaşdığını hiss edirəm: bu an, mənim səhvlərimin faciəsini aşkara çıxaracaqdır. Mən gəncliyimin doqquz ilini boş xəyallarla yaşadım, indi mən ömrümün sonuna kimi bu xəyalların borcunu faizi ilə ödəməli olacağam. Mən hər şeydən çox həqiqətin qarşısında borclu idim, əfsus ki, borcları vermək üçün əldə olan sərvət tükənmişdir.

Mən ancaq bir şeyi inamla deyə bilərəm: “Ey həqiqət, sən qalib gələcəksən!”

Dünən bacım Munun əri Qopal mənim yanına gəlmişdi. Qızının toyuna kömək eləməyimi məndən xahiş etdi. Evimdəki avadanlığa baxıb bu qərara gəldi ki, dünyada məndən xoşbəxt adam yoxdur.

Mən Qopala dedim:

– Munuya söylə ki, sabah sizə nahara gələcəyəm.

Yalnız Munu öz qəlbi ilə xırdaca, yoxsul evini cənnət eləyə bilərdi. İndi mənim bütün qəlbim hönkür-hönkür ağlayır, bu Lakşminin əlindən birçə dəfə də olsa yemək almağa can atır. Yoxsulluq onun evinin zinəti oldu. Bu gün mən ona baxmalıyam... Ey ismətli qadın, sənin müqəddəs ayağındakı toz hələ indi də yer üzündən silinməmişdir!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Zorakılıq, təkəbbürlük mənə nə verə bilər? Başımı əyib, ləyaqətdən məhrum olduğumu boynuma alsam, daha yaxşı olar. Qadınların kişilərdə axtardığı qüvvə, bəlkə də, məndə yoxdur. Qüvvənin boş bir lovgalıq, ancaq şiltaq olması, hər şeyi basıb əzməsi haqqında mübahisə etmək nəyə lazımdır?! Adam mübahisə ilə öz ləyaqətini sübut edə bilməz. Mən ləyaqətsizəm! Ləyaqətsizəm! Qoy belə olsun, lakin sevginin də qiyməti elə bundadır ki, o, ləyaqətsizə də mükafatlandırır. Ləyaqətli adamlar üçün yer üzündə mükafat çoxdur, tale ləyaqətsizlər üçün yalnız sevgi hazırlamışdır.

Bir gün mən Bimolaya dedim ki, sən bizim ailəmizdən kənara çıxmalısən. Bimolanın xasiyyəti – şərti vəziyyətlər çərçivəsi ilə məhdudlanmış ailə içərisində müəyyən olmuşdu. O, öz evinin divarları arasında, bu xırdaca aləmin mənafeyi ilə yaşamışdır. Mənim ondan tez-tez qəbul etdiyim sevgi onun qəlbindənmi gəlirdi, ya bu sevgi şəhər su boruları ilə axan gündəlik su ehtiyatı kimi bir şeydir?

Mən acgözəmmi? Məgər mənim arzum mənim qəbul etdiyimdən artıq idi? Yox, mən acgöz deyiləm, mən aşıqəm. Buna görə də mən Bimolanın öz düşüncələrində, öz rəyində möhkəm olmasını istəyirdim, onu dörd divar arasında saxlamaq istəmirdim. Mən evi samhit və smriti¹ əlyazması və rəqələri ilə bəzəmək istəmirdim. Mən Bimolanın həm qüvvəsinin, həm biliyinin, həm də sevgisinin tamamilə inkişaf etməsini görməyə can atırdım.

Onda mən ancaq bir şeyi unutmuşdum: əgər adam bir başqasının tamamilə azad olmasını, doğrudan da, istəyirsə, o gərək həmin adam üzərində olan haqqından, bu barədə olan bütün fikirlərdən əl çəksin. Niyə mən bu barədə düşünməmişdim? Bəlkə, mən, ərin arvad üzərində olan haqqının sarsılmaz bir şey olduğuna əmin idim? Yox, belə deyil. Mən sevgiyə son dərəcə inanırdım.

¹ Samhit və smriti – dini ayinləri icra etmək qaydaları haqqında qısa kəlamlar və yazılar

Mən özümə güvənirdim, elə bilirdim ki, həqiqəti bütün çılpaqlığı ilə görməyə gücüm çatar. İndi sınaq vaxtı gəlmişdir. Mən əminəm ki, ölsəm də, qalsam da, bu sınaqdan çıxacağam.

Bimola indiyə qədər ancaq bir şeydə məni başa düşmürdü. Zorakılığı mən tam zəifliyin təzahürü hesab edirəm. Zəif adamda ədalətli iş görmək üçün cəsarət olmaz. Zəif adam məsuliyyətdən yayınaraq, qeyri-qanuni hərəkətlərinin səmərəsini əldə etməyə tələsir. Bimola səbirsizdir. O, kobud, amansız, hətta ədalətsiz bir adamı görməyi üstün tutur. Sanki, hörmət etməklə bərabər, qorxu da duymaq istəyir.

Mən ümid edirdim ki, Bimola cəmiyyət içərisinə çıxsa, bilik dairəsini genişləndirəcək, zalımlıq duyğusundan azad olacaqdır. İndi yəqin bildim ki, zalımlıq duyğusu onun təbiətinə xas olan bir şeydir. Bimola amansız bir qüvvəyə can atır. O, həyatda adicə dadı olan hər şeyə gərək çoxlu qara istiot qatsın ki, dilinin ucundan ta mədəsinə kimi hər şey alışıb-yansın, onun üçün başqa dad ehsası deyilən şey yoxdur. Mən and içmişəm ki, həyəcanın məstedici içkisi ilə meydana gələn çılgın ehtirasa öz vətənpərvərliyimdə yol verməyim. Mən əgər-əskiyə dözərəm, lakin xidmətçini vura bilmərəm; acıqlananda artıq bir söz demiş olsam, sonra bunun xəcalətini çəkirəm. Bilirəm, Bimola mənim utancaqlığımı bir zəiflik kimi başa düşürdü, buna görə də mənə hörmət etmirdi. O, indi də məni “Bonde Matorom” deyə-deyə vurnuxmadığım üçün öz ürəyində məzəmmət edir. Mən hamını bürüyən coşqun dini fanatizmə qapılmadım. Mənim bu hərəkətim heç kəsin xoşuna gəlmədi. Adamlar elə güman edirlər ki, mən ya yüksək bir ad almaq istəyirəm, ya da polis idarəsindən qorxuram. Polis idarəsi də məndən şübhələnir, elə zənn edir ki, mən üzdən özümü rəğbətli bir adam kimi göstərsəm də, ürəyimdə pis niyyətlərim var. Bununla belə, mən öz yolumla gedirəm, bu da adamlarda mənə qarşı etimadsızlıq doğurur, həm də rüsvay olmaq

təhlükəsi qarşısında qalırım. Mən belə hesab edirəm: bir adamda ki vətən nə haldadırsa, ona təbii vəziyyətində, insana da ancaq insan olduğu üçün xidmət etmək lazımdır, o adamlar ki vətənə – ana, Tanrı deyə bar-bar bağırır, camaat arasında həyəcanı qızıqdırmaq üçün moizələr oxuyur, – belə adamlar vətəndən çox, vəcd və həyəcanı sevirlər. Boş xəyalları həqiqətdən üstün tutmaq meylə bizim şüurumuzda kök salan köləlik vəziyyətinin əlamətidir. Şüurumuz azad olduqda biz gücdən məhrum oluruq. Kimsə, ya fantaziya, ya da dini əhkamlar bizim donmuş şüurumuza təsir etməyincə bizim şüurumuz hərəkət edə bilmir. Buna görə də nə qədər ki biz adi həqiqəti duya bilmirik, nə qədər ki bizə sehrbazlıq lazımdır – biz öz vətənimizi idarə etmək imkanında olmayacağıq. Belə bir vəziyyətdə bizim üzərimizdə həmişə ya fantastik bir ruh, ya xalis bir sehrbaz, ya da bunların hər ikisi ağılıq edəcəkdir.

O zaman Şondip mənə deyirdi:

– Səndə nə qədər məziyyətlər olsa da, təsəvvür yoxdur; buna görə də sən vətənin ilahi surətini real bir şey hesab edə bilməzsən.

Bimola onunla razılaşırdı. Mən ona bir söz demirdim, çünki mübahisədə üstün gəlməkdən zövq almırdım. Axı bu, fikirlər arasında olan ixtilaf deyil, ayrı-ayrı insan təbiəti arasında olan fərq idi. Bu fərq xırdaca ev aləminin dar çərçivəsində az duyulur, bizim həyatımızın ahəngini pozmur. Lakin böyük aləmdə o, lazımınca hiss olunur. Dalğalar orada uğuldandır, qüvvətlə çırpılır.

Məndə təsəvvür yoxdur?! Mənim idrakımın çırağında yağ var, amma alov yoxdur? Mən deyirəm: sizin çırağınızda alov yoxdur! Siz qıgılcım çıxarılan çaxmaqdaşı kimi qarasınız. Bircə qıgılcım çıxarmaq üçün gör ona neçə dəfə vurmaq, nə qədər gurultu salmaq lazımdır! Ayrı-ayrı qıgılcımdan ancaq təkəbbür artır, fikir dairəsi genişlənmir.

Mən Şondipin kobudcasına nəfiskar olduğunu çoxdan duymuşdum. Şondipin ət xörəklərinə çox həvəs göstərməsi – dini əqidələrinin doğruluğuna şübhə oyadırdı, vətənpərvərlik işlərində isə onu zorakılığa sövq edirdi. Bu kobud təbiətli, lakin incə düşüncəli adam gurultulu cümlələrlə ancaq öz niyyətini gizlədirdi. Ona alçaqcasına öz ehtiraslarını təmin etmək – şəxsi ədavətini təmin etmək qədər zəruri idi.

Bimola onun son dərəcə pul düşkünü olduğunu bir neçə dəfə mənə söyləmişdi. Mən özüm də bunu hiss edirdim, ancaq Şondiplə pul barəsində danışı bilmirdim. Hətta onun məni aldatdığını düşünməyə də utanırdım. Ona kömək olaraq verdiyim pulların işə ziyan yetirəcəyi haqqında onu məzəmmət etmək istəmirdim. Şondipin vətən haqqında olan bir çox hissləri də eyni kobud acgözlüyün təzahürü idi. Bunu Bimolaya başa salmaq çətindi, çünki o, öz qəlbində Şondipə pərəstiş edirdi. Mən də qərəzkar görünə bilərdim. Mənim sözlərimdə, bəlkə də, qısqanclıq duyulardı, mən, bəlkə də, mübaligə etmiş olardım. Qəlbimdəki odlu və şiddətli iztirab, bəlkə də, məni Şondipi düz başa düşməyə qoymurdu. Lakin bu şeyləri ürəkdə saxlamaqdansa, yazmaq yaxşıdır.

Mən müəllimim Çondronat-babunu otuz ilə yaxındır ki, tanıyıram. O, nə böhtandan qorxur, nə itkidən, nə də ölümdən. Mənim doğulduğum evdə heç bir məsləhət məni təhlükədən qoruya bilməzdi. Lakin Çondronat-babu özünə xas olan sakitliklə, düzgünlüklə və müqəddəsliklə mənim həyatıma daxil ola bildi. Buna görə də mən ümid etməyə, yaxşılığa inanmağa öyrənmişəm.

Bir gün müəllim məndən soruşdu ki, Şondipin bu evə gəlməsinə ehtiyac varmı?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, təhlükənin haradan gəldiyini hiss edirdi, bunu duy-
mağa onda gözəl bir qabiliyyət vardı. Onu həyəcanlandı-
maq o qədər asan deyildi, lakin indi o, fəlakətin yaxınlaşdı-
ğını duymuşdu. O, məni çox istəyirdi, mən bunu bilirdim.
Çay içəndə mən Şondipdən soruşdum.

– Sən Ranqura getməyəcəksən? Mən oradan məktub
almışam. Dostlar elə bilir ki, mən səni güclə saxlamışam.

Bimola çay süzürdü. Onun üzündəki ifadə bir anda
dəyişdi, o, oğrun-şondipə baxdı.

– Məncə, “svadəşi”ni təbliğ etmək məqsədi ilə ölkədə
obaş-bubaşa səyahət etmək – qüvvəni səmərəsiz surətdə
sərf etməkdir. Mənə elə gəlir ki, bu yeri mərkəz seçsəm,
bizim işimiz daha yaxşı nəticə verə bilər.

Şondip bunu deyib, sualedici nəzərlərlə Bimolaya baxdı:

– Siz bu fikirlə razı deyilsiniz?

Bimola elə o saat cavab vermədi.

– Vətənpərvərlik fəaliyyətinin hər iki növü tamamilə məq-
buldur. Ayrı-ayrı yerlərə getmək və ya bir yerdə yaşayıb işlə-
mək adamın zövqündən və marağından asılıdır. Sizin daha
çox ürəyinizə yatan iş üsulu sizin üçün daha yaxşı ola bilər.

– Elə isə bir şeyi sizə açıq deyim. Mən çoxdan bəri əmin
idim ki, mənim vəzifəm bir yerdən başqa bir yerə getmək,
kütlələrdə ruh yüksəkliyi yaratmaqdır. Lakin sonra səhvimi
başda düşdüm. Mən elə bir qüvvə mənbəyi tapa bilmədim
ki, bu, mənə həmişə ilham verə bilsin; buna görə də mən
həyat qüvvəsini müxtəlif yerlərdə, müxtəlif adamlardan
aldığımı ilhamda tapırdım. İndi siz mənim üçün Benqaliya
Sarasvatı oldunuz. İndiyə qədər mən belə bir odu heç kəsdə
görməmişdim. Necə olmuşdu ki, bu vaxta qədər mən öz
gücümle lovğalana bilmişdim? Məndə daha ölkənin rəhbəri
olmaq qətiyyəti yoxdur. Lakin mən iftixarla deyə bilərəm ki,
sizin qüvvənizdən istifadə edə bilsəm, bütün ölkəni ayağa
qaldıra bilərəm. Siz utanmayın. Siz şübhədən, təvazökarlıq-
dan, yanlış utancaqlıqdan yüksəkdə durmalısınız. Siz bizim

arı pətəyinin şah arısı olmalısınız, biz də sizin ətrafınızda çalışmalıyıq. Biz öz fəaliyyətimiz üçün ilhamı sizdən almalıyıq; sizdən uzaqlaşmaq fərəh və rəhbərliyi itirmək kimi bir şeydir. Tərəddüd etmədən bizim hörmətimizi qəbul edin.

Bimola utandığından və duyduğu qürurdan qıpqırmızı qızardı, onun çay süzən əlləri əsdi.

Çondronat-babu yenə də mənim yanına gəlib dedi:

– Mənə elə gəlir ki, Nikhil, sənın kefin yoxdur, özün də pis yatırsan. Sən gərək Bimola ilə Darcilinqə gedəsən.

Axşam Bimolaya Darcilinqə getməyi təklif etdim. Mən bildirdim ki, Bimola çoxdan ora getmək, Himalayın zirvələrini seyr etmək istəyir, lakin təklifimi qəbul etmədi. Bu səfərin vətənpərvərlik işinə zərər yetirəcəyindən qorxurdu.

Mən ümidimi itirmirəm. Gözləyəcəyəm. Kiçik aləmdən böyük aləmə olan yol çətin yoldur. Bimolanın günləri xırdaca bir yuvada keçirdi, bu yuvanı dörd divarla məhdudlaşan qanunlar idarə edirdi. İndi o, bu yuvadan kənara çıxmışdı, köhnə qayda-qanun daha onu təmin edə bilmirdi. Mən bu qərara gəldim ki, dayanıb gözləyim, görüm o, tanımadığı bu aləmlə tamamilə tanış olandan və öz fikrini müəyyənləşdirəndən sonra mənim yerim harada olacaqdır. Bizim böyük aləmdə mənim üçün yer olmasa, onda biləcəyəm ki, mənim həyatımda olan şeylərin hamısı ancaq yalanmış. Mən yalan istəmirəm. Belə olsa, onda mən mübahisə etməyəcəyəm, dinməz-söyləməz uzaqlaşacağam. Güc? Zorakılıq? Bunlar nəyə lazımdır? Zorakılıqla həqiqət bir yerə sığışa bilməz!

ŞONDİPİN QEYDLƏRİ

O şey ki mənim qismətimə düşüb, o mənimdir, – acizlər belə deyir, zəiflər də bununla razılaşırlar. Bütün dünyaya aid olan vəsiyyətdə deyilir: fəth etdiyim mənimdir. Vətəndə doğulmaq hələ o demək deyil ki, vətən mənimdir. Vətəni

mən zorla fəth etdikdən sonra vətən mənim olacaqdır. Açıqlıq də sahib olmaq haqqı kimi təbiidir. Təbiətdə elə bir qanun yoxdur ki, o, bizim hər şeydən məhrum olmağımıza hökm versin. Könül arzu etdiyi şeyləri əhatə olunduğu aləmdən almalıdır. Bu, daxili və xarici aləm arasındakı qarşılıqlı əlaqənin düzgün həll olunmasıdır. Bu, həqiqəti qəbul etməyən nəzəriyyəyə biz əxlaq deyirik, elə buna görə də insanlar bu vaxta qədər bu nəzəriyyəyə tamamilə əməl edə bilməmişlər.

Yer üzündə yumruğunu sıxmağı, zəbt etməyi, zorla almağı bacarmayan ölümcül adamlar vardır. Qoy əxlaq belə bədbəxtlər üçün bir təskinlik olsun.

Taleyin sevib-seçdiyi o adamdır ki, o, bütün qəlbi ilə ehtirasa can atır, bütün varlığı ilə zövq alır, şübhə və tərəddüd ona əzab vermir. Təbiət onlara hər cür gözəl və qiymətli şeylər bəxş edir. Onlar istədiyini əldə etmək üçün heç bir şeydən çəkinmirlər: üzüb çayı keçirlər, səddi aşırırlar, qapını sındırırlar. Bu, onlar üçün böyük bir sevincdir, çox qiymətli bir şeydir. Təbiət ancaq belə quldurlara təslim olur. Çünki təbiət arzu gücü ilə, istila gücü ilə, müvəffəqiyyət gücü ilə əldə edilən zövqü xoşlayır. Təbiət taleyin sevib-seçdiyi adam üçün yaz çiçəklərindən hazırlanmış çələngi ölümcül zahidin ariq boynuna salmaq istəməz.

Təntənəli musiqi səsi gəlir, mənim bütün diqqətim oradadır. Taleyin sevib-seçdiyi adam kimdir? Mənəm. Belə bir şəxsin yeri əlində yanar məşəl tutaraq gələn adamındır. Taleyin sevib-seçdiyi adam çağırılmadan gəlir. Utanmaq? Mən utanmıram! Mən başqaları istəsə də, istəməsə də, mənə lazım olan şeylərin hamısını götürürəm. Bəzən adamlar utandığı üçün lazım olan şeyləri götürə bilmirlər, onlar təmin olunmalarının acısını yatırmaq üçün həyanı ideal dərəcəsinə qaldırırlar. Bizi əhatə edən dünya real varlıqlar dünyasıdır. İnsan ki özünü yalnız gurultulu cümlələrlə aldadaaraq bu dünya bazarıdan ac və əliboş gedəcəkmis, onda bu əzəmətli torpaqda

niyə doğulur? Bəlkə də, o, cənnət bağlarında şirin xəyalların xoş nəğmələrini neydə çalmaq üçün din ilə əylənən ağaclardan rüsvət almışdır? Mənə ney səsləri lazım deyil, şirin xəyallar da mənim qarnımı doyurmaz.

Mən arzu etdiyim şeyə ehtirasla can atıram. Mən onu əllərimlə xəmir kimi yoğururam, ayaqlarımla tapdayıb əzirəm, bütün bədənimə sürtürəm, doyunca da yeyirəm. Mən öz arzularımın xəcalətini çəkmirəm, bir şeyi götürmək lazım gəlsə, tərəddüd etmirəm. Özlərini əxlaq pəhrizləri ilə əldən salan, sahibsiz yataqlara sığışan yastı, ölüvay taxtabitilərinə oxşayan adamların çıxırtısını eşitmirəm.

Mən heç bir şeyi gizlətmək istəmirəm, çünki bu, qorxaqlıq olar; lakin lazım olan vaxtda hiylə işlədə bilməsəm, bu özü də qorxaqlıq olar.

Siz bir şeyi qoruyub saxlamaq üçün onun ətrafına divar çəkirsiniz. Buna görə də mən arzu etdiyimi əldə etmək üçün gərək bu divarı uçurum. Siz acgözsünüz, buna görə də divar çəkirsiniz. Mən də acgözəm, buna görə divarı uçururam. Siz evinizin qapısını cəftələsəniz, mən bunu açmaq üçün öz ustalığımdan istifadə edəcəyəm. Bunlar hamısı təbii şeydir.

Şahlıqlar, imperiyalar buna əsaslanmışdır, bəşəriyyətin böyük işləri də buna əsaslanır. Göydən enən, müqəddəs dildə söhbət edən avatarların¹ danışığında real bir şey yoxdur. Onların sözü ancaq zəif adamların gizləndiyi küncbucığa gedib çatır. Dünyanı idarə edən qüvvətli adamlar üçün bu sözlərin heç bir əhəmiyyəti yoxdur: onlar avatarların sözünə qulaq assaydılar, öz qüvvələrini itirərdilər. Ona görə ki, avatarların sözündə həqiqət yoxdur. Kim bunu başa düşürsə, kim bunu etiraf etməyə utanmırsa, o, öz işində müvəffəqiyyət qazanacaqdır. Lakin bir tərəfində təbiət, o biri tərəfində avatarların zülmü duran, bir ayağı real varlıqlar qayığında, o biri ayağı isə axirət qayığında olan bədbəxtlər nə qabağa gedir, nə də yaşaya bilirlər.

¹ *Avatar* – allahların başqa bir şəkllə düşməsi

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Elə adamlar var ki, onlar dünyaya ancaq ölümdən danışmağa gəlmişlər. Qurub zamanı göydə görünən gözəllik kimi – yavaş-yavaş sönməkdə qəribə bir gözəllik var, bu, onları məftun edir. Bizim Nihileş də belə adamlardandır. Ona cansız bir məxluq demək olar. Dörd il bundan əvvəl bizim böyük bir mübahisəmiz oldu. O, mənə dedi:

– Güc işlətməyincə heç bir şey əldə etmək olmaz, bunu mən etiraf edirəm. Ancaq de görün: bu güc kimə gərəkdir, bunun köməyi ilə nəyi əldə etmək lazımdır? Mənim gücüm əl çəkmək gücüdür.

Dedim:

– Deməli, sən itkilərlə məst olaraq tələf olacaqsan.

– Bəli, necə ki yumurtada olan cücə lap tələf olsa da yumurtanın içindən çıxmağa can atır, mən də elə. Yumurtanın qabığı, əlbəttə, çox real bir şeydir, lakin cücə bunun əvəzində işıq və hava əldə edəcəkdir. Sizin fikrinizcə, cücə, bəlkə də, aldanmış olacaqdır.

Nihileş belə təşbihlərdən istifadə edərək danışanda bunların ancaq boş, mənasız söz olduğunu ona sübut etmək çətindir. Belə təşbihlərlə danışmaqdan onun xoşu gəlir, – yaxşı da, qoy danışsın! Biz ətyeyən məxluquq. Bizim dişimiz də var, caynağımız da. Biz yüyürə bilərik, qamarlaya bilərik, parçalaya bilərik. Biz günlərimizi gövşək vurmaqla keçirə bilmərik. Buna görə də biz sizin kimi təşbih ustalarının bizim adi yeməyimizə açılan qapıları bağlamasına dözə bilmərik. Biz ya gərək oğurlayaq, ya da qarət edək. Biz başqa cür yaşaya bilmərik. Biz son nəfəsimizə qədər lotos yarpaqları üzərində uzanıb, ölümə məhəbbətimiz var deyə ölməyə razı deyilik. Qoy bu, bizim hörmətli vişnuçu¹ abidələrini qüssələndirməsin.

Çoxları deyir ki, bu, sizin öz fikrinizdir. Lakin insanların çoxu mənim kimi hərəkət edirlər, sözdə isə bunun əksini söyləyirlər, daha bilmirlər ki, əxlaq deyilən şey elə budur.

¹ Vişnuçular – hind mifologiyasında qoruyucu allah Vişnuya sitayiş edənlər

Amma mən bilirəm. Mənim sözüm quru bir bəyannamə deyil, bunlar həyatda sınaqdan keçmişdir. Qadın qəlbini ələ almaq lazım gələrsə, mən bundan çəkinmirəm. Qadınlar real dünya məxluqudur, onlar kişilər kimi göylərdə, boş ideyalarla doldurulmuş balonlarda uçmurlar. Onlar mənim gözümdə, ağzımda, bədənimdə, qəlbimdə, fikrimdə, sözümdə ehtiraslı bir arzu olduğunu görürlər. Bu, zahidliyin cansız bir şəkllə saldıdığı, şübhələrin didib-parçaladığı, hər addımda dayanıb duran ehtiras deyil, bu, gümrah bir ehtirasdır. Bu ehtiras bahar çağının seli kimi guruldayaraq çığırır: “Mən alışb-yanıram, istəyirəm!” Qadınlar öz qəlbini ilə bilirlər ki, belə çılğın ehtiras dünyanın canıdır. O, hər yerdə qalibiyətlə irəliləyir, özündən başqa heç bir şeyi tanımır. Mən dəfələrlə görmüşəm; qadınlar mənim ehtirasıma təslim olarkən – bu ehtiras onların həyatını mühafizə edəcəkdimi, ya onları ölümə doğru sürükləyəcəkdimi – bu barədə düşünmürlər. Qadınları özünə təslim edən qüvvə qəhrəmanlar qüvvəsidir, real dünyanı özünə təslim edən qüvvədir. Başqa bir dünyanın olduğunu təsəvvür edən adamlar qoy öz arzularını yerdən göyə köçürsünlər, görək onların xəyal fontanı nə vaxta qədər vuracaq və çoxmu yüksəklərə qalxacaq! Qadınlar belə ideal əhvali-ruhiyyəli miskin məxluqat üçün yaranmamışlar.

Mənəvi yaxınlıq! Vəziyyət bunu tələb edərkən mən dəfələrlə demişəm: “Allah kişilərlə qadınları yer üzünə göndərərək onları qoşa-qoşa birləşdirib göndərir; bu, mantraların sitayiş etdiyi birləşmədən çox-çox nəcib birləşmədir. Bunun səbəbi ondadır ki, kişilər təbiəti xoşlasalar da, bircə kəlmə də olsa söz gizlətməsələr, xoşbəxt ola bilməzlər. Buna görə də dünya başdan-başa yalanla doludur. Kim demişdir ki, yalnız bircə mənəvi yaxınlıq ola bilər? Belə yaxınlıq minlərcədir. Təbiətdə əvvəlcədən müəyyən edilməyib ki, bir qadınla yaxın olmaq üçün obirlərindən gərək üz döndərəsən! Mən mənəvi cəhətdən mənə yaxın olan qadına çox

rast gəlmişəm, lakin bu, yenə başqa bir qadınla görüşmək üçün bir maneə deyil. Mən bu qadını öz qarşımda lap aydın görürəm, o da məni elə aydın görür. Burada mən qalib gələ bilməsəm, mən qorxağam.

BİMOLANIN QEYDLƏRİ

Mən tez-tez fikirləşirəm: mənim həyatım necə oldu? Bir an da vaxtım yoxdur ki, dönüb öz-özümə baxım; sanki, burulğana düşmüşəm; gecələr, gündüzlər mənimlə bir yerdə hərlənir, qəlbimdə utanmaq üçün yer qoymur.

Bir gün bizim kiçik gəlinimiz mənim yanımda gülə-gülə ərimə dedi:

– Hə, qardaşım, bizim evimizdə uzun zaman arvadlar ağlamışdır, indi növbə kişilərə çatmışdır. Biz kişiləri ağlamağa məcbur edəcəyik. Çotorani, sən buna nə deyirsən? Pəhləvanların zirehli geyimi indi sənin əynindədir, vuruşmadan sənin xoşun gəlir, indi öz nizənlə kişilərə zərbə endir.

Kiçik gəlinimiz bu sözü deyib, məni başdan-ayağa süzdü. Mənim paltarımdan, duruşumdan çiçəklənən bir gözəlliyin tərəvəti saçılırdı, bu, onun gözündən yayınmadı. İndi bunu yazmağa əlim gəlmir, lakin onda zərrə qədər utanmırdım. Mənim qəlbimdə nə isə bir hal baş verirdi, bunun nə olduğunu heç düşünmürdüm.

O zaman mən çox qəşəng geyinməyə çalışırdım, lakin özümü elə göstərirdim ki, guya, bunu düşünərək etmirem. Şondip-babunun hansı paltarından daha çox xoşu gəldiyini mən yaxşı bilirdim. Burada elə bir çətinlik yox idi, çünki Şondip-babu öz zövqünü gizlətmirdi. Bir gün o, ərimə dedi:

– Mən ilk dəfə şah arını görəndə bütün bədənim titrədi. O, zərxara köbəli paltarını geyib dinməz-söyləməz oturmuşdu, gözləri isə yolunu itirən ulduz kimi ucsuz-bucaqsız ənginliklərə zillənmişdi. Sanki, onlar min illərdir belə baxaraq,

sonsuz bir zülmətin kənarında nəyi isə axtarır, nəyi isə gözləyirdilər. Sarisinin zərli köbəsi isə sanki, onun daxilində alışıb-yanan atəşin dairəvi alovu idi. Bizə mütləq belə alov, belə parlaq od lazımdır. Şah arı, mənim yeganə bir arzumu yerinə yetirin: siz alovsaçan paltarınızda bir də bizim qarşımızda görünün.

Mən indiyə qədər xırdaca bir kənd çayı idim. Mənim öz ahəngim, öz dilim vardı. Birdən dəniz qabardı, dənizin suyu çaya doldu, çayın suyu qalxdı, sahilləri su basdı, əvvəlki xırdaca çay dənizin uğultusu ilə həmahəng olub uğuldamağa başladı.

Mən bu səslərin mənasını başa düşə bilmirdim. Mən hara baş alıb gedirdim? Mənim gözəlliyimin dalğaları niyə birdən köpükləndi? Şondip-babunun mənə zillənən ehtiraslı baxışları, sanki, mehrabın qabağında چراق yandırdı. Mənim əzəmətli qüvvəm və gözəlliyim haqqında onun söylədiyi sözlər kilsə zənglərinin səsi kimi üfüqlərə yayılırdı. O zaman bu səslər yer üzündə olan bütün başqa səsləri batırır, onları eşitməyə qoymurdu.

Yoxsa Allah məni yenidən yaratmışdır? Ya, bəlkə, bu vaxta qədər mənə qarşı edilən etinasızlığın əvəzini verirdi? Eybəcər bir qadın gözəl bir qadın oldu. Adi bir qadın birdən özündə bütün Benqaliyanın vüqarını aydınca hiss etdi. Axı Şondip-babu tək deyildi, o, milyonlarla benqaliyalının fikrini ifadə edirdi. Buna görə də o, mənə arı pətəyinin şah arısı deyəndə vətənimin bütün vətənpərvərləri məni mədh edirdi. Onun sözlərindən sonra bizim böyük gəlinimizin mənə qarşı kirimişcə göstərdiyi həqarət, ya kiçik gəlinimizin ucadan söylədiyi zarafatlar daha məni dilxor eləmədi. Mənim bütün dünya ilə olan əlaqəm tamam dəyişmişdi. Şondip-babu məni başa salır ki, bütün ölkənin sənə ehtiyacı var. Buna inanmaq çətin deyildi. Mən bacarırdım. Mən hər şeyi bacarırdım. Mənim qəlbimə ilahi bir qüvvə enmişdi, bu, elə bir şey idi ki, əvvəllər mən bunun üstünlüyünü duyma-

mışdım. Bu qüvvətli hisslər məndə haradan əmələ gəlmişdi, – bu barədə fikirləşməyə vaxtım yox idi. Bu hisslər, elə bil ki, mənim idi, həm də mənim deyildi. Sanki, bunlar hamının idi, bütün ölkənin idi; onlar bizim evin həyətindəki gölməçənin durğun suyuna deyil, qabarmış dənizə oxşayırdı.

Şondip-babu bizim vətənpərvərlik işimizə aid olan hər xırda şey üçün mənimlə məsləhətləşirdi. Əvvəllər mən bundan çox sıxılırdım, bir az sonra bu sıxıntıni daha duymadım. Şondip-babu mənim verdiyim bütün məsləhətlərə valeh olurdu.

Deyirdi ki, biz kişilərin ancaq düşünmək qabiliyyəti var, amma siz başa düşə bilərsiniz, sizin çox fikirləşməyə ehtiyacınız yoxdur. Qadını Allah aqlın köməyi ilə yaratmışdır, kişini isə hansısa alətlə yonub düzəltmişdir.

Mən onun sözünü dinləyəndə öz ağıma, qüvvəmə inanmağa başlayırdım; sanki, bunlar əvvəllər mənə xas olan bir şeymiş, ancaq uzun zaman mən bunları özümdə duymamışam.

Ölkənin hər yerindən Şondip-babuya cürbəcür məsələlər haqqında məktub gəlirdi. Mən bunları oxuyurdum. Şondip-babu mənim fikrimi bilməyincə bu məktublardan heç birinə cavab yazmırdı. Bəzən mənimlə razılaşırdı. Adətən, mən onunla mübahisə etmirdim. Lakin bir neçə gündən sonra dərin yuxudan ayrılmış və səhər tezdən gün işığını görmüş kimi mənə deyirdi:

– Siz haqlı imişsiniz, mən nahaq yerə mübahisə eləmişəm.

Bəzən o, mənim məsləhətimə baxmayanda yanıldığını boynuna alırdı. Lakin bu şeylərin sirrini kim mənə izah edə bilərdi?

Mən yavaş-yavaş belə bir qərara gəldim: bu zaman ölkədə aparılan bütün işlərin canı Şondip-babudur, onun da arxasında sağlam düşüncəli adi bir qadın durmuşdur.

Mən apardığımız bu böyük məsul iş üçün son dərəcə fəxr edirdim.

Ərim bizim müzakirələrimizdə iştirak etmirdi. Şondip-babu ona, adətən, böyük qardaş kiçik qardaşa necə baxırsa, elə baxırdı; hamı bu kiçik qardaşın xatirini çox istəyir, ancaq onun ağıllı iş tutacağına arxayın olmurlar. Şondip-babu zarafatla, həm də böyük bir məhəbbətlə deyirdi ki, sizin əriniz bu işlərdə lap uşaq kimi hərəkət edir, onun fikirlərinin, düşüncələrinin nə başı var, nə ayağı.

Ərimin ayrı-ayrı məsələlər haqqında olan qəribə nəzəriyyələrinin və fikirlərinin xüsusi ətri vardı, Şondip-babu bunun üçün onun xətrini daha çox istəyirdi. O, böyük bir qayğı ilə, vətənpərvərlik hərəkəti ilə əlaqədar olan bütün çətinliklərdən ərimi tamamilə azad elədi.

Təbiətdə ağrının qabağını alan bir çox vasitə vardır. Bütün bədənlə əlaqədar olan böyük bir qan damarını kəsmək lazım gələndə bədənin özündə ağrını duymağa qoymayan bir vasitə olacağını heç kəs bilmir. Adam ancaq huşa gələndə cərrahiyyə əməliyyatının nə qədər mürəkkəb olduğunu dərk edir.

Nə qədər ki cərrah bıçağı həyatımın ən dərin əlaqələri içərisində iş görürdü, mənəm bütün aqlımı qalın duman bürümüşdü, mən necə bir amansız iş görüldüyünü heç güman etmirdim. Zənnimcə, bu məsələdə qadın təbiəti özünü hiss etdirmişdir: qadının qəlbində ehtiras coşğunluğu oyananda o daha heç bir şey duymur. Buna görə də biz qadınlar dağıcı bir məxluq. Biz ancaq aqlımızla deyil, kor təbiətimizlə də dağıcıyıq. Biz öz məcrasında axarkən ətrafına can verən çaya bənzəyirik; lakin daşmağa başladığımız, hər şeyi məhv edirik.

ŞONDİPİN QEYDLƏRİ

Nə isə olur. Mən bunu hiss edirəm.

Nikhileşin qonaq otağına gəlməyimlə daxili və xarici aləm bir-biri ilə üzləşdi. Mən orada kənardan gələn bir adam idim, daxili aləmi təmsil etdirən Bal Arısı isə ora maneəsiz daxil oldu.

Biz öz hüququmuzdan ehtiyatla istifadə etsəydik, ətrafımızda olanlar hər şeyə dözə bilərdi. Bəndin bir yerində dəşik əmələ gələn kimi su böyük bir qüvvətlə ora hücum edir. Bizim də müzakirələrimiz coşqun bir sel kimi axdı, başqa heç bir şeyə yol vermədi.

Bal Arısı qonaq otağına gələndə mən, adətən, öz otağımda oturmuş olardım, lakin onun gəldiyini həmişə duyardım. Xalxalların, qolbaqların cingiltisi eşidilər, çox geniş açılan qapıyla birlikdə, kitab şkaflının kiçik qapısı da cırıldayardı. Mən qonaq otağına girəndə görərdim ki, Bal Arısı arxası qarıya sarı durub, çox diqqətlə özünə kitab seçir. Bu çətin işdə ona öz köməyimi təklif edərdim; o, qorxub diksinər, mənim təklifimi qəbul etməzdi. Söhbətimiz də bununla başlardı.

Cümə axşamı idi; mən əvvəlki tanış səsləri eşidib otaqdan çıxdım; günorta vaxtı idi. Eyvanda qarıçı mənim qabağıma çıxdı. Mən əhəmiyyət verməyib yoluma davam etdim; lakin o, mənim yolumu kəsib dedi:

– Cənab, bura gəlməyin.

– Gəlmək olmaz? Niyə?

– Rani-ma¹ qonaq otağındadır.

– Çox gözəl, sən öz rani-manına söylə ki, Şondip-babu sizi görmək istəyir.

– Yox, belə olmaz. İcazə verilməyib.

¹ *Rani-ma* – hərfi mənada “şah arvadı”, “ana” deməkdir; burada isə xanım mənasında işlədilmişdir.

Mən yaman acıqlandım.

Ucadan dedim:

– Mən əmr edirəm, get, söylə.

Qapıçı mənim inad etdiyimi görüb karıxdı, mən onu itələyib qabağa keçdim; qapıya az qalmışdı ki, birdən o, əmrini yerinə yetirmək məqsədi ilə mənim üstümə cumdu, qolumdan tutub həyəcanla dedi:

– Cənab, içəri girməyin!

– Necə?! Mənə əl qaldırmaq?

Mən qolumu dartıb onun əlindən aldım, üzünə bir şillə vurdum. Elə bu zaman Bal Arısı qapıda göründü, qapıçının məni söydüyünü eşitdi.

Bu anda mən onu necə görmüşdümsə, onun görkəmi heç vaxt yadımdan çıxmır.

Bal Arısı gözəldir. Bunu mən kəşf etmişəm. Vətənimin əhalisindən çoxu ona heç baxmazdı da. O, ucaboylu, zərifdir. Bizim gözəlliyə qiymət verən adamlarımız ona həqarətlə arıq və uzun deyərtilər. Lakin onun uca boyu, qəşəng biçimli qaməti məni özünə məftun etmişdi; o, sanki, yaradanın lap qəlbindən vuran həyat fəvvarəsi idi. O, qarabuğdayıdır, lakin bu qaralıq qılınc qaralığıdır – ondakı parıltıya bax, itiliyə bax!

Həmin gün onun üzündə, gözlərində belə bir parıltı göründü. O, qapının astanasında dayandı, şəhadət barmağını qaldırıb həyəcanla qapıçıya dedi:

– Nonku, çıx get!

– Acıqlanmayın. Madam ki qadağan edilmişdir, mən gedərəm, – dedim.

Bal Arısı titrək səslə etiraz etdi:

– Yox, siz getməyəcəksiniz, gəlin otağa.

Onun sözləri xahiş kimi deyil, bir əmr kimi səslənirdi. Mən içəri girdim, kresloda oturdum, yelpici götürüb üzümü yelləməyə başladım. Bal Arısı karandaşla xırdaca bir kağız yazıb xidmətçi ilə Nihilə göndərirdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Məni bağışlayın, – dedim. – Özümü saxlaya bilmədim, qapıçını vurdum.

Bal Arısı:

– Yaxşı elədiniz, – dedi.

– Axı o bədbəxt qapıçı müqəssir deyil, o, əmri yerinə yetirirdi.

Nikhil otağa girdi. Mən cəld kreslodan qalxıb üzümü pəncərəyə sarı çevirdim. Bal Arısı dedi:

– Bu gün qapıçı Nonku, Şondip-babunu təhqir etmişdir.

– Niyə? – Nikhil bu sözü yaxşı tərbiyə olunmuş bir adam kimi elə saxta bir heyrətlə soruşdu ki, mən daha dözə bilmədim. Dönüb diqqətlə ona baxdım, fikirləşdim ki, abırlı adam da öz arvadı qarşısında – əgər arvadı buna layiqdirsə – yalan söyləməkdən özünü saxlaya bilmir.

– Şondip-babu qonaq otağına gəlirmiş, Nonku onun qabağını kəsib demişdir: “İcazə verilməyib”.

Nikhil soruşdu:

– Kim icazə verməyib?

– Mən haradan bilim.

Bal Arısı acığından və duyduğu həqarətdən az qalmışdı ki, ağlasın. Nikhil qapıçını çağırırdı. Nonku:

– Ağ, mən təqsirkar deyiləm, – dedi. – Mən əmri yerinə yetirirdim.

– Kimin əmrini?

– Ana boro-rani, bir də ana meco-rani¹ mənə əmr etmişdilər.

Hamımız bir anlıq susduq.

Nonku otaqdan çıxanda Bal Arısı dedi:

– Onu qovmaq lazımdır.

Nikhil susurdu. Mən başa düşürdüm ki, onu tərəddüd etdirən ədalət və insaf hissidir. Onun tərəddüdü isə bitib-tükənmirdi. Lakin bu, mürəkkəb bir məsələ idi. Nikhilin arvadı adi

¹ *Boro-rani* – hərfi mənada “şahın böyük arvadı” deməkdir; burada isə “böyük ev sahibəsi” mənasındadır. *Meno-rani* – “şahın orta arvadı” deməkdir; burada “orta ev sahibəsi” mənasındadır.

bir qadın deyildi. Bal Arısı Nonkunu işdən qovdurmaqla gəlinlərdən göstərdikləri həqarət üçün intiqam almaq istəyirdi.

Nikhil yenə susurdu. Bal Arısının gözlərindən qəzəb qılgımları saçılırdı. Ərinin tərəddüd göstərməsindən o, son dərəcə acıqlanmışdı. Nikhil heç bir söz deməyib otaqdan çıxdı.

Ertəsi gün mən daha qapıçını görmədim. Məlum oldu ki, Nikhil onu malikanəni idarə etmək işinə aparmışdır; bu, Nonkunun daha da xeyrinə oldu. Bu şeylər göstərirdi ki, mənim arxamda çox qızgın hadisələr baş verməkdədir. Nikhil qəribə və fəvqəladə bir adamdır, mən bunu dəfələrlə düşünmüşdüm.

Bu hadisədən sonra Bal Arısı bir neçə gün qonaq otağına gələrək, səbəbsiz yerə, heç bir ehtiyac olmadığı halda məni xidmətçi vasitəsilə çağırırdı və söhbətə tutardı.

Bizim əlaqəmiz get-gedə daha yaxın oldu. Adətən, kənar kişilər belə bir evdə yaşayan qadınların yanına gələ bilməzdi, lakin mənim Bimola ilə görüşməyimə heç kəs mane olmurdu.

Bu qayda ilə təmiz hava yavaş-yavaş müxtəlif yollarla bu qapalı dairəyə daxil olurdu. Təbiət də adət örtüklərini bir-birinin ardınca ataraq, günlərin birində öz təbii vəziyyəti ilə qarşıda canlandı. Bu, həqiqətin çox gözəl bir qələbəsi idi!

Kim bunu inkar edə bilərdi?

Kişi ilə qadının bir-birinə olan meyli təbiətin qanunudur. Ən xırdaca qum zərrəsindən tutmuş göydəki ulduzlara kimi bütün maddi aləm bunu sübut edir. Amma insan bir neçə sözlə hər şeyi gizlin saxlamağa can atır, məhdudlaşdırmaya və şərti hallara əsaslanaraq qarşılıqlı əlaqələri adi məişətdə işlənən şeyə çevirmək istəyir. Lakin bu, günəşi əritməyə, meydana gələn ərinmiş maddədən yeznəmizin saatına zəncir sifariş etməyə bənzəyir.

Təbiət həqiqətin çağırışına səs verəndən sonra insanın hiyləsi bir anda yox olur, hər şey öz yerini tutur. Belə olanda

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– qoy lap din olsun, məzhəb olsun – bunun qabağını kim ala bilər? Lakin bunun ardınca bir çox təhqir, istehza, cəza ortaya çıxır. Quru sözlə fırtınanın qabağına çıxmaq, fırtına ilə mübahisə etmək olarmı? Fırtına cavab vermir, yığıb dağıdır – təbiət belədir. Buna görə də əsl həqiqətin oyanması hadisəsi məni valeh edirdi. Bimola qorxmasaydı, utanmasaydı, şübhə etməsəydi, belə qəşəng olardımı? Onun tərəddüdü addımları da, üzünü yana çevirməsi də çox xoş idi. Bəs ancaq başqalarını deyil, öz-özünü aldatması necə? Real varlıq qeyri-real varlıqla mübarizəyə başlayanda yalan ona görə əsas silah olur ki, real varlığın düşmənləri onun kobudluğuna istinad edirlər. Buna görə də real varlıq ya gizlənməli, ya da boş xəyallarla örtülməli olur. Belə bir vəziyyətdə o, qəti deyə bilmir ki, bəli, mən kobudam, ona görə ki, mən həqiqətəm, mən bədənəm, mən ehtirasam, mən – şiddətli yağış seli ilə dağ başından qoparaq insanların məskəni üstə sürətlə gələn, bəzilərini diri buraxan, bəzilərini öldürən həyasız, amansız, nəhəng daş kimi şiddətli bir arzuyam.

Mən hər şeyi görürəm. Mən pərdələrin endiyini, təhlükəli yola qədəm qoymaq üçün hazırlıq aparıldığını, sığal verilmiş saç altında azca gözə çarpan boyşakh¹ ayının xırdaca qara bulud parçasını xatırladan, adamı sirli bir arzu ilə həvəsə gətirən ensiz al lenti görürəm. Onun hərərətini əynindəki saridə, həm də geydiyi koftada lap aydınca duyuram. Lakin bütün bu hazırlıq qeyri-şüuri bir şəkildə baş verir, bu hazırlığı görən adam özü də bunu duymur.

O, niyə bunu duymur? Həqiqəti gizləyən adam bu həqiqəti anlamaq və müəyyən etmək üçün lazım olan vasitələri öz əlləri ilə qırıb dağıdır. Bu qayda ilə həqiqət insanın yaratdığı mürəkkəb kələklər və hiylələr içərisində öz işini görməyə məcbur olur. Buna görə də biz həqiqətin yollarını öyrənə bilmirik, lakin o, bizim boynumuzdan asılında biz onu qəbul etməyə vadar olur. İnsan ona iblis deyir və

¹ *Boşxah ayı* – aprel-may aylarına uyğun gəlir.

çalışır ki, yaxasını ondan qurtarsın. Həqiqət ilan surətində gizləncə cənnət bağına girir, taleyin sevib-seçdiyi adama pıçıldaya-pıçıldaya sevgidən dəm vurub onun gözlərini açır, onu həyəcana gətirir. Bundan sonra o, rahatlığını itirir. Sonra da ölüm gəlir...

Mən materialistəm. Çılpaq real varlıq dalğınlıq zindanını dağıdıb işığa çıxır. O, irəlilədikcə mən daha artıq sevinirəm. Mən onu gözləyirəm, qoy o, yaxına gəlsin, mən onu qamarlayıb tutacağam, onu zorla tutub saxlayacağam, əldən buraxmayacağam. Mən bizi bir-birimizdən ayıran maneələri qırıb əzəcəyəm, tapdayıb toza döndərəcəyəm, havaya sovuracağam. Qoy könül sevin, həqiqi sevinclə sevin, vəcdə gəlib rəqs etsin! Ondan sonra ölüm və həyat, yaxşı və pis – hər şey fanidir! Fanidir! Fanidir!

Mənim Şah Arım evdə elə hərəkət edir ki, sanki, dəhşətli bir yuxu içindədir, ayaqları altında yeri hiss etmir. Onu vaxtı gəlməmişdən oyatmaq təhlükəlidir. Yaxşısı budur ki, özümü elə göstərim ki, guya, heç bir şey duymuram.

Bir gün nahar vaxtı Şah Arı mənə elə baxdı ki, bunun mənasını özü qətiyyənlə düşünmədi. Mən dərhal ona öz baxışla cavab verdim. O, qıpqırmızı qızarıb üzünü yana çevirdi.

Dedim:

– Mənim iştaham sizi heyrətə salır. Mən çox şeyi gizlədə bilirəm, amma yeməyə olan həvəsim hər addımda məni ifşa edir. Bir düşünün, o şeydən ki mən özüm utanmıram, siz niyə mənim yerimə utanırsınız?!

O, çiyinlərini qısıb, daha artıq qızaranaq dedi:

– Yox, yox, siz...

– Yeməyi xoşlayan kişilər qadınların xoşuna gəlir. Burada qadınlar kişilərə qalib gəlir. Mən yeməkdən boyun qaçırmıram, qadınlar buna görə öz məhəbbətlərini dəfələrlə mənə bəxş etmişlər. İndi mən öz qarınqululuğuma elə alışmışam ki, bundan qətiyyənlə utanmıram. Ona görə mənə elə diqqətlə, elə təəccüblə baxmayın, bu, məni narahat eləmir. Mən

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bu şeylərin hamısını yedikdən sonra süfrədən əl çəkirəm, mənim təbiətim belədir.

Bir neçə gün bundan əvvəl mən müasir mövzuda yazılmış bir ingilis kitabını oxuyurdum. Kitabda kişilərlə qadınlar arasındakı ədəb qaydaları haqqında çox doğru və aydın fikirlər var idi. Kitabı qonaq otağına qoydum. Bir gün nahardan sonra yenə ora getdim. Şah Arı oturub həmin kitabı oxuyurdu, lakin ayaq səsinə eşitcək Lonqfellowun şeirlər kitabını tez onun üstünə qoydu:

– Mən heç başa düşə bilmirəm: siz qadınlar şeir oxuyanda niyə utanırsınız? Kişilər gərək utansınlar, çünki bizim bəzimiz vəkilik, bəzimiz mühəndislik; biz şeir oxumağa başlasaq, qapını gərək gecəyarısına kimi bağlı qoyaq. Amma siz qadınlar şerə çox yaxınsınız. Sizi yaradan xaliq özü lirik şair imiş. Cayadeva¹ “Lalitala-banqalata” əsərini onun ayaqları altında yazmışdır.

Şah Arı heç bir söz demədi, gülərək qıpqırmızı qızardı. O getmək istəyirdi ki, mən sözümə davam etdim:

– Yox, yox, getməyin, oturun, oxuyun. Yadımdan çıxıb, burada mənim bir kitabım qalıb, onun üçün gəlmişəm.

Mən öz kitabımı masanın üstündən götürdüm:

– Yaxşı ki, o, sizin əlinizə düşməyib, yoxsa məni döyər-diniz.

Bal Arısı soruşdu:

– Niyə?

– Çünki orada şeir yoxdur. O kitabda çox kobudca söylənmiş, çox açıq, kobud şeylər var. Mən çox istəyirdim ki, Nikhil onu oxusun.

Bal Arısı təəccüblə qaşlarını çataraq yenə soruşdu:

– Deyin görüm, niyə?

– O, bizim zümrəyəndir, kişidir. Mənim onunla mübahisəm ondan irəli gəlir ki, bu böyük dünyaya o, duman

¹ *Cayadeva* – Benqaliyanın lirik şairi (XII əsr). “Lalitala-banqalata” onun mənzum əsəridir.

arxasından baxır. Onun fikrincə, bizim “svadeşi” hərəkətinin da Lonqfellonun şeri kimi vəznə ehtiyacı vardır; hər sözə bir şeir vəzni seçilməlidir. Amma biz adi dəyənəklə iş görürük, bizə vəzn lazım deyil.

Bal Arısı məsələni aydınlaşdırmaq üçün yenə soruşdu:

– Bu kitabla “svadeşi”nin arasındakı əlaqə nədən ibarətdir?

– Kitabı oxuyanda özünü başa düşərsiniz. “Svadeşi”dən, ya başqa bir məsələdən söhbət düşəndə Nikhil hazır rəylər əldə etmək istəyir, buna görə də hər addımda insan təbiəti ilə toqquşmalı olur. Sonra da insan təbiətini yamanlamağa başlayır. O, adi bir həqiqəti başa düşmək istəmir: insan nitqdən çox-çox əvvəl meydana gəlmişdir, nitqdən də çox yaşayacaqdır.

Bal Arısı bir az susduqdan sonra dalgın halda dedi:

– Məgər çalışıb özündən yüksək olmaq həvəsi insan təbiətinin tərkib hissəsi deyilmi?

Mən öz-özümə gülümsədim: “Ah, kraliça, bu sözlər axı sənin deyil, Nikhilindir. Sən tamamilə sağlam adamsan, sən ancaq öz təbiətini dəyişmək istəyirsən. Amma təbiətin səsini eşidən kimi sən qanın və ehtirasın cuşa gəldi. Dini ehkamların boş xəyalları səni öz torunda saxlaya biləcəkmə, – gör nə vaxtdır sən bu ehkamlara qulaq asırsan! Axı sən damarlarında həyat odu alışıb-yanır. Yoxsa mən bunu bilmirəm? Müqəddəs kəlamlar nə vaxta qədər səni yaş dəsmal kimi soyuda biləcəkdir?”

– Yer üzündə yaşayan insanların çoxu aciz adamlardır. Onlar öz həyatını qorumaq üçün gecə-gündüz mantraları təkrar edirlər, onları yer üzünə yayaraq qüvvətli insanların şüurunu zəhərləyirlər. Öz təbiətləri etibarilə aciz və iradəsiz olan adamlar başqalarını da aciz etməyə çalışırlar.

Bal Arısı dedi:

– Biz qadınlar da zəif məxluq, görünür, biz də gərək acizlərin cərgəsinə qoşulaq.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən gülümsəyərək soruşdum:

– Kim sizə aciz deyir? Kişilər sizə aciz deyir, sizi tərifi-ləyirlər, sizi utandıra-utandıra bu acizliyi müdafiə edirlər. Qadınların qüvvətinə mən inanıram. Mənim nəzəriyyəmə görə, siz gərək kişilərin ehkamu ilə yaranan qalamı dağıdıb azadlığa çıxasınız. Kişilər öz ətrafında çoxlu hay-küy salmağı xoşlayırlar, lakin onların daxili aləmi hələ çox kiçikdir. Onlar indiyə qədər öz yazdıqları şastra¹ ilə özlərinin əl-qollarını bağlamışlar. Onlar qadınların əl-qollarını bağlamaq üçün od qalayıb qızıl zəncirlər düzəltmişlər, lakin bu zəncirlərlə özlərinin əl-qollarını bağlamışlar. Bu qayda ilə, kişilərdə öz qurduqları tələ ilə özlərini tutmaq qabiliyyəti olmasaydı, kim onları tuta bilirdi? Kişilərin ən sevimli tanrısı onların öz qurduqları tələ olur. Kişilər bu tələləri müxtəlif boyalarla rəngləyirlər, onlara cürbəcür qəşəng paltar geyindirirlər, ayrı-ayrı ad altında onlara pərəstiş edirlər. Bəs qadınlar? Siz həm bədəninizlə, həm ruhunuzla yer üzündə real həyata can atırsınız, bu real həyatı siz yaratmışsınız, siz bəsləyib-yetirmisiniz.

Bal Arısı ağıllı qadın idi, döyüş meydanını o, çox da asanlıqla tərk etmirdi.

O etiraz etdi:

– Bu doğru olsaydı, onda kişilər qadınları sevdilərmi?

– Kişilərin təbiəti elədir ki, onların yalandan xoşu gəlir, qadınlar da bunu bilirlər. Qadınlar kişiləri aldatmaq istərkən onların söz ehtiyatından istifadə edirlər. Qadınlar bilirlər ki, kişilər öz təbiətlərinə görə içki düşkünüdürlər, şərabi yeməkdən çox xoşlayırlar. Qadınlar da müxtəlif vasitələrlə və yollarla özlərini sərxoş edən bir içki kimi qələmə verməyə, ancaq “yemək” olduqlarını mümkün qədər gizlətməyə çalışırlar. Qadınlar materialistdirlər, onların boş xəyallara ehtiyacı yoxdur. Boş xəyalları onlar kişilər üçün hazırlayırlar. Sehrli qüvvənin təsiri altında olanlar da çox çətinlik çəkirlər.

¹ Şastra – biliyin müxtəlif sahələrinə aid olan qədim hind əsərləri (fəlsəfi və qeyri-fəlsəfi)

Bal Arısı soruşdu:

– Belə olan halda siz niyə boş xəyalları dağıtmaq istəyirsiniz?

– Azadlıq naminə! Mən vətənimizi azad görmək istəyirəm; mən istəyirəm ki, insanların bir-biri ilə olan əlaqəsi azadlığa əsaslansın. Vətən mənim üçün ən real bir şeydir. Mən ona əxlaq nəsihətləri dumanı içindən baxa bilmərəm. Siz mənim üçün necə realsınızsa, mən də elə realam; bir adamı başqa bir adamın nəzərində son dərəcə axmaq göstərən sözləri bizim aramıza səpəndə bu, mənim heç xoşuma gəlmir.

Somnambulizm xəstəliyinə tutulanları qorxutmaq olmaz. Bu, mənə məlumdur. Lakin mən narahat adamam, yavaş hərəkət edə bilmirəm. Mənim söylədiyim söz həm şəkil, həm də mündəricə etibarilə çox cəsarətlə söylənmiş sözlərdir. Şübhəsiz, belə sözlərin ilk zərbəsi çox ağır olur. Lakin qadına ancaq cəsarət qalib gələ bilər. Kişilərin boş xəyallardan, qadınların real şeylərdən xoşu gəlir. Buna görə də kişilər öz ideyalarının avatarına səcdə etməyə tələsirlər, qadınlar isə öz pərəstişkarlığını fərəhlə qüvvətli şəxsiyyətlərin ayağına gətirirlər.

Bizim söhbətimiz get-gedə daha qızgın olurdu. Elə bu zaman Nikhilin qoca mürəbbisi Çondronat-babu otağa girdi. Ümumiyyətlə, dünyada yaşamaq çox yaxşıdır, lakin mürəbbi ağaların hökmranlığı üzündən adam bəzən öz evinə əkilmək istəyir. Nikhil kimi şəxslər ölənlərin gününə qədər bütün dünyanı məktəbə döndərmək istəyirlər. Onların fikrincə, məktəb addım-addım insanın ardınca getməlidir. Məktəb müəllimlərini ölmüş şagirdlərlə bir yerdə yandırmaq lazımdır.

Onda bu məktəb mücəssəməsi bizim söhbətimizin lap qızgın vaxtında gəlmişdi. Görünür, bizim hamımızda şagirdlik xüsusiyyəti vardır. Buna görə də hətta mən özüm donub qaldım, elə bil ki, pis bir iş tutduğum yerdə gəlib üstümə

çıxmışdılar. Bəs bizim Bal Arısı necə? Elə güman etmək olardı ki, o, bir anda dönüb nümunəvi şagird oldu. Elə bil ki, imtahan verəcəyi birdən onun yadına düşmüşdü. Elə adamlar var ki, onlar dəmiryolundakı yolayırana oxşayırlar: yolun kənarında oturub, sizin fikirlərinizi bir yoldan o biri yola çevirirlər.

Çondronat-babu otağa girdi, lakin bizi görüb təşvişə düşdü, istədi elə o saat çıxıb getsin. O, mızıldana-mızıldana: “Bağışlayın... mən...” deyənə kimi Bal Arısı onun ayaqlarına sarı əyildi, pronam edərək dedi:

– Cənab müəllim, getməyin, rica edirəm, əyləşin.

Sanki, o, suda boğulurdu, müəllimdən yalvara-yalvara kömək istəyirdi. Qorxağın biri qorxaq! Bəlkə də, mən yanırlırdım, burada da bir biclik vardı. O, bununla öz qiymətini qaldırmaq, təkəbbürlə mənə demək istəyirdi: “Siz elə bilirsiniz ki, mək sizə məftunam? Mən Çondronat-babuya sizdən çox-çox artıq hörmət bəsləyirəm!”

Yaxşı da, hörmət bəsləyin! Cənab müəllimə hörmət etmək lazımdır. Mən müəllim deyiləm, yalan hörmət qazanmağa da can atmıram. Yalanla qarın doymaz. Mənə həqiqət lazımdır.

Çondronat-babu “svadeşi”dən söz açdı. Mən bu qərara gəldim ki, nə onun sözünü kəsim, nə də ona etiraz eləyim. Ən yaxşısı budur ki, qoca adamlara öz fikrini söyləməyə imkan verəsən. Qocalar bu əqidədədirlər ki, kainatın açarı onların əlindədir, söylədikləri boş-boş sözün onları əhatə edən aləmdən çox-çox uzaq olduğunu heç anlamırlar da. Əvvəl mən susurdum. Lakin məndə lazımı qədər təmkinlilik yoxdur.

Çondronat-babu deyəndə ki əgər biz heç bir şey əkmədiyimiz yerdən bar götürmək istəyiriksə, onda... Mən daha özümü saxlaya bilməyib həyəcanlı dedim:

– Biz bar götürəcəyimizi gözləmirik. Biz deyirik: “Heç vaxt əvəzi verilməyəcək...”

Çondronat-babu buna təəccüb etdi:

– Siz axı nə istəyirsiniz?

– Tikanlı bitki: onları becərməyə güc tələb olunmur.

Çondronat-babu dedi:

– Tikanlı bitkilər ancaq başqalarının yolunu kəsmir, onlar sizin də yolunuzda əngəl ola bilər.

Bu, məktub öyüd-nəsihətidir. Biz lövhədə məşq yazmırıq. Bizim sinəmiz alışıb-yanır, bizim qarşımızda böyük bir iş durur. Biz bu saat başqalarının ayağına batmaq üçün tikan atırıq, bu tikanlar bizim də ayağımıza batırsa, qoy batsın, onda biz peşman olarıq. Bu artıq işdirmi? Adam öləndə soyumağa başlayır, lakin hisslər alışıb-yananda bütün gözəllik səbirsizlikdədir.

Çondronat-babu istehza ilə dedi:

– Əgər istəyirsinizsə, öz səbirsizliyinizi göstərin, ancaq öz-özünüzü mədh etməyin, elə təsəvvür etməyin ki, qəhrəmanlıq bundan ibarətdir. Bizim planetdə yaşamaq haqqı qazanan xalqlar bunu coşqun hisslərini bürüzə verməklə deyil, iş ilə əldə etmişlər. İşə pələng kimi baxanlar elə zənn edirlər ki, amansız olmaqla məqsədə daha tez çatmaq olar.

Mən Çondronat-babuya sarsıdıcı zərbə vurmaq istəyirdim ki, Nikhil içəri girdi. Müəllim yerindən qalxıb Bal Arısına dedi:

– Ana, icazə verin mən gedim, işim var.

O çıxan kimi mən ingilis kitabını Nikhilə göstərib dedim:

– Biz Şah Arı ilə bu kitab haqqında danışırıdık.

Yer üzündə yaşayan insanların ondadoqquzunu yalanla aldatmaq lazım gəlir, lakin məktəb müəlliminin sədaqətli şagirdini doğru söyləməklə aldatmaq daha asan oldu. Hər şeyi danışmaqla Nikhili daha tez aldatmaq olur, buna görə də onunla açıq danışmaq daha yaxşıdır.

Nikhil kitabın sərlövhəsini oxudu, ancaq heç bir söz demədi.

Mən sözümlə davam etdim:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– İnsan özü öz həyatını son dərəcə anlaşılmaz bir hala salmışdır. Yazıçılar əşya üzərindən gərəksiz tozu silmək, əşyanı insanlara olduğu kimi təqdim etmək zəhmətini öz üzərinə götürmüşlər. Sən bu kitabı oxumalısan.

– Mən onu oxumuşam!

– Bu barədə sən nə düşünürsən?

– Belə kitablar, doğrudan da, düşünmək istəyən adamlar üçün faydalıdır; lakin özünü öyə-öyə başqasını aldadanlar üçün zəhərdir.

– Sən bununla nə demək istəyirsən?

– Bizim dövrümüzdə ancaq öz xeyrini qətiyyənlə gülməyən adamlar deyə bilər ki, heç kəsin xüsusi mülkiyyətə haqqı yoxdur. Əgər adam oğrudursa, onun belə düşünməsi riyakarlıqdır. Ehtiras düşkün olanlar bu kitabı düzgün anlaya bilməz.

– Ehtiras qaz fənəridir, bunun vasitəsilə biz yol taparıq. Kim ki ehtirası yalan hesab edir, o, özünü gözdən məhrum edərək, nahaq yerə gələcəyi görə bilən bir adam olacağına ümid edir.

– Mən ancaq o zaman ehtirası həqiqət hesab edirəm ki, üz döndərmək özü də həqiqət olsun. Adam bir şeyi gözlərinə bəssə, o şeyi görməz, hətta gözlərinə ziyan da verər. Ehtiras da belədir. Ehtirasın təsiri altında olub, hər şeyi görə bilmək arzusu ehtirasın özünə ziyan yetirir, həm də həqiqəti görmək imkanından adamı məhrum edir.

– Nikhil, mənə, sən əlləmlik eləyirsən, həyata əxlaq qızılına tutulmuş gözlüklə baxırsan. Buna görə də sən real şeyləri lazım olan vaxtda duman arxasından görürsən, heç bir iş ürəkdən girişə bilmirsən.

– O işdə ki zor işlətmək lazım gələcəkdir, mən belə işi iş hesab eləmirəm.

– Bununla belə?

– Bizim bu boş mübahisəmiz nəyə lazımdır? Səmərəsiz söhbətlər bu söhbətləri ancaq əhəmiyyətdən salır.

Mən istəyirdim ki, Bal Arısı da bizim mübahisəmizdə iştirak eləsin. O, indiyə kimi bircə kəlmə də söz deməmişdi, susurdu. Bu gün mən, bəlkə də, onu həddindən artıq həyəcanlandırmışdım, şübhələr ona iztirab verməyə başlamışdı. Bəlkə, o, məktəb müəllimindən dərs almaq istəyirdi? Kim bilir, bəlkə də, bu gün mən lap ağ eləmişdim? Hər halda, onu lap möhkəmcə hərəkətə gətirmək lazım idi. Adam işin lap əvvəlindən bilməlidir ki, uzun zamandan bəri sarsılma-yacağına əmin olduğu şeylər də sarsıla bilər.

Nikhilə dedim:

– Səninlə söhbət eləməyimə sevindim. Bilirsənmi, mən bu kitabı Bal Arısına vermək istəyirdim.

– Bunda pis bir şey varmı? Mən ki onu oxumuşam, Bimola niyə oxumasın? Mən ancaq bir şeyi yada salmaq istəyirəm. Hazırda Avropada hər şeyə elmi nöqtəyi-nəzərdən yanaşırlar. Məsələn, deyirlər ki, insan ancaq fiziologiyadır, biologiyadır, psixologiyadır, ya da yüksək quruluşlu sosiologiyadır. Ancaq rica edirəm, bir şeyi yaddan çıxarmayın: insan bu adıçəkilən elmləri daha geniş halda öz daxilində əhatə edir. Siz mənim şəxsiyyətimdə mənim müəlliminin şagirdini görürsünüz. Lakin mən yox, siz insanlara daxili “mən”liyinizin gözü ilə deyil, elm xadimlərinin gözü ilə baxmaq istəyirsiniz.

– Nikhil, sən bu gün niyə belə həyəcanlısan?

– Ona görə ki, siz insanı təhqir edirsiniz, alçaldırırsınız, mən bunu aydın görürəm.

– Bu nəticəni sən haradan çıxartdın?

– Öz duyğularımdan, bizi əhatə edən mühitdən. Siz insanın ən yaxşı, ən müqəddəs, ən gözəl cəhətlərini fəryad qopara-qopara məhv edirsiniz.

– Sən boş şeylər danışırсан!

Nikhil heç gözlənilmədiyi halda birdən ayağa qalxdı:

– Şəndip, onu bil ki, adama vurulan ağır yara hələ o adamın ölməsi demək deyil. Mən hər şeyə dözməyə, hər şeyi bilməyə, hər şeyi eşitməyə, başa düşməyə hazırım.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, cəld otaqdan çıxdı.

Mən təşviş içində onun ardınca baxırdım; bu anda yerə düşən bir kitabın səsi diqqətimi cəlb etdi: Şah Arı mənim yanımdan keçib sürətlə qapıya sarı gedirdi.

Nikhileş qəribə adamdır! O, öz evində yetişməkdə olan tufanı yaxşı görür. Bəs niyə mənim yaxamdan yapışıb çölə atmır? Nikhil gözləyir ki, görək Bimola nə edəcəkdir. Bimola ona desə ki bizimki tutmur, o, başını əyib, itaətlə deyər: “Bütün keçmiş səhv imiş”. Ən böyük səhv adamın öz səhvini etiraf etməsindən ibarətdir, o, bunu başa düşmək imkanında deyil. İdealizm adamı gücdən salır; Nikhil buna ən gözəl misaldır; mən ömrümdə belə bir adama rast gəlməmişəm. Təbiətin qəribə oyunu var! Nikhil ləyaqətli bir hekayənin, ya dram əsərinin qəhrəmanı ola bilməz, – mən hələ ailə həyatını demirəm. Bəs Bal Arısı? Deyəsən, bu gün o, böyük bir sarsıntıya uğramışdı. Hansı axının onu çəkib apardığını birdən başa düşmüşdü. İndi o gərək ya açıqca geri dönsün, ya da getdiyi yol ilə irəliləsin. Bəlkə də, o, bəzən irəli gedəcək, bəzən də geri çəkiləcək. Bu, məni narahat eləmir. Paltarları od alan bir adam qorxuya düşüb ora-bura qaçdıqca paltarları daha da alışar. Bimolanı bürüyən qorxu onun qəlbində doğan şiddətli meyli daha da alovlandıracaqdır. Bu hələ nədir, mən bundan bədtərini görmüşəm. Yadımdadır, dul arvad Kusum qorxudan əsə-əsə yanıma gəlib özünü mənə təslim etdi. Bizim qonşuluqda yaşayan o əcnəbi qız necə? Onun mənə elə acığı tutmuşdu ki, deyirdin, bir gün gəlib məni parçalayacaq. Yaxşı yadımdadır: bir gün o, çığıra-çığıra “Get buradan, get!” deyərək, məni zorla qapıdan bayıra çıxartdı, sonra da ayağımı astanadan bayıra qoyan kimi, yüyürüb çıqlarımı qucaqladı, başını o qədər yerə vurdu ki, axırda huşunu itirdi. Mən onları yaxşı tanıyıram. Qəzəb də, qorxu da, həya da, nifrət də qüvvətlidir; bunlar alışqan kimi

qadın qəlbini alovlandırır, sonra da yandırır külə döndərir. Ən mükəmməl qüvvə ürək odunu söndürə bilən qüvvədir. Bu qüvvə qadınlarda yoxdur. Biz qulluğa gedirik, onlar da savab işlər tuturlar, ziyarətə gedirlər, təzim edərək vaizin ayaqlarına düşürlər, lakin ideal qüvvəni əldə edə bilmirlər.

Mən daha heç bir şey deməyəcəyəm. Yaxşısı budur ki, Bimolaya dəbdə olan bir neçə ingilis kitabı verim oxusun. Qoy o, bir şeyi yaxşı başa düşsün: ehtirası real bir şey bilmək və ona pərəstiş etmək müasirlik hesab olunur. Ehtirasdan utanmaq, öz-özünü ələ almağı həddindən artıq tərifi-ləmək indi dəbdə deyil. Lazımı qüvvəni o, “müasir” sözündə tapacaq, çünki ona ziyarət, vaiz, ciddi qayda-qanun lazımdır, ideal qüvvə ona boş bir şey kimi görünəcək.

Hər necə olsa, pyesin beşinci pərdəsinə baxmaq lazımdır. Mən ancaq tamaşaçı olmaqla, şahənə lojada oturub arabir əl çalmaqla lovğalana bilmərəm. Qəlbim narahatdır, əsəblərim gərgindir. Gecə işığı söndürüb yerimə girəndə mənim sakit otağımı mehribanca söylənən sözlər, mütərədid arzular, xoş təmaslar doldurur. Səhər yuxudan ayılında qəlbimi dolduran titrək bir həyəcan duyuram, damarlarımdan, sanki, musiqi axır.

Masanın üstündə, çərçivədə Nikhil ilə Bal Arısının şəkilləri vardı. Bal Arısının şəklini götürdüm. Dünən çərçivədəki boş yeri Bal Arısına göstərib dedim:

– Xəsisin acgözlüyü üzündən oğurluq baş vermişdir, buna görə də görülmüş işin günahı həm oğrunun, həm də xəsisin üzərinə düşür. Siz buna nə deyirsiniz?

Bal Arısı yüngülcə gülümsəyərək dedi:

– Bu, pis şəkil idi.

– Nə etmək olar! Şəkil həmişə şəkildir. Bu da məni təmin edir.

Bal Arısı bir kitab götürüb vərəqləməyə başladı.

– Siz narazısınızsa, mən çalışıb bu boş yeri birtəhər dolduraram.

Bu gün mən bunu elədim. İlk gənclik çağlarımda şəklimi çəkdimişdim; üzümdə gənclik təravəti var idi, qəlbim də cavandı. Onda mən hazırda olan və gələcəkdə baş verəcək bir çox şeyə inanırdım. İnanmaq insanları yanıdır; lakin onun böyük bir məziyyəti vardır: inanmaq adamı ruhlandırır.

İndi Nikhilin şəkli yanında mənim şəklim durmuşdur... Biz axı dostuq!

NİKHİLİN QEYDLƏRİ

Əvvəllər mən özüm barədə heç düşünməzdim. İndi tez-tez kənardan özümə baxıram, təsəvvür etmək istəyirəm ki, görüm Bimola məni necə görür. Mən hər şeyə ciddi baxmağa, çox ciddi baxmağa vərdiş eləmişəm.

Amma bunu etmək lazım deyil. Yaxşısı budur ki, həyatda gülə-gülə irəliləyəsən, onu göz yaşı ilə doldurmayasan. Həyatda elə belə də olur. Biz heç düşünmədən yediyimiz yeməklərdən, həyatın başqa nemətlərindən ləzzət alırıq, bizim daxili və xarici aləmimizi dolduran münasibətləri kölgə kimi, boş xəyal kimi şüurumuzdan qovuruq. Biz, bir an da olsa, həqiqətin üzünə baxa bilsəydik, heç iştahamız olardı mı, yuxumuz gələrdi mi?

Lakin mən özümə yox olub gedən kölgə kimi baxa bilmirəm. Mənə elə gəlir ki, mənim dərdim əbədi bir yük kimi dünyanın üzərinə çökmüşdür. Mən özümə baxanda geniş qəlbimi dolduran düşüncələrin, göz yaşının səbəbini bunda görürəm.

Ey bədbəxt, niyə sən əsas yola çıxmırsan, özünü kainatın bir zərrəsi hiss etmirsən? Dövrələrin, əsrlərin bu böyük bazarında milyonlarla insan yığını içərisində Bimola sənin üçün nədir? O, sənin arvadındır! Sən kimə öz arvadım deyirsən? Bu sözü sən gecə-gündüz sabun köpüyü kimi öz

nəfəsinlə saxlayırsan, lakin bu köpiyə sancaqla toxunsan, o, dərhal partlar, ondan heç bir şey qalmaz.

– Mənim arvadımdır, buna görə də o mənimdir! O, mənə desə ki: “Yox, mən elə mənəm”, onda mən ona belə cavab verməliyəm: “Bu necə ola bilər? Sən mənim arvadımsan!” Arvadım? Məgər bu əsasdır? Həqiqət bundadır? Bu bir sözə bütün bir adamı sahib, onu qıfıl altında saxlamaq da olarmı?

Qadın! Qəlbimdə sevə-sevə bəslədiyim, zərrəcə bir toz ilə ləkələnməyən ən gözəl, ən təmiz hissələrim bu bir kəlmə sözdə cəmlənmişdir. Bu “qadın” sözü şərəfinə görə nə qədər təriflər söylənmişdir, nə qədər ehtirash nəğmələr qoşulmuşdur, ona nə qədər yazda bitən bokul, payızda bitən şəfalı çiçəklər verilmişdir! İndi o, kağızdan düzəldilmiş gəmi kimi çirkab qanovunun bulanıq sularında batıb məhv olsa, onunla bərabər mənim də...

Ah, yenə də dərin düşüncələr! Çirkab qanovunun, bulanıq suyun buna nə dəxli var? Bu, ancaq qəzəbin ani şiddətidir. Qəzəblə dünyada heç bir şey əldə etmək olmaz. Bimola sənə deyilsə, sənə də olmayacaq, zorakılıq və acıq buna qətiyyətlə kömək edə bilməz. Sən deyəcəksən ki, ürəyim partlayır. Qoy partlasın. Nə sən bundan məhv olacaqsan, nə dünya. Adamın əldən çıxması ən ağır itkidir. Göz yaşları okeanın da başqa bir sahili var, belə olmasaydı, insanlar ağlamazdı. Bəs cəmiyyət necə...

Qoy cəmiyyət belə məsələlər üzərində düşünsün, lazımı tədbirlər görsün. Mən cəmiyyət üçün deyil, öz dərdim üçün ağlayıram. Bimola desə ki mən sənə arvadın deyiləm, mənə nə dəxli var ki, kim mənim qanuni arvadım olmuşdur? Mən ondan ayrılmışam. Bu müsibətdir. Lakin saxta müsibət də var, adam gərək var qüvvəsi ilə özünü bundan qorusun. Qorxaqlıq lazım deyil! Məni sevmirlər deyər, bundan mənim həyatım öz mənasını itirmir. Mənim həyatım məzmunla doludur. Mən hər şeyimi yalnız ailə rahatlığına vermək üçün yaşa-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

mıram. Mənim gördüyüm böyük iş qətiyyənlər zərər çəkməməlidir. Mən gərək hər şeyi ətraflı düşünəm, bunun vaxtı gəlmişdir. İndi mən gərək həm özümə, həm də Bimolaya kənardan baxam. Gör nə vaxtdandır o, mənim üçün ən əziz, ən qiymətli duyğuların mərkəzi olmuşdur. Mən öz təsəvvürümdə yaratdığım Bimola ilə real Bimola həmişə bir-birinin eyni olmuşdu, – bunu demək olmaz; lakin qəlbimdə mən ona pərəstis etmişəm.

Pərəstis etmək heç də məziyyət deyil, bu, mənim çox böyük səhvim idi. Mən acgözəm, mən öz xəyalımın pərisindən zövq almaq istəyirəm. Bimola zahiri cəhətdən, elə bil ki, bu pəriyə oxşayırdı. Lakin onun öz xüsusiyyətləri vardı. O, mənim zövqlərim xatirinə pəri ola bilməzdi, bu heç mümkün deyildi. Yoxsa Allah mənim sifarişimi yerinə yetirəcəkdi?

Hər halda, indi gərək mən hər şeyə başqa gözlə baxam, boş xəyallarla bəzədilmiş şeyləri amansızca silib atam. Baş verən hadisələrin mənasını başa düşməyə-düşməyə, onları uzun zaman müşahidə etdim. Bimolanın həyatında təsadüfi bir adam olduğum mənə tamamilə aydın olmuşdur. O, öz təbiəti etibarilə daha artıq Şondipin arvadı olmağa yaraşır. Bunu etiraf etmək mənim üçün tamamilə kifayətdir.

İndi hissiyyətə qapılmağın vaxtı deyil. Şondipin bir çox xoşagələnlər cəhətləri vardır, onun bu cəhətləri uzun zaman məni də özünə cəlb etmişdi. Lakin mən nə qədər təvazökar olsam da, bir şeyi deməliyəm: o, ümumiyyətlə, məndən yüksək adam deyil. Taleyin sevib-seçdiyi adamın çələngini mənim deyil, Şondipin boynuna salsalar, onda Allahın Şondipə çələng verən adama qəzəbi tutacaqdır. Bu gün mən bu sözləri lovgalıq üçün demirəm. Mən öz qədrimi bilməsəm, indiki doğuluşumda bu zərbəni özüm üçün çox böyük bir həqarət hesab etsəm, məni dəyərsiz bir şey kimi zibil çəlasına atmaq lazımdır: onda məndən ağıllı-başlı bir adam çıxmaz.

Çəkdiyim ağır əzablar qoy mənim şüurumda qurtuluş sevinci yaratsın! Mən hər şeyi gördüm, ətrafımda baş verən hadisələri, həm də öz-özümü başa düşdüm. Lakin mən nə çolağam, nə dilənçiyəm, nə xəstəyəm – arvadın qulluğuna mənim ehtiyacım yoxdur. Mən xalığın möhkəm əli ilə yaradılmış bir məxluqam. O şey ki qismətimdə var idi, o oldu, amma mən tələf olmadım. Müəllim otağıma girdi, əlini çiyinə qoyub dedi:

– Nikhil, get yat, gecədən çox keçib.

Bimola yuxuya gedəndən sonra mən yerimə girirəm. O, yuxuya getməyincə yata bilmirəm. Gündüz onunla görüşürəm, söhbət edirəm; yataqda, gecənin sükutu içində mən onunla nə danışacağam? Bu, mənim üçün hər cəhətdən eyib olardı.

Müəllimdən soruşdum:

– Siz niyə indiyə kimi yatmamısınız?

– Mənim yatdığım illər keçmişdir, indi oyaq qalmaq vaxtıdır.

Xatirə dəftərini kənara qoymaq istəyirdim ki, birdən pəncərəyə baxdım: göydə, tufan buludları arasından sayrışan böyük bir ulduz gördüm. Sanki, bu ulduz deyirdi: “Mən həmişə buradayam. Mənim gözüm önündə gör nə qədər müşkül hadisələr baş vermiş və həll olunmuşdur. Mən izdivac otağında yanan qədim çırağın alovuyam, mən izdivac gecəsinin əbədi busəsiyəm”. Bu zaman mən başa düşdüm ki, əbədiyyətin örtüyü ardında əbədi məhəbbət məni sakitcə gözləyir. Bir çox doğuluşlarda, əşyanı əyri göstərən, sınıq, toz basmış güzgülərdə bu məhəbbəti mən həmişə görmüşəm. Deyəndə ki “güzgünü götürüb mücrüyə qoyacağam, ağzını kilidləyəcəyəm” – güzgüyə düşən əks dərhal yox olurdu. Qoy yox olsun! Güzgünün, güzgüyə düşən əksin mənə nə dəxli var! Ey mənim sevgilim! Sənə olan inamım dəyişməyib, sənəin təbəssümün sönməyəcək, alnında mənim üçün çəkdiyən zolaq doğan günəşin işığında gündən-günə daha artıq parıldayır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Lakin qaranlıq bucaqdan iblisin səsi gəlir: “Bunlar uşaqlara təsəkinlik verən nağıldır!” Tutaq ki, elə nağıldır. Uşaqları sakit eləmək lazımdır. Axı bu uşaqlardan yüz minlərlə, milyonlarla var. Nə qədər uşaq varsa, o qədər də göz yaşı var. Aldatmaqla onların hamısını ovutmaq olarmı? Mənim sevgilim aldatmaz, o, həqiqi sevgilidir! Buna görə də mən onu dəfələrlə görmüşəm, hələ dəfələrlə də görəcəyəm. Mən onu, səhvlər eləsəm də, gözlərimə dolan yaş arasından, həyat bazarının izdihamı arasından görmüşəm, itirmişəm, yenə də tapmışam. Mən onu ölüm astanasından keçəndən sonra yenə də görəcəyəm. Ey rəhmsiz qadın, mənə güldüyün bəsdır! Yol üstündəki izlərinlə, çiyinə tökülən saçının havanı dolduran ətri ilə səni axtarırdım, səni tapa bilmədiyim üçün yenə də məni hönkür-hönkür ağlatma!

Buludlar arasından çıxan ulduz mənə deyirdi: “Qorxma, əbədi olan şey həmişə qalacaqdır”. İndi mən Bimolanın yanına gedirəm. O, əl-qolunu ataraq yataqda yatmışdır. Mən onu oyatmayacağam, mən onun alnından öpəcəyəm, bu, mənim onun yolunda verdiyim qurbanıdır. Mən inanıram: öləndən sonra mənim bütün səhvlərim, çəkdiyim iztirablar unudulacaq, lakin bugünkü busənin titrəyişi məndə qalacaqdır, çünki o biri doğuluşlarda sevgilimin sinəsini busədən hörtülmüş çələng bəzəyəcəkdir.

Kiçik gəlinimiz otağa girdi. Saat ikini vurdu.

– Sən nə eləyirsən, qardaşım? Get yat, əzizim. Çox da belə dərd çəkmə! Mən sənə baxa bilmirəm, gör necə dəyişmişən!

Onun gözlərindən yaş axdı.

Mən əyilib ona təzim etdim, ayağından torpaq götürüb yatmağa getdim.

BİMOLANIN QEYDLƏRİ

Əvvəllər şübhə mənə əzab vermirdi, mən də heç bir şeydən qorxmurdum. Bilirdim ki, bütün varlığımı vətənə həsr etmişəm. Adamın özünü tamamilə fəda etməsində nə böyük zövq varmış! O zaman mən bunu ilk dəfə kəşf etmişdim.

Aydın olmayan bu daxili həyəcan, bəlkə də, bir gün öz-özünə keçib-gedəcəkdi. Lakin Şondip-babu özünü saxlaya bilmədi, daxili aləmini açıb göstərdi. Onun söylədiyi sözlərin səsi, sanki, məni qucaqlayırdı, baxışları isə elə bil, ayaqlarıma düşərək, yalvara-yalvara məndən sədəqə diləyirdi. Mən onun varlığında ehtirasın qüvvəsini hiss etdim, o, elə bil ki, kobud bir quldur kimi saçımın tutaraq məni parçalamaq istəyirdi.

Onun uğursuz ehtirasının dağıdıcı surəti məni gecəgündüz özünə cəzb edirdi, – mən bunu boynuma alıram. Öz-özümü tamamilə məhv etmək mənim üçün şirnikdirici bir şey olmuşdu. Ehtirasda gör nə qədər həya var, qorxu var, amma gör nə qədər şirindir! Bəs mənim hədd-hüdd bilməyən marağım!? Şondip-babunu mən yaxşı tanıyırdım, heç şübhəsiz, mən ona heç vaxt sahib ola bilməyəcəyəm. O, mənə çox şücaətli görünürdü, onun alovlu gəncliyindən min cür işıq saçılırdı, onun coşqun ehtirasının sirri isə böyük və sonsuz idi! Bütün bu şeyləri təsəvvür etmək də çətin idi.

Çox-çox uzaqlarda fırtınalar qoparan, mənə ancaq kitablar vasitəsilə məlum olan okean, birdən şiddətli bir axınla bütün maneələri yıxaraq, ayaqlarımın altında köpüklənə-köpüklənə dalğalandı. Onun ucsuz-bucaqsız suları məni öz içərisinə alaraq, həmişə qab yuduğum, su götürdüyüm yerdə uğuldayırdı.

Mən əvvəllər Şondip-babuya pərəstiş edirdim, lakin çox keçmədi mənim bu pərəstişim könlümdən silindi, hətta mən ona heç hörmət də eləmədim. Onu heç mənim ərimlə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

müqayisə etmək də olmazdı. Mən dərhal olmasa da, yavaş-yavaş başa düşdüm ki, Şondip-babuya səhvən cəsərətli deyilmişdir, onun bu cəsərəti ancaq səbatsızlıq imiş.

Bununla belə, mənim hissələrimin, bədənimin vinası¹ onun əlində çalınırdı. Mən onun əllərinə də, bu vinaya da nifrət etmək istəyirdim, lakin vina yenə də səslənirdi, qəlbimi öz səsi ilə dolduraraq məni amansız edirdi. Mənim hər səbəbim, nəbzimin hər vuruşu deyirdi: “Bu vinanın səsləri girdabında sən özün də məhv olarsan, səndə olan hər şeyi də məhv edərsən”.

Gizlətmirəm: mənim qəlbimdə elə bir şey vardı ki... bilmirəm bunu necə izah eləyəm, elə bir şey vardı ki, bu, məni ölümümü arzu eləməyə vadar edirdi.

Boş vaxtım olanda mürəbbi ayaqüstü mənə dəyir. Onda xüsusi bir qüvvə var: o, adamın qəlbini elə bir yüksəkliyə qaldıra bilir ki, oradan bir anda bütün həyatı gözdən keçirmək olur. Onda bizim hüduud zənn etdiyimiz şey hüduudsuz olur.

Nə etmək olar? Mən ki həyata belə baxmağa can atmıram. Mən məst idim, mən bu məstlikdən azad olmaq istəmirəm, – bunun əksini mən etiraf edə bilmərəm. Qoy mənim ailəm müsibətə düşsün, qoy mən ən yaxşı məziyyətlərimdən məhrum olum, ancaq mən tutulduğum məstlikdən həmişəlik azad olmağı arzu edə bilmirəm.

Mənim baldızımın əri Munu sərxoş olub arvadını döyərdi, sonra ağlaya-ağlaya tövbə edərdi, deyərdi ki, içkiyə bir daha yaxın durmayacaq; amma çox keçməzdi yenə də içməyə başlardı, bu, məni son dərəcə qəzəbləndirərdi. Məni məst edən içki onun şərabından çox-çox təhlükəli idi. Bu içkini almırlar, stəkanlara tökmürlər; bu içki qanda öz-özündən əmələ gəlir. Bu vəziyyət uzun zaman davam edə bilərmə?

Bəzən mən diksinərək öz-özümə baxıb düşünürəm: “Bunların hamısı pis yuxudur. Bir gün baxıb görəcəyəm ki, bu,

¹ *Vina* – simli musiqi aləti

mən deyiləm, sehrbaz kimi qara rənglər vurulmuş, qövs-qüzehin bütün rəngləri ilə bəzədilmiş, başsız-ayaqsız çox yöndəmsiz bir şeyəm”. Necə oldu ki, belə oldu? Heç bir şey başa düşə bilmirəm.

Bir gün bizim kiçik gəlinimiz gülə-gülə dedi:

– Bizim çhoto-rani başqalarından fərqlənir: bizim qonağa elə qulluq eləyir ki, qonaq da heç getmək istəmir. Bizim də vaxtımızda qonaq qəbul edərtilər, ancaq onlara bu qədər diqqət yetirməzdilər. Onda qayda belə idi ki, ərə qulluq edərtilər. Bizim yazıq qardaşımız həddindən artıq müasir adamdır, buna görə də tora düşüb. O, evimizə bir qonaq kimi gəlsəydi, ümid edə bilərdi ki, ona bir qədər diqqət yetiriləcəkdir, amma indiki halda bu, çox şübhəli görünür. Ay şeytan, sən onun nə kökə düşdüyünü görmürsən?

Belə sözlər mənə təsir etmədi. Onda mən əmin idim ki, and içərək üzərimə götürdüyüm vəzifəni gəlinlər başa düşə bilməzlər. Mənim qəlbim vüqarla dolu idi, mən belə hesab edirdim: nə üçün mən xəcalət çəkməliyəm, mən öz həyatımı vətən yolunda fəda edirəm.

Bir azdan sonra biz daha vətəndən söhbət açmadıq. Biz hal-hazırda kişi ilə qadın arasında olan qarşılıqlı əlaqədən və bir çox başqa məsələlərdən danışırıdık. İngilislərin və vişnuçuların poeziyasına lazımi qiymət verirdik. Bu poeziyada elə melodiyalara toxunurduq ki, sanki, bunlar ən aşağı simdə səslənirdi. Mən öz evimdə belə şeylər eşitməmişdim, mənə elə gəlirdi ki, cəsarətin, qüvvətin özü səslənir.

İndi daha heç bir pərdə qalmamışdı. Şondip-babu günlərini niyə belə keçirir, niyə mən, bəzən, heç lazım olmadığı halda, onunla söhbətə başlayıram, – belə suallarla məşğul olmaq heç lazım deyil.

Onda mənim öz-özümə, bizim gəlinimizə, bütün dünyaya bərk acığımı tutdu və belə bir qərara gəldim: hər nə olur-olsun, öz otaqlarımdan bayıra çıxmıyacağam, lap ölsəm də çıxmıyacağam!

İki gün çıxmadım. Gör mən nə iş tutmuşdum, – bu iki gündə bunlar mənə tamamilə aydın oldu. Elə bil ki, həyata olan zövqümü itirmişdim. Əl atdığım hər şeyi özümdən rədd etmək istəyirdim. Təpədən dırnağa kimi intizar içində idim, qanım başıma vururdu.

Çalışırdım ki, işlə mümkün qədər daha çox məşğul olum. Yataq otağımın döşəməsi təmiz olsa da, səhəng-səhəng su tökərək yenə də onu yudurdurdum. Əşyalar şkafda səliqə ilə qoyulmuşdu; mən onları çıxarıb təmizləyirdim, heç lazım olmadığı halda başqa cür yığırdım. Birinci gün çimməyə əvvəlki günlərdən iki dəfə artıq vaxt sərf elədim. Günortadan sonra saçımı daramadım, birtəhər yığıb bağladım, ərzaq işlərinə qarışmaqla xidmətçini həyəcanlandırırdım. Ərzaq damında bir çox şeyin olmadığını görsəm də, heç kəsi danlaya bilmədim, qorxdum ki, mənə belə sual verərlər: “İndiyə kimi sənin gözün hara baxırdı?”

Bütün gün elə bir çaxnaşma içində keçdi ki, elə bil, evə iblis girmişdi.

Ertəsi gün vaxtını kitab oxumaqla keçirmək istədim. Əlində kitab otaqda gəzişir, kitabın məzmunu haqqında heç bir şey düşünmürdüm; birdən qeyri-şüuri olaraq pəncərənin qabağında dayandım. Pəncərənin jalüzü qaldırılmışdı, pəncərə evin qadınlar yaşayan hissəsinin qapısı yanında idi. Oradan, kiçik çərgül həyətin şimal tərəfindən, bizim evin bayır hissəsinin bir neçə otağı görünürdü. Bu otaqlardan biri, elə bil ki, mənim həyat okeanımın o biri sahilində idi; ora keçmək mümkün olmayacaqdı. Mən ancaq ora baxmaqla kifayətlənməliyəm. Sanki, mən, iki gün bundan əvvəl burada olan Bimolanın kölgəsi idim. Mən yoxam, eyni zamanda mən hər yerdə varam.

Birdən Şondipi gördüm. O, əlində qəzet eyvana çıxdı. Onun elə acıqlı sifəti var idi ki, sanki, həyəət də, eyvanın sürəhisi də onu hiddətləndirirdi. O, əlindəki qəzeti cırıb atdı, bacarsaydı, yəqin ki, göyü də parça-parça edərdi. Elə bil ki,

onun yanına getməyəcəyimi heç qət eləməmişdim. Lakin qonaq otağına gedəcəyimi fikirləşməyə macal tapmamışdım ki, arxamda kiçik gəlinimizi gördüm.

O, acıqlı-acıqlı:

– Nə ağzını ayırıb baxırsan? – deyib getdi.

Qonaq otağına getmədim.

O birisi gün səhər tezdən Qobindin anası gəldi:

– Çoti-rani, ərzaq vermək vaxtıdır.

– Xorimotiyə de gəlsin. – Açar topasını onun üstünə atıb, pəncərənin qabağında oturdum, əl işinə girişdim.

Xidmətçi içəri girib mənə bir məktub verib dedi:

– Şondip-babu göndərdi.

Belə həyasızlıq olar! Xidmətçinin ağlına nələr gələ bilərdi?! Ürəyim döyünməyə başladı. Zərfi açıb bir neçə kəlmə söz oxudum: sözlərin kimə yazıldığı qeyd olunmamışdı: “Svadeşi” ilə əlaqədar olaraq təcili iş var. Şondip”.

Əl işini kənara atıb aynanın qabağına yüyürdüm, tələsə-tələsə saçımı düzəltdim. Əynimdəki sarini dəyişmədim, ancaq koftanı geydim, – Şondiplə mənim bu kofta ilə əlaqədar olaraq xüsusi xatirələrim var idi. Mən eyvandan keçib getməli idim, bizim kiçik gəlinimiz, adətən, burada oturub betel doğrayardı. Onun burada olması bu gün məni qətiyyən təşvişə salmadı.

Soruşdu:

– Hara gedirsən?

– Qonaq otağına.

– Belə tez? Yəqin, qonaq gəlib?

Ona cavab vermədim, keçib-getdim. Gəlinimiz bu şəri oxudu:

Getdi mənim Radham¹, yox oldu, getdi.

Dənizin qarqara dərinliyində.

¹ Radha – hind mifologiyasına görə, Allah Vişnunu təcəssüm etdirən Krişnanın sevgilisi olmuşdur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

*Mokor¹ belə itir... İzlər də itdi...
Görünməyir mənim gözümdə bir də.*

Qonaq otağında Şondini gördüm. O, arxası qapıya tərəf durmuşdu, Britaniya akademiyasında sərgiyə qoyulan şəkillərin kataloquna çox diqqətlə baxırdı. O, özünü incəsənət sahəsinin bilicisi hesab edirdi. Bir dəfə ərim ona dedi:

– Əgər rəssamlara müəllim lazımsa, nə qədər ki Şondip sağdır, onlar bu cəhətdən təmin olunmuşlar.

Ərim adama acı söz söyləməzdə, lakin indi onun xasiyyəti dəyişmişdi: o, çox iddialı bir adam olan Şondipə fürsət düşdükcə zərbə endirirdi.

Şondip soruşdu:

– Sən elə bilirsən ki, rəssamların müəllimə ehtiyacı yoxdur?

– Bizim kimi adamlar rəssamlardan hələ uzun zaman dərs almalıdır, çünki incəsənəti bizə başa salmaq üçün onların əlində başqa bir vasitə yoxdur.

Şondip ərimin belə bir təvazökarlıqla söylədiyi fikri lağa qoydu:

– Nikhil, sən elə bilirsən ki, adamın öz-özünü alçaltması sərvətdir, adam özünü nə qədər çox alçaltsa, qazancı da bir o qədər çox olar? Məncə, iddiadan məhrum olan adamlar suda bitən bitkiyə bənzər: bu bitkilər suyun üzünə yayılır, amma torpağa kök salmır.

Mənim əhvali-ruhiyyəmə qərribə bir vəziyyətdə idi. Mən bir tərəfdən istəyirdim ki, mübahisədə ərim üstün gəlsin, Şondipin köpünü bir qədər yatarsın; bir tərəfdən də Şondipin həyasızcasına təkəbbürü məni özünə cəlb edirdi: onun bu təkəbbürü çox qiymətli bir almaz kimi parıldayırdı, heç bir şey onu kölgədə buraxa bilmirdi, hətta gün işığında da öz parıltısını itirmirdi, daha çox parıldayırdı.

¹ *Mokor* – əfsanəvi dəniz heyvanı; başı və ayaqları dağ keçisinin başı və ayaqları kimi; bədəni isə balıq bədəni olmuşdur; hind mifologiyasında sevgi allahı Kamadevanı təcəssüm etdirir.

Otağa girdim. Mən bilirdim ki, Şondip mənim ayağımın səsinə eşitmişdir, amma kitabdan gözünü çəkmirdi, özünü elə göstərirdi ki, guya, mənim gəlməyimdən xəbəri yoxdur. Mən qorxurdum ki, o, yenə incəsənətdən söz açacaqdır, çünki gördüyü şəkillərdən elə şeylər danışır ki, mən utanıb xəcalət çəkirdim; mən hələ indi də bunun xəcalətini çəkirəm. Utandığımı gizlətmək üçün özümü elə göstərdim ki, guya, onun danışığında heç bir qəbahətli şey yoxdur. Mən istədim qayıdıb gedəm; Şondip dərinədən ah çəkib başını qaldırdı, məni görüb diksindi, həyəcanla dedi:

– Hə, gəldiniz!

Onun sözlərində, sözlərinin ifadəsində, baxışında bir məzəmmət duyulurdu. Mənim taleyim belədir. Mən bu məzəmməti qəbul etdim. Guya, Şondipin mənim üzərimdə başqa bir haqqı varmış: mənim bir-iki gün onunla görüşməməyimi o özü üçün təhqir hesab etmişdir. Əslində, Şondipin xudbinliyi mənim üçün təhqir idi; bəs hanı mənim qəzəbim? Mən susurdum. Mən başqa tərəfə baxsam da, çox gözəl başa düşürdüm ki, Şondipin məzəmməti daha çox sözsüz ifadə olunan xahişə oxşayırdı. O, gözlərini məndən çəkmirdi. Bu nə müsibətdir! Heç olmasa, Şondip danışaydı, onda mən xilas olardım. Bir neçə dəqiqə keçdi, mən daha bu vəziyyətə tab gətirə bilməyib soruşdum:

– Siz məni niyə çağırırsınız?

Şondip saxta bir heyrətlə soruşdu:

– Məgər buna həmişə xüsusi bir ehtiyac olmalıdır? Yoxsa dostluq cinayətdir? Dünyada yaşayan ən böyük bir insana niyə belə diqqətsizlik edilir? Şah Arı, könül xilaskarlığını sümsük it kimi bayıra atmaq olarmı?

Bütün bədənim əsməyə başladı. Təhlükə yavaş-yavaş yaxınlaşırdı, bunun qabağını almaq daha mümkün deyildi. Mənim qəlbimi həm qorxu, həm də sevinc bürüyürdü. Hər şeyi yıxıb dağıdan bu yükü mən öz çiyinlərimdə necə daşıyaçaqdım? Axı mən biabır olacağam!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Əl-ayağım əsirdi.

Mən çox çətinliklə bu sözləri dedim:

– Şondip-babu, siz məni “svadeşi” ilə əlaqədar olan bir iş üçün çağırırsınız? Mən buna görə bütün ev işlərini atıb gəlmişəm.

Şondip-babu gülümsədi:

– Bəli, mən belə yazmışam. Mən bura sizə pərəstiş etdiyim üçün gəlmişəm, siz ki bunu bilirsiniz. Mən sizin şəxsiyyətinizdə vətənimizin Şaktisini aydın görürəm, – bunu sizə deməmişəmmi? Yerini coğrafiyası maddi bir şey deyil. Elə bir adam tapılarmı ki, coğrafiya xəritəsi üçün öz canını fəda etsin? Sizi görəndən sonra mən – vətənimizin nə qədər gözəl, nə qədər əziz olduğunu, onda nə qədər qüvvət və mətanət olduğunu başa düşdüm. Sizin xeyir-duanızı mən vətənimin nəsihəti hesab edəcəyəm. Əgər mənim nəsim mübarizədə dəyənlər ox ilə həlak olmaq isə, onda sizin sözlərinizi xatırlayaraq, elə zənn edəcəyəm ki, xəritədə çəkilən torpaqda deyil, sizin sarınız üstündə yatıram. Bilirsinizmi, hansı sarının? Onda ki siz geymişdiniz: qan kimi al köbəli, odlulu torpaq rəngli sarı üstündə... Mən onu heç vaxt unutmayacağam. Belə şeylər həyata qüvvət saçırsınız, ölümü cazibəli edir.

Şondipin gözləri alışıb-yanırdı. Bu, ehtiras odu idi, ya pərəstiş odu, – bunu başa düşə bilmədim. İlk dəfə onun sözlərinə qulaq asdığım gün yadıma düşdü. Onda mən çaşmışdım, bilmirdim qarşımdakı alovlu oddumu, ya insandımı? Biz adi adamlarla sadə rəftar edirik. Bu, köhnə bir həqiqətdir. Axı bu oddur, fəvqəladə bir şeydir. Bu anda o, sizin gözlərinizi qamaşdırır, həlak olmağı gözəlləşdirir. Sanki, quru bir ağacda gizlənən həqiqət birdən parlaq bir sima alır, sürətlə hərəkət edir, şiddətli qəhqəhəsi ilə bütün alçaq və miskin şeyləri məhv edir.

Söhbəti davam etdirməyə daha gücüm qalmamışdı. Qorxu məni bürüdü, fikrimdən belə bir şey keçdi: Şondip

birdən yüyürüb mənim qolumdan tutar. Onun əlləri alov kimi titrəyirdi, baxışları odlu qılgıncım kimi üstümə saçılırdı.

Şondip həyəcanla dedi:

– Niyə siz xırda ev işlərinizi ideal dərəcəsinə yüksəldirsiniz? Sizdə elə bir qüvvə var ki, bir dəfə işarə etsəniz, həyat da, ölüm də sizə əhəmiyyətsiz bir şey kimi görünər. Belə bir qüvvə niyə axı ontohpurun örtüyü altında gizlənsin? Utancaqlığı buraxın, insanların dedi-qodusuna fikir verməyin, azadlığa çıxın.

Şondip-babunun sözlərində yalnız vətənə deyil, mənə də tərif ifadə olunurdu; şübhələr yox olurdu. Qanım cuşa gəldi. Nə qədər ki söhbət incəsənətdən, vişnuçular poeziyasından, cinsiyyət məsələsindən, real və ya qeyri-real şeylərdən gedirdi – mənim şüurumu laqeydliyin qara pərdəsi bürüyürdü. Bu gün parlaq alov yenə də zülməti yarıb keçdi, öz işığı ilə mənim utancaqlığıma üstün gəldi. Mən özümü fövqəladə bir əzəmətə malik olan gözəl kimi təsəvvür edirdim. Ah, niyə bu alov başımız üstündə parlaq bir halə kimi işıq saçmır? Niyə mən ölkəmizin ilk odlu mübarizəsində bu saat mantra ola bilən sözlər söyləyə bilmirəm?

Elə bu anda ev qulluqçusu Khema fəryad qopara-qopara, ağı deyə-deyə yüyürüb otağa girdi:

– Mənim haqq-hesabımı verin, mən gedirəm, heç belə...

– bunu deyib hönkür-hönkür ağladı.

– Bu nədir? Nə olub axı?

Heç demə, bizim kiçik gəlinimizin ev qulluqçusu Thako nahaq yerə Khema ilə dalaşmış, ağzına gələni çığıra-çığıra ona demişdir. Mən Khemaya dönə-dönə dedim ki, bu işi yoxlayıb öyrənərəm, get sakit ol, amma o, sakit ola bilmirdi.

Qəlbimdə yenicə oyanan odlu ehtiras hissləri üstünə, sanki, bir çəllək su atdılar. Qadın həyatı üstündə lotos bitmiş lilli gölməçəni xatırladır, indi onun bütün lili üzünə qalxmışdı. Bunu Şondipin gözündən yayındırmaq üçün tez ontohpura getdim. Bizim gəlinimiz yenə də eyvanda oturub

betel doğrayırdı. Onun üzü gülümsəyirdi, dodaqaltı öz-özü-
nə zümzümə edirdi:

Getdi mənim Radham, yox oldu getdi.

Ev qulluqçularının dalaşmasından onun, elə bil ki, heç
xəbəri yox idi.

Dedim:

– Sizin Thako niyə Khemanı söyür?

Gəlin təəccüblə qaşlarını qaldırdı:

– Doğrudan da, söyüb, ana? Mən o kaftar qarını qovaram
getsin. Səhər-səhər qonaq qəbul eləyəndə gör ovqatını necə
təlx eləyib! Amma Khema da az aşın duzu deyil! Bilir ki,
xanımı kənar bir adamla söhbət eləyir, heç ağına-bozuna
baxmır, gəlib özünü soxur içəri! Onun nə abır-həyası var, nə
vicdanı! Çhoto-rani, belə qanqaraldan şeylərə fikir vermə.
Qayıt get qonaq otağına, mən bu işi yoluna qoyaram.

İnsan qəlbi qəribədir! Bir an keçir, əks tərəfdən əsən
külək onun yelkənlərini qabardır.

Burada da qədimdən bəri ontohpurun müəyyən edil-
miş qayda-qanunu vardır; bu qayda-qanun içərisində səhər
tezdən ev işini buraxıb, Şondip-babu ilə söhbət eləmək üçün
qonaq otağına getmək mənə çox qəribə göründü. Buna
görə də gəlinə cavab verməyib öz otağıma getdim.

Mən heç şübhə etmirəm ki, meco-rani bu günün səhə-
rini çox əlverişli bir vaxt hesab etmiş, Thakonu qəsdən
qızıdırıb Khema ilə dalaşdırmışdır. Lakin mən özüm elə bir
vəziyyətdə idim ki, ona cavab verməyə söz tapmadım. Axı
onda mən qapıçı Nonkunun işdən çıxarılması üçün ərimlə
bərk höcətləşmişdim, ancaq bunun heç bir nəticəsi olmadı.
Sonralar özüm belə birdən-birə hirslənməyimin xəcalətini
çəkdim. Bu arada gəlinimiz də ərimin yanına gəlib dedi:

– Bilirsən, qardaşım, təqsirkar mənəm. Biz köhnə qay-
da-qanunla yaşayan adamlarıq, sənin o Şondip-babunun
hərəkətləri bizim heç xoşumuza gəlmir. Buna görə də mən

qət elədim ki, yaxşısı budur, qapıçını... Ancaq mənim heç ağıma da gəlmirdi ki, çhoto-ranini təhqir eləyim; qətiyyəən yox... Ax, mən qanmazın biriyəm, başım baş deyil ki!

Bu qayda ilə vətən və pərəstiş məfhumu nöqtəyi-nəzərindən çox parlaq, cazibədar görünən bir şeyə yaxından baxıldıqda adamı əsəbiləşdirir, sonra da adamda tam bir laqeydlik əmələ gətirir.

Yataq otağıma qayıtdıqdan sonra qapını bağlayıb pəncərənin qabağında oturdum, fikrə getdim. Bizim ətrafımızda ahəngdarlıq hökm sürsəydi, həyat nə qədər yüngül olardı! Budur, meco-rani eyvanda qayğısızcasına oturub betel doğrayır; indi mənim üçün əvvəlki mövqeyimi tutmaq, adi işlərimə qayıtmaq gör nə qədər çətindir! Hər gün öz-özümdən soruşuram: bunların axırı necə olacaq? Bəlkə, mən öləcəyəm, ya Şondip çıxıb gedəcək, ya da bu sarsıntıdan salamat çıxacağam, bu şeyləri xəstə bir adamın sayıqlaması kimi unudacağam... Və ya sınımış qanadlarımla girdabın lap dibinə düşəcəyəm, – oradan daha həyata yol yoxdur. Mən öz həyatımın xoşbəxtlik ulduzundan nəcibliklə istifadə edə bilmədim, hər şeyi məhv etdim.

Mən bu yataq otağına doqquz il bundan əvvəl cavan bir gəlin kimi daxil oldum; indi onun divarları, tavanı, döşəməsi təcəcblə mənə baxır. Ərim magistrlik imtahanını verəndən sonra Hind okeanının uzaq bir adasından çox qiymətli bir səhləb çiçəyi gətirmişdi. Bunun ancaq bir neçə yarpağı, hər yarpağın altında bir balaca dəstə uzunsov çiçək vardı, sanki, bu çiçəklər gözəllik camından axıb tökülürdü. Elə bil ki, bu yarpaqların altında qövsi-qüzeh açılır, gözəl bir şəkildə salxım-salxım sallanırdı. Biz bu səhləb çiçəyini yataq otağının pəncərəsi qabağından asdıq. O ancaq bircə dəfə çiçək açdı; lakin biz onun yenə də çiçək açacağı ümidində idik. Mən indi də hər gün ona su tökürəm, buna vərdiş eləmişəm; onun kokos lifi kəndiri ilə bağlanmış yarpaqları yenə də yaşıldır, əvvəlki tərəvətini itirməmişdir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Dörd il bundan əvvəl ərimin şirmayı çərçivəli şəklini taxçaya qoymuşdum. İndi bu şəkil təsadüfən gözümə sataşanda qeyri-ixtiyari olaraq başımı aşağı dikirəm. Son vaxtlara qədər hər gün səhər çiməndən sonra çiçək gətirib bu şəkli bəzər, sonra da pronam edərdim. Bunun üstündə ərim neçə dəfə mənə acıqlanmışdı. Bir gün o dedi ki, mən belə mübaligəli pərəstişə layiq deyiləm, bu, mənim xoşuma gəlmir.

– Bunda xoşa gəlməyən nə var ki?

– Məsələ təkcə xoşa gəlməməkdə deyil, bu, qısqançlığa da səbəb olar.

– Sən məni kimə qısqanırsan?

– Mənim əsl “mənim” olmayan adama! Mən necə varamsa, bu səni təmin etmir, sən fəvqəladə, sənin qəlbini fəth edə bilən bir adam istəyirsən. Sən başqa bir Nikhil də uydurmusan, bununla da özünü aldadırsan.

– Sən belə danışıqlarla məni əsəbiləşdirirsən.

– Sən öz taleyinə əsəbiləş, mənə yox. Sən sərbəst halda məni seçə bilməmişən, gözübağlı mənə ərə gəlmisən! Buna görə də məni Tanrıya çevirməklə daha yaxşı eləməyə çalışırsan. Damayanti¹ öz-özünə ər seçmişdir, buna görə də Tanrını rədd etmiş, özünə həqiqi adam seçmişdir. Siz – müasir qadınlar belə bir hüquqdan istifadə edə bilmirsiniz, həqiqi adam seçmək məsələsini unudaraq, seçdiyiniz Tanrını gül-çiçəklə bəzəyirsiniz.

Onda ərimin sözü məni elə hiddətləndirdi ki, ağladım. İndi bunlar yadıma düşdü, başımı qaldırıb şəklə baxa bilmədim.

Mənim mücrümdə qiymətli şeylərlə bərabər, bir şəkil vardır. Bu yaxında qonaq otağını yığışdırırdım, ərimlə Şondipin şəkli olan çərçivədən Şondipin şəklini götürdüm. Mən ona pərəstiş etmirəm, onun qarşısında pronam eləmək də lazım deyil. Şondipin bu şəkli mücrünün dibində, mənim almazlarımın, mirvarilərimin, daş-qaşımın altındadır. Bunu

¹ *Damayanti* – Nal padşahının arvadı, hind dastanı “Mahabharata”nın qadın qəhrəmanlarından biri

gizlətmək lazımdır, bu, mənə böyük bir fərəh verir. Mən onu ancaq bütün qapıları bağladıqdan sonra mücrüdən götürürəm. Gecə yavaşca neft çırağını yandırırım, şəkli çırağın işığına tutub baxıram. Həmişə də baxanda onu çırağın odunda yandırmaq, bu məsələni həmişəlik bitirmək istəyirəm. Hər dəfə də dərindən ah çəkib şəkli üsulluca bu ağır şeylərin altında gizlədirəm, mücrünün ağzını kilidləyirəm. Ay bəd-bəxt, bu mirvariləri, almazları sənə kim verib? Gör onlarda nə qədər sevgi var, məftuniyyət var! Bunu sən indi də hiss etmirsənmi? Yox, ölmək yaxşıdır!

Bir gün Şondip mənə dedi ki, tərəddüd qadınlara xas olan bir şey deyil. Qadınlar nə sağa dönürlər, nə sola, düz gedirlər. O, tez-tez bu sözləri deyirdi:

– Benqaliyanın qadınları ayılanda onlar kişilərdən daha böyük bir qətiyyətlə deyəcəklər: “Biz istəyirik”. Belə bir arzunun qabağında – pis və yaxşı şeylər, mümkün ola bilən və mümkün olmayan məsələlər haqqında heç bir mühakimə dayana bilməz. Onlar ancaq bir şey deyəcəklər: “Biz istəyirik”. Bu sözlər əzəliyyətin əsasıdır, bu sözlər heç bir qayda-qanun tanımır, bu sözlər od olub, günəş kimi, ulduz kimi alışıb-yanır. Odun lütfkarlığı dəhşətlidir. Odun insana rəhmi gəlmiş, bir çox əsrlər boyu milyonlarca insan həyatı ona qurban verilmişdir. İndi bu dəhşətli, hər şeyi yıxıb dağıdan “mən istəyirəm” sözləri qadında təcəssüm etmişdir. Kişilər qorxaqdır, onlar sədd çəkərək bu əzəliyyət selinin qabağını kəsməyə çalışırlar, qorxurlar ki, bu sel çılğın qəhqəhələrlə onların boranı ləklərini basar, fərəhlə axıb gedər.

Kişilər elə təsəvvür edirlər ki, uzun zaman davam edən bir sədd çəkmişlər. Amma su get-gedə artır. Bu gün qəlbin su ənginlikləri dərin və sakitdir. Bu gün bu su ənginlikləri hərəkət etmir, səsini çıxarmır, kişilərin mətbəxlərdə qoyduğu səhənglər yaxın vaxtda dağılacaqdır. Onda, uzun zamandan bəri qabağı kəsilən qüvvə: “Mən istəyirəm, mən istəyirəm!” deyərək nərilti ilə irəli atılacaqdır.

Şondipin sözləri mənim qulağımda təbil gurultusu kimi səslənirdi. Qəlbimdə mübarizə başlayanda, vicdan əzabı çəkəndə bu sözlər mənim yadıma düşürdü. Mənim biabırçılığım onda mənə insanların biabırçılığı kimi görünürdü. Bu biabırçılıq eyvanda oturub betel doğrayan, mənə çəp-çəp baxan kiçik gəlinimizin simasında təcəssüm edirdi. Mən nəyə görə narahat olum? “Mən istəyirəm” sözü tərəddüd edilmədən, şübhə edilmədən, mənim bütün “mənliyimin” gücü ilə söylənməlidir, onda bu sözlərin mənası tamamilə aşkar olar. Bunları söyləmək üçün qüvvə yoxsa, onda bu sözlər səmərəsizdir. Niyə zərif səhləb çiçəyi, taxçadakı şəkil mənim odlu “mənliyimi” ələ salır, təhqir edir? Onların buna haqqı varmı? Məndə bu bitkini pəncərədən çölə atmaq, şəkli taxçadan götürmək arzusu əmələ gəlib. Qoy dağıdıcı qüvvə öz həyasızcasına çılpəqlığı ilə meydana çıxsın. Əlim qalxdı, lakin ürəyim sancdı, gözlərim doldu, özümü yerə çırpıb hönkür-hönkür ağladım. Nə olacaq? Mənim axırım nə olacaq? Tale mənim üçün nə hazırlamışdır?

ŞONDİPİN QEYDLƏRİ

Mən xatirə dəftərimi oxuyanda fikrimdə belə bir sual meydana gəlir: bu mənəmmi? Elə bil ki, mən başdan-başa sözəm, elə bil ki, mən ətdən-qandan cildlənmiş bir kitabam.

Yer ay kimi cansız deyil; yer nəfəs alır, onun çaylarından, dənizlərindən burula-burula buxar qalxır; bu buxar onun üzərinə yayılır. Yer in ətrafında toz hərəkət edir. Yerə kənardan baxılsa, ancaq buxarın və toz zərrələrinin əks etdirdiyi işıq görərsən. Onun üzərində qitələr və ölkələr tapmaq olarmı?

İnsan yer kimi canlıdır: o, ancaq ideyalarla nəfəs alır, buna görə də onu duman bürüyür. Quru, su və ya başqa bir şey onun harasındadır – bunu görə bilmək çətindir. İnsan kölgədən və işıqdan əmələ gəlmiş şara oxşayır. Mənə elə gəlir ki,

elə bil, mən canlı bir planetə oxşayıram, mən də ideyalar dairəsinə daxil edilmişəm. Lakin mən yalnız arzu etdiyim, haqqında düşündüyüm, həll etdiyim şeydən ibarət deyiləm. Mən həm də sevmədiyim, arzu etmədiyim şeydən ibarətəm. Mən doğulduğumdan əvvəl yaranmışam. Mən öz-özümü seçə bilməmişəm. Buna görə də mən əlimə keçən şeydən istifadə etməliyəm.

Mən yaxşı bilirəm: böyüklük həmişə amansız olur. Qoy ədalət sadə adamlar üçün mövcud olsun. Fövqəladə adamlar ədalətsiz ola bilər.

Yerin üzü əvvəllər düz imiş. Od püskürən vulkan öz atəşi ilə ona dəhşətli zərbələr endirmiş, onun üzərində yüksəlmişdir. Bu, ətrafdakı şeylər haqqında ədalətsizlik idi, lakin onun özü üçün ədalətli bir hərəkətdi. Təsirli ədalətsizlik və fitri amansızlıq insana – hakimiyyət, xalqa – qüvvət, hökmdarlara əzəmət verir. Adam gözlərini yumsa, ilahi bir vergiyə malik olan göz bir şeyi görərkən başqa bir şey meydana çıxır, əvvəlki şey tamamilə yox olur.

Buna görə də mən ədalətsizliyi təbliğ edirəm. Mən deyirəm: ədalətsizlik azadlıq gətirir; ədalətsizlik alov kimidir, o yandırmasa, özü külə dönər. Bir xalq, ya bir adam ədalətsizlik eləmək iqtidarını itirsə, onun üçün bircə yol qalır, o da dünya zibilxanasına gedən yoldur.

Lakin bu, mənim ideyamdır, mən özüm deyiləm. Mən ədalətsizliyi nə qədər çox tərif eləsəm də, ideyaların qabağında çatlaq vardır, bu çatlaqlardan son dərəcə natamam, zəif şeylər görünür. Bu, ona görə olur ki, mənim çox hissəm mən hələ dünyaya gəlməmişdən əvvəl yaranmışdır.

Mən arabir şagirdlərlə bərabər amansız olmağı sınaqdan keçirirdim. Bir gün biz bağda seyrə çıxmışdıq. Çəməndə bir keçi otlayırdı. Dedim ki, bu oraqla kim o keçinin dal qıçını kəsə bilər? Hamı çaşıb-qaldı. Mən gedib keçinin qıçını kəsdim. Mənim ən amansız şagirdim bunu görüb özündən getdi. Hamı mənim üzümdə tamamilə sakit bir ifadə oldu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ğunu görüb, mənə peyğəmbərin mücəssəməsi deyərək, ayağımın altından torpaq götürdülər. Başqa bir sözlə desək, o gün mənim ideyalarımın buxarını görmüşdülər, lakin mən özüm, – nöqsanlı olduğuma, ya taleyin səhvinə görəmi, – zərif, titrəkqəbli olduğum halda çox yaxşı gizlədilmişdim.

Mənim həyatımın Bimola və Nikhil ilə bağlı olan fəslində də bir çox şey gizlin qalır. Mənim ideyalarımın başına qəfildən bir iş gəlməsə, bu örtük düşməyəcəkdir.

Mənim ideyalarım mənim həyatımı idarə edir. Lakin həyatımın bir hissəsi bu ideyaların təsirindən kənardadır. Həyatımın bu hissəsi bu ideyalarla qətiyyənlə razılığa gələ bilmir. Mən bu fərqi gizlətməyə, hiss etdirməməyə çalışıram, belə olmasa, hər şey əldən çıxma bilər.

Həyat ziddiyyətlərlə dolu qeyri-müəyyən bir şeydir. İdeya sahibi olan adamlar, yəni biz, həyatı ayrıca bir şəkildə, müəyyən bir formada görmək istəyirik. Həyatdakı müvəffəqiyyət həyatdakı müəyyənlikdən ibarətdir. Hamı – məğlubedilməz Makedoniyalı İskəndərdən tutmuş, Amerikanın indiki milyarderi Rokfellərə kimi – elə hesab etmişdir ki, onlar özünü qılinc, ya sərvət vasitəsilə əldə etdikləri xüsusi bir formada təcəssüm etdiklərini gördükləri üçün müvəffəqiyyət qazanmışlar.

Bizim də Nikhil ilə mübahisəmiz elə buradan başlayır. Mən deyirəm ki, özünü dərk et; o da deyir ki, özünü dərk et. Lakin onun dediyi bundan ibarətdir: bilik – adamın öz-özünü bilməməsidir.

Nikhil deyirdi:

– Əslində, ancaq nəticədən ibarət olan şeyə sən əldə edilmiş müvəffəqiyyət deyirsən, lakin onda ruh yoxdur. Ruh nəticədən yüksəkdir.

– Sən çox dumanlı danışırısan.

– Nə etmək olar, həyat maşından mürəkkəbdir, buna görə də həyatı sən maşına uyğunlaşdırmaq istəsən, bu, hələ o demək deyil ki, sən həyatı dərk etmişən. Ruh da elə.

Ruh nəticədən mürəkkəbdir, sən belə hesab etsən ki ruhu nəticədə tamam görmürsən – onda çətin deyər bilək ki, sən, doğrudan da, ruhu dərk etmisən.

Soruşdum:

– Belə olan surətdə sən ruhu harada görürsən: burnunun ucunda, ya burnunun üst tərəfində?

– O yerdə ki, ruh ölməzlik əldə edir və müvəffəqiyyətdən yüksək olur.

– Bəs sən vətən haqqında nə deyərsən?

– Elə bunu. Ölkə öz işlərini hər şeydən yüksək tutanda müvəffəqiyyət əldə edir, amma ruhunu itirir. Böyüklük onun üçün ən yüksək bir şey olursa, o, müvəffəqiyyətdən məhrum olsa da, ruhunu mühafizə edir.

– Sən tarixdə buna misal ola biləcək bir şey görürsənmi?

– İnsan böyükdür, insan müvəffəqiyyətlə hesablaşmadığı kimi, belə misallarla da hesablaşmaya bilər. Bəlkə də, belə misallar yoxdur. Toxumun içində hələ çiçək yoxdur, amma çiçəyin rüşeymi vardır. Bir də ki siz elə bilirsiniz belə misallar heç yoxdur? Bir çox əsrlər boyu Hindistanda Buddaya pərəstiş edilmişdir, lakin bu pərəstiş Buddanın fəaliyyətinin nəticəsi idimi?

Demək olmaz ki, mən Nikhili qətiyyəni başa düşə bilmədim. Mənim üçün çətinlik də elə bundadır. Mən Hindistanda anadan olmuşam, dindarlıq zəhəri mənim qanımda yaşayırdı. Mən nə qədər desəm də ki fədakarlıq yolu ilə getmək divanəlikdir – özüm bundan heç vaxt əl çəkmək imkanında olmamışam. Buna görə də bizim ölkədə indi də qəribə şeylər olur. Biz eyni dərəcədə həm dinə, həm də vətənpərvərliyə yol veririk. Bizə “Bhaqavadgita”¹ da lazımdır, “Bonde Matorom” da. Lakin bu, o demək deyil ki, biz bunun hər ikisini başa düşürük, – axı bu zaman salyut gurultuları ilə tütək səsləri bir-birinə qarışır, biz bunları bir-birindən seçə

¹ *Bhaqavadgita* – “Mahabharata”nın bir hissəsinin adıdır. “Bhaqavadgita” – Krişna və Arcuna adlı qəhrəmanların insanın vəzifəsi haqqında yürütdüyü fəlsəfi düşüncələrdən ibarətdir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bilmirik. Mən belə bir qarışıqlığın qabağını almağı öz qarşısına məqsəd qoymuşam. Mən döyüşkən musiqini əvvəlki qiyyəndə bərpa edəcəyəm, çünki tütək bizə ancaq pozğunluq gətirir. Biz ehtirasın qalibiyyət bayrağından xəcalət çəkməyəcəyik: ana – təbiət, ana – Şakti, ana – Durqa bizi döyüş meydanına göndərərkən bu bayrağı bizə vermişdir. Ehtiras gözəldir, ehtiras səhləb çiçəyi kimi təmizdir, onun ləyəndə yuyulmağa ehtiyacı yoxdur.

Bu sual məndən əl çəkmir: niyə mən həyatımın Bimolanın həyatı ilə belə sıx əlaqədə olmasına yol verdim? Mən axı dalğalar üzərində sürüklənən, hər yetən xırdaca bir şeyə ilişən banan qabığı deyiləm.

Mən əvvəl də demişəm: həyat ancaq ideya çərçivəsinə zorla yerləşdirilirsə, bu çərçivəyə o, təzyiq etməyə başlayır, insan oradan sıxışdırılıb çıxarılır. Mən də belə bir vəziyyətə düşdüm.

Mən Bimolaya olan ehtirasımdan xəcalət çəkmirəm. Bimola mənə meyil göstərirdi, mən bunu aydın görürdüm. Buna görə də düzünə qalanda, o, mənimdir. Meyvə budaqda müəyyən vaxta qədər qalır. O, həmişə ağacda qalmayacaq. Meyvə bütün ləzzətini, şirəsini mənim üçün yığmışdır. Onun varlığının mənası tamamilə təslim olmaqdan ibarətdir. Onun qanunu da, əxlaqı da bundadır. Mən onu dərcəyəm, boş yerə tələf olmağa qoymayacağam.

Bununla belə, mən dolaşıram. Bimola mənim həyatımda bir vəsvəsidir. Mən hakimiyyət üçün doğulmuşam. Mən sözümlə və işimlə xalqa rəhbərlik edəcəyəm. Qara camaat mənim döyüş atımdır. Mən onu yəhərləmişəm, onun cilovu mənim əlimdədir.

Xalq öz məqsədinin nə olduğunu bilmir, bunu ancaq mən bilirəm. Xalqın ayağını tikanlar tamam qanadacaq, bədəni başdan-başa palçıq batacaq, lakin mən onu düşünməyə qoymayacağam, mən onu qovacağam. Bu gün mənim atım qarının ağzında dayanmışdır, təpiyini səbirsizliklə yerə döyür. Onun kişnəməsindən bütün göylər titrəyir.

Gör mən nə edirəm! Günlər bir-birinin ardınca keçib-gedir, mən belə bir imkanı əldən verirəm.

Mən bir fırtına kimi uçaçağımı zənn edirdim, mən elə güman edirdim ki, qopardığım çiçəklər mənim yoluma döşənəcək, hərəkətə mane olmayacaq. Amma indi mən bir çiçəyin ətrafında fırtına kimi deyil, kiçik bir arı kimi hərlənirəm.

Buna görə də mən qəti deyirəm: insan ki özünü ideyalarla bəzəyir – bu ideyalar onu hər yerində eyni dərəcədə bəzəmir. Birdən bizim qarşımızda adi bir adam canlanır. Birisi mənim tərçümeyi-halımı yazsaydı və mənim könlümdəkilərin üstünü açsaydı, o saat aydın görünərdi ki, mənimlə Pançu, hətta Nikhil arasında xırdaca bir fərq vardır. Mən dünən axşam xatirə dəftərimi vərəqləyirdim. Bu xatirələrimi yazanda hüquq elmləri bakalavri olmaq üçün imtahan verirdim, beynim fəlsəfə ilə dolu idi. Onda mən and içmişdim ki, ya özümün yaratdığım, ya başqalarının yaratmış olduğu boş xəyallara həyatımda yer verməyəcəyəm. Həyatımı möhkəm real zəminlər üzərində quracağam. Lakin o vaxtdan bəri mənim həyatım nə şəkə düşmüşdür? O möhkəm əsas dediyim şey hanı? Mənim həyatım tora oxşayır: iplər uzanıb gedir, amma bu iplərin arasında çoxlu boşluq vardır. Mən boşluqlarla mübarizə edirəm, lakin onları tamamilə ləğv edə bilmərəm. Mən bir vaxtlar narahat olurdum, heç bir şeylə hesablaşmadan qabağa gedirdim, indi isə yenə qarşımda böyük bir uçurum açılmışdır.

Qəlbim sızıldamağa başlayır. “Mən istəyirəm, az qalıb ki, əllərim meyvəyə çatsın, mən bu saat onu dərcəyəm”, bu sözlər çox adi sözlər idi, qarşımda qısaca bir yol var idi. Mən həmişə deyirdim: heç bir şeylə hesablaşmadan qabağa gedən adamlar müvəffəqiyyət qazanırlar. Lakin İndra tanrısı yolumun asan olmasını istəmədi, pərəstiş edən adamın gözlərini yaşla dumanlandırmaq üçün izzirab pərisini göndərdi.

Bimola tora düşmüş maral kimi çırpınır, mən bunu görürəm. Onun iri gözlərində gör nə qədər qorxu var, izzirab var!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Gör o, öz buxovlarını necə bir qüvvətlə qırır, bununla da bədəninin hər yerində dərin yaralar açılır. Ovçu belə bir vəziyyətdən razı qalmalıdır. Mən də razıyam, ancaq ürəyim sızldayır. Mən işi ləngidirəm, mən zorla tələnin ipini çəkə bilmirəm.

Elə dəqiqələr olurdu ki, mən Bimolanın üstünə cumub, əlindən tutaraq onu sinəmə sıxa bilərdim, o da heç bir söz deyə bilməzdi. O bilirdi: burada baş verən hadisədən sonra dünya tamamilə başqa cür olacaqdır. Uçurumun kənarında durmaqla onun rəngi ağarırdı, gözləri qorxu və həyəcan içində parıldayırdı. Belə anlarda bütün kainat, sanki, nəfəsini qısır, vaxtı azca da olsa uzatmaq üçün donub-qalırdı. Mən fürsəti əldən verirdim. Mən cəsarətlə, tərəddüd etmədən, az qala, qəti olan bir şeyi tam qəti bir şəkllə sala bilmirdim. İndi mən başa düşürəm ki, bu vaxta qədər qəlbimdə gizlənən və əks-təsir göstərən bütün qüvvələr onda birləşib mənə qarşı üsyən qaldırılmış.

“Ramayana”nın əsl qəhrəmanı hesab etdiyim Ravana¹ da eynən bu cür məhv olmuşdu; Ravana Sitanı öz evinə deyil, aşok² meşəsinə apardı. Bu böyük qəhrəmanın qəlbində, heç demə, zəiflik varmı, Lanka³ barəsində olan fəsil də bundan zərər çəkdi, Ravananın bu zəifliyi olmasaydı, Sita sədaqətli olmaq fikrindən əl çəkər, Ravanaya pərəstiş edərdi.

Ravana belə bir zəiflik üzündən uzun zaman Bibhişona⁴ yazığı gəlmiş, nəticədə özü məhv olmuşdur – əslində, Ravana gərək onu dərhal öldürəydi.

Həyatın faciəsi də elə bundadır. Xırda bir şey qəlbın dərinliyində gizlənir, sonra da bir anda böyük bir şeyi dağıdıb məhv edir. Belə gözlənilməz hadisələr ona görə baş verir ki, insan öz-özünü tanımır.

¹ *Ravana* – Sitanı götürüb qaçan iblislər padşahı

² *Aşok* – Hindistanda bitən və həmişəyaşıl ağac növlərindən biri

³ *Lanka* – Seylon adasının qədim paytaxtı; rəvayətə görə, Ravananın iqamətgahı burada olmuşdur. Əsərdə “Ramayana”nın Lanka haqqındakı fəslə nəzərdə tutulur.

⁴ *Bibhişon* – Ravananın kiçik qardaşının adı

Mən Nikhilin qəribələyinə nə qədər gülsəm də, qəlbimdə onun dostum olduğunu etiraf etməyə bilmirəm. Əvvəl mən onun sözlərinə çox da əhəmiyyət vermirdim, lakin vaxt keçdikcə mən daha artıq təşviş duyuram, iztirab çəkirəm. Həmişəki kimi, bəzən, onunla mübahisə edirəm, lakin bizim bu mübahisəmiz süni çıxır. Hərdən elə şey də eləyirəm ki, əvvəllər buna heç yol verməzdim. Özümü elə göstərirəm ki, guya, onunla razılaşıram. Lakin belə aldanmaya nə mən dözüürəm, nə də Nikhil, – bu, bizim hər ikimizə aid olan bir xüsusiyyətdir.

İndi mən Nikhil ilə görüşməməyi üstün tuturam. Onu görməsəm də, birtəhər yaşayaram. Bunlar zəiflik əlamətidir. Bir balaca səhv eləyən kimi – səhv tamamilə real bir şeyə çevrilir; sonra onu nə qədər dəf etməyə çalışırımsa, o, yenə də təzyiqli göstərir. Mən çox istəyirdim ki, belə şeylərlə hesablaşmağın, hər şeyə sadə bir nəzərlə baxmağın zəruri olduğunu Nikhilə başa salım. Axı əsl dostluq – həqiqətin qarşısını kəsən bir əngəl olmamalıdır.

Lakin əfsus! Mən bu məsələdə zəiflik göstərdim, Bimola da çox çətin ki, bununla fəxr etmiş olsun. Kəpənək öz qanadlarını mənim sarsılmaz cəsarətimin odunda yandırdı. Şübhə dumanı kimi məni bürüməyə başlayanda Bimolaya da keçir, onun qəlbində dərhal nifrət oyanır. Hərçənd o, məndən, taleyin sevib-seçdiyi bir adamdan daha üz döndərə bilməz, lakin gözlərini yumaraq heç bir şey görməyə bilər.

Bizim hər ikimizin geriyə çəkilmək yolumuz kəsilmişdir. Mən özumdə Bimolanın qabağını ala biləcək bir qüvvə görmürəm. Eyni zamanda, mən qismətimdə olan işlərdən boyun qaçıra bilmərəm. Mənim yolum xalqladır, bu yol ontəhpura gedən dal qapıdan keçir.

Mən vətəni tək qoya bilmərəm, xüsusilə, indi! Bimolanı işə calamaq lazımdır. Qoy qərbdən əsən, vətənimin – Lakşminin üzündən ədalət və ədalətsizlik örtüyünü qoparan tufan Bimolanın da üzündən zövcəlik örtüyünü qoparsın.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bimola örtüyünü itirməklə rüsvay olmayacaq. İnsan okeanının uğultulu, köpüklü dalgaları üzərində bir qayıq sürətlə üzüb gedəcək, “Bonde Matorom”un qalibiyət bayrağı bu qayıqda dalğalanacaq, qayıqla bərabər mənim də qiüvvəm, mənim də sevgim sürətlə irəliləyəcəkdir. Bimola orada azadlığın elə bir əzəmətli mənzərəsini görəcəkdir ki, onun əl-qolunu bağlayan zəncirlər hiss olunmadan qırılıb töküləcək, o da bundan xəcalət çəkməyəcək. Bimola dağıdıcı qiüvvənin gözəlliyinə vurulacaq, amansız olmaq üçün bir an da dayanmayacaq. Bimolada mən amansızlığın son dərəcə füsunkar surətini görürəm, bu amansızlıq təbiətin təbii qiüvvələrini bürüzə verəcək. Qadınlar kişilərin yaratdığı süni buxovlardan azad ola bilsəydi, biz yer üzündə Kali¹ ilahəsini görmüş olardıq. Kali həyasız və amansızdır. Mən ona pərəstiş edirəm. Bimolanı mən dağıtmaq qasırğasına atıb Kaliyə qurban verəcəyəm. İndi mən buna hazırlaşırım.

NİKHİLƏŞİN QEYDLƏRİ

Avqust yağışı hər yeri öz suyu ilə içirib doyurdu. Çəltiyin yaşıl zoğları körpə uşağın xırdaca qolları kimi zərifdir. Su bağı basdı, evə qədər gəldi. Səhər işığı, maviləşən göyün eşqi kimi bol-bol yer üzünə saçıldı.

Niyə mən nəğmə oxuya bilmirəm? Axar sular parıldayır, ağacların yarpaqları işıldayır, çəltik zəmiləri qızıla çalaraq dalğalanır, amma mən bu payız səhərində susuram. Mənim səsim çıxmır. Bütün kainat mənə işıq saçır, lakin mən onun işığını əks etdirmirəm. Mən öz dərin, işıqdan məhrum olan “mənliliyə” baxdıqda, həyatda nə üçün bədbəxt olduğumu başa düşürəm. Kim, bircə gün də olsa, mənə dözə bilər?

¹ Kali – intiqam və dağıntı ilahəsi. Hindlilər onu qara rəngli dördqollu təsəvvür edir. O, əllərində bıçaq, şanagülle və kəllə tutmuşdur.

Bimolada həyat aşib-daşır. Buna görə də bu doqquz ildə o, mənə bircə dəqiqə də qəmgin görünmədi. Mənim daxilimdə isə həmişə hər cür hənirtidən məhrum, səssiz bir dərinlik vardır. Mən ancaq qəbul edə bilirəm, lakin başqalarını hərəkətə gətirmək imkanında deyiləm. Mənimlə vaxt keçirmək pəhriz saxlamaq kimi bir şeydir. İndi mən Bimolaya baxanda onun cəmiyyətə nə qədər ehtiyacı olduğunu başa düşürəm; bu məsələdə kimi müqəssir etmək lazımdır?

Bhadro ayında bol yağış yağır.

Əfsus ki, mənim boşdur məbədim.

Bu məbəd elə boş qalmaq üçün də tikilmişdir. Onun qapıları açılmaz. Mənim ilahəm onun xaricində yaşayırmış, mən indiyə kimi bunu başa düşmürdüm. Elə bilirdim ki, o, mənim qurbanımı qəbul etmiş, mənə xeyir-dua vermişdir. Lakin mənim məbədim boşdur, lap boşdur!

Hər il bütün yer üzü canlananda, bhadronun aylı gecələrində Bimola ilə qayığa minər, Şamoldohun səhində seyrə çıxardıq. Ay batandan sonra evə qayıdardıq. Mən Bimolaya deyərdim: “Nəğmənin öz nəqarəti olmalı, həmişə bu nəqarətə qayıtmalıdır. Həyatda bu birləşmə nəqarəti burada, təbiətin ağuşunda, şır-şır axan suların üstündə, küləyin öz rütubətini gətirdiyi yerdə səslənməlidir; o yerdə ki yaşıl torpaq kölgələr örtüyünü öz üzərinə ataraq, ay işığı düşmüş çayın sükutuna qulaq asa-asa gecənin qoynunda gizlənir; bəli, nəqarət kişi ilə qadının ilk dəfə görüşdükləri dörd divar arasında yox, orada səslənməlidir. Bu qayda ilə biz tarixdən əvvəlki dövrün ilk birləşməsi nəqarətinə qayıdırıq, o birləşmə ki Kaylasada¹ Şiva ilə Parvata arasında, Manasa² gölünün lotosları arasında baş vermişdir”.

Evlənəndən sonra iki il Kəlküttədə oldum, başım imtahanlara qarışdı. Sonra da yeddi il dalbadal bhadro ayında

¹ *Kaylasa* – Himalayda bir dağın adı; hindlilərin rəvayətinə görə, Şiva allahı öz arvadı Parvata ilə burada yaşamışdır.

² *Manasa* – Himalay dağlarında böyük bir göl

gecələr ay bizim su üzərində, çiçək açmış su zanbaqları arasındakı yataq otağımıza gəlir, bizi sükut içində təbrik edirdi. Bu qayda ilə yeddi il keçdi. İndi ikinci yeddi il başlamışdı.

Yenə də bhadro ayının aylı gecələri başlanmışdı, mən bunu heç unuda bilmirəm. Bundan üç gün keçmişdi. Bu, Bimolanın yadına düşürmü, bilmirəm, ancaq bu barədə o, heç bir söz demir. Hər şey sükuta dalmışdı. Nəğmə də susmuşdu.

*Bhadro ayında bol yağış yağır.
Əfsus ki, mənim boşdur məbədim.*

Yalnız ayrılıq dəmlərində boşalan məbəddə yenə tütək səsi eşidilir. Lakin həmişəlik tərək edilmiş məbədi dərin sükut bürüyür, orada heç hönkürtü səslərinə də yer yoxdur.

Bu gün mənim göz yaşım bu sükutla həmahəng deyil, bunu da susdurmaq lazımdır. Mən gərək belə iradəsiz olmayam, mən gərək öz hönkürtülərimlə Bimolanı köləlikdə saxlamayam. Sevgi saxta bir şəkil almışsa, göz yaşını onu mühafizə etməməlidir. Nə qədər ki mənim iztirabım gözə çarpır, Bimola azad olmayacaqdır.

Mən Bimolaya tam azadlıq verməliyəm, yoxsa bu saxtılıq buxovundan xilas ola bilmərəm. Mən Bimolanı öz yanımda saxlamağa çalışıram – bununla ancaq boş xəyallar torunda daha artıq dolaşıb qalırım. Bu, bizim heç birimizə zövq vermir, heç birimizi xoşbəxt eləmir. Başqasına azadlıq ver – özün də azad olarsan. Saxtılıqdan xilas ol – onda müsibət də sənin üçün xoşbəxtlik olar.

Bu dəfə mən, deyəsən, bir məsələni başa düşməyə lap yaxınlaşmışam. Biz hamımız kişi ilə qadın arasında olan sevgini o qədər tərifişmişik ki, təbii qayda-qanun çərçivəsindən çox-çox kənara çıxmışıq, indi isə, bütün bəşəriyyəti köməyə çağırısaq da, onun qabağını ala bilmirik. Biz ev çıxarını alova döndərmişik. İndi daha onu başlı-başına buraxmaq lazım deyil, onun azadlığını məhdudlaşdırmaq vaxtı

gəlib çatmışdır. Pərəstişə daxil edilən ehtiras sevgini Allah etmişdir, bu Allah da insanlardan qurban tələb edir. Biz belə bir pərəstişdən boyun qaçırmalıyıq. Sevginin pal-paltar, bəzək-düzək, utancaqlıq, təvazökarlıq, nəğmə, nağıl, gülüş, göz yaşı şəklində qurduğu bütün saxtaliq torlarını yırtıb dağıtmaq lazımdır. Kalidasın “Ritusamhara”-sı¹ həmişə məni qəzəbləndirir.

Kainatın bütün gül dəstələri, meyvə dolu səbətləri sevilən qızın ayağına gətirilir, eşq ilahəsinə hədiyyə verilir. İnsan dünya nemətlərinə də belə etinasızlıq göstərə bilərmə? Şairin gözünü, heç şübhəsiz, kefləndirən bir içkinin məstliyi dumanlandırmışdır. İndiyə kimi nə qədər şərab içmişsə, onların rəngi çox da qırmızı olmamışdır, lakin bu içkilərdə adamı kefləndirən tündlük olmuşdur, bunun təsiri ilə mən bu gün də səhər tezdən bu sözləri zümzümə edirəm:

Bhadro ayında bol yağış yağır.

Əfsus ki, mənim boşdur məbədim.

– Boş ev! Bunu demək ayıbdır! Niyə sənin bu böyük evin boşalmışdır? Mən saxtaliğı necə varsa, elə də dərk etdim, buna görə də həyatın bütün həqiqətləri məni tərk etdi!

Bu gün səhər kitab üçün yataq otağıma getdim. Çoxdandı gündüzlər bura girmirdim. Ətrafıma göz gəzdirdim, ürəyim bərk sızıldadı. Asılıqandan Bimola üçün hazırlanmış sarı asılmışdı; əynindən çıxartdığı paltar yuyulmaq üçün bucağa atılmışdı. Xırdaca tualet masasının üstündə baş sancağının, darağın, ətir və yağ şüşələrinin yanında al boyaqlı balaca bir qutu, masanın altında zərxdən tikilmiş bir cüt ev ayaqqabısı var idi. Bunu mən laknau lu bir müsəlman dostumun vasitəsilə almışdım; o vaxtlar Bimola qətiyyənlə çəkmə geymək istəmirdi. Çəkmə geyib yataq otağından eyvana da gəlməyə utanırdı. O vaxtdan bəri Bimola bir

¹ *Ritusamhara* (“İlin fəsilləri”) – bu poema V əsrdə yaşamış hind şairi Kalidasa aid edilir.

neçə cüt çəkmə geyib köhnəlməmişdir, lakin bu zərərə ayaq-qabısını sevə-sevə qoruyub saxlayır. Bir gün mən ona istehza edərək dedim:

– Sən mənə pərəstiş edirsən, gecə mən yatanda ayağımdan gizləncə torpaq götürürsən; amma mən öz yatmayan Tanrıma pərəstiş edirəm, sənın ayaqlarını tozdan qoruyuram.

Bimola həyəcanla dedi:

– Elə demə, yoxsa bu ayaqqabını bir daha geymərəm.

Bu yataq otağı mənə nə qədər tanışdır! Xüsusi bir qoxu otağı başdan-başa bürümüşdür, bu qoxunu, yəqin ki, məndən başqa heç kəs duymur. Mənim iztirab çəkən qəlbimdə bütün bu xırda şeylər kök salmış, ən nazik kökləri də bunları bürümüşdür, – mən bunu indiki kimi heç duymamışdım. Bu köklər məhv edilsə də, qəlbim azad olmayacaqdır. Hər şey onu, bu kiçik zərərə ayaqqabısına kimi tutub saxlayacaqdır. Lakşmi məni tərək etsə də, hər tərəfə atılmış gül ləçəyi qırıntıları mənim başımı gicəlləndirir. Mənim dalğın baxışım taxçaya zilləndi. Şəklim əvvəlki yerində asılmışdı, onun qabağında qaralmış, solmuş güllər vardı. Pərəstişin ifadəsi başqa cür olsa da, qətiyyənlə dəyişməmişdi. Bu qaralmış, solmuş çiçəklər indi tamamilə mənə layiq bir hədiyyə idi. Bu çiçəkləri atmağa ehtiyac olmadığı üçün onlar, hələlik, burada qalmışdır. Qoy belə olsun, mən bu qurumuş, qaralmış çiçəklərdə həqiqəti qəbul edərəm.

Nə vaxt mən taxçada asılan bu şəkil kimi heç bir həyəcan keçirməyib tamamilə sakit ola biləcəyəm?

Bimolanın otağa girdiyini bilmədim. Tez dönüb rəfə sarı getdim, mızıldaya-mızıldaya dedim ki, Amiyeyanın xatirə dəftərini götürməyə gəlmişəm. Bilmirəm belə bir izahata ehtiyac vardı; lakin burada mən özümü, – gözdən gizlədilər və gizlin qalmalı olan şeylərə baxmağa gəldiyim üçün həm müqəssir, həm də hüquqsuz bir adam kimi hiss etdim. Başımı qaldırıb Bimolaya baxmağa cəsəret etmədim, cəld otaqdan çıxdım.

Kabinetdə oturub xatirə dəftərini oxumağa başladım, birdən hiss etdim ki, daha oxuya bilmirəm. Bütün həyat mənim üçün dözülməz bir şey oldu; mən nə baxmaq, nə eşitmək, nə danışmaq, nə də başqa bir şey etmək istəyirdim. Mənim gələcəyim bir anda hərəkətsiz bir kütləyə çevrildi, nəhəng bir qaya parçası kimi mənə təzyiq etməyə başladı.

Ponçu içəri girdi; o, bir bağlama xırda hindqozu gətirmişdi. Bağlamanı qabağıma qoyub məni salamladı.

– Bu nədir, Ponçu? Bunu niyə gətirmisən?

Ponçu mənim qonşum Həriş Kundu adlı bir mülkədarın icarəçisidir. Mən onun sahibkarı deyiləm. Bir də ki o, çox kasıb adamdır. Ondən hədiyyə götürməyə mənim haqqım yoxdur. Fikrimdən belə bir şey keçdi: dedim, yəqin, bu bədbəxt adam çox ağır bir vəziyyətə düşmüş, bir parça çörək-pulu qazanmaq üçün belə bir yolu seçmişdir. Pul kisəsindən iki rupi çıxarıb ona vermək istədim. Ponçu əllərini sinəsinə qoyaraq həyəcanla dedi:

– Yox, ağa, mən pul ala bilmərəm.

– Niyə, Ponçu?

– Sizin qabağınızda günahımı boynuma alıram. Bir vaxt mənim dolanışığım çox pis idi, gəlib sizin bağınızdan hindqozu oğurladım. Bəlkə də, mən bu yaxında öldüm; gəldim ki, borcumu verim.

Amiyelyanın xatirə dəftərini oxumağın mənə heç bir köməyi olmadı, lakin Ponçunun sözlərindən qəlbimdə bir yüngüllük hiss etdim. Bizim dünyamız – bir adamın xoşbəxtliyindən, ya kədərindən, qadınla görüşməkdən və ayrılmaqdan çox genişdir. İnsan həyatı çox böyükdür, insan ancaq bunun mərkəzində olmaqla, göz yaşının və sevincinin həcmi ölçə bilər.

Ponçu mənim müəllimimə hörmət bəsləyən adamlardan biridir. Mən bilirəm o, öz təsərrüfatını necə idarə edir. Dan yeri ağaranda yatağından qalxır, səbətinə betel, tütün, kəndli qadınlarının xoşuna gələn rəngli saplar, xırda güz-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

gülər, daraq və başqa şeylər qoyur, dizə qədər suya girərək bataqlıq içindən keçir. Nomoşudra kəndinə gedir. Orada öz şeylərini kəndli qadınları ilə düyüyə dəyişir, bu qayda ilə bir az qazanır. Tez qayıdanda yolda gələ-gələ çörəyini yeyir, şirniyyat alverçisinin yanına gedir, onun üçün xəmir yoğurur. Evinə gələndən sonra gecəyarıdan keçənə qədər oturur, balıqqulağının emalı ilə məşğul olur. O, belə bir ağır zəhmət nəticəsində ilin ancaq bir neçə ayını öz ailəsi ilə bərabər gündə iki dəfə bir ovuc düyü yeyə bilir, yeməkdən qabaq, adətən, mədəsini su ilə doldurur, sonra dəyib xarab olmuş ucuz banan yeyir, – bu, onun əsas yeməyidir. İlin son dörd ayında gündə ancaq bir dəfə yemək yeyir.

Bir zaman istədim ki, ona kömək eləyim. Müəllim etiraz etdi:

– Sən öz köməyinlə onu ancaq məhv edərsən, fəlakətin kökünü kəsə bilməzsən. Bizim Benqaliyada Ponçu kimilər çoxdur. Ana vətənimizin döşündəki südü quruyub, bunu pul ilə bərpa edə bilməzsən.

Xeyli düşündükdən sonra bu qərara gəldim ki, ömrümü bu mürəkkəb məsələyə həsr edirəm. Elə o gün Bimolaya dedim:

– Biz gərək bütün gücümüzü ölkəmizdə yoxsulluğun tamamilə kökünü kəsməyə verək.

Bimola gülərək dedi:

– Mənim şahzadəm Sidhartha, sən qoyma ki, axırda mən suya batıb boğulam.

– Sidhartha¹ and içib söz verəndə tək idi, amma mən öz andımı arvadımla bərabər yerinə yetirmək istəyirəm.

Bu qayda ilə söhbət zarafata keçdi.

Bimola kasıb ailədən olsa da, öz təbiəti etibarilə kübar xanımdır. O bilir ki, kədər və şadlıq, yaxşılıq və pislik aşağı siniflərə mənsub olan adamlar üçün ucuz qiymətə ölçülür. Onların çox şeyi çatışmır, lakin bu, onlar üçün hələ ehtiyac

¹ Sidhartha – Buddanın dünyadan əl çəkənə qədər olan adı

deyil. Onların öz ehtiyacı onları qoruyur. Ehtiyac sahiblər arasında sıxılıb qalan kiçik bir gölməçənin suyu kimidir: sahiblər geri çəkilsə, bu lile hopub yox olur.

Öz əsil-nəcabəti ilə fəxr etmək cəhətdən Hindistan çox kiçik bir yer tutur. Buna görə az ilə kifayətlənməli olan adamlar da əsil-nəcabəti və sərbəstliyi ilə fəxr edirdi. Bimolada da belə bir iftixar hissini olması çox duyulur. O, doğrudan da, məşhur Manunun nəslindən idi.

Mənim əsil-nəcabətim, bəlkə, daha böyükdür, lakin mən yoxsulları, hər şeydən məhrum olan adamları özümdən kənar elərəm. Hindistan mənim üçün ancaq nəcib mənşəli insanların ölkəsi deyil; bir şey mənə tamamilə aydındır: aşağı siniflərin tənəzzül etməsi – bütün Hindistanı tənəzzülə doğru aparır, bu siniflərin ölməsi ilə mənim də vətənim öləcəkdir.

Bimolaya pərəstiş etməklə, onun qəlbini ələ ala bilmədim. Onu elə yüksəltdim ki, onsuz mənim həyatım xırda və çox əhəmiyyətsiz bir şey oldu. Bütün planlarımı, arzularımı unuttum, həyatımda ancaq onun üçün yer saxladım. Buna görə də mən ona gecə-gündüz ziynət verirdim, onu qəşəng paltarla bəzəyirdim, onu oxudurdum, onun başına dolanırdım, lakin insanın necə böyük, həyatın necə əzəmətli olduğunu heç düşünmürdüm.

Bu zaman Çonronat-babu məni xilas etdi, – o, məni bacardığı qədər düz yola sövq etməyə çalışırdı. Yoxsa mən məhv olardım. O, qəribə adamdır! Mən ona görə belə deyirəm ki, o, bizim vətənimizin adi, fərəhsiz həyatında son dərəcə müstəsna bir insandır. O, öz-özünü yaxşı tanıyır, buna görə də heç bir şey onu aldada bilməz.

Bu gün mən həyat ilə haqq-hesabımı çürüdürəm. Mən böyük səhvlər eləmişəm, ziyan çəkmişəm; lakin mən qəti deyə bilərəm: ziyanın özündə də həyata mənə verən bir şey vardır.

Mənim atam çoxdan ölmüşdür; mən müstəqil hərəkət etməyə başlayanda hələ müəllimdən dərs alırdım. Müəllimdən xahiş elədim ki, mənim yanımda qalsın, heç yerdə işlə-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

məsin. O dedi ki, mən sənə verdiklərimin mükafatını almışam. Əgər sənə verdiklərimin əvəzində bundan artıq haqq alsam, onda mənim Allahımı bazarda satmaq lazımdır.

Çox vaxt Çondronat-babu yağış yağa-yağa, ya qızmar günəş altında mənimlə məşğul olmağa gələrdi; mən onu çox dilə tutdum ki, bizim ekipajdan istifadə eləsin, o qəbul etmədi. O, adətən, deyərdi:

– Mənim atam bizə bir parça çörək qazanmaq üçün həmişə qulluğa Bototoladan¹ Laldiqhiyə² piyada gedərdi, heç vaxt ekipajdan istifadə eləməzdi. Biz hamımız nəsillikcə piyada gəzərik.

– Yaxşı, onda bizim malikanənin işləri ilə məşğul olun.

– Yox, əzizim, sən məni varlıların tələsinə sarı çəkmə, mən sərbəst olmaq istəyirəm.

Onun oğlu magistrlik imtahanını vermişdi, iş axtarırdı. Bu cavan oğlana təklif etdim ki, mənim yanıda işləsin. Bu işin gələcəyi onun xoşuna gəlirdi. Əvvəl o özü bunu atasına dedi. Atasını razı olmadı. Sonra yavaşca mənə işarə etdi; mən çox ürəkdən Çondronat-babunu yola gətirməyə çalışdım. Ancaq bundan heç bir şey çıxmadı. O, qətiyyənlə razı olmurdu. Belə bir fürsəti əldən vermək oğlunun heç xoşuna gəlmədi. Atasına acığı tutdu, bu qocanı dul kişini qoyub Ranaquna getdi.

Çondronot-babu bir neçə dəfə mənə demişdi:

– Nikhil, bizim münasibətimiz tam qarşılıqlı sərbəstliyə əsaslanmışdır. Biz bunu puldan asılı etsək, onu şiddətli surətdə təhqir etmiş olarıq.

İndi Çondronat-babu yerli ibtidai məktəbdə baş müəllimdir. O, çoxdandır bizə gəlmir. Son vaxtlarda axşamlar mən onun yanına gedirəm, gecədən xeyli keçənə kimi oturub söhbət edirik. Bəlkə də, o, bu dəfə belə qərara gəlmişdir ki, avqust ayının istisində onun kiçik evində oturmaq mənim

¹ Bototola – Kəlküttənin şimal hissəsində bir rayon

² Laldiqhi – Kəlküttə şəhərinin ticarət mərkəzi

üçün ağırdır, buna görə də özü mənim yanıma gəlmişdir. Qəribə burasıdır ki, onun kasıblara yazığı gəldiyi kimi, döv-
lətlilərə də yazığı gəlirdi, onların bədbəxtliyinə soyuqqan-
lıqla baxa bilmirdi.

Biz real varlığa diqqətlə baxdıqca, bu vəziyyət daha
artıq bizə hakim olur, biz sərbəst nəfəs ala bilmirik.

İndi Bimola real varlığı mənim həyatımda çox iztirablı
bir şəkllə salmışdır, həqiqət də qaçıb məndən gizlənmişdir.
Bütün kainatda mən öz dərdimə hüdud tapa bilmirəm. Məni
bürüyən boşluğu, sanki, qəsdən bütün dünyaya yaymaq
üçün bu payız səhəri açıldan bəri bu nəğmə qulaqlarımda
səslənir:

*Bhadro ayında bol yağış yağır.
Əfsus ki, mənim boşdur məbədim.*

Mən Çondronat-babunun gözləri ilə həqiqətə baxanda
bu nəğmənin mənası tamamilə dəyişir.

Biddepoti¹ deyir: “Siz Harisiz necə yaşaya bilərsiniz?”

Gör nə qədər dərd var, nə qədər səhvlər var, həqiqət
heç yerdə yoxdur. Həyat həqiqətlə dolmasa, necə yaşamaq
olar? Mən daha belə yaşaya bilmərəm. Ah, həqiqət! Mənim
boş evimi doldur.

BİMOLANIN QEYDLƏRİ

Hal-hazırda bütün Benqaliyada insanların nə fikirdə
olduğunu mən izah edə bilməzdim. Sanki, Bhagirathanın²
suyu bir anda Saqaranın altmış min oğlunun dəfn külünə
toxunmuşdur. Əsrlərin gör nə qədər dəfn külü cəhənnəmə
getmişdir, lakin bu gülə nə qədər su hopsa da, göyerməmiş-
dir. Birdən dəfn külü danışdı: “Bu da mən!”

¹ Biddepoti (*Vidyapati*) – XV əsrdə yaşamış Benqaliya şairi

² Bhagiratha – Qanq çayının başqa bir adı

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bir zaman mən oxumuşdum ki, Yunanıstanda bir heykəltəraş yaratdığı heykələ Allahın inayəti ilə həyat vermişdir. Lakin burada formanın yaradılmasından onun canlanmasına qədər çox vaxt keçmişdir. Bizim vətənin dəfn tonqallarının küllü necə müəyyən bir forma ala bilər? O, daş kimi bərk olsaydı, bəlkə də, bu mümkündür: axı Ahalyanın daş günənin birində dönüb adam olmuşdu¹. Yaradanın barmaqları arasından tökülən dəfn küllünü külək sovurub dağıdır. O ancaq forması olmayan bir kütlədir. Bu kütlə bizim evimizə yaxınlaşaraq birdən gurultulu səslə dedi: “Bu da mən!”

Onda belə hadisələr mənə xariqülədə bir şey kimi görünürdü. Bizim hazırkı vəziyyətimiz sərxoş Allahın tacından düşən və bizim əlimizə keçən bahalı daşa oxşayırdı. Bu hadisədə müasir zamanla keçmiş arasında heç bir məntiqi ardıcılıq yox idi. Bizim günlərimiz dərmana bənzəyirdi: elə bir dərman ki, biz onu axtarıq, tapmırıq, ala da bilmirik, həkim də yoxdur, bu dərman ancaq şirin xəyallardadır. Bizə elə gəlirdi ki, bütün müsibətlərimiz, dərdimiz mantrada itibgedər. Ancaq bizi addım-addım təqib edən bir fikir inadla deyirdi: “Budur o! Budur o!”

Onda biz qəti inanırdıq ki, tarixə sürücü gərək deyil, tarix özü Kuberanın² ikiçarxlı arabası kimi hərəkət edir. Hər halda, onun nə sürücüsünə haqq vermək, nə də onun yeməyi bərədə narahat olmaq lazımdır. Ancaq arabir ona bir cam şərab vermək kifayətdir, – bu qayda ilə biz cənnətə çatırıq.

Mənim ərim baş verən hadisələrə qarşı laqeyddimi? Bunu demək olmazdı. Lakin hərəkətin ən qızgın çağında onu

¹ Burada bir hind əfsanəsi nəzərdə tutulur. Bu əfsanəyə görə, Qautma adlı bir filosofun arvadı Ahalya günah işlədiyi üçün on min il müddətinə lənətə gəlir, daşa döndərilir; ancaq Ramanın ayaqlarının tozuna toxunmaqla təzədən həyat qazanır.

² *Kubera* – hind mifologiyasına görə, zənginlik allahının böyük bir hava arabası vardır; ona saray, hətta şəhər də sığışır, özü də atsız və sürücüsüz hərəkət edir.

ətələt bürüdü. Elə bil ki, o, bizim gözüümüzün qabağında baş verən hadisələrdən daha çox şeylər görür. Bir gün o, Şon-diplə söhbət edərkən dedi:

– Xoşbəxtlik bizim qapımıza yaxınlaşmışdır, o, bizi çağırır, bizə sübut etmək istəyir ki, onu qəbul etməyə bizim gücümüz çatmır. Doğrudan da, elədir: biz onu evimizə dəvət etməyə heç hazır deyilik.

Şondip ona belə cavab verdi:

– Nihil, sən Allaha heç inanmırsan, sənın sözlərin Allahı inkar edənlərin sözünə oxşayır. Bizə xeyir-dua verməyə gələn ilahəni lap aydın görürük. Amma sən heç bir şeyə inanmırsan.

– Mən Allaha pərəstiş edirəm və daxilən əminəm ki, biz ona birgə pərəstiş edə bilmərik. Allahın bizə xeyir-dua verməyə gücü var; amma bizə elə bir güc lazımdır ki, bunu qəbul etməyə bizə kömək eləsin, biz gərək bunu arzu edək.

Ərimin belə sözləri məni yaman acıqlandırdı.

Dedim:

– Sən bizim həyəcanımızı məstlik nəticəsi hesab edirsən. Məstlik adama qüvvət vermirmi?

O dedi:

– Qüvvət verir, amma silah vermir.

– Qüvvəti Allah verir, bunu əldə etmək çətinidir. Amma silahı adi bir dəmirçi də düzəldə bilər.

– Dəmirçi bunu havayı düzəltməyəcək, ona pul vermək lazımdır.

Şondip lovğa-lovğa dedi:

– Mən verərəm.

– Mən də belə haqq-hesabdan sonra ziyafətdə iştirak edən musiqiçilərin pulunu verərəm.

– Elə güman eləmə ki, sənın musiqinə biz ümid bəsləyirik. Bizim pulsuz ziyafətimizi sən pul ilə satın ala bilməzsən.

Sonra da xırıltılı bir səs ilə oxudu:

*Pul yoxdur – o düşmür ruhdan:
Bu, elə bir dərd də deyil!
Meşədə gəzib, durmadan
Ürəkaçan nəğmə çalır
Kasıbın fleytasında...*

Şondip mənə baxaraq gülümsəyə-gülümsəyə dedi:

– Şah Arı, səsım olmasa da, eybi yoxdur, ürəyim oxumaq istəyir. Mənim oxumağım bunu sübut edir. Nəğmə yaxşı səsle oxunanda öz gücünü itirir. Ölkəmizi qəfildən nəğmələr seli basdı: qoy Nikhil öz qammaları ilə məşq eləsin, biz xırıltılı səsımızlə hamını hərəkətə gətiririk.

*“Söylə, sən hara gedirsən.
Evimiz köhnəlib yaman.
Ayaq bassan kandara sən –
Olacaqsan bil peşman”.
Lakin ürəyimin səsi
Çağırır getmək üçün.
“Tələs, tələs, qoy hər şey
Külə dönsün büsbütün!”*

– Yaxşı, qoy hər şey məhv olsun, bundan artıq bir şey olmayacaq. Mən razıyam, tamamilə razıyam.

*“Əgər sən getsən, – deyə
Ev ardınca dillənir.
Bir də dönmə geriyə,
Heç vaxt qayıtma, xeyr.
Taleyin zərbəsini
Gülüş – ərim qarşılar.
Qoy ürəyimə axsın
Ölüm gətirən nektar”.*

– Nikhil, ciddi desək, biz özümüzü unutmuşuq. Biz daha imkan dairəsində qala bilmərik, biz sürətlə imkansızlığa doğru gedirik.

*Siz ey yenidən məni
Qaytarmaq istəyənlər!
Duya biləcəkmisiz
Səadət nədir məgər?
Krişna önümdədir,
Çağırır uzaqlara,
Qoy əbədi ürəyim
Getsin, o getsə hara.*

Mənə elə gəlirdi ki, ərim nəsə demək istəyir. Lakin o, heç bir söz demədi, yavaşca çıxıb getdi.

Ölkəmizə hücum edən qasırga mənim həyatımda bəzi duyğular oyatdı. Mənim tale Allahımın arabası yaxınlaşır, çarxlarının səsi gecə-gündüz qəlbimdə səslənir.

Mənə elə gəlir ki, fəvqəladə bir şey baş vermişdir, elə bir şey ki, mən buna qətiyyənlə məsul deyiləm. Bu günahdır mı? Mənim qarşımda günah və xeyirxahlıq, məhkəmə və vicdan, izzət və sevgi olan yerdən çəkilmək üçün bir yol açıldı. Mən buna heç can atmırdım, bunu heç gözləməirdim. Mənim bütün həyatımı gözdən keçirin – mən bunun üçün cavab verməməliyəm. Xeyir-dua vaxtında mənim yanıma, – çoxdan bəri ürəkdən pərəstiş etdiyim Allah deyil, – başqa bir Allah gəlirdi. Bütün ölkə ayağa qalxdı, “Bonde Matorom” oxuya-oxuya irəli yeridi, qəlbimin ən gizlin simləri – naməlum, fəvqəladə, heç bir yerdə görünməyən şeyləri təbrik edərək səsləndi.

Vətənin səsi qəlbimin səsi ilə birləşdi.

Bir gün gecəyarıdan xeyli keçəndən sonra yerimdən qalxıb dama çıxdım. Bağ hasarının dal tərəfindən hələ yetişməyən çəltik tarlası uzanıb gedirdi. Şimal tərəfdə, kəndin

o tayındakı ağaclıq arasından çay görünürdü, çayın da o biri sahilində meşə zolağı qaralırdı. Hər şey gecənin bətnində tutqun şəkil alaraq, gələcəyin rüşeymi kimi mürgüləyirdi. Mən qarşımda vətənimı görürdüm. O da mənım kimi qadındı. Həyətin küncündə gizlənmişdi. Birdən məchul bir şeyə doğru çağırış səsi eşitdi. Düşünmədən qaranlığa cumdu. Çırağ da yandıрмаğa onun səbri çatmadı. Həyəcandan sinəsi qalxıb-enirdi, o, bütün qəlbi ilə fleyta səsi gələn tərəfə can atırdı. Ona elə gəlirdi ki, guya, məqsədinə çatmışdır, arzulađını əldə etmişdir, gözlərini yumaraq, qorxu duymadan irəli gedirdi. Yox, o, ana deyildi. Südəmə uşağa döş vermək, ocaq yandıрмаq, evin zibilini süpürüb atmaq heç onun yuxusuna da girməmişdi. Bu gün o, aşıq olmuş cavan bir qadındır. O, məşhur vişnuçular poeziyasının vətənidir. Bu gün o, öz evini atıb getmiş, öz işlərini unutmuşdur. Onda hədsiz-hüduzsuz bir coşqunluq var. Bu coşqunluq onu irəliyə doğru aparır, lakin o, hara getdiyini, hansı yol ilə getdiyini bilmir. Həmin gecə mən də aşıq oldum. Öz evimi atıb getdim, yolu da itirdim. Məqsəd də, bu məqsədə çatmaq üçün lazım olan vasitə də duman içindədir, məndə ancaq hərəkət etməyə doğru coşqunluq vardır. Ey gecələri yatmayan qadın, gecə keçib-gedəcək, dan yeri ağaracaq, amma sən geriyyə qayıtmağa yol tapmayacaqsan. Axı mən niyyə qayıdım? Ölmək yaxşıdır. Fleyta gecənin zülmətində səslənir, məni məhv edir; məndən ki bir şey qalmayacaqmış, onda təşviş nəyə lazım? Mən məhv olacağam, mənım heç izim də qalmayacaq, mənım daxilimdə olan qaranlıq gecənin zülməti ilə birləşəcək. Heç onda xeyirlə şəri, göz yaşı ilə gülüşü ayırd etmək olarmı?

O zaman Benqaliyada zaman maşını var gücü ilə irəliləyirdi. O şey ki əvvəllər adama mürəkkəb görünürdü, indi tamamilə başqa cür nəzərə çarpırdı. Adama elə gəlirdi ki, yeni fikir cərəyanı hətta bizim ucqar əyalətimizə də nüfuz edəcək, bunun qabağını heç bir şeylə almaq mümkün olmayacaq.

Bu barədə biz indiyə kimi Benqaliyanın başqa rayonlarından bir qədər geri qalmışdıq. Buna da başlıca səbəb mənim ərim idi. O, heç kəsə təzyiq göstərmək istəmirdi. O, vətən naminə hər şeydən əl çəkən adamları vətənin həqiqi pərəstişkarı hesab edirdi. Zorakılıq tələb edənləri vətən düşməni sayırdı, deyirdi ki, onlar azadlığın kəsilmiş kökünə nahaq yerə su tökürlər.

Şondip-babu bizə köçəndən sonra onun şagirdləri yarmarkalara, bazara, mühazirələrə gəlməyə başlayanda həyəcan dalğaları bizə də gəlib çatdı. Bir dəstə yerli cavan da Şondipə qoşuldu. Onların içində eləsi vardı ki, indiyə qədər kənddə heç yaxşı adam hesab olunmurdular, indi isə onların qəlbində ümumi ruh yüksəkliyinin təsiri altında nəcib arzular və ehtiraslar əmələ gəlmişdi. Bu, belə də olmalı idi: ölkəni sevinc bürüyəndə insanın bütün pis cəhətləri öz-özünə yox olub gedir. Lakin ölkə xoşbəxtlikdən məhrum olanda insanın sağlam, təmiz, qüvvətli olması çətindir.

Onda mənim ərimin mülkündə xaricdən gələn mallar – duz, qənd və parça hələ qadağan olunmamışdı, bu, hamının gözüünə çarpırdı. Hətta ərimin qulluqçuları da bundan təşvişə düşür, xəcalət çəkirdilər; lakin bundan bir az əvvəl ərim qadağan mal alanda hamı – böyükdən tutmuş uşağa kimi – həm açıqdan-açığa, həm də gizlin-gizlin ona gülürdü. Nə qədər ki rəqabət bizim mallara toxunmamışdı – biz qadağan olunan mallara həqarətlə baxırdıq, hələ indi də mənim ərim cib bıçağı ilə hind karandaşı yonur, qarğı qələmlə yazır, mis güyümdən su içir, axşamlar çıraq işığında məşğul olur. Lakin “svadeşi”yə göstərilən belə sönük, son dərəcə sönük əlaqə bizə qətiyyənlə təsir etmirdi. Əksinə, ərimin qonaq otağında çox pis avadanlıq olmasından, xüsusilə, evimizə hakim kimi hörmətli qonaqlar gələndə xəcalət çəkirdim.

Ərim gülürək deyirdi:

– Belə əhəmiyyətsiz şey üçün niyə həyəcan keçirirsən!

Deyirdim ki, onlar bizi mədəniyyətsiz, vəhşi adam hesab edirlər.

– Onlar belə güman etsə, mən də elə hesab edərəm ki, onların mədəniyyəti ancaq ağ dərilərinin səthi parıltısı ilə məhdudlaşır, onların qanına, canına nüfuz etmir.

Yazı masası üstündə, adətən, balaca adi mis səhəngdə çiçək qoyulardı. Mən avropalıların gəldiyini eşidəndə gizlincə bu səhəngi götürər, onun yerinə ingilis malı olan və cürbəcür rənglərlə bərq vuran güldanda gül qoyardım, bunu bir neçə dəfə etmişdim.

– Mənə bax, Bimola, gül də mis qab kimi sadə şeydir. Amma mənın qoyduğun ingilis güldanı həddindən artıq gözə çarpır. Bu güldana canlı deyil, süni gül qoymaq lazımdır.

Belə məsələlərdə onu ancaq meco-rani müdafiə edərdi. O, yüyürə-yüyürə, tövsüyə-tövsüyə gəlib deyərdi:

– Qardaşım, eşitmişəm ki, bu gün hind sabunu gəlib. Mən çoxdandır bu sabunu işlətmirəm, əgər bu sabunda heyvan piyi yoxsa, mən onu işlədə bilərəm. Mən sizdə yaşayandan bəri sabun işlətməyə adət eləmişəm. İndi bu sabunu çox az işlədirəm, ancaq bu saat mənə elə gəlir ki, sabunsuz çimmək heç çimmək deyil.

Belə sözlər ərimin çox xoşuna gəlirdi, evimizə qutu-qutu sabun gəlməyə başlayırdı. Amma bu da heç sabundurmu? Parça-parça sodadan başqa bir şey deyildi! Mən bildim ki, meco-rani ingilis sabununu əri sağlığında işlətdiyi kimi indi də işlədir, bircə gün də öz adətindən qalmır. Hind sabununu o, ancaq paltar yuyanda işlədirdi.

Başqa bir vaxtda da o, belə dedi:

– Qardaşım, deyirlər hind qələmi gəlib? Mənə hind qələmi lazımdır. Bundan mənə mütləq bir dəstə al.

Ərim də onun xahişini can-başla yerinə yetirirdi. Mecoraninin otağı – o zaman qələm adıyla buraxılan cürbəcür diştəmizləyənlə dolmuşdu. Bu, onu heç narahat eləmirdi, çünki o, çox az hallarda yazı yazırdı, paltaryuyan qadının

haqq-hesabını adi qələmlə də yazmaq olardı. Bir də ki meco-raninin yazı ləvazimatı olan qutusunda qədim bir şirmayı qələm vardı, yazmaq fikrinə düşəndə bu qələmi işlədirdi.

Əslində, mən ərimin fikri ilə razılaşmadığımı üçün meco-rani məndən qisas almaq istəyirdi, bu şeyləri də ancaq bunun üçün edirdi. Mən də elə bir əlverişli vaxt tapa bilmirdim ki, gələnimizin hiyləgərliyini ərimə deyim. Bir gün bunu ərimə deyəndə ərim qaşqabağını tökdü, mən də istədiyimin tamamilə əksini əldə etdiyimi başa düşdüm. Biz belə adamları hiylədən xilas etmək istərkən, özümüz hiyləyə düşürük.

Meco-raninin tikiş tikməkdən xoşu gəlirdi. Bir gün o, tikiş tikəndə düz üzünə dedim:

– Bir bura bax! Sən qaynının yanında hind qayçısından danışanda ağzının suyu axır, amma tikişə oturanda ingilis qayçısını işlədirsən, bircə dəqiqə də bunsuz keçinə bilmirsən.

– Bunda pis bir şey varmı? Mən görürəm ki, bu, onu çox sevindirir. Mən uşaq vaxtımdan onunla bir yerdə böyümüşəm, mən onu dilxor eləyə bilmirəm – sən eləyən kimi. O axı kişidir, onu əyləndirən heç bir şey yoxdur, – bircə elə hind malları oyunudur, bir də sənsən – onu məhv edən ehtiras! O, burada məhv olacaq!

Dedim:

– Hər halda, bir cür danışmaq, ayrı cür fikirləşmək yaxşı deyil.

Meco-rani qəhqəhə ilə güldü:

– Ay avam arvad! Sən nə yaman düznəqulusan, dübbə-düzsən, müəllimin çubuğu kimi! Arvad gərək belə sadələvh olmasın. Arvadın çevik olub asanlıqla əyilməsində pis bir şey yoxdur.

Mən meco-raninin bu sözlərini heç unutmayaçağam: “Sən onu məhv edən ehtirassan. O, burada məhv olacaq”.

İndi bir fikir məndən əl çəkmir; bu fikir nədir: kişiyyə əyləncə lazımdır, lakin qoy bu əyləncə qadın olmasın.

Bizim Şukşaordakı yarmarka mahalda ən böyük yarmarkadır. Burada, nohurun bir tərəfində hər gün bazar, o biri tərəfində hər şənbə yarmarka olur. Xüsusilə, böyük yarmarka yağışdan sonra olur. Nohurlar çay ilə birləşir, suda gediş-gəliş asanlaşır. Bu zaman soyuqlar yaxınlaşdığı üçün yun parça və əyirmə saplar çox satılır.

O zaman hind parçası, hind qəndi, hind duzu uğrunda gedən mübarizə bütün Benqaliya bazarlarında böyük həy-küy qoparmışdı. Amma biz daha inadla öz dediyimizin üstündə durmuşuq. Bir gün Şondip mənim yanıma gəlib dedi:

– Bizim əlimizdə böyük bir ticarət qovşağı vardır, buranı mal ilə doldurmaq lazımdır. Biz gərək xaricilərin gətirdiyi yoxsulluqdan xilas olaq.

Mən məmnuniyyətlə onunla razılaşdım. Şondip sözüne davam etdi:

– Bu barədə mənim Nikhillə olan bütün söhbətlərim boş çıxdı. Mən heç bir şey eləyə bilmədim. O deyir ki, mən öyüd-nəsihətə, moizəyə razıyam, amma zorakılığa yol vermərəm.

Mən qürurla dedim:

– Yaxşı, baxarıq.

Ərimin qəlbində mənə qarşı böyük bir məhəbbət var idi, mən bunu bilirdim. Onda mən həyəcan məstliyinə tutulmasaydım, xəcalətdən ölərdim; çünki mən çox abırsızlıqla qət etdim ki, ərimin bu böyük sevgisindən öz haqqımı tələb edirəm. Mən öz gücümü Şondipə göstərmək istəyirdim. Onun nəzərində axı mən Şaktini təcəssüm etdirirdim. Şondip qərribə izahatları ilə yavaş-yavaş mənə təlqin etdi ki, Tanrı qüvvəsi insana insan simasında nazil olur.

Biz vişnuizmin adamı vəcdə gətirən qüvvəsini daha dolğun halda duymaq üçün böyük bir səbirsizlik göstəririk. Biz hər şeyi dərk edəndə daxilimizdə səslənən musiqinin mənası bizə aydın olur.

Bəzən Şondip bu sözləri deyib oxuyurdu:

*Gözəl Radha bəxş etdi mənə öz baxışını –
Süzülməyə başlayır bir xoş nəğmə tütəkdən.
Ecazkar bir qüvvə var gözlərində Radhanın,
Onunçün də oxumaq istəyirəm ürəkdən.
Nəğmənin nəvazişli, sehrli ahəngində
Çağırır kimsə məni məhəbbətlə, xəyalən.
Gözəl olduğu üçün o incə, nazlı Radha
Gülməyə, ağlamağa hazıram hər zaman mən.*

Mən onun nəğməsini dinləyəndə Bimola olduğumu unudurdum. Mən qüvvət, ehtiras mücəssəməsi idim, heç bir şey mənim əl-qolumu bağlamırdı, mənim üçün hər şey mümkündürdü. Mən nəyə toxunurdumsa, onu yeniləşdirirdim. Mən bizim dünyanı yenidən yaradırdım. Mənim qəlbimin iksiri payız səmasına toxunmayınca göydə bu qədər qızıl yox idi. İndi mən hər an öz qəhrəmanımı – mənim pərəstişkarımın vəzifəsini hörmətlə yerinə yetirən qəhrəmanı qarşımda yenidən yaradırdım: o, elmləri çox gözəl bilirdi, onda aşılıb-daşan bir qüvvə vardı, o, heç görünməmiş qüvvətli hisslər büruzə verirdi. Mən çox yaxşı bilirdim ki, hər an onun qəlbinə yeni həyat duyğusu aşılayırdım, bilirdim ki, mən onu yaratmışam.

Şondipin Omulloçoron adlı cavan və çox qızğın bir pərəstişkarı var idi; mən Şondipi xeyli vaxt dilə tutduqdan sonra Şondip onu mənim yanına gətirdi. Omulloçoronun gözlərində alov parıldadı, mən dərhal bunu gördüm. Başa düşdüm ki, bu gün o da Şaktini görmüş, onun da qanına mənim yaradıcılıq qüvvəm nüfuz etmişdir.

Ertəsi gün Şondip mənə dedi:

– Sizdə necə bir sehrli qüvvə varmış! Omullo tamam başqa adam olmuşdur, o, bir anda dəyişmişdir. Kim sizin odunuzu evin dörd divarı arasında gizlədə bilər? Vaxt çatan-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

da hamı gələcək. Bütün çıraqlar bir-birinin ardınca yanacaq, günlərin birində Divali¹ bayramı olacaq.

Öz əzəmətimlə məst olaraq, ürəyimdə bu qərara gəldim ki, mənə pərəstiş edən bu adamı könlümün məhbusu edim. Mən başqa bir şey haqqında da düşündüm: mən nə istəsəm, heç kəs ona mane ola bilməz.

O gün Şondipin yanından qayıdandan sonra saçımı açıb tökdüm, ayrı cür darayıb düzəltdim. Miss Cilbi saçımı ənsədə yuxarı qaldırıb, ondan şinyon düzəltməyi mənə öyrətmişdi. Saçımı bu cür düzəltməyim ərimin çox xoşuna gəlirdi.

O, adətən, deyirdi:

– Allah Kalidasa deyil, şairlik istedadından məhrum olan adama, yəni mənə göstərdi ki, necə gözəl boyun olarmış! Şair, bəlkə də, ona şanagüllə saplağı deyirdi; amma mənə elə gəlir ki, o məşəldir, onun üstündəki saç, sanki, yuxarıya qalxan alovdur.

Bunu deyib əlini mənim açıq boynuma toxundurdu... Lakin heyhat!.. Bunu xatırlamağın nə mənası?!

Bəli, ərimin dalınca adam göndərdim. Əvvəllər mən onu müxtəlif bəhanələrlə çağırırdım. Xeyli vaxt var ki, buna artıq ehtiyac yoxdur, həm də bir şey uydurmağa daha məndə taqət qalmamışdır.

NİKHİLƏŞİN QEYDLƏRİ

Ponçunun arvadı vərəmdən öldü. Ponçu günahdan təmizlənmək ayinini icra etməli idi. İcmanın hesabına görə, buna iyirmi üç rupi yarım pul lazım idi.

Mən bundan acıqlanaraq həyəcanla dedim:

– Tutaq ki, sən günahdan təmizlənmək ayinini icra etməyəcəksən, bunun üçün kimdən qorxursan?

¹ Divali – Hindistanda gecə çıraqbanlıqla düzələn işıq bayramı

Ponçu yorulmuş heyvan kimi başını qaldırdı, itaətkar bir nəzərlə mənə baxıb dedi:

– Mənim qızım var, onu ərə vermək lazımdır, arvadım barəsində də öz borcumu yerinə yetirmək istəyirəm.

– Əgər, doğrudan da, günah bir iş görülübsə, bu qədər vaxt keçəndən sonra günahdan təmizlənmək ayini ilə onu çox çətin azaltmaq olar.

Ponçu sözünə davam etdi:

– Neyləyim axı?! Hakimin pulunu vermək üçün torpağımın bir hissəsini satdım, qalanını da girov qoymuşam. Brəhmənlərin hədiyyəsini verməyincə özümü sərbəst hiss etməyəcəyəm.

Onunla mübahisə etməyin heç bir mənası yox idi. Ürəyimdə fikirləşirdim: “Brəhmənlər özləri öz günahlarını təmizləmək ayinini nə vaxt icra edəcəklər?”

Ponçu, onsuz da, fəlakət qarşısında idi, arvadının müalicəsinə və dəfninə etdiyi xərcdən sonra o lap məhv olmaq dərəcəsinə çatmışdı. O, özünə az da olsa təsəlli vermək üçün bir nəfər sanniyasidən¹ zahidlik təlimi almağa başladı; buna başı elə qarışdı ki, ac uşaqları yadından çıxdı. O, öz-özünə təlqin etdi ki, dünya fanidir, xoşbəxtlik və bədbəxtlik boş xəyallar məhsuludur. Nəhayət, bir gün o, gecə uşaqlarını öz uçuq daxmasında qoyub getdi.

Mən bu barədə heç bir şey bilmirdim, çünki qəlbimdə dəhşətli bir mübarizə gedirdi. Çondronath-babu Ponçunun uşaqlarını öz evində saxlayırdı, mənə heç bir söz demirdi. Onun oğlu arvadı ilə bərabər Ranquna getmişdi, o lap tək idi. Bütün vaxtını məktəbdə keçirirdi.

Bir aydan sonra, bir gün səhərçağı Ponçu haradansa yenə mənim yanına gəldi. Onun böyük oğlu ilə qızı torpağın üstündə, onun ayaqları yanında oturub, ondan hara getdiyini dönə-dönə soruşanda Ponçunun tərki-dünyalıq həvəsi dərhal söndü. Kiçik oğlu dizinin üstünə qalxdı, o biri qız da

¹ *Sanniyasi* – zahid

kürəyinə çıxıb, boynunu bərk-bərk qucaqladı. Ponçunun gözlərindən yaş sel kimi axırdı.

Dedi:

– Ağ, gündə bunları iki dəfə yedirtməyə mənim gücüm çatmır, bunları atıb da ölməklə sərbəstlik tapa bilmirəm. Niyə mənə belə cəza verilir? Mən nə günah eləmişəm?

O, əvvəllər bəzi əlaqələr nəticəsində özünə birtəhər çörəkpuşu qazana bilirdi, indi bu əlaqələr də kəsilmişdi. Ponçu yenə də, əvvəlki kimi, müəllimin yanında qalırdı. Öz evinə köçməyi heç dilinə də gətirmirdi. Nəhayət, müəllim ona dedi:

– Ponçu, sən öz yurduna get, yoxsa sənəin daxman lap dağılıb gedər. Sənə bir az bərc pul verərəm, sən yenə də parça satmağa başlarsan, sonra da bərcunu verərsən.

Ponçunun əvvəl ovqatı bir az təlx oldu. O, ürəyində deyirdi: “Dünyada mərhəmət yoxdur”. Müəllim verdiyi pul üçün ondan qəbz alanda Ponçu fikirləşdi: “Sonra haqq-hesab çəkib üzülüşmək lazımdır – köməyin qiyməti, bax budur!”

Lakin müəllim öz təbiəti etibarilə səxavətli, başqasını özünə mənavi cəhətdən bərcu edən adam deyildi. O dedi:

– Adam özünə hörmət etməsə, məhv olar.

Ponçu qəbz ilə pul alandan sonra öz müəlliminə əvvəlki kimi ikiqat olub təzim etməirdi, ayaqları altından torpaq götürmək isə heç yadına düşmürdü. Müəllim öz ürəyində gülürdü: o, təzimsiz də yaşaya bilərdi. Deyirdi:

– Mən ancaq qarşılıqlı hörmətə əsaslanan əlaqəni tanıyıram. Pərəstişi artıq hesab edirəm.

Ponçu dhoti¹, sari, yun parça alıb, yaxın kəndlərə alverə getdi. Alıcılar ona pul vermirdi, lakin verdikləri düyü, hind kəndiri və başqa şeylər də az qazanc gətirmirdi. Ponçu iki aydan sonra müəllimdən aldığı pulun faizini və bir hissəsini

¹ Dhوتي – bütün bir parçadan ibarət kişi paltarı; dizdən aşağı enir; ancaq bəldən bağlanır.

verdi. Borcu azaldıqca təzim də azalırdı. Ponçu bu nəticəyə gəldi ki, cənab müəllimi huru¹ hesab etməkdə yanılırmış. Düşünərək öz-özünə dedi: “Bu adamın da qızıldan xoşu gəlir”. Ponçunun güzəranı bu qayda ilə keçirdi. “Svadeşi” hərəkəti bu zaman daha da artmışdı. Kəlküttədə oxuyan bizim kəndin və qonşu kəndlərin cavanları tətillə gəlmişdilər. Cavanlardan bir çoxu Şondipi özlərinə rəhbər edərək dərsi buraxmış, “svadeşi”ni təbliğ etməyə uymuşdu. Onlardan bəzisi mənim açdığım pulsuz məktəbi qurtarmışdı, bəzisinə də Kəlküttədə oxumaq üçün təqaüd verirdim. Bir gün onlar yığışıb mənim yanıma gəldilər, dedilər:

– İngilislərin gətirdiyi iplik, yun parça və ya başqa mallar bizim Şukşaor bazarından rədd edilməlidir.

Dedim:

– Mən bunu eləyə bilmərəm.

– Niyə? Siz zərərdən qorxursunuz?

Mən bilirdim ki, söhbəti onlar məni təhqir etmək üçün başlamışlar. Mən onlara belə cavab verdim:

– Məsələ mənim zərərimdə deyil, yoxsulların zərər çək-məsindədir.

Müəllim də burada idi; o, sözə qarışdı:

– Əlbəttə, o da zərər çəkəcəkdir.

Onlar dedi:

– Vətən naminə...

Müəllim onların sözünü kəsdi:

– Vətən ancaq torpaq deyil, vətən həm də insanlardır. Xalqın necə yaşadığına siz heç gözünüzün ucu ilə də olsa baxmırsınız mı? Amma bu gün siz heç düşünmədən onu başqa bir duz işlətməyə, başqa bir paltar geyməyə məcbur edirsiniz. O, niyə buna dözməlidir, niyə biz buna yol verməliyik?

Onlar cavab verdilər:

– Axı biz özümüz də ölkəmizin duzunu, qəndini, parçasını işlədirik.

¹ Huru – mənəvi mürəbbi, rəhbər

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Siz həyəcan içindəsiniz, inad göstərirsiniz, vəcdə gələrək ağılnıza gələni edirsiniz. Sizin pulunuz var; siz vətənimizdə istehsal olunan malları alırsınız, buna iki paysa¹ artıq pul verirsiniz. Belə bir əyləncə üçün yoxsullar sizə mane olurlar. Amma siz öz arzunuzunu yerinə yetirməyə onları məcbur edirsiniz. Onlar hər gün ağır ehtiyac içində əzab çəkirlər, birtəhər yaşamaq üçün, ölməmək üçün var güclərini toplayıb mübarizə edirlər. Siz heç təsəvvür də edə bilməzsiniz ki, bu iki paysanın onlar üçün nə qədər əhəmiyyəti vardır. Siz özünüzü onlarla necə müqayisə edə bilərsiniz? Onların həyatı və sizin həyatınız tamamilə başqa bir şəraitdə keçir, amma siz istəyirsiniz ki, bütün çətinliklərinizi onların üzərinə yıxasınız. Siz onların köməyi ilə qəlbinizdə coşan qəzəbi sakitləşdirmək istəyirsiniz. Mən bunu alçaqlıq hesab edirəm. Siz bu şeyləri istədiyiniz qədər, hətta ölüncəyə qədər edə bilərsiniz. Mən qoca da olsam, sizi alqışlamağa, hətta sizin ardınızca getməyə hazırım. Lakin siz azadlıq bayrağınızı yelləyə-yelləyə yoxsulların azadlığını tapdasanız, onda mən sizə qarşı çıxacağam, lazım olsa, lap ölmə də gedəcəyəm.

Cavanların çoxu Çondronath-babunun şagirdi olmuşdu, buna görə də ona sərt cavab verə bilmirdilər. Lakin onların qəlbində qanın hiddətdən cuşa gəldiyi hiss olunurdu.

Onlar mənə dedilər:

– Bilirsinizmi, bütün ölkə bu gün and içmişdir, bircə siz buna mane olursunuz.

– Siz nə deyirsiniz, mən buna necə mane ola bilərəm? Əksinə, mən var qüvvəmlə sizə kömək etməyə çalışıram.

Magistr olmağa hazırlaşan bir tələbə gülümsədi:

– Siz nə ilə kömək edirsiniz?

– Mən yerli fabriklərdə istehsal olunan parçaları, ipliği bizim bazara gətirmişəm. Bundan başqa, belə iplikləri qonşu bazarlara da göndərmişəm.

¹ Paysa – bir qəpiyə yaxın hind pulu

Həmin tələbə yenə də etiraz etdi:

– Amma sizin ipliği bazarda heç kəs almır, biz bunu da gördük.

– Bu, nə mənim, nə də bazarın təqsiridir. Bunun səbəbi ondadır ki, sizin andı bütün ölkə qəbul etməmişdir.

Müəllim sözə qarışdı:

– Məsələ elə ancaq andda deyil. And içənlər, hər şeydən əvvəl, hamını narahat etməyi öz üzərinə götürmüşlər. Siz istəyirsiniz ki, sizin işdə iştirak etməyən adamlar sizin ipliğinizi alsınlar, sizin fikrinizə şərik olmayan toxucular bu iplikdən parça toxusunlar, sizin andı qəbul etməyən şəxslər də bu parçanı alsınlar. Nəyin vasitəsilə? Sizin zorunuzla, bir də mülkədar qulluqçularının zorakılığı ilə? Başqa sözlə desək, and sizindir, lakin onlar pəhriz saxlamalıdırlar, pəhriz qurtarandan sonra da ilk xörəyi siz yeyib, ləzzət çəkəcəksiniz.

O biri tələbə sözə başladı:

– Çox gözəl, mən bir şeyi bilmək istəyirəm: siz hansı məhrumiyyəti öz üzərinizə götürmüşsünüz?

Müəllim dedi:

– Siz bunu bilmək istəyirsiniz? Nikhil ölkəmizin fabriklərindən iplik almışdır, toxuculara da sifariş etmişdir ki, bu iplikdən parça toxusunlar. O həm də toxuculuq məktəbi açmışdır. Onun bu sahibkarlıq istedadı nəticəsində bu iplikdən parça toxunanda bu parçanın qiyməti zərərə qiymətində olacaqdır. Nikhil bu parçanı çox baha qiymətə alacaq, bu parça pərdə üçün yaramasa da, bununla qonaq otağının qapı-pəncərəsini bəzəyəcəyik. O vaxta qədər sizin andınız öz gücünü itirsə, siz onda vətən incəsənətinin bu nümunəsinə baxıb, gücünüz yetdikcə güləcəksiniz. Əl dəzgahları ilə toxunan ala-bəzək parçalar sonralar bəyənilsə və xoşlansa da, bunu ancaq ingilislər bəyənəcək və xoşlayacaq.

Mən öz müəllimimi çoxdan tanıyırdım, lakin hələ indiyə qədər onu belə həyəcanlı görməmişdim. Xeyli vaxtdan bəri

o, mənim halıma yanır, qəlbində gizlin bir ızdırab duyurdu, mən bunu çox gözəl başa düşürdüm. Bu ızdırab yavaş-yavaş onun möhkəmliyini sarsıdırdı.

Tibb institutu tələbəsi sözə qarışdı:

– Siz bizdən böyüksünüz, biz sizinlə mübahisə etməyəcəyik. Bununla belə, siz bizim bir sualımıza cavab verin. Xarici malların sizin bazarda satılmasını siz qadağan etməyəcəksinizmi?

– Xeyr, mən bunu etməyəcəyəm. Bazarda satılan mal mənim malım deyil.

Magistr olmağa hazırlaşan tələbə istehza ilə dedi:

– Çünki bu, sizin üçün əlverişli deyil!

Müəllim mənim əvəzimə cavab verdi:

– Bəli, bu, onun üçün əlverişli deyil, buna görə də o, yoxsulların vəziyyətini başa düşə bilir.

Tələbələr ucadan “Bonde Matorom!” deyə-deyə çıxıb getdilər.

Bir neçə gündən sonra müəllim Ponçunu mənim yanıma gətirdi. Heç demə, mülkədar Horiş Kundu onu yüz rupi çərimə etmişdir. Niyə? Onun təqsiri nədir? O, ingilis parçası satmışdır. Ponçu mülkədarın yanına gəlib ayaqlarına düşmüş, söz vermişdir ki, bir daha alver etməyəcək, ancaq mülkədar ona icazə versin, borc pul ilə aldığı parçasını satıb qurtarsın.

Mülkədar ona deyib ki, işi belə yoluna qoymaq olmaz. Sən gərək mənim gözümlün qabağında bütün parçanı yandırasan, ancaq onda azad ola bilərsən.

Ponçu özünü saxlaya bilməyir:

– Bu, mənim üçün mümkün deyil. Mən kasıbam. Siz varlısınız, siz bu parçanı alın, sonra da yandırın.

Mülkədar bu sözləri eşidəndə acığından qıpqırmızı qızarır:

– Ay əclafın biri, əclaf! Deyəsən, yaman dil açmısan! Döyün bunu!

Ponçunu çubuqla döyürlər, sonra da yüz rupi cərimə edirlər.

Bunu eləyənlər Şondipin ardınca gedən, “Bonde Matorom!” deyə çıxıran adamlardır. Bunlar həmin adamlardır ki, vətənə xidmət edirlər!

– Parça necə oldu?

– Yandırdılar.

– Orada daha kim var idi?

– Adam çox idi, hamısı da “Bonde Matorom” deyib çıxırdı.

Şondip də orada imiş. O, bir ovuc kül götürüb deyir: “Qardaşlar, bu, bizim kəndimizdə birinci dəfn tonqalıdır ki, bununla ingilis ticarətinə axıncı hörmət edilmişdir. Müqəddəs kül! Bu külü bədənimizə tökək, Mançesterin torunu qırıb parçalayaq. Biz çılpaq vahid kimi öz andımızı yerinə yetirəcəyik!”

Dedim:

– Ponçu, sən gərək polis idarəsinə xəbər verəsən.

Ponçu belə cavab verdi:

– Heç kəs şahid durmaz.

– Heç kəs şahid durmaz? Şondip! Şondip!

Şondip öz otağından çıxıb soruşdu:

– Nə olub?

– Mülkədar sənin gözünün qabağında Ponçunun parçasını yandırır. Sən buna şahid durarsan?

Şondip gülə-gülə dedi:

– Əlbəttə, duraram, ancaq mülkədarın tərəfini saxlaram.

– Axı həqiqətin tərəfini saxlamaq lazımdır.

Şondip soruşdu:

– Həqiqət elə ancaq baş verən hadisədən ibarətdir?

– Bəs daha nə kimi həqiqət ola bilər?

Şondip dedi:

– O şey ki olmalı idi – olmuşdur. O həqiqəti ki biz yaratmalıyıq – o, çoxlu yalan tələb edir. Bizim dünyamız

mayinin – boş xəyalların köməyi ilə yaranmışdır. Yer üzünə yaratmağa gələn, həqiqətə hörmət etməyən adamlar da həqiqəti yaradırlar.

– Buna görə də...

– Buna görə də mən o şeyi edəcəyəm ki, siz ona yalan ifadə deyirsiniz. Öz dövlətini böyüdənlər də, imperiya yaradanlar da, dünyanı idarə edənlər də, cəmiyyətlərə təsir edənlər də sizin ədalətli məhkəməinizdə utanmadan ifadə verirlər.

O adam ki hakimlik edəcək – o, yalandan qorxmur; o adam ki hakimiyyətə tabe olacaq – onun üçün həqiqətin dəmir buxovları qalır. Yoxsa siz tarix oxumamısınız? Dünyanın nəhəng mətbəxində hazırlanan siyasi xərəklərin xuruşu yalandır, yoxsa siz bunu bilmirsiniz?

– Dünyada çox xərəklər hazırlayırlar, indi...

– Ah, siz niyə biş-düşlə məşğul olasınız, sizi, onsuz da, lap doyunca yedirəcəklər. Onlar Benqaliyanı parçalamaq istəyir, özü də deyirlər ki, bunu sizin xeyriniz üçün edirlər. Onlar təhsilin qapılarını bağlayacaqlar, sonra da deyəcəklər ki, sizin mədəniyyətinizi daha yüksək zirvələrə qaldırmaq üçün nəcib bir iş tuturuq. Siz gözünüzdən məsumluq yaşı tökəcəksiniz, amma biz, günahkar bədənlər yalanın özündən qala düzəldəcəyik. Həmin təzyiqə sizin göz yaşınız deyil, bizim qala davam gətirəcək.

Müəllim dedi:

– Nikhil, mübahisə etməyin mənası yoxdur. Bizdə və bizi əhatə edən mühitdə olan ən qiymətli şey böyük həqiqətdir. O adam ki bunu başa düşməyə qabil deyil, o, bir şeyi də anlaya bilməz: insanın ən yüksək məqsədi maddi sərvətləri bir-biri üstə qalaqlamaq deyil, həqiqəti aşkar etmək, onu bütün pərdələrdən azad etmək olacaqdır.

Şəndip güldü:

– Siz müəllimə layiq sözlər deyirsiniz. Bu cür sözləri ancaq kitabda yazırlar, həyatda insanın ən yüksək məqsədi

maddi sərvət toplamaqdan ibarətdir. Kim ki geri dönmədən bu məqsədə doğru irəliləyir, onlar öz müəssisələrinin reklamlarında hər gün iri hərflərlə yalan yazırlar, siyasətin hesabdarlıq dəftərinə qalın hərflərlə saxta haqq-hesablar qeyd edirlər. Onların qəzeti yalan yüklənmiş gəmidir, onların təbliğatçıları, milçək yatalaq xəstəliyini yayan kimi, yalan yayırlar. Mən onların şagirdiyəm, mən konqresin üzvü olanda bir hissə doğruya otuz hissə yalan qatmaqdan qətiyyənlən utanmırdım. İndi mən konqres partiyasından çıxmışam, amma bir əhkam bu gün də mənim yaxşı yadımdadır: insanın məqsədi həqiqət deyil, müvəffəqiyyət qazanmaqdır.

Mənim müəllimim onun sözüünə düzəliş verdi:

– Əsl müvəffəqiyyət.

Şondip sözüünə davam etdi:

– Bəli, yalan becərsə, yaxşı məhsul verir. Hətta torpaq ayaq altında quruyub, toza dönsə də, o, məhsul verir. Həqiqi olan, öz-özünə bitən şeylər ancaq əlaq otudur, tikanlı bitkidir, bundan da ancaq həşəratlar və qurdlar fayda gözləyir.

Şondip bunu deyib, cəld otaqdan çıxdı. Müəllim gülümsəyərək mənə baxdı:

– Bilirsən, Nikhil, Şondip kafirdir, o, başqa dinə inanır. O, təzə ayın ilk gününə bənzəyir, hilal həqiqi ay olsa da, işığı başqa tərəfə düşür.

Dedim:

– Buna görə mən ona meyil eləsəm də, bizim aramızda çoxdan bəri fikir ayrılığı var. O, mənə çox yaxşılıq etmişdir, indi də edir, ancaq mən ona hörmət etməyə bilmirəm.

– Mən bunu əvvəllər başa düşmürdüm. Sən necə Şondipə dözürdün, mən buna uzun zaman təəccüb etmişəm! Bəzən məndə şübhə də oyanırdı, deyirdim, bəlkə, bu, sənin zəifliyindir. İndi görürəm ki, sizin arzunuz bir olsa da, düşüncələrinizdə vəhdət yoxdur. Sizin münasibətlərinizdə qafiyə yoxdur, amma vəzn var.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən zarafatla dedim:

– Şeirdə vəzn nöqsanı olan kimi, dostlar arasında da uyğunsuzluq olur. Bəlkə də, bizim xoşbəxt şairimiz “İtirilmiş cənnət” kimi epik bir əsər yazmaq fikrinə düşmüşdür.

Müəllim soruşdu:

– Ponçu ilə nə eləyək?

– Siz deyirsiniz ki, Ponçunun evi irsən onun olan torpaq üstündədir. Mülkədar bu irsi hüquqdan məhrum etmək istəyir. Mən Ponçunun bu torpağını alaram, onu bu torpaqda qoyub, özümün icarəçim elərəm.

– Bəs yüz rupi cəriməni kim verəcək?

– Bu cərimə kimdən tələb olunacaq? Torpaq axı mənim olacaq.

– Bəs parça?

– Mən ona mal taparam. O, mənim icarəçim olandan sonra istədiyim malı sata bilər. Görək kim ona mane olacaq.

Ponçu əllərini imdad istəyirmiş kimi uzadıb, söhbətə qarışdı:

– Ağa, ağalar arasında çəkişmə başlar; polis müfəttişindən tutmuş hakimlərə kimi bütün yirtıcılar tökülüşüb gələr. Bu tamaşa hamıya ləzzət verir, amma ölmək məsələsi gələndə gərək mən öləm.

– Niyə? Sənə nə edərlər?

– Evimi yandırarlar, uşaqlarımı yandırarlar.

Müəllim dedi:

– Yaxşı, sənin uşaqların bir neçə gün mənim evimdə qalar, sən qorxma. Evində nə ilə məşğul olursan ol, heç kəs sənə barmağını da toxundura bilməz. Mən qoyمام ki, sənin haqqında ədalətsizlik olsun. Biz dözdükcə, yük daha da ağırlaşır.

Elə o gün mən Ponçunun torpağını aldım, onun mülkünü rəsmi surətdə sahib oldum. Sonra məhkəmə çəkişməsi başlandı.

Torpaq Ponçuya ana babasından irsən qalmışdı. Ponçunu hamı yeganə bir varis kimi tanıyırdı. Birdən onun

dayısı arvadı meydana çıxdı; o, öz haqqını tələb edərək, düyünçələri, təsbehi və yaşlı dul bacısı qızı ilə gəlib Ponçunun evinə girdi. Ponçu buna heyrət edərək dedi ki, mənim dayım arvadı çoxdan ölüb. Ona belə cavab verdilər: “Sənin bir dayın arvadı, doğrudan da, ölə bilər, amma o birisi, bəlkə də, sağdır”.

Ponçunun dayısı arvadı Ponçunun dayısından, yəni ərindən xeyli sonra ölmüşdü, onun dayısı öləndən sonra təzədən arvad ala bilməzdi. Görünür, Ponçunun dayısı hələ sağlığında başqa bir arvad da alıbmiş, – bu fikirlə razılaşmaq lazım gəlirdi. İkinci arvad ailə qayğısından qorxaraq atası evində qalmış, ancaq əri öləndən sonra mömin bir qadın kimi Brindabana¹ getmişdir. Bu məsələ mülkədar Kundunun qulluqçularından bəzisinə məlum idi, bəzi icarədarlar da, yəqin, bunun nə olduğunu bilirdilər; lakin mülkədar onların üstünə çıxarsaydı, onların içərisində Ponçunun dayısının toyuna dəvət edilənlər də tapılardı.

O gün mən günortaya kimi Ponçunun bu dolaşığı ilə məşğul oldum. Birdən məni ontohpura çağırtdılar. Mən dik-sindim.

– Kim çağırır?

Dedilər:

– Rani-ma.

– Boro-rani-ma?

– Xeyr, çoto-rani-ma.

Çoto-rani! Sanki, bir əsr idi o, məni öz yanıma çağır-mırdı. Hamını kabinetdə qoyub, ontohpura getdim. Bimolanı yataq otağında görəndə, buna daha da təəccüb etdim. O, həddindən artıq olmasa da, çox diqqətlə geyinib-kecin-mişdi. Çoxdandır mən bu otaqda qayğı əsər-əlaməti görmür-düm, hər şey nizamsız bir halda idi, bura heç baxan yox idi. Lakin indi otaqda keçmiş günləri xatırladan bir rahatlıq və səliqə var idi.

¹ *Brindaban* – Camna çayında ziyarətgah

Mən dayanıb, dinməz-söyləmz Bimolaya baxdım. O, bir az qızardı, sonra sol biləyindəki bilərziyi əsəbi halda dartışdıra-dartışdıra dedi:

– Bütün Benqaliyada ancaq bizim bazarda ingilis parçası satılır. Bu, yaxşı işdirmi?

Soruşdum:

– Bundan yaxşı nə etmək lazımdır?

– Buyruq vermək lazımdır ki, xarici malları rədd etsinlər.

– Mal mənim deyil.

– Bazar ki sənindir.

– Bazar məndən daha çox orada mal alanlarındır.

– Qoy onlar mal alsınlar.

– Onlar bunu alsa, mən sevinərəm; almasalar?

– Bu barədə söhbət ola bilməz! Yoxsa onlar çox cəsarət-lidirlər? Əgər sən...

– Bu gün mənim vaxtım azdır, boş yerə niyə mübahisə edək? Mən onları məcbur edə bilmərəm.

– Axı sən onları özün üçün deyil, vətən naminə məcbur edəcəksən...

– Vətən naminə zorakılıq etmək vətənə zorakılıq etmək deməkdir.

Mən çıxıb getdim. Birdən bütün dünya gözümün qabağında min bir işıqla parıldadı. Sanki, yer öz ağırlığını itirdi. Həyatı davam etdirmək kimi öz adı işini yerinə yetirməklə bərabər, tamamilə öz daxili hərəkətinə qapıldı, gündüzləri, gecələri təsbeh dənələri kimi saya-saya, sürətlə, ucsuz-bucaqsız əsrlər dünyasına uçub getdi. Onun fəaliyyətinin hüdudu yoxdur, çünki sərbəst hərəkətinin də hüdudu yoxdur. Heç kəs onu tutub saxlaya bilmədiyi kimi, heç bir şey də ona əngəl ola bilməz. Birdən qəlbimin dərinliyində ucu-bucağı görünməyən böyük bir sevinc doğdu: bu sevinc okean dibindən vuran fəvvarə kimi göylərə yüksəldi.

Mən özümə bir neçə dəfə belə bir sual vermişdim: mənim qəlbimdə nələr baş verir? Əvvəl bu suala aydın bir cavab tapa

bilmirdim. Sonra başa düşdüm: qəlbimi gecə-gündüz sıxan buxovlar bu gün qırılıb tökülmüşdür, onların yerində boşluq əmələ gəlmişdir. Mən heyrətdən donub-qalmışdım; daha heç bir şey mənə əzab vermirdi. Bimola və onu əhatə edən adamlar fotosəkil kimi mənim qarşımda dururdu. İndi mənə aydındır: Bimola məndən nəşə əldə etmək üçün qəsdən bəzənmişdi. İndiyə qədər mən Bimolanı bəzək-düzəyindən ayırmırdım. Lakin bu gün onun ingilis qaydası ilə düzəlmiş saçı mənə ancaq bir saç düyünçəsi kimi göründü, vaxtilə mənim üçün çox əziz olan şinyon isə ucuz bir butaforiyaya oxşayırdı.

Şondiylə mənim aramda hər addımda vətənimiz haqqında fikir ixtilafı meydana gəlirdi. Bu, çox ciddi ixtilaf idi. Lakin Bimolanın vətən haqqında olan sözləri Şondipin kölgəsinə bənzəyirdi; onun sözlərində ideya yox idi. Kölgənin mənbəyi dəyişsəydi, Bimolanın da danışığı dəyişərdi. Bu, mənim üçün çox aydındı, şübhə yeri qalmırdı.

Mən yataq otağından, bu qırılmış qəfəsdən qış günəşinin parlaq işığına çıxanda bağda birdən ağac altında sağ-sağanlar həyəcanla səsləndi. Eyvanın sağ tərəfindən iri qum tökülmüş yol uzanıb gedirdi. Yolun hər iki tərəfində Beqoniya ağacları çiçək açmışdı; onların saysız-hesabsız al çiçəklərindən göylərə məstedici ətir yayılırdı. Bir az kənardə, çəmənin qırağında boş bir araba var idi. Açılmış öküzlərdən biri çəməndə otlayırdı, o birisi duyduğu nəşədən gözlərini yumaraq günəşdə qızınırdı, qarğalar da onun belindəki cücüləri dimdikləyirdi. Mənə elə gəlirdi ki, bu gün mən həm ən adi, həm də ən böyük bir şey olan kainatın nəbzini lap yaxından duyuram. Yer in istə nəfəsi Beqoniya çiçəklərinin ətri ilə mənim qəlbimə dolurdu. Elə bil ki, mən bütün varlıqla qovuşub birləşmişdim, göylərə isə əzəmət, ehtişam, vəsfə gəlməyən gözəllik dolu bir nəğmə yayılırdı.

Sonra mən kələyə düşmüş Ponçunu, onun yoxsulluğunu xatırladım. Təsəvvürümdə Benqaliyanın parlaq qış günəşi-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

nin işığı düşmüş müsibətli çölləri və yolları canlandı. Ponçu da öküz kimi, ancaq nəşədən deyil, yorğunluqdan, xəstəlikdən, aclıqdan gözlərini azca yumaraq, o yollarla, o çöllərlə gedirdi. Ponçu yoxsul Benqaliya kəndlilərinin təcəssümü idi. Kök, zahirən xoşsifətli, alnında təriqət işarəsi olan Horuş Kundu da yadıma düşdü. Horuş Kundu da təsadüfi bir hadisə deyil; o, köhnə, üfunətli gölməçələrdə, qamışların kökü arasında əmələ gələn, hər şeyi basıb bürüyən qurbağa çəni kimi bir şey idi. Bu çən bu sahildən o biri sahilə kimi bütün gölməçəni basır, ondan zəhərli buxar qalxır.

Burada ucsuz-bucaqsız bir zülmət hökm sürür. Burada aclıqdan əldən düşmüş, son dərəcə yorğun cəhəlat korları da, ana torpağa hədsiz kütlüyü ilə əzab verən, şişib köpmüş qanıçənlər də var. Bunların hamısı ilə mübarizə etmək lazımdır – özü də sona qədər! Bu məsələnin həlli əsrdən-əsrə təxirə salınmışdır. Qoy mənim boş xəyallarım yox olsun, qoy məni bürüyən örtük rədd olsun, qoy mənim gücüm ontəhpurun əfsanəvi torundan azad olsun! Biz kişiyik, biz azadlığa xidmət edirik, ideya bizi hara çağırırsa, biz ora gedəcəyik, əsir düşmüş Lakşmini xilas etmək üçün Doyttopur¹ divarından atılmaq lazım gəlsə, biz bunu da edəcəyik! Öz məharətli əlləri ilə bizim təntənəli yürüşümüz üçün qalibiyət bayrağı hazırlayan qadın bizim yol yoldaşımız olacaq. Evdə oturub, bizim üçün sehrli tor toxuyan adamları biz ifşa edəcəyik, biz onların sehrindən, doğrudan da, azad olacağıq. Biz onları, səma pəriləri kimi, kefləri istədiyi kimi geyindirib-kecindirməyəcəyik, biz icazə vermərik ki, bizi müqəddəs işimizdən ayırsınlar. Bu gün mənə elə gəlir ki, mən qalib gəlirəm, mən doğru yola qədəm qoymuşam. Mən hər şeyə açıq gözlə baxıram. Mən azad olmuşam, bu azadlığı başqalarına da verəcəyəm. Mənim azadlığım mənim əməyim olan yerdedir.

Bəlkə, bir gün qəlbim yenə də sızıldayacaq. İndi mən bu sızıltının nə demək olduğunu bilirəm, bir daha onun

¹ Doyttopur – iblislərin

təsirinə qapılmayacağam. Bu sızıltının səbəbi mənim özüm-
dədir, onda bunun axı nə əhəmiyyəti var? Mən kainatın
dərđini öz üzərimə götürəcəyəm, bu dərđ mənim sinəmin
həmaili olacaq. Ey həqiqət! Xilas et məni, xilas et! Məni
aldadıcı xam xəyallar aləminə qayıtmağa qoyma! Sən məni
yalquzaq bir səyyah etsən, mən özümü sənə həsr edərəm.
Bu gün mənim qəlbimdə sənə sincin səslənir.

ŞONDİPİN QEYDLƏRİ

Göz yaşı səddi yıxdı. Bimola məni öz yanına çağırırdı.
O, xeyli susdu. Onun gözləri yaşdan islanmışdı. Məsələni
başə düşdüm: Bimola Nikhildən heç bir şey əldə edə bilmə-
mişdi. O, öz istədiyini əldə edəcəyinə əmin idi, lakin mən
buna inanmırdım. Qadınlar kişilərin zəif cəhətini çox yaxşı
görürlər, lakin onların məziyyətinin nədən ibarət olduğunu
bilmirlər, onlar bu sirri duymaq imkanında deyillər. Sözü
qıyası, kişi qadın üçün, qadın da kişi üçün bir sirdir. Belə
olmasaydı, onda belə çıxardı ki, təbiət onları bir-birindən
ayırmaq üçün nahaq yerə vaxt sərf etmişdir.

Təkəbbür! Bimola mühüm bir işi görə bilmədiyini düşün-
mürdü. O, istədiyini əldə edə bilmədiyini üçün dərđ çəkirdi,
o, elə bunun üçün də əri ilə danışmışdı. Qadınlara öz istə-
diklərini əldə etmək üçün cürbəcür hərəkətlər, göz yaşı,
hiylə, nəvaziş lazımdır; onların bu hərəkətinin, göz yaşı-
nın, hiyləsinin, nəvazişinin sonu yoxdur. Onların cazibə-
darlığı da bundadır. Qadınlar kişilərdən çox-çox orijinal-
dırlar. Allah kişini yaradanda məktəb müəllimi imiş, onun
çantasında ancaq kitab və nizamnamə varmış. Lakin qadını
yaratmaq vaxtı gələndə allah rəssam olub, onun çantasın-
da cürbəcür rənglər və fırçalar varmış. Bimola izzəti-nəfsi-
nə toxunulduğu üçün qızarmış, gözləri yaş ilə dolmuşdu,
o, batan günəşin üstünü alan, od və yağışla dolu olan bulud

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

kimi, mənim qarşımda sakitcə durmuşdu, bu vəziyyəti ilə də mənə daha cazibədar görünürdü. Mən ona lap yaxınlaşdım, əlini əlimə aldım. O, əlini geri çəkmədi, ancaq çox bərk titrədi.

Ona dedim:

– Bal Arısı, biz axı yoldaşığ, bizim bir məqsədimiz var. Əyləşin!

Bimolanı kresloda oturtudum. Qəribə işdir! Bütün coşqunluq da bununla qurtardı. Yağışlar mövsümündə Padma¹ gurultu və nərilti ilə baş alıb gedir, elə bil ki, heç bir şey onun qabağını ala bilməz. Birdən, sanki, heç səbəbsiz yerə, öz istiqamətini dəyişir, başqa bir səmtə axıb gedir. O, öz yolunda nə kimi bir maneəyə rast gəlmişdi, – bunu heç allahların özü də bilmir. Mən Bimolanın əlindən tutanda qəlbimin bütün böyük və kiçik simləri səsləndi. Onlar niyə susdu, niyə onların səsi qəlbimdən bayıra çıxmadı? İnsan həyatda özünə uzun illər boyu yol açə bilir, – mən bunu başa düşürdüm. Arzular seli güclənəndə bu yolun bəzi yeri dağılır, bəzi yerdə də axın yana burulur. Adamın qəlbində şübhə əmələ gəlir. Bu axı nədir? Mən bunları duyuram, lakin onların səbəbini anlamaqda çətinlik çəkirəm. Bir şey aydındır: tərəddüd mənim üçün maneədir, mən, doğrudan da, belə bir adam olduğumu heç bir şahidin ifadəsi ilə sübut edə bilmərəm. Mən özüm üçün bir sirrəm, buna görə də özümlə belə doluyam. Mən bu sirri öyrənə bilsəydim, şübhə mənə iztirab verməzdi, mən rahat olardım.

Bimola rəngi ağarmış halda kresloda oturdu. O, öz qəlbində duyurdu ki, təhlükə sovuşmuşdu. Quyruqlu ulduz yandan ötüb-keçdi, lakin onun odlu quyruğunun zərbəsindən Bimola, sanki, bir neçə an şüurunu itirdi. Mən onu bu məyusluqdan qurtarmaq üçün dedim:

– Bəli, pis bir hadisə üz vermişdir. Eləmi, kralıça?

¹ *Padma* – Qanq çayının Benqal körfəzinə tökülən yerində ən böyük qollarından biri

Bimola hələm-hələm özünü ələ ala bilmədi. Sonra dedi:

– Elədir.

– İşə necə başlamağı aydın eləmək üçün plan qurmaq lazımdır.

Bu sözü deyib cibimdən karandaş və kağız çıxartdım. Kəlküttədən gələn və bizə qoşulan adamlar arasında vəzifələri bölüşdürmək lazım idi, biz bunu müzakirə etməyə başladıq. Birdən Bimola mənim sözümlü yarımçıq qoydu:

– Şondip-babu, bu söhbəti qoyaq qalsın, mən saat beşdə gələrəm, onda danışarıq. – Bunu deyib otaqdan tez çıxdı. Görünür, o, öz-özü ilə çox mübarizə etmişdi, lakin mənim sözümlü mənasını anlaya bilməmişdi. O gərək bir müddət tək qalardı və bəlkə də, yaxşıca ağlayardı.

Bimola gedəndən sonra otağın havası daha artıq məst-edici oldu. Gün batandan sonra göydə buludlar qızaran kimi, Bimola da gedəndən sonra birdən mənim qəlbimdə ehtiras alovlandı. Mənə elə gəlirdi ki, fürsəti əldən vermişəm. Belə də qorxaqlıq olar?! Bəlkə də, Bimola göstərdiyim bu anlaşılmaz tərəddüdə görə mənə nifrət edib getmişdir? Onun buna haqqı var idi.

Bu fikirlərdən mənim başım gicəllənirdi. Xidmətçi gəlib dedi ki, Omullo sizi görmək istəyir. Bir anda ağılıma belə bir fikir gəldi: onu qəbul etməyim, lakin bu zaman Omullo otağa girdi.

O, duzun, qəndin, paltarın satılması ilə əlaqədar toqquşmalar baş verdiyini söylədi, belə bir xəbərdən sonra otağı dolduran məstedicici hava dərhal dağıldı. Sanki, mən çoxdan yatmışdım, yuxudan ayıldım, həm də mübarizəyə hazır bir vəziyyətdə ayıldım. Döyüş meydanı irəlində idi. “Bonde Matorom!”

Omullo dedi:

– Mülkədar Kundunun bazara mal gətirən icarədarları bizim tərəfimizə keçmişlər. Nihilin qulluqçularının, az qala, hamısı gizləncə bizi müdafiə edir. Mervar¹ tacirləri xahiş

¹ *Mervarlılar* – Mervar əhalisi (racəstə rayonu)

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

edirlər ki, xaricdən gələn parçaları, az bir cərimə ilə də olsa, satmağa bizə icazə versinlər, yoxsa müflis olacağıq. Müsəlmanlar isə nəzarətə boyun əymək istəmirlər.

Bir kəndli öz uşaqlarına ucuz qiymətə alman yaylıqları almışdı, bizim partiyaya qoşulan yerli cavanlardan birisi bu yaylıqları kəndlinin əlindən alıb yandırdı. Qalmaqal düşdü. Biz kəndliyə dedik ki, sənə yun hind parçası alırıq. Axı belə bir parçanı ucuz qiymətə haradan tapmaq olar? Ala-bəzək parça da görünmür. Ona kəşmir şalı da təklif etmək olmaz. Kəndli Nikhilin yanına gedib hönkür-hönkür ağladı. Nikhil məsləhət gördü ki, onun yaylıqlarını yandıran oğlanı məhkəməyə versin. Amma Nikhilin xidmətçiləri işi ləğv etmək məsələsini öz üzərlərinə götürdülər, hətta kəndlinin vəkilini də bizim tərəfimizi saxlayan adamdır.

Öz ölkəmizdə istehsal olunan parçanı alıb, yandırdığımız parçanın əvəzini vermək üçün pulu haradan tapaq, sonra da hələ bir məhkəmə işi aparaq? Burası da var ki, bizim yandırdığımız xarici parçaların alveri get-gedə artır. Bu hadisə bir nabavanı² xatırladır: büllur çilçıraq sınında çıxan səsdən onun xoşu gəlirmiş; o, evlərə gedir, çilçıraqları sındırırmış; bunun da nəticəsində çilçıraq alveri dərhal artır.

Öz ölkəmizdə istehsal olunan ucuz yun parça bazarda yoxdur. Soyuqlar düşüb. Biz xaricdən gələn flanel yun parçanın satılmasına yol verəcəyik, ya onları qadağan edəcəyik?

Dedim:

– Xarici parça alanları yerli parçanı almaq üçün yola gətirmək lazım deyil. Onlara cəza verilməlidir, bizə yox. Biz özümüzü itirməyəcəyik. Onlar bizi məhkəməyə versələr, biz onların taxılını yandırırıq. Mənə bax, Omullo, buna təəccüb eləmə. Kəndli zəmilərini yandırır çıraqbənlilik düzəltmək mənə heç ləzzət vermir. Ancaq bu, mübarizədir. Başqalarını fəlakətə salmaq istəmirsənsə, onda xoş hisslərə qapıl, eşq

¹ Nabavan – Hindistanda zadəgan, varlı

macərəalarına aludə olub, bu işdə nə qədər çətinlik əmələ gəlsə də, onların satılmasına yol vermək olmaz. Mən bu məsələdə qətiyyənlə güzəştə getməyəcəyəm. Rəngli ingilis flaneli olmayanda kəndli uşaqları evdə toxunan parçalara bürünüb qışı çıxardırdılar, – qoy indi də elə eləsinlər. Mən bilirəm ki, bu, onları təmin etmir, ancaq indi başqalarının arzusu ilə hesablaşmaq vaxtı deyil.

Biz heç bir şeydən çəkinmədən, bazara mal gətirən qayıqçılardan bir çoxunu öz tərəfimizə çəkə bildik. Amma onlardan Mircan adlı birisini nə qədər dilə tuturuqsa, heç bir nəticə vermir; qayıqçılardan o, ən nüfuzlusudur. Yerli agentdən soruşduq: sən onun qayığını batıra bilərsənmi?

O, belə cavab verdi:

– Bunu batırmağa nə var ki? Ancaq sonra mən bunun üçün işə düşməyəm ki?

Dedim:

– Başını zərbənin altına tutma, ehtiyatlı ol. Bəd ayaqda mən cavab verərəm.

Bazar günü idi, Mircanın qayığı isiklədə dayanmışdı, o özü bazara getmişdi. Avarçılar da orada yox idi; agent onları tovlayıb bir tamaşaya göndərmişdi. O, fürsətdən istifadə edib, qayığı sahilədən açır, su axınının ortasına aparır. Qayığı zirzibillə doldurub, dibini deşir; qayıq batır.

Mircan məsələni başa düşür. O, mənim yanıma gəldi, əllərini yalvara-yalvara qaldıraraq dedi:

– Ağa, mən dikbaşlıq eləmişəm, indi...

Soruşdum:

– Nə əcəb, sən məsələni indi başa düşürsən?

O, mənim sualımı cavabsız qoyub, sözünə davam etdi:

– Ağa, qayığın qiyməti iki min rupiyə yaxındır. İndi mən başa düşdüm, mənim günahımı bağışlasanız... – O, ayaqlarına yıxıldı.

Ona dedim ki, on gündən sonra yanıma gələrsən. Mircana iki min rupi versək, onu da ələ ala bilərik. Onun kimi

adamları öz tərəfimizə cəlb etsək, bizim işimiz gedər. Bizim sərəncamımızda gərək xeyli pul olsun, bunsuz biz heç bir şey əldə edə bilmərik.

Bimola axşam otağa girən kimi mən kreslodan qalxıb dedim:

– Kraliça, hər şey hazırdır, gərək ləngiməyək, pul lazımdır.

Bimola soruşdu:

– Pul? Nə qədər?

– Çox lazım deyil: ancaq biz gərək, hər necə olsa, pul tapaq.

Bimola bir də soruşdu:

– Deyin görüm, nə qədər?

– Hələlik cəmi-cümlətanı əlli min rupi.

Bimola bunu eşidib təəccüb etdi, ancaq özünü o yerə qoymadı. O, bunu rədd elə bilərdimi?! Dedim:

– Kraliça, siz mümkün olmayan şeyi mümkün edə bilərsiniz. Siz bunu da eləyirsiniz. Bunu sizə inandıra bilsəydim... İndi bunun vaxtı deyil. Belə bir gün gələcək. İndi hələlik pul lazımdır.

– Mən pulu verərəm.

Mən başa düşdüm: Bimola qiymətli şeylərini satmaq qərarına gəlmişdi.

– Sizin qiymətli şeylərinizə gərək əl vurulmasın, sonralar nə olacaq – bu, bizə məlum deyil.

Bimola sualedici nəzərlə mənə baxdı.

– Siz gərək ərinizin pulunu götürəsiniz.

Bimola bu sözə daha artıq təəccüb etdi. Bir az sonra dedi:

– Mən onun pulunu necə götürə bilərəm?

– Onun pulu sizinki deyilmi?

Bimola böyük bir ləyaqətlə cavab verdi:

– Xeyr, mənimki deyil.

– Belə olanda bu pul heç onunku da deyil. Bu pul vətənidir. İndi bu pul ölkəmizə lazım olduğu halda, Nikhil onu gizlədir.

– Axı bu pulu mən necə əldə eləyim?

– Necə istəyirsiniz. Siz bunu eləyə bilərsiniz. Bu pul, doğrudan da, kimindirsə, siz bunu ona verərsiniz. “Bonde Matorom!”, “Bonde Matorom!” Siz bu mantra ilə bu gün dəmir sandığın ağzını açarsınız, xəzinənin divarlarını aralayarsınız. Qoy bizim böyük mantranın gücünə inanmayanların qəlbi buna təəccüb etsin. Bal Arısı, “Bonde Matorom!”

– “Bonde Matorom!”

Biz kişiyik, biz padşahıq, biz bac-xərac yığacağıq. Biz dünyaya gələndən gündən yer üzünü viran edirik. Biz öz tələbimizi artırıdığımızda, o daha çox bizə tabe olur. Biz qədim zamanlardan bəri meyvə yığmışıq, ağac kəsmişik, yer qazmışıq, heyvan öldürmüşük, quş və balıq tutmuşuq. Biz ağına-bozuna baxmadan hər yerdən hər şeyi götürmüşük: okean dibindən də, yerin təkindən də, ölümün ağzından da! Kişi təbiəti belədir! Biz Tanrı xəzinəsindəki dəmir sandıqların heç birinə aman vermərik. Biz hər şeyi dağıdırıq, başqasının əlindən zorla alırıq. Dünyanın sevinci insanın öz arzusunu təmin etməkdən ibarətdir. Torpaq insanın saysız-hesabsız tələbini yerinə yetirməklə daha münbit, daha bərəkətli, daha gözəl olur. Yoxsa onu cəngəllik basar, o, heç öz-özünü tanımazdı; qəlbinin bütün qapıları bağlanardı, almazları süxurların qalın təbəqələri arasında qalar, mirvariləri gün işığında par-par parıldamazdı.

Biz kişilər bu gün öz tələblərimizin gücü ilə qadınları da oyatdıq. Onlar özünü bizə fəda etməklə yavaş-yavaş öz əzəmətini hiss etdilər. Onlar yenə də öz xoşbəxtliyinin bütün almazlarını, öz qəmlərinin incilərini bizim şahənə xəzinəmizdə əldə edirlər. Kişi üçün götürmək vermək deməkdir; amma qadın özündəkini verməklə qazanır.

Bimolanın qarşısında mən həddindən artıq böyük tələblər qoydum. Mən daxilən öz-özümə mübarizə edirdim, buna görə də əvvəl bir az sıxılırdım. Belə bir tapşırıq onun üçün həddindən artıq çətin bir iş idi. İstəyirdim onu çağırub deyəm:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

“Yox, bizim çətinliyimiz sizə aid olmamalıdır, sizin həyatınıza niyə narahatlıq gətirək?” Kişilərin elə bunun üçün yarandığını mən bir neçə anlığa unutmşudum. Biz passiv adamlar arasında çətinlik törədirik, narahatlıq əmələ gətiririk, bununla da onların yaşamasını səmərəli edirik. Qadınları biz hönkür-hönkür ağlamağa məcbur etməsəydik, onların zəngin kədər xəzinəsinin qapısı bağlı qalardı. Kişilər ona görə yaranmışlar ki, dünyanın hönkür-hönkür ağlamasına xeyir-dua versinlər. Belə olmasaydı, onların qolu belə qüvvətli, yumruqları niyə belə möhkəm olurdu?

Bimola bütün qəlbi ilə istəyirdi ki, mən ondan böyük bir şey, hətta onun ölümünü tələb edim. Yoxsa o, xoşbəxt ola bilərdimi? Nə vaxtdır ki, Bimola müsibət görmürdü. İndi onun bütün diqqəti məndə idi. O, uzun zamandan bəri xoşbəxt olmuşdur, lakin məni görəndə kimi üfəqdə tufan buludları bir-birinin üstünə qalaqlandı. Yoxsa bu dünyada mənim vəzifəm ondan ibarətdir ki, ona yazığım gəlsin, onu göz yaşından xilas edim?

Əlbəttə, bayaq mənim sıxılmağıma başlıca səbəb ondan pul istəməyim oldu. Pul kişi işidir. Mənim xahişimdə dilənçiliyə bənzər bir şey var idi. Buna görə də çox pul istəmək lazım gəldi. Min, ya da beş yüz rupi xırda bir oğurluq kimi görünərdi, lakin əlli min rupi xalis bir qarət kimi nəzərə çarpardı. Bir də ki mən gərək çox dövlətli bir adam olam. Mənim bir çox arzularımı, gör neçə dəfədir, ancaq pul yoxluğundan həyata keçirmək mümkün olmamışdır! Nə deyirsiniz deyən, bu, mənim heç xoşuma gəlmirdi. Bu haqsızlıq taleyin işi olsaydı, mən onunla razılaşardım. Lakin bu, mənim zövqümün əleyhinə idi, deməli, buna yol vermək olmazdı. Otaq tutmaq, hər ay da bunun kirayəsini vermək haqqında düşünmək mənim kimi bir adam üçün həm acınacaqlı haldır, həm də gülməli. Ya da qatarla bir yerə getmək lazım gələndə, xeyli düşündükdən sonra ümumi vaqona bilet almaq da elə...

Nikhil kimi adamlar üçün miras artıq şeydir, – bu, mənə tamamilə aydındır. O, indi yoxsul olsaydı, bundan əziyyət çəkməzdi. Gedib əziz müəlliminə qoşulardı, ehtiyacın ağır yükünü asanlıqla daşıyardı.

Ömrümdə, bircə dəfə də olsa, əlli min rupi ələ keçirmək, onu öz kefimə, həm də vətənə xərcləmək istərdim, – ah, bunu necə arzu eləyirəm! Mən öz təbiətimə görə zadəganam, heç olmasa, ikicə günlüyə yoxsulluq paltarını çıxarıb atar, ayna qabağında, bircə dəfə də olsa, özümə baxmaq istərdim!

Bimolanın əlli min gətirə biləcəyinə inanmırdım. Bəlkə, bir-iki min düzələrdi. Buna da razıyam! Tamamilə çərəksiz qalmaq təhlükəsi varsa, müdriklər onun dördübirini almağa da razılaşar.

Mən öz qeydlərimə bir az sonra qayıdıcığım. Əlverişli bir vaxt olan kimi mən bunu davam etdirəcəyəm. İndi başqa işim var. Yerli agent xəbər göndərib ki, dərhal onun yanına gedim. Elə bil ki, tufan təhlükəsi var.

Agent dedi ki, qayığın kim tərəfindən batırıldığını polis idarəsi başa düşmüşdür. Bu agent köhnə canidir. Onunla bacarmaq asan deyil; o, təcrübəli adamdır, ondan bir söz qoparmaq çətindir. Əlbəttə, Nikhil hələ acıqlıdırsa, agent heç bir şey eləyə bilməyəcək. O, elə belə də dedi:

– Bax mən işə düşsəm, sizi də dolaşdıracağam.

Soruşdum:

– Məni dolaşıra bilən tor haradadır?

O, belə cavab verdi:

– Məndə dörd məktub var: biri sizindir, üçü də Omullo-babunun.

Mən məsələni başa düşdüm: agentin məndən cavab şəklində almaq istədiyi məktub başqa bir şey üçün deyil, ancaq bu məqsəd üçünmüş. Onun bütün hərəkətlərini öyrənmək lazımdır. Lazım olanda düşmənin qayığını batırmaq müm-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

künsə, adam çox asanlıqla yoldaşını da batıra bilər. Agentin mənə olan “hörməti” bununla məhdudlaşdı. Lakin mən onun məktubuna yazılı surətdə cavab verməkdən boyun qaçırsaydım, şifahi cavabla kifayətlənsəydim, onun “hörməti” daha da artardı.

Söhbət indi mütləq polis nəfərinə rüşvət vermək, iş böyüsə, öz qayığından məhrum olmuş adama çəkdiyi ziyanı ödəmək üstündə gedirdi. Qazancın mühüm bir hissəsi qurulan torlar nəticəsində, heç şübhəsiz, agentin cibinə gedəcəkdə. Lakin bu fikri mən ürəyimdə saxlamağa çalışdım, ancaq bu sözləri dedim: “Bonde Matorom!” Agent də məndən sonra bu sözü təkrar etdi: “Bonde Matorom!”

Belə işlərdə həmişə çoxlu nöqsan olur və necə deyirlər, əlində qalandan çox-çox artıq itirirsən. Görünür, düzgünlük, saflıq həmişə gizlin şəkildə adamın varlığında olur; buna görə də əvvəl mənim agentə yaman acığım tutdu, istədim ki, xatirə dəftərinə həmvətənlərimin vəfasızlığı haqqında çox sərt sözlər yazım. Amma mən gərək ona minnətdarlıq edəm: o, mənə doğru yol göstərdi. Mən kiməm, mənim ətrafımda nələr olur, – bu barədə gərək özümə tam bir haqq-hesab verəm. Buna görə də acığım tez soyudu. Həqiqət yaxşı da olsa, pis də olsa, həqiqətdir, bilik ona əsaslanır. Torpağa hopmayan, yer üzündə qalan sudan göl əmələ gəlir. “Bonde Matorom”un alt təbəqəsində az su qalacaq: bu suyu mən də, agent də özümüzə hopduracağıq, yerdə qalanını “Bonde Matorom” alacaq. Mən agentin bu hərəkətinə xəyanət deyərdim, lakin əslində, bu, həqiqətdir, bu həqiqətlə hesablaşmaq lazımdır. Hər bir böyük işin, ya təbii hadisənin dibində, adətən, bir təbəqə əmələ gəlir, bu təbəqə ancaq lehmədən ibarət olur. Belə bir təbəqə hətta okeanın da dibində var. Buna görə də böyük işə girişəndə həmişə nəzərə almaq lazımdır ki, lehmə meydana gələ bilər.

Agent bir az götürər, bir qədər də mənə lazım olar. Bu tələb daha böyük bir tələbin ancaq bir hissəsidir. Axı deyirlər ki,

ata yem vermək azdır, çarxlara da yağ sürtmək lazımdır. Hər necə olur-olsun, pul lazımdır. Əlli min öz ayağı ilə gəlməyəcək. O şeyi ki götürmək mümkündür – onun hamısını götürmək lazımdır. İndi bu pulun hamısını tələb etsəm, son məqsədə çatmaq, bəlkə də, mümkün olmaz. Bu gün əlimə gələn beş min sabahın əlli mininə dəyər. Buna görə də Nikhilə deyirəm: “Özünü fəda etmək yoluna qədəm qoyan adam gərək öz tamahının qabağını almasın; tamahkarlıq yoluna düşən adam da gərək hər addımda öz tamahından əl çəksin. Mən əlli mindən əl çəkirəm, lakin Nikhilin müəllimi Çondronath-babu bu puldan əl çəkməməlidir”.

Altı növ ehtiras var. Bunun birincisi, ikincisi, beşincisi və altıncısı yüksək qəlb ehtirasıdır; qalan ikisi də acizlər ehtirasıdır. Mənim bütün ehtiraslarımla əsas arzu olmalıdır, tamahkarlıq və boş xəyallar qoy yox olub getsin. Onlar qalsa da, arzu hamısının əsas olacaq. Boş xəyal keçmiş və gələcəyi özünə daxil edən bir şeydir. Onda adamı hal-hazırda olan yolu unutmağa məcbur edən bir qüvvə vardır. Özünü bütün qəlbi ilə vəziyyətə həsr edə bilməyənlər, keçmiş zamanların fleytasına qulaq asanlar tərkd edilmiş Sakuntalaya¹ bir qədər oxşayırlar. Belə adamlar yanlarında duran qonağın çağırışını eşitmirlər. Bu qonaq onları qarğayı, onları daldığı xatirələr nəşəsindən məhrum edir.

Bimolanın əlini sıxdığım gündən bəri bizim qəlbimizi həyəcana gətirən hiss hələ də onun qəlbində yaşayır. Bu hiss mənim də qəlbimdə susmamışdır. Qoy bu hiss öz tərəvətini itirməsin! Biz bu hissi adi bir şeyə çevirsək, zərif bir nəغمə qızğın mübahisələr içində batıb gedər. Bimolanın bu saat məndən “nə üçün” deyə soruşmağa macalı yoxdur. Bir adama ki boş xəyallarla yaşamaq zəruridir, onu bu xəyallardan niyə məhrum edək? Mən çox məşğulam. Qoy ehtiras camı sevgi şərəbi ilə ağzınacan dolsun! Bu cam daşsa, fırtına

¹ *Sakuntala* – böyük hind şairi və dramaturqu Kalidasın (V əsr) eyniadlı dramının qəhrəmanı (qadın)

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

qopacaq. Əlverişli vaxt gələndə mən Bimolanı rədd etməyəcəyəm. Eh tamahkar adam, tamahını qəlbində boğ, boş xəyalları özünə tabe et!

Bu arada bizə yeni adamlar qoşuldu. Bizim dəstəmiz böyükdür. “Qardaşlar! Qardaşlar!” deyib çıxırmaqdan səsimiz batdı; axırda başa düşdük ki, müsəlmanları nəvazişlə öz tərəfimizə çəkə bilməyəcəyik. Müsəlmanları sıxışdırmaq lazımdır, qoy başa düşsünlər ki, güc bizim əlimizdədir. Onlar bizim çağırışımıza əhəmiyyət vermirlər, qışqırıb bağırırılar, qəzəblənirlər; lakin bir gün gələcək, biz onları sirk ayısı kimi oynamağa məcbur edəcəyik.

Nikhil deyir:

– Hindistan real bir şeylə, müsəlmanlar onun tərkib hissəsidir.

– Yaxşı, qoy belə olsun, lakin onlar öz yerini tanımalıdır, biz də bu yeri onlara göstərməliyik; belə olmasa, onlar yenə də ədavəti davam etdirəcəklər.

– Mən görürəm ki, sən ədavəti qızıışdırmaqla ləğv etmək istəyirsən.

– Sənin fikrincə, necə olmalıdır?

– Bircə yol var: ədavət etməmək.

Məlumdur ki, Nikhillə olan mübahisəmiz həmişə xeyrixah adamların nağılı kimi öyüd-nəsihətlə qurtarırdı. Qəribədir, bu vaxta qədər o, öz öyüd-nəsihətlərindən əl çəkmir, özü də onlara inanır. İşə gələndə Nikhil, mənim fikrimcə, adi bir məktəbliyə çevrilir. Onun başlıca məziyyəti səmimiyyətdir. O, Çand Şodaqor¹ kimi adamı ilan vuranda fantastik sehrli, mantraya əl atmaq, bu yol ilə ölümün qabağını almaq fikrindədir. Çətinlik burasındadır ki, belə adamlar üçün ölüm hələ adamın ölməsi demək deyil, onlar inanır ki, adam həmişəlik gözünü yumandan sonra da onda bir şey qalır.

¹ Çand Şodaqor – ilanlar hamisi olan Monas ilahəsinin şərəfinə yazılmış orta asr poemasının qəhrəmanı

Mən çoxdandır bir planın həsrətindəyəm; bunu həyata keçirmək imkanı mənə müyəssər olsaydı, bütün ölkəni yan-ğın bürüyərdi. Bizim xalq öz vətəni görməyincə ruhlan-mayacaq. Mütləq bir ilahə lazımdır ki, onu təcəssüm etdirsin. Bu fikir yoldaşlarımın xoşuna gəldi.

Dedilər:

– Çox gözəl, gəlin buna oxşar bir şey yaradaq.

Mən buna etiraz etdim:

– Yox, belə asanlıqla məsələ həll olunmaz. Vətənimizin mücəssəməsini biz ancaq ölkəmizin pərəstiş etdiyi allahı edə bilərik. Pərəstiş etmək xalqımızın şüuruna dərinədən kök sal-mışdır, vətənə olan pərəstişi də bu yaxşı tanınmış yola salırıq.

Bu yaxında Nikhil ilə bu barədə mübahisəmiz oldu. O deyirdi ki, bizim haqlı hesab etdiyimiz şeyə adamların xidmət etməsi üçün onların arasında boş xəyallar yaymaq olmaz.

– Axı deyirlər ki, bəzi adamların yeməyinə mütləq daha artıq şirni qatmaq lazımdır. Boş xəyallardan əl çəksək, avam camaat bizim ardımızca gəlməz, avam camaat isə yer üzün-də olan insanların dördüçünü təşkil edir. Bax buna görə də bu xoş xəyalları mühafizə etmək üçün hər ölkədə allah yaradırlar; insan öz zəifliyini başa düşür.

Nikhil etiraz edirdi:

– Allah boş xəyalları ləğv etmək üçün mövcuddur. Boş xəyalı cin-şeytan vasitəsilə mühafizə edirlər.

– Çox gözəl, mən bu cin-şeytan məsələsinə razıyam, onsuz bizim işimiz qabağa getməz. Bədbəxtlikdən, bizim ölkəmizdə boş xəyallar çoxdur, biz böyük bir xilaskarlıqla onları bəsləyirik, amma onlardan xeyir götürə bilmirik. Brəhmənlərə bax, biz onlara yer allahları deyirik, onların ayağından torpaq götürürük, bizim verdiyimiz qurbanların sayı-hesabı yoxdur, eyni zamanda, öz yaratdığımız bu böyük qüvvənin məhv olmasına sakitcə baxırıq, öz işimizdə ondan istifadə etmirik. Onların qüvvəsi tamamilə onların əlində

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

olsaydı, bu qüvvənin vasitəsilə biz mümkün olmayan şeyi mümkün edərdik. Bizim dünyamızda yaşayan canlı məxluqatın çoxu ancaq torpaqda sürünməyi bacarır. Onlar ayaqlardan torpaq götürmürsə, başlarına, ya kürəklərinə əl çəkilmirsə, heç bir iş görməyə qabil deyillər. Boş xəyallar belə adamları çalışmağa məcbur edən böyük qüvvədir. Biz silah emalatxanasında öz silahımızı uzun zaman itiləmişik, vuruşmaq vaxtı gəlib çatmışdır. Yoxsa biz indi bundan imtinamı edəcəyik?

Bu şeyləri Nikhilə inandırmaq çətindir. Onun şüurunda həqiqi şeylər mövhumata çevrilir: sanki, həqiqətin altında maddi bir şey gizlənir. Neçə dəfə mən ona demişəm:

– Əgər bu yalan həqiqətsə, onda, ümumiyyətlə, yalan həqiqətdir. Bizim ölkəmiz bu aksiomu özü üçün aydınlaşdırmışdır, buna görə də heç çəkinmədən demək olar: cahillər üçün yalan həqiqətdir. Axı yalan olmasa, həqiqət də olmaz. Vətənin surəti o adamlara həqiqətən təsir edə bilər ki, onlar bu surəti həqiqət hesab etmiş olsunlar. Biz öz təbiətimizə və ənənələrimizə görə vətənə elə beləcə pərəstiş edə bilmərik, lakin vətənin surətinə çox asanlıqla pərəstiş edirik. Bu fikri qəbul edən adam tutduğu işinə inanacaq və müvəffəqiyyət qazanacaq.

Mənim düşüncələrim Nikhili həyəcana gətirdi:

– Siz həqiqətə pərəstiş etmək üçün lazım olan qüvvəni itirmisiniz; istəyirsiniz ki, göydən birbaşa sizin üstünüzə çoxlu iri meyvə yağsın. Uzun əsrlərdən bəri bizim vətənimiz geridə qalmışdır, amma siz ondan allah yaratmışınız, əllərinizi uzadaraq ondan əzəmətli şeylər gözləyirsiniz.

Mən ona etiraz etdim:

– Mümkün olmayan şeyi yaratmağa cəhd etmək lazımdır, buna görə də biz ölkəni allah eləyirik.

– Başqa sözlə, siz mümkün olan şeyi eləməyə cəhd etmirsiniz, deyirsiniz ki, qoy hər şey necə varsa, elə də qalsın; siz ancaq xariqüladə bir şey axtarırsınız.

– Nikhil, sənin bütün söylədiklərin başdan-başa öyüd-nəsihətdir. Öyüd-nəsihət müəyyən yaşda lazım olur; adamın bütün dişləri çıxandan sonra bu öyüd-nəsihət daha lazım olmur. Bizim heç yuxumuza da girməyən şeylərin necə bol-bol çiçək açdığını mən lap aydın görürəm. Bu niyə olur? Ona görə olur ki, vətəni bizim təsəvvürümüzdə Allah təcəssüm etdirir. Bunu əbədiləşdirmək bizim istedadımızdan asılıdır. Şübhə istedadada xas olan şey deyil. Bizim vətənimizi yaşadan hər şey Tanrı surətində təcəssüm etməlidir. Mən evlərə gedəcəyəm, hər yerdə deyəcəyəm ki, ilahə mənim yuxuma girmişdir, o, böyük bir ehtirasla pərəstiş tələb edir. Biz brəhmənlərə deyərik: “İlahənin kahinləri, siz ona pərəstiş etmədiyiniz üçün belə alçalmısınız. Sən deyəcəksən ki, bu, doğru deyil? Yox, bu, doğrudur. Belə bir sözü mənim ağzımdan eşitməyi yüz minlərlə həmvətənlərim gözləyir. Mən qəti deyirəm: mənim sözlərim həqiqətdir. Mən öz fikirlərimi təbliğ etməyə başlayanda necə gözəl nəticələr əldə edəcəyimi özün görəcəksən.

Nikhil dedi:

– Bilmirəm, bunu görmək mənə qismət olacaqmı... O şeyi ki vətən əldə edəcəkdir – bu, hələ hamısı deyil, bunun ardınca yeni meyvələr gələcək, bu meyvələr bu saat nəzərə çarpmayacaq.

– Mən bu günün nəticələrini gözləyirəm, məni maraqlandıran budur.

Nikhil etiraz etdi:

– Mən bizim sabahımızın nəticələrini görmək istəyirəm. Bu nəticələr hamının olacaqdır.

Sözün qıyası, Nikhil bütün benqalialılar kimi çox böyük bir xəyal ehtiyatına malikdir. Lakin o, quru öyüd-nəsihətin çiçəksiz ağacı arxasında gizlənməklə öz xəyalını öldürmüşdür. Bütün Hindistanda benqalialılar Durqaya elə pərəstiş göstərirlər ki, özləri də buna təəccüb edirlər. Mən adıçəkilən allahlara edilən pərəstişin siyasi əhəmiyyəti olduğuna

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

tamamilə əminəm. Müsəlmanların hökmranlığı dövründə benqaliyahılar düşməyə qalib gəlmək üçün vətənin xeyir-duasını almaq arzusunda olanda bu iki ilahə vətəni təcəssüm etdirirdi. Hindistan xalqlarından ayrı birisi öz hisslərini ifadə etmək üçün belə qəribə bir forma yarada bilərmə?

Nikhil fantaziyanın ilahi töhfəsindən tamamilə məhrum idi; o, sadəlövhüklə dedi:

– Müsəlmanların hökmranlığı dövründə maraqlılar da, siqhilər də əllərində silah, qalib gəlməyə çalışırdılar. Amma benqaliyahılar öz silahını allahların əlinə vermişdilər, mantra oxuyurdular, müvəffəqiyyət gözləyirdilər. Vətən ilahə deyil; onların duasının yeganə nəticəsi bu oldu ki, qurban verilən keçilərin və kəllərin başını kəsdilər. Biz vətənimizin tərəqqisi uğrunda çalışmağa başladığımız gündən vətənimizdən yüksək olan əsl Allah bizə həqiqi xoşbəxtlik göndərəcəkdir.

Məsələnin çətinliyi burasındadır ki, Nikhilin sözlərini yazanda bu sözlər adama yaxşı görünür. Amma mənim sözlərim kağız üçün deyil; bu sözləri qızdırılmış dəmirlə həmişəlik vətənin bağına həkk etmək lazımdır. Bu sözlər alimlər əkinçiliyin əsaslarını mətbəə üsulu ilə zehinlərdə nəqşləndirdiyi kimi nəqşləndirilməməlidir. Mənim sözlərim, kəndli öz arzularını kotan gavağını ilə yerin sinəsində cızdığı kimi cızılmalıdır.

Sonra mən Bimola ilə görüşəndə dedim:

– Biz dövrdən dövrə yer üzünə ona görə gəlirik ki, Allaha pərəstiş edək; Allah bizim qarşımızda canlanmasa, biz bütün qəlbimizlə, bütün ruhumuzla ona inana bilərikmi? Mən sizə neçə dəfə demişəm: sizi görməsəydim, öz vətəni bütöv bir şəkildə görə bilməzdim. Bilmirəm, siz məni düzgün başa düşmək iqtidarındasınızmi? Bir həqiqəti sizə izah etməyə çətinlik çəkirəm: o da budur ki, allahlar göydə gözə görünməzlər, lakin onlar yer üzündə görünürlər.

Bimola qəribə bir nəzərlə mənə baxıb dedi:

– Mən sizi çox yaxşı başa düşürəm.

– Arcuna sürücü Krişnanı həmişə tanıyırdı, lakin Krişna tanrının başqa bir surətində də malikdi. Arcuna Krişnanı başqa bir surətdə görəndə həqiqəti görmüş oldu. Siz mənim üçün vətənin qüdrətini təcəssüm etdirirsiniz. Qanqın və Brahmaputranın yeddi qolu sizin boynunuzun həmailidir. Sizin qara gözlərinizi haşiyələndirən sürməli kirpiklərinizdə mən çayın o tərəfində, çox-çox uzaqlarda olan meşə zolağını görürəm; üzərində işıq və kölgə zolaqları bərq vuran parlaq sarınız yaşıl taxıl zəmiləri kimi dalğalanır; sizin hiyləgərlik yağan gözəlliyiniz qızmar günün səmasına bənzəyir, elə bir qızmar gün ki, hətta səhralar padşahı aslan da istidən ləhləyə-ləhləyə nəfəs alır, ilahə ona pərəstiş edənlərin qarşısında belə fəvqəladə bir şəkildə canlanmışdır. Mən ona olan pərəstişi bütün ölkəyə yayacağam, onda mənim xalqım həyat kəsb edəcəkdir! “Biz sənin surətini hər məbəddə yüksəldəcəyik”¹. Lakin bunu hələ hamı aydın başa düşmür. Ona görə də mənim planım bundan ibarətdir: bütün xalqı çağırıb bir yerə toplamaq, mənim öz əllərimlə yaratdığım ilahəyə layiq olduğu hörməti göstərmək. Onda daha heç kəsdə şübhə qalmayacaq. Bu xeyir-duanı, bu gücü verin mənə!

Bimola gözlərini yumdu, daş heykəl kimi donub-qaldı. Mən sözümlü davam etdirdiydim, o, şüurunu itirərdi. Bir az sonra o, gözlərini açıb pıçıldadı:

– Ey fəlakət gətirən səyyah, səni seçdiyən yoldan döndərməyə heç kəsin gücü çatmaz! Heç kəs sənin arzularının coşqun selinin qabağını ala bilməz. Padşah öz hökmdar əsasını sənin ayaqlarına endirər, dövlətli sənin üçün öz xəzinəsini viran qoyar, hətta yoxsul da sənin ayaqlarının altında ölməyə gələr. Yaxşı ilə pis arasındakı həddü süqut edər, hər şey yox olar. Ey mənim padşahım, mənim tanrım, bilmirəm sən məndə nə görmüsən, lakin mən bütün qəlbimlə sənə əzəmətini duyuram. Mən çox əhəmiyyətli bir şeyəm! Fəla-

¹ “*Bond M qorom*” himnindən bir misra

kət gətirən qüvvə nə dəhşətli olurmuş! Qoy bu fəlakət mənə məhv etsin, onsuz da diri deyiləm. Mən daha tab gətirə bilmirəm, mənim qəlbim parçalanır.

Bimola kreslodan cəld qalxdı, üzü üstə yerə yıxılıb, mənim ayaqlarımı qucaqladı. Sonra hönkür-hönkür ağlamağa başladı.

Bu ki hipnozdur; bu, elə bir qüvvədir ki, dünyanı fəth edə bilər. Başqa heç bir şey, heç bir silah lazım deyil, ancaq gələcək! Benqaliyalılar bunu anlamışlar, buna görə də aslan üstündə oturan onqollu ilahəyə¹ səcdə edirlər. Benqaliyalılar onun surətini yenidən yaradacaqlar, onlar dünyanı ancaq təlqinlə fəth edəcəklər. “Bonde Matorom!”

Bimolanı üsulluca qaldırıb kresloda oturdum. Belə bir həyəcədən sonra onda yeni duyğular əmələ gələndə kimi dedim:

– Anaya pərəstişi Benqaliyaya yaymaq şərəfi mənə müyəssər olmuşdur, ancaq mən kasıbam.

Bimolanın üzü qızardı, gözləri yaşla doldu. Qırıq bir səslə dedi:

– Siz niyə kasıbsınız? Kimin nəyi varsa sizindir. Mənim bütün qiymətli daş-qaşımı, qızılımı götürün, mənə heç nə lazım deyil.

Bimola əvvəllər də öz bəzək şeylərini mənə vermək istəyirdi. Ancaq bundan istifadə etmək üçün nəşə mənə mane olurdu. Bu tərəddüd haradandı? Lap qədim zamanlardan bəri kişilər qadınlara bəzək şeyləri bağışlayırlar; lakin bəzək şeylərini qadınlardan qəbul etmək kişinin heysiyyətinə zərbə endirmək deməkdir.

Lakin indi gərək mən bunu yaddan çıxaram. Mən bu şeyləri özüm üçün almıram. Söhbət Ana haqqında gedir, bu şeylərin hamısı onun yolunda qurban ediləcək. Təntənə bizim ölkəmizdə misli-bərabəri görünməmiş bir cah-calalla düzəlməlidir; elə olmalıdır ki, bu təntənə yeni Benqaliya

¹ Onqollu ilahə – aslan üstündə oturmuş Durqa ilahəsinin heykəli

tarixində həmişəlik qalsın, həm də mənim həyatımda vətənimizə verilən ən yaxşı bir hədiyyə olsun. Tanrıya axmaqlar səcdə edir, amma tanrını Şəndip yaradır! Bu, hələ sonrakı məsələdir. İndi pul tapmaq lazımdır. Biz, heç olmasa, üç min əldə etməsək, bir şey eləyə bilmərik; beş min əldə etsək, işlər yaxşı düzələr. Belə bir parlaq gözəllik qarşısında pul haqqında nə söhbət ola bilər?! Amma vaxtı itirmək olmaz.

Yerimdən qalxdım, sıxıla-sıxıla Bimolaya dedim:

– Kraliça, bizim xəzinəmiz boşdur, iş dayanıb.

Bimolanın üzündə iztirab kölgəsi görüldü. Mənim fikrimdən belə bir şey keçdi: “O, elə zənn edir ki, mən ondan əlli min istəyəcəyəm”. Bu əlli min fikri onun ürəyində qubar bağlamışdı. Bəlkə də, o, bütün gecəni bu barədə düşünmüşdü, bir yol tapa bilməmişdi. Bimolanın öz sevgisini ifadə etmək üçün başqa bir imkanı yoxdur, o, öz qəlbini açıqca mənim ayaqlarıma gətirə bilmir, buna görə də mənə çoxlu pul bağışlamaq, bununla da ürəyində gizlin saxladığı pərəstişini ifadə etmək istəyir. Lakin o, öz arzusunu yerinə yetirmək üçün başqa yol tapa bilmir, buna görə də boğulur. Onun çəkdiyi iztirab məndə mərhəmət hissi oyadır; – axı indi o, tamamilə mənimdir. Hələ indi çiçəyi kötüyü ilə dartıb qoparmağa ehtiyac yoxdur, bunu qayğı ilə qoruyub saxlamaq lazımdır.

Mən sözümlə davam edərək dedim:

– Kraliça, bizim əlli min rupiyə çox da elə ehtiyacımız yoxdur. Hesablamışam, zənnimcə, hələlik bizə beş min, lap elə üç min də kifayət edər!

Bimola sakit olub, dərindən nəfəs aldı.

– Mən sizə beş min gətirərəm. – Bu sözləri söylərkən o, sanki, mahnı oxudu, onun səsinə Radhanın nəğməsi eşidildi:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

*Nəzər et, sevgilim, gur saçlarıma
Sancılan bu zərif, bu al çiçəyə.
Torpaqda, səmada, bu üç dünyada
Onunla nə gələr müqayisəyə?*

*Tütəyin xoş səsi havaya hopmuş,
Gözəl sahilində bir iz buraxan
Məhəbbət çayından qalmayıb nişan.
Ah! Görən, o coşğun çaya nə olmuş?*

Bimolanın səsində eyni təranə, eyni nəğmə, eyni sözlər duyulurdu: “Mən sənə beş min gətirərəm! Sevgilim, mənim saçıma taxılan çiçəyə bir bax!” Neyin dəşikləri çox xırdadır, təranəsi çox məhduddur, buna görə də ancaq bir hava eşidilir. Tamahkarlığım mənə əzab verdiyindən mən onu sındırısam, başqa bir şey eşidərdim. “Bu qədər pul sənə nə üçün lazımdır? Mən bir qadın olduğum halda, bunu haradan tapım?” və sairə və sairə. Belə bir nəğmə Radhanın nəğməsinə oxşamazdı. Buna görə də mən qəti deyirəm: boş xəyallar həqiqətdir, boş xəyallar olmayanda həqiqət neyin dəşiklərini dolduran boşluğa çevrilir.

Nikhil son vaxtlarda çox böyük və çıxılmaz bir boşluq duyur, mən bunu onun üzündə görürəm. Hətta ona baxanda ürəyim sızıldayır. Nikhil həqiqət aşiqi olması ilə başqasına meydan oxuyur. Amma mən başqa şeylə lovğalanıram: boş xəyalları qətiyyənlə əlimdən buraxmayacağam. Niyyət necədir, nəticə də elə olur. Dərd çəkmək nəyə lazım?

Bimolanın düşüncəsini göylərdə saxlamaq üçün beş min rupi məsələsini buraxıb, Durqanın şərəfinə düzəldəcəyimiz təntənədən danışmağa başladım. Təntənəni harada və nə vaxt düzəldəcəyik? Ruymaridə, Nikhilin qəzasında, oqrohayonun¹ axırında müsəlman bayramı olacaq, ora yüzlərcə, minlərcə adam axışıb gələcək. Əlbəttə, təntənəni orada

¹ Oqrohayon ayı – noyabr–dekabr aylarına uyğun gəlir.

düzəltmək daha yaxşı olardı. Bimolanın bu, çox xoşuna gəldi. O düşünürdü ki, bu daha nə xarici parçaları, nə də yaşayış evlərini yandırmaqdır. Nikhil belə bir təklifə qətiyyənlə etiraz etməyəcəkdir. Mən öz ürəyimdə gülürdüm: onlar doqquz il yan-yana yaşasalar da, bir-birini çox az tanıyırdılar. Onlar ev şəraitində birtəhər bir-birini başa düşürdülər, lakin evdən kənardakı həyatdan söhbət düşəndə ümumi bir dil tapa bilmirdilər. Onlar doqquz il ərzində, tədriclə belə bir fikrə gəlmişlər ki, ev ilə dünya arasında sarsılmaz bir əlaqə vardır. Bir şeyi onlar indi başa düşmüşlər: bu vaxta qədər onların arasında mənəvi uzlaşma olmamışdır, bu, indi haradan ola bilər?

Qoy belə olsun! Onların öz səhvini dərk etmələri üçün mənim narahat olmağım lazımdır mı? Bimolanı ehtiras çoxqunluğu içində, hava sarı kimi, uzun zaman göylərdə uçurmaq mümkün deyil, o gərək mümkün qədər tez işə girişsin.

Bimola yerindən qalxıb qapıya yaxınlaşanda mən, sanki, sözarası dedim:

– Kraliça, pul haçan olacaq?

Bimola geri dönərək dedi:

– Ayın axırında.

– Bu çox gecdir.

– Siz nə vaxt istəyirsiniz?

– Sabah.

– Yaxşı, sabah gətirərəm.

NIKHİLƏŞİN QEYDLƏRİ

Qəzetlərdə mənim barəmdə məqalələr və məktublar çap olunmağa başlamışdı. Eşitmişəm ki, mənim haqqımda həcv yazmağa, karikatura çəkməyə hazırlanırlar, hazır cavablıq fontanı hərəkətə gəlmiş, cürbəcür uydurmalar axını bütün ölkəni təşvişə salmışdır. Onlar hərzəkarlıq mənbəyinin öz

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

əllərində olduğunu bilirlər; mən, abırlı bir adam kimi, yol kənarı ilə getsəm də, paltarımı təmiz saxlamağa qətiyyən imkanım yoxdur.

Qəzetçilər yazır ki, mənim mülkəmdə bütün təbəqələrə mənsub olan və müxtəlif vəziyyətdə yaşayan adamlar “svadəşi” hərəkətinə kömək etmək istəyirlər, ancaq məndən qorxduqları üçün heç bir şey eləyə bilmirlər. Guya, bir neçə cəsarətli adam ölkəmizdə istehsal olunan malları işə salmaq istəmiş, lakin mən mülkədar hüququndan istifadə edərək, onları amansızca cəzalandırılmışam. Guya, mənim polis idarəsi ilə gizlin əlaqəm vardır, şəhərin hakim dairələri ilə gizləncə məktublaşırım; bundan başqa, qəzetçilər “çox mötəbər mənbələrdən” məlumat almışlar ki, guya, mən irsi titula, qulluq göstərməklə, əldə etdiyim yeni bir titul əlavə etmək istəyirəm. Onlar yazırlar ki, şəxsi ad adamın sərvətidir. Onların əlində, guya, məlumat vardır ki, mən öz adamlarıma başqa adla çıxış eləməyi əmr edirəm.

Onlar mənim adımlı çəkmirlər, lakin eyhamları bunun mənə aid olduğunu aydın göstərir. Eyni zamanda qəzetdə bir-birinin ardınca məktublar dərc olunur, bu məktublarda Anaya sədaqətli olan Horuş Kundu təriflənir. Məktublardan birinin müəllifi yazır: “Anaya belə xidmət edənlər ölkəmizdə çox olsaydı, Mançester fabrik-zavodlarının bacaları da “Bonde Matorom” himnini çalardı”.

Mənə də qırmızı mürəkkəblə yazılmış bir məktub gəldi. Məktubda Liverpul tərəfdarı olan bir mülkədarın idarəsinin yandırılmasından bəhs olunurdu. Deyilirdi ki, bu əməliyyatla müqəddəs atəş öz təmizləyici vəzifəsini yerinə yetirməyə başlayır. Ananın oğlu olmayanlar, onun yolunda sinəsini sipər etməyənlərin aqibəti haqqında söhbət heç də yaxşı olmayacaq. İmza: Ananın müti xidmətçisi Şriombikaçoron Qupto.

Mən bilirdim: bu şeyləri yazan tətillə gəlmiş tələbələrdir. Onlardan bəzisini çağırıb məktubu göstərdim. İncəsənət

bakalavrı almaq üçün imtahan verməyə hazırlaşan tələbə ciddi bir tövrlə dedi:

– Biz eşitmişik ki, fədakarlar dəstəsi təşkil edilmişdir, onlar üçün “svadəşi” hərəkətinə mane olan hər şeyi aradan qaldırmaq çox asandır.

Dedim:

– Lap bircə adam da onların bu vəhşi amansızlığından zərər çəksə, bu, bütün ölkənin məğlubiyyəti olacaqdır.

Tarix fakültəsində oxuyan tələbə dedi:

– Mən sizi başa düşürəm.

– Allah qarşısında, sonra da polis idarəsi qarşısında olan qorxu ölkəni ölümcül bir hala salmışdır. İndi siz azadlıq pərdəsi altında gizlənərək köhnə dəhşətləri yeni dəhşətlərlə əvəz etmək istəyirsiniz. Siz zorakılıq üsulunu tətbiq etməklə öz qorxaqlığınızı dəf etmək, ölkənin qalibiyyət bayrağını qaldırmaq istəyirsiniz. Kim ki öz vətəni, doğrudan da, sevir – sizin bu hədə-qorxunuz onları heç vaxt yolundan döndərə bilməyəcəkdir.

Tarix fakültəsində oxuyan tələbə yenə soruşdu:

– Deyin görüm, elə bir ölkə varmı ki, orada idarə üsulu qorxuya əsaslanmış olmasın?

– İnsan azadlığı bilavasitə hakimiyyətin əsaslandığı qorxunun az, ya çox yayılmasından asılıdır. Qorxuya əsaslanan hakimiyyət oğrulara, quldurlara və ya başqalarına zorakılıq edənlərə aiddirsə, onda tamamilə aydındır ki, bu hakimiyyət bir adamı başqa bir adamın zorakılığından xilas etmək üçün mövcuddur. O yerdə ki adamın necə paltar geyməsi, haradan mal alması, nə kimi yemək yeməsi, bu yeməyi kim ilə yeməsi cəza tədbiri ilə müəyyən edilir, orada insan arzusu qətiyyətlə rədd edilir, insan insanlıq ləyaqətindən məhrum edilir, – deyə cavab verdim.

Tarix fakültəsində oxuyan tələbə sözüünə davam etdi:

– Məgər başqa ölkələrdə şəxsi arzuları nəzərə almayan hakimiyyət yoxdurmu?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Kim bunu inkar edir? Lakin bu və ya başqa bir ölkədə insan şəxsiyyətinin məhv edilməsi dərəcəsi həmin insanın istismar olunması dərəcəsindən asılıdır.

Tələbə bundan belə bir nəticə çıxartdı:

– Deməli, bu istismar insan üçün, bütün bəşəriyyət üçün qanundur.

Başqa bir tələbə dedi:

– Şondip-babu bir dəfə hər şeyi misallarla bizə daha aydın izah elədi. O biri sahildə yaşayan mülkədar Horuş Kundunun və ya Çokrobortinin bütün mülkü süpürgə ilə süpürülüb təmizlənmişdir, indi orada ikicə misqal da xarici duz tapmaq olmaz. Niyə? Çünki onlar öz təbələrini zor vasitəsilə idarə edirlər. Öz təbiəti etibarilə qul olanlar üçün ən dəhşətli bədbəxtlik ağasız qalmaqdır.

Başqa bir tələbə də sözə qarışdı:

– Mən belə bir əhvalat bilirəm. Çokrobortinin kayastha¹ kastasına mənsub olan bir icarədarı var idi. O qətiyyənlə Çokroborti ilə hesablaşmaq istəmirdi. Onu o qədər mühakimə etdilər ki, axırda lap var-yoxdan çıxdı. Elə oldu ki, onun ailəsi bir neçə gün isti xörək yeyə bilmədi; onda bu adam arvadının zinət əşyalarını satmaq qərarına gəldi, – onun bundan başqa çıxış yolu yox idi. Lakin mülkədarın qorxusundan heç kəs bu şeyləri almadı. Çokrobortinin mülkünü idarə edən adam yoxsulun əşyalarına beş rupi qiymət qoydu. Əslində, bunun qiyməti otuz rupi idi. O adam acından ölməmək üçün beş rupiyə razı oldu. Lakin qızıl əşyalar müdirin əlinə keçən kimi dedi ki, mən bu beş rupini icarə haqqına çıxacağam. Biz bunu eşidəndə Şondip-babuya dedik ki, Çokrobortiyə boykot elan edəcəyik. Şondip-babu dedi ki, biz bütün adamları işdən kənar etsək, onda bizim işimizə kömək etmək üçün ancaq çay qırağındakı meyitlər qalacaq. Canlı adamlar öz istədiklərini yerinə yetirə bilərlər, onlar ağdadır; amma öz istədiklərini bacarıb əldə edə bilməyənlər

¹ *Kayastha* – mirzələr kastası

ya gərək o ağalara tabe olsunlar, ya da onların buyruğu ilə ölsünlər. Şondip-babu Çokrobortini sizinlə müqayisə edərək dedi: “İndi Çokrobortinin mülkündə elə bir adam yoxdur ki, “svadeşi” əleyhinə bircə kəlmə də olsa söz deyə bilsin; amma mən nə qədər çalışırsam, Nikhileş öz mülkündə “svadeşi” hərəkətinə yol vermir”.

Mən ona belə cavab verdim:

– Mən “svadeşi”dən də mühüm bir işə başlamaq istəyirəm, buna görə də “svadeşi”yə kömək eləməyə çətinlik çəkirəm. Mən quru dirəklərlə işə girişmək istəmirəm, mənə canlı ağaclar lazımdır. Ancaq mənim görəcəyim iş vaxt tələb edir.

Tarix fakültəsində oxuyan tələbə güldü:

– Sizin nə quru dirəkləriniz, nə də canlı ağaclarınız olacaq. Mən Şondip-babunun fikri ilə razıyam: əldə etmək – zorla almaq deməkdir. Bu sözləri öyrənmək üçün bizə çox vaxt lazım oldu. Bu sözlər məktəbdə öyrəndiyimiz sözlərin tamamilə əksinədir. Mən bir əhvalatı öz gözümlə gördüm: mülkədar Kundunun, Quruçoron Bhaduri adlı töycüyüqanı töycü yığmağa getdilər. Bir nəfər müsəlman icarədarın evində töycü vermək üçün heç bir şeyi yox idi. Bircə cavan arvadı var idi. Bhaduri o adama məsləhət gördü ki, arvadını sat, borcunu ödə. Münasib bir alıcı tapıldı, borc da ödəndi. Mən arvadı satılan kişinin gözündəki yaşı görəndən sonra bütün gecəni yata bilmədim. Mən nə qədər izzətə çəksəm də, bir şeyi özüm üçün aydınlaşdırdım: töycü yığmağa gələn və borcu olan kişini öz arvadını satmağa məcbur edən adam mənim nəzərimdə özümdən qat-qat yüksəkdə durur. Mən bu hadisəyə dözə bilmirəm, gözlərim yaşla dolur, amma bu, onun heç vecinə də deyil! Bizim vətəni xilas etsə, ancaq bu töycüyüqanlar, bu Kundular, Çokrobortilər xilas edəcəkdir!

Mən donub-qaldım. Dedim:

– Belə olan surətdə mənim borcum vətəni bütün bu töycüyüqanların, bütün bu Kunduların, Çokrobortilərin əlindən

xilas etmək olacaqdır! Bir baxın: kələk zəhəri insanın iliyinə qədər işləmişdir. Əlverişli şərait təhlükəli bir şəkil alır. Qadın ərə gedəndən sonra döyülür, lakin özü qayınana olandan sonra daha artıq döyür. İctimai pilləkənin aşağı pilləsində duran bir adam birdən imtiyazlı bir mövqeyə qalxanda, namuslu zəhmətkeşlər onun zülmündən qaçıb qurtara bilməz. Siz fərq qoymadan hamını və hər şeyi, qorxuya əsaslanan hakimiyyət altında saxlayırsınız, buna da qanun deyirsiniz. Buna görə də törətdiyiniz zorakılığı siz eyni sözlə adlandıрмаğa – ona “qanun” deməyə çalışırsınız. Mən bu rəzalətə və amansızlığa qarşı mübarizə edəcəyəm.

Mənim söylədiklərim çox aydın şeylərdir, bunu hər adam heç bir çətinlik çəkmədən başa düşər. Lakin bizim ölkənin oxumuş cavanlarının fikrinə hakimlik edən sxolastika isə həqiqəti öldürməyə xidmət edir...

Ponçunun dayısı arvadının qurduğu kələk məni həmişə düşündürür. Buna qarşı sübut tapmaq çətindir. Keçmiş hadisələrin şahidi olanlar azdır, çox ola bilsin ki, belə şahidlər heç tapılmasın. Amma bir şeyi qabaqcadan demək olar: əslində, heç olmayan bir hadisəni gözü ilə görənlər istədiyini qədər meydana çıxacaqdır, çünki burada qazanc yeri var. Bütün bu kələk – mənim Ponçudan aldığım irsi torpağı geri qaytarmaq məqsədi ilə düzəlmişdi. Mən ayrı bir yol tapa bilmədiyimdən Ponçuya öz mülkündə yer vermək qərarına gəldim. Lakin müəllim belə bir haqsızlığın qarşısında təslim olmaq istəmədi, özü bir tədbir görmək qərarına gəldi:

– Siz təşəbbüs göstərmək istəyirsiniz?

– Bəli.

– Məhkəmə süründürmələrindən o nə əldə edə bilərdi, mən bunu başa düşə bilmədim. Axşam, adi görüş vaxtında müəllim gəlmədi. O, harasa getmişdi, özü ilə bir düyünçə paltar və yataq dəsti aparmışdı. Xidmətçilər mənə ancaq

onu deyə bildilər ki, Çondronat-babu üç-dörd gündən sonra qayıdacaqdır. Mən belə qərara gəldim: “Müəllim şahid tapmaq üçün Ponçunun dayısının yaşadığı yerə getmişdir”. Eyni zamanda, mən əmin idim ki, onun təşəbbüsündən bir şey çıxmayacaqdır.

Müəllimi məktəbdə gözləmərdilər. O, bazar və Durqa-puca¹ günləri səbəbindən bir neçə gün sərbəst idi.

Payız günlərində günəş sönüb qaş qaralanda mənim qəlbimə zülmət çökur. Dünyada çox adam var ki, onların ürəyi daş qala içindədir. Onlar yaşasa da, xarici aləmdə baş verən hadisələrlə maraqlanmırlar. Lakin mənim qəlbim ağacların kölgəsi altında yaşayır. Coşqun küləklər məni əzizləyir, sinəmdə işıqlı kölgələrin bütün tərənləri səslənir. Gündüzlər, günəş parlaq işıq saçanda mənə elə gəlir ki, bizi saysız-hesabsız qayğuları ilə bürüyən dünya həyatda ən mühüm şeydir. Lakin səma qaralanda, kainatın pəncərəsindən yerə qara örtük enəndə məni fikir bürüyür. Sanki, qaranlıq ona görə düşür ki, bütün dünyanı gizlətsin. Sanki, göy ilə yer hər şeyi ucsuz-bucaqsız zülmətə bürümək üçün dilbir olmuşdur. Gündüz könlüm hər tərəfdə həyatın qəlbini duyaraq açılır, axşam olanda öz-özünə qapanıb qalır; işıqla qaranlığın bir-birini əvəz etməsi də bundan ibarətdir. Mən bunu etiraf etməyə bilmirəm. Buna görə də qaranlıq düşəndə, ulduzlar da sevdiyin qızın qara gözləri kimi qırpınmadan dünyaya baxanda, mənim daxilimdə hər şey deyir: ancaq zəhmət – bu zəhmətin hökmdarı həqiqətmi, ya dinmi, bundan asılı olmayaraq insan həyatının başlanğıcı və sonudur demək doğru deyil. İnsan bu həqiqətin və dinin heç də qulu deyil.

Nikhileş, olmaya sən öz “mənliliyini” həmişəlik itirmisən? Axı sənin “mənliliyin” günün qayğılarından sonra ulduzların işığı, kainatın məchul ənginliyini seyrə dalardı! İnsan üçün

¹ *Durqa-puca* – Durqa ilahəsi şərəfinə olan payız bayramı

təklük hissi nə dəhşətli şeydir; elə bir təklük ki, adam əhatə olunduğu rəngarəng dünya ilə zəruri olan əlaqəni tapa bilmir.

Bir gün axşamçağı mənim işim yox idi, heç iş görmək fikrində də deyildim. Müəllim gəlməmişdi. Təklük mənim zavallı qəlbimi parçalayırdı. Bağa getdim. Payız gülündən mənim xoşum gəlir. Mənim bağında dibçəklərdə cürbəcür payız gülü əkilmişdir. Onlar gül açanda, sanki, yaşıl okean səthində müxtəlif rəngli dalğalar köpüklənməyə başlayır. Mən çoxdandır bu güllərin yanına getmirdim, lakin indi qəlbimdə öz-özümə gülərək deyirdim: “Mən unudulmuş, tək qalmış güllərimə təsəlli verməyə gedirəm”. Ay bağda, hasarın üstündən göründü. Möhrənin dibinə qara kölgə düşmüşdü; yuxarıdan səpələnən ay işığı bağın qərb tərəfini işıqlandırır. Elə bil ki, ay arxadan oğrun-oğrun gəlib, qaralığa göz vuraraq gülümsəyirdi. Mən o tərəfə getdim. Orada möhrənin yanında yerə basdırılmış payız gülü dibçəkləri bir xiyaban kimi nəzərə çarpırdı. Birdən, güllərin yanında ot üstündə uzanmış bir adam gördüm. Ürəyim döyündü. Yaxınlaşdım. Bir qadın diksinərək tez ayağa qalxdı. Nə etmək lazımdı? Fikirləşdim ki, gedim, ya burada qalım? Bunların hər ikisi mənim üçün eyni dərəcədə ağır idi. Heç şübhəsiz, həmin bu fikir Bimolaya da iztirab verirdi. Lakin mən qəti bir qərara gələnə kimi Bimola örtüyünü başına atıb evə sarı getdi. Bu dəm mən Bimolanın çəkdiyi dərdin ağırlığını hiss etdim. Öz həyatıma qarşı olan şikayətlərim bir anda yox olub getdi.

Həyəcanla dedim:

– Bimola!

Bimola diksindi, lakin mənə sarı dönmədi. Mən ona yaxınlaşdım. Ay işığı mənim üzümə düşmüşdü. Bimola əllərini sıxmış, gözlərini yumaraq kölgədə durmuşdu.

Dedim:

– Bimola, niyə mən səni qəfəsdə bağlı saxlayım? Məgər sən əsarətə tab gətirə bilərsənmi?

Bimola gözlərini yumaraq durmuşdu, bircə kəlmə də söz demirdi.

– Səni zorla saxlasam, mənim bütün həyatım buxova çevriləcək. Mənim xoşbəxtliyim bundadır mı?

Bimola dinmirdi.

– Mən sənə ürəkdən deyirəm: sən azadsan! Əgər sənin üçün mənim heç bir əhəmiyyətim yoxsa, sənin buxovun olmayacağam.

Bu sözü deyib evə sarı getdim. Yox, bu nə alicənablıqdı, nə fədakarlıqdı! Başqalarını azad etməyincə mən özüm azad olmayacağam. Mən Bimolanı qəlbimin həməili edə bilmərəm, onu ağır bir yük kimi vicdanımda həmişəlik saxlaya bilmərəm. Mən ancaq Tanrıya yalvararaq deyirdim: “Mən xoşbəxt olmağa layiq deyiləm, mən dərd çəkməyə razıyam, ancaq məni azadlıqdan məhrum eləmə! Yalana həqiqət demək, xilas olmaq üçün ona sarılmaq – adamın öz-özünü boğazlaması deməkdir. Məni belə bir intihardan xilas et!”

Qonaq otağına gəldim; Çondronat-babu orada idi. Qəlbim həyəcanla dolu idi; ondan hələ heç bir şey soruşmayaraq, ucadan dedim:

– Müəllim, insan üçün ən əsas şey azadlıqdır. Heç bir şey ona tay ola bilməz, heç bir şey!

O, mənim həyəcanlı olduğumu görüb təəccüb etdi, sualedici bir nəzərlə mənə baxdı.

– Kitablardan heç bir şey anlamaq olmur. Şastralarda mən oxumuşam ki, arzu – zəncirdir. Arzular sənin də, başqalarının da əl-qolunu bağlayır. Lakin belə sözlər öz-özünü yündə boş bir şeydir. Quşu mən, doğrudan da, qəfəsdən buraxandan sonra başa düşdüm ki, quş məni azad etdi. Qəfəsin içində olan şey məni öz arzularımla bağlayır, zəncirin özündən də bərk bağlayır. Dünyada bunu heç kəs başa düşmür. Hamı belə hesab edir ki, təkmilləşmə başqa bir

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yardə olmalıdır. Əslində, təkmilləşmə adamın öz arzularından əl çəkməsi ilə mümkün olur.

Müəllim dedi ki:

– Biz çox vaxt elə düşünürük ki, arzu etdiyimiz şeyi əldə edən kimi azad oluruq. Əslində, azadlıq – adamın öz arzularından imtina etməsi ilə əldə edilir.

– Müəllim, belə sözlər ilk baxışda nəsihətə oxşayır. Əslində, bunlar xalis dirilik suyudur. Allahlar bunu içmiş, əbədi olmuşlar. Biz gözəl şeydən məhrum olmayınca bu gözəl şeyi görmürük. Dünyanı İskəndər¹ deyil, Budda fəth etmişdir. Bunu adi dil ilə deyəndə yanlış səslənir. Belə şeyləri biz nə vaxt nəğmələrdə tərənnüm edə biləcəyik? Dünyanın gizlin saxlanılan həqiqətləri nə vaxt çap olunan kitablarda özünə yer tapacaq, Himalay dağları zirvələrindən enən Qanq suları kimi axacaqdır?

Birdən yadıma düşdü ki, müəllim bir neçə gündür evdə olmur. Harada qaldığı da məlum deyil. Karıxmış halda ondan soruşdum:

– Siz harada idiniz?

– Ponçunun evində.

– Ponçunun evində, dörd günün dördünü də?

– Bəli. Mən Ponçunun dayısı arvadı kimi tanınan qadından bəzi şeylər öyrənmək ümidində idim. O, məni görəndə əvvəl bir az təəccüb elədi. Heç onun ağılına da gəlmirdi ki, təhsilli bir adam belə qəribə hərəkət edə bilər. Amma mən buradan çıxıb getmək fikrində deyildim, o, bunu görüb özünü itirdi. Dedim ki, anacan, siz məndən yaxa qurtara bilməyəcəksiniz – lap məni təhqir etsəniz də... Nə qədər ki mən sağam, Ponçunu müdafiə edə bilərəm. Mən onun anasız qalmış körpə uşaqlarının küçəyə atılmasına dözə bilmərəm”. O, iki gün dinməz-söyləməz mənə qulaq asdı, nə hə dedi, nə yox. Axırda, bu gün gördüm ki, şeylərini yığışdırır. Dedi ki, biz Brindabona gedirik, bizə yolpulı ver.

¹ Makedoniyalı İskəndər nəzərdə tutulur.

O, Brindabona getməyəcək, mən bunu bilirəm, amma gərək ona çoxlu pul verək. Bunun üçün də sənin yanına gəlmişəm.

– Yaxşı, mən nə qədər pul lazımsa verərəm.

– Qarı pis adam deyil. Ponçu ona su səhənglərinə əl vurmağa icazə vermirdi, qarı evə girəndə onunla çox ehtiyatla davranırdı. Buna görə də onların arasında həmişə söz-sov olurdu. Qarı mənə yemək təklif edəndə, mən onun yeməyini rədd etmirdim, o, bunu görüb mənə qarşı çox nəzakətlə rəftar eləməyə başladı. O, çox yaxşı xörək bişirir. Ancaq bunun müqabilində Ponçunun hörmətini itirdim: o, qabaqlar mənə az-çox hörmət edərdi. Heç olmasa, əvvəllər o, məni adam yerinə qoyardı. Amma indi belə bir nəticəyə gəldi ki, mən yeməyi qarıdan nahaq yerə qəbul eləmirəm, guya, bununla onu özümə tabe eləmək istəyirəm. Dünyada, doğrudan da, hiyləsiz dolanmaq olmur. Bu məsələdə kastadan kənar edilmək təhlükəsi də var idi. Əslində, o, çox istərdi ki, mən yalandan düzəltdiyim ifadə ilə qarıya üstün gəlim. Qarı çıxıb gedəndən sonra mən gərək, hər necə olsa, bir neçə gün Ponçunun evində qalam, yoxsa Horiş Kundu orada böyük bir qalmaqal düzəldər. O axı öz əlaltılarına deyib: “Mən Ponçuya yalançı bir dayı arvadı tapdım, amma o, haradansa özünə yalançı ata tapmaqla məni vurub ötdü. Görək bu ata onu necə xilas edəcək”.

Dedim ki, o ya öləcək, ya sağ qalacaq; hər halda, bir dində, cəmiyyətdə, müxtəlif işlərdə xalqa qarşı qurulan kələklərlə, hiylələrlə mübarizədə məğlub olsaq da, sakit ölə bilərik.

BİMOLANIN QEYDLƏRİ

İnsanın bir dəfə dünyaya gəlməsində bu qədər hadisənin baş verə biləcəyini heç təsəvvür də etmək mümkün deyil. Sanki, mən yeddi dəfə bu dünyaya gəlmişəm və bu bir neçə ayda min illər yaşamışam. Vaxt elə sürətlə keçib-gedirdi ki,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

gözlənilməz bir təkan məni bu vəziyyətdən vurub çıxarmasaydı, mən bu hərəkəti heç dərk edə bilməzdim.

Mən ərimin yanında, xarici malları bazardan yığışdırmaq haqqında söhbət açanda mütləq toqquşma olacağını hiss edirdim. Mənə elə gəlirdi ki, mənim gücüm mübahisədədir. Ətrafımdakı mühit özü sehrli idi. Mən Şondipi heç çağırmaq fikrində deyildim; onun kimi böyük adamların okean dalgası kimi mənim ayaqlarımın altında parçalanıb dağılması – həyəcana gətirən həmin mühitin təsiri deyildimi? Bəs Omullo, o təmizürəkli, fleyta kimi zərif gənc? O, mənim yanına gəldi; çay suları səhər şafəqində alışıb-yanan kimi, onun da həyatı yeni rənglərlə bərq vurdu. İlahəyə pərəstiş edən adamın üzü bu ilahəyə necə füsunkar görünə bilmiş, – mən bunu Omulloya baxanda başa düşdüm. Bu qayda ilə mənim Şaktimin qızıl çubuğunun qərribə iş gördüyünə əmin oldum.

Mən yaman qəzəblənmişdim, həm də özümə arxayın idim, bu vəziyyətlə də ərimin yanına getdim. Amma nə oldu? Bu doqquz ildə mən hələ indiyə kimi onun gözlərində belə bir laqeydlik görməmişdim. O, səhra səmasına oxşayırdı, elə bir səhra ki, bircə damla da həyatverən su görünmür, hər tərəf solğun və sönükdü. O, mənə açıqlansaydı, mən, bəlkə də, xilas olardım, lakin indi mən heç bir şeyi bəhanə edib açıqlana bilməzdim. Elə bil ki, mən yanılırdım. Mən, sanki, yuxuda idim, elə bir yuxu ki, ayıldandan sonra adam ətrafında qaranlıq gecədən başqa heç bir şey görmür.

Mən qayınarvadılarımın gözəlliyinə uzun zaman həsəd etmişəm. Mən bilirdim ki, Allah məni belə bir qüvvədən məhrum etmişdir, mənim bütün qüvvəm ərimin sevgisindədir. Bu gün mən məstedici hakimiyyət şərəbı ilə dolu olan öz badəmi tamamilə boşaltdım. Badə yerə düşüb sındı. Bundan sonra mən nə ilə yaşayacağam?

Tələsə-tələsə başımı daradım. Belə bir biabırçılıq olar! Meco-raninin otağının qabağından keçəndə o, ucadan dedi:

– Çoto-rani, sənin başındakı düyünçə, elə bil ki, tullanmaq istəyir! Özünü gözlə, bəlkə, başın da tullanmaq fikrindədir!..

Bir gün bağda ərim mənə dedi: “Sənə azadlıq verirəm”. Azadlığı belə asanlıqla almaq, ya vermək olarmı?! Azadlıq axı əşya deyil. Azadlıq boşluqdur! Mən özümü sevgi dənizinə düşən bir balıq kimi hiss edirdim. Lakin mənə yuxarı qaldırılıb deyəndə ki, budur, sənə azadlığın, mən gördüm ki, nə hərəkət etmək, nə də yaşamaq iqtidarındayam.

Bu gün yataq otağına girdim. Sanki, bütün əşyalarım – asılıqan da, ayna da, yataq da mənə halaya aldı. Bu şeylərin qəlbi və ruhu yoxdur. Onlar bundan azaddır. Onlar boşdur. Sel tamam qurumuş, qayalar və çay sahilindəki daşlar çılpaq qalmışdır: sevgi yox olub getmiş, ancaq əşya qalmışdır.

Yenə də şübhələr mənə “dünyada həqiqət varmı” deyə əzab verməyə başlarkən, Şondipə rast gəldim. Bir həyat başqa bir həyatla toqquşdu, yenə də atəş alovlandı. Bunda yalan nə var? Bu aşib-daşan həqiqətdir, maneələri rədd edən, sahilini aşib keçən bir həqiqət! Mən özümdə hiss etdiyim həqiqət – mənim ətrafımda vurnuxan adamlardan, onların təbəssümündən, danışığından, boro-raninin ağrı deməsindən, meco-raninin istehzasından, onun qulluqçusu İhako-nun nəğməsindən minqat artıq həqiqətdir.

Şondip əlli min tələb edir. Mənim məst olmuş qəlbim deyir: əlli min nədir ki! Mən bunu əldə edərəm. Haradan və necə əldə edərəm – bunun əhəmiyyəti yoxdur. Mən əhəmiyyətsiz bir adamdım, birdən, hamıdan yüksəyə qalxdım. Eynən belə də mənim ancaq arzu etməyimlə hər şey düzələcək. Mən bunu bacararam, bacararam, bacararam! Buna mənim zərrə qədər də şübhəm yoxdur.

Lakin ətrafıma baxaraq mən əmin oldum ki, pulu əldə etmək o qədər də asan deyil. Kalpaturu¹ haradadır? Niyə

¹ Kalpaturu – bolluq və hər arzunu yerinə yetirən ecazkar ağac

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

dünya insana bu qədər qəm-qüssə verir? Hər necə olsa, mən bu pulu əldə edəcəyəm. Mən hər vasitədən istifadə edəcəyəm, heç bir şeydən çəkinməyəcəyəm. Ehtiyac olan yerdə cinayət olar. Şakti üçün günah yoxdur. Oğurluğu oğru eləyir, lakin qarət edilmiş malı qalib gələn racə götürür.

Pulu harada saxlayırlar, kim qoruyur – mən bunun hamısını öyrənmişəm. Gecənin bir hissəsini eyvanda keçirdim. Gözlərimi idarə otağının qapısından ayırmırdım. Bu əlli mini mən dəmir barmaqlıq arxasından necə çıxaracaqdım? Mənim qəlbim amansız olmuşdu. Bircə ovsunla keşikçiləri öldürüb, elə o saat da dəlilik coşqunluğu ilə bu otağa girə bilsəydim! Göyü zülmət bürümüşdü, keşikçilər hər üç saatdan bir dəyişirdi, saat vaxtın çatdığını göstərirdi, bütün bu böyük ev yuxuya dalmışdı, lakin xanımın fikrində əlibiçaqlı quldurlar dəstəsi vəhşi bir vəcd içində rəqs edir, ilahənin razılığını istəyirdi.

Nəhayət, mən Omullonu çağırırdım.

– Vətənə pul lazımdır, sən bunu xəzinədən ala bilərsənmi?

Omullo bu işə hazır olduğunu bildirdi:

– Niyə bilmərəm?

Əfsus! Mən də Şondipə eynən belə cavab vermişdim: “Niyə eləyə bilmirəm?” Omullonun qoçaqlığı məni ruhlandırma bilmədi.

Xahiş etdim ki, de görüm, sən bunu necə edəcəksən?

Omullo mənə elə bir fantastik plan təklif etdi ki, bu, aylıq jurnalda hekayə kimi çap olunmaqdan başqa heç bir şeyə yaramazdı.

Dedim:

– Yox, Omullo, bu uşaqlıqdır.

– Yaxşı, onda mən keşikçiləri pul ilə ələ alaram.

– Pulu haradan taparsan?

O, heç çəkinmədən dedi:

– Bazarı qarət edərəm.

– Buna heç ehtiyac yoxdur. Mənim qiymətli şeylərim var, bundan istifadə etmək olar.

Omullo:

– Ancaq xəzinədar rüşvət almaz, – dedi. – Başqa bir üsul da var.

– Nədir?

– Siz gərək bunu bilməyəsiz. Çox adi bir üsuldur.

– Yox, mən gərək biləm.

Omullo gödəkcəsinin cibindən masanın üstünə əvvəl “Gita”nın¹ kiçik bir nəşrini, sonra da balaca bir tapança qoydu və heç bir söz söyləmədən tapançanı mənə göstərdi.

Belə də dəhşət olar! O, bizim qoca xəzinədarı öldürmək barədə, bircə dəqiqə də olsa, tərəddüd göstərmədi. İlk baxışda adama elə gəlirdi ki, o, heç qarğa da öldürə bilməz. Lakin onun danışıqı tamamilə başqa cür idi. Görünür, bu cavan oğlan qocanı yer üzündə real bir şey hesab etmirdi. Xəzinədar onun üçün boş bir sahə idi, elə bir sahə ki, orada nə həyat var, nə izzət, ancaq bircə beyt var: “Kim bədni öldürsə, heç bir şey öldürmür”².

Mən həyəcanla dedim:

– Omullo, sən nə danışırsan? Bu günahsız qocanın arvadı var, uşaqları var!

– Bizim ölkədə elə bir adam varmı ki, onun arvadı, uşaqları olmasın? Bunu bilin ki, bizim başqalarına yazığımız gəlməklə öz-özümü yazığımız gəlir. Biz öz zərif ürəyimizi yaralamamaq üçün başqalarına zərbə endirmirik, – bax bu, qorxaqlığın ən yüksək dərəcəsidir.

Şöndipin sözlərini cavan bir adamın ağzından eşitmək mənə sarsıtdı. Axı o, hələ çox cavandır, onun hələ yaxşılığa, xeyirə inanan vaxtıdır. Ah, o gərək yaşasın, böyüsün. Mənim qəlbimdə analıq hissi oyandı. Mənim üçün daha nə xeyir vardı, nə şər. Mənim qarşımda ancaq ölümün xoş surəti

¹ “Gita” – “Bhaqavadgita”nın ixtisar edilmiş adı

² “Bhaqavadgita”nın kəlamından

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

canlanırdı. Lakin on səkkiz yaşlı cavan bir oğlanın heç bir təqsiri olmayan qoca bir adamı belə asanlıqla öldürə bilməsi məni dəhşətə gətirdi. Omullonun qəlbi hələ lap təmizdi, onun sözləri bu cəhətdən mənə daha dəhşətli göründü. Sanki, körpə bir uşaqda mən ananın və atanın günahını görürdüm. Mən onun iri, aydın, ümid və ehtirasla dolu olan gözlərinə baxanda qəlbimdə nəyinsə sarsıldığını hiss etdim. Bu cavan oğlan birbaşa uçuruma gedirdi. Onu kim xilas edəcəkdə? Ah, mənim vətənim əsl ana olub, Omullonu bağrına basıb, bu sözləri deyə bilsəydi: “Oğlum, mən ki səni xilas edə bilmirəm, onda məni xilas etməyin mənası yoxdur”.

Mən yaxşı bilirəm: yer üzündə ən ali hakimiyyət öz əzəmətini iblislə dilbir olmaqla əldə edir. Yalnız Ana iblisin əzəmətini ayaq altına alıb tapdalaya bilər. Ana həyata rəvnəq verməyə çalışır. Bu gün mən çox istəyirdim ki, o cavan oğlanı ölümdən xilas edim.

Mən indicə Omullodan oğurluq etməyi xahiş etmişdim. İndi bunun əksini ona söyləsəydim, o, mənim bu fikrimi qadın zəifliyi hesab edib gülərdi. Kişilər qadın zəifliyini ancaq bir şərtlə qəbul edirlər: o zaman ki, dünya qadın üçün oyuncaq olur.

– Omullo, çıx get, sən heç bir şey etməyəcəksən. Pulu özüm taparam.

Qapıya yaxınlaşanda mən onu geri çağırdım.

– Omullo, mən sənin didinəm, bu gün, təqvim üzrə qardaşa təntənəli surətdə xeyir-dua vermək mərasimini¹ icra etmək günü deyil. Əslində, ilin hər günündə bu mərasimi icra etmək olar. Sənə xeyir-dua verirəm, Allah səni öz pənahında saxlasın!

Omullo donub-qaldı: o, mənim belə bir söz söyləyəcəyimi gözləmirdi. Sonra əyilib təzim etdi və ayağımdan torpaq götürdü. Onun gözləri yaşarmışdı. Ah, qardaşım, mən

¹ “Qardaşa xeyir-dua vermək mərasimi” hind ailəsində ildə bir dəfə olur. Bu ayın ondan ibarətdir ki, böyük bacı qardaşının alınına səndəl yağından nişan qoyur. Ayın vaxtı qardaşla bacı bir-birinə hədiyyə verir.

ölməyi qət etmişəm, qoy mən sənin günahlarınla ölüm, sən təmiz və ləkəsiz qal.

Omulloya dedim ki:

– Sən qardaşlıq xatirinə öz tapançanı mənə bağışla.

– Didi, o, sizin nəyinizə lazımdır?

– Mən ölməyi öyrənəcəyəm.

– Bəli, bacı, qadına da ölmək və öldürmək lazım gələcəkdir. – Bunu deyib tapançanı mənə verdi.

Onun gənclik ifadəsi duyulan üzünün aydın xətləri, səhər şəfəqinin ilk şüaları kimi, mənim həyatıma işıq saçdı.

Tapançanı sarinin altında, sinəmin üstündə gizlədib, öz-özümə dedim: “Qardaşa olan ehtiramın bu hədiyyəsi mənim nicatımın son vasitəsidir”.

Qəlbimdə, sanki, həmişəlik bir guşə açıldı: qadının analıq hissləri bu guşədə saxlanır. Lakin sevgilim gəlib analıq səadəti otağımın qapısını örtəndə xoşbəxtliyə olan yol yenə də gözdən itdi.

Ertəsi gün Şondiplə görüşdük. Mənim qəlbimdə yenə dəlicəsinə bir rəqs başlandı. Axı bu nədir? Mən heç belə olmuşdummuydu? Yox, olmamışdım! Mən ömrümdə heç bu qədər həyasızlıq, bu qədər hiyləgərlik görməmişdim. Birdən, ilanlar ovsunçusu mənə yaxınlaşdı, mənim paltarım-dan çıxardığı ilanı göstərdi. Məndə ilan heç olmamışdır. İlan həmişə ovsunçuda olardı. Mənim qəlbimə bir iblis hakimdir, indi mən nə eləsəm, bunu mən eləmirəm, o eləyir.

Bu iblis bir gün əlində odlu məşəllə mənim yanıma gəlib dedi: “Mən sənin vətəninəm, mən sənin Şondipinəm, sənin üçün məndən əzəmətli bir şey yoxdur, – “Bonde Matorom!” Mən əlimi sinəmə qoyub dedim: “Sən mənim dinimsən, sən mənim cənnətimсэн! Mənim nəyim varsa, sənin sevginə daldıracağam, – “Bonde Matorom!”

“Beş min lazımdır?” “Yaxşı, beş min gətirərəm”. “Bu pul sabah lazımdır?” “Çox gözəl, bu pul sabah sizə çatar!” Bu beş min, bu hədiyyə – şərab köpüyü kimi – dəhşətli bir

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ehtiras içində uçub gedəcək, sonra sərxoşcasına bir eys-ışrət başlanacaq, sakit dünya ayaqlarımın altında titrəyəcək, gözlərimdən qılgıncımlar saçılacaq, qulaqlarımda şiddətli bir göy gurultusu qopacaq, mən ətrafımda olan şeyləri anlaya bilməyəcəyəm, səndirləyə-səndirləyə gedib ölümün ağuşuna atılacağam; alov bir anda sönəcək, külək külü havaya sovuracaq, heç bir şey qalmayacaq.

Bu pulu mən haradan tapa bilərdim, – bunun üçün çox fikirləşdim. Bir gün şiddətli bir həyəcan təsiri altında bu pulu lap aydınca öz qarşımda gördüm. Ərim hər il Puci bayramında gəlinlərin hərəsinə, hörmət əlaməti olaraq, üç min rupi pul bağışlayır. Bu pul hər il onların adına banka qoyulur. Bu il də, həmişəki kimi, gəlinlərə pul bağışlamışdı, ancaq pul hələ banka göndərilməmişdi. Mən pulun harada saxlanıldığını da bilirdim: pul bizim yataq otağının yanında, kiçik yataq otağının küncündə, dəmir sandıqda idi.

Ərim hər il bu pulu Kəlküttə bankına aparırdı, bu il aparmamışdı. Mən bu məsələdə taleyin əlini görürdüm. Pul ölkəyə lazım olduğu üçün ləngiyib qalmışdı. Kimin hünəri vardı ki, onu banka aparsın? Mənim nə haqqım vardı ki, onu götürməyim?! Dağıdıcılıq ilahəsi sədəqə kasasını uzadıb dedi: “Mənə ver, mən acam”. Mən bu beş min rupi ilə ürəyimin qanını verirəm. Ah, ana! Öz pulundan məhrum olanlar çox da zərər çəkməyəcək, amma sən məni lap dilənçi edəcəksən.

Əvvəllər mən öz ürəyimdə boro-ranini və meco-ranini mənim xoş təbiətli ərimi aldadıb, ondan pul almaqda təqsirləndirirdim. Mən dəfələrlə ərimə demişdim:

– Onlar ərləri öləndən sonra bir çox şey gizlədiblər ki, bu heç onların deyil.

O susur, heç bir söz demirdi. Belə olanda mən acıqlanmağa başlayırdım, deyirdim ki, onlara hədiyyə vermək lazımdırsa, ver; amma niyə onlara icazə verirsən ki, səni soysunlar?

Allah mənə gəlinləri müqəssir etməkdə gizlin-gizlin gülürmüş. İndi mən özüm ərimin sandığından boro-raninin və meco-raninin pulunu oğurlamaq istəyirdim.

Ərim axşam kiçik paltar otağında soyundu, açarları cibindən götürmədi. Mən açarları gizlincə onun cibindən çıxarıb sandığı açdım. Sandığı açanda azacıq səs çıxdı, mənə elə gəldi ki, bu səsə bütün dünya yuxudan oyandı. Əlim-ayağım soyudu, ürəyim bərk döyündü.

Dəmir sandıqda balaca bir qutu vardı. Qutunu açdım, orada banknot deyil, səliqə ilə qoyulmuş gineya¹ vardı. Hər paketdə nə qədər pul olduğunu saymağa vaxtım yox idi; iyirmi paketin iyirmisini də götürüb sarimə bağladım.

Bu, ağır yük idi. Oğurlanmış pulun ağırlığı altında mən özümü lap əzilmiş hiss etdim. Bu pul banknot olsaydı, oğurluq mənə bir o qədər də böyük görünməzdi, lakin mənim əlimdəki qızıl idi.

Mən qorxa-qorxa otaqdan çıxdım. Bu otaq indi mənim üçün yad bir otaq oldu. Oğurluq etməklə bu otağa olan haqqımı itirmişdim.

Pıçıldayaraq öz-özümə deyirdim: “Bonde Matorom!”, “Bonde Matorom!” Vətən, mənim vətənim! Mənim gözəl vətənim! Bütün qızillar vətənidir, heç kəsin deyil!

Gecənin qaranlığında düşüncə zəifləyir. Ərim yan otaqda yatırdı. Mən gözlərimi qıyaraq onun yanından keçdim, sarimin ucuna bağladığım düyünçəni bərk-bərk sinəmə sıxaraq ontohpurun damına çıxdım. Hər paket məni sancırdı. Səssiz gecə başımın üstündə durub məni barmağı ilə hədələyirdi. Mən öz evimi vətənimdən ayrı təsəvvür edə bilmirdim. Bu gün mən evimi soymuşam, deməli, vətənimə də soymuşam. Tutduğum bu günah iş məni evimlə bərabər vətənimdən məhrum etdi. Mən dilənə-dilənə vətənə xidmət etsəydim, lazım olan məbləği yığmadan ölsəydim – bu başa çatdırılmamış xidmət özü də vətənə hörmət olardı, ilahə də bunu qəbul

¹ *Gineya* – iyirmi bir şillinqə bərabər ingilis pulu – qızıl sikkə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

edərdi. Oğurluq xidmət deyil. Oğurlanmış şeyi mən necə vətənə verə bilərəm? Mən vətəni bu oğurlanmış şeydə qərq elədim. Mənim qismətim ölməkdir. Mən ləkələnmiş bir adamam, belə bir adam niyə vətənə öz əlini toxundursun?

Pulu qaytarıb dəmir sandığa qoymaq mümkün deyildi. Bir daha otağa qayıtmağa, açarı götürməyə, sandığı açmağa taqətim qalmamışdı. Mən, yəqin ki, şüurumu itirib ərimin qapısı ağzında yıxılıb qalardım. Bircə yol qalırdı, o da bu başlanmış işi sona çatdırmaqdı.

Qaranlıq, soyuq göydə bircə parça da bulud yox idi, ulduzlar sayrışırdı. Mən damda uzanıb düşünürdüm: “Gecənin zülməti bu ulduzları öz qoynunda sevə-sevə qoruyub saxlayır, mən vətən adından bu ulduzları, bu qızıl pul kimi oğurlasaydım, gecə həmişəlik yetim qalardı, qaranlıq göy kor olardı, mən də bütün aləmi qarət etmiş olardım”. Mənim oğurluğum pul oğurluğu deyildi. Mənə elə gəlirdi ki, göyün əbədi işığını götürüb qaçmışam, bütün kainatı qarət eləmişəm, inamı, etimadı oğurlamışam.

Gecəni damda keçirdim. Səhər tezdən şala бүrtünüb yavaşca öz otağıma getdim; mənim fikrimcə, ərim bu zaman gərək evdən getmiş olaydı.

Meco-rani evyandakı gülləri səhənglə sulayırdı.

O, ucadan dedi:

– Çhoto-rani, təzə xəbər var, eşitmişən?

Mən dayanıb durdum, heç bir söz demədim, ürəyim bərk döyündü. Mənə elə gəldi ki, sarimin ucuna bağladığım gineyalar çox qabarıq görünür. Fikrimdən belə bir şey keçdi: “Birdən bu qızıl pullar sarini yırtıb cingilti ilə eyvana töküldü, öz-özünü qarət edən oğru qulluqçuların gözü qabağında tutuldu?!”

Meco-rani sözünə davam etdi:

– Sizin Debi Çoudhuraninin¹ quldur dəstəsi imzasız məktub göndərib, qaynımızın kassasını yarmaqla bizi qorxudurlar.

¹ *Debi Çoudhurani* – Bonkimçondro Çotopadhayın eyniadlı romanının qəhrəmanı (qadın); kəndli üsyançıların başçısı olmuşdur. Bu ad burada istehza ilə söylənmişdir.

Mən oğru kimi dayanmışdım. Dinib-danışmırdım.

– Qaynıma mən məsləhət gördüm ki, səndən kömək istəsin. İlahə, bizə rəhmin gəlsin, öz quldur dəstəni sakitləşdir. Biz daha çox sizə hörmət edirik. Bax gör ətrafda nə qədər hay-küy var! Bizə yazığın gəlsin, evin qarət olunmasına yol vermə!

Mən heç bir söz demədim, tez yataq otağına getdim. Mənim ayağım lilə düşmüşdü, buradan çıxıb bilmirdim, nə qədər çalışırıdım, daha artıq lilə batırıdım.

Pulu dərhal Şondipə vermək lazımdı, onda mən xilas olardım. Mən daha öz yükümü daşımaq imkanında deyildim, belim qırılırdı.

Bir az sonra mənə dedilər ki, Şondip səni gözləyir. İndi bəzək-düzək vaxtı deyildi. Şala bürünüb tez otaqdan çıxdım.

Şondiplə bərabər Omullo da gəlmişdi. Elə bil ki, məndə qalan qürur bütün bədənimdən aşağı süzülür, ayaqlarının altına çatacaq yerə keçirdi. Bu gün mən bu uşağın qarşısında öz həyasızlığımı açıb göstərməli idim. Onlar bir yerdə mənim oğurluğumu müzakirə edəcəklər, məndə örtünmək üçün bircə parça da şey qoymayacaqlar.

Biz arvadlar heç vaxt kişiləri başa düşməyəcəyik. Kişilər öz arzularının arabası üçün yol çəkməyə başlarkən – kainatın qırılmış qəlbinin xırda qırıntılarını öz yollarına döşəməkdən də çəkinməzlər. Onlar əmələ gətirdiyi ajiotaj içində xalığın yaratdığı bütün şeyləri məhv etməkdən zövq alırlar. Mənim biabır olmağım onların heç vecinə də deyil. Onlar insan həyatının qədrini bilmirlər, onların bütün diqqəti öz məqsədlərini həyata keçirməyə həsr olunmuşdur. Heyhat! Mən onlar üçün nəyəm? Coşqun bir sel qabağında bitən çöl çiçəyi!

Şondip məni məhv etməklə nə qazanacaq? Beş min rupi. Yoxsa mənim pulumdan artıq məndə qiymətli bir şey yoxdur? Əlbəttə var. Mən bunu onun özündən eşitmişəm. Ancaq buna görə də mən bütün dünyanı vecimə almadım.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

İnandım ki, mən işıq, həyat, qüvvət, əbədiyyət vermək imkanındayam, buna görə də məni tutub saxlayan bütün şeyləri rədd edərək geniş dünyaya çıxdım. Bir adam, doğrudan da, mənə belə bir fərəh verə bilsəydi, mən öləndən sonra da yaşayardım, bütün dünya əlimdən çıxsa da, heç bir şey itirməzdim. Kim mənə deyə bilər ki, bunlar hamısı yalandır? Məgər məndə yaşayan ilahə pərəstiş ediləcək bir qüvvəyə malik deyildimi? Yoxsa mənim eşitdiyim himnlər yeri göylərə qaldırmaq üçün deyil, cənnəti dünya torpağına döndərmək üçün oxunurdu, – axı bu himnə görə mən göydən yerə enmişdim?! Şondip diqqətlə mənə baxıb dedi:

– Kraliça, pul lazımdır.

Omullo mənə baxdı. O, mənim anamın oğlu deyildi, lakin onun anası vardı: bu ana hamı üçün vahid bir ana idi. Ah, bu zərif üz, bu nəvazişli gözlər, bu məsum gənclik illəri! Mən qadınam, mən ona ana ola bilərəm. Lakin o, mənə zəhər təklif eləsə, mən içərəm.

“Kraliça, pul lazımdır!” Mən çəkdiyim xəcalətdən, duyduğum qəzəbdən gətirdiyim qızılı Şondipin üstünə atmaq istəyirdim. Mən ha əlləşirdim, sarimin düyününü açma bilmirdim, barmaqlarım tıtrayırdı. Nəhayət, pul paketləri masanın üstünə töküldü. Şondipin üzü tutuldu. O, yəqin, elə zənn etmişdi ki, paketdəki pullar yarımğineyadır. Gör necə qəzəbləndi! Zəiflərə qarşı ondakı etinasızlığa bax! Elə bil, məni vuracaqdı! Yəqin elə düşünürdü ki, mən onunla çənə-boğaza başlayacağam, beş mini iki-üç yüzə endirəcəyəm. Elə anlar olurdu ki, mən fikirləşirdim: o, bütün paketləri pəncərədən bayıra atacaqdır... Məgər o dilənçidir? O padşahdır!

Omullo:

– Kraliça, – dedi, – daha yoxdur?

Onun səsinə böyük bir mərhəmət duyulurdu, mən az qalır ki, hönkürtü ilə ağlayım. Mən var gücümü toplayıb özümü saxladım, ancaq çiyinlərimi çəkdim.

Şondip paketlərə əl vurmurdu, yenə də susurdu.

Mən getmək istəyirdim, ancaq ayaqlarım tərپәнmirdi, elə bil ki, yer yarılsa da, mən yerimdən tərپәнə bilməyəcəkdım.

Mənim düşdüyüm bu həqarətli vəziyyəti Omullo başa düşdü. Birdən o, sanki, sevincini saxlayaraq həyəcanla dedi:

– Yoxsa bu azdır? Lap bəsdır? Kralıça-dıdı, siz bızı xilas etdınız!

O, tələsə-tələsə paketi açdı, gıneyalar cıngıltı ilə masanın üstünə töküldü. Qara pərdə bir anda Şondıpın üzündən düşdü, onun gözləri sevinclə parıldadı. Sevincini saxlaya bilməyərək kreslodan cəld qalxdı, mənə sarı yüyüdü. Mən onun nə etmək istədiyını bilmirdım. Mən Omulloya baxdım, onun rəngı ağardı, elə bil ki, onu qamçı ilə vurdular. Mən var gücümlə Şondıpi itələdım. Onun başı mərmər masaya dəydi, o, yerə yıxıldı. Bir müddət yerindən tərپәнmədı. Belə bir hərəkət coşqunluğundan sonra gücdən düşərək istər-istəməz kreslodadı oturdım. Omullo fərəhlə gülümsəyirdı. O heç Şondıpe baxmayaraq, ayağımdan torpaq götürüb mənim yanımda oturdu. Ah, mənim qardaşım! Ah, mənim oğlum! Sənin göstərdıyın bu pərəstış – mənim boşalmış canımda dirıllıq suyunun son damlasıdır! Mən daha özümü saxlaya bilmədim, gözlərımdən yaş sel kımı axdı. Sarımın ucunu əllərımlə üzümə sıxaraq hönkür-hönkür ağladım. Omullonun əlləri mehribanca mənim ayaqlarıma toxunurdu, mən bunu hiss etdıkəcə hönkürtü daha da şıddətlənırdı.

Bir qədər sonra sakit olub, gözlərımı açdım. Şondıp, heç bir şey olmamış kımı, masanın yanında oturmuşdu, qızıl pulları yaylığına qoyub bağlayırdı. Omullo mənim ayaqlarımın yanımdan qalxdı, – onun gözləri yaşla dolmuşdu.

Şondıp mənə sakitcə baxaraq dedi:

– Altı min rupıdır.

Omullo dedi:

– Şondıp-babu, bıze axı bu qədər pul lazım deyıl. Mən hesablamışam, yəqın eləmişəm ki, işə başlamaq üçün hələlik üç min beş yüz rupı də kifayətdır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Şondip ona belə cavab verdi:

– Bizim işimiz ancaq buradakı işlə bitmir. Bizə nə qədər pul lazım olacaq, – bunu dürüst hesablamaq olarmı?

– Qoy belə olsun, hər halda, bundan sonra nə qədər pul xərclənəcəksə, ona mən cavab verirəm. Pulun iki min beş yüzünü kraliça-didiyə qaytarın.

Şondip mənə baxdı. Mən həyəcanla dedim:

– Yox, yox! Mən pula heç əl də vurmaq istəmirəm! Onu nə eləyirsiniz eləyin.

Şondip Omulloya baxdı:

– Kişilər qadın kimi bəxş etmək iqtidarındadırlarmı?

Omullo ah çəkərək cavab verdi:

– Qadınlar ilahədir.

Şondip sözünə davam etdi:

– Biz kişilər artıq qalan qüvvəmizi verə bilərik, qadınların qisməti isə özlərini fəda etməkdir. Qadınlar uşağa həyat verirlər, kənardan heç bir şey almadan onu öz bədənləri ilə bəsləyirlər. Bimolanın hədiyyəsi həqiqi hədiyyədir. – Şondip mənə müraciət etdi: – Kraliça, sizin bugünkü hədiyyəniz ancaq puldan ibarət olsaydı, mən ona heç əl də vurmazdım. Siz elə bir şey vermisiniz ki, bu, sizin həyatınızdan qiymətlidir.

İnsanın, bəlkə də, iki ağılı var. Mən bir tərəfdən başa düşürdüm ki, Şondip məni aldadır, bir tərəfdən də çalışırdım ki, bunları yaddan çıxarıram. Şondipdə iradə deyil, qüvvət var. Buna görə də o, adamı, eyni zamanda, həm həyata doğru cəlb edir, həm də ox ilə öldürür. Allahın əbədi oxqabısı onun əlindədir, ancaq bu oxqabı iblis oxu ilə doludur.

Bütün qızılar Şondipin yaylığına sığışmadı.

Mənə dedi:

– Kraliça, yaylığınızı mənə verə bilərsinizmi?

Yaylığı alandan sonra əvvəl onu başına qoydu, sonra da, heç gözlənilmədiyi halda, ikiqat olub mənə təzim etdi.

– İlahə, mən bayaq sizi təbrik etmək üçün sizə yaxınlaşmaq istəyirdim, amma siz məni itələdiniz. Sizin zərbənizi

mən xeyir-dua kimi qəbul etdim. – O, başının zədələnmiş yerini mənə göstərdi.

Yoxsa mən, doğrudan da, səhv eləmişəm? Məgər Şondip mənə yaxınlaşarkən pronam etmək üçün əllərini uzatmamışdı mı? Deyəsən, Omullo da onun gözlərinin və üzünün ehtirasla alışıb-yandığını duydu. Şondip mədhiyyə nəğmələri üçün çox gözəl hava seçməyi bacarır. Mən ona qarşı dura bilmirəm. Mənim gözlərimi, sanki, dumanlandırır, mən həqiqəti görə bilmirəm. Şondip mənim zərbəmin əvəzini ikiqat çıxdı: onun zədələnmiş başını görəndə ürəyim qana döndü.

Şondip pronamını qurtarmamışdı ki, mənim oğurluğum tamamilə başqa bir əhəmiyyət kəsb etdi. Qızıl masanın üstündə idi, adamların danlağına və məzəmmətinə baxmayaraq, bərq vura-vura gülürdü. Omullo da mənim kimi yanılırdı. Omullonun etdiyi pərəstiş rast gəldiyi maneəni aşaraq yeni bir qüvvətlə alovlandı. Onun qəlb kasası yenə də həm Şondipə, həm də mənə göstərdiyi pərəstişlə doldu. Bu gəncin gözləri, səhər ulduzu kimi saf bir inam və etiqadla, nəvazişlə parıldaırdı. Mən oğurluq elədim və edilən təzimi qəbul etdim, mən öz günahlarımdan təmizləndim. Omullo mənə baxıb təzim edərək dedi: “Bonde Matorom”.

Mən həmişə ancaq tərif eşidə bilmərəm. Məndə də elə bir şey qalmamışdı ki, daxili “mən”im öz-özümə olan hörmətimi müdafiə edəydi. Yataq otağına girəndə iltirab çəkirdim. Dəmir sandıq qaşqabağını tökərək mənə baxırdı. Yatağım, elə bil ki, məni hədələyirdi. Bu böyük həqarətdən baş götürüb qaçmaq istəyirdim. Lakin yadıma düşdü ki, Şondip mənə yenə də mədhiyələr söyləyəcəkdir. Hara ayaq basam, mənim biabırçılığımın dərin uçurumunda ancaq bu mehrabın işığı yanırdı, ətraf tamam boşluq olurdu. Buna görə də mən gərək gecə-gündüz bu mehrabın yanında olaydım. Mən gərək həmişə tərif olunam, çünki mənim şərab qədəhim boşalan kimi mən daha yaşamayacağam. Mənim

bütün qəlbim Şondipin sözlərini eşitməyə can atır. Mənə öz varlığımın qiymətini başa düşmək üçün ancaq o lazımdır.

Ərim nahar eləyəndə mən onunla üz-üzə otura bilmirəm. Onun arxa tərəfində otururam. Meco-rani də içəri girəndə mən elə oturmuşdum.

– Qardaşım, sən hədə-qorxu ilə dolu olan məktublara gülə bilərsən, amma mən onlardan qorxuram. Bizə bağışladığın pulu sən hələ banka göndərməmişən?

Ərim:

– Yox, – cavab verdi, – vaxtım yox idi.

– Bax, qardaş, sən çox ehtiyatsızlıq eləyirsən, o pullar...

Ərim gülərək əlavə etdi:

– ...Mənim yataq otağımın yanındakı otaqda dəmir sandıqdır.

– O pulları oradan oğurlasalar, sən buna nə deyərsən?

– Soyğunçular mənim otağıma girə bilsələr, bir gün səni də oğurlaya bilərlər.

– Sən narahat olmaya bilərsən, məni heç kəs aparmaz. Amma sənin otağında oğruları daha artıq maraqlandıran şey var. Qardaşım, sən zarafat eləmə, pulu nahaq yerə evdə saxlayırsan.

– Bir neçə gündən sonra Kəlküttə bankına vergi pulları göndəriləcək, sizin də pulunuzu onda göndərərəm.

– Bax yadımdan çıxartma! Sən axı yaman huşsuzsan!

– Pulu oradan oğurlasalar, bu, məndən gedəcək, bunun sənə dəxli olmayacaq.

– Qardaşım, sən belə şeylər danışanda mənim bədənimə titrətmə tutur. Yoxsa mən özümünkünü səninkindən ayırıram? Sizi soysalar, bu elə məni də soymaq deməkdir! Tale mənim hər şeyimi əlimdən aldı. Yoxsa taleyin mənə necə bir Lakşman¹ qayın göndərdiyini başa düşmürəm? Qardaş,

¹ *Lakşman* – qədim hind dastanı “Ramayana”nın qəhrəmanı. Ramanın kiçik qardaşı. Rama öz arvadı Sita ilə sürgünə gedəndə Lakşman da onun ardınca getmiş, qardaşı ilə bərabər bütün məhrumiyətlərə dözmüş, təhlükəli günlər keçirmişdir.

mən sizin boro-rani kimi gecə-gündüz ancaq öz Allahım barəsində fikirləşə bilmirəm. O şeyi ki mənim Allahım mənə göndərib, bu – tamamilə mənə kifayətdir. Çoto-rani, bəs sən niyə ağac bəbə kimi susursan? Bilirsən, qardaşım, məsələ nə yerdədir? Çoto-rani elə güman edir ki, mən sənə yaltaqlanıram. Əlbəttə, lazım olsa, mən bundan da istifadə edərdəm. Amma sən bizdən yaltaqlıq gözləmirsən, sən elə qayın deyilsən. Sən Madhobo Çokroborta oxşasaydın, onda bizim boro-rani də ibadətdən üz döndərərdi, günlərini yalvara-yalvara səndən yarım pəysə da olsa pul almaqla keçirərdi. Yəqin ki, bu, onun xeyrinə olardı. Onun daha vaxtı qalmazdı ki, səni məzəmmət eləsin, fitnə-fəsad düzəltsin.

Bu qayda ilə meco-rani sərbəstcə çərənləyir, arabir də ərimin diqqətini süfrəyə qoyulan balığa, lanqusta, pörtülmüş tərəvəz və başqa yeməklərə cəlb edirdi.

Mənim başım gicəllənirdi, ləngimək olmazdı, elə bu saat bir şey fikirləşmək lazımdır. Bu vəziyyətdən çıxmaq üçün düşünməyə başlayanda, meco-raninin boşboğazlığı tamamilə dözülməz bir şey olurdu. Bundan da başqa, mən yaxşı bilirdim ki, meco-raninin gözündən heç bir şeyi yayındırmaq olmaz. O, arabir mənə baxırdı. O, mənim üzümdəki ifadədən bir şey duymuşdumu, – bunu bilmirəm, amma mənə elə gəlirdi ki, hər şey ona aydındır.

Belə də cəsarət olar! Mən etinasızlıqla gülümsəyib uca-dan dedim:

– Doğrudan da, görünür, meco-rani mənə inanmır, oğru-lar, soyğunçular haqqında da söhbətin heç yeri deyil.

Meco-rani yalandan gülümsəyərək dedi:

– Bax, sən doğru dedin, ən təhlükəli oğurluğu arvad-lar eləyir. Amma mənə qalsa – mən axı kişi deyiləm. Mənə kələk gəlmək olar?

– Siz belə bir şeydən qorxursunuzsa, onda mən bütün qiymətli şeylərimi sizin yanınızda girov qoya bilərəm.

Meco-rani gülərək sözünə davam etdi:

– Siz qulaq asın, görün çhoto-rani nə deyir. Elə itkilər var ki, onu nə bu dünyada, nə də o dünyada girov ilə əvəz etmək olmaz.

Biz deyişərkən ərim bircə kəlmə də söz demədi. Nəharını yeyib getdi, evdə qalıb dincəlmədi.

Mənim ən qiymətli bəzək şeylərimin çoxu xəzinədərdə idi, ona saxlamağa verilmişdi. Məndə qalanların qiyməti otuz-otuz beş min rupidən artıq eləməzdi. Mən mücrünü gətirib gəlinimizin qabağında açdım.

– Meco-rani, mən qiymətli şeylərimi sizin yanınızda qoyuram. Bundan sonra siz heç bir şeydən narahat olmaya bilərsiniz.

Meco-rani süni bir heyrət göstərərək ucadan dedi:

– Ah, ana! Sən məni lap təcəübləndirdin! Doğrudan da, yoxsa elə güman edirsən ki, mən gecələr yatmıram, qorxuram ki, mənim pulumu oğurlarsan?

– Mən sizin bu qorxunuzda pis bir şey görmürəm. Başqasının niyyətini bilmək olarmı?

– Sən bu qayda ilə mənə etimad etməyi öyrətmək istəyirsən? Mən heç bilmirəm öz bəzək-düzəyimi hara qoyum, indi səninkini də qorumalı olacağam!? Bilirsən, əzizim, öz bəzək-düzəyini götür apar, gör ətrafda nə qədər nöker-qaravaş var!

Meco-raninin yanından qonaq otağına gedib Omullonun dalınca adam göndərdim. Şəndip də onunla bərabər gəldi. Vaxt itirmək olmazdı. Şəndipə dedim:

– Mənim işim Omullo ilədir, siz...

Şəndip soyuq bir tövrlə gülümsəyərək ucadan dedi:

– Siz bizə ayrı-ayrı nəzərlə baxırsınız? Əgər Omullonu məndən ayırmaq istəyirsinizsə, mən buna etiraz eləmirəm.

Mən ayaq üstə durmuşdum, onun sözünə cavab vermədim. Şəndip sözünə davam etdi:

– Çox gözəl, Omullo ilə işinizi qurtardıqdan sonra siz gərək mənimlə xüsusi söhbət eləməyə razılıq verəsiniz. Bunu

etməsəniz, mən məğlub olaram. Mən hər şeyə dözə bilərəm, bircə məğlubiyyətə yox! Mənim hissəm hamınınkindən çox olmalıdır. Bütün ömrüm boyu tale ilə mən bunun üçün vuruşuram, ona qalib gəlirəm.

Şondip acıqlı-acıqlı Omulloya baxaraq otaqdan çıxdı. Mən Omulloya dedim:

– Qardaşım, Lakşman, sən gərək bir tapşırığı yerinə yetirəsən.

– Didi, sizin arzunuzu yerinə yetirmək üçün mən canımdan keçməyə hazırım.

Mən zinət mücrüsünü şalımın altından çıxarıb Omulloyun qabağına qoydum:

– Mənim bu bəzək şeylərimi girov da qoya bilərsən, sata da bilərsən, – mənə mümkün qədər tez bir vaxtda altı min rupi lazımdır.

Omullo həyəcanla dedi:

– Yox, didi, yox, bu zinət şeylərini nə satmaq, nə də girov qoymaq lazımdır, mən sizə altı min taparam.

Mən səbirsizliklə sözümə davam etdim:

– Elə demə. Mən bircə dəqiqə də gözləyə bilmərəm. Mücrünü götür, gecə qatarı ilə Kəlküttəyə get, sabah yox, o birisi gün mənə altı min rupi gətir.

Omullo mücrüdən brilyant boyunbağını çıxartdı, onu qaldırıb işığa tutdu, sonra dilxor halda yenə də mücrüyə qoydu.

– Brilyant boyunbağını əsl qiymətinə satmaq sənin üçün çətin olacaq, buna görə də sənə otuz mindən artıq qiyməti olan bəzək şeyləri verirəm; hamısını sata bilsən, lap yaxşı; mənə altı min lazımdır.

Omullo mənə dedi:

– Didi, Şondip-babu ki sizdən altı min almışdır, – bunun üstündə mən onunla dalaşmışam. Bunun necə bir biabırçılıq olduğunu deməyə mən heç söz tapmıram! Şondip-babu bizi öyrədir ki, vətən naminə abır-həyanı atmaq lazımdır. Bəlkə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

də, o haqlıdır. Axı bu, başqa şeydir! Mən elə bir qüvvətə malik olmuşam ki, bunun köməyi ilə nə özüm ölməkdən qorxuram, nə də başqasını öldürməkdən iztirab çəkirəm. Amma mən sizdən alınan pul üçün xəcalət çəkməyə bilmirəm. Şondip-babu məndən çox-çox qüvvətlidir, o, zərrə qədər də xəcalət çəkmir. O deyir ki, pul kimin daxilində, onundur” fikrindən əl çəkmək lazımdır, belə olmasa, onda “Bonde Matorom” nəyə gərəkdir?

Omullo danışdıqca təsəvvürü daha artıq qızışdı. Mənim diqqətlə qulaq asdığımı görüb daha da ruhlanırdı:

– “Gita”da qüdrətli Krişna deyir ki, ruhu heç kəs öldürə bilməz. Adam öldürmək – adam öldürmək deyil, pul oğurlamaq – pul oğurlamaq deyil, bunlar ancaq sözdür. Pul kimindir? Pulu heç kəs yaratmır, dünyadan gedəndə pulu heç kəs özü ilə aparmır, pul heç bir ruhun bircə zərərciyini də təşkil etmir. Pul bu gün mənimdir, sabah mənim uşaqlarımındır, bir neçə gündən sonra da mənim sələmçimindir. Pul ki əslində, heç kəsin deyil, onda bu pul sizin fərsiz uşaqlarınızın əlinə çatmaq əvəzinə, vətənin xeyri üçün istifadə ediləcəkdir. Bundan ötrü vətənpərvərləri məzəmmət etmək olarmı?

Şondipin sözlərini bu cavan oğlanın ağzından eşidəndə bütün bədənim dəhşətdən sarsıldı. Qoy ovsunçular neylə öz ilanları ilə oynasınlar; bu ovsunçuların qisməti ölmək isə, onlar nə etdiklərini bilirlər. Əfsus ki, Omullo kimi cavanlar son dərəcə təcrübəsizdirlər. Adam onları bütün yer üzünün xeyir-duası ilə təhlükədən qorumaq istəyir. Onlar ilanın nə olduğunu bilmədən ilanla qayğısız bir halda oynayırlar; bu cavanların oynadığı oyunun nə qədər təhlükəli olduğunu biz ancaq onlar əlini ilana uzadanda dərk edirik. Şondip məni məhv edə bilər, – Şondip bunu düz başa düşmüşdür. Amma Omullonu mən onun əlindən alıb xilas edəcəyəm.

Mən gülərək soruşdum:

– Pul sizin vətənpərvərlərə vətənə xidmət üçün lazımdır?

Omullo qürurla başını qaldırdı:

– Əlbəttə! Onlar axı bizim padşahımızdır; onlar yoxsulluğa düşsələr, öz güclərini itirə bilərlər. Siz bilirsinizmi, biz Şondip-babuya birincidərəcəli vaqondan başqa ayrı vaqonda getməyə icazə vermirik. O, qətiyyəən sıxıntı çəkmir, o, şahanə dəbdəbə içində yaşayır. Şondip-babu inanır ki, bu, onun özü üçün deyil, bizim hamımıza lazımdır. O deyir ki, dünyada ən mühüm silaha o adamlar malikdir ki, onlar Allahın xariqüladə bir qüvvə olduğunu təsəvvür etmək imkanındadırlar. Onlar üçün yoxsulluq andını qəbul etmək – özünü öldürmək kimi bir şeydir.

Bu zaman Şondip yavaşca otağa girdi. Mən zinət mücrüsünün üstünü şalımla tez örttdüm.

Şondip acı bir kinayə ilə soruşdu:

– Omullo ilə xüsusi söhbət hələ qurtarmayıb?

Omullo karıxaraq mızıldadı:

– Biz söhbətimizi qurtarmışıq. Elə bir xüsusi söhbət yox idi.

Mən etiraz etdim:

– Yox, Omullo, bizim söhbətimiz qurtarmayıb.

Şondip soruşdu:

– Onda mən gərək yenə də gedim?

Mən onun sözünü təsdiq etdim:

– Bəli.

– Cənab Şondip yenə də gələcək.

– Bu gün yox: mənim vaxtım olmayacaq.

Şondipin gözləri parıldadı və dedi ki:

– Sizin vaxtınız boş şeylər üçün deyil, ancaq xüsusi işlər üçün olur.

Qısqanclıq! Zəif bir qadın qüvvətli bir kişinin acizliyini görüb qalib gəldiyinə sevinməyə bilərmi?! Mən qəti bir ifadə ilə təkrar etdim:

– Mənim işim var!

Şondipin acığından rəngi qaraldı; otaqdan çıxdı. Omullo pərt oldu:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Kraliça, Şondip-babu hirsələndi.

Mən acıqlı-acıqlı dedim:

– Onun hirsələnməyə nə haqqı var, nə əsası. Omullo, mən sənə bir şey də demək istəyirəm. Mənim bəzək şeylərimin satılmasını sən gərək qətiyyənl Şondip-babuya deməyəsən.

– Yaxşı, demərəm.

– Onda daha ləngimə, bu gün gecə qatar ilə yola düş.

Mən Omullo ilə bərabər otaqdan çıxdım. Şondip eyvanda dayanmışdı. Mən başa düşdüm: indi o, Omullonu ələ ala-cıqdı.

Omullonu xilas etmək üçün Şondipi çağırtdım:

– Şondip-babu, siz mənə nə demək istəyirdiniz?

– Mənim elə də vacib sözüml yoxdur, boş söhbətdir.

Sizin ki işiniz var...

– İndi vaxtım var.

Omullo getdi. Şondip otağa girən kimi soruşdu:

– Siz Omulloya mücrü verdiniz. Bu mücrü kimindir?

Mücrü, doğrudan da, onun gözündən yayınmamışdı.

Mən sərt bir tərzdə dedim:

– Sizin bunu bilməyiniz lazım gələsəydi, onu sizin yanınızda verərdim.

– Siz elə bilirsiniz Omullo bunu mənə deməyəcək?

– Yox, deməyəcək.

Şondip öz hirsini daha gizlədə bilmədi:

– Siz istəyirsiniz mənə üstün gələsiniz? Bunu edə bilməyəcəksiniz! Omullo! O, mənim ayaqlarımın altında ölməyi özü üçün xoşbəxtlik hesab edər. Siz də durub onu özünüzə tabe etmək istəyirsiniz? Nə qədər ki mən sağam, bu olmayacaq!

Ah zəiflik, zəiflik! Nəhayət, Şondip mənim qarşımda zəif olduğunu başa düşdü. Onun çılğın qəzəbi də bununla izah olunurdu. O anlamışdı ki, heç bir hökmranlıq mənim iradəml qarşısında dayana bilməz. Mən bir baxışımla onun istehkamının divarlarını uçura bilərəm. Onun bugünkü hirsinin də səbəbi bu idi.

Mən heç bir söz demədim, bir balaca gülümsədim. İndi mən ondan yüksəkdə dururdum. Sanki, öz yerimi heç itirməmişdim, öz mövqeyimdən enməmişdim. Mən düşdüyüm bütün müsibətlər və kədər içərisində öz qürurumu azca mühafizə edə bilmişdim.

– Mən bilirəm: bu, zinət mücrüsü idi.

– Siz nə istəsiniz fikirləşə bilərsiniz, mən heç bir şey deməyəcəyəm.

– Siz Omulloya məndən çox etibar edirsiniz? Siz bilir-sinizmi ki, o cavandır, o ancaq mənim kölgəmin kölgəsidir, mənim əks-sədamdır? O, məndən uzaqlaşan kimi bir heç olacaqdır!

– O yerdə ki Omullo sizin əks-sədanız deyil, ancaq Omul-lodur – ona mən sizin əks-sədanızdan artıq etibar edirəm.

– Siz vəd etmişdiniz ki, Anaya pərəstiş mərasimini düzəlt-mək üçün bütün zinətlərinizi mənə verəcəksiniz, – bunu yaddan çıxartmayın. Amma siz onu başqa bir adama ver-diniz.

– Mən əlimdə qalan bütün zinətlərimi Allaha verəcə-yəm. İndi mən oğurlanmış zinətləri ona necə verə bilərəm?

– Siz bu yolla mənim əlimdən qurtaracağınıza cəhd etməyin. Bu saat mənim işim var, əvvəl bunu qurtarmalı-yam; sonra sizin qadınlıq işvəniz üçün mənim kifayət qədər vaxtım olacaqdır. Onda mən məmnuniyyətlə sizin oyununu- nuza qoşularam.

Ərimin pulunu oğurlayıb Şondipə verəndən bəri bizi daxilən birləşdirən ahəng qırılmışdı. Demək olmazdı ki, mən qaşı düşən sırğa kimi öz qiymətimi itirmişdim. Yox, belə deyildi; Şondipin qüvvəsi daha mənə təsir etmirdi. Ada- mın öz əlində olan şeyi nişan alması faydasızdır. Şondip bu gün mənim üçün daha qəhrəman deyildi; onun sözlərində kobudluq və qərəz vardı.

Şondip başımı qaldırdı; onun gözləri alışıb-yanırdı. Mənə baxdıqca bu gözlər günorta istisi kimi daha artıq alışaraq

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

parıldayırdı. Elə bil ki, Şondip bu saat stuldan qalxacaqdı. O, stuldan qalxsaydı, mütləq mənə hücum edəcəkdı. Mən bunu başa düşürdüm. Ürəyim bərk döyünürdü, əsəblərim gərginləşmişdi, gicgahlarımda qanın təzyiqlə vurduğunu duyurdum. Mən başa düşdüm ki, yerimdə oturub qalsam, bir daha ayağa qalxmıyacağam. Bütün gücümü toplayıb kreslodan cəld ayağa qalxdım; qapıya sarı cumdum.

Şondip nəfəsi tutula-tutula, xırıldaya-xırıldaya dedi:

– Kraliça, hara gedirsiniz?

O, bir anda özünü yetirib məni tutdu.

Bayırda addım səsi eşidildi. Şondip yenə də kresloda oturdu. Mən kitab rəfinə sarı döndüm. Ərim otağa girən kimi Şondip dedi:

– Nikhil, səndə Brouning¹ yoxdur ki? Mən Şah Arıya kollecdəki klubumuz haqqında danışırım. Bizim dörd yoldaşımızın arasında Brouningin poemasının tərcüməsi haqqında olan mübahisə yadındadırmı? Yoxsa unutmusan? Bu sözlər o poemadandır:

*Əgər əvvəllərdə bilirdisə o,
Mənim sevgim ona deyildir gərək.
Bəs nədən o gözlər aramsız yanır,
Tutqunlaşıb sönmür, sönmür ulduztək?
Yeganə deyiləm mən ki dünyada,
Nə qədər kişilər vardır istəsən.
Lakin əsil kişi yoxdur, bağışla,
Başqa çür onlara nə ad verim mən?
Bəlkə də, alovlu bir ehtirarla,
Onlara eşqini açan bu ürək
Buz kimi qəlblərə yol açmamışdır.
Lakin mən deyiləm o kişilərtək.
Onun baxışının əsirliyindən
Qurtara bilmirəm... vurulmuşam mən.*

¹ Brouning Robert (1812 –1889) – ingilis şairi

Şondip sözünə davam etdi:

– Şeri mən birtəhər benqal dilinə tərcümə etdim, lakin bu elə təsir bağışlamadı ki, “Qauda¹ xalqı sevincindən dirilik suyu içmiş olsun”. Bir zamanlar mən özümü şair hesab edirdim, ancaq bu çox davam etmədi. Taleyin mənə yazığı gəldi, təhlükə sovuşdu. Amma bizim Dokhinçoron indi duz müfəttişi olmasaydı, heç şübhəsiz, şair olardı. O, çox gözəl tərcümələr edirdi; biz bu tərcümələri oxuyurduq, onlar bizə benqal şeri kimi görünürdü. Coğrafiya dərslər kitablarında adı olmayan bir ölkənin öz dili də yoxdur. Şah Arı, nahaq yerə axtarmayın: Nikhil toy eləyəndən sonra şeirlə maraqlanmır. Bəlkə, buna onun heç ehtiyacı yoxdur. Amma mənə məşğul olduğum işlər şeirdən üz döndərməyə məcbur etdi. Deyəsən, indi mənə yeni şairlik isitməsi tutur.

Ərim dedi:

– Şondip, sənə xəbərdarlıq eləməyə gəlmişəm.

– Şairlik isitməsi barədə?

Ərim onun zarafatına əhəmiyyət verməyərək sözünə davam etdi:

– Son günlərdə Dəkkədən müsəlman vaizləri gəlməyə başlamışdır, onlar müsəlmanlar arasında çaxnaşma salırlar. Sənin də əlindən yaman acıqlıdırlar, qəfildən toqquşma ola bilər.

– Sən mənə məsləhət görürsən ki, qaçım, eləmi?

– Mən gəlmişəm ancaq bunu sənə xəbər verəm, sənə məsləhət vermək fikrində deyiləm.

– Mən burada mülkədar olsaydım, mənim kimi adamlar haqqında deyil, buradakı müsəlmanlar haqqında düşünerdim. Sən mənim ovqatımı təlx eləməkdənsə, gərək onları sıxışdıraydım, bu daha çox həm mənə, həm də sənə layiq bir iş olardı. Sənin zəifliyindən qonşu mülkədara da sirayət eləyir.

– Şondip, mən sənə məsləhət vermirəm, sən də mənə öz nəsihətlərindən azad elə. Belə nəsihətlər nahaqdır. Bir də ki sən xeyli vaxtdır öz yoldaşlarınla mənim icarədarlarıma

¹ *Qauda* – Benqaliyanın qədim adı

ziyan yetirirsən. Bu hal davam edə bilməz, sən də gərək mənim mülkümü tərk edəsən.

– Məni axı kim hədələyir – müsəlmanlar, ya başqaları?

– Bəzi hədə-qorxudan ancaq qorxaqlar qorxur. Buna görə də, Şondip, buradan getməyi sənə məsləhət görürəm. Mən bir neçə gündən sonra Kəlküttəyə gedəcəyəm, sən də bu fürsətdən istifadə edib mənimlə bərabər yola düşməlisən. Orada sən rahatca bizim evdə qala bilərsən.

– Yaxşı, düşünmək üçün hələ beş gün var. Şah Arı, mənim getməyimlə əlaqədar olaraq qoy arı pətəyinin nəğməsi səslənsin. Ey yeni Benqaliya şairi, öz qapılarını mənim qarşımda aç, mən sənənin vinanı oğurlamaq istəyirəm. Mənim nəğməmi öz adına verməklə sən məni soydun. Qoy nəğmənin altında sənənin adın olsun, nəğmə, hər halda, mənimdir.

Şondip kobud, xıriltılı, xaric bir səslə Bhoyrobi havası ilə bu nəğməni oxudu.

*O həsrət çəkdiyən doğma vətəndə
Necə ətir saçır əbədi bahar.
Ayrılıq insanı salmır kəməndə,
Tez ötür kədərli, sevincli anlar...*

*İnsan əbədilik ayrılıb gedir,
Lakin saralsa da ölməyir çiçək...
Azadlıq hissiylə gözəl əmr edir,
Solur, yenə gülür o dirçələrək.*

*Yorulmaq bilmədən oxuyardım mən
O günlər ki mənim yanımda idin.
O gözəl yurdunu tərk eləyərkən
Mənə bir mükafat verərsənmi sən?*

*Bəlkə də, ayrılıq saatlarında
Gözündən leysantək töküləcək yaş.
O zaman qəlbimin əzabları da
Bir sellə arxanca gedəcək birbaş.*

Şondipin həyasızlığı heç bir şeylə örtülmürdü, o, od kimi çılpaqdı. Onun səsini kəsmək mümkün deyildi; nəğmə oxumağı ona qadağan eləmək – göy gurultusuna guruldamağı qadağan etmək kimi bir şeydi; bu, ancaq ildırımların istehzasına səbəb ola bilərdi.

Mən otaqdan çıxıb içəri otağa sarı getdim. Birdən Omullo qarşıma çıxdı.

– Kraliça-didi, heç bir şeydən narahat olmayın: mən bu saat gedirəm, müvəffəqiyyət əldə etmədən geri qayıtmayacağam.

Mən onun sədaqət və cavanlıq ifadə olunan üzünə baxıb dedim:

– Mən öz dərdimi çəkmirəm, mən səni düşünürəm.

Omullo getmək istəyəndə, onu yanıma çağırıb soruşdum:

– Sənin anan varmı?

– Var.

– Bacın necə?

– Bacım yoxdur, anamın yeganə oğluyam. Mən lap balaca olanda atam ölüb.

– Omullo, get öz ananın yanına.

– Didi, indi burada mənim həm anam, həm də bacım var.

– Onda bu gün yola düşməzdən qabaq mənim yanıma gəl.

– Kraliça-didi, vaxtım olmayacaq, indi bu saat siz mənə xeyir-dua verin.

– Hansı yemək sənin xoşuna gəlir?

– Mən anamın yanında olsaydım, lap doyunca yağlı fətir yeyərdim; belə fətiri pouş ayında¹ bişirirlər. Qayıdanda, kraliça-didi, sizin əlinizlə hazırlanmış belə fətir olsa, məmnuniyyətlə yeyərəm.

¹ *Pouş ayı* – dekabr–yanvar aylarına uyğun gəlir.

NİKHİLEŞİN QEYDLƏRİ

Bir gün gecəyarısı yuxudan ayıldım və birdən hiss etdim ki, hər şey məhv olur, keçmişə sarı yol alır, ancaq ev müxələfəti məni əhatə eləməyə başlayır. İnsan ona yaxın olan dünyanın məhv olmasından niyə belə qorxur, – mən bunun səbəbini başa düşdüm. Adama yaxşı məlum olan bir şeyin bir anda məchul bir şeyə çevrilməsi çox dəhşətlidir. Həyat öz yolu ilə gedir, birdən onu dəyişmək, hələ açılmamış yeni bir yola salmaq lazım gəlir, bu yeni yolda da bir çox maneə meydana çıxır. Belə hallarda adam öz daxili simasını çətinliklə saxlayır və özünə nəzər salaraq dərk edir ki, başqa bir adam olmuşdur.

Son günlərdə mən başa düşdüm ki, Şondip öz tərəfdarları ilə bizim rayonda qarışıqlıq salmağa başlayır. Mənin mənəvi vəziyyətim möhkəm olsaydı, Şondipə təklif edərdim ki, dərhal buradan çıxıb getsin. Toqquşma olanda mən özümü itirirəm. Mənim yolum daha müstəqil bir yol deyildir. Şondipin getməsindən söz düşəndə mən özümü birtəhər hiss etdim. Onunla bir də danışmaq lazımdır, buna görə də mən öz-özümdən qaçmaq istəyirəm.

Ər-arvadlıq mənim daxili aləmin idi. Ər-arvadlıqda həm bir sıra ev işləri və ya ailə rahatlığı üçün qayğı vardı, həm də mənim daxili həyatım onda təzahür edirdi. Mən xaricdən olan təzyiq altında heç bir şey edə bilmirdim: etməli olsam da, mənə elə gəlirdi ki, öz Allahımı təhqir edirəm. Mən bunu heç kəsə izah edə bilmirəm. Bəlkə də, elə buna görə mən qəribə görünürəm və məni aldadırlar. Lakin mən xaricdən aldansam da, kim mənim daxili “mənliliyimi” aldada bilər?

Mən daxili aləm yaradan həqiqətlə işıqlanmışam. Bu gün mən əl-ayağımı bağlayan buxovları qırdım. Mənim Allahım məni xarici aləmə xidmət etməkdən azad edir. Mən öz azadlığım uğrunda qanımı damla-damla verərək, bu azadlığı əldə

edəcəyəm. Mən azadlığı əldə edəndə daxili aləm səltənəti mənim olacaqdır.

Mən öz azadlığımın nəşəsini indidən duyuram. Mənim açılan səhərimdə oxuyan quşların nəgməsi yavaş-yavaş eşidilməyə başlayır. Kişinin daxili səsi mənə deyir: o Bimola ki boş xəyallardan yaranmışdı və sənin üçün bir şirə idi – bu şirə yox olsa, bundan zərər çəkməzsən.

Müəllimdən eşitdim ki, Şondip Horiş Kundu ilə Durqa ilahəsi şərəfinə böyük bir cah-calalla mərasim düzəltmək istəyir. Horiş Kundu lazım olan xərçi icarədarların pulu ilə ödəyəcəkdir. Hörmətli Kobirotno və Biddebakişin köməyi ilə ikimənalı mədhiyyə himni yazılmışdır. Bu barədə müəllimlə Şondip arasında mübahisə olmuşdur. Şondip deyirmiş:

– Allahlar təkamül edirlər. Yeni nəsillər ata-babalarının yaratdığı allahları bir qədər dəyişməsələr, onda biz ateizmə gəlib çıxarıq. Mənim vəzifəm allahlara müasirlik xüsusiyyətlərini əlavə etməkdən ibarətdir. Mən allahları xilas edənəm, mən allahları köhnə buxovdan azad etmək üçün yaranmışam.

Mən lap uşaqlıqdan görürdüm ki, Şondip ideyalardan istifadə edən bir sehrbaza çevrilir. Ona həqiqəti açmaq lazım deyil, həqiqətlə hoqqabazlıq etmək ona ləzzət verir. O, Mərkəzi Afrikada dünyaya gəlsəydi, yeni dəlillərlə vəcdlə sübut edərdi ki, insanlar arasındakı əlaqənin ən yaxşı ifadəsi qurban verilən adamın ətini yeməkdir. Şondip başqalarını aldatmaqla özünü aldada bilməz. Onun uydurduğu şeylər nə qədər ziddiyyətli olsa da, mən əminəm ki, o, hər yeni bir hoqqa çıxardanda bir həqiqət tapdığını təsəvvür edir. Mən onun uydurma vətənpərvərlik adı altında düzəltdiyi oyunbazlığı qətiyyənlə müdafiə etməyəcəyəm. Elə cavan adamlar var ki, onlar vətənə xidmət etmək istəyərkən, ilk addımda ədavət törədən vasitələrə əl atırlar – mən belə adamlarla yoldaş ola bilmirəm. O adamlar mantralarda yanılaraq fəaliyyət göstərməyə can atırlar, öz işlərinə həddindən artıq böyük əhəmiyyət verirlər, eyni zamanda səhvin mənbəyi

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

haqqında düşünmürlər. Mən vətəni bu azğınlıqdan xilas edə bilməsəm, onda vətənə olan pərəstiş vətəni zəhərləməyə çevriləcək, vətənpərvərlik fəaliyyəti isə tamamilə başqa bir nəticəyə gətirib çıxaracaqdır.

Mən Bimolanın yanında Şondipə təklif etdim ki, bizim evdən çıxıb getsin. Qorxuram ki, Bimola da, Şondip də mənim hərəkətimə düzgün mənə verməsinlər, mən istəyirəm ki, onlar məni yanlış başa düşməsinlər. Bimola məni başa düşməyəcəksə, qoy düşməsin!

Müsəlman vaizləri elə bir ucdan Dəkkədən gəlirlər. Mənim mülkümdə müsəlmanlar da, hindlilər kimi inək kəsmirdilər¹. İndi bəzi yerlərdə kəsməyə başlayıblar. Bu barədə ilk məlumatı mən müsəlman icarədarlarından eşitdim. Onlar inəklərin kəsilməsinə olan münasibətlərini gizlətmirlər. Mən başa düşdüm ki, bu işin qabağını almaq çətin olacaq. Burada kənar qüvvələr iş görür, buna qarşı durmaq çox asanlıqla ciddi bir münaqişəyə səbəb ola bilər. Bizim düşmənlərin taktikası belə idi.

Mən bir neçə nüfuzlu hindli icarədarı yanıma çağırıb vəziyyəti onlara izah etməyə çalışdım.

– Biz gərək öz dinimizi müdafiə edək: ancaq bu, o demək deyil ki, gərək başqalarının dini işlərinə qarışaq. Mən vəşnuçuyam; şaktiçilər² qoy öz qurbanlarını versinlər, heyvanların qanını töksünlər. Bunun qabağını almaq olmaz. Müsəlmanlara da öz dini ayinlərini yerinə yetirməyə imkan vermək lazımdır. Bundan ötrü qarışıqlıq törətmək lazım deyil.

– Maharaca³, çoxdandır bizdə belə müsibətlər olmurdu!

– Müsəlmanlar belə müsibətlər olmasını istəmirdi, buna görə də sakitlik idi. İndi ki başqa hərəkətlər ortaya çıxmışdır, bunu süllh ilə həll etmək lazımdır. Siz ixtilaf tərəfdarı olmayın.

¹ Hindistanda inəklər müqəddəs heyvan hesab olunur; hindlilər onların kəsilməsini böyük günah sayırlar.

² Şaktiçilər – Şaktiyə və ya ilahi qüvvənin qadın surətində olan mücəssəməsinə pərəstiş edənlər

³ Maharaca – böyük padşah, hörmətlə edilən müraciətdə “ağa” deməkdir.

– Maharaca, indi ayrı zamandır. Siz öz hökmünüzü işə salmasanız, onlar sakit olmayacaqlar.

– Hökm ilə inəklərin kəsilməsinin qabağını almaq olmaz. Güc işlədərsən – adamlar bir-birini qırmağa başlayar.

Mənim icarədarlarımdan biri ingilis dilini bilirdi. O, müasir cümləpərdazlıqdan istifadə etməyi öyrənmişdi.

O dedi:

– Burada məsələ ancaq mövhumatda deyil. Bizim ölkəmiz əkinçilik ölkəsidir, bizdə inək...

– Camış bizə süd verir, camışla da yer sürürük. Biz dini məsələdə müsəlmanlarla dalaşırıq, amma özümüz kəlin qanına bulaşmış halda, onun kəsilmiş başını çiynimizə alıb vəcdlə rəqs edirik. Din özü müsəlmanlarla bərabər bizə gülür, dini təssüb isə ancaq insanlar arasındakı ixtilafı artırır. İnaəti kəsmək olmazmış, amma kəli kəsmək olarmış, – bu məsələdən din deyil, kor-koranə bir mövhumat qoxusu gəlir.

İngilis dilini bilən icarədar sözünə davam etdi:

– Bunun arxasında nələr olduğunu siz görmürsünüzmü? Müsəlmanlar əmindirlər ki, onlara heç bir cəza verilməyəcək. Siz Pançurda olan biabırçılığı eşitmisinizmi?

Dedim:

– Silahı biz özümüz düzəltmişik, müsəlmanlar da indi bunu bizim üstümüzə qaldırır. Ədalət özü bizi cəzalandırır, biz buna layıqıq.

Mənimlə danışan adam dedi:

– Çox gözəl, qoy biz buna layıq olaq. Amma bu məsələdə bizim də üstünlüyümüz var. Biz bu dəfə qalib gəldik, çünki bu gün biz onların ən yüksək qanununu yerə vururuq. Müsəlmanlar burada uzun zaman hökmranlıq ediblər, biz indi onları cinayət işlədiyi yerdə tutarıq, heç kəs bunu tarixə yazmayacaq, amma bunu biz uzun zaman yadımızda saxlayacağıq.

Bu zaman qəzetlər məndən çox yazırdı. Deyirdilər ki, Çokrobortinin mülkündə, çayın qırağında mənim uyuğumu

dəfn tonqalında təntənə ilə yandırmışlar, başqa həqarətlər də etməyə hazırlaşırlar.

Mənim düşmənlərim əl-ələ verib hamılıqla toxuculuq fabriki açmaq qərarına gəlmişlər. Bu işdə iştirak etməyi mənə də təklif etdilər.

Mən dedim:

– Zərər ancaq mənə aid olsaydı, mən buna dözərdim. Lakin sizin fabrikin üzündən bir çox yoxsul ziyan çəkəcəkdir, buna görə də mən bu işdə iştirak etməyəcəyəm.

– Möhtərəm ağa, yoxsa siz vətənin xoşbəxt olmasını istəmirsiniz?

– Müəssisə yaratmaq ölkənin inkişafına səbəb olur, lakin xoşbəxtlik haqqında quru söhbətlər müəssisə yaratmaq işini inkişaf etdirməz. Bizim işimiz daha sakit vaxtlarda rəvnəq tapmadı, indi, belə qarışıq bir vaxtdamı rəvnəq tapacaq?

– Açıq deyin, siz sghm almayacaqsınız?

– Mən ancaq onda sghm alacağam ki, sizin bu təşəbbüsünüzü həqiqi bir təşəbbüs hesab edəcəyəm. Sizin yandırdığınız bu oda qazan qoymaq üçün hələ mən əsaslı bir dəlil görmürəm.

Onlar məni ancaq öz xeyrini güdən, xəsis bir adam hesab edirlər, istəyirlər ki, mən “svadeşi” işi ilə əlaqədar olaraq haqq-hesab dəftəri açım. Bir dəfə mən torpağımızın məhsuldarlığını artırmaq işinə girişmişdim, onların bundan heç xəbəri yox idi. Bir neçə dəfə xaricdən şəkər qamışı gətirdim, bunu öz yerimizdə becərməyə çalışdım. Kənd təsərrüfatı departamentinin bütün məsləhətlərinə əməl etdim, nəticədə necə məhsul əldə edildi? Bu, mənim dairəmdəki kəndlilərin istehzasına səbəb oldu. Onlar indi də buna gizlicə gülürlər. Mən onlara kənd təsərrüfatı qəzetini tərcümə edirdim. Xaricdə əkilən pambıqdan, ya yapon paxlasından danışardım, həmişə də görürdüm ki, onlar yenə də buna gülürlər. O zaman vətənpərvərlər haqqında heç söhbət

getmirdi, “Bonde Matorom” isə canlanmamışdı. Mənim kəmliyimi indi heç yada salmaq lazımdırımı, – ondan nə xeyir oldu?!

Mənim yanan uyuğum onların vətənpərvərlik coşqunluğunu azaltsa, bu da mənə kifayətdir.

Təzə xəbər! Bizim Çokuyədəki kontorumuzu soyublar. Bundan bir gün əvvəl, axşamçağı orada baş xəzinə üçün yeddi min beş yüz rupi pul toplanmışdı. Biz pulu bu gün səhər qatarı ilə Kəlküttəyə göndərəcəkdik. Kassir işi asanlaşdırmaq üçün pulu on və iyirmi rupilik kağız pula çevirib dəstə-dəstə bağlamışdı. Quldurlar gecəyarısı tüfənglə, tapança ilə gəlib kassanı soyurlar, keşikçi Kaşimi də güllə ilə yaralayrlar.

Qəribə burasındadır ki, onlar ancaq altı min rupi aparmışlar, qalan min beş yüz rupi otaqda yerə tökülüb qalmışdır. Quldurlar çətinlik çəkmədən pulun hamısını apara bilərdilər. Hər necə olsa, quldur basqını olmuşdur, indi polis işçiləri işə girişməlidir. Pul da getmişdi, dinclik də.

Mən geri qayıdana kimi evdə hamı bu hadisəni eşitmişdi.

Meco-rani həyəcanla dedi:

– Qardaşım, bu nə müsibətdir!

Mən süni bir laqeydliklə dedim:

– Biz belə şeylərlə müflis olmarıq, bunsuz da yaşayırıq.

Meco-rani sözünə davam etdi:

– Qardaş, sən gülmə. Niyə onlar sənin barəndə belə kinlidirlər? Səndən bir şey xahiş edirəm, onlarla münasibəti pis eləmə. Məgər vətənə xidmət edən adamları...

– Mən belə adamların xeyri üçün vətənin məhv olmasına yol verə bilmərəm.

– Eşitmişəm ki, onlar çayın qırağında sənə əleyhinə nümayiş düzəltdilər. Aman Allah, mən qorxudan ölərəm! Çoto-rani mürəbbiyədən dərs alıb, o, heç bir şeydən qorx-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

mur. Mən kahin Keneramı çağırtdırdım, bələdan qorunmaq üçün ayın icra etdirdim, ancaq bununla nicat yolu tapdım. Qardaşım, hər necə olsa, sən gərək Kəlküttəyə gedəsən. Nə qədər ki sən buradasan, onlar yenə də bir şey edərlər.

Meco-raninin şübhələri və qorxusu məni yaman mütəəssir elədi. O, sözüünə davam etdi:

– Sən pulu nahaq yerə yataq otağının yanında saxlayırsan. Quldurlar bunun yerini öyrənə bilərlər. Mən pul sarıdan narahat olmuram. Ayrı şeylər ola bilər...

Meco-ranini sakit etmək üçün dedim:

– Yaxşı, pul bu saat bizim xəzinəyə qoyulacaq, sabah yox biri gün də biz onu Kəlküttə bankına göndəririk.

Yataq otağına gedəndə gördüm ki, yan otağın qapısı bağlıdır.

Qapını döydüm, Bimola içəridən dedi:

– Paltarımı dəyişirəm.

Meco-rani bu sözləri söyləməkdən çəkinmədi:

– Gör nə tezdən çoto-rani bəzənməyə başlayır... hamını təəccübləndirmək istəyir. Bu gün, yəqin, onların iclası olacaq. Ey Debi Çoudhurani, qarət edilmiş pulu olmaya orada boşaldırsan?

Mən:

– Bir az sonra hər şey düzələr, – deyib öz otağıma getdim, polis müfəttişi orada oturmuşdu.

Soruşdum:

– Bir şey öyrənə bildinizmi?

– Şübhələndiyimiz adam var.

– Kimdir?

– Keşikçi Kaşım.

– Bu nə cəfəngiyatdır! O ki yaralanıb.

– Heç də yaralanmayıb. Ayağı balaca cızılıb. Görünür, o, öz-özünü yaralayıb.

– Mən Kaşimdən qətiyyən şübhələnmə bilmərəm, o, çox sədaqətli adamdır.

– Onun sədaqətli olması tamamilə mümkündür, lakin onun sədaqətli olması oğurluq etməsinə mane olmaz. Mən dəfələrlə bir şeyin şahidi olmuşam: görmürsən ki, bir adam iyirmi beş il vicdanla, sədaqətlə qulluq eləyir, amma birdən...

– Hər necə olsa, mən onun həbsxanaya göndərilməsinə yol verməyəcəyəm.

– Niyə yol verməyəcəksiniz? Onu o adam göndərəcək ki, o, bunu etməyə borcludur.

– Niyə axı Kaşım ancaq altı min götürmüş, qalanını atmışdır?

– İzi itirmək üçün. Nə deyirsiniz deyin, o, dünyagörmüş adamdır. O, sizin kontorun keşiyini çəkirmiş, eyni zamanda bizim dairədə baş verən bütün oğurluqlarda onun da əli varmış.

Müfəttiş dedi ki, dələduzlar iyirmi beş-otuz mil uzağa gedib qarət edirlər, sonra da elə o gecə geri qayıdır, yenə də öz vəzifələrini icra edirlər. O, buna çoxlu misal gətirdi.

Soruşdum:

– Siz Kaşimi gətirmisiniz?

– Xeyr, o, polis məntəqəsində qaldı. Bu saat hakim gəlib təhqiqat aparacaq.

– Mən onu görmək istəyirəm.

Biz görüşəndə Kaşım ayaqlarıma yıxıldı, hönkür-hönkür ağlayaraq dedi:

– Maharaca, and olsun Allaha, mən oğurluq eləməmişəm!

– Mən səndən şübhələnmirəm. Qorxma, sən təqsirkar deyilsənsə, qoymaram sənə bir şey olsun.

Kaşım qarətçiləri lazımınca təsvir edə bilmirdi. Hər şeyi şişirdib böyüdüdü, deyirdi ki, basqında dörd yüz, ya beş yüz adam iştirak edirdi, hamısının da tufəngi, qılıncı vardı və sairə... Mən bilirdim ki, bu cəfəngiyatdır. O ya qorxusundan işi belə şişirib böyüdür, ya da məğlub olduğu üçün xəcalət çəkdiyini gizlətmək istəyirdi. Horiş Kundu ilə bizim

aramızda ədavət vardı; Kaşimin fikrincə, bu iş onsuz baş verməmişdi. Kaşim həтта onun xidmətçisi Ekraimin səsinə aydınca eşidibmiş...

Dedim:

– Mənə bax, Kaşim, öz mülahizələrini söyləyərkən başqalarının adını çəkmək məsələsində ehtiyatlı ol. Horiş Kundu haqqında uydurma ifadə vermək məsuliyyətini nahaq yerə öz üzərinə götürmə.

Evə gələndə müəllimi çağırıdım. O, başını yırğalayıb dedi:

– Vicdan yerinə vətəni hər şeydən yüksək tuturlarsa, bundan yaxşı bir şey gözləmə. İndi vətənin bütün günahları, heç bir şeydən çəkinmədən, şişirdilmiş halda meydana çıxacaqdır.

– Siz necə bilirsiniz, iş...

– Mən bilmirəm, ancaq bu məsələdən cinayət qoxusu gəlir. Sən dərhal onların hamısını öz mülkündən rədd elə.

– Mən Şondipə bir gün də möhlət verdim. Sabah yox, o birisi gün onlar hamısı gedəcəklər.

– Hə, bir şey də deyim. Bimolanı özünlə Kəlküttəyə apar. Burada o, xarici aləmi çox məhdud başa düşür, adamları və əşyanı əslində olduğu kimi görmür. Sən dünyanı, insanları, insanların fəaliyyətini ona göstər. Qoy o, hər şeyə lazımı yüksəklikdən baxsın.

– Mən də bu barədə fikirləşmişəm.

– Ləngimə, Nikhil, nəzərə al ki, bəşəriyyət tarixini bütün xalqlar, bütün ölkələr yaradır. Buna görə də dini siyasətlə əvəz edərək vətəni mədh etmək lazım deyil. Mən bilirəm ki, Avropa bununla hesablaşmır, Avropa bizim üçün mürəbbi ola bilməz. İnsan həqiqət üçün ölərkən əbədi olur. Xalq da elə; xalq məhv olursa, insan tarixinin əbədiyyət səhifələri onundur. Qoy Hindistanda iblisin göylərə yüksələn şiddətli qəhqəhələri içərisində həqiqət və doğruluq hissələri real olsun! Hər halda, gör bizim vətənə uzaq ölkələrdən necə bir yoluxucu günah xəstəliyi keçmişdir!

Bütün gün qanqaraldan müxtəlif məsələlər içində keçdi. Mən bu qərara gəldim ki, pulu bu gün götürməyim, sabah səhər göndərim. Qaranlıq düşəndən sonra yorğun halda gedib yatdım.

Gecə birdən ayıldım. Qaranlıqdı. Bir səs gəlirdi, elə bil ki, kim isə ağlayırdı. Arabir kim isə dərindən köksünü ötürür, astadan ağlaya-ağlaya içini çəkirdi, sanki, yağışlı gecədə şiddətli külək əsirdi. Elə bil ki, mənim qəlbim ağlayırdı.

Yataq otağında heç kəs yox idi, çünki Bimola xeyli vaxt idi ki, yan otaqda yatırdı. Ayağa qalxıb eyvana çıxdım. Bimola eyvanda yerə sərilib qalmışdı.

Bu zaman nələr duyduğumu təsvir etmək çətindir. Məni ancaq – kainatın mərkəzində olub, həyatın bütün iztirabını öz üzərinə götürən bir adam anlaya bilər. Sükuta dalmış göy, sakit ulduzlar, lal gecə, – bunların içərisində dərdli-dərdli tökülən göz yaşı!

Şastralarda yazıldığına görə, biz bütün kədər və sevinci dünyada olan anlayışlarla müəyyən edirik, onlara yaxşı, ya pis ad veririk. Gecənin zülməti içində batıb qalan şiddətli kədərə necə ad verək? Gecənin qaranlığında, milyonlarla ulduzun sükutu içərisində mən dəhşətlə düşünür, öz-özümə deyirdim: “Bimolanı qınamaqda haqlıyam mı? Ey həyat, ey ölüm, ey ucsuz-bucaqsız kainatın Tanrısı! Mən sizin mühafizə etdiyiniz sirrini qarşısında ikiqat olub təzim edirəm”.

Fikrimdən belə bir şey keçdi: “Qayıtmaq lazımdır”. Lakin qayıda bilmədim. Yavaşca Bimolanın yanında oturub əlimi onun başına qoydum. İlk anda o, sanki, daşa döndü, sonra hönkür-hönkür ağlamağa başladı: onun göz yaşı səddini yıxmış çöşqün sel kimi axırdı. İnsan qəlbində nə qədər göz yaşı olarmış, – bunu təsəvvür etmək çətindir.

Bimolanın başını yavaşca sıgallamağa başladım. Birdən o, mənim ayaqlarımı qucaqlayıb özünə elə sıxdı ki, sanki, indicə onun sinəsi parçalanacaqdı.

BİMOLANIN QEYDLƏRİ

Omullo bu gün Kəlküttədən qayıtmalı idi – bizim şərtimiz belə idi. Xidmətçiyə tapşırımdım ki, o gələn kimi mənə xəbər versin. Mən onu səbirsizliklə gözləyirdim, bir yerdə qərar tuta bilmirdim; ümumi qonaq otağına getdim.

Zinət əşyalarını satmaq üçün Omullonu Kəlküttəyə göndərərkən mən ancaq özümü düşünmüşdüm. Mənim heç ağıma da gəlməmişdi ki, belə zinət əşyalarını bu qiymətə satan cavan bir oğlan hər kəsi şübhələndirə bilərdi. Biz qadınlar çox acizik, elə bil ki, bizim öz bədbəxtliyimizi başqasının üzərinə yıxmaqdan başqa bir nicat yolumuz yoxdur. Biz məhv olanda bir neçə adamı da batırmaq istəyirik.

Mən lovğa-lovğa vəd etmişəm ki, Omullonu xilas edəcəyəm. Lakin suyun dibinə gedən bir adam başqasını xilas edə bilirmi? Əfsus!.. Onu məhv etdiyimi mən indi başa düşdüm. Qardaşım, mən elə bir didiyəm ki, sənə böyük bacı xeyir-duasını verməklə bərabər, fikrimdə, sanki, ölüm allahına sənə istehza etməyə icazə vermişəm. Bunu da eləyən mənəm: yolundan azan, günaha qərç olan bir qadın!

İndi mən başa düşürəm ki, şərt taun kimi adamı yaxalayır. O, qəfildən meydana gəlir, bircə gecənin içində ölüm hazır olur. Niyə axı şərti bütün dünyadan ayırmayasan? Mən görmüşəm, şərtin adama toxunması dəhşətlidir. O, fəlakət gətirən bir məşəl kimi yanır və bütün dünyanı işıqlandırır.

Saat doqquzu vurdu. Mənə elə gəldi ki, Omullonun başına bir müsibət gəlib, polis nəfəri onu tutub. Polis məntəqəsində mənim bəzək əşyalarının üstündə hay-küy başlayıb, mücrü kimindir, bu oğlanın əlinə haradan keçib? Belə suallara axırda mən cavab verəcəyəm. Lakin bu cavabı bütün dünya qarşısında necə vermək olacaq? Meco-rani, gör nə vaxtdandır mən sənənin varlığını hiss etmirdim! Bu gün

sənin də növbən çatmışdır. Sən hamının qarşısında bunun mükafatını alacaqsan. İlahi, məni xilas et, mən öz təkəbbürümdən əl çəkib onun ayaqlarına düşəcəyəm!

Tək qalmağa daha gücüm qalmamışdı, mən dərhal evin o biri hissəsinə – meco-raninin yanına getdim. O, eyvanda, kölgədə oturub betel hazırlayırdı. Thakonu onun yanında görüb əvvəl özümü itirdim, sonra gəlinimizin qarşısında əyilib onun ayaqları altından torpaq götürdüm.

Meco-rani həyəcanla dedi:

– Çhoto-rani, sənə nə olub, bu nə deməkdir? Birdən-birə belə hörmət?

– Didi, bu gün mənim anadan olan günüdür. Mən sizin qarşınızda çox müqəssirəm. Didi, mənə xeyir-dua verin ki, sizə heç vaxt pislik etməyim. Mən çox axmağam.

Mən yenə də pronam etdim, cəld ayağa qalxıb öz otağıma getdim.

– Çhutu¹, anadan olduğun günü sən əvvəl mənə niyə demədin? Səni axşam öz yanına dəvət edirəm. Yadından çıxmasın, mənim əziz Lakşmim!

Pərvərdigara, sən bu günü, doğrudan da, mənim anadan olduğum gün elə! Yoxsa mən bir daha cəmiyyət içinə çıxa bilərəmmi? Ey qadiri-sübhan, məni günahdan təmizlə, məni amansız sınaqdan keçir!

Qonaq otağında Şondipi gördüm, ona qarşı böyük bir nifrət duydu. Gün işığında onun sifətində qətiyyətlə ruh yüksəkliyi ifadə olunmurdu. Dedim:

– Gedin buradan.

Şondip gülümsədi:

– Omullo ki yoxdur, indi mən sizdən xüsusi söhbət gözləyirəm.

Ey bədbəxt qadın! O haqqı ki sən özün ona vermişən – bunu ondan necə ala bilərsən?

– Mən gərək tək olam...

¹ Çhutu – çhotoraninin kiçildilmiş şəklidir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Kraliça, evinizdə əlavə bir adam olmaqla sizin təkliyinizə xələl gəlməz. Məni başqalarından biri hesab etməyin. Mən min-min adamın içərisində yeganə Şondipəm!

- Başqa bir vaxtda gəlin, bu gün səhər mən...
- Omullonu gözləyirsiniz?

Mən acıqlanıb otaqdan çıxmaq istədim; birdən Şondip şərfinin altından mənim bəzək mücrümü çıxarıb, saqqıltı ilə mərmər masa üstünə qoydu.

- Mən diksindim.
- Deməli, Omullo getməyib?
- Hara getməyib?
- Kəlküttəyə?
- Şondip gülərək cavab verdi:
- Yox.

Mən xilas oldum! Mənim xeyir-duamın gücü varmış! Mən oğruyam, Allah mənə cəza verəcəkdir. Lakin Omullo sağ-salamat qalacaqdır!

Şondip istehza ilə mənə baxıb dedi:

– Kraliça, siz razı qaldınız? Bəzək mücrüsü sizin üçün belə qiymətlidir? Siz axı bu bəzək şeylərini ilahəyə pərəstiş üçün vermək istəyirdiniz? Yoxsa siz bunu ilahəyə vermək, sonra da onun əlindən almaq fikrindəsiniz?

İnsan ən böhranlı dəqiqələrində də öz lovğalığından əl çəkmir. Mən bu bəzək şeylərinə tamamilə laqeyd olduğumu göstərmək istədim.

- Siz bu şeyləri götürmək istəyirsinizsə, götürün.
- Mən bütün Benqaliyanın sərvətinə malik olmaq istəyirəm. Dünyada tamahdan qüvvətli bir şey varmı? İndra tanrısı Ayravata¹ sahib olan kimi, dünyanın qüvvətli şəxsiyyətlərində də bu tamahkarlıq vardır. Deməli, bəzək şeyləri mənimdir?

Omullo, Şondip mücrünü şərfinə bükərkən içəri girdi. Onun gözlərinin altı qaralmışdı, dodaqları qurumuşdu, saç

¹ *Ayravat* – qədim hind əfsanəsinə görə, dünyanı öz üstündə saxlayan üç fildən biri. Guya, bu fil dəniz suları köpüyündən əmələ gəlmiş allah İndranın olmuşdur.

səliqəsiz formada idi. Bir günün içində bütün gənclik tərəvəti solmuşdu. Mənim ürəyim sızıldadı.

Omullo mənə baxmayıb, birbaşa Şondipin üstünə yeridi.

– Mənim çamadanımdan bəzək mücrüsünü siz götürmüsünüz?

– Bu ki sənin deyil.

– Mənim deyil, amma çamadan mənimdir.

Şondip qəhqəhə ilə güldü:

– Ey Omullo, özümünkü ilə mənimkini ayırd etmək çox incə məsələdir. Mən görürəm ki, sən mürşid olacaqsan.

Omullo kresloda oturub əlləri ilə üzünü örtüdü. Mən ona yaxınlaşdım, əlimi onun başına qoyub soruşdum:

– Omullo, nə olub?

O, yerindən qalxıb, həyəcanla dedi:

– Didi, mücrünü sizə özüm vermək istəyirdim! Şondip-babu mənim fikrimi bilirdi, ona görə də tələsib...

– Bu əşyalar mənim nəyimə gərəkdir? Qoy itib-batsın. Nə olar ki?

Omullo bu sözə heyret etdi.

– Necə yəni itib-batsın?

Şondip sözə qarışdı:

– Bəzək əşyaları mənimdir. Bunlar kraliçanın töhfəsidir.

Omullo dəli kimi həyəcanla dedi:

– Yox, yox! Heç vaxt, didi! Mən bu şeyləri qaytarıb sizə gətirmişəm, siz bunları heç kəsə verməməlisiniz!

– Qardaşım, mən sənə töhfəni heç vaxt yadımdan çıxarmayacağam. Qoy bu bəzək əşyalarını kim istəyirsə, götürsün.

Omullo Şondipə yırtıcı heyvan kimi baxaraq, acıqlı-acıqlı dedi:

– Bilirsinizmi, Şondip-babu, mən dar ağacından qorxmuram. Siz mücrünü götürsəniz...

Şondip istehza ilə dedi:

– Omullo, daha vaxtdır, sən gərək biləsən ki, mən sənə hədəndən qorxmuram. Şah Arı, mən bu gün sizin yanınıza

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bəzək əşyalarını götürmək üçün deyil, sizə qaytarmaq üçün gəlmişəm. Mən istəyirdim ki, mənə məxsus olan bir şeyi sizə Omullo gətirib verməsin. Mən belə bir haqsızlığın qabağını almağa tələsdim və mücrüyə olan öz haqqımı bildirdim. Mən gedirəm, siz bu uşaqla yenə də müşavirəyə başlaya bilərsiniz. İndi mücrünü sizə mən verirəm. Bir neçə vaxtdır ki, sizin aranızda xüsusi müşavirələr olur, mən bu müşavirələrdə iştirak eləmirəm, əgər fəvqəladə bir şey baş versə, siz məni təqsirləndirə bilərsiniz. Omullo, bizdə olan çamadanımı, kitablarımı və başqa şeylərini evinizə göndərdim; bundan sonra mənim otağında heç bir şey qoyma.

Səndip tələsə-tələsə otaqdan çıxdı.

– Omullo, o bəzək əşyalarını sənə verəndən bəri mən rahat ola bilmirdim.

– Didi, niyə?

– Qorxurdum ki, bu şeylərin ucbatından sənə başına bir müsibət gələ, elə bilirlər ki, sən bunları oğurlamısan. İndi mənə altı min lazım deyil. Omullo, sən də mənim məsləhətimə qulaq as: elə bu saat çıx get evinizə, ananın yanına.

Omullo çadorunun¹ altından balaca bir düyüncə çıxarıb mənə verdi.

– Didi, mən altı min rupi gətirmişəm.

– Sən bunu haradan aldın?

Omullo mənim sualıma cavab verməyib, sözüne davam etdi:

– Mən gineya tapmağa çalışdım, ancaq bu mümkün olmadı, kağızınızı gətirmişəm.

– Omullo, mənim canıma and iç, düzünü de görüm, bu pul səndə haradandır?

– Bunu sizə deməyəcəyəm.

Gözlərimə qaranlıq çökdü.

– Omullo, sən nə eləmişən? Bu pulu...

¹ Çador – hindlilərin üst paltar kimi işlətdikləri örtük

– Bilirəm, siz deyəcəksiniz ki, bu pulu mən cinayət edib əldə eləmişəm. Bəli, bu belədir. Ancaq cinayət böyük olduqca ona verilən haqq da böyük olur. Mən bu hərəkətimin yüzqat artıq haqqını vermişəm, indi bu pul mənimdir.

Pulun necə əldə edildiyini bütün təfsilatı ilə eşitmək istəmədim. Qan damarlarımda dondu, bütün bədənim soyudu.

– Omullo, pulu götür, götürdüyün yerə də qoy.

– Bu çox çətin işdir.

– Yox, qardaş, çətin deyil. Omullo, sən nə uğursuz bir vaxtda mənim yanıma gəlmisənmiş! Hətta Şondip də sənə mənim qədər pislik eləmək imkanında deyil.

Şondip adını çəkməklə, sanki, onu qamçılادılar. O, həyəcanla dedi:

– Şondip! Mən onu ancaq sizin yanınızda başa düşə bilirdim. Bilirsiniz, didi? Onda sizdən altı min rupi almışdı, ancaq onun bircə paysasını da xərcləmədi. Evinə gedəndən sonra öz otağına girib qapını bağladı, bütün gineyaları yaylıqdan döşəməyə tökdü, bir yerə yığıdı, ovsunlanmış kimi, onlara baxmağa başladı. Deyirdi: “Bu, pul deyil, bu Allahın sərvət ağacının gül yarpaqlarıdır. Bunlarda Kubera paytaxtında çalınan neyin səsindəki qüvvət vardır. Bunları kağız pula dəyişmək lazım deyil, bunlar gözəl qızların sinəsində həmail olmağı arzu edir. Ey Omullo, sən bunlara elə baxma; bu, İndranın zövcəsi Lakşminin təbəssümü, onun füsunkar gözəlliyidir. Yox, yox, bunlar küt bir agentin əlinə düşmək üçün yaranmamışdır. Bir fikirləş, Omullo, agentin söylədiyi tamamilə yalandır! Qayığı kimin qarət etdiyindən polis işçilərinin xəbəri yoxdur, agent, sadəcə, bundan mənfəət götürmək istəyirdi. Omullo, o agentdən məktubların üçünü də almaq lazımdır”, – Soruşdum: “Bunları ondan necə almaq olar?” – Şondip belə məsləhət gördü: “Zorla, ya da hədələməklə!” – Dedim: “Mən buna razıyam, ancaq gineyaları qaytarmaq lazım gələcək”. Şondip dedi: “Yaxşı, baxarım”. Mən agenti necə qorxutdum, bizim məktubları ondan

necə aldım, – bunu danışmaq uzun çəkər. Elə o gecə Şondipin yanına gedib dedim: “Biz daha təhlükədən qurtardıq, gineyaları mənə ver, sabah səhər onları aparıb didiyə verim”. – O, mənə belə dedi: “Bu nə cəfəngiyatdır ağılna gəlib?! Elə bil ki, didinin sarisi bütün ölkəni sənin gözündən silmişdir! “Bonde Matorom”u təkrar et! Boş-boş fikirləri burax!” Didi, Şondipin necə bir təlqin qüvvəsinə malik olduğunu siz yaxşı bilirsiniz. Gineyalar onda qaldı, mən də bütün gecəni “Bonde Matorom” oxuya-oxuya gölməçənin sahilində keçirdim.

Dünən axşam, siz mənə bəzək əşyalarını satmağı tapşırırdan sonra, yenə də onun yanına getdim. Görüşüb soruşdum: “Şondipin mənə acığı tutub, ancaq bunu gizlədir”. Dedi: “Masanın siyirmələrinə bax, gineyalar oradasa, götür”. Bunu deyib bir dəstə açarı düz mənim üstümə atdı. Siyirmələri açdım, gineyalar orada yox idi. Soruşdum: “Gineyaları harada gizlətmisiniz?” – “Əvvəl öz fantaziyandan əl çək, sonra gineyaların yerini deyərəm, hər halda, indi deməyəcəyəm”. Gördüm ki, onu öz fikrindən döndərmək olmayacaq, mən gərək başqa bir yol tapam. Məndəki altı min kağız pulu onun gineyaları ilə dəyişmək istədim. O, məni aldatdı, dedi ki, gedir qızıl pul gətirməyə, əslində isə gedib çamadanımı açaraq, bəzək əşyaları olan mücrünü götürüb birbaşa sizin yanınıza gəlib, qoymadı ki, bunu mən özüm sizə gətirim, hələ bir cəsarət edib deyir də ki, bunu mənə bağışlayıblar, bu mənimdir! O gör neçə dəfə məni aldadıb, belə şey olar?! Bunu mən ona bağışlamayacağam. Didi, onun sehri daha mənə təsir eləmir, siz bu barədə mənə köməklik etdiniz.

– Qardaşım, hələ bütün işlər görülməsə də, mənim həyatım mənalı olmağa başlayır. Yalnız boş xəyalları rədd etməklə kifayətlənmək olmaz, üzərimizə düşən ləkəni də yumaq lazımdır. Omullo, ləngimə, bu saat get pulu qaytar. Əziz qardaşım, yoxsa sən mənim xahişimi yerinə yetirə bilməzsən.

– Bilərəm, didi, sizin xeyir-duanızla yerinə yetirərəm.

– Pulu qaytarmaq ancaq sənin deyil, mənim də işim olacaq. Mən qadınam, mən evdən tək bayıra çıxma bilmərəm; çıxma bilsəydim, səni göndərməzdim, özüm gedərdim. Mənim üçün ən böyük cəza – günahlarımın sənə köməyinlə bağışlanmasıdır.

– Elə deməyin, didi. Mənim qədəm qoyduğum yol sizin yolunuz deyil, bu yol məni öz çətinlikləri ilə cəlb etmişdir. Didi, indi siz məni sizin yolunuza qədəm qoymağa çağırırsınız, bu yol, bəlkə də, mənim üçün yüz qat çətin olacaq. Mən sizin ayağınızdan torpaq götürmüşəm, bəlkə də, qalibiyyətlə qayıdacağam. Mən qorxu duymuram. Deməli, sizin əmriniz budur ki, pulu geri qaytarım?

– Bu, mənim əmrim deyil, bu, Tanrının hökmüdür.

– Sizin əmrinizi eşitmək mənim üçün kifayətdir! Axı, didi, siz məni öz yanınıza çağırmışdınız. Bu gün məni qonaq edin, sonra gedim. Mənə proşad¹ verin, axşam da mən çalışaram ki, sizin tapşırığınızı yerinə yetirim.

Gülümsəmək əvəzinə, mənim gözlərimdən yaş axdı.

– Yaxşı, – dedim.

Omullo gedən kimi mən ruhdan düşdüm. Ananın yeganə oğlunu mən ölümə göndərdim! İlahi, günahlarımın bağışlanmasını sən niyə belə dəhşətli yola salırsan? Bunun üçün mən kifayət deyiləmmi? Niyə sən bu qədər adamı mənim günahımı daşımağa məcbur edirsən? Bu cavan oğlan niyə ölümə gedir?

Mən onu geri qaytarmaq üçün çağırırdım:

– Omullo!

Səsim çox zəif çıxdı, Omullo eşitmədi. Qapıya yüyürüb yenə də çağırırdım:

– Omullo!

Omullo getmişdi.

– Nökər, nöker!

– Nə var, rani-ma?

– Omullo-babunu çağır.

¹ Proşad – pərəstiş edilən adamın əli toxunmaqla təqdim edilən yemək

Görünür, xidmətçi Omullonu tanımırımı, o, bir azdan sonra Şondipi gətirdi.

Şondip otağa girərək dedi:

– Siz mənə qovanda bilirdim ki, yenə də çağıracaqsınız. Eyni Ay həm qabarmaya, həm də çəkilməyə səbəb olur. Sizin çağıracağınıza elə əmindim ki, qapının dalında durub gözləyirdim. Sizin xidmətçiniz gələn kimi mən cəld bayıra çıxdım, o, ağzını açana kimi mən ucadan dedim: “Yaxşı, yaxşı, gəlirəm, bu saat gəlirəm!” Xidmətçi heyrətdən donub-qaldı, yəqin, elə zənn etdi ki, mənəim sehrdən başım çıxır. Eh Şah Arı, dünyada ən böyük mübarizə – sehlər mübarizəsidir. Bir sehr başqa bir sehiri rədd edir, onların oxu səssiz-səmirsiz öz işini görür. Nəhayət, mən mübarizədə öz rəqibimi tapdım. Ey davakar qadın, bizim oxqabımızda hələ çox ox vardır. Bütün dünyada ancaq siz Şondipi öz otağınızdan qova bildiniz, sonra da geri qaytardınız. Ov sizin əlinizdədir, deyin görün, ona nə etmək fikrindəsiniz? Siz onu tamam məhvəmi edəcəksiniz, ya qəfəsəmi salacaqsınız? Kraliça, sizi gərək xəbərdar edəm: belə bir yırtıcı heyvanı öldürmək də çətinədir, qəfəsə salmaq da. Buna görə də ləngiməyin, sizin əlinizdə olan Tanrı silahından istifadə edin!

Şondip məğlub olacağını hiss edirdi, buna görə də özünü belə sərbəst aparırdı. O, əlbəttə, bilirdi ki, xidmətçi onu deyil, Omullonu çağırmağa getmişdi, lakin vəziyyətdən istifadə edib gəlmişdi. O hətta “mən çağırمامışdım” deməyə də imkan vermədi. Bununla belə, onun meydan oxuması saxta idi. Mən onun zəifliyini hiss edərək, heç bir şeydən çəkinmədən dedim:

– Şondip-babu, bu qədər necə danışa bildiniz? Görünür, əvvəlcədən hazırlaşmışınız?

Şondipin üzü acığından qıpqırmızı qızardı.

– Mən eşitmişəm ki, natiqlərin qeyd dəftərində hər bir vəziyyət üçün uzun nitqlər vardır. Sizin də belə bir dəftəriniz vardır, elə deyilmi?

– Allahın mərhəməti üzündən sizin nə işvəbazlığınızda, nə hiyləgərliyinizdə heç bir çatışmayan cəhət yoxdur. – O, hər sözü ölçüb-biçərək söyləyirdi. – Bundan başqa, dərvişlər də, zərgərlər də sizin sərəncamınızdadır. Aman Allah, biz kişiləri elə silahsız yaratmışan ki...

– Şondip-babu, dəftərinizə bir baxın. Bu sözlər, deyəsən, mövqeyinizlə hesaba düz gəlmir. Siz hər şeyi dolaşlıq salmısınız, bir şeyi əzbər öyrənməkdə bu, böyük nöqsandır.

Şondip buna dözmədi, acıqlı-acıqlı dedi:

– Məni təhqir etməyə sizin ixtiyarınız yoxdur! Axı sizin özünüzdən heç bir fikriniz yoxdur, sizin...

O daha heç bir söz deyə bilmədi.

Şondip, doğrudan da, sehrbaza oxşayırdı: sehr öz təsirini itirən kimi belə sehrbazlar gücdən düşür. Padşah dönüb çoban oldu. Aciz! Aciz! Onun acizliyini görəndə ürəyim sevincdən titrədi. Buxovlar qırıldı, mən azad oldum! Xilas oldum. Məni təhqir edin, bu, sizin üçün daha səmimi bir hərəkətdir; lakin məni mədh etməyin, bunda sizin saxtalığınız üzə çıxır.

Ərim otağa girdi. Şondip, həmişəki kimi, özünü dərhal ələ ala bilmədi. Ərim ona baxıb çox təəccübləndi. Əvvəllər mən bundan xəcalət çəkərdim, amma bu gün, ərimin nələr düşünəcəyindən asılı olmayaraq sevinirdim. Mən Şondipin zəifləməyindən həzz almaq istəyirdim.

Ərim bizim susduğumuzu görüb, dalğın halda kresloda oturdu.

– Şondip, mən səni axtarırdım, mənə bu otağı göstərdilər.

Şondip hər sözünü aydın tələffüz edərək dedi:

– Bəli, Şah Arı səhər məni çağırmışdı. Mən bal arısı pətəyinin fəhlə arısıyam, onun əmri ilə hər şeyi buraxıb bura gəldim.

– Sən gərək sabah mənimlə Kəlküttəyə gedəsən.

Şondip etiraz etdi:

– Niyə? Yoxsa mən səni yola salmalıyam?

Ərim ona belə cavab verdi:

– Yaxşı. Kəlküttəyə sən get, mən səni yola salaram.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Mənim Kəlküttədə işim yoxdur.
– Elə buna görə də sən ora getməlisən. Sənin burada işin həddindən artıq çoxdur.

– Mən heç yerimdən də tərpənməyəcəyəm.

– Onda səni yerindən tərpədərlər.

– Zorla?

– Bəli, zorla.

– Yaxşı, gedərəm. Ancaq onu bil ki, dünya nə Kəlküttə ilə qurtarır, nə də sənin mülkünə. Xəritədə başqa yerlər də var.

– Sənin hərəkətidən adamda elə təəssürat əmələ gəlir ki, dünyada mənim mülkümdən savayı başqa bir yer yoxdur.

– Bəzən adam elə bir vəziyyətə düşür ki, bütün dünya onun üçün bir parça torpaqdan ibarət olur. Mən öz dünyamı sənin qonaq otağında görürdüm, buna görə də buradan tərpənmirdim. Şah Arı, yəqin ki, məni heç vaxt başa düşməyəcək, siz də, bəlkə, məni başa düşməyəcəksiniz. Mən sizi salamlamağa gəlmişdim. Sizinlə görüşəndən sonra mənim mantram dəyişdi. Anaya yox, sevimli sehrbaz qadına salam olsun! Ana bizi xilas edəcək, sevdiyimiz qadın isə məhv edəcək, onun əli ilə məhv olmaq çox gözəl olacaq. Rəqs edən ölümün ayaqlarındakı xalxalların cingiltisi mənim qəlbimdə səslənir. Bir anda siz pərəstiş etdiyiniz adamın gözləri qarşısında – bol suları, münbit torpağı olan, üzərindən səhər mehi əsən vətənin surətinə – Benqaliyaya xəyanət etdiniz. Ah, sizin qəlbinizdə heç mərhəmət yoxdur! Sehrbaz qadın, gedin bir cam zəhər gətirin, mən də o zəhəri içim. Mən ya ölərəm, ya da ölümə qalib gələərəm. İndi daha Ananın padşahlıq etdiyi vaxtlar keçdi. Sevgilim! Siz elə etdiniz ki, Allah da, göy də, din də, həqiqət də daha lazım olmadı. Dünyada olan bütün vəzifələr ancaq boş xəyaldır. Bu gün bütün məhdudluğun buxovları qırıldı. Ah, sevgilim! Sizin durduğunuz o bir parça yerdən başqa, mən od vurub bütün dünyamı yandırardım. Yanmış torpaqda çılğınlıq rəqsini ifa edərdim. Onlar nəcib

insanlardır, onlar həddindən artıq yaxşıdırlar. Onlar yaxşı-
lıq etmək istəyirlər, sanki, həqiqət bundadır. Yox, belə deyil!
Mən sizi salamlamaqla dünyada yeganə bir həqiqətə malik
oluram. Sizə qarşı amansızlıq məni amansız elədi, sizə olan
sevgi isə mənim qəlbimdə məhv etmək odunu yandırdı.
Mən pisəm, mən Allaha inanıram. Yer üzündə heç bir şeyə
pərəstiş etmirəm. Mən ancaq hər şeydən yaxşı gördüyüm
şeyə hörmət edirəm.

Çox qəribədir! Bir az əvvəl mən bütün qəlbimlə ona nif-
rət edirdim. Lakin sönmüş küldən də od çıxdı, bunun həqiqi
alov olduğuna heç şübhə yox idi. Tanrı niyə insanı belə
mürəkkəb yaradır! Yoxsa bunu ancaq xariqüladə ustalığını
göstərmək üçün eləyir? Yarımcı saat əvvəl mən Şondipə
racə deməyi səhv hesab edirdim. O ancaq səhnədə racə ola
bilərdi. Lakin teatr butaforiyası altında da əsl racə gizlənə
bilərmiş. O, acgözdür, kobuddur, yalançıdır – bunlar hamısı
onun zahiri siması altında gizlənir. Bununla belə, biz öz-özü-
müzü tanımadığımız kimi, onu da tanımırıq. İnsan qəribə
məxluqdur. İnsanın daxilində nə kimi gizlin sirlər olduğu-
nu ancaq Şiva bilər. Biz daxilimizdəki oddan alışıb-yanırıq.
Dağıtmaq! Şiva dağıtmaq tanrısıdır; o, sevinc mücəssəməsi-
dir, o həm də bizi buxovdan azad edəcək!

“Mənim iki qəlbim var”, – mən bunu dəfələrlə düşün-
müşəm. Şondip bir cəhətdən mənə dəhşətli bir dağıdıcı qüv-
vənin, bir cəhətdən də ən incə nəzakətin mücəssəməsi kimi
görünür. Batan gəmi suyun səthində olan şeyləri öz ardınca
çəkib aparır. Siz qorxu hiss edənə kimi, Şondip dəhşətli bir
qasırga kimi sizi alıb aparır: o, dəhşətli bir dağıdıcı qüvvə ilə
sizin gözlərinizi dumanlandırır, sizi gündəlik qayğıdan, köh-
nə adətlərdən azad edir, sizi lazım olan havadan, göydən,
xeyrxahlıqdan, işıqdan məhrum edir. O, hamının məhv
olmasını xəbər verən bir carçı kimi zühur edir, o, şər gətirən
mantra oxuya-oxuya küçədə hərəkət edir, cavan oğlanlar
və qızlar ölkənin hər yerindən axışıb onun yanına gəlirlər,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Benqaliyanın şanagüllə qəlbində yaşayan Ana hönkür-hönkür ağlayır: onlar dirilik suyu saxlanılan zirzəminin qapısını sındırmışlar, məstedicici içki ilə camları doldurub kef eləyirlər. Onlar içkini yerə tökürlər, qədim şüşə qabları sındırıb çilik-çilik edirlər. Mən hər şeyi başa düşürəm, lakin məni bürüyən divanəliyi özümdən rədd etmək imkanında deyiləm. Tanrı həqiqətinə sədaqətli olmağı yoxlamaq üçün amansız sınaqlar göndərmək bu həqiqətin öz işidir. Məstlik müqəddəs libas altında gizlənərək zahidlərə deyir: “Siz axmaqısınız, siz zahidlikdə müvəffəqiyyət qazanmaq imkanında deyilsiniz. Dini zahidliyə olan yol uzundur. Bu, çox vaxt tələb edir. Məni sizin yanınıza allah İndranın hökmdar qadını göndərmişdir. Mən sizi alqışlayacağam, mən gözələm, mən özüm təhrik edənəm, sizin müvəffəqiyyətiniz mənim ani ağuşumdadır.

Şondip bir az susduqdan sonra yenə mənə müraciət etdi:

– Getmək vaxtı yetişdi, ilahə! Çox gözəl. Mən sizinlə bərabər öz işimi yerinə yetirdim. Lakin bu vəziyyət davam etsə, hər şey məhv olar. Biz acgözlüyə tutularaq yer üzündə olan ən qiymətli şeyi çox ucuz qiymətə alırıq, bu da fəlakətlə nəticələnir. Əbədi zənn edilən bir şeyin vaxtı daha çox uzadılsa, o, bir anda maraqsız bir şəkil alar. Biz əbədiyyəti məhv etməyə hazırlaşırıdık, lakin sizin göyünüz lap vaxtında guruldadı. Sizi, sizə qarşı olan pərəstişi mühafizə etməklə, sizə pərəstiş edən adamı da xilas etdiniz. Bu ayrılıq dəmində sizə çox-çox minnətdar olduğumu bildirirəm. İlahə, mən də bu gün sizə azadlıq verdim. Mən öz gil məbədimdə sizə təzim edə bilmərəm, bu məbəd hər an uça bilər. İndi mən sizin əzəmətli surətinizə əzəmətli məbəddə pərəstiş etməyə gedirəm. Mən sizə ancaq sizdən uzaqlaşandan sonra həqiqətən sahib olacağam. Siz burada mənə öz sevginizi bəxş etdiniz, orada siz mənə öz xeyir-duanızı bəxş edəcəksiniz.

Mənim bəzək mücrüm masanın üstündə idi. Mücrünü Şondipə sarı uzadaraq dedim:

– Mənim bəzək şeylərimi götürün, məni pərəstiş etdiyim ilahənin ayaqlarına aparın.

Ərim susurdu. Şəndip otaqdan çıxdı.

Omullonun istədiyi yeməyi mən özüm hazırlamağa başladım. Meco-rani mənim yanıma gəldi.

– Çutu, bu nədir, anadan olan günündə özün özünə şirniyyat hazırlayırsan?

– Yoxsa mən özümdən başqa heç kəsi qonaq eləyə bilmərəm?

– Sən bu barədə narahat olma, biz özümüz hər şeyi düzəldəcəyik. Mən də bir şey hazırlamaq istəyirdim, ancaq bir xəbər məni lap dilxor elədi: beş yüz, ya altı yüz quldur bizim kontorlardan birinə basqın etmiş, altı min rupi pul aparmışdı. Adamlar deyir ki, indi bizim evi talan edəcəklər.

Belə bir xəbərdən mən öz ürəyimdə bir yüngüllük hiss etdim. Deməli, Omullo bizim pulumuzu götürmüşdür. Bu saat onu çağırıb deyəcəyəm ki, mənim yanımda altı min rupini ərimə qaytar, sonra da lazımı izahatı verəcəyəm. Meco-rani mənə baxıb təəccüb elədi:

– Görünür, sən heç bir şeydən qorxmursan?

– Talançıların bizim evə gəldiyinə heç inana bilmirəm.

– İnana bilmirsən? Bəs bizim kontorun talan ediləcəyinə kim inana bilərdi?

Mən onun sualına cavab verməyib, qutablara iç qoymağa başladım. Meco-rani diqqətlə mənə baxıb dedi:

– Qardaşımın dalınca gedirəm. Altı min rupini sandıqdan götürüb, bu saat Kəlküttəyə göndərmək lazımdır.

Meco-rani uzaqlaşan kimi mən pul qoyulan otağa yüyürdüm. Ərimin yenə əvvəlki kimi fikri dağınıq idi, yenə də açarları çıxartdığı paltarlarının cibində qoyurdu. Mən dəmir sandığın açarını açarlar halqasından dartıb çıxartdım, öz cibimə qoydum.

Qapını bayırdan döydülər.

Dedim:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Paltarımı dəyişirəm.

Meco-rani qapı dalında öz-özünə deyirdi:

– Bu saat qutab hazırlayırdı, indi də gəlib paltarımı dəyişir. Bu nə olan şeydir? Bu gün, yəqin, “Bonde Matorom”un iclası olacaq. Ey Debi Çoudhurani, olmaya, talan etdiyin şeyi boşaldırsan?

Bilmirəm, niyə mən dəmir sandığı yavaşca açdım. Bəlkə də, qəlbimin dərinliklərində belə bir ümid yaşayırdı: bu baş verən hadisə yuxudur, sandığın qapağını açanda görəcəyəm ki, pullar öz yerindədir, səliqə ilə üst-üstə qoyulmuşdur, heyhat! Sandıq, yalançının dilindəki həqiqət kimi boş idi. Qəsdən paltarımı dəyişməli oldum, heç lazım olmadığı halda saçımı açıb başqa cür bağladım.

Meco-raninin:

– Sən niyə bəzənmişən? – sualına belə cavab verdim:

– Bu gün mənim anadan olan günumdür.

Gəlinimiz gülərək dedi:

– Sən bir şey olan kimi bəzənib-düzənirsən. Mən sənini kimi işvəkar qadın görməmişəm.

Mən Omullonu çağırmaq üçün xidmətçini axtaran zaman mənə karandaşla yazılmış balaca bir məktub verdilər.

Omullo yazırdı: “Didi, siz məni çağırırsınız da, mən işi yarımqıq qoya bilməyəcəyəm, əvvəlcə sizin əmrinizi yerinə yetirəcəyəm, sonra da sizin xeyir-duanızı qəbul edəcəyəm. Bəlkə, axşam qayıtdım”.

Pulu o, kimə qaytarmaq istəyir? O, özünü necə bir tora salmaq istəyir? Mən Omullonu – yaydan atılan ox kimi buraxdım. Ox hədəfə dəyməsə, mən daha onu geri qaytara bilməyəcəyəm.

Heç şübhəsiz, bütün bu işlərdə müqəssir mən idim. Ümmiyyətlə, qadınlar sözə tez inanırlar, bununla da fərqlənirlər – qadınlar aləmi buna əsaslanmışdır. Həqiqəti qəsdən gizlətdikdən sonra bizim aləmdə dayanıb-durmaq mənim üçün son dərəcə çətin idi. Biz bir şeyi sındıranda, sonra da

bu sınıqların üstü ilə gedəndə onların ayağımıza batdığını həmişə hiss edirik. Cinayət işlətmək asandır, lakin bu cinayəti bağışlamaq hamıdan çox qadın üçün ağırdır.

Bir az var ki, mən daha ərimlə danışmıram. Buna görə də heç bilmirdim bu dəhşətli xəbəri harada və necə ona söyləyim. Bu gün o, nahara çox gec gəldi; gələndə saat iki olardı, özü də elə fikirli idi ki, lap az yemək yedi. Mən onu xörək yesin deyə dilə tuta bilmədim. Üzümü çevirib, sarimin ucu ilə göz yaşımı silirdim.

İstəyirdim ki, bu xoşagəlməz vəziyyəti rədd edərək ona deyim: “Sən çox yorğun görünürsən, get yataq otağında dincəl”. Elə bunu deyəcəkdim ki, xidmətçi içəri girib dedi:

– Cənab polis işçisi keşikçi Kaşimi gətirmişdir.

Ərim dilxor halda cəld yerindən qalxıb getdi. Bir neçə dəqiqədən sonra meco-rani gəldi.

– Qardaşımın gəldiyini niyə mənə bildirmədin? O gecikdiyi üçün mən çimmək istəyirdim. Bəs o...

– O, sizin nəyinizə gərəkdir?

– Mən eşitdim ki, siz sabah Kəlküttəyə gedirsiniz. Mən də burada qala bilmərəm. Boro-rani öz Radho-balloho Thakurundan ayrılmaq istəmir. Mən belə qorxulu bir vaxtda qapını bağlayıb, bizim boşalmış evimizdə oturub hər bir hənirtiyə qulaq asa bilmərəm. Siz lap yəqin sabah gedəcəksiniz?

– Lap yəqin.

Mənim fikrimdən belə bir şey keçdi: “Biz gedənə kimi gör nə qədər hadisə baş verəcəkdir, onda, yəqin ki, bizim Kəlküttəyə getməyimizin, ya burada qalmağımızın heç bir əhəmiyyəti olmayacaqdır. Kim bilir, bizim ailənin başına nələr gələcək; biz nə günə qalacağıq, – bunun hamısı yuxu kimi duman içindədir. Bir neçə saatdan sonra mənim taleyim həll olunacaqdır. Elə bir adam tapılmazmı ki, mənim qüvvəm daxilində olan şeyləri düzəltmək və ya əksinə, həm özümü, həm də ailəni baş verəcək zərbəyə qarşı hazırlamaq üçün vaxtı uzatsın və mənə imkan versin?”

Məhvolmanın toxumu torpaqda çox yatıb qalır, buna görə də heç bir təhlükə törətmir. Lakin bunun rüşeymi torpaqdan çıxan kimi tez inkişaf etməyə başlayır. İndi daha bunun üstünü nə sarinin ucu ilə, nə sinənlə, nə də həyatın özü ilə örtmək olar. Mən bu qərara gəldim ki, heç bir şey haqqında düşünməyim, başıma nələr gələcəksə, sakitcə durub gözləyim. İki gündən sonra hər şey arxada qalacaq: üstü açılmış məsələ də, istehza da, göz yaşı da, sual-cavab da.

Omullonun fədakarlıq işığı saçılan qəşəng, gənc üzü yadımdan çıxmırdı. Bax, o, öz müqəddəratını sakitcə oturub gözləməyərək özünü təhlükə girdabına atdı. Mən ona kiçik bir qadın pronamı etdim, – axı o, mənim cavan tanrım, o çox asanlıqla mənim günahlarımın yükünü öz üzərinə götürdü, o, özünü ölümə verərək məni xilas edəcəkdir. Belə bir dəhşətli tanrı mərhəmətinə mən necə tab gətirəcəyəm.

Sənin qarşında diz çökürəm, mənim oğlum, mənim qardaşım! Sən təmiz və gözəlsən, sən qoçaq və igidsən, sənin qarşında diz çökürəm! Mən istədim ki, sonrakı doğruluşumuzda, sən mənim balam kimi, mənim qucağımda olasan.

Bu zaman hər yerə cürbəcür dedi-qodu yayılırdı; polis işçiləri bizim evimizə tez-tez gəlməyə başlamışdı; xidmətçilər və xidmətçi qadınlar həyəcana düşmüşdü.

Qulluqçu qadın Khema yanıma gəlib xahiş etdi ki, onun qızıl bəzək-düzəyini, qolbaqlarını gizlədim. Kimə mən söyləyim ki, çoto-rani özü hamını narahat eləyən bir tor qurmuş, sonra özü də bu tora düşmüşdür. Məni abırlı bir adam hesab etdiklərindən Khema bəzək şeylərini, Thako yığdığı pullarını mənə tapşırırdı. Bizim südçü arvad balaca bir dəmir sandıqçada Benares sarisini və başqa qiymətli şeylərini gətirdi.

– Ana, – dedi, – bu sarini sizin toyunuzda mənə bağışlayıblar.

Sabah bizim otağımızda dəmir sandığı açanda Khema, Thako, südçü qadın və başqaları... Ah, heç fikirləşməmək

yaxşıdır... Maqh ayının¹ üçüncü günü bir ildən sonra necə görünəcəkdir, – bunu təsəvvür etmək daha yaxşıdır. Mənim ailə həyatımın yaraları onda da belə sızıldayacaqmı?

Omullo bu axşam qayıdacağına söz vermişdi. Mən tək-tənha oturub onu gözləyə bilmədim, buna görə də yenə qutab hazırlamağa getdim. Xeyli qutab bişirmişdim, yenə də bişirirdim. Bunları kim yeyəcək? Axşam bütün xidmətçilərə çoxlu qutab verəcəyəm. Bu gün mənim günümüdü, sabahki gün daha mənim ixtiyarımda olmayacaq.

Mən yorulmadan elə bir ucdan qutab bişirirdim. Bəzən mənim otağım tərəfdən qulağıma səsler gəlirdi. Bəlkə də, ərim sandığı açmaq istəyirdi, açarı axtarırdı, meco-rani də yaman hay-küy qaldırmışdı, bütün xidmətçiləri çağırmışdı. Lakin mən heç bir şey eşitmirəm, eşitməyəcəyəm də, ancaq qapını daha kip örtəcəyəm.

Birdən Thako qaça-qaça otağa girdi. O tövşüyə-tövşüyə həyəcanla dedi:

– Çhoto-rani-ma!

– Get, get, mane olma, mənim vaxtım yoxdur.

Thako sözünə davam etdi:

– Məni meco-rani göndərdi. Onun qardaşı oğlu Kəlküt-tədən bir maşın gətirib, maşın adam kimi oxuyur.

Ağlayımmı, gülümmü? Bircə elə bu qondarma səsli qrammofon qalmışdı! Maşının insanı təqlid etməsi nə dəhşətli istehzadır!

Axşam oldu. Omullo gəldiyini dərhal mənə xəbər verəcəkdə. Mən buna şübhə etmirdim, lakin yenə də intizar məni boğurdu, xidmətçini çağırdım, xahiş elədim ki, Omullodan mənə xəbər gətirsin. Xidmətçi bir az sonra qayıdıb gəldi, dedi ki, Omullo-babu yoxdur.

Xidmətçinin sözündə elə bir şey yox idi, amma mənim köksümdə, elə bil ki, hər şey alt-üst oldu. Omullo-babu yoxdur! Bu sözlər axşam alaqaranlığında hönkürtü kimi səsle-

¹ *Maqh ayı* – yanvar–fevral aylarına uyğun gəlir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

nirdi. Yoxdur! Omullo-babu yoxdur! Sanki, o, batan günəşin qızılı şüası kimi süzülüb yox oldu! Onun başına mümkün ola bilən və ola bilməyən, cürbəcür müsibətlər gələ bilər, bunlar hamısı mənim fikrimdən keçib-gedirdi. Onu ölümə mən göndərdim. O, nəcib adamdır – o, heç bir şeydən qorxmur, indi mən necə yaşayacağam?

Omullonun məndə qardaşlıq hədiyyəsi olan tapançadan başqa, ayrı heç bir şeyi yox idi. Onun hədiyyəsində, bəlkə də, Tanrının hökmü vardı. Mənim Tanrım mənim üzərimə düşən ləkəni silmək üçün cavan bir oğlan simasında bir vasitə göndərmişdir. Sevginin nə gözəl hədiyyəsi var, günahları təmizləmək üçün nə gözəl vasitədir!

Qutunu açdım, tapançanı götürüb lüləsini gicgahıma qoydum. Elə bu anda bizim ev məbədinin sinci vuruldu. Mən təntənəli bir pronamla yerə əyildim.

Axşam xidmətçiləri qutaba qonaq elədik.

Meco-rani dedi:

– Tutaq ki, sən qonaqlığı keçirmək üçün bütün işləri öz üzərinə götürmüşsən, amma mən belə hesab edirəm ki, bizə də bir iş görməyə imkan verərsən.

Sonra qrammofonda xanəndə qadının qulaqbatırıcı zil səsi eşidildi. Onun səsi qəndharv¹ tövləsindən gələn gümrah at kişnəməsinə oxşayırdı.

Qonaqlıq gecədən xeyli keçəndən sonra qurtardı. Mən istədim ki, elə bu gecə ərimin ayağından torpaq götürüm. Yataq otağına girdim. Ərim bu günün həyəcan və narahatlığından sonra şirin-şirin yatırdı. Örtüyü üsulluca qaldırıb onun ayaqlarına sarı əyildim. Saçım onun ayağına toxundu, o, ayağı ilə yavaşca məni itələdi.

Mən otaqdan çıxdım, gedib evimizin günbatan hissəsindəki evvanda oturdum. Uzaqda, qaranlıq içində görünən tut ağacı skeletə oxşayırdı. Onun bütün yarpaqları tökülmüşdü. Təzə ay onun arxasında yavaş-yavaş batırdı. Birdən mənə elə

¹ Qəndharv – tam allah olmayanlar, səma musiqiçiləri

gəldi ki, bütün ulduzlar məndən qorxur, nəhəng gecə aləmi isə mənə heç baxmaq istəmir. Mən lap təkəm. Dünyada ən yetim adam tək adamdır. Tək o adam deyil ki, onun bütün qohum-əqrəbası bir-birinin ardınca ölür, – onlar ölsə də, onun bu adamlarla əlaqəsi qalır. Tək o adamdır ki, bütün qohum-əqrəbası ona yaddır, tək o adamdır ki, ailədən kənarda durmuşdur. Belə adam həтта ulduzlu aləmə, qaranlıqda baxanda onu dəhşət alır. Mən burada yoxam. Məni əhatə edən adamların hamısından uzaqdayam. Mən özümü şanagüllə ləçəyi üstündə bir damla şəh kimi hiss edirəm. Mən geniş bir uçu- rumun kənarında gəzirəm, hərəkət edirəm, yaşayıram.

Niyə insan tamam dəyişmir? Hər şey onun qəlbində əvvəlki kimi qalır – ancaq çox nizamsız halda. Rəflərdəki şeylər bir-birinə qarışmış, boyunbağlıların sapı toz içindədir, ona görə də qəlbim parçalanır.

Mən ölmək istəyirəm, amma qəlbimdə həyat çırpınır, bu həyat ölümə nəhayətə yetə bilmir. Ölüm mənə daha ağır müsibətlər gətirdi. Qismətimdə nə varsa, onu sağlığında çəkməliyəm.

Ey mənim ağam, məni əfv et! Sən mənə xoşbəxtlik verdin, amma mən onu ağır həyat kimi qəbul etdim. Mən daha bu yükü daşımaq iqtidarında deyiləm, amma onu üstümdən ata da bilmirəm. Cavanlığımın o xoşbəxt çağında səslənən neyi bir də mənim üçün çal. Qoy hər şey aydın olsun. Ancaq neyin həzin səsi qırılmış bir şeyi bitişdirər, ləkələnmiş bir şeyi pak edə bilər. Neyin səsi ilə mənə yeni ailə yaradın! Mənim başqa nicat yolum yoxdur.

Yerə yığılıb hönkür-hönkür ağladım. Mərhəməti, müdafiəni, əfv olunmağı, – hər şeyi özü ilə yuyub aparən təsəllini haradan və kimdən gözləmək lazımdır; bunun fərqi yoxdur. Mən öz-özümə deyirdim: “Ah, ağa, sən öz xeyir-duanı verməyincə, mən yemədən- içmədən gecə-gündüz dua edəcəyəm”.

Birdən ayaq səsi eşidildi. Ürəyim daha bərk döyündü. Kim deyib ki, allahlar gözə görünür? Mən başımı qaldıra

bilmədim, o, mənim baxışlarıma tab gətirə bilməzdi. Gəl, gəl mənim yanıma! Ey hökmdar, gəl məni ayaqla, ayaqlarımla mənim titrəyən sinəm üstə çıx, mən də bir anda ölüm. O gəlib mənim yanımda oturdu. Mənim ərim! Ah, mənim göz yaşımı görəndə onun ürəyi necə döyündü... Mən huşumu itirdim. Sonra mənim sinəmdə nə isə uçub dağıldı, acı-acı hönkürtülər coşqun sel kimi aşıb-daşdı, mən ərimin ayaqlarına sıxıldım – bu ayaqların izi mənim qəlbimdə həmişəlik qalmayacaqmı?! Hər şeyi açıb söyləmək vaxtı gəlmişdi. Lakin bunun üçün münasib söz varmı? Belə söz yoxdur.

...Ərim üsulluca başımı sığallayırdı. Mən onun xeyir-duasını aldım. Sabah mən hamının gözü qabağında alçalar və buna dözə bilərdim, bu, mənim başıma gələcəkdi, bununla da mən təmiz ürəklə Allahıma səcdə edə bilərdim.

Doqquz il bundan əvvəl gur-gur guruldayan noobot¹ mənim bu ad günümdə daha səslənməyəcəkdir, – bunu düşünərkən qəlbim parçalanır. Ərimin evinə girərkən bu təbil məni alqışlayırdı. Ah, hansı bir tanrının ayaqları altında günahlarımı bağışlada, toy paltarında gəlinin müqəddəs yerinə qədəm qoya bilərdim! Doqquz il bundan əvvəl gördüyüm günü bir də görmək üçün neçə gün, neçə əsr, neçə dövr lazımdır! Allah bir şeyi yenidən yarada bilər, lakin bir dəfə qırılmış şeyi yenidən düzəltmək imkanındadır mı?

NİKHİLEŞİN QEYDLƏRİ

Bu gün biz Kəlküttəyə gedirik. Adam ancaq dərd və sevinci toplamaqla məşğul olsa, bunlar onun üçün ağır bir yük olar. Onları toplamaq da, onlara uymaq da çətindir. Nə qədər qeyri-təbii görünsə də, mən ev sahibiyəm. Əslində, mən həyat yolunun yolçusuyam. Ev sahibinə zərbə zərbə

¹ *Noobot* – təntənəli günlərdə dövlətli adamların qapısı qabağında vurulan təbil

üstündən dəyir. Son zərbə də ölüm olacaq. Bimola, bizim birləşməyimiz ancaq yol üstündə olan bir birləşmə idi. Nə qədər ki bizim yolumuz bir idi – hər şey yaxşı idi, lakin indi bu yol buxov ola bilər. Biz bu gün bu buxovları atıb yolumuza davam edirik. Yol üstündə bəzən bir-birimizə baxsaq, ya da bir-birimizin əlini sıxsaq, bu özü də kifayətdir. Bəs sonra? Sonra yol nəhayətsiz aləmə doğru gedir, ucsuz-bucaqsız həyatda hərəkət başlanır. Ah, əzizim! Sən mənə nə qədər aldada bilərsən?! Mən neyin səsinə qulaq asıram. Ayrılığı yada salan xoş mahnılar eşidirəm. Lakşminin dirilik suyu çeşməsi bitib-tükənmişdir. Bəzən ilahə bizim kasamızı sındırır, bizim göz yaşımıza gülür. Mən sınımış kasanın qırıqlarını yığmayacağam, qəlbimdə sönməyən bir arzu ilə qabağa gedəcəyəm. Meco-rani mənə dedi:

– Qardaşım, sənə kitabların qutulara yığılıb, arabaya qoyulub. Bu axı nə deməkdir?

– Bu, o deməkdir ki, mən kitablara olan məhəbbətimin öhdəsindən gələ bilmirəm.

– Mən istərdim ki, sən bəzi şeylərə də məhəbbət göstərəsən. Sən bir də bura qayıtmayacaqsanmı?

– Hərdən gələcəyəm, ancaq həmişə burada yaşaya bilməyəcəyəm.

– Doğrudanmı? Elə isə gedək sənə göstərim, gör mən nə qədər şey ilə bağlıyam.

Meco-rani mənə öz otağına apardı. Onun otağı cürbəcür sandıqlarla, qutularla dolu idi. Qutuların birini açdı, betel hazırlamaq üçün lazım olan bir yığın şey göstərdi.

– Bax, bu şüşədə ətirli toz, bu xırdaca dəmir qutularda da cürbəcür ədviyyat var. Bu da kart kağızı; şahmat taxtasını da yaddan çıxartmamışam: siz oynaya bilməyənsiz, mən özümə yoldaş taparam. Bu daraq, bu da...

– Meco-rani, xeyir ola? Bu şeyləri niyə yığırdırmısınız?

– Mən də sizinlə Kəlküttəyə gedirəm.

– Niyə?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Qorxma, qardaşım, qorxma. Səni narahat etmək fikrində deyiləm, çoto-rani ilə dalaşmayacağam. Mən gec-tez öləcəyəm, buna görə də nə qədər ki gec deyil, Qanq sahilində məskən salmaq yaxşıdır. Yadıma düşəndə ki mənə qabığı soyulmuş banyan¹ altında yandıracaqlar – ölüm mənə də nifrət hissi oyadır. Buna görə də mən ölmürəm, gəlib sizin ovqatınızı təlx eləyirəm.

Birdən mənə elə gəldi ki, öz evim mənimlə danışır. Meco-rani bizim evimizə doqquz yaşında gəlmişdi. Onda mənim altı yaşım tamam olmuşdu. Günorta vaxtı, hava isti olanda biz kölgəli bir yerə çəkilər, eyvanda oynardıq. Bağda mən manqo² ağacına çıxıb kal meyvələri dərərdim, o da yerdə oturub bu meyvələri xırda-xırda doğrar, üstünə istiot, duz və ətirli otlar tökərdi, qətiyyənlə yeyilməsi mümkün olmayan xörək hazırlardı. Gələnciklərin toyu üçün lazım olan ərzağı gizləncə ərzaq damından gətirmək mənim vəzifəm idi, çünki nənəmin cəza cəbbəxanasında mənə yarayan heç bir şey yox idi. Mən həm də böyük qardaşımdan cürbəcür qəribə şeylər almaq işində də meco-raninin köməkçisi idim. Mən onu lap özündən çıxara bilər, istədiyim şeyi əldə edərdim. Bir gün mənə titrətmə-qızdırma tutdu, həkimin məsləhəti ilə üç gün ancaq qızdırılmış su içməli, bir də şəkərə tutulmuş hil yeməli idim. Meco-rani mənim bu halıma dözə bilmədi, bir neçə gün mənə gizləncə yemək gətirdi. Bir gün onu yemək gətirən yerdə tutdular, bərk danladılar. İllər keçdikcə dostluğumuz daha da möhkəmlənirdi; dostluğumuz möhkəmləndikcə dərdimiz də artırdı. Çox da dalaşardıq. Bəzən məsələdə fikrimizin müxtəlif olması bir-birimizə qarşı şübhə, qısqançlıq, bəzən ədavət də oyadardı. Bimolanın gəlməsi ilə bizim aramızda mütləq ayrılıq baş verməli idi. Lakin daxili birlik xarici zəhlətökənlikdən möhkəm oldu. Ta uşaqlıqdan

¹ *Banyan* – Hindistanda bitən ağac; bu ağacın budaqları çoxlu kök salır; bu köklər yerə keçir, yeni gövdələr meydana gəlir.

² *Manqo* – Hindistanda çox yayılmış meyvə ağacı; bunun şirin və ətirli meyvəsi olur.

bu günə qədər bizim aramızda olan həqiqi, sarsılmaz əlaqə get-gedə artmış, onun qol-budağı bütün evi, həyəti, bağı bürümüşdü. Meco-raninin öz şeylərini yığıb getmək istədiyini görəndə bizim çoxdankı dostluğumuzun kökləri qəlbimdə sızıldadı. Meco-rani doqquz yaşından bəri bircə dəfə də, bircə gün də olsa evdən getməmişdi, lakin indi o, öz adətlərindən əl çəkmək, məchulluq aləminə dalmaq istəyirdi, – mən bunun səbəbini yaxşı bilirdim. O, getməsinin əsl səbəbini demək istəmirdi, özü də əhəmiyyətsiz bəhanələr gətirirdi. Meco-rani tale tərəfindən binəsib edilmiş sonsuz, dul bir qadındı, bu dünyada o ancaq bircə ümidlə yaşayırdı, bütün qəlbinin şəfqətini bu ümidə bağlayırdı. Mən səliqəsiz halda ora-bura qoyulmuş qutuların, bağlamaların arasında durmuşdum, bu zaman onun dərdinin böyüklüyünü həmişəkindən daha artıq hiss etdim. Bizim pul üstündə olan xırda-para deyişmələrimizin, Bimola ilə, mənimlə baş verən, bəzən sözsöhbətə gətirib çıxaran işlərin başqa səbəbi vardı, bu, adi haqq-hesab məsələsi deyildi. Meco-rani bizim dostluq münasibətlərimizin möhkəmlənməsi iddiasında ola bilməzdi, əslində, bu dostluq onun həyatında yeganə bir dostluq idi; Bimola da bu yandan gəldi, onun dostluğunu lap zəiflətdi. Meco-rani hər addımda iztirab çəkirdi, lakin şikayət etməyə gücü çatmırdı. Bimola da başa düşürdü ki, meco-rani mənə ancaq bir ev qadını kimi münasibət bəsləmir, onun münasibətində daha böyük tələblər var. Buna görə də o, bizim köhnə dostluğumuza qarşı belə qısqanclıq göstərirdi.

Ürəyim bərk döyünməyə başladı, mən sandıqlardan birinin üstündə oturdum.

– Meco-rani, – dedim, – mən ilk dəfə burada görüşdüyümüz günün qayıtmasını çox istərdim...

Meco-rani dərindən ah çəkib dedi:

– Yox, qardaş, mən təzədən qız olmaq istəməzdim. Mən ömrüm boyu çox əzab çəkmişəm, bir də buna qayıtmaq nə lazım.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Sınaqdan keçib gələn azadlıq sınağın özündən böyükdür.
– Ola bilər, qardaşım. Siz kişisiniz, azadlıq da sizin üçündür. Biz qadınlar ünsiyyət arzusundayıq, özümüz də ünsiyyət etməyə can atırıq. Ah, azad olmaq sizin üçün asan deyil. Siz qol-qanad açmaq istəyirsinizsə, bizi atıb gedə bilməzsiniz, bizi də özünüzlə aparmalısınız. Buna görə də mən öz şeylərimi hazırlamışam. Sizi yüksüz buraxmaq olarmı?

Mən gülümsəyərək dedim:

– Sizin sözlərinizin mənasını çox yaxşı başa düşürəm. Lakin biz bundan şikayətlənmirik, çünki bu yükün əvəzini siz bizə artıqlaması ilə bəxş edirsiniz.

– Bizim yükümüz cürbəcür xırda-xuruş şeydən ibarətdir. Bunlar həm yüngül, həm də əhəmiyyətsiz şeydir. Bu qayda ilə biz sizə yüngül şeylər yükləməklə yükünüzü ağırlaşdırırıq. Qardaşım, biz nə vaxt gedirik?

– On ikinin yarısında. Vaxtımız hələ çoxdur.

– Qardaşım, mənim məsləhətimə qulaq as: sən bu gün ertədən nahar et, gecəyarısına kimi yat. Qatarda gecə yaxşı yata bilməzsən. Sən elə sınıxmısan ki, bir az da belə getsə, lap əldən düşərsən. Gedək, sən gərək bu saat çiməsən.

Elə bu zaman Khema, başında örtük, içəri girib yavaşca dedi:

– Cənab polis müfəttişi bir adam gətirib, maharaçanı görmək istəyir.

Meco-rani acıqlandı:

– Maharaca oğru, ya quldurdu ki, müfəttiş ondan əl çəkmir? Get de ki, maharaca çimir.

– Gedim bir baxım görüm nə var, bəlkə, çox vacib bir iş var.

– Yox, lazım deyil. Dünən çhoto-rani bir yığın qutab bişirib; mən bu qutabları müfəttişə göndərərəm, onun köpü bir az yatar.

Meco-rani qolumdan tutub məni çəkə-çəkə vanna otağına apardı, içəri salıb qapını bayırdan bağladı. Mən içəridən yalvardım:

– Bəs dəyişəyim?

– Bu saat gətirərəm, sən çimməyində ol.

Onun zorakılığına müqavimət göstərməyə mənim gücüm çatmırdı. Qoy belə olsun, qoy polis müfəttişi qutablardan yesin, məsələni sonra həll edərik. O, hər gün günahsız bir adamı tutub gətirirdi, bu da adamların çox xoşuna gəlirdi. Yəqin ki, bu gün də bir zavallını tutub gətirmişdir. Belə də ədalətsizlik olar?!

Qapını yumruğumla döyməyə başladım. Meco-rani qapı dalından səsləndi:

– Nə var, dəli olmusan-nədir? Üstünə su tök, üstünə su tök!

Mən içəridən çıxıb dedim:

– Qutabı ikiadamlıq göndərin. Müfəttişin oğru adı ilə gətirdiyi adamın da qutab yeməyə haqqı var. Xidmətçiyə deyın ki, onun qutabını çox eləsin.

Mən mümkün qədər tez çimib vannadan çıxdım. Bimola qapının dalında yerdə oturmuşdu¹. Bu, qürurunun zirvəsində duran, izzəti-nəfsini yüksək tutan mənim Bimolam idimi? Hansı bir zərurət onu mənim qapıma gətirmişdi? Mən hey-rət içində dayanıb durmuşdum ki, o ayağa durdu, başını qaldırmadan dedi:

– Səndən bir xahişim var.

– Get mənim otağıma.

– Sənin, bəlkə, işin var?

– İşim qaçmır, əvvəl sən...

– Yox, get öz işini gör, səninlə nahardan sonra danışıaram.

Mən gedib müfəttişin qabağındakı boşqabı boş gördüm. Onun gətirdiyi adam hələ də qutab yeyirdi.

– Bu ki Omullodur!

Omullo bütün bir qutabı ötürərək dedi:

– Bəli. Mən daha doymuşam. İcazə versəniz, yerdə qalanını büküb götürərəm.

¹ Hindlilərdə yerdə oturmaq yas, qəm-qüssə əlamətidir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, dərhal qutabları büküb götürdü. Mən müfəttişə baxıb soruşdum:

– Nə olub?

Mufəttiş gülümsədi:

– Maharaca, oğru məsələsi həll olunmadı. Bu oğurlanmış pul bizim başımızı lap şişirdib.

O, cındır bir parçanı açıb mənə bir dəstə kağız pul uzatdı.

– Maharaca, bu, sizin altı min rupi pulunuz.

– Bunu haradan tapdınız?

– Omullo-babudan. O, dünən axşam sizin Çokuydakı kontor müdirinin yanına gəlib deyir: “Oğurlanmış pul tapıldı”. Oğurlanmış pul qaytarılanda kontor müdiri daha bərk qorxur; pul oğurlananda heç belə qorxmayıbmış. Qorxmmuş ki, birdən bu məsələdə onun özündən şübhələnelər. İndi təhlükə üz verəcəyini hiss edərək, özündən heç ağıla sığmayan şeylər uydurur. O, Omullo-babaya oturub çörək yeməsini təklif edir, özü isə gedib polis idarəsinə xəbər verir. Mən də ata minib ora getdim. Səhərdən bəri Omullo ilə əlləşirəm; o deyir ki, pulun haradan əlimə keçdiyini sizə söyləməyəcəyəm.

Mən də dedim:

– Deməsəniz, sizi buraxmayacağıq.

– Onda, düzünü deməyəcəyəm.

– Yaxşı, deyin.

– Pulu kolun dibindən tapdım.

Dedim:

– Yalan danışmaq o qədər də asan deyil. O kol haradadır, siz o kolun yanına niyə getmişdiniz, – bunları da demək lazımdır.

– Bunları da uydurmaq üçün mənim vaxtım olacaq. Bu barədə narahat olmayın.

Mən müfəttişə dedim:

– Hariçoron-babu, bəlkə, siz abırlı bir adamın oğlunu nahaq yerə tutmusunuz?

– O ancaq abırlı adamın oğlu deyil, o həm də Nibarın Qhoşun oğludur. Maharaca, Nibarın Qhoş mənim məktəb yoldaşım idi. Mən əhvalatı sizə danışım. Pulu kimin oğurladığını Omullo bilməlidir: o bilir ki, pul “Bonde Matorom” üçün lazım olmuş. O, təqsiri öz boynuna götürməklə bir başqasını xilas etmək istəyir. Onun qəhrəmanlığı da bundadır.

O, Omulloya dönüb dedi:

– Oğlum, bizim də vaxtilə on səkkiz yaşımız olmuşdur. Biz onda kollecdə oxuyuruq. Bir dəfə az qalmışdı məni tutsunlar; istəyirdim bir arabaçını polis nəfərinin əlindən qurtarım. Ancaq bir təsadüf məni həbsxanaya düşməyə qoymadı. Maharaca, indi oğrunu tapmaq çətin məsələdir, amma mən bilirəm ki, bütün bu kələkləri düzəldən kimlərdir.

– Kimlərdir?

– Sizin kontor müdiriniz Tinkori Dotto, bir də keşikçi Kaşım.

Müfəttiş öz mülahizəsini sübuta yetirmək üçün bu sözləri deyib getdi.

Mən Omulloya dedim:

– Pulu kimin götürdüyünü mənə söyləsəniz, heç kəs bundan zərər çəkməyəcək.

O, belə cavab verdi:

– Pulu mən götürmüşəm.

– Bu necə olur? Bir dəstə quldurdan danışirlar?

– Tək mənəm.

Omullo qəribə şeylər söylədi. Kontor müdiri axşam yeməyindən sonra ağzını yaxalaymış. Qaranlıq olmuş. Omulunun iki tapançası varmış: biri gülləli, biri gülləsiz. O, üzünə yarıya qədər qara maska örtür, fənərin işığını düz kontor müdirinin üzünə salır, tapançanı havaya boşaldır. Müdir çığır-bi-huş halda yerə yığılır. Bir neçə silahlı adam yüyürüb gəlir. Omullo onların da başının üstündən güllə atır, onlar dərhal qaçıb evə girir, qapını da bağlayırlar. Keşikçi Kaşım əlində dəyənək yüyürə-yüyürə gəlir. Omullo güllə ilə onun

qıçını yaralayır. Sonra Omullo müdirlə bərabər seyfi açır, oradan altı min rupi pul götürür, ata minib bir neçə mil çapa-çapa yol gedir. Sonra atı buraxır, ertəsi gün də səhər tezdən bura gəlir.

Soruşdum:

– Sən pulu niyə oğurladın?

– Mənə lazım idi.

– Bəs niyə qaytardın?

– Birisi mənə əmr etdi ki, pulu qaytarım, onu çağırım, mən onun yanında bütün əhvalatı söylərəm.

– O kimdir?

– Çhoto-rani-didi.

Bimolanın dalınca adam göndərdim. O, asta-asta otağa girdi. O, ağ şala bürünmüşdü. Ayaqları yalındı. Bimolaya baxanda mənə elə gəldi ki, onu heç belə görməmişəm. O, səhər günəşinin işığı düşən ay kimi solğun idi.

Omullo Bimolanın ayaqlarına düşdü, pronam edərək onun ayağından torpaq götürdü.

– Didi, mən sizin əmrinizi yerinə yetirdim. Pulu qaytardım.

Bimola:

– Qardaşım, sən məni xilas etdin.

– Sizin sözlünüz mənim yadımda idi, mən bircə dəfə də olsa yalan deməmişəm. Mənim mantram “Bonde Matorom” sizin ayaqlarınızda qaldı. Qayıdıb bura gələndə sizin qutablarınızı mənə verdilər.

Bimola onun sözlərinin mənasını başa düşmədi. Omullo cibindən yaylığını çıxartdı, yaylıqın düyününü açıb gizlətdiyi qutabları ona göstərdi.

– Mən hamısını yemədim, bir neçəsini saxladım ki, siz öz əlinizlə məni qutaba qonaq edəsiniz.

Mən daha burada bir işim olmadığından çıxıb getdim. Görünür, hələ mən boşboğazlıq edə-edə ölüb gedəcəyəm, onlar da mənim saman təpilməmiş uyuğuma qırıq-qırıq çələng taxıb gölün qırağında yandıracaqlar. Mən heç kəsi

ölümdən qoruya bilmirəm. Lakin böyük qüvvəyə malik olan adamların bircə elə əl işarəsi kifayətdir. Mənim danışığımda elə bir qüvvət yoxdur. Mənim qəlbimdə od yoxdur, mən alovlanma bilməyən sönmüş göz kimiyəm. Mənim həyatım bunu sübut edir: hazırladığım çıraq yanmadı.

Mən yenə də yavaş-yavaş ontəhpura getdim. Bəlkə də, meco-rani məni özünə cəzb edirdi. Mənim də həyatım bu dünyada bir adamın vinasının simlərində ucadan səslənə bilərdi, – bunu mən xüsusilə bu gün hiss etməyə böyük bir ehtiyac duydum. Adamın öz varlığını duyması mümkün deyil. Həyat hissi kənardan gəlir.

Meco-raninin otağına yaxınlaşırıdım ki, birdən o, otaqdan çıxdı:

– Qardaşım, mən axı demişdim ki, sən bu gün də getməyəcəksən. Daha ləngimə, nahar hazırdır.

– Mən bu saat gedib sizin pulunuzu çıxardım.

Yataq otağına gedəndə meco-rani məndən soruşdu ki, müfəttiş oğurluq barəsində təzə bir söz dedimi?

Mən ona altı min rupinin qaytarılmasını söyləmək istəmirdim:

– Təzə bir söz demədi.

Yan otaqda cibimdən açar dəstəsini çıxartdım, sandığın açarı onların arasında yox idi. Mənim fikrim yaman dağınıqdır! Gör bu gün mən açar dəstəsi ilə nə qədər qutu və şkaf açmışam, sandıq açarının olmadığını görməmişəm.

Meco-rani soruşdu:

– Bəs açar hanı?

Suala cavab verməyərək bütün ciblərimi diqqətlə yoxladım, dəfələrlə ora-burana axtardım. Biz məsələni başa düşürdük: açar itməmişdi, onu kim isə halqadan çıxarmışdır. Bunu kim çıxara bilərdi? Bizim otaqda axı... Meco-rani dedi ki:

– Narahat olma, get əvvəl xörəyini ye. Mən yəqin bilirəm ki, çhoto-rani sənin ehtiyatsız olduğunu bildiyi üçün açarı götürüb öz mücrüsünə qoymuşdur.

Mənim ovqatım yaman təlx oldu. Halqadan açarı çıxarmaq, mənə heç bir söz deməmək, – Bimola belə iş tutmazdı. Bu gün nahar vaxtı o, mənim yanıma gəlməmişdi. Mətbəxdən özü düyü gətirib Omullonu qonaq eləmişdi. Meco-rani onu çağırmaq istədi, mən qoymadım.

Bimola gələndə süfrədən qalxdım. Mən meco-raninin yanında açardan söhbət salmaq istəmirdim; amma o, Bimola gələni kimi soruşdu:

– Sən bilmirsən, qardaşımın dəmir sandığının açarı haradadır?

Bimola:

– Məndədir, – cavab verdi.

Meco-rani sözünə davam etdi:

– Mən demədim hər yanda oğurluq var, talan var. Çhoto-rani üzdən özünü qoçaq göstərsə də, ehtiyatını əldən qoymur.

Bimolanın üzünə baxdım, məndə şübhə oyandı. Mən heç bir şey olmamış kimi dedim:

– Yaxşı, qoy açar səndə qalsın, pulu sonra götürərəm.

Meco-rani sözə qarışdı:

– Sonraya niyə qoyursan, elə bu saat çıxarıb xəzinədarə göndər.

Bimola dedi:

– Pulu mən çıxartmışam.

Mən donub-qaldım. Meco-rani soruşdu:

– Sən onu çıxartmısan, bəs harada gizlətmisən?

– Mən o pulu xərcələmişəm.

Gəlinimiz həyəcanla dedi:

– Pah, bu gör nə danışır! O qədər pulu sən necə xərcələmişən?

Bimola heç bir söz demədi. Mən dinməz-söyləməz qarıya söykənib durmuşdum, heç bir şey soruşmurdum. Meco-rani mənə baxıb dedi:

– Yaxşı eləmişən götürmüşən. Mən də ərimin cibindən, siyirməsindən bütün artıq pulları götürərdim, bilirdim ki,

onsuz da, bu pullar batacaqdır. Qardaşım, sənin də taleyin elədir. Pul xərcləmək üçün siz min cür yollar bilərsiniz! Sizin pullarınız ancaq onda sağ-salamat qalır ki, biz onları oğurlayırıq. İndi get yat.

Meco-rani məni yataq otağına apardı, mənim huşum başımda deyildi.

O, mənim yatağımın yanında oturub gülürüzlə dedi:

– Çutu, bacım, mənə betel ver. Sən lap xanım olub getmişən. Necə, sənin betelin yoxdur? Yaxşı, göstəriş ver, mənim otağımdan gətirsinlər.

Mən sözə qarışdım:

– Meco-rani, siz hələ heç bir şey yeməmişiniz.

– Mən çoxdan nahar eləmişəm.

Meco-rani sözün düzünü danışmırdı. O, mənim yanımda oturub gəvəzəlik edirdi. Qulluqçu arvad qapı dalından dedi:

– Bimolanın düyüsü lap soyuyub.

Bimola yerindən tərpənmirdi.

Meco-rani həyəcanla dedi:

– Sən indiyə kimi nahar eləməmişən? Nahar vaxtından gör nə qədər keçib!

Meco-rani Bimolanı güclə çəkib apardı.

Mən başa düşürdüm: oğurlanan altı min rupiylə sandıqdan çıxarılan pul arasında bir əlaqə var idi. Lakin bunun necə əlaqə olduğu məni maraqlandırmır, bunun nədən ibarət olduğunu heç soruşmayacağam.

Yaradan bizim həyatımızın ancaq ümumi xətlərini cızır, biz gərək öz əlimizlə onun çəkdiyi bu ilk xətləri düzəldək, öz zövqümüzə görə ona real bir sima verək, – məsələ bundan ibarətdir. Allahın verdiyi şeydən istifadə edib həyatımı təşkil etmək, bu həyatla böyük bir ideyanı ifadə etmək fikri dəfələrlə mənə iztirab vermişdir.

Mən bu məqsədə doğru can ataraq çox illər yaşamışam. Dəfələrlə öz arzularımın tələbini rədd etmişəm, öz “mənliliyimi” susdurmuşam. Yalnız xalığı-ələm mənim qəlbimin

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

tarixini bilir. İnsanın həyatı tamamilə onun öz əlində deyil, – məsələnin ən mürəkkəb cəhəti də bundan ibarətdir. İnsan yaranarkən gərək öz mühitini nəzərə alsın, yoxsa buna görə də mən həmişə Bimolanı mürəkkəb yaradıcılıq işinə cəlb etmək arzusu ilə yaşayırdım. Mən onu bütün qəlbimlə sevirdim, bu məsələdə müvəffəqiyyət qazanacağıma şübhə etmirdim. Lakin mən əmin oldum ki, özlərini yaradan və ətrafında olan adamları bu işə asanlıqla cəlb edən şəxslər tamamilə başqa cür adamlardır, mənim kimi deyillər. Mənim müəyyən prinsiplərim var, lakin mən bu prinsipləri heç kəsə aşılaya bilmirəm. O adamlara ki mən bütün varlığımı verirdim, onlar mənim daxilimdəki “mənləkdən” başqa, özlərinə lazım olan şeyləri məndən götürürdülər. Mənim keçirdiyim sınaqlar ağır sınaqlardır, o yerdə ki mənə hər şeydən çox kömək lazımdır – orada özümü tək görürəm. Bu ağır yol son nəfəsimə qədər ancaq mənim yolum olacaqdır.

Bu gün mənim qəlbimdə bir şübhə əmələ gəldi: bəlkə də, mən zülmkaram? Mən çox istəyirdim ki, Bimola ilə olan əlaqəni müəyyən bir şəkllə salım. Lakin insan həyatını müəyyən qəlibə salmaq olmaz. Biz yaxşılığı maddi bir şey hesab edib ona müəyyən bir şəkil verməyə çalışanda, bu yaxşılıq bizdən amansızca qisas alaraq məhv olur.

Zorakılıq üzündən biz get-gedə bir-birimizdən uzaqlaşırıq, mən bunu başa düşmürdüm. Bimola mənim təzyiqim altında öz meyli üzrə inkişaf edə bilməzd, buna görə də o, bizim qapalı həyatımızı altdan ovmağa məcbur idi. O, altı min rupi oğurlamalı oldu. O, bizim aramızda ixtilaf olduğunu bilərək, mənimlə açıq danışa bilməzd. Mənim kimi yalnız bir ideyaya tutulan adamlar, ancaq özü kimi adamlarla yaşaya bilər. Bizimlə razılaşmayanlar bizi aldadırlar. Biz düz adamları hiylə işlətməyə sövq edirik, biz qadını sədaqətli arvad etmək üçün şikəst eləyirik.

Hər şeyi yenidən başlamaq olmazmı? Mən düz yolla gedərdim. Yol yoldaşımı öz ideyalarımlla bağlamazdım, ancaq

sevgi neyini çalaraq deyərdim: “Sev mənə, öz sevginin şəfəqi ilə işıqlanaraq necə varsa elə də çiçəklən, qoy mənim tələblərim bitib-tükənsin, qoy sənənin qəlbində yarananın niyyəti qalib gəlsin, mənim rüsvay olmuş arzularım yox olsun”.

Uzun zamandan bəri fikirayrılığı nəticəsində bizim aramızda əmələ gələn yaranı təbiət sağalda bilirmi? Pərdə həmişəlik qoparılmışdır, – təbiət bu pərdənin altında öz işini səsizcə görürdü. Yaranın üstünü örtmək lazımdır. Mən onu öz eşqimlə örtəcəyəm, bir gün bu yaranın izi tamam itib-gedəcəkdir. Gec deyilmi? Mən uzun zaman yanıdım və nəhayət, gözüm açıldı: öz səhvlərimi düzəltmək üçün gör mənə nə qədər vaxt lazımdır?! Bəs sonra! Yara sağala bilər, lakin əldən çıxmış şeyləri bərpa etmək olarmı?

Xışıltı eşitdim. Dönüb baxdım, uzaqlaşmaqda olan Bimolanı gördüm: yəqin, o, qapı dalında xeyli səssizcə durmuş, otağa girməyə cəsarət etməmiş, axırda çıxıb getmişdi.

Cəld otaqdan çıxıb onu çağırdım:

– Bimola!

O diksinib dayandı, lakin mənə sarı çevrilmədi. Mən onun qolundan tutub otağa apardım.

Bimola üzünü balısa söykəyərək hönkür-hönkür ağladı. Mən onun yanında oturdum, heç bir söz demədən əlini əlimə aldım.

Hönkürtüsü kəsildəndə yerindən qalxdı. Mən onu bağrıma basmaq istədim. O, mənim əlimi itələyib dizləri üstə çökdü, bir neçə dəfə təzim edərək ayaqlarına düşdü. Mən geri çəkilmək istədim, o, mənim ayaqlarımı qucaqlayıb, kəsik-kəsik nəfəs ala-ala dedi:

– Geri çəkilmə, çəkilmə, qoy sənə pərəstiş edim.

Mən yerimdən tərپənmədim. Mənim nə ixtiyarım vardı ki, ona mane olum. O yerdə ki pərəstiş həqiqidir, orada pərəstiş edilən tanrı da həqiqidir. Doğrudanmı, mən həmin tanrıyam?

BİMOLANIN QEYDLƏRİ

Get, get, eşqin pərəstiş dənizi ilə birləşdiyi yerə get! Bütün çirkab onun şəffaf, mavi, dərin sularında əriyəcək. Mən daha heç bir şeydən qorxmuram, nə özümdən qorxuram, nə özgələrimdən. Mən od içindən çıxdım. O şey ki yamalı idi, yanıb kül oldu, əbədi olan şeylər qaldı. Mən necə varamsa, elə də özümü ona təslim edirəm; bütün günahlarımı – bu günahları böyük bir kədərlə qəbul edən adamın ayaqlarına aparıram.

Biz bu gün axşam Kəlküttəyə gedirik. Şeyləri yığışdırmağa indiyə qədər mənə qəlbimdəki təşviş və iztirab mane olurdu. İndi işə girişdim. Bir az sonra ərim də mənə qoşuldu.

Mən buna etiraz etdim:

– Sən axı söz vermişdin ki, bir az yatacaqsan.

– Mən söz vermişdim, amma yuxu söz verməmişdi, o heç yaxın da gəlmədi.

– Belə olmaz, get yat.

– Sən təkbaşına bu qədər işin öhdəsindən gələ bilərsən?

– Lap yaxşı gələrəm.

– Sən mənsiz keçinə bilirsən, bununla da fəxr edirsən, amma mən sənsiz keçinə bilmirəm, yata da bilmirəm.

Ərim işə girişdi. Xidmətçi otağa girib dedi: “Şondip-babu xahiş edir ki, bura gəldiyini xəbər verim!” Kimə xəbər verməyi xahiş edir, – bunu soruşmağa mənim iqtidarım olmadı. Utancaq küsdümgülü çiçəyi bir anda qapanan kimi, göylərin işığı bir anda mənim gözlərimdə soldu.

Ərim dedi:

– Gedək, Bimola, görək Şondip-babu nə deyir. O axı bizimlə görüşüb getmişdi, indi qayıdıb gəlib, görünür, bir işi var.

Mən ərimlə getdim. Getməsəydim, mənəcə, daha pis olardı. Şondip qonaq otağında divardakı şəkillərə baxırdı. O, bizə sarı dönüb dedi:

– Siz, yəqin, fikirləşirsiniz ki, görəsən, mən niyə qayıdıb gəlmişəm. Dəfn mərasimi qurtarmayınca ruh gedə bilməz.

O, çadoru altından balaca bir düyüncə çıxarıb masanın üstündə açdı. Düyüncədəki gineyalardı.

– Yanılma, Nikhil. Elə bilmə ki, mən sizin evinizə gələndə dərhal düz adam oldum. Şondip elə adamlardan deyil ki, peşman olub ağlaya-ağlaya, sızıldaya-sızıldaya gətirib altı min rupini qaytarsın, lakin...

Şondip cümləni tamamlamadı. Bir az susduqdan sonra mənə baxaraq sözünə davam etdi:

– Şah Arı, nəhayət, Şondipin də qüsursuz həyatına bir “lakin” daxil oldu. Mən hər gecə yuxudan ayılıanda bununla mübarizə edirəm. Bu, hiss olunmayan boş bir şey deyil, bununla haqq-hesabı çürütməyincə mən rahat ola bilməyəcəyəm. Mən öz pərəstişimi hər şeyi dağdan bu “lakin”in əlinə verirəm. Özümlə nə qədər mübarizə etsəm də, bir şey mənə aydın oldu: bütün dünyada mən ancaq sizdən heç bir şey götürə biləcəyəm. Buna görə də, ilahə, mən sizinlə ancaq onda vidalaşa bilərəm ki, sizin məndə heç bir şeyiniz olmasın. Alın bunu.

O, bəzək mücrüsünü çıxarıb masa üstünə qoydu və tez qapıya sarı getdi.

Ərim onu səslədi:

– Bura bax, Şondip.

O, qapının qabağında dayanıb dedi:

– Vaxtım yoxdur, Nikhil. Eşitmişəm ki, müsəlmanlar mənə qiymətli bir şey kimi oğurlayıb öz qəbiristanlıqlarında gizlətmək istəyirlər. Amma mən yaşamaq istəyirəm. Mən tələsirəm, çünki qatar iyirmi beş dəqiqədən sonra şimala gedir. Vaxt olar, biz daha əlverişli bir şəraitdə söhbətimizə qayıdarıq. Mənim sözümə qulaq as, sən də ləngimə. Şah Arı, mən sizi, qəlblər hökmdarı, ölümün gözəl kraliçasını təbrik edirəm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Şondip yeyin-yeyin qapıya sarı getdi. Mən yerimdən tərənmişdim. Bizim gineyaların və zinətlərin belə əhəmiyyətsiz bir şey olduğu mənim heç ağılıma da gəlməzdi. Bir neçə dəqiqə bundan əvvəl mən nələr götürəcəyimi, bu şeyləri necə yır-yığış edəcəyimi fikirləşirdim. Amma indi mənə bircə şey lazımdı: mümkün qədər tez yola düşmək.

Ərim kreslodan durdu, qolumdan tutub yavaşca dedi:

– Vaxt azdır. Gərək işlərimizi qurtaraq.

Çondronath-babu otağa girdi. Məni görüb duruxdu, sonra özünü ələ alıb mənə dedi:

– Bağışla məni, ma, mən söhbətə gəlməmişəm...

– Nikhil, müsəlmanlar şuluqluq salıblar, Horuş Kundunun kontorunu qarət etmək istəyirlər. Doğrusu, mən bundan qorxmuram: amma onların qadınları təhqir etmələrinə sakit baxa bilmirəm.

Ərim dedi:

– Bu saat gəlirəm.

Mən onun əlindən tutub həyəcanla dedim:

– Sən təkbaşına nə eləyə bilərsən? Müəllim, qoymayın onu getsin.

– Bu saat onu saxlamaq vaxtı deyil.

Ərim dedi:

– Bimola, mən barədə narahat olma.

Mən pəncərədən Nikhilin ata mindiyini gördüm; onun əlində heç bir silah yox idi.

Bir az sonra meco-rani yüyürə-yüyürə otağa girdi.

– Sən nə elədin, çutu?! Belə də müsibət olar?! Sən onu niyə buraxdın?

Meco-rani xidmətçiyə dedi:

– Müdiri tez çağır bura!

Meco-rani həmişə özünü müdirdən gizlədirdi, bu gün onun heç abır-həyası qalmamışdı.

– Maharacanı qaytarmaq üçün tez çapar göndərin.

– Biz ona çox dedik ki, getməyin. O qayıtmayacaq.

Müdür getdi, meco-rani məni danlamağa başladı:

– İfritə, hamını bədbəxt elədin! Özün ölmürsən, qaynımı ölümə göndərdin!

İkinci vaxtı idi. Günəş tövlənin qabağında bitən şacan ağacının dolğun yarpaqlı budaqları arxasında üfüqə enirdi. Bu batan tünd-qırmızı günəşin işığını mən indi də öz qarşında lap aydın görürəm. Günəşin cənub və şimal tərəfində uzanıb gedən buludlar qanadlarını açmış iri quşu xatırladırdı. Elə bil ki, bugünkü gün parlaq alovlar saçaraq sürətlə uçur, zülmət okeanını keçmək istəyirdi.

Qaş qaralırdı. Arabir haradansa səs gəlirdi. Uzaqda yanan bir kəndin alovu göylərə yüksəlirdi.

Ailə məbədinə sinc çalınırdı. Mən bilirdim ki, meco-rani orada Allaha dua eləyir, amma mən yola baxan pəncərədən ayrılı bilmirdim. Ağaclar, yol, taxılı biçilmiş zəmilər, hər tərəfdə nəzərə çarpan kəndlər yavaş-yavaş qaranlıq içində gözdən itirdi. İri kölmə, korun gözü kimi göylərə baxırdı. Evimizin sol tərəfindəki qüllə boynunu uzadaraq, sanki, kimi isə güdüdü.

Gecə cürbəcür səslər eşidilir! Haradasa bir budaq cırıldaır, – adama elə gəlir ki, kim isə sürətlə qaçır. Külək bir qapını çırpır, sanki, adamın başı üstündə göy yarılr. Bəzən də kənarında bir işıq birdən yanıb-sönür.

At ayağının səsi eşidildi, bir dəstə atlı darvazadan bayıra çıxdı.

Ancaq mənim ölümüm bütün müsibətləri yuyub apara bilər. Nə qədər ki mən sağam, bizim ailəmiz bu müsibətlərə məruz qalacaq. Tapança yadıma düşdü, lakin onu götürmək üçün pəncərədən ayrılı bilmədim. Qıçlarım sözümə baxmırdı. Mən öz qismətimi gözləyirdim.

Evdə saat doqquzu vurdu. Çox keçmədi, küçədə bir yığın adam və çoxlu işıq gördüm. Bu insan yığını qaranlıqda iri, qara bir ilana oxşayırdı, bu ilan qıvrıla-qıvrıla yavaş-yavaş bizim darvazaya sarı sürünürdü.

Müdür səs-küyü eşidib darvazaya yüyürdü, çapa-çapa gələn bir atlıdan təşvişlə soruşdu:

– Nə xəbər var, Cotadadhor?

Atlı ona belə cavab verdi:

– Yaxşı bir xəbər yoxdur.

Cotadadhorun sözlərini mən yuxarıdan yaxşı eşitdim. Sonra o pıçıldaya-pıçıldaya müdirə nəsə dedi, – bunu eşitmədim. Həyət qapısından içəri bir taxt-rəvan, onun da ardınca bir neçə xərək gətirdilər. Həkim Mothu taxt-rəvanın yanınca gəlirdi.

Müdür ondan soruşdu:

– Sizin rəyiniz nədir?

– Hələ heç bir şey məlum deyil. Başından bərk yaralanmışdır.

– Omullo-babu necə?

– Güllə onun ürəyinə dəydi, o elə yerində qaldı.

Rabindranat Taqor NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

FƏLAKƏT
(roman)

FƏLAKƏT

(roman)

BİRİNCİ FƏSİL

Romeşin hüquq imtahanlarını bu dəfə də verə biləcəyinə heç bir şübhə yox idi. Elmlər hamisi Sarasvati daim onun yoluna qızıl şanagüllə yarpaqları döşər, ona səxavətlə medal bağışlar, eyni zamanda, biliklərdən də məğmun etməzdi.

Romeş imtahanları bitirər-bitirməz evlərinə yola düşməli idi, lakin onun yır-yığış etməyi o qədər də nəzərə çarpmırdı. Təxirə salmadan evə qayıtması haqqında atasının yazdığı məktuba cavab olaraq Romeş xəbər vermişdi ki, imtahanların nəticəsini öyrənən kimi dərhal yola düşəcəkdir.

Romeş yaşayan evlə qonşu olan evdə onun yoldaşı, Onnoda-babunun¹ oğlu Cogendro yaşayırdı, Onnoda-babu “Brahmo Samac”² a mənsub idi. Onun qızı Hemnolini elə bu zaman incəsənət sahəsində bakalavr³ adı almaq üçün imtahan verirdi. Romeş ya çay içmək üçün, ya da heç bir səbəb olmadan tez-tez onlara gedirdi.

Hemnolini çimdikdən sonra əlində kitab, damın üstündə gəzişərək, yaş saçlarını qurutduğu vaxtlarda Romeş də yaşadığı evin damında, çardağın pilləkəni yanında əlində kitab əyləşməyi adət etmişdi.

Məşğul olmaq üçün buranın münasib olmasına söz ola bilməzdi, lakin yaxşı fikirləşəndə dərhal aydın olurdu ki,

¹ *Babu* – ağa mənasındadır, hörmət əlaməti olaraq işlənir.

² “*Brahmo Samac*” – “Brəhmən cəmiyyəti” deməkdir. Bu dini cəmiyyəti 1828-ci ildə məşhur Hindistan maarifçisi və yazıçısı Ram-Mohon Ray təşkil etmişdir.

³ *Bakalavr* – kiçik elmi dərəcə almış şəxs

burada maneələr də az deyil. İndiyə qədər nə qız, nə də oğlan toydan söhbət açmışdı. Onnoda-babunun bu məsələ haqqında müəyyən fikri var idi: o, vəkil olmaq üçün İngiltərəyə oxumağa getmiş bir gənci gözaltı eləmişdi, ürəyində məhz bu gənci özünə kürəkən seçmişdi.

Bir dəfə masa başında çay içərkən qızğın mübahisə başlandı. Cogendronun yoldaşı Okxoy imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verə bilməsə də, hər halda, çay içmək və bunun kimi əhəmiyyətsiz əyləncələrin miskin həvəskarlarından heç cür geridə qalmaq istəməyərək, tez-tez Hemnolininin yanına çay içməyə gəlirdi. Bu gün Okxoy yenə deyirdi ki, kişinin ağı qılınca bənzər: hətta bu qılinc yaxşı itilənmədikdə belə, təkə ağırlığı ilə bir çox hallarda faydalı ola bilər, qadın ağı isə karandaşyonan bıçaq kimidir: onu nə qədər itiləsən də, ciddi hallarda əsla vecə gəlməz. O biri söhbətlərin də hamısı bu ruhda idi.

Hemnoliniyə gəldikdə, o, bu söhbətə əhəmiyyət vermək və Okxoya baş qoşmaq istəmirdi. Lakin Hemnolininin qardaşı Cogendro qadın aqlının zəifliyini sübuta çalışdıqda Romeş daha susa bilmədi. O qızışaraq, bəşər nəslinin qadın cinsini mədh etməyə başladı.

Qadına pərəstiş hissənə qapılıb vəcdə gəlmiş Romeş, öz adətinin əksinə olaraq, artıq iki fincan çay içmişdi ki, xidmətçi içəri girərək ona bir məktub verdi. Məktubün üzərində atasının xətti ilə Romeşin adı yazılmışdı. Romeş mübahisəni yarımçıq qoyaraq dərhal məktubu oxuyub yerindən qalxdı. Verilən sualların hamısına “atam gəlmişdir” cavabını verdi.

– Dada¹, – Hemnolini Cogendroya müraciət etdi, – nə üçün Romeş-babunun atasını bizə çay içməyə dəvət etmirik?

– Yox, yox, hər halda, bu gün yox, – Romeş etiraz etdi.
– Mən tez evə getməliyəm.

Romeşin getməsinə öz ürəyində çox sevinən Okxoy dedi:

– Bəlkə, o, ümumiyyətlə, bu evdə yeyib-ichmək istəmir...

¹ Dada – Hindistanda böyük qardaşa belə müraciət edirlər.

Romeşin atası Brocmohan-babu oğlunu görcək dedi:

– Sabah səhər qatarı ilə evə yola düşərsən.

Romeş çaşqın bir halda soruşdu:

– Yoxsa bir hadisə baş verib?

– Yox, canım, bir şey olmayıb, – Brocmohan-babu cavab verdi.

Romeş diqqətlə atasının üzünə baxıb, nə üz verdiyini anlamağa çalışırdı, lakin Brocmohan-babu oğlunu maraqlandıran suala cavab vermək niyyətində deyildi.

Axşam atası Kəlküttədəki dostlarının görüşünə getdikdə, Romeş oturub ona məktub yazmaq istədi, lakin adi müraciət olan “Sizin hörmətli, lotos kimi pak ayaqlarınıza düşərək” sözlərini yazdıqdan sonra məktubu davam etdirə bilmədi.

“Hemnolini ilə məni dilsiz bir əhd-peyman bağladığını atamdan gizlədə bilmərəm ki!” – deyə o, özünü inandırmağa çalışaraq, bir neçə variantda məktub yazdısa da, hamısını bir-bir cırıb tulladı.

Axşam yeməyindən sonra Brocmohan-babu sakitcə uzanıb yatdı. Romeş isə damın üstünə qalxaraq, gecə ruhu kimi gəzib-dolaşır və qonşu evdən gözünü çəkmirdi. Saat 9-da Okxoy oradan çıxıb getdi, saat onun yarısında küçə qapısını bağladılar, saat 10-da qonaq otağının işığı söndü, on birin yarısında isə bütün ev dərin yuxuya daldı.

Ertəsi gün Romeş birinci qatarla Kəlküttəni tərk etməyə məcbur oldu. Brocmohan-babunun ehtiyatkarlığı sayəsində gənc Romeş qatara gecikməyə fürsət tapa bilmədi.

İKİNCİ FƏSİL

Romeş evlərində bildi ki, ona nişanlı seçilmiş, hətta toy günü də təyin olunmuşdur.

Brocmohan-babu hələ kasıb olduğu zaman onun dostu İşan vəkillik edirdi. Brocmohan-babu məhz onun köməyi ilə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

sərvət sahibi olmuşdu. İşan qəflətən öldükdə məlum oldu ki, o, borcdan başqa heç nə qoymamışdı. İşanın dul qadını balaca qızı ilə çörəyə möhtac qalmışdı. İndi İşanın qızı böyümüş, ərə getməli olmuşdu. Brocmohan onu oğluna almağı qət etmişdi. Romeşin xeyrixahlarından bəziləri atasının bu niyyətinə etiraz edərək deyirdilər ki, qız o qədər də gözəl deyil.

– Qızın gözəl olub-olmamasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur, – deyə Brocmohan cavab verirdi. – İnsan nə güldür, nə də kəpənək. İnsanın zahiri gözəlliyi əsas deyil. Qız öz anası kimi yaxşı qadın çıxsın, Romeş özünü xoşbəxt hesab edə bilər.

Yaxınlarda toyu olacağı haqqında danışıqlardan Romeş lap başını itirmişdi. O, səhərdən-axşamədək boş-boşuna gəzib-dolaşır, bu vəziyyətdən qurtarmaq üçün plan düşünürdü. Lakin fikirləşdiyi tədbirlər ona həyata keçirilməz görünürdü. Nəhayət, cəsərətini toplayıb atasına müraciət etdi:

– Mən evlənə bilmərəm, başqası ilə əhdim var.

– Sən nə danışırsan! – Brocmohan səsinə ucaldı. – Deməli, nişanlanıbsınız?

– Yox... elə də yox... amma...

– Sən qızın ata-anası ilə hər barədə danışib məsələni qət etməsən?

– Yox, hələ danışmamışıq.

– Hə, deməli, söhbətiniz olmayıb! Bu qədər sükut etməsənsə, bir az da susa bilərsən!

Azacıq fasilədən sonra Romeş:

– Yox, – deyə cavab verdi. – Mən başqa qızla evlənsəm, namussuz hərəkət etmiş olaram.

– Amma heç evlənməsən, daha çox namussuzluq etmiş olarsan.

Etiraz etməyə daha yer qalmamışdı. Romeş indi yalnız gözlənilməyən bir təsadüfə ümid bağlaya bilərdi. Münəccimlərin dediyinə görə, toy təyin edildiyi gündən sonra uğurlu

toy mərasimi keçirmək üçün düz bir il münasib vaxt olmayacaqdı. Ona görə də Romeş bu fikirdə idi ki, təkcə bu günü birtəhər başa vursa, evlənmək işini bir il təxirə sala biləcəkdir.

Gəlinin yanına çay yolu ilə getmək lazım gəlirdi. Gəlin çox uzaqda yaşayırdı, oraya getmək üçün 3-4 gün vaxt lazım idi.

Brocmohan yolda gözlənilmədən yubana biləcəklərini nəzərə alaraq, hər ehtimala qarşı, toya bir həftə qalmış yola düşməyi qərara aldı.

Yol uzunluğunu külək onların qayığını qovduğuna görə gəlinlə anasının yaşadığı Şimulqhataya üç sutkadan tez çatdılar. Toya hələ dörd gün qalırdı.

Brocmohana elə bu lazım idi: gəlinin anası burada böyük ehtiyac içərisində yaşayırdı. Brocmohan öz dostuna dostluq borcunu yerinə yetirmək, qadının həyatı ehtiyacını ödəyib xoşbəxt etmək üçün onu çoxdan öz kəndinə köçürmək istəyirdi.

Onların heç bir qohumluqları olmadığı üçün Brocmohan qadına belə bir təklif etmək üçün özünü indiyədək ixtiyar sahibi hesab etmirdi.

İndi isə qarşıda toy məsələsi olduğuna görə Brocmohan, axır ki, dostunun dul qadınını öz kəndlərinə köçməyə razı sala bildi: yazıq qadının dünyada heç kimi yox idi, var-yox bir qızı qalmışdı. Qadın bu qərara gəldi ki, qızı ilə bərabər köçüb getsin, onlarla birgə yaşasın və eyni zamanda, uşaq ikən yetim qalmış kürəkəninə analıq etsin.

“Qoy nə istəyirlər danışsınlar, – dul qadın təkrar edirdi, – mən qızımın və kürəkənimin yanında olmalıyam”.

Şimulqhataya toydan bir neçə gün qabaq gəlmiş Brocmohan öz təzə qohumunun şeylərini bağlayıb yola hazırlamağa başladı. Onun məqsədi toydan sonra hamılıqla çayda səyahətə çıxmaq idi, buna görə də qohum-əqrəbasını da özü ilə gətirmişdi.

Toy mərasimində Romeş lazım gələn əhd-peymanı təkrar etmədi. İlk görüşündə qızın üzünə baxmayaraq gözlərini

yumdu. Başını aşağı salıb gəlin otağında qəhqəhə çəkərək gülənlərin zarafatlarına sükutla dözdü. Gecə səhərə kimi arxasını qıza çevirərək, yatağın kənarında uzandı və səhər açılar-açılmaz otağı tərək etdi.

Toy mərasimi qurtardıqdan sonra hamı qayıqlara oturmağa yola düşdü. Qayıqların birində gəlin öz rəfiqələri ilə oturmuşdu, ikinci qayıqda yaşlı qohumlar, üçüncüsündə isə bəy öz yoldaşları ilə əyləşmişdi. Çalğıçılar ayrıca qayıqda oturmuşdular. Onlar qonaqları əyləndirmək üçün müxtəlif mahnılar çalır və toy nəğmələri oxuyurdular.

Bütün günü dözülməz dərəcədə bürkü oldu. Göydə bir parça da olsa bulud görünmürdü. Yalnız üfüyü donuq bir tüstü bürümüşdü və buna görə çayın sahilindəki kiçik meşələr boz kül rənginə çalır. Ağaclarda bir yarpaq belə tər-pənmirdi. Avarçılar tər basmışdı. Hələ şər qarışmazdan çox qabaq avarçılardan biri Brocmohana müraciət edərək:

– Ağ, gəlin burada dayanacaq, qabaqda sahilə yan almaq mümkün olmayacaq, – dedi.

Lakin Brocmohan yolda dayanmaq niyyətində deyildi.

– Burada sahilə yan almağın mənası yoxdur, – deyərək o etiraz etdi. – Gecə ay işığı olacaq, hərgah bu gün Baluq-hata çatsaq, layiqli bəxşiş alacaqsınız.

Çox keçmədən kənd arxada qaldı. Bir tərəfdən günəşin yandırdığı qumlu dayaz yerlər, digər tərəfdən uca sıldırım sahilin əyri-üyrü xətti uzanırdı. Ay qalxdı, lakin onun ətrafını bürümüş çən arasından görünən işığı sərxoşun bulanıq gözlərini xatırladırdı. Səma əvvəlki kimi aydın idi, orada hətta bulud parçası belə görünmürdü. Lakin birdən-birə uzaqlardan boğuc göy gurultusu eşidildi. Yolçular dönüb geriye baxdıqda, sanki, görünməmiş bir süpürgənin göyə qaldırdığı çör-çöpdən, budaqlardan, ot dəstələrindən, qumlu toz-naqdan ibarət nəhəng bir sütunun ərşə yüksəldiyini, iti bir sürətlə onlara yaxınlaşdığını gördülər.

Qayıqdakılar çıxırışmağa başladılar.

– Fəlakət! Özünü xilas edin! Məhv olacağıq!

Bir dəqiqə sonra bir adam qalmadı ki, baş vermiş hadisəni danışsın. Qasırğa ensiz bir zolaq kimi gəlib-keçmiş, qarşısına çıxanı yerlə yeksan etmişdi. O, qəflətən tüğyan etdiyi kimi, qəflətən də susduqda bədbəxt qayıq karvanından bir əsər də qalmamışdı.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Duman çəkildi. Ay uzaqlara doğru uzanıb gedən cansız qum zolağını parlaq işığa qərq edirdi, sanki, qumluğun üstünə dul qalmış qadının şəffaf libasını səririrdi. Çayda bir dənə də olsun qayıq yox idi. Suyun səthi sakit, hərəkətsiz idi. Su və yer dərin bir sükuta dalmışdı, elə bil ki, əzabın şiddətindən zara gəlmiş xəstəni ölüm əbədi rahat etmişdi.

Huşu başına gəldikdə Romeş özünü çayın su çəkilən kənarında uzanmış gördü. Baş vermiş hadisəni təsəvvürünə o qədər də tez gətirə bilmədi. Nəhayət, qəza-qədər in təfsilatı dəhşətli bir yuxu kimi onun yadına düşdü.

Atasının və qalan müsafirlərin başına nə gəldiyi yadına düşdükdə yerindən dik qalxdı, ətrafa diqqətlə baxdı. Lakin kimsəni görmədi. O, bütün qumlu sahili yoxlamaq istədiyi üçün irəlilədi.

Ağ, kiçik ada Padmanın iki qolu arasında mehriban ananın ağışundakı körpə kimi uzanırdı.

Romeş əvvəlcə adanın bir tərəfini yoxladı, sonra o biri tərəfinə keçdi və birdən yaxında paltar parçasına bənzər qırmızı bir şey gördü. O, addımlarını yeyinlətdi və yaxınlaşdıqda al-qırmızı gəlin paltarı geymiş bir qızın huşsuz halda uzandığını gördü. Romeş suda boğulanları ayılmaq qaydasını bilirdi. O, qızın qollarını xeyli və səylə açıb-bük-məklə onu hərəkətə gətirdi. Nəhayət, qız nəfəs alıb, gözlərini açdı.

Romeş özü bərk yorulub gücdən düşmüşdü, qızdan təsilatı soruşmağa taqəti olmadığı üçün dinib-danışmadan oturdu. Qız da, görünür, hələ tamam özünə gəlməmişdi: yalnız bir an gözünü açdı, sonra kirpikləri yenə qovuşdu. Romeş qızın nəfəsini yoxlayıb, onun sağ olduğunu yəqin etdi. O, indi boş, qupquru sahilə həyatla ölüm arasında olan bu qızın zəif ay işığı düşən üzünə xeyli baxdı.

Kim deyir ki, Suşila gözəl deyil! Ucsuz-bucaqsız göy qübbəsinin altında, ayın sakit şəfəqinə qərq olmuş dünya Romeşin nəzərində bu əzəmətli sakitliklə yatan gözəl simalı qızın mücəssəməsinə yalnız nadir bir şəklin çərçivəsi kimi görünürdü.

Romeş dünyada hər şeyi unuttu. “Yaxşı ki, mən bu qıza orada, toy mərasimində, camaatın arasında baxmamışam. Onu heç yerdə indi olduğu kimi görə bilməzdim. Onun həyatını özünə qaytardığım üçün nikah mərasiminin köhnəlmiş, mənasız ifadələrinin mənə verdiyi səlahiyyətindən daha artıq səlahiyyət və hüquq qazanmış oldum. Birinci halda mən onu qanuni olaraq özümün hesab edəcəkdim. İndi isə o, mənim üçün mərhəmətli tale tərəfindən verilmiş bir bəxşışdir”.

Nəhayət, qız gözünü açdı. Qalxıb oturdu, əzilmiş paltarını düzəltdi və örtüyü üzünə çəkdi.

Romeş soruşdu:

– Səninlə qayıqda olanların başına nə gəldiyini bilirsənmi?

Qız dinməz-söyləməz başını yırğaladı.

– Onda sən burada otur, mən isə bir də ətrafa göz gəzdirim, bəlkə, onlardan birini görə bildim. Tez qayıdaram.

Qız heç bir şey demədi. Lakin onun qorxudan əsən bədəni, üzündəki izzirab, sanki, “Məni burada tək buraxma, yalvarıram” deyirdi. Romeş başa düşdü. Yerindən tərpnəməyərək ətrafı diqqətlə süzdü. Lakin ağ qumlar arasında heç bir həyat əlaməti görmədi. Qohumlarından, bəlkə də, birisi onun səsinə eşidər ümidi ilə o, bağırmağa başladı.

Romeş səmərəsiz təşəbbüslərdən sonra yorularaq yerə çökdü. O gördü ki, qız hönkürüb ağlamaq dərəcəsinə gəl-di-yindən, sinəsinin qalxıb-düşdüyünü gizlətmək üçün əlləri ilə üzünü örtüdü. Romeş təsəlli verməyin heç bir əhəmiyyəti olmadığını anlayaraq qıza yaxınlaşıb onun başını tumarla-mağa başladı. Qız davam gətirə bilməyib hönküdü və anla-şılmaz səslərlə dərdini ifadə edərək, gözünün yaşını tökdü. Romeş də ağladı.

İztirabın kəskin ağrısı sakitləşib göz yaşları quruyarkən ay batmışdı. Gecənin qaranlığı bu tənha yer zolağına xüsusi bir zinət verirdi: dumanlı bir şəkildə ağaran qumlar bir xəyal kimi görünür, ulduzların gah parlayıb, gah da sönən işığı altında suyun səthi də işıqlanır, şəffəflənir, nəhəng bir ilan qabığı kimi parıldayırdı. Romeş qızın qorxudan buz kimi olmuş barmaqlarını əlinə alaraq, onu yavaşca özünə tərəf çəkdi. Qorxuya düşmüş qız müqavimət göstərmədi, çünki o, indi hər şeydən artıq tək qalmaqdan qorxurdu. Qız qatı qaranlıqda Romeşin sinəsinə sığınaraq sakitləşdi. Bura daha utanmağın yeri deyildi. Oğlanın ağuşunda yerini rahatlayaraq yuxuya getdi.

Parıltısı zəifləmiş ulduzlar bir-birinin ardınca sönərkən və şərqdə dan yeri çayın mavi səthi üzərində qızarkən göründü ki, Romeş qumun üzərində dərin yuxuya getmiş və qız, qollarını onun döşünün üstündə başının altına qoyub rahat yatmışdır.

Nəhayət, səhərin mehriban günəşinin şüaları onların kirpiklərini oxşadıqda hər ikisi oyandı. Bir müddət təc-cüblə ətrafa baxdılar, sonra birdən evdə olmadıqlarını anla-dılar, dünən fəlakətə uğradıqları yadlarına düşdü.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Səhər balıqçı qayıqlarının ağ yelkənləri çayın üzünü бүürüdü. Romeş qayıqçılardan birini yanına çağırıb, balıqçıların köməyi ilə böyük avarlı barkas kirayə etdi, itmiş qohumlarının axtarılmasını polis nəfərlərinə tapşırıb evlərinə yola düşdü.

Romeşin yaşadığı kəndin körpüsünə yanaşar-yanaşmaz ona xəbər verdilər ki, polis nəfərləri onun atasının, qayınanasının və bir neçə qohum və dostunun meyitini tapmışlar. Bir neçə avarçıdan başqa kimsənin salamat qurtarmasına ümid yox idi.

Romeşin nənəsi evdə qalmışdı. O, nəvəsini gəlinlə yalqız görəndə qışqırıb ağladı və zarımağa başladı. Qonşu evlərdə də ağlaşma başladı, çünki qonşu evlərdən də bu uğursuz toy səyahətində iştirak edənlər çox idi.

Musiqi çalınmırdı, qadınların şən səsləri eşidilmirdi, cavan qızı təbrik edən yox idi, hətta onun üzünə də baxmırdılar.

Dəfn mərasimi qurtaran kimi Romeş arvadı ilə buradan köçüb uzaq bir yerə getməyi qət etmişdi, lakin atasından qalan irs məsələsini həll etmədən gedə bilməzdi. Bundan başqa, yasa batmış qohumların yasına getmək istəyirdilər, onların da qeydinə qalmaq lazım gəlirdi.

Başqa işlərlə yanaşı, o, məhəbbət hüququnu da unutmadı. Onun nişanlısı, deyilən kimi, o qədər də cavan deyildi. Hətta kənd qızları qıza gülür, “evdə qalıb qarımışdır” deyərənə edirdilər. Bütün bunlara baxmayaraq, heç bir elmi əsər məhəbbəti necə izhar etmək məsələsində bakalavr gəncə məsləhət verə bilməzdi. Romeş uzun müddət nədən və necə başlayacağını təsəvvürünə gətirə bilmir, hətta mümkün də hesab etmirdi. Təəccüblüdür ki, bu kimi məsələlərin Romeşin kitablardan əxz etdiyi təcrübə ilə heç bir əlaqəsi olmasa da, onun yüksək təhsilə malik olan ağıl yavaş-yavaş

bütünlüklə izahedilməz bir hissın hökmünə tabe oldu, bu hiss onu qarşısızalmaz bir qüvvətlə qıza bağlayırdı. O, qızı artıq öz evinin Lakşmisi kimi təsəvvür edirdi.

Bu qız Romeşin xəyalında gah nişanlısı kimi, gah gənc məşuqəsi kimi, gah da uşaqlarının mülayim xasiyyətli anası kimi canlanırdı. Bir nəqqaş və ya bir şair şəkil və ya poema yaratmaq fikrinə düşərkən qabaqcadan öz gələcək əsərini tamamlanmış gözəl və kamil bir şəkildə təsəvvür etdiyi, yalnız bu fikirlə yaşadığı kimi, Romeş də daim gələcək arvadı haqqında düşünərək, öz ürəyində ideal gözəl surəti yaratmışdı.

BEŞİNCİ FƏSİL

Üç aya qədər belə keçdi. İşlər tamamilə sahmana düşdü, qohumları olan qadınlar ziyarətə hazırlaşdılar, qonşu arvadlardan bəziləri, nəhayət, Romeşin gənc nişanlısına fikir verməyə başladılar. Qızla Romeşin ürəklərini bir-birinə bağlayan sevgi telləri getdikcə möhkəmlənirdi.

Romeşlə nişanlısı tez-tez damın üstündə həsir salaraq, axşamı açıq havada keçirirdilər. Bəzən Romeş ya yavaşca arxadan qıza yanaşır, birdən onun gözlərini əli ilə tutur, ya da başını bağrına basırdı. Bəzən də qız qaranlıq çökmədən yuxulayıb şam etmədikdə Romeş onu oyatmaq üçün səksəndirirdi, qız oyanıb Romeşi zarafatla məzəmmət edirdi.

Belə gecələrin birində Romeş əlini qızın hörüklərinə çəkib dedi:

– Suşila, bu gün sən saçlarını yaxşı daramayıbsan.

Qız birdən soruşdu:

– Bilmirəm, siz hamınız burada niyə adımı Suşila qoyub-sunuz?

Romeş təəcüblə ona baxdı. O, bu sualın nə demək olduğunu başa düşmədi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– İnsanın adını dəyişməklə taleyini də dəyişmək olarmı?
– qız sözünə davam etdi. – Mən axı uşaq vaxtından bədbəxt-
təm, ölənə kimi də bədbəxt qalacağam.

Bu sözləri eşitdikdə Romeş nəfəs ala bilmədi, rəngi ölü
rəngi kimi ağardı. Onun beynində dəhşətli bir fikir oyandı.
Romeş soruşdu:

– Necə olub ki, sən hələ uşaq vaxtından bədbəxt olub-
san?

– Mən hələ dünyaya gəlməmiş atam ölübdür. Altı ayım
tamam olar-olmaz anam da öldü. Əmimin evində mən çox
pis yaşayırdım. Birdən eşitdim ki, haradansa sən gəlib çıxıb-
san. Sənin xoşuna gəldim. İki günün içində bizə toy elədilər.
Sonra nə oldu, sən özün yaxşı bilirsən!

Mütəkkəyə söykənmiş Romeş yerindəcə quruyub qaldı.

Aydın ay işığı idi, lakin Romeşə elə gəldi ki, ayın işığı
birdən söndü. Sonrasını soruşmağa cəsarəti çatmadı. O, bu
saat istərdi ki, indicə eşitdikləri bir yuxu, bir sayıqlama kimi
ötüb-keçsin.

Yazın isti küləyi bayılmış adamın gözünü açarkən dərin
köks ötürməsi kimi fışıldayıb yox oldu. Ayın işığında ququ
quşunun səsi gəlirdi. Körpünün yanında bağlanmış qayıq-
dan hambalların nəğməsi eşidilirdi.

Romeşin sükutunun səbəbini başa düşməyən qız əlini
astadan ona toxundurub soruşdu:

– Yatıbsan?

– Yox, – deyə Romeş cavab verib, yenə uzun müddət
susdu.

O susanda qız yuxuya getdi. Romeş ayağa qalxaraq
qızın üzünə diqqətlə baxmağa başladı. Yaradanın qızın alını-
na yazdığı sirrini nişanələri onun simasında indi də qətiyyən
görünmürdü. Belə bir dəhşətli tale qızın bu qədər cazibədar
zahiri görünüşü altında necə də gizlənə bilmiş!

ALTINCI FƏSİL

İndi Romeş bildi ki, bu heç də onun evləndiyi qız deyildir, lakin həqiqətdə kimin arvadı olduğunu təyin etmək çox da asan görünmürdü.

Bir dəfə Romeş gizli bir ümidlə qızdan soruşdu:

– Sən toyda məni birinci dəfə görəndə sənə necə təsir bağışladı?

– Mən səni heç görmədim də, – qız cavab verdi. – Mən onda gözümlü yerə zillədim.

– Yəqin, sən heç mənim adımlı da eşitməmişdin, eləmi?

– Mənə xəbər verdikləri günün sabahı toy başlandı. Mən sənin adını haradan öyrənə bilərdim? Xalam məni başdan eləməyə elə tələsirdi ki!

– Sən axı təhsil almısan. Gəl baxım görüm, heç olmasa, öz adını yazsa bilərsənmi? – Romeş karandaşını və kağızı qıza tərəf uzatdı.

– Necə bilirsən, sənin fikrincə, mən heç bir şey bacarmıram? – qız cavab verdi. – Mənim adımlı yazmaq çox asandır.

O, böyük həflərlə öz adını yazdı: “Şrimoti Kəmalə Debi”.

– Yaxşı, indi əminin adını yaz görək, – Romeş xahiş etdi.

Kəmalə yazdı: “Şricukto Tariniçoron Çottopadxayya”.

– Heç bir yerdə səhvim olmadı ki?

– Yox, – deyərək Romeş cavab verdi. – Kəndinizin də adını yaz görək.

Qız yenə həflərin şəklini çəkdi: “Dxobapukur”.

Beləliklə, Romeş böyük bir ehtiyatla qızın həyatı barəsində bəzi məlumatları toplaya bildi. Lakin bununla məsələni asanlaşdırma bilməzdi. Romeş qızla bundan sonra necə rəftar edəcəyini düşünməyə başladı. Çox ola bilər ki, qızın əri suda boğulmuşdur. Lakin tamamilə şübhəli idi ki, Romeş Kəmalənin qayınatasının evini tapıb qızı ora göndə-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

rərsə, onu qəbul edərlərimi? Digər tərəfdən isə qızı əmininin evinə göndərmək də lap qəddarlıq olardı. Əgər bu sirlərin üstü açılarsa, Kəmalənin yad bir kişinin evində onun qadını sifəti ilə qaldığı məlum olarsa, gəlin nə edə bilər? Camaat buna nə deyər?

Birdən işdir-qəzadır, Kəmalənin əri sağ qalsa necə? Onu istərimi? Onu qəbul etməyə cəsərət edərimi?

Onu indi harada buraxsan, oradaca, dibsiz dənizdə olduğu kimi batıb boğulacaqdır.

Romeş Kəmaləni yalnız arvadı kimi yanında saxlaya bilərdi, lakin onu öz arvadı adlandırmağa da haqqı yox idi. Amma Kəmaləni göndərməyə də yer yox idi.

Bəxtinin lövhəsində müqəddəs məhəbbətin fırçası ilə təsvir etdiyi bu qızı, ocağının Lakşmisinin surətini Romeş əbədi olaraq qəlbindən silməyə məcbur oldu. Romeş daha doğma kəndində qala bilməzdi. “Yalnız Kəlküttənin qələbəliyində itərək vəziyyətdən çıxmaq olar” fikri ilə o, Kəmaləni götürüb yola düşdü. Kəlküttəyə gəldikdə Romeş əvvəl yaşadığı yerdən bir qədər uzaqda mənzil tutmağa çalışdı.

Kəmalə böyük şəhəri mümkün qədər tez görmək istəyirdi. O, şəhərə gəldiyinin birinci günü böyük bir maraqla pəncərənin önündə oturub, insanların arasıkəsilməyən axınını seyr etməyə başladı. Onların yeganə xidmətçisi olan qadın Kəlküttənin hər yerinə bələd idi. Şəhərə yeni gəlmiş bu qızın heyranətini misilsiz bir axmaqlıq hesab edərək, öz-özünə mızıldanırdı:

– Ağzımı niyə ayırıbsan? Heç olmasa, çiməydin. Lap gicdir!

Axşamlar xidmətçi qadın işlərini qurtardıqdan sonra öz evinə gedirdi. Romeş elə xidmətçi tapa bilmirdi ki, gecələr öz evinə getməsin.

“İndi axı Kəmalə ilə bir yorğan-döşəkdə yata bilmərəm. Digər tərəfdən, yazıq qız yad yerdə gecəni necə keçirsin?”
– Romeş düşünürdü.

Axşam yeməyindən sonra xidmətçi qadın getdi. Romeş Kəmaləyə onun yatağını göstərərək dedi:

– Sən yat, mən bir az müaliə etmək istəyirəm.

Sonra Romeş əlinə keçən birinci kitabı götürüb, guya, oxumağa başladı. Kəmalə yorğun olduğu üçün tez yuxuya getdi.

Bu gecə belə keçdi. Sabahı gün Romeş yenə bir bəhanə taparaq, Kəmaləni tək yatırdı. Çox isti idi. Romeş yataq otağının qabağındakı balaca eyvanda özünə yer saldı. O, öz çətin vəziyyətini düşünərək uzun müddət yata bilmədi. Yuxuya gedəndə isə gecədən xeyli keçmişdi.

Gecə saat üçə yaxın ona elə gəldi ki, yataqda tək deyildir, birisi onun yanında oturmuş, onu yelpiklə yelləyir. Romeş yuxulu-yuxulu qızı özünə tərəf çəkərək yavaşca dedi:

– Suşıla, yat, məni yelləmək lazım deyil.

Qaranlıqda qorxan Kəmalə ona sığınıb şirin yuxuya getdi.

Romeş səhər tezdən oyanarkən diksindi: Kəmalə sağ qolunu onun boynuna dolamış, sadədil qadın mehribanlıqla oğlanın qoynunda dərin yuxuya getmişdi. Romeş yatmış qızın üzünə diqqətlə baxdıqda gözləri yaşla doldu: məgər ona sığınan və bütün varlığı ilə inanan bu zərif qolları açmaq olardı? Gecə Kəmalənin onu yelpiklə yellədiyini xatırladı. Nəhayət, köksünü dərindən ötürərək, qızın qollarını ehmalca açıb ayağa qalxdı.

Romeş xeyli düşündükdən sonra Kəmaləni qadın pansionuna qoymağı qət etdi. Belə bir tədbir, müvəqqəti olsa da, onu intəhasız təşviş və düşüncələrdən qurtara bilərdi.

Romeş bir dəfə soruşdu:

– Kəmalə, sən oxumaq istəyirsənmi?

Kəmalə dönüb ona mənalı-mənalı baxdı, sanki, deyirdi: “Sən bu sualı mənə nə üçün verirsen?”

Romeş təhsilin Kəmaləyə xeyir verəcəyindən, onu əyləndirəcəyindən uzun bir söhbət başladı. Lakin onun səyi tamamilə artıq idi. Kəmalə Romeşin söhbətini yarımçıq qoyub dərhal dedi:

– Öyrət məni.

– Öyrənmək istəsən, gərək məktəbə gedəsən.

– Məktəbə? – Kəmalə təəccüb etdi. – Məgər mən yaşda da adamlar məktəbə gedirlər?

– Əlbəttə, məktəbdə oxuyan qızlar çoxdur. Səndən də yaşlıları var, – deyə Romeş cavab verdi və Kəmalənin yaş hədləri haqqında təsəvvürünə gülümsədi.

Kəmalə daha etiraz etmirdi. Bir dəfə Romeş onu məktəbə apardı. Böyük bir binada yerləşən pansionda Kəmalə müxtəlif yaşlı qızlar gördü.

Romeş Kəmaləni pansionun müdirinə tapşırıqdan sonra dönüb qapıya tərəf gedəndə Kəmalə də onun dalınca yönəldi:

– Sən hara? – Romeş qızı saxladı. – Sən gərək burada qalasan.

– Sən mənimlə olmayacaqsan? – Kəmalə qorxmuş halda soruşdu.

– Yox, mən qala bilmərəm.

– Elə isə mən də qala bilmərəm, – Kəmalə onun əlindən yapışdı. – Məni də özünə apar!

– Ayıbdır, Kəmalə! – Romeş əlini qızın əlindən dartıb azad etdi.

Romeşin danlamasını görən qız daş kimi yerində qaldı. Onun üzü qırışdı. Həyəcanlanmış Romeş tələsik çıxdı, lakin qızın hərəkətsiz yalvarışlı siması, gözlərindəki qorxu və iztirab onun gözünün qabağından çəkilmirdi.

YEDDİNCİ FƏSİL

Romeş Alipurda vəkillik etmək fikrinə düşdü, lakin indi onun qəlbi sınımışdı. Yeni işə başlayan vəkillərin daim qarşısına çıxan çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün zəruri olan əvvəlki ehtiras, həvəs və enerji indi onda yox idi. Romeş indi Qanq körpüsündən lüzumsuz, məqsədsiz keçməyə və

Holladiqhi ətrafında gəzib-dolaşmağa adət etmişdi. O hətta qərbə gedib bir ay istirahət etmək fikrinə düşmüşdü, lakin elə bu zaman Onnoda-babudan məktub aldı.

Onnoda-babu yazırdı: “Qəzetlərdən biz sənin imtahan verdiyini öyrəndik, lakin sənin özündən bu barədə xəbər almadığımızı təəccüb etdik və kədərləndik. Çoxdandır səndən bir xəbər yoxdur. Necə yaşadığını və Kəlküttəyə nə zaman gələcəyini bizə mütləq yazarsan”.

Biz burada İngiltərəyə təhsil almağa getmiş və Onnoda-babunun öz qızını vermək istədiyi gəncin vəkil olaraq vətənə qayıtdığını söyləsək, maraqsız olmaz. İndi o, zəngin bir ailədən olan qızla evlənmək niyyətində idi.

Romeş isə hələ də qət edə bilməmişdi ki, başına gələn macəradan sonra Hemnolini ilə görüşməyin mənası qalmışdırmı? Nəhayət, o, belə bir qərara gəldi ki, Kəmalə haqqında və özünün ona münasibəti barəsində kiməsə söyləməsi günahsız və pak bir qızı cəmiyyət qarşısında ləkələmək deməkdir. Digər tərəfdən, əhvalatı Hemnoliniyə danışmadan onunla münasibəti təzələməyə haqqı varmı?

Hər halda, Onnoda-babuya cavabı gecikdirmək nəzakətsizlik olardı. Romeş məktubu belə başladı:

“Məni bağışlamazsan xahiş edirəm. Çox ciddi səbəblərə görə sizinlə görüşmək şərəfindən məhrumam”.

Ancaq yeni ünvanını məktubda göstərmədi.

Cavabı poçt ilə göndərdiyinin ertəsi günü Romeş vəkil şapkasını qoyub evdən çıxdı və birinci dəfə Alipur məhkəməsinə ziyarət etmək istədi.

O, bir dəfə məhkəmədən qayıdarkən yolun bir qismini piyada getdi və fayton tutmaq istəyərkən birdən yaxşı tanıdığı bir səs eşitdi:

– Ata, bu ki Romeş-babudur! Faytonçu, saxla!

Romeş ona yanaşan faytonu gördü.

Onnoda-babu qızı ilə Alipur heyvanxanasına getmişdi. Onlar gəzməkdən qayıdırdılar.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Hemnolininin sakit və mehriban üzünü, onun özünə-məxsus səliqə ilə qatladığı sarisini, saçlarının başqa qızlarınkına bənzəməyən hörüklərini, hamar bilərziklərini və qızıl qolbaqlarını gördükdə Romeş danışmaq iqtidarını itirdi, hissiyyatın isti dalğası onun ürəyini bürüdü.

– Sənə rast gəlməyimiz çox yaxşı oldu, – Onnoda-babu sözbə başladı. – Sən bizə məktub yazmaqdan tamam vaz keçmişən. Yazanda da ünvanını göstərmirsən. İndi hara gedirsən, təxirəsalınmaz bir işin yoxdur ki?

– Xeyr, elə-belə, məhkəmədən qayıdırdım.

– Elə isə gedək bizdə çay içək.

Romeşin ürəyi fərəhlə döyündü. O daha heç bir tərəddüdə yol verə bilməzdi. Faytona oturdu. Özünü itirdiyini bürüzə verməmək üçün Hemnolininin kefini soruşdu.

Hemnolini onun sualına cavab vermək əvəzinə özü sual verdi:

– Bu necə olur, imtahanları qurtarırsınız, bizə bir xəbər də vermirsiniz?

Özünü itirmiş Romeş zorla dilləndi:

– Eşitmişəm siz də imtahanlarınızı veribsiniz!

– Yaxşı ki, hələ bizi unutmayıbsınız, – qız gülərək cavab verdi.

Onnoda-babu Romeşdən soruşdu:

– Sən indi harada yaşayırsan?

– Dorciparda.

– Sənin Qolultoldakı əvvəlki mənzilin məgər daha münaşib deyil?

Hemnolini Romeşin cavabını gözləyərək xüsusi bir maraqla onun üzünə baxırdı. Romeş özü də gözləmədən birdən dedi:

– Mən yenə oraya köçməyi qərara almışam.

Romeş çox yaxşı anlayırdı ki, onun başqa məhəllədə mənzil tutması Hemnolinini incitmişdi və indi o, özünü təhqir edilmiş sayır. Romeş öz hərəkətini doğrultmağa söz tapmayıb tamamilə ruhdan düşdü. Lakin ona yeni suallar vermədilər.

Hemnolini qəsdən ona tərəf baxmırdı. Romeş belə bir vəziyyətə qatlaşa bilməyərək, gözlənilmədən sözə başladı:

– Heduyyanın yaxınlığında bizim bir qohumumuz olur. ...Ona görə mən Dorciparda mənzil tutdum ki, onunla tez-tez görüşmək mənə mümkün olsun.

Romeşin dedikləri tamamilə yalan olmasa da, heç inandırıcı səslənmədi: məgər Qolutul Heduyyadan o qədər uzaqdı ki, Romeş köhnə yerində yaşasaydı, ara-sıra öz qohumunu ziyarət edə bilməyəydi? Hemnolini hələ də yolu seyr edirdi. Yazıq Romeş heç cür fikirləşə bilmirdi ki, daha nə demək, nədən söz salmaq olar? O, böyük çətinliklə bircə cümlə deyə bildi:

– Cogəndən nə xəbər var?

– Hüquq imtahanlarından kəsildikdən sonra qərbə, havasını dəyişməyə getdi, – deyə Onnoda-babu cavab verdi.

Fayton onların evinin yanında dayandıqda tanış otağın, tanış şeylərin sehri Romeşə yenidən təsir etməyə başladı. Onun köksündən dərin bir ah qopdu.

Çay içərkən Romeşin ağzından bir söz də çıxmadı. Onnoda-babu gözlənilmədən dedi:

– Bu dəfə, nədənsə, evinizdə çox yubandın. Görünür, səni vacib işlər ləngidib.

– Atam vəfat etdi, – Romeş cavab verdi.

– Nə deyirsən? Nə böyük bədbəxtlik! Nədən öldü?

– O, qayıqda evə qayıdırdı. Birdən fırtına qalxdı, qayıq çevrildi, atam həlak oldu.

Gözlənilmədən qopan güclü külək qara buludları qabağına qatıb qovduqda göy üzü necə aydınlaşırsa, bu ağır xəbər də deyilər-deyilməz Romeşlə Hemnolini arasındakı gərginlik eləcə dərhal yox oldu.

“Mən Romeş haqqında yaxşı fikirdə olmamışam. İş onu karıxdırmış, digər tərəfdən atasının vəfatı onu yasa salmışdır, – Hemnolini düşünürdü. – Yəqin, indi bu saat da əzab çəkir, ürəyi qan ağlayır, biz isə onun ailə müsibətindən xəbərsiz, ürəyindəkiləri bilmədən onu töhmət etməyə başla-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

mışıq”. Hemnolini yetim qalmış oğlana daha çox qayğı və diqqət göstərməyə başladı. O, Romeşin heç bir şey yemədiyini görərək xüsusi bir səylə oğlanı qonaq edir və deyirdi:

– Sizin başınıza böyük müsibət gəlib, özünüzdən muğayət olun. Atacan, – deyə o, atasına müraciət etdi. – Romeş bizimlə şam etməsə, onu heç yana buraxan deyilik.

– Çox yaxşı, – Onnoda-babu qızı ilə razılaşdı.

Bu an Okxoy içəri girdi. Son zamanlar Onnoda-babunun çay süfrəsinin başında birinci yeri o tuturdu. Buna görə də Romeşi burada gördükdə pərt olub təəccüb etdi, lakin özünü dərhal ələ alaraq gülümsədi:

– A, Romeş-babu! Mən belə güman edirdim ki, siz bizi tamamilə unutmusunuz.

Romeşin üzündə zəif bir təbəssüm göründü.

– Atanız sizi gözlənilmədən götürüb qaçdı. Mən əmin idim ki, sizi evləndirmədən Kəlküttəyə buraxmayacaqdır, – Okxoy sözünə davam elədi. – Demək, təhlükə artıq sovsuş keçmişdir?

Hemnolini Okxoya hirsli bir nəzər saldı. Onnoda-babu isə dedi:

– Romeşin atası vəfat edib.

Çöhrəsi ağarmış Romeş başını aşağı salmışdı.

Okxoy Romeşin yenidən iztirab çəkməsinə bais olduğu üçün Hemnolini ona bərk hirslənib tələsik söhbətə qarışdı:

– Romeş-babu, yəqin ki, siz bizim yeni albomumuzu görməyibsiniz.

Hemnolini albomu gətirib Romeşin qarşısına qoydu və şəkilləri bir-bir ona göstərməyə başladı. Birdən, guya, heç bir mənə vermədən soruşdu:

– Romeş-babu, güman edirəm ki, təzə mənzilinizdə tək yaşayırınsınız, eləmi?

– Bəli, – Romeş cavab verdi.

– Elə isə qonşumuzdakı evə köçməyə tələsin.

– Əlbəttə, bazar ertəsi mütləq köçəcəyəm.

– Ola bilər ki, arabir kömək üçün sizə müraciət etməli oldum. Axı mən indi bakalavr adı almaq üçün imtahana hazırlayıram, fəlsəfə ilə məşğul oluram.

Belə bir imkan Romeşi ürəkdən sevindirdi.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Romeş köhnə mənzilinə köçməyi təxirə salmadı.

Hemnolini ilə Romeşin arasındakı inamsızlıq tamamilə yox oldu. Romeş Hemnolininin ailəsində öz adamları hesab olunurdu. Vaxtlarını şən, zarafat və qəhqəhələrlə keçirirdilər.

Son zamanlar, Romeş qayıtmamışdan qabaq, Hemnolini həmişə çox məşğul olur və səylə çalışırdı; ona görə daha zəif görünürdü. Adama elə gəlirdi ki, bərk külək əssə, qızı bir budaq kimi asanlıqla qırar. O, az danışırdı, ümumiyyətlə, onu dindirmək təhlükəli idi – balaca bir şey, əhəmiyyətsiz bir məsələ onun əsəblərinə toxunurdu.

Lakin indi, demək olar ki, lap elə bu son bir neçə günün ərzində Hemnolinidə təəccüb oyadan bir dəyişiklik əmələ gəlmişdi: indi onun solğun sifətində zəriflik və sakitlik ifadəsi görünməkdə idi. Gözlərində şənlik qılgıcımı tez-tez parıldayırdı. O, əvvəllər geyimə, zinətə diqqət verməyi yelbeyinlik, hətta nalayiq bir hərəkət hesab edirdi. Amma indi... Yaradandan başqa bir kimsə Hemnolinidə əmələ gələn belə bir dəyişikliyin məna və səbəbini anlaya bilməzdi, çünki Hemnolini kimsəyə ürəyini açmadığı kimi, heç kəsə də məsləhətləşməzdi.

Lakin Romeş belə bir qərara gəlmişdi ki, onun borcu Hemnoliniyə kömək etməkdir. Buna görə də özünü ciddi tuturdu, guya, dərin bilikdən nəinki onun başı, hətta bədəni də ağırlaşmışdı.

Ulduzlu göydə planetlər daim hərəkətdədir, lakin bunların hərəkəti rəsədxananın və orada olan cihazların tamamilə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

sakit, hərəkətsiz qalmalarına heç bir maneə törətmir. Romeş də başgicəlləndirici bir sürətlə dəyişilən dünyada öz planlarının və kitablarından aldığı biliyin ağırlığı altında hərəkətsiz dayanıb durmuşdu. Axı onu bu vəziyyətdən çıxarmaq kimə lazım idi?

Hər halda, indi o, zarafatlara lazım gələn cavabı çox fikirləşmədən tapa bilməsə də, əvvəlkinə nisbətən daha tez-tez gülürdü.

Onun saçları indinin özündə belə darağa gəlməsə də, köynəyi əvvəlki kimi kirli olmurdu, hərəkətlərində isə zəkasında olduğu kimi, nəhayət, müəyyən bir çeviklik hiss edirdi.

DOQQUZUNCU FƏSİL

Kəlküttə, adətən, poemalarda sevgililər üçün zəruri şərait kimi bol-bol təsvir edilən bütün atributlardan məhrum bir şəhərdir.

Çiçəklənən eşqi və ladanagacı xiyabanlarını Kəlküttənin harasında tapmaq olar? Madhobinin sarmaşan kollarının yaratdığı göy çadırlar bu şəhərin harasında var? Ala-bəzək ququ quşunun gözəl səsinə harada eşitmək olar? Buna baxmayaraq, məhəbbət öz sehrli gözəlliyi ilə bu hər hansı cazibə qüvvəsindən məhrum şəhərin yanından laqeyd ötüb-keçmir, onu da ziyarət edir.

Kim deyər bilər ki, allahların hamısından qədim, daim gənc olan bu məhəbbət allahı küçələrin qələbəliyində, faytonların və metala bürünmüş tramvayların arasında öz kamanını qırmızı sarıqlı polis nəfərlərindən gizlədərək, neçə gün, neçə gecə, neçənci dəfə və haraya tələsir?

Romeş Qolultolda çəkməçi dükanının düz qarşısında və baqqal dükanının yanında kirayə etdiyi evdə yaşasa da, heç kəs cəsarət edib deyər bilməzdi ki, hisslərin inkişafı məsələsində Romeş və Hemnolini çiçəkli köşklərin romantik

sakinlərindən bu və ya digər cəhətdən geri qalırdılar. Lotos çiçəkləri ilə bəzənmiş gözəl göl əvəzinə qarşısında süfrəsi ləkəli nimdaş və kiçik masanı gördükdə Romeş zərrə qədər kədərlənmirdi. Qoy Hemnolininin əldə böyümüş pişiyi qara dağkeçisinə bənzəməsin, Romeş bu pişiyin boynunu elə həvəslə qıdıqlayırdı ki, elə bil, əsl ceyranın boynunu qıdıqlayır. Pişik belini kaman kimi əyib əsnədikdə və nazla əl-üzünü yumuğa başladığıda valeh olmuş Romeşə elə gəlirdi ki, dünyada olan dördayaqlıların ən gözəli, ən zərifi bu pişikdir.

Hemnolininin başı imtahanlara qarışarkən əl işlərinə vaxt sərf edə bilmirdi. Lakin son zamanlar birdən-birə rəfiqələrinin birindən naxış işləməyi böyük bir həvəslə öyrənməyə başladı. Romeşə qaldıqda, o, bu məşğələni lüzumsuz və hətta nifrətəlayiq sanırdı. Söhbət ədəbiyyatdan düşəndə, onların ikisi də bərabərhüquqlu və səviyyəli adamlar kimi, mübahisə edirdilər, amma əl işindən söhbət düşər-düşməz Romeş geri çəkilməyə məcbur olurdu. Ona görə Romeş tez-tez öz narazılığını izhar edərək deyirdi:

– Nə üçün siz əl işinə bu qədər aludə olmuşsunuz? Bu məşğələ yalnız vaxtını başqa bir şeyə sərf etməyi bacarmayanlar üçündür.

Hemnolini ona cavab olaraq yalnız dinməzcə gülümsəyir və ipək sapı iynənin gözünə keçirməyə çalışırdı.

Bir dəfə Okxoy acı bir ifadə ilə söhbətə qarışdı:

– Romeş-babunun mötəbər əqidəsinə görə, təcrübə mahiyyəti olan hər bir iş nifrətə layiqdir. Ancaq yeri gəlmişkən deyim ki, bu nifrətəlayiq xırda şeylər olmazsa, heç kəs, kim olursa olsun – istər böyük bir alim, istər şair – bir gün yaşaya bilməz.

Söz Romeşə toxunduğu üçün o, qollarını çırmalayıb mübahisəyə girişməyə hazır idi, lakin Hemnolini onu saxladı.

– Romeş-babu, belə bir mühakiməyə bu və ya digər cavabı vermək üçün bu qədər həyəcanlanmağa dəyərmimi?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Dünyada səmərəsiz mübahisə edənlər, onsuz da, çoxdur. Onların sayını artırmağın nə mənası var?

Bu sözləri dedikdən sonra Hemnolini yenə başını aşağı salıb, iynə ardı tikişləri sayaraq, əl işiylə məşğul oldu və ipək sap əlində oynamağa, parıldamağa başladı.

Bir gün səhər Romeş kabinetə girdikdə stolun üstündə tumacla cildlənmiş bir qovluq gördü. Onun qabığının bir küncündə “R” hərfi, o birisində isə qızılı saplarla lotos çiçəyi işlənmişdi.

Nə töhfənin kim tərəfindən verilməsi, nə də kimə təqdim edilməsi haqqında onun heç bir şübhəsi ola bilməzdi. Romeşin ürəyi döyünməyə başladı. O, dərhal ürəyinin dərinliyində əl işi kimi bir məşğələnin əhəmiyyətini tamamilə etiraf etdi. Romeş bu qiymətli şeyi bağrına basaraq, hətta məğlub olduğunu Okxoyun qarşısında belə boynuna almağa hazır idi. Qovluğu açıb içindən kağız çıxartdı və yazdı:

“Mən şair olsaydım, bir poema yazıb sizə təşəkkürümü izhar edərdim, əfsus ki, mənim şairlik istedadım yoxdur. Lakin böyük yaradan məni töhfə vermək imkanından məhrum edərkən töhfəni qəbul etmək qabiliyyətini əsirgəməmişdir. Yalnız başqasının qəlbindəkini oxumağı bacaran bilər ki, bu gözlənilməyən töhfəni mən necə qəbul etdim. Axı hədiyyəni görmək və duymaq olar, mənim hissələrim isə ürəyimin dərinliyində gizlənmişdir.

Özünü həmişə sizə borclu sanan”.

Əlbəttə, məktub Hemnolininin əlinə çatmışdı, lakin nə o, nə də Romeş bu barədə bir-birinə bir söz dedi.

Yağışlı mövsüm yaxınlaşırdı. Şəhər adamlarına yağış xoş gəlməz, lakin tarlalar və meşələr onu tamamilə başqa cür qarşılayır. Şəhərdəkilər yağışın yolunu əbəs yerə kəsməyə çalışaraq damları örtür, pəncərələri bərk-bərk qapayır, tramvayların pəncərələrini örtür, insanlar başlarına çətir tuturlar

– Şəhərdə yağış bax belə qarşılır, bunların hamısına baxmayaraq, yağış hər şeyi, hər kəsi təpədən-dırnağa dək isladır, palçığa batırır, amma meşələr, çaylar, təpələr, dağlar yağışı bir dost kimi qarşılıyır, onu öz fərəhli səsləri ilə salamlayır. Onlar üçün yağış intizarla gözlənen əziz bir qonaqdır. Yerlə göyün qovuşmasının bu şən bayramında heç bir hüzn eşidilmir.

Sevgililər dağlara, meşələrə bənzərlər: ardı kəsilməyən yağışlar Onnoda-babunun mədəsinə pis təsir göstərdiyi halda, Hemnolininin və Romeşin nikbinliyini qətiyyənlə azalda bilmirdi.

Qara buludlar, göy gurultusu, yağışın şırıltısı, elə bil, onların ürəklərini bir-birinə daha da yaxınlaşdırır, bir-birinə daha sıx bağlayırdı.

Yağış yağarkən Romeş çox vaxt məhkəməyə gedə bilmirdi. Günlərlə ara verməyən yağış elə bir inadla sel kimi töküdü ki, Hemnolini təşvişlə soruşdu:

– Romeş-babu, belə dəhşətli havada siz evinizə necə gedəcəksiniz?

Romeş utana-utana cavab verib deyirdi ki, birtəhər gedib çıxar.

– Axı sizə soyuq dəyər, xəstələnmə bilərsiniz, mən sizi buradan heç yerə buraxmaram, axşam yeməyini bizdə yeyərsiniz.

Romeş soyuq dəyməkdən qətiyyənlə qorxmurdu, dostları, tanışları yaxşı bilirdilər ki, o, sağlam olduğu üçün xəstəlikdən qorxmur. Lakin Hemnolininin ona qarşı qayğıkeşliyinə təslim olaraq, yağışlı günlərdə Onnoda-babu ilə öz mənzili arasındakı bir neçə addımlıq məsafəni keçməyi cinayətkarcasına bir yelbeyinlik hesab edirdi.

Buludlar qatı və qorxunc olan günlərdə Romeşi Hemnolininin otağına səhərlər göyərti qovurması, günortalar ət bozartması yeməyə dəvət edirdilər. Tamamilə aydın bir məsələ idi ki, bu evdə onun ciyərlərinin qeydinə qalmağının mədəyə təsiri olmurdu.

Vaxt belə gəlib keçirdi. Romeş qəlbinin qarşısalmaz hərəkətinin nə ilə nəticələne biləcəyini düşünməyə belə fürsət tapa bilmirdi, lakin bu məsələ nəinki Onnoda-babunu, hətta bir çox tanışları da məşğul edirdi. Bu məsələ ətrafında dedi-qodu çox idi.

Alimliyinə nisbətən Romeşin həyat təcrübəsi olduqca az idi, məhəbbət isə indi onun adı həyat məsələlərinə baxışını həmişəkindən daha çox dumanlandırır.

Hər gün Onnoda-babu Romeşin üzünə yeni bir ümidlə diqqətlə baxırdı, lakin bu simada heç bir cavab oxuya bilmirdi.

ONUNCU FƏSİL

Okxoyun səsi o qədər də güclü deyildi, lakin o, kamançanı özü çalıb, özü oxuyanda yalnız ən sərt, ən amansız tənqidçi kimi bir şey də oxumasını xahiş etməzdi.

Onnoda-babu musiqiyə bir o qədər də həris deyildi, lakin bunu açıq göstərə bilmədiyinə görə yaxasını musiqidən qurtarmaq üçün xüsusi bir üsul tapmışdı.

Birisi Okxoya müraciət edərək oxumasını xahiş edən kimi Onnoda-babu dərhal deyirdi:

– Bir insafınız olsun, adam oxuya biləndə onu bu qədər incitməzlər ki!

Lakin Onnoda-babunun sözlərinə cavab olaraq Okxoy təvazökarlıqla etiraz edirdi:

– Siz narahat olmayın, Onnoda-babu, kimin kimə əzab verdiyi hələ bəlli deyil.

Bu söhbətdən sonra musiqinin səmimi həvəskarlarından biri mübahisəyə son qoymaq üçün bir şey oxumağı Okxoydan xahiş edirdi.

Bir dəfə gündüz qurşun kimi ağır buludlar göy üzünü tamamilə örtüdü. Qaranlıq düşəndən sonra da yağış kəsməmişdi, şıdırğı yağmaqda idi.

Okxoy istər-istəməz Onnoda-babugildə qalmalı oldu. Hemnolini ondan xahiş etdi ki, oxusun. Qız fisqarmoniyanın qarşısında oturdu. Okxoy isə kamançanı kökləyib, hind dilində oxumağa başladı:

*Ey zərif qanadlı səhər nəsimi,
Əs başım üstündə, qasidim ol, gəl!
Söylə ki, gözümə getməyir yuxu,
Bilmədən necədir sevdiyim gözəl.*

Qulaq asanlar nəğmənin sözlərinin hamısını başa düşmürdülər. Bu heç vacib də deyildi. Ürəklər məhəbbətlə dolu olanda və vüsal anından hicran anınadək döyünəndə bir-birini anlamaq üçün kiçik bir eyham da kifayətdir.

Nəğmənin ümumi ruhu aydın idi: buludlar göz yaşı axıdır, tovuzların avazı eşidilir, sevgililərin iztirabı isə qurtarmaq bilmirdi.

Okxoy bu nəğmənin sözlərindən istifadə edərək, öz gizli hissələrini izah etməyə çalışırdı. Lakin bundan iki nəfər başqası istifadə etdi. Nəğmənin dalğaları içində onların ürəkləri həmahəng döyünürdü. Onların nəzərində bütün aləmdə kiçik və qaranlıq heç bir şey yox idi – bütün aləm gözəl və şən idi. Sanki, əsrlərdən bəri insanların qəlbinə od vurub yandıran eşq atəşi yalnız bu iki sevgilinin arasında bölünmüş, indi onların ürəklərini hədsiz səadət və ağrı ilə, təşviş və intizarla döyünməyə məcbur edirdi.

O gün nə buludlar çəkildi, nə hava açıldı, nə də nəğmələrin arası kəsildi.

Hemnolini: “Okxoy-babu, xahiş edirəm, bir mahnı da oxuyasınız”, – deyər-deməz Okxoy dərhal oxumağa davam edirdi.

Hər an nəğmə yüksəlir, daha dərinə təsir edirdi. Gah bu nəğmələrdə, sanki, uzun müddət gizlənən ildırım parlayır, gah da iztirab və həsrətlə dolu ürək çırpınırdı.

Okxoy gedəndə gecə keçmişdi. Romeş Hemnolini ilə vidalaşarkən tamamilə musiqinin təsiri altında olduğundan

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

dinməz-söyləməz onun gözlərinə baxdı, qız da atəşli baxışlarla cavab verdi, nəğmənin kölgəsi bu gözlərdə hələ də süzməkdə idi.

Romeş evə qayıtdı. Bir anlığa ara vermiş yağış indi daha güclü yağmağa başladı. Bu gecə Romeşin gözünə yuxu getmədi. Hemnolini də yata bilmədi. Qız qatı qaranlıq gecədə kəsməyən yağışın səsinə qulaq asırdı. Nəğmənin səsi onun qulaqlarında əvvəlki kimi cingildəyirdi:

*Ey zərif qanadlı səhər nəsimi,
Əs başım üstündə, qasidim ol, gəl!
Söylə ki, gözümə getməyir yuxu,
Bilmədən necədir sevdiyim gözəl.*

Romeş ertəsi gün ah çəkərək fikirləşdi: “Kaş mən də oxuya biləydim! Mən düşünmədən bütün istedadımı buna qurban verərdim”.

Amma bu sənəti öyrənməyə Romeşin, təəssüf ki, heç bir gümanı yox idi. Buna görə də musiqi ilə məşğul olmağı qərara aldı. Bir dəfə o, təsadüfən Onnoda-babu ilə otaqda tək qaldıqda kamanı kamançaya çəkdiyini yadına saldı. Lakin kaman kamançaya toxunar-toxunmaz musiqi ilahəsi elə inildədi ki, Romeş bu alətə əl vurmaq təşəbbüsündən vaz keçdi, çünki davam etmək musiqi ilahəsinə zülm etmək demək idi.

Kamançada çalmağa özünü layiq görməyən Romeş fisqarmoniya aldı. O, otağın qapılarını bərk örtərək ehtiyatla fisqarmoniyanın dillərinə toxundu və belə bir əqidəyə gəldi ki, hər halda, bu alət kamançadan xeyli dözümlüdür.

Ertəsi gün Romeş Onnoda-babunun evinə gələn kimi Hemnolini dərhal soruşdu:

– Dünən sizdə kim isə fisqarmoniya çalırdı?

Romeş belə güman edirdi ki, qapını bağladıqda başqası onu eşidə bilməz. Lakin örtülü qapı arxasında çalınan fisqarmoniyanın səsinə eşidəcək həssas qulaq tapılmışdı.

Romeş utana-utana boynuna almalı oldu ki, fisqarmoniyanı o alıbdir, çalmağı öyrənmək istəyir.

Hemnolini dedi:

– Nahaq yerə qapınızı bağlayıb özbaşına çalmağa çalışsınız. Yaxşı olar ki, gəlib bizdə məşğul olasınız. Mən bir az çalırım, öz bildiyimi sizə də öyrədə bilərəm.

Romeş cavab verdi:

– Axı mən bir az küt şagirdəm, sizi çox incidərəm.

Hemnolini güldü:

– Mənim də bildiyim küt şagirdləri birtəhər öyrətməyə ancaq kifayət edər.

Çox çəkmədən məlum oldu ki, musiqi sahəsində cüzi istedadı olduğunu söyləməklə Romeş çox da təvəzökarlıq göstərməmişdir. Hətta Hemnolini kimi o qədər də səbirli və tələbkar olmayan bir müəllim də, səy göstərməsinə baxmayaraq, ahəng hissini Romeşin zehninə yeritmək üçün bir yol tapa bilmədi.

Üzmək bilməyən adam boğulmaq qorxusu ilə suda necə əl-qol atarsa, Romeş də eləcə səslərin içində özünü itirir, barmaqlarını dillər üzərində haraya gəldi vurur, saxta səslər çıxarırdı. Onun öz qulaqları üçün bu saxta, qarışıq səslərin heç bir mənası yox idi: o, ahənglə ahəng pozğunluğu arasında heç bir fərq görmürdü, hətta tonlara da qeyri-adi bir laqeydliklə fikir vermirdi. Hemnolini ona: “Nə edirsiniz, tamamilə yanlış səslərdir!” – deməyə macal tapmamış Romeş birinci səhvi təzə səhvlə yox etməyə çalışırdı. Lakin təbiəti etibarilə ciddi, səbirli və davamlı olan Romeş, kotanı əlindən tez buraxanlardan deyildi. Yavaş tərənən, buxarla işləyən ağır yolbasan yolları bərkidərkən qabağına gələn əzib toza döndərdiyi kimi, Romeş də belə bir kor inadla yazıq notlara və açarlara arasıkəsilmədən hücum edirdi.

Hemnolini Romeşdə musiqi istedadı görmədikdə ürək-dən gülürdü. Romeş də ona qoşulub qəhqəhə çəkirdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Romeşin pozuc səslər toxuşdurmaqda f vq lad  baca-
rıęı qıza çox ləzzət verirdi.

Yalnız məhəbbət səhvlər, pozuc ahənglər i erisində
şənlik tapmaęa qadirdir.

Ana körpəsinin ilk, hələ möhkəm olmayan qədəmlərini
gördükdə onun qəlbi fərəhlə dolur, balasına məhəbbəti
daha da artır; Hemnolini də Romeşin musiqi aləmində aęla-
sıęmaz xamlıęını g r nd  g l r, həzz alır, qəlbi eyni hiss l 
dolurdu.

Romeş bəzən deyirdi:

– Siz mənə gülürsünüz, bəs özünüz  almaę öyrənəndə
heç səhv buraxmırdınız?

–  lb tt , mən də səhv etmişəm, ancaę doęrusunu
deyim ki, Romeş-babu, mənim səhvlərimi sizinkil rl  heç
cür müqayisə etmək olmaz.

Buna baxmayaraq, Romeş inadından  l çəkmirdi. O, q h-
q h  əkib g l r, təzədən başlayırdı.

Biz demişdik ki, Onnoda-babunu heç bir zaman musiqi
həvəskarı, bu sənətə qiymət verən hesab etmək olmazdı,
lakin bəzən o, Romeşin  almaęına qulaq asdıqdan sonra
birdən mənalı-mənalı deyirdi:

– Pis  almır. Çox ola bilər ki, gələcəkdə Romeş qabi-
liyy tli bir çalan olar.

– Bəs necə! Qarışıę səslər  ıxarmaęın mahir ustası ola-
caq! – Hemnolini güldü.

– Yox, mən doęrudan deyirəm. Onun birinci günlərdə
 aldıęını bugünkü ifası ilə müqayisə etdikdə böyük t fav t
görürəm. Mənə belə gəlir ki, Romeş s y etsə, yaxşı  ala
biləcək. Xan nd lik kimi burada da həmişə çalışmaq şərtidir.
Sadə qammaları  yr ndimi, ardı yaę kimi gedəcək.

Belə aksiomlara etiraz etmək mümkün deyildi, Onnoda-
babunun nüfuzu qarşısında onların hörmət və ehtiramdan
başqa  ar l ri qalmırdı.

ON BİRİNCİ FƏSİL

Hər payız Puca¹ bayramında Onnoda-babu və Hemnolini ucuz biletdən istifadə edərək, Onnoda-babunun bacısı ərinin xidmət etdiyi Cobbolpura gedərdilər. Hər il bu səfərə çıxmağına səbəb bu idi ki, Onnoda-babu bu səfərlə mədəsinin yaxşılaşmasına sarsılmaz ümid bəsləyirdi.

Avqustun axırı idi, bayram təillərinə lap az qalmışdı. Onnoda-babu səfərə hazırlaşdı.

Romeş yaxında ayrılacaqlarını bilərək, musiqi məşğələlərinə daha çox səy göstərirdi.

Bir dəfə söhbət zamanı Hemnolini ona müraciət edərək dedi:

– Romeş, mənə belə gəlir ki, bir müddət havanızı dəyişmənin sizə çox xeyri olar. Ata, sən buna nə deyirsən?

Bir az fikirləşdikdən sonra Onnoda-babu özlüyündə bu nəticəyə gəldi ki, bu təklifin Romeşə xeyri olar: Romeş atasını itirdiyi üçün səfər onun zəhnini açar, dərdini dağıdır.

O dedi:

– Əlbəttə, bir neçə günlüyə havanı dəyişmək çox yaxşı işdir. Romeş, mən təcrübədə görmüşəm ki, hər yerdə – istər qərb əyalətlərində, istərsə də başqa bir vilayətdə – havanı dəyişmək ancaq bir neçə gün yaxşı təsir göstərir. Əvvəlcə insanın iştahası yaxşılaşır, çox yeməyə başlayır, sonra isə yenə hər şey əvvəlki kimi olur: yenə də mədəndə bir ağırlıq hiss edirsən, qıvcırma əmələ gəlir, hər nə yeyirsən, hamısı...

Hemnolini atasının sözünü kəsdi:

– Romeş, siz Normot şələləsini heç görübsünüzmü?

– Xeyr, mən o yerlərə bir dəfə də getməmişəm.

– Elə isə gedib görməyinizə dəyər. Ata, doğru deyilmi?

¹ Puca – Durqa ilahəsinin şərəfinə payız bayramıdır. Bu ionicünlük bayram ərzində idarələr və məktəblər baęlı olur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Doğrudan da, nə üçün Romeş bizimlə getməsin? Həm havasını dəyişər, həm də mərmər qayaları görər.

Yaranmış bu vəziyyətdə havanı dəyişdirməyin Romeş üçün son dərəcə böyük əhəmiyyəti var idi. Ona görə də dəvəti qəbul etməkdən başqa çarəsi qalmamışdı.

Bu gün Romeş şadlığından, sanki, göylərdə uçur, pərvaz edirdi. O, evə girib qapını bağladı, sevincini ifadə etmək üçün fisqarmoniyanın qabağında oturdu. Onun çılğın barmaqları bütün ahəng qanunlarını bir tərəfə tullayıb, bu bəd-bəxt çalğı alətində əsl cin rəqsini çalmağa başladı.

Son günlər Hemnolinidən tezliklə ayrılacağını düşündükcə Romeş sarsılır, tamam ruhdan düşürdü. İndi isə o, böyük əziyyət və çətinliklərlə əldə etdiyi musiqi nailiyyətlərini şadlıqla qarışıq bir əcinnələr nəğməsinə çevirir, dəhşətli gurultu qoparırdı.

Qapı döyüldü, kiminsə səsi eşidildi.

– Siz nə edirsiniz, Romeş-babu! Rica edirəm, bəsdir!

Utandığından qıpqırmızı olmuş Romeş qapını açıdıqda Okxoy içəri girdi:

– Bu nədir, bu nə oyundur çıxarırsınız? Gözləyin ha, yoxsa öz cinayət kodeksinizin maddələrindən birinə ilişərsiniz!

– Etiraf edirəm, təqsirkaram, – deyər Romeş güldü.

Okxoy dedi:

– Romeş-babu, etiraz etmirsinizsə, sizə bir neçə sözüm var.

Belə bir müqəddimədən narahat olan Romeş, suallı nəzərlərlə ona baxdı. Okxoy sözə başladı:

– Məlumunuz olduğu kimi, mən Hemnolininin taleyinə laqəyd deyiləm.

Romeş izahat gözləyərək cavab vermədi.

– Mən Onnoda-babunun dostuyam, ona görə də Hemnolini haqqında niyyətinizi bilməyə haqqım var.

Okxoyun nə sözləri, nə də ifadə tərzini Romeşə xoş gəldi, lakin o, sərt cavab verməyi bacarmadığı üçün və dalaşmaq fikri olmadığına görə sakit və təmkinlə soruşdu:

– Mənim Hemnoliniyə qarşı pis niyyətdə olmağımndan şübhələnmək üçün sizdə bir əsas varmı?

– Bilirsinizmi, sizin mənsub olduğunuz ailə induizm¹ təriqəti tərəfdarıdır. Atanız da bu dinə sitayiş etmişdi. Mənə bəllidir ki, atanızın kəndə aparmaqda məqsədi sizi orada evləndirmək idi. O qorxurdu ki, siz atanızın təriqətindən olmayan ailədən bir qız alarsınız.

Okxoyun əhvalatdan xəbərdar olmasının xüsusi səbəbi vardı, çünki başqa birisi yox, məhz onun özü Romeşin atası Brocmohanın ürəyinə belə şübhə və təşviş salmışdı.

Romeş bir neçə dəqiqə Okxoyun üzünə baxmağa cəsərət etmədi.

– Demək, atanız öldüyünə görə siz indi evlənmək məsələsində özünüzi sərbəst hesab edirsiniz? – Okxoy sözünə davam etdi. – Axı atanız istəyirdi ki...

Lakin Romeş təmkinini saxlaya bilmədi:

– Qulaq asın, Okxoy-babu, mənə başqa məsləhət vermək fikriniz varsa, mən o məsləhəti məmnuniyyətlə dinləyəm, lakin atamla münasibətim haqqında danışmaq sizə qalmayıb.

Okxoy təkid etməyə başladı:

– Yaxşı, bu məsələni kənara qoyaq. Hər halda, siz mənim bir sualıma cavab verməlisiniz: Hemnolinini almaq fikriniz varmı və ala bilərsinizmi?

Zərbə ardınca zərbə alan Romeşin, nəhayət, səbri tükəndi:

– Bilirsinizmi, Okxoy, bəlkə, siz, doğrudan da, Onnodababunun dostusunuz, lakin mənimlə sizi heç bir dostluq telləri bağlamadığı üçün zəhmət çəkib bu söhbəti kəsin.

– Hər şey tək-cə məndən asılı olsaydı, mən çoxdan kəsərdim, siz də öz hərəkətinizin nəticəsini düşünmədən vaxtınızı həmişəki kimi qayğısızlıqla keçirə bilərdiniz. Lakin sizin kimi qayğısız adamlar üçün cəmiyyət əlverişli yer deyil.

¹ *İnduizm* – Hindistanda ən məşhur dini təriqətlərdən biridir. İnduizm təriqət qaydalarına və silki ayrılıqlara ciddi riayət etməyi nəzərdə tutur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Əlbəttə, siz ancaq ali materiyanı – ruhu düşünənlərdənsiniz və yer üzərində baş verən hadisələr sizi az maraqlandırır. Belə olmasaydı, siz sadə bir şeyi başa düşərdiniz ki, hamının hörmətini qazanmış bir adamın qızı ilə belə davranmaq kənardan baxanların nəzərində onun qızının adına ləkə vurmaqdan başqa bir şey deyildir. Əgər məqsədiniz, doğrudan da, hörmət və şərəflərini güdmədiyiniz adamları rüsvay etməkdirsə, o zaman tutduğunuz yol doğrudur.

– Məni xəbərdar etdiyiniz üçün minnətdaram, – deyərək Romeş cavab verdi. – Mən nə edəcəyim barəsində yubanmadan qəti bir qərara gələr və öz qərarımı yerinə yetirərəm – siz şübhə etməyə bilərsiniz. İndi bu məsələ haqqında danışdığımız kifayətdir.

– Bilsəniz siz məni nə qədər şad etdiniz, Romeş-babu! Mən indi arxayınam ki, siz, nəhayət, qəti bir qərara gəldiniz və onu yerinə yetirəcəksiniz. Bununla mənim sizinlə söhbətim bitmiş olur. Musiqi məşğələniyə mane olduğum üçün üzr istəyirəm. Eybi yoxdur, yenidən başlarsınız. Mən gedirəm, – Okxoy tələsik otaqdan çıxdı.

Ahəng qanunlarına tamamilə yabançı olan musiqiyə Romeşin heç bir həvəsi qalmadı. O, yatağına sərildi və əllərini başının altına qoyub xeyli uzandı. Nəhayət, saatın beşi vurduğunu eşidib, tələsik yerindən sıçradı. Gələcəkdə nə edəcəyi haqqında Romeşin qərarını bircə Tanrı bilir, lakin bir məsələnin həllində o, doğrudan da, zərrə qədər tərəddüd etmədi: bu saat qonşu evə getməli və orada bir fincan çay içməlidir.

Romeş içəri girdikdə Hemnolini onun görkəmindən təşvişə düşərək soruşdu:

- Romeş, siz xəstə deyilsiniz ki?
 - Xeyr, əsla elə bir şey hiss etmirəm, – Romeş cavab verdi.
 - Elə bir şey yoxdur, – Onnoda-babu müdaxilə etdi.
- Bədəninə ödün çoxluğundandır. Mən, bax, bu həblərdən atıram, birisini udursan, görürsən ki...

Hemnolini güldü:

– Ata, ona bu həbləri yedirtmə, elə bir adam yadıma gəlmir ki, sən onu bu həbə qonaq etməyəsən, sənın həblərinin bir adama xeyri varmı?

– Heyif ki, köməyi olmayıb, amma hər halda, indiyə qədər atdığım həblərin hamısından bu yaxşıdır. Mən bunu lap yəqin eləmişəm.

– Sən həmişə beləsən: yeni bir dərman içəndə mütləq onda müstəsna bir keyfiyyət tapırsan.

Onnoda-babu etiraz etdi:

– Romeş, sən Hemnoliniyə inanma, Okxoydan soruş, gör mənım dərmanım ona kömək edir, ya yox.

Atasının dediyi şahidi buraya çağırmmamaq üçün Hemnolini dərhal səsini kəsdi. Lakin onu çağırmağa ehtiyac yox idi. Özü gəlib çıxmışdı. Elə qapının astanasından Onnoda-babaya müraciət etdi:

– Siz mənə bir həb də versəydiniz, sizə minnətdar olardım. Həblərinizin mənə xeyri çox oldu. Onları atdıqdan sonra özümü çox yaxşı hiss edirəm.

Okxoy bu sözləri söylərkən Onnoda-babu bir qalib kimi qızına baxdı.

ON İKİNCİ FƏSİL

Qonaqpərəst Onnoda-babu dərmanı Okxoya verdikdən sonra onu buraxmaq istəmədi. Okxoyun özü də getməyə bir o qədər tələsmirdi. Arabir Romeşə mənəli, sınaııcı bir nəzər salırdı.

Romeşdə heç vaxt xüsusi müşahidə qabiliyyəti olmamışdı, amma bu gün Okxoyun qəribə baxışları hətta Romeşdən də gizli qalmadı, bu da onu ruhdan salırdı.

Hemnolini bu gün həmişəkindən şən idi. Qərbə səyahət edəcəklərinə az qaldığı fikri yadından çıxmırdı. Romeş

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

gələn kimi tətili necə keçirmək, boş vaxtlarında oxumaq üçün hansı kitabları aparmalı olacaqlarını onunla buradaca müzakirə etməyi qərara almışdı. Onlar şərtləşmişdilər ki, Romeş bu gün tez gəlsin, kimsə, xüsusən həmişə çay vaxtı burada hazır olan Okxoy mane olmadan səfərlə əlaqədar olan məsələləri təklildə müzakirə etsinlər.

Lakin Romeş bu gün həmişəkindən daha gec gəlib çıxdı. Bu isə Hemnolininin kefinin xeyli pozulmasına səbəb oldu. Qız fürsət tapıb yavaşca soruşdu:

– Nə üçün gecikdiniz?

Romeş bir az yubanıb, xeyli dalğın cavab verdi:

– Bəli, mən, doğrudan da bir az gecikmişəm.

Hemnolini isə vaxtında hazır olmaq üçün gör necə səy edirdi! O, bu gün yataqdan çox tez qalxmış, saçlarını səliqə ilə daramış, geyinmiş, saata tez-tez baxa-baxa Romeşi gözləməyə başlamışdı. Əvvəl ona elə gəlirdi ki, saati düz işləmir və vaxt o qədər də keçməyib. Hemnolini Romeşin, doğrudan da, gecikdiyini anladıqda əl tikisini götürüb, ağır fikirləri özündən birtəhər uzaqlaşdırmaq üçün pəncərənin qarşısında oturdu.

Nəhayət, Romeş gəldi. O, nədənsə, çox fikirli, qayğılı idi, hətta gecikməsinin səbəbini izah etməyi də lazım bilmədi. Elə bil, onlar bu gün səhər görüşəcəklərini qabaqcadan heç müəyyən etməmişdilər.

Hemnolini çayların içilib qurtarmasını çətinliklə, əzabla gözlədi. Hamı boş fincanını qabağından itələyən kimi qız Romeşin diqqətini cəlb etmək üçün son dəfə təşəbbüs etdi. Otağın küncündə, masanın üstündə kitablar düzülmüşdü. O, kitabları götürüb, özünü elə göstərdi ki, guya, getmək istəyir. Hemnolininin bu hərəkəti Romeşi, sanki, yuxudan oyatdı, o, tələsik qızın yanına gəldi:

– Kitabları hara aparırırsınız? Axı biz onlardan bəzilərini özümüzlə aparmaq üçün seçmək istəyirdik.

Hemnolininin dodaqları titrədi. O, göz yaşlarını zorla saxladı.

– İstəməz, seçməyə ehtiyac yoxdur... – O, tələsik qalxıb yataq otağına getdi. Orada kitabları yerə tulladı.

Hemnolini getdikdən sonra Romeşin kefi daha da pozuldu. Okxoy isə öz ürəyində ona gülərək lütfkarlıqla soruşdu:

– Deyəsən, sizin səhhətiniz yaxşı deyil, Romeş-babu?

Romeş bu sualın cavabında nə isə anlaşılmaz bir şey mızıldadı.

Onnoda-babu səhhət barəsində eşidən kimi tamam dirçəldi:

– Aha, bax, mən də onun üzünə baxan kimi elə bunu fikirləşdim.

– Romeş kimi adamlar canlarının qeydinə qalmırlar, – Okxoy hiyləgərcəsinə gözünü qayıb, sözünə davam etdi. – Axı onlar yalnız idrakla yaşayırlar və bu əqidədədirlər ki, mədənin qidanı yaxşı həzm edib-etməməsinə fikir vermək axmaq işdir.

Onnoda-babu Okxoyun bu kinayəsini ciddi hesab edərək, hamının, hətta filosofların belə mədənin həzmetmə qabiliyyətinə fikir verməli olduqlarını isbat etməyə çalışdı.

Romeş özünü elə hiss edirdi ki, elə bil, onu şişə taxıb odda yavaş-yavaş qızardırlar.

Okxoy sözünü belə qurtardı:

– Mənim məsləhətimə qulaq asın, Romeş. Onnoda-babunun həbini atın, tez gedin yatın.

– Mənim Onnoda-babu ilə söhbətim var, danışıb qurtardıqdan sonra gedəcəyəm.

Okxoy ayağa qalxıb dedi:

– Bunu qabaqcadan deyəydiniz. Bu, Romeşin şəkəridir. O, bir şey olanda gizlədir, məqamı gələndə fürsəti əldən verir, birdən yadına düşəndə həyəcanlanır, tələsir.

Okxoy bu sözləri deyib getdi, Romeş isə gözünü başmaqlarının ucuna zilləyərək sözə başladı:

– Onnoda-babu, siz məni evinizdə məhrəm bir adam kimi qəbul edirsiniz. Mən sizə təşəkkürümü izhar etmək üçün söz tapa bilmirəm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Lap yaxşı! Sən bizim Cogenin yoldaşısan, sənə başqa bir münasibət ola da bilməz.

Söhbət açılmışdı, lakin Romeş hər şeyi deyə bilmir, çətinlik çəkirdi. Onu bu vəziyyətdən qurtarmaq üçün Onnodababu əlavə etdi:

– Doğrusunu desəm, Romeş, biz özümüzü çox xoşbəxt sanırıq ki, sənin kimi bir gənci oğul kimi evimizə qəbul edirik.

Lakin Onnodababunun bu xoş sözlərindən sonra da Romeşin dili açılmadı. Onnodababu sözünə davam etdi:

– Yəqin ki, sənin haqqında dedi-qoduları eşitmişəm. Adamların fikrincə, Hemnolininin ərə getmək vaxtı çatıb, indi o, özünə yoldaş seçdikdə xüsusilə ehtiyatlı olmalıdır. Amma mən həmişə demişəm ki, Romeşə tamamilə etimad edirəm və əminəm ki, o, heç vaxt bizi el arasında xar etməyəcəkdir.

Romeş, nəhayət, özünü ələ alaraq sözə başladı:

– Siz məni, Onnodababu, çox yaxşı tanıyırsınız. Məni Hemnoliniyə layiq bilirsinizsə...

– Ardını deməsən də olar. Mən də belə düşünmüşdüm. Evinizdə bədbəxt hadisə üz verməsəydi, toy gününü çoxdan təyin edərdik. Hər halda, əzizim, nəzərə al ki, bu işi çox da təxirə salmaq olmaz. Cürbəcür dedi-qodu yayılır. Bunlara nə qədər tez son qoysaq, bir o qədər yaxşı olar. Sənin bu barədə fikrin nədir?

– Siz nə vaxt məsləhət görsəniz. Lakin əsas məsələ qızınızın rəyini bilməkdir.

– Elədir, ancaq mən çox yaxşı bilirəm ki, onun fikri sənin fikrinə lap uyğundur. Sabah səhər biz qəti qərara gələrik, – Onnodababu sözünü qurtardı.

– İndi icazə verin gedim. Onsuz da, sizin vaxtınızı çox aldım.

– Bir dəqiqə dayan. Məncə, sizin toyunuzu hələ Cobbolpura getməmiş ələsəydik, yaxşı olardı.

– Bəli... Lakin səfərə çıxmağımıza lap az qalıb axı!

– Romeş cavab verdi.

– Təxminən, on gün. Sizin toyunuzu gələn bazar gününə salsaq, yola hazırlaşmağımıza üç gün vaxt qalar. Bilirsən, Romeş, mən səni bu qədər tələsdirməzdim, ancaq mən axı öz səhhətimin də qeydinə qalmalıyam.

Romeş razı oldu. Onnoda-babunun həbindən bir dənə atıb, evinə getdi.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Məktəb tətili yaxınlaşırdı. Romeş pansion müdiri ilə qabaqcadan danışib şərtləşmişdi ki, Kəmalə yayda orada qalacaqdır.

Ertəsi gün səhər tezdən sakit bir küçə ilə şəhərin mərkəzi meydanına doğru gedərkən Romeş bu qərara gəldi ki, toydan sonra o, Hemnoliniyə Kəmalə haqqında təfəsilatı nağıl etsin. Sonra əlverişli bir imkan tapdıqda Kəmaləyə də hər şeyi açıb deyər. Beləliklə, ümumi anlaşma əldə edilmiş olar. Kəmalə ilə Hemnolini rəfiqə olurlar. Hər üçü bir yerdə xoşbəxt yaşayırlar.

Romeş yaxşı bilirdi ki, Kəmalə haqqında müxtəlif şayiələr labüd olaraq yayılacaqdır, buna görə də o, Kəlküttədə qalmayacağını və toydan sonra dərhal Hacıbağa köçüb orada vəkillik edəcəyini qərara aldı.

Romeş gəzməkdən qayıtdıqdan sonra Onnoda-babugilə getdi və pilləkəndə gözlənilmədən Hemnoliniyə rast gəldi. Əvvəllər olsaydı, belə bir görüşdə onlar hər hansı mövzuda söhbətə başlayardılar. Lakin bu gün belə olmadı. Hemnolinin yanaqları qıpqırmızı qızardı, onun üzündə sübh şəfəqinin ilk parıltısı kimi xəfif bir təbəssüm təzahür oldu. Qız başını aşağı salıb qaçdı.

Romeş evə qayıtdıqdan sonra fisqarmoniyanın qabağında oturub, Hemnolininin öyrətdiyi mahnını çalmağa başladı. Lakin bütün gün eyni havanı çalmaq olmazdı. Fisqarmoniyanı buraxıb şeir oxumağa başladı. Sonra belə qənaətə

gəldi ki, heç bir poema onun məhəbbət günəşinin parladığı zirvəyə yüksələ bilməz.

Hemnolini isə sevinc içərisində öz işlərini davam etdirirdi. Günortadan sonra o, nəhayət, işlərini qurtardı, yataq otağının qapısını örtüdü, oturub tikmiş tikməyə başladı. Qızın sakit siması hədsiz xoşbəxtlik nuru saçırdı. Məhəbbətdən doğan şadlıq hissi sevinclə onu öz ağuşuna almışdı.

Çoxdan bəri adət etdiyi çay içmək saati hələ çatmamış Romeş şeir kitabını bir yana tulladı, fisqarmoniyanı da buraxıb Onnoda-babunun evinə gəldi. Qabaqlar Hemnolini həmişə onu qarşılamağa tələsərdi, amma bu gün gənc yemək otağını boş gördü. Yuxarıda da heç kəs yox idi. Deməli, Hemnolini hələ də öz otağından çıxmamışdı.

Onnoda-babu həmişəki vaxtında gəlib, süfrə başında öz yerində oturdu.

Romeş tez-tez və utana-utana qapıya tərəf baxırdı. Nəhayət, onun qulağına ayaq səsləri dəydi. Lakin içəriyə girən tək-cə Okxoy idi.

O, Romeşlə çox səmimi salamladıqdan sonra dedi:

– Mən sizdən gəlirəm, Romeş-babu.

Bu xəbərdən Romeşin üzündə nigaranlıq əlaməti göründü.

Okxoy ucadan güldü:

– Niyə qorxdunuz, Romeş? Mən sizə hücum etməyə, ümmiyyətlə, hazırlaşmıram. Axı həyatınızda baş verən belə bir xoşbəxt hadisə münasibətilə sizi təbrik etmək bir dost kimi mənim borcumdur. Sizə getməyimdə yeganə məqsəd bu idi.

Söhbət zamanı Onnoda-babu birdən Hemnolininin burada olmadığını dərk etdi. O, qızı səslədi, cavab almadıqda özü yuxarıya, onun yanına qalxdı.

– Sən niyə indiyə kimi işindən ayrıla bilmirsən, Hem? Çay hazırdır. Romeş də, Okxoy da gəlmişdir.

Hemnolini xəfifcə qızardı.

– Ata, tapşırın, mənim çayımı buraya gətirsinlər. Mən əlimdəki işi qurtarmalıyam.

– Aman sənin xasiyyətiyindən! Bir şeyə başın qarışdımı, aləm dağılsın, vecinə gəlməz. İmtahan vaxtı başını kitabdan qaldırmadın, indi də əl tikişindən yapışmısan, nə olur-olsun, əlindən yerə qoymursan. Yox, belə olmaz! Tez aşağı düş!

Onnoda-babu qızını danladıqdan sonra əlindən yapışıb, az qala, zorla çəkə-çəkə yemək otağına gətirdi. Hemnolini başını qaldırıb kimsənin üzünə baxmır, sanki, bütün diqqətini çay süzməyə verir.

Onnoda-babu heyrətlə səsini ucaltdı:

– Hem, sən nə edirsən? Mənim çayına niyə şəkər saldın? Axı sən bilirsən ki, mən şirin çay içmirəm!

Okxoy gülərək əlavə etdi:

– Bu gün onun səxavəti aşırıb-daşır. O, hamıya, fərq qoymadan, şirin çay verməyə hazırdır.

Hemnolinyə aid olan üstüörtülü istehzalara Romeş qatlaşa bilmirdi. O elə buradaca qət etdi ki, toydan sonra onlar Okxoyla əlaqəni tamamilə kəsməlidirlər.

Bir neçə gün sonra hamı Onnoda-babunun çay süfrəsinə toplaşarkən Okxoy gözlənilmədən üzünü Romeşə tutdu:

– Bilirsiniz, Romeş-babu, siz adımızı dəyişsəydiniz, yaxşı olardı.

– Səbəbini bilsək, pis olmazdı, – Romeş əsəbi halda diləndi. Okxoyun dumanlı eyhamları onu həmişə özündən çıxarırdı.

Okxoy qəzeti açdı:

– Buraya baxın, Romeş adında bir tələbə imtahan verərək öz yerinə başqa adam göndərmiş, lakin fırlıdağı baş tutmamış, ifşa olunmuşdur.

Romeşin belə zarafatlara qarşı hazırcavab olmadığını bilən Hemnolini həmişə onu müdafiə etməyi öz vəzifəsi sayırdı. İndi də belə etdi. Öz hiddətini aşkara çıxarmadan gülə-gülə zərbəyə qarşı zərbə endirdi:

– Onda gərək bu cür işlərdə ifşa olunan bir çox okxoylar həbsxanada yatsın.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Siz bir buna baxın! – Okxoy etiraz etdi. – Mən dostcasına məsləhət vermək istəyirəm, bu, özündən çıxır. İndi ki belə oldu, mən sizə bir əhvalat danışım. Əlbəttə, siz bilirsiniz ki, mənim kiçik bacım Şorot ali qız məktəbinə gedir. Dünən axşam məktəbdən qayıdıb mənə dedi: “Bilirsən, qardaş, sizin Romeşin arvadı bizim məktəbdə oxuyur”. Dedim: “Sən axmaqsan-nəsən? Elə bilirsən, dünyada başqa Romeş yoxdur?” Şorot sakit olmurdu, deyirdi: “Bu adam kim olur-olsun, arvadına qarşı zülmkardır. Tətil vaxtı qızların hamısı evlərinə gedir, amma o, arvadını pansionda saxlatdırır. Yazıq ağlamaqdan, az qala, kor olub”. Bundan sonra ağlıma gəldi ki, bu, yaxşı iş deyil, axı başqaları da Şorot kimi səhv edə bilərlər, ya yox?

Onnoda-babu qəhqəhə çəkib güldü:

– Sən lap dəlisən, Okxoy! Belə axmaq fikir sənin başına haradan gəldi? Nə səbəbə görə bizim Romeş adını dəyişdin? Bircə ona görə ki, bilmirəm, hansı Romeşinsə arvadı məktəbdə ağlaya-ağlaya qalıb?

Romeş birdən ağardı, ayağa qalxıb otaqdan çıxdı.

– Romeş-babu, sizə nə oldu? Yoxsa hirsələndiniz? Siz elə fikir etməyin ki, mən sizdən şübhələnilirəm, – Okxoy səslənib Romeşin dalınca qaçdı.

Onnoda-babu ucadan təşvişlə soruşdu:

– Bunlara nə oldu, canım?!

Onnoda-babu həyəcanla soruşdu:

– Yaxşı, bu söhbətin sənə nə dəxli var, Hem? Sən niyə ağlayırsan?

Qız, nəhayət, göz yaşları içində hıçqıra-hıçqıra dilləndi:

– Ata! Okxoy-babu çox ədalətsizdir. Onun nə ixtiyarı var, bizim evimizdə belə bir ləyaqətli adamı təhqir etsin?

– Okxoy zarafat etdi. Bunu ciddi hesab etmək olmaz.

Qız etiraz etdi:

– Mən belə zarafatlara dözə bilmərəm, – deyib yuxarıya çıxdı.

Romeş Kəlküttəyə gəldikdən sonra Kəmalənin ərinə tapmaq üçün çox səy göstərdi. Nəhayət, o çox çətinliklə axtarıb qızın dayısı Tariniçoronun yaşadığı Dhobapukur qəsəbəsini tapdı. Romeş ona Kəmalə barəsində məktub yazdı.

Onnoda-babunun evində baş vermiş hadisənin sabahı o, Tariniçorondan məktub aldı. Tariniçoron yazırdı ki, bədbəxt hadisədən sonra qardaşı qızının əri Nolinakxadan heç bir xəbər eşitməmişdir. Nolinakxa Ranqpurda həkim imiş. Tariniçoron Ranqपुरa məktub yazmış və cavab almışdır ki, Nolinakxanın taleyindən orada indiyədək heç kəsin xəbəri yoxdur. Nolinakxanın harada olduğunu Tariniçoron da bilmirdi.

İndi Kəmalənin ərinin sağ olması barədə Romeşin heç bir ümid yeri qalmadı.

Həmin o poçt ilə Romeş bir çox başqa məktublar da aldı. Bu məktubları ona evlənməsi münasibətilə dostları yazmışdı. Dostlarının bəziləri ondan qonaqlıq tələb edir, başqaları zarafatla gileylənirdilər ki, bu məsələni Romeş uzun müddət dostlarından gizli saxlayıb.

Bu vaxt Onnoda-babunun nökrəri kiçik bir məktub gətirdi. Hemnolininin xəttini görcək Romeşin ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. Romeş fikirləşdi: “Okxoyun sözləri onda şübhə oyatmışdır. Bu şübhəni rədd etmək üçün mənə məktub yazmaq qərarına gəlmişdir”.

Məktub qısa idi:

“Dünən Okxoy-babu sizinlə çox pis rəftar etdi. Mən belə güman edirdim ki, siz bu gün səhər bizə gələcəksiniz. Nə üçün gəlmədiniz? Okxoy-babunun dediklərinə nə üçün bu qədər əhəmiyyət verirsiniz? Siz bilərsiniz ki, mən onun bir sözünə də inanmıram. Bu gün mütləq həmişəki vaxtdan bir az tez gəlin, mən tikişlə məşğul olmayacağam”.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bu bir neçə sözdən Romeş Hemnolininin sevən və hər təqsirindən keçməyə hazır olan ürəyinin nə qədər əzabla ağrıdığı hiss etdi. Romeşin gözləri yaşla doldu.

Romeş anladı ki, dünən gecədən Hemnolini çox intizardadır, aramsız olaraq onu gözləyir, iztirabını yüngülləşdirmək arzusundadır. Gecə keçmiş, səhər də sona yetmək üzrə idi. Romeş gəlib çıxmıdıqda səbri tükənərək bu məktubu yazıb göndərmişdir.

Romeş bütün əhvalatı təxirə salmadan Hemnolinə söyləməyi hələ dünən axşam qərara almışdı. Lakin dünənki hadisədən sonra bu qərarı yerinə yetirmək daha da çətinləşmişdi: axı indi hamı belə fikirləşə bilərdi ki, Romeş öz hərəkətləri üçün məsuliyyətdən qaçmağa yol axtarır. Bundan əlavə, başqa fikir də ona əzab verirdi. Bu məsələnin açılması Okxoyun qalibiyəti olacaqdı. “Okxoy, Kəmalənin ərinin, doğrudan da, başqa bir Romeş olduğunu düşünür, – Romeş fikirləşir, hər şeyi ölçüb-biçirdi. – Yoxsa o, eyhamla kifayətlənməz, bütün şəhərə hay-küy salardı. Nə olursa olsun, yubanmadan bir çıxış yolu tapmaq lazımdır”.

Romeş bu fikirdə ikən bir məktub da gəldi. Bu məktub Kəmalənin oxuduğu məktəbin müdirindən idi. Müdir yazırdı ki, Kəmalə çox bərk sıxıntı çəkir, ağır vəziyyətdədir. Ona görə də tətillər zamanı onu pansionda saxlaya bilməyəcəkdir. Gələn şənbdən tətillər başlanır. Romeş tətillər qurtarana-dək Kəmaləni pansiondan mütləq evə aparmalıdır.

Şənbə günü Kəmaləni pansiondan öz yanına gətirsin!
Bazar günü isə toydur!

Birdən Okxoy yüyürərək otağa daxil oldu:

– Romeş-babu, siz məni gərək bağışlayasınız, – deyərək o, sözbə başladı. – Mən bilsəydim ki, siz əhəmiyyətsiz bir zarafat üstündə belə qeyzlənəcəksiniz, bu barədə heç söhbət açmazdım. Ümumiyyətlə, axı adamlar sözdə azacıq bir həqiqət olanda hiddətlənirlər. Mənim sözlərimdə isə sizin hamının yanında belə əsəbiləşməyinizə səbəb ola biləcək

bir şey yox idi. Onnoda-babu dünəndən məni söylür, abırımı verir, Hemnolini isə mənimlə heç danışmaq belə istəmir. Mən bu gün səhər onların evinə getmişdim, Hemnolini məni görəndə kimi dərhal otaqdan çıxdı. Axı bir mənə deyən görüm, mən nə pis iş görmüşəm?

– Vaxtı çatanda biz bunların hamısını birlikdə müzakirə edərik, – Romeş cavab verdi. – İndi isə məni bağışlayın, çox məşğulam!

Okxoy:

– Aha, doğrudur, toya hazırlaşırsınız, lap az qalıb! Elə isə mən sizi xoş işinizdən ayırmayım. Xudahafız, – deyib yox oldu.

Romeş də Onnoda-babunun evinə getdi. O, içəri girən kimi Hemnolinini gördü. Romeşin səhər tezdən gələcəyinə əmin olan qız çoxdan onu qarşılamağa hazırlanmışdı: əl tikisini qatlayıb yaylığa sarımış, masanın üstünə qoymuşdu. Fisqarmoniya isə masanın yanında idi. Qız, həmişəki kimi, Romeşlə musiqi dərsi keçməyə hazırlanmışdı, lakin ürəyində başqa bir musiqi də eşitmək ümidində idi: elə bir musiqi ki, o yalnız aşuqların ürəyində səslənir və bunu yalnız onların özləri eşidə bilərlər. Romeş içəri girdikdə Hemnolini onu incə, nəvazişli bir təbəssümlə qarşıladı. Lakin qızın üzündəki təbəssüm tez yox oldu, çünki Romeş hər şeydən əvvəl Onnoda-babunun harada olduğunu soruşdu.

– Atam öz otağındadır, – Hemnolini cavab verdi. – O məgər sizə çox lazımdır? Bəlkə, gözləyirsiniz? Atam çay içmək üçün aşağı enəcəkdir.

– Mənim onunla təcili işim var. Gözləyə bilmərəm.

– Elə isə gedin.

Romeş getdi.

“Təcili iş!” Bu dünyada işləri təxirə salmaq olmur. Yalnız məhəbbət öz vaxtı çatanaqədək qapının yanında dayanıb səbirlə gözləməlidir.

Elə bil, bu an aydın və saf payız günü köksünü ötürərək öz şadlıq xəzinəsinin qızıl qapısını örtmüşdü.

Hemnolini fisqarmoniyanın yanındakı kreslonu kənara itələyərək masanın yanında oturdu və əl işinə başladı. Lakin ona elə gəlirdi ki, iynə parçaya deyil, ürəyinə sancılır.

Romeşin təcili işi, görünür, çox vaxt tələb edirmiş! Onun işi racə kimi istədiyi qədər vaxt alır, məhəbbət isə yalnız sədəqə gözləməyə məcburdur.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Romeş Onnoda-babunun yanına gəldi.

Qoca qəzetlə üzünü örtüb mürgüləyirdi. Romeşin nəzakətlə öskürməsindən səksənərək gözlərini açdı və qəzeti Romeşə uzadaraq dedi:

– Romeş, oxumusanmı, bu il vəbadan nə qədər adam qırılmışdır?!

Ancaq Romeş dərhal nə məqsədlə gəldiyini izah etməyi üstün tutdu:

– Toyu bir neçə gün təxirə salmalı olacağıq. Mənim təcili işim var.

Bu sözlər Onnoda-babunu məcbur etdi ki, vəbanın bütün qurbanlarını dərhal yadından çıxartsın. O, bir neçə saniyə Romeşə diqqətlə baxdıqdan sonra dilləndi:

– Nə olub, Romeş? Axı camaata dəvətnamə göndərilib!

– Elə bu gün hamıya xəbər vermək olar ki, toy gələn bazara qədər təxirə salınır.

– Sən məni heyrətə salırsan, Romeş! Toy axı məhkəmə prosesi deyil ki, nə vaxta istəsən, təxirə salasan və hansı günü istəsən, təyin edəsən! Sənin təcili işinin nədən ibarət olduğunu bilmək istərdim.

– Doğrudan da, çox vacib və təcili işdir!

– “Təcilidir!” – Onnoda-babu külək sındırmış banan ağacı kimi kresloya yıxıldı. – Əcəb! Çox gözəl! – deyərək o, sözünə davam etdi. – Yaxşı, necə istəyirsən, elə də et.

Dəvətləri təxirə salmaq istədin, sal! Məndən səbəbini soruşan olsa, deyərəm ki, mən heç bir şey bilmirəm. Səbəbini ancaq bəy bilir, ondan soruşun. Deyərəm toyun nə üçün təxirə salındığını və onu ləğv edib, nə vaxta təyin edildiyini bəy özü deyə bilər.

Romeş başını aşağı salıb susurdu.

– Hemnoliniyə bu barədə bir söz deyibsənmi? – Onnoda-babu soruşdu.

– Yox, o, hələ bilmir.

– Hər halda, ona da demək pis olmazdı, axı toy tək səninki deyil!

– Mən sizinlə danışib qurtardıqdan sonra ona bildirməyi qət etmişdim.

Onnoda-babu qızını səslədi.

– Hem!

Qız içəri girərək soruşdu:

– Nə buyurursan, ata?

– Romeş deyir ki, nə bilim, nə vacib işi varsa, ona görə indi toy etməyə vaxtı yoxdur.

Hemnolininin sifəti dəyişdi, gözlərini Romeşə zillədi. Gənc, bir günahkar kimi susmuşdu. O gözləməirdi ki, bu xəbəri atası belə bir şəkildə qızına söyləyəcəkdir.

Romeş iztirabdan üzülmüş bütün qəlbi, bütün varlığı ilə başa düşürdü ki, acı xəbərin bu cür gözlənilmədən və belə bir qaba şəkildə Hemnoliniyə çatdırılması onun ürəyinə nə qədər dərin yara vuracaqdır. Lakin kamandan çıxan oxu geri qaytarmaq olmaz. Romeş lap aydın hiss edirdi ki, o ox Hemnolininin qəlbinə sancıldı.

Deyilmiş sözləri heç bir şeylə yumşaltmaq mümkün deyildi. Artıq hər şey aydın idi: toyu təxirə salmalı olacaqlar, Romeşin təcili işi var. Bu təcili işin nədən ibarət olduğunu da Romeş demək istəmir. Başqa yeni bir izah fikirləşib tapmaq da mümkün deyil.

Onnoda-babu qızına baxdı və:

– Bu məsələ sizə aiddir, nə təhər istəyirsiniz, elə də həll edin, – dedi.

– Ata, mənim heç bir şeydən xəbərim yoxdur, – Hemnolini başını aşağı salaraq cavab verdi və guruldayan qara buludların qarşısını kəsdiyi günəşin son şüaları kimi qapının arxasında yox oldu.

Onnoda-babu özünü qəzet oxuyurmuş kimi göstərərək fikrə getdi

Romeş bir neçə dəqiqə hərəkətsiz oturdu, sonra birdən ayağa qalxaraq otaqdan çıxdı.

O, böyük qonaq otağına girdikdə pəncərənin qabağında Hemnolinini sakit dayanmış gördü.

Qızın gözləri önündə Kəlküttə bayramqabağı necə olursa, eləcə bütün əzəməti ilə canlanmışdı: şəhərin bütün küçələrində və dalanlarında ala-bəzək insan axını daşmış çay kimi coşurdu.

Romeş Hemnolininə yanaşmağa cürət etmirdi. O, gözü-nü qızdan çəkməyərək bir neçə dəqiqə dayanıb-durdu. Qızın pəncərə qarşısında hərəkətsiz dayanan və üstünə payız günəşinin sönlük işığı düşən bədəninin quruluşu uzun müddət Romeşin xatirindən silinmədi. Üzünün zərifliyi, gözəl birçəkləri, boynuna sallanmış qıvrım saçları, qızıl boyunbağının xoş parıltısı, sol çiyindən sərbəstcə sallanan paltarının kənarı – xülasə, hər şey ən kiçik təfərrüatına qədər onun beynində heykəltəraşın yonduğu bir heykəl kimi həkk olundu.

Nəhayət, Romeş yavaş-yavaş qıza yaxınlaşdı. Ancaq yoldan keçənləri seyr etmək, bəlkə də, qıza Romeşə baxmaqdan daha çox xoş idi.

Romeş:

– Mənim sizdən xahişim var, – dedikdə göz yaşından onun səsi titrəyirdi.

Hemnolini onun sözlərində və səsinə iztirab və yalvarışı hiss edərək cəld ona tərəf döndü.

– Sən mənə inan. – Ona ilk dəfə “sən” deyən Romeş sözüünə davam etdi. – Mənə söz ver ki, sözlərimə inanacaqsan. Mən isə dünyanı xəlq edəni özümə şahid çağırıram ki, heç vaxt sənə yalan satmayacağam!

Romeş bundan başqa daha heç bir söz deyə bilmədi, onun gözləri yaşla dolmuşdu.

Bu anda Hemnolini Romeşin düz gözlərinin içinə baxdı. Bu baxışda cavan oğlan həm rəğbət, həm də məhəbbət ifadəsini oxudu. Bir an keçmədən o, kişilik mətanətini itirdi, gözlərindən sel kimi yaş axdı.

Burada, pəncərənin yanında onlar bir-birini sözsüz və izahatsız tamamilə anladılar. Hər ikisinin qəlbi rahatlandı.

Romeşə sakit, göz yaşları ilə yuyulmuş bir kədər hakim kəsildi. Bir neçə dəqiqə susdular. Sonra Romeş üstündən dağ götürülmüş kimi, köksünü dərindən ötürüb dedi:

– Toyumuzu bir həftə təxirə salmağımın səbəbini bilmək istəyirsənmi?

Hemnolini dinməz-söyləməz başını yırğaladı. Yox, o, bunun səbəbini bilmək istəmirdi.

– Elə isə mən hər şeyi toydan sonra nağıl edərəm.

Toy sözüünü eşitdikdə Hemnolinin yanaqları xəfifcə qızardı.

Bu gün günortadan sonra Hemnolini Romeşin gəlməsinə müntəzир halda şən-şən bəzənir, qarşıdakı görüşə görə həyəcanlanmış qız xəyalən bir çox zarafatlar edir, gizli izahlar eşidir və səadətın başqa səhnələri nəzərində canlanırdı. Lakin heç bir vəchlə onun xəyalına gələ bilməzdi ki, bir neçə dəqiqədən sonra onlar bir-birinə sədaqət nişanəsi olaraq çələng¹ verəcəklər. Heç bir izahsız onlar göz yaşları tökəcəklər, səssiz-səmirsiz bir neçə an yanaşı dayanacaqlar və yaxınlığın doğurmuş olduğu hədsiz-hüduzsuz sevinc, etibar onları etiraflardan daha yaxşı birləşdirəcəkdir.

¹ Hindistan adət-ənənəsinə görə, bəy və gəlin nişanlanarkən bir-birinin boynuna çiçəkdən çələng salırlar. Bu, məhəbbət və sədaqət əlamətidir.

– Sən atamın yanına getməlisən, – nəhayət, Hemnolini sükutu pozdu. – Onun kefi çox pozulub.

Ürəyi rahatlanmış Romeş bütün dünyanın vura biləcəyi zərbəyə sinəsini sipər etməyə hazır halda Onnoda-babunun yanına getdi.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

Romeşin qayıtdığını gördükdə Onnoda-babu ona təəcüblə baxdı. Romeş Onnoda-babuya müraciət etdi:

– Dəvət olunanların siyahısını mənə verin, mən elə bu gün onlara xəbər verim ki, toy günü yenidən təyin olunacaqdır.

Onnoda-babu soruşdu:

– Deməli, sən toyu təxirə salmaq qərarından dönmürsən?

– Bəli, mən başqa bir çıxış yolu görmürəm.

– Belə olduqda, əzizim, yadında qalsın ki, bu işlərin mənə heç bir dəxli yoxdur, nə lazımdırsa, özün edərsən. Mən xalqı özümə güldürə bilmərəm. Hərgah nikah məsələsi kimi ciddi bir işi uşaq oyunağı eləmək istəyirsənsə, o zaman mən sində olanlar bu işdə iştirak edə bilməzlər. Bu da çağırılanların siyahısı, buyur! Bu işə sərf etdiyim pulların çoxu hədər gedəcəkdir. Mən daha var-yoxumu sovura bilmərəm.

Romeş xərcin və qayğuların hamısını öz öhdəsinə götürməyə hazır idi. Getməyə hazırlaşdı ki, Onnoda-babu onu saxladı:

– Romeş, toydan sonra harada vəkillik edəcəksən? Güman edirəm ki, Kəlküttədə qalmazsan.

– Əlbəttə yox, özümə başqa bir yer axtaracağam. Çox güman ki, qərbə gedəm.

– Bax bu, düz qərardır. Məsələn, Etoyyanı götürək, pis yer deyil, oranın suyu mədə üçün çox yaxşıdır. Bir dəfə yolum oraya düşdü. Etoyyada tam bir ay yaşadım. Mən yəqin etdim ki, oranın suyu iştahamın artmasına çox kömək etdi.

Bilirsənmi, əzizim, bu dünyada mənim varım-yoxum bircə Hemdir. O, mənsiz özünü tamamilə xoşbəxt hesab edə bilməz. Mən də onsuz rahatlıq nə olduğunu bilmirəm. Ona görə də mən çalışıram ki, sən iqlimi saf yerə köçəsən.

Onnoda-babu Romeşin özünü günahkar hesab etdiyini gördükdə belə bir fürsəti əldən buraxmayaraq, ona öz tələblərini söyləməyi qət etdi. Bu saat o, Romeşə Etoyyanı deyil, Qaronu və Cerapunanı belə təklif etsəydi, Romeş buna da razı olacaqdı.

Romeş gedərkən dedi:

– Yaxşı, mən Etoyyanın vəkilləri sırasına yazılam.

Dəvətlərin təxirə salınması məsələsini Romeş öz öhdəsinə götürdü.

Bir neçə dəqiqədən sonra Okxoy daxil oldu. Onnoda-babu toyun bir həftə təxirə salınmasını dərhal ona xəbər verdi.

– Nə danışırsınız! Ola bilməz! – Okxoy təəccüblə dedi.
– Toy axı sabah olmalı idi!

Onnoda-babu belə cavab verdi:

– Əlbəttə, belə olmasaydı, daha yaxşı olardı. Ağıl başında olan adi adamlar belə eləməzlər. Lakin sizdən, indiki gənclərdən hər şey gözləmək olar.

Okxoy çox qayğılı bir görkəm aldı. Onun fikri sürətlə işləməyə başladı. O dedi:

– Qızına ər seçdikdə kürəkənin olacaq adamı bir dəqiqə də olsa gözdən qoymamalısan. Qızını birisinə ömür yoldaşı kimi verdikdə o adam haqqında mükəmməl məlumat toplamalısan. Qoy lap elə Allahın özü olsun, hər halda, ehtiyat çox yaxşı şeydir.

– Bilirsənmi, Romeş kimi bir oğlandan bədgüman olsan, gərək dünyada kimsəyə inanmayasan, – Onnoda-babu etiraz etdi.

Okxoy Onnoda-babudan soruşdu:

– Yaxşı, Romeş toyu nə üçün təxirə saldığının səbəbini söylədimi?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Onnoda-babu:

– Yox, – cavabını verib, fikirli-fikirli əlini saçlarına çəkdi.

– Bu barədə bir şey demədi. Mən bu barədə ona sual verdim sə də, o, mənə dedi ki, təxirə salmaq labüddür.

Okxoy üzünü çevirdi ki, Onnoda-babu onun üzündəki təbəssümü görməsin.

Okxoy yenə sual verdi:

– Yəqin ki, qızınıza demiş olar, eləmi?

– Yəqin.

– Olmazmı ki, qızınızı buraya çağırıb, təfsilatı ondan öyrənəsiniz?

– Bax bu doğrudur, – Onnoda-babu Okxoyla razılaşıdı və ucadan qızını çağırdı.

Hemnolini otağa girdi, lakin Okxoyu gördükdə atasının yanında elə dayandı ki, Okxoy onun üzünü görməsin.

– Toyu nə üçün belə qəfildən təxirə salmağının səbəbini Romeş sənə deyibmi? – Onnoda-babu soruşdu.

Hemnolini başını buladı.

– Bəs sən özüün ondan soruşmadın?

– Yox.

– Qəribədir! Demə, sən də onun kimi gicin biri imişsən. Romeş deyir ki, onun evlənməyə vaxtı yoxdur, sən isə cavab verir sən ki, yaxşı, sonra evlənərik. Bununla da məsələ qurtarır.

Okxoy Hemnolininin tərəfinə keçdi:

– Biri öz hərəkətlərinin səbəbini anlatmaq istəmədikdə onu vadar etməyin nə mənası? Romeş-babu lazım bilseydi, əlbəttə, söylərdi.

Hemnolini hiddətlə:

– Mən bu məsələ haqqında kənar adamların rəyini eşitmək istəmirəm. Məsələnin belə şəkil alması mənə heç də narahat etmir, – deyib tez otaqdan çıxdı.

Okxoyun rəngi boğuldu, lakin özünü gülümsəməyə məcbur etdi.

– Dünya elə qurulmuşdur ki, dostluq bütün məşğələlərin ən etibarsızdır. Ona görə də mən dostluğun böyük əhəmiyyətini çox yaxşı duyuram. İstəyirsiniz mənə nifrət bəsləyin, istəyirsiniz söyün, lakin mən özümə borc bilirəm sizə deyim ki, Romeşə inanmıram. Sizə azacıq toxuna bilən bir şey hiss edəndə mən rahat dayana bilmirəm. Etiraf edirəm, bu, mənim zəif cəhətimdir. Sabah Cogen gəlir, əhvalatdan xəbər tutduqda bacısının taleyi onu narahat etməsə, mən daha bir kəlmə də danışmayacağam.

Demək olmaz ki, Onnoda-babu Romeş haqqında hər şeyi Okxoydan soruşmağın məqamı gəldiyini anlamamışdı. O, bunu yaxşı anlayırdı, lakin səs-küyə öz təbiəti etibarilə nifrət bəsləyirdi. Birisini ifşa edəndə, sirrinin üstünü açanda isə mütləq səs-küy başlanacaqdır.

O, hiddətlə Okxoyu töhmətləndirməyə başladı:

– Sən hər şeydən şübhələnirsən, Okxoy! Sənin əlində bir sübut olmadığı halda nə haqqın var...

Okxoy özünü ələ almağı bacarırdı, lakin burada hətta o da dözə bilməyib, sürətlə danışmağa başladı:

– Qulaq asın, Onnoda-babu! Mənim, əlbəttə, nöqsanım çoxdur: mən qızın nişanlısının “paxıllığını çəkirəm”, “müqəddəsi” şübhə altına alıram, biliyim çatmır ki, qızlara fəlsəfədən dərs deyəm, onlara poeziyadan söhbət açmağa cəsarət edəm – xülasə, mən adi bir insanam. Ancaq mən həmişə ailənizə sadıq və vəfalı olmuşam, sizi də lap ürəkdən sevirəm. Əlbəttə, mən çox şeylərdə Romeşlə yarışa bilmərəm; lakin eyni zamanda bir şeylə fəxr edirəm ki, heç vaxt heç bir şeyi sizdən gizlətməmişəm. Mən sizdən sədəqə istəyə bilərəm, lakin evinizə soxulub sizi talan edə bilmərəm. Mənim nə demək istədiyimi günü sabah görərsiniz.

ON ALTINCI FƏSİL

Romeş gecəyarısına kimi məktubları paylamaqla məşğul oldu. Nəhayət, o, yatağına uzandı, lakin gözünə yuxu getmədi. Onun fikirləri iki istiqamətdə cərəyan edirdi. Bu cərəyanların biri aydın, o biri isə Qanq çayı ilə Cambul çayının birləşdiyi yerdəki kimi bulanıq, qaranlıq idi. Bu iki cərəyan bir-birinə qarışaraq onun yuxusunu qovurdu. O, uzun müddət yatağında qurcuxdu, sonra ayağa qalxıb pəncərəyə yanaşdı. Sakit və boş dalanın bir tərəfinə üz-üzə duran evlərin kölgəsi, o biri tərəfinə isə ay işığı düşmüşdü.

Romeş sakit dayanmışdı. İndi onun fikri bütün kainat ətrafında, dünyanın sakit, kədərsiz dövrünü, intəhasızlığı ətrafında həyəcan, düşmənçilik olmayan yerlərdə cövlan edirdi. Ona elə gəlirdi ki, intəhasız və sakit dünyanın pərdəsi arxasından çıxaraq eşidilməz melodiyanın ahəngi altında həyat və ölüm, əmək və istirahət, ibtida və intəha bu dünyada ardı-arası kəsilmədən bir-birini əvəz edir. O, xəyal aləmində görürdü ki, oradan – nə gecə, nə də gündüz olmayan yerdən, ulduzların işığına qərq olan bu kainata kişi ilə qadın məhəbbəti gəlir.

Romeş ağır addımlarla damın üstünə çıxdı və oradan Onnoda-babunun evini seyr etməyə başladı. Ətrafda sakitlik idi. Ayın işığı evlərin divarlarına, karnizlərin altına, divarların və qapıların çuxurlarına, palçıqdan hörülmüş möhrə divarlara cürbəcür naxış salırdı.

Mənzərə olduqca gözəl idi! Burada, bu gur izdihamlı şəhərdə, adi bir evdə sadə və təmkinli bir qadın qiyafəsində olduqca gözəl bir məxluq gizlənmişdi!

Paytaxtda müxtəlif adamlar çoxdur: onların içərisində tələbələr, vəkillər, özgə vilayətlərdən gələnlər və yerli əhali də var. Lakin bu sadə adamların içərisində tale yalnız birinə – Romeşə payız günəşinin qızıla çalan işığı altında pəncərənin

qarşısında, həmin bu qızın yanında dayanmağı nəsb etmişdi. Bu görüş öz intəhasız gözəlliyi ilə onun həyatını və bütün dünyanı işıqlandırır. Hər şey ona gözəl, qərribə görünürdü! Bu möcüzə onun daxili aləmini və ətrafındakı hər şeyi dəyişmişdi.

Gecədən çox keçdiyinə baxmayaraq, Romeş damın üstündə var-gəl edirdi. Nazik orağabənzər ay, küçənin o biri tərəfindəki evin dalında gizləndi, yer üzünə qatı qaranlıq çökdü. Vidalaşan ayın işığı təkcə səmada hələ də görünməkdə idi.

Romeşin yorulmuş bədəni soyuqdan titrədi. Birdən-birə onun canına naməlum bir qorxu düşdü. Onun yadına düşdü ki, sabah həyat səhnəsində yenə mübarizə etməli olacaqdır.

Göyün üzündə qayğıdan, dərddən yaranan bircə dəne də qırıq yox idi; ayın işığı narahat cəhdlərdən sönmək bilmirdi; gecə lap sakit idi; həmişə hərəkətdə olan saysız-hesabsız ulduzlar aləmi isə çoxdan yuxuya dalmışdı. Yalnız insanlar arasındakı çəkişmələrin və təşvişlərin sonu yox idi. Xoşbəxtlik və kədər, çətinlik və fəlakət bəşəriyyəti ara vermədən həyəcanlandırır. Bir tərəfdən əbədiyyətin daimi dincəliyi, digər tərəfdən yer üzündəki daimi mübarizə! Romeş də kədərli fikirlərə dalararaq öz-özündən soruşdu: bu cür ziddiyyətlər eyni zamanda necə yanaşı yaşaya bilər? Lap elə bu yaxınlarda məhəbbət onun nəzərində kainatın sirli dərinliyindən çıxan sakit bir əzəmətə malik həqiqət idi; indi isə o, məhəbbəti real mühit tərəfindən əhatə olunmuş gördü. Mübarizə ilə dolu olan bu mühitdə məhəbbətin yolu çətinliklər və tikanlarla doludur. Bəs iki surətin hansı xəyalı, hansı həqiqidir?

ON YEDDİNCİ FƏSİL

O günün sabahı səhər qatarı ilə Cogendro qərbdən qayıtdı. Şənbə günü idi. Bazar gününə isə Hemnolininin toyu təyin edilmişdi. Lakin Cogendro evlərinin qapısına çatdıqda ziyafət üçün heç bir hazırlıqdan əsər-əlamət görmədi. O ümid edirdi ki, evlərini deodar¹ ağacının yarpaqlarından düzəldilmiş hörüklərlə bəzənmiş görəcəkdir, lakin evləri qonşularının sadə və görkəmsiz evlərindən yenə heç fərqlənmirdi.

Cogendro qorxuya düşüb fikirləşdi: “Evdə xəstələnən yoxdur ki?” Lakin evə daxil olduqda süfrəni açıq gördü. Onu gözləyirdilər. Qarşısında hələ içib qurtarmadığı fincan olan Onnoda-babu oturub qəzet oxuyurdu.

Cogendro tələsik soruşdu:

– Hem sağ-salamatdırmı?

– Bəli, lap salamatdır.

– Bəs nə üçün toyun əlaməti görünmür?

– Gələn bazar gününə qədər təxirə salınmışdır.

– Niyə?

– Sən bunu öz dostundan soruş. Romeş bizə ancaq bir şey demişdir: onun bu saat çox vacib işi olduğu üçün toyu təxirə salmaq lazımdır!

Atasının etinasızlığı Cogendronu hiddətləndirdi.

– Mən ayağımı qapıdan kənara qoyan kimi gərək mütləq bir hadisə baş versin! Yaxşı, Romeşin nə işi ola bilər ki, onu təxirə salmaq mümkün olmasın? O, heç kəsdən asılı deyildir, yaxın qohumlarından da kimsə qalmamışdır. Pul işi dolaşıbsa, bilmirəm, niyə bunu açıq deməsin. Anlamıram, axı siz nə üçün onun təklifinə belə asanlıqla razı olubsunuz?

– Dediklərinin hamısı doğrudur, – Onnoda-babu oğluna cavab verdi. – Amma Romeş axı heç yana qaçmayıb, get, təfsilatı onun özündən soruş.

¹ Deodar – Himalay sidr ağacı

Cogendro ağzı yana-yana tələsik çayını içib evdən çıxdı.

Atası onu səsledi:

– Cogen, bir ayaq saxla, niyə belə tələsirsən? Əvvəl bir çörəyini yeyəydin, Romeş qaçmır ki!

Cogendro atasının sözlərini eşitmədi. Romeş yaşayan evə səs-küylə girdi, hələ pilləkəndən qalxarkən bağırırdı:

– Romeş, Romeş!

Lakin Romeş burada yox idi. Cogendro onu nə yataq otağında, nə kabinetdə, nə damda, nə də aşağı mərtəbədə tapa bildi. Təkidli axtarışlardan sonra, nəhayət, nökrəə rast gəldi.

– Ağan haradadır? – soruşduqda nökrə cavab verdi ki, ağası səhər tezdən bir qədər şey-şüy götürüb getdi və dedi ki, dörd-beş gündən sonra qayıdacaq. Hara getdiyini o bilmir.

Cogendro kədərli-kədərli evə qayıdıb, masanın baş tərəfində oturdu.

Onnoda-babu soruşdu:

– Nə olub?

– Bilmirəm bunun ardınca nə olacaq, – Cogendro qaş-qabaqlı cavab verdi. – Bu adam bugün-sabah sənin qızının əri olacaq. Amma sən onunla yanaşı yaşadığına baxmayaraq, kürəkəninin nə ilə məşğul olduğunu, hara çıxıb getdiyini belə bilmirsən, onunla maraqlanmırsan.

– Necə yəni gedib? O, hələ dünən axşam burada idi.

– Görürsən! – Cogendro özündən çıxdı. – Sən hələ onun hara isə getmək niyyətində olduğunu da bilmirsən. Onun nökrəi də ağasının hara getdiyini bilmir. Bu gizlənqaç oyunu məni heç açmır. Bilmirəm, ata, sən bu hadisələrə necə belə sakit yanaşa bilirsən?

Oğlunun belə məzəmmətindən sonra Onnoda-babu özünü ciddi, qayğılı göstərməyə çalışaraq, mümkün qədər təsirli bir tərzdə dedi:

– Doğrudan da, bunların hamısı nə deməkdir?

Romeş dünən, doğrudan da, çox asanlıqla Onnoda-babunun yanından çıxıb getmişdi. Lakin gənc buna heç bir

əhəmiyyət verməmişdi, qayğısız Romeş “vacib işim var” kimi mötəbər sözlərin sehrlı təsirinə güvənərək fikirləşirdi ki, bu sözlər hər cür səfərə bəraət qazandırır. Buna görə də Romeş belə arxayınca öz təxirəsalınmaz vəzifəsini icra etməyə başlamışdı.

– Hemnolini haradadır? – Cogendro soruşdu.

– Bu gün o, çayını tez içib, yuxarı qalxdı, – Onnodababu cavab verdi.

– Yazıq qız, yəqin, Romeşin belə qəribə hərəkəti üçün xəcalət çəkir, mənimlə üz-üzə gəlməkdən utanır.

Bu sözlərdən sonra Cogendro bacısına təsəlli vermək məqsədi ilə yuxarıya qalxdı.

Hemnolini qonaq otağında tək oturmuşdu. Qardaşının ayaq səsinə eşitdikdə tələsik bir kitab götürüb özünü elə göstərdi ki, guya, mütalihə edir. Qardaşı içəri girdikdə Hemnolini kitabı cəld kənara qoyaraq, şən bir təbəssümlə onu qarşılamaq üçün cəld ayağa qalxdı:

– Dada! Nə vaxt gəldin? Bilirsən, sənin görkəmin heç xoşuma gəlmir.

– Ola bilər ki, mənim kefim olmasın. Burada təəccüb ediləcək bir şey yoxdur, – Cogen kresloya oturdu. – Mən əhvalatdan xəbərdaram, Hem! Hər halda, sən kefini pozma. Mən evdə olsaydım, belə olmazdı. İndi özüm işləri sahmana salaram. Yeri gəlmişkən, qoy soruşum: Romeş toyu təxirə salmağının səbəbini sənə söylədimi?

Hemnolini çətin vəziyyətdə qaldı. O, Romeş haqqında şübhələrə daha dözə bilmədi. Ona görə də Romeşin ona, doğrudan da, heç nə demədiyini söyləmək istəmirdi, lakin Hemnolini yalan danışmağı bacarmırdı.

– Romeş hər şeyi mənə danışmaq istəyirdi. Ancaq mən belə qərara gəldim ki, bunun mənim üçün elə də əhəmiyyəti yoxdur, – dedi.

“Qürurundan belə deyir, bunun xasiyyəti belədir”, – Cogendro düşündü və bacısına:

– Hem, sən qətiyyəən narahat olma, – dedi, – Romeşin nə üçün belə etdiyini elə bu gün aydınlaşdıraram.

Hemnolini dalğın-dalğın cavab verdi:

– Yox, mən heç də narahat olmuram. Ümumiyyətlə, mən istəmirəm sən onu sorğu-suala çəkəsən.

“Yenə qürur, təşəxxüs”, – Cogendro fikirləşdi.

– Bunun daha sənə dəxli yoxdur, – Cogendro getmək istəyirdi ki, Hemnolini kreslodan həyəcanla qalxdı...

– Dada, onunla danışmağa ehtiyac yoxdur. Siz onun haqqında nə düşünürsünüzsə düşünün, mənim gözümdə o, şübhə xaricindədir.

Yalnız indi Cogendronun ağına gəldi ki, bacısının sözləri qürur və təşəxxüsün nəticəsi deyildir. Onun bacısına yazığı gəldi, ona qarşı məhəbbəti daha da artdı. Cogendro gülümsünərək, öz-özünə düşündü: “Ax, bu təhsil görmüş qızlar!.. Həyat haqqında düzgün və həqiqi təsəvvürləri yoxdur. Bu qədər oxumuşdur, hər şeyi bilir, amma yalanla üz-üzə gələn kimi həyat təcrübəsi çatmır ki, hər şeyi ayırd edə bilsin”.

Cogendro bu hədsiz və şərtsiz inamı birinin ikiüzlülüyü ilə müqayisə etdikdə Romeşə qarşı qəzəbi daha da artdı. O, toyun təxirə salınmasının səbəbini nəyin bahasına olursa olsun öyrənəcəyini ürəyində qət etdi. Cogendro yenə ayağa qalxıb getmək istədi, lakin Hemnolini cəld onun əlindən tutdu:

– Dada, söz ver ki, sən onunla bu barədə söhbət açmayacaqsan.

– Baxarıq.

– Yox, dada, “baxarıq” yox, sən mənə söz ver, yoxsa mən səni buradan buraxmayacağam. Səni inandırırım ki, bu işdə təşvişə düşməyə heç bir ehtiyac yoxdur. Sən bunu mənim xətrimə elə!

Hemnolininin inadını görərək Cogendro qət etdi ki, Romeş təfsilatı bacısına söyləmişdir. Lakin Hem kimi qızları aldatmaq üçün balaca bir uydurma da kifayətdir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Cogendro dedi:

– Mənə bax, Hem! Məsələ şübhədə deyil. Bir qız ərə getməyə hazırlaşdıqda onu böyüdənlərin və tərbiyə verənlərin öhdəsinə müəyyən vəzifələr düşür. Güman ki, siz bir-birinizi çox yaxşı başa düşmüşünüz və hər şeydən razısınız – bu, sizin öz işinizdir. Lakin bu kifayət deyil, gərək kürəkən də, biz də bir-birimizi yaxşı anlayaq. Bu da var axı! Doğrusunu desək, onun izahatını dinləmək sənə deyil, bizə lazımdır. Toy qurtardıqdan sonra bizim sizə deyəcək heç bir sözüümüz olmayacaq.

Bu sözləri dedikdən sonra Cogendro evdən tələsik çıxdı.

Bir anın içində məhəbbət özünü kənar adamların gözündən qoruyan pərdəsini itirmiş oldu. Sevənləri gündən-günə daha da yaxınlaşdıran əlaqələr tezliklə onlar üçün xüsusi bir aləm təşkil edəcəkdə. İndi isə başqalarının kobud şübhələri sevgiyə bir-birinin ardınca zərbə endirirdi. Xoşagəlməz bu müdaxilələr Hemnolinini artıq üzürdü, qıza o qədər əzab verirdi ki, hətta o, öz qohumlarını və dostlarını belə görmək istəmirdi. Cogendro getdikdən sonra öz otağında tək qalması daha münasib gördü.

Cogendro evdən çıxarkən Okxoya rast gəldi.

– O, Cogen, gəlibsən! – Okxoy sözə başladı. – Yəqin ki, əhvalatdan xəbərdarsan? Bu barədə fikrin nədir?

– Hər cür ehtimal etmək olar. Boş yerə bəhs etməkdən, fal açmaqdan nə çıxır? Çay süfrəsində oturub psixoloji təhlillə məşğul olmaq vaxtı deyil.

– Sən çox yaxşı bilirsən ki, boşboğazlıqdan mənim özümün də xoşum gəlməz. Boş-boş söhbətlərə istər psixoloji, istər fəlsəfə, istərsə poeziya adı ver – mən qətiyyənlə bunların tərəfdarı deyiləm. Mən iş adamıyam. Mən sənə elə bunu demək üçün gəlmişəm.

– Çox yaxşı, onda gəl mətləbə keçək, işdən danışaq, – Cogendro səbirsizliklə təklif etdi. – Məsələn, sən Romeşin hara getdiyini deyə bilərsənmi?

– İndi onun harada olduğunu deyə bilmərəm, lakin elə bu gün saat üç tamamda sən onu görəcəksən.

– Axı nə olub, bu nə əhvalatdır? Hamınız lap sirlər xəzinəsinə dönübsünüz. Mən gələndə dəqiqədən mənhus sirlər aləminə düşmüşəm. Yox, Okxoy, bu olmadı. Hər şeyi sirrə döndərdiyiniz daha bəsdir.

– Səndən belə bir söz eşitməyə şadam, çünki mən heç bir zaman heç bir şeyi gizlətmirəm. Ona görə də mən özümə bu qədər düşməni qazanmışam: bacın məni görmək belə istəmir, şübhələndiyim üçün atan məni məzəmmət edir, Romeş-babuya gəlincə, o, məni gördükdə, elə bil, tikan olub gözüünə batıram. Təkcə sən qalmısan. Səndən də qorxuram. Axı sən boş və səmərəsiz danışıqları sevmirsən. Sənin xasiyyətin belədir ki, açıq və ciddi hərəkət edirsən. Mən zəif adamam. Ağlıma gələndə ki bu işdən sənə xəttər toxunar, canıma qorxu düşür.

– Okxoy, qulaq as, sənin bu baş-ayaq sözlərin heç xoşuma gəlmir. Mən lap açıq görürəm ki, sən nə isə bilirsən. Axı gizlətmək nə üçün? Yoxsa öz qiymətini qaldırmaq istəyirsən? Hər nə varsa, mərd-mərdanə aç söylə, boyun qaçırdığın kifayətdir!

– Yaxşı, hər şeyi başdan-ayağa kimi söylərəm. Diqqətlə qulaq as, sən xeyli təzə şey eşidəcəksən.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Dorciparda kirayə etdiyi mənzilin vaxtı hələ keçməmişdi, lakin Romeşin ağlına belə gəlmirdi ki, oranı müvəqqəti olaraq başqa bir adama versin. Son aylar Romeş yerdən üzülmüş, göylərdə, haradasa pərvaz edirdi. Elə bir aləmdə ki, orada pulun əsla əhəmiyyəti yox idi.

Romeş səhər tezdən bu mənzilə gəlib, otağı yığışdırmağı, yorğan-döşəyi qaydaya salmağı, yerə həsir döşəməyi və bir qədər ərzaq alıb gətirməyi nökrə tapşırırdı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bu gün Kəmalə məktəbdən qayıdacaqdı.

Bütün hazırlıq görüldü qurtarmışdı, lakin Kəmalə hələ gəlib çıxmamışdı. Romeş onu gözləyərkən yatağa uzanıb gələcəyi düşünməyə başladı. O, Etoyda heç vaxt olmamışdı, lakin qərb əyalətlərinin mənzərələrini təsvir etmək çətin deyil. O, şəhərin civarında ev tutacaqdı. Hər iki tərəfdə ağaclar əkilmiş böyük yol onun bağının yanından keçir... Yoldan o yana üzərində quyular görünən tarlalar göz işlədikcə uzanırdı. Orada-burada tarlaları heyvanlardan və quşlardan qoruyan gözətçilərin çardaqları nəzərə çarpırdı. Orada öküzlərin hərəkətə gətirdiyi quyu çarxları səhərdən axşama kimi cırlıdayırdı. Ara-sıra toz sütunları içərisində təkətli araba ötüb-keçir, onun zil cırıltıları isti və durğun havanı bir anlığa hərəkətə gətirirdi.

Hemnolininin ata yurdundan kənarda, günortanın üzücü istisində bunqaloda¹ qapıları bərk-bərk örtülmüş otaqda günlərlə tək qalmağa məcbur olacağını düşündükcə Romeşin qəlbi sızıldayırdı. Həm də qızın yanında yaxın rəfiqəsi olacağını fikirləşdikdə oğlan təsəlli tapırdı. Onun fikrincə, Hemnolininin belə bir rəfiqəsi Kəmalə olacaqdır.

Romeş Kəmaləyə hələ heç nə deməyəcəyini qərara almışdı. Toydan sonra həssas Hemnolini sahibsiz qızı ağışına alacaq və onun başına gəlmiş əsl əhvalatı ehtiyatla söyləyəcək, beləliklə, Kəmaləni həyatındakı sirlər torundan nəzakətlə azad edəcəkdir. Sonra Kəmalə başqa bir şəraitdə sakit, təşvişsiz yaşayaraq onların hər ikisi ilə dost olacaq və həyatda öz yerini tapacaqdır.

Günorta oldu. Küçənin səs-küyü səngidi. Zəhmət çəkməyə məcbur olanlar iş getdi. Asudələr günorta yeməyindən sonra yuxuladılar. Payıza məxsus sərin havada gələcək bayramın sevinclə canlanması hiss olunurdu.

Bu sakit günortaçağı Romeşin xəyalı boyalara qənaət etməyərək gələcək səadətin şəklini çəkməkdə idi.

¹ Bunqalo – şəhər kənarındakı evlərə deyilir

Onun xülyasını evin qapısında dayanan araba təkərlərinin taqıltısı yarımçıq qoydu. Romeş Kəmalənin gəldiyini hiss etdi. O, narahat olmağa başladı. Kəmalənin gəlib çıxmasını gözləyərək düşündü: Kəmaləni necə qarşılansın, onun yanında necə davransın, onunla nə danışsın, nəhayət, Kəmalə özü ona necə münasibət bəsləyəcək?

Romeşin iki nökrəri aşağıda idi. Onlar Kəmalənin çamandanını gətirib eyvana qoyub getdilər. Sonra qızın özü gəlib çıxdı. Otağın qapısına çatanda astanada dayandı.

– İçəri gəl, Kəmalə, – Romeş dilləndi.

O, sanki, mütərəddidliyə çətinliklə qalib gələrək, nəhayət, içəri girdi. Tətillər zamanı Kəmaləni məktəbdə saxlamaq haqqında Romeşin qərarı qızın göz yaşlarına səbəb olmuşdu. Digər tərəfdən, bir neçə ay Romeşdən ayrıldığı üçün ona yadırgamışdı. Ona görə də Kəmalə otağa girdikdən sonra başını qaldırıb Romeşə baxmadı. Üzünü açıq pəncərəyə çevirib ayaq üstə dayandı.

Onun zahiri görünüşü Romeşi heyrətə saldı. Ona elə gəlirdi ki, Kəmaləni deyil, tamamilə başqa bir qızı görür. Bu bir neçə ayın içərisində qız çox dəyişmişdi. Boyu ucalmış, sərv ağacı kimi qamətli olmuşdu. Sapsağlam kənd qızına xas olan bir qədər kobud sadəlik harada qalmışdı? Əvvəlki girdə sifəti, sanki, uzanmış, arıqlamışdı. Bu isə qıza xüsusi bir məlahət verirdi. Yanaqlarının allığı getmiş, zərif bir solğunluqla əvəz olunmuşdu. Onun yerləşində, davranışında keçmişdəki utancaqlıqdan əsər də qalmamışdı.

İncə, zərifbədənli qız başını azacıq əyərək pəncərənin qarşısında durmuşdu, Romeş ona qeyri-ixtiyari tamaşa edirdi.

Günortaçağında payız günəşinin şüaları qızın üzünü işıqlandırır. Onun başı açıq idi. Qırmızı lent ilə hörülmüş saçlarını dala atmışdı. Zəfəran rəngli yun sarisi incə bədəninə kip yapışmışdı.

Son zamanlar Kəmalənin gözəlliyi haqqında Romeşdə yalnız ötəri bir təsəvvür, dumanlı xatirələr qalmışdı. İndi isə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

daha da parlaq olmuş bu gözəllik Romeşi birdən-birə heyran qoydu. O, belə bir gözəlliklə üz-üzə gələcəyini heç gözləməirdi.

Romeş qıza müraciət etdi:

– Kəmalə, əyləş.

Kəmalə itaətlə kresloya oturdu.

– Dərslərin necə gedir?

Qız qısaca cavab verdi:

– Yaxşı.

Romeş bərk fikrə getmişdi ki, qızdan daha nə soruşsun. Nəhayət, gözlənilmədən mövzu tapdığına sevinib dedi:

– Yəqin ki, sən acsan? Burada sənin üçün hər şey hazırlayıblar. İstəyirsən deyim, bir şey gətirsinlər.

– Yox, yola çıxmazdan qabaq yemişəm.

– Deməli, heç bir şey yeməyəcəksən? Bəlkə, ürəyin şirin şey istəyir? Meyvə var – alma, nar, armud.

Kəmalə yalnız başını yırğaladı.

Romeş ona bir daha diqqətlə baxdı. Qız başını azacıq yana əyib ingilis dərsliyindəki şəkilləri nəzərdən keçirirdi.

Sirlərlə dolu olan, hər şeyə can verən sehrli qızıl əsa kimi gözəl bir sima. Kəmalənin üzü payız günəşinin titrəyən şüasına, bu sentyabr gününə, sanki, ilham verdi, onu gözəlləşdirdi. Hər hansı bir mərkəz ətrafında olanların hamısını idarə etdiyi kimi, bu cazibəli qız göyü də, küləyi də, işığı da – ətrafında nə varsa, hamısını öz təsiri altına almışdı, halbuki özünün bundan xəbəri yox idi, dərslərinin şəkillərinə dinməz-söyləməz baxırdı.

Romeş tələsik otaqdan çıxdı, dərhal da nimçədə armud, alma və nar gətirdi. O dedi:

– Kəmalə, görünür, sən yemək istəmirsən, lakin mən acmışam, gözləməyə də təqətim yoxdur.

Ona cavab olaraq Kəmalə xəfifcə gülümsündü. Gözlənilməyən bu təbəssümün nuru onların ürəyindəki yadlıq dumanını məhv etdi.

Romeş bıçağı əlinə alaraq almamı soymağa başladı, lakin belə işlərdə onun səriştəsi yox idi. Kəmalə onun tələsməsini

və bacarıqsızlığını gördükdə, nəhayət, özünü saxlaya bilməyib qəhqəhə çəkərək güldü.

Qızın şənliyini görən Romeş dilləndi:

– Mən meyvələri soya bilmədiyim üçün mənə gülürsən? İndi ki belədir, götür özün soy, mən də sənə səliqəyə baxım, məharətini görüm!

– Meyvə bıçağı burada olsaydı, təmizlərdim. Belə bıçaqla soya bilmərəm, – Kəmalə cavab verdi.

– Yoxsa sən elə bilirsən ki, burada meyvə bıçağı tapılmaz? – Romeş güldü, nökrəni çağıraraq meyvə bıçağı olub-olmadığını soruşdu.

– Var, – nökrə cavab verdi.

– Onu yaxşıca təmizlə, gətir bura.

Bıçaq gətiriləndən sonra Kəmalə ayaqqabılarını çıxarıb yerə oturdu, gülə-gülə meyvənin qabığını soydu və onu dilim-dilim doğradı. Romeş də qızın qarşısında yerə oturub, meyvə dilimlərini podnosa düzməyə başladı.

– Sən necə, yeyəcəksən, ya yox? – Romeş qıza müraciət etdi.

– Yox.

– Elə isə mən də yemirəm.

Kəmalə başını qaldıraraq ona baxdı.

– Yaxşı, əvvəl sən ye, sonra da mən yeyərəm.

– Aldatmazsan ki?

Kəmalə ciddi halda dedi:

– Sizi inandırırım ki, aldatmaram.

Romeş səmimi vədə əmin olaraq meyvənin bir dilimini götürdü. Lakin gözlənilmədən onun qonaqlığı yarımcıq qaldı. Qapının ağzında, lap onun qarşısında Okxoyla Cogendro dayandılar.

– Bizi bağışlayın, Romeş, – Okxoy üzr istədi. – Biz güman edirdik ki, sizi burada tək görəcəyik. Cogen, biz gərək xəbərdarlıq etmədən, birdən içəri girməyəydik. Gəl düşək aşağı, orada gözləyək.

Kəmalə əlindəki bığağı tullayıb cəld yerindən qalxdı və qarıya doğru qaçdı. Lakin tanımadığı bu iki nəfər onun yolunu kəsmişdi. Cogendro bir az kənara çəkilərək qıza yol verdi, lakin arxasını Kəmaləyə çevirmək istəmədi, hətta diqqətlə onu süzməyə başladı.

Qorxmuş Kəmalə qonşu otağa keçdi.

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

– Bu qız kimdir? – Cogendro Romeşə sual verdi.

– Mənim qohumlarımdandır.

– Bu qız sənin yaşlı qohumlarından olmadığına görə ümidvaram ki, sizi bir-birinizə bağlayan sevgi deyil, eləmi? Sən yaxın adamlarının hamısı haqqında mənə danışsən, lakin bu qız haqqında mənə heç bir söz deməyibsən.

Burada Okxoy söhbətə qarışdı:

– Cogen, sən haqlı deyilsən, məgər adamın elə bir sirri ola bilməz ki, onu dostlarına demək mümkün olmayar?

Cogendro soruşdu:

– Romeş, doğrudanmı, sən belə bir sirrin var?

Romeş qəzəblə cavab verdi:

– Bəli, var. Bir də, ümumiyyətlə, mən bu qız haqqında sizinlə danışmaq istəmirəm.

Cogendro təkid etdi:

– Bədbəxtlik burasındadır ki, mən sənənlə o qız haqqında danışmağa çox ehtiyac hiss edirəm. Hemə evlənməyi təklif etməsəydin, inan ki, sən kimlə qohumluq əlaqəsi bağlamağın heç kəsi maraqlandırmazdı. O zaman nəyi istəsən gizlət, o, sən öz işindir.

– Sizə yalnız bir şey deyə bilərəm, – Romeş sözə başladı. – Bütün dünyada elə bir adam yoxdur ki, onunla əlaqəm mənim Hemnolini ilə evlənməyimə əngəl törədə bilsin.

– Səncə, bu, bəlkə də, belədir, – Cogendro etiraz etdi, – lakin Hemnolininin qohum-əqrəbasının bu hadisəyə sizin evlənməyinizə əsaslı maneə kimi baxmağa haqqı vardır. Mən yalnız bunu bilmək istərdim ki, qohumluq əlaqəniz nə şəkildə olursa olsun, bunu indiyə kimi gizli saxlamaq nə üçünmüş?

– Sənin dediyinin səbəbini söyləmək bir sirtin üstünü açmaq deməkdir, – Romeş cavab verdi. – Sən ki məni uşaqlıqdan tanıyırsan, çox xahiş edirəm, mənim hərəkətimin səbəblərini soruşma. Sən mənim sözümə xilaf olmadığımıza inan.

– O qızın adı Kəmalə deyilmi?

– Elədir.

– Sən onu “arvadımdır” adı ilə yazdırmısan, deyilmi?

– Bəli.

– Hələ sənə inanmağı da tələb edirsən? Ona “arvadımdır” deyə-deyə bizi əmin etmək istəyirsən ki, o, sənin arvadın deyil? Özün bilən yaxşıdır, ancaq belə bir hal səmimiyyət və sədaqət nümunəsi ola bilməz.

Yenə Okxoy söhbətə qarışdı:

– Sən demək istəyirsən ki, belə ifadələr klassik məntiqi düşüncə üçün heç bir vaxt nümunə ola bilməz? Lakin əziz Cogen, həyatda elə bir ciddi vəziyyət meydana çıxır ki, birinə belə, başqasına isə əksini deməyə məcbur olursan. Lakin iki rəvayətin biri həqiqətə müvafiq olacaqdır. Nə üçün sən Romeş-babunun dediyinin həqiqət olacağını fərz etmək istəmirsən?

– Mən sizə əlavə bir şey deyə bilmərəm. Yenə də təkrar edirəm ki, Hemnolini ilə evlənmək mənim vicdanımın tələbatına zidd deyildir. Sizə Kəmalə haqqında məlumat verməməkdə mənim olduqca ciddi əsasım var. Məlumat versəm, namussuz bir hərəkət etmiş olaram. Siz şübhənizdən əl çəkmək istəməsəniz də, mən susmağa məcburam. Mənim öz şəxsi kədərim, şəxsi işim olsaydı, sizdən heç bir

şey gizlətməzdim. Lakin bu sirr başqasının namusuna aid olduğu üçün susmağa məcburam.

Cogendro soruşdu:

– Hemnoliniyə söyləmişsənmi?

– Yox. Mən toydan sonra ona söyləmək fikrində idim.

Lakin Hemnolini belə bir təmənnada olarsa, mən ona dərhal məlumat verərəm.

– Kəmaləyə bir neçə sual vermək olarmı?

– Heç bir vəchlə! Hərgah siz məni müqəssir hesab edirsinizsə, istədiyiniz cəzayı verin, lakin heç bir günahın sahibi olmayan bir qızı istintaq etməyə mən yol vermərəm.

– Kimsəni istintaq etməyə ehtiyac qalmadı. Bizə nə lazımdısa, hamısını öyrəndik. Sübut həddindən artıqdır. İndi isə mən sənə açıqca deyirəm: bu hadisədən sonra bizim evimizə bir daha qədəm qoyma. Gəlsən, mütləq təhqir olunacaqsan.

Romeşin rəngi ağardı, lakin sakit dayandı.

Cogendro sözünə davam etdi:

– Bundan əlavə, Hemə məktub yazmaq fikrinə düşmə. Səninlə Hem arasında nə gizli, nə də aşkar heç bir əlaqə ola bilməz. Əgər sən yenə də Hemnoliniyə məktub yazsan, bunu bil ki, sənin bu səylə gizlətdiyin sirri ifşa etməklə bərabər, əldə etdiyim sübutları da göstərəcəyəm. Hələlik isə toyun nə səbəbə görə baş tutmadığını soruşanlara deyəcəyəm ki, bu nikaha mən razı olmadım, həqiqi səbəbin də üstünü açmayacağam. Ancaq sənə xəbərdarlıq edirəm: bircə ehtiyatsız addım atsan, səni ifşa edəcəyəm. Romeş, düşünmə ki, yaxanı asanca qurtardın, elə güman etmə ki, sənin kimi riyakar və dələduza mənim yazığım gəldi. Mənim səninlə belə yumşaq danışmağıma yeganə səbəb Hemə – bacıma olan məhəbbətimdir. İndi mənim son sözüümü eşit: Hemnolinini tanıdığımı heç vaxt bir kəlmə ilə də büruzə verməyəcəksən. Mənim sənin verdiyin sözə etibarım yoxdur, yalançının dilində həqiqət özü də inandırıcı ola bilməz. Hərgah həyadan səndə bir əsər-əlamət qalıbsa, ifşa olunmaqdan qorxursansa, mənim bu məsləhətimə etinasız olma!

– Eh, Cogen, bəs deyilmi? – Okxoy söhbətə qarışdı.
– Bir fikir ver gör Romeş-babu sənin dediklərinə necə dinməz-söyləməz qulaq asır. Heç sənin ürəyində rəhm, insaf yoxdur? Gedək. Romeş-babu, heç narahat olmayın, biz gedirik.

Nəhayət, onların hər ikisi otaqdan çıxdı. Daşdan yonulmuş bir heykəl kimi Romeş durduğu yerdə donub-qaldı. O, özünə gəldikdə evdən çıxıb getmək və təklildə bu hadisəni düşünərək çıxış yolu axtarmaq istədi. Lakin dərhal Kəmalə onun yadına düşdü. Daha onu burada tək qoyub getmək olmazdı.

Romeş qonşu otağa girdikdə gördü ki, Kəmalə küçəyə çıxan pəncərənin taxta örtüyünü qaldıraraq dərin bir sükutla uzaqlara baxır. Romeşin ayaqlarının səsinə eşitdikdə o, örtüyü salıb arxaya çevrildi. Romeş yerə oturdu. Qız soruşdu:

– Bu gələnlər kim idi? Bu səhər onlar bizim məktəbə gəlmişdilər.

Romeş təəccüblə soruşdu:

– Məktəbə?

– Bəli, – Kəmalə təsdiq etdi. – Bəs onlar səninlə nə danışdırlar?

– Soruşdular ki, sən mənə nəyimsən.

Kəmaləyə qayınata evində davranmaq fənnini öyrətməmişdilər. Hansı hallarda utanmaq lazım olduğu barədə kim-sə ona öyüd verməmişdi, lakin o, uşaq vaxtından sadəliyə adət etmişdi, Romeşin sözlərini eşitcək qıpqırmızı qızardı. Cavan dedi:

– Mən onlara dedim ki, sən mənə yadsan.

Kəmaləyə elə gəldi ki, Romeş acı zarafatlarla onu özündən çıxarmaq istəyir. Qız sərt halda:

– Bəsdir, – deyib üzünü yana çevirdi.

Romeş isə fikirləşirdi ki, əhvalatı Kəmaləyə necə desin.

Birdən qız qışqırdı:

– Ora bax, qarğalar meyvələrini daşıyıb apardı!

Kəmalə o biri otağa qaçıb qarğaları qovaladı və əlində podnos içəri girdi.

– Al, ye, xahiş edirəm, – podnosu Romeşin qabağına qoydu.

Romeşin iştahası tamam qaçmışdı, lakin qızın belə qayğıkeşliyi ona təsir etdi.

– Bəs sən özün?

– Əvvəl sən başla!

Əlbəttə, bu, kiçik, əhəmiyyətsiz bir iş idi. Lakin belə bir ağır vəziyyətdə Kəmalənin səmimiyyəti Romeşin qəlbini kövrəltdi, ürəyində kəskin ağrı hiss etdi, az qaldı ağlasın, heç bir şey demədən yeməyə başladı.

Romeş yeyib qurtarandan sonra dedi:

– Sabah evimizə gedəcəyik, Kəmalə!

Qız gözlərini yerə zilləyib kədərlə cavab verdi:

– Ora mənim xoşuma gəlmir.

– Deməli, sən məktəbdə qalmaq istəyirsən?

– Yox, yox, xahiş edirəm, məni oraya göndərmə. Mən utanıram. Qızlar məni təngə gətirirlər. Hey sənin haqqında suallar verirlər.

– Bəs sən onlara nə deyirsən?

– Heç nə. Məsələn, onlar hey məndən söz almaq istəyirlər ki, nə üçün sən məni tətillərində məktəbdə saxlamaq istəyirdin? Mən isə...

Kəmalə sözünün hamısını demədi. Dərdi yadına düşcək ürəyindəki yara yenidən göynədi.

– Nə üçün sən onlara demədin ki, sən mənə yadsan.

Kəmalə lap hirsələndi. Gözaltı Romeşə baxıb hiddətlə dedi:

– Buradan get!

Romeş nə edəcəyini dönə-dönə fikirləşdi. Məyusluq hissi qurd kimi onun ürəyini yeyirdi. Görəsən, Cogendro Hemnolinyə nə dedi? Hemnolini onun haqqında nə düşünür? Əsl həqiqəti Hemnolinyə necə anlatsın? Onunla ayrılmağa necə tab gətirsin... Romeşə əzab verən, vücudunu sıxan

məsələlər o qədər idi ki, öz vəziyyətini layiqincə düşünməyə daha təqəti yox idi. Bir şey ona aydın idi: onunla Heminolinin əlaqəsi Kəlküttədə dostların da, düşmənlərin də dilinə düşmüş, onların arasında maraqlı mövzu olmuşdur. Kəmalənin onun arvadı olması iftirası, yəqin ki, indi şəhərə yayılmışdı. İndi onlar bir gün də bu şəhərdə qala bilməzdilər.

Romeşin fikrinin dağınıq, kefinin pis olması Kəmalənin nəzərindən qaçmadı. O soruşdu:

– Nə üçün belə dalğınsan? Sənin kənddə yaşamağa həvəsin çoxdursa, mən kəndə getməyə razıyam.

Kəmalənin itaətkarlığı onun ürəyini yenidən ağrıtdı. Bəlkə, yüzüncü dəfə onun qarşısında eyni sual durdu: bəs nə etsin, bunun sonu nə olsun?

Romeş fikir içində gözünü Kəmaləyə zilləyib yenə susurdu.

Qız birdən ciddi bir görkəm alaraq dedi:

– Açıq de: yəqin, tətillərlə məktəbdə qalmaq istəmədiyimdən narazı qalıb məndən inciyibsən?

– Kəmalə, düzünü axtarsan, sənə yox, özümə hirsələnmişəm.

Nəhayət, Romeş özünü fikirlərin torundan çətinliklə qurtarıb, söhbəti dəyişmək istədi:

– Kəmalə, bilmək istərdim ki, sən bu vaxt ərzində nə öyrənibsən?

Qız böyük bir həvəslə əldə etdiyi bilikləri onun qarşısında nümayiş etdirməyə başladı. Romeşi heyrətdə qoyacağına əmin olaraq, ən əvvəl Yer in küre şəklində olduğunu söylədi. Romeş özünü ciddi tutdu, qızın sözünə inanmış kimi, Yer in küre şəklində olmasına şübhə etdiyini dedi.

Kəmalə gözlərini geniş açdı:

– Axı kitabda belə yazılıb, biz də belə öyrənmişik!

Romeş təəccübləndi:

– Sən nə danışırsan? Hətta kitabda da yazılıb? Böyük kitabdır?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Sual Kəmaləni çətin vəziyyətdə qoydu. Bir az fikirləşdikdən sonra inamla dedi:

– Kitab o qədər də böyük deyil, ancaq çap olunub. Şəkilləri də var.

Belə bir əsaslı sübutun qarşısında Romeşin geri çəkilməkdən başqa çarəsi qalmadı. Kəmalə məktəbdə öyrəndiklərindən yadına düşən nə varsa, hamısını söylədikdən sonra məktəb yoldaşlarından, müəllimlərdən, orada vaxtını necə keçirdiyindən söhbət açdı. Romeş arada qıza nəzər salır, öz fikirləri ilə əlləşirdi. Bəzən Kəmalənin sözünün yalnız axırını eşidərək, mətləbə dəxli olmayan suallar verirdi.

Birdən Kəmalə hirsəl yerindən qalxıb dilləndi:

– Sən ki mənə heç qulaq asmırsan!

Romeş onun könlünü almaq istədi:

– Kəmalə, acıgın tutmasın. Bu gün mənim halım bir qədər pərişandır.

Bunu eşidən kimi Kəmalə ona tərəf döndü:

– Nə olmuşdur? Olmaya, xəstəsən?

– Yox, yox, canım, xəstə deyiləm. Əslinə baxsan, bir elə şey yoxdur, hərdən bu hala düşürəm. Keçib-gedər, fikir vermə!

Bu söhbətdən sonra Kəmalə öz biliyini daha da nümayiş etdirmək və Romeşi heyrətdə qoymaq istədi. O dedi:

– İstəyirsən coğrafiya kitabındakı şəkilləri sənə göstərim.

Romeş məmnuniyyətlə razı oldu. Qız dərhal yerindən qalxıb kitabı gətirdi, Romeşin qarşısında açdı, izahat verməyə başladı:

– Sən burada iki kürə görürsən, əslində, iki deyil, birdir. Axı biz girdə bir şeyin eyni zamanda hər iki tərəfini görə bilmərik.

Romeş, guya, düşünür və bu həqiqəti dərk etməyə çalışmış kimi fikrə getdi və birdən başını qaldıraraq dedi:

– Bəs axı hamar şeylərin də hər iki tərəfini eyni zamanda görmək olmur.

Kəmalə təkəbbürlə cavab verdi:

– Ona görə də bu şəkildə kürənin hər iki tərəfini ayrıca çəkiblər.

Onların hər ikisi bu axşamı belə yola verdi.

İYİRMİNCİ FƏSİL

Onnoda-babu ümid edirdi ki, Cogendro xeyir xəbərlə qayıdacaq və bununla da rüsvayçılığın qabağını almaq mümkün olacaqdır. Oğlu ilə Okxoy içəri girdikdə Onnoda-babu onlara təşvişlə baxdı.

Cogendro ona müraciət etdi:

– Ata, kimin ağına gələrdi ki, sən Romeşi bu qədər özbaşına buraxacaqsan? Mən təfsilatı bilmiş olsaydım, onunla danışmağa belə səni qoymazdım.

Onnoda-babu cavabında:

– Cogen, axı bu toyu arzu edən sən öziün olmusan. Sən dəfələrlə bunu mənə demişdin. Sən olmasaydın, mən... – dedi.

– Əlbəttə, qadağan etmək mənim ağıma da gəlməmişdir, bununla belə...

– Görürsən, bununla beləsi də var! Belə olarmı, canım? Bu məsələdə orta bir mövqe tutmaq olmaz. Ya razı olduğunu de, ya da əleyhinə olduğunu.

– Bununla belə, mən demək istəyirəm ki, onu bu qədər özbaşına buraxmaq, işin bu yerə gəlib çıxmasına yol vermək lazım deyildi.

Okxoy gülə-gülə dedi:

– Bir çox işlər var ki, bunlara bircə dəfə təkən vermək kifayətdir. Sonra daha kimsənin köməyinə ehtiyac qalmır. Bu sayaq işlər getdikcə öz-özünə böyüyür, sabun qovuğu kimi partlayana qədər şişir. Olub-keçmiş məsələlərdən bəhs etməyin nə faydası var? İndi onu fikirləşmək lazımdır ki, bundan sonra nə etməliyik.

Onu dinlədikcə təşvişi getdikcə artan Onnoda-babu, nəhayət, soruşdu:

– Siz Romeşi gördünüzmü?

– Gördük, həm də lap yaxından, – Cogendro cavab verdi. – Fikirləşdiyinizdən daha yaxından gördük. Hətta onun arvadı ilə də tanış olduq.

Onnoda-babu heyrətindən lal olub onlara baxırdı. Sonra təəccüblə soruşdu:

– Kimin arvadı ilə tanış oldunuz?

– Romeşin arvadı ilə.

– Anlamıram, nə danışsın? Hansı Romeşin arvadı ilə?

– Bizim Romeşin! Bir neçə ay əvvəl o, vətəninə getmişdi, oradaca evlənibdir.

– Axı o vaxt onun atası vəfat etmişdi, buna görə də heç bir toy ola bilməzdi.

– Atasının ölümünə azacıq qalmış evlənmişdir.

Onnoda-babu lap quruyub qalmışdı. Bir qədər fikrə getdikdən sonra boynunu qaşdı və başını qaldıraraq dedi:

– Deməli, onun Hemnolini ilə evlənməsi barədə heç bir söhbət ola bilməz!

Cogendro dedi:

– Bəs biz nə deyirik?

– Sözlünüzün canı bu imişsə, bəs siz düşünmədiniz ki, toya hazırlıq görülmüşdür? Toyun bazar gününə təyin olunduğu haqqında hamıya xəbər verilmişdir. Deməli, belə çıxır ki, indi də hamıya məktub göndərüb toyun baş tutmadığını xəbər verməliyik?

– Toyu tamamilə ləğv etmək lazım deyil, – deyər Cogen davam etdi. – İndi yalnız əvəz etmək lazım gələcək. Bununla da hər şey öz yoluna düşəcəkdir.

– Sən nə deyirsən?

– Ata, bu lap sadə işdir! Əlbəttə, əvəz etmək o vaxt olar ki, imkan olsun. Toy mərasiminin icrası üçün bircə çıxış yolu var. Biz də belə etməliyik. Bir sözlə – biz Romeşin

yerinə başqa adaxlı qoysaq, bazar günü toy olacaq. Bu tədbirdən vaz keçsək, biz daha gərək camaatın gözüünə görünməyək.

Cogendro mənalı-mənalı Okxoya baxdı. O utanaraq başını aşağı saldı.

Onnoda-babu soruşdu:

– Belə bir az vaxtda sən adaxlımı haradan tapacaqsan?

– Sən bu barədə narahat olma.

– Hər halda, Hemin razılığını almaq lazımdır, ya yox?

– Mən əminəm ki, əhvalatdan xəbər tutsa, razı olacaq.

– Yaxşı, elə isə, necə məsləhət bilirsən, elə də elə. Amma çox təəssüf: Romeşin varı da çoxdur, ağı da varına layıqdir. Qəribə işdir! Hələ srağagün Etoya getməyi qərara aldı. O, orada vəkilliklə məşğul olacaqdı. İndi buyur, birdən-birə gör nə oldu... Gərək elə bədbəxtlik bizi tutaydı!

– Sən nə üçün onun qeydinə qalırsan? Onun Etoya getməsinə mane olan yoxdur ki! Gedim Hemi çağırım, vaxtı itirmək olmaz.

Bir neçə dəqiqədən sonra o, Hemnolini ilə qayıtdı. Okxoy otağın küncündə oturmuşdu. Kitab şkaflı onun qabağını kəmişdi.

Cogendro bacısına müraciət etdi:

– Hem, əyləş. Biz sənə bir xəbər verməliyik.

Hemnolini dinməz-söyləməz kresloya əyləşdi. O, böyük bir sınaq qarşısında olduğunu duyurdu.

Cogendro sözünü belə bir müqəddimə ilə başladı:

– Romeşin hərəkəti sənə şübhəli gəlmirmi?

Hemnolini bir söz demədən başı ilə rədd etdi.

– Toyu təxirə salmağına necə bir səbəb ola bilər ki, onu bizdən gizlətsin.

Hemnolini gözlərini qaldırmadan cavab verdi:

– Əlbəttə, bir səbəb vardır.

– Doğrudur, səbəb vardır. Yaxşı, sənın şübhələnməyın üçün bunun özü kifayət deyilmi?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Hemnolini yenə sükutla başını yırgaladı. Yox, o heç belə şeyi ağına da gətirmir.

Hemnolininin Romeşə atasından, qardaşından daha çox inanması, nəhayət, Cogeni hirsələndirdi. Ehtiyatla edilən işarələrin, eyhamların, uzaqlardan başlamağın daha əhəmiyyəti qalmamışdı. Cogendro hirsələ davam edirdi:

– Romeşin bir neçə ay bundan qabaq atası ilə evlərinə getdiyi sənin, əlbəttə, yadımdadır? Sonra biz onun məktub yazmadığına xeyli təəccübləndik. Yəqin, sən bir şeyi də unutmusan ki, gündə iki dəfə bizim evimizə gələn Romeş, həmişə bizim qonşuluğumuzdakı evi tutan Romeş Kəlküt-təyə qayıtdıqdan sonra bizim evimizdən tamamilə ayağını kəsdi və gedib şəhərin o biri başında ev tutdu. Bunların hamısına baxmayaraq, siz ona həmişəki kimi inandınız, hətta onu yenə də evimizə dəvət etdiniz! Mən burada olsaydım, buna imkan verərdimmi?

Hemnolini yenə susurdu.

– Romeşin belə davranmağının mənasını anlamağa cəhd etmişdinizmi? Necə ola bilər ki, onun belə hərəkəti sizdə, kiçik də olsa, bir şübhə oyatmasın? Görün siz ona nə qədər inanırsınız!

Hemnolini yenə sükut edirdi.

– Nə isə! Yəqin ki, özünüz təmiz, vicdanınız da pak olduğu üçün başqalarının vicdansız olduğunu seçə bilməzdiniz. Elə olduqda, ümid edirəm ki, mənə də müəyyən dərəcədə etibarınız var, eləmi? Məsələ belədir: mən şəxsən özüm məktəbə getdim və öyrəndim ki, Romeş arvadı Kəmaləni məktəbə qoymuş və məktəb müdiri ilə danışmışdır ki, tətillərdə arvadı məktəbdə qalsın. Ancaq üç gün əvvəl o, gözlənilmədən məktəb müdirindən məktub almışdır. Məktubda müdir Kəmalənin tətıl zamanı məktəbdən aparılmasını xahiş etmişdir. Bu gün tətilin birinci günüdür. Məktəbin faytonu Kəmaləni Romeşin Dorcipardakı keçmiş mənzilinə aparmışdır. Mən özüm ora getdim. Biz Romeşin

mənzilinə girdikdə Kəmalənin alma soyub dilim-dilim kəsdiyini, Romeşin isə bu dilimləri bir-bir ağzına qoyub yediğini gördük. Mənim “bu nə əhvalatdır?” sualına Romeş cavab verdi ki, indi bu saat heç nə deyə bilməz. O, bircə kəlmə desəydi ki, Kəmalə onun arvadı deyil, biz onun sözüünə inanardıq, şübhəyə də yer qalmazdı, lakin Romeş bizə müəyyən bir cavab vermək istəmədi... İndi gördünüzümü? Eşitdiyiniz bu əhvalatdan sonra da Romeşə etibar etmək niyyətinizdir?

Cogendro Hemnoliniyə diqqətlə baxır, onun nə deyəcəyini gözləyirdi.

Qızın bənizi ağardı. Özünü sakit saxlamağa çalışaraq, var qüvvəsi ilə kreslonun dirsəkliyindən yapışdı, lakin bir dəqiqə keçmədi ki, qız qabağa əyildi, huşunu itirərək yerə sərildi.

Onnoda-babu qorxuya düşüb, iki əli ilə qızının başını sinəsinə sıxaraq arasıkəsilmədən təkrar edirdi:

– Sənə nə oldu, əzizim? Sənə nə oldu? Onlara inanma, hamısı yalandır!

Cogendro atasını kənar edib, bacısını divanın üstünə apardı və yaxındakı bardağın suyunu qızın üzünə çiləməyə başladı, Okxoy səylə onu yelpikləyirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra Hemnolini gözünü açdı, diksindi və inildəməyə başladı:

– Ata, Okxoy-babuya de ki, bu saat buradan çıxsın!

Okxoy yelpiyi yerə qoydu, otaqdan çıxıb qapının dalında dayandı. Onnoda-babu Hemnolinin yanında oturdu və köksünü ötürərək, onun başını tumarlamağa başladı:

– Nə üçün belə? Nə oldu, əzizim? Sakit ol!

Birdən qızın gözündən yaş sel kimi axmağa başladı. Hönkürtüdən sinəsi qalxıb-düşürdü. Dözülməz dərini boğmaq üçün başını atasının dizlərinin üstünə qoydu.

Onnoda-babu göz yaşını tökə-tökə titrək bir səslə təkrar edirdi:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Sakit ol, qızım, bəsdir! Mən Romeşi çox yaxşı tanıyıram. O heç vaxt belə namussuzluq eləməz. Əlbəttə, Cogen səhv edib.

Cogendro hirsini boğa bilmədi:

– Ata, sən ona nahaq yerə ümid vermə. Sən Hemi indi sakit etməklə gələcəkdə onun daha böyük əzab çəkməyinə imkan yaradırsan. İmkan ver, qoy özü hər şeyi fikirləşsin.

Hemnolini qamətini düzəltdi, gözlərini qardaşına zilləyib qeyzlə dedi:

– Mənə nə lazımdırsa, hamısını düşünmüşəm. Yadında yaxşı saxla ki, hər şeyi Romeşin öz dilindən eşitməsəm, heç bir şeyə inanmaram.

Bunu deyərək qız yerindən qalxdı.

Onnoda-babu narahat halda qızının qolundan tutdu.

– Ehtiyatlı ol, yıxılma.

Hemnolini atasının qoluna söykənərək öz yataq otağına getdi və yerinə uzandı.

– Atacan, məni tək burax, – deyə o, atasından xahiş etdi. – Görüm birtəhər yata bilərəmmi.

Onnoda-babu soruşdu:

– Bəlkə, Xorini göndərim, səni yelpikləsin?

– Yox, ata, mənə heç nə lazım deyil.

Onnoda-babu qonşu otağa keçdi. O, Hemin anasını xatırladı. Hemnolini hələ altı aylıq körpə ikən o ölmüşdü. Onnoda-babu qızın anasının fədakar sədaqətini, təmkinliliyini, həmişə şən, gülərliz olduğunu yadına salırdı. Onnoda-babu qızını özü əzizləyib böyütmüş, indi qız öz anasının canlı təcəssümü olmuşdur. Hemin əzab çəkdiyini düşündükcə Onnoda-babunun ürəyindən qara qanlar axırdı. Qızın yataq otağının divarı arxasında oturarkən, ata fikrən ona müraciət edirdi:

– Sən kədər görməyəsən, mənim əziz balam, xoşbəxt olasan! Mən axirətə köçüb anana qovuşana kimi səni xoşbəxt, razı və istədiyin bir adamın evində rahat görsəydim, başqa bir arzum qalmazdı.

O, ətəyi ilə gözlərinin yaşını sildi.

Cogendro əvvəldən də qadınların ağı haqda yüksək fikirdə deyildi, indi isə əqidəsində yanılmadığına inandı. İndi nə eləsin ki, onlar təkzibolunmayacaq sübutlara da inanmırlar! Qadınlar başqalarının rəyinə tamamilə laqeyd olaraq, iki dəfə ikinin dörd eləmədiyini dəlilsiz-sübutsuz təsdiq edərlər. Ağılla yanaşanlar üçün qara elə qaradır, lakin eşq birdən qadına desə ki qara ağdır, qadın hər hansı sübuta qəzəblə hücum edəcək, hiddətlənəcəkdir. Anlamaq olmur ki, qadınlar mövcud ikən bu dünya necə bərqərar olacaqdır.

Cogendro fikirlərini yarımçıq qoyaraq Okxoyu səslədi. O, otağa, nədənsə, yanakı girdi. Cogendro soruşdu:

– Əlbəttə, sən danışılanları eşitdin. İndi biz nə etməliyik?

– Dostum, nahaq yerə sən məni bu işlərə qarışdırırsan. Bunların heç birinin mənə dəxli yox idi. Sən gələr-gəlməz məni birdən-birə bu ürəkağrıdan əhvalata qarışdırdın.

– Bəsdir! Sonra şikayət edərsən. İndi bizim yeganə bir çarəmiz qalmışdır: Romeşi məcbur etməliyik ki, özü bütün əhvalatı açıb Hemnoliniyə nağıl etsin.

– Sən dəli olubsan! Kim öz ayıbını açar.

– O, Hemnoliniyə məktub yazsaydı, daha yaxşı olardı. Sən indi gərək bu məsələ ilə məşğul olasan. Nəzərə al ki, vaxtı itirmək olmaz.

– Yaxşı, bir fikirləşim görüm, nə etmək olar, – Okxoy cavab verdi.

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

Axşam saat doqquzda Romeşlə Kəmalə Şiyaldoxo vağzalına getdilər. Faytonçuya əmr verilmişdi ki, dolayı yollarla getsin. Fayton Qolutolda bizim tanıdığımız evlərin birinə yaxınlaşdıqda Romeş başını çıxarıb həsrət və diqqətlə evə baxdı. Burada heç bir şey dəyişməmişdi, hər şey öz yerində

idi. Romeş köksünü elə ötürdü ki, mürgüləyən Kəmaləni oyatdı. Qız soruşdu:

– Sənə nə oldu?

– Heç nə, – Romeş cavab verdi və çəkilib yerində oturdu.

O, yol uzununu susdu.

Kəmalə yenə faytonun arxasına söykənərək dərhal yuxuya getdi. Onlar Qolutoldan keçdikləri bir neçə dəqiqə ərzində Kəmalənin burada olması birdən-birə Romeşə dözülməz göründü.

Onlar stansiyaya vaxtında çatdılar və Romeşin qabaqcadan sifariş verdiyi ikincidərəcəli kupeni tutdular. O, divanların birinin üstündə Kəmalə üçün yer salıb, abajuru bir az endirdi və qıza müraciət etdi:

– Kəmalə, yat! Sənin yatmaq vaxtın çoxdan keçib.

– Qatar yerindən tərpənən kimi yataram. İcazə ver, indi pəncərənin qabağında oturum, – Kəmalə xahiş etdi.

Romeş razı oldu. Kəmalə çarqatını başına çəkərək divanın ucunda, pəncərənin qarşısında oturdu və izdihamla dolu platformanı seyr etməyə başladı. Romeş isə orta oturacaqda yerini rahatlayıb, dalğın-dalğın ətrafı gözdən keçirirdi. Qatar yola düşərkən Romeş gözlənilmədən yerindən sıçradı – platformada qaçan adam ona tanış gəldi.

Kəmalə də bu adamı gördü, qəhqəhə çəkib gülməyə başladı. Romeş pəncərədən başını çıxarıb gördü ki, qatara gecikmiş bu sərnişin dəmiryol xidmətçisinin etirazına baxmayaraq, qatar gedə-gedə vaqona sıçradı, şərfi isə dəmiryolçunun əlində qaldı. Sonra vaqon pəncərəsindən sallanaraq əlini uzadıb şərfi aldı. Romeş tanımadığı adama indi diqqətlə baxdıqda onun Okxoy olduğunu yəqin etdi.

Kəmalə şərf hadisəsini xatırlayaraq uzun müddət güldü.

– On birin yarısıdır, – Romeş ona müraciət etdi. – Çoxdan yola düşmüşük, sən niyə yatmırsan?

Qız itaətlə yatağa uzandı və gülə-gülə, nəhayət, yuxuya getdi.

Lakin Romeşin əhvalı pozulmuşdu. O çox yaxşı bilirdi ki, Okxoy Kəlküttənin özündəndir, kənddə onun qohum-əqrəbası yoxdur. Elə olan surətdə Okxoy belə tələsik hara gedə bilərdi, özü də elə bu gecə! Aydın məsələdir ki, Okxoy onu – Romeşi təqib edir.

Okxoy onun doğma kəndinə gedə bilər və orada Romeş haqqında məlumat toplamağa başlar. “Bunun nəticəsində onun dostlarının da, düşmənlərinin də arasında dedi-qodu başlanar”, – fikirləşdikdə Romeş narahat olmağa başladı. Bu macərə çox iyrənc bir şəkil ala bilərdi. Kənddə nə cür dedi-qodu başlanacağını təsəvvür edən kimi Romeşin ürəyi sıxıldı. Kəlküttə kimi böyük bir şəhərdə həmişə gözdən yayınmaq olar, lakin balaca bir kənd dayaz suya bənzər, onda fırtına qoparmaq üçün kiçik bir təkan da kifayətdir. Romeş bunları nə qədər çox düşünürdü, ürəyi də bir o qədər çox ağrıyırdı.

Barakpurda Romeş vaqonun pəncərəsindən baxıb Okxoyun burada düşmədiyini yəqin etdi. Noyxotidə xeyli adam qatara minib-düşdü, Romeş Okxoyu onların da arasında görmədi. Buqula stansiyasında da Romeş nahaq yerə təlaşla pəncərədən boylandı. Okxoy heç yerdə görünmürdü. Yəqin, onun qarşısındakı stansiyada da düşməsinə ümid bağlamaq əbəsdir.

Gecəyarıdan keçənə kimi Romeşin gözünə yuxu getmədi. Nəhayət, yuxuladı. Ertəsi gün səhər qatar Qoyyalondo vağzalında dayanarkən Romeş boynuna şərf sarımış Okxoyu gördü. O, əlində çamadan gəmiyə tələsirdi.

Romeşin gedəcəyi gəminin yola düşməsinə az qalmışdı, lakin başqa bir gəmi ikinci limandan səfərə çıxmasını bildirən fit verdi.

- Hara gedirsiniz? – Romeş soruşdu.
- Qərbə.
- Hansı məntəqəyə kimi?
- Çay dayazlaşmamış olsa, Benaresə qədər getməliyik.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Romeş göyertəyə qalxdı, kayutların birində Kəmaləni rahatladı və yol üçün süd, düyü, banan almağa getdi.

Bu müddətdə Okxoy başqa sənişinlərdən qabağa keçərək birinci gəmiyə qalxmışdı. O, gözə görünməsin deyə bir çox ehtiyat tədbirləri gördükdən sonra münasib bir yer tapmışdı – oradan gəmiyə minənlərin hamısını görmək mümkün idi. Lakin sənişinlər o qədər tələsmirdilər, gəminin yola düşməsi ləngiyirdi. Sənişinlər fürsətdən istifadə edərək yuyunur, çimirdilər, bir çoxları sahildə xörək bişirir, orada da yeyirdilər. Okxoy güman etdi ki, bəlkə də, Romeş Kəmaləni qəlyanaltı üçün mehmanxanaların birinə aparmışdır, lakin Qoyyalondonu yaxşı tanımadığı üçün onları axtarmağa getmədi.

Gəmi fit verməyə başladı, indicə yola düşəcəkdə, Romeş isə hələ görünmürdü. Tərpənməkdə olan körpü taxtaların üstü ilə sənişinlər tələsə-tələsə yuxarı qalxırdılar. Ardı kəsilməyən gəmi fitləri sənişinləri tələsməyə məcbur edirdi. İzdiham getdikcə sıxlaşırdı. Lakin Romeş nə gəmiyə minənlərin, nə də təzə gələnlərin arasında görünürdü.

Nəhayət, sənişinlərin axını qurtardı, körpüləri qaldırdılar, kapitan lövbərin qaldırılmasına əmr verdi.

– İcazə verin, mən düşüm, – Okxoy təşviş içində çığırdı, lakin matroslar onun sözünə əhəmiyyət vermədilər. Gəmi sahildən hələ çox ayrılmamışdı. Okxoy gəmidən sahilə sıçradı.

O, sahildə Romeşin izini tapa bilmədi. Okxoy bir neçə dəqiqə bundan qabaq qatarın Kəlküttəyə getdiyini öyrəndikdə bu qərara gəldi ki, dünən platformada dəmiryol xidmətçisi ilə mübahisə edərkən, yəqin, Romeş onu görmüş və məqsədini anlamışdır, ona görə də kəndə deyil, səhər qatarı ilə Kəlküttəyə qayıtmışdır. Birisi Kəlküttədə gizlənmək fikrinə düşmüşdürsə, orada onu axtarıb tapmaq çətin məsələdir.

İYİRMİ İKİNCİ FƏSİL

Okxoy Qoyyalondoda səhərdən axşama kimi gəzib-dolaşdı, yalnız axşam poçt qatarı ilə Kəlküttəyə qayıtdı. Səhər tezdən qatardan düşən kimi birbaşa Corciparda Romeşin mənzilinə yollandı. Lakin qapını bağlı gördü. Aydın idi ki, kimsə buraya qayıtmamışdır.

Okxoy Romeşin Qolultoldakı mənzilinə də baş çəkdi. Burada da heç kəs yox idi. Vəziyyət belə olduqda o, Onnodababunun evinə gəlib Cogendroya xəbər verdi ki, Romeş qaçmışdır. Onu tapıb saxlamaq mümkün olmamışdır.

Cogendro soruşdu:

– Bu, necə olub?

Okxoy öz səyahətinin təfsilatını başdan-ayağa Cogendroya söylədi.

Okxoyu dinlədikdə Romeşin Kəmalə ilə gizlənməsi Cogendronun şübhəsini daha da artırırdı. O dedi:

– Məsələ burasındadır ki, bu dəlillərin heç birinin bizə zərəcə xeyri yoxdur. Yalnız Hemnolini deyil, hətta atam da axmaqcasına deyib durur ki, Romeşin öz ağzından eşitməsə, ona qarşı etibarını itirməyəcəkdir. Hətta iş o yere çatmışdır ki, əgər Romeş bu saat gələrsə, hələlik heç bir şey deyə bilməyəcəyini söyləyərsə, atam bir an fikirləşmədən onun Hemnolini ilə toyuna razı olacaqdır. Mən çox çətin vəziyyətdəyəm. Atam qızının izzətinə yol vermək istəmir, Hem isə “nə olursa olsun, Romeşin arvadı da olsa, mən yalnız ona gedəcəyəm” deməyə hazırdır. Çox mümkündür ki, Hemin qüssə çəkməsinə yol verməmək üçün atam buna da razı olsun. İndi görürsən ki, bizim yeganə çarəmiz qalmışdır: mümkün qədər tez, hər hansı yolla Romeşdən öz etirafını qoparmaq lazımdır. Okxoy, sən heç vaxt ruhdan düşməməlisən. Mən özüm də bu tədbirdə iştirak edirəm. Lakin ağıma heç bir əməlli fikir gəlmir. Bircə ümidim qalırsa,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

o da Romeşlə savaşmaqdır. İndi isə, Okxoy, get yuyun, yoxsa bu görkəmlə çay içmək olmaz.

Yuyunandan sonra Okxoy gəlib masa arxasında oturdu, fikrə getdi. Bu an qızın qoluna girmiş Onnoda-babu otağa gəldi, lakin Hemnolini Okxoyu görər-görməz dərhal dönüb getdi.

– Hem yaxşı iş görmür, – Cogendro hirsə qeyd etdi.
– Sən onun nəzakətsiz hərəkətlərini təqdir etməməlisən, ata. Onu geri qaytarmağa məcbur etmək lazımdır. Hem! Hem!

Lakin Hemnolini artıq yuxarıda idi.

– Cogen! Sən ancaq mənim işlərimi korlayırsan, – Okxoy narazılığını bildirdi. – Ona mənim bərəmdə heç bir şey demə. Zorakılığa əl atdıqda hər şeyi məhv etmək olar.

Okxoy sözünü qurtardıqdan sonra çayını içib getdi.

Onu səbirsizlikdə ittiham etmək olmazdı. Beyninə bir şey düşəndə vəziyyət onun əleyhinə çevrilsə də, öz məramından əl çəkməzdi. Onun xasiyyətində tələsmək, özündən çıxmaq yox idi. Eyni zamanda, Okxoy özünü ağıllı göstərüb yekə-yekə danışan lovğalardan deyildi. Heç bir təhqir və ya nifrət ona toxunmazdı. Okxoy, doğrudan da, səbirli adam idi, hər cür münasibətə qatlaşırdı.

Okxoy getdikdən sonra Onnoda-babu Hemnolinini yenedən gətirib çay masasında oturtdu. Qızın yanaqlarının qırmızısı qaçmışdı, gözlərinin altı qaralmışdı.

O, içəri girərkən gözlərini aşağı dikmişdi. Başını qaldırıb qardaşına baxa bilmirdi, çünki bilirdi ki, qardaşı ona da, Romeşə də qəzəblidir, ikisini də çox qəddarcasına ittiham edir.

Hemnolinidə inamı yaşadan məhəbbət, nəhayət, ağlın sədəsi qarşısında gücsüz olurdu. Hələ srağagün qız Cogendronun yanında Romeşə sarsılmaz etiqadını nümayiş etdikdən sonra qaranlıq gecədə yataq otağında tək qalaraq çox fikirləşdi, onun ürəyi daha rahat deyildi.

Əvvəlcə o, Romeşin davranışında, əlbəttə, şübhəli heç bir şey görmürdü. Onun ilqarına sadıq qalaraq, ürəyinə heç bir pis şey gətirmirdi. Bununla belə, şübhələr onun könül evindən əl çəkmirdi.

Ana ölüm təhlükəsi qarşısında uşağını iki əlləri ilə sinəsinə necə sıxırsa, Hemnolini də eləcə, var qüvvəsi ilə Romeşin etibarını ürəyində saxlamağa, bu etibarını düşmənçiliklə deyilən bütün dəlillərdən qorumağa çalışırdı. Lakin eyvah! Bəzən qüvvəmiz çatmır.

Onnoda-babu bu gecəni Hemnolininin yataq otağına yanaşı otaqda keçirdi. O, qızın yataqda necə əzabla çapalađığını eşidirdi. Tez-tez onun yanına keçirdi. Lakin:

– Yuxun gəlmir, qızım? – sual verdikdə, hər dəfə eyni cavabı alırdı.

– Bəs sən niyə yatmırsan, ata? Mən, bax, yuxuya gedirəm, indicə yatacağam!

Dan yeri sökülərkən Hemnolini damın üstünə çıxdı. Romeşin mənzilinin bütün qapı və pəncərələri bağlı idi.

Günəş şərqdəki qarlı dağların bəmbəyaz zirvələri arxasından yavaş-yavaş qalxırdı. Yeni doğmaqda olan günəş ona o qədər sönük və ümitsiz gəldi ki, o, damın bir küncündə oturdu. Əlləri ilə üzünü örtərək acı-acı hönkürdü. İndi onun yanına kimsə gəlməyəcək, daha o, çay içməyə heç kəsi gözləməyəcəkdi. “Sevgilim qonşu evdədir”, – onun qəlbi daha fərəhlə dolmayacaq.

– Hem! Hem!

Hemnolini cəld qalxdı, gözlərinin yaşını sildi.

– Nə var, ata? – qız atasına səs verdi.

Onnoda-babu qızına yaxınlaşdı və əlini onun kürəyinə mehriban-mehriban çəkərək dedi:

– Bu gün mən gec oyandım.

Onnoda-babu gecə keçənə kimi Hemnolinidən qorxur, gözünə yuxu getmirdi. O ancaq səhərə yaxın mürgülədi. Lakin günəş şüaları gözlərinə düşər-düşməz o, tez yerindən

qalxdı, yuyundu və dərhal qızını yoxlamağa getdi. Qızın otağını boş gördükdə damın üstünə çıxdı. Tənha Hemnolininin görkəmi onun ürəyini sıxdı. Qızına dedi:

– Gedək, çay içək, qızım!

Qız masa başında Cogendro ilə üz-üzə oturmaq istəmirdi. Lakin adət halına düşmüş qaydaları pozduqda atasının çox narazı qaldığını bilirdi. Bundan başqa, o, hər gün atası üçün öz əli ilə çay süzürdü. İndi atasını bu kiçik xidmətdən məhrum etmək istəmədi. Ona görə də səhər Onnoda-babu onu çay içməyə çağırırdıqda atasının qoltuğuna sığnaraq yemək otağına keçdi.

Aşağı düşəndə, hələ qapının dalında dayananda Cogendronun birisi ilə danışdığını eşitdi, ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. Ona elə gəldi ki, qardaşı Romeşlə danışır. Onların evinə səhər tezdən kim gələ bilərdi?

O, mütərəddid addımlarla otağa girdikdə Okxoyu gördü, özünü ələ almağı bacarmayaraq dərhal çıxdı.

Onnoda-babu ikinci dəfə qızını yemək otağına gətirdi. Bu dəfə Hemnolini atasının kreslosuna doğru çəkilərək başını aşağı saldı və çay hazırlamaqla məşğul oldu.

Hemnolininin davranışı Cogendronu hiddətləndirirdi. Romeşə görə bacısının əzab çəkdiyinə laqeyd baxa bilmirdi. Lakin Onnoda-babunun qızın dərдинə şərək olmasını, digər tərəfdən Hemnolininin ata məhəbbəti kölgəsinə sığnaraq bütün dünyadan gizlənmək istədiyini gördükdə Cogendro lap hirsələndi.

Cogendro fikirləşirdi: “Sanki, bizim hamımız cinayətkarıq! Biz yalnız onu sevdiyimiz üçün öz borcumuzu yerinə yetirmək, onun sədəti qayğısına qalmaq istərkən, guya, ona düşmən kəsilmişik. Bizim təlaşımız qarşısında o nə edir? Minnətdar olmaq əvəzinə, hələ bizi ittiham da edir. Atama gəldikdə isə o, ümumiyyətlə, əhvalatdan baş çıxara bilmir. İndi daha təsəlli vermək məqamı deyil, qəti zərbə vurmaq vaxtıdır. Atam isə Hemnoliniyə yazığı gəldiyi üçün xoşagəlməz həqiqəti ondan gizlətməyə çalışır”.

– Ata, bilirsənmi nə olmuşdur? – Cogendro Onnoda-babuya müraciət etdi.

Atası qorxmuş halda soruşdu:

– Yox, nə olmuşdur ki?

– Dünən Romeş arvadı ilə Qoyyalondo qatarı ilə vətəninə gedirmiş, lakin Okxoyun həmin qatara oturduğunu gördükdə qayıdıb Kəlküttəyə qaçmışdır.

Çay süzən Hemin əli titrədi, çay çalxalanıb töküldü, qız kresloya oturdu.

Cogendro bacısına çəpəki baxaraq sözüünə davam etdi:

– Anlaya bilmirəm, nə üçün gərək qaçaydı? Okxoy üçün burada təzə bir şey yox idi. O, əhvalatın bütün təfsilatını, onsuz da, bilirdi. Romeşin əvvəlki hərəkətinə yaxşı demək olmaz, bu, öz yerində, lakin belə bir qorxaqlıq eləmək, oğru kimi qaçıb gizlənmək, mənəcə, lap murdar işdir! Mən bilmirəm bu barədə Hemin fikri nədir? Mənə belə gəlir ki, onun qaçmağı günahkar olmasına aydın sübutdur.

Tir-tir əsən Hemnolini yerindən qalxıb dedi:

– Dada, mən heç bir sübut axtarmıram! Onu mühakimə etmək istəyirsinizsə, bu, sizin öz işinizdir. Mən onun hakimi deyiləm!

– Sənin ərə getmək istədiyini bir adama biz laqeyd ola bilərikmi? – Cogendro cavab verdi.

– İndi toydan söhbət açmağın nə mənası var? Siz toya mane olmağa çalışırsınız, sizə belə lazımdırsa, olsun. Ancaq mənim öz qərarımı dəyişməyim üçün əbəs yerə özünüzü yormayın.

Qız lap taqətdən düşdü, hönkürüb ağlamağa başladı. Onnoda-babu cəld yerindən sıçradı, qızın göz yaşları ilə islanmış üzünü bağrına basaraq dedi:

– Hem, gedək yuxarıya!..

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Gəmi sahilədən ayrıldı. Birinci və ikincidərəcəlidə sərnəşin əsla yox idi. Romeş kayutların birində özünə yer saldı. Səhər Kəmalə süd içdikdən sonra qarını taybatay açıb çayı və ötüb-keçən sahilləri seyr edirdi.

Romeş qızdan soruşdu:

– Kəmalə, hara getdiyimizi bilirsənmi?

– Sənin yurduna.

– Axı kənd sənin xoşuna gəlmir, ona görə də ora getmirik.

– Sən mənə görə kəndə getməkdən vaz keçdin?

– Əlbəttə, yalnız sənə görə.

Qız ciddi soruşdu:

– Nə üçün belə etdin? Mən çox çərənləyə bilərəm. Sən mənim hər sözümü ciddi başa düşəcəksən? Boş bir şeydən ötrü inciyirsən.

Romeş güldü:

– İncimək heç mənim ağıma da gəlməyib. Özüm də kəndə getmək istəmirəm.

Kəmalə maraqla soruşdu:

– Onda bəs səfərimiz harayadır?

– Qərbə.

“Qərb” sözünü eşitcək Kəmalənin gözləri bərəldi.

Qərb!.. Heç vaxt öz evindən kənara çıxmayan bir adam bu sözü eşitdikdə təsəvvürünə nələr gətirmir!

Qərbdə müqəddəs yerlər, şəfaverici iqlim, gözəl mənzərələr və şəhərlər, imperiyaların və şahların keçmiş əzəməti, əfsanəvi məbədlər var! Hələ qəhrəmanların hünərinə aid gözəl, qədim dastanlar, cürbəcür əfsanələr!

Tamam heyrətə gəlmiş qız sorğu-sualını davam etdirdi:

– Yaxşı, biz axı hara gedirik?

– Hələ qət etməmişəm. Biz Mungerdən, Patnudan,

Danapurdan, Boksardan, Hacıpurdan, Benaresdən keçəcəyik. Bunların birində düşərik.

Bu cür məşhur və qeyri-məşhur yerlərin adları sadalanda Kəmalənin xəyalı lap qanadlandı:

– Necə maraqlıdır! – deyə o, çəpik çaldı.

– Sonra maraqlı olacaq! Bu neçə günün içində biz, Allah bilir, nə yeyəcəyik. Yəqin ki, sən matrosların gəmi mətbəxində bişirdiyi xörəyi yeməyəcəksən, eləmi?

– Dəhşət! – Kəmalə üz-gözünü turşutdu. – Əlbəttə yox!

– Yaxşı, bəs onda sən nə təklif edirsən?

– Özüm bişirəcəyəm!

– Bacararsan?

Kəmalə güldü:

– Bilmirəm, sən məni necə bilirsən! Niyə gərək bacarmayam? Mən ki balaca deyiləm. Əminim evində xörək bişirmək işlərinə mən özüm baxardım.

Romeş sualına peşman olaraq əlavə etdi:

– Doğrudan da, sualım lap yersiz oldu. İndi ki belədir, gəl elə bu saat mətbəx düzəldək. Sən buna necə baxırsan?

Romeş getdi və bir azdan sonra haradansa balaca bir dəmir peç tapıb gətirdi. Bundan əlavə, gəmidə sərnəşin kimi gedən və qayastha¹ silkinə mənsub olan Umeş adında bir uşaqla danışdı ki, ona bir az zəhmət haqqı versin və Benaresə kimi biletini alsın, uşaqsız onlara su daşısın, qabları yusun, başqa lazım olan işləri də görsün.

Romeş soruşdu:

– Kəmalə, biz bu gün nə bişirsək yaxşıdır?

– Mənə çox şey gətiribsən? – Kəmalə cavab verdi, – düyü, bir də paxla! Demək, paxla ilə düyü olacaq, ayrı nə bişirmək olar ki?

Kəmaləyə lazım olan ədviyyələri Romeş matroslardan aldı, lakin qız Romeşin təsərrüfatı içində naşı olduğuna ürək-dən gülürdü.

¹ *Qayastha* – ali silklərdən biri, məktub yazanlar silki

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Yaxşısan, vallah. Təkcə bu ədviyyələrdən nə bişirmək olar? Şilnorsuz¹ onları nə ilə döyüm?

Romeş qızın məzəmmətini sükutla dinlədikdən sonra şilnor axtarmağa getdi, lakin şilnor tapa bilmədi. Matroslardan metal həvəngdəstə tapıb gətirdi və Kəmaləyə verdi.

Kəmalə ədviyyəni həvəngdəstədə döyə bilmədiyi üçün çaşıb-qalmışdı.

– Gəl birisindən xahiş edək, döysün, – Romeş təklif etdi, lakin Kəmalə onun təklifinə etinasız qaldı. Kəmalə qətiyyətlə özü bu işə girişdi. Bu çətinliklər, bilmədiyi alətlərdən istifadə etməyə çalışmaq, deyəsən, Kəmalənin xoşuna da gəlirdi. Ədviyyə həvəngdən sıçrayır, ətrafa səpələnirdi. Qız özünü saxlaya bilməyib gülür, uğunub gedirdi. Romeş də ona baxıb gülürdü.

Ədviyyə hazırlanıb qurtardıqdan sonra Kəmalə sarisinin ucunu belinə bağlayaraq xörək bişirməyə başladı. O, xörək bişirmək üçün Kəlküttədən gətirdiyi şirə küpəsindən istifadə etməyə məcbur oldu. O, küpəni odun üstünə qoyaraq Romeşə müraciət etdi:

– Tez get çim, xörəyim tez hazır olacaq.

Romeş vaxtında qayıdıb gəldi. Yemək hazır idi. Burada yeni bir məsələ meydana çıxdı: boşqabları yox idi. Bəs xörəyi nədə yeməli idilər?

– Matroslardan saxsı boşqab almaq olar, – Romeş cəsərətsiz təklif etdi.

Fikirləşmədən irəli sürülmüş bu təklif Kəmaləni dəhşətə gətirdi. Romeş günahkar kimi izah etdi ki, o, əvvəllər də belə günaha² yol vermişdi.

Kəmalə dedi:

– Olan oldu, keçən keçdi. Ancaq bundan sonra belə şey olmayacaq, mən belə şeylərə dözə bilmərəm!

Sonra o, küpənin qapağını götürdü, təmiz yudu və Romeşə verdi.

¹ *Şilnor* – ədviyyəni döymək üçün iki yastı daş, həvəngdəstə əvəzi

² İnduizm qanununa görə, yüksək silkə mənsub olanlar aşağı silkələrin və ya başqa dinə mənsub olanların qab-qacağından istifadə etsələr, murdar olurlar.

– Bu gün qapaqda ye, sabah bir çarə taparıq.

Göyertənin küncü tərtemiz yuyulduqdan sonra, şam yeməyi üçün yer hazırlandıqdan sonra Romeş razı qalaraq yeməyə başladı. O, yeməyi ağzına alan kimi gördü ki, xörək ləzzətli alınıb. Kəmalə utandı.

– Mənə gülmə.

– Yox, mən zarafat eləmirəm. Özün yeyib görəcəksən.

Bunu dedikdən sonra o, qabı bir an içində boşaldıb yenə istədi. Bu dəfə qız ona daha çox xörək çəkdi.

– Nə etdin, yoxsa özünə saxlamadın?

– Qorxma, burada hələ çox qalıb, – Kəmalə cavab verdi.

Onun aşpazlıq məharətinə Romeşin yaxşı münasibəti Kəmaləni fərəhləndirdi. Romeş soruşdu:

– Bəs sən nədə yeyəcəksən?

– Mən də elə o qabda.

Romeş narahat oldu:

– Yox, belə olmaz.

Kəmalə təəccüblə soruşdu:

– Nə üçün?

– Yox, yox, heç vaxt.

Kəmalə etiraz etdi:

– Səni inandırırım ki, mən nə etdiyimi çox yaxşı bilirəm.

– O, oğlanı səslədi: – Umeş, sən xörəyi nədə yeyəcəksən?

– Aşağıda şirniyyat satılır, mən bir şal yarpağı alaram.

– Qulaq as, Kəmalə, – Romeş qıza müraciət etdi. – Sən mütləq bu qabda xörək yemək istəyirsənsə, ver, onu yaxşı-yaxşı yuyum.

Qız hirslənib qışqırdı:

– Dəli olmusan-nədir? – Bir neçə dəqiqə sonra isə Romeşə dedi. – Sənə pan¹ bişirə bilməyəcəyəm, ona lazım olan şeyləri gətirməyibsən.

– Aşağıda birisi pan satır, – Romeş cavab verdi.

¹ Pan – betel ağacı yarpaqlarına bir sıra ədviiyə qatandan sonra əmələ gələn ətirli saqqız

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Beləliklə, heç bir ciddi çətinlik çəkmədən onların təsərrüfatının əsası qoyuldu. Lakin Romeşin ürəyi sakit deyildi, o, daim fikirləşirdi: nə təhər eləsin ki, Kəmalə ona qarşı bir zövcə kimi qayğı göstərdikdə özünü kənara çəkə bilsin.

Evdar qadının vəzifəsini icra etməkdən ötrü Kəmaləyə nə kömək, nə də təlim keçmək lazım idi. Kəmalə bir neçə il əməsinə yemək hazırlamış, uşaqlarına baxmış və ev işlərinin hamısını özü görmüşdü. Qızın çevikliyi, səyi və əməyi sevməsi Romeşin xoşuna gəlirdi, lakin eyni zamanda, münasibətlərinin gələcəkdə nə kimi şəkil alacağını hər an düşünürdü. “Mən onu öz yanımda saxlamaq istəmirəm, – Romeş fikirləşirdi, – lakin onu ata da bilmirəm”. Kəmalə ilə öz münasibətinin hüdudunu harada qoysun? Hemnolini onun yanında olsaydı, hər şey yaxşıca düzələrdi. Hər halda, indi belə bir ümidlə yaşamaq olmazdı. Kəmalə ilə təklikdə bu məsələni həll etmək isə olduqca çətin görünürdü. Nəhayət, Romeş qəti qərara gəldi ki, sirri tamamilə Kəmaləyə söyləsin, gizlənqaç oyununa birdəfəlik son qoysun.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Axşama yaxın gəmi saya oturdu. Komandanın bütün cəhdlərinə baxmayaraq, gəmini həmin gün sayadan çıxarmaq mümkün olmadı.

Yüksək sahilədən çaya doğru eniş su quşlarının ayaq izləri ilə dolu idi. Kənd qadınları gün batmamışdan qabaq son dəfə su aparmağa gəlmişdilər. Onlar gəmiyə maraqla tamaşa edirdilər. Kimisi cəsarətlə üzüaçaq, kimisi qorxaraq çadra altından baxırdılar. Uçurumun üstündə bir dəstə kənd uşağı oynayır, atılıb-düşür, burnunu yuxarı qaldırmış gəminin çətin vəziyyətə düşdüyünə sevindiklərini çığır-bağır ilə ifadə edirdilər.

Qarşıdakı sahilin intəhasız qumları arxasında günəş qürub etdi. Romeş göyertənin məhəccərinə söykənərək getdikcə

qatılmaqda olan qaranlıqda hələ işıqlı olan qərb tərəfdəki üfüqü seyr edirdi. Kəmalə pərdə çəkilməmiş mətbəxindən çıxaraq kayutun qapısında dayandı.

Kəmalə bilmirdi ki, Romeşin diqqətini özünə necə cəlb etsin; o, yavaşdan öskürdü, lakin istədiyi olmadı, Romeş dönüb baxmadı. Qız açar dəstəsi ilə qapını taqqıldatmağa başladı. Açarlar bərk danqıldadıqdan sonra, axır ki, Romeş dönüb baxdı. O, Kəmaləni gördükdə yaxınlaşıb soruşdu:

– Bu nə qəribə çağırmaqdır?

– Bəs nə cür çağırım?

– Səncə, atam-anam mənə niyə ad qoyublar? Ondan ötrümü ki, adım heç işlənməsin? Mən sənə lazımamsa, nə üçün mənə “Romeş” deyib çağırmaıasan?

Yenə də həmin mənasız zarafat!¹ Qızın yanaqları, hətta qulaqlarının ucu da qızardı, sanki, qürub, qızartısını onun üzündən aldı. O, başını aşığı salıb dedi:

– Mənasız şey deyirsən!.. Bura bax, yemək hazırdır. Bu gün axşam yeməyini tez ye, səhər lap az yemisən.

Çayın saf və təmiz havası Romeşin iştahasını çoxdan açmışdı, lakin o, indiyədək susurdu, istəmirdi ki, ərzağın çatmaması üzündən Kəmalə hədə yerə həyəcanlansın. Qızın gözlənilmədən yemək təklif etməsi onu sevindirdi. Onun sevincinə yalnız yemək səbəb olmamışdı. Cavan oğlanın ağına birdən gəldi ki, tale özü onun qeydinə qalmışdır və o, tale qarşısında boyun əyməyə bilməz. Lakin bütün bunların yalnız bir səhv üzərində qərar tutduğunu düşünərkən ürəyində ağrı hiss etməyə bilmirdi. Romeş dərin bir ah çəkib kayuta girdi.

– Deyəsən, sən heç yemək istəmirsən? Məgər acmayıbsan? Mən səni vadar etmirəm, özün bil.

Lakin Romeş özünü şən göstərərək tələsik cavab verdi:

– Sən nə üçün məni vadar edirsən, məni vadar eləyən öz mədəmdir. Gözlə ki, məni bir də açarları danqıldatmaqla

¹ Hindistan ənənələrinə görə, qadın ərinin adını çağırmmalıdır, yoxsa ərinin başına xata gələ bilər.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yeməyə dəvət edəndə Madhusudon¹ özü gəlməsin. Ancaq nədənsə, mən burada yeməli bir şey görmürəm! – Romeş ətrafa baxaraq sözüünə davam etdi. – Mən nə qədər ac olsam da, güman etmirəm ki, belə şeyləri həzm edə bilim. – Romeş yatağı və kayutda olan başqa şeyləri göstərdi. – Məni uşaqlığımdan başqa xərəklərə öyrədiblər.

Kəmalə qəhqəhə çəkib güldü və uzun müddət özünü saxlaya bilmədi.

– Görürsən, indi səbrin çatmır. Durub gözlərini göyə dikmişdin, nə aclıq yadına düşürdü, nə də susuzluq. Çağıran kimi aclığın yadına düşdü! Yaxşı, yaxşı. Bir dəqiqə gözlə, hər şeyi gətirərəm.

– Bax sənə deyirəm, tez ol, yoxsa gəlib kayutda yorğan-döşəyi də görməyəcəksən! Xahiş edirəm, onda məndən inciməyəsən.

İki dəfə təkrar edilən bu zarafat qıza ləzzət verdi. O, şənsən qəhqəhə çəkib, gülə-gülə qapının dalında yox oldu. Romeşin süni şənliyi dərhal yox oldu.

Kəmalə əlində şal yarpaqları ilə örtülmüş toxunma səbət geri qayıtdı, səbəti çarpayının üstünə qoyaraq, sarisinin ucu ilə döşəməni silməyə başladı.

Romeş təşvişlə səsini ucaltdı:

– Nə edirsən?

– Eybi yoxdur, onsuz da, mən indi paltarımı dəyişəcəyəm.

Kəmalə bunu deyərək döşəməyə şal yarpaqları sərdi, üzərinə luç² və tərəvəz qoydu.

Romeş təəccüb qaldı:

– Lap möcüzə oldu ki! Bu luçları haradan tapdın?

Amma qız sirin belə tez açılmasını istəmirdi. O, sirli bir adam kimi soruşdu:

– Bəs sən necə bildisən!

¹ Madhusudon – Vişnu allahının adı

² Luç – əriniş yağda qızardılmış nazik qoğala deyirlər.

Romeş özünü elə tutdu ki, guya, cavab verməkdə çətinlik çəkir.

– Yəqin, gəmi komandasının ehtiyatından götürübsən?

Kəmalə hiddətlə dedi:

– Nə danışırsan? Elə şey olar?

Romeş luçları bir-bir ötürməyə başladı və Kəmaləni cırnatmaq üçün onun luçları necə tapdığına dair ağlasığmayan müxtəlif fərziyyələr söylədi. Nəhayət, Romeş dedi ki, bu luçları sehrli çırağın sahibi, ərəb nağıllarının qəhrəmanı Ələddin Bəlucistandan öz pərəstişkarına töhfə göndərmişdir. Axırda o, qızı lap hövsələdən çıxardı.

– Bəsdir! Bundan sonra mən sənə heç bir şey nağıl etməyəcəyəm! – qız üzünü kənara çevirdi.

– Yox, yox! Məğlub olmağımı boynuma alıram! – Romeş, az qala, qışqırdı. – Əlbəttə, çayın ortasında luç bişirməyin necə mümkün olduğunu təsəvvür etmək çətinidir, hər halda, dadı-tamı çox gözəldir.

Oğlan iştahasını öyrənmək həvəsinə nə qədər üstün gəldiyini söylə sübut etməyə başladı.

Gəmi saya oturan kimi qurtarmaqda olan ərzaq ehtiyatını artırmaq üçün Umeşi kəndə göndərdi. Romeş onu məktəbə apararkən verdiyi pullardan bir az qalmışdı, indi Kəmalə o pulları qxiyə¹ və una xərclədi.

Kəmalə oğlandan soruşdu:

– Bəs nə yemək istəyirsən, Umeş?

– Xanım, südsatan kişidə mən yaxşı kəsmik görmüşəm. Bizdə isə banan var, bir-iki paysalıq² döyülmüş düyü alsaydıq, mən bir yaxşı xörək bişirərdim, – Umeş cavab verdi.

Kəmalənin özünün belə bir şirniyə həvəsi yox idi.

– Umeş, səndə heç pul qalıbmı? – Kəmalə soruşdu.

– Heç nə qalmayıb, ana³.

¹ *Qxi* – ərinnmiş yağ

² *Paysa* – Hindistanın xırda pulu

³ *Ana* – qadınlara və qızlara müraciət edərkən şəfqətlə söylənilən söz

Bu, Kəmaləni çətin vəziyyətə saldı. Qız özü də bilmirdi ki, Romeşdən necə pul istəsin.

Bir az sonra o dedi:

– Bu gün şirniyə pulumuz çatmaz, ancaq sən darıxma, bizim luçumuz var. Gedək, xəmir yoğuraq.

– Ana, axı mən dedim ki, yaxşı kəsmik də görmüşəm, bəs bu necə olsun?

– Qulaq as, Umeş, bu gün ağa yeməyə oturanda şey-şüy almaq üçün ondan pul istə.

Umeş boynunu qaşıyaraq utana-utana Romeşə yaxınlaşdı. O oturub iştaha ilə yeyirdi. Romeş dönüb ona baxdıqda oğlan ancaq mızıldaya-mızıldaya rabitəsiz sözlər deyə bildi:

– Ana... pul barədə... şey-şüy almaq üçün...

Yalnız indi Romeşin ağlına gəldi ki, xörək bişirmək üçün axı pul lazımdır. Ələddinin sehrli çırağı bu işdə kömək edə bilməz.

Romeş qayğı ilə dilləndi:

– Kəmalə, sənin axı pulun heç yoxdur. Nə üçün sən özün bunu mənim yadıma salmırsan?

Qız öz sükutu ilə təqsirini boynuna aldı.

Axşam yeməyindən sonra Romeş qıza bir balaca mücrü verib dedi:

– Bu gündən daş-qaşını və pullarını buraya yığarsan.

Romeş ev işlərinin bu gündən sonra tamamilə Kəmalənin öhdəsinə düşməsindən xatircəm olub, yenə göyərtənin məhəccərinə söykəndi, gözlərini qərbə, insanın gözləri önündə üfünqün qaranlığa qər q olduğu yerə zillədi.

Nəhayət, Umeş kəsmikdən, banandan və düyüdən özünə yemək bişirdi. Kəmalə isə uşağın qarşısında duraraq, onun keçmiş güzəranını soruşurdu.

Umeşin ailəsində ögey ana hökmranlıq edirdi. Umeş evlərindən qaçmışdı. İndi Benaresə – babasının evinə pənah aparırdı.

Uşaq sərgüzəştini nağıl edib qurtaranda dedi:

– Ana, sən məni yanında saxlasan, mən heç yerə getməərəm.

İYİRMİ BEŞİNCİ FƏSİL

Sahil boyu uzanan, sanki, tuşla çəkilməmiş kollar zolağı gələn gecənin qumaş libasında tutqun rəngli bir haşiyəyə bənzəyirdi. Bütün günü kəndin ətrafında dənələyən vəhşi ördəklər göllərdə gecələmək üçün qurub edən günəşin sönməkdə olan şüaları altında qatar-qatar sakit uçurdular. Yuvalarında yerlərini rahatlamış qarğaların səs-küyü kəsilməmişdi. Çayın üzərində bir dənə də olsun qayıq qalmamışdı. Yalnız yelkən gəmisini sahilə doğru səssiz-səmirsiz çəkirdilər. Onun qaraltısı çayın qızılı-yaşıla çalan səthində aydın görünürdü.

Romeş hörmə kreslonu gəminin burnuna çəkdi. Təzə ayın saf işığı gəmiyə nur saçırdı.

Göyün qərb tərəfində axşam şəfəqinin son qızılı parıltısı çəkilib getmişdi, sanki, bütün kainat ay işığının sehrlili örtüyü altında əriyib yox olmuşdu.

Romeş öz ürəyində “Hem! Hem!” deyərək təkrar edirdi. Bu ad onun üçün mehriban bir əlin nəvazişlə ona toxunması kimi idi, sanki, o əl gəncin qəlbini oxşayırdı. Onun səsinə eşidən kimi Romeşə elə gəlirdi ki, kiminsə sonsuz incəlik və mehribanlıqla dumanlanmış və altına kölgə çökmüş gözləri iztirabla ona baxır. Romeş diksindi, gözləri yaşla doldu.

İki il ərzindəki həyatının bütün təfəsilatı gözlərinin qarşısında canlandı. Hemnolini ilə tanışlığının birinci günü yadına düşdü. O zaman Romeş təsəvvür edə bilməzdi ki, bu gün onun həyatında belə bir yer tutacaqmış. Birinci dəfə Cogendro onu evlərinə gətirdikdə utanıb sıxılan gənc, çay süfrəsi başında Hemnolinini görər-görməz özünü dəh-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

şətli bir təhlükə içərisində hiss etdi. Lakin bu sıxıntı yavaş-yavaş keçdi. Onlar bir-birinə öyrəşdilər, ünsiyyət bağladılar. Ünsiyyətin görünməz telləri Romeşi tədricən bir əsirə çevirdi. Ona elə gəlirdi ki, məhəbbət haqqında oxuduğu şeirlərin hamısı yalnız Hemnoliniyə həsr edilmişdir. İftixarla öz-özünə “mən onu sevirəm” deyib təkrar etdikcə, qəlbində hədsiz bir fərəh coşub-daşırdı. Yoldaşları imtahanqabağı məhəbbət poemalarının məzmununu əzbərləməyə məcbur ikən, Romeş özü həqiqətən sevirdi, buna görə də yoldaşlarından üstün idi. İndi Romeş bunların hamısını xatırlayırkən anladı ki, o zaman yalnız məhəbbətin qapısı önündə imiş. Yalnız gözlənilmədən zahir olmuş Kəmalə onun həyatını dözülməz dərəcədə çətinə saldıqda məhəbbəti ağır sınaqlardan çıxaraq möhkəmləndi, ayıldı və canlandı.

Romeş başını aşağı salıb əllərinə söykənərək fikirləşirdi ki, qarşısında bütöv bir ömür, ürək sıxıntılı ilə dolu bir həyat, çıxılmaz vəziyyətin möhkəm toru içərisində çaşıb-qalmış bir insanın həyatı durur. Doğrudanmı, bu toru cırıb parçalamağa onda qüvvə tapılmayacaq?

O, möhkəm bir qətiyyət coşqunluğu ilə başını dik qaldırırdıqda birdən Kəmaləni gördü. Qız yaxındakı kresloya söykənib dayanmışdı.

Qız təşvişlə soruşdu:

– Sən yatmışdın? Mən səni oyatdım?!

Romeş qızın peşman olub qayıtmaq istədiyini gördükdə tələsik onu saxladı.

– Yox, yox, Kəmalə, yatmamışdım. Otur, sənə bir nağıl danışmaq istəyirəm.

Qız nağıl sözünü eşitcək sevindi və kreslosunu dərhal ona yaxınlaşdırdı. Romeş öz-özünə deyirdi ki, daha məqamı çatmışdır, hər şeyi açıb ona danışmaq lazımdır. Amma lap gözlənilmədən belə bir zərbə endirməyə qüvvəsi çatmadığı üçün ona nağıl vəd etdi. O, belə başladı:

– Qədimdə çox davakar bir tayfa varmış. Bu tayfa...

– Qədimdə, yəni nə vaxt? Lap qədimdə?

– Bəli, çox qədimdə. O vaxt sən hələ dünyaya gəlməmişdin.

– Amma sən dünyaya gəlmişdin? Əcəb qoca tapılıb! Yaxşı, ardını de.

– O tayfanın adamlarının belə bir adəti varmış. Toy mərasimində özləri heç iştirak etməzmiş, yalnız qılınclarını gəlinə göndərərlərmiş. Əvvəlcə qıza qılıncla nişan taxarlarmış, qızı adaxlısının evinə gətirəndən sonra həqiqi toy başlanarmış.

– Ba, nə pis qaydaymış! Bu nə qəribə toydur!

– Bu qayda heç mənim özümün də xoşuma gəlmir, ancaq mən neyləyim, belə imiş. Haqqında danışdığım tayfanın cəngavərləri gəlinin evinə gəlib orada nişanlanmağı özləri üçün həqarət sayardılar. İndi nağılını dediyim racə elə həmin o tayfadanmış. Bir dəfə o...

– Sən racənin harada hökmdar olduğunu axı heç demədin?

– O, Madura¹ ölkəsinin racəsi imiş. Hə, bir dəfə həmin racə...

– Əvvəlcə onun adını de.

Kəmalə bütün təfsilatı bilmək istəyirdi, nağılda hər bir xırda şeyi də deməyib keçmək olmaz. Romeş belə suallar veriləcəyini qabaqcadan bilsəydi, mükəmməl hazırlaşardı. İndi o, yəqin etmişdi ki, nağıl Kəmaləni nə qədər maraqlandırarsa da, o, söhbətin heç yerində yalana və yaxud dürist olmayan sözə dözməyəcəkdir.

Gözlənilməyən bu suala cavab vermək üçün bir qədər yubanıb düşündükdən sonra Romeş sözünə davam etdi:

– Madura hökmdarının adı Rancit Sinqh idi.

Qız da ucadan təkrar etdi:

– Rancit Sinqh, Maduranın hökmdarı. Yaxşı, sonra?

– Sonra əhvalat belə olmuşdu: bu racə gəzərgi bir xanəndədən eşidir ki, həmin o tayfaya mənsub başqa bir racənin gözəl bir qızı var.

¹ Madura – Hindistanın şimal-qərbində olan Pəncab ərazisinin qədim adı

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Bəs o ikinci racə kimdir?
– Belə fərz edək ki, o da Kançinin hökmdarı imiş.
– Fərz etmək nə üçün? Məgər o, həqiqətən racə deyilmiş?
– Yox, elə əsl belədir, doğrudan da, hər şey mənim dediyim kimidir. Yəqin, sən adını bilmək istəyirsən. Onun adı Amar Sinqh idi.

– Sən hələ o qızın adını da demədin... O, gözəl dediyin qızın adını.

– Hə, doğrudan, lap yadımdan çıxıb! Qızın adı... Onun adı... Hə, hə, yadıma düşdü. Onun adı Çandra idi.

– Qəribədir! Sən həmişə belə şeyləri yadımdan çıxarırsan. Bir dəfə mənim adıma da unutmuşdun.

– Audxanın¹ racəsi xanəndədən eşidən kimi...

– Bu Audxa racəsi haradan çıxdı? Sən axı Maduranın hökmdarından danışırıdın!

– Sən, yoxsa, elə güman edirsən ki, racə yalnız bir vilayətin hökmdarıymış? O həm Maduranın, həm də Audxanın hökmdarı olmuşdur.

– Onda gərək bu iki knyazlıq bir-birinin yanında ola?

– Bəli, lap bir-birinə yapışıq imiş.

Beləliklə, Romeş addımbaşı səhv edə-edə, bir-birinə zidd sözlər deyə-deyə, Kəmalənin suallarının köməyi ilə səhvlərini birtəhər düzəldə-düzəldə, nəhayət, qıza söylədi ki, Maduranın hökmdarı Rancit Sinqh, Kançi hökmdarının yanına qasid göndərib qızını istədi. Kançinin racəsi Amar Sinqh bu təklifdən çox şad olub razılıq verdi.

Belə olduqda, adaxlının kiçik qardaşı İndracit Sinqh qoşun götürür, bayraqlarını yellədə-yellədə təbillərin gurultusu altında, şeypurlar çala-çala Kançi knyazlığına doğru yola düşür və saray bağında düşərgə salır. Kançi şəhərində ziyafət başlanır. Şahın münəccimləri izdivac üçün xoş gün seçirlər. Təntənə ay qaranlığı olan günlərə, yəni on ikinci günə, gecəyarısından iki saat keçmişə təyin olunur.

¹ Audxa – Qanq vadisində ölkənin şimal-şərqində yerləşən bir knyazlıqdır.

Şahın qızı Çandranın toyu şərəfinə evlərin hamısı çiçəklərlə bəzədilmiş, hər yanda çilçıraqlar yanmış.

Amma şahzadə qız onu kimə əvə verdiklərini bilmirmiş. Qız anadan olarkən öncəgörən Paramananda Svami qızın atasına demişdi: “Sənin qızın planetlərin nəhs birləşmələri vaxtında anadan olub. Yadında saxla: toy zamanı o, adaxlısının adını eşitməməlidir”.

Təyin olunmuş saatda qız qılıncla toy ayinini keçdi.

İndracit Sinqh hədiyyələr gətirib qardaşının arvadını təbrik etdi. O, Lakşman Ramaya¹ sadıq olduğu kimi, Rancitə də sadıq idi. O, nəcib və zərif Çandranın rübənd altında qızarmış çöhrəsinə gözünün ucu ilə də baxmır. O yalnız qızın qırmızı lakla boyanmış, zıncırovlar asılmış balaca ayaqlarına baxır.

Toyun sabahısı günü İndracit qiymətli daş-qaşla bəzənmiş örtülü kəcavədə gəlinlə vətəninə yola düşür. Kançinin racəsi planetlərin nəhs birləşmələri haqqında öncəgörən Paramananda Svaminin sözlərini xatırlayaraq ürəyi sıxıla-sıxıla, sağ əlini qızın başına qoyaraq ona xeyir-dua verir. Anası isə Çandranı öpərkən gözünün yaşını saxlaya bilmir. Məbədlərin hamısında minlərcə kahin ayinlər icra edir ki, fəlakətin qarşısı alınsın.

Kançidən Madurayadək məsafə böyükdür, az qala, bir aylıq yoldur. Yola düşdüklərinin ikinci gecəsi karvan Vetası çayın sahilində düşərgə salır. Qoşunlar istirahətə hazırlaşanda meşədən məşəl işıqları görünür. İndracit kəşfiyyatçı dəstəsi göndərir ki, bunun nə olduğunu aydınlaşdırsınlar.

Qoşun nəfərlərindən biri qayıdıb şahzadəyə xəbər verir ki, onlar da şahzadənin tayfasına mənsubdurlar. Onlar da gəlini bəy evinə müşayiət edirlər. Bu yerlərdə yol çox təhlükəli olduğu üçün onlar şahzadədən xahiş edirlər ki, karvanı onların himayəsi altına versin. Şahzadə razı olarsa, onlar yolun bir hissəsini bərabər gedə bilərlər.

¹ *Lakşman və Rama* – hindlilərin qədim “Ramayana” dastanının qəhrəmanlarındandır. Rama öz qadını Sita ilə sürgünə getdikdə qardaşı Lakşman onların dalınca gedərək, hər bir təhlükə və məhrumiyyətlərinə şürik olur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

İndracit cavab verir ki, himayəyə ehtiyacı olanları himayə altına almaq bizim borcumuzdur, onları layiqincə mühafizə edin.

Beləliklə, hər iki dəstə birləşir.

Üçüncü gecə ay qaranlığının axırcı gecəsi idi. Karvanın qarşısında kiçik təpələr silsiləsi uzanırdı, arxa isə meşə idi.

Yorulmuş qoşun nəfərləri xırda cırcıramaların cırcırı və yaxındakı şələlənin səsi altında bərk yatırlar.

Qəflətən qalxmış səs-küydən hamı oyanır. Qoşun nəfərləri görürlər ki, Madura düşərgəsində bağlı atlar açılmış, başlarında cilov, noxta, gözləri hədəqdən çıxmış heyvanlar otərəf-butərəf qaçır, görünür, kim isə onların noxtalarını kəsmişdi. Hər yanda çadırlar od tutub yanır, aysız gecəni al-qırmızı şəfəq bürüyürdü.

Tamamilə aydın idi ki, düşərgəyə quldurlar hücum ediblər. Əlbəyaxa vuruşma başlanır. Qaranlıq gecədə özününkünü düşməndən ayırmaq mümkün olmur.

Qarışlıqdan istifadə edən quldurlar qənimətlər ələ keçirib, meşəlik təpənin dalında yox olurlar.

Vuruşma bitdikdən sonra məlum olur ki, şahzadə qız yoxdur. O, vahimə içində düşərgədən uzaqlaşarkən, qaçqınları öz adamları hesab edib onlara qoşulubdur.

Amma qaçqınlar o biri toy karvanının adamları imişlər. Çaxnaşmalar zamanı quldurlar ikinci karvanın gəlinini götürüb qaçmışlar. İkinci karvanın cəngavərləri Çandranı onlara müşayiəti tapşırılmış gəlin bilib, götürüb tələsik öz ölkələrinə yola düşmüşlər.

Onlar yoxsullaşmış nəsildən idilər. Mülkləri Kalinqada¹, dənizin kənarında idi. Çandra ilə itən gəlinin adaxlısı burada görüşürlər. Onun adı Çet Sinqh idi.

Çet Sinqhın anası gəlini qarşılamağa çıxır və onu evə gətirir. Qohum-əqrəba arasında pıçılداşma başlanır, onlar

¹ Kalinqa – Qoromandel sahilində Mədrəsin yaxınlığında əyalət

heyrət içərisində deyirlər ki, heç bir zaman belə gözəl görməmişlər.

Xoşbəxt Çet Sinqh Çandranı evinin Lakşmisi gördükdə ona hörmətlə yanaşır.

Sadiq qadın olan şahzadə qız Çet Sinqhi özünün əri hesab edərək, ömrü boyu ona arvad olmağı qərara alır.

Bir neçə gün keçəndən sonra təzə evlənənlər bir-birinə öyrəşirlər. Qızla söhbətindən birində Çet Sinqh birdən anlar ki, öz qadını hesab etdiyi bu qız şahzadə Çandraadır.

İYİRMİ ALTINCI FƏSİL

– Bəs sonra, sonra nə oldu? – Kəmalə səbirsizliklə soruşdu. O, az qala, nəfəsini kəsərək Romeşi diqqətlə dinləyirdi.

Romeş cavab verdi:

– Mənim bildiyim elə bura qədərdir. Sonrasından xəbərim yoxdur. Sən nağıl et görüm, sonra nə oldu.

– Yox, yox, belə olmaz! Sən özün sonrasını deyib qurtarmalısan!

– Mən düzünü deyirəm, nağılın hələ hamısı çap olunmayıb, son fəsillərin nə vaxt çapdan çıxacağını heç kəs bilmir.

Kəmalənin lap səbri tükəndi:

– Bədir! Gör sən nə qədər pissən! Sənin bu hərəkətin lap vicdansızlıqdır.

– Sən məni yox, bu kitabı yazanı danla. Mən indi səndən soruşmaq istəyirəm: səncə, Sinqh, Çandra ilə necə rəftar etməlidir?

Kəmalə uzun müddət çaya baxdı. Xeyli vaxt keçəndən sonra dedi:

– Mən bilmirəm o necə eləsin! Heç bir nəticəyə gələ bilmirəm.

Romeş bir qədər susub soruşdu:

– Bəlkə, o, hər şeyi açıb Çandraya desə, yaxşı olar?

– Hə, hə! Sən yaxşı tapdın, çünki o sükut etsə, axırı çox pis olar! Fəlakət olar! Doğrusunu demək hər şeydən yaxşıdır.

Romeş fikirləşmədən təkrar etdi:

– Elədir. Düz söz hər şeydən yaxşıdır. Qulaq as, Kəmalə, – o, bir neçə dəqiqədən sonra yenə dilləndi. – Hərgah...

– Hərgah nə?

– Belə təsəvvür et ki, mən Çet Sinqhəm, sən Çandra.

– Belə sözlər danışma! – Kəmalə alçaqdan qışqırdı. – Belə sözlər mənim heç xoşuma gəlmir.

– Yox, sən mənim sualıma cavab ver! Tutaq ki, lap belədir, onda mən nə etməliyəm və sən nə etməlisən?

Qız heç bir söz demədən kreslodan sıçrayıb qaçdı.

Umeş onların kayutunun astanasında oturub gözlərini çəkmədən çaya baxırdı.

– Səni heç qara basıbmı, gözüne qorxulu şeylər görünübümü, Umeş?

– Görünüb, ana.

Kəmalə yaxındakı toxunma kiçik kətli çəkib gətirdi. Oturduqdan sonra dedi:

– Danış görüm, səni necə qara basıb, nə görübsən?

Romeş hirsələnib qaçmış Kəmaləni geri çağırmadı.

İki-üç günlük ayın hilal parası qamış çəngəlliklərinin arxasında gizlənib yox oldu. Göyərtənin işığını keçirdilər. Matroslar və kapitan şam etmək üçün aşağı düşdülər. Nə birinci, nə də ikincidərəcəlidə başqa sənişinlərdən kimsə yox idi, üçüncüdərəcəlidə gedənlərsə, demək olar, hamısı sahilə çıxıb özlərinə yemək hazırlayırdı. Sahildə qaralan sıx kolların arxasında yaxınlıqdakı dükənlərin işığı görünürdü. Gur çayın qüdrətli axınından lövbər zəncirləri səslənir, böyük müqəddəs Qanqın nəfəsi arabir bütün gəmini diksindirirdi.

Romeş qarşısında açılan və ona tanış olmayan gecə mənzərəsinin heyranedici yeniliyini, qaranlığa bürünmüş intəhasız genişliyi seyr edərək, yenə öz varlığını sarsıdan, ruhunu

incidən məsələni həll etməyə çalışırdı. O çox yaxşı bilirdi ki, tez-gec ya Hemnolinidən, ya da Kəmalədən ayrılmalıdır. Hər ikisini saxlamaq heç bir vəchlə mümkün olan şey deyildi. Hemnolininin, hər halda, çıxış yolu vardır; o, Romeşi unuda bilər, başqasına ərə gedə bilər. Amma Kəmalə... Bu gen dünyada başqa heç bir sığınacağı olmadığı halda onu necə atmaq olar?

Lakin kişilərin xudpəsəndliyi hədsiz-hüduzsuzdur.

Hemnolininin onu unuda biləcəyi, dünyada bu qızın qeydinə qalanların varlığı, onun Hemnolini üçün tək olmadığı Romeşi heç də sakit edə bilmirdi. Hər şeydən əvvəl, bunların hamısı onu üzən təşvişi daha da artırırdı. Ona elə gəlirdi ki, indi Hemnolinini öz yanında dumanlı halda görür. Amma səssiz yalvarışla əllərini ona uzadarkən Hemnolini ondan əbədi uzaqlaşır, Romeş isə ona yaxınlaşa bilmir.

O, fikirlərin ağırlığı altında başını əlləri içinə aldı.

Harada isə, uzaq bir yerdə çaqqallar ulaşıdı. Kənddən sərt köpəklər çaqqalların səsinə səs verdilər.

Bu səslərdən ayılan Romeş başını yenə qaldırdı, sakit göyörtədə məhəccərdən yapışıb dayanmış Kəmaləni gördü.

Gənc kreslodan qalxıb ona yanaşdı:

– Nə üçün indiyə qədər yatmamısan, Kəmalə? Axı çox gecdir.

Qız soruşdu:

– Bəs sən özün yatmaq fikrində deyilsən?

– Mən də indi gələcəyəm. Sənə kayutda sağ tərəfdə yer salınmışdır. Məni gözləmə, tez ol, sən get.

Kəmalə daha bir kəlmə də demədən yavaş-yavaş öz kayutuna getdi. Axı o, Romeşə deyə bilməzdi ki, indicə vahiməli hekayələr eşitmişdir, kayut isə qaranlıqdır, orada kimsə yoxdur!

Onun səssiz, qətiyyətsiz addımlarından Romeş qızın həyəcanlı olduğunu hiss etdi, ürəyi sıxıldı. O dedi:

– Kəmalə, qorxma. Axı mənim kayutum səninki ilə yan-yanadır, ara qarını açıq qoyaram.

– Mən nədən qorxacağam? – Kəmalə cavab verdi və qətiyyətlə başını silkələdi.

Romeş kayutuna girən kimi çırağı keçirib yerinə uzandı. O, yenə fikirləşməyə başladı: “Kəmaləni heç cür atmaq olmaz. Deməli, əlvida, Hemnolini. Beləliklə, qərar qəbul olundu. Geriyə yol yoxdur... Rədd olsun tərəddüd!..”

Eyni zamanda Romeş hiss edirdi ki, Hemnolinidən ayrılmaq onun üçün ölümə bərabərdir. O daha uzana bilmədi, yataqdan qalxıb göyertəyə çıxdı. Lakin gecənin qaranlığında dayanarkən gənc birdən anladı ki, onun ruhi əzabı, şəxsi kədəri zamanın bütün intəhasızlığını və genişliyini doldura bilmir. Göy üzünə səpələnmiş ulduzlar sakit-sakit parlayır. Axı Romeşlə Hemnolininin cüzi əhvalatının onlara nə dəxli var? Bu əhvalat ulduzların heç vecinə də gəlmir! Belə ulduzlu payız gecələrindən hələ nə qədər olacaq. Bu çay da qumlu sahillərin xışıldayan qamışlarının, yatmış kəndlərə kölgə salan ağaclarının yanından keçərək, xoş ahəngli şırıltısını heç bir zaman kəsməyəcək! Romeş bütün qəm-qüssəsi, onun həyatının bütün ağırlıqları dəfn tonqalından qalan bir ovuc külə çevrildikdə və əbədi torpaqla qarışib yox olduqda belə, bu çay qıjiltı ilə axacaqdı.

İYİRMİ YEDDİNCİ FƏSİL

Kəmalə yuxudan oyanarkən hələ qaranlıq idi. O, ətrafa nəzər salaraq gördü ki, yanında kimsə yoxdur. Kəmalə yalnız indi yadına saldı ki, gecəni gəmidə keçirmişdir. Qız qarını yavaşca açaraq bayıra baxdı. Səssiz-səmirsiz suyun üzərini yüngül duman almışdı. Qaranlıq yavaş-yavaş əriyib bozuntul çənə çevrilirdi. Şərq tərəfdə, meşənin arxasında dan yeri söküləməyə, üfük işıqlanmağa başlamışdı. Bir az

sonra çayın poladı səthində orada-burada balıqçı qayıqlarının ağ yelkənləri görünməyə başladı.

Naməlum bir qüسسə Kəmalənin ürəyini sıxdı. Nə üçün payız şəfəqi bu gün özünün şən üzünü göstərmədi? Göyün üzü, sanki, göz yaşından dumanlanmışdır. Nə üçün qəhər onu boğur, gözləri hey yaşla dolur? Hələ dünən heç yadına da düşmürdü ki, onun nə qayınatası var, nə qayınanası, nə bir tanışısı var, nə də bir rəfiqəsi. Bəs bu gün nə oldu, nə üçün birdən tənhalığını, kimsəsizliyini yada saldı, hətta Romeşi belə özünə dayaq hesab etmədi? Nə üçün öz zəifliyini, qarşısındakı kainatın əzəmətini birdən-birə belə əzabla duymağa, düşünməyə başladı?

Kəmalə uzun müddət qapının ağzında sakitcə dayandı. İndi su ərimiş qızılın axını kimi parlayır, sanki, qığılıcıma saçır. Matroslar işə başladılar. Maşın gurlayıb guppuldadı. Kənd uşaqları lövbər zəncirlərinin səmindən və maşının gurultusundan lap tez oyanaraq dəstə ilə çayın sahilinə töküldülər.

Səs-küydən Romeş də oyandı, yataqdan qalxaraq Kəmalənin yatdığı kayuta getdi. Qız diksindi, daha da möhkəm büründü, elə bil, Romeşdən gizlənməyə çalışırdı.

Romeş soruşdu:

– Kəmalə, sən yuyunubsan?

Belə bir sualın üstündə Romeşə nə üçün hirsələndiyini, yəqin ki, qız izah edə bilməzdi, lakin Kəmalə, doğrudan da, hirsələnmişdi. Üzünü kənara çevirərək yalnız başını yırğaladı.

Romeş sözünə davam etdi:

– İndi hamı qalxacaq, amma sən hələ hazır deyilsən.

Kəmalə heç nə demədən kreslonun üstündən təzə sarisini və dəsmalı götürdü, Romeşin yanından keçərək vanna otağına getdi. Romeşin səhər-səhər onu yoluxmasını və onun qeydinə qalmasını Kəmalənin tamamilə lüzumsuz hesab etdiyini demək olmazdı, lakin Romeşin hərəkətlərində

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

nə isə bir həqarət duyulurdu. Kəmalə artıq hiss etmişdi ki, onunla münasibətdə Romeş müəyyən hüdudu keçmək istəmir. Yuxarıda dediyimiz kimi, Kəmalə qayınana evində yaşamamışdı, yaşlı qohumlarından olan qadınlar ona həya saxlamağı öyrətməmişdilər, buna görə də o bilmirdi ki, hansı hallarda üzünü örtmək ədəbdən hesab olunur. Lakin Kəmalə Romeşi qarşısında görərkən birdən hiss etdi ki, utandığından, elə bil, bütün vücudu donubdur.

O, çimdikdən sonra otağa qayıtdı və həmişəki kimi təsərrüfat işləri ilə məşğul oldu. Çiyindənən sallanan sarisinin ucundan asılan açarları götürüb çamadanı açdı, paltarını götürəndə gözü kiçik pul mücrüsünə sataşdı. Hələ dünən bu mücrü Kəmalə üçün fərəh mənbəyi idi, sanki, ona inam və müstəqillik hissi aşılayırdı. Qız mücrünü bağladıqdan sonra onu ehtiyatla paltarlarının arasına qoydu. Amma bu gün Kəmalə mücrünü əlinə götürdükdə heç bir həzz almadı. İndi ona elə gəlirdi ki, bu mücrü onun deyil, yalnız Romeşindir. Buna görə də əvvəllər duyduğu müstəqillik hissi indi onu tamamilə tərk etdi. Əksinə, Romeşin hədiyyəsi Kəmaləni ondan daha da asılı edirdi.

Romeş kayuta girərək soruşdu:

– Sən boş mücrüdə cin-şəyatın gördün-nədir? Niyə belə qaradınməz olubsan?

Qız mücrünü ona tərəf uzatdı:

– Götür, bu sənindir!

– Mən bunu nə eləyim?

– Sənə bir şey lazım olanda pul verərsən, mən də alaram.

– Bəs sənin özünə heç nə lazım deyil?

Qız çiyinlərini çəkərək ikimənalı cavab verdi:

– Pul mənim nəyimə lazım olacaq?

Romeş güldü:

– Bu sözləri ürəkdən təkrar edə bilən az adam tapılar, hər halda, Kəmalə, bu şey sənə lazım deyilsə, başqasına bağışla, mənə lazım deyil.

Kəmalə dinib-danışmadan mücrünü döşəmənin üstünə qoydu.

– Mənə bax, Kəmalə! – Romeş qıza müraciət etdi: – Doğrusunu söylə, olmaya, nağılı başa çatdırdığımı üçün məndən inciyibsən? Hirslənibsən?

Qız başını aşağı salıb dedi:

– Sənə kim dedi ki, mən hirslənmişəm?

– Hirslənməyibsənsə, bu mücrünü özündə saxla. Onda mən inanaram ki, düzünü deyirsən.

– Tutaq ki, mən hirslənmirəm, bunu niyə özümdə saxlayım? Şey sənindir, özün saxla.

– Dedim ki, bu, mənim deyil! Bilirsən ki, verdiyi hədiyyəni geri alan bir adam öləndən sonra dönüb cin olur.

Romeşin cin olmaqdan qorxduğunu gördükdə Kəmalə özünü saxlaya bilməyib qəhqəhə çəkib güldü. O gülə-gülə dedi:

– Ola bilməz ki, öz hədiyyəsini geri alanları cin etsinlər. Mən heç vaxt belə şey eşitməmişəm.

Kəmalənin bu gözlənilməz gülüşü onları barışdırdı.

Romeş soruşdu:

– Belə şeyləri sən kimdən eşidə bilərdin? Cin görəni kimi mütləq soruşarsan, o, sənə deyər ki, bu düzdür, ya yox.

Kəmalə marağından hətta yerindən azca qalxdı.

– Yox, doğrudan, sən əsl cinə rast gəlibsən?

– Əsl cinə yox, amma saxtalarına çox rast gəlmişəm. Ümumiyyətlə, dünyada həqiqi bir şeyə rast gəlmək çox çətinidir, – Romeş cavab verdi.

– Niyə axı? Amma Umeş deyir ki...

– Umeş. Umeş hələ kimdir?

– Bizimlə gedən oğlan. O deyir ki, cini öz gözləri ilə görüb.

– Əlbəttə, belə məsələlərdə mən Umeşlə heç bəhs etməyi bacarmaram. Onunla razılaşımağa məcbur olacağam.

Onlar söhbətə məşğul ikən, xeyli səydən sonra komanda gəmini dayazdan çıxarmağa müvəffəq oldu. Gəmi yerin-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

dən hərəkət edər-etməz sahildə başında səbət olan bir adam göründü. O, sahil boyu qaçır, əllərini oynadaraq, gəmini dayandırmağı xahiş edirdi. Lakin kapitan bu gecikmiş adamın fəryadına qətiyyənlə fikir vermədi. Sahildəki adam yalvara-yalvara Romeşə qışqırmağa başladı:

– Babu! Babu!

Romeş öz-özünə düşündü ki, yəqin, o, məni gəminin rəisi hesab edir və işarə ilə qandırmaq istədi ki, gəmini saxlamağa ixtiyarı yoxdur.

Birdən Kəmalə qışqırdı:

– O ki Umeşdir! Yox, yox, onu burada qoymayın, yazıqdır, onu gəmiyə götürün!

– Axı mənim xahişimlə gəmini dayandırmazlar, – Romeş cavab verdi.

Kəmalə təşviş içində çırpınırdı.

– De, gəmini dayandırınlar, xahiş elə, axı biz sahilənlər hələ çox uzaqlaşmamışıq!

Romeş kapitana müraciət edərək gəmini dayandırmağı xahiş etdi.

– Bu, qaydaya müvafiq deyildir, cənab, – kapitan Romeşin xahişini rədd etdi.

Bu vaxt Kəmalə də onlara yanaşdı:

– Onu burada qoyub getmək olmaz, heç olmasa, bir dəqi-qəliyə dayanın! Vay, yazıq Umeşim, – fəryad etməyə başladı.

Romeş maneələri aradan qaldırmaq və qanunları kənar etmək üçün ən sadə və təsirli üsula əl atdı. Mükafatdan yumşalan kapitan gəmini dayandırdı, lakin Umeş ayağını göyərtəyə qoyan kimi onu söyməyə başladı. Uşaq heç səsini də çıxarmadı: heç bir şey olmayıbmiş kimi, səbəti Kəmalənin ayağının yanına qoydu və kefi saz, gülməyə başladı.

Kəmalə keçirdiyi həyəcədən sonra hələ də özünə gələ bilmirdi.

– Niyə gülürsən? – o, uşağı məzəmmət edirdi. – Gəmini saxlamasaydılar, sən nə günlərə qalardın...

Umeş cavab əvəzinə səbəti çevirdi. Səbətdən hələ dəymemiş banan saxımları, bir neçə növ kahı, balqabaq və badımcan yerə tökülüb dağıldı.

Kəmalə əllərini bir-birinə vurub soruşdu:

– Sən bunların hamısını haradan tapdın?

Bu şeylərin tapılması üsulu haqqında Umeşin izahını hökumət orqanları heç vaxt kifayət hesab edə bilməzdilər. Dünən o, kəsmik və başqa şeylər üçün gedərkən təbiətin bu gözəl nemətlərinin kənd əhalisinin dirriklərində və damlarında bitdiyini görmüşdü. Bu gün o, sübh tezdən – gəmi yola düşməzdən bir az qabaq – sahilə enib, ev sahiblərindən icazə almadan xoşuna gələnleri seçib dərmışdi.

Romeş özündən çıxdı:

– Deməli, sən bunların hamısını başqalarının dirriyindən oğurlamısan?

Umeş sakit etiraz etdi:

– Oğurlamaq niyə? Orada bunlardan o qədər vardı ki! Mən isə lap az götürdüm. Buncuğazın onlara nə zərəri dəyə bilər?

– Sən elə bilirsen ki, az götürmək oğurlamaq deyildir? İtil gözümdən, oğru! Götür bunların hamısını, rədd ol buradan!

Umeş yalvarıcı bir nəzərlə Kəmaləyə baxdı:

– Anacan, bizlərdə buna piriq deyirlər. Bunun bişmiş çox dadlı olur. Bu da bax beto...¹

Romeş daha da qəzəbləndi:

– Götür piriqini də, cəhənnəm ol, yoxsa hamısını çaya tullayaram.

Uşaq yeni bir əmrə müntəzir halda başını qaldırıb Kəmaləyə baxdı. Qız getməsini işarə etdi. Onun bu hərəkətində uşaq özünə qarşı gizli bir rəğbət hiss etdi. Umeş tərəvəzləri səbətə doldurub itaətlə uzaqlaşdı.

– Bu heç yaxşı iş deyil, – Romeş Kəmaləyə müraciət etdi. – Uşağı belə yoldan çıxarmaq yaxşı deyil.

¹ *Piriq və beto* – salat növləri

Romeş məktub yazmaq üçün kayuta getdi. Kəmalə ətrafı boylanıb Umeşi gördü. O, ikincidərəcəlinin göyertəsi arxasında, maşın şöbəsinin yanında xörək bişirmək üçün ayrılmış yerdə oturmuşdu.

İkincidərəcəlidə sərnəşin yox idi. Kəmalə başdan ayağadək bürünərək oğlanın yanına gəldi. Soruşdu:

– Yoxsa sən hamısını tulladın?

– Yox, niyə tullayım ki! Hamısını bu hücrəyə yığmışam.

Kəmalə istədi özünü Umeşə hirsli göstərsin.

– Ancaq sən çox pis iş görübsən, Umeş. Bir də belə iş tutmazsan, eşitdinmi? Birdən gəmi getmiş olaydı?

Sonra Kəmalə anbara girib oradan qışqırdı:

– Bıçağı tez bura gətir!

Umeş bıçağı verdi, Kəmalə Umeşin gətirdiyi tərəvəzi söylə doğramağa başladı. Umeş dedi:

– Bu salata döyülmüş xardal qiyamət dad verərdi, anacan.

Kəmalə acıqla əmr etdi:

– Yaxşı, döy, hazırla!

Kəmalə Umeşlə danışarkən qəsdən özünü ciddi tuturdu. Qoy oğlan fikirləşməsin ki, Kəmalə onu təhqir edir. Ona görə də salata və badımcanı hazırlayarkən qaşqabaqlı görünürdü.

Heç ola bilərdi ki, Kəmalə kimi bir qız ata yurdundan məhrum olmuş bir uşağı müdafiə etməkdən boyun qaçırırsın? Tərəvəz oğurluğu kimi bir cinayətin bütün ağırlığını Kəmalə yaxşı başa düşürdü. Lakin o çox yaxşı hiss edirdi ki, bu yurdsuz uşağın kiçik qəlbində mehriban rəftar, nəvəziş və sığınacaq həsrəti nə qədər böyükdür. Axı bu uşaq yalnız Kəmaləni sevindirmək üçün gəmidən getmiş, tərəvəz oğurlamış, gəminin yola düşə biləcəyini heç ağılına da gətirməmişdi. Uşağın vəfası Kəmaləyə təsir etməyə bilərdimi?

Kəmalə ona nəsihət etdi:

– Umeş, dünənki kəsmikdən burada sənə saxlamışıq. Götür ye, ancaq bir də belə iş görmə, yaxşı yadında qalsın!

Bikef olan Umeş, nəhayət, mızıldaya-mızıldaya bu sözləri deyə bildi:

– Anacan, sən niyə bunu dünən yeməyibsən?

– Mən kəsmiyi sənin kimi sevmirəm, – Kəmalə cavab verdi. – Yaxşı, Umeş, indi balıqdan savayı bizim hər şeyimiz var. Balığı haradan tapaq?

– Ana, mən balıq tapa bilərdim, axı balığı pulsuz verməzlər.

Kəmalə yenə Umeşə öyüd verməyə başladı. Onun gözəl qaşları sıx çatıldı:

– Umeş, mən hələ indiyədək sənin kimi çətin başa düşən uşaq görməmişəm. Mən nə vaxt səni məcbur etmişəm ki, pulsuz bir şey tapasan?

Umeş başa düşmüşdü ki, Romeşdən pul istəmək Kəmalə üçün o qədər də asan iş deyil. Digər tərəfdən Romeş oğlanın, ümumiyyətlə, xoşuna gəlmirdi, buna görə də oğlan Romeşi nəzərə almırdı, bütün sadədil tədbirləri ilə yalnız Kəmaləni və özünü çətin vəziyyətdən çıxarmaq məqsədini güdürdü. O, badımcan, kahı və banan sarıdan arxayın idi. Lakin balıq məsələsini həll etməkdə aciz idi. Bu dünyada təmənnəsiz hörmətlə nə bir qətrə süd, nə də bir tikə balıq qazana bilərsən, hər şey pul tələb edir. Ona görə də Kəmalənin ehtiramını saxlayan kasıb oğlana bütün dünya amansız, sərt görünürdü.

Umeş günahkar görkəmlə Kəmaləyə dedi:

– Ana, sən Romeş-babudan beşcə paysa ala bilsəydin, mən sənə böyük bir çəkibalığı gətirərdim.

Kəmalə təşvişə düşdü:

– Yox, yox, mən bir də icazə vermərəm ki, sən gəmidən sahilə ayaq basasan, bir də sahildə qalsan, gəmi səni gözləməyəcək.

– Xeyr, gəmidən niyə gedim ki? Bu gün səhər bizim matroslar torla böyük bir balıq tutdular. Məncə, onlar, heç olmasa, yarısını satarlar.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Kəmalə bunu eşitcək tələsik bir rupi¹ Umeşə verib dedi:

– Artığımı gətirərsən!

Umeş balığı gətirdi, lakin pulun qalığını gətirmədi. Dedi ki, matroslar balığı bir rupidən əskiyə vermək istəmədilər. Kəmalə başa düşdü ki, Umeş yalan danışır və gülümsəyərək dedi:

– Qabaqdakı dayanacaqda pul xırdalamalı olacağım.

Umeş, heç bir şey olmayıbmiş kimi, sakitcə təsdiq etdi:

– Əlbəttə, mütləq xırdalamaq lazımdır. Rupini ki göstərdin, ümid eləmə ki, qalığını qaytaracaqlar.

Bu gün Romeş yeməyə başladıqda dedi:

– Nə ləzzətlidir! Bunların hamısını haradan tapdın? Qərribə işdir! Mən nə görürəm? Doğrudanmı, çəkibalığı başıdır? – O, balığı götürüb təntənə ilə qaldırdı. – Bəli, bu nə rəya, nə də sərabdır, bu, həqiqətən, balığın baş hissəsidir ki, buna surçinus rohita, yəni qırmızı çəkibalığı deyirlər.

Beləliklə, günorta yeməyi dinc və sakit qurtardı. Nahardan sonra Romeş göyertədə şezlonqda oturub istirahət edirdi. Kəmalə isə Umeşi yedirirdi. Qızardılmış balıq Umeşə o qədər xoş gəlmişdi ki, iştahası getdikcə artırdı. Nəhayət, gözü qorxmış Kəmalə dilə gəldi:

– Umeş, bəs deyilmi? Mən sənə axşam üçün də saxlamışam.

Təsərrüfat işləri ilə məşğul olan və şən zarafatlara uyan Kəmalə səhərki kədərinin tədricən necə yox olduğunu hiss etmədi.

Gün gəlib-keçdi. Günəş qüruba doğru enir və onun çəpəki şüaları qərb tərəfdən göyertə günlüyünün altına düşürdü. Batmaqda olan günəşin xəfif şüaları suda yırğalanan gəminin üzərində oynayırdı. Çiyinlərində sənək olan qadınlar tər payız otları bitən zəmilərin arası ilə uzanan cığırlarla hər iki sahildə çaya enir, axşam dəstəməzi üçün su aparırdılar.

¹ *Rupi* – Hindistanda əsas pul vahidi

Pani hazırlayıb qurtardıqdan sonra yuyunan, saçlarını darayan, paltarını dəyişən Kəmalə şam yeməyinə hazır olanda günəş qamışlığın arxasına keçib batmışdı. Gəmi limanların birində dünənki gecə kimi lövbər salıb dayandı.

Axşam yeməyinə hazırlaşmaq Kəmalənin vaxtını çox almadı, çünki səhər tərəvəzdən qalmışdı. Bu vaxt Romeş ona yaxınlaşıb dedi ki, gündüz çox yediyinə görə şam etməyəkdir.

Kəmalə pərt oldu:

– Heç nə istəmirsən? Bəlkə, qızardılmış balıqdan bir tikə yeyəsən?

Romeş kayuta gedərkən cavab verdi:

– Yox, istəmirəm.

Kəmalə suda bişmiş, yağda qızardılmış nə varsa Umeşin nimçəsinə doldurdu. Umeş soruşdu:

– Bəs sən niyə özünə heç nə saxlamadın?

– Mən yemişəm.

Beləliklə, Kəmalənin çayda üzən kiçik təsərrüfatının bugünkü işləri qurtarmışdı.

Ay yer üzünə şəfəq saçır, suda əks olunurdu. Yaxında kənd yox idi, sanki, bu aydın gecə, tər otlu yaşıl, izsiz, geniş çəltik tarlaları üzərində sevgilisini gözləyən qadın kimi keşik çəkirdi.

Sahildə, balaca dəmir çardağın altında yerləşən gəmi kontorunda sısqqa bir xidmətçi oturmuş, balaca neft çırağının işığında nəyisə hesablayırdı. Kontorun açıq qapısından Romeş onu yaxşı görürdü. Romeş dərin bir ah çəkib fikirləşdi: “Tale mənə belə bir cüzi, ancaq mürəkkəb olmayan yaşayış qismət etsəydi, mən özümü nə qədər xoşbəxt hesab edərdim. Kontor kitablarını yazıb-pozmaq, öz işini görmək, hesabda səhv olduqda sahibkarın söyüşünə dözmək və gecəyarıya yaxın çıxıb evinə getmək!”

Nəhayət, kontorda işıq söndü. Kontor xidmətçisi qapını bağladı. Yəqin ki, gecənin soyuğundan özünü qorumaq

üçün şərflə boyun-boğazını möhkəm sarıyıb yola düşdü. Onun qaməti qaranlıqda, tarlaların içərisində yavaş-yavaş görünməz oldu.

Romeş Kəmalənin məhəccərə söykənərək çoxdan bəri onun arxasında dayandığını gördü. Kəmalə ümid edirdi ki, axşam Romeş onu çağıracaqdır. Lakin təsərrüfat işlərinin çoxdan qurtarmasına baxmayaraq, Romeş onun dalınca gəlməmişdi. Belə olduqda, Kəmalə özü səssiz-səmirsiz göyertəyə çıxdı. Birdən o səndələdi və yerindən tərpnəməyə təqəti olmadı. Ayın şəffaf işığı Romeşin düz üzünə düşürdü, üzünün ifadəsindən anlaşılırdı ki, Romeş bu saat buradan çox-uzaqlardadır və onun fikirlərində Kəmaləyə yer yoxdur. Elə bil, fikrə qərq olmuş Romeşlə bu kimsəsiz qız arasında başdan-ayağa ay işığından paltar geyən və sükut əlaməti olaraq barmağını dodaqlarına dayayan gecə keşik çəkirdi.

Romeş başını əllərinə alaraq masanın üstünə qoyduqda, Kəmalə səssizcə, ehtiyatla çəkilib öz kayutuna getdi. Qız qədəmlərini olduqca yavaş-yavaş qoyurdu, çalışırdı ki, Romeşi axtardığını o bilməsin.

Kayut qaranlıq və boş idi. Qız içəri girəndə qeyri-ixtiyari diksindi. Kəmalə özünü kimsəsiz, tək-tənha, tək edilmiş hiss edir, darısqal kayut isə naməlum dəhşətli bir yırtıcının nəhəng ağzı kimi onun qarşısında qaralırdı. Lakin o, hara qaçsın?

Elə bir künc-bucaq varmı ki, o, sakit və rahat başını əysin və gözlərini yumub fikirləşsin: “Mən indi öz evimdəyəm”. Kəmalə kayuta baxıb geri çəkildəndə Romeşin çətirinə ilişdi, çətir üzərinə dəmir çəkilmiş sandığın üstünə düşüb səs çıxardı. Səsdən diksinən Romeş başını qaldıraraq kreslodan qalxarkən Kəmaləni öz yataq otağının qapısında gördü. O soruşdu:

– Nə olub, Kəmalə? Mən elə bilirdim sən çoxdan yatıbsan. Bəlkə, sən qorxursan? Elə isə mən daha burada qalmaram, gedib yataram. Sənin kayutunun qapısını yenə açıq qoyaram.

Kəmalə təhqir olunmuş kimi etirazla:

– Qorxmuram. Yox, nə danışırısan? – deyərək tələsik kayuta girib, Romeşin açdığı qapını örtüdü. Sonra yatağına sərildi, örtüyü başına çəkdi, onun bu dünyada daha heç kəsi yoxdur! O, öz kimsəsizliyini ürək ağrısı ilə hiss etdi və qəlbi üsyan qaldırdı: nə bir müdafiəçisi və nə də azadlığı yox ikən o, nə üçün yaşasın?

Gecə onun üçün çox uzun və əzablı keçdi. Qonşu kayutdakı Romeş çoxdan yatmışdı. Lakin Kəmalənin gözüne yuxu getmirdi. Kəmalə addımlarını yavaşca, ehtiyatla ata-ata göyertəyə çıxdı. Məhəccərdən yapışıb gözünü sahile zillədi. Heç bir yerdən səs-səmir eşidilmirdi. Ay batmaq üzrə idi. Çayın hər iki sahilindəki çəmənlərin arasına səpələnmiş dar cığıruları seçmək mümkün deyildi. Buna baxmayaraq, Kəmalə gözlərini o tərəflərdən çəkmirdi. Neçə arvad sənəklərini çayda doldurub bu cığırılarla evə qayıdır! Ev! Bu söz Kəmalənin yadına düşəndə ürəyi, sanki, sinəsindən sıçrayıb çıxmaq istədi. Heç olmasa, onun balaca daxması olaydı! Hanı onun belə daxması? Boş, qupquru sahil üfüqdən-üfüqə uzanaraq uzaqlarda yox olurdu. Göy sükuta dalmışdı. Gərəksiz göy, gərəksiz torpaq! Bu zərif, incə qız üçün hədsiz-hüduzsuz genişliyin nə mənası varmış! Axı bu böyük kainatda Kəmalənin kiçik bir daxması da yox idi!

Birdən Kəmalə diksindi. O, yaxında bir adamın dayan-
dığını hiss etdi.

– Qorxma, anacan, mənəm, Umeşəm. Gecədən çox keçib. Sən niyə yatmırsan?

Bütün bu uzun, məşəqqətli gecə ərzində onun gözü yaşarmamışdı. İndi isə onun göz yaşları sel kimi axırdı. Kəmalə onları saxlamaqda aciz idi, göz yaşları iri dam-lalarla axır, dayanmadan axırdı. O, başını aşağı salıb, üzünü Umeşdən çevirmişdi. Nəmin çoxluğundan ağırlaşmış bulud səmada məqsədsiz, lüzumsuz üzür, lakin yurdsuz-yuvasız küləyə rast gələr-gəlməz bir an içərisində bütün ağırlığı,

bütün yaşı axıb tökülür. Kəmalə də bədbəxt, yurdsuz bir uşaqdan qayğıkeşlik gördükdə, mehriban bir söz eşitdikdə ağır bir yük kimi ürəyinə dolmuş göz yaşlarını saxlaya bilmədi. O nə isə demək istəyir, lakin göz yaşları, hönkürtü onu boğurdu.

Umeş özünü itirmişdi, Kəmaləyə necə təsəlli verəcəyini bilmirdi. Nəhayət, uzunsürən sükutdan sonra o, birdən dedi:

– Ana, mənə verdiyin rupidən yeddi ann qalıb.

Bu zaman Kəmalənin göz yaşı ehtiyatı qurtarırdı, Umeşin belə gözlənilməyən və yersiz haqq-hesabını eşitdikdə xəfif bir təbəssüm onun üzünü işıqlandırır.

Kəmalə mehribanlıqla dedi:

– Yaxşı, özün üçün saxla. İndi tez ol, get yat.

Ay ağacların arxasında yox oldu. Kəmalə kayuta qayıdıb uzandı, onun yorulmuş gözləri bu dəfə dərhal qapandı. Səhər günəşi Kəmalənin kayutunun qarısını döydükdə o, şirin yuxuda idi.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Səhər Kəmalə özünü bir az ağır hiss edirdi. Bu gün hər şey onun gözünə tutqun və sönük görünürdü. Günəşin şüaları da, suyun səthi də, hətta sahiləki meşələr də uzaq səfərdən gəlmiş yolçu kimi yorğun görünürdü.

Umeş təsərrüfat işlərində Kəmaləyə yardım etməyə gəlirdikdə o, yorğun bir səslə:

– Get buradan, Umeş, bu gün mənim zəhləmi aparma, – dedi.

Lakin Umeşin pərt olmaq fikri yox idi. O:

– Nə danışırsan, anacan, – cavab verdi. – Mən sənin zəhləni aparmaq üçün deyil, xardalı döymək üçün gəlmişəm.

Səhər Romeş Kəmaləni yorğun, əzgin gördükdə soruşdu:
– Xəstə deyilsən ki, Kəmalə?

Kəmalə başını yellədi, cavab vermədən mətbəxə getdi.

Romeş başa düşürdü ki, vəziyyət günü-gündən ağırlaşır, mümkün qədər tez, qəti bir qərara gəlmək lazımdır. O, belə qərara gəldi ki, vəziyyəti olduğu kimi açıb Hemnoliniyə söyləsə, həqiqi borcunun nədən ibarət olduğunu daha yaxşı başa düşər.

O, keyli fikirləşdikdən sonra Hemnoliniyə məktub yazmağa başladı. Bir məktub yazdı, lakin xoşuna gəlmədiyini üçün yenidən cırmışdı ki, birdən ona:

– Adınız nədir, cənab? – sual verdilər.

Romeş diksinib başını qaldırdı.

Onun qarşısında yaşı ötmüş bir adam dayanmışdı. Onun ağ bıığı var idi. Başının ön tərəfi dazlaşmışdı. Bu adam Romeşi məktub yazmaqdan ayırdığı üçün utanan kimi oldu, çünki Romeşin bütün fikrinin yazdığı məktubda olduğunu görmüşdü.

Yaşlı kişi söhbətə başladı:

– Siz brəhmənsiniz? Salam. Sizin adınız Romeş-babudur, bilirəm. Bizdə belə bir qayda var: tanış olarkən adı soruşurlar. Bu, adi nəzakət qaydasıdır. Doğrudur, indi bir çoxlarına bu adət xoş gəlmir. Hirsənibsinizsə, məndən intiqam alın, mənim adımlı soruşun, mən sizə öz adımlı, atamın adımlı, babamın da adımlı söyləyə bilərəm.

Romeş güldü:

– Mənim qəzəbim o qədər də böyük deyil. Təkcə adımlı bilsəm, razı qalaram.

– Mənim adımlı Troylokiya Çokrobortidir. Lakin burada, qərbdə mən “əmi” adı ilə tanınmışam. Əlbəttə, siz tarixi öyrənməmiş deyilsiniz. Bharata qədim Hindistanın hökmdarı olmuş və Çokroborti racəsi adımlı daşımışdır. Mən də onun kimi bütün qərb vilayəti üçün “Çokroborti əmiyəm”. Qərbə səyahət etsəniz, adımlı mütləq eşidəcəksiniz. Yeri gəlmişkən soruşum: səfəriniz harayadır?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Romeş dedi:

– Harada düşəcəyimizi hələ indiyə kimi qət etməmişəm.

– Harada düşəcəyinizi tələsmədən həll edə bilərsiniz.

Gəmiyə minəndə yubanmaq olmaz.

– Mən Qoyyalondoda qatardan düşən kimi gəminin yola çıxmağa hazır olduğunu gördüm və fikirləşdim ki, hər-gah çox götür-qoy eləsəm, gəmi mənsiz yola düşəcəkdir. Beləliklə, mən lazım olan yerdə diribaşlıq göstərdim.

– Sizin kimi adamlara böyük hörmət bəsləyirəm. Sizinlə mən bir-birimizin tamamilə əksinəyik. Mən hər şeyi qabaq-cadan qət edib, sonra gəmiyə otururam. Ona görə ki, təbiə-timə görə, mən çox cəsarətsizəm. Bu, zarafat deyil! Yola düşməyi qət etmişsiniz, lakin hara getdiyinizi özünüz də bilmirsiniz. Arvadınız da sizinlə gedir?

Romeş azacıq ləngidi: bilmədi yaşlı kişiyyə müsbət cavab versin, ya yox. Onun ləngidiyini gördükdə Çokroborti dedi:

– Məni bağışlayın, əlbəttə, siz arvadınızla gedirsiniz. Mən bunu etibarlı mənbələrdən bilirəm. Sizin arvadınız o balaca otaqda xörək bişirir. Getdikcə artmaqda olan işta-hama görə mətbəx axtararkən məni aparıb ora çıxardı. Mən ona dedim: “Qorxma, ana, mən qərbi vilayətin Çokroborti əmisiyəm. Mənə belə gəldi ki, elə bil, Onnopurna¹ təsadüf etmişəm”. Mən sizin arvadınıza belə dedim: “Hərgah sən mətbəx sahibi olduğun halda, mənə xörək verməsən, mən məhv olacağam”. O, xəfifcə gülümsədi, lakin elə nəvazişlə gülümsədi ki, mən o dəqiqə başa düşdüm ki, iş öz qayda-sındadır, narahat olmağa dəyməz. Bilirsinizmi, mən yola düşməzdən qabaq həmişə təqvimdə uğurlu gün axtarıram. Lakin budəfəki kimi müvəffəqiyyətli gün nəсібim olmamışdır. Siz məşğulsunuz, sizə mane olmaq istəmirəm. İcazə ver-səydiniz, gedib arvadınıza kömək edərdim. Biz var ikən onun zərif əlləri nə üçün əziyyət çəksin? Yox, yox, siz yazmaqda

¹ *Onnopurn* – Durqanı təcəssüm etdirənlərdən biridir. Hindistan əsati-rində Durqa yaratmaq və dağıtmaq ilahəsidir. Benqaliyada bu ilahəyə böyük hörmət bəsləyirlər. Bütün dünyanı doyuran Durqadır.

olun, ayağa durmağa ehtiyac yoxdur. Mən xanımınızla tanış olmağın təhərini bilirəm.

Çokroborti bunu deyərək Romeşlə xudahafizləşib mətbəxə getdi.

Qoca mətbəxə girəndə dedi:

– Buradan nə gözəl iy gəlir, dadına baxmadan bilmək olar ki, balığı öz yağında bişiribsiniz. Mən də sənə tamarind¹ şərbəti hazırlayacağam. Qızmar qərbdə yaşamayanlar bu şərbəti layiqincə hazırlaya bilməzlər. Sən, yəqin, deyəcəksən ki, qoca özü də bilmir nə danışıır. Axı burada tamarind yoxdur, bəs şərbəti nədən hazırlayacaq? Ancaq mən ki buradayam, tamarindin dərini çəkmə! Səbrin olsun, hamısını taparam!

O, qəzetə bükülmüş saxsı küpədə şirə gətirdi.

– Hazırladığım şərbətdən bugünlüyə sənə nə qədər lazımdırsa, götür, qalanını qoy, üç gün qalıb qıçqırsın. Sonra dadına baxanda deyəcəksən: “Əmi özünü çox tərifləyən olsa da, şərbəti çox gözəl hazırlayıb”. Ana, sən get yuyun, gecdir. Xörək işini mən özüm sahmana salaram. Qorxma, bu işdə mənim səriştəm var. Arvadım həmişə xəstə olur. Onun iştahasını artırmaq üçün hey ona tamarind şərbəti hazırlayıram. Görürəm, qocaya gülürsən, amma dediklərimin hamısı doğrudur, zarafat eləmirəm!

Kəmalə dedi:

– Onda şərbət hazırlamağı mənə də öyrədərsiniz.

– Dayan, bir səbrin olsun! Məgər biliyi belə tez əldə etmək olar? Bir günün içində mən bildiyimi sənə öyrətsəm, bütün qüvvəsini itirər. Sarasvati ilahəsi də məndən narazı qalar. Əvvəl gərək sən bir neçə gün qocaya hörmət edəsən! Mənim ürəyimi ələ almaq üçün nə etmək lazım olduğunu düşünməyə səni məcbur eləməyəm, özüm hamısını izah edəyəm. Mən hər şeydən artıq panı sevirəm, amma mənim

¹ *Tamarind* – paxla fəsiləsinə mənsub ağacdır. Limonad, şərbət, konfet hazırlarkən bu ağacın meyvəsindən istifadə edirlər.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

döyülməmiş qozdan xoşum gəlmir. Gördüyün kimi, mənim ürəyimi ələ almaq asan deyil. Lakin sən öz xoş təbəssümünlə, demək olar ki, buna nail olubsan. Bəs bu kimdir? Adın nədir?

Umeş cavab vermədi. O hirsələnmişdi, çünki Kəmalənin ürəyini ələ almaq işində qocanı özünə rəqib hesab edirdi. Qız Umeşin yerinə cavab verdi:

– Onun adı Umeşdir.

– Qəşəng oğlandır. O elələrindəndir ki, fikrini birdən anlamaq olmaz. Sən görərsən, biz dostlaşacağıq. Vaxtını itirmə, ana, mən gərək şərbəti tez hazırlayıb qurtaram.

Kəmalə həyatında nə isə bir boşluq hiss edirdi, qoca öz gəlişi ilə bu boşluğu yox etdi. Hətta Romeş də indi özünü nədənsə rahat hiss etməyə başlamışdı. Romeşin indiki rəftarı ilə Kəmaləni öz arvadı saydığı o ilk aylardakı sərbəst əlaqələri arasında nə qədər böyük fərq var idi! Bu dəyişiklik də qızın ürəyini yaralamaya bilməzdi. İndi, Çokroborti gəldikdən sonra Romeş ümid edirdi ki, qoca Kəmalənin fikrini, heç olmasa, bir azacıq ondan ayırır, Romeş də ürəyinin yaralarını sağaltmağa imkan tapar.

Kəmalə Romeşin kayutuna yaxınlaşaraq qapının yanında dayandı. Kəmalə bu cansıxıcı və boş günorta saatlarını Çokroborti ilə keçirmək istəyirdi, lakin o, qızı gördükdə etiraz etdi:

– Yox, yox, ana! Belə olmaz, bu olmadı.

Kəmalə qocanın nədən narazı qaldığına təəccüb edib, səbəbini bilmək istədi. Qoca dedi:

– Ayaqqabını deyirəm! Əlbəttə, bu, sənin öz işindir, Romeş-babu. Amma nə deyirsinizsə deyin, mənim əqidəm-cə, siz yaxşı iş görmürsünüz. Doğma torpağımız pəncələrin toxunmasından murdar olur. Necə bilirsiniz, Rama Sitanın ayağına douson ayaqqabısı geydirsəydi, Lakşman on dörd ili onunla birlikdə keçirə bilərdimi? Heç vaxt! Məni dinləyir-kən Romeş-babu gülür və ürəyində məndən narazıdır. Mən

sizə deməliyəm ki, Romeş-babu, siz yaxşı iş görmürsünüz. Kim düşünmədən, haraya gedəcəyini qət etmədən, gəminin fitini eşidən kimi birbaşa gəminin üstünə yüyürər?

Romeş gülərək dedi:

– Əmi, bizim harada düşməyimizi siz təyin etsəydiniz, nə olardı ki? Sizin məsləhətiniz bizə gəmi fitindən yaxşı təsir edər.

– Amma mən görürəm ki, sizin fikirləriniz hər dəqiqə dəyişir. Halbuki hələ məni yenicə tanıyırsınız. Yaxşı, Hacıpurda düşün. Əziz qız, Hacıpurda düşmək istərdinmi? Orada qızılgül plantasiyaları sizə nəşə verir. Sənin ehtiramını saxlayan bu qoca da orada yaşayır.

Romeş suallı nəzərlə Kəmaləyə baxdıqda o, razılıq ifadəsi olaraq başını əydi.

Bundan sonra Çokroborti ilə Umeş utanıb sıxılan Kəmalənin kayutunda müşavirə təşkil etdilər. Romeş isə ağır bir ah çəkib, göyərtədə qaldı. Günorta idi. Günəşin altında qızmış gəmi dalğalar üzərində yavaş-yavaş yırğalanırdı. Payız günəşinin şüaları altında cilvələnən mənzərələr Romeşin gözü qarşısında qəribə yuxular kimi bir-birini əvəz edirdi. Onun gözləri önündə gah çəltik tarlaları, gah qayıqların dayandığı limanlar, gah suyun yığıdığı qumluqlar, gah da tək qalmış kənd evi bir-birini əvəz edirdi. Romeşin gözüne bəzən günəşin altındakı dükanın dəmir damı, bəzən köhnə banyanın kölgəsində bərəni gözləyən yolçular dəyir, arxada qalırdılar.

Payızın xoş günorta sükutunda qonşu kayutdan Kəmalənin şən və zərif gülüşü arabir eşidilirdi. Romeşin ürəyi bu gülüşə səs verirdi. Ətrafda hər şey gör necə gözəl və ondan nə qədər uzaqdır. Onun pozulmuş həyatını bütün bu gözəlliklərdən nə qədər dəhşətli bir zərbə ayırmışdır!

İYİRMİ DOQQUZUNCU FƏSİL

Kəmalə cavan idi. Ona görə də o, şübhələri və qəm-qüssəni uzun müddət ürəyinə salmadı.

Bu son günlər Romeşin hərəkətlərini düşünmək üçün onun vaxtı olmurdu. Sel maneəyə təsadüf etdikdə daha da şiddətlə çağlamağa başladığı kimi, Kəmalənin də sakit fikirləri Romeşin ona anlaşılmaz münasibətinə təsadüf etdikdə burulğan kimi hərlənməyə başlayırdı. Qoca Çokrobortinin gəlişi, şən zarafatlar, təsərrüfat qayğıları – bunların hamısı çətinliklərə qatlaşmaq məsələsində Kəmaləyə kömək etdi. Təşvişlə dolu düşüncələr sürətlə ötüb-keçdi, Kəmalə daha fikirləşmirdi.

Bu şəfəqli payız günlərində çayın mənzərələri xüsusilə gözəl idi. Suyun cılvələnərək qızıla çalan fonunda təsərrüfat işləri ilə tamamlanan günlər sadə poemanın səhifələri kimi gözdən tez keçirdi.

Adət üzrə, gün həmişəki qayğılarla başlanırdı. Umeş daha gəmiyə gecikmirdi. Lakin hər dəfə səbəti dolu qayırdı. Onun dolu qayıtması balaca mətbəxdə hamını dirçəldir, səs-küy qoparırdı.

– Bu nədir, yoxsa balqabaqdır? İlahi, bu paxlaları o, haradan tapıb? Bir bax, əmi, bir bax, bu ki turşuya qoyulmuş çuğundurdu! Belə uzaq yerlərdə bunların tapıla biləcəyini mən heç ağılıma da gətirə bilməzdim.

Hər səhər səbət dolu gələndə belə şən səslər ucalırdı. Yalnız Romeş gəldikdə ahəng pozulurdu: o, daima uşağın oğurluq etməsindən şübhələnirdi.

Belə hallarda Kəmalə acıqlanaraq deyirdi:

– Boş sözdür, pulları mən öz əlimlə saymışam.

– Sən ona ikiqat qazanmaq üçün imkan yaradırsan. O həm puldan götürür, həm də tərəvəz oğurlayır, – Romeş cavab verir, sonra Umeşə müraciətlə tələb edirdi:

– Yaxşı, bir hesabla görək, nə qədər xərcləmişən.

Umeş neçə dəfə hesablaydısa, həmişə müxtəlif rəqəmlər alırdı. Lakin dəqiq hesablayanda belə Umeşin xərclədiyi pul ona verilən puldan çox çıxırdı. Ancaq bu, Umeşin heç vecinə də gəlmirdi. O deyirdi:

– Mən yaxşı hesablamağı bacarsaydım, bu halda olardımı? Yəqin ki, indi vergiyiğan olmuşdum, elə deyilmi?

Belə hallarda Çokroborti Romeşə məsləhət görürdü ki, sorğu-sualı nahardan sonraya saxlasın, çünki yeməkdən sonra hər şeyi layiqlicə müzakirə etmək olardı.

Çokroborti deyirdi:

– Mən bu zirək uşağı tərifləməyə bilmərəm. Əziz Romeş, tapmaq, əldə etmək az iş deyildir. Belə bir bacarıq hər kəsin işi deyil. Əlbəttə, bu işə yiyələnməyə hamı çalışır, lakin bəziləri müvəffəq olurlar. Romeş-babu, bu işdə mənim azacıq təcrübəm var. Bax indi paxla mövsümü deyil. Nabeləd yerdə səhərin gözündə az uşaq olar ki, paxla tapa bilsin. Şübhələnməyə qalsa, hamı şübhələnə bilər, amma axtarıb tapmaq, əliboş qayıtmamaq mindəbirinin işidir.

Romeş sözündə inad edərək:

– Yox, hər halda, bu, yaxşı iş deyil, əmi. Siz ona bəraət qazandırmaqda haqlı deyilsiniz, – dedi.

– Bu yazıq uşağın, onsuz da, istedadı azdır. Olub-qalan istedadı da, xüsusilə biz gəmidə ikən təqdir edilməsə, itib-gedəcək. Mənə bax, Umeş, sabah mənə nim¹ yarpağı taparsan. Unutma ki, bu yarpaqların ən yaxşısı ağacın yuxarısında olur. Bizim Yacurvet² demişdir ki, suktuni³ lap vacibdir. Amma bəsdir, Yacurveti qoyaq bir tərəfə, biz, onsuz da, gecikmişik. Umeş, cəld ol, tərəvəzi yaxşıca yu, gətir bura. Ancaq cəld ol!

Romeş Umeşdən nə qədər şübhələnir və onu nə qədər danlaydısa, uşaq Kəmaləyə bir o qədər artıq mehr salırdı. Çokroborti onlara qoşulduqdan sonra isə Kəmalənin dəstəsi

¹ Nim – yarpaqlarından dərman hazırlanan ağac

² Yacurvet – təbabətə aid qədim kitab

³ Suktuni – ədviyyə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Romeşdən heç asılı olmadı. Romeş özünün soyuq idrakı ilə bir tərəfdə durmuşdu. Kəmalə, Umeş və Çokroborti isə digər tərəfdə idilər. Ümumi qayğıları, əyləncələri, bir-birinə rəğbət hissi bunları birləşdirirdi. Çokrobortinin Kəmaləyə ehtiramı getdikcə artırdı. Bu, Romeşi məcbur etdi ki, o, Kəmaləyə yeni bir nəzərlə baxsın. Bununla belə, o, Kəmalənin dəstəsinə qoşulmurdu. Romeş su tutumu böyük olan, dayazlıq üzündən sahilə gələ bilməyən və qurudan müəyyən məsafədə lövbər salıb uzaqdan baxmağa məcbur olan gəmini xatırladırdı. Halbuki balaca balıqçı qayıqları sahilə sərbəst yanaşırdılar.

Aydın bədirlənməsinə az qalmışdı. Bir dəfə müsafirlər səhər tezdən qalxaraq, göy üzünü qara buludlar aldığı görüldü. Külək daima dəyişirdi. Bir neçə dəfə yağış səpələdi, sonra kəsdi. Yenə günəşin şüaları qorxa-qorxa göründü. Çayın ortasında bir dənə də olsun kiçik gəmi qalmadı. Onlardan sahilə hələ çata bilməyənlər təhlükə altında idilər. Su dalınca çaya gələn qızlar bu gün limanda dayanmırdılar. Arabir qalın buludların arasından özünə yol tapan bəla xəbərçisi – parıltılar çayın səthinə işıq salır və yenə yox olurdu. Böyük Qanqın dalğaları sahilə hücum çəkir, gurultu ilə parçalanırdı.

Gəmi öz yoluna davam edirdi.

Belə çətin vəziyyətdə Kəmalənin təsərrüfat işləri pis gedirdi.

Çokroborti göyə baxaraq dedi:

– Ana, biz hər şeyi indidən hazırlamalıyıq ki, axşam bişirmək işimiz çətin olmasın. Sən tərəvəzi bişirməkdə ol, mən xəmiri yoğurum.

Bu gün xörəyin hazırlanması çox vaxt apardı. Külək getdikcə şiddətlənir, az qalırdı qasırgaya çevrilsin. Coşqun çayın üzünü ağ köpüklər tutmuşdu. Buludların arxasında günəşin batıb-batmadığını təyin etmək mümkün deyildi. Gəmi həmişəki vaxtından tez lövbər saldı.

Qaranlıq çökdü. Bulud parçaları arasından arabir çıxan ayın xəstə və ağarmış üzündə təbəssüm görünürdü. Külək

şiddətlə əsirdi. Nəhayət, güclü yağış başladı, tufan qopdu. Kəmalə bir dəfə gəmi fəlakətini görmüşdü. İndi təbiətin kor-təbii qüvvələrinin qeyzi onun canına qorxu salmışdı. Axşam Romeş onun yanına gəldi. Ona ürək-dirək vermək istədi:

– Sən gəmidən qorxma, Kəmalə, rahat yata bilərsən. Mən səninlə yanaşı kayutdayam. Özüm də tez yatmayacağam.

Bu vaxt Çokroborti qapıya yanaşdı:

– Əzizim, heç şeydən qorxma. Tufanlar atası cəsərət edib sənə toxuna bilməz, – dedi.

Tufanlar atasının nə qədər böyük hökmə malik olduğunu söyləmək çətindir. Lakin şiddətlənmiş qasırga təhlükəsinin nədən ibarət olduğunu Kəmalə çox yaxşı bilirdi. Ona görə qız qapının yanına qaçaraq yalvardı:

– Xahiş edirəm, əmi, bir az mənimlə otur.

Qoca karıxmış halda cavab verdi:

– Hə, yəqin, indi yatmaq vaxtıdır.

Lakin kayuta girdikdə Romeşi orada görmədi. Qoca təəcüb etdi:

– Bəs Romeş-babu necə olub? Tərəvəz oğurlamağa getməyib ki? Belə şeyləri ki o, özünə rəva görməz.

Romeşin səsi eşidildi:

– Əmi, sizsiniz? Mən burada, qonşu kayutdayam.

Qoca başını Romeşin kayutuna uzatdıqda onu yarıuzanmış halda çıraq işığında mütaliə edən gördü. Ona müraciət edərək:

– Nə üçün arvadınızı tək buraxırsınız? – dedi. – Məgər siz görmürsünüzmü, o, qorxu içindədir? Kitabla tufanı sakit etmək olmaz. Onu bir tərəfə tullayıb bura gəlin.

Kəmalə dəhşətli həyəcan içərisində özünü itirərək Çokrobortinin əlindən tutub titrək səslə:

– Yox, yox, mehriban əmi, lazım deyil! – yalvarmağa başladı.

Tufanın nərəsi Kəmalənin sözlərini eşitməyə mane oldu. Lakin təəcüb qalmış Çokroborti tələsik geri döndü.

Romeş kitabı kənara qoyub Kəmalənin kayutuna girəndə soruşdu:

– Çokroborti əmi, nə olub? Deyəsən, Kəmalə sizi...

Kəmalə Romeşin üzünə baxmadan dedi:

– Yox, yox, mən onu elə-belə söhbətə çağırmışam!

Kəmalənin əksinə danışan, onunla bəhs edən yox idi. Bəlkə, o özü izah edə bilməzdi ki, onu kim tez-tez “yox” deməyə məcbur edir. Bu “yox” sözü ilə, sanki, o demək istəyirdi: “Elə güman etmə ki, mənə ürək-dirək vermək lazımdır. Yox, mənim buna ehtiyacım yoxdur. Güman etmə ki, yanımda bir adam olmağımı istəyirəm. Qətiyyəyən yox!”

Sonra Kəmalə Çokrobortiyə müraciət etdi:

– Əmi, daha gecdir, gedin yatın. Yolda bir Umeşə də dəyin, görün özünü necə hiss edir. Yəqin, uşaq çox qorxur.

Birdən Umeşin səsi eşidildi:

– Ana, mən heç nədən qorxmuram.

Demə, Umeş nəyəsə möhkəm bürünüb, Kəmalənin qapısının yanında oturubmuş.

Kəmalə mütəəssir olaraq başını kayutdan bayıra çıxardı:

– Pərvərdigara, Umeş, sən niyə yağışın altında islanırsan? Bu saat əmi ilə onun kayutuna get, axmaq uşaq!

Öz diqqəti və qayğısı üçün “axmaq uşaq” kimi sözlərlə mükafatlandırılmış Umeş itaətlə Çokrobortinin ardınca getdi.

– İstəyirsən sən yuxuya gedənə kimi sənə bir hekayə söyləyim? – Romeş qıza təklif etdi.

– Yox, mən yuxulayıram, – Kəmalə cavab verdi.

Demək olmaz ki, Romeş Kəmalənin əhvalının həqiqi mənasını başa düşmürdü, lakin o təkid etmədi. Kəmalənin simasında təhqir edilmiş vüqar ifadəsini gördükdə yavaşca öz kayutuna getdi.

Kəmalə böyük həyəcan keçirirdi. Yatağa girib yuxulaya bilmədi. Lakin o, özünü məcbur etdi. Fırtına tüğyan etməkdə idi. Dalğalar getdikcə daha da yüksəlirdi. Gəminin bütün ekipajı ayaq üstə idi. Maşın şöbəsində arasıkəsilmədən zəng

vurulurdu – kapitanın əmrlərini verirdilər. Küləyin qəzəbli hücumu önündə gəmi yalnız lövbərə istinad edərək dayana bilməzdi. Ona görə hərəkətə hazır dayanmışdı. Kəmalə qalxıb göyərtəyə çıxdı. Yağış hələlik kəsmişdi, lakin külək yaralanmış yırtıcı heyvan kimi nəərə çəkir, özünü otərəf-butərəfə vururdu. Sıx buludlar arasında iztirab çəkdiyindən eybəcər hala düşmüş ay arabir göy üzünü bir anlığa işıqlandırır. Sahilləri çətinliklə seçmək olurdu. Çay zülmət içərisində görünürdü. Yer və göy, uzaq və yaxın gözəgörünən və görünməyən hər şey dəhşətli qasırğa içərisində bir vəhdət təşkil etmişdi. Sanki, Yama¹ allahın qara kəli buyuzlarını əyib başını yelləderək, qudurmuş kimi yırtıcı bir dəliliklə hücum edirdi.

Kəmalə bu qudurmuş dəhşətli gecəni, təlatümə gəlib çırpınan səmanı gördükdə sinəsi qorxudanmı, sevincdənmi titrədi. Coşmuş kortəbii qüvvələrin gurultusundakı məğlub-edilməz bir qüvvət, hədsiz-hüduzsuz sərbəstlik Kəmalənin qəlbində nə isə oyadırdı. Hər şeyi sarsıdan bu üsyan Kəmalənin hissələrini həyəcana gətirdi. Təbiət nəyə qarşı üsyan edir? Fırtınanın gurultusunda bu sualın cavabını eşitmək mümkündürmü? Kəmalənin ürəyindəki təşvişin səbəbi aydın olmadığı kimi, təbiətin üsyanının da səbəbi aydın deyildir. Kəmalə yalnız bir şeyi dərk edə bilmişdi: göy və yer qiyam edərək qaynayır və qəzəbli gurultulu səsini başlarına atıb zülmətin, yalanın, rıyanın görünməz və hissedilməz torlarından yaxalarını qurtarmaq istəyir. Külək haradansa, hüduzsuz genişlikdən qoparaq uçur və qaranlıq gecədə yalnız “yox” sözünü arasıkəsilmədən təkrar edirdi.

Küləyin nəriltisindən Kəmalə yalnız inadlı etiraz ifadəsi olan “yox” kəlməsini eşidirdi. Ancaq bu etiraz nəyə qarşı idi? Bunu müəyyən etmək mümkün deyildi. Yalnız yox, yox, nə olursa olsun, yox!

¹ *Yama* – Hindistan əsətirində ölüm allahı

OTUZUNCU FƏSİL

Ertəsi gün səhər külək yavaşmağa başladı. Lakin çay hələ sakitləşməmişdi. Ona görə də kapitan heç cür həll edə bilmirdi: lövbəri qaldırsın, ya yox. Kapitan təşvişlə göyə baxırdı.

Səhər tezdən Çokroborti Romeşin kayutuna gəlib onu yataqda tapdı. Lakin əmini görən kimi Romeş yatağından dik qalxdı. Gənc oğlanı indi bu kayutda görən kimi qoca keçən gecənin hadisələrini xatırladı. Nəhayət, o, Romeşə sual verməyi qət etdi:

– Siz məgər gecə burada yatmışdınız?

Romeş cavabdan boyun qaçıraraq dedi:

– Necə murdar havadır! Hə, gecəni necə yatdınız?

– Romeş-babu, siz, deyəsən, məni axmaq saydığınız kimi, sözlərimi də diqqətəlayiq hesab etmirsiniz. Lakin mən sizə söyləməliyəm ki, uzun ömrümdə bir çox müəmmaları həll etmək üçün kəlləmi sındırmışam, onların çoxunu da həll etməyə müvəffəq olmuşam. Lakin Romeş-babu, siz mənim üçün ən çətin müəmmasınız!

Romeş bir an özünü itirdi və qızardı. Lakin dərhal özünü ələ alaraq təbəssümlə dedi:

– Müəmmmanın həll edilməsinə imkan verməmək məgər cinayət imiş? Hərgah mən və siz uşaq çağlarımızda telequ dilini möhkəm öyrənmiş olsaydıq, yenə də dil bizim üçün çətin və anlaşılacaq olardı. Halbuki telinqanlı bir uşaq üçün o dil su kimi saf və aydındır. Buradan çıxarılaacaq nəticə ondan ibarətdir ki, bilmədiyimiz bir şeyi gərək mühakimə etməyə, pisləməyə. Siz heç ümid etməyin ki, anlaşılmayan bir işarəyə yuxusuz gecələr sərf etsəniz, mütləq onun mənasını açə biləcəksiniz.

– Romeş-babu, üzr istəyirəm, – Çokroborti cavab verdi.

– Mənimlə əlaqəsi olmayan bir adamın falını açmağa təşəb-

büs etmək özünə həddindən artıq güvənmək olardı. Lakin dünyada elə insanlar var ki, onlara birinci dəfə rast gəldiyimizə baxmayaraq, ilk görüşdən yaxın oluruq. Məsələn, sizin arvadınızı götürək: bax o saqqallı kapitan arvadınıza bir doğma adam kimi baxır. O özü bunu təsdiq etməsə, mən ona əsl müsəlman demərəm. Əlbəttə, belə vəziyyətdə bir də telequ dili kimi müəmmaya rast gəlmək çox çətin iş olur. Siz hirs-lənməyə tələsməyin, Romeş-babu, əvvəlcə mənim söylədiklərimi yaxşı düşünün.

– Mən artıq düşünmüş və bu qərara gəlmişəm ki, hirs-lənməyə dəyməz. Lakin mənim sizə acığım tutur, ya tutmur, sizin kədərinizə səbəb oluram, ya olmuram, bu halların heç biri ilə əlaqədar olmayaraq, yenə telequ dili anlaşılmaz bir dil olaraq qalacaqdır. Təbiətin amansız qanunu belədir, – Romeş dərin bir ah çəkdi.

İndi Romeş çaşbaş qalmışdı. Hacı-pura getsin, ya getməsin? Əvvəlcə o fikirləşirdi ki, yad bir şəhərdə sakit olmaq işində qoca ilə tanışlığın ona köməyi dəyəcəkdir. İndi Romeş görürdü ki, bu tanışlığın mənfə cəhəti də ola bilər. Onunla qızın əlaqəsinə dair sorğu-suallar qızın ismətinə toxuna bilər. Lap yaxşısı bu idi ki, tanışları olmayan yerdə, heç kəs onları sorğu-suala çəkməyəcək bir yerdə məskən salsınlar.

Hacı-pura birgünlük yol qalmışdı. Romeş Çokrobortiyə dedi:

– Əmi, mən bu qərara gəldim ki, mənim sənətimdə olan adamlar üçün Hacı-pur əlverişli yer deyildir, ona görə də Benaresdə düşəcəyimi qərara aldım.

Romeşin ifadəsində qətiyyət hiss edərək qoca güldü və söylədi:

– Hər dəqiqə fikri dəyişmək yaxşı deyildir. Bu, qətiyyətsizlikdir. Yaxşı, indiki arzunuzun Benares olduğunu qəti hesab edəkmi? – qoca sual verdi.

Romeş qısaca:

– Bəli, – dedi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Qoca heç bir söz demədən yerinə gedib şeylərini yığışdırmağa başladı.

Kəmalə qocanın kayutuna gələrək, qapıda dayanıb soruşdu:

– Sizin bu gün mənə acığınız tutub, əmi?

– Az qala, gündə iki dəfə dalaşırıq, amma mən, heç olmasa, bir dəfə də qalib gələ bilmədim, – qoca mızıldadı.

– Nə üçün bu gün siz bizdən qaçırırsınız?

– Siz, ana, məndən çox uzaqlara qaçarkən məni nə üçün qaçaq adlandırırırsınız?

Kəmalə qocaya baxır və heç nə anlamırdı.

Qoca dilləndi:

– Romeş-babu sənə heç bir şey söyləməmişdir ki?

O artıq Benaresə getməyi qət etmişdir.

Kəmalə bu xəbəri tam sükutla qarşıladı.

Kəmalə bir qədər sükutdan sonra təklif etdi:

– Əmi, icazə verin, sizin çamadanınızı sahmana salım.

Çokroborti verdiyi xəbərə Kəmalənin etinasız olduğunu gördükdə qüssələndi. “Bəlkə də, belə yaxşıdır. Bu yaşında yenidən mehr salmağın mənası nə imiş?” – qoca kədərlə düşündü.

Bu vaxt Romeş də gəldi. O, Kəmaləyə Benaresə getdiklərini xəbər verməyə gəlmişdi.

– Mən səni axtarırdım, – o, qıza müraciət etdi.

Kəmalə Çokrobortinin şeylərini səliqəyə salmaqda və yığışdırmaqda davam edirdi.

– Biz daha Hacıpura getmirik, Kəmalə! Mən Benaresdə işləyəcəyimi qərara almışam, sən buna nə deyirsən?

Kəmalə başını Çokrobortinin çamadanından qaldırmaqdan dedi:

– Mən Hacıpura gedirəm, şeylərimi də yığışdırmışam.

Romeş qızın qətiyyətinə mat qalaraq soruşdu:

– Tək gedirsən?

– Tək nə üçün? Əmi orada yaşayır, – deyərək Kəmalə mehriban bir nəzərlə Çokrobortiyə baxdı.

Bu sözləri eşitdikdə əmi özünü itirərək ucadan dedi:

– Anacan, sən mənə qarşı o qədər lütfkarlıq göstərirsən ki, axırda Romeş-babu mənə tərs-tərs baxmağa başlayacaqdır.

Lakin qız təkrar etdi:

– Mən Hacıpura gedirəm.

İndiyə qədər belə bir şey olmamışdı ki, Kəmalə başqalarının fikri ilə hesablaşmayaraq bu qədər sərbəst danışsın.

Nəhayət, Romeş dedi:

– Yaxşı, əmi, sən deyən olsun: Hacıpura deyirsiniz, Hacıpura gedək.

Fırtınadan sonra gecə ay işıqlı idi. Romeş gəminin göyertəsində kresloda oturub fikirləşirdi ki, belə bir vəziyyət davam edə bilməz. Kəmalə artıq üsyan edir. Zaman keçdikcə onun həyatı tamamilə dözülməz ola bilər. Bir yerdə yaşadıkları halda bir-birinə yad qalmaq mümkün deyil. Buna son qoymaq lazımdır. Axı Kəmalə, doğrudan da, mənim arvadımdır, mən onu öz arvadım kimi qəbul etmişəm. Bir-birimizə vəd verib rəsmiyyəti icra etməmişiksə, bu, bir maneə deyil. Belə düşünmək axmaqlıq olardı. Yamo özü o zaman onu qumlu adaya gətirib, bizi nikah telləri ilə bir-birimizə bağlamışdır. Bu dünyada məgər ondan qüdrətli kahin var?

Hemnolini ilə Romeşin arasında döyüş meydanı uzanmışdı. Yalnız maneələri, həqarəti, etibarsızlığı aradan qaldırandan sonra Romeş bir qalib kimi başını dik tutaraq Hemnolinin qarşısına çıxa bilərdi. Amala qalib gələcəyinə ümid yeri olmadığını fikrinə gətirəndə qorxurdu. O, haqlı olduğunu necə sübut etsin? Hərgah o, haqlı olduğunu sübut etsəydi də, bütün bu əhvalat başqalarına nə qədər çirkin görünərdi. Kəmalə üçün bu nə qədər ağır bir zərbə olardı. Bunu düşünmək də dəhşətlidir.

Demək, qətiyyətsizliyi və tərəddüdləri kənara tullayıb, Kəmaləni özünə arvad etməlidir. Bu, ən yaxşı çıxış yolu olar. Doğrudur, Hemnolini ona nifrət edəcəkdir, lakin bu nifrət Hemnolinin özünə layiq bir adam tapmağına kömək

edər. Romeş bunu fikirləşdikdən sonra köksünü ötürdü: o, Hemnolininin yanına qayıtmaq haqqında bütün ümidlərini məzara gömdü.

OTUZ BİRİNCİ FƏSİL

– Bu nə deməkdir? Sən hara gedirsən? – Romeş soruşdu.

– Mən xanımla gedirəm, – Umeş cavab verdi.

– Mən sənə Benaresədək bilet vermişəm, bu isə Hacıpur limanıdır. Biz daha Benaresə getməli olmadıq.

– Mən də ora getmirəm.

Umeşin həmişə onlarla qalacağını Romeş təsəvvür etmirdi. Lakin uşağın bu sözləri qətiyyətlə söyləməsi onu düşündürdü. Kəmalədən soruşdu:

– Umeşi də özümüzlə aparırıq?

Kəmalə dedi:

– Bəs necə! Onun gedəsi yeri var?!

– Yox, o dedi ki, yalnız bizimlə olmaq istəyir, biz hara – o da ora. Umeş, ehtiyatlı ol, geridə qalma. Nabeləd yerdür, camaatın içində itib-qalarsan.

Haraya getmək, özü ilə kimi götürmək kimi məsələlərin hamısını indi Kəmalə özü həll edirdi. Sanki, Romeşin arzularına səssiz-səmirsiz itaət etməsinin sonu gəlmişdi. Ona görə də Umeş indi içində pal-paltar olan balaca boğçanı sinəsinə sıxaraq, Kəmalənin yanınca vüqarla gedirdi, bu isə müzakirə olunmayacaq bir həqiqət idi.

Əminin şəhərdəki balaca evi şəhərlə Avropa məhəlləsinin arasında idi. Evin dal tərəfində manqo ağaclarından ibarət bir bağ var idi. Qabaqda süni mağara görünürdü. Bir az o tərəfdə, alçaq çəpərin arxasında çeşmə suyu ilə suvarılan bostan var idi. Onun bir neçə ləkəndə betel və kələm əkilmişdi.

Kəmalə ilə Romeş hələlik burada qaldılar. Çokroborti əmi öz arvadı Xaribxobininin səhhətinin zəifliyindən danışmağı

sevirdi. Lakin kənardan baxan onda xəstəlikdən bir əsər belə müşahidə edə bilməzdi. Onun yaşı, görünür, az deyildi, lakin üzü hələ cavan və tərəvətli idi; gicgahlarına azacıq dən düşmüşdü, sanki, qocalıq onun haqqında öz hökmünü vermişdi, lakin bu hökmü yerinə yetirməyə hələ cəsərət etmirdi.

Əsl həqiqət isə bundan ibarət idi: hələ cavan çağlarında Xaribxobinini amansız qızdırma əldən salırdı. Çokroborti belə güman edirdi ki, iqlimi dəyişdirsə, arvadı şəfa tapacaqdır. Bu məqsədlə onlar Hacıpura köçdülər. Çokroborti məktəbdə müəllimlik etməyə başladı. Arvadının tamamilə sağaldığına baxmayaraq, Çokroborti o vaxtdan bəri onun səhhətinin qeydini çəkməkdə davam edirdi.

Çokroborti qonaqları evinin birun¹ hissəsində buraxaraq, özü zənaniyə² keçib arvadını çağırırdı.

Xaribxobini çəpər çəkilməmiş həyətdə buğdanı yenicə döymüşdü. Küpələri və mətbəxin başqa qablarını günün qabağına düzürdü.

Çokroborti evin zənən hissəsinə girər-girməz dərhal diləndi:

– Nə üçün belə ehtiyatsızsan, soyuğu hiss etmirsən? Çiyinə salmağa bir şey gətirimmi?

– Sən lap qəribəsən. Soyuq haradadır? Gün kürəyimi yandırır, sən də başlamısan ki, soyuqdur! – Xaribxobini ərinə cavab verdi.

– Günün yandırması da bədənə zərərdir. Çətir ki bahalı bir şey deyil.

– Yaxşı, çətir də alırıq. Hələ mənə de görün, nə üçün gecikmişən?

– Təfsilatı danışsam, çox vaxt alar. Evdə qonaqlarımız var. Onların qeydinə qalmaq lazımdır, ya yox? – Çokroborti yeni tanışlarını arvadına təqdim etməyə başladı.

¹ *Birun* – evin kişilərə məxsus hissəsi

² *Zənani*, ya *əndarun* – evin qadınlara məxsus hissəsi

Uzaqdan bu evə qonaq gəlməsi təzə iş deyildi, amma ərnlə arvadı qəbul etmək üçün Xaribxobini hazır deyildi. Xaribxobini heyrətlə dedi:

– Pərvərdigar! Sən bunlara harada yer verəcəksən?

– Ənvəlcə qonaqlarla tanış ol, harada yerləşdirəcəyimiz haqqında sonra danışarıq. Bizim Şoyloca haradadır?

– Uşaq çimir.

Çokroborti dərhal Kəmaləni zənən hissəsinə apardı. Qız yaxınlaşıb qadına hörmətlə salam verdikdə Xaribxobini əlini qızın çənəsinə çəkdi. Heyrət əlaməti olaraq öz barmaqlarının ucunu ağzına apardı. Sonra üzünü ərinə tutub dedi:

– Bir fikir ver, bizim Bidhuya necə oxşayır!

Bidhu onların böyük qızı idi. Ər evində Allahabadda yaşayırdı. Belə bir müqayisəyə Çokroborti gülümsədi. Kəmalə heç bir cəhətdən Bidhuya oxşamırdı, lakin Xaribxobini başqa bir qızın gözəllik, ya digər cəhətdən öz qızından üstün olmasını etiraf edə bilməzdi. Şoyloca burada yaşayırdı. Onu Kəmalə ilə müqayisə etmək gülünc olardı. Ona görə də Xaribxobini Kəmaləni burada yaşamayan qızı ilə müqayisə etdi və bununla da, qalibiyyət bayrağını öz evində saxladı.

– Siz xoş gəlibsiniz, heyif ki, təzə evimizdə təmir işləri qurtarmadığına görə biz hələlik burada yaşayıyıq. Ona görə də sizə layiqincə hörmət edə bilməyəcəyik.

Çokrobortinin, doğrudan da, bazarın yanında balaca bir evi var idi. İndi o evi təmir edirdilər. Ancaq orada kiçik bir dükan da yerləşirdi, orada yaşamaq üçün rahatlıq haqqında söhbət ola bilməzdi.

Çokroborti arvadının belə bir uydurmasını təkzib etməyərək gülümsəyib dedi:

– Mən Kəmalənin narahatlığa qatlaşa biləcəyini yəqin etməsəydim, buraya gətirməzdim.

Çokroborti payız günəşinin arvadına zərərli olduğunu söyləyərək, evə getməyi məsləhət gördükdən sonra Romeşin yanına getdi.

Xarıbxobini dərhal Kəmalə ilə yaxından tanış olmağı qərara aldı.

– Eşitmişəm ki, sənın ərın vəkildir, eləmi? Çoxdan işləyir? Nə qədər qazana bilir? Nə? Hələ vəkiliyə başlamayıb? Onda bəs necə yaşayırsınız? Yəqin, qayınatan varlıdır, eləmi? Bilmirsən? Pərvərdigara... Nə qəribə qızıdır! Sən qayınatanın evi barəsində heç nə bilmirsən? Xərclik üçün ərın ayda sənə nə qədər verir? Qayınanan olmayanda axı təsərrüfatın hamısını özün idarə etməyə məcbur olursan! Eybi yoxdur, sən daha balaca qız deyilsən ki... Mənim böyük qızımın əri bütün qazancını gətirib ona verir.

Belə sualları və qeydləri ilə Xarıbxobini Kəmalənin həyat qaydalarından xəbərsiz olduğunu çox tez isbat etdi. Yalnız indi Xarıbxobininin dolu kimi yağdırdığı suallardan Kəmalə anladı ki, öz əri Romeşin həyatı və işləri haqqında xəbərsiz olduğu camaata nə qədər qeyri-təbii görünür və Kəmalə üçün necə böyük nöqsan sayıla bilər. Hələ indiyədək əri ilə açıq danışmaq üçün fürsət tapmadığını da Kəmalə fikrindən keçirdi. O, Romeşin arvadı olduğu halda onun haqqında heç bir şey bilmir! Belə bir vəziyyətin təbii olmadığı Kəmaləyə indi aydınlaşdı və heç bir şeyi bilmədiyi üçün elə utandı ki, hətta ürəyi ağrıdı.

– Hə, bilərziyini göstər görək, – deyə Xarıbxobini yenə sorğu-sualına başladı. – O qədər də yaxşı qızıl deyil, düzdür? Atan sənə qolbaq verməyib? Atan yoxdur? Amma hər halda, arvad zinətsiz gəzə bilməz! Ola bilməz ki, ərın sənə heç nə bağışlamasın! Mənim böyük kürəkənim Bidhuya iki aydan bir mütləq nəsə bağışlayır.

Sorğu-sualın ən şiddətli yerində ikiyaşlı qızının əlindən yapışan Şoyloca gəldi. Bu, qarabuğdayı, gənc qadın idi. Sifətinin cizgiləri kiçik idi, aydın və canlı gözləri, enli alnı vardı. Üzünə baxan kimi ağıllı və sakit xasiyyətli olduğu aydın bilinirdi.

Şoylocanın balaca qızı Kəmaləyə bir qədər diqqətlə baxdıqdan sonra ona “xala” deməyə başladı. O, Kəmaləyə ona

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

görə “xala” dedi ki, onu xalası Bidhuya oxşatmışdı, ümumiyyətlə, müəyyən yaşda olan və xoşa gələn qadınlara “xala” deyərdi. Kəmalə qızı qucağına aldı.

Kəmaləni qızı ilə tanış edərkən Xaribxobini dedi:

– Bu qadının əri vəkilidir. Əyalətdə vəkillik etmək istəyir.

Atan onlara yolda rast gəlib, Hacıpura gətiribdir.

Şoyloca ilə Kəmalə bir-birinə baxdılar. Bu nəzər dərhal onların möhkəm dostluğunun təməlini qoydu. Xaribxobini qonaqları yerbəyer etməyə getdi. Şoyloca Kəmalənin əlindən yapışaraq, sadəcə, dedi:

– Bacım, gəlin mənim otağıma gedək.

Bir neçə dəqiqədən sonra onlar sərbəst söhbət edirdilər. Hər iki qadının yaşlarındakı fərq bir o qədər də çox deyildi. Şoyloca təmkinli göründüyü halda, Kəmalə tamamilə onun əksi idi. İstər bilik, istərsə inkişaf cəhətdən o, öz yaşını ötüb-keçmişdi. Toydan sonra qayınanasının sərt hakimiyyətini öz üzərində hiss etmədiyi üçün mü, ya başqa səbəblərdənmi Kəmalə çox tez inkişaf etmişdi. Azadlıq hətta onun üzünün ifadəsində təzahür edirdi. O, harada yeni bir şey gördüsə, dərhal onunla maraqlanırdı və ona əziyyət verən, onu sıxan suallara cavab tapmayınca rahat olmurdu. İndiyədək belə sözlər eşitməmişdi: “Sus! Sənə nə əmr edirlərsə, onu da yerinə yetir! Arvad gərək “yox” deməsin!” Buna görə də Kəmalə başını uca tuturdu: o, səmimiyyətdən qüvvət alırdı.

Şoylocanın qızı Ümi hər iki qadının diqqətini özünə cəlb etmək üçün nə qədər çalışırdısa, müvəffəq ola bilmirdi. Yeni-cə dostlaşmış qadınların başı söhbətə qarışmışdı. Söhbət zamanı Kəmalə öz həyatının nə qədər yoxsul və sönük olduğunu bütün aydınlığı ilə başa düşdü. Şoyloca çox şey nağıl edə bilərdi, Kəmalə isə deməyə heç bir şey tapmırdı. Onun həyatının geniş lövhəsində ərə getməsi yüngül bir karandaş cizgisindən başqa bir şey deyildi. Bu cizgi bəzi yerlərdə gözle çətin görünürdü, boyadan tamamilə məhrum idi. İndiyədək

Kəmalə öz həyatının boşluğu, mənasızlığı haqqında fikirləşməmişdi. Kəmalə hiss edirdi ki, nə işə çatmır, nədənsə razı deyildir. Bəzən qəlbində bir etiraz hissi baş qaldırırdı, lakin bu etirazın nədən doğduğunu dərk etməkdə aciz idi. Tanış olduqlarının ilk dəqiqələrindən Şoyloca öz ərindən söhbət etməyə başladı. Sanki, onun ürəyinin simlərinə toxunar-toxunmaz dərhal çalınırdı. Şoylocanı dinləyərkən Kəmalə anladı ki, öz ürəyindəki simlər sükuta dalmışdır. O, öz ərindən nə deyə bilər, digər tərəfdən, bu xüsusda danışmağın mənası nə imiş? Romeşin barəsində danışmağa onun heç həvəsi də yox idi.

Şoylocanın söhbət gəmişi öz səadət yükü ilə birlikdə axın boyu sakit və rahat üzürdü. Kəmalənin boş, davamsız qayığını isə dalğalar sahilə itələyib dayazlığa salırdı.

Çokrobortinin iki qızı var idi. Böyük qızı qayınatasının evində yaşayırdı. Atasını kiçik qızı ilə ayrılmaq istəməyi üçün ona yoxsul adaxlı seçmiş və öz tanışlıqlarından istifadə edərək, onu Hacıpur tiryək kontoruna işə düzəltdi. Beləliklə, Şoylocanın əri Bipin öz arvadı ilə bərabər Çokrobortinin evində yaşamalı oldu.

Birdən Şoyloca söhbətini yarımqıq qoyub:

- Sən bircə dəqiqə otur, mən indi qayıdaram, bacım,
- dedi və dərhal gülümsəyərək izahat verməyə başladı.
- Ərim çimməkdən gəlib. Xörəyini yeyib, işə gedəcək.

Kəmalə təəccüblə soruşdu:

– Sən onun gəldiyini necə bildin?

Şoyloca:

- Sən zarafat edirsən-nədir? Xalq necə bilir, mən də elə! Guya, sən öz ərinin gəldiyini onun addımlarından bilmirsən?
- gülümsədi və Kəmalənin çənəsini çimdikləyərək, sarisinin sərbəst qalan ucunu ona bağlanmış açarlarla birlikdə arxasına atdı. Qızı qucağına alaraq otaqdan çıxdı.

Kəmalə indiyədək bilmirdi ki, yerişin dilini anlamaq, ona öyrəşmək bu qədər asanmış. O, sükutla pəncərəyə baxa-

raq fikrə getdi. Pəncərə qabağında quava ağacı elə çiçəkləmişdi ki, elə bil, ağaca şal örtülmüşdü. Onun çiçəklənmiş budaqlarının arasında işgüzar arılar əlləşirdilər.

OTUZ İKİNCİ FƏSİL

Romeş Qanqın sahilində, tamamilə kənar yerdə olan bir evi almaq məqsədi ilə danışıq aparırdı. Romeş Hacipur məhkəməsində işə düzəlmək və şeylərini gətirmək üçün Kəlküttəyə getməli idi, lakin cəsarəti çatmırdı. O, Kəlküttədə tanış məhəlləni yadına salan kimi özünü olduqca ağır və əzgin hiss edirdi. Məhəbbət toru hələ də yırtılmamışdı. Lakin o, Kəmaləni, nəhayət, öz arvadı saymalı idi. Romeş tərəddüd edərək, Kəlküttəyə getməyini təxirə salırdı.

Kəmalə Çokrobortinin evinin zənən hissəsində yaşamağa başladı. Ev çox balaca olduğuna görə Romeş bu biri otaqlarda qalmalı oldu. Buna görə də Kəmalə ilə görüşə bilmirdi.

Bir dəfə Şoyloca Kəmalə ilə Romeşin ayrı düşdükləri və bu münasibətlə bir-birinin həsrətini çəkdiklərinə təəssüf etdiyini söylədi.

Kəmalə təəccüb etdi:

– Bacı, sən niyə təəssüf edirsən, burada nə çətinlik var ki?

Şoyloca güldü:

– Nə demək istəyirsən? Yoxsa sənin sinəndəki ürək deyil, daşdır!? Belə hiylələrlə məni aldada bilməzsən. Sənin qəlbindəkini mən çox yaxşı bilirəm.

– Düzünü de, bacı, Bipin-babu səni iki gün görməyəydi, o da...

– Nə danışırsan, o, iki gün mənsiz yaşaya bilməz! – Şoyloca Kəmalənin sözünü yarımqıq qoydu.

Şoyloca ərinin ona olan məhəbbətindən danışmağa başladı. Şoyloca gənc Bipinin ilk zamanlar onunla görüşmək

üçün sayıq qocaları aldaraq nə kimi kələklərə əl atdığını nağıl etdi. Bəzən Bipin yol tapıb onun yanına gələr, bəzən də kələyinin üstü açılardı. Şoyloca xatırlayırdı ki, gündüz görüşlərindən əl çəkməyə məcbur olduqdan sonra da, qadağan edildiyinə baxmayaraq, Bipin günorta yeməyinə gələrkən güzgüdə bir-birinə baxardılar. Keçmişin şən günlərini yad etdikcə Şoyloca xoşbəxt-xoşbəxt gülümsünürdü. Sonra o, Bipinin qulluğa getmək vaxtı gəlib çatdıqda nə qədər əzab çəkdiklərini və ərinin dəfələrlə işdən qaçıb evə gəldiyini Kəmaləyə ətraflı nağıl etdi. Bir dəfə necə oldusa, Bipin Şoylocanın atasının işinə görə bir neçə günlüyə Patnuya getməli oldu. Oğlan getməyə hazırlaşarkən Şoyloca ərindən soruşmuşdu ki, Patnuda onsuz yaşaya biləcəkmimi? Əri isə cavabında cəsarətlə: “Çox yaxşı yaşaya bilərəm” – dedikdə Şoyloca qürurla and içdi ki, ayrılıq gecəsi qəti surətdə kədərlənməyəcək. Lakin Şoylocanın andı onun göz yaşlarına qərç oldu. Ertəsi gün Bipinin yola düşməsi üçün hər bir hazırlıq qurtardıqda onun başından ağrı qopdu və elə xəstələndi ki, səfəri təxirə salındı. Həkim dərman yazdı, lakin onlar şüşədəki dərmanı xəlvətcə arxa tökdülər. Bipin öz-özünə sağalıb ayağa qalxdı. Şoyloca xatiratına qapılaraq, vaxtın necə gəlib-keçməsinə hiss etmirdi. Lakin ön qapıda, güclə ancaq gəlib çatan ayaq səslərini eşitdikdə o, yerindən sıçradı:

– Bipin-babudur, işdən qayıdır.

Şoyloca əri ilə birgə yaşadığı zaman baş vermiş gülməli hadisələri nağıl edərkən onun sevən ürəyi yolda, qapının ağzında ayaq səsləri eşidəcəyi anı səbirsizliklə gözləyirdi.

Demək olmaz ki, Şoylocanın nağıl etdikləri Kəmalə üçün tamam yad, anlaşılmaz şeylər idi. Romeşlə yaşadığı bir neçə ayın ilk anlarında onun da qəlbində belə bir mahnı səslənirdi. Kəmalə yaxasını məktəbdən qurtarıb Romeşin yanına qayıtdıqdan sonra bəzən ona elə gəlirdi ki, ürəyi eşidilməyən bir musiqinin təsiri altında qeyri-adi rəqs edərək titrəyir. Kəmalə də Şoylocanın nağıl etdiklərinin hamısını duymuş,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

hiss etmişdi. Lakin onunla Romeşin arasında nə gizli görüşlər, nə də nəvaziş olmuşdu. Müəyyən hüdudu keçməyə ona icazə verilmirdi. Məgər onunla Romeşin arasında Şoyloca ilə Bipini bir-birinə bağlayan məhəbbət tellərinə bənzəyən bir şey vardırımı? Budur, onunla Romeş neçə gündür ki, ayrı düşmüşlər, lakin Kəmalə o qədər də qüssələnmiş. Heç ağlasığan şey deyil ki, qapının dalında oturan Romeş onu görmək üçün müxtəlif hiylələrə əl atsın.

Bazar günü gəlib çatdı. Şoyloca böyük bir çətinlik hiss etdi. Yeni rəfiqəsini uzun müddət tək buraxmağa ürəyi gəlmirdi. Lakin eyni zamanda da, istirahət gününü ona qurban vermək niyyətində deyildi. Digər tərəfdən, Romeş yaxında ikən Kəmalənin onunla görüşməkdən məhrum olduğunu bilə-bilə Şoyloca bayram günü özünü tam mənasında xoşbəxt hesab etməzdi. Beləliklə, istirahət günü Şoyloca üçün öz məlahətini itirmiş olacaqdı. Kaş onları birtəhər görüşdürə biləydi!

Belə hallarda, adətən, məsləhət üçün böyüklərə müraciət etməzlər. Lakin Çokroborti ona müraciət edilməsini gözləyən adamlardan deyildi. O, vacib bir məsələ üçün gedəcəyini və bütün gün evdə olmayacağını elan etdi. Romeşə anlatdı ki, bu gün onlar qonaq gözləmirilər, gedərkən küçə qapısını dal tərəfdən bağlayacaqdır. Çokroborti bu işə xüsusən qızının diqqətini cəlb etmək istəyirdi, çünki yaxşı bilirdi ki, qızında hər bir eyhamın mənasını dərhal başa düşmək qabiliyyəti vardı.

Çimdikdən sonra Şoyloca Kəmaləyə söylədi:

- Bacım, tez ol, saçlarını qurut.
- Nə olub, nə tələsik iş var ki?
- Səbəbini sonra bilərsən, hələ qoy saçlarını darayım,
- deyərək Şoyloca Kəmalənin saçlarını daramağa başladı, sonra hansı sarisini geymək haqqında mübahisə etdilər.

Şoyloca Kəmaləyə əlvən sari geydirmək istəyirdi. Kəmalə isə bunun səbəbini anlamırdı. Nəhayət, Şoylocanın xətri xoş olsun deyərək Kəmalə təklifi qəbul etdi.

Günorta yeməyindən sonra Şoyloca ərini kənara çəkib, onunla nə barədəsə pıçıl-daşır-dı. Əri çıxıb getdi. Sonra Şoyloca Kəmaləni inadla dilə tutmağa başladı ki, dışarı otaqlara getsin.

Qabaqlar Romeşlə görüşərkən Kəmalə qətiyyənlə utanmaq nə olduğunu bilməzdi. Hətta utancaqlığı bilinəcək elə bir hal olmamışdı. Romeş tanış olduqlarının ilk günündən hər bir şərti adətlərə riayət etməyi bir tərəfə qoymuşdu. Kəmalənin elə bir rəfiqəsi yox idi ki, onun yüngül bir hərəkətinə gülsün.

Lakin bu gün Şoylocanın arzusunu yerinə yetirmək Kəmaləyə mümkün olmayan bir şey kimi görünürdü. Şoylocanın ərinə olan hüquq və ixtiyarını Kəmalə görürdü və anlayırdı ki, Romeşin üzərində belə bir hökmü olduğu ilə fəxr edə bilməz. Ona görə də xahiş edən sifəti ilə Romeşin yanına gedə bilməzdi.

Şoyloca nə qədər dil tökdüsə, Kəmaləni Romeşin yanına getməyə razı sala bilmədi və belə bir qərara gəldi ki, Kəmalə ərindən küsmüşdür. Gənc qadın öz-özünə düşünürdü: “Əlbəttə, Kəmalənin küsməyə haqqı var. Neçə gündür bir-birindən ayrı qalıblar, əri isə bir dəfə də olsun onunla görüşmək təşəbbüsündə olmayıb”.

Nahardan sonra ev sahibəsi Xaribxobini istirahət etməyə getdi. Şoyloca Bipinə müraciət edərək dedi:

– Romeş-babunun yanına get, arvadının adından zənən evinə çağır, atam bir söz deməz, anamınsa heç xəbəri də olmayacaq.

Belə bir tapşırıq Bipin kimi sakit və utancaq bir gəncin heç də xoşuna gələn iş deyildi. Lakin bayram günü arvadının xahişini rədd etməyə cəsəretini çatmadı.

Bu zaman Romeş xalçanı yerə salıb uzanmışdı, qıçını qıçının üstünə aşıraraq kitab oxuyurdu. Kitabı oxuyub qurtardıqdan sonra darıxmasın deyərək, jurnaldakı elanları nəzərdən keçirmək istədi. Birdən Bipini gördükdə çox sevindi.

Bir müsahib kimi Bipin Romeş üçün maraqlı ola bilməzdi. Lakin qərrib yerdə günortadan sonrakı saatlarını bərabər keçirməyi qərara alaraq Bipinə hörmətlə söylədi:

– Bipin-babu, xoş gəlmisiniz, içəri buyurun!

Lakin Bipin oturmadı, boynunun ardını qaşığıaraq dedi:

– O, sizi yanına çağırır.

Romeş soruşdu:

– Kim? Kəmalə?

– Bəli.

Romeş təəccüb etdi. Doğrudur, Kəmaləni, nəhayət, özü-nə arvad edəcəyini o, çoxdan qərara almışdı. Lakin öz qətiy-yətsizliyi üzündən bu işin təxirə salınmasından bir qədər şad idi. O, Kəmaləni evinin sahibi kimi təsəvvür edir və gələcək səadəti haqqında düşüncələrlə özünü sakit etməyə çalışırdı; lakin ilk addımlar həmişə çox çətin olur. Hətta Romeş təsəvvür edə bilmirdi ki, uzun müddət aralarında bərqərar olan yadlıq günlərin bir günündə necə aradan qaldıracaqdır. Məhz buna görə də Romeş ev kirayə etməyə çox da tələsmirdi.

Kəmalənin onu çağırıldığını eşitdikdə o, belə qərara gəldi ki, qızın onunla bir işi var. Öz fərziyyəsinin düzgün olmasına şübhə etməsə də, bu dəvət Romeşdə təşviş oyatdı.

Romeş jurnalı kənara qoyaraq, evin zənən hissəsinə getdi. Payız günortasının yalnız arıların vızılısı ilə pozulan yorucu sükutu içərisində Romeş özünü görüşə tələsən bir aşıq kimi hiss edirdi. Bipin uzaqdan otağın qapısını göstərərək yox oldu.

Kəmalə belə güman edirdi ki, Şoyloca onu Romeşlə görüşə dəvət etməkdən əl çəkib Bipinin yanına getmişdir. Ona görə də o, açıq qapının ağzında oturub bağı seyr edirdi.

Şoyloca özü də hiss etmədən Kəmalənin lirik hissiyyətə qarılmasına səbəb olmuşdu. Zəif küləyin təsiri ilə ağacların budaqları xəfifcə əsdikcə, yarpaqlar xəfifcə xışıldadıqca qızın ürəyində anlaşılmaz bir həyəcan oyanırdı.

Belə bir vaxtda Romeş otağa girib arxadan səsləndi:

– Kəmalə!

Qız xəyalından ayrılıb dik qalxdı, ürəyi şiddətlə döyməyə başladı. Qabaqlar Romeşin yanında utanmaq nə olduğunu bilməyən Kəmalə indi başını qaldırıb ona baxa bilmədi, utandığından qulaqlarının ucuna qədər qızardı.

Geyinib bəzənmiş, üzünün ifadəsi dəyişmiş Kəmalə indi Romeşə tamamilə başqa cür göründü. Romeşin qarşısında duran həmişəki Kəmalə deyildi. Bu yeni Kəmalə onu hey-rətə saldı, valeh etdi. Romeş yavaş-yavaş qıza yanaşaraq, bir neçə saniyə susduqdan sonra nəvazişlə soruşdu:

– Kəmalə, sən məni çağırıbsanmı?

Qız mat qaldı. Hiddətlə cavab verdi:

– Yox, yox, çağırmamışam. Mən səni niyə çağırmalıyam ki?

– Yaxşı, tutaq ki, çağırıbsan, bu, bir cinayət deyil ki!

– Axı yox, mən çağırmamışam! – o daha da hiddətlə cavab verdi.

– Yaxşı, sən məni çağırmamısan, mən özüm gəlmişəm. Sən hirslənib məni qovacaqsan?

– Hamı biləcəkdir ki, sən bura gəlibsən, narazı qalacaqlar, getsən yaxşıdır! Mən səni çağırmamışam!

– Yaxşı! Gedək mənim yanıma, orada heç kəs yoxdur, – Romeş Kəmalənin əlindən tutdu.

Bütün bədəni əsən qız əlini Romeşin əlindən dartıb çıxardı, qonşu otağa qaçdı və dərhal qapını daldan bağladı.

Romeş bunun yalnız qadın kələyi olduğunu anlayıb, həyəcanla öz otağına getdi. O, əvvəlki vəziyyətdə uzanaraq, yenidən elanları gözdən keçirmək istədi. Lakin oxuduqlarından heç bir şey anlamadı. Bir-birinə zidd olan hisslər göy üzündə küləyin qovduğu buludlar kimi ürəyindən keçir, onu həyəcana gətirirdi.

Şoyloca bağlı qapını döyməyə başladı. Lakin kimsə qapını açmadı. O, pəncərə qəfəsini qaldırıb, əlini uzadaraq qapını özü açdı. İçəri girdikdə Kəmaləni döşəmədə üzü üstə uzanıb, əlləri ilə üzünü tutaraq ağlayan gördü.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Gənc qadın mat-məəttəl qaldı. O, qətiyyənlən anlaya bilmirdi ki, Kəmaləni bu qədər pərişan edən nədir. Şoyloca onun yanına keçərək mehriban-mehriban soruşdu:

– Əzizim, sənə nə olub? Niyə ağlayırsan?

Kəmalə onu məzəmmət etdi:

– Sən niyə belə etdin? Onu niyə çağırırdın?

Kənar adam bir yana, Kəmalənin özü də dərđini anlaya bilmirdi ki, nə üçün birdən-birə bu qədər qüdrətli, amansız dərđ onun qəlbini gəmirməyə başlamışdı. Kimsə bilmirdi ki, gizli bir dərđ çoxdan ona əzab verməkdədir. Bu gün səhərdən Kəmalə özünün qurduđu xəyal aləminə qərğ olmuşdu. Əgər indi Romeş bu aləmə ehtiyatla daxil olsaydı, hər şey öz qaydasında qurtarardı. Lakin Romeşi onun yanına gətirdiklərini bildikdə Kəmalənin xəyal aləmi uçub-dağıldı. Romeşin onu tətill günlərində məktəbdə saxlamaq istədiyini, gəmidə yol gələrkən nə qədər laqeyd olduğunu Kəmalə yavaş-yavaş unutmağa başlayırdı. İndi isə bu acı xətiərələr onun qəlbində yenə baş qaldırıp təzələniirdi. Hacıpura gəldikdən sonra Kəmalə çox tez anladı ki, sevgilinin yanına onu görmək arzusu ilə gəlmək bir şeydir, sadəcə, onun çağırışına səs verərək gəlmək isə bambaşqa şeydir.

Lakin Şoyloca bu haldan baş açə bilməzdi. Onun heç ağlına da gəlməzdi ki, Kəmalə ilə Romeşin arasında nə isə ciddi maneə vardır. O, Kəmalənin başını mehriban-mehriban bağırina basaraq soruşdu:

– Bacı, bəlkə, Romeş-babu sənə kobud bir söz deyibdir? Yoxsa mənim ərim onu çağırıldığı üçün hirsələnibdir? Nə üçün bu işdə mənim müqəssir olmağımı ona demədin?

– Yox, yox, o heç nə demədi. Ancaq sən onu niyə çağırırdın?

Şoyloca mütəəssir halda cavab verdi:

– Mən yaxşı iş görməmişəm, bacım, bağışla.

Kəmalə ayağa qalxıb onu hərərlə qucaqladı:

– Get, əzizim, tez get, yoxsa Bipin-babu hirsələnər.

Romeş xeyli tək oturdu. O, jurnalın sətirlərinə baxır, lakin heç nə görmürdü. Nəhayət, jurnalı kənara tulladı. Sonra ayağa qalxaraq qətiyyətlə dedi:

– Bəsdir, belə bir vəziyyət daha davam edə bilməz. Mən sabah Kəlküttəyə gedib işləri sahmana salmalıyam. Nəhayət, Kəmalənin arvadım olduğunu etiraf etməliyəm, bunu daha uzatmaq olmaz. Mən yaxşı iş görmürəm.

Romeş öz borcunu, vəzifəsini birdən-birə elə qüvvətlə duyub dərk etdi ki, dərhal bütün şübhə və tərəddüdlərə son qoydu.

OTUZ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Romeş Kəlküttədə bütün işlərini qurtarıb, hətta Qolutola ayağını belə basmadan qayıtmağı qərara aldı. O, Corciparda qalırdı. İşlərinə bir o qədər vaxt sərf etmək lazım gəlmirdi. Günün artıq qalan hissəsini sərf edəcək işi yox idi. Romeş keçmiş tanışlarının heç biri ilə görüşmək istəmirdi, ona görə də çalışırdı ki, küçədə onların heç birinə rast gəlməsin.

Kəlküttəyə qayıdar-qayıtmaz Romeş özündə bir dəyişiklik hiss etdi. Geniş səhralarda, sarsılmaz dinclik və sükut şəraitində Kəmalə öz gənclik təravəti ilə ona olduqca gözəl görünürdü, lakin şəhərə qayıtdıqdan sonra onun bütün valehedici gözəlliyi tüstü kimi dağılıb getdi. O, Corcipardakı mənzilində əbəs yerə Kəmaləni təsəvvürünə gətirir, vurğun gözlərlə onu süzmək istəyirdi, axı onun ürəyi susurdu. Kəmalə indi ona sadə və cahil bir qız kimi görünürdü.

Təmkinlilikdən nə qədər çox sui-istifadə etsən, təmkinlilik o qədər azalar. Romeş Hemnolinini qəlbindən çıxarmağa nə qədər səy edirdisə, o, yenə gecə-gündüz Romeşin gözləri önündən çəkilmirdi. Hemnolinini unutmağa çalışdıqca, onun surəti xatirində daha dərin nəqş olunurdu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Romeş azacıq tələssəydi, o, öz işlərini çoxdan qurtarıb Hacıपुरa qayıda bilərdi. Lakin qaydadır, balaca bir işi də uzatsan, böyüyüb nəhəng bir işə çevrilər. Nəhayət, Romeş bütün işlərini görüb qurtardı.

Əvvəlcə Romeş Allahabada getmək, oradan Hacıपुरa yola düşmək niyyətində idi. O, indiyədək qərar qəbul etməkdə qəti idi. Lakin təmkinlilik mükafat tələb edir. Yola düşməzdən qabaq Qolutola getsə, bunun nə zərəri ola bilər?

Qolutola getməzdən əvvəl o oturub məktub yazmağa başladı. Məktubda özünün Kəmaləyə münasibətinin bütün təfsilatını yazdı. Onu da əlavə etdi ki, Hacıपुरa qayıtdıqdan sonra Kəmaləni özünə arvad etməkdən başqa çarəsi qalmamışdır. Beləliklə, o, Hemnolini ilə əbədi olaraq ayrılmazdan qabaq vida məktubunda bütün həqiqəti ona açdı.

Məktubu zərfə qoyub bağladıqdan sonra üzərində nə ünvan yazdı, nə də kimə çatacağı. Romeş bilirdi ki, Onnodabunun nöqərləri onun xatirini çox istəyirlər, çünki o, Hemnolinini əhatə edən adamlara mehriban idi. Nöqərlərə pul və ya paltar bağışlamağı heç vaxt unutmazdı. Romeş belə qərara gəldi ki, qaranlıq düşən kimi Qolutolda Hemnolinigilin evinə yanaşsın, heç olmasa, onu uzaqdan görsün, sonra məktubu Hemnoliniyə çatdırmağı nöqərlərin birindən xahiş etsin. Beləliklə, o, ilk məhəbbətini qəlbindən qoparacaqdır.

Axşam Romeş həyəcan və ürək döyüntüsü ilə tanış döngəyə daxil oldu. Evə yaxınlaşdıqda qapıları bağlı, pəncərələri də bərk-bərk örtülü gördü. Ev boş və qaranlıq idi. Buna baxmayaraq, qapını döydü, səsə nöqər çıxdı.

- Deyəsən, Sukhondur? – Romeş soruşdu.
- Elədir ki var, ağa, mənəm.
- Bəs sahibin haradadır?
- O, xanımla qərbə, təmiz hava almağa gedib.
- Qərbə? Yəni hara?
- Xəbərim yoxdur, ağa.

- Onlarla başqa bir adam da gedibmi?
- Nolin-babu.
- Nolin-babu kimdir?
- Deyə bilmərəm, ağa.

Sorğu-sualdan məlum oldu ki, Nolin-babu son zamanlar bu evə gəlib-gedən cavan oğlandır. Hemnolininin məhəb-bətindən ümidini kəsdiyinə baxmayaraq, bu Nolin-babu Romeş-babunun çox da xoşuna gəlmədi.

- Xanımın səhhəti necədir?
- O, özünü çox yaxşı hiss edirdi.

Nökər Sukhon elə bildirdi ki, bu xoş xəbər Romeşi sevin-dirəcək və sakit edəcəkdir. Lakin nökrin nə qədər kobud səhv buraxdığını bircə pərvərdigar bilir.

Romeş dedi:

- Mən yuxarı çıxmaq istərdim.

Nökər tutqun, hisli neft çırağını götürərək onu pillə-kənlə yuxarı apardı. Romeş bir xəyal kimi otaqları gəzib-dolaşırdı. Bəzən tanıdığı divanda və ya kresloda otururdu. Burada hər şey öz yerində, əvvəlki kimi idi. Lakin buraya ayaq açmış bu Nolin-babu, görəsən, kimdir?

Təbiət boşluğu sevməz. Budur, pəncərənin tağı. Burada bir dəfə o, Hemnolini ilə dayanmışdı. İki qəlbin səssiz-səmirsiz qovuşmasına yalnız batmaqda olan payız günəşi şahid idi. Günəş yenə də bu pəncərəyə baxacaqdır. Lakin başqa birisi həmin bu mənzərəni ehya edərək, Hemnolini ilə pəncərənin qarşısında dayanacaq olarsa, o, keçmiş Hemnolini ilə o şəxsin arasına sədd çəkərək, əlini dodaqlarına dayayıb onları ayırmazmı?

Romeşin qəlbində təhqir olunmuş qürur oyandı. Ertəsi gün o, Allahabada getmədən birbaşa Hacı-pura yola düşdü.

OTUZ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Romeş Kəlküttədə bir aya yaxın qalmışdı. Bu bir ay Kəmalə üçün az vaxt deyildi. Onun həyatında sürətli dəyişikliklər bir sel kimi gəlib-keçdi. Səhər günəşinin parlaq şüaları bircə anda parlacağı kimi Kəmalənin də qadınlığı az bir vaxtda yuxudan ayılaraq bircə anda çiçəkləndi. Kəmalə Şoyloca ilə dostlaşmasaydı və onun məhəbbətinin istisi və işığı ilə ürəyi qızışmasaydı, kim bilir, bu ayrılmanı nə qədər gözləməli olacaqdı.

Bu müddət içərisində Romeşin gecikdiyini görən və Şoylocanın təkidli xahişləri qarşısında güzəştə gedən əmi Romeş və Kəmalə üçün şəhərin ucqarında, Qanq çayının lap kənarında yerləşən bir evi kirayə etdi. O, mənzili səliqəyə salmaq, bəzəmək üçün bir neçə ev əşyası apardı və evi təmizləyib qaydaya salmaq üçün nökr tutdu.

Romeş uzunçəkən səfərdən qayıtdıqdan sonra Kəmaləgilin Çokrobortinin evində yaşamalarına daha heç bir ehtiyac yox idi. Bu gündən Kəmalə ev sahibi olmağa başladı.

Onların kirayə etdikləri evin ətrafında bağı salmaq üçün kifayət qədər sahə var idi. Şisu ağaclarının kölgə saldığı bir xiyaban evə dayanırdı. Qışda Qanqın suyu azaldığı üçün sahildən çox uzaqlaşmışdı. Ona görə də evlə çayın arasında lil basmış bir yer əmələ gəlmişdi. Kəndlilər bu qərribə tarlada buğda əkmiş və bəzi yerlərdə qovun-qarpız bostanı salmışdılar. Evin Qanqa tərəf cənub divarının yanında böyük bir ağac yüksəlirdi. Onun altında isə yüngül çardaq qurulmuşdu.

Ev uzun müddət sahipsiz qaldığı üçün həyəti də bərbad halda idi. Həyətdə ağacdən əsər-ələmət qalmamışdı. Otaqları isə zibillə dolu idi. Ev-eşiyin belə pəjmürdə olması Kəmalənin xüsusilə xoşuna gəlirdi. Nəhayət, o, öz evinin sahibi olmuşdu. Kəmalə buna elə sevinirdi ki, hər nə görsə,

xoşuna gəlirdi. O, hansı evə nə qoyacağını, harada hansı növ ağac əkəcəyini qabaqcadan düşünürdü.

Əmi ilə məsləhətləşdikdən sonra o, həyəti elə planlaşdırmışdı ki, bir qarış yer belə boş qalmırdı. Mətbəxdə ocağın qurulmasını və bütün başqa işləri yoxlayır, lazımı göstərişlər verirdi. Kəmalə olduqca şən idi. Bütün günü evdə nəyi isə təmizləyir, yuyur, qaydaya salırdı.

Qadının gözəlliyindəki məlahət yalnız ev işlərində hər-tərəfli üzə çıxır. İndi Romeş Kəmalənin bu səylərinə göz yetirəndə qız ona qəfəsdən buraxılmış bir quşu andırırdı. Romeş Kəmalənin sevincdən işıqlanan üzünü və çəvik hərəkətlərini getdikcə daha böyük heyrət və fərəhlə seyr edirdi. İndiyə qədər o, Kəmaləni qadınlara məxsus bu aləmdə görməmişdi. İndi isə yeni vəzifə, evdarlıq vəzifəsi onun fitri gözəlliyinə yeni bir əzəmət verirdi. Romeş qıza yaxınlaşıb dedi:

– Kəmalə, nə edirsən, axı sən yorularsan.

Kəmalə bir an işindən əl çəkib başını qaldırdı, xoş və incə bir təbəssümlə Romeşə baxaraq dedi:

– Nə danışırısan, yorularsan nədir, mənə heç nə olmaz.

O, Romeşin dediyini təqdir və tərif kimi anlayıb, daha böyük həvəslə işləməyə başladı.

Heyrətdə qalan Romeş ona yaxınlaşmaq üçün bəhanə tapdı.

– Kəmalə, heç olmasa, bir şey yemisənmi?

– Bəs necə, çoxdan yemişəm.

Əlbəttə, Romeş bunu bilirdi, lakin sual verməkdə məqsədi onun qeydinə qaldığını göstərmək idi. Həm də demək olmazdı ki, Romeşin bu adi sualı Kəmalənin özünə xoş gəlmirdi.

Söhbətin arasını kəsməmək üçün Romeş yenə qıza müraciət etdi:

– Axı nə üçün hər şeyi sən özün edirsən? Qoy sənə kömək edim!

İşçil adamların bir nöqsanı olur: onlar özgülərinin bacarığına həmişə şübhə edirlər. Onlar həmişə qorxurlar ki, gördükləri işi başqası görsə, mütləq korlayacaqdır. Ona görə də Kəmalə gülərək dedi:

– Yox, bu, sənlik iş deyil.

– Biz kişilər olduqca səbirliyik, – Romeş cavab verdi.

– Ona görə də qadınların bizə olan nifrətinə təhəmmül edərək üsyan qaldırmırıq. Mən təsəvvür edirəm ki, qadınlar bizim vəziyyətimizdə olsaydılar, necə dəhşətli üsyan qaldırardılar! Yaxşı, bəs əmi sənə kömək edəndə nə üçün razı olursan? Məgər mən bir o qədər bacarıqsızam?

– Mən bunu sənə izah edə bilmərəm. Lakin mətbəxdən küllü sənin süpürməyini təsəvvür etdikdə məni gülmək tutur. Çəkil buradan, bir toza bax.

Romeş söhbəti davam etdirmək istədi:

– Yaxşı, toz insanların arasında fərq qoymur, mənim üstümə çökdüyü kimi, sənin də üstünə çökür, ya yox?

– Axı mən işləyirəm. Mən də dözməliyəm, daha sən nə üçün toz udasan?

Qulluqçular eşitməsin deyə, Romeş yavaşca:

– Nə olursa olsun, iş, ya başqa bir şey, mən sənəlik şərikinə eşitmişəm, – dedi.

Kəmalə qıpqırmızı qızardı, heç bir şey demədən kənara çəkildi. O, Umeşə dedi:

– Bura bir sənək də su tök, görmürsən, bura nə qədər çirk yığılıb? Süpürgəni bura ver! – Kəmalə bunu deyib yeni bir inadla təmizlik işlərinə girişdi. Romeş Kəmalənin süpürgə ilə necə işlədiyini gördükdə narahat olub dedi:

– Eh, Kəmalə, axı bu qədər əlləşmək nəyə lazımdır?

Birdən arxadan bir səs eşidildi:

– Bunun zərəri nədir, Romeş-babu? Siz ingilis qaydalarını öyrəndiyiniz üçün bərabərlik haqqında yorulmadan danışmağı sevirsiniz. Süpürgəçi qadınların zəhmətini həqarət hesab edirsinizsə, nə üçün bunu nökrələrə rəva görürsünüz?

Bəlkə də, mən axmağam, lakin bu barədə mənim fikrimi soruşun; mən sizə deyərəm ki, mənəcə, çalışqan qızın əlində süpürgənin hər bir çöpü gözəldir və günəşin şüası kimi parlaqdır. Mən sənin cəngəlliklərini, demək olar ki, təmizləyib qurtarmışam, anacan, indi sən mənə də görüm, harada və nə kimi tərəvəz əkmək istəyirsən.

– Bir az səbir et, əmi, – Kəmalə cavab verdi, – qoy otağı süpürüb qurtarım.

Kəmalə evi süpürüb qurtarandan sonra sarisinin kənarlarını başına çəkərək əmi ilə birlikdə bağa getdi. Kəmalə bağda bostan üçün haranın münasib olub-olmadığını qayğılı bir ifadə ilə müzakirə etməyə başladı.

Gün əlləşib-vurnuxmaqla keçdi, ancaq ev lazımı qaydaya salına bilmədi. Bu ev uzun müddət boş və qapıları bağlı qalmışdı. İndi buraya köçməzdən qabaq bir neçə gün otaqları yumaq, qaşmaq və havasını dəyişmək lazım idi.

Ona görə də axşam yenə də Çokrobortinin evinə qayıtmalı oldular. Bu gün də Romeşi tamamilə mütəəssir etdi. Romeş bütün günü gözləyirdi ki, axşam sakit evdə, çıraq işığında üzündə utancaqlıq təbəssümü cilvələnen Kəmalə ilə oturacaq, ürəyində nə varsa, hamısını ona söyləyəcəkdir. Yeni mənzilə köçməyin hələ bir neçə gün çəkəcəyini gördükdə Romeş yerli vəkillər sırasına daxil olmaq üçün Allahabada getdi.

OTUZ BEŞİNCİ FƏSİL

Ertəsi gün Kəmalə Şoylocanı öz yeni mənzilinə nahara dəvət etdi. Gənc qadın Bipinə yemək verib işə yola saldıqdan sonra rəfiqəsinin yanına getdi. Əmi Kəmalənin təkidlərinə tabe olaraq, bu gün mətbəxdə uşaqları buraxdı ki, işdən azad olsun. Nim ağacının altında qadınlar azuqələri düzərək, Umeşin fəal iştirakı ilə xörək bişirməyə başladılar.

Nahar hazır olandan və hamı yeyib qurtarandan sonra əmi bir az yuxulamaq üçün evə getdi, rəfiqələr isə kölgədə oturaraq, tükənməz söhbətlərinə davam etdilər. Qışın günəşli günlərində çay kənarında, sıx ağac kölgəsindəki sakit söhbətlər Kəmaləyə o qədər yaxşı təsir edirdi ki, onun bütün təşvişləri buludsuz göylərdə qanad açan və yerdən bir nöqtə kimi görünən çalağan kimi uçub uzaqlara gədirdi.

Hələ gün batmamışdı, Şoyloca təşvişə düşüb evə getməyə hazırlaşdı; əri bir az sonra işdən evə qayıtmalı idi.

Kəmalə Şoylocaya dedi:

– Bacım, məgər sən öz vərdişindən bir gün əl çəkə bilməzsən?

Şoyloca heç nə demədi, gülümsəyərək Kəmalənin cənəsinə toxundu və başını yellədi. Sonra evə gedib atasını oyatdı, evlərinə getməyə hazırlaşdığını söylədi.

Çokroborti üzünü Kəmaləyə tutub dedi:

– Gəl bizimlə gedək, yaxşı qız.

– Yox, – Kəmalə cavab verdi, – mənim burada hələ görüləsi işlərim var, mən sonra gələm.

Əmi köhnə nökrəri ilə Umeşi Kəmalənin yanında qoyub, özü Şoylocanı yola salmağa getdi. Onun hələ burada görüləsi işləri var idi, odur ki tez qayıdacağını vəd etdi.

Kəmalə işlərini gün batmamış qurtardı. İsti şala bürünərək bağa çıxdı və sıx budaqlı ağacın altında oturdu. O tərəfdə, qərbdə, lap uzaqlarda uca sahilin arxasında yelkənli qayıqlar öz qara dorlarını qırmızı göyə yüksəldən yerdə günəş qurub etməkdə idi.

Umeş yavaşca Kəmaləyə yaxınlaşdı:

– Ana, sən çoxdan pan çeynəməyibsən. Əminin evindən köçəndə mən onu götürüb bura gətirmişəm, – deyib kağıza bükülmüş panı Kəmaləyə tərəf uzatdı.

Kəmalə, nəhayət, qaranlıq çökdüyünü görüb tələsik yerindən qalxdı. Umeş ona dedi:

– Ana, Çokroborti cənabları sənin üçün araba göndərmişdir.

Yola düşməzdən əvvəl Kəmalə evə girib hər şeyin öz qaydasında olub-olmadığını yoxladı.

Böyük qonaq otağında qışın soyuq ola biləcəyi ehtimalına qarşı buxarı tikilmişdi. Daş salın üzərində neft çırağı yanmaqda idi. Evdən çıxmazdan qabaq Kəmalə kağıza bükülmüş panı oraya qoyub, evə bir daha nəzər saldı. Birdən gözü pan bükülən kağız üzərində Romeşin xətti ilə yazılmış adına sataşdı.

O, Umeşdən soruşdu:

– Sən bu kağızı haradan götürübsən?

– Ağanın otağında küncdə yerə düşmüşdü. Mən otağı süpürəndə götürdüm.

Kəmalə bir söz belə buraxmadan kağızı diqqətlə oxumağa başladı. Bu məktubu Romeş Hemnoliniyə yazmışdı. Fikri dağınıq olduğu üçün o, məktubu atmış və tamamilə unutmuşdu. Kəmalə məktubu başdan-ayağa oxudu.

– Ana, sən niyə dayanıb-durmusan, bir kəlmə də danışmırsan? – Umeş ona müraciət etdi. – Bir az sonra gecə olacaq.

Qız səsini də çıxarmadı.

– Sən məni eşitmirsən, ana? Gedək evə, hava lap qaraldı.

Əminin nökrəi içəri girib arabanın gözlədiyini Kəmalənin yadına salmayanadək o, yerindən belə tərpənmədi.

OTUZ ALTINCI FƏSİL

– Bacı, bu gün kefin yoxdur? Olmaya, başın ağrıyır?
– Şoyloca ondan soruşdu.

– Yox, heç bir şey yoxdur, – Kəmalə cavab verdi. – Bəs əmi nə üçün görünmür?

– Məktəbdə tətill olduğundan anam onu Allahabada – bacımı yoluxmağa göndərdi. Bacım neçə gündür ki, xəstədir.

– Bəs nə vaxt qayıdacaq?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Güman edirəm ki, bir həftədən artıq qalmaz. Sən evini sahmana salanda çox yorulubsan. Çox yorğun görünürsən. Axşam yeməyini tez ye, yat.

Əhvalatın hamısını Şoylocaya söyləşəydi, lap yaxşı olardı, lakin Kəmalə buna cəsarət etmədi. O, macərəsini kimə istəsən söyləyə bilərdi, lakin Şoylocaya yox. Nə desin? Desin ki, uzun müddət özünün əri bildiyi adam həqiqətdə onun əri deyilmiş? Kəmalə bunu edə bilməyəcəkdi.

Kəmalə yataq otağının qapısını bağlayaraq, çırağ işığında məktubu bir də oxudu. Məktubun üstündə nə ad vardı, nə ünvan, lakin aydın idi ki, Romeş bu məktubu evlənmək istədiyi bir qıza yazmışdı və Kəmaləyə görə o, nişanlısı ilə ayrılmaq məcburiyyətində qalmışdı. Romeş onu da gizlətmirdi ki, bütün varlığı ilə o qızı sevir, lakin təsadüfən bədbəxt bir hadisə nəticəsində onun himayəsində qalan kimsəsiz bir qıza yazdığı gəldiyi üçün başqa bir çarə tapa bilməyib, öz sevgilisindən həmişəlik ayrılmağı qərara alıb.

Axır ki, Kəmalə Hacıpura gələnə qədər Romeşin ona olan münasibətini indi anladı.

Bu müddət ərzində Romeş onu özünə arvad saymamış və necə edəcəyini bilməmişdi. Kəmalə isə Romeşə öz əri kimi baxmışdı və heç bir şeydən şübhələnməyərək, ömürlük evəşik düzəltmək fikrində idi. İndi bunu xatırladıqda həyə od kimi qızarmış iynələrini onun əndamına sancırdı. Romeşlə bərabər yaşadığı müddət ərzində baş vermiş müxtəlif hadisələri bir-bir xatırladıqca Kəmalə yerə girmək istəyirdi. Bu həyə onun bütün varlığını ləkələyirdi, o, bundan yaxasını qurtara bilmirdi.

Kəmalə sərt bir hərəkətlə itələyib qapını açdı və bağa çıxdı. Qaranlıq qış gecəsi idi. Qara səmadın soyuq tökülürdü. Hava saf idi, ulduzlar sayrışırdı.

Onun qarşısında manqo ağaclarından ibarət qaranlıq meşəcik aydınca seçilirdi. Kəmalənin fikirləri bir-birinə qarışırdı. O, soyuq otların üzərinə çökdü, daş heykəl kimi

quruyub qaldı. Onun gözləri quru idi, onlarda bir qətrə də yaş yox idi.

Kəmalənin belə vəziyyətdə nə qədər qaldığı məlum deyildir. Lakin birdən hiss etdi ki, soyuq onun iliyinə işləmişdir, bütün bədəni titrəyir.

Gecədən xeyli keçəndə, ayın nazik şüası sükuta dalmış palmira¹ meşəsi üzərində səmanın qaranlıq bir guşəsini yaranda Kəmalə çətinliklə yerdən qalxdı, yataq otağına girib qapını kilidlədi.

Kəmalə səhər gözlərini açdıqda yatağı yanında Şoylocanı gördü. Qız çox yatdığıını düşünərək utandı, dik qalxıb çarpayıda oturdu.

– Qalxma, bacım, bir az da yat. Sən, yəqin, xəstələnib-sən. Rəngin qaçıb, gözlərinin altı da qaralıb. Bir hadisə baş verməyib ki? Sənə nə olduğunu nə üçün söyləmişəm? – Şoyloca döşəyin üstündə oturub, Kəmalənin boynunu qucaqladı.

Kəmalənin sinəsi həyəcanla enib-qalxırdı. O daha qatlaşa bilməyib, üzünü Şoylocanın çiyinə söykəyərək, göz yaşlarını sel kimi axıtdı. Şoyloca heç nə demədən rəfiqəsini bağrına basdı. Lakin bir an sonra Kəmalə ayağa qalxdı, gözlərini sildi və zorla, çətinliklə güldü.

Şoyloca ona dedi:

– Yaxşı, gülməyini kənara qoy. Bilirsən, ömrümdə mən çox qızlara rast gəlmişəm, amma sənin kimi sirverməzə təsadüf etməmişəm. Hər halda, sən güman etmə ki, məndən sirrini gizlədə biləcəksən. Sükutla məni aldada bilməyəcəksən! İstəyirsən əhvalatın nədən ibarət olduğunu mən sənə söyləyim? Romeş-babu Allahabaddan sənə bir məktub da olsa göndərməmişdir, sən də hirsələnib-sən, təşəxxüslü xanım! Sən anla ki, o, iş üçün oraya getmiş, iki gündən sonra qayıdacaqdır. Belə hirsəlməyən mənəsi nə imiş! Hirs vaxtın

¹ *Palmira* – burada: tropik Asiyada bitən palmaların xüsusi bir növüdür. Bu palmanın böyük təsərrüfat əhəmiyyəti vardır. Hindistan əsətinə görə, palmira insana 801 xeyir verir. Bunun şərəfinə bir çox mədhiyyə yaranmışdır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

tez keçməsinə kömək etməz ki! Kifayətdir, özünə toxtaqlıq ver. Bilirsən, mənim bacım, bax bu saat mən sənə belə ağıllı nəsihət verirəm, ancaq özüm sənin yerinə olsaydım, mənə də nəsihət verməli idilər. Kiçik, mənasız bir şeyin üstə göz yaşı tökmək biz qadınların adətidir. Görürsən, göz yaşların qurudu, özün də gülürsən. Bir də bu barədə fikirləşmə!

Şoyloca bunları söylədikdən sonra Kəmaləni yanına çəkərək soruşdu:

– Doğrusunu de görüm, sən indi belə fikirləşirsən ki, Romeş-babunun hərəkətini bağışlamayacaqsan, eləmi?

– Elədir, elədir, doğru başa düşübsən.

Şoyloca əlini qızın yanağına vurdu.

– Əlbəttə, mən belə də güman edirdim! Yaxşı, baxarıq, baxarıq!

Şoyloca elə o gün, Kəmalə ilə danışdıqdan sonra Allah-abada, atasına məktub göndərdi. O yazırdı:

“Kəmalə Romeş-babudan məktub almadığı üçün çox mütəəssir olmuşdur. Qərib bir şəhərdə yazıq qız özünü tənha hiss edir. Romeş-babu isə daima səfərdədir, hələ üstəlik, məktub da yazmır. Özün fikirləş, gör qız üçün belə bir vəziyyət nə qədər ağırdır, çətindir. Məgər o, Allahabaddakı işlərini görüb qurtarmamışdır? Söz yox, iş çox vaxt tələb edir, lakin bir, ya iki məktub yazmaq üçün vaxt tapmağa nə var!”

Əmi Romeşə rast gələrkən Şoylocanın həmin məktubunun bir neçə cümləsini ona söylədi və Romeş-babunu yaxşıca məzəmmət etdi.

Romeş də Kəmaləyə həqiqətən aludə olmuşdu, buna görə də onda qətiyyətsizlik getdikcə artırdı. Bu qətiyyətsizliyə görə də o, Allahabadda ləngiyirdi. Bir yandan da əmi Şoylocanın məktubunu ona oxudu.

O anladı ki, Kəmalə onun üçün çox darıxır. Lakin özü bunu yazmağa utanır.

Romeş-babu Kəmalənin onu sevdini bildikdə bütün tərəddüdlərinə son qoydu. İndi qarşıda onun səadəti və qızın da xoşbəxtliyi durmuşdu. Böyük yaradan çayın ortasındakı qum adasında onları səbəbsiz bir-birinə təsadüf etdirməklə kifayətlənməmiş, hətta onların ürəklərini belə birləşdirmişdi. Bu barədə fikirləşdikdən sonra Romeş-babu bir dəqiqə belə təxirə salmadan oturub Kəmaləyə məktub yazmağa başladı:

“Sevgilim! Belə müraciəti sadə bir məktub kimi şərti olaraq qəbul etmə. Əgər mən səni dünyada hamıdan çox sevdiyimi hiss etməsəydim, heç bir vəchlə sənə “sevgilim” sözünü yazmazdım. Əgər sən nə zamansa məndən şübhələnmişsənsə, əgər mən sənin zərif qəlbinə toxunmuşamsa, qoy indi səni səmimi-qəlbədən “sevgilim” çağırmağım sənin şübhələrini kökündən kəssin, səni iztirablardan əbədi olaraq qurtarsın.

Bu barədə müfəssəl yazmağa daha ehtiyac varmı? İndiyə qədər bir çox hərəkətlərimlə səni incitmişəm. Əgər sənin yenə də mənə acığın tutursa, mən özümü təmizə çıxarmağa çalışmayacağam, ancaq bunu deyə bilərəm ki, indi sən mənim yeganə sevgilimsən, səndən əziz dünyada kimsəm yoxdur. Mənim bu sözlərim sənə layiq olmayan əzab-əziyyətini, dərini, kədərini yuyub apara bilməyəcəksə, onda başqa çarəm qalmayacaqdır.

Kəmalə, sənə “sevgilim” dedikdə mən bizim şübhələrlə dolu qaranlıq keçmişimizə həmişəlik son qoymaq qərarına gəldim, bundan sonra yalnız səni sevəcəyəm. Bircə xahişim var: inan ki, indi sən mənim üçün hamıdan əzizsən. Əgər bunlara ürəkdən inansan, daha mənə sual verməz və məndən şübhələnməzsən! Sənin məhəbbətinə layiq olub-olmadığım

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

haqqında cəsarət edib sənə sual verə bilmərəm. Digər tərəfdən, soruşmağa da ehtiyac yoxdur. Mən əminəm ki, sənənin ürəyinin mənim ürəyimə müsbət cavab verəcəyi gün sözsüz gəlib çatacaqdır. Bu inama səbəb sənə olan hissimdir. Mən özümü sənənin məhəbbətinə layiq bilməkdə o qədər də özümə güvənmirəm. Lakin mənim sənə itaətim, qarşında pərəstiş etməyim cavabsız qala bilərmi? Çox yaxşı bilirəm ki, mənim məktubum sənə bir qədər qərribə görünəcəkdir. Çünki məktəblinin yazdığı məktubu xatırladır. İstəyirsən, cır, tulla. Qəlbimdə olanı kağıza yazmaq mümkün olan şey deyil. Birləşmək iki adama məxsus hadisədir. Lakin bu ikisindən biri təəssüratını qələmə alarsa, hamısını ifadə etməkdə aciz qalacaqdır, çünki ahəngi tapmaqda çətinlik çəkəcəkdir.

Bizim aramızda tam bir anlaşma və inam əmələ gələndə mən sənə həqiqi məktub yaza bilərəm. Külək yalnız o zaman otaqdan maneəsiz ötüb-keçə bilər ki, qapıların hamısı açıq olsun. Kəmalə, əzizim, sənənin ürəyinin qapılarını mən nə zaman açə biləcəyəm?

Bu arzuların hamısı tədricən öz vaxtında həqiqətə çevriləcəkdir, tələsmək işimizə xələl qata bilər. Sən bu məktubu alan günün sabahı mən gələcəyəm. Arzu edirəm ki, sən məni öz evimizdə qarşılayasan.

Uzun müddət bizim öz ocağımız olmadı. Mən daha gözləmək istəmirəm. Bu dəfə mən öz evimizə qayıdacağam və könlümün sultanını bu evin sahibəsi görmək istəyirəm. Bu, bizim ikinci "xoşbəxt" görüşümüz olacaqdır. Birinci görüşümüz xatirində qalıbmı? Aydın gecə idi, çayın sahilində, qumluqda bir-birimizə təsadüf etdik, nə tavan, nə divar, nə qohum, nə dost, nə də bir qonşu var idi – biz evdən çox-çox uzaqdaydıq. O zaman görüşümüz bir rəya, bir xəyal kimi idi.

Ona görə mən indi bütün varlığım la aydın və təravətli səhərdə, həqiqi mühitdə xoşbəxt görüşümüzün intizarındayam.

Mən səni evimizin qapısında, üzünə səhər günəşinin şəfəqi düşmüş halda mehriban və şən gördükdə bütün ömrüm boyu bu xatirəni ürəyimdə saxlayacağam. Böyük, coşqun bir səbirsizliklə bu anı gözləyirəm.

Əzizim! Mən bir mehman kimi sənin ürəyinin qapısında müntəzirəm. Sən məni qovma!

Lütf və inayətini arzu edən Romeş”.

OTUZ YEDDİNCİ FƏSİL

Şoyloca qəmgin Kəmalənin fikrini azacıq da olsa dağıtmaq üçün ondan soruşdu:

- Məgər sən bu gün öz evinə getməyəcəksən?
- Yox. Ora getməyə daha ehtiyac qalmadı.
- Evinizi təmizləyib qurtarıbsan?
- Bəli, bacı, hər şey qurtarıbdır.

Bir azdan sonra Şoyloca yenə onun yanına gəldi:

– Bacı, sənə bir yaxşı şey versəm, mənə nə bağışlayarsan?

- Mənim nəyim var, sənə nə verim, didi?¹
- Heç bir şeyin yoxdur?
- Heç.

Şoyloca əlini qızın yanağına vurdu.

– Əlbəttə, bilirəm, hər nəyin varsa, bir adama veribsən, eləmi? Bəs buna nə deyirsən? – Şoyloca məktubu qoltuğundan çıxartdı.

Kəmalə zərfin üstündə Romeşin xəttini görcək, kətan kimi ağarıb üzünü çevirdi.

¹ *Didi* – böyük bacı

– Yaxşı, təşəxxüs göstərdiyin bəsdır! Bilirəm ki, bu saat mənim əlimdən məktubu necə tez qoparacağını fikirləşirsən. Gülməsən, məktubu sənə verən deyiləm! Görərsən, mən sözümün üstündə durmağı bacarıram.

Bu vaxt Ümi sabunqabını ipə bağlayıb sürütləyərək, “xala, xala” çağıraraq içəri girdi. Kəmalə dərhal onu qucağına alaraq, öpə-öpə yataq otağına apardı. Kəmalə Ümini gözlənilmədən “arabacığından” ayırdığı üçün o, çıxırmağa başladı. Lakin Kəmalə onu buraxmadı və uşağı dilə tutub səs-küylə oynatmağa başladı.

Onun dalınca otağa daxil olan Şoyloca dedi:

– Mən təslim oluram. Sən qalib gəldin! Nə qədər səbir-lisən! Mən bu qədər səbirli ola bilməzdim! Bacıcan, al, məktubunu götür, nahaq yerə mən niyə lənət sahibi olum.

Şoyloca məktubu yatağın üstünə tulladı və Ümini Kəmalənin qucağından alıb otaqdan çıxdı. Kəmalə zərfi açana qədər əlində xeyli fırlatdı, nəhayət, açmaq qərarına gəldi. Lakin bir neçə sətri tələsik oxuduqdan sonra həyadan sifəti alışıb-yanmağa başladı. O, məktubu kənara tulladı. Nifrətin çuşa gəlməsindən əmələ gələn halı keçəndən sonra o, məktubu götürüb başdan-ayağa oxudu. Məktubun məzmununun hamısının ona aydın olub-olmadığını mən bilmirəm, lakin Kəmaləyə elə gəlirdi ki, əlində çirkli bir şey tutmuşdur. Axı bu məktub onu əri olmayan bir adam üçün ev-ocaq düzəltməyə dəvət edirdi. Romeş bunların hamısını əvvəldən bilə-bilə indi onu təhqir edirdi. Olmaya, o, elə düşünür ki, Hacıpura köçdükdən sonra Kəmalə onu əri bildiyi üçün yox, yalnız Romeş olduğu üçün ona mehribanlıq göstərmişdir? Yəqin, elə belə də düşünür və məhz buna görə də yetim bir qıza yazığı gəldiyi üçün məhəbbət məktubu yazmışdır. İndi o, Romeşə isbat etsin ki, o səhv edir? Belə bir rüsvayçılıq, belə bir bədbəxtlik ona nə üçün üz vermişdi? Axı o, ömründə kimsəni incitməmiş, kimsənin qəlbinə dəyməmişdir! Romeşin Qanq sahilindəki evi

indi ona zindan kimi, onu uda biləcək bir əjdaha kimi görünürdü. Nicat yolu haradadır, nədədir? İki gün əvvəl Kəmalənin yuxusuna da girməzdi ki, Romeş onda belə bir dəhşət oyadacaqdır.

Bu vaxt Umeş otağın qapısında göründü və yavaşca öskürdü. Kəmalənin ona fikir vermədiyini gördükdə o, ehtiyatla çağırdı:

– Ana!

Kəmalə ona tərəf çevrildikdə Umeş boynunu qaşayıb dedi:

– Bilirsən, Sidhi-babu qızının toyu üçün Kəlküttədən xanəndələr gətirdi.

– Lap yaxşı, Umeş, get tamaşa elə! – Kəmalə cavab verdi.

– Ana, sabah sənə çiçək gətirimmi?

– Yox, yox, çiçək lazım deyil.

Umeş getmək istədikdə gözlənilmədən Kəmalə onu qaytardı:

– Umeş, sən tamaşaya gedirsən, al bu beş rupini, qoy cibinə!

Umeş təəccüb etdi. O, beş rupinin tamaşaya nə dəxli olduğunu anlaya bilmədi.

– Ana, yəqin, sən istəyirsən ki, şəhərdən sənə bir şey alım...

– Yox, mənə heç bir şey lazım deyil. Saxla cibində, sənə lazım olar.

Karıxmış Umeş qarıya tərəf yönəldi. Kəmalə onu yenə saxladı.

– Umeş, sən tamaşaya bu paltarda gedəcəksən, bəs görən nə deyər?

Umeş heç güman etmirdi ki, camaat ona qarşı tələbkar olacaq və onun libasının nöqsanlarını müzakirə edəcəklər, ona görə də o, dxotisinin¹ təmiz olub-olmadığının qeydinə

¹ *Dxoti* – kişi libasıdır. Tikilməmiş böyük parça belə bərkidilir və dizdən aşağı salınır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

qalmır və köynəksiz olduđu da ona təsir etməirdi. Kəmalənin sözlərinə Umeş yalnız gülümsündü.

Kəmalə iki sari çıxarıb Umeşə tərəf uzatdı.

– Götür gey.

Sarinin gözəl və enli parçalarını gördükdə Umeş təsviri mümkün olmayan dərəcədə şad oldu və minnətdarlığını ifadə etmək üçün Kəmalənin ayaqlarına düşdü, sonra intəhasız şadlığını gizlətmək üçün üz-gözünü turşudub otaqdan çıxdı. O gedəndən sonra Kəmalə gözünün yaşını silib, sakitcə pəncərənin qarşısında dayandı.

Şoyloca içəri girdi.

– Bacı, bəs sən məktubu mənə göstərməyəcəksən?

Onun Kəmalədən heç bir gizli işi olmadığı üçün rəfiqəsinin də onunla açıq olmasını tələb etməyə haqqı var idi.

– Odur, götür, didi! – Kəmalə döşəmənin üstünə tulladığı məktubu göstərdi.

“Hələ də hirs soyumamışdır” – Şoyloca fikirləşdi, sonra məktubu qaldırıb oxudu.

Məktubda məhəbbətdən uzun bəhs olunsa da, onun məzmunu Şoylocaya qəribə göründü. Yaxşı, ər də qadınına belə məktub yazarmı? Yox, çox təəccüblü məktubdur!

– Bacı, görünür, sənın ərin roman yazandır, eləmi?

– Şoyloca Kəmaləyə müraciət etdi.

“Ər” sözünü eşitdikdə Kəmalə, bir növ, qorxub-diksindi, çiyinlərini çəkdi:

– Bilmirəm, – cavab verdi.

Şoyloca ondan soruşdu:

– Deməli, bu gün öz evinizə gedəcəksiniz?

Kəmalə başını yırğaladı.

– Mən qaş qaralanadək səninlə orada olmaq istərdim, ancaq bilmirəm necə edim. Axı bu gün Norsinha-babunun arvadı bizə gələcək, yəqin ki, anam səninlə gedəcək.

Kəmalə tələsik cavab verdi:

– Yox, yox, o niyə getsin? Bəs qulluqçular nə üçündür?

Şoyloca gülərək əlavə etdi:

– Hələ onlardan başqa sənin mühafizin Umeş də var.

Bunların başı söhbətə qarışıq ikən Ümi karandaşı əlinə keçirib hər nə qarşısına gəldi, üzərində cızma-qara etməyə və ucadan anlaşılmaz sözlər deməyə başladı. Yəqin ki, balaca Ümi “öyrənirəm” demək istəyirdi. Kəmalə Üminin ədəbi məşğələsinə mane olduqda, qız cingiltili səslə etirazını ifadə etməyə başladı.

Kəmalə ona dedi:

– Gedək, bir bax sənə nə yaxşı şey verəcəyəm!

Kəmalə qızı qaldırıb otağa apardı və çarpayının üstündə oturtdu, onu əzizləməyə başladı. Ümi vəd olunmuş hədiyyəni tələb etdikdə, Kəmalə qutunu açdı və oradan bir cüt qızıl qolbaq çıxarıb qıza verdi. Ümi qiymətli hədiyyəni aldıqda hədsiz dərəcədə sevindi. Kəmalə qolbaqları onun qoluna bağladıqda qız cingildəyən qolbaqlı əllərini irəli tutaraq, hədiyyəni anasına göstərməyə getdi. Lakin Şoyloca qolbaqları sahibinə qaytarmaq üçün dərhal qızın əlindən alıb dedi:

– Qərribə adamdır! Uşağa nə üçün belə şeylər verir?

Belə bir ədalətsizliyin nəticəsində Üminin şikayəti göylərə qalxdı. Bu halda Kəmalə içəri girdi. O dedi:

– Bacı, mən bu qolbaqları ona bağışlamışam.

Şoyloca təəccüb qaldı:

– Yəqin ki, sən aqlını itiribsən!

– Yox, yox, sən onları heç vaxt mənə qaytarmayacaqsan. Ver, onlardan Ümi üçün boyunbağı düzəltsinlər.

– Mən sənin kimi israfçı adama ömrümdə rast gəlməmişəm, – Şoyloca Kəmaləni qucaqladı.

– İndi mən sizdən gedirəm, didi, – Kəmalə sözə başladı.

– Burada xoşbəxt idim və ömrümdə mənim belə xoşbəxt günlərim olmamışdır.

Qızın gözlərindən yaş axmağa başladı.

Şoyloca özü də göz yaşlarını zorla saxlayaraq ona cavab verdi:

– Sən elə danışsən ki, elə bil, Allah bilir hara gedirsən. Bizim evimizdə sənə o qədər də xoş keçməyibdir. Ancaq indi bütün çətinliklər arxada qaldı, sən özün indi öz evinin sahibi olacaqsan. Biz də təsadüfən sizə qonaq gələndə deyəcəksən: “Bircə tez başımdan açılaydılar!”

Kəmalə pronam¹ icra edib qurtardıqdan sonra Şoyloca əlavə etdi:

– Mən sabah günortadan sonra sənin yanına gələcəyəm. Kəmalə cavab vermədi.

Kəmalə öz evlərinə gəldikdə Umeşi evdə gördü. Umeşdən soruşdu:

– Sənsən? Nə üçün tamaşaya getmədin?

– Axı gərək sən evə qayıdaydın ki, mən...

– Sən nahaq yerə bu barədə narahat olursan, burada Bişon qalar. Get, get, yubanma.

– İndi tamaşanın vaxtı keçmiş olar.

– Eybi yoxdur, toy həmişə maraqlı olur. Get, doyunca bax.

Umeşi çox da dilə tutmaq lazım gəlmədi. O, otaqdan çıxarkən Kəmalə onu çağırdı:

– Mənə bax, əmi qayıdanda, sən... – O, fikrini qurtarmaq üçün söz tapa bilmədi. Umeş ağzı açıq dayanmışdı. Nəhayət, Kəmalə fikirlərini toplayaraq sözüünə davam etdi. – Sən yadından çıxarma ki, əmi səni sevir. Sənə bir şey lazım olsa, onun yanına get, məndən pronam söylə və nə lazım olsa, istə, o, sənin xahişini rədd etmən. Ancaq mənim pronamımı ona yetirməyi yadından çıxartma.

Umeş belə tapşırığın nə üçün verildiyini anlamayaraq dedi:

– Sən necə deyirsən, elə də edərəm, ana.

Umeş çıxıb getdi.

¹ *Pronam* – hörmət və məhəbbət ifadəsidir. Pronam ifadə edən şəxs hər iki əlinin içini bir-birinə yapışdıraraq üzünə aparır.

Günorta vaxtı Bişon ondan soruşdu:

– Xanım, hara?

– Qanqa – çimməyə.

– Səni müşayiət edimmi?

– Yox, evdən muğayat ol! – o, nə üçünsə Bişona bir rupi verib Qanqa doğru yola düşdü.

OTUZ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Bir dəfə günortadan sonra Onnoda-babu Hemnolini ilə birlikdə çay içmək arzusu ilə yuxarıya, onun dalınca getdi. Lakin kişi, qızı nə qonaq otağında, nə də yataq otağında tapdı. Qulluqçudan xəbər tutduqdan sonra məlum oldu ki, Hemnolini evdən kənara çıxmamışdır. Onnoda-babu bərk təşvişə düşərək dama qalxdı. Qış günəşinin sönməkdə olan şüaları göz işlədikcə uzanan şəhər evlərinin qəşəng damlarına zərif işıq salır, yüngül külək istədiyi yerdə hərlənirdi. Hemnolini damın üstündə yüksələn qüllənin kölgəsində sakit oturmuşdu.

Onnoda-babunun ona arxadan yanaşmasını eşitmədi. Yalnız Onnoda-babu onunla yanaşı dayandıqdan və ehtiyatla çiyinə toxunduqdan sonra Hemnolini diksindi və karıxaraq qızardı. Qız yerindən qalxmağa cəhd edərkən Onnoda-babu onun yanında oturdu. O, bir qədər sükut edəndən sonra, nəhayət, ağır nəfəs alaraq sözbə başladı:

– Kaş anan indi sağ olaydı, Hem! Axı sənə kömək etməkdə mən acizəm.

Atasının mehriban sözlərini eşitdikdə Hemnolini dərin rüyadan ayılmış kimi oldu. O, atasına baxdı. Hemnolini atasının üzündə nə qədər böyük məhəbbət, nə qədər qayğı və əzab gördü! Qısa bir zaman içərisində atası nə qədər dəyişmişdi! Hemnolininin başına gələn qəza qasırgasının bütün şiddətini, bütün əzabını o, tək-cə öz üzərinə götür-

müşdü. O, qızın ürəyinə vurulan yaranı bütün varlığı ilə sağaltmağa çalışırdı. Onnoda-babu qızını rahat etmək, ona təsəlli vermək üçün bütün çarə və cəhdlərinin hədəf olduğunu gördükdə Hemnolininin anasını xatırladı. Məhəbbəti faydasız olduğu üçün dərd, kədərlə dolu qəlbindən dərin bir ah qopdu. Bunların hamısı, sanki, ildırım şəfəqi ilə işıqlanaraq, birdən-birə Hemnoliniyə aydın oldu. Vicdan əzabı dərhal Hemnolinini fikir əsarətindən xilas etdi. Sanki, zülmətə qərq olmuş dünya öz varlığını yenidən Hemnolininin yadına saldı. Hemnolini öz hərəkətlərindən utandı. O, son zamanlar onu tərk etməyən xatirələri güclə qəlbindən çıxartdı. Atasına müraciətlə soruşdu:

– Ata, səhhətin necədir?

Səhhət! Onun səhhəti haqqında söhbətləri Onnoda-babu çoxdan yadından çıxarmışdı.

– Mənim səhhətim? – Onnoda-babu təkrar etdi. – Mən özümü çox yaxşı hiss edirəm, əzizim, lakin sənin görkəmin məni narahat edir. Mən yaşda olanlara heç nə olmaz. Amma taleyin kəc rəftarından sənin səhhətin pozula bilər.

O, əlini mehriban-mehriban qızının kürəyinə çəkdi. Hemnolini atasından soruşdu:

– Ata, anam vəfat edəndə mənim neçə yaşım olardı?

– O vaxt sən üç yaşın vardı. Özün də dil-boğaza qoymazdın, hey danışardın, indiki kimi yadımdadır – məndən soruşardın ki, anam haradadır? Sən babanı görməmişdin, çünki o, sən anadan olmamış vəfat etmişdi. Ona görə də mən sənə “ana atasının yanına getdi” dedikdə, sən heç nə anlamazdın. Sən yalnız mənə qəmgin-qəmgin baxardın. Sonra mənim əlimdən yapışdı, ananın boş qalmış yataq otağına aparardın. O zaman elə bilirdin ki, mən boşluqda ananı tapıb sənə verəcəyəm. Sən elə bilirdin ki, atan çox böyük və qüvvətlidir. Heç təsəvvür etməirdin ki, sən qüvvətli atan həyatda çox təcrübəsiz və uşaq kimi bacarıqsızdır. Bu gün bu hadisəni xatırlayarkən mən fikirləşirəm ki, biz hamımız

nə qədər qüvvəsiz və bacarıqsız! Böyük yaradan bizim ürəyimizi ata məhəbbəti ilə doldurubdur, ancaq bizə olduqca az ixtiyar veribdir. – Onnoda-babu bunu deyib əlini qızının başına qoydu.

Hemnolini bu titrəyən xeyirxah əli əlinə alıb mehriban-mehriban sığallamağa başladı.

– Anam yadımda lap az qalıbdır, – Hemnolini sözə başladı. – Yalnız yadımda qalan budur ki, adəti üzrə, günorta vaxtı yatağa uzanıb kitab oxuyardı. Bu işə qətiyyənlə mənim xoşuma gəlməzdi. Mən onun əlindən kitabı almağa çalışardım.

Ata ilə bala yenidən keçmiş xatirələrə daldılar. Hemnolinin anasının xasiyyətindən, nə ilə məşğul olmağı sevdiyindən, onun sağlığında necə yaşadıqlarından söhbəti o qədər uzatdılar ki, hətta günün batmasını, göy üzünün pul kimi qızarmasını belə sezmədilər. Səs-küylə dolu, izdihamlı Kəlküttənin mərkəzində damların birinin üstündə qoca ata ilə gənc qız küncə qısılaraq oturmuşdular. Onları ölməz bir məhəbbət bir-birinə bağlayırdı. Onlar orada qürubun şəfəqləri sönənə və üstlərinə şəbnəm damcıları düşməyə başlayanadək bu vəziyyətdə oturdular.

Bu vaxt Cogendronun ayağının səsi pilləkəndə eşidildi. Ürək söhbəti dərhal bitdi. Hər ikisi diksinərək yerindən qalxdı.

Cogendro onların hər ikisinə diqqətlə baxıb soruşdu:

– Bu necə işdir, olmaya, Hemnolini bu gün qonaqları damın üstündə qəbul edir.

Cogendro hirsələnmişdi. Gecəbəgündüz onların evini tərk etməyən qəm-qüssə cavan oğlanı dözülməz hala gətirmişdi. Bacısının toyunun baş tutmaması haqqında yoldaşlarına izahat verərkən o, çətin bir vəziyyətə düşürdü. Ona görə də Cogendro adam arasına çıxmaqdan çəkinirdi.

– Hemnolinin hərəkətləri hər bir hüdudu keçmişdir, – Cogendro sözə başladı. – İngilis romanlarını oxumağa

vaxtını sərf edən qızların taleyi həmişə belə qurtarır. Hem belə fikirləşir: “Romeş məni atdı. Deməli, mənim ürəyim parçalanmalıdır!” İndi o, bu fikri hamıya aşılamağa səylə çalışır. Axı roman oxuyanların hamısına belə bir təsadüf qismət olmur ki, özlərinin məhəbbət gəmiləri daşa toxuna, bunu hiss edələr!

Cogendronun acı istehzalarından qızını müdafiə etmək üçün Onnoda-babu tələsik dedi:

– Biz Hemnolini ilə bəzi məsələlər haqqında söhbət edirdik. – Elə bil o özü Hemi damın üstünə gətirmişdi.

– Yaxşı, çay süfrəsində söhbət etmək mümkün deyil? Ata, sən özün hər şeydə Hemnolinyə qahmar çıxırsan.

– Cogendro qəti etirazla bildirdi. – Vəziyyət belə davam etsə, mən bu evi tərk etməli olacağam!

Hemnolininin birdən yadına düşdü:

– Ata, sən hələ indiyə qədər çay içməmişən?

– Axı çay poetik ilham deyil ki, axşamüstü qürub edən günəşin şüaları ilə öz-özünə gəlsin. Bir də deməyə ehtiyac yoxdur. Sən burada damın küncündə oturarkən fincanlar öz-özünə dolub gələ bilməzdi! – Cogendro bacısını bərk sandı.

Hemnolini özünü müqəssir hesab etməsin deyər, Onnoda-babu tez dedi:

– Mən bu gün çay içmək istəmirdim.

Cogendro soruşdu:

– Yoxsa hər ikiniz tərki-dünyalıq azarına tutulubsunuz? Onda mən nə etməliyəm? Mən hava ilə qidalanmalıyam?

– Tərki-dünyalığın bura dəxli yoxdur. Bu gün çox pis yatmışam. Ona görə də belə qərara gəldim ki, çay içməsəm, yaxşı olar.

Həqiqətdə isə Hemnolini ilə söhbət edərkən ağzına qədər dolu fincan dəfələrlə Onnoda-babunun ürəyindən keçmişdi, lakin indi birdən-birə durub gedə bilməzdi. Neçə günlük sükutdan sonra Hemnolini, nəhayət, atası ilə açıq

danışmağa başladı. Onlar heç vaxt bugünkü kimi damın üstündə ürəkdən, sakit və ciddi şəkildə söhbət etməmişdilər. İndi bu söhbət yarımçıq qalsa, sonra onu davam etdirmək mümkün olmayacaqdı: o, ürküdülmüş bir ceyran kimi qaçıb gedəcəkdi. Buna görə də Onnoda-babu söhbətini yarımçıq qoymayıb, çay arzusunu fikrindən çıxartdı.

Hemnolini heç inanmırdı ki, çaydan imtina etməkdə atasının məqsədi yuxusuzluğa çarə axtarmaqdır.

– Ata, gedək çay içək, – o, atasına təklif etdi.

Onnoda-babu dərhal yuxusuzluğunu yadından çıxararaq ayağa qalxdı və sürətli addımlarla çay masasına doğru yönəldi.

Otağa girdikdə Onnoda-babu Okxoyu görüb narahat olmağa başladı. O fikirləşirdi: “Hemnolini azacıq sakitləşib, indi Okxoyu görüb yenə həyəcanlanacaq. Amma indi daha çarə yoxdur”.

Onnoda-babunun dalınca Hemnolini içəri girdi. Okxoy onu gördükdə dik qalxdı.

– Cogen, mən getdim.

– Hara tələsirsiniz, Okxoy-babu? Məgər bir vacib işiniz var? Bizimlə bərabər siz də bir fincan çay için, – Hemnolini onu saxladı.

Hemnolininin belə ehtiramı hamını təəccübləndirdi. Okxoy yenidən oturub dedi:

– Siz gəlməmişdən qabaq mən iki fincan içmişəm. Təkid edirsinizsə, məmnuniyyətlə birini də içərəm.

– Çay məsələsində sizi heç vaxt dilə tutmağa ehtiyac olmur, – Hemnolini güldü.

– Görünür, Allah məni belə yaratmışdır. Hərgah vacib bir səbəb olmasa, mən yaxşı şeylərdən heç vaxt imtina etmərəm.

Cogendro söhbətə qarışdı:

– Arzu edirəm ki, yaxşı şeylər də sənin bu xasiyyətini nəzərə alaraq, heç bir səbəb olmadan səndən üz çevirməsin.

Nəhayət, uzun fasilədən sonra Onnoda-babunun çay süfrəsində yenidən sərbəst söhbət başlandı. Adətən, sakit

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

gülən Hemnolini bu gün qəhqəhə çəkib gülür, hətta onun qəhqəhəsi danışanların səsinə də batırırdı.

Hemnolini zarafatla dedi:

– Okxoy-babu xəyanət etmişdir, ata. O, çoxdan sənin həblərindən atmır. Buna baxmayaraq, özünü yaxşı hiss edir. Sənə hörmət ifadəsi olaraq, mənəcə, heç olmasa, başı ağrımalıdır. Belələrinə tibbə xəyanət edən deyirlər.

Onnoda-babu ürəkdən güldü. Yaxın adamların onun həb qutusu ilə maraqlanmasını o, ailədə rahatlığının bərpa olması kimi qiymətləndirirdi, sanki, çiyindən ağır bir yük yerə düşdü.

– Mən görürəm ki, siz bu adamın mətanətini qırmaq istəyirsiniz. Mənim həblərimin tərəfdarları dəstəsi yalnız Okxoydan ibarətdir, siz də onu yoldan çıxarıb mənim əlimdən almaq istəyirsiniz!

Okxoy:

– Narahat olmayın, Onnoda-babu, məni dəyişmək çətin-dir! – dedi.

Cogendro əlavə etdi:

– Deməli, sən saxta pulsən. Xırdalamaq istəyən polis idarəsinə düşər.

Onnoda-babunun stolu başındakı bu şən zarafatlar son günlərin tutqun və acı əhvali-ruhiyyəsinə son qoydu.

Hemnolini saçlarını daramaq bəhanəsi ilə durub getməsəydi, bugünkü çay süfrəsi, bəlkə də, çox çəkəcəkdə. Okxoy da təcili işi yadına düşdüyü üçün durub getdi.

Cogendro atasına təklif etdi:

– Ata, Hemnolinin toyu üçün təcili olaraq tədarük görməyə başla.

Onnoda-babu təəccüblə oğluna baxdı. Cogendro sözü-nə davam etdi:

– Bilirsənmi, Romeşlə Hemnolinin aralarının pozulması haqqında cəmiyyətdə çoxlu dedi-qodu var. Bir çoxları ilə dalaşmaq məcburiyyətində qalırım. Mən onlara həqiqətin nədən ibarət olduğunu açıb desəydim, dalaşmağa

da lüzum qalmazdı. Amma Hemnoliniyə görə mən ağzımı açə bilmirəm. Odur ki yumruq işlətməyə məcbur oluram. Artıq-əskik danışıdığına görə Okxoya dərs verməli oldum. Hemi ərə versək, bu söz-söhbətlər kəsilər, mən də qolumu çırmalayıb ona-buna dərs verməkdən yaxamı qurtararam. Mənim sözümə qulaq as, daha bu məsələni yubatma.

– Yaxşı, onu kimə ərə verək, Cogen?

– Bizim yalnız bircə namizədimiz var. Bu əhvalatdan başlanmış dedi-qodulardan sonra Hemnolini üçün yaxşı adaxlı tapmaq mümkün deyil. Təkcə yazıq Okxoy qalıbdır. Onun halına təfavüt etməz: ona desək həb at – atacaqdır, evlən desək – evlənəcəkdir!

– Sən dəli olubsan, Cogen, Hemnolini ona getməyə heç razı olar?

– Sən mənə mane olmasan, onu razı etməyi mən boynuma götürürəm.

Onnoda-babu dəhşət içində, az qala, qışırıldı:

– Yox, yox, Cogen! Sən Hemi tanımırsan. Qorxutmaq, məcbur etmək istəsən, yalnız onun inadına səbəb olacaqsan. Ona bir neçə gün imkan ver, qoy sakitləşsin. Yazıq çox iztirab çəkmişdir. Toya gəldikdə, tələsməyə ehtiyac yoxdur.

– Mən onun ürəyinə toxunmaram. Ona heç bir əzab vermədən məsələni ehtiyatla və asan həll etmək olar. Yoxsa elə bilirsiniz ki, mən ancaq dava-dalaş salmağı bacarıram?

Cogendro səbirsiz adam idi. Həmin gecə Hemnolini saçlarını darayıb otağından çıxan kimi Cogendro onu səslədi:

– Hem, mənim səninlə söhbətim var.

Hemnolininin ürəyi əsdi. O, tələsmədən qardaşının dalınca qonaq otağına keçdi və stulda oturdu. Cogendro söhbətə başladı:

– Hem, atamızın səhhətinin ağırlaşmasını sən görürsən, ya yox?

Qızın üzündən bir nigarançılıq kölgəsi keçdi. Lakin o cavab vermədi.

– Demək istəyirəm ki, təcili tədbir görməsək, atamız ciddi xəstələnə bilər.

Hemnolini anlayırdı ki, atasının xəstəliyinin məsuliyyəti bütünlüklə onun üzərinə qoyulur. O, başını lap aşağı salıb sarisinin ucunu barmaqları arasında didişdirməyə başladı.

– Olan olub, keçən keçib. Sən keçmişə yada salıb qüssə çəkdikcə biz daha da narahat oluruq. İndi sən atanı tamamilə rahat etmək istəyirsənsə, bu ürəkbulandırıcı əhvalat haqqında bütün xatirələri mümkün qədər tez və kökündən qoparıb yox etməlisən.

Cogendro bunları deyib susdu və Hemnolinin üzünə baxaraq cavab gözlədi.

Hemnolini sızıntı içində cavab verdi:

– Arxayın ol, bu barədə mən atamla heç vaxt danışmam.

– Sənin bir söz deməyəcəyinə, əlbəttə, əmin ola bilərəm, lakin başqalarının ağzını bağlaya bilməyəcəksən!

– Yaxşı, əlimdən daha nə gələ bilər?

– Bütün dedi-qoduların qabağını almaq üçün bircə yol var.

Cogendronun nəyi nəzərdə tutduğunu başa düşən Hemnolini cəld cavab verdi:

– Atamı müəyyən müddətə qərbə aparmaq yaxşı olardı. Bir neçə aydan sonra qayıdıb gələndə danışmalar da qurtarar.

– Bu da arzu olunan nəticəni verməyəcək. Sənin qəmdən, kədərdən tamamilə azad olduğunu görməyincə və buna inanmayınca atamın ürəyindən qara qanlar axacaq.

Hemnolinin gözlərindən yaş töküldü. Lakin o, göz yaşlarını silərək soruşdu:

– Yaxşı, axır sözünü de görüm, mən nə etməliyəm?

– Bilirəm ki, bunu eşitmək sənin üçün ağır olacaq, lakin hamının xoşbəxt olmasını istəyirsənsə, vaxtı itirmədən ərə getməlisən.

Hemnolini yerində donub-qaldı, lakin Cogendro gözləmək istəməyərək dedi:

– Siz qızlar təəssürata qapılaraq milçəkdən fil düzəldirsiniz. Tək sənin başına belə iş gəlməmişdir. Sənin kimi bir çoxlarının toyu pozulur. Lakin axırda hər şey öz yoluna düşür. Hər evdə kitabdan götürülmə hadisələr baş versəydi, həyat tamamilə dözülməz olardı. Ləyaqətli bir adama ərə get və kimsəyə lazım olmayan bu məzhəkəyə son qoy. Bəlkə də, sən adamların qarşısında nitq irad edib: “Bundan sonra mən guşənişin olacağam və damın üstündə əyləşərək ulduzları seyr edəcəyəm. Bu ləyaqətsiz xainin xatirəsini ürəyimin mehrabına qaldırıb onu müqəddəs sanacağam!” – deməkdən utanmırsan, amma biz belə bir rüsvayçılıqdan yerə girsək, daha yaxşıdır.

Hemnolini bu “məzhəkə”nin adamlara nə qədər biabırçı göründüyünü çox yaxşı bilirdi. Ona görə də Cogendronun istehzası onun ürəyini ox kimi dəlib keçdi, üzünü qardaşına çevirərək dedi:

– Dada, mən demirəm ki, dünyanı tərک edib guşənişin olacağam və qətiyyən ərə getməyəcəyəm.

– Bunu demək istəmirsənsə, ərə get. Əlbəttə, sən belə bir təmənnada olsan ki göylər hökmdarı İndradan¹ başqa heç kimi sevə bilməzsən, o zaman guşənişinlikdən başqa çarən qalmayacaqdır! Dünyada sənin xoşuna gələn şeyə nadir halda təsadüf edirsən, şeyləri olduğu kimi qəbul etmək gərəkdir. Məncə, nəciblik elə bundan ibarətdir.

Ürəyindən yaralanmış Hemnolini dedi:

– Nə üçün sən mənə belə qəddarcasına gülürsən? Mən sənə məhəbbət haqqında bir şey söyləmişəmmi?

– Doğrudur, söyləməmişəm. Lakin görürəm ki, sənə hörmət bəsləyən dostlarından bəzilərinə öz haqsız sözlərini deyərəkən və səbəbsiz nifrətini bildirərəkən heç azacıq da utanmırsan. Etiraf etməlisən ki, tanıdığın adamların içərisində bir şəxs var ki, o, sənin şən günlərində, qəmində, kədərində ehtiramını saxlamaqda və hətta ona qarşı kəməltifat olanda

¹ *İndra* – Hindistan əsətirində əsas allahlardan biri

həmişə sənə sadıq qalmışdır. Elə buna görə də ona hörmət bəsləyirəm. Sən özünə sadıq, həyatını sənə qurban verməyə hazır olan bir şəxsi özünə ər seçmək istəsən, uzağa getmək lazım olmayacaq, yox, ahəngdar şeirlər oxumaq istəsən...

Hemnolini birdən yerindən qalxdı:

– Sən mənimlə gərək belə danışmayasan. Atam mənə əmr edərsə, kimi mənə ər seçərsə, onun əmrinə hazırım. Mən onun sözündən çıxsam, onda ahəngdar şeirdən danışa bilərsən.

Cogendro birdən yumşaldı:

– Hem, mənə acığın tutmasın! Sən bilirsən ki, həyəcanlı olanda özümü ələ ala bilmirəm, ağıma nə gəldi danışırım. Biz sənənlə bir yerdə böyümüşük. Sənin necə təmkinli olduğunu və atanı necə sevdiyini mən yaxşı bilirəm.

Bu sözləri dedikdən sonra Cogendro Onnoda-babunun yanına getdi. Onnoda-babu öz otağında idi. O, Cogendro-nun Hemnolinini təhqir edə biləcəyindən çox qorxurdu; o, bacı ilə qardaşın bəhsini kəsmək üçün yanlarına getməyə hazırlaşarkən Cogendro gəldi.

Onnoda-babu nigarançılıqla Cogendroya baxırdı.

– Ata, Hem ərə getməyə razıdır. Sən elə güman etmə ki, mənim təzyiqim altında razılıq verməyə məcbur olmuşdur. Qətiyyəyən yox! İndi sən onun Okxoya getməsinə razı olduğunu desən, etiraz etməyəcəkdir.

– Bu barədə ona mən deməliyəm?

– Bəs elə bilirsən ki, o özü gəlib sənə deyəcəkdir: “Mən Okxoya getmək istəyirəm”. Yaxşı, bunu ona deməkdən çəkinirsənsə, sənənin əmrini ona çatdırı bilərəm!

Onnoda-babu qorxmmuş halda dedi:

– Xeyr, xeyr! Nə lazımdırsa, mən özüm ona deyərəm. Ancaq belə tələsmək nəyə lazımdır? Mənə elə gəlir ki, bir neçə gün də gözləmək lazımdır.

– Yox, ata, təxirə salmaq müxtəlif fəsadlar törədə bilər. Məsələni uzatmaq olmaz.

Evdə heç kəs Cogendronun inadına davam gətirə bilməzdi: o, bir şeyi başladımı, axıra çatdırmamış əl çəkəsi deyildi. Onnoda-babu ondan qorxurdu. Ona görə də bu söhbəti kəsmək üçün dedi:

– Yaxşı, onunla danışaram.

– Ata, indi lap münasib vaxtdır. Hem sənin əmrinə hazır olaraq oturmuşdur. Bu məsələni elə bu gün birdəfəlik həll elə, qurtar.

Onnoda-babu fikrə getdi. Cogendro dilləndi:

– Axı fikirləşməyə ehtiyac yoxdur. Elə indicə onun yanına get, qurtar.

– Cogen, sən otur burada. Mən onun yanına tək gedərəm, – Onnoda-babu oğlundan xahiş etdi.

– Yaxşı, mən burada qalaram.

Onnoda-babu qonaq otağına girdikdə gördü ki, otaq qaranlıqdır. O, kiminsə kreslodan həyəcanla qalxdığını eşitdi. Göz yaşları içində boğulan bir səs eşidildi:

– İşıq söndü, ata. Bu saat deyim, çıraq yandırınlar.

İşığın nə səbəbə görə keçdiyini bilən Onnoda-babu:

– Eybi yoxdur, çıraq bizim nəyimizə lazımdır? – dedi.

O, fəhm ilə gedib Hemnolininin yanında oturdu. Hemnolini dedi:

– Ata, səhhətinin qayğısına qalmırsan.

– Bu, səbəbsiz deyil, qızım! Səhhətimin qayğısına qalmadığının səbəbi odur ki, mən özümü yaxşı hiss edirəm. Hem, sən öz qeydinə qalsaydın, yaxşı olardı.

Yorulmuş, usanmış Hemnolini, nəhayət, dilə gəlди:

– Siz hamınız mənə daim eyni sözləri deyirsiniz! Bu, mənə qarşı rəhmsizlikdir, ata! Başqaları necə, mən də eləyəm. Öz səhhətimə laqeydlik nədən ibarətdir, lütfən, söyləyin, xahiş edirəm. Hərgah sağlamlığım üçün bir tədbir görmək lazımdırsa, bunu mənə nə üçün açıq söyləməyəsiz? Nə zaman mən sizin əmrinizə etinasızlıq etmişəm?

Hemnolini hönkürür, hiddətindən əsirdi.

– Heç vaxt, əzizim, heç vaxt, – qızının pərişan halını görüb həyəcanlanmış və məyus olmuş Onnoda-babu onu dilə tutmağa başladı. – Sənə əmr etməyə də ehtiyac olmamışdır. Sən mənim əziz qızımsan, həmişə ürəyimdə olanı hiss etmişən və mənim arzuma müvafiq iş görmüşən. Mənim sənə xeyir-duamı pərvərdigari-aləm eşitsə, səni ömrün boyu xoşbəxt edəcəkdir.

Hemnolini soruşdu:

– Ata, sən istəmirsən ki, mən həmişə sənin yanında olum?

– Bu nə sözdür, sən nədən bildin ki, istəmirəm?

– Qardaşım özünə gəlin gətirənə kimi sənin yanında qalacağam, yoxsa sənə kim baxar?

– Mənə kim baxar? Belə danışma, qızım. Məndən muğayət olmaq üçün sizi özümə bağlayacağam? Mən bunu etmərəm!

– Çox qaranlıqdır, ata, gedim çırağ gətirim.

O, qonşu otaqdan çırağı gətirib dedi:

– Başımıza gələn işlərə görə çoxdandır sənə qəzet oxumuram. İstəyirsən oxuyum?

– Yaxşı, – Onnoda-babu qalxaraq cavab verdi.

– Otur burada, bu saat qayıdıram.

O, Cogendronun yanına getdi. Onnoda-babu bu qərara gəlmişdi ki, oğluna: “Bu gün danışa bilmədim, söhbəti sonraya qoydum” – desin. Lakin Cogen atasından: “Nə oldu, ata? Toy haqqında danışdınmı? Cavabı nə oldu?” – soruşduqda o, tələsik: “Hə, danışdım” – dedi. O, Cogendronun Hemnolinini yenidən hiddətləndirəcəyindən qorxurdu.

– Əlbəttə, razı oldu, eləmi?

– Ona bənzər bir şey oldu.

– Elə isə mən gedim Okxoya xəbər verim!

Onnoda-babu təşvişlə oğlunu dayandırdı:

– Yox, yox, bu saat ona heç bir şey söyləmə. Sən başa düş ki, belə tələssən, işləri korlayacaqsan. İndi kimə nəşə

söyləməyin mənası yoxdur. Biz, yəqin ki, qərbə gedəcəyik. Qayıdandan sonra nə lazımdırsa, edərik.

Cogendro heç nə söyləmədən şərfini boynuna dolayaraq dərhal Okxoyun yanına getdi. Okxoy bu zaman ingiliscə mühasibat kitabını oxuyurdu.

Cogendro kitabı onun əlindən alıb kənara tulladı.

– Bunu sonra da öyrənərsən. İndi isə toy gününü təyin et.

– Sən nə danışırsan? – Okxoy heyrət etdi.

OTUZ DOQQUZUNCU FƏSİL

Ertəsi gün səhər Hemnolini otağından çıxarkən Onnoda-babunu öz yataq otağının qabağında qamış kresloda sakitcə oturmuş gördü. Onun otağının əşyası o qədər də çox deyildi: bir çarpayı və bir də küncə qoyulmuş şkaflar. Bundan başqa, mebel qəbilindən bir şey görünmürdü. Divarlarının birində mərhum arvadının çərçivəyə salınmış və köhnəlib rəngi solmuş şəkli, o biri divardan isə arvadının ipəklə işlədiyi xalça asılmışdı. Şkaflarda o, hələ sağ ikən əli ilə düzdüyü xırda bəzək şeyləri qoyulduğu yerdə qalırdı.

Hemnolini atasının oturduğu kreslonun arxasında dayanaraq, əlini ağı tüklər axtarırmış kimi mehribancasına onun başına çəkdi:

– Ata, gedək, bu gün çayımızı tez içək, sonra sən otağında oturaq, yenə mənə keçmiş günlərindən söhbət elə. Bilsəydin sən nə nağılların məni nə qədər maraqlandırır!

Son zamanlar Onnoda-babunun qızına qarşı həssaslığı o qədər artmışdı ki, çayı tez içməkdə Hemnolininin məramını dərhal anladı. Çay süfrəsi başında oturanda Okxoy hazır olacaqdı, Hemnolini onunla görüşməsin deyə, çayı tez içib qurtarmaq və atasının otağına çəkilib getmək istəyirdi. İndi Hemnolini pusquya düşmüş ceyranı xatırlatdığı üçün atasının ona olduqca yazığı gəlirdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Aşağı enib çayın hazır olmadığını gördükdə Onnoda-babu nökerə qəzəbləndi. Nöker çayın hazır olmadığını, bu gün vaxtından qabaq tələb edilməsini deməyə nahaq cəhd etdi. Onnoda-babu daim belə bir əqidədə idi ki, nökərlərin hamısı özlərini ağa hesab edir. Ona görə də vaxtında onları yataqdan qaldırmaq üçün xüsusi adam saxlamaq lazımdır.

Buna baxmayaraq, nöker çayı çox tez verdi. Adəti üzrə, Onnoda-babu çayı yavaş-yavaş içir, hər qurtumundan xüsusi həzz alır, Hemnolini ilə söhbətlə məşğul olurdu. Lakin bu dəfə o, adəti xilafına, çayını tələsik içib qurtardı.

Qızı atasının bu hərəkətinə təəccüblənərək dedi:

– Ata, yoxsa bir yerə tələsirsən?

– Yox, yox, hava soyuq olanda isti çayı birdən içdikdə əvvəl yaxşıca tərləyirsən, sonra özünü yüngül hiss edirsən.

Lakin Onnoda-babu hələ tərləməmiş Cogendro ilə Okxoy qapıdan girdilər. Bu gün Okxoyun geyimində xüsusi bir səliqə gözə çarpırdı. Döşündə saatin zənciri parıldayıb, sağ əlində gümüş dəstəli əsa, sol əlində isə qara kağıza bükülmüş kitab var idi. Bu gün o, adət etdiyi yerdə oturmadı, kreslonu Hemnoliniyə yaxınlaşdırıb, gülə-gülə ona müraciət etdi:

– Görünür, sizin saatınız bu gün çox qabağa qaçıb.

Hemnolini onun üzünə də baxmayıb sualını cavabsız qoydu.

– Hem, əzizim, gedək yuxarıya. Mənim qış şeylərimi günə sərmək lazımdır, – atası Hemnoliniyə müraciət etdi.

Cogendro dedi:

– Ata, gün qaçıb getməyəcəkdir, tələsmək nə üçün? Hem, Okxoya çay süz, mənə də. Əlbəttə, əvvəlcə qonağa çay ver.

Okxoy güldü:

– Siz belə fədakarlığa təsadüf etməsinizmi? Lap elə ser Filipp Sidneydir¹ ki, durub!

¹ *Filipp Sidney* (1554–1586) – İngiltərə şairidir. Niderlandın istiqlaliyyəti uğrunda vuruşmalarda həlak olmuşdur.

Hemnolini onun sözünə zərrəcə fikir verməyib, iki fincan çay süzdü... birini Cogendroya verdi, o birini də sərt bir hərəkətlə Okxoya tərəf itələdi və dönüb atasına baxdı.

– Gün qalxacaq, istidə işləmək çətin olacaq, gedək, Hem, – Onnoda-babu qızına müraciət etdi.

– Bu gün şeyləri qurutmağa ehtiyac yoxdur, axı Okxoy gəlib... – Cogendro səsinə ucaldı.

Onnoda-babu qəzəbləndi:

– Siz ancaq məcbur etmək üçün yaranmışsınız! Amansız əzablar bahasına da olsa, dediyinizi yeritməyə çalışın. Mən uzun müddət susub qatlaşdım, lakin daha yetər, kifayətdir! Hem, əzizim, səhərdən səninlə mən çayımızı yuxarıda, mənim otağında içəcəyik.

Onnoda-babu belə dedikdən sonra Hemnolini ilə otaqdan çıxmaq istədi. Lakin qız sakit bir səslə:

– Ata, bir az otur, sən axı çaydan doymadın. Okxoy-babu, soruşmaq olarmı, kağıza bükdiyünüz sirli şey nədir?

– Soruşmaq nə üçün, siz bu sirdən agah ola bilərsiniz, – deyən Okxoy bükülünü Hemnolininə tərəf uzatdı.

Hemnolini bükülünü açdıqda Tennisonun şeirlərinin meşin cildli külliyyatını gördü. Qız diksindi və rəngi qaçdı. O, həmin külliyyatın eyni cildini əvvəllər hədiyyə almışdı. Hədiyyə aldığı o cildi qız hələ də öz otağındakı yazı masasının gözündə saxlayırdı.

Cogendro xəfif gülümsədi:

– Sırr hələ tamamilə açılmamışdır, – deyərək kitabın birinci ağ səhifəsini açdı. Orada yazılmışdı: “Şrimoti Hemnolinin, hörmət ifadəsi olaraq Okxoydan”.

Kitab qızın əlindən sürüşüb döşəmənin üstünə düşdü, Hemnolini hətta dönüb kitaba baxmadan Onnoda-babaya dedi:

– Gedək, ata!

Onlar otaqdan birlikdə çıxdılar. Cogendronun gözündən od yağırıdı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Əlbəttə, mən daha bu evdə yaşamaram! Baş götürüb gedəcəyəm, müəllimlik edərəm.

– Sən əbəs yerə hirsələnirsən. Mən hələ o vaxt sənə deyirdim ki, sən səhv edirsən. Mənə hər zaman ümid verdiyin üçün minnətdaram. Ancaq sənə açığını deyirəm: Hemnolini heç bir zaman mənə hüsnrəğbət bəsləməyəcəkdir. Yaxşısı budur, belə bir ümiddən vaz keçək. Sənin qarşında hələlik bircə vəzifə durur: çalışasan ki, o, Romeşi ürəyindən çıxarıb atsın, – Okxoy ona dedi.

– “Çalışasan” demək asandır. Mən bilmək istərdim, necə?

– Guya, dünyada məndən başqa ləyaqətli bir cavan yoxmuş! Əlbəttə, çox yaxşı bilirəm ki, sən bacının yerinə olsaydın, qohum-əqrəbanı nigarançılıqdan qurtarar, günləri saymaz və subaylığın daşını atmağını gözləməzdilər! Necə olursa olsun, Hemnolinin yaxşı adaxlı tapmaq lazımdır: elə bir adam tapmaq lazımdır ki, onu gördükdə bacın paltar qurutmağa qaçmasın.

– Adaxlıni sifarişlə tapmaq olmaz!

– Cogendro, nə üçün belə bədbinləşirsən? Mən ona adaxlı taparam. Sən ancaq tələsmə, yoxsa işi tamamilə korlarsan. Əsl məsələ burasındadır ki, toy söhbətini meydana atıb hər iki gənci qorxutmamalısan. Əvvəl qoy hər ikisi bir-birini yaxşı tanısin. Vaxtı gələr, toy gününü də təyin etmək olar.

– Sənin təklif etdiyin üsul çox yaxşıdır. Lakin o adaxlı kimdir? – Cogendro soruşdu.

– Sən onunla tanış deyilsən, amma görmüsən. O, doktor Nolinakxadır.

– Nolinakxa!

– Nə üçün təəccüb edirsən? Onun adını “Brahmo Samac”la bağlayan iftiralara əhəmiyyət vermə, yoxsa belə bir namizədi əldən buraxacaqsan?

– Mən namizədləri rədd etməyi bacarsaydım, o zaman bu barədə dərd çəkməyə ehtiyac qalmazdı. Lakin Nolinakxa evlənməyə razı olarmı?

– Əlbəttə, elə bu gün evlənəcəyi barədə mən sənə zəmanət verə bilmərəm. Lakin vaxt gələndə nə üçün də evlənməsin? Qulaq as, Cogen, sabah Nolinakxa mühazirə oxuyacaq, Hemnolinini də götür, get qulaq as. O çox dilavərdir. Qadının ürəyini ələ almaq üçün bu, az deyildir. Qadın cinsi ağıldankəmdir. Onlar dərk etməzlər ki, natiqlik edən ərdənsə, dinc oturub qulaq asan ər yaxşıdır.

Cogendro dedi:

– Mən Nolinakxa haqqında hər şeyi bilmək istəyirəm.

– Cogen, sən onun tarixində kiçik bir nöqsan görsən, narahat olma. Gözə çətinliklə çarpan bir ləkə əvvəlcə sənə müyəssər olmayan şeyi müyəssər edə biləcəkdir. Ona görə də mən belə fikirləşirəm ki, onun nöqsanı xeyirlidir.

Okxoyun Nolinakxa haqqında Cogendroya söylədiyi qısaca olaraq bundan ibarət idi:

Nolinakxanın atası Racobollobha Fəridpur qəzasında xırda mülkədar olmuşdur. O, otuz yaşlarında “Brahmo Samac”a qoşulmuşdur.

Lakin onun arvadı heç bir vəchlə bu təriqəti qəbul etmək istəməmişdir. Dini ayinlərin icrası məsələlərində ərindən asılı olmağa qəti etiraz etmişdir. Əlbəttə, Racobollobha belə vəziyyətdən razı qala bilməzdi. Onun oğlu Nolinakxa böyüdükdə coşqun dindarlığına və natiqliyinə görə “Brahmo Samac”da görkəmli mövqə tutdu.

Vəzifəsi ilə əlaqədar olaraq bütün Benqaliyanı gəzib-dolaşan Nolinakxa əxlaqının nöqsansızlığı ilə, işini yaxşı bilməsi və xeyirxahlığı ilə şöhrət tapmışdı.

Gözlənilmədən ağlasığmaz bir hadisə baş verdi. Qoca vaxtlarında Racobollobha ağılını itirdi: bir dul arvadla evlənmək qərarına gəldi. Kimsə onu bu fikirdən daşındıra bilmədi. O deyirdi: “O, mənim arvadım, əsl arvadım sayıla bilməz, çünki bizim dini etiqadımız bir deyil. Mənim ürəyimə yatan, dünyagörüşü mənimkinə müvafiq gələn, dinimiz bir, əqidəmiz bir olan qadınla evlənmək axmaqlıq deyil ki?!”

O, hamının narazılığına baxmayaraq, hindli qaydası ilə bir dul arvad aldı. Bunun nəticəsində Nolinakxanın anası evini tərki edib Benaresə köçmək istədikdə, Nolinakxa Rəngpurda həkimlik sənətini buraxaraq anası ilə getmək qərarına gəldi.

Anası ağlayaraq ona deyib:

– Oğlum, bizim dinimiz, təriqətimiz başqadır. Nə üçün başına bəla açmaq istəyirsən?

– Ana, bizim aramızda ixtilaf ola bilməz, – Nolinakxa cavab verib. O, atası tərəfindən təhqir edilmiş anasının səadəti üçün heç bir şeydən çəkinməyəcəyini qət edərək onunla Benaresə gedibdir.

Bir dəfə anası Nolinakxadan nə üçün evlənmədiyini soruşanda oğlu utanaraq cavab verib ki, nə üçün evlənim? Onsuz da, pis yaşamıram.

Anası anlayır ki, oğlu onun yolunda çox məhrumiyyətə hazırdır. Lakin “Brahmo Samac” təriqətindən kənar adamlar evlənməyə hazır deyildir.

Anası qəmli-qəmli oğluna deyir:

– Oğlum, mən heç vaxt razı ola bilmərəm ki, sən məndən ötrü tərki-dünya olasan. Öz zövqünə münasib qız tap, mən etiraz etməyəcəyəm.

Nolinakxa bir neçə gün anasının dediyini düşündü və nəhayət, dedi:

– Ana, mən bu evə sənənin ürəyinə yatan arvad gətirəcəyəm. O, sənə xidmət edəcək və sənənin sözüündən çıxmayacaqdır. Mən heç bir zaman evə elə bir arvad gətirmərəm ki, sənənin xoşuna gəlməsin, ya da səni dərdə salsın.

Nolinakxa Benqaliyaya, özünə adaxlı axtarmağa gedir.

Bu yerdə əhvalat natamam qalır. Bəziləri deyirlər ki, o, bir kəndə gəlmiş, orada yetim bir qızla evlənmiş və nişanlısı toydan sonra qəflətən ölmüşdür. Başqaları bu rəvayətin doğru olmasına şübhələnirlər. Okxoy isə belə bir əqidədə idi ki, Nolinakxa toya bir qədər qalmış çıxıb qaçmışdır.

Hər halda, Okxoy bu fikirdə idi ki, hərgah Nolinakxa öz sevdiyi bir qızla evlənmək istəsə, anası nəinki buna mane olar, hətta ürəkdən şad olar.

Nolinakxa Hemnolini kimi qızı haradan tapacaqdı? Həm də Hemnolini mehribandır. O, Nolinakxanın anasına hörmət bəsləsə, ana da heç vaxt qızın kefinə dəyməz. Nolinakxa Hemnolini ilə ikicə gün tanışlıq etsə, bunların hamısını dərhal başa düşəcəkdir. Ona görə də Okxoy belə məsləhət görürdü ki, onları təxirə salmadan tanış etmək lazımdır.

QIRXINCI FƏSİL

Okxoy getdikdən sonra Cogendro yuxarı – qonaq otağına qalxdı. Onnoda-babu ilə Hemnolini oturaraq söhbət edirdilər. Cogendronu görən kimi Onnoda-babu bir az sıxıldı. Bu gün çay içərkən o, özünəməxsus olan həlimliyini unudub qəzəblənmişdi. İndi bu fikir onu rahat qoymurdu. Buna görə də Onnoda-babu oğluna xüsusi mehribanlıqla dedi:

– Gəl, Cogen, gəl otur!

– Ata, siz lap xanənişin olubsunuz, evdən kənara çıxmırsınız. Bütün günü evdə üz-üzə oturmağın xeyri nədir? – Cogendro atasına müraciət etdi.

– Doğrudur. Biz çoxdan xanənişin olmuşuq, Hem evdən kənara çıxan kimi onu başağrısı tutur.

Hemnolini dilləndi:

– Ata, məni nə üçün günahkar hesab edirsən? Sən özün məni heç yerə aparmırsan!

Hemnolini özünə əks olaraq bütün varlığı ilə isbat etmək istəyirdi ki, dərd onun həvəsini qırmamışdır. O, özünü əhatə edən aləmlə maraqlanır.

– Ata, sabah mühazirə oxunacaq, – Cogendro mətləbə keçdi. – Hemnolini ilə ora getməyin nə zərəri ola bilər?

Dəbdəbəli yığıncaqları və oranın səs-küyünü Hemnolinin sevmədiyini atası bilirdi. Ona görə də Cogendroya cavab verməyib, qızın üzünə baxdı. Lakin gözlənilmədən Hem ruh yüksəkliyi ilə dedi:

– Mühazirə? Bəs onu kim oxuyacaq?

– Doktor Nolinakxa, – Cogendro cavab verdi.

Onnoda-babu təkrar soruşdu:

– Nolinakxa?

Cogendro sözünə davam etdi:

– O çox gözəl nətiqdir. Digər tərəfdən, onun tərcümeyihalını eşitdikdə adamı heyrət götürür. Nə qədər fədakar insandır! İradəsi nə qədər möhkəmdir! Belə adamlara az-az təsadüf etmək olar.

Halbuki iki saat bundan əvvəl Cogendro onun haqqında heç nə bilmirdi, təsəvvürü çox dumanlı idi.

– Ata, yaxşı oldu, gedək mühazirəyə qulaq asaq, – Hemnolini həvəslə təklif etdi.

Onnoda-babu qızın həvəsinə inanmadısa da, təklifdən razı qaldı.

Onnoda-babu düşündü: “Camaat arasına çıxmağa Hemin həvəsi olmasa da, qoy getsin, bəlkə də, sakitləşər, dərini unudar; çünki qəm-qüssənin birinci dərmanı adam içinə çıxmaq, insanlarla qaynayıb-qarışmaqdır”.

Atası oğluna müraciətlə dedi:

– Yaxşı, Cogen, sabah o mühazirəyə qulaq asmağa gedərik. Lakin Nolinakxa haqqında nə bilirsənsə, bizə də söylə. Onun haqqında hərə bir cür danışır.

Cogendro əvvəlcə onun haqqında boşboğazlıq edənlərin üstünə düşdü:

– Məzhəbi bir dəb sayanların əqidəsincə, pərvərdigar onları yaxın adamlarını əsassız, ədalətsiz ittiham etmək, ləkələmək üçün yaratmışdır. Məzhəb – din arxasında kölgələnlər kimi müzür qeybətçilərə dünyada daha təsadüf etmək olmaz, – Cogendro getdikcə daha da coşurdu.

Onnoda-babu oğlunun hirsini soyutmaq üçün hey deyirdi:

– Doğrudur, Cogen, doğrudur, yaxın adamlarının səhvələrini, nöqsanlarını böyüdənlərin, onlara böhtan atanların ağılları məhdudlaşır, xasiyyətləri şübhəli olur, ürəkləri də getdikcə daşa dönür.

Cogendro soruşdu:

– Ata, sən nəzərinə məni tutubsan? Mən o qədər də mömin deyiləm. Mən söyə də bilərəm, tərif də edərəm. Yeri gəldikdə, məsələni yumruqla da həll edərəm.

Onnoda-babu həyəcanla soruşdu:

– Sən nə danışırsan, Cogen, ağılı itirib-sən-nədir? Sən nə üçün mənim sözlərimi özünə götürürsən? Mən ki sən xasiyyətinə yaxşı bələdəm!

Bu söhbətdən sonra Cogendro Nolinakxa haqqında təfəsilatı söyləməyə başladı və onu lap dağın təpəsinə qaldırdı.

– Yalnız anasının səadəti üçün öz arzu və həvəsindən əl çəkərək gedib Benaresdə oturmuşdur. Ona görə də bir çoxları onun haqqında ağızına gələni danışır, qeybətini qırırlar. Mən yalnız buna görə Nolinakxaya hörmət bəsləyirəm. Hem, sən buna nə deyirsən? – Cogendro bacısına sual verdi.

Bacısı:

– Sənin sözlərinlə tamamilə şərikəm, – dedi.

– Mən əmin idim ki, Hem onun fikirlərini bəyənəcəkdir. Çox yaxşı bilirəm ki, Hemnolini özü atasının səadəti üçün hər cür fədakarlığa hazırdır! – deyərək Onnoda-babu mehriban və incə təbəssümlə qızına baxdı. Hemnolini utandığın-dan qızaranaraq başını aşağı saldı.

QIRX BİRİNCİ FƏSİL

Hemnolini ilə Onnoda-babu mühazirədən qayıdanda hələ gün batmamışdı.

Onnoda-babu çay içmək üçün əyləşəndə:

– Bəli, mən bu gün mühazirədən yaxşı həzz aldım, – deyib susdu. O daha bir kəlmə də danışmayıb fikrə qərq oldu.

O hətta çaydan sonra Hemnolininin dərhal yerindən qalxaraq yavaşca çıxıb öz otağına getdiyini də eşitmədi.

Bu gün yığıncaqda nitq söyləyən Nolinakxa olduqca gənc və gözəl görünürdü. Onun sifətində yeniyetmələrə xas olan qırmızılıq var idi, eyni zamanda çox idraklı olduğu simasından görünürdü.

Nolinakxanın mühazirəsi “İtkilər”ə həsr edilmişdi. O deyirdi ki, insan heç nə itirməmişsə, itkinin ağırlığını hiss etməmişsə, demək, onun heç bir şeyi olmamışdır. O deyirdi ki, əldə edilmiş bir şeyin məna və dəyəri o zaman böyük ola bilər ki, biz ona məhrumiyyətlər nəticəsində nail olaq, zəhmətsiz əldə edilən şey mahiyyət etibarilə əhəmiyyətsiz olar. Dünyanın var-dövləti bizim gözüümüzün qabağında bir heç olar. O dövləti itirən şəxs isə bədbəxt olar. Lakin itkinin özündə bundan daha böyük dövlətin əldə edilməsi imkanları vardır.

Hərgah biz bir şeydən məhrum olduqda başımızı aşağı, əllərimizi yanımıza salıb müti halda desək ki əlimizdən çıxan nemət dünyadan əl çəkmək neməti, qüssə və göz yaşlarının neməti idi, o zaman müvəqqəti şey əbədi olacaq, bizim üçün adi olan şey məbudumuz olacaq və ürəyimizin məbədində əbədi hifz olunub qalacaqdır.

Nolinakxanın nitqi qıza çox təsir etmişdi. Hemnolini damın üstündə hərəkətsiz oturmuşdu, göydə ulduzlar sayrışırdı. Bu gün ona elə gəlirdi ki, qəlbi doludur, göy və bütün kainat onun nəzərində yeni bir məna kəsb etmişdir.

Mühazirədən qayıdarkən Cogendro Okxoya dedi:

– Sən nə qərribə adaxlı tapdın, daha sözüüm yoxdur, Okxoy. Bu ki başdan-ayağa tərki-dünya imiş! Mən onun dediklərinin heç yarısını anlamadım.

– Xəstəliyə görə də dərman yazılmalıdır. Hemnolini Romeşin ağlına heyrandır. Bu tərki-dünya da ağıllıdır, yoxsa bizim kimiləri çaşdırı bilməzdi, o danışıanda Hemin üzündəki ifadəni gördün?

– Əlbəttə! Nitqi bəyəndiyi aydındır, lakin bu, o demək deyildir ki, sabah Hemnolinini nətiqə nişanlamaq olar?

– Sən elə bilirsən ki, həmin mühazirəni sən və ya mən oxusaydıq, Hemnolininin xoşuna gələrdi? Məgər, Cogen, sən bilmirsən ki, tərki-dünyalar qadınların xoşuna gəlir? Hətta Kalidas¹ öz poemasında bir tərki-dünya üçün Umanın özünün guşənişin² olduğunu təsvir etmişdir. Onu bil ki, sən Hemnoliniyə hansı bir gənci təqdim etsən, Hemnolini onu mütləq Romeşlə müqayisə edəcəkdir. Belə bir müqayisədə Romeşə qalib gələn çətin tapılar. Nolinakxa isə başqalarına bənzəməz. O, Nolinakxanı başqaları ilə müqayisə etməyəcəkdir. Sən Hemnolini ilə hansı bir gənci tanış etsən, o, dərhal sənin niyyətini anlayacaq və bütün varlığı ilə müqavimət göstərəcəkdir. Amma bir bəhanə ilə sən Nolinakxanı buraya gətirsən, Hemnolinidə heç bir şübhə oyanmayacaq. Sonra sadə hörmət asanlıqla dərin bir məhəbbətə keçə biləcəkdir.

– Hiylə işlədəndə mən heç vaxt müvəffəqiyyət əldə edə bilmirəm, lap yaxşısı odur ki, açığımı danışım: nə deyirsən de, sənin bu adaxlın mənim ürəyimə heç yatmır!

– Cogen, gör nə deyirəm! Sən öz təkidinlə heç bir şey əldə edə bilməyəcəksən. Heç vaxt hər şey istənilən kimi düzəlmir. Hər halda, nə etmək lazımdır ki, Romeş Hemnoli-

¹ *Kalidas* (b.e. V əsri) – Hindistanın məşhur şairi və dramaturqu olmuşdur, sanskritcə yazmışdır. Onun əsas əsərləri “Xəbər gətirən bulud” poeması, “Sakuntala”, “Malyavika və Aqnitra” dramları və başqalarıdır.

² Burada Kalidasın “Kumara sambxava”, “Cəng allahının təvəllüdü” poemasına işarə olunur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ninin qəlbindən çıxsın? Sən özünə güvənərək, elə fikirləşmə ki, buna güclə nail ola bilərsən. Mənim məsləhətimə əməl etsən, bəlkə də, məsələ öz-özünə həll olunub gedər.

– İş orasındadır ki, Nolinakxanın necə adam olduğunu mən anlamıram. Qorxuram yağışdan çıxacaq, yağmura düşək, – Cogendro şübhəsini bildirdi.

– Dostum, birinci səhvın günahkarı siz özünüz olubsunuz. Özü yıxılan ağlamaz. İndi də özünüz öz kölgənizdən qorxursunuz. Romeş barədə siz özünüz əvvəldən uşaq kimi sadələvh olubsunuz. Nolinakxaya gəldikdə, o aldatmaq nə olduğunu bilməz. Bilik sahəsində şastradır. Bəlkə də, ikinci Şanqaraçariyadır¹. Ədəbiyyat aləmində Sarasvatinin özü XIX əsrin kişisi surətində yenidən təzahür etmişdir! Romeş birinci görüşümüzdən mənim xoşuma gəlmədi. Yüksək ideyalar daşıyanlara çox rast gəlmişəm! Amma mən danışa bilməzdim, siz elə hesab edərdiniz ki, mənim kimi ləyaqətsiz adi adama ancaq bir şey qalır – böyük adamların paxıllığını çəkmək. Sonra siz başa düşdünüz ki, böyük adamlara uzaqdan hörmət etsən yaxşıdır, doğma bacınızı isə belə bir adama vermək heç də təhlükəsiz deyildir. Unutmayın ki, tikanı tikanla çıxararlar. Bacını ona verməkdən başqa çarəniz qalmadıqda zarılamağın heç bir mənası yoxdur.

– Mənə bax, Okxoy, istəyirsən min dəfə təkrar et, fərqi yoxdur, məni inandıra bilməzsən ki, Romeşin mahiyyətini bizlərdən təkə sən birinci olaraq dərk etmişən. Həqiqətdə ondan acığın gəldiyi üçün o nə etsəydi, xor baxardın. Mən bunu heç də sənin xariqülədə uzaqgörənliyin hesab edə bilməyəcəyəm. Məsələ belədir: hiylə işlətmək lazım gələn yerdə özünə güvən, burada məndən sənə köməkçi çıxmaz. Ümumiyyətlə, deyim ki, Nolinakxadan mənim xoşum gəlmir, vəssalam.

Cogendro ilə Okxoy Onnoda-babunun qonaq otağına girdikdə Hemnolininin o biri qapıdan çıxdığını gördülər. Okxoy

¹ Şanqaraçariya – b.e. VIII–IX əsrlərində Vedantın fəlsəfi əsərlərini təfsir edən məşhur alim

anladı ki, Hemnolini onları hələ küçədə gələrkən pəncərədən görmüşdür. O gülümsəyərək Onnoda-babunun yanında oturdu.

– Nolinakxa təmiz ürəkdən danışdı. Ona görə də dedikləri adamın lap ürəyinə yatır, – Okxoy özü üçün çay süzdü.

Onnoda-babu:

– Elədir, – dedi, – istedadlı adamdır.

– Ona ancaq istedadlı demək azdır, – Okxoy vəcdlə davam etdi. – Onun kimi mömin adam çətin tapılar.

Cogendro söhbətin iştirakçısı olsa da, daha dayana bilmədi:

– Sən mənə möminlikdən danışma. Allah bizi bu müqəddəslərdən saxlasın!

Hələ dünən Nolinakxanın nəcabətindən danışarkən Cogendronun dili ağzına sığmırdı. Nolinakxanın düşmənlərinə, ona böhtan atanlara söyüş yağdırırdı.

Onnoda-babu dözə bilməyib:

– Heç utanmırsan, Cogen, belə danışsın? Mənə qalsa, ilk təsadüfdə gözüməyə yaxşı görünənlər həqiqətən yaxşılardır, – dedi. – Qoy bəzən mən də səhv edim. Lakin öz miskin düşüncəmin nüfuzunu saxlamaqdan ötrü xeyirxah bir adamdan şübhələnməyə qadir deyiləm! Nolinakxa-babu başqalarının sözlərini təkrar etmir. O yalnız mənəvi təcrübəsinə əsaslanırdı, bunlar da mənə bir kəşf kimi görünür. Həqiqətin nə olduğunu riyakar haradan bilsin? Həqiqət dediyin bir qızıldır, onu süni vasitələrlə əldə etmək olmaz! Mən şəxsən Nolinakxa-babaya təşəkkürümü izhar etmək istədim.

– Mən yalnız onun səhhətindən qorxuram, – deyə Okxoy əlavə etdi.

– Necə? Məgər o xəstədir?

– Yox, məsələ burasındadır ki, gecə-gündüz vaxtını şastra öyrənməyə, dua və sənaya sərf edir. Qətiyyəni özünün qeydinə qalmır.

– Heç yaxşı deyil. Öz bədənimizi pozmağa bizim haqqımız yoxdur. Bədəni biz özümüz yaratmamışıq. Mən onunla tanış olsaydım, heç şübhə ola bilməz ki, az vaxt içərisində onun qüvvəsini bərpa edərdim. Səhhəti qorumağın bir neçə ən sadə üsulları vardır: əvvələn...

Cogendro daha səbir edə bilmədi:

– Ata, nə üçün sən başını belə şeylər üçün sındırırsan! Mən bu gün Nolinakxanı gördükdə belə bir qərara gəldim ki, məhz mömin kimi yaşamaq insanın səhhəti üçün xeyirdir. Hətta bunu öz üzərimdə təcrübə etmək istərdim. Görüm nəticəsi nə olar!

– Yox, Cogen, Okxoyun dediyi tamamilə mümkündür. Nə qədər məşhur adamlar gənc çağlarında məhv olub gedir. Onlar öz səhhətlərinə fikir verməyəndə vətənə zərər vururlar. Belə bir hala bu dəfə də imkan vermək olmaz. Cogen, Nolinakxa heç də sənin təsəvvür etdiyini kimi deyildir! O, namuslu adamdır! O, özünü qormalıdır.

Okxoy, Onnoda-babuya belə bir söz verdi:

– Mən onu sizin yanınıza gətirərəm, çox yaxşı olar ki, siz bunların hamısını onun özünə söyləyəsiz. Mənim yadımdadır: imtahan vaxtı siz mənə hansı ağac kökününə şirəsini verdiniz. O şirə insanı çox yaxşı qüvvətləndirir. Zehni əməklə yaşayanlar üçün bundan gözəl dərman ola bilməz! Siz Nolinakxa-babuya...

Okxoy sözünü qurtarmamış Cogendro kreslodan dik qalxdı:

– Yaxşı, Okxoy, mən gedim! Sən adamı lap dəli edə bilərsən! Bu lap ağ oldu! – Cogendro cəld otaqdan çıxdı.

QIRX İKİNCİ FƏSİL

Əvvəllər Onnoda-babu özünü yaxşı hiss edərkən müxtəlif Avropa və yerli dərmanları özü sınaqdan keçirirdi. Lakin indi həblər onu daha maraqlandırmırdı. İndi səhhəti pozulduğu halda, o nəinki sağlamlıqdan söhbət salmır, hətta zəiflədiyini də gizlədirdi.

Bu gün o, gözlənilmədən kreslodə mürgülədi. Hemnolini pilləkəndə ayaq səsi eşidərək, dizinin üstündəki tikişi götürüb qapıya tərəf yönəldi ki, qardaşından səs salmamağı xahiş etsin. O, qapıya gəldikdə Cogenin tək olmadığını gördü. Onunla bərabər Nolinakxa-babu da gəlirdi. O biri otağa qaçmaq istərkən Cogendro onu səsledi.

– Hem, Nolinakxa-babu gəlmişdir. Səninlə tanış etmək istəyirəm.

Hemnolini dayandı. Nolinakxa ona yaxınlaşaraq başını qaldırmadan salamlaşdı.

Bu müddətdə yuxudan oyanmış Onnoda-babu onu çağırırdı:

– Hem!

Qız atasına yaxınlaşaraq Nolinakxa-babunun gəldiyini qulağına pıçıldadı.

Cogendro ilə Nolinakxa-babu qapıdan girər-girməz Onnoda-babu tələsik yerindən qalxaraq onlara yaxınlaşdı.

Onnoda-babu:

– Sizi bu gün öz evimdə görmək mənim üçün böyük səadətdir, – dedi, sonra qızına tərəf döndü. – Hem, əzizim, hara gedirsən, bizimlə otur. Nolinakxa-babu, bu, mənim qızım Hemdir. Dünən onunla bərabər sizin mühazirənizi dinlədik və feyzyab olduq. Siz dediniz ki, o şey ki həqiqətdə bizimdir, biz ondan heç bir zaman məhrum ola bilmərik. Biz yalnız bizə aid olmayan şeyləri itirə bilərik. Bu sözlərin həqiqətən dərin mənası var, elə deyilmi, Hem? “Bir şeyin tamamilə bizə aid olub-olmadığı yalnız o vaxt təyin oluna

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bilər. Bizim olmadıqda o şey əlimizdən çıxıb bilər”. Nolinakxa-babu, mənim sizdən bir xahişim var. Arabir bizə söhbət etməyə gəlsəniz, bizə böyük xidmət etmiş olarsınız. Demək olar ki, biz heç yerə getmirik, ona görə də siz nə zaman bizə gəlsəniz, məni və qızımı evdə taparsınız.

Nolinakxa Hemnolininin karıxmuş üzünə baxaraq cavab verdi:

– Məclisdəki nitqimdə bir para ağıllı şeylər söylədiyim üçün məni ciddi adam hesab etməyin. Tələbələr mənim çıxışımı təkidlə xahiş etdilər. Məndən xahiş edəndə boyun qaçırmağı əsla bacarmıram. İndi isə mən əmin ola bilərəm ki, tələbələr məni ikinci dəfə çıxışa vadar etməyəcəklər. Tələbələr açıq deyirlər ki, nitqimin dördüncü hissəsi onlar üçün məchul qaldı. Cogen-babu, siz də orada idiniz. Elə güman etməyin ki, sizin tez-tez saata baxmağınız nəzərimdən qaçıb.

Cogendro cavab verdi:

– Əgər mən nəyisə başa düşməmişəmsə, təqsirkar ağıllığın miskinliyidir, buna görə də bu barədə narahat olmayın.

Onnoda-babu dilləndi:

– Cogen, məlum yaşa dolanda hamısını anlamaq olar.

Nolinakxa dedi:

– Məncə, nə vaxt olursa olsun, ümumiyyətlə, hər şeyi anlamağa ehtiyac yoxdur.

Onnoda-babu gəncə müraciətlə dedi:

– Ancaq Nolin-babu, sizə bəzi şeylər demək istərdim. Pərvərdigar sizin kimiləri müəyyən iş görmək üçün yer üzünə göndərəndə, səhhətinizin qeydinə qalmalısınız. “Əgər puldan məhrumsansa, bağışlamaqdan da məhrumsan” deyənlərə xatırlatmaq lazımdır.

– Nə vaxt ki siz məni yaxşı, daha yaxından öyrənəcəksiniz, onda görəcəksiniz ki, mən dünyada heç bir şeyə etinasız qalmıram, – Nolinakxa cavab verdi. – Mən dünyaya bir dilənçi kimi gəlmişəm, heç bir şeyim yox idi. Böyük bir məşəq-qətlə, bir çoxlarının xeyirxahlıqları nəticəsində bədənim

bərkidi, zəkam isə inkişaf etdi. Mən bu və ya digər bir şeyə etinasız olsam, özümə həddindən artıq güvənmiş olaram. İnsan özünün yarada bilmədiyi bir şeyi dağıtmağa, məhv etməyə haqlı deyildir.

– Sizin sözlünüz tamamilə doğrudur. Siz dünən öz çıxışınızda buna bənzər bir şey söylədiniz.

Nəhayət, Cogen dedi:

– Yaxşı, siz qalın, mən gedim, vacib işim var, gərək gedəm.

– Xahiş edirəm, Cogen-babu, məni bağışlayasınız. Sizi əmin edirəm ki, başqalarına əziyyət vermək mənim təbiətimə uyğun deyildir. Mən də gedirəm. Yolumuz müəyyən yerə qədər birdir, gedək, – Nolinakxa getmək istədi.

– Yox, yox, siz mənə fikir verməyin, mən, ümumiyyətlə, bir yerdə çox otura bilmirəm.

Onnoda-babu müdaxilə edərək:

– Siz Cogenə fikir verməyin, Nolin-babu, – dedi. – Onu hər şey çox tez darıxdırır. Onu bir yerdə saxlamaq çox çətindir.

Cogendro getdikdən sonra Onnoda-babu Nolinakxadan harada yaşadığını soruşdu. Nolinakxa güldü.

– Deyə bilmərəm ki, mənim müəyyən bir mənzilim vardır. Tanışım çoxdur. Hamısı da məni evinə dəvət edir. Mən də gah bunun, gah o birinin yanına köçürəm. Belə həyat mənim xoşuma gəlir. Lakin bəzən tək qalmağa ehtiyac hiss edirəm. Buna görə də Cogen-babu sizin qonşuluğunuzda mənə mənzil tapıbdir. Bu məhəllə həqiqətən sakitlikdir.

Nolinakxanın verdiyi məlumatdan Onnoda-babu çox məmnun oldu. Lakin diqqətli olsa idi, bu xəbəri eşidərkən Hemnolininin üzündə əmələ gələn dəyişikliyi, onun simasının əzabdan bir an çox pis hala düşdüyünü müşahidə edə bilərdi. Axı əvvəl burada Romeş yaşamışdı.

Bu arada çayın hazır olduğunu bildirdilər. Hamı yemək otağına endi.

Onnoda-babu qızına müraciət etdi:

– Hem, əzizim, Nolin-babuya çay süz.

Nolinakxa dedi:

– Yox, Onnoda-babu, mən çay içməyəcəyəm.

– Nə deyirsiniz, Nolin-babu, yaxşı, çay istəmirsinizsə, onda şirniyyat yeyin.

– Xahiş edirəm, məni bağışlayın. Yeyə bilməyəcəyəm.

– Sizin özünüz həkimsiniz. Günorta yeməyindən üç-dörd saat sonra çay içmək bəhanəsi ilə bir az isti su içməyin mədəyə çox mənfəəti olduğunu mənim sizə öyrətməyim qəbahət olardı. Əlbəttə, siz çaya adət etməmişinizsə, sizə bir az açıq çay verərik.

Nolinakxa çaşbaş qalaraq Hemnoliniyə baxdı. O, Hemnolininin üzünün ifadəsindən anladı ki, qıza elə gəlir ki, onun çay içmədiyinin səbəbini başa düşüb hirsələnmişdir. Nolinakxa-babu qızın üzünə dik baxaraq sözə başladı:

– Məsələ sizin düşündüyünüz kimi deyildir. Elə güman etməyin ki, sizin süfrənizin başında oturmaqdan mən ikrahlanıram. Əvvəllər çay içməyi çox sevirdim, hətta indi də mənə çayın ətri xoş gəlir. Sizin çay içməniyə baxarkən mən həzz alıram. Lakin siz, yəqin ki, anamın dini ayin və qaydalara çox riayət etdiyini bilmirsiniz. Onun məndən başqa heç kəsi yoxdur. Mən də ona çox yaxın olmaq istədiyimə görə çay içmirəm. Siz çay içərkən aldığınız ləzzəti görərək, mən də həzz alıram, daha doğrusu, sizin qonaqpərvərliyinizdən həzz alıram.

Söhbətin əvvəlində Nolinakxanın dedikləri Hemnolininin xoşuna gəlmirdi. Ona elə gəlirdi ki, Nolinakxa öz “mənliliyinin” üstünü açmayaraq söz selinin arxasında gizlənmək istəyir. Hemnolini bilmirdi ki, ilk tanışlıqda Nolinakxa utancaqlığının öhdəsindən gələ bilmirdi. Ona görə də Nolinbabu çox vaxt sərt olurdu, halbuki belə bir xüsusiyyət onun təbiətinə heç də xas deyildi. Hətta Nolin-babu həqiqətən fikirləşdiyini demək istədikdə, onun səsində qeyri-təbii

bir ahəng eşidilirdi. O özü də bunu anlayırdı. Ona görə də Cogendro davam edə bilməyib getmək istədikdə, o, öz sözlərinə görə vicdan əzabı çəkib qaçmaq istədi.

Lakin Nolinakxa anasından söhbət açan kimi Hemnolini ona hörmətlə baxmağa başladı. Anasının adı çəkilərkən dərin və saf məhəbbət gəncin üzünü işıqlandırdıqda Hemnolini mütəəssir oldu. Hemnolini onun anası haqqında Nolinakxa ilə yenə danışmaq istəyir, lakin utanırdı.

Onnoda-babu qonağın sözlərinə cavab olaraq dedi:

– Belə de! Mən bunu qabaqca bilsəydim, sizə qətiyyənlə çay təklif etməzdim. Lütfən, məni bağışlayın.

Nolinakxa xəfifcə gülümsünüb, cavab verdi:

– Nə üçün çay içmədiyimə görə məni göstərdiyiniz lütfkarlıqdan məhrum edəsiniz!

Nolinakxa getdikdən sonra Hemnolini atası ilə qonaq otağına qalxdı. Qız Benqal məcmuəsindən atasına məqalə oxumağa başladı. Lakin bir az sonra atasını yuxu apardı. Son zamanlar zəiflik əlaməti olan belə hallar tez-tez baş verirdi.

QIRX ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Az bir müddət içərisində Nolinakxa ilə Onnoda-babunun və onun qızının tanışlıqları həqiqi bir dostluğa çevrildi. Əvvəlcə Hemnolini belə fikirləşirdi ki, Nolinakxa ilə yalnız mücərrəd xarakter daşıyan məsələlərdən danışmaq olar. O heç güman etmirdi ki, onunla adi bir adam kimi həyatı mövzular ətrafında da danışmaq olar. Bununla belə, zarafat və şən söhbətlər zamanı o, daima soyuq görünürdü.

Bir dəfə Nolinakxa Onnoda-babu və Hemnolini ilə söhbət edərkən Cogen otağa girib həyəcanla sözbə başladı:

– Bilirsənmi, ata, “Brahmo Samac” üzvləri indi bizi Nolinakxa-babunun şagirdi hesab edirlər. Bunun üstündə mən bu gün Poreşlə dalaşmışam.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Onnoda-babu xəfifcə gülümsünüb oğluna dedi:

– Mən bunda bizi təhqir edəcək bir şey görmürəm. Mən elə bir cəmiyyətin üzvü olsaydım ki, orada hamı müəllimdir, bir nəfər də olsa şagird yoxdur, onda utanardım. Orada öyrətmək istəyənlərin səs-küyü bir şey öyrənməyə imkan verməzdi.

Nolinakxa Onnoda-babunun sözünü təsdiq etdi:

– Mən də sizin sözünüüzə şərik oluram, Onnoda-babu! Gəlin biz şagirdlər cəmiyyəti təşkil edərək, harada bilik qazanmaq imkanını olduğunu axtaraq.

Cogendro hövsələsiz halda dedi:

– Kifayətdir. Burada gülməli bir şey yoxdur. Nolin-babu, heç kəs sizinlə dost və ya qohum olmaq istəməz, çünki heç kəs sizin şagirdiniz olduğuna görə söyülmək istəməz. Bu qondarma addan zarafatla yaxa qurtarmaq olmaz. Belə şeylərlə məşğul olmağa son qoyun.

Nolinakxa soruşdu:

– İzah edin görək, bununla nəyi nəzərdə tutursunuz?

– Mən eşitmişəm ki, siz yoqların sisteminə riayət edərək burnunuzdan nəfəs alırsınız, gün çıxarkən oyaq olub ona tamaşa edirsiniz, müxtəlif ayınları yerinə yetirmədən təama oturmursunuz və adətlərinizə görə də, cəmiyyətdə deyildiyi kimi, “qınıınızdan çıxmırsınız”.

Hemnolini qardaşının hərəkətindən utanaraq başını aşağı salmışdı. Nolinakxa gülümsəyirdi.

– Əlbəttə, qınıını itirmək cəmiyyət içərisində cinayət hesab olunur. Məgər söhbət qılıncdan gedir, məgər insan tamamilə qındadır? Qılıncın qında qalan hissəsinə gəldikdə isə, bu hissə qılıncın hamısında bir-birinin eynidir. Yalnız dəstələri ustanın arzu və məharətindən asılı olaraq bəzənmiş olur. Siz, nəhayət, bunu inkar edə bilməyəcəksiniz ki, hər bir insan öz fərdi xüsusiyyətlərini göstərmək üçün insan cəmiyyəti qınıından kənarında müəyyən yer və imkan qalmalıdır. Lakin mənim təəccübümə səbəb olan burasıdır ki,

öz evimdə hamıdan gizli, kimsəyə zərəri olmayan ayinləri icra etdiyimi adamlar necə görür və müzakirə edirlər?

– Nolin-babu, məgər siz bilmirsiniz ki, dünya tərəqqisinin yükünü öz çiyinlərinə alanlar özgələrin evində nə olduğunu öyrənməyi müqəddəs vəzifələrindən biri hesab edirlər? Belə adamlar hətta çatmayan məlumatı öz uydurmaları ilə əvəz etmək qabiliyyətinə də malikdirlər. Bunsuz dünyanın təkamülü dayanmış olardı. Bundan əlavə, Nolin-babu, siz başqalarının mənimsəyə bilmədikləri bir işi gördükdə nə qədər gizlətsəniz də, yenə də üstü açılacaqdır, halbuki adı məşğələlər kimsənin diqqətini qətiyyənlə cəlb etmir. Belə bir misal götürək: sizin damın üstündə icra etdiyiniz məşğələləri Hem görmüş və bu barədə atasına söyləmişdir. Halbuki sizin tərbiyənin qeydində qalmağın onun xəyalına belə gəlməz.

Hemnolini qəzəbləndi. Nə isə demək istəyirdi ki, Nolinakxa onu dayandırdı:

– Siz qətiyyənlə utanmayın. Siz təmiz hava udmaq üçün damın üstünə çıxarkən mənim səhər dualarımı gördükdə heç də günahkar olmursunuz. Gözünüz olduğuna görə siz utanmamalısınız, o gözdən hamımızda vardır.

Onnoda-babu dedi:

– Onu da əlavə etmək lazımdır ki, sizin məşğələlərinizdən Hemnolini qətiyyənlə narazı qalmamışdır. Bəlkə, əksinə, sizin icra etdiyiniz ayinlərə hörmət bəsləyərək məndən məlumat almaq istəyirdi.

– Mən bunu qətiyyənlə başa düşə bilmirəm! – Cogendro həyəcanla etiraz etdi. – Sadə həyat və onun adı davranış normaları məni qətiyyənlə narahat etmir. Digər tərəfdən bu və ya başqa ayinlərin icrasında da bir üstünlük görmürəm. Bəlkə, əksinə, gizli ayinlərin icrası ilə məşğul olanlar mənəvi müvazinəti itirərək məhdud olurlar. Hər halda, rica edirəm, dediyim sözlərə görə məndən inciməyin. Mən adi bir insanam və yer üzündə ən sadə mövqelərdən birini tuturam. Yüksəkdə oturanlara əlim çatmadığı üçün mən onlara yal-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

nız daş ata bilərəm. Mənim kimilərinin sayı-hesabı yoxdur. Ona görə də siz misilsiz bir yüksəkliyə qalxsanız, mütləq bu daşlara hədəf olacaqsınız.

Nolinakxa:

– Daşlar da axı müxtəlif olur: bunlardan bəziləri sənə azacıq toxunur, bəziləri isə iz qoyur. Biri barədə “dəli olmuşdur, ya uşaqlığı yadına düşübdür” söyləsək, bu, kim-sənin xətrinə dəyməz. Lakin adamı möminlik göstərmək-də, zahidlikdə, mürəbbilik təmənnasında olmaqda, başına mürid toplamaqda ittiham etsələr, bunu gülməklə, zarafatla yola vermək olmaz.

– Mən yenə sizdən xahiş edirəm, məbada, mənə hirs-lənəsiniz. Öz damınızda nə istəyirsiniz edin, digər tərəfdən, mən kiməm ki, bunu sizə qadağan edim? Mən yalnız onu demək istəyirəm ki, sizin hərəkətləriniz ümumun qəbul etdiyi dairədən kənara çıxmasa, söz-söhbət də kəsilər. Mən-cə, ümumun qəbul etdiyi qaydadan çıxmasan, daha rahat olarsan. Həmin qaydalardan bircə qədəm kənara qoyan kimi izdiham toplanacaqdır: ya sənə olmazın söyüşlər yağ-dırsınlar, ya da təzim etsinlər, bir deyilmi? Lakin bu izdi-hamın diqqət mərkəzində olmaq heç də yaxşı deyil!

– Özünüz özünü zidd çıxırırsınız, – Nolinakxa Cogendroya cavab verdi. – Siz damın üstündən məni güclə dartıb aşağıya, adiliyə endirmək istəyirsiniz. Bəs nə üçün indi siz özünüz bu adilikdən qaçırsınız?

– Bu günlüyə mənim üçün kifayətdir. Yetər, mən gedib bir az gəzsəm yaxşıdır! – Cogendro təslim oldu.

O getdikdən sonra Hemnolini başını aşağı salıb, gözünü süfrənin saçaqlarına dikdi. Ona diqqətlə baxan olsaydı, kirpiklərində yaş damlaları titrədiyini görərdi.

Nolinakxa ilə söhbət etdikcə qız günbəgün özünün mənəvi aləminin miskin olduğu qərarına gəlirdi. O, indi Nolinakxanın yolu ilə getmək arzusunu hiss edirdi. Hemnolini böyük həyəcan keçirərək, nə öz daxili aləmində, nə də onu

əhatə edənlərdə özünə istinadgah tapmadığı bir zamanda Nolinakxa onun qarşısında yeni bir aləm açdı. Son vaxtlar tərki-dünyalıq ideyası – ümumi ayinləri olduğu kimi icra etmək ideyası ona hakim kəsilmişdi. Ona elə gəlirdi ki, insanın zəkası üçün bunlar yeganə istinadgahdır. Bundan əlavə, kədər, dərd yalnız bir mənəvi hal kimi insanın qəlbində yaşaya bilməz: dərd bu və ya digər asketik hünərdə özünü göstərməyə can atır. İndiyədək Hemnolini camaatın məzəmmətindən çəkinərək tərki-dünyalığa uymağa, bu sahədə fədakarlıq göstərməyə cəsarət etmirdi. O, kədərini qəlbinin dərinliklərində gizlədirdi. O, Nolinakxanın üsulunu qəbul edərək ət yeməklərindən əl çəkdi, ciddi pəhrizə keçdi, rahat oldu. Hemnolini yataq otağındakı xalçaları, həsirləri yığırdı, yatağına pərdə çəkdi, qalan şeylərin hamısını otaqdan çıxardı. Döşəməni hər gün özü yuyur, podnosda azacıq çiçək saxlayırdı. Hemnolini çimdikdən sonra ağ sari geyinərək döşəmənin üstündə otururdu. Taybatay açılmış qapı və pəncərələrdən günəşin bol işığı otağa düşürdü. Günün, səmanın, küləyin təsiri altında Hemnolini özünü tamamilə təzələnmiş hesab edirdi. Onnoda-babu qızı ilə bu məsələdə şərik ola bilməzdi, lakin ayinlərin icrasının onu necə sakit etdiyini qızının simasından görəndə özünü xoşbəxt duyurdu. İndi Nolinakxa Onnoda-babugilə gəldikdə üçü də döşəmənin üstündə əyləşərək söhbət edirdi.

Cogendro dərhal üsyan etdi:

– Bu nə həngamədir? Siz bu evi məbədə döndərdiniz ki! Mənim kimi asi daha ayağımı qoymağa yer də tapmaz.

Qabaqlar olsaydı, Cogendronun belə hərəkəti Hemnolininin hiddətinə səbəb ola bilərdi. Onnoda-babu oğlunun belə sözlərinə görə bəzən indi də özündən çıxırdı. Lakin Hemnolini ilə Nolinakxa gəncə cavab olaraq sakit və mehriban bir tövrlə gülümsəyirdilər. Qız özünə etibarlı, sarsılmaz bir dayaq tapmışdı və buna görə də utanmağı bir zəiflik hesab edirdi. Hemnolini çox yaxşı bilirdi ki, camaat onun

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

hərəkətini əbəs və mənasız hesab edərək ona gülür, haq-qında istehza ilə danışır. Lakin Nolinakxaya itaət və etiqad onu bütün dünyadan müdafiə edirdi, insanlar isə onu daha utandıra bilməzdilər.

Bir dəfə Hemnolini səhər yuyunduqdan sonra dua və sənasını bitirərək, otağın pəncərəsi önündə sakit oturarkən Onnoda-babu ilə Nolinakxa onun otağına gəldi. Bu an Hemnolinin qəlbi qərribə bir sakitlik içərisində idi. O, əvvəlcə Nolinakxanın, sonra isə atasının qarşısında diz çökərək pronam icra etdi. Onlara baş əyib təzim etdi. Nolinakxa özünü itirdi.

Onnoda-babu dedi:

– Sən heç darıxma, Nolin-babu, Hemnolini yalnız öz borcunu yerinə yetirir.

Nolinakxa heç vaxt onlara belə tez gəlməzdi. Ona görə Hemnolini ona təəccüblə baxdı.

– Mən Benaresdən məktub almışam... Anam bərk xəstədir, – Nolinakxa izah etdi. – Bu gün gecə qatarla evə qayıtmağı qərara aldım. Gündüz işim çox olacaq, ona görə də sizinlə vidalaşmağa gəldim.

Onnoda-babu mütəəssir olaraq:

– Çarə nədir, Allah tezliklə ananıza şəfa versin, – dedi.
– Son zamanlar bizə böyük dayaq olduğunuza görə əbədi olaraq sizə minnətdarıq.

– Sizi inandırırım ki, mən sizdən daha çox feyzyab oldum. Siz mənə bir qonşuya olduğu kimi böyük qayğıkeşlik göstərdiniz. Bu hələ bir yana, sizin etiqadınızın dərinliyi üzərində uzun müddət düşündüyümdən bir çox mühüm məsələlərin həllində qarşımda yeni bir aləm açıldı. Mən sizin yaşayışınızı müşahidə edirdim. Müşahidələrim təfəkkür və ayınlərimə yəqinlik və məqsədimin uyğunluğuna inam verdi. Yaxın adamların kömək və hüsnrəğbəti nəticəsində nə qədər tez müvəffəqiyyət əldə edilə biləcəyini artıq mən anladım.

– Ən təəccüblüsü budur ki, biz uzun müddət nəyinsə, çox vacib bir şeyin çatmadığını hiss edirdik. Lakin sizə təsadüf edənə kimi biz bu müəmmarı açə bilmirdik. Sizə rast gəldikdə başə düşdük ki, çatmayan elə sizsiniz. Bunu da deyim ki, biz evdən bayıra çıxmırıq. Adam arasında az oluruq. Yığıncaqlara da o qədər həvəskar deyilik. Mən yenə necə olsa, arabir çıxıram. Lakin Hemnolinini evdən çıxarmaq müşkül məsələdir. Sizinlə görüşən zaman qeyri-adi bir hadisə baş verdi: Cogendrodan sizin nitq irad edəcəyinizi eşidən kimi mütərəddid qalmadan yığıncağa getdik. Sizi, Nolin-babu, inandırırım ki, belə bir hal heç təsadüf edilməmişdi! Buradan nəticə çıxara bilərsiniz ki, siz bizə lazım idiniz, yoxsa tanışlığımız mümkün olmazdı. Tale özü bizi sizə borclu çıxartdı.

Nolinakxa dedi:

– Mən istərdim, siz də bilərsiniz ki, mən öz şəxsi həyatım haqqında sizdən başqa kimsəyə bir şey söyləməmişdim. Səmimiyyət haqqında ali təlim həqiqəti açmağı bacarmaqdan ibarətdir. Yalnız sizin sayənizdə mən səmimi olmaq kimi mühüm mənəvi tələbi yerinə yetirdim. Ona görə də heç bir zaman unutmayın ki, mənim də sizə ehtiyacım var idi.

Hemnolini heç bir söz demədi. O, səssiz-səmirsiz oturmuş, pəncərədən otağın döşəməsinə düşən günəş şüalarına gözünü dikmişdi. Nolinakxa ayağa qalxıb getmək istədikdə qız ona müraciət edərək dedi:

– Ananızın səhhəti haqqında bizə məlumat verin.

Nolinakxa yerindən qalxar-qalxmaz Hemnolini yenə ona ikiqat təzim etdi.

QIRX DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Son zamanlar Okxoyu Onnoda-babunun evində görmək olmurdu. Lakin Nolinakxa Benaresə gedən gün Okxoy yeni-dən Cogendro ilə çay süfrəsinin başında hazır oldu. Okxoy öz aləmində belə qərara gəlmişdi ki, Hemnolini onu gördükdə, Romeşi xatırlayıb-xatırlamadığını onun acıqlanma dərəcəsiindən anlamaq mümkün olacaqdır. Lakin bu gün Okxoy Hemnolinini tamamilə sakit gördü. Onu gördükdə Hemnolininin üzündə heç bir dəyişiklik əmələ gəlmədi.

Qız xoş sifətlə soruşdu:

– Nə əcəb uzun müddət görünmürdünüz?

Okxoy cavabında:

– Məgər mən hər gün görünməyə layiqəm? – dedi.

– Layiq olmayanlar qonaq getmək hüququndan məhrum olsaydılar, bizim çoxumuz tənha qalmağa məcbur olardıq, – Hemnolini cavab verdi.

Cogen dedi:

– Okxoy şikəstənəfs olmaqla mükafat qazanmaq istədi. Hem isə ona üstün gələrək şikəstənəfsliyinin insanların hamısına mənsub olduğunu göstərdi. Mən bu barədə öz fikrimi demək istərdim. Bizim kimi adi insanlarla hər gün görüşmək olar. Lakin qeyri-adi adamlarla arabil görüşmək daha yaxşıdır, çünki onları qəbul etmək çətinidir. Ona görə də o səpkidə olanlar dağları, dərələri və meşələri gəzib-dolaşırlar. Qeyri-adi adamlar daim insanlar arasında yaşamağı seçsəydilər, mənimlə Okxoy kimi sadə adamlar meşələrə, dağlara qaçmağa məcbur olardı.

Cogendronun kimə işarə etdiyini Hemnolini başa düşdü, lakin cavab vermədi. O, üç fincan çay süzüb, birini atasının, digərini Okxoyun, üçüncüsünü də Cogendronun qarşısına qoydu.

– Bəs sən özün çay içməyəcəksən? – Cogendro soruşdu.

Hemnolini hiss etdi ki, qaba bir söz eşidəcəkdir, lakin yenə də sakit bir qətiyyətlə cavab verdi:

– Yox, mən içməyi tövbə etmişəm.

– Bəli, mən görürəm ki, burada əsl türki-dünyalıq başlanmışdır. Görünür, çay yarpaqlarında mistik qüvvə azdır, axı belə qüvvə ancaq mirobalanda¹ olur. Bu nə bədbəxtlikdir, anlamıram. Hem, sən gəl bu hərəkətlərinə son qoy! Bir fincan çay içməklə pəhrizini pozsan, dünya qopmaz! Bu ailədə sərt məhdudiyətlər çox davam etmir. Ona görə də özünükülərin yanında bu şişirtməyə ehtiyac yoxdur.

Cogendro bunu dedikdən sonra ayağa durdu, özü bir fincan çay süzüb Hemnolininin qarşısına qoydu. Qız əlini çaya vurmayıb dedi:

– Ata, sən nə üçün çay içirsən, amma heç bir şey yemirsən.

Onnoda-babu cavab verərkən təkcə əlləri deyil, hətta səsi də titrəyirdi:

– Doğrusunu desəm, qızım, bu süfrənin başında bu gün mənim boğazımdan heç nə keçmir. Cogendronun hərəkətlərinə uzun müddət sükutla qatlaşmağa çalışıram. Çox yaxşı bilirəm ki, səhhətimin vəziyyəti elədir ki, danışmağa başlasam, özümü saxlaya bilməyəcəyəm, ağzıma gələni deyəcəyəm, sonra da peşmanlığını çəkməyə məcbur olacağam.

– Sən əsəbiləşmə, ata, – Hemnolini atasının kreslosuna yanaşdı. – Dada məni çaya qonaq etmək istəyir, qoy etsin, zərəri yoxdur, bu, məni zərrə qədər kədərləndirmir. Sən isə, ata, bir şey yeməlisən. Mən yaxşı bilirəm ki, sən çay içərkən bir şey yeməsən, özünü pis hiss edirsən. – Hemnolini boşqabı atasına yaxınlaşdırdı. Onnoda-babu könülsüz yeməyə başladı.

Hemnolini öz yerinə qayıdıb Cogendronun süzdüyü çayı içməyə hazırlaşarkən, Okxoy dərhal yerindən qalxdı.

¹ *Mirobalan* – Hindistanda bitən sütünçay ailəsinə mənsub bir ağacın meyvəsidir. Mirobalan taninlərlə zəngindir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Bağışlayın, icazə verərsinizmi, mən bu fincanı götürürüm? Öz çayımı içib qurtarmışam.

Cogendro Hemnoliniyə yanaşılıb fincanı onun əlindən aldı və Onnoda-babuya müraciətlə dedi:

– Mən yaxşı hərəkət etmədim, ata, üzr istəyirəm.

Onnoda-babu heç nə demədi, lakin gözündən yaş axmağa başladı.

Cogendro ilə Okxoy səssiz-səmirsiz otaqdan çıxdılar. Onnoda-babu çayını içdikdən sonra ayağa durdu və Hemnolininin çiyinə söykənərək, zəif addımlarla yuxarı qalxdı.

Həmin gecə Onnoda-babunun bədənində şiddətli ağrılar başladı. Çağırılan həkim onu müayinə etdikdən sonra qaraciyərinin xəstə olduğunu dedi. O dedi ki, xəstəlik hələ şiddətlənməmişdir, xəstə bir il və ya bir neçə ay qərbdə yaşasa, saf və təmiz hava onun səhhətini bərpa edə biləcəkdir. Həkim getdikdən sonra Onnoda-babu dedi:

– Qızım, bir müddətliyənə Benaresə gedək.

Hemnolininin də fikrindən belə bir səyahət keçmişdi. Nolinakxa getdikdən sonra qız hiss etdi ki, ayinləri icra etməyə onu vadar edən həvəs artıq azalmışdır. Gündəlik ayinləri ciddi və möhkəm yerinə yetirməsinə səbəb, görünür, Nolinakxanın burada olmasıymış. Nolinakxanın üzü sarsılmaz inam və sakitlik ifadə edirdi. Bu isə Hemnolinini daima ruhlandırır. Nolinakxa getdikdən sonra Hemnolinidəki ruh yüksəkliyini süstlük əvəz etdi. Buna görə də Hemnolini indi daha böyük bir inadla onun göstərişlərinə əməl edirdi. Lakin müvazinət və sakitlik yerinə onda ruh düşkünlüyü əmələ gəlir, göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. O, çay süfrəsi başında mehmannəvaz olmağa çalışırdı. Lakin ürəyində daim bir ağırlıq hiss edirdi. Keçmişin xatirələri gəlib yəndən ikiqat artıq qüvvətlə gözünün önündə durur, tənha qalmış yurdsuz ürəyinin ağrısından hönkürüb ağlamaq istəyirdi. Ona görə də Onnoda-babu Benaresə getməyi ona təklif etdikdə qız dərhal:

– Ata, bu çox yaxşı olardı! – dedi.

Ertəsi gün Cogendro onların nə işə hazırlıq gördüklərini duyub, bunların nə demək olduğunu soruşdu:

– Biz qərbə gedirik, – atası cavab verdi.

– Qərbə, yəni hara?

– Əvvəlcə səyahət edərik, sonra xoşumuza gələn yerdə məskən salırıq.

Benaresə getmək istədiklərini o, birdən-birə Cogendroya demək istəmədi.

– Heyif ki, sizinlə gedə bilməyəcəyəm. Baş müəllimlik yerinə ərizə vermişəm, cavabını gözləyirəm, – Cogendro təəssüf etdi.

QIRX BEŞİNCİ FƏSİL

Sübh tezdən Romeş Allahabaddan Hacıpura qayıtdı. Yolda arabir adama rast gəlirdi. Yolun kənarlarında yüngül yarpaqlarla bəzənmiş, sanki, qışın soyuğundan təntimmiş ağaclar hərəkətsiz dayanmışdı. Şəhərin ətrafına qatı duman çökmüş, qu quşunun qabarıq tüklərinə bənzər qar kimi ağ pərdətək donub-qalmışdı. Romeş isti paltosuna möhkəm bürünüb bu tənha yolla gedərkən, ürəyi quş ürəyi kimi çırpınırdı.

O, faytonu evin yanında saxlayaraq yerə sıçradı. Romeş elə düşünürdü ki, Kəmalə təkərlərin səsinə eşidib eyvana çıxmışdır. O, Allahabaddan qiymətli boyunbağı almışdı. İndi əlini paltosunun cibinə salıb boyunbağını çıxartdı, onu Kəmalənin boynuna özü salmaq istəyirdi. O, evə yaxınlaşdıqda gördü ki, Bişon səkidə dərin yuxuya getmiş, evin qapıları işə bağlıdır. Romeşi ümitsizlik basdı.

O, evdə yatanları da oyatmaq məqsədi ilə bərkdən:

– Bişon, – çağırırdı. Adamların belə gec oyanması Romeşə toxundu. Axı o özü bütün gecəni yata bilməmişdi.

İki-üç dəfə çığırdisa da, Bişon oyanmadı. Romeş onu silkələməyə məcbur oldu.

– Xanım evdədirmi? – Romeş gözlərini döyən nökərdən soruşdu.

Əvvəlcə Bişon deyiləni anlamadı, sonra birdən özünə gəldi:

– Bəli, bəli, evdədir, – deyib yenə yuxuya getdi.

Romeş itələyən kimi qapılar taybatay açıldı. O, içəri girib otaqların hamısını axtardı. Evdə heç kəs yox idi.

O, ucadan səsələdi:

– Kəmalə!

Cavab eşidilmədi. Romeş bağın hər yerini gəzdi, axtardı, nim ağacına gedib çatdı, mətbəxə girdi, tövləyə baxdı, lakin Kəmaləni heç yerdə tapmadı.

Gün çıxdı. Qarğalar qarıldamağa başladı; bir dəstə qız başlarında küpə gəlib-keçdi. Onlar evin yanındakı daş hovuzdan su götürməyə gedirdilər. Yolun o biri tərəfində komalarının həyətinə dən üyüd-üyüd oxuyan qadınların səsi eşidilirdi.

Romeş evə qayıtdıqda Bişonu yenə dərin yuxuya getmiş gördü. Əyilib onu var qüvvəsi ilə silkələməyə başladı. Yalnız indi o hiss etdi ki, nökərdən palma şərabının qoxusu gəlir.

Ardı kəsilməyən və hiddətli silkələmələrdən sonra, nəhayət, Bişon özünə gəldi və çətinliklə ayağa qalxdı.

– Xanım haradadır? – Romeş sualını təkrar etdi.

– Məgər evdə deyil? – Bişon mırıldadı.

– Sən hansı evi deyirsən?

– Axı o, dünən buraya gəlmişdi.

– Sonra o, bir yerə getməmişdi?

Bişon ağzını açıb, gözlərini döyməyə başladı.

Bu halda gözləri qızarmış Umeş əynində yeni dxoti, köynəyini yelləyərək gəldi. Romeş ona müraciət etdi.

– Umeş, ana haradadır?

– O, keçən gecədən buradadır, – Umeş cavab verdi.

– Bəs sən harada idin?

– Dünən axşam o, məni Sidhi-babugilə toya göndərdi.

Bu an faytonçu haqqının hələ verilmədiyini Romeşin yadına saldı.

Romeş həmin faytonla əminin evinə getdi. İçəri girdikdə evdə çaxnaşma olduğunu gördü. “Yoxsa Kəmalə xəstələnmişdir?” – Romeş düşündü. Sonra xəbər tutdu ki, dünən qaş qaralandan sonra Ümi qəflətən çığıraraq ağlamağa başlamış, üzü göyərmiş, əl-ayağı soyumuşdur. Bu hadisə hamını təşvişə salmışdır. Ev bir-birinə dəymiş, bütün gecə kimsə yatağına uzanmamışdır.

Romeş belə güman etdi ki, Ümi xəstələnib deyə Kəmalə buraya qayıtmışdır. O, Bipinə müraciət etdi:

–Yəqin ki, qızın xəstəliyi Kəmaləni təşvişə salıb?

Bipin Kəmalənin gəlib-gəlmədiyini yaxşı bilmirdi. Romeşin sualına qeyri-müəyyən cavab verdi:

– Əlbəttə, Kəmalə Ümini çox sevir. Bu, aydın məsələdir. Lakin həkim deyir ki, qorxusu yoxdur.

Hər halda, bütün bu maneələrin nəticəsində sevincli həyəcan və xülyalar onu tərək etdi. Ona elə gəlirdi ki, tale özü onların görüşünə mane olur.

Bu halda Umeş evdən gəldi. Onun evin hərəmxanasına daxil olmağa ixtiyarı var idi, çünki Şoylocanın hüsnrəğbətinə qazanmışdı.

Uşağın otağa girdiyini gördükdə Ümini oyatmasın deyə Şoyloca onunla qapının dalına keçdi.

– Xanım, ana haradadır? – Umeş soruşdu.

Şoyloca təəccübləndi:

– Necə yəni, haradadır? Dünən axı onunla sən evdə qalıbsan! Gecə mən bizim Loçminəni onun yanına göndərmək istədim. Ancaq uşaq xəstə olduğuna görə onu evdən buraxa bilmədim.

Umeşin dodaqlarından təbəssüm çəkildi:

– Mən ananı o evdə tapmadım, – dedi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Şoyloca təşvişlə qışqırdı:

– Nə damışırсан! Bəs bu gecə sən harada idin?

– Ana evdə qalmaqıma icazə vermədi. O, evə gələn kimi mənı Sidhi-babugilə toya göndərđi.

– Görürəm, çox sözəbaxansan! Bəs Bişon harada qalmışdı?

– Bişonun heç nədən xəbəri yoxdur, o, dünən bərk içibdir.

– Tez qaç, ev sahibini bura çağır.

Bipin içəri girən kimi Şoyloca özünü onun yanına atdı.

– Heç bilirsən nə bədbəxtlik üz verib?

Bipinin rəngi qaçdı. O, həyəcanla soruşdu:

– Yox, nə olub ki?

– Kəmalə dünən axşam öz evlərinə getdi. Amma bu gün onu orada tapmayıblar.

– Dünən axşam o, buraya qayıtmadı?

– Yox, yox! Mən dünən Ümi xəstələnərkən onun dalınca adam göndərmək istədim. Amma kimsəni tapmadım. Romeş-babu gəlibdir? – Şoyloca Bipindən soruşdu.

– Kəmaləni evdə tapmayıb, elə güman edibdir ki, buradadır, ona görə də bura gəlibdir.

– Bu saat Romeş-babu ilə onu axtarmağa get! Ümi yatıbdır. İndi onun halı lap yaxşıdır.

Cavanlar Romeşin faytonunda evə qayıtdılar. Bir çox axtarış və sorğu-sualdan sonra onlar aşağıdakı məlumatı əldə etdilər: dünən axşam Kəmalə tək-cə Qanqa tərəf getmişdir. Bişon onu müşayiət etmək istəmiş, lakin Kəmalə ona bir rupi verib geri qayıtarmışdır. O, bağçanın qapısında oturub keşik çəkərkən şərabsatan sənəkdə köpüklənmiş təzə palma şərabiylə onun qarşısında dayanmışdır. Sonra Bişon dünyada nə olub-olmadığını yaxşı bilmir. Bişon yalnız Kəmalənin Qanqa hansı cıgırla getdiyini göstərə bildi.

Romeş, Bipin və Umeş hələ səhər şəbnəmi ilə örtülmüş tarlaların arxası ilə uzanan cıgırla Kəmaləni axtarmağa getdilər. Umeş balası oğurlanmış yırtıcı heyvan kimi ətrafa

həyəcan və təşvişlə göz gəzdirirdi. Çayın qırağındakı qumluğa gəlib çatdıqda üçü də birdən dayandı. Burada kimsəni tapmadılar. Doğmaqda olan günəşin şüaları altında bir sürü qu quşu parıldadı. Heç kəs yox idi.

– Ana, sən haradasan, ana?! – Umeş ümitsiz bir səsle qışqırdı. Çayın o biri sahilindən əks-sədadən başqa heç bir şey eşidilmədi. Heç bir şey!

Umeş axtarmağı davam etdirərkən birdən uzaqda qumun üstündə ağ bir şey gördü. Çaparaq oraya qaçdıqda suyun lap kənarında dəsmala sarınmış bir dəstə açar tapdı. “Əlindəki nədir?” – Romeş onun yanına yüyürdü və Kəmalənin açarları olduğunu gördü. Açarlar tapılan yer balaca qum yığımından ibarət idi. Təmiz qumun üstündə kiçik ayaqların dərin rəddi qalmışdı. Rədd suyun kənarında yox olurdu. Umeşin iti gözləri suyun dayaz yerində parıldayan bir şeyə sataşdı. O, dərhal onu qaldırdı. Hamı balaca minalı qızıl sancağı gördü. Bu, Romeşin Kəmaləyə verdiyi bəxşiş idi.

Rədlərin hamısı gedib Qanqa çıxırdı. Umeş özünü saxlaya bilməyib: “Ana, ay ana” – qışqıraraq özünü suya atdı. Onun atıldığı yer dayaz idi. Uşaq dəli kimi suda çapalayıb, suyun dibini dırnaqları ilə qazıyırdı. Çayın suyu büsbütün lillənmişdi.

Romeş quruyub qalmışdı.

Bipin qışqırdı:

– Sən nə edirsən, Umeş! Çıx kənara!

Lakin Umeş bütünlüklə suya bataraq dedi:

– Mən buradan getməərəm, getməərəm buradan! Ana, sən məni atmazdın!

Bipin özünü itirdi. Lakin Umeş balıq kimi üzürdü. O, boğulmaq istəyirdi, lakin bata bilmirdi. Suda uzun müddət çırpınıb çapaladı. Nəhayət, lap üzülüb sahilə yıxıldı və hönkürə-hönkürə qumun üstündə diyirlənməyə başladı.

Bipin əlini hərəkətsiz dayanmış Romeşin çiyinə qoyaraq:

– Romeş-babu, gedək, – dedi. – Burada qalmağın faydası yoxdur. Polisə xəbər vermək lazımdır ki, axtarışa başlasınlar.

Bu gün Şoylocanın evində nə yeyən oldu, nə də yatan. Evdə ağlaşma düşmüşdü. Balıqçılar çayı gəzərək tor atılmamış yer qoymadılar. Polis axtarışa başladı. Stansiyadan qəti xəbər alındı ki, bir nəfər də olsun təsvir olunan Kəmaləyə bənzər benqaliyalı qadın qatara oturmamışdır.

Elə o gün axşam Çokroborti evinə qayıtdı. Axır günlər Kəmalənin hərəkətləri haqqında müfəssəl məlumatı dinlədikdən sonra onun daha heç bir şübhəsi qalmadı ki, Kəmalə özünü Qanqa atmışdır.

– Ona görə Ümi dünən gecə ağladı, narahat oldu. Cinkləri uşağın yanından qovmaq lazım idi, – Loçminə söhbətə qarışdı.

Sanki, Romeşin qəlbi, bütün sinəsi daşa dönmüşdü. Onun gözlərində həтта yaş da görünmürdü. O düşündü: “Kəmalə mənim yanıma Qanqdan gəldi və Huca bayramında Qanqa hədiyyə gətirilmiş saf bir çiçək kimi yenə yox oldu”.

Gün batandan sonra Romeş yenə çayın kənarına gəldi, açar dəstinin düşdüyü yerdə dayanaraq, yenə qumun üstündəki rədlərə baxdı. Sonra başmaqlarını çıxarıb dxotunu qaldırdı və suya girdi. Boyunbağını qutusundan çıxarıb çayın ortasına tulladı.

Romeşin Hacıpurdan nə vaxt getdiyini əminin evində heç kəs bilmədi.

QIRX ALTINCI FƏSİL

İndi Romeşə elə gəlirdi ki, onun üçün bu dünyada heç bir şey qalmamışdı: nə işi, nə də daimi yaşaya biləcək bir məskəni.

Demək olmazdı ki, o, Hemnolinini daha xatırlamırdı. Lakin Romeş onun barəsində fikirləri özündən uzaqlaşdırmağa

çalışırdı. O düşünürdü: “Qəfildən mənə endirilmiş müdhiş zərbə əbədi olaraq məni bu dünyadan ayırdı. İldırımın zədələdiyi ağaca çiçəkli kollar arasında yer ola bilməz”.

Romeş səyahət etməyə başladı. Lakin heç yerdə bir gündən artıq qalmırdı. O, qayıqda üzərək Benares sahillərinin gözəlliklərini seyr edirdi. Dehlidə Qütb Minara qalxırdı, Aqradakı Tac-Mahala ay işığında tamaşa edirdi, Amritsarda Qızıl məbədi ziyarət etməyə getdi. Oradan Racputanda Abu dağının zirvəsindəki məbədi ziyarət etməyə yola düşdü. Beləliklə, Romeşin nə ürəyi, nə də cismi rahatlığın nə olduğunu bilirdi.

İntəhasız səyahətlər, səfərlər gənci yordu. Romeşin qəlbinə ev həsrəti doldu. Doğma evində keçmişdəki rahat həyat və özünə məxsus ocaq qurmaq xülyası ilə bağlı xatirələr onu tərk etmirdi. O, avara gəzməklə kədərini söndürməyə çalışarkən, birdən fikrini dəyişdi. Üstündən dağ götürülmüş kimi köksünü ötürərək, Kəlküttəyə bilet alıb qatara oturdu.

Kəlküttədə Romeş birdən-birə Qolultoldakı tanış dalana getmək qərarına gələ bilmədi, kim bilir, orada onu nələr gözləyirdi! Orada ciddi təbəddülat ola biləcəyindən qorxurdu. Bir dəfə o, dalanın tininə qədər gəlib çatdı, lakin dərhal geri döndü. Ertəsi gün axşam Romeş, nəhayət, özünə toxtaqlıq verərək tanış evə yaxınlaşdı. O, evin pəncərələrinin və qapılarının qapalı olduğunu gördü. Ev sahiblərindən bir kəsin belə olduğuna heç bir işarə yox idi. Sukxonun evə keşik çəkdiyinə əmin olaraq onu səslədi və qapını döydü. Kimsə cavab vermədi.

Qonşuları Çondromohon öz evində oturub qəlyan çəkirdi. Romeşi görcək səslədi:

– Mən kimi görürəm? Doğrudanmı, bu Romeşdir? Necəsiniz? Onnoda-babunun evində indi heç kəs yoxdur.

– Hara getdiklərini bilmirsiniz?

– Dürüst deyə bilmərəm. Ancaq onu bilirəm ki, qərbə gediblər.

– Qərbə kim gedib?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Onnoda-babu qızı ilə.

– O ikisindən başqa yanlarında ayrı bir adamın olub-olmadığını bilmirsinizmi? – Romeş Çondromohondan soruşdu.

– Əlbəttə, bilirəm! Mən onları yola düşəndə görmüşəm. Romeş özünü saxlaya bilməyib dedi:

– Mənə biri dedi ki, guya, Nolin-babu adında birisi onlarla bərabər getmişdir.

– Sizə düz xəbər verməyiblər. Doğrudur, Nolin-babu bir müddət sizin mənzilinizdə yaşadı, lakin o, Onnoda-babu ilə qızı yola düşməzdən iki-üç gün qabaq Benaresə getdi.

Bu cavabdan sonra Romeş Çondromohondan Nolin-babu haqqında təfəsilatı soruşmağa başladı: onun əsl adı Nolinakxa Çottopadxayyadır. Deyirlər ki, o, əvvəllər Ranq-purda həkimlik edirmiş, indi isə anası ilə Benaresdə yaşayır. Bir qədər sükutdan sonra Romeş Çondromohondan Cogenin harada olduğunu soruşdu.

Çondromohon dedi ki, Cogendro bir mülkədarın təsis etdiyi məktəbdə baş müəllim vəzifəsinə təyin olunmuş və Bişaypura getmişdir.

– Çoxdandır görünürsünüz. Bu müddət ərzində haradaydınız? – indi də Çondromohon sual verməyə başladı.

Gizlətməyə daha ehtiyac qalmamışdı. O, Hacıpurda işlədiyini dedi.

– İndi yenə ora qayıdacaqsınız?

– Yox. Mən orada az müddət yaşadım. İndi isə hara gedəcəyimi hələ qət etməmişəm.

Romeş yenicə getmişdi ki, Okxoy oraya gəlib çıxdı. Cogendro yola düşərkən Okxoydan xahiş etmişdi ki, evlərini, keşikçilərini arabir yoxlasın. Məlum olduğu kimi, Okxoy ona verilən tapşırıqlara heç vaxt laqeyd qalmazdı. Ona görə də o, arabir gəlib Onnoda-babunun tutduğu iki keşikçidən birinin burada olub-olmadığını yoxlayırdı.

– İndicə Romeş-babu burada idi, – Çondromohon Okxoya xəbər verdi.

– Nə danışırırsınız! Nə üçün gəlmişdi?

– Bilmirəm. O, məndən Onnoda-babunu xəbər alırdı. Üzünə baxanda heç deməzsən ki odur, yorulmuş, əzab çəkmiş adama oxşayır. O, nökrəri çağırmasaydı, mən heç onu tanımazdım.

– Harada yaşadığını soruşdunuzmu?

– İndiyədək Hacıpurda yaşamışdır. İndi oradan köçüb, ancaq harada yaşayacağını qət etməmişdir.

Okxoy nə isə mızıldayıb, öz işləri ilə məşğul oldu.

Romeş evinə qayıdarkən yolda düşünürdü: “Tale insanın başına nə qədər dəhşətli oyun aça bilər! Bir tərəfdən mənim Kəmaləyə təsadüf etməyim, digər tərəfdən də Hemnolininin Nolinakxaya rast gəlməsi – bunların hamısı bir roman deyil-nədir? Romandır. Lakin çox pis yazılmış bir roman! Belə bir dolaşq romanı yalnız tale kimi amansız bir ədib yazsa bilər. Həyatda elə qeyri-adi hadisələrə təsadüf edilir ki, onu yazıçı hətta fantastik roman kimi də təsvir etməkdə aciz qalar”.

Romeş belə güman edirdi ki, onun həyatını бүriyən və həlli mümkün olmayan müəmmaların torundan indi həmişəlik xilas ola biləcək və mürəkkəb romanın son fəslində tale ona qarşı amansız olmayacaqdır.

Cogendro Bişaypurda yerli mülkədarın iqamətgahının yaxınlığında birmərtəbəli kiçik bir evdə yaşayırdı. Bir səhər o, qəzet oxuyarkən naməlum adam ona bir məktub verdi. Məktubun üzərindəki imzanı gördükdə Cogendro yerində qurudu. O, məktubu açdı. Həqiqətən, yazan Romeş idi. Romeş onu baqqal dükənində gözləyirdi və mühüm bir məsələ haqqında danışmaq istəyirdi.

Cogendro dərhal kreslodan qalxdı. Doğrudur, o, bir dəfə Romeşi söyməyə məcbur olmuşdu. Lakin necə olsa, Romeş onun uşaqlıq dostu idi. Digər tərəfdən, Cogendro qürbət yerdə cəmiyyətdən uzaq yaşayır, darıxırdı. O, Romeşi rədd edə bilməzdi. Bundan əlavə, Romeşi görmək onu sevindir-məklə bərabər, onda maraq da oyadırdı. Bunların hamısını

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

dan başqa, indi Hemnolini burada yox idi. Romeşin gəlməsi heç bir təhlükəyə səbəb ola bilməzdi.

Cogendro kağızı gətirənə qoşularaq özü Romeşi axtarmağa getdi. Onu boş neft bidonunun üstündə oturan gördü. Dükançı məhz brəhmənlər üçün saxladığı tütün çubuğunu Romeşə təqdim etmişdi, lakin eynək taxmış cənabın tütün çəkmədiyini bildikdə onun şəhər kübarlarından olduğunu zənn etdi. Sonra tanış olmaq üçün onların heç biri söhbəti davam etdirmək təşəbbüsündə olmadı.

Cogendro ildırım sürəti ilə otağa cumdu. Romeşin əlindən tutub onu qalxmağa məcbur etdi.

– Qərribə adamsan! Sənə nə deyəsən! Həmişəki kimi cəsərsətsizsən. Birbaş yanıma gəlmir, yarıyolda, qovrulmuş düyü, cürbəcür şirə qoxusu verən baqqal dükənində ilişib qalır, – Cogendro onu məzəmmət etməyə başladı.

Özünü itirmiş Romeş yalnız gülümsəyirdi. Cogendro yol uzununu arasıkəsilmədən danışdı:

– Allahın sirrini bilmək olmaz! Pərvərdigari-ələm mənə qarşı mərhəmətli olduğu üçün mənə şəhər adamı olaraq yaratmışdır. Doğrudanmı, Allah ömrümün sonuna qədər bu dəhşətli kəndi mənə məzar təyin etmişdir?

– Nə üçün, heç pis yer deyil, – Romeş ətrafına göz gəzdirdi.

– Bununla nə demək istəyirsən?

– Buranın camaatı az...

– Ona görə də mən bütün varlığım ilə cəhd edərək buranı daha da vadiyə döndərmək istəyirəm, deyirəm, mən gedim, qoy bir adam da əskik olsun.

– Hər halda, mənəvi istirahət...

– Xahiş edirəm, bu barədə danışmayaq! Bir müddət mən “mənəvi istirahətdən” tam mənası ilə boğulurdum, bu “istirahəti” pozmaqdan ötrü hər cür fürsətdən istifadə etməyə çalışırdım. Mülkədarın katibi ilə çəkişməyə başlamışım. Mülkədar cənablarını xasiyyətimlə elə yaxşı tanış etmişəm

ki, o daha mənə təsir etməyə can atmaz. O istəyirdi ki, onu ingilis qəzetlərində tərif edim. Onu başa saldım ki, mənim özümün müstəqil, yəni heç bir təsir altına düşməyən əqidəm var. Hər halda, mənim burada olmağıma hələ qatlaşırlarsa, bu, mənim ləyaqətimdən asılı deyildir. Buranın hakiminin məndən xoşu gəlmişdir. İndi onun qorxusundan mülkədar mənə toxunmur. Qəzetdə hakimin başqa yerə dəyişilməsini oxuyan gün mən başa düşəcəyəm ki, Bişaypurda mənim müəllimliyəmin günəşi daha sönmüşdür. Hələlik vahid bir həmsöhbətim varsa, o da itim Pancdır. Bundan başqa heç kəsin mənə münasibətində bir rəğbət, ya xeyirxahlıq tapmaq olmaz.

Nəhayət, onlar gəlib Cogendronun mənzilinə çatdılar. Romeş kresloda əyləşdi.

– Yox, yox! Dayan, – Cogendro Romeşə müraciət etdi. – Səndə bir vərdiş olduğunu bilirəm. Sən səhərlər yuyunursan. Get çim, sən çimənə qədər mən çaydanı bir daha qaynadaram. Mehmanpərəstliyi bəhanə edərək üçüncü dəfə çay içərəm.

Beləliklə, bütün gün yeməkdə, söhbətdə, istirahətdə keçdi. Bütün gün ərzində Cogendro Romeşə imkan vermədi ki, bura gəlməsinə səbəb olan mühüm məsələdən söhbət açsın. Qaş qaraldıqdan və axşam yeməyindən sonra onlar kresllərini neft çırağının işıqlandırdığı masanın yanına çəkdilər. Evin yaxınlığında çaqqallar ulaşırdılar. Pəncərə qabağında gecənin qaranlığını cırcıramaların səsi doldurmuşdu.

Nəhayət, Romeş sözə başladı:

– Cogen, bilirsən, mən sənə nəyi nağıl etməyə gəlmişəm? Bir dəfə mənə bir sual verdin, yadımdadırmı? O zaman sənəin sualına cavab vermək hələ tez idi. İndi onu söyləməyimə daha maneə qalmamışdır.

Romeş bunu deyərək bir neçə dəqiqə susdu, sonra bütün macəranı əvvəlindən axıra qədər söylədi. Bəzən onun

səsi titrəyir, kəsilirdi, bəzən də bir neçə dəqiqə sükut edirdi. Cogendro bir kəlmə də olsun demədən qulaq asırdı.

Macəranı dinləyib qurtardıqdan sonra Cogendro ağır köks ötürdü, nəhayət, dilləndi:

– O zaman bunu mənə söyləseydin, inanmazdım.

– Mənim indiki sübutlarım o zaman da vardı. Ona görə də, xahiş edirəm, mənim o zaman evləndiyim kəndə, sonra da Kəmalənin əmisinin yanına gedək.

– Bir addım belə kənara qoymaram. Oturduğum kreslodan qalxmadan sənənin hər sözünə inanıram. Mən əvvəldən sənə hər şeydə etimad etməyə öyrəşmişəm. Bu qaydama yalnız bircə dəfə sadıq qalmadığım üçün səndən üzr istəyirəm.

O, bu sözləri deyərək ayağa qalxıb, Romeşin yanına gəldi. Romeş də durdu. Uşaq çağlarından dost olanlar bir-biri ilə qucaqlaşdılar.

Nəhayət, Romeş özünü ələ alaraq dilləndi:

– Tale məni elə möhkəm tora salmışdı ki, tamamilə təslim olmaqdan başqa bir çarəm qalmamışdı. İndi daha o toradan qurtulmuşam, heç kəsdən gizlətməyə ehtiyac qalmamışdır. Nəhayət, sərbəst nəfəs ala bildim. Mən indiyədək başa düşə bilməmişəm: Kəmaləni özünü öldürməyə nə vadar etmişdir? Mən bunu heç vaxt öyrənə bilməyəcəyəm. Şübhəsiz olan bircə şey var: bizim həyatımızın dolaşq duyününü ölüm qırmasaydı, axırda biz dəhşətli bir vəziyyətdə qalacaqdıq. Yadıma düşəndə məni əsmə tutur. Əzabverici bu müəmma gözlənilmədən ölümün ağzından qopub çıxdı, eləcə də ölümün ağzına girərək yox olub getdi.

– Mən sənənin yerinə olsaydım, Kəmalənin həqiqətən ölməsinə bu qədər inanmazdım. Nə olursa olsun, bu hadisədə sən qətiyyətlə günahkar deyilsən. İndi mən sənə Nolinakxadan demək istərdim.

Cogendro Nolinakxanın üstünə düşdü.

– Mən belə adamları yaxşı başa düşürəm, – o, sözə başladı. – Anlamadığım şeyi də sevmirəm. Mən bilirəm ki,

bir çoxları başqa əqidədədir: onları anlamadıqları şeylər cəlb edir. Ona görə də mən Hemnolinidən qorxuram. Mən onun çay içməkdən, ət və balıq yeməkdən imtina etməyini, istehzalara göz yaşları ilə deyil, mehriban təbəssümlə cavab verdiyini gördükdə anladım ki, iş pisdır! Lakin mən inanıram ki, sənin köməyinlə biz onu məhvedici nüfuzdan xilas etməyə müvəffəq ola biləcəyik. Ona görə də ikilikdə abidlə döyüşə hazır ol!

Romeş güldü:

– Yaxşı, məharətli hərbiçi şöhrətinə malik olmasam da, döyüşə hazırım!

– Çox gözəl. Ancaq mənim qış tətlimə qədər gözlə.

– Çox gözləməli olacağıq. Nə üçün hələlik təklikdə mən qüvvəmi sınaмайım?

– Yox, yox, belə ola bilməz. Mən sizin toyunuza mane olmuşam, öz əlimlə də bu işi düzəldərəm. Sənə imkan vermərəm ki, məndən qabaq gedib bu gözəl vəzifədən məni məhrum edəsən.

– Yenə necə olsa bu vaxt ərzində mən...

– Yox, bu barədə mən heç eşitmək istəmirəm. Bu on günü sən mənim yanımda qalacaqsan. Burada qabağıma çıxanla dalaşmışam. İndi dəyişilmək üçün mənə dost lazımdır. Özün gördüyün kimi, vəziyyət belə ikən sənin xilasına ümid yoxdur! İndiyə qədər mən axşamlar çaqqalların ulamasından başqa bir səs eşitmirdim. Elə bir hala gəlmişəm ki, hətta sənin səsin mənə vınanın səmindən daha xoş gəlir.

QIRX YEDDİNCİ FƏSİL

Çondromohondan aldığı məlumat Okxoyu xeyli düşünməyə məcbur etdi.

“Bu nə deməkdir? Məlum olur ki, Romeş Hacıpurda vəkillik edirmiş və bunu da tamamilə gizlədirmiş. Nə olub,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

görəsən, nə səbəbə görə orada işini buraxıb, yenidən belə bir cəsarətlə Qolutul küçəsinə gəlib çıxmışdır? Günlərin birində Onnoda-babunun ailəsinin Benaresdə olduğunu Romeş biləcək, şübhəsiz ki, ora getmək meylində olacaqdır”.

Belə bir hal baş verməsin deyə Okxoy əvvəlcə Hacıपुरa gedib Romeş haqqında məlumat toplamaq, sonra isə Onnoda-babu ilə görüşmək üçün Benaresə getmək qərarına gəldi.

Nəhayət, dekabr günlərinin birində Okxoy əlində sakvoyaj, Hacıपुरa gəlib çıxdı. Ən əvvəl o, bazara getdi, orada qabağına çıxandan benqaliyalı vəkil Romeş-babunun harada yaşadığını xəbər almağa başladı. Benqaliyalı vəkil Romeş-babunu kimsənin tanımadığı aydın oldu. Okxoy məhkəməyə getdi, lakin o gün məhkəmə bağlı oldu. Benqaliyalı bir vəkilin arabaya oturduğunu gördükdə Okxoy ona yanaşdı və soruşdu:

– Cənab, yaxınlarda Hacıपुरa gəlmiş yeni vəkil, benqaliyalı Romeş Çondro Çoudxuri harada yaşayır?

– Romeş bu günə qədər Çokrobortinin evində yaşayırdı. Yenə oradadırmı və ya bir yana getmişdir – bunu söyləmək çətinidir. Onun arvadı yox olmuşdur, deyilənlərə görə, boğulmuşdur, – naməlum şəxs Okxoya cavab verdi.

Okxoy tələsik əminin evinə doğru getdi.

“Bu dəfə də Romeşin məharətli tədbirlərinin üstünü açdı, – o, yolda düşünürdü. – Arvadı ölmüşdür. O, indi daha vicdan əzabı çəkməyəcəkdir. Hemnoliniyə isbat etməyə çalışacaqdır ki, onun heç arvadı olmamışdır. Heç şübhə yoxdur ki, Romeş nə desə, Hemnolini ruhunun indiki halında mütləq inanacaqdır”.

Okxoy “özlərini əxlaq və xeyirxahlıq tərəfdarı göstərmək istəyənlər həqiqətdə təhlükəli olurlar” qərarına gələrək, öz-özünə hörmət hiss etdi.

Əminin evində Okxoy, Romeş və Kəmalə haqqında sual verməyə başladı. Dərd əmiyə güc gəldi, gözlərindən yaş töküldü. Əmi dərdini söylədi:

– Romeşin yaxın dostu olduğunuz üçün, təbii, Kəmaləni yaxşı tanıyırdınız. Sizi inandırırım ki, tanış olduğumuzdan bir neçə gün sonra mən Kəmalə ilə öz qızım arasında bir fərq qoymurdum. Güman edərdimmi ki, bizim Lakşmi məni tərək edəcək və onu az bir zaman içərisində sevən bir adamın ürəyinə yara vuracaqdır!

Okxoy zahirdə özünü elə göstərdi ki, çox mütəəssir olmuşdur. O dedi:

– Heç anlaya bilmirəm ki, belə bir hadisə nə üçün baş veribdir? Yəqin ki, Romeşin onunla rəftarı pis imiş.

Qoca dedi:

– Siz məndən inciməyin, mən hələ indiyə qədər sizin bu Romeşi başa düşməmişəm. Zahirən çox yapışıqlı görünür, lakin ürəyindəkini anlamaq çətindir. Kəmalə kimi bir arvadı sevmədiyinə inanmaq olmaz! Kəmalə lap Lakşmi idi ki, durmuşdu. O, mənim qızımı öz bacısı qədər sevirdi, amma heç vaxt ərindən ona şikayət etməmişdi. Bəzən qızım Kəmalənin kədərli, qəmli olduğunu hiss edirdi, lakin son günlərə qədər o, dərini söyləmədi. Belə bir hərəkətə cəsərət edərkən bu cavan gəlinin nə qədər çəkilməz əzablara qatlaşdığını fikrimə gətirdikdə ürəyim az qalır partlasın. Siz bunu heç təsəvvür də edə bilməzsiz. Bədbəxtlik orasıdır ki, mən o zaman Allahabadda olmuşam. Burada olsaydım, Kəmalə məni tərək etmək qərarına gələ bilməzdi.

O günün sabahı əmi ilə Okxoy Romeşin evinə və Qanqa getdilər. Evə qayıdandan sonra Okxoy, əmiyə müraciət etdi:

– Qulaq asın mənə, cənab. Mən sizin kimi heç bir şübhə etmədən belə bir qərara gələ bilmərəm ki, Kəmalə mütləq Qanqda boğulmuşdur.

Əmi soruşdu:

– Bəs siz nə düşünürsünüz?

– Mənə belə gəlir ki, o, evdən qaçmışdır. Onu yaxşıca axtarmaq lazımdır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Siz düz deyirsiniz! Sözüünüzdə inanılmayası bir cəhət yoxdur! – əmi ümid şöləsindən dirçəldi.

– Buranın yaxınlığında, Benaresdə bizim yaxın dostlarımız yaşayır. Çox güman ki, Kəmalə onlara pənah aparıb-dır, gedib orada qalır.

Əminin ümidi qanadlandı:

– Romeş-babu onların haqqında bizə heç bir şey deməmişdi, mən bunu bilsəydim, məgər axtarmazdım?

– Elə isə gəlin bərabər Benaresə gedək. Bu rayonun qərb hissəsini, yəqin ki, siz yaxşı tanıyırsınız, siz Kəmaləni çox asanlıqla tapa bilərsiniz, – Okxoy təklif etdi.

Əmi belə bir təklifi sevinclə qəbul etdi. Okxoy çox yaxşı bilirdi ki, Hemnolini onun sözünə inanmayacaqdır. Ona görə də şahid sifəti ilə əmini Benaresə apardı.

QIRX SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Onnoda-babu ilə Hemnolini Benaresə gəldikdən sonra şəhərin kənarında sakit bir guşədə yaşamağa başladılar.

Nolinakxanın anası Hemonkorinin sətəlcəmdən yatdığını bildilər. Arvad xəstə olduğu gündən öskürməyinə və titrəməsinə baxmayaraq, Qanqda yuyunur, havanın soyuqluğuna etina etməmiş. Bunun nəticəsində səhhəti olduqca pisləşmişdi.

Hemnolininin bir neçə gün yorulmaq bilmədən qulluq etməsi sayəsində qadın xəstəliyin böhranını yaxşı keçirdi. Lakin Hemonkori hələ çox zəif idi. O, özünün etiqaadınca, təmizliyə inadla riayət edərək, “Brahmo Samac”a mənsub olan Hemnolininin əlindən dərman və xörək alıb yeməyi özünə yaraşdırmırdı. Xəstə olana kimi Hemonkori hər şeyi özü edirdi. İndi isə Nolinakxa öz əli ilə anasına yemək hazırlayır, dərman verir və yeyərkən ona qulluq edirdi.

Oğlunun onun qeydinə qalmasını gördükdə kədərlə şikayətlənirdi:

– Kaş mən öləydim! Mən ki sizi təngə gətirirəm, bilmi-rəm xalığı-aləm məni niyə öldürmür.

Hemonkori özünə qarşı tələbkar idi. O istərdi ki, ətra-fında hər şey səliqəli olsun, insanın zövqünü oxşasın. Noli-nakxadan anasının bu xasiyyətini eşitdiyi üçün Hemnolini evdə qayda-qanuna, təmizliyə çox diqqət yetirirdi. Hər dəfə Hemonkorinin yanına getməzdən əvvəl öz libasını nəzərdən keçirirdi. Onnoda-babu evlərinin həyətindən hər gün çiçək dərib gətirir, Hemnolini isə onları xəstənin otağına düzürdü.

Nolinakxa qulluqçu tutmağı dəfələrlə anasına təklif etsə də, anası inadla bu təklifi rədd edirdi, doğrudur, ağır işləri görmək üçün evdə nökr, qulluqçu çox idi, lakin qulluqçula-rın şəxsən ona xidmət etməsinə heç bir vəchlə razı olmurdu.

Onu tərbiyə edən dayə öldükdən sonra Hemonkori hətta ağır xəstələyəndə də kənzilərə icazə vermirdi ki, onu yelpikləsinlər və ya xəstə bədəninə ovuşdursunlar.

Hemonkori gözəl uşaqları və qəşəng sifətləri çox sevirdi. O, səhər yuyunmaqdan qayıdarkən yolda Şivanın¹ təsvirini həmişə bəzəyər, ona Qanqdan gətirdiyi suyu çilərdi. Bəzən Hemonkori yolda rastına çıxan və xoşuna gələn göyçək kəndli balasını və ya nəcib sifəti olan brəhmən qızını evinə gətirərdi. O, qəşəng qonşu balalarına oyuncaqlar, xırda pul və şirniyyat verməklə onların hamısının məhəbbətini qazan-mışdı. Hər dəfə uşaqlar onun yanına oynamağa gələndə və onun evində şən səs-küy salanda o, böyük həzz alardı. Hemonkorinin başqa bir zəif xüsusiyyəti də var idi. Bu və ya digər oyuncağı gördükdə mütləq alardı. Lakin Hemon-kori bunları özü üçün almırdı. O, peşkəşin qədrini bilən və mərhəməti anlayanlara bir şey bağışladıqda sevindi ki kimi heç vaxt sevinməzdi. Uşaq qohumları və tanışları poçt vasi-təsilə onun göndərdikləri qəşəng bir oyun şeyi aldıqda gön-dərənin adı bəlli olmadığı üçün çox zaman təəccüb edirdilər.

¹ *Şiva* – Hindistan panteonunun üç baş allahından biri – yaradan və söküb-
dağıdan allah

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Hemonkorinin qaraağacdan hazırlanmış bir sandığı var idi. O, bu sandıqda bir çox faydasız, lakin qəşəng, bahalı oyun şeyləri və ipək libaslar saxlardı. Özü də çoxdan qət etmişdi ki, Nolinakxa evlənəndə bu şeylərin hamısı onun olacaqdır. Hemonkori gələcək gəlinini çox gözəl və cavan qız kimi təsəvvür edirdi. Onun əqidəsincə, təsəvvür etdiyi bu gəlinin qədəmi çox xoş olacaq, evi səadət nuru ilə işıqlandıracaqdır. Hemonkori isə gəlininin libasının, bəzək-düzəyinin qeydinə qalacaqdır. Belə şirin xəyallarla o, bir neçə ili başa vurdu.

Hemonkori tərkı-dünya bir həyat keçirirdi. Bütün günü dua edir, yuyunur və başqa dini ayinləri icra edirdi. O, gündə bir dəfə yeyərdi. Bir qədər süd, bir az meyvə onun xörəyi idi. Dinin tələb etdiyi ayinləri yerinə yetirdikdə özünə qarşı tələbkar olmaqla bərabər, eyni zamanda oğlunun belə məhdud həyat keçirməsindən narazı qalırdı. Bəzən o deyirdi:

– Kişi özünü əbəs yerə niyə incitsin?

Hemonkorinin nəzərində kişilər böyük uşaqları təmsil edirdilər. O, yeməklə özlərini saxlaya bilməyən və təamın yaxşı və ya pisliyinin fərqi nə varmayan kişilərin günahını və qüsurunu asanlıqla bağışlayırdı. O deyirdi:

– Onlar nə üçün özlərini məhdud etsinlər?

Əlbəttə, hamı dini qanunlara riayət etməlidir. Lakin Hemonkorinin əqidəsincə, əxlaq qanunlarına riayət etmək kişilər üçün məcburi deyildir. Nolinakxa da başqa kişilər kimi, az da olsa, yüngülxasiyyət və xudbin olsaydı, arvad məmnun qalar və sevinərdi, yalnız Nolinakxa onu məbədgahda narahat etməsin və dini ayinləri icra edərkən ona yaxın durmasın.

Hemonkori xəstəlikdən qalxarkən anladı ki, Nolinakxanın müridi yalnız Hemnolini deyil, hətta qoca Onnoda-babu da onun oğlunun sözlərinə – müdrik bir hurunun¹ sözlərinə hörmət və məhəbbətlə qulaq asır. Bu, Hemonkorinin çox xoşuna gəlirdi.

¹ Huru – ruhani, mürəbbi, müəllim

Bir dəfə Hemonkori Hemnolinini yanına çağırıb gülə-gülə dedi:

– Qızım, mənə belə gəlir ki, sən və sənin atan əbəs yerə Nolinakxanı ruhlandırırırsınız. Onun ağılsız nitqlərinə necə qulaq asa bilərsiniz? Bu yaşda gərək sən geyinib-kecinməyə fikir verəsən, deyib-güləsən, vaxtını şən keçirərək, aləmi yaradana dua etmək haqqında düşünməyəsən. Məndən soruşa bilərsən ki, bəs özün niyə belə etmirsən? Bunun özünün səbəbləri vardır. Mənim valideynim olduqca dindar idi. Uşaqlıqdan mən və mənim qardaşlarım, bacılarım ciddi dini tərbiyə almışıq. İndi bu vərdişlərimizdən əl çəksəydik, bil-mirəm nədən təsəlli ala bilərdik. Sən başqasan. Sənin necə tərbiyə aldığını mən bilirəm. Özünü həlak etməyin mənası nədir, qızım? Mənim əqidəmcə, hər kəs öz meylinə, öz tərbiyəsinə uyğun yaşamalıdır. Yox, yox... öz-özünə əzab vermək sənə heç yaraşmır. Kim bilir, Nolinakxa hələ nə zaman əsl huru ola biləcəkdir. Son zamanlara qədər Nolinakxa özünü maraqlandıran şeylərlə məşğul olurdu, şastrdan bir söz də eşitmək istəmirdi. Bunların hamısını icra etməkdə məqsədi məni fərəhləndirmək idi. Lakin qorxuram axırda o, əsl sanniasi¹ olsun. Mən ona həmişə deyirəm: “Uşaqlıq çağından səni nəyə öyrətmişlərsə, ona da sadıq ol. Bununla sən günaha batmazsan, mənə də xoş gələr”. Nolin mənə cavab olaraq gülür. Onun xasiyyəti belədir: hər nə desən, sükutla dinləyəcək, ağzını da açmayacaq.

Bu söhbət axşam, hörmətli qadın, Hemnolininin saçlarını darayarkən olmuşdu. Qızın saçlarını peysərində bir düyün kimi toplaması Hemonkorinin xoşuna gəlmirdi.

– Sən elə bilirsən ki, mənim yeni dəblərdən başım çıxır, – o, sözünə davam edirdi. – Mən o qədər saç formaları bilirəm ki, sənin onlardan heç xəbərin də yoxdur. Bir vaxt mən yaxşı bir ingilis qadını ilə tanış idim. O, mənə tikiş

¹ *Sanniasi* – türki-dünya, dünyanın nemətlərindən imtina etmiş və özünü Allah adamı sanan şəxs

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

öyrətməyə gəlirdi. Müxtəlif saç formalarını mən ondan öyrənmişəm. Hər dəfə o gedəndən sonra mən yuyunar, libasını dəyişirdim. Dinimizin tələbi belədir. Bilmirəm belə bir hərəkətim pisdır, ya yaxşıdır, ancaq başqa çarəm yoxdur. Sizinlə belə rəftar etdiyim acığına gəlməsin. Mənim ürəyimdə nə nifrət var, nə də ikrah. Adətimiz belədir. Ərimin ailəsi hindli dindarlığından üz çevirdikdə mən iztirab çəkdim, amma şikayət etmədim. Mən onlara ancaq belə dedim: “Siz yaxşı fikirləşin, mən cahil qadınam, ancaq dinimdən əl çəkmərəm”.

Bunu deyərkən Hemonkori sarisinin ucu ilə gözünün yaşını sildi.

Hemnininin uzun saçlarının hörüyünü açmaq və yeni dəblə daramaq Hemonkorinin xoşuna gəlirdi. Arabir özünün ən qiymətli qaraağacdan hazırlanmış sandığından sevdiyi parlaq geyimləri çıxarıb Hemninini geyindirirdi. Görünürdü ki, o, bundan həzz alır. Demək olar ki, hər gün Hemnolini naxış işləməsinə özü ilə gətirirdi, Hemonkori isə müxtəlif üsullarla naxış işləmələrini ona öyrədirdi. Gecələri beləcə keçirirdilər.

Hemonkori Benqaliya jurnallarını və hekayə kitablarını oxumağı sevirdi. Hemnolini öz kitab və jurnallarını ona gətirirdi. Kitab və ya məqalə oxuyarkən özünün ağıllı qeydləri və mülahizələri ilə Hemonkori Hemnininin təəccübünə səbəb olurdu. İndiyə qədər Hemnolini belə bir əqidədə idi ki, ancaq ingilis təhsili alanların bilik dairəsi geniş ola bilər. Lakin çox keçmədən Hemnolini Nolinaxxanın anasının ayıq mühakimələrini və gözüaçıqlığını, möminliyini görüb dərk etdi ki, arvad təəccüblü və gözlənilməz xasiyyətə malik bir qadındır.

QIRX DOQQUZUNCU FƏSİL

Bir müddətdən sonra Hemonkorinin titrəmə-qızdırması təkrar oldu, lakin bu dəfə qızdırma çox çəkmədi.

Səhər tezdən Nolinakxa onun otağına girdi. O, anası ilə hörmətlə salamlaşaraq qarşısında ikiqat əyildi və ayağına toxunub:

– Anacan, xəstə olduğuna görə bir müddət müəyyən qaydaya tabe olmalısən: zəifləmiş bədən bu dəfə məhrumiyətlərə qatlaşa bilməz, – dedi.

– Yaxşı işdir, vallah! Mən xəstə kimi qaydaya tabe olaçağam, sən də tərki-dünya kimi yaşayacaqsən! Nolin, belə hal çox davam edə bilməz. Mən tələb edirəm, evlənəsən, – anası uca səslə etiraz etdi.

Nolinakxa susurdu.

– Oğlum, yaxşı fikirləş, – Hemonkori sözünə davam etdi. – Mən çox yaşamayacağam. Mən o vaxt rahat ölə bilərəm ki, səni evlənməmiş görəəm. Bir vaxt var idi, mən arzu edirdim ki, sən mənim evimə lap cavan bir qız gətirəsən. Mən özüm onun tərbiyəsinə, geyinməsinə fikir verib xoşbəxt olardım. Amma yataqda xəstə ikən allahlar mənim gözlərimi açdı. Mənim bundan belə nə qədər yaşayacağımı demək çox çətin olar. Uşaq kimi arvadınla tək yaşamaq sənə üçün çox ağır olar. Ona görə qızlar arasından öz yaşına münasib bir adaxlı tap; mən xəstə ikən bu fikir mənə rahatlıq vermirdi. Mən çox yaxşı anlayıram ki, sənə qarşısında bu, mənim son borcumdur. Mən indi onun üçün yaşayıram ki, borcumu yerinə yetirirəm, yoxsa rahat ola bilmərəm.

Nolinakxa anasına sual verdi:

– Yaxşı, mən haradan elə qız tapım ki, mənə ərə gəlməyə razı olsun?

– Sən bu barədə narahat olma. Mən özüm hər işi düzəldib sənə xəbər verərəm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

İndiyə qədər Hemonkori Onnoda-babu ilə görüşməmişdi. Lakin bu gün Onnoda-babu axşam seyrindən sonra Nolinakxanın evinə gəldi. Hemonkori oğluna əmr etdi ki, onu yanına çağırınsın.

– Sizin qızınız olduqca nəcib qızıdır, – o, sözə başladı.
– Mən onu ürəkdən sevirəm. Oğlumun yaxşı tanıyırınsınız. Onun çox gözəl xasiyyəti var, üstəlik, yaxşı həkim sayılır. Qızınız üçün bundan yaxşı ər tapmayacaqsınız.

– Buna söz ola bilməz! – həyəcanlanmış Onnoda-babu cavab verdi. – Mən belə bir işə cəsarətlə ümid edə bilməzdim. Mənim qızım ona ərə getsə, məndən xoşbəxt adam ola bilməz, lakin o...

– Nolin buna etiraz etməz, – Hemonkori onun sözü-nü kəsdi. – O, indiki cavanlara bənzəməz və heç bir işdə mənim sözümdən çıxmır. Məncə, təkid etməyə də ehtiyac olmayacaqdır. Qızınız kimi bir qızı istəməmək olarmı? Amma mən bu məsələni tez həll etmək istəyirəm. Çox yaşaya biləcəyimə ümid də yoxdur.

Bu gecə Onnoda-babu evə olduqca şad gəldi. O, dərhal qızını yanına çağırırdı:

– Qızım, – deyə sözə başladı. – Mənim sinnimin elə bir vaxtıdır ki, səhhətim getdikcə pisləşir. Sənin həyatın düzəlməyincə mən rahat ola bilməyəcəyəm. Hem, mən səninlə lap açıq danışacağam. Sənin anan yoxdur, xoşbəxt olmağının qeydinə qalmaq mənim öhdəmə düşür.

Təşvişə düşmüş Hemnolini atasının üzünə baxdı.

– Qızım, sənə nəşib olacaq izdivaca görə mən şadlığımı gizlədə bilmərəm. Ancaq qorxuram buna nəşə mane olsun. Bu gün Nolinakxanın anası özü məni yanına çağıraraq oğlunun elçiliyini etdi.

Hemnolini qıpqırmızı qızardı və səsi qırıla-qırıla dedi:

– Sən nə danışırısan, ata, yox, yox! Bu ola bilməz!

Nolinakxaya getmək Hemnolininin heç ağına da gəlməzdi. Atasının dilindən bunu eşitdikdə o, utandığından özünü itirdi.

Onnoda-babu təəccüblə soruşdu:

– Nə üçün ola bilməz?

– Nolinakxa-babu! Bu mümkün olan işdirmi?

Hemnolininin cavabı o qədər də inandırıcı deyildi, lakin müqavimət hiss olunurdu.

Qız özünü saxlaya bilməyib dərhal eyvana çıxdı.

Onnoda-babu mütəəssir oldu. O, qızı tərəfindən belə bir müqavimətə rast gələcəyini gözləmirdi. Onun belə bir təklifə şad olacağı ümidində idi.

Qəmgin olmuş və kefi pozulmuş qoca hərəkətsiz, gözlərini çırağa zilləyərək, qadın təbiətinin nə qədər sirli olduğunu düşünürdü. O, Hemnolininin anasız olduğunu məhz indi daha dərindən hiss etdi.

Hemnolini gecənin qaranlığında eyvanda xeyli dayandı. Nəhayət, atasına baxıb onun kədərli olduğunu gördükdə utandı. Tələsik otağa girib Onnoda-babunun kreslosunun arxasında dayandı və atasının başını mehribancasına sığallayaraq dedi:

– Gedək, atacan, yemək çoxdan hazırdır, bəlkə də, soyumuşdur.

Onnoda-babu yerindən cəld qalxıb yemək otağına getdi, lakin heç bir şey yeyə bilmədi. O, ürəkdən sevinirdi ki, Hemnolini daha qəm-qüssə çəkməyəcəkdir. Lakin qızın endirdiyi zərbə yenidən onun ümidini qırdı. Onnoda-babu fikirləşəndə ki, görünür, Hem hələ də Romeşi unuda bilməmişdir – kədərlə ah çəkdi.

Adəti üzrə, axşam yeməyindən sonra Onnoda-babu yatmağa gedirdi. Lakin bu gün eyvanda toxunma kresloda əyləşərək, bağın arxasından keçən izdihamsız qəsəbə küçəsinə gözünü dikib fikrə getdi.

Hemnolini gülümsəyərək nəvazişlə dedi:

– Ata, hava soyumuşdur. Get yat.

– Sən get yat, mən bir az oturmaq istəyirəm.

Hemnolini heç bir cavab vermədi, lakin onun yanında dayandı. Bir az fasilədən sonra o, yenə atasına müraciət etdi:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Ata, sənə soyuq dəyə bilər. Heç olmasa, qonaq otağına get.

Onnoda-babu yerindən qalxdı və səssiz-səmirsiz yataq otağına getdi.

Hemnolini borc naminə Romeşi ürəyindən çıxarmağa səy edərkən əzab çəkmirdi. Doğrudur, buna nail olmaq üçün o, uzun müddət öz-özü ilə mübarizə aparmağa məcbur olmuşdu. Lakin xaricdən kiçik bir təkan onun köhnə yaralarının yenidən göynəməsi üçün kifayət idi. İndiyə qədər Hemnolini gələcək həyatını təsəvvür etməkdə aciz idi. Ona görə də özünə möhkəm istinadgah axtararaq, Nolinakxanı özünə mənəvi mürəbbi təyin etdi. O, Nolinakxanın təliminin ardıcıl müridi olmağa hazır idi. İndi Nolinakxa ilə evlənməyi ona təklif etdikdə, Hemnolini köhnə məhəbbətini ürəyinin gizli dərinliklərindən çıxarmaq istədikdə, hissini buxovlarının nə qədər möhkəm olduğunu hiss etdi. Bu buxovları qırmaq üçün balaca bir cəhd Hemnolininin ürəyinin əzabla, təşvişlə döyünməsinə səbəb oldu. Hemnolini köhnə məhəbbətinə daha da bağlı olduğunu hiss etdi.

ƏLLİNCİ FƏSİL

Həmin gecə Hemonkori oğlunu yanına çağırırdı.

– Mən sənə adaxlı tapdım və hər barədə danışib şərtləşdim, – dedi.

Nolinakxa xəfifcə gülümsədi:

– Hətta danışib şərtləşdin də?

Hemonkori, az qala, hirsləndi:

– Nə üçün danışmaydım? Mənim ömrümdən çox qalıbdırımı? Mənə qulaq as. Mən Hemnoliniyə çox bağlanmışam. Belə bir qıza indi az rast gələrsən. Doğrudur, üzünün rənginə gəldikdə...

Nolinakxa anasının sözünü kəsdi:

– Ana, rəhm elə. Mən üzünün rəngi haqqında heç düşünməmişəm. Ancaq mən onunla necə evlənim? Nə təhər?

– Boş sözdür! Mən heç bir maneə görmürəm!

Anasına müəyyən cavab verməkdə Nolinakxa çətinlik çəkirdi. O, anasına izah etmək istəyirdi ki, Hemnolini onun mənəvi tələbəsidir. Gözlənilmədən izdivac təklif etdikdə qızı təhqir etmiş olar. Lakin Nolinakxa susurdu. Hemonkori sözüünə davam edirdi:

– Bu dəfə mən sənə etirazlarına qulaq asmayacağam. Mən daha qatlaşa bilmirəm ki, sən bu yaşında sanniasi olsan. Əlverişli bir gün gələndə bu məsələni qurtaracağam.

Nolinakxa bir qədər sükutdan sonra dedi:

– Ana, sənə bir əhvalat nağıl edəcəyəm. Ancaq səndən xahiş edirəm ki, qabaqcadan həyəcanlanmayasan. Bu əhvalat baş verdiyi vaxtdan, az qala, on ay keçibdir, indi həyəcanlanmağa dəyməz. Amma sənə xasiyyətinə bələdəm, bədbəxtlik çoxdan keçib qurtarmış olsa da, qorxu hissi sənə buraxmayacaqdır. Ona görə də mən bu söhbəti sənə açmaqdan çəkinirdim. Mənim bədbəxtlik ulduzumu rəhmli etmək üçün hansı bir ayini icra edəcəksən et, amma əbəs yerə ürəyinin yağını əritmə.

Hemonkori dərin həyəcan keçirməyə başladı:

– Nə bilim, sən nə danışacaqsan, oğlum, lakin sənə belə müqəddimədən sonra mən narahat olmaya bilmərəm. Dünyada bu qədər yaşamağıma baxmayaraq, özümü ələ almağı bacarmağı öyrənməmişəm. Dünya qayğılarından özümü nə qədər uzaqlaşdırmaq istərdim! Ancaq bədbəxtliyi axtarmazlar, o özü gəlib sənə tapır. Söylədiyən yaxşı da olsa, pis də olsa, söylə, dinləyirəm.

Nolinakxa hekayəsini belə başladı:

– Fevralın axırı idi. Mən Ranqpurda bütün şeylərimi satıb, bağla evi kirayəyə verib Kəlküttəyə qayıdırdım. Sanrıya çatdıqda ağılıma bir fikir gəldi, qatarı tərək edib, yolun qalan hissəsini su yolu ilə getmək istədim. Sanrıda böyük

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bir qayıq tutub yola düşdüm. İki gün yol getdikdən sonra qayığımız qumlu bir sahilə yanaşdı. Birdən gördüm ki, sahil boyu bizim Bhupen əlində tufəng gəlir. O, məni görən kimi yerindən sıçrayıb bağırdı: “Ceyran özü ovçunu gəzir”. Bhupen o yerlərdə hakim vəzifəsində çalışırdı, öz mahalını gəzməyə çıxmışdı. Biz çoxdan görüşməmişdik. O, məni heç buraxmaq istəmirdi. Ona görə də biz bərabər getdik.

Bir dəfə gecəni Dhobapukur adında bir kənddə qaldıq. Gecə biz gəzməyə getdik. Böyük bir tarlanın axırında hasarla əhatə olunmuş, qamışla örtülü evə təsadüf etdik. Biz o evə girdik. Evin sahibi həyəətə bizim üçün iki toxunma stul çıxartdı. Bu zaman eyvanda məktəblilər dərs keçirdilər. İbtidai məktəb müəllimi taxta stulun üstündə oturmuşdu. Şagirdlər isə onun qarşısında yerdə oturub ucadan dərslərini oxuyurdular.

Ev sahibinin adı Tarini Çatuco¹ idi. O, mənim haqqımda Bhupendən təfəsilatı soruşdu. Biz oradan qayıdıandan sonra Bhupen mənə dedi:

– Bəxtin gətirir, yəqin ki, evlənmək üçün sənə qız təklif edəcəklər.

– Bu, necə işdir? – mən təəccüb etdim.

O cavab verdi:

– Bu Tarini Çatuco sələmçidir, dünyada özü kimi başqa bir əclaf görə bilməzsən. Bu mahala yeni hakim gələn kimi Tarini Çatuco öz insanpərvərliyindən dəm vurmasa, olmaz. Ona görə də öz evində məktəbin yerləşməsinə icazə vermişdir. Həqiqətdə isə onun yedirdiyi müəllim yediyinin əvəzində hər gün gecə saat ona qədər oturub onun faizlərini hesablayır. Müəllimin maaşı isə dövlət və məktəb fondundan verilir. Tarininin bacılarından birinin əri vəfat etmişdir. Yaşamaq üçün yer tapmayan qadın qardaşının yanına gəlmişdir. O, hamilə imiş. Qız, doğandan sonra həkimsiz və dərmanlız qalaraq ölmüşdür.

¹ Çatuco – “Çotopadhayya” adının adi, loru danışıq forması

Onun ikinci bacısı da dul qaldıqdan sonra Tarininin evində bütün təsərrüfat işlərini görürmüş, beləliklə, onun qulluqçu tutmağa da ehtiyacı yox imiş. Tarininin həmin dul bacısı yetim uşağı saxlayırmış.

Qız hələ balaca ikən xalası da vəfat etmişdir. Qız kiçik çağlarından bir kölə kimi dayısı və onun arvadı üçün işləyir, onların söyüş və danlağına qatlaşırmış. İndi qız böyüyüb yetkinləşmişdir. Yetim qıza ər tapmaq isə çətin işdir. Hələ bundan başqa, kimsə onun ata və anasını tanımır. Qız atası öləndən sonra dünyaya gəldiyi üçün kəndin qeybətqıran qadınları indiyə qədər iftiralər uydururlar. Tarini Çatuconun zəngin olduğunu bilməyən yoxdur. Ona görə də qızı qüsurlu adlandıraraq Tarinidən mümkün qədər çox cehiz almaq istəyirlər. Hamının dediyinə görə, qızın on yaşının tamam olmasından dörd il keçmişdir. Belə olan surətdə qızın yaşı on dördü haqlamışdır. Onun adı Kəmalədir¹. Hər cəhətdən Lakşmidir ki, durubdur. Onun kimi gözəl qızı ömrümdə görməmişəm. Hansı bir cavan brəhmənin yolu bura düşsə, Tarini Kəmaləni ona verməyə çalışır. Gənclərdən biri qızı almağa razılıq verdikdə isə kənd camaatı oğlanı yoldan eləyir, izdivacına mane olur. İndi də sənənin növbən çatmışdır.

Ana, bilirsən, o zaman mənə əhvalım olduqca pərişan idi. Heç düşünmədən dedim ki, onu almağa razıyam. Hələ bu hadisədən çox qabaq hindli məzhəbinə qail olan gənc bir qız almağı qət etmişdim. Bununla sənə bir hədiyyə təqdim edərək sevindirmək istəyirdim. Mən çox yaxşı bilirdim ki, bizim evə “Brahmo-Samac”dan yaşlı bir qız gətirsəm, heç birimiz xoşbəxt olmayacağıq.

Bhupen lap çaş qaldı.

– Sən nə danışırsan? – o təəccüb etdi.

Lakin mən ona:

– Məni dilə tutma! Bu, mənə qəti qərarımdır, – dedim.

¹ *Kəmalə* – Lakşminin ləqəbidir. Hind əsətirində xoşbəxtlik, dövlət və gözəllik ilahəsidir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

- Sən ciddi deyirsən? – Bhupen məndən bir daha soruşdu.
– Lap ciddi deyirəm, – mən cavab verdim.

Elə o gecə Tarini Çatuco özü bizim yanımıza gəldi.
Brəhmən təsbehini çevirərək dedi:

– Siz mənə kömək etməlisiniz. Qıza bir baxın. Bəyənməsəniz, başqa məsələ. Lakin mənim paxıllığımı çəkənlərin sözlərinə qulaq asmayın.

– Mənim qıza baxmağıma ehtiyac yoxdur. Toy gününü təyin edin, – mən cavab verdim.

Tarini cavab verdi:

– Sabah yox, biri gün xoş gündür. Toy edərik.

Tarini onun üçün tələsirdi ki, toya xərci az çıxsın. Hər halda, toy oldu.

Hemonkori diksinib təkrar etdi:

– Toy oldu? Sən nə danışırsan, Nolin?!

– Bəli, toy oldu. Mən arvadımla qayığa qayıtdım, axşam yola düşdük. O gün günəş səmada çox parlamadı. Gözlənilmədən isti qasırğa üstümüzü aldı. Mart ayında belə qasırğa nadir hadisədir. Bir an içərisində qasırğa qayığımızı bir qu tükü kimi qaldırıb aşırıdı.

– Aman Allah! – Hemonkori səsləndi, sanki, onun bədəninə minlərcə tikan batırdılar.

Nolinakxa hekayəsinə davam edirdi:

– Bir qədər sonra huşum özümə gəldi, özümü suda çapalayan gördüm. Yaxında nə qayıq, nə də yol yoldaşlarım var idi. Mən polisə məlumat verdim, çox axtardılar. Lakin heç yerdən xəbər çıxmadı.

Hemonkorinin bənizi ağardı. O, çətinliklə deyə bildi:

– Olan olub, keçən keçib. Bir də bu barədə mənə bir söz demə, yadıma düşəndə ürəyim parçalanacaq.

– Sən evlənməyimi təkidlə tələb etməsəydin, mən yenə də bunun üstünü açmayacaqdım.

Hemonkori soruşdu:

– Bu bədbəxtlikdən sonra sən daha evlənməyəcəksən?

– Xeyr, buna görə yox, ana! Birdən qız salamat qaldı, onda necə olsun?

– Ağlın başındadır? O, sağ qalsaydı, indi yerini bildirmişdi.

– O, mənim barəmdə heç bir şey bilmir. Kəmalə üçün məndən yad adam yoxdur. Mənə belə gəlir ki, o, üzümü də görməmişdi. Benaresə gəldikdən sonra mən ünvanımı Tarini Çatucoya göndərdim. Lakin o, mənə xəbər verdi ki, onun Kəmalə haqqında heç bir məlumatı yoxdur.

– Yaxşı, sonra?

Nolinakxa dedi:

– Mən bu qərara gəldim ki, bir il içərisində bir xəbər çıxmasa, onu həlak olmuş hesab edəcəyəm.

Hemonkori heyрət etdi:

– Sən həmişə hər şeyi şişirdirsən. Nə üçün bir il gözləyirsən?

– Ana, ilin qurtarmağına bir şey qalmamışdır. İndi dekabrdir. Nikah üçün yanvar ayı xoş deyil. İki ay ondan sonra isə... vaxt da gəlib keçər.

– Yaxşı, sözüm yoxdur. Amma bu müddət ərzində sən deyikli qalacaqsan. Mən hər barədə Həmnölininin atası ilə danışıb şərtləşmişəm.

– İnsan yalnız güman edə bilər. Biz ümidimizi elə bir varlığa bağlamalıyıq ki, bütün müvəffəqiyyətlər yalnız ondan asılıdır, – Nolinakxa anasına cavab verdi.

– Qoy sən deyən olsun, oğlum, sənin hekayən yadıma düşdükdə hələ də əsirəm.

– Mən də elə bundan qorxurdum, ana! İndi sən özünə belə tez gəlməyəcəksən. Bir az ki həyəcanlandın, rahat ola bilmirsən. Ona görə də mən bunu söyləmirdim.

– Yaxşı eləyirdin, mənim balam! Birisinin bədbəxtliyini eşitdimmi, sonra qorxu mənim canımdan çıxmır ki, çıxmır. Çox vaxt mənə məktub gələndə birdən-birə aç a bilmirəm ki, bəlkə də, orada pis xəbər var. Sizin hamınızdan xahiş

edirdim ki, mənə cansız hadisələrdən danışmayın. Görünür, bu dünyanı tərk etmək vaxtı gəlib çatıbdir. Tale bu qədər zərbələri mənə boş yerə vurmur ki!

ƏLLİ BİRİNCİ FƏSİL

Kəmalə Qanqın sahilinə çatdıqda soyuq qış günəşi tutqun üfünün lap ətəyinə enmişdi. Qaş qaralan zaman Kəmalə ötüb-gedən günəşi hörmətlə salamladı. O, Qanqın suyundan götürüb başına çilədi və təzim ayinini icra etmək üçün suyun içinə girdi: ovcuna su doldurub sonra tökdü və müqəddəs Qanqa çiçək tulladı. Qız sudan çıxaraq ona qarşı mərhəmətli olanları xatırladı və yerə əyilərək təzim etdi. Bu an hörmət etməli olduğu bir adamı da yadına saldı. Kəmalə onun yanında olarkən bir dəfə də olsun başını qaldırıb onun üzünə baxmamışdı. Yalnız bircə gecə onunla bərabər olarkən Kəmalə utandığından heç başını da qaldırmamışdı. O hətta cəsarət edib adaxlısının ayaqlarına da baxmamışdı. Onların izdivac otaqlarında o adam başqa qızlarla bir-iki kəlmə danışdı. Lakin utancaqlığından Kəmalə onun o bir-iki kəlməsini də eşidə bilməmişdi. İndi burada, çayın sahilində onun səsini xatirində canlandırmaq istədi. Lakin bacarmadı.

Bütün gecə davam edən toy mərasimi Kəmaləni o qədər yormuşdu ki, harada və nə vaxt yuxuladığını xatirinə gətirə bilmədi. Qız səhər tezdən aylaraq gördü ki, qonşu arvad ucadan gülə-gülə onu oyatmaq istəyir, çiyinlərindən tutub silkələyir.

İndi, həyatının son anlarında heç bir şey ağasını onun yadına sala bilmirdi. Kəmalə onun nə üzünü, nə də səsini xatırlaya bilirdi – onun xatirində heç bir şey yox idi.

Adaxlısı libasının üstündən qırmızı qurşaq bağlamışdı. Kəmalə bilmirdi ki, Tarininin səyi nəticəsində adaxlının

geydiyi əlbəsə lap ucuzlarından idi. O heç əlbəsəni də yadında saxlaya bilməmişdi.

Romeşin yazdığı məktubu Kəmalə sarisinin ucunda gizlətməmişdi. O, qumun üstündə oturaraq məktubu çıxartdı, qaralmaqda olan havada ərinə aid olan hissəni bir daha oxudu, lakin əri barədə lap az yazılmışdı. Məktubda deyilirdi ki, ərinin adı Nolinakxa Çottopadhayyadır. Guya, o, Ranqpurda həkim imiş. Romeş onu axtarıb tapa bilməmişdi. Yalnız bu qədər!

Kəmalə məktubu bir daha nəzərdən keçirdi, lakin Nolinakxa haqqında başqa bir söz yox idi. Nolinakxa! Bu ad onun ürəyini indiyədək hiss etmədiyi səadətə şirinliyi ilə doldurdu. Nolinakxa tanımadığı bir surət olaraq onun bütün varlığına hakim kəsildi.

Qızın gözlərindən leysan kimi yaş axdı. Kəmaləyə elə gəldi ki, göz yaşları onun ürəyini yumşaldıb, təsəlli tapmayan kədərini yuyub apardı. Məlum olmayan daxili bir səs Kəmaləyə deyirdi:

– Qəlbin daha boş deyildir! Rədd olsun zülmət! Mən bilirəm ki, indi mən də həyata mənsubam!

Kəmalə özünü tamam unudaraq qışqırdı:

– Mən bir sadıq arvad kimi yaşamalıyam ki, onun ayağının altının tozunu alam! Xəliqi-ələm mənim arzuma çatmağıma heç bir zaman mane olmayacaqdır! Mən sağ qalsam, onu mütləq tapacağam. Allahlar məni ona qismət etmək üçün hifz etmişlər.

O, dəsmalın arasından Romeşin evinin açarlarını dəstəsi ilə çıxarıb tulladı. Birdən onun yadına düşdü ki, sarisini düymələyən sancağı ona Romeş bağışlamışdır. Kəmalə tez sancağını qoparıb suya atdı.

Sonra Kəmalə qərbə doğru çevrilərək yola düşdü. O, hara getdiyini və nə edəcəyini aydın təsəvvür etməirdi. Yalnız bunu bilirdi ki, bir dəqiqə belə dayanmamalı, yoluna davam etməlidir.

Toranlığın soyuq işığı getdikcə zəifləyərək, nəhayət, lap söndü. Qaranlıqda ağ qumlu sahil zəif işarırdı, sanki, təbiətin çəkdiyi gözəl tablonun bir hissəsini kimsə birdən silmişdi. Sinəsinə hərəkətsiz ulduzlar səpələnmiş qaranlıq, aysız gecə çayın səssiz-səmirsiz sahili üzərində yavaş-yavaş, ağır-ağır nəfəs alırdı.

Kəmalə insansız və intəhasız qaranlıqdan başqa qarşısında heç bir şey seçə bilmirdi. Lakin o çox yaxşı bilirdi ki, irəliyə getməlidir və qarşıda onu nə gözlədiyini fikirləşməyə təqəti olmasa da, durmadan getməlidir.

Kəmalə çayın sahili ilə getməyi qərara aldı, çünki onda kimsədən yolu soruşmaq lazım gəlməzdi. Həm də o, təhlükəyə məruz qalsa, müqəddəs Qanq onu bağrına basa bilər.

Hava sakit idi, gecənin qaranlığı Kəmaləni gizlədir, lakin onun gözlərinə qara pərdə çəkmirdi, o, ətrafı görürdü. Gecə yarıdan keçmişdi. Arpa tarlalarından çaqqalların uzun ulaşmaları eşidilməyə başladı.

Alçaq qumlu sahili təpələr əvəz edərkən Kəmalə çox yol getmişdi. Çayın sahilində kənd görünürdü. O, ürəyi döyünə-döyünə yaxınlaşanda bütün kənd dərin yuxuya dalmışdı. Qorxudan titrəyərək kənddən çıxdı. Nəhayət, o, təpənin zirvəsinə dırmaşdı. O yana yol yox idi.

Kəmalə təqətdən düşərək banan ağacının altına yığılıb dərin yuxuya getdi.

Dan yeri sökülərkən Kəmalə gözünü açdı və gördü ki, qarşısında bir qarı dayanmışdır.

Qarı soruşdu:

– Sən kimsən? Ağacın altında niyə yatıbsan?

Kəmalə qorxub yerindən sıçradı. Sahilin yaxınlığında iki qayıq gördü. Qarı tez durmuşdu ki, yoldaşları oyanmamış çimə bilsin. O dedi:

– Sən benqalialıya oxşayırsan.

– Bəli, mən benqalialıyam, – Kəmalə yavaşca cavab verdi.

– Sən haradan bura gəlib çıxmısan? – qarı soruşdu.

– Mən Benaresə gedirəm. Yuxum gəlirdi, elə burada yatdım.

Qarı təəccüb etdi:

– Qəribə işdir! Pay-piyada birbaşa Benaresə! Yaxşı, bizim qayığımızda gedərsən? Mən bu saat çimib qayıdıram.

Qarı çimdikdən sonra Kəmalə ilə yaxından tanış oldu. Bu yaşlı qadın Kəmaləyə ətraflı nağıl etdi ki, o və onun əri hacıpurlu Şitheşor-babunun qohumudurlar. Şitheşor-babunun evində bu yaxınlarda dəbdəbəli toyda iştirak etmişlər. Öz adı Nobinkali, ərinin adı Mukondolal Dottodur. Bir neçə ildir ki, onlar Benaresdə yaşayırlar. Onlar Hacıpurda çox qalmaq haqqında qohumlarının xahişlərinə əməl edə bilməmişlər, çünki qohumlarının evində yeməli idilər, Nobinkalinin əri isə yemək işində çox tələbkardır. Ona görə də onlar qayıq kirayə edib, evlərinə qayıtmaq üçün yola düşmüşlər. Onlar getdiyinə görə ev sahibi təəssüfünü izhar etdikdə Nobinkali demişdi: “Bilirsənmi, əzizim, mənim ərimin səhhəti pisdirdi. O, uşaq çağlarından öyrəşibdir ki, evdə inək olsun. İnəyin südündən yağ çalxansın, yağdan qxi, qxi-dən də luçi bişirsinlər. İnəyə də hər şeyi vermək olmaz...”

Əri və özü haqqında Kəmaləyə müfəssəl məlumat verdikdən sonra Nobinkali onu sorğu-suala çəkməyə başladı:

– Adın nədir?

– Kəmalə.

– Qolunda metal bilərziklər olduğundan görürəm ki, ərin var, eləmi?

– Toyumuzun sabahı o yox oldu, – Kəmalə pıçıldadı.

– Dəsgaha bax! Sən ki lap cavansan. Yəqin ki, yaşın on beşdən artıq deyil? – Nobinkali Kəmaləni başdan-ayağadək diqqətlə süzdü.

– Yaşımın neçə olduğunu dürüst deyə bilmərəm. Ancaq yəqin ki, bu yaxınlarda on beş yaşım tamam olacaq.

– Sən doğrudan brəhmənsən?

– Bəli.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Qohum-əqrəban harada yaşayır? – Nobinkali soruşdu.
– Mən ərimin qohum-əqrəbasının evində heç yaşamamışam. Atamın vətəni Bişukhalidir.

Nobinkali sözə başladı:

– Sənin atan-anan...

– Mənim nə atam var, nə də anam, – Kəmalə qarının sözünü yarımqıq qoydu.

– Ah, böyük Hari¹, bəs fikrin nədir?

– Benaresdə nəcib bir ailəyə qulluqçu gedirəm. Orada yeyib qalaram. Xörək bişirməyi bacarıram.

Nobinkali əlinə müftə qulluqçu-aşpaz, özü də brəhmən keçdiyinə şad oldusa da, fikrini qıza bildirməmək üçün dedi:

– Bizə aşpaz lazım deyil. Brəhmən qulluqçu-nökərimiz çoxdur. Birini də tuta bilmərik. Həm də kim zəmanət verə bilər ki, sən mənim sahibimə yaxşı xörək bişirə bilərsən. Brəhmən qulluqçuya ayda on dörd rupi vermək, ondan da başqa, yaxşı yedirib-geydirmək lazımdır. Ancaq sən brəhmən nəslindənsən, özün də çətin vəziyyətə düşübsən. Nə edək, bizdə qalarsan. Biz çoxlarını yedirib-ıçırdırık. Xeyli şeyi çölə tullayırıq. Bir adamın da artması bizə təsir etməz. Sənə işləmək lazım gəlməyəcək. İndi evimizdə bir mənəm, bir də ərim. Onların hamısı varlı yerə düşüblər. Bircə oğlumuz var, o da Şeradhqonca hakimdir. İki ay bundan əvvəl onun təyin olunmasını oxuyanda mən ərimə dedim: “Bizim Notonun ehtiyacı yoxdur. Nə üçün o, ora getsin? Əlbəttə, hamıya hakim olmaq müyəssər deyil. Amma axı yazıq uşaq uzğa niyə getsin”. Ərim mənim cavabımda dedi: “İş onda deyil. Sən arvad olduğun üçün heç nə başa düşmürsən. Mən onu maaş üçün qulluq etməyə vadar etmədim. Biz o qədər də kasıb deyilik. Ancaq onun müəyyən işi olmasaydı, kim bilir, nə ilə məşğul olacaqdı. Axı o çox cavandır!..”

¹ Hari – Vişnu allahının ləqəbi

Səmt küləyi əsirdi. Kəmalə təzə tanışları ilə Benaresə tez gəlib çatdı.

Nobinkali ilə ərinin şəhərin kənarında ikimərtəbəli evi və balaca bağçası var idi. Ayda on dörd rupi maaş alan nökərlərdən heç əsər də yox idi. Doğrudur, orissalı bir brəhmən aşpaz var idi. Kəmalə gəldikdən bir neçə gün sonra Nobinkali hirslənib onu qovdu və bir rupi belə vermədi. Bu zaman ayda on dörd rupiyə aşpaz tapmaq çətin olduğu üçün mətbəx işlərini tamamilə Kəmalənin boynuna qoydular.

Nobinkali tez-tez Kəmaləyə nəsihət verirdi:

– Qızım, onu bil ki, sənin kimi cavan qızlar üçün Benares təhlükəli yerdir. Heç vaxt evdən tək çıxma. Mən Qanqın sahilinə çimməyə və ya Şivi təsvirinə səcdə etməyə gedəndə səni də özümə apararam.

Kəmalə əlindən çıxmasın deyər Nobinkali onu gözündən kənara qoymurdu. Hətta tay-tuş benqaliyalı qızlarla danışmağına da icazə vermirdi.

Kəmalə bütün günü mətbəxdə əlləşirdi. Axşam olduqda Nobinkali öz darıxdırıcı və uzun-uzadı söhbətlərini başlayar, deyərdi ki, oğrulardan qorxaraq Benaresə qiymətli daş-qaşını, qızıl-gümüş qab-qacağını və məxmərli-qumaşlı mebelini gətirməmişdir.

Nobinkali deyirdi:

– Mənim ərim xeyli vaxt mis qab-qacağa öyrənə bilmirdi. Əvvəllər o, hey deyinərdi: “Qoy qab-qacağın bir hissəsini oğurlasınlar, biz təzəsini alarıq”. Məsələn burasındadır ki, mən əbəs yerə zərər çəkməyi sevmirəm. Birtəhər ötüşərik... Sən elə fikir etmə, bizim böyük evimiz, bir ordu nökərimiz var. Biz axı onların hamısını buraya gətirə bilməzdik ki? Ərim əl çəkmirdi ki, burada böyük ev tutaq, mən dedim ki, çətin olar, dözə bilmərəm; bir az dincəlmək istəyirəm. Ev adamlarla dolu olsa, qayğı, həyəcan da çox olar...

Nobinkalinin belə söhbətləri qurtarmırdı.

ƏLLİ İKİNCİ FƏSİL

Nobinkalinin evində Kəmalənin həyatı yosun basmış dayaz gölməçədəki balığın həyatına bənzəyirdi. Kəmalə bu evdən qaça bilərdi. Lakin hara qaçaydı? O mənhus gecədə dünyanın ona nə qədər dar və müdhiş göründüyünü Kəmalə unutmamışdı. O, bir daha asanlıqla belə bir qərara gələ bilməzdi.

Demək olmaz ki, Nobinkali qıza mehr salmamış, onunla ünsiyyət bağlamamışdı. Lakin bu mehr və ünsiyyətdə nə məhəbbət, nə də həssaslıq var idi. Həyatının çətin dəqiqələrində Nobinkali Kəmaləyə kömək etmişdi, lakin Kəmalə ona minnətdar ola bilmirdi. Təsərrüfat işləri ilə məşğul olmaq Kəmalə üçün Nobinkalinin söhbətinə qulaq asmaqdan min dəfə yaxşı idi.

Bir dəfə səhər Nobinkali Kəmaləni çağırıb ona dedi:

– Bilirsən nə var, əzizim, bu gün sahib özünü pis hiss edir. Həmişəki düyü əvəzinə ona qoğal bişir. Lakin qxini çox işlətmə. Sənin yaxşı aşpaz olduğunu bilirəm. Amma başa düşürəm ki, bu qədər ərinnmiş yağ hara gedə bilər. Bu cəhətdən orissallı brəhmən səndən çox yaxşı idi. Əlbəttə, o da xörəyi yağda bişirirdi, ancaq onun bişirdiyi xörəklərdə yağın tamamı o qədər bilinmirdi.

Kəmalə belə iradlara cavab vermirdi, elə bil, heç eşitmirdi, dərhal işinə başlayırdı. Bu gün də səbəbsiz təhqiri ürəyində bir ağrı kimi hiss edərək, tərəvəzi təmizləməyə başladı. O, dünyanın dərdləri və nəsibi olmuş iztirablar barəsində düşünürdü. Birdən ev sahibəsinin sözlərini eşidib səksəndi:

– Tulsı, tez qaç şəhərə, həkim Nolinakxanı çağır. De ki, kişinin halı çox pisdir.

“Həkim Nolinakxa!” Günəşin şüası Kəmalənin gözləri önündə qəflətən toxunulan qızıl vına telləri kimi titrəməyə başladı.

Kəmalə tərəvəzi kənara atıb mətbəxin qapısına yanaşdı. Tulsı ev sahibəsinə təzim edib mətbəxə girdikdə Kəmalə ona müraciət etdi:

- Hara gedirsən, Tulsı?
- Həkim Nolinakxanı çağırmağa.
- O kimdir?
- Burada ən yaxşı həkimdir.
- Harada yaşayır?
- Şəhərdə. Bir mil o yanda.

Kəmalə ağaların süfrəsindən az-çox nə saxlaya bilsəydi, daim qulluqçulara bölüşdürərdi, çünki ev sahibəsi heç vaxt onlara doyunca yemək verməzdi. Sahibənin pis söyüşləri onu bu hərəkətlərindən çəkindirə bilmirdi. Digər tərəfdən, ağalar yeyib qurtarmadan qulluqçuların yeməyə ixtiyarı yox idi. Bu və ya başqa qulluqçu yemək üçün müraciət etdikdə Kəmalə heç vaxt onu boş yola salmazdı. Ona görə də qısa müddət içərisində Kəmalə qulluqçuların hörmətini qazanmışdı.

Yuxarıdan ev sahibinin səsi eşidildi:

– Sən orada kimlə məsləhətləşirsən! Elə bilirən ki, mən görmürəm! Sən başını mətbəxə soxmadan şəhərin yolunu tapa bilmirsən? Şey-şüy əbəs yerə itmir ki! Xanım, sən də unutma ki, avaranın birisi idin, yoldan tapıb, yazığım gəldi, evimdə sığınacaq verdim. Görürsən, sənin minnətdarlığın budur!

Nobinkali daim nöqərlərindən şübhələnirdi. Ona elə gəlirdi ki, hamı onun malını oğurlamağa çalışır. Heç bir dəlil və sübutu olmadan nöqərlərin hamısını oğru hesab edirdi. Nobinkali inanırdı ki, hətta qatı qaranlığa bir topa palçıq atsa, bir hissəsi hədəfə dəyəcəkdir. Nöqərlər onun sayıqlığını və onu aldatmaq mümkün olmadığını bilməlidirlər. Bu dəfə Nobinkalinin söyüşləri Kəmaləyə təsir etmədi. O, avtomat kimi işləyirdi. Fikrinin harada cövlan etdiyi isə bəlli deyildi. O, aşağıda, mətbəxin qapısında dayanaraq Tulsinin qayıtmağını gözləyirdi. Nəhayət, Tulsı qayıtdı. Lakin o, tək idi...

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Kəmalə soruşdu:

– Bəs həkim gəlmədi, Tulsisi?

– Yox, gəlmədi.

– Nə üçün?

– Onun anası xəstədir.

– Anası xəstədir, – Kəmalə təkrar etdi. – Yaxşı, bəs evlə-rində heç kəs yoxdur?

– Yox, həkim evli deyil.

– Evli olmadığını nədən bilirsən?

– Nökərlərindən eşitmişəm ki, arvadı yoxdur.

– Bəlkə, arvadı ölübdür?

– Bəlkə də. Ancaq onun nökəri Brocun dediyinə görə, Nolinakxa Ranqpurda həkimlik edəndə orada da arvadı yox imiş.

Yuxarıdan sahibənin qışqırığı eşidildi:

– Tulsisi!

Kəmalə dərhal qaçıb mətbəxə girdi, Tulsisi isə yuxarıya qaçdı.

Nolinakxa!.. Ranqpurda həkimlik etmişdir!.. Kəmalə daha şübhələnmirdi.

Tulsisi aşağıya düşdükdə Kəmalə yenə ona müraciət etdi:

– Mənə bax, mənim bir qohumum var, onun da adı həkimin adının eynidir. Mənə de görüm, o, doğrudan, brəhməndir?

– Bəli, brəhmən olmağına brəhməndir. Onun familiyası Çatucudur.

Tulsisi sahibənin qəzəblənməsindən qorxaraq, qızla söhbəti davam etdirmədən tez mətbəxdən çıxdı. Kəmalə isə Nobinkalinin yanına getdi:

– Mən işlərimi görüb qurtarmışam. İndi də Doşoşo-medhqhata, çimməyə gedirəm, – dedi.

Nobinkali:

– Sən çox qəribə qızsan! – dedi. – Sahib xəstədir. Məlum deyil, bəlkə, ona bir şey lazım oldu. Sənsiz biz nə edərik?

– Mənim qohumlarımın birinin Benaresdə olduğundan xəbər tutmuşam, onu görməliyəm, – Kəmalə israr etdi.

– Sənin belə əməllərinin axırı pis olacaq! – Nobinkali səsinə ucaldı. – Mən uşaq deyiləm, hər şeyi başa düşürəm. Burada qohumun olduğunu sənə kim xəbər verdi? Yəqin ki, Tulsini. Mən oğlanı daha saxlayasız deyiləm. Xanımçıqaz, sən bunu yaxşı yadında saxla: nə qədər ki mənim evimdəsən, sən çimmə-yə tək gedə bilməyəcəksən və qohumunu axtarmayacaqsan.

Dalandara əmr verildi ki, Tulsini dərhal qovsun və evə bir daha gəlməsinə yol verməsin. Qalan nökrələrə əmr verildi ki, Kəmalə ilə heç bir əlaqələri olmasın.

Kəmalə Nolinakxanın sağ olmasını bilənə qədər sahibənin sözündən çıxmağa cəsarət etmirdi. Lakin indi o, Nobinkalinin sözünə baxa bilməzdi. Onun əri bu şəhərdə yaşayırdı. O, yad bir evdə qalmağa dözə bilmir, əvvəlki kimi həvəslə işləyə bilmirdi. Sahibə isə getdikcə Kəmalədən daha narazı qalırdı. Belə olanda Nobinkali dedi:

– Xanım, səni xəbərdar edirəm, sənin əməllərin xoşuma gəlmir. Ürəyinə iblis girib-nədir? Sən özün yemirsən, o, sənin işindir, amma bizi ac saxlamağına yol verə bilmərəm. Bu gün sən bişirdiyin xörəyi adam ağzına da ala bilmir.

– Mən sizin evdə daha işləyə bilmərəm! – Kəmalə cavab verdi. – Mən daha qala bilmərəm! Buraxın məni!

Nobinkali qasırğa kimi onun üstünə cumdu:

– Doğru deyirlər ki, yaxşılığa yaxşıqla cavab verən yoxdur! Mənim də buna yazığım gəldi, evimdə yer verdim! Çoxdan bəri bizə qulluq edən aşpaz brəhməni qovdum! Heç bunun, doğrudan da, brəhmən olub-olmadığını da yoxladım. Amma bu xanım görün nə deyir: “Məni buraxın”. Sən qaçmaq istəsən, mən polisə xəbər verəcəyəm! Oğlum hakimdir! Onun əmri ilə neçə adam asıblar! Mənimlə zarafat etmə! Qodu haqqında eşitmisən? O, sahibinin üzünə durdu, cəzasını da aldı. Hələ bu günə kimi qazamatda oturur! Sən bizi aldada bilməzsən.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Sahibənin sözləri yalan deyildi. Doğrudan da, sahib və arvadı Qoduya şər atmışdılar ki, guya, o, saat oğurlamışdır. Nəticədə Qodunu həbsxanaya salmışdılar.

Kəmalə düşüüyü vəziyyətdən çıxış yolu tapa bilmirdi. Bundan da böyük bəla olardımı ki, həyatının xoşbəxt günləri bu qədər yaxın olduğu halda əli-qolu bağlı qalsın. Onun həyatı kölə həyatından çətin idi. Çiyinə ağır iş yüklənmişdi, vəziyyəti getdikcə çətinləşirdi. Gecəyarıya az qalmış işlərini qurtarır, soyuqdan özünü qorumaq üçün isti şala bürünərək bağa qaçırdı. Divara söykənilib gözlərini şəhərə gedən yola zilləyirdi. Onun gənc ürəyi ərinə sədaqətlə xidmət etmək, məhəbbətini ona izhar etmək həsrəti ilə dolu idi. Onun fikri gecənin qaranlığına qərq olmuş sakit yollardan ötərək, həsrətini çəkdiyi evin ətrafında dolanırdı. Kəmalə donub daşa dönmüş kimi uzun müddət burada dayanır, nəhayət, şəhərə tərəf səcdə edərək öz otağına qayıdırdı.

Lakin belə bir kiçik azadlıqdan, xırdaca səadətdən o, tez məhrum oldu. Bir dəfə Kəmalə gecə keçəndə işini qurtardıqdan sonra Nobinkali onu yanına çağırırdı. Nökər Kəmaləni heç yerdə tapa bilmədiyini görüb xəbər verdi.

– Olmaya qaçmışdır? – Nobinkali təşvişlə düşdü. Özü əlində çiraq otaqları axtarmağa başladı. Kəmaləni tapmadıqda ərinin yanına keçdi. Sahibi gözünü yarı yumub hoqqa çəkirdi. O, ərinə xəbər verdi:

– Mənə bax, deyəsən, brəhmən qız qaçmışdır!

Mukundo-babunu hətta belə bir xəbər də müvazinətindən çıxara bilməzdi. O əsnəyərək dedi:

– Axı mən sənə demişdim ki, ona etibar etmək olmaz. Evdən bir şey itməmişdir ki?

– Yox, təkcə ona verdiyim şal yoxdur. Bəlkə, yenə çatmayan bir şey var, bilmirəm.

Əri laqeyd halda dedi:

– Polisə xəbər vermək lazımdır.

Nökərlərdən birini polis dalınca göndərdilər. Bu zaman Kəmalə qayıdıb gördü ki, Nobinkali onun şeylərini yoxlayaraq evi alt-üst etmişdir.

Nobinkali Kəmaləni görəndə kimi çığırmağa başladı:

– Bu nə hoqqadır çıxarırsan! Sən harada idin?

– İşimi qurtarıb bağa getmişdim, – Kəmalə cavab verdi.

Nobinkali söyüşə başladı. Ağzına gələni deyirdi. Onun səsinə nöqərlər tökülüb gəldilər. Hamı mətbəxin qapısına yığışdı.

Nobinkalinin söyüşləri, təhqirləri heç vaxt Kəmaləni ağlatmırdı. İndi də o, dolu kimi yağdırılan söyüşləri dinləyərək sakit dayanmışdı.

Nobinkalinin çirkəbli söz seli qurtarar-qurtarmaz Kəmalə dedi:

– Siz məndən narazısınız! Buraxın, gedim!

– Buraxaram, sən də baxarsan!.. Elə güman etmə ki, sənə kimi nankorun, ifritənin birini yedirib geyindirəcəyəm. Ancaq sənə buraxmazdan qabaq mən kim olduğumu sənə göstərəm, sən də baxarsan!

Bu davadan sonra Kəmalə daha bağa getməyə cəsarət etmədi. O, otağının qapısını bağlayaraq xülyalarla özünə təsəlli verirdi: “Bu qədər əzablardan sonra yaradandan mənə rəhmi gəlməlidir axı!”

Bir dəfə Mukundo-babu iki nöqəri ilə şəhərə gəzməyə getmişdi. O gedəndən sonra küçə qapısının sürməsinə salaraq bağlamışdılar. Qaş qaralan zaman qapının dalından tanınmayan bir səs eşidildi:

– Mukundo-babu evdədir?

Nobinkali əl-ayağa düşdü:

– Həkim Nolinaxdır! Budhiya! Budhiya!

Nobinkali nöqəri çağırırdı, lakin Budhiya hara isə yox olmuşdu. Arvad Kəmaləyə əmr etdi:

– Tez ol, get qapını aç! Doktora de ki, sahib gəzməyə gedib. O, bu saat qayıdacaq. Qoy gözləsin, getməsin.

Kəmalə çırağı götürüb aşağı endi. Onun ayaqları əsir, ürəyi döyünürdü, əlləri soyumuşdu. Kəmalə qorxurdu ki, həyəcandan Nolinakxaya yaxşı bilməsin.

Qız sürməni kənara itələyib, qapının dalına çəkildi:

– Sahib evdədir? – Nolinakxa sualını təkrar etdi.

– Xeyr, buyurun! – Kəmalə çətinliklə cavab verə bildi.

Nolinakxa qonaq otağına keçdi. Bu an Budhiya haradansa gəlib çıxdı və sahibənin sözlərini Nolinakxaya dedi:

– Sahib gəzməyə getmişdir. Bu dəqiqə gələr, bir az gözləyin.

Həyəcandan Kəmalənin sinəsi ağır-ağır qalxıb-enirdi. O, qaranlıq eyvana çıxdı ki, oradan Nolinakxanı yaxşı görə bilsin. Qız həyəcandan boğulur, ayaq üstə zorla dura bilirdi. O, yerə çökdü ki, bəlkə, şiddətlə döyünən ürəyi bir az toxtasın.

Mənəvi iztirabdan və gecənin soyuğundan Kəmalənin bədəni tir-tir əsirdi.

Çırağın zəif işığı Nolinakxanın üzünə düşmüşdü. O fikrə gedərək oturmuşdu. Kəmalə gözlərini ondan çəkmirdi. Göz yaşları axıb yanaqlarını isladır. O, göz yaşlarını tələsik silərək, alovsaçan gözlərini Nolinakxadan çəkmirdi. Sanki, əbədi olaraq onun surətini zehninə nəqş etmək istəyirdi. Kəmalə çırağın titrək işığında Nolinakxanın fikirli üzünə, enli alnına baxaraq quruyub qalmışdı. Onu əhatə edənləri qətiyyənlə hiss etmirdi. Bu an Kəmalə üçün bu sifətdən başqa bütün kainatda heç bir şey yox idi. Bütün aləm Nolinakxanın simasında təcəssüm edirdi.

Kəmalənin belə bir vəziyyətdə, duyğularına qapılıaraq süursuz bir halda nə qədər qaldığı bəlli deyil. Fikrini topladıqda birdən Nolinakxanı kreslodan qalxan və Mukundobabu ilə danışan gördü.

Kəmalə onların hər ikisinin eyvana çıxacağından və onu orada görəcklərindən qorxaraq aşağı düşüb mətbəxə girdi. Mətbəxin qapısı Nolinakxanın küçyə doğru keçəcəyi həyəət açılırdı. Kəmalə ürəyi sızıla-sızıla onu gözləyirdi.

“Mənim kimi yazıq bir qız belə bir adamın arvadı ola bilərmə? Onun ağıllı, nurani və gözəl üzündə bir ülvyyəət var! Mənim sahibim, hökmdarım, mən əbəş yerə bu əzabları çəkməmişəm!” – Kəmalə dua edirdi.

Pilləkəndən ayaq səsləri eşidilməyə başladı. Kəmalə qaranlıq qapının önündə dayandı. Birinci olaraq Budhiya əlində çıraç keçdi, ondan sonra Nolinakxa göründü.

Kəmalə fikrən Nolinakxaya müraciət etdi:

“Ah, mənim sahibim, sənin sadıq xidmətçin özgənin evində qulluqçu olmağa məcburdur. Sən onun yanından keçdin, tanımadın”.

Mukundo-babu axşam yeməyi üçün arvadının otağına getdikdən sonra qız xəlvətcə qonaq otağına keçdi. O, bir az bundan əvvəl Nolinakxanın oturduğu kreslo önündə diz çökdü, səcdə edərək döşəməni hörmətlə öpdü. Kəmalənin ürəyi qəm və qüssənin ağırlığı altında sıxılırdı. Nolinakxaya məhəbbət və sədaqətini ifadə etmək üçün onun başqa çarəsi yox idi.

O günün sabahı Kəmalə eşitdi ki, səhhətini bərpa etməkdən ötrü Mukundo-babuya həkim məsləhət görmüşdür ki, ab-havasını dəyişmək üçün Benaresdən çox uzaq olan və qərbdə yerləşən bir kurortda getsin. Evdə hazırlıq işləri başlandı.

Kəmalə Nobinkalinin yanına gedərək:

– Mən Benaresdən gedə bilmərəm, – dedi.

– Bir buna baxın, biz gedə bilərik, bu yox! Haradan belə sən mömin oldun?

– Nə deyirsiniz deyın, ancaq mən burada qalacağam.

– Yaxşı, görək sən burada necə qalacaqsan!

– Mən xahiş edirəm, məni buradan tərptəməyin, – Kəmalə yalvarmağa başladı.

– Sən nə qorxulu adamsan! Yola düşməyin vaxtıdır! Sən də özünü naza qoyubsan! Biz bu tələsikdə sənin yerinə adam tuta bilmərik. Sən getməyəndə işini kim görəcək?

Qızın yalvar-yaxarları nəticəsiz qaldı. O, otağın qapısını örtərək hönkür-hönkür ağlamağa, Allaha yalvarmağa başladı.

ƏLLİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Nolinakxaya ərə getməsi barədə qızı ilə danışdıqdan sonra Onnoda-babunun ağrıları yenidən başladı. Gecə səhərə kimi əzab çəkdi, lakin səhər ağrıları dayandı.

Onnoda-babu öz otağında oturub, qış günəşinin zərif şüaları ilə qızınırdı. Yaxında Hemnolini çay hazırlayırdı.

Onnoda-babu çəkdiyi əzablar nəticəsində xeyli üzül-müş, rəngi qaçmışdı. Gözlərinin dövrəsini qara basmışdı. Bir gecənin içərisində qocalmış kimi görünürdü. Hemnolini atasının vəziyyətini gördükdə ürəyinə, sanki, xəncər sancıldığımı hiss etdi. O, Nolinakxaya ərə getmək istəmədiyini atasına söylədiyi üçün əzab çəkirdi. Ona elə gəlirdi ki, atasının cismani əzabları mənəvi iztirabdan törəmişdir.

“Onun rahat olması üçün nə etməliyəm?” – Hemnolini düşünür, lakin heç bir qərara gələ bilmirdi.

Okxoyla Çokroborti əminin gözlənilmədən buraya gəlib çıxmaları Hemnolininin düşüncələrini yarımçıq qoydu. Qız getmək istəyirdi, lakin Okxoy:

– Getməyin, bu şəxs hacıpurlu Çokrobortidir. Qərb vilayətlərində bunu yaxşı tanıyırlar. Sizinlə vacib işi var, – onu saxladı.

Bağda yarıçmuş köşk vardı. Okxoy, əmi ilə onun pillələrində əyləşdi.

– Mənə söylədilər ki, Romeş-babu sizin yaxın dostunuzdur, – əmi sözə başladı. – Mənim buraya gəlməkdə məqsədım onun arvadının taleyini öyrənməkdir. Dedim, bəlkə, siz onun yerini bilirsiniz.

Onnoda-babu təəccübündən bir söz belə söyləməyə qadir olmadı.

– Romeş-babunun arvadı? – nəhayət, Onnoda-babu dil-ləndi. Hemnolini başını aşağı saldı.

– Qorxuram ki, siz məni tərbiyəsiz adam sanasınız, – əmi sözüünü davam etdirdi. – Təhəmmül edin, məni axıra qədər dinləyin. Siz yəqinlik hasil edəcəksiniz ki, mən bura özgələrin sözüünü gəzdirmək, qeybətini etmək üçün gəlməmişəm. Mən Romeş-babu və onun arvadı ilə gəmidə Puca bayramında tanış olmuşam. Onlar qərbə gedirdilər. Yəqin, siz onu da bilirsiniz ki, Kəmaləni bircə dəfə görən ömrü boyu unuda bilməz. Mən indi qocayam. Çox dərd-ələm görmüşəm. Ürəyim bərkiyib. Lakin mən indiyə qədər onu – Lakşmini unuda bilmirəm. – Qocanın gözləri yaşardı, o, yenə sözüünü davam etdirdi. – Bəli, Romeş-babu haraya getdiyini özü də bilmirdi. Lakin ikigünlük görüşümüzə Kəmalə mənə mehr saldı və Romeş-babunu Hacıpurda sakit olmağa razı etdi. Orada Kəmalə mənim qızım Şoylaca ilə çox dostlaşdı. Sonra nələr olduğunu sizə söyləməyə məndə taqət yoxdur. Mən hələ indi də anlaya bilmirəm: nə oldu ki, Kəmalə birdən bizi tərk edərək əzab çəkməyimizə bais oldu. O gedəndən Şoylacanın göz yaşları qurumur.

Qoca özünü saxlaya bilməyib hönküdü.

Onnoda-babu dərin həyəcan keçirirdi.

– Bəs ona nə oldu? Hara getdi? – Onnoda-babu sual verdi.

– Okxoy-babu, – əmi yol yoldaşına müraciət etdi. – Təfəsilatı siz bilirsiniz, bunlara söyləyin. Mən özüm nağıl etməyə başlasam, qorxuram dərdin ağırlığından bağrım çatlasın!

Okxoy hadisəni əvvəldən-axıra olduğu kimi nağıl etdi, özündən heç bir şey artırmadı. Lakin Okxoyun izahatından elə çıxırdı ki, Romeşə heç bir vəchlə nəcib demək olmaz.

Onnoda-babu çətinliklə cavab verdi:

– Bu barədə bizə heç bir şey bəlli deyildir. Kəlküttədən gedəndən sonra Romeş bizə bir dənə də olsun, məktub yazmadı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Biz onun Kəmaləni aldığından da xəbər tutmamışıq,
– Okxoy əlavə etdi. – Kəmalənin Romeşin arvadı olduğunu,
cənab Çokroborti, siz yəqin bilirsinizmi? Bəlkə, o, Romeşin
bacısı və ya qohumudur?

– Nə danışırsınız, Okxoy-babu? – əmi təəccüb etdi. – Necə
yəni, arvadı deyil? Kəmalə kimi sadıq və yaxşı arvada təsa-
düif etmək çox çətin olar!

– Təəccüb ediləsi şeydir. Qadın nə qədər yaxşı olsa,
onunla bir o qədər də pis rəftar edirlər. Mənə belə gəlir ki,
nəcib adamlar daim əzab çəkirlər, – Okxoy köksünü ötürdü.

– Doğrudan da, bu fəlakətdir! Lakin indi nə edəcəksən,
olan olmuş, keçən keçmişdir. İndi qəm çəkməyin mənası
nədir? – Onnoda-babu seyrəkləmiş saçlarını tumarlamağa
başladı.

Okxoy yenə dilləndi:

– Mənim buna şübhəm var. Bəlkə də, o, qərq olmamış,
evi tərək edərək qaçmışdır? Çokroborti cənablarını Benaresə
gətirməkdə məqsədim Kəmaləni axtarmaqdır. Görünür, siz
də bu barədə bir şey bilmirsiniz. Biz burada bir neçə gün
qalıb Kəmaləni axtarmaq niyyətindəyik. Bəlkə də, xəbər tuta
bildik.

Onnoda-babu soruşdu:

– Romeş indi haradadır?

– O, bizimlə görüşmədən Hacıpurdan getmişdir, – əmi
cavab verdi.

– Mən özüm onu görməmişəm. Deyirlər ki, o, Kəlküt-
təyə getmişdir. Gərək ki, o, Alipurda işləyəcəkdi. İnsanın
kədəri uzun sürmür, xüsusən Romeş kimi gənclərin dərdi
çox çəkməz. Cənab Çokroborti, gedək, Kəmaləni şəhərdə
axtaraq.

Onnoda-babu soruşdu:

– Okxoy, sən bizə bir də gələcəksənmi?

– Bilmirəm. Siz təsəvvür edə bilməzsəniz, ürəyim necə
ağrıyır. Nə qədər Benaresdəyəm, Kəmaləni axtaracağam.

Bu nəcib qız ümidini itirib evdən qaçmağa məcbur olmuşdur! Bir düşünün, o, indi nə kimi təhlükələrə məruz qalır! Əlbəttə, Romeş-babu üçün fərqi yoxdur, lakin mən sakit, laqeyd qala bilmərəm.

Bu sözlərdən sonra Okxoy və əmi Onnoda-babunun evini tərk etdilər.

Kədərlənmiş Onnoda-babu qızının üzünə diqqətlə baxırdı. Hemnolini çox yaxşı bilirdi ki, atası onun üçün təşvişə düşmüşdür. O, iradəsini çətinliklə toplayıb sakitləşdi.

– Ata, bu gün özünü həkimə göstərməlisən, – Hemnolini atasına müraciət etdi. – Hər bir cəfəng şey səhhətinə təsir edir. Sən özünü müalicə etdir.

Onnoda-babu azacıq toxtadı. Hemnolini Romeş haqqında eşitdiklərinə baxmayaraq, atasının səhhətini düşünürdü. Onun ürəyini əzən daş, sanki, birdən-birə yox oldu. Başqa bir vaxt o, xəstəliyindən danışmaq istəməzdə, lakin bu gün dedi:

– Doğru deyirsən, özümü həkimə göstərməliyəm. Necə bilirsən, Nolinakxanın dalınca adam göndərəkmi?

Nolinakxanın adı çəkildikdə qız təşvişə düşdü. İndi atasının yanında o, həmişəki kimi, Nolinakxa ilə sərbəst danışa bilməyəcəkdi. Buna baxmayaraq, Hemnolini:

– Yaxşı, mən çağırırdıram, – dedi.

Onnoda-babu Hemnolininin mütəəssir olmadığını gördükdə cəsarətlə:

– Hem, Romeş əhvalatı... – sözə başladı.

Hemnolini atasına sözünü qurtarmağa imkan vermədi.

– Ata, hava istiləşdi... Gedək... Gedək otağa, – dedi və atasının etirazına yol verməyərək, onun qoluna girib otağa apardı. Onnoda-babunu kresloya əyləşdirib ayaqlarını örtüdü və əlinə qəzet verdi, sonra gözlüyü qabından çıxarıb burnuna taxdı. – Ata, sən oxumaqda ol, mən bu saat gəlirəm.

Onnoda-babu itaətkar bir uşaq kimi Hemnolininin sözü-nə baxmaq istədi, lakin qızının halını düşünərək fikrini toplaya bilmədi. Nəhayət, o, qəzeti kənara qoyub Hemi

axtarmağa getdi. Onun otağına yanaşdıqda, hələ tez oldu-ğuna baxmayaraq, qapısını bağlı gördü.

Onnoda-babu səsini çıxarmadan eyvanın o başından bu başına var-gəl etməyə başladı. O, bir qədər gözlədikdən sonra yenə Hemnolininin otağına getdi. Bu dəfə də qapı bağlı idi. Onnoda-babu narahat oldu, yenə eyvana qayıdaraq ağır-ağır kresloya oturdu və əsəbi halda saçlarını oynatmağa başladı.

Bir az sonra Nolinakxa gəldi. Onnoda-babuya baxdıqdan sonra müalicə təyin etdi və içəri girən Hemnoliniyə müraciətlə:

– Söyləyin, atanızı narahat edən bir şey varmı?

Hemnolini müsbət cavab verdi.

Nolinakxa məsləhət gördü:

– Ona tam mənasında mənəvi istirahət lazımdır. Mənim anam da eyni vəziyyətdədir. Kiçik, əhəmiyyətsiz bir şey, görürsən ki, onun halını pərişan etdi. Buna da çox qüvvə sərf olunur. Dünən kiçik bir şey üçün bütün gecəni yata bilmədi. Mən hər vəchlə çalışıram ki, o həyəcanlanmasın, lakin həyat elə qurulubdur ki, bu, hər vaxt mümkün olmur.

Hemnolini dedi:

– Siz bu gün kefsiz kimi görünürsünüz.

– Yox, özümü çox yaxşı hiss edirəm. Mən heç bir zaman xəstələnmirəm. Lakin dünən gec yatdım. Bəlkə, ona görə pis görünürəm.

– Ananızın yanında daim bir qadın olsa və ona baxsa, yaxşı olar. Siz təksiniz, işiniz həddən aşıb, təbii, ananıza lazım olduğu kimi baxa bilmirsiniz.

Hemnolini sızılımadan sərbəst söhbət edirdi. Onun bu son sözlərində, əlbəttə, yersiz bir şey yox idi. Lakin birdən o fikirləşdi ki, Nolinakxa onun sözlərini bir eyham kimi düşünə bilər. O, utandığından qızardı.

Nolinakxa Hemnolininin çaşdığını gördükdə, ixtiyarsız olaraq, anası ilə söhbətini xatırladı.

Qız tələsik izah etdi:

– Ananızın yanında həmişə bir qulluqçu olsaydı, yaxşı olardı.

Nolinakxa cavabında:

– Mən dəfələrlə anamı dilə tutmuşam, ancaq heç cür razı edə bilməmişəm. O, əqidəsinə görə təmizliyə çox fikir verir, vasvasıdır. Buna görə də qulluqçuya etibar etmir. Xasiyyəti belədir: ona könüllü xidmət edən olmasa, heç kəsi yaxına qoymaz.

Hemnolini buna heç bir cavab verə bilmədi. Bir azdan sonra o, yenə söhbəti təzələdi:

– Mən sizin nəsihətlərinizə əməl etmək istəyirəm, lakin maneələrlə üz-üzə gəldikdə geri çəkilirəm. Qorxuram heç vaxt qəlbən rahat və möhkəm ola bilməyəm. Söyləyin, həyatın mənə endirdiyi zərbələr mənə həmişəmi belə müvazinətdən çıxaracaqdır?

Hemnolininin səsində hiss edilən qəm və kədər Nolinakxanın fikrə getməsinə səbəb oldu.

– Darıxmayın, – Nolinakxa dedi. – Unutmayın ki, həyatda meydana çıxan maneələr insanın mənəvi mətanətini sınaqdan keçirmək üçündür.

– Siz sabah bizə gələ bilərsinizmi? – Hemnolini soruşdu. – Sizin köməyiniz, təsiriniz mənə qüvvət verir.

Nolinakxanın üzündə, onun səsində nə qədər sarsılmaz mənəvi qüvvə vardı?! Hemnolini ona baxarkən təsəlli tapır və ilham alırdı. Nolinakxa getdikdən sonra Hemnolini bir qədər sakit ola bildi. O, yataq otağına yapışıq olan eyvanda duraraq, qış günəşinin şüalarına qər q olmuş dünyanı seyr edirdi. Günəşli günün parıltısı içində onun qarşısında əmək və istirahətlə, qüdrət və sülhlə dolu kainat öz intəhasız genişliyi ilə açılırdı, sonra arzuların coşqunluğu ilə təmkinlik, pəhrizkarlıq, özünü saxlamaq iqtidarı bir-biri ilə necə üzvi surətdə birləşir. Qız tamamilə üzülmüş qəlbi ilə dünyanın əzəmətini hiss edirdi. Günəşin işığı, səmanın sonsuz

maviliyi Hemnolininin ürəyində yaşamaq ehtirası və dünyaya minnətdarlıq hissi oyatdı.

O, Nolinakxanın anasını düşünürdü. Qadının ötən gecə nə üçün yatmadığının səbəbini qız duyurdu. Nolinakxaya ərə getmək haqqında təklifin ilk sarsıntısı və qorxusu, nəhayət, keçib-getmişdi. Hemnolininin qəlbində onunla hərərətli bağlılıq və ona qarşı minnətdarlıq getdikcə artırdı, lakin bu bağlılıqda nə iztirab, nə də həqiqi məhəbbətə xas olan coşqunluq yox idi. Öz daxili aləminə dalmış cavan oğlana, əlbəttə, qadın məhəbbəti lazım deyil, lakin hamının insan qayğısına ehtiyacı olduğu kimi, onun da buna ehtiyacı var idi. Yaxşı, bəs onun qeydinə kim qalacaqdı? Anası qoca və zəifdir! Nolinakxanın həyatı isə başqaları üçün xeyirsiz deyildir! Ona xidmət etmək insanların qarşısında borcunu yerinə yetirmək deməkdir!

Bu gün Romeş haqqında eşitdikləri onun sevən qəlbi üçün ağır bir sınaq idi. Ona vurulan ağır zərbəyə qatlaşmaq üçün Hemnolini bütün qüvvələrini toplamağa məcbur oldu. İndi Romeş üçün iztirab çəkmək ona həqarət görünürdü. Hemnolini onu nə ittiham etmək, nə də töhmətləndirmək istəyirdi. Yer daima hərlənməsini davam etdirməkdədir. O hərlənərkən milyonlarca insan da yaxşı, pis əməllərini davam etdirir. Hemnolini kimsəni ittiham etmək niyyətində deyildi. O, Romeş haqqında fikirləşmək belə istəmirdi. Bəzən o, məhv olmuş Kəmaləni xatırlayırdı, onu dəhşət alırdı. Hemnolini özünə sual verirdi: onunla özünü öldürən bədbəxt Kəmalə arasında nə kimi rabitə vardır? Həya, qəzəb və mərhəmət kimi hisslər onun ürəyini sıxırdı. Hemnolini əllərini sıxaraq duaya başlayırdı.

– Sən, ey xalığı-ələm, mən nə üçün iztirab çəkirəm? Mənim günahım nədir? Sən, ey rəhmli Allah, məni bu məhəbbətin çəngindən xilas et! Mən sənə yaratdığın bu dünyada sakit yaşamaq istəyirəm. Mənə başqa bir şey lazım deyil!

Onnoda-babu səbir edə bilmirdi. O, bir an əvvəl Romeşlə Kəmalə haqqında eşitdiklərinə Hemnolininin necə münasibət

bəslədiyini bilmək istəyirdi, lakin soruşmağa cəsarəti çatmırdı. Hemnolini eyvanda oturmuşdu, əl işi ilə məşğul idi. Onnoda-babu bir neçə dəfə qızının yanına gəlmişdi, lakin onun fikirli üzünə baxdıqda bir şey soruşa bilmədi.

Yalnız axşamüstü Hemnolini atası ilə yanaşı oturaraq, ona südlə dərman içirərkən, Onnoda-babu cəsarətini toplaya bildi.

– Bu çırağı buradan götür, xahiş edirəm, – o, Hemnolinə müraciət etdi.

Otağa qaranlıq çökdükdə Onnoda-babu söhbətə başladı:

– Görünür, bizə gələnlər o qoca yaxşı adamdır...

Hemnolini cavab vermədi. Onnoda-babu başqa bir müqəddimə tapa bilmədikdə əsl mətləbə keçdi:

– Romeşin hərəkətinə mən təəccüb edirəm. Onun barəsində söz-söhbət çox idi, indiyə qədər mən heç birinə inanmırdım. Lakin...

Hemnolini kədərlə:

– Ata, bu söhbətdən vaz keçək, – atasının sözünü kəsdi.

– Əzizim, mən bu barədə danışmaq istəmirəm! Lakin özün də bir fikir ver. İstər-istəməz bizim bütün şadlığımız və bədbəxtliyimiz bu adamla əlaqədardır. Ona görə də onun hərəkətlərinə laqeyd qala bilmərik.

– Yox, yox! – Hemnolini tələsik cavab verdi. – Nə üçün biz səadətimizi bu və ya digəri ilə bağlamalıyıq? Ata, mən lap sakitəm. Sən mənə görə narahat olduqda vicdan əzabı çəkirəm.

– Əzizim, – Onnoda-babu sözünə davam etdi. – Mən qocayam. Sən öz həyatını qurmayınca mən rahat ola bilməyəcəyəm. Mən sənəin tərki-dünya olmağını istəmirəm.

Hemnolini dillənmədi. Onnoda-babu onu dilə tutmağa başladı:

– Sən mənə başa düş, əlbəttə, ağır bir sarsıntı keçirmisən, ancaq necə olsa, həyatın sənə verdiyi nemətləri rədd etməməlisən. İndi öz kədərinə qapanaraq, həyatda məhz nəyin xoşbəxt edəcəyini və fayda verəcəyini təsəvvür etmirsən. Mən isə həmişə sənəin xoşbəxt olmağını istəyirəm. Bili-

rəm ki, səni nə rahat və xoşbəxt edə bilər. Sən mənim məsləhətimə etinasız qalma.

Hemnolininin gözündən yaş axdı.

– Ata, elə danışma. Mən sənin məsləhətini rədd etməyəm və dediyinə əməl edərəm. Ancaq ürəyimi şübhələrdən təmizləyənə qədər mənə vaxt ver ki, sən deyənə hazırlaşım.

Onnoda-babu qaranlıqda qızının yaş üzünə toxundu və saçlarını tumarladı. Onnoda-babu o gecə qızına daha bir kəlmə də demədi.

Ertəsi gün səhər Onnoda-babu bağda, ağac kölgəsində qızı ilə çay içərkən Okxoy gəldi. Okxoy Onnoda-babunun gözlərindəki səssiz sualı oxuyub, çayla dolu fincanı qabağına çəkərək oturdu və dedi:

– Heç bir xəbər tuta bilmədik, onun və Kəmalənin bir sıra şeyləri hələ indi də Çokroborti cənablarındadır. O, bunları hara göndərsin? Özü də məəttəl qalıb. Romeş-babu sizin ünvanınızı öyrəndikdə mütləq bura gələcəkdir. Buraya gəldikdə siz ona...

Gözləmədiyi bir halda Onnoda-babu qəzəblə onun sözünü kəsdi:

– Okxoy, sən heç şey anlamırsan, Romeş axı bizə nə üçün gəlsin? Mən nə üçün onun şeylərinin qeydinə qalmalıyam?

Okxoy özünü doğrultmaq istədi:

– Çox ola bilər ki, Romeş-babu bu saat öz hərəkətlərinə görə peşman olmuşdur. Köhnə dostlar məgər onun qeydinə qalmamalıdır? Onu belə bir gündə tərək etmək olarmı?

– Okxoy, – Onnoda-babu cavab verdi, – sənin hey ondan danışmağın bizim xoşumuza gəlmir. Gəlsənə Romeş barəsində bizim yanımızda bir daha danışmayasan?

Hemnolini söhbətə müdaxilə etdi:

– Ata, heç də həyəcanlanma, sənə zərərdir. Okxoy-babu nə istəsə, onu da deyə bilər. Yaxşı, burada qəbahət yoxdur axı!

– Yox, yox, məni bağışlayın, – Okxoy-babu üz istədi.

– Mən yaxşı başa düşməmişəm.

ƏLLİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Mukundo-babu bütün ailəsi ilə Benaresdən Miruta getməyə hazırlaşdı. Şeylər qablanmış, sabahı gün yola çıxacaqdılar. Kəmalə hələ ümidli idi ki, onların getməsinə, bəlkə də, bir hadisə mane ola bilər və ya həkim Nolinakxa öz xəstəsinə bir daha baş çəkməyə gələr. Lakin bunların heç biri olmadı.

Nobinkali qarışıqlıqda Kəmalənin qaçmasından qorxurdu. Ona görə də onu yanından bir addım kənara qoymurdu. Şeylərin qablaşdırılmasını tamamilə qızın öhdəsinə buraxmışdılar. O, çarəsizlikdən, son gecə ağır xəstələnməyin həsrətini çəkirdi. O zaman Nobinkali xəstə qulluqçunu özü ilə aparmaz, bəlkə də, bu məşhur həkimi onun yanına çağırar. O, gözlərini qapadı və həkimin ayağının altından hörmətlə torpaq götürərək öldüyünü təsəvvür etməyə başladı.

Son gecə Kəmalə Nobinkalinin otağında yatdı, ertəsi gün isə Nobinkalinin arabasında vəğzala getdi. Mukundo-babu ikincidərəcəlidə gedirdi, Nobinkali ilə Kəmalə isə qadınlar kupesində idilər.

Nəhayət, qatar yola düşdü. Parovozun səsi Kəmalənin ürəyini, qudurmuş filin dəhşətli dişlərinin qəzəblə sarmaşığı dartaraq yırtdığı kimi parçalayırdı. Vaqonun pəncərəsindən görünüb ötən şeylərə Kəmalə acgözlüklə və həsrətlə baxırdı.

– Yelpik qutusu haradadır? – deyən Nobinkalinin səsi eşidildi. Kəmalə dinmədən qutunu ona verdi. Nobinkali hirsle dedi:

– Mən bilirdim axı! Betelə əhəng qoymağı yadından çıxarıbsan. Mən sənənlə nə edim, lap çaşıb qalmışam! Özüm fikir verməsəm, hər şey korlanır. Sənənin ürəyinə iblis giribdir-nədir? Sən qəsdən məni hirsələndirirsən. Bu gün tərəvəzə duz tökməmişən, sabah südaşı baxarsan torpaq dadar. Sən

elə bilirsən ki, sənin oyunlarını biz başa düşmürük? Dayan bir Miruta çataq, mən səni yerində oturdaram!

Qatar körpüdən keçərkən Kəmalə başını pəncərədən çıxardı ki, Qanqın sahilində uzanmış Benaresə son dəfə baxsın. O, Nolinakxanın evinin harada olduğunu bilmirdi. Lakin qatar sürətlə ötüb-keçərkən, Kəmalənin gözünə çarpan sahilboyu küçələr, evlər, şiş qülləli məbədlərin hamısı Kəmaləyə Nolinakxanı xatırladır, ona hədsiz dərəcədə yaxın və əziz görünürdü.

Sahibənin səsi eşidildi:

– Niyə pəncərədən sallanıbsan? Sən ki quş deyilsən: qanadsız uça bilməzsən!

Benares gözdən itəndən sonra Kəmalə yerinə qayıtdı və dinnməz-söyləməz gözlərini fəzaya zillədi.

Qatar Moqolşoraya gəlib çatdı. Kəmalə, sanki, yuxuda idi. O nə vağzalın səs-küyünü, nə də adamların vurnuxmasını hiss edirdi. Elə bu cür, heç bir şey duymadan, sanki, yuxuda bir qatardan düşüb, o biri qatara oturdu.

Qatarın yola düşməsinə az qalmışdı. Birdən yaxşı tanıdığı bir səs eşitdikdə Kəmalə səksəndi.

– Ana! – onu səslədilər.

Kəmalə döndü, platformaya baxıb Umeşi gördü. Sevincdən onun üzü güldü:

– Umeş, sənsən?

Umeş kupenin qapısını açdı. Kəmalə o dəqiqə platformaya atıldı. Umeş işə hörmətlə onun ayaqlarına əyilib salam verdi. Umeş gülürdü. Elə bu an konduktor kupenin qapısını örtüdü.

– Kəmalə, sən nə edirsən? – Nobinkali kupədə özündən çıxaraq çığırdı. – Qatar gedir, tez ol, otur!

Lakin Kəmalə heç nə eşitmirdi. Fit verildi, parovoz, sanki, ağır-ağır nəfəs alaraq hərəkət etdi.

Kəmalə soruşdu:

– Haradan gəlirsən, Umeş?

- Hacıpurdan.
- Hamı salamatdırmı? Əmi necədir? – Kəmalə sual arınca sual verməyə başladı.
- Yaxşıdır. Özünü yaxşı hiss edir.
- Mənim didim nə edir?
- Sənin üçün ağlamaqdan kor olubdur, ana!
- Kəmalənin gözləri yaşla doldu.
- Ümi necədir? O, öz xalasını hələ yadından çıxarmayıb ki?
- Sənin bağışladığın qolbaqları taxmamış heç süd də içmir, – Umeş cavab verdi. – Elə ki qolbağı qoluna taxırlar, əllərini oynada-oynada çıxırır: “Xalam getdi”. Anası ona baxaraq gözünün yaşını tökür.
- Kəmalə yenə sual verməyə başladı:
- Sən haradan gəlib bura çıxdın?
- Hacıpurda yaşamaqdan darıxdım, axırda oradan çıxıb gəldim.
- Bəs indi fikrin nədir? Hara getmək istəyirsən?
- Ana, səninlə gedəcəyəm.
- Axı mənim birçə paysam da yoxdur.
- Məndə pul var, – Umeş onu arxayın etdi.
- Kəmalə təəccübləndi:
- Səndə pul haradandır?
- O vaxt mənə verdiyin beş rupini xərcləməmişəm.
- Umeş pulu düyünçəsindən çıxarıb Kəmaləyə göstərdi.
- Onda gedək. Benaresə getməliyik. De görüm, iki bilet ala bilərsənmi?
- Umeş:
- Alaram, – deyib getdi və bir dəqiqədən sonra biletləri gətirdi.
- Qatar yola düşməyə hazır idi. Umeş Kəmaləni qadın kupesinə oturdub, qonşu şöbədə özünə yer düzəltdi.
- Onlar Benaresdə qatardan düşərkən Kəmalə soruşdu:
- Bəs indi hara gedək?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Sən narahat olma, ana, mən yaxşı yer bilirəm.

Kəmalə təəccüblə soruşdu:

– Yaxşı yer? Sən buranı nə tanıyırsan?

– Mən burada hər yeri tanıyıram. İndi hara apardığımı özün görəcəksən.

Umeş bu sözləri söyləyərək Kəmaləni faytona əyləşdirdi, özü də sürücünün yanında oturdu. Nəhayət, fayton dayandı. Umeş yerə sıçrayıb qışqırdı:

– Ana, mənzilə çatdıq!

Düşdükdə Kəmalə Umeşin dalınca getdi.

Evə girərkən Umeş ucadan soruşdu:

– Baba evdədir?

Qonşu otaqdan səs eşidildi:

– Yoxsa Umeşdir? Sən haradan gəldin?

Bu anda Çokroborti əminin özü qapının ağzına çıxdı. Umeşin üzünü şən təbəssüm bürüdü. Kəmalə mat qalaraq əminin qarşısında diz çökdü və pronam icra etdi. Çokroborti bir kəlmə də olsun danışa bilmədi. Nəhayət, Kəmalənin çənəsini qaldırıb, onun çaşqın üzünə baxaraq dedi:

– Sən bizim yanımıza qayıdıbsan, qızım! Gedək, gedək yuxarıya. – Əmi qışqırdı. – Şoyloca, Şoyloca! Bax gör kim gəlib?

Şoyloca pilləkənlə tələsik eyvana endi. Kəmalə öz didisini salamlayaraq ona baş əydi. Şoyloca coşqunluqla onu bağrına basıb alnından öpməyə başladı. Göz yaşı gənc qadının üzünü islatdı.

– Əzizim, heç bilirsən sənin dərdini necə çəkirdik!

– Bu barədə danışmaq lazım deyil, – Çokroborti qızının sözünü kəsdi. – Yemək gətirsən, yaxşı olardı.

Bu anda Ümi əllərini irəli uzadıb, “xala, xala” qışqıraraq qaça-qaça gəldi.

Kəmalə onu qucaqlayıb öpə-öpə bağrına basdı.

Şoyloca Kəmalənin kirli paltarına baxdıqca göz yaşını saxlaya bilmirdi. O, Kəmaləni çəkib apardı, yaxşıca çimdirdi

və özünün yaxşı paltarını onun əyninə geydirdi. Kəmalə geyinərkən Şoyloca dedi:

– Görünür, keçən gecə pis yatıbsan. Gözlərin lap çuxura düşüb. Bu saat get yat. Mən də yeməyə bir şey hazırlayım.

– Yox, didi, indi mən də səninlə mətbəxə gedəcəyəm,
– Kəmalə xahiş etdi.

Şoyloca razı oldu, rəfiqələr bir yerdə getdilər.

Burada əlavə etmək lazımdır ki, Okxoyun məsləhətinə görə Çokroborti Benaresə gedərkən Şoyloca atasına demişdi:

– Ata, mən də səninlə getmək istəyirəm.

– Bəpinə indi məzuniyyət verməzlər axı!

– Nə edək, mən tək gedərəm. Anam burada olacaq.
Ondan muğayət olar.

İndiyədək Şoyloca bir dəfə də olsun ərindən ayrılmamışdı.

Əmi razılıq verdi. Onlar Benaresə getdilər. Platformada Umeşi gördülər. O da bu qatardan düşmüşdü. Çokroborti qızı ilə təəccüblənib qalıb, ondan haraya getdiyini soruşdular. Məlum oldu ki, Umeş də eyni məqsəd üçün buraya gəlmişdir. Çokroborti ilə Şoyloca Umeşin Hacıpurda lazım olduğunu, həm də gözlənilmədən yox olmasının sahibəni nigaran qoya biləcəyini düşünərək qayıtması üçün təkid etdilər.

Sonra nə olduğunu oxucumuz bilir. Umeş Kəmaləsiz Hacıpurda qala bilməmişdi. Günlərin birində o, sahibəsinin ona verdiyi pulu götürüb bazara getdi. Qanqın o biri sahilinə keçərək vağzala gəldi, orada da Kəmaləni gördü. Həmin gün Çokrobortinin arvadı haqsız olaraq uşağı məzəmmət etmişdi.

ƏLLİ BEŞİNCİ FƏSİL

Kəmalə tapılandan bir gün sonra Okxoy təzədən Çokrobortinin evinə gəldi. Əmi qərara aldı ki, Kəmalənin tapıldığını Okxoya söyləməsin. O, Okxoyun Romeşlə arası olmadığını başa düşmüşdü.

Evini nə üçün tərک etməsini və bütün bu müddət ərzində harada qaldığını kimsə Kəmalədən soruşmurdu. Elə bil, neçə gün bundan qabaq Kəmalə də onlarla bərabər Benaresə gəlmişdi. Yalnız Üminin dayəsi Loqhmoniya qızı məzəmmət etməyə hazırlaşır ki, əmi dərhal onu kənara çəkib, fikrindən vaz keçməsini əmr etdi.

Gecə Şoyloca Kəmalə ilə bir yerdə yatdı. Şoyloca onu yanına çəkərək qucaqladı, saçlarını tumarlamağa başladı və bir söz demədən dərđini söyləməyi tələb etdi.

Kəmalə soruşdu:

– Didi, mən getdikdən sonra siz nə fikirləşdiniz? Yəqin ki, məni söydünüz, eləmi?

– Məgər biz heç bir şey başa düşürük? – Şoyloca cavab verdi. – Bu qərara gəldik ki, sən belə işi başqa çarən qalmadığı üçün tutubsan. Sənə bu əzabları verdiyi üçün biz ancaq Allahu töhmətləndiririk. Nə üçün Allah heç bir günahın sahibi olmayanlara belə cəzalar verir?

– Sənə söyləyəcəklərimi eşitməyə hazırsanmı?

– Əlbəttə, bacım! – Şoyloca cavab verdi. Onun səsində Kəmaləyə hədsiz məhəbbət hiss olunurdu.

– Mən özüm də başa düşə bilmirəm nə üçün bütün əhvalatı sənə qabaqcadan söyləməmişəm, – Kəmalə sözə başladı. – O vaxt mən heç bir şey düşünə bilmirdim. Bir hadisə ildırım kimi məni vurdu. Hətta sizin üzünüzə baxmağa utanırdım. Mənim nə atam, nə anam var. Didi, sən həm anam, həm də bacım oldun. Ona görə də indiyə qədər kimsəyə deyə bilmədiyimi sənə söyləyəcəyəm.

Kəmalə yatdığı yerdə danışa bilmirdi. O durub yatağın üstündə oturdu. Şoyloca onun qarşısında əyləşdi. Toydan sonra başına gələn macəranı Kəmalə bütün təfsilatı ilə ona söylədi.

İstər toya qədər, istərsə də toy gecəsi Kəmalənin bir dəfə də olsa adaxlısının üzünə baxmadığını eşitcək Şoyloca təəccüblə:

– Mən güman etməzdim ki, sən bu qədər axmaq qızsan!
– dedi. – Mən ərə gedəndə səndən də kiçik idim. Qətiyyəən utanmırdım və hər dəfə fürsətdən istifadə edirdim ki, adaxlının üzünü yaxşı görə bilim.

– Bu, utanmaq deyildi, didi. Hamı belə fikirdə idi ki, mən qarıyıb qız qalmışam. Birdən toy mərasimi! Rəfiqələrım mənə gülüşdülər. Mən bir dəfə də dönüb ona tərəf baxmadım. Qorxurdum desinlər ki, ərə getdiyim üçün çox şadam. Ürəyimin dərinliyində onunla maraqlanmağı özümə həqarət bilirdim. İndi isə əzabımı çəkirəm.

Kəmalə bir qədər sükutdan sonra davam etdi:

– Toydan sonra biz Qanqda fəlakətə uğradığımızı sən indi bilirsən, necə xilas olduğumuzu da bilirsən. O zaman hələ bilmirdim ki, mənə xilas edən və evinə düşdüyüm bu adam mənim ərim deyil.

Şoyloca yerindən sıçrayıb, Kəmaləni bərk-bərk bağrına basdı.

– Yazıq bacı, indi mən məsələni yaxşı başa düşdüm. Nə qədər böyük bədbəxtlik!

– Dəhşətdir, bacım! Xaliqi-ələm mənə fəlakətdən ona görə qurtarmışdır ki, yenidən əzab çəkim.

– Bəs Romeş-babu da heç bir şey başa düşməmişdi?

– Bir dəfə Kəlküttədə o, mənə “Suşıla” müraciət etdikdə, mən ona dedim ki, mənim adım Kəmalə olduğu halda, nə üçün bu evdə mənə Suşıla adlandırırlar? İndi mən anlayıram ki, o zaman Romeş-babu, yəqin ki, səhvini başa düşmüşdü. Mən onunla keçirdiyim günləri yadıma saldıqda utandığımdan bədənim gizildəyir.

Kəmalə susdu. Lakin yavaş-yavaş Şoyloca onun tərcüme-yi-halının bütün təfsilatını öyrəndi. Sonra dedi:

– Bacı, sənın taleyin dəhşətdir, faciədir! Lakin mən ixtiyarsız olaraq düşünürəm ki, nə yaxşı, Romeş-babunun əlinə düşmüşən. O, comərd adamdır. Nə deyirsən de, mənim ona yazığım gəlir. Ancaq indi çalış ki, yuxulayasan, Kəmalə. Çox

gecdir, göz yaşlarından, yuxusuzluqdan sən lap qaralıbsan. Nə edəcəyimizi sabah düşünərik.

Ertəsi gün Şoyloca Kəmalədən Romeşin məktubunu alaraq atasını öz otağına çağırırdı və bunu atasına təqdim etdi. Çokroborti eynəyi taxıb diqqətlə oxudu, sonra eynəyi çıxarıb qızına müraciət etdi:

– Yaxşı... Bəs indi nə edək?

– Ata, Ümiyə soyuq dəyibdir, öskürür. Həkim Nolinakxanı çağırmaq mı? Benaresdə onun və anası haqqında o qədər danışır ki, o, məni maraqlandırır. Mən onu bir kərə də olsa görməmişəm.

Həkim gəldi. Şoyloca onun üzünü tez görməyə tələsirdi.

– Tez ol gedək, Kəmalə, – Şoyloca onu tələsdirdi.

Nobinkalinin evində Kəmalə Nolinakxanı görmək üçün hər şeyi unutmuşdu. Burada isə utandığından yerindən tərpənməyə də özünü məcbur edə bilmirdi.

– Qulaq as, ay bədbəxt, mən səni qandırmağa çalışmıyacağam, – Şoyloca hirsəlndi. – Mənim buna vaxtım yoxdur. Üminin xəstəliyi də bir bəhanədir. Həkim burada çox dayanma bilməyəcək. Səni başa salana kimi həkim gedər, onu görə bilmərəm.

Şoyloca Kəmaləni Nolinakxa olan otağın qapısına dartıb apardı.

Nolinakxa Ümiyə baxıb dərman yazdı və getdi.

Həkim getdikdən sonra Şoyloca Kəmaləyə dedi:

– Bax, Kəmalə, sənin çəkdiyən bütün müsibətlərdən sonra, nəhayət, Allah sənin üzünə güldü. Sən bir az səbir elə, sonra hər şey öz yerini tutacaq. Hələlik biz Nolinakxanı tez-tez Üminin yanına çağıracağıq. Sən fürsətdən istifadə edib onu görə bilərsən.

Bir neçə gündən sonra Nolinakxa evdə olmayan zaman əmi onlara gəldi.

Nökər həkimin evdə olmadığını bildirdikdə əmi dedi:

– Xanım ki evdədir, get söylə ki, bir qoca brəhmən onu görmək istəyir.

Yuxarıdan Hemonkori onu dəvət etdi. Əmi hörmətli qadınla salamlaşdıqdan sonra sözə başladı:

– Ay ana, siz öz möminliyinizlə bütün Benaresdə məşhursunuz. Mən də sizə olan hörmətimi ifadə etmək üçün gəldim. Başqa məqsədim yoxdur. Nəvəm xəstələnmişdir, sizin oğlunuzu çağırmağa gəlmişdim. Dedilər, evdə yoxdur. Mən də sizi görmədən getmək istəmədim.

– Nolin bu saat qayıdacaq, bir az gözləyin, – Hemonkori təklif etdi, – gecdir, əmr edirəm, sizə yemək versinlər.

– Hiss edirəm ki, qonaq etmədən məni buraxmayacaqsınız, – əmi cavab verdi. – Camaat deyir ki, guya, mən iştaha ilə yeyirəm. Məni tanıyanlar bu zəif cəhətimə əhəmiyyət vermirlər.

Hemonkori əmini məmnuniyyətlə qonaq edirdi.

– Sabah mənim yanıma nahara gəlin, – Hemonkori, əmini dəvət etdi. – Bu gün sizi yaxşı qonaq edə bilmədim, çünki sizin gələcəyinizi gözləməirdim.

Əmi zarafat etdi:

– Evdə dadlı təam bişirəndə bu qoca brəhməni unutmayın. Onu da deyim ki, sizin evə yaxın oluram. İstəyirsiniz, sizin nökrəri özümlə aparıb evimizi göstərim.

İndi əmi, Hemonkorinin evinə tez-tez gəlirdi. Çox keçmədən əmi onun evində öz adamı kimi tanındı.

Bir dəfə qoca yenə Hemonkorinin yanına gəldikdə arvad oğlunu yanına çağıraraq dedi:

– Nolin, sən Çokroborti cənablarından müalicə pulu alma.

– O, anası xahiş etmədən onun xahişinə əməl etməyə hazırdır, – əmi güldü. – Sizin oğlunuz olduqca alicənabdır: birinci dəfədir füqəranı tanıyır.

Bir neçə gün idi ki, əmi qızı ilə nə haqdasa pıçıl daşırdı. Nəhayət, bir dəfə səhər o, Kəmaləyə dedi:

– Bu gün biz səninlə Doşaşomədh Qhata çimməyə gedəcəyik.

Kəmalə Şoylocadan soruşdu:

– Didi, sən də gedəcəksən?

– Yox, əzizim, Üminin bu gün kefi yoxdur.

Çimməkdən sonra əmi Kəmaləni ayrı bir yolla apardı.

Bir qədər getdikdən sonra onlar bir qarı gördülər. Qadın sənəyini Qanqdan doldurub, yavaş-yavaş gədirdi.

– Əzizim, bu qadınla tanış ol, – əmi qıza müraciət etdi.

– Bu, bizim həkimin anasıdır.

Kəmalə belə bir şey gözləmədiyi üçün diksindi. O, böyük bir hörmətlə qadının ayağına düşdü.

Hemonkori Kəmalənin üzündəki rübəndi qaldıranda heyrət etdi:

– Bu qız kimdir? Nə gözəldir! Lap Lakşmi ilahəsinin özüdür. – Qızın utancaqlıqdan qızarmış üzünə tamaşa edib soruşdu: – Adın nədir, qızım?

Kəmalə istədi adını desin, lakin əmi onu qabaqladı:

– Onun adı Xaridasidir. Bu, mənim əmim oğlunun qızıdır. Yetimdir, bizimlə yaşayır.

– Cənab Çokroborti, bizə təşrif aparmazsınız mı? – Hemonkori təklif etdi. – Elə buradan bizə gedək.

Hemonkorinin evində əmi kresloya əyləşdi, Kəmalə isə onun yanında yerdə oturdu.

– Mənim əmim nəvəsi çox bədbəxtidir, – əmi söz başladı. – Toyun sabahı günü onun əri sanniasi olmaq istəyərək qızı tərək etmişdir. O gündən qız onu daha görməmişdir. Onun yeganə məqsədi ömrünü allahlara dua etməyə həsr etmək və Benaresdə sakin olmaqdır. Lakin mən burada yaşamıram. Mənim qulluğum var. Ailəmi dolandırmaq üçün işləməliyəm. Qızımınla bərabər burada yaşamağa mənim imkanım yoxdur. Siz onu öz evinizdə saxlamağa razı olsaydınız, məni çətinlikdən qurtardınız. O, sizə qız əvəzi olar. Hər-gah sizə mane olsa, hər zaman mənim yanıma – Hacıpura

göndərə bilərsiniz. Lakin mən əminəm ki, iki gündən sonra siz onun bir dürr dənəsi olduğunu özünü etiraf edəcəksiniz və bir dəqiqəliyə belə ondan ayrılmaq istəməyəcəksiniz.

– Eybi yoxdur, mən razıyam, saxlaram, – Hemonkori cavab verdi, çünki əminin təklifi onun ürəyindən idi. – Belə bir qızı evimdə saxlamağa şad olaram. Evimdə tərbiyə vermək üçün dəfələrlə küçədən yad bir qızı gətirib saxlamaq istəmişəm. Lakin onlar mənə öyrəşə bilməyiblər. İndi Xaridasi mənə qişmət oldu. Siz qızdan tamamilə xatircəm ola bilərsiniz. Siz, yəqin ki, bir çoxlarından mənim oğlum Nolinakxa haqqında eşitmiş olarsınız. O, çox yaxşı oğuldur. Ondən savayı mənim heç kəsə yoxdur.

Əmi onun sözlərini təsdiq etdi:

– Nolinakxa-babunu hamı tanıyır. Mən də şadam ki, o, sizin yanınızdadır. Eşitmişəm ki, arvadı boğulandan sonra, demək olar ki, bir zahid kimi yaşayır.

– Olan olub, keçən keçib. O hadisəni heç yada salmasanız yaxşıdır. Yadıma düşəndə bədənim gızıldəyir.

– Siz razısınızsə, mən Xaridasini sizin yanınızda qoyaram, icazə verin, mürəxxəs olum. Bəzən mən ona dəyəcəyəm. Xaridasinin böyük bacısı var. O, sizinlə tanış olmağa gələcəkdir.

Əmi gedəndən sonra Hemonkori Kəmaləni yanına çağırtdı:

– Yanıma gəl, əzizim, gəl sənə bir yaxşı baxım. Sən lap uşaqsən ki! Belə bir gözəli atmaq olarmı? Dünyada daşqəlbli insanlar da varmış, ilahi! Taleyə yalvarıram, o, geri dönsün. Xaliqi-ələm gözəlliyi sənə ondan ötrü verməmişdir ki, məhv olub getsin.

Qadın Kəmalənin çənəsini qaldırıb öpdü. O soruşdu:

– Bu evdə sənəin tay-tuşun yoxdur. Mənimlə tək qalanda darıxmayacaqsən ki?

– Xeyr, – Kəmalə iri və məsum gözlərini qaldırıb Hemonkoriyə baxdı.

Hemonkori sözünə davam etdi:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Heç bilmirəm bütün gün səni nə ilə əyləndirəm.

– Mən sizin işlərinizi görürəm.

– Nə deyirsən, balaca şeytan! Mənim işlərimi görəcəkl!

Dünyada mənim bircə oğlum var, o da sanniasi kimi yaşayır. Heç olmasa, bir dəfə deyəydi: “Ana, mənə filan şey lazımdır... mən, bax bu yeməyi xoşlayıram”, ya da ki, “mən bunu sevirəm”. Bilirsənmi, nə qədər razı qalardım, onun bir sözünü iki eləməzdim. Amma o, bircə dəfə də bunu etməyib. Qazandığı puldan özünə heç nə saxlamır və kasıblara əl tutduğunu da hamıdan gizlədir. Əzizim, sən bütün günü mənimlə olacaqsan. Qabaqcadan demək istəyirəm ki, oğlumu tərifləməyim səni usandıracaqdır. Lakin nə etməli, məcbur olub buna öyrəşəcəksən, – Hemonkori sözünü qurtardı.

Kəmalənin ürəyi sevincdən döyünməyə başladı. Gözlərini aşağı dikdi ki, həyəcanını bildirməsin.

– Sənə nə cür məşğələ tapım? – Hemonkori düşünməyə başladı. – Tıkmək bacarırsan?

– O qədər də yox, ana.

– Çox yaxşı, mən sənə öyrədərəm. Oxumaq necə, bacarırsan?

– Bacarıram.

– Çox gözəl. Mən eynəksiz heç nə görmürəm.

– Mən bişirmək də bacarıram, – Kəmalə əlavə etdi.

– Sənin üzünü – Durqanın üzünü görənlər dərhal əmin olurlar ki, bişirmək bacarırsan. Son zamanlara qədər mən özümə də, Nolinə də xörək hazırlayırdım. Xəstələndən bəri o, özgülərin əlindən xörək qəbul etməsin deyə, öz xörəyini özü bişirir. İndi sənin razılığından istifadə edərək onun əşpazlığına son qoyaram. Bərk xəstələnsəm, mənim üçün də gərək bişirəsən, etiraz etmərəm. Lakin sadə şeylər olsun. Qızım, gedək, sənə mətbəxi, həm də anbarı göstərim, – Hemonkori Kəmaləni dəvət etdi.

Hemonkori Kəmaləni kiçik təsərrüfatı ilə tanış etməyə apardı. Onlar mətbəxə çatdıqda Kəmalə belə bir qərara gəlirdi

ki, nahar bişirmək üçün icazə istəməyin lap məqamıdır. Qızın xahişini eşitdikdə Hemonkori gülümsəyərək:

– Ev sahibəsinin səltənəti mətbəxdir, anbardır, – dedi.

– Həyatımda bir çox şeylərdən imtina etməyə məcbur oldum. Mənə yalnız bu qalmışdır. Çox əcəb. Bu gün sən xörək hazırla. Yavaş-yavaş bütün təsərrüfatı sənə tapşırıb, vaxtımı pərvərdigari-ələmə dua və sənaya həsr edəyəm. Lakin ev işlərindən birdən-birə tamamilə çəkilmək olmaz. Mətbəx ev işlərində başlıca yer tutur.

Hemonkori Kəmaləyə nə bişirməyi və necə bişirməyi tapşırıdıqdan sonra özünün ibadət otağına çəkildi. Beləliklə, Hemonkorinin evində Kəmalənin həyatı onun aşpazlıq qabiliyyətinin sınınanmasından başladı.

Qız özünəməxsus səliqə ilə işə başladı. Sarisinin ucunu belinə bağladı, saçlarını peysərinə toplayıb sancaqla bərkitdi.

Nolinakxa evə qayıdıqdan sonra, adəti üzrə, anasını yoxlamağa getdi. O, daim anasından nigaran olurdu. Bu gün də Nolinakxa evə gəldikdə mətbəxdən səs eşitdi və burnuna bişməkdə olan xörəyin ətri dəydi. Anasının mətbəxdə olduğunu zənn edərək ora yönəldi.

Kəmalə onun ayaqlarının səsinə eşitdikdə cəld döndü. Qızın gözləri Nolinakxanın gözlərinə sataşdı. Gözlənilmədən görüşdüyü üçün qaşığı onun əlindən düşdü. Kəmalə sarisini cəld başına çəkməyə çalışdı. Özünü itirdiyi üçün sarisini belinə doladığını unutmuşdu. Nəhayət, o, birtəhər üzünü örtməyə müvəffəq oldu. Nolinakxa isə heyrət edərək mətbəxdən çıxdı. Qız yerə düşən qaşığı qaldırdı. Onun əlləri titrəyirdi.

Hemonkori dua-sənasını qurtardıqdan sonra mətbəxə gəldikdə naharı hazır gördü. Kəmalə bütün evi yuyub-təmizləmişdi. Hər yan parıldaıyır. Nə yanıq bir odun parçasından, nə də tərəvəz qalıqlarından bir əsər qalmışdı. Razi qalmış Hemonkori dilləndi:

– Sən, mənim əzizim, əsl brəhmənsən!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Naharda Nolinakxa anası ilə qarşı-qarşıya oturmuşdu. Kəmalə qapının dalında gizlənərək, onların danışıqlarından bir kəlməni də belə buraxmamağa çalışırdı. O, qorxudan tər-pənmirdi. Naharı bəyənib-bəyənməyəcəklərini gözləyirdi.

– Nolin, bugünkü yemək xoşuna gəlirmi? – anası Nolinakxaya sual verdi.

Nolinakxa yeməkdə heç vaxt tələbkar olmamışdı. Anası əvvəllər ona belə bir sual verməzdi. İndi anasının səsində xüsusi bir maraq hiss etdi.

Hemonkori bilmirdi ki, Nolinakxa cavan bir qızın mətbəxdə olduğunu evə gələn kimi görmüşdü. Anasının səhhəti pozulan gündən o dəfələrlə bir qadın aşpaz tutmağı tövsiyə edirdi. Ona görə də mətbəxə təzə bir adam gəldiyindən məmnun idi. Əlbəttə, o, bişirilmiş təamların keyfiyyətindən heç də baş çıxarmırdı. Buna baxmayaraq, böyük ruh yüksəkliyi ilə:

– Qəribə təamdır, ana! – dedi.

Nolinakxanın bu qızğın tərifi qapının dalında da eşidildi. Kəmalə daha orada dayana bilməyib, əllərini ağır-ağır qalxıb-enən sinəsinə sıxaraq qonşu otağa qaçdı.

Nolinakxa nahardan sonra, adəti üzrə, kabinetinə, təklidə öz-özünə düşünməyə getdi.

Axşam Hemonkori Kəmaləni yanına çağırıb, onun saçlarını daramağa başladı. Qızın saç ayrımını zəncəfillə boyayaraq, başını gah o tərəfə, gah da bu tərəfə çevirə-çevirə tamaşa etməyə başladı.

“Ah, belə bir gəlinim olsaydı!” – Hemonkori düşünür və ah çəkirdi.

Bu gecə qoca qadının titrətmə-qızdırması yenə tutdu. Nolinakxa çox qorxur, böyük həyəcan keçirirdi. O, anasına dedi:

– Ana, sən bir müddət Benaresdən çıxmalısən, burada yaxşı ola bilməyəcəksən.

– Yox, bala, – Hemonkori cavab verdi, – Benaresdən çıxmağım ömrümü bir neçə günlüyə uzatsa da, mən buradan

çıxmayacağıam. – O, Kəmaləyə müraciət etdi. – Sən, əzizim, hələ qapının dalında dayanıb durubsan? Get, get, yat. Bütün gecəni oyaq qalmaq olmaz ki... Xəstəliyim uzun sürəcək, mənə qulluq etməyə çox vaxt sərf edəcəksən. Gecələr oyaq qalsan, sən öz halın necə olar? Nolin, sən də get öz otağına.

Nolinakxa getdikdən sonra Kəmalə Hemonkorinin yatağının üstündə oturaraq, onun ayaqlarını ovuşdurmağa başladı.

– Yəqin, doğuluşlarının¹ birində sən mənim anam olubsan. Yoxsa sən bir belə mənim qeydimə qalmazdın. Bilirsən, kənar adamların qeydimə qalmalarına icazə verməmək adətim olmuşdur. Lakin sən özün əlin bədənimə dəyəndə rahat oluram. Təəccüblüdür, qəribədir. Mənə belə gəlir ki, səni çoxdan tanıyıram. Ona görə də yad hesab etmirəm. İndi get yat və heç bir şeydən nigaran qalma. Nolin qonşu otaqdadır. Mən xəstə olanda o, kimsəyə icazə vermir ki, mənə qulluq etsin, hər nə lazımsa, özü edir. Mən min dəfə onunla dava etmişəm, nə fayda, onu yola gətirmək mümkün olmur! Nolinin çox qəribə bir xasiyyəti var: o, gecə səhərə kimi oyaq qalır. Lakin yuxusuzluq ona qətiyyənlə təsir etmir. Görünür, onun halını heç nə dəyişdirə bilməz. Mən isə bambaşqayam. Qızım, bəlkə də, ürəkdə mənə gülür və deyirsən ki, yenə də oğlumdan söhbət açdım, daha qurtarası deyiləm. Lakin ananın var-yoxu bir oğlu olduqda o, başqa şeydən belə həyəcanla danışmağı bacarmaz. Onu da deyim ki, hamının mənim oğlum kimi oğlu ola bilməz! Doğrusunu desəm, bəzən mənə elə gəlir ki, Nolin mənə atalıq münasibəti bəsləyir. Bilmirəm onun bu qədər mərhəmətinin xəcalətindən mən necə çıxım! Mən yenə Nolindən danışdım! Yox, yox, belə olmaz, bugünlük kifayətdir... Sən get... Mənim yanımda qalsan, yuxu məni aparmaz. Qocaların adəti belədir. Yanlarında adam olsa, özlərini saxlaya bilməyib, çənələrini boş qoyacaqlar.

Sabahı gün ev işlərinin hamısını Kəmalə öz öhdəsinə götürdü.

¹ İndusların dini əqidəsinə görə, insan öləndən sonra ruhu başqa bir şəkildə yaşayır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Nolinakxa şərqə çıxan eyvanın bir hissəsini kəsərək, onu mərmərlə bəzəmiş və oradan kabinet kimi istifadə etmişdi. Beləliklə, Nolinakxa günün ikinci yarısını kabinetinə çəkilir, adətən, düşüncələrə dalırdı.

Nolinakxa səhər çimdikdən sonra kabinetinə qayıdıb buranı tanımadı. Otaq tərtəmiz süpürülüb qaydaya salınmışdı. Ətirli şeylər yandıрмаq üçün tunc manqal sürtülüb təmizlənmişdi, qızıl kimi parlayırdı. Taxçaların tozu silinmişdi, kitablar və risalələr səliqə ilə düzülmüşdü. Açıq qapıdan içəriyə düşən səhər günəşinin altında parıldaayan, səliqə ilə təmizlənmiş otağın görkəmi Nolinakxanın qəlbini şadlıq və fərhlə doldurdu.

Səhər tezdən Kəmalə Qanq çayının sahilinə getdi və Hemonkorinin yatağının yanına müqəddəs su ilə dolu bir sənək gətirib qoydu.

Hemonkori Kəmalənin yenicə yuyulmuş üzünü görərək:

– Sən Qanqa tək gedibsən! Mən oyanıb fikirləşirdim ki, çimməyə səni kimlə göndərim. Axı özüm xəstəyəm. Sən lap gəncsən, özün də tək cə gedirsən...

– Ana, əminim nökrələrindən biri məndən ötrü darıxmışdı. Dünən axşam məni görməyə gəlmişdi. Mən də onu götürüb çaya getdim, – Kəmalə arvadın sözünü yarımçıq qoydu.

– Görünür, xalan səndən nigaran qalır. Çox yaxşı, qoy bu nökr bizdə qalsın. Təsərrüfat işlərində sənə kömək edər. O hanı? Çağır, içəri gəlsin.

Kəmalə Umeşi Hemonkorinin yanına gətirdi. İçəri girən kimi Umeş ikiqat əyilərək qadına salam verdi. Hemonkori soruşdu:

– Adın nədir?

Heç bir səbəb olmadan Umeşin üzünə təbəssüm yayıldı.

– Umeş, – oğlan cavab verdi.

Hemonkori də gülümsədi.

– Belə qəşəng dxotini sənə kim bağışlayıb?

Umeş Kəmaləni göstərdi:

– Anam bağışlayıb.

– Mən elə bilirdim ki, Umeşə onu qayınanası hədiyyə verib, – Hemonkori qıza baxaraq zarafat etdi.

Beləliklə, Umeş Hemonkorinin xoşuna gəldi, onun evində qaldı.

Umeşin köməyi ilə Kəmalə bütün gündüz işlərini görüb qurtardı və Nolinakxanın otağına getdi. Otağı silib-süpürdü, yorğan-döşəyini günə sərdi. Küncdə həkimin kirli paltarları tökülüb qalmışdı. Kəmalə onları yudu, qurutdu, ütülədi və asqıdan asdı. Otaqdakı şeyləri, təmiz olduqlarına baxmayaraq, bir neçə dəfə əsgə ilə silib yerinə düzdü. Çarpayının baş tərəfinə qoyulmuş paltar şkaflını açıqda onu boş gördü. Yalnız aşağı gözündə bir cüt taxta səndəl qoyulmuşdu. Kəmalə onları götürüb üzünə dayadı, sonra bir uşaq kimi bağrına basdı. Sarisinin ucu ilə tozunu sildi.

Gündüz Kəmalə Hemonkorinin yanında oturaraq, onun xəstə ayaqlarını ovuşdurarkən Hemnolini əlində bir dəstə gül içəri girib, qadına ikiqat təzim etdi.

– Hem, bura gəl, əyləş! – Hemonkori döşəyindən azacıq qalxaraq ona yer göstərdi. – Onnoda-babu özünü necə hiss edir?

– O, dünən xəstə olduğu üçün sizə gələ bilməmişdi, lakin bu gün əhvalı yaxşıdır, – Hemnolini cavab verdi.

Hemonkori Kəmaləni göstərərək:

– Bir buna bax, əzizim? Mən hələ körpə ikən anam vəfat etmişdi. Lakin bu qızın simasında o, yenidən yanıma gəlmişdir. Mən buna dünən küçədə rast gəldim. Anamın adı Xaribxabani idi. İndi isə onu Xaridasi adlandırırlar. Hem, sən Allah, belə bir gözələ təsadüf etmişənmi?

Kəmalə utandığından başını aşağı saldı, lakin sonra yavaş-yavaş özünü ələ aldı. Hemnolini qoca arvada müraciət etdi:

– Özünüzü necə hiss edirsiniz?

– Bilirsən, sinnimin elə vaxtıdır ki, bu barədə soruşmasan daha yaxşıdır. Bu gün sağam, yenə qənimətdir. Mənim

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

vaxtı aldatmağım uzun sürməyəcəkdir. Hər halda, qeydimə qaldığın məni sevindirir. Mən səninlə çoxdan danışmaq istəyirəm, lakin fürsət tapa bilməmişdim. Dünən qızdırmanın tüğyanında belə bir fikrə gəldim ki, daha təxirə salmaq olmaz. Lap cavan ikən mənimlə ərə getmək söhbətini açanda utandığımdan alışıb-yanırdım, lakin indinin qızları bizə bənzəməzlər. Siz təhsil görmüşsünüz, tamamilə müstəqilsiniz, sizinlə açıq danışmaq olar. Odur ki mən də səninlə açıq, fikrimi gizlətmədən danışmaq istəyirəm. Sənin də məndən utanmağının yeri yoxdur. Əzizim, atan mənimlə etdiyi söhbət haqda sənə bir şey demişdirmi?

Hemnolini başını aşağı saldı.

– Bəli, demişdir.

– Demək, sən razı deyilsən? – Hemonkori sözünə davam etdi. – Sən razı olsaydın, o, çoxdan mənim yanıma gəlmişdi. Yəqin, sənin Nolinə ərə getmək istəmədiyinin səbəbi onun zahid kimi yaşamasıdır. O, mənim oğlum olsa da, ədalətli olmağa çalışacağam. Kənardan baxan elə bilir ki, o, dərin hissiyata yabançıdır, lakin sizin hamınız səhv edirsiniz. Mən Nolini yaxşı tanıyıram, onun bütün həyatına bələdəm. Ona görə də mənə inanmaq olar. Nolin elə dərin, elə güclü sevə bilər ki, hətta özündən qorxaraq hissini boğur. Səni inandırırım ki, onun tərki-dünyalıq qabığını sındıran olsa, ürəyinə yol tapar və görər ki, Nolinin ürəyi zəriflik və məhəbbətlə doludur. Hem, əzizim, sən balaca deyilsən. Təhsil almış böyük bir qızsan. Sənin özün mənim Nolinimin təliminə uymuşsan. Mən səni onun arvadı yerində görsəm, rahat olərəm. Yəqin bilirəm ki, mən öləndən sonra o evlənməyəcəkdir. Onun halının necə olacağını düşünməkdən qorxuram. Hər şey tar-mar olacaq. Əzizim, bilirəm ki, Nolinə hörmət bəsləyirsən, bəs nə üçün onu rədd edirsən?

– Ana, məni oğlunuza layiq görsəniz, etiraz etməyəcəyəm, – Hemnolini müsbət cavab verərək gözlərini yerə zillədi.

Hemonkori Hemnolinini yanına çəkib alından öpdü. Onlar bu məsələ haqqında daha bir söz də danışmadılar.

– Xaridasi, bu çiçəklər... – deyə Hemonkori əmr vermək istədi, lakin dönüb baxdıqda gördü ki, Xaridasi otaqda yoxdur.

Hemnolini Hemonkori ilə söhbətdən sonra utanırdı, arvad da yorulmuşdu. Hem tez çıxıb getmək qərarına gəldi.

– Ana, mən bu gün tez getməliyəm. Atam özünü çox pis hiss edir, – Hemnolini vidalaşmağa başladı.

Hemonkori əlini qızın başına çəkdi:

– Əzizim, tez-tez gəl.

Hemnolini getdi. Hemonkori Nolinakxanın dalınca adam göndərdi.

– Nolin, mən daha gözləmək niyyətində deyiləm, – dedi.

Nolinakxa soruşdu:

– Nə olmuşdur?

– Mən indicə Hemlə danışdım. O razıdır. Bəhanələrinə daha qulaq asmaq istəmirəm. Sən mənim səhhətimin vəziyyətini çox yaxşı bilirsən. Siz nişanlanmayınca rahat ola bilməyəcəyəm. Keçən gecə bunu fikirləşərək sabaha qədər gözümlü yummamışam.

– Yaxşı, ana, həyəcanlanma, rahat yat. Sən nə desən, o da olacaqdır.

Nolinakxa getdikdən sonra Hemonkori Xaridasini çağırdı. Qız qonşu otaqdan çıxaraq arvada yanaşdı. Qaş qaralmışdı. Alaqaranlıqda Kəmalənin üzünü yaxşı görmək mümkün deyildi.

– Çiçəkləri suya qoy, otaqları güllərlə bəzə, – Hemonkori gül dəstəsini qıza uzatdı. Özü üçün yalnız bircə qızılgül saxladı.

Kəmalə çiçəklərdən bir vaza Nolinakxanın kabinetində yazı masasının üstünə, o birini də yataq otağına qoydu. Sonra Kəmalə şkaflı açdı, qalan çiçəkləri onun səndəlinin üstünə qoyub, göz yaşları tökə-tökə döşəmənin üstünə düşdü.

Bütün dünyada onun səndəllərindən başqa heç bir şeyi yox idi. İndi onlara da səcdə etmək hüququ əlindən çıxırdı.

Bu an birisi otağa girdi. Kəmalə yerindən sıçradı. Şkafın qapısını tələsik örtüdü və dönüb baxdı. Nolinakxa onun qarşısında dayanmışdı. Qaçmaq daha gec idi. Qız utandığından alışıb-yanaraq, çökməkdə olan gecənin qaranlığına qovuşmaq istəyirdi.

Kəmaləni öz yataq otağında görən Nolinakxa dərhal çıxdı, qız da qonşu otağa qaçdı. Nolinakxa yataq otağına qayıtdı. Bu qərribə qız onun şkafında nə axtarırmış? Nə üçün onu görcək şkafın qapısını tələsik örtüdü. Nolinakxa bərk maraqlanıb şkafı açdı və səndəllərini təzə çiçəklərlə bəzənmiş gördü. O, şkafı sakitcə örtüb pəncərəyə yanaşdı. Nolinakxa göyə baxanda axşamın qaranlığı qış günəşinin son şölələrini uddu.

ƏLLİ ALTINCI FƏSİL

Hemnolini Nolinakxaya ərə getməyə razılıq verdikdən sonra özünü inandırmağa çalışırdı ki, bu izdivac onun üçün böyük bir xoşbəxtlik olacaqdır.

O, min dəfə fikrində təkrar edirdi: “Köhnə düşünlər artıq qırılmışdır. Mənim həyatımın səmasını qaranlıqlaşdıran dəhşətli buludlar rədd olub getmişdir. Mən artıq sərbəstəm! Mən keçmişimlə əbədi olaraq vidalaşmışam!” Bunların hamısını o, inadla öz-özünə tələq edirdi.

Nəhayət, Hemnolini dünya arzularını atmağın sevincini hiss etdi. Yaxın bir adamın meyitinin dəfn tonqalı sönmür, onun tüstüsü kəsilərkən insan müvəqqəti olaraq bütün həyat qaydalarından azad olur, hətta bu, ona bir oyuncaq, bir az əvvəlki arzuları isə mənasız görünür. Hemnolini də özünü belə hiss etdi. O, uzunsürən iztirablardan sonra dinclikdən, rahatlıqdan həzz alırdı.

Qız həmin gecə evlərinə qayıtdıqdan sonra düşündürdü: “Anam sağ olsaydı, mən azad olmağım münasibətilə onu sevindirərdim. Lakin bunu atama necə nağıl edim?”

Onnoda-babu halının pis olmasından şikayət edərək tez yatmışdı. Hemnolini öz otağına getdi. Gecə o, gündəliyini açıb xeyli əyləşdi.

Hemnolini yazırdı: “Mən dünya ilə vidalaşırım. Dünya üçün artıq ölmüşəm. İnanmırdım ki, dünyanı yaradan mənim ayaqlarımdan köhnə buxovu açacaq və ruhuma yeni həyat bəxş edəcəkdir. Mən bu gün min dəfə təzim edərək onun ayağına düşdüm. İndi qətiyyətlə borcumu yerinə yetirmək yoluna qədəm qoyuram. Taleyin mənə verdiyi səadətə layiq deyiləm. Pərvərdigara, bu səadəti ömrümün axırına kimi saxlamaq üçün mənə qüvvət ver! Əminəm ki, öz miskin taleyimi taleyi ilə bağlayacağım bu adam mənim həyatımı mənalı və xoşbəxt edəcəkdir. Allahdan bircə arzum var ki, mən özüm onun günlərini səadətlə bəzəyə biləm”.

Hemnolini gündəliyini örtərək qaranlıq bağçaya çıxdı. Sakit, ulduzlu gecə idi. Qız bağıın çinqilla örtülmüş yollarında uzun müddət gəzdi. İntəhasız səma onun göz yaşları ilə yuyulmuş qəlbinə bir sakitlik aşılayırdı.

Ertəsi gün Onnoda-babu Hemnolini ilə Nolinakxanın evinə getməyə hazırlaşarkən, onların qarşısında fayton dayandı. Həkimin nöqərlərindən biri sürücünün yanından yerə atıldı və xanımının gəldiyini Onnoda-babuya xəbər verdi. Onnoda-babu qonağı qarşılamağa tələsdi. Hemonkori faytondan düşərkən kişi qapıya çıxdı.

– Bu gün bizə böyük xoşbəxtlik üz vermişdir! – Onnoda-babu qonağı salamladı.

– Qızınıza xeyir-dua verməyə gəldim, – Hemonkori içəri keçdi.

Onnoda-babu Hemonkorini qonaq otağına apardı. Qayğıkeşliklə divana əyləşdirib dedi:

– Əyləşin, xahiş edirəm, bu saat Hemi çağırım, gəlsin.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Hemnolini qonaq getməyə hazırlaşaraq geyinirdi. Lakin Hemonkorinin gəldiyini eşidib, tələsik qonaq otağına çıxdı və onunla görüşdü.

– Ömrün uzun və xoşbəxt olsun! Əlini mənə uzat, əzizim, – Hemonkori üstündə moker¹ nəhəngin təsviri olan iki ağır qızıl bilərziyi qızın qollarına taxdı.

Zıncıldayan bilərziklər qızın nazik qollarından sərbəst asıldı. Hemnolini bəxşişə minnətdar olduğunu izhar edərək ona baş əydi. Hemonkori qızın üzünü əlləri ilə tutub alınından öpdü. Qadının mehribanlığının və xeyir-duasının təsiri altında Hemnolinin qəlbində şadlıq hissi oyandı.

– Əziz quda, – Hemonkori Onnoda-babuya müraciət etdi, – sabah sizi qızınızla evimizə dəvət edirəm.

Ertəsi gün Onnoda-babu ilə Hemnolini, adəti üzrə, bağda oturub çay içirdi. Onnoda-babunun xəstəlikdən yorulmuş və rəngi qaçmış üzü bir gecənin içərisində çəhraylaşmış, sanki, xoşbəxtlikdən, cavanlaşmışdı. O, arabir qızının sakit simasına baxırdı, ona elə gəlirdi ki, qızın üzünün məsumluğu anasının simasını xatırladır. Son zamanlardakı göz yaşları qızın gözlərində işaran sevinc parıltısını yalnız yumşalda bilməmişdi.

Bu gün Onnoda-babunun fikri ondan ibarət idi ki, qonaqlığa vaxtında getsinlər, necə olursa olsun, gecikməsinlər. Qızı tez-tez: “Hələ vaxt çoxdur” – atasını inandırmağa çalışırdı. Doğrudan da, hələ səhər saat səkkiz idi.

– Yox, yox... hazırlaşmaq çox vaxt istəyir, – Onnoda-babu etiraz etdi. – Gecikməkdənsə, tez getmək yaxşıdır.

Bu an bağın qapısında çamadanlarla dolu fayton dayandı. Hemnolini dərhal:

– Dada gəldi! – onun yanına qaçdı.

Cogendro gülümsəyə-gülümsəyə faytondan düşdü, bacısı ilə görüşüb soruşdu:

– Salam, Hem, necəsən?

¹ *Moker* – əsəti heyvandır, onun başı və ayaqları dağkeçisi, bədəni isə balıq şəklindədir. Bu təsvir hind əsətirində məhəbbət ilahəsi Kamedevanı təcəssüm etdirir.

Hemnolini soruşdu:

– Səninlə gələn kimdir?

Cogendro güldü.

– Atama təzə il münasibətilə hədiyyədir.

Faytonun pilləsində Romeş göründü. Hemnolini onu görən kimi dönüb qaçdı.

Cogendro onu səslədi:

– Hem, qaçma! Qulaq as mənə!

Lakin o, qardaşının çağırışına qulaq asmır, qara basmış kimi sürətlə qaçdı.

Romeş bir neçə saniyə özünü itirmiş kimi qaldı. O nə edəcəyini bilmirdi. Qızın dalınca qaçsın, ya faytona qayıtsın?

– Romeş, irəli gəl, atam burada, bağdadır, – Cogendro dostuna müraciət etdi və onun əlindən yapışaraq atasının yanına çəkib apardı.

Onnoda-babu hələ uzaqdan Romeşi tanımışdı. Onun gəlməsi qocanın kefini pozdu.

“Bu da bir maneə!” – qoca əlini başına çəkərək fikirləşirdi.

Romeş baş əydi. Onnoda-babu əli ilə oturmağa işarə etdi və dönüb oğluna dedi:

– Sən vaxtında gəldin, Cogen. Mən sənə teleqram vurmağa hazırlaşırıdım.

Cogendro soruşdu:

– Nə münasibətilə?

– Yaxın günlərdə Hemnolini ilə Nolinakxanın toyu olacaq. Dünən anası Hemə xeyir-dua verdi.

– Ata, necə oldu ki, siz düşünmədən Hemnolininin izdivacına belə tələsik razı oldunuz? Siz mənimlə məsləhətləşə bilməzdiniz?

– Sənin nə istədiyini anlamaq çətindir, – Onnoda-babu cavab verdi. – Mən hələ Nolinakxanı tanımazdan əvvəl sən Hemnolininin onunla evlənməsinə ürəkdən çalışırdın.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Nə olsun ki, bir zaman belə olub. İndi onu yada salmağın mənası nə imiş! Hələ bu toyun baş tutmasına mane olmaq gec deyil. Əvvəlcə mən sənə bir çox şeyləri izah etməliyəm. Əvvəl mənim sözlərimi dinlə, sonra özün məsləhət bildiyini edərsən.

– Yaxşı, ona sonra vaxt taparıq. İndi mənim vaxtım yoxdur, getmək lazımdır.

– Hara?

– Nolinakxanın anası bizim hər ikimizi qonaq çağırmışdır. Siz burada nahar edərsiniz. Cogen, sən də...

Cogendro onun sözünü kəsdi:

– Yox, yox! Bizim qeydimizə qalma. Mən Romeşlə mehmanxanada, xülasə, bir yerdə nahar edərik. Güman edirəm, axşama qayıdıb gələrsiniz, deyilmi? Biz axşamüstü sizin yanınıza qayıdırıq.

Onnoda-babu həтта ədəb xətinə belə özünü vadar edə bilmirdi ki, Romeşlə danışsın. O həтта Romeşin üzünə belə baxa bilmədi. Romeş də bir kəlmə danışmadı. Getmək vaxtı gəldikdə o, Onnoda-babuya dinməz-söyləməz təzim etdi.

ƏLLİ YEDDİNCİ FƏSİL

– Mən sabah Hemnolini və onun atasını nahara dəvət etmişəm, – Hemonkori hələ bir gün qabaq Kəmaləni xəbər-dar etmişdi. – Yaxşı fikirləş, nə bişirsən, yaxşı olar? Qayın-atanı elə yola salmaq lazımdır, qızının bizdə ac qalmayacağına əmin olsun. Fikrin nədir, əzizim? Sənin yaxşı aşpaz olduğunu bilirəm. Qonaqların yanında məni xəcalətli etməzsən. Heç yadıma gəlmir ki, oğlum nə yeyəcəyini deyə və xörək haqqında fikrini bildirə. Amma dünən sənin xörəyini tərifləmək üçün söz tapmırdı. Nə üçün bu gün yorğun görünürsən?

Kəmalə kədərli üzündə təbəssümə bənzər bir ifadə ilə cavab verdi:

– Yox, mən salamatam, ana!

Hemonkori şübhə ilə başını yellədi:

– Mənə belə gəlir ki, səni kədərləndirən bir hadisə var. Bu, adi bir şeydir. Sən heç də narahat olma. Mənə bir yad adam kimi baxma. Mən səni doğma qızım sayıram. Sənin kədərinə səbəb nədir? Nə üçün məndən gizlədirsən? Bəlkə, qohumlarını gedib görmək istəyirsən?

– Yox, ana! – Kəmalə həyəcanlandı. – Sizə xidmət etməkdən başqa heç bir arzum yoxdur.

Lakin Hemonkori onun sözlərini, sanki, eşitməmişdi.

– Beləliklə, bir neçə gün gedib əmingildə qonaq qalarsan, – o davam edirdi. – Sonra arzu etsən, yenə yanıma qayıdarsan.

Bu təklif Kəmaləni təşvişə saldı.

– Ana, sizinlə bir yerdə olduqda mənə bu dünyada heç kim lazım deyil! Sizin yanınızda günahkaramsa, cəzamı verin. Lakin birgünlüyə də olsa, özünüzdən kənara göndərməyin.

Hemonkori qızın yanağını oxşadı:

– Ona görə sənə deyirəm ki, birinci doğuluşunda mənim anam olmusan, yoxsa ilk görüşümüzdən bir-birimizə bunca mehr salmazdıq. İndi, qızım, get, bu gün tez yat. Bütün gün ərzində bir dəqiqə də olsa oturmayıbsan.

Kəmalə öz yataq otağına gəldikdə qapını bağladı, çırağı söndürdü və qaranlıqda yerə oturub, uzun müddət fikrə getdi, vəziyyətini düşündü: “Taleyin səhvi nəticəsində mən əlimi ondan tamamilə üzməli oldum. İndi ondan uzaqda olmalıyam. Artıq hər şeydən əlimi üzməyə hazırlaşmalıyam. Arabir ona xidmət etməyə imkan tapsam, bütün qüvvəmi ona sərf etmək mənim borcumdur. Xaliqi-ələm mənə kömək edər, bu borcu gülərlə yerinə yetirərəm. Mən olduqca bədbəxtəm. Nəsimim olan kiçik xidməti gülərlə ifa etməsəm, hər şeyi itirərəm”.

Kəmalə öz vəziyyətini ətraflı düşündü, qəlbində müəyyən bir qərara gəldi: “Sabahdan mənim ürəyimdə dərdə, kədərə yer qalmayacaqdır, kədər izləri üzümdən çəkilməlidir. Nəsim olmayan xülyalar üçün ağlamayıb, ömrüm uzunluğunu kəməz olacağam. Mən daha heç bir şey istəmirəm, heç bir şey!”

Kəmalə yatağına uzandı, uzun müddət bir böyrü üstündə o biri böyrü üstünə çevrildi, yuxuya gedə bilmədi. Gecə bir neçə dəfə ayıldı. O, hər dəfə eyni sözləri pıçıldayırdı:

– Mən daha heç bir şey istəmirəm, heç bir şey!..

Qız səhərə yaxın ayılıb yenə bütün qətiyyətini toplayaraq əllərini sıxdı və yenidən təkrar etdi:

– Ölən günümə qədər mən həmişə sənə qulluqçu olacağam. Daha heç bir şey istəmirəm, heç bir şey!

Kəmalə tələsik yuyundu, geyindi və Nolinakxanın kabinəsinə girdi. Sarisinin ətəyi ilə şeylərin tozunu silib, həsirləri döşədi və Qanqa çimməyə qaçdı. Hemonkori, nəhayət, Nolinakxanın təkrar-təkrar xahişinə əməl edərək, gün çıxan vaxt yuyunmaqdan əl çəkmişdi. İndi sübhün soyuğunda Kəmaləni çaya Umeş müşayiət edirdi.

Kəmalə çimib qayıtdıqdan sonra gülürüzlə Hemonkorinin yanına gəldi. Qadın isə yalnız indi Qanqa getməyə hazırlaşdı.

Hemonkori Kəmaləyə müraciət etdi:

– Nə üçün belə tezdən çaya qaçıbsan? Məni gözləyədin, bərabər gedəydik.

– Bu gün işim çoxdur. Dünən gətirilən tərəvəzləri hazırlamalıyam. Umeşi bazara göndərüb çatmayan şeyləri aldirmalıyam, – Kəmalə üzr istədi.

– Sən düz fikirləşibsən, əzizim. Qaymata gələndə kimi hər şey hazır olar.

Bu an Nolinakxa otağa girdi. Kəmalə çarqatı yaş saçları üstünə örtüb, dərhal otaqdan çıxdı.

Nolinakxa dedi:

– Ana! Deyəsən, çimməyə getmək istəyirsən? Bir neçə gün özünü qorusaydın, yaxşı olardı.

– Sən həkim olduğunu unut, Nolin. Qanqda çimməkdən vaz keçməklə insanlar ölməz olurlar, – Hemonkori etiraz etdi. – Deyəsən, getməyə hazırlaşsən? Bu gün evə tez qayıt...

– Nə üçün, ana?

– Mən unutmuşam və sənə xəbərdarlıq etməmişəm ki, bu gün Onnoda-babu sənə xeyir-dua verməyə gələcəkdir.

Nolinakxa təəccüb etdi:

– Xeyir-dua verməyə? Belə bir təntənə nəyə lazımdır? Mən ki onu hər gün görürəm.

– Mən dünən Hemnoliniyə iki qolbaq bağışlayıb xeyir-dua vermişəm. Nə üçün Onnoda-babu eyni mərasimi icra etməsin? Xülasə, yubanma, onlar nahar üçün burada olacaqlar, – Hemonkori oğluna tapşırırdı.

Söhbətləri bununla bitdi. Hemonkori çimməyə getdi. Nolinakxa isə başını aşağı salıb fikirli-fikirli şəhərə yola düşdü.

ƏLLİ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Romeşi görən kimi Hemnolini qaçıb öz yataq otağına girdi, qapını möhkəm örtüb yatağına uzandı. Həyəcanı keçdikdən sonra o, öz-özünə utanmağa başladı: “Nə üçün özümü itirmədən Romeş-babunu qarşılaya bilmədim? İradəmdən asılı olmayaraq özümü belə biabırçı aparmağa mənə məcbur edən nədir? Görünür, mən öz-özümə inana bilmirəm. Yox, çaşbaş qalmağıma yol verə bilmərəm!”

Hemnolini qətiyyətlə ayağa qalxdı, qapını açaraq otaqdan çıxdı.

“Bu dəfə daha qaçmaram! Mən özümü elə aparmalıyam” – Hemnolini Romeşlə bir daha görüşmək məqsədi ilə bağa doğru gedərək öz-özünü dilə tuturdu.

Sonra o, birdən nəyi isə xatırlayıb, tələsik yataq otağına qayıtdı və Nolinakxanın anasının bağışladığı bilərzikləri

qutudan götürüb qoluna taxdı. Beləliklə, Hem silahlanaraq, təşəxxüslə başını dik tutub bağa çıxdı.

Onnoda-babu qızını görüb soruşdu:

– Hara belə, Hem?

– Bəs Romeş-babu ilə didim haradadırlar?

– Getdilər.

Hemnolini özünü ələ almağını sınağa daha ehtiyac olmadığını bildikdə yüngüllük hiss etdi.

– Bu saat... – Onnoda-babu sözə başladı.

Qızı onun sözünü kəsdi:

– Bəli, bəli, ata... Bir anda hazır olacağam, çimməyim çox çəkməyəcəkdir. Fayton dalınca adam göndər.

Hemonkori ilə görüşə belə ruh yüksəkliyi ilə tələsmək gözlənilməyən və Hemnolininin təbiətinə heç də xas olmayan hadisə idi. Lakin onun səmindəki süni sevinc Onnoda-babunu aldada bilməzdi. O, qızına görə yenə də daha böyük bir qorxu ilə nigaran olmağa başladı.

Hemnolini tələsik çimib atasının yanına gəldi.

– Fayton hələ gəlməyib?

– Hələ yox.

Hemnolini faytonun gəlməsinə müntəzir olaraq bağa getdi və xiyabanlarda gəzməyə başladı. Onnoda-babu eyvanda oturaraq əsəbi halda saçlarını tumarlayırdı.

On birin yarısında Onnoda-babu qızı ilə Nolinaxxanın evində hazır oldular. Həkim özü hələ gəlməmişdi. Hemonkori qonaqlarla tək məşğul oldu. Onnoda-babaya onun səhhəti və işləri haqqında suallar verir, ara-sıra dönüb Hemnoliniyə də nəzər salırdı. Nə üçün qızın üzündə şadlıq görünür? Ona nəsim olan bu səadətdən gərək üzü günəş doğarkən olan al şəfəq kimi parlama idi. Lakin Hemnolininin gözlərindən şənlik deyil, kədər yağırı. Bu, Hemonkorinin xoşuna gəlmədi. Onun ürəyini ağrıtdı. O düşündü: “Nolinaxxaya hansı bir qız ərə getməyə hazırlaşsaydı, özünü olduqca şən və xoşbəxt hesab edərdi. Bu isə özünü elmi

sanaraq təşəxxüslənir və belə güman edir ki, Nolinakxa üçün göydəndüşmə bir şeydir... Yoxsa onun fikirli və etinasız olduğunu nə ilə izah etmək olar? Bunların hamısının günahı mənim özümdədir. Qoca çağlarımda səbrim tükənmişdir. Arzumu yerinə yetirmək istərkən tələsdim. Xasiyyətini öyrənmədən kamala yetmiş bir qızı oğluma almaq istədim. Amma mənim gözləməyə də vaxtım yoxdur axı. Mən bu dünyaya aid olan işlərimi tez görüb qurtarmalı və bu dünyada oraya – o dünyaya çağırılmağımı gözləməliyəm”.

Söhbət zamanı Hemonkorinin başında qaynaşan bu fikirlər ona mane olur, Onnoda-babu ilə danışmağa imkan vermirdi.

– Mənə belə gəlir ki, toy üçün tələsmək lazım deyil. Bizim uşaqlarımız kifayət qədər yetkindirlər. Hər şeyi özləri həll edə bilirlər. Onları tələsdirməyə ehtiyac yoxdur. Hemin bu məsələyə necə baxdığını bilmirəm. Lakin Nolinə gəldikdə, o, hələ bu məsələni lazımi qədər düşünməmişdir.

Onun dedikləri əsas etibarilə Hemnoliniyə aid idi, çünki toy münasibətilə Hemnolinidə bir sevinc müşahidə olunmurdu. Hemonkori istəmirdi ki, qız və atası Nolinakxanın qarşısındakı toya görə çox şad olduğunu düşünsünlər.

Qonaq getməzdən qabaq Hemnolini şad görünmək üçün var qüvvəsini toplamışdı. Lakin tamamilə əksinə oldu. O, bir dəqiqə şən göründüsə də, dərhal üzündə dərin bir kədər təzahür etdi. Hemonkorinin evinə gəldikdən sonra o, qəlbində şübhə oyandığını hiss etdi. Ona elə gəldi ki, qədəm qoyacağı həyat yolu çətin, maneələrlə dolu və intəhasız olacaqdır.

Böyükər bir-birinə lütfkarlıq göstərərəkən Hemnolini öz qüvvəsinə inanmamağına üstün gəlməyə çalışırdı, bu, onun qəlbini ağrıdır, ona müdhiş əzablar verirdi. Hemonkori toyu təxirə salmağı təklif etdikdə, dərhal qızın qəlbində bir-birinə zidd olan iki hiss mübarizəyə başladı. Bir tərəfdən ona elə gəlirdi ki, nikah nə qədər tez oxunarsa, o, cansıxıcı tərəf-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

düdlərdən və şübhələrdən bir o qədər tez yaxasını qurtarar. Madam ki belədir, qoy nikah mümkün qədər tez oxunub qurtarsın. Digər tərəfdən, Hem toyun məlum olmayan bir vaxta qədər təxirə salındığını eşitdikdə bilaixtiyar yüngüllük hiss etdi.

Qıza belə bir təklifin nə kimi təsir etdiyini duymaq üçün Hemonkori gözünü ondan çəkmirdi. Qızın üzündə rahatlıq ifadəsini gördükdə, qoca arvad özündə ona qarşı bir hiddət hiss etdi. “Mən öz Nolinimi çox ucuz qiymətləndirmişəm!” – Hemonkori düşündü və oğlunun gecikməsindən məmnun qaldı.

Hemonkori Hemnoliniyə nəzər salaraq dedi:

– Bu Nolinə bax da! Çox yaxşı bilir ki, bu gün siz gələcəksiniz, amma gəlib çıxmır. Halbuki işini bu gün bir az tez qurtara bilərdi. Amma mən bir balaca xəstələnsəm, maddi cəhətdən zərər çəkməsinə baxmayıb işini atacaq, yanıma gələcəkdir.

Hemonkori naharın hazır olmasını yoxlamaq bəhanəsi ilə qonaqları tək qoyub çıxdı. O, Hemnolinini Kəmalənin yanında qoyaraq təklildə qoca ilə danışmaq istəyirdi.

Mətbəxə gəldikdə Hemonkori naharın hazır və vama qoyulduğunu gördü. Kəmalə dərin fikrə qərq olmuşdu. Hemonkori gözlənilmədən gəldikdə qız səksəndi və özünü itirərək yerindən sıçrayıb ayaq üstə dayandı.

– Xaridasi, başın nə yaman xörəyə qarışıb?

– Hər şey hazırdır, ana, – Kəmalə cavab verdi.

– Elə isə nə üçün burada tək oturubsan? Onnoda-babu yaşlıdır, ondan utanmağa dəyməz. Onunla bərabər Hem də gəlmişdir. Onu otağına çağır, söhbətə tut. Nə üçün yazıq mənim kimi qocanın yanında darıxsın?

Hemonkori Hemnolinidən acığı gəldiyi üçün Kəmaləyə qarşı ikiqat artıq məhrəbanlıq göstərirdi.

Kəmalə qorxaraq soruşdu:

– Mən onunla nə danışa bilərəm? O, oxumuş bir qızıdır, amma mən heç nə bilmirəm.

– Böyük iş imiş! Sən başqa qızlardan heç də az bilmirsən. Qoy Hemnolini öz biliyi ilə təşəxxüslənsin, sənin kimi cazibəli qız az tapılar. Hansı qızı götürsən, kitab oxumağı öyrənib alim ola bilər, lakin sənin kimi gözəl ola bilməz. Gedək, Xaridasi! Ancaq geyimin münasib deyil, gəl səni bəzəndirim.

Hemonkori təkəbbürlü Hemnolinini əskiltmək arzusunda idi. O istəyirdi ki, Hemnolininin gözəlliyi bu sadə qızın gözəlliyi qarşısında sönük görünsün. Kəmalənin etirazlarına əhəmiyyət verməyərək, qadın böyük bir səliqə ilə onun əyninə açıq-yaşıl sari geydirib, saçlarını dəbə uyğun daradı. Sonra Kəmaləni otərəf-butərəfə çevirib, öz səliqəsindən razı qalaraq qızın alnından öpdü:

– Sən elə gözəlsən ki, rəcənin belə qadını olmağa layiqsən! – dedi.

Kəmalə dilləndi:

– Ana, axı onlar otaqda tək qalıblar, onsuz da, qonaqları çox gözləməyə məcbur etmişik!

– Qoy gözləsinlər. Səni geyindirmədən biz buradan çıxması deyilik.

Nəhayət, qız tamamilə hazır oldu.

– Bax belə! İndi gəl gedək, əzizim! Gedək. Bax əsas məsələ burasındadır ki, sən gərək özünü itirməyəsən, utanmağı bir yana qoyasan, – Hemonkori qızı öyrədirdi. – Kolləcdə oxumuş gözəllər sənin yanında sönük görünəcəklər! Onların yanında başını da dik tuta bilərsən.

Hemonkori gəlmək istəməyən Kəmaləni Onnodə-babu ilə qızının oturduğu qonaq otağına gətirdi. Nolinakxa da qayıtmışdı, qonaqlarla söhbət edirdi. Kəmalə çıxıb getmək istədi, lakin Hemonkori onu saxladı:

– Utanma, əzizim, burada kənar adam yoxdur.

Hemonkori, Kəmalənin gözəlliyi və libası ilə fəxr edirdi. O, Kəmalənin görünüşü ilə hamını heyrətdə qoymaq istəyirdi. Oğlunu bəyənmədiyi üçün ana iftixarını təhqir etmiş olan Hemnolinini hətta Nolinakxanın da yanında xar etməyə

çalışırdı. Doğrudan da, Kəmalənin gözəlliyi hamını heyran etdi. Hemnolini ilk dəfə Kəmaləni görəndə o, sadə geyinmişdi, utanır və hətta gözə görünməməyə çalışırdı. Digər tərəfdən, ilk görüşlərində qıza diqqətlə baxmağa Hemnolinin vaxtı da olmamışdı. Lakin bu gün Hemnolini qızın gözəlliyinə valeh olmuşdu. O, ayağa qalxdı və çaşıb-qalmış qızı öz yanında oturtdu.

Hemonkori şadlanırdı. İndi o əmin idi ki, burada oturanların hamısı Kəmalənin lətafətini, allahların uğurlu bir hadisəsi olduğunu təsdiq edəcəkdir.

– Get öz otağına, orada Həmlə söhbət elə. Süfrəni mən özüm açaram, – Hemonkori Kəmaləyə təklif etdi.

Kəmalə həyəcanlandı. O, tezliklə Nolinakxanın arvadı kimi bu evə gələrək onun sahibəsi olacaq Hemnolininin ona necə münasibət bəslədiyini bilmək istəyirdi. Kəmalə onun münasibətinə laqeyd qala bilməzdi. Hüquq nöqteyi-nəzərindən bu evdə yalnız özünün sahibə ola biləcəyini Kəmalə heç bir vəchlə etiraf etmək istəmirdi. O, öz ürəyində qısqanclığın hətta kölgəsinə belə yer vermirdi. Kəmalə özü üçün heç bir şey tələb etmirdi.

– Ana sənə haqqında təfəsilatı mənə söyləmişdir, – Hemnolini mehribancasına sözə başladı. – Mənim sənə yazığım gəlir. İndi sən mənə öz bacın kimi baxmalısan. Bacın varmı?

Hemnolininin səsində sezilən mehribanlıqdan və dostluqdan ruhlanmış Kəmalə:

– Doğma bacım yoxdur, yalnız əniqızım var, – cavab verdi. Hemnolini:

– Mənim də bacım yoxdur, – dedi. – Mən lap körpə ikən anam vəfat etmişdir. Dəfələrlə şad və ya qəmgin hallarımda “yanımda bir bacım olaydı” deyə həsrət çəkmişəm. Uşaq çağlarımdan bütün çətinliklərə dinməz-söyləməz qatlaşmışam. Dərdə, qəmə susa-susa dözmək mənim adətım olubdur. İndi mən ürəyimi hamıya açmağı tövbə etmişəm, yadırgamışam. Ona görə də hamı məni təşəxxüslü sayır.

Lakin əzizim, sən mənim haqqımda elə düşünmə! Mənim qəlbim sükuta, demək olar ki, adət etmişdir.

Kəmalənin utanmasına bununla son qoyulmuş oldu. Kəmalə soruşdu:

– Sən məni sevəcəksən, didi? Axı sən hələ bilmirsən, mən nə qədər axmağam.

Hemnolini gülümsədi:

– Sən məni yaxından tanıdıqda görəcəksən ki, mən də çox axmağam. Kitablardan az-çox əxz etdiyimdən başqa heç bir şey bilmirəm. Sizin evinizə köçəndən sonra məni tək qoyma, xahiş edirəm. Təsərrüfat işlərinin öhdəmə düşəcəyini fikirləşdikdə məni dəhşət alır.

– Sən bunların hamısını mənim öhdəmə burax! – Kəmalə, sadələvh bir uşaq kimi həvəslə ucadan xahiş etdi. – Uşaq vaxtından təsərrüfat işləri boynuma yükləndiyi üçün bu, məni qorxutmur. İki bacı kimi bu işlərlə bərabər məşğul olarıq. Sən onun xoşbəxtliyinin qeydinə qalarsan, mən də hər ikinizin.

– Çox gözəl, əzizim. Sən öz ərini, deyəsən, heç yaxşı görə bilməyibsən, onun sifəti, siması heç yadında qalmayıb?

Kəmalə doğru cavab verməkdən çəkinərək dedi:

– O vaxt mənim ağıma da gəlmədi ki, onu xatırlamaq arzusunda olacağam, didi. Əmimin evində sakin olduqda onun qızı Şoyloca ilə dostlaşdım, onun öz ərini sədaqət və səmimiyyətlə sevdiyini gördüm. Ancaq o zaman borcumu dərk etdim. Bunu sənə izah etmək çətindir... Bilirsən, ərimi görmədiyimə baxmayaraq, onu sevməyi öyrəndim. Aləmi yaradan mərhəmətini məndən əsirgəmədi. İndi mənim qəlbimdə ərimin aydın siması yaşayır. Qoy o, mənim ərim olmasın, lakin indi o, daima mənimlədir.

Kəmalənin ərinə fədakar məhəbbətini ifadə edən sözləri Hemnolininin qəlbində ona qarşı bir mehribanlıq hissi oyatdı.

Hemnolini bir qədər susandan sonra:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Mən səni anlayıram, – dedi. – Sənin hiss etdiyın elə həqiqi vüsala çatmaqdır. Tamahkarlıqla əldə edilən uzun sürməz.

Hemnolininin dediklərinin mənasını Kəmalə anladımı – bunu təyin etmək çətindir, o, Hemnolinyə bir qədər sükutla baxdıqdan sonra dilləndi:

– Mən qəmli olmağı özümə qadağan etmişəm. Ona görə də xoşbəxtəm. Mənə layiq olanı almışam.

Hemnolini Kəmalənin hər iki əlini öz əllərinə aldı.

– Mənim mürəbbim deyirdi: “Əldə edilənlə itirilən bir-birinə qovuşarsa, bu, həqiqi nailiyyətdir”. Doğrusunu desək, bacım, dünyadan əl çəkməyi sənin kimi bacara bilsəydim, mən, həqiqətən, özümü xoşbəxt hesab edərdim.

Belə etiraf Kəmaləni bir qədər təəccübləndirdi. Soruşdu:

– Nə üçün belə danışırsan, didi? Sən çox şeylərə layiq-sən. Sənin heç bir zaman heç bir şeyə ehtiyacın olmayacaqdır.

– Ah, mənim ancaq haqqım olan qismətimə düşsəydi, mən çox şad olardım! – Hemnolini coşqun bir həsrətlə dilləndi. – Haqqımdan artığa nail olmaq mənim üçün böyük dərd, çox böyük bir məsuliyyətdir. Əlbəttə, mənim sözlərim sənə qəribə gəlir, özüm də özümə təəccüb edirəm. Bəlkə də, belə fikirləri dünyanı yaradan mənim ürəyimə salıbdır. Bu gün mən ürəyimdə böyük bir ağırlıq hiss edirdim. Səninlə danışdıqdan sonra ürəyim bir az yüngülləşdi: mən indi özümü daha möhkəm və iradəli hiss edirəm. Söhbəti də elə buna görə uzatdım. Sən məni necə dəyişdin, bacım!

ƏLLİ DOQQUZUNCU FƏSİL

Evə qayıtdıqdan sonra Hemnolini qonaq otağında, masanın üstündə onun ünvanına göndərilmiş qalın bir məktub gördü. Xəttinə baxdıqda məktubun Romeş tərəfindən yazıldığını dərhal təyin etdi. Ürəyi döyünə-döyünə zərfi götürüb öz otağına getdi. Otağın qapısını bağlayıb oxumağa başladı.

Romeş məktubunda Kəmalə ilə əlaqəsinin bütün təfsilatını yazmışdı. Məktubun sonunda o deyirdi:

“Həyatımızın Allah tərəfindən bağlanmış möhkəm düyünlərini hadisələr qırıb-dağıtdı. İndi sən ürəyini başqasına vermişən. Mən səni ittiham etmirəm, lakin sən də məni günahkar hesab etmə. Bir gün də olsa Kəmalə mənim həqiqi arvadım olmamışdır. Lakin heç bir şeyi səndən gizlətməyərək, olduğu kimi söyləmək mənim borcumdur: gündən-günə o, məni daha çox, daha şiddətlə cəlb edirdi! Mənim ona qarşı hissəm keçmişmi, ya yox – mən hələ indi də təyin edə bilmirəm. Məni atmasaydın, sənənin məhəbbətinlə təsəlli tapa bilərdim. Yalnız bu ümidlə iztirablardan üzülmüş qəlbimlə mən bu gün sənənin yanına gəldim. Lakin məndən qaçdığını gördükdə sənənin mənə nifrətinin nə qədər böyük olduğunu duydum. Başqası ilə izdivaca razılıq verdiyini eşitdikdə isə qəlbimdə köhnə şübhələrim yenidən oyandı. Kəmaləni unuda bilmədiyimi yəqin etdim! Bu belədirmi, ya yox – hər halda, məndən başqa kimsə əzab çəkməməlidir. Bəs mən nə üçün əzab çəkməliyəm? Mənim üçün böyük mənası olan iki gözəl qızı heç bir zaman unuda bilmərəm. Həyatım boyu mən onları böyük bir məhəbbətlə və minnətdarlıqla xatırlayacağam. Bu gün səhər bir anlıq görüşümüz məni dərinləndirən həyəcanlandırdı. Evə qayıdan kimi özümü dünyada ən bədbəxt adam hesab etdim. Lakin indi mən belə düşünə bilmərəm.

Arxayın və şən bir qəlblə sənənlə vidalaşır, məni bağışlamağını ürəkdən xahiş edirəm. Sizin ikinizin alicənablığı nəticəsində xalığı-ələmin mərhəmətindən bu ayrılıq saatında ürəyimdə dərd, kədər hiss etmirəm. Xoşbəxt ol, çox xoşbəxt ol! Mənə nifrət etmə, çünki nifrət etməyə sənənin heç bir əsasın yoxdur”.

Hemnolini məktubu oxuduqdan sonra atasının yanına getdi. Onnoda-babu kreslodə oturub kitab oxuyurdu. O, qızının üzünü görüb təşvişlə soruşdu:

– Sən salamatsanmı?

– Salamatam, – Hemnolini qısaca cavab verdi. – Mən Romeş-babudan məktub almışam, oxu, sonra mənə qaytar.

Hem məktubu atasına verib otaqdan çıxdı. Onnoda-babu eynəyini gözüne taxıb, Romeşin məktubunu bir neçə dəfə oxudu. O, məktubu nökrə vasitəsilə qızına göndərərək fikrə getdi. Nəhayət, belə bir nəticəyə gəldi: “Allahdandır, belə yaxşıdır. Nolinakxa bir adaxlı olaraq Romeşdən daha yaxşıdır. Yaxşı ki, Romeş özü buradan getmək qərarına gəlmişdir”.

Nolinakxanın gəlişi Onnoda-babunun fikirlərini yarımçıq qoydu. Onların ayrılımlarından bir neçə saat belə keçməmişdi. Ona görə də Nolinakxanın buraya gəlməsi Onnoda-babunun təəccübünə səbəb oldu.

“Görünür, Nolinakxa Hemə bərk vurulmuşdur” – fikri ilə Onnoda-babu gülümsədi.

Onnoda-babu cavanların görüşünə imkan yaratmaq üçün bir bəhanə ilə getmək istəyərkən Nolinakxa dedi:

– Sizin bildiyiniz kimi, Onnoda-babu, qızınızla mənim izdivacım olmalıdır. Lakin mən əvvəlcə sizinlə danışmaq istərdim.

– Çox gözəl, eşidirəm, – Onnoda-babu cavab verdi.

– Sizə bir şey bəlli deyil: mən bir dəfə evli olmuşam.

– Mən bunu bilirəm, lakin...

– Bu, mənim üçün təzə xəbərdir! Elə isə siz güman edirsiniz ki, mənim arvadım ölmüşdür... Lakin bunu qəti demək olmaz. Şəxsən mən əminəm ki, o sağdır.

– Allahdan istərdim ki, elə də olsun! Hem, Hem! – Onnoda-babu qızını çağırırdı.

Hemnolini otağa gələrək soruşdu:

– Ata, nə olubdur?

– Romeşin sənə yazdığı məktubun bir yerində...

– Nolinakxa-babu məktubun hamısını oxumalıdır, – Hemnolini məktubu ona verib otaqdan çıxdı.

Nolinakxa məktubu oxuduqdan sonra bir söz belə deyə bilmədi.

– Belə acı təsadüflər çox nadir hallarda baş verir, – Onnoda-babu sükutu pozdu. – Əlbəttə, məktub sizin ürəyinizi ağrıtdı. Lakin biz bunu sizdən gizlətsəydik, vicdansızlıq etmiş olardıq.

Nolinakxa yenə susurdu. Bir az sonra o vidalaşib getdi. O, Onnoda-babunun evini tərk edərkən şimal tərəfdəki eyvanda Hemnolinini gördü. Qız ürəyində böyük bir kədər olduğuna baxmayaraq, sakit və vüqarla durmuşdu! Bu an onun nə fikirləşdiyini anlamaq asan deyildi. Nolinakxa ona kömək etməyə ehtiyac olub-olmadığını soruşmaq istədi. Lakin cəsarət etmədi. Yəqin, Hemnolini belə bir suala heç cavab da verə bilməzdi.

Nolinakxa fikirləşirdi:

“O nə təsəlli verə bilər? Bəzən insanlar arasında yenilməz əngəllər meydana çıxır. İnsan qəlbi nə qədər kimsəsizdir!”

Faytona doğru gedərkən Nolinakxa qəsdən Hemnolininin dayandığı eyvanın yanından keçdi. Qızın onu çağıracağına ümid edirdi. Lakin o, eyvana yaxınlaşdıqda qız artıq orada deyildi.

“Başqasının qəlbini bilmək çətin işdir! İnsanların əlaqəsi çox mürəkkəbdir!” – faytona əyləşərək dərdli-dərdli ah çəkdi.

Nolinakxa yenicə getmişdi ki, Cogendro gəldi. Onnoda-babu soruşdu:

– Cogendro, sən təksən?

– Qərribədir, sən kimi gözləyirsən? – oğlu suala sualla cavab verdi.

– Necə yəni kimi, bəs Romeş?

– Öz qiymətini bilən adam üçün sənin ona bir dəfə göstərdiyin etinasızlıq kifayətdir. Belə bir qəbuldan sonra birçə qarə qalır: Benaresdə özünü Qanqa ataraq ruhunu fani

cisimdən azad edəsən! Mən onu daha görmədim. Yalnız masamın üstündə bir parça kağız tapdım: “Getməli oldum. Sənin Romeşin”. Mən belə poeziyanı heç vaxt başa düşməmişdim. Ona görə də buradan çıxıb getməliyəm. Mənim baş müəllim vəzifəmdə hər şey aydındır, müəyyəndir. Onda dumanın kölgəsi də yoxdur.

– Hər halda, Hemnolininin taleyini düşünmək, bir tədbir görmək lazımdır, ya yox! – Onnoda-babu ona təsir etmək istədi.

– Yenə! – Cogendro hiddətlənərək atasının sözünü kəsdi. – Mən hər nə təklif etdimsə, siz rədd etdiniz. Bu oyun daha məni bezikirdi. Xahiş edirəm, məni təzədən bu oyuna cəlb etməyəsiniz. Anlamadığım şeylərə qətiyyənlə qatlaşa bilmərəm. Həmin qərribə xasiyyəti var. Bir dəqiqənin içində o qədər dəyişir ki, onu anlamaq heç cür mümkün olmur. Bu, məni lap çaşdırır. Sabah səhər qatarı ilə yola düşürəm. Yolda Banqipurada da dəyəcəyəm.

Onnoda-babu susaraq əlini saçlarına çəkirdi. Dünya onun üçün həlli mümkün olmayan müəmmalarla dolu idi.

ALTMİŞİNCİ FƏSİL

Şoyloca atası ilə Benaresdən gedərkən Kəmalə ilə vidalaşmağa gəlirdi. Gənc qadın Kəmalə ilə yan otağa keçdi. Orada uzun müddət nə barədə isə həyəcanla pıçıldadı. Eyni zamanda Çokroborti Hemonkori ilə söhbət edirdi.

Çokroborti:

– Mənim məzuniyyətim qurtardı, – deyirdi. – Mən sabah Hacipurada gedirəm. Xaridasidən narazı olsanız...

– Cənab Çokroborti, siz yenə köhnə sözlərinizi təkrar edirsiniz, – Hemonkori ona aman vermədi. – Siz, doğrudan da, elə fikirləşirsiniz? Yoxsa qızınızı əlimdən almaq üçün bəhanə axtarırsınız?

– Mən bəxşişi geri alanlardan deyiləm. Ancaq sizə əziyyət verir sə...

– Siz nə üçün əsl məqsədinizi gizlətməyə çalışırsınız? Özünüz çox yaxşı bilirsiniz ki, Xaridasi kimi gözəl qız mənə heç vaxt usandıra bilməz. Lakin...

Çokroborti onun sözünü yarımcıq qoydu və:

– Yaxşı, yaxşı, bu barədə daha danışmaq, – dedi. – Mən qəsdən bu barədə söhbət açdım ki, siz mənim Xaridasimi bir daha tərifləməyəsiz. Məni nigaran edən başqa şeydir. Nolinakxa Xaridasini evinə soxulmuş bir cinni-bəşər saymır ki? Mənim qızım izzəti-nəfsindən keçən qızlardan deyil. Onun sizdə yaşamasından narazı olduğunu Nolinakxa-babu azacıq hiss etdirsə, Xaridasi buna təhəmmül edə bilməyəcək.

– Ola bilməz! – Hemonkori cavab verdi. – Xaridasi elə qızlardan deyil ki, mənim Nolinakxam narazı olsun! Yox! Əsla! O, belə bir xasiyyətin sahibi deyildir.

– Çox yaxşı. Lakin mən Xaridasini həyatımdan da çox sevirəm, – əmi sözünə davam edirdi. – Xaridasiyə gəldikdə, mən arzuma hədd qoya bilmərəm. O, “Nolinakxa-babaya mane olmur” deməklə mən heç də kifayətlənə bilmərəm. Nolinakxa-babu onun sizin evinizdə qalmasını hiss etməsə, etinasız qalsa, bunun özü də mənə dərd olar. Nolin-babunun Xaridasini yaxın bir adam saydığına əmin olmasam, rahat ola bilməyəcəyəm. Xaridasi müqəvva deyil, canlı bir insandır. Nolinakxa-babu onu görməməyə çalışsa...

Hemonkori Çokrobortinin sözünü kəsərək dedi:

– Cənab Çokroborti, doğrudan da, siz elə hesab edirsiniz ki, mənim Nolinim Xaridasiyə qohumluq hissi bəsləyə bilməz? Əlimdə müəyyən sübut hələ olmasa da, hər halda, mənə elə gəlir ki, Nolin Xaridasinin həyatını mənim yanımda mümkün qədər şən, xoşbəxt etmək üçün fikirləşməyə, tədbir tökməyə başlamışdır. Çox ola bilər ki, o, bəzi tədbirlər də görmüşdür.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Mən indi rahat ola bilərəm. Lakin evinizi tərک etməzdən qabaq mən Nolinakxanın özü ilə də danışmaq istərdim. Dünyada tək-tək kişi tapılar ki, qadının qeydinə qalsın. Nolinakxaya göylər özü belə bir xasiyyəti vermişdir. Mən çalışacağam ki, o, lüzumsuz ehtiyatı nəzərdə tutaraq Xaridasiyə xor baxmasın, əksinə, bir qohum kimi onun qeydinə qalsın, – Çokroborti sözünü qurtardı.

Çokrobortinin onun oğluna etibarını Hemonkorinin ürəyindən aldı və qocaya cavab olaraq:

– Siz narazı olmayasınız deyə mən Xaridasini Nolinakxadan kənarda saxlayırdım, – dedi. – Öz oğlumun çox yaxşı tanıyıram. Ondən nıgaran olmayın.

Çokroborti dedi:

– Sizinlə açıq danışacağam. Eşitdiyimə görə, Nolinakxababun yaxın zamanda evlənmək niyyətindədir. Deyirlər ki, qız o qədər də gənc deyildir və qəbul olunmuş qaydadan artıq təhsil almışdır. Mən düşünürəm ki, bəlkə, Xaridası...

Hemonkori onun sözünü kəsdi:

– Başa düşürəm! Lakin narahat olmayın, toy baş tutmayacaqdır.

– Yoxsa nikah pozulmuşdur?

– Pozulmalı bir şey yox idi. Nolin heç vaxt bu nikahla maraqlanmamışdır. Bunu mən tək idirdim. Lakin insanı zorla xoşbəxt etmək olmaz. Dünyanı yaradan hər şeyi çox yaxşı bilir. Bəzi əlamətlərdən məlum olur ki, mən Nolini evli görmədən öləcəyəm.

– Yox, yox, siz elə deməyin! – Çokroborti etiraz etdi.

– Bəs biz nəyə lazımıq? Elçinin haqqı olan qonaqlıq və hədiyyələrdən mən imtina edə bilmərəm.

– Allah ağızından eşitsin, cənab Çokroborti, – Hemonkori ah çəkdi. – Nolinin bu yaşa çatıb ailə sahibi olmamasının səbəbkarı mənəm. Bu, mənə çox əzab verir. Ona görə də Nolini adaxlamaq istədikdə tələsmişəm və məsələni ətraflı düşünmədən işə başlamışam. Gördüyünüz kimi, təşəbbüsüm

də müvəffəqiyyətsiz oldu. İndi bu məsələ ilə siz məşğul olun. Mənim daha ömrüm çatmaz.

– Mən bu sözləri eşitmək belə istəmirəm! – əmi etiraz etdi. – Siz hələ çox yaşayacaqsınız, gələcək gəlininizi öz gözlünüzlə görəcəksiniz. Mən bilirəm, sizə necə gəlin lazımdır: çox da cavan olmasın, lakin sizə hörmət bəsləsin və hər şeydə sizin itaətinizdə olsun. İndi etirazınız yoxdursa, Xaridasinin yanına gedib özünü necə aparmaq lazım gəldiyi haqda ona bir neçə nəsihət verim. Sizin yanınıza isə Şoylocanı göndərim. Sizi görəndən bəri daha dili ağzına sığmır.

– Yox, hamınız bir yerdə söhbət etsəydiniz, daha yaxşı olardı. Mənim bəzi işlərim var.

– Sizin “işiniz” olması mənim xeyrimədir, – Çokroborti güldü. – Heç şübhə etmirəm ki, çox çəkməz ki, “işlərinizlə” tanış olarıq. Boynunuza alın ki, siz oğlunuza gəlin tapacaq xoşbəxt brəhməni qonaq etməyə tədarük görməyə gədirsiniz.

Çokroborti iki siğə bacılar oturan otağa girdikdə gördü ki, Kəmalənin gözlərində yaş damlaları işarır. O, dinməz-söyləməz qızı ilə oturdu və sualedici nəzərini qızının üzünə zillədi. Şoyloca atasına müraciət etdi:

– Ata, mən Kəmaləyə deyirəm ki, Nolinakxa-babaya həqiqəti söyləməyin məqamı gəlmişdir. Sənin dəli qızın Xaridasi razı olmur. Mənimlə dava edir.

– Yox, didi, – Kəmalə etiraz etdi, – xahiş edirəm, bu barədə danışma, bu, mümkün iş deyildir!

Şoyloca hiddətləndi:

– Səfehən! Sən ağzına su alıb oturacaqsan, Nolinakxa-babu da Hemnolini ilə evlənəcəkdir. Toy günündən başın o qədər bəlalar çəkmişdir ki, ölməmişsə, yaxşıdır! Niyə axı sən hey qəm yeyib, qüssə çəkəsən?

Kəmalə yalvardı:

– Mənim barəmdə heç kəsə bir şey demə, didi! Mən hər şeyə dözərəm. Lakin rüsvayçılığa yox. Nəyim varsa, onunla

da kifayətlənə bilərəm. Mən heç də bədbəxt deyiləm. Sən əhvalatı açıb ona söyləsən, mən bu evdə necə qala bilərəm? Mən burada necə yaşayaram?

Şoyloca etiraz etməyə söz tapmadı. Lakin susa-susa Nolinakxa ilə Hemnolininin evlənmələrinin şahidi olmağı təsəvvür edə bilmirdi.

– Hələ bu toyun baş tutması şübhə altındadır, – Çokroborti söhbətə qarışdı.

Şoyloca təəccüb etdi:

– Nə danışrısən, ata? Nolinakxanın anası Hemnoliniyə xeyir-dua vermişdir axı!

– Allahın köməyi ilə xeyir-dua qüvvəsini itirmişdir. Əzizim Kəmalə, qorxu və şübhələri bir tərəfə qoy. Həqiqət sənəin tərəfindədir.

Kəmalə, əminin nə demək istədiyini anlaya bilmir, gözlərini bərəldib ona baxırdı. Çokroborti izah etdi:

– Adaxlılıq artıq pozulmuşdur. Nolinakxa bu işə razı deyildir, anasının qəlbinə isə Allah rəhm salmışdır.

– Ata, fəlakətdən qurtardıq, – Şoyloca sevinclə qışqırdı. – Dünən onların adaxlanmalarını eşitdikdən sonra bütün gecəni yata bilmədim. Yaxşı, bəs nə vaxtadək Kəmalə öz ailəsində yad kimi yaşayacaq? Bəs nə zaman məsələ aydınlaşacaq?

Çokroborti:

– Tələsməyə lüzum yoxdur, – dedi. – Hər şeyin öz vaxtı var.

– Mən vəziyyətimdən razıyam. Bundan yaxşı güzəran ola bilməz. Mən indi, doğrudan da, xoşbəxtəm. Mənə yaxşılıq etməyə çalışarkən pis nəticə əldə edə bilərsiniz, əmi! Ayağınıza düşüb yalvarıram: heç kəsə mənim haqqımda bir şey deməyin. Məni bu yalqız guşədə buraxın, varlığımı unudun. Mən, onsuz da, xoşbəxtəm.

Onun gözlərində yaş göründü.

– Başa düşürəm, əzizim, ağlamaq nə üçün? – Çokroborti təşvişə düşdü. – Sənəin nə demək istədiyini mən çox

yaxşı anladım. Biz sənin rahatlığını pozmayacağıq. Tale özü yavaş-yavaş hər şeyi öz vaxtında yerinə yetirəcəkdir. Sənin işinə mane olmaq ağıldan xaric bir hərəkət olar. Qorxma! Mən qocayam, hər şeyin öz məqamını bilirəm.

Bu an, həmişəki kimi, üzündə təbəssüm olan Umeş içəri girdi.

– Nə istəyirsən? – əmi soruşdu.

– Romeş-babu gəlib, aşağıda həkimi görmək istəyir.

Kəmalənin rəngi qaçdı. Çokroborti cəld qalxıb dedi:

– Əzizim, qorxma, mən hər şeyi qaydasına salaram.

O, aşağı enib Romeşin qoluna girdi.

– Gedək, Romeş-babu, gəzə-gəzə söhbət edək.

Romeş heyrətlə soruşdu:

– Siz bura haradan gəlib çıxmısınız?

– Səbəbkar sizsiniz, – əmi cavab verdi. – Sizinlə görüşməyimə məmnunam. Gedək, mənim sizə söyləyəcək sözüm var.

Əmi Romeşi küçəyə çıxartdı. Onlar Nolinakxanın evindən uzaqlaşdıqda:

– Romeş-babu, bura nə üçün gəlibsiz? – Çokroborti soruşdu.

Romeş dedi:

– Mən həkim Nolinakxa ilə danışmaq istəyirdim. Kəmalə haqqında təfsilatı ona söyləməyi vacib bilirəm. Bəzən mənə elə gəlir ki, o sağdır.

– Belə fərz edək ki, həqiqətən, Kəmalə sağ qalmış və Nolinakxa ilə görüşmüşdür. Kəmalənin sərgüzəştini sizdən eşitmək, necə bilərsiniz, Nolinakxanın xoşuna gələrmə? Onun anası yaşlıdır, o, təfsilatı öyrənsə, güman etmirəm ki, Kəmalənin günü xoş keçsin.

– Cəmiyyətin bu işə necə baxacağını bilmirəm, lakin həkim Nolinakxa Kəmalənin heç bir günahı olmadığını bil-məlidir. Hərgah Kəmalə, doğrudan da, ölmüşdürsə, Nolinakxa onun xatirəsinə böyük hörmət bəsləməlidir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– İndiki cavanları mən anlaya bilmirəm! – Çokroborti şikayətləndi. – Kəmalə ölmüşdürsə, onu ərinin yadına salmağın mənası nə imiş? Halbuki Nolinakxa yalnız bircə gecə onun əri olmuşdur!.. Budur, mən bu evdə yaşayıram. Sabah yanına gəlin, əhvalatı sizə nağıl edim. Lakin mənimlə görüşənə qədər Nolinakxanın yanına getməyəcəyinizə söz verin.

– Yaxşı, – Romeş razı oldu.

Romeşlə vidalaşdıqdan sonra əmi Nolinakxanın evinə qayıtdı. Çokroborti Kəmaləyə tapşırırdı:

– Əzizim, sabah sən mənim evimdə olmalısən. Mən istəyirəm ki, Romeş-babuya əhvalatı özün nağıl edəsən.

Kəmalə başını aşağı saldı.

Çokroborti sözünə davam etdi:

– Məncə, başqa çarə yoxdur. Keçmiş adamlara nisbətən, indiki zəmanənin uşaqları vəzifə haqqında başqa cür fikirləşirlər. Qorxunu bir tərəfə qoy, əzizim, sənin hüququnu indi özündən başqa heç kəs müdafiə edə bilməz. Bu işdə bizim sənə heç bir köməyimiz dəyə bilməz.

Qızın başı daha da aşağı sallandı:

– Biz sənə yol açdıq. Xırda-xuruş maneələri sən cəsərtlə süpürüb tullaya bilərsən.

Ayaq səsi eşidildi. Kəmalə başını qaldırıqda qarşısında Nolinakxanın durduğunu gördü. Onların gözləri bir-birinə sataşdı. Əvvəllər Nolinakxa hər dəfə tez gözünü ondan çəkir, kənara baxırdı, lakin bu gün elə etmədi. O, Kəmaləyə bir ləhzə baxsa da, hər halda, yad kimi baxmadı. Şoylocanı gördükdə Nolinakxa getmək istədi. Lakin Çokroborti onu saxladı.

– Getməyin, Nolinakxa-babu, – dedi. – Biz sizə yaxın bir adam kimi baxırıq. Bu, mənim qızım Şoylocadır. Siz onun qızını müalicə etmişiniz.

Şoyloca Nolinakxaya təzim etdi.

– Qızınızın səhhəti necədir? – Nolinakxa təzimə cavab verərək soruşdu.

Şoyloca cavab verdi:

– Tamamilə sağalmışdır.

– Siz heç bir zaman məclisinizdən kamiyab olmağa imkan vermirsiniz. Madam ki bu gün gəlmisiniz, bir qədər bizimlə əyləşin, – Çokroborti Nolinakxaya yer göstərdi.

Həkim əyləşərkən Kəmalə otaqdan çıxdı. Nolinakxanın ani mehriban baxışı onun qəlbini fərəhlə doldurdu. Kəmalə hissiyyatını təklildə yoxlamaq üçün öz otağına getdi.

Hemonkori otağa girərək:

– Cənab Çokroborti, mən sizi narahat edəcəyəm, – qonağa müraciət etdi.

– Siz bizi tərk edib getdiyiniz andan indiyə qədər həmin bu “narahat etmənin” intizarını çəkərək gözüüm qarıda qalmışdır, – Çokroborti güldü.

Yeməkdən sonra hamı qonaq otağına qayıtdıqda əmi dedi:

– Bir qədər əyləşin, mən bu saat gəlirəm.

Bir dəqiqə sonra Çokroborti Kəmalənin əlindən yapışaraq yenə otağa gəldi. Şoyloca onların ardınca daxil oldu.

Çokroborti həkimə müraciət etdi:

– Nolinakxa-babu, siz bizim Xaridasiyə bir yad adam kimi baxmamalısınız. Bu bədbəxt qızı sizin evinizdə qoyaraq, sizə və ananıza ümid bağlayıram. Sizə xidmət etmək hüququndan başqa ona heç bir şey lazım deyil. Çox tez bir zamanda qənaət hasil edəcəksiniz ki, o, qəsdən, bilə-bilə heç bir pis hərəkət edə bilməz.

Kəmalə qızarıb gözlərini yerə dikdi.

– Cənab Çokroborti, xatircəm ola bilərsiniz, – Hemonkori cavab verdi, – Xaridasi bizim qızımız olmuşdur. Ona nə iş tapşırmaq lazım gəldiyini hələ indiyə kimi biz düşünməmişik. Bir zaman bu evdə yalnız mən özüm hakim idim. İndi mənim heç bir ixtiyarım qalmamışdır. Ev qulluqçuları məni daha bu evin sahibəsi hesab etmirlər. Bəzən mən fikirləşirəm ki, necə oldu ki, mənim ixtiyarım əlimdən çıxdı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Açarlar daima məndə olardı. Lakin Xaridasi nə etdisə, açarlar əlimdən çıxdı! Siz bu dəcəl üçün daha nə arzu edə bilərsiniz. Lakin siz onu bizim əlimizdən almaq istəsəniz, bu, dünyada ən böyük qarət olar.

– Ona sizin evinizi tərk etməyi təklif etsəm də, yerindən tərpənməyəcəyinə əmin ola bilərsiniz. Siz də onu özünü zərər verməyə müvəffəq olmuşunuz ki, sizdən savayı dünyada başqa adamların yaşadığını təsəvvür etmir. Uzun müddət ərzində bu qız bədbəxt olmuşdur, nəhayət, sizin evinizdə rahatlıq tapa bilmişdir. Allah evinizi abad etsin, sizin də mərhəmətinizi onun üstündən əskik etməsin. Vidalaşarkən mənim son xeyir-duam ancaq budur.

Çokrobortinin gözləri yaşardı. Bu söhbət davam edərək Nolinakxa bir kəlmə də olsun danışmadı. Qonaqlar getdikdən sonra o, yavaş-yavaş öz otağına qayıtdı.

Qürub etməkdə olan günəşin gəlin çöhrəsinə bənzər qırmızı işığı Nolinakxanın yataq otağına nur saçmışdı. Qan kimi qızarmış işıq şölələri, sanki, onun bədəninə hər hissəsinə nüfuz edib ürəyini alovlandırır.

Hələ səhər dostlarından biri ona bir səbət qızılgül gəndərmişdi. Hemonkori Kəmaləyə tapşırırdı ki, gülləri otaqlara düzsün. Kəmalə güllərdən bir dəstə Nolinakxanın otağına qoymuşdu. Güllün ətri otağı doldurmuşdu. Pəncərədə alovlanıb yanan qürub, güllərin ətri və səssizlik – bunların hamısı Nolinakxada bir həyəcan oyatmışdı. O, uzun müddət hər şeydən əl çəkmiş və elm aləminə qarq olmuşdu. İndi ona elə gəlirdi ki, lap bu yaxınlardan indiyədək tanımadığı çoxsimli bir çalğı alətinin səsi gəlir. Gözəgörünməz rəqqasələr oynayır və onların topuqlarındakı bilərziklərin zərif cingiltiləri göylərdə səslənir.

Nolinakxa pəncərədən çəkildi. Onun gözü çarpayının baş tərəfində qoyulmuş çiçək dəstəsinə sataşdı. Nolinakxaya elə gəlirdi ki, çiçəklər kiminsə iki gözü kimi ona baxaraq, səssiz-səmirsiz onun qəlbinə müraciət edir.

Nolinakxa güllərdən birini götürdü. Bu, hələ açılmamış al-qırmızı, ətir saçan bir qönçə idi. O, əlini gülə vurduqda cavab olaraq, sanki, insan barmaqlarının öz barmağına toxunduğunu hiss etdi. Bütün bədəni titrədi. O, zərif ətirli gülü dodaqlarına, gözlərinə sürdü...

Qürub edən günəşin son şəfəqləri qaralmaqda olan göydə getdikcə sönürdü. Otaqdan çıxarkən Nolinakxa yatağına yanaşaraq örtüyü qaldırdı və qönçə gülü balışın üstünə qoydu. Qapıya tərəf yönəldikdə çarpayının o biri tərəfində döşəmənin üstündə üzünü sarisinin ucu ilə örtmüş bir adam gördü. Bu, Kəmalə idi! Qız utandığından özünə yer tapa bilmirdi. O, gülləri taxçaya qoyub Nolinakxanın yerini saldıqdan sonra otağı tərək etmək istərkən həkimin ayaqlarının səsinə eşitdi və cəld qaçıb çarpayının o biri tərəfinə sığındı. İndi o nə qaça, nə də gizlənə bilərdi.

Qızı utandırmasın deyə Nolinakxa tələsik otaqdan çıxmaq istədi. Lakin qapıya çatarkən birdən dayandı.

Sonra yavaşca Kəmaləyə yaxınlaşaraq dedi:

– Qalx, məndən utanma.

ALTMİŞ BİRİNCİ FƏSİL

Sabahı günü səhər Kəmalə Çokrobortinin evinə gəldi. Şoyloca ilə tək qaldıqda rəfiqəsini bağına basdı. Şoyloca onun çənəsindən tutaraq soruşdu:

– Bu gün belə şən və xoşbəxt olmağının səbəbi nədir, bacım?

– Özüm də bilmirəm, didi, – Kəmalə cavab verdi. – Lakin indi mənə elə gəlir ki, bütün müsibətlərim qurtarmışdır.

– Bəs nə üçün susursan? – Şoyloca dilləndi. – Biz axşama qədər bərabər olduq. Məndən sonra nə hadisə baş verə bilərdi?

– Heç bir şey. Lakin mən elə hiss edirəm ki, o daha mənimdir. Xudavəndi-aləmin artıq mənə rəhmi gəlmişdir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Qoy elə olsun. Ancaq məndən heç bir şey gizlətmə.

– Mən səndən heç bir şey gizlətmirəm, didi. Özüm də bilmirəm sənə daha nə deyim? Gecə keçdi, səhər oyanarkən mənə elə gəldi ki, həyat nəzərimdə yeni bir məna alıbdir. Elə xoşbəxt idim ki, iş də mənə yüngül görünürdü. Mənə bundan artıq heç bir şey lazım deyil. Bircə şeydən qorxuram ki, səadətimi əlimdən alalar. İnana da bilmirəm ki, bundan sonra ömrümün hər günü bugünkü kimi işıqlı olacaq.

– Əzizim, mən də inanıram ki, tale səni daha aldatmayacaq. Səni səadət gözləyir. Sən onu əzablar bahasına qazanıbsan.

– Yox, yox! Elə demə, didi. Əzablarımmın əvəzi mənə çatdı. Öz taleyimdən razıyam. Bundan artıq mənə heç bir şey lazım deyil.

Bu an Çokroborti gəldi. O, Kəmaləyə dedi:

– Əzizim, sən Romeş-babunun hüzuruna gəlməlisən.

Bundan qabaq Romeşlə əminin arasında söhbət olmuşdu. Əmi Romeşə demişdi:

– Sizinlə Kəmalənin əlaqəniniz nədən ibarət olduğu mənə bəllidir. Mən sənə yeni həyat başlamağı məsləhət görürəm. Onunla əlaqədar olan xatirələrin hamısını unut. Sən hələ indiyə qədər qıza bəslədiyin hissdən yaxanı qurtara bilməmişsən, Allahın lütf-inayətinə tapşır. Lakin özün heç bir təşəbbüsə əl atma.

– Mən Nolinakxaya təfsilatı söyləmədən Kəmaləni unuda bilməyəcəyəm, – Romeş etiraz etdi. – Bilmirəm bu müsibətli macəranı bir daha xatırlamağa lüzum varmı, ya yox, lakin ona təfsilatı söyləmədən rahat ola bilmərəm.

– Yaxşı, azacıq dayan, mən indicə gəlirəm.

Romeş pəncərəyə yaxınlaşdı, küçədəki izdihama dalğın-dalğın baxmağa başladı. O, arxasında ayaq səsinə eşidərkən döndü və yerə qədər səcdə etmiş qızı gördü. Qız qalxdıqda: “Kəmalə!” qışqıraraq qızın yanına yüyürdü.

Kəmalə yerindən tərپənməyərək heykəl kimi dayanmışdı. Kəmalənin arxasınca daxil olan əmi dedi:

– Xaliqi-ələmin mərhəmətindən Kəmalənin bütün bədbəxtlikləri arxada qaldı. Dərd-ələmin ardınca xoşbəxtlik gəldi, Kəmalə təhlükədə ikən siz imdadına çatdınız, lakin onu da demək lazımdır ki, başınız hədsiz bəlalar çəkdi. Uzun müddət onun həyatı sizin həyatınızla bağlı olmuşdur. Ona görə də Kəmalə vidalaşmamış sizdən ayrılı bilməz. O, sizdən xeyir-dua almağa gəlmişdir.

Romeş susurdu. Nəhayət, o, çətinliklə dedi:

– Xoşbəxt ol, Kəmalə. Məndən asılı olmayan günahımdan keç!

Qız divara söykənilib qurumuşdu. Bir kəlmə də olsun söyləməyə taqəti yox idi.

Bir qədər fasilədən sonra Romeş soruşdu:

– Söylə, bəlkə, sənə köməyim lazımdır? Sənin haqqında həqiqəti bir adama söyləmək lazımdır mı?

Kəmalə əllərini sinəsində çarpazlayaraq dedi:

– Xahiş edirəm, mənim haqqımda heç kəsə bir söz deməyin.

– Uzun müddət mən bunu hamıdan gizlətdim... Hətta bədbəxtliyə məruz qalarkən belə sükut etdim. Yalnız sənə zərəri toxunmayacağına əmin olduqdan sonra taleyimi bir ailəyə açıb danışdım. Mən indi də inanıram ki, bunun sənə zərəri deyil, xeyri olacaqdır. Yəqin ki, əmi, Onnoda-babu və onun qızı haqqında eşitmişdir...

Çokroborti onun sözünü yarımçıq qoyaraq:

– Əlbəttə, mən Hemnolini ilə tanışam! Deməli, onlar əhvalatdan xəbərdardırlar? – soruşdu.

– Bəli, bəli, – Romeş cavab verdi. – Onlara əlavə bir şey lazımsa, mən hazırım. Şəxsən mənə heç bir şey lazım deyil. Mən çox vaxt itirdim, çox şeydən də məhrum oldum. İndi mən asudə olmalıyam. Etmədiyim nə qalmışsa, onu da icra edib, azad olmaq istərdim.

Əmi mehribanlıqla onun əlini sıxdı və gənci rahat etmək üçün:

– Yox, Romeş-babu, – dedi. – Sızdən umulası daha bir şey yoxdur. Onsuz da, fədakarlığınız böyük olmuşdur, çox əzab çəkibsiniz, indi sərbəstsiniz, sizə xoşbəxtlik arzu edirəm.

Romeş:

– Mən gedirəm, – qıza baxdı.

Qız sükutla yerə qədər səcdə etdi.

Romeş, sanki, rüyada Çokrobortinin evindən çıxdı. O düşünürdü: “Çox yaxşı oldu ki, Kəmaləni gördüm, onun sağ olduğunu bilməsəydim, bu macəranın sonu yaxşı olma-yacaqdı. İndiyə qədər onu Hacıpurdan qaçmağa nə vadar etdiyini heç anlaya bilməzdim. Aydınır ki, mən daha artı-ğam. Nə etməli, arxaya baxmadan yeni həyata başlamalıyam”.

ALTMİŞ İKİNCİ FƏSİL

Kəmalə evə qayıtdıqda Hemnolini ilə Onnoda-babunun Hemonkorinin yanında olduqlarını bildi. Hemonkori onu görcək:

– Bu da Xaridasi, əzizim, rəfiqəni də götür, öz otağına keç. Mən də Onnoda-babuya çay verərəm, – dedi.

Qızlar otağa keçən kimi Hemnolini dərhal Xaridasini qucaqlayaraq:

– Kəmalə! – dedi.

Kəmalə qətiyyənlə təəccüb etmədi, yalnız soruşdu:

– Mənim adımın Kəmalə olduğunu sən haradan bildin?

– Sənin başına gələnləri mənə birisi söylədi. Səbəbini izah etmək çətindir. Lakin mən dərhal qət etdim ki, Kəmalə sənsən.

Kəmalə dedi:

– Bacı, mən istəmirdim ki, adımın Kəmalə olduğunu başqa bir adam bilsin. Bu ad daha mənə bir lənət olmuşdur.

– Sən ancaq bu adın köməyi ilə hüququnu bərpa edə bilərsən.

Kəmalə başını yırğaladı:

– Bu, mənə lazım deyil. Mənim heç bir hüququm yoxdur. Heç bir şeyi də bərpa etmək niyyətində deyiləm.

– Nə üçün sən həqiqəti ərindən gizlədirsən? Nə üçün taleyini ona etibar etməyəsen? Ondan heç bir şeyi gizlətməməlisən.

Kəmalənin siması dəyişdi. O, cavab axtarıb tapa bilməyən adam kimi acizənə bir nəzərlə Hemnoliniyə baxırdı. Sonra ağır-ağır həsirin üstünə oturaraq dedi:

– Allah şahiddir ki, mən heç bir cinayət etməmişəm, bəs niyə həya mənə bu qədər əzab verir? Nəyə görə tale məni belə cəzalandırır? Mən ona qətiyyənlə bir xəyanət etməmişəm, ancaq mən hər şeyi ona necə deyim?

Hemnolini ona etiraz etdi:

– Ərinə açıb nağıl etsən, cəza deyil, rahatlıq tapacaqsan. Həqiqəti ondan gizlətdikcə yalanın çəngindən qurtula bilməyəcəksən. Yalanın zəncirini cəsərlə qırırsan, Allah sənə rəhm edər.

– “Hər şeyi itirərəm” fikri ilə danışmağa mənim cəsərlərim çatmır. Lakin sənə nə demək istədiyini mən anlayıram. Gələcəyim necə olsa da, mən həqiqəti gizlətməməliyəm. O, mənim haqqımda hər şeyi biləcəkdir.

Kəmalə əllərini var qüvvəsi ilə sıxdı.

Hemnolini mehrbancasına soruşdu:

– Bəlkə, istəyirsən ki, sənə əvəzinə bunu ona başqası desin?

Qız qətiyyətlə başını yırğaladı:

– Yox, yox! O, əhvalatı başqa bir adamdan eşitməməlidir. Kim olduğumu mən özüm ona deməliyəm. Mən bunu bacararam.

– Bu lap yaxşı olar, – Hemnolini razılaşdı. – Bilmirəm sənənlə bir daha görüşə biləcəyikmi? Mən gəldim sənə xəbər verim ki, biz buradan gedirik.

– Hara?

– Kəlküttəyə. Daha vaxtını almaq istəmirəm. Səhər sənin işin çox olacaq. Bacını unutma!

Kəmalə Hemnolininin əlindən yapışaraq:

– Mənə məktub yazacaqsanmı? – xahiş etdi.

– Əlbəttə, yazaram.

– Məktublarında mənə məsləhət ver, yol göstər. Görüm mən nə etməliyəm, necə dolanmalıyam? Mən bilirəm, məktublarnın mənə qüvvət verəcək.

Hemnolini gülümsədi və:

– Bu barədə narahat olma, – dedi. – Məndən də yaxşı məsləhətçin olacaqdır.

Bu gün Kəmalənin Hemnoliniyə yazığı gəldi. Qızın sakit üzünə qüssə çökmüşdü. Ona baxanda Kəmalənin ağlamağı gəlirdi. Lakin Hemnolinidə nə isə bir vüqar var idi. Kəmalə ona başqa bir sual verməyə cəsarət edə bilmirdi. O, bu gün Hemnoliniyə öz sirrini açsa da, Hemnolini çox təmkinli davranırdı. O, Kəmalənin yanından hədsiz bir kədərlə, öz taleyindən əl çəkmiş kimi çıxdı. Sanki, qəlbini əbədi bir toranlıq bürümüşdü.

Kəmalə bütün günü iş görərkən Hemnolininin səsinə eşidir, onun mehriban, sakit siması qızın gözləri önündən çəkilmirdi. Kəmalə onun haqqında Nolinakxa ilə nikahının pozulmasından başqa heç bir şey bilmirdi.

Səhər tezdən Hemnolini öz bağlarından topladığı bir dəstə güllü Kəmaləyə təqdim etdi. Kəmalə çimməkdən sonra oturub gülləri hörməyə başladı. Həmonkori də gəlib onun yanında əyləşdi.

O, ağır-ağır nəfəs alaraq:

– Mənim qəşəng qızım, – dedi, – bu gün Hemnolini mənimlə vidalaşib getdikdə qəlbimdən nələr keçdiyini söyləməkdə acizəm. Hər halda, o çox nəcib qızıdır. Mən indi düşünürəm ki, o, mənim gəlinim olsaydı, mən nə qədər xoşbəxt olardım... Mənim oğlumu anlamaq çətin işdir. Öz qərarından nə üçün imtina etdiyi yalnız özünə bəllidir.

Hemonkori nikahın pozulmasına özü səbəb olduğunu etiraf etmək istəmirdi.

Qapının dalından ayaq səsi gəldiyini eşidərək soruşdu:

– Sənsən, Nolin?

Kəmalə tələsik çiçək hörüyünü sarisinin ucuna yıxdı, çarqatı başına çəkdi.

Nolinakxa içəri girdi. Hemonkori soruşdu:

– İndicə, bu saat Hemnolini atası ilə bizdən getdi. Sən onlara rast gəlmədin?

– Bəli, mən onları yola saldım, – Nolinakxa cavab verdi.

– Əzizim, sən nə fikirləşirsən fikirləş, ancaq Hemnolini kimi qızlara az rast gəlmək olar.

Hemonkori bu sözləri elə bir ifadə ilə dedi ki, guya, Nolinakxa buna daim etiraz edirmiş.

Oğlu yalnız gülümsədi.

– Sən hələ gülürsən!.. Mən çalışıb Hemnolinini razı etdim. Bununla kifayətlənməyərək, hətta ona xeyir-dua da verdim. Amma sən müqavimət göstərüb işi tamam pozdun. İndi peşman olmayıbsanmı?

Nolinakxa təşvişlə Kəmalənin üzünə baxdı. Qızın sevən gözləri ona zillənmişdi. Nolinakxa ona baxdıqda qız gözlərini yerə dikdi.

– Ana, sən elə bilirsən ki, sənin oğlunun həsrətini çəkən çoxdur? Mənim kimi qaradinməz və biçimsiz adamı sevən çətin tapılar.

Nolinakxa bu sözləri söylərkən Kəmalə yenə başını qaldırıb ona baxdı. Onun gözləri Nolinakxanın gülən və ona baxan gözlərinə sataşdı. Qız yenə düşündü ki, indi onun yeganə nicat yolu qaçıb getməkdədir.

Hemonkori şikayətləndi:

– Yaxşısı budur, öz otağına gedəsən. Ağzına nə gəldi danışsın, Nolin. Acığımı tutur.

Kəmalə tək qaldıqda Hemnolininin çiçəklərindən böyük bir hörük hördü. Sonra yenə zənbilə qoyub çiçəklərə su çilə-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yərək Nolinakxanın kabinetinə apardı. Bu çiçəklər Hemnolininin ayrılıq hədiyyəsi olduğunu düşündükdə gözləri yaşardı.

Kəmalə otağına qayıtdıqda Nolinakxanın bu baxışının nə demək olduğunu düşünməyə başladı. Görəsən, o, Kəmalə haqqında nə düşünür? Kəmaləyə elə gəlirdi ki, Nolinakxa onun ən gizli fikrini duymuşdur. Qabaqlar o, Nolinakxanı görə bilmədiyi zaman bundan yaxşı idi. İndi Kəmalə tez-tez çətin vəziyyətə düşürdü. Nolinakxadan vəziyyəti gizlətdiyi üçün cəzasını çəkirdi.

“Yəqin ki, Nolinakxa indi deyir: “Görəsən, anam bu Xaridasini haradan tapdı? Mən bunun kimi sırtıq qıza rast gəlməmişəm”. O, mənim haqqımda belə fikir edərsə, dəhşətdir”, – Kəmalə düşünür və əzab çəkirdi.

Bu gecə Kəmalə yatağına uzanarkən qəti qərara gəldi ki, nəyin bahasına olursa olsun, həqiqəti açıb Nolinakxaya deyəcək.

Dan yeri sökülərkən Kəmalə çimməyə getdi. O, hər gün Qanqdan bir sənək çay suyu gətirir və işə başlamazdan əvvəl Nolinakxanın kabinetini yuyur, qaydaya salırdı. Bu gün, adəti üzrə, çimməkdən qayıdarkən Nolinakxanın kabinetinə girdi. Lakin otağın sahibini orada gördü. Qabaqlar Nolinakxa belə tezdən kabinetinə gəlməzdi. Otağı səliqəyə salmasına imkan vermədikləri üçün Kəmalə mütəəssir olaraq yavaşca geri qayıtdı. Lakin bir neçə addım getdikdən sonra birdən dayandı və fikirləşməyə başladı. Sonra ahəstə addımlarla gəlib kabinetin astanasında dayandı. Bir kölgə kimi qapının önündə nə qədər dayandığını özü hiss etmədi. Gözlənilmədən Nolinakxanı otaqdan çıxan gördü. O, qızın qarşısında dayandı. Kəmalə dərhal diz çökdü və başını Nolinakxanın ayaqlarının üstünə qoydu. Onun uzun və nəm saçları Nolinakxanın ayaqlarının üstünə səpələndi. Sonra qız ayağa qalxaraq, bir heykəl kimi Nolinakxanın qarşısında hərəkətsiz donub-qaldı. Hətta başından yaylığının düşdüyünü də hiss etmədi. Nolinakxanın ona diqqətlə baxdığını

belə duymadı. Onun bütün təşvişi bir anda yox oldu. Sanki, ilham şəfəqi onu öz nuruna qərç etmişdi. Qətiyyətli və inamlı bir səsle:

– Mən Kəmaləyəm, – dedi.

Lakin öz səsi Kəmaləyə elə təsir etdi ki, elə bil, dağlar yerindən qopub yerə yuvarlandı. Onun bütün qətiyyəti birdən-birə yox oldu. Qızın bütün bədəni titrədi. O, başını aşağı saldı. Bir addım belə irəliləmək üçün təqəti qalmadı. Durduğu yerdə dayanıb qalmaq isə çox çətin idi, çox əzablı idi. “Mən Kəmaləyəm” deyərək yerə sərilməsinə iradəsi ancaq çatmışdı. O, utandığından nə edəcəyini bilməyərək, yalnız Nolinakxanın mərhəmətinə ümid bəsləyirdi.

Nolinakxa yavaşca Kəmalənin əllərini öz əlinə aldı:

– Bilirəm, sən mənim Kəmaləmsən. Gəl gedək.

Nolinakxa Kəmaləni öz kabinetinə gətirdi və qızın hördüyü çiçəkləri onun öz boynuna salıb:

– Yaradana şükür edək, – dedi.

Onlar hər ikisi yanaşı diz çökərək mərmər kimi ağ döşəməyə səcdə edərkən, səhər günəşinin şüaları pəncərədən otağa dolub onların yerə əyilmiş başlarına nur saçdı.

Ayağa qalxarkən Kəmalə yenidən Nolinakxanın ayaqlarına düşdü və hiss etdi ki, həya artıq qəlbini parçalamır. Onun ruhunu oxşayan böyük, hədsiz bir sakitlik səxavətli səhər günəşinin saf işığı ilə birləşdi. Onun ürəyini böyük bir məhəbbət doldurdu. Kəmaləyə elə gəlirdi ki, onun səadətinin ilq şüalarından bütün dünya parlayır, nur saçır.

Göz yaşları qızı boğurdu. Birdən onun yanaqlarından yaş axmağa başladı. Kəmalə özünü saxlaya bilmir, ağlayırdı. Lakin bugünkü göz yaşları sevinc yaşları idi. Onlar Kəmalənin həyatını zülmətə salmış ələm buludlarını özləri ilə aparırdı.

Nolinakxa daha bir söz də demədi. Yalnız qızın alınına tökülmüş nəm saçlarını mehribancasına dala atıb, otaqdan çıxdı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Məhəbbətini ifadə etmək arzusu Kəmaləni hələ tərk etməmişdi. Kəmalə ürəyini dolduran coşğun hissi ifadə etməyə tələsir və özünü saxlaya bilmirdi. Qız Nolinakxanın yataq otağına gedərək, çiçək höriükləri ilə Nolinakxanın səndəllərini sarıdı, yanağını onlara dayadı, sonra səndəlləri ehtiyatla yerinə qoydu.

Bu gün Kəmalə elə həvəslə işləyirdi ki, sanki, dünyanı yaradanın özünə xidmət edirmiş. Ona elə gəlirdi ki, gözüne görünməz qanadlar onu qaldırır səmələrə aparır.

– Sənə nə olub, Xaridasi? – Həmonkori təəccüb qaldı.
– Sən evi elə səylə yuyub-təmizləyirsən ki, elə bil, onu bir günün içərisində təzə evə çevirmək istəyirsən.

Axşam Kəmalə həmişəki kimi əl tikişi ilə məşğul olmadı. Öz otağına çəkildi. Nolinakxa əlində bir dəstə zanbaq onun otağına gəldikdə Kəmaləni döşəmədə oturmuş gördü.

– Kəmalə, bu çiçəkləri suya qoy. Elə et ki, solmasınlar. Bu axşam anamın yanına gedib xeyir-dua almalıyıq.

Kəmalə gözlərini yerə zillədi.

– Sən axı mənim başıma gələnlərin hamısını hələ bilmirsən...

– Sənin nağıl etməyinə ehtiyac yoxdur. Mən hamısını bilirəm.

Kəmalə üzünü əlləri ilə örtüdü.

– Bəs anan... – Kəmalə nə isə demək istədi, lakin sözünü davam etdirə bilməyərək susdu.

Nolinakxa onun əllərini üzündən çəkdi.

– Anam həyatında bir çox günahları bağışlamışdır, heç bir şübhə yoxdur ki, sənin etmədiyən bir günahı da bağışlar.

Rabindranat Taqor NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

MƏNSUR ŞEİRLƏR

BAĞBAN

Xidmətkar. Ey məlikəm, öz xidmətkarına lütf elə!
Məlikə. Yığıncaq qurtarmış, bütün xidmətkarlar dağılıb getmişlər. Sən niyə belə gec gəlibsən?

Xidmətkar. Elə indi, sən hamını yola saldığın bir vaxtda mən macal tapmışam. Gəlmişəm ki, axırncı xidmətkarının payına nə qalmışsa, onu səndən diləyim.

Məlikə. Belə bir vaxtda sən məndən nə uma bilərsən?

Xidmətkar. Məni öz bağına bağban elə!

Məlikə. Nə danışırısan, ey divanə?

Xidmətkar. Mən əvvəlki peşəmdən əl çəkirəm. Qılınc və nizəni atıram, məni uzaq ölkələrə göndərmə. Yeni qələbələr qazanmağı əmr etmə. Məni öz bağına bağban elə!

Məlikə. Bəs sənin vəzifən nədən ibarət olacaq?

Xidmətkar. Sənin asudə günlərinə xidmət etməkdən.

Sənin səhərlər gəzdiyin cığırın otlarının tərəvətini qoruyacağam, orada sənin hər addımını ayaqların altında ölməyə can atan çiçəklərin pərəstişkar nəğmələri qarşılacaqdır.

Mən səni saptaparna¹ ağaclarının budaqları arasında yelləncəkdə yelləndirəcəyəm; oradakı, axşamlar doğan ay yarpaqların arasından sənin paltarının ətəklərini öpməyə can atacaqdır.

Mən sənin yatağın yanında yanan çırağı ətirli yağla dolduracağam, ayağının altına qoyduğun xırdaca kətilli səhrkar naxışlarla bəzəyəcəyəm, səndəl və zəfəranla boyayacağam.

¹ *Saptaparna* – Hindistanda bitən ağac növlərindən biri

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Məlikə. Bəs bunların əvəzində sən nə mükafat istəyirsən?
Xidmətkar. İstəyirəm ki, incə lotos qönçələrinə bənzəyən
xırdaca əllərinə toxunmağa, biləklərinə çiçəklərdən bilər-
ziklər taxmağa, ayaqlarının altına aşoka şirəsi yaxmağa¹
və təsadüfən ora qonan tozları öpüşlərimlə təmizləməyə
icazə verəsən.

Məlikə. Arzun yerinə yetdi, ey xidmətkarım, sən mənim
bağımın bağbanı olacaqsan.

* * *

“Ah, ey şair, axşam yaxınlaşır; saçların ağarır.

Tənha düşüncələrə dalarkən gələcək həyat elçisinin
yaxınlaşdığını duyursanmı?”

“Elədir, artıq axşamdır, – dedi şair, – amma mənim qula-
ğım səsdədir, çünki gec də olsa, məni kəndə çağıran olar.

Gözləyirəm, birdən iki gənc, sərgərdan könül rastlaşar,
bəlkə, ehtirasla dolu iki cüt göz məndən musiqi istər ki, onla-
rın sükutunu pozub, onların əvəzinə danışsın.

Mən həyat sahilində oturub ölümü və onu təqib edən
şeyləri seyr etməyə dalsam, bəs onlar üçün ehtiraslı nəğmə-
ləri kim qoşar?

İlk axşam ulduzu yox olur.

Dilsiz çayın o tayında dəfn tonqalı yavaş-yavaş sönür.

Ölən ayın işığında tənha qalmış evin həyətinə çaqqal-
lar ulaşır.

Mən qapımı bağlayıb, özümü ölüm kəməndindən xilas
etməyə çalışsam, – gecə bir qərib bura gəlib başını aşağı
salaraq, gecəni oyaq qalmaq və zülmətin pıçılısını dinləmək
istəsə, – bəs həyat sirlərini ona kim pıçıldar?

Qoy saçlarım ağarsın, nə olar...

Mən daim bu kəndin ən gəncləri qədər gənc, ən qocaları
qədər qocayam.

¹ Hindistanda ərli qadınlar ayaqlarının altına aşoka ağacının şirəsini və ya həna yaxırlar.

Kiminin dodaqlarında sadə və mehriban bir təbəssüm, kiminin gözlərində hiylə parıltıları...

Kiminin gözlərindən gündüz işığında yaşlar rəvan, kiminin göz yaşları zülmətdə nahan olur.

Mən onların hamısına gərəyəm, – gələcək həyat barəsində düşünməyə mənim macalım yoxdur.

Mən hamı ilə yaşadım, – saçlarım ağaranda nə olar?"

* * *

Səhər torumu dənizə atdım.

Dənizin qaranlıq dibindən əcaib şəkillərdə, əcaib gözəllikdə şeylər çıxartdım, – bəziləri təbəssüm kimi işıq saçır, bəziləri göz yaşları kimi parlayır, bəziləri gəlin yanaqları kimi cilvələnirdi.

Mən evə qayıtdıqda, sevgilim bağçada oturub bikaşılıqdan çiçəyin ləçəklərini yolub töküdü.

Bir an duruxdum, sonra dənizdən çıxartdığım bütün şeyləri onun ayaqları altına səpdim.

O, mənə baxıb dedi:

– Nə qəribə şeylərdir! Bilmirəm bunlar nəyə gərəkdir.

Mən utanıb boynumu bükdüm və düşündüm: “Bunlar üçün mən vuruşmamışam, bunları bazardan almamışam, deməli, bu hədiyyə ona gərəkdir”.

Bütün gecə mən bunları küçüyə tulladım.

Səhər yolçular gəldilər; onları yığıb uzaq-uzaq yerlərə apardılar.

* * *

Əfsus, mənim evimi niyə bazara gedən yolun üstündə tikiblər?

Onlar öz yüklü qayıqlarını ağaclarımın kötüklərinə bağlayırlar.

Onlar gəlib-gedirlər, özlərini kefləri istədiyi kimi aparırlar.

Mən oturub onlara baxıram; günlər bir-bir ötüb-keçir.

Onları qovmağa gücüm çatmır. Günlərim belə ötüb-gedir.
Gecəli-gündüzlü qarım ağzından onların ayaq səsləri gəlir.
Nahaq fəryad edirəm ki, mən sizi tanımıram!

Bəziləri əl duyğuma tanışdır, bəziləri qulaq duyğuma;
qanım, sanki, onları tanıyır: bəziləri də rüyalarımın tanışdır.

Mən onları qova bilmirəm. Çağırıb deyirəm: “Gəlin mənim
evimə, kim istəyir gəlsin. Bəli, gəlin!”

Səhər ibadətqahın zəngləri çalınır.

Onlar əllərində səbət gəlirlər.

Ayaqları pəmbə-qırmızı; üzlərində şəfəqin ilk işıqları.

Onları qova bilmirəm mən. Çağırıb deyirəm:

“Gəlin bağçamdan gül dərin. Gəlin mənim yanıma”.

Günorta sarayın darvazasında sinc guruldayır.

Bilmirəm onlar niyə öz işlərini atıb, bağçamın çəpəri
önündə durublar.

Saçlarındakı çiçəklər saralıb-solub; neylərinin səsi həzin...

Onları qova bilmirəm mən. Çağırıb deyirəm: “Ağacla-
rımın kölgəliyi səindir. Gəlin, a dostlar!”

Gecə meşədə cırcıramalar cırıldayır.

Mənim qarımın belə ağır-ağır yaxınlaşan və onu yavaşca
döyən kimdir?

Üzünü tutqun görürəm, amma heç bir səs eşitmirəm,
səmanın sükutu hər yeri bürümüşdür.

Mən bu dinməz qonağımı qova bilmirəm. Toranlığın içindən
onun üzünə baxıram, yuxu saatları keçib-gedir.

* * *

Mən rahatlıq bilmirəm. Uzaqlarda olan şeylərin həsrətindəyəm.

Könlüm tutqun uzaqların kənarına toxunmaq arzusu ilə
cırpınır.

Ah, ey o aləm, sənin neyinin o füsunkar çağırışı!

Mən unuduram, həmişə unuduram ki, qanadlarım yoxdur,
bura əbədilik bağlanmışam.

Mən yanırım, gözlərimi yuma bilmirəm, mən yad bir ölkədə qəribəm.

Mən sənin nəfəsini duyuram, o, mənə puç ümidlərdən pıçıldayır.

Sənin dilin öz dilim kimi mənə yaxındır.

Ah, ey irişilməz uzaq, ah, sənin neyinin o füsunkar çağırışı!

Mən unuduram, daim unuduram ki, yola bələd deyiləm, yelqanadlı atım da yoxdur.

Mən hər şeyə laqeyd, sənin xəyalınla diyar-diyar gəzirəm.

Yorucu saatların günəşli dumanlıqlarında lacivərd səmada sən nə əzəmətli bir xəyal kimi zahir olursan!

Ah, ey Son Hədd, ah, sənin neyinin o füsunkar çağırışı!..

Mən unuduram, daim unuduram ki, tənha yaşadığım evin bütün qapıları bağlıdır.

* * *

Otaqda bəslənmiş quş qəfəsdə idi; azad quş meşədə uçurdu.

Vaxtı çatanda onlar bir-birinə rast gəldilər, – taleyin hökmü belə idi.

Azad quş çığırdı: “Ah, ey sevgilim, gəl mənimlə uçub meşəyə gedək!”

Otaqda bəslənmiş quş civildədi: “Uç, gəl mənim yanıma, ikimiz də qəfəsdə yaşayaq!”

Azad quş dedi: “Harada, qəfəsdəmi? Axı orada heç qanad çalmaq da olmaz!”

Otaqda bəslənmiş quş çığırdı: “Əfsus! Axı səmada mənim üçün qonmağa bir çöp də yoxdur”.

Azad quş çığırdı: “Ey mənim fərəhim, bir meşə nəğməsi oxu!”

Otaqda bəslənmiş quş dedi: “Mənim yanıma qon, sənə gözəl nəğmə oxumağı öyrədim”.

Meşə quşu çığırdı: “Yox, bu ola bilməz! Nəğmə oxumağı öyrənmək olmaz”.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Otaqda bəslənmiş quş dedi: “Əfsus, mən meşələrin nəğməsini bilmirəm”.

Onların məhəbbətləri coşub-daşırdı, amma onlar heç bir vaxt birlikdə, qanad-qanada uça bilməyəcəkdilər.

Quşlar qəfəsin milləri ardından bir-birinə baxırlar, amma bir-birini tanıyıb başa düşmək cəhdləri əbəsdir.

Onlar taqətsiz bir halda qanadlarını tərpedib nəgmə oxuyurlar: “Gəl yanıma, ey sevgilim!”

Azad quş çıxır: “Bu mümkün deyil, qəfəsin bağlı qapıları məni qorxudur”.

Otaqda bəslənmiş quş civildəyir: “Əfsus, mənim qanadlarım acizdir, cansızdır”.

* * *

Ah, ey ana, gənc şahzadə bizim qapının önündən keçib-gedəcəkdir, – bu səhər mən iş barəsində necə düşünə bilərəm?

Göstər görüm saçlarımı necə hörüm; söylə görüm, hansı paltarımı geyim?

Mənə niyə belə heyran-heyran baxırsan, anacan?

Bilirəm ki, o, bir dəfə də mənim pəncərəmə baxmayacaq; bilirəm ki, bir göz qırpmında uzaqlaşacaq; yalnız neyin batan səsi hıçqıra-hıçqıra uzaqlardan gələcəkdir.

Amma gənc şahzadə bizim qapıdan keçəcəkdir, heç olmasa, bir anlığa ən yaxşı paltarımı geyim.

Ah, ey ana, gənc şahzadə bizim qapıdan ötüb-gedir, onun gərdunəsi səhər günəşi kimi işıq saçıb keçdi.

Mən örtüyü üzumdən açdım. Döşümdən yaqut həmailimi qoparıb yola, onun ayaqları altına atdım.

Mənə niyə belə heyrətlə baxırsan, anacan?

Bilirəm ki, o, mənim həmailimi yerdən götürmədi; bilirəm ki, tozun içində yalnız qırmızı bir ləkə qaldı və heç kəs bilmir ki, mənim hədiyyəm nə idi, kimə qismət olmalı idi.

Amma gənc şahzadə bizim qapıdan ötüb-keçdi və mən köksümdən gövhərimi qoparıb yola, onun ayaqları altına atdım.

* * *

Yatağımın yanındakı çıraç söndükdə, mən ilk quşla bir vaxtda yuxudan ayıldım.

Pərişan saçlarıma tərəvətli bir çələng taxıb, açıq pəncərənin qabağında oturdum.

Sübhün pənbə toranlığında gənc bir yolçu yol ilə gəirdi.

Sinəsini mirvari boyunbağı bəzəyir, günəşin şüaları çələnginə qonmuşdu.

Qapımın ağzında durub ehtirasla səsləndi: "O qız hanı?"

Utandığımdan deyə bilmədim ki, o qız mənəm, ey gənc yolçu, o qız mənəm!

Axşam toranlığı idi, çırağım hələ yanmamışdı.

Dalğın-dalğın saçlarımı hörürdüm.

Gənc yolçu batan günəşin işıqlarında parıldayan gərdunəsində gəldi.

Atlarının ağzı köpüklənmiş, üst-başına toz qonmuşdu.

Qapımın ağzında gərdunəsindən düşdü, yorğun bir səsle soruşdu: "O qız hanı?"

Utandığımdan deyə bilmədim ki, o qız mənəm, ey yorğun yolçu, o qız mənəm!

Aprel gecəsi. Otağında çıraç yanır.

Cənub nəsiminin incə nəfəsi duyulur. Çığırın tutuquşu qəfəsində uyumuşdur.

Əynimdə tovuz quşu boğazı rəngində korsaj, plaşım tərəvətli ot kimi yamyaşıl...

Pəncərənin qabağında oturub bomboş küçəyə baxıram.

Gecənin qaranlığında durmadan pıçıldayıram: "O qız mənəm, ey ümitsiz yolçu, o qız mənəm!"

* * *

Mən tək-tənha görüşə gedəndə quşlar ötüşmür, meh əsmir, küçə boyunca bütün evlər səssiz...

Hər addım atdıqca, ayaqlarımdakı xalxallar cingildəyir, mən utanıram.

Eyvyanımda oturub diqqət yetirirəm: görəsən, o gəlir, ağaclardakı yarpaqlar xışıldamır ki, çay yuxuya getmiş keşikçinin dizləri üstündəki qılınc kimi hərəkətsiz.

Köksümdə ürəyim çırpınır, bilmirəm onu necə sakitləşdirim.

Sevgilim gəlib yanımda oturanda, bütün bədənim əsir, göz qapaqlarım yumulanda gecə qaranlıqlaşır, külək çırağı söndürür, buludlar ulduzların üstünü örtür.

Sinəmdəki gövhər parlayır, işıq saçır. Bilmirəm onu necə gizlədim...

* * *

İşlərini burax, ey gəlin. Dinlə, qonağın gəlib.

Eşidirsənmi, o, ehtiyatla qapının zəncirini tərpedir.

Gözlə ki, onu qarşılamağa gedəndə, ayaqlarımdakı xalxallar bərkədən cingildəməsin. Addımlarını çox tələsik atma.

Burax işlərini, ey gəlin, axşamçağı qonağın gəlmişdir.

Yox, bu, uğursuz külək deyil, ey gəlin, qorxma.

Aprel gecəsində dolğun ay göy üzündən baxır; həyətdə kölgələr zəif, göy üzü tərtemizdir.

Lazım bilsən, örtüyünü üzünə sal, qorxursansa, çırağı qapıya apar.

Yox, bu, uğursuz külək deyil, ey gəlin, qorxma.

Utancaqsansa, onunla bircə kəlmə də danışma; onu qarşılayanda, qapının ağzında bir kənarda dur.

O, sənə sual versə, gözlərini yerə dikib susa bilərsən.

Əlində çıraq, onu evə ötürəndə, ayağındakı xalxallar cingildəməsin.

Utancaqsansa, onunla bircə kəlmə də danışma.

Hələ işlərini qurtarmayıbsanmı, ey gəlin! Dinlə, qonağın gəlmişdir.

Məgər pəyədə çırağı hələ yandırmayıbsanmı?

Məgər axşam qurbanı üçün səbətın hazır deyilmi?
Məgər saçlarına qırmızı xoşbəxtlik nişanı¹ taxmayıbsanmı? Gecə bəzəyini vurmayıbsanmı?
Ey gəlin, eşidirsənmi, qonağın gəlmişdir.
Burax işlərini, ey gəlin!

* * *

Əynində nə var, onunla da gəl; geyinməyə vaxt itirmə.
Saçların hörülməyibsə, tağın düz açılmayıbsa, korsajın lentləri boşalıbsa, bunlara fikir vermə.
Əynində nə var, onunla da gəl, geyinməyə vaxt itirmə.
Otların üstü ilə, iti addımlarla gəl.
Şeh ayaqlarının rəngini apararsa, zəngciklərin halqaları boşalarsa, boyunbağının inciləri qırılıb tökülərsə, fikir vermə.
Otların üstü ilə, iti addımlarla gəl.
Görürsənmi, göy üzünü buludlar bürümüşdür.
Uzaqda çayın qumsallığından durna qatarı havalanır, kolların üstündən coşqun küləklər əsir.
Ürküyə düşmüş sürü kəndə öz axurlarına qaçışır.
Görürsənmi, göy üzünü buludlar necə bürüyür?

Güzgü qabağında çırağı nahaq yandırırısan, – külək onu titrədirib söndürər.

Kim görə biləcək ki, göz qapaqlarında his yoxdur? Sənin gözlərin fırtına buludlarından da qaradır. Güzgü qabağında çırağı nahaq yandırırısan, – sönəcəkdir.

Əynində nə var, onunla da gəl; geyinməyə vaxt itirmə.
Çələngin hörülməyibsə, kimə nə dəxli var? Bilərziyin zənciri bənd edilməyibsə, fərqi nədir?
Göyü buludlar bürümüş, artıq gecdir.
Əynində nə varsa, onunla da gəl, geyinməyə vaxt itirmə.

¹ *Qırmızı xoşbəxtlik nişanı* – ərli qadınların taxdığı nişan

* * *

Mən heç bir şey diləmədim, kimsəsiz talada ağacın arxasında durdum.

Hələ şəfəqin gözlərində xumar, havada şəh vardı.

Şehli otların məstedici qoxusu yer üzərində incə bir duman kimi asılıb qalmışdı.

Sən banan ağacı dibində yağ kimi yumşaq, tərəvətli əllərinlə inək sağırdın.

Mən bircə kəlmə də dinmədim. Meşədə ötən, gözə görünməyən bir quş idim.

Manqo ağacının çiçəkləri kənd yoluna səpələnir, arılar vızıldaya-vızıldaya dalbadal uçub keçirdi.

Gölün sahilində Şiva ibadətahnının darvazaları açıldı və xadim nəğməyə başladı.

Sən qabı dizlərinin üstünə qoyub inək sağırdın.

Mən, əlimdə boş fincan, durmuşdum.

Sənə yaxınlaşmadım.

İbadətghadakı sinc səsindən səma yuxudan ayıldı.

Yolda qaçısan sürünün ayaqları altından toz qalxdı.

Qadınlar guruldayan sənəkləri böyürlərində tutub çaydan qayırdılar.

Sənin xalxalların cingildəyir və köpük bardağın ağzından aşib-daşırdı.

Səhər ötüb-keçirdi, mən sənə yaxınlaşmadım.

* * *

Artıq günortadan keçmiş, bambuk budaqları küləkdən xışıldayanda, mən yol ilə gedirdim, özüm də bilmirdim nə üçün.

Mail kölgələr çəkilib gedən işığın ayaqları altında ağuşlarını açmışdılar.

Koeller nəğmə oxumaqdan yorulmuşdular.

Mən yol ilə gedirdim, özüm də bilmirdim nə üçün.

Suyun sahilindəki daxmanın üzərinə qol-budaqlı ağacın kölgəsi düşmüşdür.

Orada bir qadın işləyir və ayaqlarındakı xalxalların səsi bu guşəni musiqi ilə doldurmuşdu.

Mən daxmanın qarşısında durdum, özüm də bilmirdim nə üçün.

Əyri-üyrü dar cıgır bir çox xardal tarlaları və manqo meşələri içindən keçib-gedir.

Bu cıgır çay körpüsünün yanındakı bazarın və kənddəki ibadətğahın yaxınlığından keçir.

Mən həmin daxmanın qarşısında durdum, özüm də bilmirdim nə üçün.

Çox-çox illər bundan əvvəl coşqun bir mart günü baharın pıçılısı belə yorucu idi və manqo ağacının çiçəkləri tozlu yola səpəlirdi.

Axışan dalğalar körpünün pillələrinə qoyulmuş mis qabı yalayır.

Mən bu coşqun mart günü barəsində düşünürəm, özüm də bilmirəm nə üçün.

Kölgələr qatılaşır və mal-qara öz ağullarına qayıdır.

İşıq bomboş çəmənlərdə bozarmağa başlayır və kəndlilər çay qırağında bərə gözləyirlər.

Mən yenə ağır-ağır gedirəm, özüm də bilmirəm nə üçün.

* * *

Mən, öz ətrindən divanə olub, meşənin toranlılığında qalan bir maral kimi qaçırım.

Bu gecə – mayın çiçəklənmə gecəsi, meh cənubun nəfəsidir.

Mən yolumu azıram, sərgərdan gəzirəm. Tapa bilməyəcəyimi axtarıram, axtarmadığımı tapıram.

Arzumun surəti qəlbimdən çıxıb, rəqs edə-edə qarşımda cılvələnir.

Parlaq xəyal sürətlə uzaqlaşır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən onu tutmaq istəyirəm, o, məndən qaçır və məni yolundan azdırır.

Mən tapa bilməyəcəyimi axtarıram, axtarmadığımı tapıram.

* * *

Əllər əllərə sarmaşır, gözlər gözlərin içində qərq olur, – qəlblərimizin hekayəti belə başlanır.

Aylı bir mart gecəsi; havada xına kollarının şirin qoxusu; mənim neyim yerdə, sənin hördüyün çiçək çələngi natamam qalmış.

Məhəbbətimiz nəğmə kimi sadədir.

Sənin zəfəran rəngli örtüyün gözlərimi məst edir.

Mənim üçün hördüyün yasəmən çələngi qəlbimi qürurla doldurur.

Bu bir oyundur, – bir-birimizə bir şeyi veririk, sonra alırıq, göstəririk, yenə gizlədirik. Gülümsəmələr də, yüngül çəkingənlik də, faydasız mübarizənin gözəlliyi də...

Eşqimiz nəğmə kimi sadədir.

Nə indidən kənar sirlərimiz var, nə əlçatmaz arzularımız, nə məftunluğa meyilimiz, nə zülmətin dərinliklərində sərgərdanlığımız.

Məhəbbətimiz nəğmə kimi sadədir.

Biz sözdən əbədi sükuta keçmirik; əllərimizi ümiddən kənar boşluğa uzatmırıq.

Bir-birimizə verib-aldığımız bizə kifayətdir.

Biz sevincimizin axırına çıxmamışıq ki, şərabdan iztirab çəkək.

Eşqimiz nəğmə kimi sadədir.

* * *

Onların ağacında ötən sarıköynəyin nəğməsi qəlbimi sevinclə coşdurur.

İkimiz də bir kənddə yaşayırıq, ikimiz də buna sevinirik.

Onun iki sevimli quzusu bizim bağın kölgəliyində otla-
mağa gəlir.

Onlar bizim arpa zəmimizə girdikdə, onları qucağıma alı-
ram.

Kəndimizin adı Qancanadır, çayımızın adı – Ancana.

Mənim adımlı bütün kənd bilir, onun adı – Rancana.

Aramızda yalnız bir tarla var.

Bizim meşədə yuva salmış arılar bal toplamağa onların
meşəsinə uçar.

Onların körpüsünün pillələrindən suya atılan çiçəklər
üzə-üzə bizim çimdiyimiz yerə gəlir.

Onların tarlalarından dərilmiş səbət-səbət quru çiçək
bizim bazara gətirilir.

Kəndimizin adı Qancanadır, çayımızın adı – Ancana.

Mənim adımlı bütün kənd bilir, onun adı – Rancana.

Onların evinə sarı gedən cıdır baharda manqo çiçəklə-
rinin ətri ilə dolur.

Onların kətanı yetişdikdə, bizim tarlada çətənə çiçəkləyir.

Onların evləri üstündə gülümsəyən ulduzlar sayrışan
ışıqları ilə bizi seyr edir.

Onların hovuzunu dolduran yağış bizim kadamba¹ meşə-
sini sevindirir.

Kəndimizin adı Qancanadır, çayımızın adı – Ancana.

Mənim adımlı bütün kənd bilir, onun adı – Rancana.

* * *

Cüt bacı suya gedəndə, bu yerə çatdıqda gülümsünür-
lər.

Yəqin bilirlər ki, onlar suya getdikdə, həmişə burada ağac-
ların arxasında kimsə durur.

Bacılar bu yerdən keçdikdə, nəşə pıçıldasirlər.

Yəqin onlar suya getdikdə həmişə ağacların arxasında
duran adamın sirrini bilmişlər.

¹ Kadamba – yağışlar mövsümündə narıncı çiçək açan ağac

Onlar bu yerə çatdıqda, səhəngləri birdən əyilir və yerə su çilənir.

Yəqin duyublar ki, onlar suya getdikdə, həmişə ağac-
ların arxasında duran adamın ürəyi çırpır.

Bacılar bu yerə çatdıqda, bir-birinə baxıb gülümsünürlər.

Onların yeyin-yeyin hərəkət edən ayaqlarında da bu təbəssüm duyulur və bu təbəssüm, onlar suya gedəndə həmişə ağac-
ların arxasında duran adamın fikirlərini alt-üst edirlər.

* * *

Sən, çiyində dolu səhəng, çay boyunca cıgırla gedirdin.

Birdən başını döndərüb yellənən örtüyünün altından mənə baxdın, nə üçün?

Qaranlıqda parlayan bu baxış titrək suyun üzünü rəşələndirən, kölgəli sahillərə doğru uçan meh kimi mənə sarı əsdi.

Bu baxış axşam uça-uça otağın bir pəncərəsindən girib, o biri pəncərəsindən çıxan və gecənin qoynunda yox olan bir quş kimi mənə sarı uçub gəlmişdi.

Sən dağlar ardındakı ulduz kimi görünməzsən, mən isə yolda qalmış bir yolçuyam.

Axı sən, çiyində dolu səhəng çay boyunca cıgırla gedəndə, birdən üzünü döndərüb yellənən örtüyün altından bir an mənim üzümə niyə elə baxdın?

* * *

O, hər gün gəlir, gedir.

Get ona mənim hörüklərimdən bir çiçək ver, dostum. Soruşsa ki kim göndərüb, yalvarıram, mənim adımları çəkməyəsən, – axı o yalnız gəlir, gedir. O, ağacın altında yerə oturur. Həmin yerə çiçəklər və yarpaqlar səpələ, dostum. Onun gözləri qəmgindir, mənim qəlbimi də qəmləndirir. O, ürəyində olanı demir, yalnız gəlir, gedir.

Nə üçün boş-boş oynaya-oynaya suyu dalğalandırır və
oğrun-oğrun yola baxırsan.

Səhəngini doldur və evə get.

Səhər saatları keçir, – tutqun sular axıb-gedir.

Dalğalar boş-boş oynaya-oynaya bir-biri ilə pıçıldaşır,
gülüşür.

Odur, göyün bir kənarında, aşırımın üzərində buludlar
toplaşır.

Onlar getmir, sənin üzünə baxıb gülümsünürlər.

Səhəngini doldur, evə get.

* * *

O gənc yolçu sübh açılında, mənim qarıma gəlməyi nə
üçün arzulamışdı?

Mən evimə girib-çıxanda hər dəfə onun yanından ötü-
rəm və ona baxmaya bilmirəm.

Bilmirəm onunla danışım, ya susum? O, mənim qarıma
gəlməyi nə üçün arzulamışdır?

İyul ayında buludlu gecələr qaranlıq olur; payızda səma
zərif mavi rəngə bürünür. Yaz günlərini incə meh cuşa gətirir.

O, hər dəfə öz nəğmələrinə yeni-yeni səslər hörür.

Mən işimdən ayrılıram, gözlərimi duman bürüyür. Görə-
sən, o mənim qarıma gəlməyi nə üçün arzulamışdır?

Ürək sirrini gizlətmə, dostum!

Onu aç, mənə söylə, yalnız mənə söylə, gizlincə.

Nə üçün belə incə-incə gülümsünürsən, bunu yavaşca
mənə pıçılta: bu sirri qulağım yox, qəlbim eşidər.

Gecə qaranlıq, ev səssiz-səmirsiz, quşların yuvaları da
yuxuda.

Axmayan göz yaşları arxasından, çəkingən təbəssümlər
arxasından, dadlı həyə və iztirab arxasından öz ürək sirrini
aç, mənə söylə.

* * *

O qız yeyin-yeyin yanımdan ötəndə paltarının ətəyi mənə toxundu.

Qəlbin məchul adasından birdən ilq bahar nəfəsi duyuldu.

Bu bir anlıq təmasın rəşəsi, küləyin qovduğu qopmuş bir çiçək ləçəkciyi kimi bir anda bütün varlığımıza yayılıb yox oldu.

Bu təmas o qızın vücudunun nəfəsi və qəlbinin pıçılısı kimi qəlbimin dərinliklərinə nüfuz etdi.

* * *

Nə üçün oturub, boş-boşuna oynaya-oynaya xalxallarını cingildədirsən?

Səhəngini doldur. Evə getmək vaxtıdır.

Nə üçün boş-boş oynaya-oynaya suyu dalğalandırır və oğrun-oğrun yola baxırsan?

Səhəngini doldur və evə get.

Dalğalar boş-boş oynaya-oynaya bir-biri ilə pıçıldaşır, gülüşür.

Odur, göyün bir kənarında, aşırımın üzərində buludlar toplaşır.

Onlar getmir, sənin üzünə baxıb gülümsünürlər.

Səhəngini doldur, evə get.

* * *

– Yaxın gəl, ey gənc, söylə, gözlərindəki o coşqun həyəcan nədəndir?

– Bilmirəm o yabanı xaşxaş şərəbi necə şərəbdı, – mən ondan içdim, gözlərimdəki coşqun həyəcan ondandır.

– Ah, ar olsun!

– Nə olar ki, adamların kimisi müdrək, kimisi divanə, kimisi ehtiyatlı, kimisi qayğısız olur! Gözlər var ki, gülür, gözlər var ki, ağlayır, mənim gözlərimdə də coşqunluq var.

– Ağac altında, kölgədə niyə hərəkətsiz durubsan, ey gənc?
– Qəlbimin ağırlığına ayaqlarım tab gətirmir, odur ki kölgədə hərəkətsiz durmuşam.

– Ah, ar olsun!

– Nə olar ki, adamlardan kimisi öz yolu ilə qıvraq-qıvraq addımlayır, kimisi ağır-ağır gedir, kimi azaddır, kimi buxovlanmış... Mənim ayaqlarım isə qəlbimin ağırlığına tab gətirmir.

* * *

– Mən yalnız sənin lütf edib verdiklərini qəbul edirəm. Artıq heç nə istəmirəm.

– Bəli, bəli, mən sizin kimi müti dilənçiləri yaxşı tanıyıram; üz verəndə, astar da istəyirsiniz.

– Mənə bircə çiçək də verə bilsəydiniz, onu köksüm üstə gəzdirərdim.

– Bəlkə, o çiçək tikanlı oldu?

– Mən tikandan qorxmuram.

– Bəli, bəli, mən sizin kimi müti dilənçiləri yaxşı tanıyıram; üz verəndə, astar da istəyirsiniz.

– Sən, ey xanım, mənə bircə dəfə nazla baxsaydın, ömrümü, hətta öləndən sonra da bəxtiyar edərdin.

– Bəlkə, o baxış sərt oldu?

– Onu mən öz yaralı qəlbimdə bəslərəm.

– Bəli, bəli, mən sizin kimi müti dilənçiləri yaxşı tanıyıram, üz verəndə, astar da istəyirsiniz.

* * *

– Məhəbbət qəm-qüssə də gətirsə, ona inan. Qəlbini ondan gizlətmə.

– Yox, ey dostum, yox, sözlərin dumanlıdır, başa düşə bilmirəm.

– Ey sevgilim, qəlb elə ona görə yaranmışdır ki, göz yaşları və nəğmələrə həsr edəsən.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Ah, ey dostum, yox, sözlərin dumanlıdır, başa düşə bil-mirəm.

– Sevinc şəh damcısı kimi bir anlıqdır, gülümsünən kimi tələf olur. Qəm-qüssə möhkəm və davamlıdır. Qoy sənin gözlərində kədərlə dolu məhəbbət yaşasın.

– Ah, dostum, yox, sözlərin dumanlıdır, başa düşə bil-mirəm.

– Lotos gün işığında çiçəklənir və hər şeyi itirir. Məgər o, qışın əbədi dumanları içərisində açmadan yaşamaq istəməzdimi?

– Ah, dostum, yox, sözlərin dumanlıdır, başa düşə bil-mirəm.

* * *

Sual dolu gözlərin qəmgindir. Ay dənizin dərinliklərini ölçmək istədiyi kimi, sənin gözlərin də qəlbimin dərinliklərinə dalmaq istəyir.

Mən heç bir şey gizlətmədən, bütün həyatımı sənə açdım. Bax buna görə də sən məni tanımırsan.

Əgər qəlbim cəvahir olsaydı, mən onu yüz parça edib, sənə boyunbağı düzəldərdim ki, sinəni bəzəsin.

Əgər qəlbim xırdaca zərif bir çiçək olsaydı, onu dərib sənə saçlarına taxardım.

Axı bu ürəkdir, ey sevgilim. Onun nə dibi var, nə sahili.

Sən bu səltənətin mülkəsi olsan da, onun həddini, hüdudunu bilmirsən.

Əgər o, bircə anlıq səfa olsaydı, sakit bir təbəssümlə qarşında çiçək açardı və sən onu görə bilər, bircə anda dərk edərdin.

Əgər o, yalnız cəfa olsaydı, dumduzu gözyaşı damcısına dönərdi. Ən gizlin sirrini sözsüz-sovsuz sənə açardı.

Axı bu məhəbbətdir, sevgilim.

Səfa və cəfa hədsiz-hüdudsuzdur, onun yoxsulluğu da, sərvəti də gəldi-gedərdi.

O sənə öz həyatı qədər yaxındır, amma onu heç bir zaman tam mənası ilə dərk edə bilməzsən.

* * *

Danış, ey sevgilim! Oxuduğun nəğməni sözlərlə anlat.
Gecə qaranlıq. Ulduzlar buludların altında yox olmuş.
Külək yarpaqlarda inləyir.

Mən hörüklerimi açıb tökəcəyəm. Göy plaş məni gecə kimi bürüyəcək. Sənin başını bağrıma basacağam, qoy bu xoş tənhalıqda qəlbin pıçıldasın. Mən gözlərimi yumub dinləyəcəyəm. Mən sənin üzünə baxmayacağam.

Sənin sözlərin qurtardıqda, biz dinməz-söyləməz oturaçağıq. Qaranlıqda yalnız ağaclar pıçıladaşacaq.

Gecənin rəngi solacaq. Səhər açılacaq. Biz bir-birimizin gözlərinin içinə baxıb, ayrı-ayrı cığırqlarla çıxıb gedəcəyik.

Danış, ey sevgilim! Oxuduğun nəğməni sözlərlə anlat.

* * *

Sən arzularımın səmasında süzən bir axşam buludusan.
Mən eşqimin cilvələri ilə səni rəngdən rəngə boyayıb, şəkildən şəklə salıram.

Narahat xəyallarım aləmində yaşayan sən, bütün varlığınla yalnız mənimsən.

Ayaqların arzularımın alovları içində qızılgül kimidir, sən mənim axşam nəğmələrimin sünbüllərini biçirsən.

Dodaqların çəkdiyim izzatların şərəbindən acı ehtirasdadır. Mənim tənha xəyallarımda yaşayan sən, mənimsən, bütün varlığınla mənimsən.

Ah, ey baxışlarımın dərinliyində yaşayan gözəl, ehtirasımın kölgələri hüzn kimi gözlərinə qonmuşdur!

Mən səni nəğmələrimin toruna salıb tutmuşam, ey sevgilim.

Ey mənim ölməz xəyallarımda yaşayan gözəl, sən mənimsən, bütün varlığınla mənimsən!

* * *

Bir çöl quşu olan qəlbim öz səmasını sənin gözlərində tapmışdır.

Bu gözlər səhərin beşiyi, bu gözlər ulduzlar səltənətidir.

Nəğmələrim onların qəlbində itib-batır.

İcazə ver, mən o səmada, onun tənha ənginliklərində süzüm.

İcazə ver, yalnız onun buludlarını yarıb, qanadlarımı açaraq onun günəşinin parıltısında süzüm.

* * *

Söylə görüm: bütün bunlar doğrudurmu, sevgilim, bütün bunlar doğrudurmu?

Bu gözlər şimşək çaxanda sinəmdəki qara buludlar fırtına kimi səslənir.

Doğrudanmı, mənim dodaqlarım ilk məhəbbətin açılmış çiçəyi kimi şirindir?

Doğrudanmı, əl-ayağımda keçmiş may aylarının izləri qalmışdır?

Doğrudanmı, ayaqlarım toxunanda, yer arfa kimi səslənir? Doğrudanmı, məni görəndə, gecənin gözlərindən şəhərdə damcılayır? Doğrudanmı, səhərin işığı bədənimə bürüyəndə, sevincindən cəlvələnir?

Bu doğrudurmu, doğrudurmu ki, sənə eşqin məni axtara-axtara, tək-tənha əsrlərdən və dünyalardan keçib gəlmişdir?

Doğrudanmı, nəhayət, sən məni tapdıqda arzuların mənim incə sözlərimdən, gözlərimdən, dodaqlarımdan, saçlarımdan dalğalarından kam alıb dincəlmişdir?

Deməli, doğrudur ki, mənim alnımda faniyyətin siri nəqş olunmuşdur?

Söylə görüm, bütün bunlar doğrudurmu, sevgilim?

* * *

Ey məşuqum, mən səni sevirəm. Bu eşqimi mənə bağışla.
Mən yol azmış bir quş kimi tutulmuşam.

Qəlbim çırpınanda, üstündəki örtük düşdü, o, çılpaq qaldı.
Ey məşuqum, onu qayğıkeşlik örtüyü ilə ört və mənim eşqimi
bağışla.

Məni sevə bilməzsənsə, çəkdiyim iztirabı bağışla, ey sevgilim.

Mənə əyri-əyri baxma.

Mən öz guşəmə çəkilib qaranlıqda oturaram.

Çılpaq qalmış həyamı iki əlimlə örtərəm.

Üzünü məndən kənara çevir, ey sevgilim, çəkdiyim əzabı
mənə bağışla.

Məni sevirsənsə, sevincimi mənə bağışla.

Qəlbimi sədət seli alıb apararsa, mənim bu fəlakətli tən-
halığıma gülmə.

Mən sənin taxtına çıxıb, eşqimin zülmkarlığı ilə səni hök-
müm altına aldıqda, bir ilahə kimi sənə lütf etdikdə, mənim
qürurumun qarşısında itaətkar ol, ey sevgilim və sevincimi
mənə bağışla!

* * *

Ürəyini mənə açmadan getmə, ey sevgilim.

Mən bütün gecəni yatmamışam, indi budur, gözlərim
yuxusuzluqdan yumulur.

Qorxuram ki, yuxuya gedib səni itirərəm.

Ürəyini mənə açmadan getmə, ey sevgilim.

Mən yerimdən sıçrayıb əllərimi uzadıram ki, sənə toxun-
sun. Öz-özümdən soruşuram: "Bu yuxudurmu?"

Ah, sənin ayaqlarını məhəbbətimin toruna salıb, qəlbi-
min yaxınlığında saxlaya bilsəydim!

Ürəyini mənə açmadan getmə, ey sevgilim.

* * *

Səni çox tez tanımayım deyə, mənimlə oynayırsan, ey xanım.

Göz yaşlarını gizlətmək üçün qəhqəhələrinlə gözlərimi qamaşdırırsan.

Bilirəm, sənin hiylələrini bilirəm,
Sən ürəyindəkini heç vaxt deməzsən.

Sənin qiymətini bilməyim deyə, min yolla məndən qaçırsan. Səni camaatın içində itirməyim deyə bir kənardə durursan.

Bilirəm, sənin hiylələrini bilirəm.
Heç vaxt istədiyın cıgırla getməzsən.

Sən başqalarına görə çox şey istəyirsən, ona görə də dinmirsən.

Hədiyyələrimi şıltaq bir qayğısızlıqla rədd edirsən! Bilirəm, sənin hiylələrini bilirəm, – heç vaxt istədiyın şeyi almazsan.

* * *

Oğlan pıçıldadı: “Sevgilim, gözlərini qaldır!”

Acıqlanıb dedim: “Çıx get!” Amma getmədi.

O durub əllərimdən tutdu. Mən dedim: “Əl çək məndən!” Amma əl çəkmədi.

Qulağıma sarı əyildi, ona baxıb dedim: “Axı ayıbdır!” Yerindən tərpənmədi.

Dodaqları yanağıma toxundu. Diksinib dedim: “Həddini aşırısan ha!” Amma utanmadı.

Saçlarıma bir çiçək taxdı. Dedim: “Nahaq yerə!” Hərə-kətsiz durdu.

Boynumdan həmailimi çıxarıb getdi. İndi ağlayıb öz qəlbimdən soruşuram: “Bəs niyə qayıdıb gəlmir?”

* * *

“Ey gözəl qız, təzə çiçəklərdən hördüyün çələnglə mənim boynumu bəzərsənmi?”

“Bəli, ancaq bil ki, mənim hördüyüm çələng çoxları üçündür. Bu onu yalnız bircə anlığa görənlər, hələ naməlum ölkələrdə və şairin nəğmələrində yaşayanlar üçündür.

Məndən qəlb əvəzinə qəlb istəmək artıq gecdir!

Bir zaman vardı ki, həyatım açılmamış çiçəyə bənzərdi, – bütün ətri dərinliklərində idi.

İndi bu ətir geniş yayılıb uzaqlara səpələnmişdir.

Onları yenidən bir yerə toplayıb gizlədəcək sehri kim bilir?

Mənim qəlbim o dərəcədə mənim deyildir ki, onu bir adama verə bilim, – o çoxlarına verilmişdir”.

* * *

Sevgilim, bir gün vardı ki, sənin şairin böyük bir dastan gəmisini suya salmağa hazırlayırdı.

Əfsus, mən ehtiyatsız oldum və həmin gəmi sənin ayaqlarındakı xalxallara toxunub tələf oldu.

O parçalanıb min nəğməyə çevrildi və sənin ayaqların altına səpələndi.

Onun keçmiş savaşı dastanlarından ibarət olan bütün yükü dalğaların arasına səpələndi, göz yaşlarında islanıb tələf oldu.

Sən bu itkimin əvəzini verməlisən, sevgilim.

Əgər mənim öləndən sonra əbədi şöhrət qazanmaq haqqım itibsə, – mənə sağ ikən ölümsüzlük bəxş elə.

Mən nə itkimə yas saxlayaram, nə də səni təqsirkar bilərəm!

* * *

Bütün günü çələng hörməyə çalışıram, amma çiçəklər əlimdən sürüşüb düşür.

Sən oturub sınaycı nəzərlərlə oğrun-oğrun məni izləyirsən.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Gizlin hiyləgərlik edən o gözlərdən soruş, təqsir kimdədir?
Nəğmə oxumaq istəyirəm, bir şey çıxmır!

Sənin dodaqlarında gizlin bir təbəssüm oynayır, mənim müvəffəqiyyətsizliyimin səbəblərini o təbəssümdən soruş.

Qoy sənin gülən dodaqların söyləsin ki, mənim səsim lotos çiçəyinin piyaləsində sərməst olmuş arı kimi necə susdu?

Artıq axşamdır, çiçəklərin öz ləçəkciqlərini yuman vaxtıdır.

İcazə ver, yanında oturum və dodaqlarıma əmr et ki, ulduzların tutqun işığında, sükut içində nə etmək olarsa, onu etsin.

* * *

Mən yanına vidalaşmağa gələndə, gözlərində inanmazlıq təbəssümü yaranır.

Mən bunu elə tez-tez etmişəm ki, güman edirsən, tez qayıdıb gələcəyəm.

Sözün düzü, mənim özümə də elə gəlir.

Çünki yaz günləri təkrar-təkrar qayıdır; ay batıb yenə də çıxır; çiçəklər hər il budaqlarda öz vaxtında açılır, solur. Deməli, bəlkə, mən də yalnız qayıtmaq üçün vidalaşırım.

Amma bu yanlışlığın qabağını bir qədər al; onu amansız tələsikliklə qovma.

Mən deyəndə ki, səni həmişəlik tərک edirəm, bunu bir həqiqət kimi qəbul et və qoy göz yaşsı bir anlığa gözlərinin tünd fəzasını dumanlandırınsın.

Sonra mən qayıdası olsam, istədiyini kimi, hiyləgərcəsinə gül.

* * *

Mən qəlbimdə sənin üçün bəslədiyim ən qiymətli sözü söyləmək həsrətilə yanırım, amma cürət eləmirəm, qorxuram ki, gülərsən.

Buna görədir ki, öz-özümə gültürəm və sirrini zarafat kimi israf edirəm.

Mən ürək dərdlərimi nəzərə almıram, qorxuram, sən də belə edərsən.

Mən qəlbimdə sənin üçün bəslədiyim ən səmimi sözləri söyləmək həsrəti ilə yanırım, amma cürət eləmirəm, qorxuram ki, inanmazsan.

Bax buna görə də onları yalan şəklinə salıb, olmayan şeyləri sənə söyləyirəm.

Mən öz dərdlərimi gülünc edirəm, qorxuram, sən də belə edərsən.

Mən ürəyimdə sənin üçün bəslədiyim ən qiymətli sözləri söyləmək həsrəti ilə yanırım, amma cürət eləmirəm. Qorxuram ki, onlara layiqi qiymət verilməz.

Bax buna görə də sənə layiq olmayan adlar qoyub, öz kobud qüvvəmlə öyünürəm.

Mən səni təhqir edirəm, çünki qorxuram sən heç bir zaman iztirabın nə olduğunu bilməzsən.

Mən sənin yanında dinməz-söyləməz olmaq istəyirəm, amma cürət eləmirəm, qorxuram ki, dodaqlarım ürək sirrimi açar.

Bax buna görə də mən çərənləyirəm və boş sözlərlə qəlbimin sirrini gizlədirəm.

Mən öz iztirabımla amansız rəftar edirəm, qorxuram ki, sən də belə edərsən.

Mən səndən uzaqlaşmaq həsrəti ilə yanırım, amma cürət eləmirəm, qorxuram ki, qorxaqlığımı başa düşərsən.

Bax buna görə də mən başımı qürurla qaldırır və sənin yanına saymazyanə gəlirəm.

Sənin gözlərinin əbədi baxışları mənim iztirablarımı daim təzələyir.

* * *

Ey misilsiz sərxoş dəli!

Onda ki qapıları taybatay açıb, camaatın gözü qabağında əzilib-büzülürsən;

Onda ki gecənin ərzində heybən boşalır və ağıla, zəkaya istehza edirsən;

Onda ki qərribə yollarda veyllənib, yaramaz şeylərlə əylənirsən;

Hər cür sağlam düşüncəni saymırsan;

Onda ki fırtına qarşısında öz yelkənini açıb sükanını iki parça edirsən, –

Bax onda mən sənə yoldaşam, – mən də doyunca içə-rəm, qoy bütün dünya batsın!

Mən gecələrimi, gündüzlərimi daim ağıllı, düşüncəli qonşular arasında heçə-puçə çıxarmışam.

Çox-çox elm öyrənməkdən saçlarım ağarıb, çox-çox oyaq qalmaqdan gözlərim qaranlıq gətiribdir.

Mən illər uzununu qırıntılar, tör-töküntülər toplamışam.

Gəl onları darmadağın edib üstündə atılıb-düşək, oynayaq, onların külünü göyə sovuraq.

Çünki bilirəm, mənim bütün biliklərimin ən yüksək zirvəsi budur – doyunca iç, qoy dünya batsın.

Qoy bütün məlun şübhələrim yox olsun, qoy mən tamamilə yoldan azım.

Qoy yüngül xasiyyətliyin coşqun küləyi əsib mənim lövbərini qoparsın.

Dünya adlı-sanlı, işlək, faydalı və ağıllı adamlarla dopdoludur.

Kimi asanlıqla irəlidə gedir, kimi təvazökarlıqla arxada gəlir.

Qoy onlar xoşbəxt olsunlar, məsud yaşasınlar, mən isə ağılsızam, bir heçəm.

Çünki bilirəm bütün zəhmətlərin nəticəsi budur – doyunca iç, qoy dünya batsın.

And içirəm ki, bundan sonra ləyaqətli adamlarla bir cərgədə olmağa çalışmayacağam.

Öz alimlik vüqarımı, doğruluq və əyrilik barəsindəki düşüncələrimi bir kənara atacağam.

Xatirələr camını qırıb, göz yaşımın son damcısını qurudacağam.

Qəhqəhələrimi şərab köpükləri ilə coşdurub alovlandıracağam.

Ədəb-ərkan və ariflik şəhadətnaməsini parça-parça edib tullayacağam.

Öz-özümə əhd edəcəyəm – doyunca iç, qoy dünya batsın.

* * *

Yox, dostlar, yox, mən heç bir zaman rahib ola bilməyəcəyəm, – nə istəyirsiniz deyin.

Əgər o xanım da mənimlə birlikdə əhd-peyman etməzsə, mən heç bir zaman rahib olmayacağam.

Qərarım qətidir: sadə bir sığınacaq və özümə ah-zar yoldaşı tapmayınca, heç bir zaman rahib olmayacağam.

Yox, dostlar, yox, əgər meşədə, onun cazibəli kölgəliyində cingiltili gülüş səsləri yoxsa, külək sarı pləşin ətəyini yeləndirmirsə, sakit pıçılı sükutu daha da dərinləşdirmirsə, mən heç zaman öz evimi-ocağımı atıb, meşənin dərinliklərinə gedən deyiləm.

Yox, mən heç zaman rahib olmayacağam.

* * *

Ey müqəddəs ata, bir cüt günahkar insanı əfv elə. Bu gün bahar küləkləri coşqun həmlələrlə axışıb gəlir. Toz qaldırıb ölü yarpaqları və sənin bütün öyüd-nəsihətini süpürüb-aparır.

Ey ata, demə ki, bu həyat boş-boşuna vurnuxmadır.

Çünki biz ölümlə qarşılıqlı müqavilə bağlamışıq, bir neçə saatlığa da olsa, ölümdən möhlət almışıq.

Əgər padşahın qoşunları bura gəlib dəhşətlə üzərimizə yerisə, biz təəssüflə başımızı yırğalayıb deyərik ki, qardaşlar, bizə mane olursunuz. Əgər bu hay-küylü əyləncə sizə

lazımsa, gedin, başqa bir yerdə silah oynadın. Çünki yalnız bir neçə an üçün biz ölümdən icazə almışıq.

Əgər dinc və mehriban adamlar bura gəlib dövrəməzə yığışsalar, biz itaətlə onlara baş əyib deyərik: “Belə hədsiz bir səadət bizi utandırır. Məskənimiz olan bu namütənahi səma da bizə dar gəlir. Çünki baharda bol-bol çiçəklər açır və arılar uçuşduqca, qanadları bir-birinə toxunur. Yalnız ölümsüzlərin yaşadığı səma da bizə çox-çox dardır”.

* * *

Yola düşməli olan qonaqlara yaxşı yol arzula və ləpirlərini süpürüb hamarla.

Sənə yaxın, səmimi və sadə olan şeyi gülümsünə-gülüm-sünə bağına bas.

Bu gün ölümdən xəbərsiz olan xəyalatlar ziyafətidir.

Qoy sənin gülüşün dalğalar üzərində işığın cıvələnməsi kimi ölçülüb-biçilmədən şən olsun.

Qoy sənin həyatın ağac yarpağındakı şəh damcısı kimi zaman həddində cıvələnsin.

Öz rübabından iti, coşqun ahənglər ucalt.

* * *

Sən məni tərək edib, öz yolunla getdin.

Güman edirdim ki, sənə yas saxlayacağam, sənin nəğmələr qızılından hörülmüş, çərçivəyə salınmış yeganə surətini qəlbimdə saxlayacağam.

Amma əfsus, ey mənim uğursuz taleyim, axı həyat bir an qədər qısadır.

İllər ötdükcə, gənclik gəlib-gedir, bahar günləri öləri çiçəklərin ömrü qısadır, ağıl bizə söyləyir ki, ömür şanagül-lə üzərinə qonan şəh kimidir.

Mən bütün bunlardan necə əl çəkim və məndən üz döndərib gedən o qızın ardınca baxım! Bu, kobudluq və düşüncəsizlik olardı, – axı ömür bir an qədər qısadır.

Elə isə, ey mənim yağmurlu gecələrim, gurultulu addımlarla keçib-gedin. Ey mənim qızılı payızım, gül, əylən. Ey bolbol busələr bəxş edən qayğısız aprel, gəl yetiş.

Siz də gəlin keçin, siz də.

Ey sevgililər, bilirsiniz ki, biz öləcəyik.

Artıq öz payını almış bir adamın xatirinə öz qəlbinizi parçalamaq ağıllı işdirmi? Axı ömür bir an qədər qısaadır.

Bir guşədə oturub xəyala getmək, mənim bütün varlığımın sənə aid olduğu barəsində şeirlər qoşmaq çox xoşdur.

Öz qəm-qüssə aləminə qərq olub, heç bir təsəlli ummaq qəhrəmanlıqdır.

Ancaq budur, gənc bir çöhrə qapımdan boylandı və gözləri gözlərimin içinə baxdı.

Mənə yalnız bu qalır ki, göz yaşlarımı silim, nəğmələrimi yenidən kökləyim.

Axı ömür bir an qədər qısaadır.

* * *

İndi ki istəyirsən, nəğmələrimi kəsərəm.

İndi ki ürəyİN çırpınır, sənə sarı baxmaram.

İndi ki gəzməyə çıxanda səni birdən-birə qorxu basır, dönüb başqa yol ilə gedərəm.

İndi ki mənim yanıda çələng hörməyə utanırsan, sənİN tənha bağçana baxmaram.

İndi ki sular həddən artıq coşqun və dalğalıdır, öz qayığımlı başqa sahilə sürərəm.

* * *

Məni öz munis buxovlarından azad elə, ey sevgilim! –
Yətər bu busə şərabi.

Ağır duman qəlbimi sıxır.

Səhər günəşinə qapıları aç.

Mən nəvazişlərinin dalğalarında yolumu azıb sənİN ağuşunda qərq olmuşam.

Məni öz sehrələrindən azad elə, mərdliyimi mənə qaytar
ki, öz azad qəlbimi sənə bəxş edə bilim.

* * *

Mən qızın əllərindən tutub onu bağrıma basıram.
Onun gözəllikləri ilə ağuşumu doldurmağa çalışıram,
busələrindən xoş təbəssümünü oğurlamaq, baxışlarımla onun
qara gözlərinin baxışlarını içmək istəyirəm.

Ah, bu mümkündürmü? Göyün maviliyini kim ala bilər!
Mən onun gözəlliyini tutmaq istəyirəm. O, məndən qaçır,
əlimdə yalnız bədəni qalır.

Mən yorğun və aldanmış halda geri çəkilirəm.

Yalnız ruha müyəssər olan çiçəyə bədən təmas edə bilərmi!

* * *

Ey sevgilim, qəlbim gecə-gündüz sənənlə görüşmək həsrətindədir; elə bir görüş ki, hər şeyi udan ölümə bərabərdir.

Məni fırtına kimi darmadağın elə; nəyim varsa al; rüyalarını dağıt. Arzularımı oğurla. Məni kainatımdan məhrum elə.

Bu tar-mar zamanı, qəlbim son ümidi ilə qoy biz yalnız gözəlliyə çevrilək.

Heyhat, mənim arzularım əbəddir!

Bu birləşmək ümidi səndən başqa harada mümkündür, ilahi!

* * *

Bəli, son nəğməni qurtar və ayrılacaq.
Artıq gecə yoxa çıxdıqda, mən gecəni unuduram.
Kimi qucaqlamağa çalışacağam? Rüyaları əsla əsir etmək olmaz.

Mənim acgöz qollarım boşluğu bağrıma basır və bu boşluq ürəyimi bərk ağrıdır.

* * *

Çıraq niyə söndü?

Mən onu küləkdən qorumaq üçün plaşımınla üstünü ört-
düm, – bax buna görə də çıraq söndü.

Çiçək niyə soldu?

Mən onu acgözlüklə bağrıma basdım, – bax buna görə
də çiçək soldu.

İrmaq niyə qurudu?

Mən onun qabağını kəsib gölməçə düzəltdim ki, işimə
yarasın, – bax buna görə də irmaq qurudu.

Rübabın simi niyə qırıldı?

Mən ondan qüvvəsindən kənar səslər çıxarmaq istədim,
– bax buna görə də sim qırıldı.

* * *

Nə üçün baxışınla məni utandırırısan?

Mən qarına bir dilənçi kimi gəlməmişəm.

Yalnız bağçanın barısından kənardadır, həyətinin yanında
durmuşam.

Nə üçün baxışınla məni utandırırısan?

Mən sənin bağından nə bir gül, nə bir meyvə dərməmişəm.

Mən hər yoldan ötənin dura biləcəyi yol ağzındaki köl-
gədə fağır-fağır durmuşam.

Amma gül dərməmişəm.

Bəli, ayaqlarım yorulmuş və yağmur sel kimi yağır.

Əyilən bambukların arasında külək vıyıldayır.

Buludlar pozulmuş qoşun kimi göy üzündə qaçır.

Ayaqlarım yorulmuşdur.

Bilmirəm sən mənim barəmdə nə düşünürdün və qarın
ağzında kimi gözləyirdin.

Şimşəklərin parlıtması sənin zənn ilə baxan gözlərini qamaş-
dırdı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Sənin qaranlıqda məni tanıya biləcəyini ağılıma gətirədimmi?

Bilmirəm mənim barəmdə sən də düşünürdün?

Gün gəlib keçdi və yağış ara verdi.

Mən sənin bağının ağacları altından çıxıb gedirəm, otların içindəki məskənimə tərək edirəm.

Hava qaralır; qapılarını bağla.

Mən öz yolumla gedərəm. Gün gəlib-keçdi.

Bazarın qurtardığı belə gec bir vaxtda, əlində səbət, hara tələsirsən?

Hamı öz yükünü götürüb evlərinə dağılmışdır; ay ağacların arasından kəndi seyr edir.

Bədəni çağıran səslərin əks-sədası qaranlıq sulara, vəhşi ördəklərin yatdığı uzaq göllərə yayılır.

Bazarın boşaldığı belə gec bir vaxtda, əlində səbət, hara tələsirsən?

Yuxu barmaqlarını dünyanın gözlərinə çəkmişdir.

Qarğa yuvaları susmuş, bambukun pıçılıtları kəsilmişdir.

Fəhlələr zəmilərdən qayıdır, öz həsirlərini həyətlərə sərilər.

Bazarın boşaldığı belə gec bir vaxtda, əlində səbət, hara tələsirsən?

* * *

Sən gedəndə günorta idi.

Günəş səmada üzürdü.

Sən gedəndə mən işimi qurtarıb, eyvanda tək-tənha oturmuşdum.

Əsən külək uzaq çəmənlərin ətrini gətirirdi.

Kölgəlikdə göyərçinlər durmadan quruldaşır, arılar vızıldağa-vızıldağa otağında uçuşub, mənə uzaq çöllərdən xəbər gətirirdilər.

Günortanın bürküsündə kənd yuxuya getmişdi. Yol bomboş idi.

Hərdən yarpaqlar xışıldayır, yenə sakitlik çökürdü.

Göy üzünə baxıb, onun lacivərd qoynunda, – kəndin günorta bürküsündə yuxuya getdiyi zaman eşitdiyim adın hərflərini görürdüm.

Mən saçlarımı hörməyi unutmuşdum. Tənbəl-tənbəl əsən meh yanağında saçlarımla oynayırdı.

Kölgəli sahillərdə çay sakit-sakit axırdı.

Tənbəl ağ buludlar hərəkətsizdi.

Mən saçlarımı hörməyi unutmuşdum.

Sən gedəndə günorta idi.

Yolun tozları isti idi, çöllərdən bürkünün nəfəsi duyulurdu.

Sıx yarpaqların arasında göyərçinlər quruldaşırdı. Sən gedəndə mən eyvanda tək-tənha idim.

* * *

Mən hər gün adi ev işləri ilə məşğul olanlardan biri idim.

Axı sən niyə məni seçdin, axı niyə məni bizim adi həyatımızın sakit damı altından alıb apardın?

İzhar olunmamış məhəbbət müqəddəsdir, o, qəlbin gizlin qaranlıqlarında qiymətli daş kimi parıldayır. Acgöz gün işığında o, solğun və sönük görünür.

Ah, sən bu pərdənin altından da mənim qəlbimə girdin, mənim çırpınan məhəbbətimi gün işığına çıxarıb, onun özünə gizlin yuva tikdiyi o qaranlıq guşəni əbədilik darma-dağın etdin.

O biri qadınlar olduqları kimi qaldılar.

Onlardan heç biri öz varlıqlarının dərinliklərinə nəzər yetirməyiblər və öz sirlərini özləri də bilmirlər.

Onlar qayğısızca gülüşür, ağlaşır, laqqırtı vurur və işləyirlər. Hər gün ibadətqaha gedib çraqları yandırır və çaydan su daşıyırlar.

Mən ümid edirdim ki, məhəbbətim məskənsiz qalıb utanmayacaq; amma sən məndən üz çevirdin.

Bəli, sənin yolun açıqdır; amma mənim geri qayıtmaq yolumu kəsdin, gecə-gündüz yumulmayan gözlərini mənə zilləmiş dünyanın qarşısında məni çılpaq qoydun...

* * *

Ey dünya, mən sənin çiçəyini dərdim! Mən onu bağrıma basdım, tikanları qəlbimə batdı. Gün qurtarıb hava qaraldıqda, gördüm ki, çiçək solmuş, yalnız yarpaqlar qalmışdır.

Ey dünya, sənin qoynunda hələ çox-çox ətirli, gözəl çiçəklər açılacaqdır!

Amma mənim daha onları dərmək vaxtım keçmişdir, gecənin qaranlığında daha güllərim yoxdur, yalnız yaraları qalmışdır.

* * *

Bir səhər bağça-bağda kor bir qız mənə şanagüllə yarpaqlarına bürünmüş bir çiçək həmaili verdi.

Həmaili boynuma saldım və gözlərim yaşla doldu.

Qızı öpüb dedim:

“Sən də çiçəklər kimi korsan.

Verdiyən hədiyyənin nə qədər gözəl olduğunu özün də bilmirsən”.

* * *

Ey qadın, sən yalnız Allahın yaratdığı deyilsən, həm də kişinin yaratdığısan; o, daim səni öz qəlbinin gözəllikləri ilə bəzəyir.

Şairlər xəyallarının qızıl tellərindən sənə paltar toxuyur; rəssamlar sənin şəklinə yeni, ölməz gözəlliklər əlavə edirlər.

Səni bəzəmək, geyindirmək, daha da gözəlləşdirmək üçün dəniz incisini, mədənlər qızılını, bağlar yayda çiçəklərini verir.

Kişilərin qəlblərinin arzusu sənin gəncliyinə parlaq boyalar vurmuşdur.

Sən həm xəyalsən, həm qadın.

* * *

Ey daşdan yonulmuş Gözəllik, sən həyatın çaxnaşma və səs-küyü içində hər şeyə yad, hər şeydən uzaq, dinməz və hərəkətsiz durubsan.

Sənə məftun olan böyük Zaman ayaqların altında oturub pıçıldayır: “Danış, ey sevgilim, danış, ey əbədi gəlinim, danış mənə!” Amma, ey hərəkətsiz gözəl, sənin səsin daşın içində gizlənmişdir.

* * *

Sakit ol, ey könül, qoy vidalaşma şirin olsun.

Qoy bu ölüm deyil, yalnız nəhayət olsun.

Qoy məhəbbət xatirata, cəfa nəğməyə çevrilsin.

Qoy göylərə uçuş yuvaya qayıtmaqla nəhayətlənsin.

Qoy sənin əllərinin son təması gecə çiçəyinin təması kimi zərif olsun.

Tələsmə, ey Gözəl, Nəhayət və Son sözlərini sükutla ifadə et.

Mən qarşında təzim edib, yolunu işıqlandırmaq üçün çırağımı qaldıraram.

* * *

Keçmiş həyatımda duyub tanıdığım məhəbbəti axtarmaq üçün qaranlıq rəya yoluna çıxdım.

Sevgilimin evi tənha küçənin axırında idi.

Onun sevimli tovuzu yüngül axşam mehinin nəvazişləri ilə mürgüləyir, göyərçinlər öz yuvalarında quruldamırdılar.

Sevgilim çırağını qapının ağzına qoyub qarşımda durmuşdu.

İri gözlərini qaldırıb mənə baxa-baxa, tutqun bir səsle soruşdu: “Necəsən, dostum?”

Cavab vermək istədim, amma dilimizi yadırgamış, unutmuşdum.

Mən hey düşünür, düşünürdüm; adlarımız yadıma düşmürdü.

Onun gözlərində yaşlar parıldadı. Sağ əlini mənə uzatdı. Mən əlini əlimə alıb, dinməz-söyləməz durdum.

Çırağımız axşam mehinin nəfəsindən alışıb alovlandı və söndü.

* * *

Getməlisənmi, ey yolçu?

Hələ gecənin ən qaranlıq vaxtıdır, meşənin üstünü zülmət almışdır.

Bizim eyvanda işıqlar yanır, çiçəklər təzədir və gənc baxışlar parıladaşır.

Məgər ayrılıq dəmi çatmışımı? Ey yolçu, getməlisənmi?

Biz yalvarışla, uzanmış əllərimizlə sənin ayaqlarından tutmayırıq.

Qarşında qapılar açıqdır. Yəhərlənmiş atın qapıda gözləyir.

Biz sənin yolunu kəsmək istəsək, yalnız nəğmələrlə kəsərik.

Biz səni saxlamaq istəsək, yalnız baxışlarımızla saxlamaq istərik.

Ey yolçu, biz səni saxlamaqda acizik. Gücümüz yalnız göz yaşlarımıza çatar.

Sənin baxışlarında necə sönməz bir alov yanır?

Sənin qanında necə coşqun bir hərarət var?

Səni qaranlıqdan çağırıb tələdirən hansı səsdir?

Sən səmada ulduzlardan necə dəhşətli bir sehr oxuyubsan ki, dilsiz və füsunkar gecə qəlbinə fərman kimi hökm edən bir xəbər vermişdir?

Əgər bu şən yığıncaq səni sevindirmirsə, ey iztirablı könül, əgər sən sakitlik istəyirsənsə, əmr et işıqlar sönsün, rübablar sussun.

Biz gecənin qaranlığında, yarpaqların xışıltısı altında oturarıq və yorğun ay sənin pəncərəyə solğun işıq saçır.

Gecənin dərinliklərindən səni hansı coşqun bir qəlb çağırır, ey yolçu?

* * *

Mən bütün günümü boğucu, bürkülü yolun tozları içində keçirdim.

İndi, budur, axşam sərinliyində karvansaranın qapısını döyürəm. Bura tərک edilmiş və xaraba qalmışdır.

Dəhşətli aşat¹ ağacı ac, əyri-üyrü rüşələrini söküк divarların yarıqlarına yaymışdır.

Bir zaman vardı ki, yolçular bura gəlib öz yorğun ayaqlarını yuyardılar.

Onlar yenicə doğmuş ayın solğun işığında həsirlərini yerə sərib, uzaq-uzaq ölkələrdən söhbət edərdilər.

Onlar səhər dincəlmiş, rahatlanmış halda qalxardılar, quşlar onları sevindirərdi, yol kənarında açılmış çiçəklər xırdaca başlarını əyib, onları dost kimi salamlayardı.

Amma mən qapıdan girdikdə, yanan bir çıraq görmədim.

Bir zamanlar burada yanmış axşam tonqallarının qara, hisli ləkələri kor gözlər kimi divarlardan mənə baxırdı.

Qurumuş gölün kənarındakı kolların içində ışıldaquşlar uçuşur, bambukların kölgəsi ot basmış cığırın üstünə düşmüşdü.

Mən keçirdiyim günün sonunda heç kəs tərəfindən qarşılanmayan bir qonaq idim.

Qarşımda uzun bir gecə, özüm yorğun.

* * *

Yenə də çağırırsan?

Artıq gecədir. Yorğunluq yalvaran bir məhəbbətin qolları kimi məni qucaqlayır.

Sən məni çağırırsan?

¹ *Aşat (oşot)* – müqəddəs əncir ağacı

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən günümü sənə verirəm, ey insafsız, amma sən gecəmi də əlimdən almaq istəyirsən?

Axı hər şeyin bir sonu olar, hamının gecə dincəlməyə haqqı var.

Gərək sənın səsin dincliyimi alıb qəlbimə sancılısın?

Məgər gecə sənın qapın ağzında öz yuxu musiqisini çalmırmı?

Məgər sənın amansız qüllən üzərində yüngül qanadlı ulduzlar doğmayırımı?

Məgər sənın bağçanda çiçəklər yerə sərlməyir, sakit-sakit ölüb getməyirmi?

Heç sakitlik bilməyən sən, mənı hey çağırmalısanı?

Eləsə, qoy məhəbbətin qəmgin gözləri boş-boşuna gözləsin və ağlasın.

Qoy bomboş evdə cıraq yana-yana qalsın.

Qoy bərə yorğun fəhlələri aparıb getsin.

Mən yuxumu qovub, sənın səsinə gəlməyə tələsirəm.

* * *

Ölüm qədər arıq, kilə saçlarını toz basmış, dodaqları tutqun qəlbi kimi möhkəm qısılmış, gözləri öz dişisini axtaran işıldaquşsayağı yanan azğın bir sərsəri iksir daşı axtarırdı.

Qarşısında ucu-bucağı görünməyən dəniz uğuldayırdı.

Gurultulu dalğalar ara vermədən gizlin xəzinələrdən danışıb, onların dilini anlamayan bu nadana gülürdü.

Onun, bəlkə də, heç bir ümidi qalmamışdı, amma dincəlməyi ağlına da gətirmirdi, çünki axtarış onun həyatının yeganə qayəsi olmuşdu.

Okean ağuşunu daim əlçatmaz səmaya açan kimi.

Ulduzlar əlçatmaz həddə çatmaq üçün daim dövr etdikləri kimi.

O da, kilə saçlarını toz basmış o divanə də tənha sahillərdə veyllənə-veyllənə, iksir daşı axtarırdı.

Bir dəfə bir kəndli uşaq ona yaxınlaşıb soruşdu:
– Söylə görüm belindəki bu qızıl zənciri haradan tapıbsan?

Divanə diksindi, – bir zaman dəmirdən olan həmin zəncir, doğrudan da, dönüb qızıl olmuşdu; bu, yuxu deyildi, amma o divanə bu dəyişikliyin nə vaxt baş verdiyini duymamışdı.

O, vəhşi bir hərəkətlə əllərini başına apardı, – of, necə olmuşdu, necə olmuşdu ki, özü də bilmədən belə bir müvəfəqiyyətə nail olmuşdu?

O, artıq vərdiş etmişdi, – yerdən daşları qaldırıb zəncirə toxundurur və bir dəyişiklik olub-olmadığına heç baxmadan daşı tullayırdı. Beləliklə, divanə iksir daşını həm tapmış, həm də itirmişdi.

Günəş qüruba enir, göy üzünü başdan-başa zər bürümüşdü.

Divanə taqətdən düşmüş, beli bükülmüş, qəlbi kökündən qoparılmış bir ağac kimi puç olmuş bir halda itirdiyi xəzinəni yenidən axtarmağa başladı.

* * *

Nə qədər ki, axşam ağır addımlarla gəlib, bütün nəğmələrin susması üçün işarə edirsə də;

Nə qədər ki, yol yoldaşların yuxuya getmiş və sən yorulmusansa da;

Nə qədər ki, qaranlıqda qorxu baş qaldırır və göy üzünü zülmət bürüyürsə də,

Yenə də, ey quşcuğaz, məni dinlə, – qanadlarını yumma, ey quşcuğazım!

Bu zülmət sıx yarpaqlı meşənin zülməti deyil, tutqun qara ilana bənzər coşmuş dənizdir.

Bu, yasəmən çiçəyinin oynaq rəngi deyil, – dalğaların ağartısıdır.

Of, hanı o günəşli sahil, hanı sənin yuvacığın?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Ey quşcuğaz, məni dinlə, – qanadlarını yumma, ey quşcuğazım!

Yolunu qaranlıq gecə kəsmiş, səhər şəfəqi qara pərdələrin ardındadır.

Ulduzlar nəfəslərini qısıb saatları sayır, solğun ay gecənin dərinliklərində üzür.

Ey quşcuğaz, məni dinlə, – qanadlarını yumma, ey quşcuğazım.

Sənin üçün nə ümid var, nə qorxu.

Nə söz var, nə çığırıtı, nə pıçılı.

Nə yuva var, nə yatacaq – məskən.

Yalnız iki qanadın var, bir də yolsuz-rizsiz səma.

Ey quşcuğaz, məni dinlə, – qanadlarını yumma, ey quşcuğazım!

* * *

Heç kəs əbədi deyil, heç nə əbədi qalmır, a qardaş. Bunu yadında saxla və sevin.

Həyatımız yalnız köhnə bir yük, yolumuz da yalnız uzun bir keçid deyil.

Şair eyni bir əbədi nəğmə oxumur.

Çiçək solur və ölür; amma onun sevindiridiyi adam çiçəyə əbədi yas saxlamır.

Qardaş, bunu yadında saxla və sevin.

Musiqiyə mükəmməllik vermək üçün arada tam fasilə vacibdir.

Həyat zərli kölgələrdə qərç olmaq üçün qüruba meyil edir.

Məhəbbət cəfa camını içmək və göz yaşları cənnətində təkrar dirilmək üçün oyundan ayırd edilməlidir.

Bunu yadında saxla və sevin, a qardaş.

Biz çiçəkləri dərməyə tələsirik ki, külək onları vurub dağıtmasın.

Biz busələri aldıqda qanımız coşur, gözlərimiz alışır-yanır, çünki ləngisək, onlar yox olar.

Həyatımız ehtiraslı, arzularımız hərarətlidir, çünki zaman vidalaşma zəngini çalır.

A qardaş, bunu yadında saxla və sevin.

Bizim bir şeyi almağa, qırıb yerə atmağa macalımız yoxdur.

Saatlar rüyalarını ətlələri altında gizlədib, sürətlə qaçaraq gedir.

Ömür qısadır; məhəbbət üçün yalnız azacıq günlər var.

Əgər bu, zəhmət və ya köləlik olsaydı, sonsuz olardı.

Bunu yadında saxla və sevin, a qardaş.

Gözəllik bizə xoş gəlir, çünki o da həyat kimi eyni ötəri, yeyin ahənglə rəqs edir.

Bilik bizim üçün qiymətlidir, çünki onu başa çatdırmağa vaxtımız yoxdur.

Əbədi Səmada hər şey tamamlanmış, başa çatdırılmışdır.

Dünyada aldanmış çiçəyi daim tərəvətli olur, – o da ölümdür.

A qardaş, bunu yadında saxla və sevin.

* * *

Mən qızıl maral ardınca düşmüşəm.

Gülün mənə, a dostlar, amma mən qaçan xəyalatın ardınca düşüb gedirəm.

Mən dərələrdən, təpələrdən aşırım, naməlum ölkələri gəzirəm, çünki qızıl maral ardınca düşmüşəm.

Siz bazara gedib, oradan azuqə ilə yüklənmiş qayıdır-sınız. Məni isə yurdsuz-yuvasız küləklər sehləmişdi; bilmirəm harada, nə zaman.

Ürəyimdə heç bir qayğı yoxdur; nəyim vardisa, uzaqlarda qalmışdır.

Mən dərələrdən, təpələrdən aşırım, naməlum ölkələrdə gəzirəm, – mən qızıl maral ardınca düşmüşəm.

* * *

Yadımdadır ki, uşaqlıqda bir gün axar suya kağız gəmi buraxmışdım.

Yağışlı bir iyul günü idi, mən təkdım, öz oyunumdan sevinir, özümü xoşbəxt sanırdım.

Axar suya kağız gəmi buraxmışdım.

Birdən qara buludlar sıxlaşdı, külək əsdi, bərk yağmur başladı.

Bulanıq sular sel kimi axdı, çay daşdı, mənim gəmimi batırdı.

Mən qəm-qüssə içində düşündüm ki, fırtına elə mənim xoşbəxtliyimi əlimdən almaq üçün qormuşdu. Onun bütün qəzəbi mənə qarşı idi.

İndi tutqun iyul günü uzanıb gedir, həyatımda oynadığım bütün oyunları, bütün uduzduğum oyunları xatırlayıram.

Mənimlə belə acı-acı əylənmiş taleyimə lənətlər yağdırarkən, birdən, çayda batmış kağız gəmimi xatırladım.

* * *

Gün hələ batmamış, çay sahilindəki bazarda alver hələ qurtarmamışdır.

Mən qorxurdum ki, fürsəti fövtə verib, son quruşumu da itirəm.

Amma yox, qardaşım, əlimdə nəsə qalmışdır. Tale hələ bütün var-yoxumu almamışdır.

Alış-veriş qurtarmışdır.

Bütün haqq-hesab ödənməmiş və mənim evə getmək vaxtım çatmışdır.

Amma, ay qapıçı, sən keşikpulu istəyirsən, eləmi?

Qorxma, hələ əlimdə bir şey var. Tale var-yoxumu almamışdır.

Havadakı sakitlik qorxunc fırtına olacağını xəbər verir. Qərbdəki alçaq buludlar xeyir əlaməti deyil.

Sakit sular külək gözləyir.

Gecə başımın üstünü almamış çayın o tayına keçməyə tələsirəm.

Ey bərəçi, sən haqq istəyirsən, eləmi?

Bəli, qardaşım, hələ əlimdə bir şey qalmışdır. Tale var-yoxumu almamışdır.

Gecə qaranlıqlaşır, yol tənhadır, yarpaqların üstündə işıldaşlar parıldaşır.

Ardımca ehtiyatlı, sakit addımlarla gələn kimdir?

Bəli, bildim, sən bütün qazancımı əlimdən almaq istəyirsən. Sən səhv etmirsən.

Çünki əlimdə hələ bir şey qalmışdır, – tale var-yoxumu almamışdır.

Gecə yarısı evə yaxınlaşıram. Əlim bomboşdur.

Sən yatmayıbsan, qapının ağzında sakit-sakit durub nigaran baxışlarla məni gözləyirsən.

Sən ürəkək bir quş kimi coşqun məhəbbətlə uçub sinəmə qondun.

Bəli, bəli, ilahi, mənə çox şey qalmışdır.

Tale var-yoxumu almamışdır.

* * *

Günlər uzununu yorulmadan zəhmət çəkib bir məbəd tikdim.

Məbədin nə qapıları var, nə pəncərələri; onun qalın divarları iri sal daşlardan hörülmüşdür.

Mən hər şeyi unudub dünyadan qaçaraq, mehrabda ucaltığım heykəli həyəcanla seyr edirdim.

Məbədin içində əbədi gecə hökmran idi, orada ətirli yağlarla dolu qəndillər işıq saçırdı.

Buxurlardan ucalan əbədi tüstülərin ağır burumları qəlbimi bürümüşdü.

Gözümə yuxu getmədən, divarlarda qəribə və qeyri-adi fiqurlar: qanadlı atlar, insan surətli çiçəklər, ilan şəkilli qadınlar nəqş etmişdim.

Divarlarda elə bir dəlik yox idi ki, quşların nəğməsi, yarpaqların xışıltısı və ya kənddə gedən işlərin səs-küyü içəri gələ bilsin.

Qaranlıq günbəzin altında yalnız bir səs öz əks-sədasını tapırdı, – o da mənim şükranlığımın səsi idi.

Fikrim sakit və alov dili kimi iti idi, ruhum coşqun bir həyəcan içində donub-qalmışdı.

Mən zamanı unutmuşdum, birdən, məbədimi ildırım oxu vurdu və kədər neştəri qəlbimi dəldi.

Qəndil, sanki, solğunlaşıb həya pərdəsinə büründü; divarlardakı surətlər donub-qalmış xəyallar kimi küt-küt və çaşqın-çaşqın baxırdı.

Mən mehraba və heykələ baxdım. Gördüm ki, heykəl ilahənin həyatverən təması ilə canlanır və gülümsünür. Mənim bənd edib saxladığım gecə, qanadlanıb uçdu və yox oldu.

* * *

Ey dözümlü, ey qaranlıq Ana Torpaq, sənin sərvətlərin saysız-hesabsızdır.

Sən alın təri ilə öz balalarını yedirib doydurursan, amma verdiyin qıda çox cüzdür.

Sənin bizə bəxş etdiyən sevinclər heç bir vaxt mükəmməl deyil.

Uşaqlarını əyləndirdiyin oyuncaqlar davamsızdır.

Sən bizim doymaq bilməyən ümidlərimizi çin etmək qüdrətinə malik deylsən, amma bütün bunlara görə məgər mən səni tərək edərəmmi?

Sənin həzin təbəssümün mənim gözlərimə xoş gəlir.

Sənin mükəmməl olmayan məhəbbətin qəlbimə munisdir.

Sən öz döşlərindən bizə həyat qidası verirsen, amma ölümsüzlük vermirsən, bax buna görə də sən əbədi gümrəhsən.

Sən əsrlər boyu uca rənglər və ahənglər yaradırsan, amma hər halda cənnətin hələ yaranmamışdır, onun yalnız solğun bir bənzəri var.

Sənin yaratdığın bütün gözəlliklər göz yaşları dumanına bürünmüşdür.

Mən öz nəğmələrimi sənin sağır qəlbinə və öz məhəbbətimi sənin məhəbbətinə qatıram.

Mən əzablar, iztirablar içində sənə səcdə edəcəyəm.

Mən sənin zərif çöhrəni görmüşəm və sənin kədərli torpağını sevirəm, ey Ana Torpaq!

* * *

Kainatın qəbul sarayında cılız bir ota da günəşin şüaları və gecənin ulduzları ilə bir xalçanın üstündə yer verilmişdir.

Mənim nəğmələrim də belədir, – onların yeri meşələrin və buludların musiqisi ilə yan-yana, dünyanın qəlbindədir.

Amma, ey xəzinələr sahibi olan aləm, sənin sərvətlərinə şən-şən zərrin şüalar saçan günəşin əzəməti və dalğın ayın mülayim parıltısı yanında yer verilməmişdir.

Aləmşümul səmanın xeyir-duası o sərvətlərin üzərinə saçılmayacaqdır.

Ölüm zamanı gəldikdə, o sərvətlər qaralacaq, solacaq və toza-torpağa dönəcəkdir.

* * *

Kahin olmaq arzusuyla alışıb-yanan bir nəfər gecəyarısı səsləndi: “Mənim üçün evimi tərək edib, Allahı axtarmaq vaxtı gəlib çatmışdır? “Ah, məni uzun müddət nadanlıq içində kim saxlamışdır”.

Allah ona pıçıldadı: “Mən!” Amma adam bunu eşitmədi. Arvadı, qucağında körpəsi sakit-sakit öz yatağında yatmışdı.

Adam dedi: “Mənim şüurumu uzun müddət qaranlıqda saxlayan kimlər olmuşdur?”

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Həmin səs yenə dedi: “Allahlar!” – amma o eşitmədi.
Körpə yuxuda ağlayıb anasına bərk-bərk sığındı.

Allah əmr etdi: “Dayan, ey səfeh, öz evini tərək etmə!” –
amma o eşitmədi.

Allah köks ötürüb dedi: “Ey mənim qulum, sən niyə
məni axtarmaq üçün məni tərək edib, sərgərdan olmaq istə-
yirsən?”

* * *

İbadətqahın qabağında alver davam edirdi. Səhər tez-
dən yağış yağmaqda idi, axşam yaxınlaşırdı.

Bir quruş verib özünə palma yarpağından tütək almış
bir qızcıqazın üzündəki təbəssüm bütün təbəssümlərdən
şən idi.

Tütəyin şən cır səsi hay-küy və gülüşlər üzərində ucalıb
yayılmışdı.

Adamlar bir-birini itələyə-itələyə sonsuz bir izdihamla
getməkdə idilər. Yolu palçıq basmışdı, çay daşmışdı, fasilə-
siz yağan yağışın suları çölləri bürümüşdü.

Dəyirmançının dərdi hamının dərindən böyükdü, –
onun bircə quruşu da yox idi ki, özünə rəngbərəng bir əla-
ğacı alsın.

Onun dükana zillənmiş gözləri bütün bu izdihamı çox
miskin göstərirdi...

* * *

Bu hadisə may ayında baş vermişdi. Bürkülü günorta-
nın, sanki, sonu olmayacaqdı. Quru torpaq susuzluqdan üz-
gün idi.

Birdən çay tərəfdən bir cığırtı eşitdim: “Tez ol, əzizim!”
Kitabı örtüb pəncərədən baxdım.

Çayın kənarında palçığa bulaşmış yekə bir kəl gördüm,
onun mülayim və dözümlü gözləri vardı, yanında bir oğlan
dizə qədər suyun içində durub kəli suya girməyə səsləyirdi.

Mən sevinclə gülümsünüb, qəlbimin kövrəldiyini hiss etdim.

* * *

Mən tez-tez fikirləşirəm ki, insanla insan dilini bilməyən heyvan arasında bir-birini anlamaq hüdudu haradadır?

İbtidai cənnətdə, xilqətin sübh çağında elə bir cıgır var idi ki, burada onların qəlbləri bir-birinə yaxın gəlirdi.

Onların qohumluğu çoxdan unudulmuşsa da, amma izləri silinməmişdir.

Bəzən, sözsüz ahənglər içərisində birdən-birə qaranlıq keçmiş canlanır və heyvan mehriban bir inamla insanın gözlərinin içinə, insan da dostluq hissi ilə heyvanın gözlərinin içinə baxır.

Sanki, müxtəlif qiyafəli iki dost bir-birinə rast gəlib, bu qiyafələr altında bir-birini tutqun halda tanıyırlar.

* * *

Ey gözəl qız, sən bircə baxışınla şairlərin rübablarından qopmuş bütün nəğmələr xəzinəsinə malik ola bilərdin!

Amma sən onların nəğmələrinə biganəsən, indi, budur, mən səni tərənnüm edirəm.

Sən dünyanın bütün məğrur başlarını ayaqların altında pərəstiş etdirə bilərdin.

Amma sən yalnız şöhrətə biganə olanları xoşlayırsan, indi, budur, mən sənə pərəstiş edirəm.

Sənin əllərinin mükəmməlliyi bircə təması ilə şahların şöhrətinə rəvnəq verə bilərdi.

Amma sən bu əllərdən toz süpürmək və sadə mənzilini səliqəyə salmaq üçün istifadə edirsən, odur ki mənim qəlbim sənə sitayiş hissləri ilə doludur.

* * *

Niyə mənə belə astadan pıçıldayırsan, ey Ölüm, ey mənim Ölümüm?

Axşamlar çiçəklər başlarını əyib, sürülər axurlarına qayıtdıqda, sən gizlincə mənim yanına gəlib, başa düşə bilməyəcəyim sözlər söyləyirsən.

Beləliklə, sən məni əfsunlamaq, yuxulu pıçılıtlar içirtmək və soyuq busələrlə əsir etmək istəyirsən, ey Ölüm, ey mənim Ölümüm.

Məgər bizim dəbdəbəli toy mərasimimiz olmayacaqmı?

Məgər sən öz tünd rəngli saçlarını çələnglə bəzəməyəcəksənmi?

Məgər sənin qarşında bayraq aparacaq bir adam yoxdurmu, məgər gecə səmasına sənin məşəllərinin qızıl alovları işıq saçmayacaqmı, ey Ölüm, ey mənim Ölümüm?

Gəl, gur şeypurlarla gəl, yuxusuz bir gecədə gəl. Mənə al-qırmızı şahənə paltar geyindir, əlimdən tut və özünə apar.

Qoy miniyin qapımın ağzında gözləsin, atlar darıxıb kiş-nəsin.

Örtüyümü qaldır, üzümə şax bax, ey Ölüm, ey mənim Ölümüm!

* * *

Bu gecə biz ölüm oyunu oynamalıyıq, – sevgilim, bir də mən. Gecə qaranlıq, göydə buludlar əcaib, dənizdə dalğalar coşqun...

Biz arzular yatağını tərk edib, qapıları taybatay açmış və kənara çıxmışdıq – sevgilim, bir də mən.

Biz yelləncəyə oturmuşuq, coşqun külək bizi dəlicəsinə yelləndirir.

Gəlinim həyəcan və qorxu içində havalanıb titrəyir və köksümə qısıılır.

Mən ona uzun müddət mehribanlıqla xidmət etmişəm.

Mən ona çiçəklərdən yataq hazırlamışam və qapıları örtmüşəm ki, gözlərinə işıq düşməsin.

Mən onun dodaqlarından incə-incə öpüb, qulağına asta-asta o qədər pıçıldamışam ki, bihuş olmuşdur.

O, tutqun işvə, nazın sonsuz dumanları içində boğulmuşdur.

O, mənim təmaslarıma cavab verməyib; nəğmələrim onu oyada bilməmişdir.

Bu gecə səhradan fırtınanın çağırışı bizə gəlib çatırdı.

Sevgilim diksindi, ayağa qalxdı, əlimdən tutub yeridi.

Külək onun saçlarını yellədir, örtüyünü dalğalandırır, boy-nundakı çiçəklər xışıldayırdı.

Ölüm sarsıntısı onu həyata qaytardı.

Biz üz-üzə və qəlb-qəlbə durmuşuq, – sevgilim, bir də mən.

* * *

O qız tərənin döşündə, qarğıdalı tarlasının kənarında, qoca ağacların əzəmətli kölgəliklərindən gülə-gülə axan bulağın yaxınlığında yaşayırdı. Qadınlar ora sənəklərini doldurmaq üçün gəlirdilər, yolçular orada dincəlib söhbət edirdilər. O, şırıldayan bulağın zümzüməsi altında işləyir və xəyala dalırdı.

Bir axşam, zirvəsini buludlar çulğamış dağdan yadelli bir adam enib gəldi: onun saçları yuxulu ilanlar kimi birbirinə sarmaşmışdı. Biz təəccüblə soruşduq: “Sən kimsən?” O cavab verməyib şırıldayan bulağın kənarında oturdu və dinməz-söyləməz gözlərini həmin qızın yaşadığı daxmaya zillədi. Qorxudan bizim ürəyimiz qopdu və artıq gecə olduqda, hərəmiş öz evimizə getdik.

Səhər qadınlar deodar ağaclarının dibindəki bulağa gəldikdə, o qızın daxmasınının qapıları açıq idi, amma qızın nə səsi gəlir, nə də gülümsünən üzü görünürdü. Boş sənəyi yerə düşüb qalmış, küncdəki çırağı yanıb qurtarmışdı. Sübh

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

açılana qədər o qızın hara getdiyini heç kəs bilmirdi, – yad-elli adam da yox olmuşdu.

May ayında günəş yeri bərk qızıdırır, qar əriyirdi, biz də bulaq başında oturub ağlaşırdıq. Biz belə düşünürdük: “Görəsən, həmin qızın getdiyi ölkədə elə bir bulaq varmı ki, belə bürkülü günlərdə qız həmin bulaqdan öz sənəyini doldura bilsin?” Biz çaşqın-çaşqın bir-birimizdən soruşurduq: “Görəsən, bizim yaşadığımız bu yerin ətrafındakı dağların o tayında da yer varmı?”

Bir yay gecəsi idi. Cənubdan meh əsirdi. Mən həmin qızın boş qalmış daxmasında oturmuşdum, onun sönmüş çırağı hələ də ordaydı. Birdən dağlar gözlərimdən itdi, sanki, pərdə açıldı.

“Ah, gələn həmin qız idi! Necəsən, bala can? Xoşbəxt-sənmi? Bəs bu açıq səmanın altında sən hara sığınmışdın? Əfsus, burada bizim bulağımız yoxdur, susayanda içməyə su tapılmaz”.

Qız dedi: “Səma burada da həmin səmadır, yalnız onu dağlar örtməmişdir, burada da həmin bulaq var, amma artıb çaya dönmüşdür, burada da həmin torpaq var, amma geniş düzəliyə çevrilmişdir”.

Mən ah çəkib dedim: “Burada hər şey var, amma biz yoxuq”.

Qız gülümsünüb həzin-həzin dedi: “Siz mənim qəlbimdəsiniz”.

Mən yuxudan ayıldım və bulağın şırıltısı ilə deodar ağaclarının gecə pıçılısını eşitdim.

* * *

İti gedən ovçu – günəşin qovaladığı payız buludlarının kölgələri sarımtıl-yaşıl çəltik tarlaları üzərində axışır.

Arılar daha bal yığmır, işıqdan məst olub ora-bura vurnuxub vızıldaşır.

Çaylardakı adalarda ördəklər səbəbsiz sevincdən çığırışır.

Heç birimiz evə getməyəcəyik, qardaşlar, bu səhər heç birimiz işə getməyəcəyik.

Hücumla mavi səmanı fəth edəcəyik; qaça-qaça fəzanı alıb qaçıracağıq.

Dalğaların üzərindəki köpük kimi gülüş havada üzür.

Qardaşlar, bu səhəri şən nəğmələrə həsr edəcəyik.

* * *

Ey yüz il sonra nəğmələrimi oxuyacaq oxucum, sən kim-sən?

Mən baharın bu sərvətlərindən sənə bircə çiçək də, bu buludların zərrin rənglərindən bircə zərrə də göndərə bilməyəcəyəm.

Qapını aç və ətrafına göz gəzdir.

Öz çiçəkli bağçanda yüz il bundan əvvəl solmuş çiçəklərin xoş ətrini sinənə çək.

Öz qəlbinin sevincində sən yüz il bundan əvvəl bir bahar səhərini tərənnüm edərkən, öz şaqraq səsinin sənə göndərən həmin canlının sevincini duyarsan!

GİTANCALI

– Ey dustaq, söylə görüm sənə bu buxovları kim vurmuşdur?

Dustaq dedi:

– Mənim hökmdarım. Mən sərvət və qüdrətdə dünyada hamıdan üstün olacağımı güman edib, hökmdarımın bütün xəzinəsini öz xəzinəmə daşdım. Məni yuxu basdıqda, ağam üçün hazırlanmış yatağa girib uzandım, ayılıanda gördüm ki, mən öz xəzinəmin dustağıyam.

– Ey dustaq, söylə görüm bu qırılmaz zəncirlərə sənə kim bənd etmişdir?

Dustaq cavab verdi:

– Mən özüm. Bunları mən özüm belə qayğıkeşliklə döyüb bərkitmişəm. Güman edirdim ki, yenilməz qüdrətimlə bütün dünyanı əsir edib, tək özüm azad qalacağam. Gecə-gündüz bu zəncirin üzərində işləyib, onu alovların içində közərdib, möhkəm ağır zərbələrlə döydüm. Nəhayət, iş başa çatıb, zəncirin halqaları qırılmaz surətdə bir-birinə bənd olduqda, gördüm ki, o, mənim özümü zəncirləmişdir.

* * *

Sən məni fani yaratmısan, hökmün belədir.

Bu fani qəlbi sən fasiləsiz olaraq boşaldır və yenə yeni həyatla doldurursan.

Bu xırdaca qamış tütəyi sən təpələrdə, dərələrdə gəzdirib, onda daim yeni melodiylar çalıbsan.

Sənin əllərinin ölümsüz təmasından mənim zəif qəlbim sevincə dolur və deyilməmiş sözlər yaradır.

Sənin bitib-tükənməz hədiyyələrin yalnız bu xırdaca əllərə nazil olur. Əsrlər gəlib keçir, amma sən o hədiyyələri daim əta edirsən və hələ də onlara yer tapılır.

* * *

Sən mənə nəğmə oxumağı əmr edəndə sanıram ki, qəlbim qürurdan parçalanacaqdır. Sənin üzünə baxıram və gözlərim yaşla dolur.

Həyatımın bütün dərdləri və həyəcanları şirin ahənglərə çevrilir, – ruhum dəniz üzərində uçan şən quş kimi qanadlanır.

Bilirəm ki, mənim nəğməm sənə xoş gəlir. Bilirəm ki, sənin hüzuruna yalnız nəğmələrimlə gələ bilərəm.

Nəğmələrimin geniş açılmış qanadları ilə sənin ayaqlarına təmas edirəm, halbuki, buna nail olmağa əsla cəsərət edə bilməzdim.

Mən nəğmələrimin verdiyi sevincdən sərməst olaraq özümü unuduram və səni – mənim Allahımı – öz dostum adlandırıram.

* * *

Bilmirəm sən necə nəğmə oxuyursan, ey ustad! Mən sakit bir heyranlıq içərisində dinləyirəm.

Sənin nəğmələrin dünyaya nur saçır. Sənin nəğmələrinin nəfəsi səmalara yayılır. Sənin nəğmələrinin müqəddəs axını bütün əngəlləri yıxıb dağıdaraq irəliləyir.

Qəlbim sənin nəğmələrinlə qovuşmaq həsrəti ilə yanır, amma səsimin bütün ciddi-cəhdi əbəsdir. Mən söz həsrətində yanırım, amma söz dönüb nəğmə ola bilmir, – mən də məyus-məyus fəryad edirəm.

Ah, sən mənim qəlbimi öz nəğmələrinin nəhayətsiz toruna salıbsan, ey ustad!

* * *

Ey canımın canı! Mən vücudumu həmişə təmiz saxlamağa çalışacağam, – bilirəm ki, bütün əzalarımnda sənin həyatverici təmasının izi var.

Mən xəyallarımı, fikirlərimi həmişə yalan və riyadan qorumağa çalışacağam, – bilirəm ki, sən işığı məniyəmde yanmış olan həmin həqiqətsən.

Mən öz qəlbimdən həmişə şəri qovmağa, məhəbbət bəsləməyə çalışacağam, – bilirəm ki, sən qəlbimin ən gizlin guşələrindəsən.

Mənim məqsədim hər bir işimdə səni təzahür etdirməkdən ibarət olacaqdır, – çünki bilirəm ki, sən məni himayə edəcəksən.

* * *

İcazə ver bir anlığa sənin yanında oturum. İşimi sonra başa çatdıraram.

Sənin üzünü görməkdən məhrum olduqda, mənim zəif qəlbim nə rahatlıq, nə dinclik bilir; zəhmətim də ucsuz-bucaqsız iztirablar dənizində sonsuz əzaba çevrilir.

İndi yay öz nəfəsiylə, xışıltıları ilə pəncərəmdən girmişdir, çiçəkləmiş meşələrdə arılar vızıldaşır.

Bu süket və firavan asudəlik içərisində səninlə üz-üzə oturub, həyatı tərənnüm etmək vaxtı gəlib çatmışdır.

* * *

Mənim arzularım çox, fəryadlarım şikayətlidir; amma sən bunları daim amansız surətdə rədd etməklə məni xilas etmişən. Mənim bütün həyatım sənin bu qüdrətli mərhəmətinlə doludur.

Sən mənə diləmədiyim bu sadə və böyük hədiyyələri: bu səmaları, bu vücudu, bu həyat və şüuru lütf etməklə, məni

gündən-günə bunlara daha layiq edib ucaldırsan, məni hədsiz arzuların əsiri olmaqdan qoruyursan.

Elə saatlar olur ki, mən sərməst oluram; elə saatlar olur ki, ayılır, məqsədimə çatmağa tələsirəm; amma sən amansızcasına məndən qaçırsan.

Sən daim mənim diləklərimi rədd etməklə, məni zəif, saxta arzuların əsiri olmaqdan qorumaqla, səni tam dərk etməyə daha çox ləyaqət qazandırırısan.

* * *

Bu çiçəyi dər və göttür, ləngimə. Qorxuram ki, solar və torpağa qarışar.

Qoy sənin çələngində bu çiçəyə yer olmasın, amma onu sənin əlinin təmasından iztirab duymağa layiq gör və onu dər! Qorxuram ki, günün qurtardığını hiss etmərəm və qurban vermək vaxtı keçər.

Bu çiçək şux deyil və ətri zəiflə də, nə qədər ki gec deyil, onu dər və başqa çiçəklərlə bir yerə qoy.

* * *

Mənim nəğməm bəzək-düzəyi atmışdır. Onun zər-zibası yoxdur. Bunlar bizim birliyimizi ləkələyərdi. Bunlar bizə mane olardı və sənin pıçılıtlarını batırdı.

Sənin qarşında şairin şöhrətpərəstliyi utanıb puç olur. Ey ustad şair, mən sənin ayaqlarına qapanıram. Qoy mənim həyatım sənin səslərlə doldurduğun qamış tütək kimi sadə və həqiqi olsun.

* * *

Şahzadə libası geymiş və qiymətli boyunbağılar taxmış uşağı artıq oyun sevindirmir, əynindəki libas onun hər addımını ağırlandırır.

Paltarını cırmaq və ya çirkləndirməkdən çəkinərək o, öz aləmindən ayrılıb hərəkət etməyə qorxur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Ey ana, sənin qızıl bəzək-düzəyin uşağı sağlam torpağın-
dan ayırırsa, onu insan həyatının böyük gözəlliyinə qovuş-
maqdan məhrum edirsə, bunlar onun xeyrinə deyildir.

* * *

Ey nadan, sən öz-özünü çiyində daşımağa cəhd edir-
sən! Sən öz qapında sədəqə dilənirsən!

Öz yükünü o adama ver ki, bütün bunları qaldırmağa
gücü çatar və bu ağırlıqlar onun üçün bir nemətdir.

Sənin arzun öz nəfəsi ilə çırağın alovunu bir anda söndü-
rər. O arzular xəbisdir; xəbislərdən hədiyyə qəbul etməzlər.

* * *

Budur sənin ayaqlarını qoyduğun yer, – ayaqların ən
yoxsul, ən kimsəsiz, ən talesiz adamların arasındadır.

Mən sənin qarşında pərəstiş etmək istərkən, o dərinlik-
lərə irişə bilmirəm ki, orada sənin ayaqların ən yoxsul, ən
kimsəsiz, ən talesiz adamların arasındadır.

Qürur o yerə yol tapa bilməz ki, orada sən ən sadə
geyimdə, ən yoxsul, ən kimsəsiz, ən talesiz adamların ara-
sında gəzirsən.

Mənim qəlbimdə də elə bir yer yoxdur ki, orada sən ən
yoxsul, ən kimsəsiz, ən talesiz adamların arasında məskən
salmayasan.

* * *

Mən bu dünya ziyafətinə çağırılmışdım və həyatım əziz
tutulmuşdu. Gözlərim görürdü, qulaqlarım eşidirdi.

Bu ziyafətdə mənə rübab çalmaq nəsib oldu və mən
əlimdən gələni etdim.

İndi soruşuram: nəhayət, o saat gəlib çatıb mı ki, mən
içəri girib sənin çöhrəni görə bilim və sənə salamımı səssiz-
sovsuz verə bilim?

Nəğmə demə, mədh eləmə, təsbeh çevirmə! Qapıları bağlı olan bu məbədin tənha qaranlıq guşəsində kimə sitayiş edirsən? Aç gözlərini, – onda görərsən ki, Allahın qarşısında yoxdur!

O, həmin yerdədir ki, orada əkinçi sərt torpağı yumşalayır və daşyonan daşları parçalayır. O, onlarla birlikdə al günün və yağmurların altındadır, onun paltarı toz içindədir. Müqəddəs ridanı¹ çıxar at və sən də onun kimi onların yanına get.

Azadlıqımı istəyirsən? Amma onu harada qazanmaq olar? Bizim Allahımız yaratmaq zəhmətini sevinə-sevinə öz öhdəsinə götürmüşdür. O, həmişəlik onlarla bağlıdır.

Öz seyrçilik mövqeyindən çıxanda, çiçəkləri və buxurları tərk elə! Paltarın cır-cındıra dönərsə, nə olar, qoy dönsün! Sən Allahına sarı yönəl və onunla birlikdə alın təri tökərək zəhmət çək.

Mənim səyahətim uzun sürəcək, yolum uzaqdır. Mən sübhün gərdunəsinə minib, yolumu dünyaların fəzalarından salıb, səyyarələr və ulduzlar aləmində iz buraxmışam.

Bu yol ən uzaq, amma öz-özünə qovuşmaq üçün ən yaxşı yoldur; bu yol ən dolaşq, amma nəğmənin ən mükəmməl sadəliyinə gətirib çıxaran yoldur.

Yolçu hər yad qapını döyməlidir ki, nəhayət, öz qapısını tapa bilsin; bütün dünyanı gəzməlidir ki, nəhayət, həsrətdə olduğu mehraba gəlib çatsın.

Mənim baxışlarım ucu-bucağı olmayan ənginlikləri gəzdirdi, – və budur, gözlərimi yumaraq deyir: “Mən buradayam!”

“Ah, bəs haradadır?” – fəryadı ilə göz yaşları çaya dönüb axır və onun suları dünyanı bu inamla bürtüyür: “Mən varam!”

¹ *Rida* – Dərvişlərin çiyinlərinə saldıqları və lazım gələndə yorğan və s. kimi istifadə etdikləri yun parça

* * *

Sənin hüzuruna gətirdiyim nəğməm bu günə qədər oxunmamış qalmışdır.

Mən günlərimi rübabımı sazlamaqla, kökləməklə keçirmişəm.

Ahənglər əlimdən qaçır, sözlər lazım olduğu kimi düzülürdü; yalnız sudan doymayan atəşdən qəlbim parçalanırdı.

Çiçək açılmırdı; yalnız külək ah çəkə-çəkə əsirdi.

Mən onun üzünü görmədim, səsinə eşitmədim; yalnız evimin qarşısındakı yolda sakit ayaq səsləri duydum.

Uzun bir gün ona yer hazırlamaqla gəlib keçdi; amma çırağım yanmadı və mən onu öz evimdə qəbul edə bilmədim.

Mən onunla görüşmək ümidi ilə yaşayıram; amma bu görüş müyəssər olmur ki, olmur.

* * *

Mən sənə nəğmə oxumaq üçün buradayam. Sənin sarayında mənim də bir guşəm var.

Sənin dünyanda mənə iş yoxdur, mənim faydasız həyatım yalnız məqsədsiz səslər halında özünü bürüzə verə bilər.

Gecə yarısı qaranlıq məbəddə sənə səssiz-səmirsiz xidmət etmək vaxtı çatdıqda, ey məlikəm, mənə əmr et, qarşında durub itaətlə nəğmə deyim!

Sübhün havasında qızıl rübab səslənəndə, lütf et, məni səslə.

* * *

Mən yalnız sənin icazəni gözləyirəm ki, nəhayət, özümü ona təslim edim. Bax buna görə də mən bu qədər fürsəti əldən verməkdə təqsirkaram.

Gəlib qanun-qaydalarla mənim əl-qolumu möhkəm bağlamaq istəyirlər. Amma mən onlardan qaçıram. Çünki yalnız sənin icazəni gözləyirəm ki, nəhayət, özümü ona təslim edim.

Adamlar məni məzəmmətləyib laqeyd adlandırırlar; şübhə etmirəm ki, onların hökmü haqlıdır.

Bazar qurtarmış, işləyənlər azaddır, məni çağırmaqdan bir şey əldə etməyənlər qəzəblə uzaqlaşib getdilər. Mən yalnız sənə icazəni gözləyirəm ki, özümü, nəhayət, ona təslim edim.

* * *

Heyhat! Şanagüllə çiçəkləndiyi gün mənim fikirlərim haradasa uzaqlarda idi və bundan xəbərim yoxdu.

Mənim səbətəm boş qaldı, çiçəyi də görən olmadı.

Məni yalnız hərdən qəm-qüssə basır və mürgüdən ayılıb əsən cənub küləyində xoş bir ətrin şirin əlamətlərini duyurdum.

Zorla seçilən bu şirinlik qəlbimi arzularla məst edirdi və mənə elə gəlirdi ki, bu özünə mücəssmə axtaran yayın isti nəfəsi idi.

Mən onda bilmirdim ki, o, mənə bu qədər yaxındır, o, mənim öz daxilimdədir, həmin mükəmməl şirinlik mənim öz qəlbimin dərinliklərində çiçəklənmişdir.

* * *

Yağmurlu iyul ayının qatı ala-toranlığında sən səssiz-səmirsiz gecə kimi hamıdan gizlənərək, duyulmaz addımlarla gəzinirsən.

Bu gün coşqun şərq küləyinin təkidli çağırışlarına laqeyd olan səhər, gözlərini yumdu və daim parlaq olan lacivərd səmanı qatı bir pərdə bürüdü.

Meşələrin nəğmələri susmuş, evlərin qapıları örtülmüşdü. Bu tənha küçədə sən yalnız bir yolçusan. Ey mənim yeganə dostum, ey mənim sevgilim, evimin darvazası açıqdır, – bir rəya kimi ötüb-keçmə.

* * *

Sən susursansa, mən qəlbimi sənin sükutunla doldurub, özümü onun ixtiyarına verirəm. Mən gözlərini yummayan və itaətlə baş əyən ulduzlu bir gecə kimi sakitliyə riayət edərəm.

Səhər mütləq açılacaq, qaranlıq yox olacaq və sənin səsin qızıl sel kimi səmədan yağacaqdır.

Sənin sözlərin quşlarımın hər yuvasından nəğmə kimi səslənəcək, sənin melodiyaların sıx meşələrimin içində çiçəklər kimi açılacaqdır.

* * *

Mən qayığa minməliyəm. Heyhat, sahilə üzücü, yorucu saatlar gəlib-keçir!

Bahar çiçəkləndi və çiçəklər soldu. İndi budur, çiynimdə kimsəyə lazım olmayan çiçəklər yükü durub gözləyir və üzülürəm.

Dalğaların xışılıtsı artmış və sarı yarpaqlar uçuşa-uçuşa kölgəli çığıra tökülür.

Bu nə boşluqdur! Havada o biri sahilədən, uzaqlardan gələn nəğmə sədasının ehtizazını duyursanmı?

* * *

Buludlar üst-üstə qalanır, işıq qaralır. Heyhat, ey sevgilim, məni qapı ağzında tək-tənha niyə gözlədirsən?

Gündüz iş və zəhmət zamanı mən camaat içində oluram, amma bu alaqqaranlıq, sakit saatlarda yalnız sənin ixtiyarındayam.

Sən özünü mənə göstərməsən, məni rədd eləsən, bilmirəm ki, yağışın altında bu uzun saatları necə keçirəcəyəm.

Mən uzaq səmanın zülmətinə baxa-baxa ağlayıram, qəlbim əsən küləyə qoşulub sərgərdan-sərgərdan gəzir.

* * *

Bu fırtınalı gecədə sən evində yoxsan, məhəbbət yollarından, dostum! Göylər, sanki, məyus-məyus fəryad edir.

Bu gecə mən yata bilmirəm. Dəfələrlə qapımı açıb qaranlığa baxdım, dostum!

İrəlidə heç bir şey görünmür. Görəsən, sənin keçdiyin yol haradadır?

Bu yol mürəkkəb kimi qapqara çayın sahilindədir mi, bəlkə də, sən bu aldadıcı qaranlıqda tutqun bir meşənin uzaq talası ilə mənim yanıma gəlməyə tələsirsən, dostum, eləmi?

* * *

Günəş sönüb qaranlıq çökdükdə, quşlar nəğmələrini kəsdikdə, yorğun külək sakitləşib yatdıqda, sən yer üzünü yuxu pərdəsinə bürüdüyün kimi, alaqqaranlıqda başını əymiş şanagüllə ləçəklərini ehmalca yumduğun kimi, məni də qatı qaranlığın örtüyünə bürü.

Hələ mənzilə çox qalmış, dağarcığı bomboş, paltarları cırcındır, toz içində, özü taqətdən düşmüş yolçunun yoxsulluq və rüsvayçılığını yox elə, onu sənin qısa gecənin qaranlığında açmış çiçək kimi tərtemiz elə.

* * *

Mənə işıq ver, işıq! Onu öz arzularının coşqun alovlarında yandır!

Sənin qismətin sönməz bir çıraqlıdır, ey ürək! Ah, ölüm sənə ən gözəl nəsibindir!

Fəlakət sənə qapını döyüb xəbər verir ki, Allahın oyaqdır və səni gecənin zülmətində məhəbbət görüşünə çağırır.

Göyləri bulud bürümüş, yağış durmadan yağır. Bilmirəm, məni belə həyəcanlandıran nədir, bilmirəm, mənə nə olmuşdur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bir anlığa parlayan şimşək qaranlığı daha da qatılaşıdır, qəlbim məni gecənin musiqisinin apardığı cıdır əl havasına, qarasına addımlayır.

İşıq ver mənə, işıq! Onu öz arzularının coşqun alovlarında yandır!

Göy guruldayır, külək coşur. Gecə kömür kimi qapqara. Dağıt qaranlığı! Öz həyatınla məhəbbət çırağını yandır!

* * *

Məni bu dünyada sevənlər hər vasitə ilə əllərində saxlamaq istəyirlər. Amma sənin eşqin elə deyil, – sənin eşqin onların sevgisindən güclüdür, həm də azadlığımı əlimdən almır.

Məni sevənlər, onları unutmuyam deyə, məni əsla tərklətmirlər. Amma günlər gəlib-keçir, sən hələ də gözə görünmürsən.

Öz dualarımda sənin adını çəkmirəmsə də, səni öz qəlbimdə daşımırımsa da, amma sənin mənə olan məhəbbətin mənim məhəbbətimi gözləyir.

* * *

O gəlib yanımda oturdu, amma mən yuxudan ayıldım. Ah nə böyük dərd! Mən nə dəhşətli yuxu görürdüm!

O, gecənin sükutunda gəldi, əlində rübabı vardı, onun melodiyları mənim rüyalarımda səslənir.

Əfsus, mənim gecələrim nə qədər səmərəsizdir! Ah, yuxuda nəfəsini duyduğum sevgilimi nə üçün görmürəm?

* * *

Mən görüşə tək çıxdım. Amma gecənin bu sakit qaranlığında məni təqib edən kimdir?

Mən ondan yaxamı qurtarmaq üçün yolumu dəyişirəm, amma əbəs yerə!

Onun addımları toz qaldırır; o, söylədiyim hər bir sözə öz gur səsinə qatır.

Bu mənim kiçik “mənləyım”, mənim utanmaq bilməyən hakimimidir. Amma onunla birlikdə sənin qarpına yaxınlaşmağa utanıram.

* * *

Yorğunluq gecəsi, qoy mən bütün ümidlərimi sənə bağlayıb yuxuya gedim.

Mənim taqətdən düşmüş ruhumu sənə cüzi xidmət göstərməyə məcbur etmə.

Bununla sən günün yorğun gözlərinə gecənin pərdəsini çəkirsən ki, oyananda onun baxışlarını yeni bir sevinclə canlandırasan.

* * *

Məni bağlayan bəndlər möhkəmdir, amma onları qırmaq istədikdə, qəlbim əzab çəkir.

Azadlıq! – Budur mənim bütün istədiyim, budur; amma ona ümid bağlamaq mənə ar gəlir.

Mən bilirəm ki, sənın qəlbın ən qiymətli xəzinələrlə doludur; bilirəm ki, sən mənim ən yaxşı dostumsan, amma evimi doldurmuş zirzibili süpürüb atmağa gücüm çatmır.

Əynimdəki paltar puç və fanidir. Amma ona qarşı nifrət və qəzəbdən alışıb-yandıgım halda, yenə o paltarı sevə-sevə geyirəm.

Mənim günahlarım saysız-hesabsız, nöqsanlarım çox böyük, eyibim müqəddəs və ağırdır; amma xilas olmaq üçün sənə müraciət etdikdə, qorxudan titrəyirəm ki, diləyım yerinə yetər.

* * *

Öz adıımı verdiyim adam bu zindənda ağlayır.

Mən bu zindanın divarlarını daim tikib ucaldıram; bu zindan gündən-günə səməyə ucaldıqca, mənim əsl mahiyyətim onun içində gizlənilir.

Mən bu divarın ucalığı ilə fəxr edirəm, onun ən xırda dəlmə-deşiyini torpaq və palçıqla suvayıram və öz həqiqi mahiyyətimi gözdən gizlədirəm.

* * *

Səhər açıldıqda, onlar mənim evimə gəlib dedilər: “Biz burada yalnız kiçik bir guşə tutacağıq”. Onlar dedilər: “Biz öz Allahına ibadətdə sənə kömək və onun mərhəmətlərinin ən cüzi bir hissəsini itaətlə qəbul elərik”. Onlar sakit və itaətkar halda oturdular.

Amma gecənin qaranlığında onlar üsyankarcasına, güclə mənim ibadətghahıma soxuldular və xain bir acgözlüklə Allahımın qurbangahındakı qurbanı qəsb etdilər.

* * *

Qoy məndən elə cüzi bir şey qalsın ki, ona deyə bilim: sən – hər şeydən.

Qoy mənim iradəmdən elə cüzi bir şey qalsın ki, mən səni hər yerdə duyum və hər şeyə ehtiyacım olduqda sənə müraciətlə hər saat öz məhəbbətimi izhar edirəm.

Qoy məndən elə cüzi bir şey qalsın ki, səni heç bir zaman unuda bilməyim.

Qoy mənim bağlarımdan ən cüzi bir şey qalsın ki, mən sənə məhəbbətinin telləri ilə sənə iradəyə bağlanım.

* * *

Orada ki fikir qorxu bilmir və insanın başı qürurla ucalır;
Orada ki bilik azaddır;
Orada ki dünya arakəsmələrlə qəfəslərə bölünməmişdir;
Orada ki sözlər həqiqətin dərinliklərindən gəlir;
Orada ki yorulmaz arzular əllərini mükəmməliyə doğru uzadır;

Orada ki şüurun parlaq bulağı barsız və qumlu çöllərində itib-batmır;

Orada ki ağıl və zəka yüksək arzulara və işlərə yönəlir:
– Qoy mənim ölkəm həmin o azadlıq səmasının altında
oyansın, ey mənim atam!

* * *

Bütün gecəm, demək olar ki, onun əbəs intizarı ilə keçdi. Qorxuram ki, səhərə yaxın mən taqətdən düşüb yuxuya getdikdə, o birdən mənim qapıma gələr. Ey mənim rəfiqələrim, qapıları onun üzünə açın, içəri girməyə ona mane olmayın.

Onun addım səsləri məni oyatmazsa, xahiş edirəm, siz də məni oyatmayın. Mən istəmirəm ki, məni quşların gur nəğmələri və ya səhər günəşinin bayramında coşqun külək yuxudan oyatsın. Əgər birdən-birə, hətta mənim ağam da qapıma gəlsə, qoyun sakit-sakit yatım.

Ah, ey mənim yuxum, ey mənim əziz yuxum, sən yalnız onun təmasını gözləyirsən ki, yox olasan! Ah, ey mənim yumulmuş göz qapaqlarım, siz yalnız onun təbəssümünün işığında, o, yuxunun qaranlığından doğan bir rəyaya kimi gəlib qarşımda durduqda açılacaqsınız!

Qoy o, mənim qarşımda bütün şüaların və surətlərin birincisi kimi zahir olsun. Qoy mənim oyanmış qəlbimin ilk sevinc rəşəsi onun baxışlarından olsun! Qoy yuxunun qaranlığından işığa qayıtmaq ona sarı qayıtmaqla birləşsin.

* * *

Məgər siz onun sakit addım səslərini eşitmədinizmi?
O gəlir, gəlir, gəlir.

O, hər an, hər əsr, hər gün, hər gecə gəlir, gəlir, gəlir.

Mən çox həzin və şən nəğmələr oxumuşam, amma onların hamısı bu cür səslənir: o gəlir, gəlir, gəlir.

Günəşli aprelin ətirli günlərində, meşə çıxırılı ilə o gəlir, gəlir, gəlir.

Yağmurlu iyul gecələrinin qaranlığında, buludların gurdandayan gərdunələrində o gəlir, gəlir, gəlir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Dərd ardınca gələn dərd onun addımlarıdır ki, mənim köksümü basır, onun addımlarının qızıl kimi təmasından qəlbimdə sevinc parlayır.

* * *

Səndən diləyim budur, ey hökmdarım, qəlbimin miskinliyini kökündən yıx, parçala!

Mənə qüvvət ver ki, sevinc və kədərlərimə asanlıqla dözə bilim.

Mənə qüvvət ver ki, məhəbbətim səmərəli olsun.

Mənə qüvvət ver ki, yoxsulları heç bir zaman rədd etməyim və məğrur hakimiyyət qarşısında diz çökməyim.

Mənə qüvvət ver ki, qəlbim gündəlik vurnuxmalardan uca olsun.

Mənə qüvvət ver ki, bütün qüvvələrimi sevə-sevə sənə iradəyə tabe edim.

* * *

Güman edirdim ki, taqətim son həddinə yetdikdə, zəvarlığım sona yetmişdir, qüvvətim tükənmiş və qaranlığın sükutu içərisində özümə sığınacaq axtarmaq vaxtı gəlib çatmışdır.

Ancaq görürəm ki, sənə iradəyə hüduzsuzdur. Dodaqlarımda son sözlər can verdikdə, qəlbimdən yeniləri qopur; cığır itib-batdığı yerdə, qarşımda yeni möcüzələr dünyası görünür.

* * *

Bilmirəm ki, nə qədər uzun zamandan bəri sən mənə sarı gəlməkdəsən. Sənə günəşin və ulduzların səni mənə həmişəlik gizlədə bilməz.

Çox-çox səhərlər və axşamlar sənə addım səslərini eşitmişəm, məni gizlin çağırən qasidin qəlbimin qapısını döymüşdür.

Bilmirəm ki, bu gün nə üçün belə həyəcanlıyam, nə üçün qəlbimi sevinc həyəcanı bürümüşdür.

Sanki, zəhmətimi başa çatdırmaq vaxtı gəlib çatmışdır və havada sənin xoş varlığının zəif ətrini duymağdayam.

* * *

Çox-çox günlər var ki, mənim qurumuş, susamış qəlbim yağış görməmişdir, ey Allahım! Səma tərtəmidir, orada bir incə bulud kölgəsi də yoxdur, yağışın heç bir zəif əlaməti də görünmür.

Lütf elə, ölüm kimi qapqara qəzəbli bir tufan göndər və şimşək qamçuları ilə bütün göy üzünü bu başından o başına qədər qamaşdır.

Amma, ey Allahım, hər yerə nüfuz edən, ürəyi sonsuz bir məyusluqla yandıran bu sakit, durğun, yaxıcı və amansız bürkünü darmadağın elə!

Qoy göylərdən bir şəfqət buludu nazil olsun, ata qəzəblənəndə ananın yaşla dolan gözlərinə bənzər bir bulud!

* * *

Nə üçün sən hamıdan arxada durub kölgədə gizlənib-sən, sevgilim? Onlar səni saymadan itələyə-itələyə tozlu yolla keçirlər. Mən çoxdan sənə qurban hazırlayıb burada intizar içində gözləyirəm, yoldan ötənlərsə çiçəklərimi bir-bir götürüb aparırlar, səbətım, demək olar ki, boşalmışdır.

Səhər də gəlib-keçdi, günorta da. Axşamın ala-toranlığında mürğüdən göz qapaqlarım ağırlaşır. Evlərinə qayıdanlar mənə baxıb gülümsünürlər, mən utandığımından od tutub yanırım.

Dilənçi kimi durub, paltarımınla üzümü örtmüşəm, məndən soruşanda ki nə istəyirəm, gözlərimi yerə dikib cavab vermirəm.

Axı necə deyim ki, səni gözləyirəm, sən gələcəyini vəd edibsən. Axı necə deyim ki, utana-utana sənə yalnız öz yoxsulluğumu hədiyyə verə bilərəm!

Ah, mən bu qüruru qəlbimin gizlin guşələrində saxlamışam.

Mən otların üstündə oturub, gözlərimi göydən çəkmişəm. Sənin birdən-birə, necə dəbdəbə ilə gəlib çıxacağını xəyalıma gətirirəm: işıq saçılacaq, sənin gərdunən üzərində zərli yelpazələr yellənəcək, hamı heyrət içində yolun kənarında durub görəcək ki, sən öz gərdunəndən düşüb, həya və qürurundan yay küləyinin altında sarmaşığı kimi əsən bu cındır geyimli qızı yerdən qaldırıb öz yanında oturdursan.

Amma vaxt ötüb-keçir, sənin gərdunənin təkər səsləri gəlmir. Yanımdan gurultu və hay-küylə dəbdəbəli mərasim dəstələri gəlib-keçir. Yoxsa sən hələ də hamının arxasında, kölgədə dinməz-söyləməz duracaqsan? İndi mən gözləyəcək və boşa çıxan arzularımın əzabını çəkə-çəkə ağlayacağam.

* * *

Qoy qəlbim daim təkrar etsin ki, mən sənin, yalnız sənin həsrətinlə yanırım!

Məni gecə-gündüz utandıran bütün arzularım saxta və fanidir.

Gecə öz zülmətində işığa olan həsrət və diləyini gizlədiyi kimi, mənim varlığımın dərinliklərindən də yalnız bir fəryad qopur: mən sənin, yalnız sənin həsrətinlə yanırım!

Fırtına var gücü ilə sükunətlə çarpışa-çarpışa sükunət axtardığı kimi, mənim qəlbim də məhəbbətə qarşı üsyan edir və onun bu fəryadı kəsilmir: mən sənin, yalnız sənin həsrətinlə yanırım!

* * *

Ürək sərtləşəndə və yanıb quruduqda, mərhəmət yağmuru kimi mənim üstümə yağ.

Həyatda fərəh və sevinc olmayanda, nəğməni sel kimi axıt.

Dövrəmdə hər tərəfdən günün vurnuxması gurultu qaldırırdıqda, ey sükunət ilahəsi, yanıma gəl və mənə dinclik, asudəlik gətir.

Boş qalmış qəlbim gizlənilib sıxıldıqda, ey mənim hökmdarım, qapıları taybatay aç və şahənə bir dəbdəbə ilə içəri gir.

Aldadıcı arzular şüurumun gözlərini qamaşdırdıqda, ey ulu və xeyirxah Tanrım, ıldırım və şimşəklərini yağdır.

* * *

Qoy mənim son nəğməmdə bütün sevinclər: yer üzünü bol-bol sıx otlara qərç edən sevinc, həyat və ölüm adlanan əkizləri ucsuz-bucaqsız yer üzərində rəqs etdirib hərləndirən sevinc, fırtınaya qarışaraq həyatı gülüslə sarsıdıb oyadan sevinc, iztirabın çiçəkləmiş qızıl şanagüllə üzərinə göz yaşları kimi qonmuş sevinc, bütün var-yoxunu torpağa döndərən və sözə biganə olan sevinc birləşsin.

* * *

Bəli, ey qəlbimin sevimlisi, mən bilirəm ki, yarpaqlarda rəqs edən bu zərli işıq, göy üzündə tənbel-tənbel üzən bu buludlar, üzümə sərinlik gətirən bu nəsim yalnız sənə məhəbbətindir.

Səhər işığı gözlərimi nura qərç edir: bununla sən mənim qəlbimə xəbər göndərirsən. Sənə çöhrən səmanın yüksəkliklərindən boylanır, sənə gözlərin mənim gözlərimin içinə baxır və mənim qəlbim sənə ayaqlarına təmas edir.

* * *

Sən taxtından enib mənim daxmamın astanasında durdun. Mən təkdin, nəğmə oxuyurdum və mənim nəğməm sənə çatırdı. Sən taxtından enib daxmamın astanasında durdun.

Sənə sarayında çoxlu adlı-sanlı xanəndələr var, sarayında daim nəğmələr yüksəlir, amma mənim sadə, həzin nəğmə

məm sənin qəlbində məhəbbət hissi oyatdı. Bu nəğmə dünyanın böyük musiqisinə qarışdı və mənə mükafat olaraq sən, əlində çiçək gəlib daxmamın astanasında durdun.

* * *

Mən yolun kənarında gözləyib kölgənin işığı əvəz etməsini və yağmur yağmasını seyr etməkdən fərəh duyuram.

Naməlum dünyaların qasidləri məni salamlayıb, tələsə-tələsə gedirlər. Qəlbim fərəhlə dolur və əsən küləyin nəfəsi mənə ləzzət verir.

Sübh açıldandan qaranlıq çökənə qədər mən qarımın ağzında oturub, bilirəm ki, birdən-birə belə xoşbəxt bir an olacaq, səni görəcəyəm.

Mən tək-tənha gülümsünə-gülümsünə nəğmə oxuyuram. Hava isə ümid ətri ilə doludur.

* * *

Səhər tezdən biz pıçılı ilə bir-birimizə dedik ki, yalnız səninlə mən qayıqla üzməyə çıxacağıq və bu dünyada heç bir kəs bizim bu sonsuz və məqsədsiz səyahətimizdən xəbər tutmayacaqdır.

Bu ucsuz-bucaqsız okeanda sən sakit-sakit, ürəkdən təbəssüm etdikcə, mənim nəğmələrim sözlə məhdudlaşmadan, dalğalar kimi, sərbəst axacaqdır.

Məgər hələ vaxt gəlib çatmamışdırımı?

Hələ işin var? Budur, artıq yer üzünə axşam çökür və günün sönən işığında dəniz quşları öz yuvalarına sarı uçuşur.

Kim bilir zəncirlər nə zaman açılacaq və qayıq qürubun son şöləsi kimi gecənin içində nə vaxt gözdən itəcəkdir?

* * *

Mən səni gözləmirdim, ey sultanım, sən mənim qəlbimə çağırılmadan, tanımadığım izdihamdan bir nəfər kimi daxil

oldun və həyatımda əbədiyyət möhrü ilə ötəri anlar damğalayıb getdin.

Bu gün mən təsadüfən onları xatırlayıb, sənin qoyduğun nişanələrə baxdıqda, gördüm ki, onlar toza dönüb mənim boş, unudulmuş günlərimin sevinc və kədərlərinə qarışmışdır.

Sən mənim uşaqlıq oyunlarımdan üz çevirmədin və öz uşaq otağında eşitdiyim addım səsləri ulduzdan-ulduza əks edən həmin səslərdir.

* * *

Səhərin sükut dənizini quşların civiltisindən xırdaca dalgalar çulğamışdır; yol kənarındakı çiçəklər şəndir; buludların aralarından zər səsləri axır, – bu zaman biz heç bir şeyə diqqət yetirmədən, qayğılı-qayğılı öz yolumuzla gedirdik.

Biz şən nəğmələr oxumur, əylənmirdik; biz kənddəki bazara girmədik, dinməz-söyləməz gedir və gülmürdük. Yolda addımlarımızı ləngitmirdik. Zaman keçir və biz addımlarımızı daha da sürətləndirirdik.

Günəş dik başımız üstündə ucaldı, göyərçinlər kölgədə quruldaşdı. Qurumuş yarpaqlar günortanın isti havasında rəqs edib hərlənirdi. Balaca çoban əncir ağacının kölgəsində mürgüləyə-mürgüləyə xəyala getmişdi, mən də bulaq kənarında otun üstünə uzandım ki, yorulmuş əzalarım bir qədər dincəlsin.

Yol yoldaşlarım məni lağa qoydular. Onlar başlarını dik tutub, tələsik yollarına davam etdilər; bir dəfə də dönüb geri baxmadılar, bir dəfə də oturub dincəlmədilər. Onlar bürkülü mavi dumanlıqda uzaqlarda gözdən itdilər. Onlar dərələrdən, təpələrdən keçib, uzaq ölkələrdə gözdən itdilər. Ey qəhrəman dəstə, sən bitib-tükənməz yolun uğurlu olsun! İstehza və məzəmmətlər məni ayağa qalxmağa məcbur etdi, amma qəlbimdə əks-səda tapmadı.

Yaşıl ala-toranlığın gün işığında cılvələnən sükunəti mənim qəlbimə axırdı. Mən zəvvarlığımın məqsədini unudub, müqavimət göstərmədən kölgələr və nəğmələrdən hörülmüş sükunət aləminə qərq oldum.

Nəhayət, mürgüdən ayılıb gözlərimi açıdıqda, gördüm ki, sən qarşımda durubsan və təbəssümünlə mənim yuxumu dağıdırsan. Mən elə qorxurdum ki, yolum uzun və yorucu, sənə qovuşmaq çox çətin olacaqdır.

* * *

Mən kəndin küçəsində qapı-qapı gəzib, sədəqə diləyirdim ki, birdən sənin qızıl gərdunən füsunkar bir rəya kimi peyda oldu, ey şahlar şahı!

Qəlbimdə ümidlər oyandı, mənə elə gəldi ki, yaman günlərim qurtarmışdır; durub gözləyirdim ki, diləmədiyim sədəqə xəzinələri dövrəmə səpiləcəkdir.

Gərdunə qarşımda durdu. Sən mənə nəzər yetirib, gülümsünə-gülümsünə gərdunədən düşdün. Mən duydum ki, nəhayət, ömrümün xoşbəxt çağы yetişmişdir. Amma sən birdən-birə sağ əlini uzadıb dedin: “Mənə sədəqə verəcəksən?” Ah, əlini açıb dilənçidən sədəqə dilmək, bu nə şahənə bir əda idi! Mən utanıb, çaşqın-çaşqın durmuşdum, sonra dağarcığımdan asta-asta xırdaca bir dən çıxarıb sənə verdim.

Axşam mən öz dağarcığımyı silkəyib çırpıdıqda, dözəməyə xırdaca bir qızıl dən düşdüyünü gördükdə, dərin heyrət içində qaldım. Mən acı-acı ağlayıb heyifsilənirdim ki, niyə sənə hamısını verməmişəm.

* * *

Gecənin qaranlığı qatılaşırdı. Gündüz işlərimiz qurtarmışdı. Güman edirdik ki, axırncı qonaq da gəlib çıxmışdır; kənddə bütün qapılar bağlı idi. Amma kimsə dedi:

– Hələ şah da gələcək.

Biz gülüb dedik:

– Yox, belə şey ola bilməz.

Bizə elə gəldi ki, kimsə qapını döydü, amma düşündük ki, yəqin, küləkdir. Çırağı söndürüb yatmaq istədik. Amma kimsə dedi:

– Bu, qasiddir.

Biz gülüşüb dedik:

– Yox, küləkdir!

Gecəyarısı bir səs gəldi. Biz yuxulu-yuxulu güman etdik ki, bu, uzaqlarda çaxan ildırım səsidir. Yer tərpəndi, divarlar titrədi və biz yuxudan ayıldığımızı. Amma kim isə dedi ki, bu səslər təkrar səsləridir. Biz yuxulu-yuxulu pıçıldadıq:

– Yox, göy gurultusudur.

Təbillər çalındıqda, hələ hava qaranlıqdı. Car səsi gəldi: “Qalxın! Ləngiməyin!”

Biz əllərimizi ürəyimizə qoyub, qorxudan titrəyirdik. Kim isə dedi:

– Bir baxın, padşahın bayrağıdır!

Biz çığır-çığır ayağa qalxdıq:

– Daha ləngimək olmaz!

Padşah gəlmişdir, amma məşəllər hanı, çələnglər hanı? Hanı onun taxtı? Ah, ar olsun! Ah, rüsvay olduq! Hanı saray? Hanı bəzək-düzək?

Kim isə dedi:

– Bu hay-küy əbəsdir! Onu boş əllərlə salamlayın. Onu boş otaqlara aparın.

Açın qapıları, qoy şeypurlar səslənsin! Bizim qaranlıq məskənimizin padşahı qaranlıq gecədə gəlib çıxdı. Göydə ildırımlar guruldayır! Şimşəklərin işığından qaranlıq sarsılır! Bir parça cındır həsir götürüb heyətə sər! Dəhşətli gecənin padşahı, gözlənmədən, fırtına ilə birlikdə gəlmişdir.

* * *

Mən sənin sinəni bəzəyən qızılgül həmailini səndən istəməyi arzulayırdım, amma cürət etmədim. Səhərə qədər, sən evdən çıxıb gedənə qədər gözlədim ki, yatağından onun tör-töküntüsünü toplayım. Sübh açılanda, mən eynən bir dilənçi kimi, heç olmasa, bir ləçəkciyin qalıb-qalmadığını axtarırdım.

Heyhat, mən nə tapa bildim? Sənin məhəbbətindən nə qalmışdı? Nə çiçəklər, nə ətirilər, nə ətirli su ilə dolu qab. Alov kimi parıldayan, ildırım zərbəsi kimi ağır, iri bir qılınc qalmışdı. Səhərin tərəvətli işığı pəncərədən mənim yatağıma düşmüşdür. Sübhün quşcuğazı civildəyə-civildəyə soruşur: “Ey qadın, bəs sənə nə qaldı?”

Bəli, nə çiçəklər, nə ətirilər, nə ətirli su ilə dolu qab, – yalnız sənin dəhşətli qılıncın.

Oturub heyərlə düşünürəm, sənin bu hədiyyən mənim nəyimə gərəkdir? Onu gizlətməyə mənim yerim yoxdur. Zəif bir məxluq olan mənim üçün onu gəzdirmək ayıbdır, onu bağrıma basanda məni incidir. Amma bununla bərabər, bu hədiyyəni, əzablarımmın yükünü qürurla qəlbimdə daşıyacağam.

İndən belə, bu dünyada artıq qorxu mənə hakim ola bilməyəcəkdir, mənim hər döyüşümdə sən qalib gələcəksən. Sən ölümü mənə bir yol yoldaşı kimi göndəribsən və mən öz həyatımı ona bəxş edəcəyəm. Sənin qılıncın məndədir. O, mənim buxovlarımı qırıb parçalaya bilər, artıq bu dünyada mənim üçün qorxu yoxdur.

Ey qəlbimin sultanı, indən belə bütün bəzək-düzəyi ataçağam, mən artıq utancaq, zəif bir qız deyiləm, artıq bir guşəyə çəkilib ağlaya-ağlaya gözləməyəcəyəm. Sən öz qılıncını mənə verdin, mənə bəzək lazım deyil!

Sənin ulduzlarla bəzənmiş və məharətlə cavahirat düzül-
müş qolbağın çox gözəldir. Amma sənin qılıncın, onun tiyəsi
– ilahi Vişnu quşunun¹ gərilməmiş və üstünə qürubun qəzəbli
pənbə şöləsi düşmüş qanadı kimi parıldayan tiyəsi daha da
gözəldir.

Bu tiyə həyatın son şöləsi kimi cilvələnilir. O, bircə qüdrətli şöləsi ilə bütün yerə məxsus vurnuxmaları yox edən saf kainat alovu kimi parıldayır.

Sənin cavahiratla bəzənmiş qolbağın çox gözəldir; amma, ey ildırımlar hakimi, sənin qılıncın elə sonsuz bir gözəlliyə, elə bir dəhşətə malikdir ki, ona nə baxmaq, nə də o barədə düşünmək mümkün deyildir.

Mən səndən heç bir şey diləmədim; mən sənə öz adımlı demədim. Sən gedəndə mən dinməz-söyləməz durmuşdum. Mən quyunun yanında ağacın əyri kölgəsi altında durmuşdum, qadınlar saxsı sənəklərini ağızına qədər su ilə doldurub gedirdilər.

Onlar məni çağıraraq deyirdilər: “Gəl bizimlə gedək, artıq səhər ötüb, günorta yaxınlaşır”. Amma mən tutqun düşüncələrə dalıb xəyal içində ləngiyirdim.

Sənin mənə necə yaxınlaşdığını duymadım. Mənə baxanda, sənin nəzərlərin qəmgin idi, bu sözləri mənə deyəndə səsin yorğun idi: “Ah, mən susuzluqdan yanan bir yolçuyam”. Mən oyaq ikən daldığım yuxudan ayılıb, öz sənəyimdən sənin ovcuna su tökdüm. Başımızın üstündə yarpaqlar xışıldayırdı. Meşənin dərinliyində ququ quşu quğuldayır və yolun döngəsindən babla² çiçəklərinin ətri gəlirdi.

Sən mənim adımlı soruşanda, utandığımdan donub qalmışdım. Düzü, axı mən sənin üçün nə etmişdim ki, sən məni xatırlayasan? Amma sənə su verməyim və susuzluğunu

¹ *İlahi Vişnu quşu* – Qaruda – allah Vişnunun minib uçduğu əfsanəvi quş

² *Babla* – Hindistanda akasiya ağacının bir növü

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yatırtmağım bir xatirə olaraq mənim qəlbimdə yaşayacaq və onu xoş duyğularla dolduracaqdır. Günorta yaxınlaşır, quşlar yorğun-yorğun ötüşür, başım üzərində nim ağacının yarpaqları xışıldayır, mən isə oturub hey fikirləşir, fikirləşirəm.

* * *

Sənin qəlbin yorğundur, mürgüdən göz qapaqların hələ yumulur.

Məgər hələ eşitməyibsənmi ki, çiçək artıq tikanların arasında şahənə bir parıltı ilə açılmışdır? Oyan, oyan! Vaxtı boş-boşuna itirmə!

Daşlı cığırın bitdiyi yerdə, saf sükut diyarında dostum tək-tənha oturmuşdur. Onu aldatma. Oyan, oyan!

Nə olsun ki, səma hələ günorta bürküsündə titrəşir? Nə olsun ki, yaxıcı qumlar atəş ridasını yerə sərməmişdir?

Məgər sənin qəlbinin dərinliyində sevinc yoxmu? Məgər sənin hər bir addımında, yolun rübabında dadlı əzab musiqisi səslənməyəcəkmi?

* * *

Bax buna görə mənim qəlbimdə sənin sevincin bu qədər böyükdür. Bax buna görə sən tənəzzül edib yanıma gəlib-sən! Ey göylər hökmdarı, mən olmasaydım, sənin məhəbbətin nə olacaqdı?

Sən məni bütün xəzinələrinə şərikin edibsən. Qəlbim sənin sevincinin sonsuz cilvələri ilə doludur. Həyatımın hər anında sənin iradənin əyandır. Ey şahlar şahı, sən məni əsir etmək üçün gözəllik qişafətinə giribsən. İndi, budur, sənin məhəbbətin sevgilinin məhəbbətiylə qarışmış və sən onların mü-kəmməl birliyində aşkarsan.

* * *

İşıq, mənim işığım, dünyanı dolduran işıq, gözləri oxşayan işıq, ürəyi fərəhləndirən işıq...

Ah, işıq, həyatımın qəlbində rəqs edir, ey sevgilim! İşıq eşqimin rübabının tellərini dilləndirir, ey sevgilim! Göy tələtümə gəlir, külək coşur, yer üzərini gülüş çulğayır.

Pərvanələr işıq dənizində yelkənlərini açır. İşıq dalğalarında zanbaqlar və yasəmənələr cilvələnir.

İşıq hər buludun üzərinə zər kimi səpilir, ey sevgilim. Bol-bol almaz yağır.

Şənlik yarpaqdan-yarpağa axır, sevgilim, fərəh və sevincin hədd-hüdudu yoxdur. Səmanın nəhri yatağından aşıb-daşmışdır. Hər yeri sevinc seli bürüyür.

* * *

Nəhayətsiz dünyaların dəniz sahilində uşaqlar görüşürlər. Ucsuz-bucaqsız səma sakit, aramsız sular coşqundur. Nəhayətsiz dünyaların dəniz sahilində uşaqlar çığırışa-çığırışa, oynasa-oynasa görüşürlər.

Onlar qumdan evciklər tikir, içi boş çınqıllarla oynayırlar. Onlar solmuş yarpaqlardan xırdaca gəmilər düzəldir, gülümsünə-gülümsünə gəmilərini ucsuz-bucaqsız dənizə buraxırlar. Uşaqlar dünyaların dəniz sahilində oynayırlar.

Onlar üzmək bilmir, tor atmaq bacarmırlar. İnciastaranlar suyun dibinə baş vururlar, tacirlər öz gəmilərində gəlirlər, uşaqlar isə xırdaca daşları yığır, yenə atıb səpələyirlər. Onlar hamısı gizlin xəzinələr axtarır, onlar tor atmağı bacarmırlar.

Dənizin dərinlikləri gülür, sahilə yaxın suların təbəssümü solğun-solğun parıldaır, ölüm gətirən dalğalar körpəsinin beşiyini yırğalayan ana kimi uşaqlara boş mahnılar oxuyur. Dəniz uşaqlarla oynayır və sahil sularının təbəssümü solğun-solğun parıldaır.

Nəhayətsiz dünyaların dəniz sahilində uşaqlar görüşür. Səmələrin yolsuz-rizsiz ənginliklərində fırtına qopur, gəmilər sulara qərq olur, ətraf ölümə dolur, amma uşaqlar oynayıb. Nəhayətsiz dünyaların dəniz sahilində yığın-yığın uşaqlar var.

* * *

Əsgərlər ilk dəfə öz hökmdarlarının sarayından çıxdıqda, bəs onların gücləri, qüdrətləri necə oldu? Onların yaraq-yasağı harada qaldı?

Onlar öz hökmdarlarının sarayından çıxdıqları gün miskin və aciz görünürdülər və başlarına dolu kimi oxlar yağırı.

Əsgərlər öz hökmdarlarının sarayına qayıtdıqda, bəs onların gücləri, qüdrətləri necə oldu?

Onlar qılınclarını, oxlarını, yaylarını atmışdılar; onlar öz hökmdarlarının sarayına qayıtdıqları gün üzlərində əmin-amanlıq əlamətləri vardı və öz həyatlarının bəhrəsini arxada qoyub gəlmişdilər.

* * *

Körpənin gözlərinə qonan yuxu, kim bilir, haradan gəlir? Bəli, deyirlər ki, onun məskəni işıldaquşların solğun işıq saçdıqları meşənin ala-toranlığında əfsanəvi bir kənddədir; orada iki zərif, füsunkar tumurcuq var. Yuxu körpənin gözlərindən öpməyə oradan gəlir.

Körpə yatdıqda, dodaqlarında oynayan təbəssüm, kim bilir, harada əmələ gəlir? Bəli, deyirlər ki, ayparanın ilk solğun şöləsi əriməkdə olan xırdaca payız buludunun kənarına toxunur və şəhli səhərin arzularından təbəssüm yaranır: bu, yatmış körpənin dodaqlarında oynayan həmin təbəssümdür.

Körpənin tombul yanaqlarında çiçəklənən o xoş, zərif qızartı, kim bilir harada gizlənibmiş? Bəli, anası hələ gənc qız

olduqda, həmin bu qızartı onun qəlbini zərif, dilsiz-ağızsız məhəbbət sirri ilə doldurmuşdu, – körpənin yanaqlarında çiçəklənən o xoş, zərif qızartı oradandır.

* * *

Balacan, mən sənə ala-bula oyuncaqlar gətirəndə başa düşürəm ki, buludlarda və suda rənglərin cilvələnməsi nədəndir və nə üçün çiçəklərin rəngi belə şuxdur, çünki mən sənə ala-bula oyuncaqlar bağışlayıram, balacan.

Səni oynatmaq üçün mən mahnı oxuduqda, başa düşürəm ki, nə üçün yarpaqlar musiqi kimi səslənir və nə üçün dalğalar səs-səsə verib, onları dinləyən torpağa nəğmə oxuyurlar, çünki mən səni oynatmaq üçün mahnı oxuyuram.

Mən sənin xırdaca ovuclarına şirniyyat qoyduqda, başa düşürəm ki, nə üçün çiçəyin piyaləsi bal ilə dolu və meyvələr şirin olur, çünki mən sənin xırdaca ovuclarını şirniyyatla doldururam.

Mən səni gülümsündürmək üçün üzündən öpdükdə, ey mənim dövlətim-varım, başa düşürəm ki, nə üçün səhər şəfəqində göylərdən belə fərəh yağır və yay nəsimi bədənimə belə ləzzət verir, çünki səni gülümsündürmək üçün öpürəm.

* * *

Mənim dolub-daşan həyat qədəhimdən sən necə bir ilahi şərbət içmək istərdin, xudaya?

Ey şair, öz əsərini mənim gözlərimlə gördükdə və mənim qulaqlarımla öz əbədi ahəngini dinməz-söyləməz dinlədikdə, fərəh duyursanmı?

Sənin aləmin mənim ağılımda sözlər yaradır, sənin fərəhin bunlara musiqi əlavə edir. Sən məndə məhəbbət şəklinə öz əksini tapır və məndən öz ləzzətini duyursan.

* * *

Boş keçən günlərimdə mən itirilmiş vaxtın dərđini çəkirdim, amma o itirilməmişdir, ey mənim hökmdarım. Həyatımın hər anı sənin əlindədir.

Varlığın qəlbində gizlənmiş olan sən, toxumları cücərtiyə, tumurcuqları çiçəyə və çiçəkləri meyvəyə çevirirsən.

Mən yorulub rahatlıq yatağında yuxuya getdim və güman etdim ki, işlərim qurtarmışdır.

Səhər ayılıb gördüm ki, bağçam ecazkar çiçəklərlə doludur.

* * *

Bu ayrılıq dərđi bütün dünyaya yayılıb, sonsuz səmada saysız-hesabsız surətlər yaradır.

Bu ayrılıq dərđi bütün gecə uzununu sükut içində ulduzdan-ulduza baxa-baxa iyulun yağmurlu alaqaranlığında xışıldayan yarpaqlar arasında ahəng yaradır.

Hər şeyə nüfuz edən bu kədər, məhəbbət və arzu, qüسسə və fərəh hissələrinə nüfuz edir və mənim şair qəlbimdə daim əriyib nəğmələr halında yayılır.

* * *

Mən səmada boş-boşuna sərgərdan gəzən payız buluduna bənzəyirəm, ey mənim əbədi, gözəl günəşim! Sənin təmasın məni hələ əritməmiş, məni sənin şölənə qatıb birləşdirməmişdir: indi, budur, mən, məni səndən ayıran ayları və illəri saymaqdayam.

Əgər arzu etsən və bundan fərəh duysan, mənim üzən boşluğumu al, rənglərə boya, ona zər saç, onu yelə ver və möcüzə halında səpələ.

Gecə yaxınlaşanda, sən bu əyləncəni başa vurmaq istəsən, mən qaranlıqda və ya nurlu səhərin təbəssümündə – o sərin təmizlikdə əriyib yox olaram.

* * *

Mən sənin sinəni kədərimin göz yaşlarından həmail ilə bəzərəm, ey ana!

Ulduzlar sənin ayaqlarını bəzəmək üçün şüalardan halqalar qayırmışlar, amma mənim həmailim sənin sinəndən asılacaqdır.

Sərvət və şöhrət lütf edən sənənsən, onları vermək və almaq sənin əlindədir. Amma mənim kədərim tamamilə özümündür və mən onu sənə qurban verdikdə, sən mənə öz lütfünü mükafat verirənsən.

* * *

Sən məni bu vaxta qədər tanımadığım adamlarla dost elədin. Sən məni bu vaxta qədər mənə yad olan məskənlərə daxil etdin. Sən uzağı yaxınlaşdırdın və yadları mənə qardaş elədin.

Öyrəşdiyim məskəni tərk etmək mənə ağır gəlir; mən unuduram ki, yeniliyin içində də köhnəlik yaşayır və sən hər yerdə mənimləsən.

Doğum və ölüm vasitəsi ilə, bu dünyada və ya başqa dünyalarda, məni hara aparsan, – sən mənim qəlbimi fərəh bağları ilə naməlum aləmlərlə bağlayan əbədi həyatımın həmişə yeganə yol yoldaşısan.

Səni dərk edən üçün heç bir yad şey yoxdur, onun üzünə heç bir qapı bağlı deyildir.

* * *

Tənha çayın sahilində, uca otlar arasında ona dedim:

– Paltarınla öz çırağımı örtüb hara gedirsən, ay qız? Mənim evim kimsəsiz və qaranlıqdır, mənə işıq ver!

Qız bir anlığa qara gözlərini qaldırıb ala-toranlıqda üzümə baxdı və cavab verdi:

– Mən çay kənarına gəlmişəm ki, gündüzün işığı sönəndə, çırağımı çaya axıdım.

Mən uca otlar arasında tək-tənha durub, onun çayda faydasız axıb gedən çırağının titrək işığına baxırdım. Çökmək-də olan gecənin sükutu içərisində ona dedim:

– İşıqlar yanmışdır, bəs sən öz çırağımı hara aparırsan, ay qız? Mənim evim kimsəsiz və qaranlıqdır, mənə işıq ver!

O, qara gözlərini qaldırıb mənə baxdı, bir an tərəddüd edib, nəhayət, dedi:

– Mən gəlmişəm ki, çırağımı göylərə qurban verim.

Mən durub onun boşluqda faydasız üzüb gedən çırağına baxırdım.

Aysız gecənin zülməti içində ona dedim:

– Çırağımı bağına basmağa səni məcbur edən nədir, ay qız? Mənim evim kimsəsiz və qaranlıqdır, mənə işıq ver!

O, bir an durub fikirləşdi, ala-toranlıqda üzümə baxıb dedi:

– Mən çırağımı çıraqban bayramına¹ gətirmişəm.

Mən durub onun başqa işıqlar içində faydasız itib-gedən xırdaca işığına baxırdım.

* * *

Sayırmalar və parılıtlar toranlığında daim varlığımın dərinliklərində mövcud olan o, səhər işığında örtüyünü heç bir zaman açmayan o qoy mənim vidalaşma nəğməmə bürünüb, sənə verdiyim son qurban olsun, ilahi!

Sözlərim ona qovuşmağa can atır, amma ona erişməkdə acizdi; nidalarım həsrətli əllərini ona sarı uzadır, amma çatmırdı.

Mən onu qəlbimin dərinliklərində hifz edib, diyar-diyar sərgərdan gəzdim və həyatım onun çöhrəsində gah ucaldı, gah alçalıdı.

O, mənim düşüncələrimə, işlərimə, rüyalarım, xəyallarım, hökmran, amma uzaqda, tək-tənha durmaqda idi.

¹ Çıraqban bayramı və ya Divali – Lakşmi ilahəsinin şərəfinə hindus dini bayramı; tontənəli mərasim zamanı çıraqlar, məşəllərlə gəzintilər icra olunur. Etiqada görə, Lakşmi ilahəsi çıraq yandırılmayan evlərə qədəm qoymur.

Çoxları mənim qapımı döyüb onu soruşur və məyus qayıdırdılar.

Dünyada heç bir kəs onun üzünü görməmişdir və tək-tənha qalıb gözləyir ki, sən onu tanıyasan.

* * *

Sənin günəşinin şöləsi ağuşunu açıb yerə, mənim yanıma enir və bütün günü qapımda durur ki, mənim göz yaşlarımdan, ahlarımdan və nəğmələrimdən yaranan buludu sənin ayaqların altına gətirsin.

Sən çılgın bir sevinclə öz ulduzlu sinənə bu dumanlı buludlar örpəyini çəkib, ona saysız-hesabsız şəkillər verir, qırçınlar vurur və onu daim dəyişən rənglərə boyayırsan.

O, nə qədər xəlif, nə qədər qeyri-sabit, nə qədər zərif, nə qədər göz yaşları ilə dolu və kədərli, – bax buna görə də sən onu sevirsen, ey pak və saf varlıq! Bax buna görə də o, öz kölgəsi ilə sənin müqəddəs ağ işığını tutqunlaşdırı bilər.

* * *

Sən həm asıman, həm də aşıyansan.

Ey gözəl varlıq, aşıyanındakı məhəbbət ruha rəng, səs və ətir saçır.

Budur, səhər zərrin səbəti ilə, sağ əlində gözəllik çələngi ilə gəlir ki, yeri sakit-sakit onlarla bəzəyib başına tac qoy-sun.

Budur, axşam naməlum cığırlardan, artıq sürüləri çəkilib getmiş sakit çəmənlərdən keçib, qürubun dinclik okeanından öz qızıl sürahisində sərin asudəlik şərabı gətirir.

Lakin ruhun uçmağa can atdığı sonsuz səmada saf, ağappaq bir parıltı hökmrandır. Orada nə gündüz, nə gecə, nə surət, nə rəng, nə də tək bircə, tək bircə söz var.

* * *

Mən öz “mənliyimi” əzizləyib hər tərəfə cüvələndirməli, sənin nuraniliyinə rəngarəng kölgələr saçmalıyam, – sənin ilahi iradənin belədir.

Sən özünü bölüşdürüb öz uzaq “mənliyini” saysız-hesabsız səslərlə çağırırsan. Bu uzaqlıq da mənim varlığımıdır.

Acı nəğmə əks-səda kimi rəngarəng göz yaşları və təbəssümlər, həyəcanlar və ümidlər halında bütün asimana yayılmışdır; dalğalar qalxır-enir, rüyalar dağılır və yaranır. Sənin öz-özünü məğlub etməyin mənim varlığımıdır.

Sənin ucaldığın bu divarı gündüzün və gecənin fırçası saysız-hesabsız təsvirlərlə bəzəmişdir. Onun ardında isə, sənintək bircə düz xətti olmayan, əsrarəngiz əyri xətlərdən ibarət taxtın durur. Sənin və mənim əzəmətli təntənəmiz bütün səmanı çulğamışdır. Hava sənin və mənim səslərimizdən titrəyir, bizim gah əyan, gah nihan olmamızla əsrlər gəlib-keçir.

* * *

Mənim varlığımı öz dərin, gizli təmasları ilə oyadan odur, o – ən məxfi qüvvə.

Mənim gözlərimi sehrləndirən, qəlbimin tellərini şən-şən dilləndirən, gah şirin, gah həzin nəğmələr yaradan odur, o.

Xilqətin cisminə gümüşü və qızılı, lacivərd və yaşıl ötəri çalarlar saçan odur, o. Qırçınlarda onun ayaqları görünür və mən onlara təmas edərkən mənliyimi unuduram.

Günlər keçir, əsrlər keçir, çox-çox adlarda, çox-çox şəkillərdə, fərəh və kədərin çox-çox həmlələrində daim mənim qəlbimə hakim olan odur, o.

* * *

Gecə-gündüz mənim damarlarımda axan həmin həyat seli bütün kainatda da axır və ahəngdar rəqs edir.

Bu həmin həyatdır ki, saysız-hesabsız ot şəklində torpağı dəlib şən-şən cücərir və çiçəklərdən, yarpaqlardan ibarət gurultulu dalğalar halında yayılır.

Bu həmin həyatdır ki, doğum və ölümün beşiyi olan okeanda qabarma və çəkilmə halında qalxıb-enir.

Hiss edirəm ki, əzam bu həyatla təmasdan nur alır və mən qanımda rəqs edən bu əbədi həyat qaynağından qürur duyuram.

* * *

Məgər sən bu ahəngin sevincindən fərəh duymaqla aciz-sənmi? Hərlənməkdən, qeyb olmaqdan, bu dəhşətli sevincin burulğanına qapılmaqda acizsənmi?

Hər şey durmadan, geriyyə baxmadan daim irəli can atır və bu meyili saxlaya biləcək heç bir qüvvə yoxdur!

Bu əbədi musiqinin müşayiəti ilə ilin fəsilləri hərlənə-hərlənə rəqs edib keçir, – rənglər, səslər, qoxular hər an səpələnib ölən sevinc coşqunluğu içində bitib-tükənməz şələlələr halında axıb gedir.

* * *

Dünya gənc ikən bütün ulduzlar ilk yaranış əzəməti ilə parlarkən, bütün allahlar səmada toplaşmış, bir ağızdan bu nəğməni oxuyurdular:

Ey mükəmməl mənzərə!

Ah, ey pak, təmiz fərəh!..

Amma birdən onlardan biri çığırdı:

– Mənə elə gəlir ki, ulduzların silsiləsi haradasa qırılmışdır və bir ulduz çatışmır.

Onların rübabının qızıl teli qırıldı, onların nəğməsi donub qaldı və hamısı vurnuxmaya düşüb çığırdılar:

– Bəli, o itən ulduz hamısından yaxşı idi, o, göylərin şərəfi-şöhrəti idi!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O gündən bəri allahlar yorulmadan həmin ulduzu axtarırlar və bir-birini səsleyib fəryad edirlər ki, həmin ulduzla bərabər dünya öz sevincini itirmişdir.

Yalnız ulduzlar gecənin dərin sükutu içində gülümsünüb bir-birinə pıçıldayırlar:

“Bu zəhmət əbəsdir! Hər tərəfdə tam bir mükəmməllik var!”

* * *

Mənim üçün azadlıq inkar və imtinadan ibarət deyildir. Minlərcə buxovum olsa da, özümü azadlığın ağuşunda hiss edirəm.

Sən cürbəcür çiçəklərdən və ətirlərdən aldığın şərəbınlə mənim bu fani kuzəmi daim ağzına qədər doldurursan.

Mənim varlığım minlərcə cürbəcür çıraqlar yandırıb sənənin məbədinin qurbangahına düzəcəkdir.

Yox, mən öz hissiyyatımın qapılarını heç bir zaman bağlamayacağam. Görmək, eşitmək, toxunmaqla duymaq sevincləri məndə sənənin sevincini doğuracaqdır.

Bəli, mənim bütün azgınlıqlarım sevinc alovları içində yanır və bütün arzularım məhəbbət meyvələri halında yetişir.

* * *

Gün sönməkdədir, yer üzərinə kölgələr düşür. Çay sahilinə gedib, kuzəni doldurmaq vaxtıdır.

Axşamın havası suların həzin musiqisi ilə dolmuşdur. Ah, o, məni toranlığa çağırır! Ot basmış cığırdə bir gəlib-gedən görünmür, külək qalxır, çayın üzünü narın dalğacıqlar bürüyür.

Bilmirəm evə qayıdacağammı?! Bilmirəm kimə rast gələcəyəm. Orada, çayın dayaz yerində kiçik bir qayıqda kim isə ud çalır.

* * *

Ey ömrümün sultanı, mən hər gün sənin hüzurunda durmalıyammi?

Ey dünyalar hökmdarı, mən, əl-qolu bağlı, hüzurunda durmalıyammi?

Mən əzəmətli səmanın altında, tənhalıq sükutu içində müti qəlbimlə sənin hüzurunda durmalıyammi?

Sənin mübarizə və işlə dolu olan zəhmət dünyanda, vurnuxan izdihamin arasında mən sənin hüzurunda durmalıyammi?

Ey hökmdarlar hökmdarı, bu dünyada mənim zəhmətim bitdikdən sonra tək-tənha itaətlə sənin hüzurunda durmalıyammi?

* * *

Sənin biz fani insanlara lütf etdiyən hədiyyələr bütün ehtiyaclarımızı ödəyib, heç əskilmədən yenə sənə qayıdır.

Çay öz həmişəki işini görür, zəmilər və kəndlər arasından tələsə-tələsə axıb gedir; amma yenə yorulmaq bilməyən suları sənin ayaqlarını yumağa can atır.

Çiçək öz ətri ilə havanı rəyihələndirir, amma yenə də son nəsibi özünü sənə fəda etməkdir.

Dünya sənə itaət etməklə heç bir şey itirmir.

İnsanlar şairin sözlərinin mənasını cürbəcür başa düşürlər. Amma yenə də onların son mənası – sənsən.

* * *

Mən səni öz Allahım bilirəm, amma kənarda dururam; səni özümə bərabər bilib, yaxınlaşmağa cürət etmirəm. Mən səni öz atam bilirəm və sənin ayaqların altında səcdə edirəm; mən səninin əllərinə dost əlləri kimi toxunmuram.

Mən səninin nazil olduğun yerdə durmuram, səni özümünkü bildiyim halda, bağrıma basmıram və özümə yoldaş saymıram.

Sən qardaşlarım içində qardaşımсан, amma mən onları görmürəm, öz qazancımı onlarla bölüşürəm, hər şeyimi səninlə bölüşürəm.

Sevinəndə də, kədərlənəndə də adamların yanına getmirəm, sənin yanına gəlirəm. Mən həyatımı verməyə cürət etmirəm; həyatın əzəmətli sularına baş vurmuram.

* * *

Əgər mənə bu həyatda səninlə görüşmək nəsisb olma-yacaqsa, elə et ki, sənin surətini görməkdən məhrum olduğumu həmişə hiss edim; elə et ki, səni bir an da unutmayım, elə et ki, rüyalarım da, oyaqlıqda da kədər neştərini hiss edim.

Mənim günlərim bu dünyanın izdihamlı bazarında keçir. Ovuclarım gündəlik qazancla dolur, amma elə et ki, heç bir şey qazanmadığımı daim hiss edim, – elə et ki, səni bir an da unutmayım, elə et ki, rüyalarım da, oyaqlıqda da kədər neştərini hiss edim.

Mən, taqətsiz, tövşüyə-tövşüyə yolun kənarında oturub, toz-torpaq içində dincəldikdə, elə et ki, qarşımda hələ uzun bir yol olduğumu daim hiss edim; elə et ki, səni bir an da unutmayım; elə et ki, rüyalarım da, oyaqlıqda da kədər neştərini hiss edim.

Otaqlarım bəzəndikdə, oradan tütək səsləri və qəhqəhələr eşidildikdə elə et ki, səni öz evimə çağırmadığımı daim hiss edim; elə et ki, səni bir an da unutmayım; elə et ki, rüyalarım da, oyaqlıqda da kədər neştərini hiss edim.

* * *

Artıq halallaşma dəmidir. Mənə yaxşı yol arzulayın, qardaşlar! Bütün varlığım sızə baş əyib uzaqlaşırım. Budur, qapımın açarlarını sızə qaytarır və bu mənzilə olan bütün ixtiyarımdan əl çəkirəm. Sızdən yalnız bir neçə kəlmə xoş söz diləyirəm.

Biz uzun müddət qonşu olmuşuq, amma mən sizə verdiyimdən çox almışam. Budur, sübh yaxınlaşır və mənim qaranlıq guşəmi işıqlandıran çıraq sönmür. Çağırışı eşidirəm və yola düşürəm.

Ey dağılmış ibadətğahın tanrısı! Müqəddəs kamanın qırılmış telləri daha səni tərənnüm etmir. Axşam çalınan zənglər sənə ibadət vaxtının çatdığını xəbər vermir. Ətrafında hava sakit və səssizdir.

Sənin tərk edilmiş məskənində ətirli bahar yelləri əsir. O, çiçəklərdən, daha sənin hüzuruna gətirilməyən çiçəklərdən xəbər verir.

Sənin gözəl xidmətçin bu günə qədər sərgərdan gəzib, məhrum olduğu lütfərin dərđini çəkir. Axşam işıqlar və kölgələr torpağın qaranlığına qarışdıqda, o, ürəyi atəşlə dolu, qayıdıb xaraba qalmış ibadətğaha gəlir.

Ey dağılmış ibadətğahın tanrısı, çox-çox bayram günləri sənin üçün sükut içində keçir, çox-çox ibadət gecələri çıraqlar yanmadan ötüb gedir.

Mahir ustalar tərəfindən çox-çox yeni təsvirlər yaradılmış və vaxtı çatdıqda, müqəddəs unutqanlıq selinə atılmışdır.

Yalnız xaraba qalmış ibadətğahın tanrısı xidmətçilərsiz də əbədi laqeydliklə yaşayır.

* * *

Ölüm gəlib qapını döydüyü gün, ona nə təklif edəcəksən?

Ah, mən həyatımın dolu piyaləsini qonağımın qabağına qoyacağam.

Yox, mən onu əliboş yola salmayacağam.

O gəlib qapımı döydükdə, payız günlərinin və yay gecələrinin bütün şirin məhsullarını, ömrümün son günlərində onun hüzuruna yığacağam.

* * *

Ah, gəl ey həyatın son təcəssümü olan ölüm, ey mənim ölümüm, gəl və qulağıma pıçıldla!

Mən səni hər gün gözləyirdim; sənin xatirinə həyatın sevinclərinə və əzablarına dözürdüm.

Mənim nəyim varsa, bütün ümidlərim, bütün məhəbbətim, hamısı həmişə ürəkdən sənə meyil edirdi.

Çiçəklər hörülmüş, nişanlığımın çələngi hazırdır. Nikahdan sonra gəlin öz evini tərk edib, gecənin sükutu içində tək-tənha öz ağasını gözləyəcəkdir.

* * *

Getməli olduğum bu saatda mənə xoşbəxtlik arzulayın, a dostlar! Göylər şəfəqdən od tutub yanır, yolum çox gözəl olacaqdır!

Sormayın ki, özümlə nə aparıram. Mən yola əliboş, amma ürəyim ümidlərlə dolu çıxıram.

Mən toy çələngini taxacağam, mənə səfər paltarları lazımdır deyil, yolum təhlükələrlə dolu olsa da, əsla qorxu duymuram.

Yolum başa çatdıqda, axşam ulduzu doğacaq və padşahın darvazası ağzında axşam melodiylarının həzin səsləri ucalacaqdır.

* * *

Mənim nəğmələrim bütün ömrüm boyu səni axtarmışdır. Məni dərbədər gəzdirən onlar olmuşdur və onların sayəsində bu aləmi dərk etmişəm.

Mənə hər şeyi öyrədən onlardır, mənə gizlin yolları onlar göstərmiş, qəlbimin səmasında çox-çox ulduzlar kəşf edib gözlərim önündə əyan etmişlər.

Onlar səfa və cəfa diyarının sirləri arasında məni bütün günü gəzdirmişlər; bəs zəvvarlığımın sonunda qürubçağı, görəsən, hansı qapıya gətirib çıxarmışlar?

* * *

Sənin xidmətçin olan Ölüm mənim qapım ağzındadır. O, naməlum dənizlərdən keçib sənin dəvətini mənim mənzilimə çatdırmışdır.

Gecə qaranlıq, qəlbim qorxu ilə doludur, amma mən yenə də çırağı götürüb qapını açacaq və onun hüsurunda təzim edəcəyəm. Çünki qapımın ağzındakı sənin qasidindir.

Mən gözüyaşlı onun hüsurunda təzim edəcəyəm. Mən qəlbimin xəzinəsini onun ayaqları altına səpib, hüsurunda təzim edəcəyəm.

O, tapşırığı yerinə yetirib, mənim sabahımı qaraldaraq qayıdacaqdır, bomboş evimdə yalnız tərک edilmiş cəsədim qalacaqdır, – bu da mənim sənə təqdim etdiyim son qurbandır.

* * *

Mən, öləziyənlə ümidlə içəri girib onu evin hər guşəsində axtarıram; o heç yerdə yoxdur.

Mənim evim böyük deyildir, oradan bir dəfə çıxıb gedən bir daha qayıtmaz. Amma sənin məskənin hüduzsuzdur, ey hökmdarım, onu axtara-axtara sənin qapına gəlmişəm.

Sənin axşam səmanın zərli pərdəsi altında durub, ehtiras dolu gözlərimi qaldırıb sənə baxıram.

Mən əbədiyyət həddinə gəlib çatmışam, burada heç bir şey, – nə ümid, nə xoşbəxtlik, nə göz yaşları arasından görünən çöhrə əsla yox olmur.

Ah, mənim bomboş qalmış həyatımı bu okeanın ağuşuna qəbul et. Kainata təmas etməkdən duyulan zövqü, itirdiyim həmin zövqü duymağa mənə yardım et.

* * *

Mən sükanı əlimdən buraxdıqda, onu ələ almaq növbəsi sənə çatacaqdır. Olmalı şey olacaqdır. Mübarizə nahaqdır.

Onda, ey könül, dinməz-söyləməz məğlubiyyətinlə razılaş. Sənin üçün təyin edilmiş yerdə sakit-sakit durmağı xoşbəxtlik bil.

Külək hər dəfə əsdikdə çıraqlarım qaralır, sönmür, onları yandırmağa çalışaraq, qalan hər şeyi unuduram.

Amma bu dəfə ağıllı tərpnib həsirimi yerə sərərək, qaranlıqda gözləyəcəyəm; nə vaxt buyursan, dinməz-söyləməz gəl burada otur, ilahi!

Mən daha gurultulu, dəbdəbəli nitqlər söyləmirəm, – hökmdarımın iradəsi belədir. İndən belə pıçılı ilə danışıram. Qəlbimin sözləri sakit nəğmə kimi səslənəcəkdir.

Adamlar padşahın bazarına tələsirlər. Bütün satıcılar və alıcılar artıq oradadır. Amma mən gündüz-günortaçağı, işin ən qızgın vaxtında, ilahi, icazə almışam.

Hər nə qədər vaxtı çatmamışsa da, qoy bağçamdakı çiçəklər açılsın və günortaçağı arılar tənbel-tənbel vızılamağa başlasın.

Mən xeyirlə şərin mübarizəsində çox-çox saatlar keçirmişəm, amma indi asudə günlərimin yoldaşının arzusu belədir ki, qəlbimi özünə sarı çəksin. Mən bilmirəm ki, məqsədə qovuşmağa səsləyən bu çağırış nə üçündür, axı onun mənası yoxdur.

* * *

Bilirəm ki, bir gün gələcək, gözlərim artıq bu torpağı görməyəcəkdir və həyat məni sükut içində qoyub gözlərimə son pərdəni çəkəcəkdir.

Amma gecələr yenə ulduzlar parılacaq, əvvəlki kimi səhər açılacaq, saatlar gələcək və nəşəni dəniz dalgaları kimi dalğalandıra-dalğalandıra axıb keçəcəkdir.

Mən öz anlarımın sonunu düşündükdə, qarşımda anların pərdəsi sökülüb-tökülür və ölümün işığında sənin xəzinələrlə dolu dünyanı görürəm. Orada ən alçaq mövqə gözəldir, ən həqiqət həyat gözəldir!

Arzuladığım şey, əldə etdiyim şey, qoy heç-puç olub getsin. Mənə yalnız rədd etdiyim, həqarətlə baxdığım şeyləri lütf elə.

* * *

Mən bu həyatın astanasına ilk dəfə qədəm qoyduğum anı xatırlamıram.

Görəsən, məni bu böyük əsrarəngiz aləmdə, gecə yarısı meşədə bir ağac tumurcuğu kimi açılmağa məcbur edən hansı qüvvədir?

Səhər işığı gördükdə birdən-birə hiss etdim ki, bu aləmdə yad deyiləm. Nə adımı, nə surətimi bilməyən bu naməlum aləm məni anamın surətində öz ağuşuna almışdır.

Eynən bunun kimi, ölüm dəmi çatdıqda da, bu naməlum aləm çoxdan məlum bir aləm kimi zahir olacaqdır və mən həyatı sevdiyim üçündür ki, ölümü də sevə biləcəyəm.

Ana körpəni sağ döşündən ayırdıqda, uşaq ağlayır, amma bir an sonra ananın sol döşünü tapıb sakit olur.

* * *

Qoy mənim bütün hissiyyatım sənə vahid təzim ifadəsi ilə zahir olub, ayaqların altında bu dünyaya səpilsin, Allahım!

Qoy mənim bütün ruhum hələ yağmamış damcılardan yükü altında enib alçalmış yağmurlu iyul buludu kimi sənə vahid təzim ifadəsi ilə qapın ağzında diz çöksün.

Qoy mənim nəğmələrim bütün ahəngdarlıqları vahid bir axın halında birləşdirib, sənə vahid təzim ifadəsi ilə sükut dənizinə axıtsın.

Vətən həsrəti ilə gecəli-gündüzlü dağlardakı öz yuvalarına uçan durna qatarı kimi qoy mənim bütün həyatım səni, şahid təzim ifadəsi ilə, öz əbədi məskəninə yönəltsin.

* * *

Sonsuz zaman sənin hökmündədir, ey hökmdarım! Sənin dəqiqələrini kimsə saya bilməz.

Günlər-gecələr gəlib keçir, əsrlər çiçək kimi açıb solur. Sən gözləməyi bacarırsan.

Sənin əsrlərin bir-birinin ardınca gəlib keçərək, xırdaca yabanı çiçəyi təkmilləşdirir.

Biz vaxt itirə bilmərik. Biz hədsiz yoxsul olduğumuzdan gecikə bilmərik.

Budur, vaxt gəlib keçir və mən onu hər diləyəne verirəm, indi sən qurbangahında qurbanım yoxdur.

Gün batan çağ qorxa-qorxa tələsirəm ki, darvazaların artıq bağlanmış olar, amma görürəm ki, yox, hələ gec deyildir.

* * *

Mən öz məğlubiyyətlərimin qənimətləri və çəngəlləri ilə səni bəzərəm. Mənim yenilmək bilməyən varlıqdan qaçıb gizlənməyə təqətim yoxdur.

Yaxşı bilirəm ki, qürurum yeniləcəkdir, həyat hədsiz iztirablar içində öz buxovlarını qıracaqdır, mənim boş qalmış qəlbim ney kimi dilə gəlib fəryad edəcək və göz yaşlarım daşı əridəcəkdir.

Yaxşı bilirəm ki, şanagüllə çiçəyinin yüzlərcə yarpağı həmişəlik yumulmayacaqdır və onun şirə dolu gizlin xəzinəsi açılacaqdır. Mavi səmədan mənə nəzər salınacaq və sükut içində məni çağıracaqdır. Mənə heç bir şey qalmayacaqdır, heç bir şey, – sən ayaqların altında ölümü qəbul edəcəyəm.

* * *

Mən şəkilsizliyin ən mükəmməl incisini tapmaq ümidi ilə şəkillər okeanının dərinliklərinə baş vuracağam.

Küləklərin didib-döyəcəldiyi qayığında limandan limana səfər etməyimin vaxtı artıq qurtarmışdır. Dalğalar arasında üzüb-dolaşmağı fərəh bildiyim o günlər artıq çoxdan keçmişdir.

İndi mən ölümsüzlük içində ölüm həsrəti ilə yanırım.

İçərisində səssiz simlərin musiqisi yaranan sonsuz uçurumun kənarındakı dəbdəbəli sarayda mən həyatımın rübabını ələ alaram.

Mən onu həmişəlik köklərəm və son fəryadedici səsi çıxardıqdan sonra susmuş olan rübabımı səssizliyin ayağı altına qoyaram.

* * *

Yerlə vidalaşdığım dəmdə qoy mənim vida sözlərim bu olsun: bütün gördüklərim misilsizdir.

Bu işıq okeanında açılan şanagüllərin gizlin şirinliyini mən dadmışam və kama çatmışam, – qoy bu sözlər mənim vida sözlərim olsun.

Mən bu nəhayətsiz şəkildəyişmədə iştirak etmişəm və burada heç bir şəkil tanımayan zət görmüşəm.

Mənim bütün bədənim və bütün əzələrim toxunulmaz şeyə toxunmaqdan sarsılmışdır və əgər bunun sonu gəlməlidirsə, qoy gəlsin, – qoy bu sözlər mənim vida sözlərim olsun.

* * *

Səninlə oynayanda, mən heç vaxt soruşmamışdım ki, kimsən? Mən nə şənlik bilirdim, nə qorxu bilirdim, həyatım coşqunluqla keçib-gedirdi.

Səhər erkən sən məni bir yoldaş kimi oyadıb fərəhdən fərəhə apardın.

O günlər sənin mənə oxuduğun nəğmələrin mənasına heç fikir verməmişdim. Mənim səsim yalnız onun ahənginə uyur, qəlbim ona səs verirdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

İndi oynamaq vaxtı keçib-getdikdə, qarşımda açılan mən-zərə nədir? Dünya gözlərini sənin ayaqların altına dikib, bütün səssiz-səmirsiz məşəlləri ilə hüzurunda qorxu içində durmuşdur.

* * *

Mən adamların qarşısında öyünürdüm ki, səni tanıyır-ram. Onlar mənim bütün əsərlərimdə sənin surətini görürlər. Onlar gəlib məndən soruşurlar ki, o kimdir? Bilmirəm onla-ra nə cavab verim. Deyirəm ki, düzü, deyə bilmərəm; onlar məni təhqir edib gedirlər. Sən isə oturub gülümsəyirsən.

Mən sənin hekayətini nəğmələrimdə tərənnüm edirəm. Ürəyim sirlərlə dolub daşır. Gəlib məndən soruşurlar ki, onların mənasını söylə. Bilmirəm nə cavab verim. Deyirəm ki, ah, kim bilir, onların mənası nədir! Soruşanlar acı-acı, gülə-gülə çıxıb gedirlər. Sən isə oturub gülümsəyirsən.

KÖÇƏRİ QUŞLAR

Gəldi-gedər yay quşları pəncərəm önündə yığışib nəğmələrini oxuyur, uçub uzaqlara gedirlər.

Nəğməsiz sarı xəzən yarpaqları isə titrəşə-titrəşə yerə tökülür, ah-zar edə-edə mənimlə qalırlar.

* * *

Siz ey dünyanın xırdaca səyyahları! Qoy xırdaca ayaqlarınızın izləri mənim sözlərimdə qalsın.

* * *

Dünya öz sevgilisi önündə hüduzsuzluq qiyafətini çıxır. O kiçilir – bir nəğmə kimi, əbədiyyətin bircə busəsi kimi...

* * *

Yer öz təbəssümünün tərəvətini göz yaşlarında yaşadır.

* * *

Böyük səhranın bağı bir ot yarpağının həsrəti ilə yanıb qovrulur. Ot yarpağı isə xırdaca başını yelləyib, gülə-gülə uçub gedir.

* * *

Günəş həsrəti ilə göz yaşları töksən, heç ulduzları da görə bilməzsən!

* * *

Ey oynaq axan su, yollarındaki qumlar səndən nəğmə
və hərəkət diləyir.

Onların sükunət yükünü alıb apara bilərsənmi?..

* * *

Onun həzin surəti gecə yağışı kimi daim rüyalarımə girir.

* * *

Bir zaman rüyada bizə elə gəlirdi ki, bir-birimizə yadıq;
ayılarda gördük ki, əziz və mehribanıq.

* * *

Axşam qaranlığı hərəkətsiz ağacların altına yayıldığı
kimi, sükunət də mənim qəlbimin kədərini bürüyür.

* * *

Kim isə gözə görünməyən barmaqları ilə qəlbimin
tellərində incə meh kimi suların şırıldayan musiqisini çalır.

“Söylə, nələr deyir nitqin, ey Dəniz?”

“Əbədi müəmma, əbədi sual!”

“Nə dildə verirsen cavab, ey Səma?”

“Bircə dil bilirəm: Əbədi sükut!”

* * *

Dünyanın pıçılıtlarını dinlə, ey qəlbim, bununla o, sənə
öz məhəbbətini izhar edir.

* * *

Xilqətin sirri gecə zülmətinə bənzər, – sonsuzdur.

* * *

Uçurumun yalnız dərinliyinə aldanıb, öz eşqini ona etibar etmə!

* * *

Bu sabah pəncərəmdə oturmuşam: önümdəki dünya bir yolçu kimi bir an ayaq saxlayıb, başı ilə mənə işarə edir və keçib-gedir.

* * *

Bu xırdaca fikirlər yarpaqların xışıltısına bənzər; bunlar da ruhuma xoş bir pıçiltı yayır.

* * *

Sən özünün nə olduğunu görə bilmirsən; gördüyün şey yalnız kölgəndir.

* * *

Mən əlanı seçə bilmirəm.
Əla məni seçir!..

* * *

Fənərini arxasında gəzdirən adam öz önünə kölgə salır.

* * *

Varlığım mənim üçün bir möcüzədir: həyat da elə budur ki var!

* * *

“Bizim xışıldayan yarpaqların fırtınalarına cavab verməyə səsimiz var: ey belə dinməz-söyləməz duran, bəs sən kimsən?” “Mən yalnız çiçəyəm”.

* * *

İstirahət zəhmətidir – göz qapağı gözün olduğu kimi.

* * *

İnsan fitrətən körpədir: onun qüdrəti böyüməsindədir.

* * *

Yaşıl yarpaqların arasında çılpaq bir uşaq kimi oynayan işıq, xoşbəxtliyindən bilmir ki, insan yalançılığı da bacarır.

* * *

Sən, ey Gözəllik! Özünü güzgülərin riyakar parıltısında yox, məhəbbətdə axtar.

* * *

Qəlbimin dalğaları dünya sahilinə çırpılaraq, göz yaşları ilə ora yazır: “Sevirəm səni!”

* * *

“Ey Ay, nə gözləyirsən?”

“Günəşi salamlamaq, ona yol vermək fürsətini”.

* * *

Ağaclar dilsiz yerin kədər və arzu dolu səsi kimi pəncərəmə sarı ucalır.

* * *

Həyat öz sərvətini dünyadan alır. Onu qiymətə mindirən məhəbbətdir.

* * *

Çayın qurumuş yatağı öz keçmişinə minnətdar ola bilməz.

* * *

Quş bulud olmaq istərdi,
Bulud quş olmaq.

* * *

Şəlalə belə nəğmə oxuyur: “Azadlığa qovuşanda öz nəğməmi bəstələrəm”.

* * *

Qəlbim sükut içində, nədən sıxıldığını söyləyə bilmərəm. Bu heç bir vaxt diləmədiyini, bilmədiyini və xatırlamadığını xırda arzular üçündür.

* * *

Ey qadın! Sən öz ev işlərinlə məşğul olanda əl-ayaq səslərin xırdaca daşlar arasından axan dağ ırmağının nəğməsi kimi xoşdur.

* * *

Günəş Şərquə son salamını göndərüb, Qərb dənizinə sarı yollanır.

* * *

Yalnız acmadığın üçün öz xörəyini pisləmə.

* * *

Ağaclar yerin coşqun arzuları kimi səməyə baxmaq üçün pəncələri üstə qalxırlar.

* * *

Sən gülümsünə-gülümsünə mənimlə eləcə danışdın. Mən anladım ki, uzun müddətdən bəri gözlədiyim elə bu dəqiqə imiş.

* * *

Balıq suda susur; heyvan yer üzündə çığırır; quş havada nəğmə oxuyur.

Lakin insan qəlbində həm dənizin sükutu, həm yer üzünün gurultuları, həm də səmanın nəğmələri var.

* * *

Dünya kədərli qəlbimin tellərinə toxunub həzin musiqi yaradır.

* * *

İnsan öz silahlarından özünə Allah yaratmışdır; silahı qalib gəldikdə, özü məğlub olur.

* * *

Kölgə üzünə rübənd salıb əsrarəngiz bir naz ilə, səssiz, aşıqanə addımlarla İşıqı oğrun-oğrun izləyir.

* * *

Ulduzlar əsla qorxmurlar ki, onları işıldaayan böcəklərə bənzədən ola bilər.

* * *

İti, amma məhdud ağıl hər addımda irəli can atar, amma irəliləyə bilməz.

* * *

İnsan tarixdə özünü bürüzə vermir: onun içindən özünə yol açıb keçir.

* * *

Büllur qəndil saxsı çırağı danlayırdı ki, onu öz qohumu adlandırmağa cürət etmişdir. Bu zaman ay doğdu. Büllur

qəndil yaltaq bir təbəssümlə ona müraciət etdi: “Əzizim, ey mənim əziz bacım!”

* * *

Biz səninlə qağayılarla dəniz dalğaları kimi görüşüb qovuşmuşduq.

Lakin qağayılar uçub gedir, dalğalar çəkilir, – biz də ayrılıırıq.

* * *

Mənim günüm sona yetdi. Mən dənizdən sahilə çıxarılmış və axşam dalğalarının rəqs musiqisini dinləyən bir qayıq kimiyəm.

* * *

Həyat bizə müftə verilir, biz onu ödəyəndə ona ləyaqət qazanırıq.

* * *

Sərçənin tovuzə yazığı gəlir ki, elə ağır quyruğu var.

* * *

Bir andan əsla qorxma – əbədiyyət səsinin oxuduğu nəğmə budur.

* * *

Qasırgə yolsuz-rizsiz yerlərdən keçməyə ən qısa yol axtarır və birdən-birə “heçliyə” çatıb, axtarışlardan əl çəkir.

* * *

Şərabı mənim öz qədəhimə tök, dostum, özgə qədəhində o, öz köpük tacından məhrum olur.

* * *

Mükəmməllik Natamamlığa məhəbbətindən gözəlləşir.

* * *

İşıq saçdığı üçün alova minnətdar ol, amma daimi dözümlə kölgədə qalan çırağı da unutma!

* * *

Ey xırdaca ot yarpağı, sənın addımların çox kiçikdir, amma bu addımlarla sən yer üzünü bürüyürsən.

* * *

Körpəcə çiçək öz ləçəklərini açıb deyir: “Ey mehriban dünya! Lütf elə, solma!..”

* * *

Şər özünə məğlubiyyət rövneqini rəva görməz, amma Xeyir bunu bacarar.

* * *

Bu çiçəkləri bitib-tükənməz coşqun bir vəcdlə bitirib yüksəldən o qaynaq, görəsən, haradadır?

* * *

Oduğunun baltası ağacdən özünə dəstək istədi. Ağac da verdi.

* * *

Qəlbimin tənhalığında kimsəsiz qalmış, yağış və duma-na bürünmüş axşamın ah-zarını dinləyirəm.

* * *

Safliq – məhəbbətin bolluğundan yaranmış bir sərvətdir.

* * *

Duman qəlbdəki məhəbbətə bənzər; təpələrin arasında
oynaşmış, onlarda gözlənilməz gözəlliklər yaradar.

* * *

Külək şair kimidir – dənizlərin, meşələrin üzərində uçub,
öz səsinə axtarır.

* * *

Ot yerdə özünə bənzər bol otlar axtarır, – ağac isə göy
üzərində öz tənhalığını.

İnsan özü özünə qarşı istehkamlar qurur.

* * *

Dənizin sakit uğultusu həssas şam ağaclarında necə
əks edərsə, sənin səsin də mənim qəlbimdə elə səslənir, ey
dost!

* * *

Zülmətin ulduzlardan qılgıncımları olan bu gözəgörün-
məz alovu nədir?

* * *

Qoy həyat yay çiçəkləri kimi, ölüm də payız yarpaqları
kimi gözəl olsun.

* * *

Yaxşılıq etmək istəyən adam bağlı qapıları döyər; sevən
adamın isə üzünə bütün qapılar açıqdır.

* * *

Ölümdə çox şey birləşir; həyatda heç şey çoxalmır.

* * *

Rəssam – təbiət aşığıdır, buna görə də onun həm qulu,
həm ağasıdır.

* * *

“Ey Meyvə! Nə qədər uzaqsan məndən?”

“Ey Çiçək! Sənin öz qəlbindəyəm mən!”

* * *

Şeh damcısı gölə dedi: “Sən şanagüllə yarpağının altın-
da böyük bir damla, mən isə üstündə kiçik bir damcıyam”.

* * *

Qın qılıncın iti tiyəsinə qorumaq üçün özü küt olmağa
razıdır.

* * *

Əzəmətli yer adi otların sayəsində qonaqpərvər olur.

* * *

Yarpaqların yaranması və ölməsi, böyük halqaları ulduz-
ların arasında ağır-ağır hərəkət edən eyni burulğanın sürətlə
dövr etməsidir.

Hökmlərlik dedi: “Mənimsən, Dünya!”

Dünya öz taxtında qul etdi onu.

Məhəbbət dedi: “Mən səninem, Dünya!”

Dünya məhəbbətə azadlıq verdi.

* * *

Duman yerin arzusudur.

O, yerin həsrət çəkdiyi günəşi ondan gizlədir.

* * *

Sakit ol, ey qəlbim, bu böyük ağaclar ibadət edir.

* * *

Bir an sürən gurultular əbədiyyət musiqisinə istehza edir.

* * *

Mən həyat, məhəbbət və elm nəhrində axıb getmiş, unudulmuş başqa əsrləri düşünür və köçüb getməyin necə bir azadlıq olduğunu duyuram.

* * *

Qəlbimin kədəri onun gəlinlik duvağıdır: gecəni gözləyir ki, onu qaldırsınlar.

* * *

Həyat sikkəsinə qiymət verən ölüm damğasıdır. O, həyat bahasına həqiqətən qiymətli bir şey almağa imkan verir.

* * *

Bulud göyün bir bucağına qısılib məlul-mələl durmuşdur. Səhərin açılması ona əzəmət verir.

* * *

Dünyanın torpağı həqarətlə tapdanır, əvəzində öz çiçəklərini bəxş edir.

* * *

Çiçəkləri dərib saxlamaq üçün ləngimə; irəli get, onda bütün yol uzununu qarşında çiçəklər açılacaqdır.

* * *

Köklər – yerin dərinliyinə işləmiş eyni budaqlar,
Budaqlar – havaya uçalmış eyni köklərdir.

* * *

Uzaqlaşmış yayın musiqisi payızın dövrəsinə hərlənib
öz əvvəlki yuvasını axtarır.

* * *

Öz cibindən ləyaqətlər bəxş etməklə dostunu təhqir eləmə!

* * *

Mənasız keçən günlər, qoca ağacların gövdəsinə yapışan
yosunlar kimi ürəyimdə yer eləyir.

* * *

Əks-səda öz əsarətini isbat üçün özünü ilk səs mənbə-
yindən üstün tutur.

* * *

Yola kölgəm düşür, çünki öz qəndilim yanmır.

* * *

İnsan sükutdan doğan fəryadını boğmaq üçün izdiha-
mın gurultusu içinə qatılır.

* * *

Çürüməklə sona çatan şey – Ölümdür, əsl son əbədiy-
yətdədir.

* * *

Günəşin nurani libası sadədir, amma buludlar təmtəraqla
bəzənir.

* * *

Dağlar ulduzları tutmaq üçün əllərini uzadan uşaqların
çığırtılarına bənzəyir.

* * *

İzdihamla dolu olmasına baxmayaraq, yol kimsəsizdir;
çünki onu sevən yoxdur.

* * *

Öz cinayətləri ilə öyünən hökmranlıq tökülən xəzan yar-
paqlarına və ötüb-keçən buludlara gülünc görünür.

* * *

Bu gün Günəşdən işıqlanmış Yer, cəhrə hərləyən bir
qadın kimi, mənə çoxdan unudulmuş bir dildə qədim bir
dastan oxuyur.

* * *

Xırdaca bir ot yarpağı da, üzərində bitdiyi böyük dün-
yaya layiqdir.

* * *

Röya – dilli-ağızlı arvad,
Yuxu – dinməz-söyləməz dözən ərdir.

* * *

Gecə, solan Gündüzü öpüb, qulağına pıçıldaıyır: “Mən
sənin anan – Ölüməm, sənə yenidən həyat verməyə gəlmi-
şəm”.

* * *

Ey qaranlıq gecə, mən sənin gözəlliyini duyuram, – sevdi-
yim qadının çırağı söndürəndə gözəlliyini duyduğum kimi...

* * *

Mənim çiçəklənən aləmində bir çox məhv olmuş aləmlər var.

* * *

Əziz dost! Çox zaman axşam qaranlığı qatılaşanda, mən sahilə dalgaları dinlədikcə sənin böyük fikirlərinin sükutu eşidirəm.

* * *

Quşa elə gəlir ki, balığı havaya qaldırmaq yaxşılıq etməkdir.

* * *

Gecə Günəşə dedi: “Sən ay işığında mənə öz eşq məktublarını göndəirsən”.

“Mən öz cavablarımı göz yaşları ilə otların üzərinə yazıram”.

* * *

Böyük adam – əbədi körpədir. O öləndə öz böyük körpəliyini dünyaya miras qoyur.

* * *

Sal daşları çəkcik zərbələri deyil, suyun nəğmələri və incə-incə rəqs etməsi hamarlayıb mükəmməlləşdirir.

* * *

Arı çiçəklərin balını sorub uçanda, vızıldayaraq onlara təşəkkür edir.

Ala-bəzək kəpənək isə güman edir ki, çiçəklər ona minnətdar olmalıdır.

* * *

Tam həqiqəti söyləmək istəmədikdə, açıq danışmaq asandır.

* * *

Mümkün Mahaldan soruşur:

“Məskənin haradadır?”

Mahal cavab verir: “Acizin xəyallarında!”

* * *

Bütün şübhələrə qarını bağlasan, həqiqət də kənardə qalar.

* * *

Qəlbimin kədərləri arxasında bir hənirti duyuram, amma orada kim olduğunu hələ görmürəm.

* * *

İstirahət fəaliyyətə keçdikdə zəhmət olur. Sakit dəniz hərəkətə gəldikdə dalğalar qopur.

* * *

Yarpaq sevdikdə çiçək olur, çiçək sevdikdə – meyvə.

* * *

Torpaq altındakı köklər budaqları bəhrələndirdikləri üçün mükafat istəmir.

* * *

Bu gün çiskinli əlaqaranlıqda külək dinc deyil, yellənən budaqlara baxıb, bütün əşyanın əzəmətini düşünürəm.

* * *

Gecəyarısı qopan tufan vaxtsız oyanıb qaranlıqda oynamağa və çığırmağa başlayan nəhəng bir körpə kimidir.

* * *

Sevgilinə yetişmək üçün dalğalarını nahaq coşdurursan, ey dəniz, fırtına tənhalığı xoşlayan bir məşuqədir.

* * *

Söz Zəhmətə dedi: “Mən boşluğumdan xəcalət çəkirəm”.
Zəhmət Sözü dedi: “Mən sənə baxanda öz yoxsulluğumu dərk edirəm”.

* * *

Vaxt – sərvətdir; amma saatlar ona öcəşməklə sərvətlikdən çıxarıb, adi dəyişməyə çevirirlər.

* * *

Həqiqət güman edir ki, varlıq onun üçün çox dar bir libasdır. O, xəyala büründükdə daha sərbəst hərəkət edir.

* * *

Mən oyan-buyana səyahət edəndə sən məni çox yordun, ey yol! Amma indi məni hər yana sən apardıqda sənə məftun oldum.

* * *

Qoy güman edim ki, bu ulduzların içində mənim həyatıma məchulluq zülmətində rəhbərlik edən bir ulduz var.

* * *

Ey qadın! O zərif barmaqların mənim əşyama toxundu və musiqi kimi bir səliqə yarandı.

* * *

Keçmiş illərin xarabaları içində bir kədərli səs yuva salmışdır.

* * *

Gecələr o, mənə nəğmə oxuyub deyir: “Səni sevirdim”.

* * *

Coşqun atəş öz alovları ilə mənə xəbərdar edir. Məni güllərin altında gizlənmiş gözlərdən qoruyun.

* * *

Göydə mənim ulduzlarım var... amma evimdə yanmamış xırdaca çırağıma həsrət çəkirəm.

* * *

Sənin üzərinə ölü sözlərin tozu qonmuşdur. Qəlbini sükut suyu ilə yuyub təmizlə.

* * *

Həyatda elə dəlmə-deşiklər var ki, onların arasından ölümün həzin musiqisi eşidilir.

* * *

Bugünkü səhərlə dünya öz qəlbinin işığını sənə saçır. Ey qəlbim! Onu məhəbbətlə qarşılamağa tələs!

* * *

Bu yarpaqların sayrışması ilə mənim fikirlərim də sayrışır. Günəş şüalarının təması ilə qəlbim tərənnüm edir; həyatım bütün canlılarla birlikdə səmanın maviliklərinə, zamanın zülməti içərisinə uçub getməyə məmnuniyyətlə hazırdır.

* * *

Röyada görürəm ki, bütün əşya qat-qarış olub, məni sıxır. Yuxudan ayılıb azad olduqda, sənin simanda onların hamısını səliqəli görəcəyəm.

* * *

Batan Günəş soruşdu: "Burada kim var, mənim işimi davam etdirsin?"

Saxsı çırağ cavab verdi: "Mən əlimdən gələni edərəm, ey hökmdar!"

* * *

Çiçəyin ləçəklərini qoparmaqla onun gözəlliyini qazana bilməzsən.

* * *

Yuva yatan quşları qoruyan kimi sükut da sənin səsinə qoruyur.

* * *

Böyük heç çəkinmədən kiçiklə yanaşı gedir.
Orta isə özünü çəkib kənar durur.

* * *

Gecə gizləncə çiçəkləri açır, təşəkkür qazanmağı isə gündüzün öhdəsinə buraxır.

* * *

Hökmlənlik öz qurbanlarının əzabdan qıvrılmalarını naşükürlük sanır.

* * *

Biz firavanlığımızdan zövq almaqla, sevinə-sevinə öz bəhrəmizdən məhrum ola bilərik.

* * *

Yağış damcılar torpağı öpüb pıçıldadı: “Biz sənin balalarınıq, ey ana, doğma evin həsrəti ilə səmadan sənın yanına qayıtdıq”.

* * *

Hörümçək toru sanır ki, şəh damcılarını tutur, amma əslində, milçək tutur.

* * *

Ey məhəbbət! Sən əlində əzab çırağı zahir olduqda, surətini görüb xeyir-dua olduğunu tanıyıram.

* * *

İşıldayan böcək ulduzlara dedi: “Alimlər söyləyirlər ki, bir gün gələcək, siz sönəcəksiniz”. Ulduzlar heç bir cavab vermədi.

* * *

Axşamın alaqaranlığında sükutumun yuvasına bir şəfəq quşu gəlir.

* * *

Ağlımdan fikirlər, uzaq göylərdə uçan ördək dəstələri kimi gəlib-keçir.

Mən onların yalnız qanad səslərini eşidirəm.

* * *

Arx belə güman etməyi xoşlayır ki, çaylar yalnız ona su vermək üçün mövcuddur.

* * *

Dünya qəlbimi iztirabla öpüb tələb etdi ki, cavabında nəğmə deyim.

* * *

Mənə əzab verən nədir? Azad olmağa çırpınan öz ruhumu? Yoxsa: “Məni içəri burax!” – deyə qəlbimin qarısını döyən dünya ruhumu?

* * *

Fikir öz sözləri ilə qidalanaraq inkişaf edir.

* * *

Qəlbimin piyaləsini bu saatin sükutuna batırdım, nəğmələrlə doldu.

* * *

Sənin ya işin var, ya yoxdur.

Fəlakət onda başlanır ki, deyirsən: “Gəlin bir şeylə məşğul olaq”.

* * *

Günəbaxan adsız-sansız bir çiçəyi özünə qohum adlandırmaqdan utanıb qızardı.

Gün doğub həmin çiçəyə gülümsündü və soruşdu: “Kəfin yaxşıdırımı, əzizim?”

* * *

“Kimdir məni məşum taletək irəli qovan?”

“Boynuma minmiş öz mənliyim”.

* * *

Buludlar çayları su ilə doldurub özləri uzaq dağların ardında gizlənir.

* * *

Yol gedə-gedə kuzəmdəki suyu səpələyirəm.
Öz evim üçün nə az su qalacaq!

* * *

Xırdaca qabdakı su şəffaf, dənizdəki tutqundur.
Xırdaca həqiqətlər üçün aydın sözlər var, böyük həqiqət üçün – böyük sükut.

* * *

Təbəssümün sənin düzlərinin çiçəkləri, səsin sənin şam ağaclarının xışıltısı idi; amma qəlbin hamımızın tanıdığımız qadın.

* * *

Mən xırdaca şeylərimi əzizlərim üçün saxlayıram, böyük şeylər isə hamının malıdır.

* * *

Ey qadın! Dəniz dünyanı əhatə etdiyi kimi, sən də öz göz yaşlarının dərinliyi ilə dünyanın qəlbini əhatə etmişsən.

* * *

Günəşin işığı məni təbəssümlə salamlayır.
Onun qəmgin qardaşı olan yağış qəlbimizlə danışır.

* * *

Gündüzümün unudulmuş çiçəyi ləçəklərini tökdü. Axşam o, xatiratın yetmişmiş meyvəsi olacaqdır.

* * *

Mən – gecə vaxtı yol kimiyəm, sükut içində öz xatiratımın addım səslərini dinləyirəm.

* * *

Axşam səması mənim üçün pəncərəsindən çıraq işığı gələn bir otaq kimidir – orada kim isə məni gözləyir.

* * *

Xeyir vermək üçün həddən çox düşünən adamın xeyir verməyə vaxtı olmaz.

* * *

Mən yağışını yağdırmış və səmərəsini bərəkətli çəltik tarlasında görən payız buluduyam.

* * *

Onlar nifrət və qətl etmişlər, adamlar da onları alqışlamışlar.

* * *

Ayaq barmaqları da əl barmaqları kimi imiş, ancaq onlar öz keçmişlərindən üz çevirmişlər.

* * *

Qaranlıq adamı işığa aparır, korluq isə – ölmə.

* * *

Əziz-xələf tula bütün kainatdan şübhələnilir ki, onun yerini tutmaq istəyirlər.

* * *

Sakit otur, ey qəlbim, hay-küy salma.
Qoy dünya özü sənə yol tapsın.

* * *

Yay atılan oxa pıçıldayır:
“Mənim azadlığım da səndədir!”

* * *

Ey qadın! Sənin gülüşün dirilik bulağının musiqisidir.

* * *

Ancaq məntiqdən ibarət olan ağıl, təkcə tiyədən ibarət
bıçağa bənzər: götürənin əlini kəsib qanadar.

* * *

Bu dünya gözəlliyin musiqisi ilə ram edilən coşqun
fırtınalar dünyasıdır.

* * *

Axşam buludu Günəşə dedi: “Mənim qəlbim sənin busə-
lərin üçün bir qızıl cavahirat qutusudur”.

* * *

Biz malik olmaqla öldürə bilərik, uzaqlaşmaqla malik
ola bilərik.

* * *

Zülmət içində çəyirtkənin cırıltısı ilə yağışın şırıltısı mənə
keçən gəncliyimin rüyalarının pıçılıtsı kimi gəlir.

* * *

Çiçək bütün ulduzlarını itirmiş səhər səmasına şikayət-
lənir: “Mən şəh damcımı itirmişəm!”

* * *

Yanan odun alovlanıb deyir: “Mənim ölümüm mənim
çiçəyimdirdir!”

* * *

Eşşəkərisi güman edir ki, qonşu bal arılarının pətəkləri
çox kiçikdir.

Yoldaşları ona yalvarırlar ki, o, bir az da kiçiyini tiksini.

* * *

Sahil çaya deyir: “Mən sənin dalğalarını tutub saxlaya
bilmirəm. Heç olmasa, qəlbimdə ləpirlərin qalsın”.

* * *

Bu xırdaca yerin birgünlük gurultusu bütün başqa dün-
yaların sükutunu batırır.

* * *

Musiqi sonsuzluğu havada; rəsm yerdə, şeir isə həm
havada, həm yerdə durur; çünki onun sözlərinin yer üzündə
gəzən mənası və səmalarda seyr edən musiqisi var.

* * *

Günəş qərbə sarı getdikdə səhərlər doğduğu şərq onun
qarşısında sükut içində durur.

* * *

Məni qoyma ki öz dünyama arxa çevirib, onu özümə
düşməndim.

* * *

Təriflənmək məni utandırır, çünki gizləndə onu arzula-
yıram.

* * *

Bir işim olmayanda mənim hərəkətsizliyimdə suları sakit
olan dəniz sahilinin axşamı kimi dərin bir sükunət və asudə-
lik var.

* * *

Ey gənc qız! Sənin sadəliyin gölün şəffaflığı kimidir.
O, sənin sədaqətinin dərinliyini göstərir.

* * *

Ən yaxşı keyfiyyət təklildə əyan olmaz: o, küll ilə bir-
likdə təzahür edər.

* * *

Axşam məni yad ağaclar arasında haqladı və mənimlə
səhər ulduzlarımın anlamadığı bir dildə danışdı.

* * *

Gecə qaranlığı şəfəq qızıllarımın ağırlığından yırtılan bir
kisə kimidir.

* * *

Bizim arzularımız həyatın adi duman və buxarını göy
qurşağının əlvan rənginə boyayır.

* * *

Həzin düşüncələrim öz adlarını soruşmaqla məni zara
gətirir.

* * *

Meyvənin xidməti – qiymətli, çiçəyin qiyməti dadlıdır, amma qoy mənim xidmətim təmənnəsiz kölgə salan, sadəcə, yarpaqların xidməti kimi olsun.

* * *

Qəlbim yelkənlərini tənbel-tənbel əsən küləyə açıb, əsrarəngiz “haradasa” adasına sarı üzür...

* * *

Bəşəriyyət amansız, insan mehribandır.

* * *

Məni özünə qədəh et və qoy dolduqda sənə də, sənənin bütün əzizlərinə də qismət olsun.

* * *

Fırtına elə cəfakəş bir Allahın fəryadına bənzəyir ki, dünya onun eşqini rədd etmişdir.

* * *

Dünya axıb getmir, çünki ölüm yarıq deyil.

* * *

Dünyanın həyatı bütün insanların itirdikləri məhəbbətlə zənginləşir.

* * *

Ey dostum, doğan günəş sənənin böyük qəlbini şafəq söküləndə tənha dağın qarlı zirvəsi kimi işıqlandırmışdır.

* * *

Ölüm fəvvarəsi həyatın sakit sularını rəqs etdirir.

* * *

Həyatın hərəkəti öz musiqisini dinləməklə dincəlir.

* * *

Yerə zərbə vurmaqla məhsul yox, yalnız toz qoparmaq olar. Bizim adlarımız gecə dəniz dalğalarında əks edən işıqlara bənzər, heç bir iz qoymadan ölüb gedər.

* * *

Qoy külli görməyə gözləri olanlar tikanı da görsünlər.

* * *

Quşun qanadlarını qızılla bəzəyib ağırlaşdırsan, o bir daha səmalarda süzə bilməz.

* * *

Bizim ölkənin həmin şanagüllə çiçəyi burada, yad sular-da da başqa adla bitir, həm də onun kimi xoş ətirli olur.

* * *

Qəlbin gözü ilə baxanda məsafə uzanır.

* * *

Ay öz işığını bütün asimana bağışlayır, qara ləkələri özünə saxlayır.

* * *

“Budur, səhər açıldı”, – demə və onu dünənki adla yola salma. Ona yeni doğulmuş və hələ adı olmayan bir körpəyə ilk dəfə baxan kimi bax.

* * *

Tüstü göyə, kül isə öyünə-öyünə yerə deyirdi ki, odun qardaş-bacılarıyıq.

* * *

Şeh damcısı yasəmən çiçəyinə pıçıldadı:

“Məni öz qəlbində əbədi saxla!”

Yasəmən: “Heyhat...” – deyib bütün ləçəklərini yerə səpələdi.

* * *

Ey ürkək fikirlər, məndən qorxmayın: mən şairəm.

* * *

Qəlbim tutqun bir sükut içində mətbəx çəyirtkəsinin cırıltısını eşidir. – Bu, səsin boz ala-toranlığıdır.

* * *

Ey fişənglər! Sizin ulduzlara etdiyiniz həqarət ardınızca qayıdıb yerə tökülür.

* * *

Sən məni gündüzün izdihamlı zəvvarlığından axşamın tənhalığına gətirdin.

Bunun mənası nədir? Mən gecənin sükutu içində bunu anlamaq istəyirəm.

* * *

Həyat dənizdə bir səyahətdir ki, biz burada eyni kiçik bir gəmidə rastlaşırıq. Ölməklə biz sahilə çatır və başqa-başqa aləmlərə yönəlib bir-birindən ayrılıraq.

* * *

Həqiqət nəhri şübhə arxlarından axıb keçir.

* * *

Bu gün qəlbimdə vətən həsrəti var: zaman dənizləri
ardında, orada bircə xoş saat arzulayıram.

* * *

Quşların nəğməsi səhər şafəqinin əks-sədasıdır ki, yer
ona qaytarır.

* * *

Günəş şöləsi qaymaqçıçəyindən soruşdu: “Sən yəni
o qədər məğrursan ki, məni öpmürsən?”

* * *

Xırdaca bir çiçək soruşdu: “Mən səni necə tərənnüm və
sənə necə xidmət edirəm, ey Günəş?”

Günəş cavab verdi: “Saflığının sadə sükutu ilə!”

* * *

Heyvanlıq edən insan heyvandan da betərdir.

* * *

İşıq qara buludları öpəndə onlar səma çiçəklərinə dönür.

* * *

Qılıncın tiyəsi qəbzəsinə əsla istehza etməsin ki, o küt-
dür.

* * *

Gecənin sükutu kəhkəşanın parıltısında bir çıraq kimi
sayrışır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

* * *

Günəşli həyat adasının dövrəsində ölüm nəğməsi gecəli-
gündüzlü dəniz uğultusu kimi səslənir.

* * *

Dağlar öz zirvələrinin ləçəkləri ilə günəş işığını əmən
çiçəklərə bənzəmirmi?

* * *

Qeyri-həqiqilik – varlıq mənasının yanlış anlaşılması və
yersiz pafos deməkdir.

* * *

Ey qəlbim, gəmi vüqarını külək və sudan aldığı kimi,
sən də gözəlliyini dünyanın hərəkətində axtar.

* * *

Gözlər var ki, öz görmək qabiliyyəti ilə deyil, gözlük
şüşələri ilə öyünür.

* * *

Mən öz xırdaca aləmində yaşayıb, onu bir az da kiçilt-
məkdən qorxuram; amma sən məni öz aləminə aparıb sər-
bəstlik versən, bütün var-yoxumdan şadlıqla əl çəkərəm.

* * *

Yalan nə qədər qüdrət sahibi olsa da, əsla həqiqət ola
bilməz.

* * *

Qəlbim öz nəğmələrinin coşan dalğaları ilə günəşli günün
bu yaşıl aləmini oxşamağa can atır.

* * *

Ey yol kənarında bitmiş ot, ulduzu sev; onda sənin xəyalların dönüb çiçək olar.

Qoy sənin musiqin həyatın gurultularını qılınc kimi dəlib keçsin.

* * *

Bu ağacın titrəşən yarpaqları qəlbimi bir körpənin barmaqları kimi oxşayır.

* * *

Könlümün ah-zarı onun gəlinlik duvağıdır: gecəni gözləyir ki, bu duvağı qaldırsınlar.

* * *

Xırdaca bir çiçək tozların içindədir. O, kəpənəyin uçub getdiyi yolu axtarırdı.

* * *

Mən yollar aləmindəyəm.

Gecə çökür... Aç mənə qapını, ey evimin dünyası.

* * *

Mən sənin gündüzünün nəğmələrini oxudum. İcazə ver, axşam fırtınalı yollarda sənin çırağını da aparım.

* * *

Mən səni evimə çağırıram.

Mənim sonsuz tənhalığıma gəl, ey sevgilim!

* * *

Ölüm də doğum kimi həyata aiddir.

Yerimək – ayaqları qaldırmaq və endirməkdən ibarətdir.

* * *

Mən çiçəklərdən və günəş işığından sənin pıçılığını sadə mənasını anlamığı öyrəndim. İztirab və ölümdən də sənin sözlərini dərk etməyi mənə öyrət.

* * *

Gecəçiçəyi piyaləsini yummağa gecikdi; səhər onu öpəndə o sarsıldı, inlədi və ləçəkləri yerə səpələndi.

* * *

Mən sənənin sahilinə bir qərrib kimi gəldim, evində bir qonaq kimi yaşadım; səndən bir dost kimi ayrılıram, ah, ey mənim Yerim!

* * *

Mən gedəndən sonra qoy nəğmələrim qürubun sakit ulduzlar aləminin kənarlarında sayrışan əks-ziyası kimi gəlib sənə çatsın.

* * *

Qəlbimdə sükunətin axşam ulduzunu işıqlandır, qoy gecə mənə məhəbbətdən pıçıldasın.

* * *

Mən qaranlıqda bir körpə kimi yəm. Gecənin pərdəsi altında əllərimi sənə uzadıram, ah, ey ana!

* * *

Zəhmət günü qurtardı. Mənim üzümü öz qoynunda ört, ey ana! Qoy yatım, rüyalar gördüm.

* * *

Vüsəlın qəndili yandıqca yanır.
Ayrılıq dəmi bircə anda sönür.

* * *

Ah, ey Dünya, mən öləndə öz sükutun içərisində mənim
üçün bircə xatirə saxla: “Sevirdim”.

* * *

Biz bu dünyanı seviriksə, deməli, onun qoynunda yaşa-
yırıq.

* * *

Əbədi şöhrəti ölümlərə, əbədi məhəbbəti dirilərə qismət elə.

* * *

Mən səni, yuxulu bir körpənin səhər alaqaranlığında
öz anasını görməsi kimi gördüm: körpə gülümsünər, yenə
yuxuya gedər.

* * *

Mən həyatın sonsuzluğunu dərk etmək üçün dəfələrlə
ölmək istədim.

* * *

İzdiham içindən keçərkən sənin eyvanda gülümsündü-
yünü gördüm; bütün hay-küyə baxmadan nəgmə oxumağa
başladım.

* * *

Məhəbbət elə bir həyatdır ki, şərəblə dolub-daşan qədə-
hə bənzər.

* * *

Məni öz sükutunun dərinliklərinə apar ki, qəlbim oradan nəğmələr öyrənsin.

* * *

Öz gurultulu, əyləncəli atəşbazlıq aləmində yaşamaq istəyənləri tərək et.

* * *

Məhəbbət izzirabları mənim həyatımda dərin bir dəniz kimi uğuldamış; məhəbbət sevincləri çiçəklənən bağdakı quşlar kimi ötmüşdür.

* * *

Nə zaman istəsən, qəndili söndür: mən sənə zülmətini dərk edər və sevərəm.

* * *

Günümün sonunda gəlib hüsurunda duranda, vücudumdakı çapıqları görüb bilərsən ki, mən yaralanmışam da, sağalmışam da...

* * *

Keçmiş uzaq günlərdən həyatıma buludlar axışıb gəlir. Bunlar artıq yağış yağdırmaq, tufan qoparmaq üçün deyil, ancaq qürubumun səmasını bəzəmək üçündür.

* * *

Həqiqət öz-özünə qarşı fırtına qoparır ki, onun toxumlarını uzaqlara səpələsin.

* * *

Dünən gecəki fırtına bugünkü səhəri zərrin bir aləmə döndərdi.

* * *

Bizə elə gəlir ki, həqiqət, guya, əyan olub son sözünü söyləyir: amma son sözü yenisini doğurur.

* * *

Şöhrəti öz həqiqi dəyəridən artıq parıldamayan adam mübarəkdir.

* * *

Sakit gecədə – bir ana hüsnü,
Hay-küylü gündüzdə bir uşaq gözəlliyi var.

* * *

İnsan gülümsünəndə bu dünya onu sevdi. Qəhqəhə ilə güləndə insandan qorxdı dünya.

* * *

Qoy bu dünyanı sənin eşqinin timsalı kimi duyum, onda mənim eşqim ona yardım edər.

* * *

Sənin günəşinin işığı – qəlbimin bahar çiçəklərinin yaşından bir an da şübhələnmədən – onun qış günlərinə təbəssüm saçır.

* * *

Sən səmərəsiz illərin bomboş diyarlarından keçibsən ki, mükəmməlliyə erişəsən.

* * *

Sən öz ləpirlərini mənim nəğmələrimdə taparsan, ey əbədi yolçu.

* * *

Tutqun buludlar ardından işıq saçan gün – cəzalanıb, solğun yanaqlarında göz yaşlarının izləri qalmış bir körpə kimi nəşəsizdir: küləyin fəryadı da yaralı dünyanın ah-zarına bənzəyir.

Lakin bilirəm ki, getdiyim yol məni dostuma qovuşduracaqdır.

* * *

Bu gecə palmaların yarpaqları xışıldayı, dənizdə çaxnaşma var, ah, ey dolğun ay, sanki, dünyanın qəlbi həyəcanla döyünür, sən bu sükutun içərisinə məhəbbətin əsrarəngiz iztirablarını hansı məchul səmalardan gətirib gəldin?

* * *

Mən elə bir ulduz, elə nurlu bir ada arzulayıram ki, orada yenidən doğulum, həyatım payız günəşinin ziyası altındakı çəltik zəmisini kimi munis bir mühitin ağuşunda öz zəhmətinə rəvnəq versin.

* * *

Yağışın altında nəm torpağın qoxusu yığın-yığın görünməzlərin səssiz icra etdikləri əzəmətli bir ayın duası kimi ucalır.

Biz əsla inana bilmirik ki, məhəbbət nəyisə qeyb edə bilər.

* * *

Biz bir zaman dərk edəcəyik ki, ölüm ruhumuzu qazandıqı hər hansı bir şeydən məhrum etməkdə acizdir; çünki ruhun qazandıqı ilə özü eyni bir şeydir.

* * *

Ey mənim sahibim, həyatımın simləri kökləndikdə sən ona hər dəfə toxunsan, məhəbbət nəğməsi eşidəcəksən.

* * *

Bəşəriyyət tarixi təhqir olunmuş insanın təntənə gününü səbirsizliklə gözləyir.

* * *

Bu anda mən sənin məhsulu biçilmiş tənha bir zəmi üzərində sübhün günəş parıltısına bənzər baxışlarını qəlbimdə hiss edirəm.

* * *

Fırtınalı hay-küylər dənizində
Nəğmə adasının həsrətindəyəm.

* * *

Gecənin dəramədi qürubun musiqisində, onun naməlum züladətə təntənəli himni ilə başlanır.

* * *

Mən şöhrətin zirvələrinə yüksəldim, onun soyuq, barsız yoxuşlarında sığınacaq tapmadım. Ah, ey rəhbərim, hələ hava qaralmamış məni həyat zəmisinin qızıl zəka məhsulu verdiyi sükunət vadisinə çatdır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

* * *

Bu tutqun alaqaranlıqda hər şey xəyal kimi görünür. Qüllələrin dibləri zülmət içində, ağacların başları mürəkkəb lələkləri kimi... Mən səhəri gözlər və sənin şəhərini işıqda görmək üçün yuxudan oyanaram.

* * *

Mən izzirab da çəkmişəm, məyus da olmuşam, ölümü də dərk etmişəm, odur ki bu böyük dünyada olduğuma şadam.

* * *

Mənim həyatımda boş və sakit çığırlar da olmuş; zəhmət günlərimin işıq və hava gördüyü açıq talalar da olmuşdur.

* * *

Məni cahil keçmişin əlindən qurtar; o, məndən yapışıb, ölümü çətinləşdirir.

* * *

Qoy mənim son sözüüm bu olsun: – Sənin eşqinə inanıram.

Rabindranat Taqor NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

HEKAYƏLƏR

ALVER

Beş oğul atası Ramşundor Mitronun, axır ki, qızı oldu, sevincək valideynlər qıza incə Nirupoma¹ adı qoydular. Bu nadir ad hələ indiyə kimi onların nəslində heç bir uşağa qoyulmamışdı. Onlar çox vaxt uşaqlara allah adı – Qaneşa, Kartik, yaxud Parvati² qoyardılar, daha Nirupoma qoymazdılar.

Vaxt gəldi, Nirupoma ərgən qız oldu. Qayğıkeş ata qızına münasib adaxlı axtarmağa başladı, ancaq bir xeyli vaxt ürəyinə yatan adam tapa bilmədi. Nəhayət, adaxlı tapıldı. Bu, Raybahadurun³ aman-zaman bircə oğlu idi. Oğlan adlısanlı, lakin indi yoxsullaşmış nəsiləndən idi.

Oğlanın atası on min rupi cehiz istədi. Ramşundor adlısanlı adaxlıni əldən çıxarmamaq xətrinə, əməlli-başlı götür-qoy eləməmiş razılıq verdi. Ancaq bu pulu toplamaq çətin oldu.

Ramşundor pula gedən nəyi varda, hamısını satdı, girov qoydu, ancaq yenə də təyin olunmuş vaxta kimi pulun altı-yeddi minini hələ tapa bilməmişdi. Toy günü isə getdikcə yaxınlaşırdı, nəhayət, toy günü çatdı.

Lap axır dəqiqələrdə böyük müamilə ilə borc verən bir adam tapıldı, o, çatışmayan pulu verməyə razı oldu, ancaq nədənsə pul Ramşundorun əlinə gəlmədi.

¹ *Nirupoma* – hərfi mənada: “əvəzsiz”

² *Qaneşa* – hind əsətirində müdriklik allahı, elmlər hamisidir; *Kartik* – müharibə allahıdır; *Parvati* – yaratma və dağıtma allahı Şivanın arvadıdır, ona *Durqa* da deyirlər.

³ *Raybahadur* – ingilis müstəmləkə hökuməti tərəfindən verilən rütbədir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Toy süfrəsinin başında deyişmə başladı. Ramşundor əbəs yerə Raybahadura yalvarıb-yaxarır, ondan möhlət istəyirdi.

– Qoy toyu eləyək qurtarsın, – o xahiş edirdi, – sizin borcunuzu mütləq ödəyəcəyəm.

Raybahadur inadından əl çəkirdi:

– Xeyr, pullarımın hamısını almamış, adaxlı süfrə başına keçməyəcək!

Bu ara evin qadınlar yaşayan hissəsində kim isə acı-acı ağlayırdı. Bütün bu qanqaralığın başlıca bəisi orada idi. O, əynində qırmızı çəli¹, alnında səndəl rəngi ilə qoyulmuş xal² bəzənib-düzənib, taleyinin necə həll olunacağını gözləyirdi. Əlbəttə, bu əhvalat qızın qəlbində gələcək qohumlarına qarşı mehribanlıq və dərin hörmət hissi oyatmadı.

Xoşbəxtlikdən, əhvalat Ramşundorun xeyrinə dəyişdi. Heç kimin gözləmədiyi halda, birdən oğlan tərş atasının itaətindən çıxdı və dedi:

– Mən alver eləməyə gəlməmişəm. Fikrim evlənməkdir, evlənirəm də!

Hiddətlənmiş ata qonaqlara şikayətlənməyə başladı:

– Siz bir buna fikir verin! Görün indiki cavanlar özlərini necə aparırlar? – qışqırdı.

Qocalardan biri onun sözünə qüvvət verdi:

– Hamısı da onun nəticəsidir ki, indi daha heç kim onlara Şastra və ədəb-ərkan qaydaları öyrətmir!

Axırda oğlunun hərəkətlərində çox qabarıq təzahür edən müasir tərbiyənin bu qədər acı nəticələri Raybahaduru dilxor elədi, buna görə də toy süst keçdi.

Xudahafizləşərkən Ramşundor qızını bərk-bərk bağrına basdı. O, gözünün yaşını saxlaya bilmədi.

Niru soruşdu:

– Ata, onlar məni evimizə gəlməyə qoyacaqlar?

¹ Çəli – ipək paltar; qırmızı çəli – gəlinlik paltarı

² Burada hind toy adətinə işarədir.

– Niyə qoymurlar? Mən özüm sənin dalınca gələcəyəm,
– deyə atası ona ürək-dirək verdi.

Ramşundor qızına tez-tez baş çəkirdi. Ancaq təzə qohumlarının yanında xətir-hörməti yox idi. Hətta bu evdə nökrənaib də ona əyri-əyri baxırdı. Yalnız hərdənbir qızı ilə ayrıca beş-on dəqiqə söhbət edə bilirdi, çox vaxt isə heç üzünü görə bilmirdi.

Məğrur Ramşundor bu evdə belə alçaldılmasına daha dözə bilmirdi. O, öz-özünə deyirdi: “Hər şeydən keçəcəyəm, ancaq pulu ödəyəcəyəm!” Çox keçmədən o qədər borca girdi ki, daha bu borcun altından çıxmaq mümkün deyildi. O, evin bütün xərclərini azaltmağa və borcluların gözüne sataşmamaq üçün müxtəlif pis-pis hiylələrə əl atmağa məcbur oldu.

Nirunun güzəranı ər evində gün-gündən ağırlaşdı. Çox vaxt kimsə onun ailəsi haqqında hörmətsiz danışanda qız öz otağına çəkilib, qapını arxadan bağlayır və hönkür-hönkür ağlayırdı. Ancaq o, hamıdan çox zalım qayınanasından çəkirdi.

Bəzən görürdün ki, kimsə deyir:

– Nə gözəl qızıdır, adam baxmaqdan doymur!

O saat qayınana başlayırdı deyinməyə:

– Siz də gözəl tapmışınız! Yaxşı olardı ki, siz onun ailəsinə tamaşa edəydiniz!

Heç kim Nirunun qayğısına qalmırdı, üstəlik də ürəyi-yumşaq qonşu arvadlardan biri Nirunun üst-başının pis olduğunu, yaxud gəlinin arıqladığını deyəndə qayınanası dərhal onun sözünü yarımçıq qoyurdu.

Qayınana deyirdi:

– Gətirdiyi cehizin qabağında bu da çoxdur. – O, sanki, eşitdirmək istəyirdi ki, gəlinin qayğısına yaxşı, ya pis qalmaları bilavasitə atasının borcunu ödəməsindən asılıdır.

Ev adamları, Nirupomaya onların evlərinə fırıldaqla soxulmuş, bu evə girməyə haqqı olmayan bir adam kimi baxırdılar.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Ramşundor qızının başına gətirilən oyunlardan xəbərdar idi. O bir xeyli götür-qoy etdikdən sonra, nəhayət, bu qərara gəldi ki, evini satsın, tək borcunu ödəsin.

“Evin təzə sahibkarından icarəyə götürərəm”, – o, öz-özünə fikirləşir, ancaq niyyətini heç kimə açmırdı, ona elə gəlirdi ki, bu cür sadə hiylə işlətməklə, evin satıldığını ömrünün axırına kimi oğullarından gizlədə bilər.

Ancaq oğlanları əhvalatı haradansa eşidib, onun yanına gəldilər. Daha çox etiraz edən üç böyük oğlu idi, onların özlərinin də uşaqları vardı. Oğullar atalarının planlarına qəti etiraz elədilər ki, kişi evi satmaq fikrindən daşınmalı oldu.

İş belə olduqda Ramşundor çətin vəziyyətdən çıxmaq üçün yenidən gümanı gələn adamlardan böyük müamilə ilə borc eləməyə başladı.

Bunun nəticəsi o oldu ki, Ramşundorun ailəsinin dolanmağa daha heç bir şeyi qalmadı. Atası ilə görüşərkən Niru hiss edirdi ki, onun vəziyyəti çox ağırdır. Atasının arıqlamış sifəti, ağarmış saçları və məzlum görkəmi onun ehtiyac və böyük qayğı içərisində olduğunu göstərirdi. Bir də ki Ramşundor özünü qızının qarşısında günahkar hiss edirdi, buna görə də günahını dərk etməsindən doğan kədərini qızından gizlədə bilmirdi. Ramşundor arabir qudalarının icazəsi ilə Niru ilə görüşəndə elə kədərli-kədərli gülümsəyirdi ki, bu təbəssüm onun nə qədər əzab çəkdiyini aşkar göstərirdi.

Niru ürəyindən qara qanlar axan atasına birtəhər təskinlik vermək üçün evlərinə can atırdı.

Bir dəfə o dedi:

– Ata, məni evimizə apar!

– Yaxşı, – atası razılıq verdi.

Ancaq kürəkəninin evində onun xətir-hörməti yox idi, sanki, o, pulu ödəmədiyinə görə, pulun əvəzinə atalıq haqqını vermişdi. Hətta qızı ilə elə-belə görüşmək üçün də o, hər dəfə xüsusi icazə almalı olurdu. Lakin qızı evlərinə getmək istəyirsə, ata buna necə əməl etməyə bilər?

Yaxşısı budur ki, təfsilata varıb, Ramşundorun üç min rupi toplayana kimi nə qədər həqarət və təhqirlərə qatlaşdığından, nə qədər xəcalət çəkdiyindən danışmayaq. O, öz xahişini Raybahadura söyləməyə yalnız bu pulu toplayandan sonra ürək elədi.

Ramşundor bank biletlərini çadorunun¹ ucuna düyüb, qudalarığılə yollandı. O, zorla gülümsəyə-gülümsəyə əvvəl-əvvəl söhbəti təzə xəbərlərdən saldı. Ramşundor Xorekrişonun malikanəsində baş vermiş güclü oğurluqdan ətraflı danışdı; Nobinmadhor və Radhamadhor qardaşlarını bir-biri ilə müqayisə elədi, birincini təriflədi, ikincini isə pislədi; şəhərə düşmüş yatalaq haqqında gedən söz-söhbətləri xəbər verdi. Sonra qəlyanın hoqqasını bir tərəfə qoyub, guya, sözgəlişi dedi:

– Hə, az qala, unutmuşdum! Başım söhbətə elə qızışıb ki, tamam yadımdan çıxarmışam! Axı mənim sənə borcum var, bir qədərini gətirmişəm. Bəli, əzizim, görünür, qocalıram.

Bu qədər uzun-uzadı müqəddimədən sonra Ramşundor asanlıqla və laqeyd-laqeyd üç bank bileti çıxartdı. Lakin bu biletlərin ona nəyin bahasına tamam olduğunu nəzərə alsaq, o, üç qabırğasını çıxartsaydı, bundan yaxşı idi.

Lakin Raybahadur cəmisi üç min rupini görəndə kinayəli-kinayəli qəhqəhə çəkdi:

– Qoy qalsın, quda, mənə qəpik-quruş lazım deyil, – dedi və sözünün axırında bir Benqal atalar sözünü misal çəkdi, məsələn mənası bu idi ki, boş şeyə əl bulaşdırmağına dəyməz.

Ramşundor öz-özünə fikirləşdi: “Yox, daha belə olmaz!”

Raybahadurun bu cür rəftarından pərtləmiş Ramşundor bir xeyli susdu, nəhayət, ürəklənib xahişini söylədi. Lakin Raybahadur heç bir izahat-filan vermədən onun sözünü qəti kəsib:

– Xeyr, olmaz! – dedi və çıxıb öz işinə getdi.

¹ Çador – üst paltarı kimi işlədilən parça

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Ramşundor əlləri əsə-əsə bank biletlərini çadorunun ucuna düydü və eləcə qızını görməmiş evinə qayıtdı. O, özünə söz verdi ki, pulun hamısını verməmiş və qudasından qızını hərdənbir atası evinə buraxmağı tələb etmək haqqı qazanmamış, onların evlərinin kandarına ayaq basmayacaqdır.

Xeyli vaxt keçdi... Nirupoma dönə-dönə atasının dalınca adam göndərmişdi, ancaq o gəlmirdi. Nəhayət, qız küsdü və daha boş-boşuna atasını çağırırdırmaq təşəbbüsündən əl çəkdi. Ramşundor özü də bərk əzab çəkirdi, ancaq qudaları-gilə ayaq basmırdı.

Aşşin¹ bayramı yaxınlaşırdı. Ramşundor özünə dedi:

– Nəyin bahasına olursa olsun, Niru bayramda evimizdə olmalıdır! Mən bunu edəcəyəm.

Sonra o, qəti bir and içdi.

Aşşinin beşinci, ya altıncı günü qoca pulları çadoruna bükdü, elə evdən çıxmaq istəyirdi ki, beşyaşlı nəvəsi üstünə yüyürüb soruşdu:

– Baba, mənə araba almağa gedirsən?

Küçədə oyuncaq arabası sürmək bu uşağın çoxdankı arzusu idi. Sonra Ramşundora qız nəvəsi yaxınlaşdı, o, oğlandı cəmişi bircə yaş böyük idi, qız incik-incik dedi:

– Yox, babam mənə yaxşı paltar almağa gedir! Yoxsa bayramda qonaq gedəndə əynimə nə geyərəm?

Qızın hətta gözləri də yaşardı.

Bu sözləri eşitmək Ramşundor üçün ağır idi. O, bikef-bikef qəlyanı qəlyanın oduna yandırır, dərdli-dərdli ah çəkir, fikirləşirdi ki, Puca² bayramında onun gəlinləri Raybahadurun evinə əldən düşmüş kasıblar kimi pis paltarda gedəcəklər, bəzənə-düzənə bilməyəcəklər. Ancaq nə qədər fikirləşdisə, bir çıxış yolu tapa bilmədi, yalnız alnındakı qırıqlar daha da dərinləşdi.

¹ Aşşin – hind təqviminin altıncı ayıdır, sentyabr-oktyabr aylarına müvafiqdir.

² Puca – Durqa allahın valideynlərinin yanına qayıtması şərəfinə hindlilərin böyük payız bayramı

Ovqatı təlx qoca, Raybahadurun evinə girəndə ağlaşan uşaqların səsi hələ də qulaqlarında cingildəyirdi.

Bu dəfə Ramşundor özünü ürəkli hiss edirdi. Elə bil, öz evində yeriyirdi, daha qapıçılar, qulluqçular ona baxanda aciz-aciz başını aşağı salmırdı. Ancaq Raybahadur özü evdə yox idi, ona dedilər ki, bir az gözləsin.

Ramşundor həyəcanını boğa bilməyib qızının otağına girdi. Sevincdən ikisinin də gözləri yaşardı. Ata da ağlayırdı, qız da. Onlar bir xeyli dinib-danışa bilmədilər. Nəhayət, Ramşundor dedi:

– İndi mən səni bayramda evimizə aparacağam, bunu mənə heç kim qadağan edə bilməz!

Birdən qapı açıldı, Ramşundorun böyük oğlu iki kiçik nəvələri ilə otağa girdi. Ramşundorun oğlu dedi:

– Ata, sən nə iş görürsən, bizi sərgərdan qoymaq istəyirsən?

Ramşundor özündən çıxdı:

– Məgər mən öz ailəmin bədxahıyam? – deyə hiddətləndi. – Borcumu ödəməliyəm, ya yox?!

Məlum oldu ki, qoca, oğlanlarının qulağına çatmasın deyə, ehtiyat üçün bir sıra tədbir görmüş və yenidən evi satmağa girişmişdir. Ancaq oğlanları haradansa bundan xəbər tutmuşdular. Ramşundor qəzəbindən özünü itirmişdi.

Bu ara nəvəsi onun dizini qucaqladı, başını yuxarı qaldıraraq dedi:

– Baba, sən mənə hələ araba almamısan?

Ramşundor gözünü yerə dikdi. Uşaq babasından cavab ala bilməyib, Nirunun üstünə yüyürdü.

– Bibi, mənə araba al! – yalvarmağa başladı.

İşin nə yerdə olduğunu başa düşmək üçün Niruya elə bu kifayət idi.

Qız dedi:

– Ata, sən qayınatama bircə paysa versən, bir də mənim üzümü görməyəcəksən!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Elə danışma, – Ramşundor etiraz etdi. – Əgər mən borcumu verməsəm, bu, sənin üçün də rüsvayçılıq olar, mənim üçün də!

– Əksinə, rüsvayçılıq o pulu verməkdir! Axı mənim də heysiyyətim var! Məgər sənin qızın pul kisəsidir ki, qədrini yalnız içi dolu olana kimi bilsinlər! Bir də ki ərim o pulu heç istəmir də!

– Qızım, axı elə olsa, onlar səni evimizə buraxmazlar!

– Çarəmiz nədir, buraxmırlar, buraxmasınlar. Bir də sən onlara bu barədə ağız açma!

Ramşundor əli əsə-əsə çadorunun pul düyülmüş ucunu çiyninə atdı. Evinə o, oğru kimi qayıdırdı, qabağına çıxanların üzünə baxa bilmirdi.

Lakin Ramşundorun pulu gətirməsi və qızı razı olmadığına görə verməməsi gizli qalmadı. Yetik qulluqçu qapının dalında dayanıb söhbətə qulaq asmış və əhvalatın hamısını ağasına xəbər vermişdi. Raybahadurun qəzəbinin həddi-hüdudu yox idi!

Həmin gündən qayınata evi Nirupoma üçün cəhənnəmə çevrildi. Cavan gəlinin qara gününü bir əhvalat daha da ağırlaşdırdı: toydan bir az sonra ərinə məhkəmə müavini vəzifəsi verdilər və o, başqa yerə getdi. Niruya atası və qohumları ilə görüşməyi tamam qadağan elədilər: guya, o cür adamlardan yaxşı şey öyrənmək olmaz!

Çox keçmədi ki, Niru bərk xəstələndi. Lakin bunun günahını yalnız qayınata-qayınananın üstünə yıxmaq olmaz. Niru daha özünə fikir vermirdi, sağlamlığının qayğısına qətiyyənlə qalmırdı. Soyuq kartik¹ ayı günlərində gecələr yatağının baş tərəfindəki qapı açıq qalırdı; qışda, az qala, çılpaq gəzirdi. Pis yeyirdi, qulluqçular yaddan çıxarıb ona yemək gətirməyəndə o heç bir zaman bunu onların yadına salmırdı. Cavan qadın beyninə yeritmişdi ki, o, bu evdə özgəlinə baxan, bütünlüklə ev sahiblərindən asılı bir adamdır.

¹ Kartik – hind təqviminin yeddinci ayı, oktyabr–noyabr aylarına müvafiqdir.

Lakin gəlinin özünü belə aparması Raybahadurun deyindən arvadının xoşuna gəlmədi. Qaymana Nirunun pis yediyini görüb onun üstünə düşdü:

– Mənim üçün varlı qızı çıxıb! Bir buna baxın, bizim kimi kasıbların yediyini bəyənmir...

Hər dəfə fürsət düşəndə deyirdi:

– Bir buna tamaşa eləyin – tamam quruyub çöpə dönüb.

Niru getdikcə özünü daha pis hiss edirdi, ancaq düşüncürdü ki, bunların hamısı boş şeydir.

Nəhayət, bir gün o, yalvara-yalvara qayımanasına dedi:

– Ana, icazə ver, ölməmişdən qabaq son dəfə atamı, qardaşlarımı görüm!

Eşitdiyi cavab bu oldu:

– Bunların hamısı kələkdir! Atan evinə getmək üçün bəhanədir.

Qayımanaya hər nə dedilsə, o, heç birinə inanmaq istəmədi. Axşam isə Niru öldü... həmin gün ona ilk dəfə həkim baxdı, onu bir də çağırmaqlı olmadılar.

Əvəzində dəfn mərasimi dəbdəbəli oldu – axı mərhum, Raybahadurun böyük gəlini idi! Tamam səndəl ağacından qalanmış o cür tonqalı bu mahalda hələ indiyə kimi heç kim görməmişdi. Nirunun dəfn mərasimi elə dəbdəbəli keçirildi ki, Rayhadurun şöhrəti hər tərəfə yayıldı. İndi onun şöhrətini, olsa-olsa, Puca vaxtı rayçoudhurinin¹ evində Durqanın surətini suya atmaq mərasimində ucalmış şöhrətlə müqayisə etmək olardı. Bu cür böyük şərəf yalnız Raybahadur ailəsinə mənsub ölümlərə qismət ola bilərdi.

Deyirdilər ki, bu dəfn xətrinə Raybahadur hətta borca da düşüb.

Adamlar bir-birinin sözünü kəsə-kəsə Ramşundurun qızının necə dəbdəbə ilə basdırıldığını danışırtdılar. Ancaq bu çox çətin onu təskin edə bilərdi.

¹ *Rayçoudhuri* – ingilis müstəmləkə hakimləri tərəfindən verilən fəxri ad

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bu ara məhkəmə müavinindən məktub gəldi. O, atasına yazırdı:

“Təzə yerdə rahatlanmışam, tez arvadımı göndərin gəlsin!”

Raybahadurun arvadı oğluna yazdı:

“Oğlum, biz sənə başqa arvad tapmışıq. Tez məzuniyyət al, qayıt evimizə”.

Bu dəfə Raybahadur iyirmi min rupi cehiz istədi, özü də belə bir şərt kəsdi: pul qabaqcadan, toya kimi verilməlidir.

POÇTMEYSTER

O, Ulapur kəndində poçtmeyster idi. Qulluğa bu işdən başladı. Kənd çox balaca idi, ancaq kəndin yaxınlığında rəng fabriki vardı, odur ki sahibkar çalışıb fabrikin nəzdində poçt idarəsi açdırmışdı.

Bizim poçtmeyster əslən kəlküttəli idi, bu ucqar kənddə o, özünü sudan çıxarılmış balıq kimi hiss edirdi. Onun kontorunu dörd tərəfini qalın kolluq basmış gölün qırağında, üstü küləslə örtülü qaranlıq daxmada idi. O, tək dolanırdı, çünki fabrik fəhlələrinin, demək olar ki, boş vaxtları olmurdu, bir də ki onlara qoşulmaq əməlli-başlı adama əl verməzdi. Bizim kəlküttəli dost tapmağı bacaran adam deyildi. Yad məclislərdə o gah lovğalıq edər, gah da utancaq olardı. Bu qayda ilə poçtmeysterin nə dostları vardı, nə də tanışları, üstəlik də işi az idi.

Bəzən o, şeir yazmağa girişərdi, bu şeirlərdə demək istəyirdi ki, adam səhərdən axşama kimi yarpaqların pıçılı-tısına qulaq asanda, göydəki buludlara tamaşa edəndə həyat ona xoş görünür. Lakin təkcə o bir Allah bilir ki, əgər gecənin ərəb nağıllarındakı qüvvələrdən biri bütün yaşıllıqları və ağacları daş döşənmiş küçələrə, göydəki ağappaq buludların qabağını tutan cərgə-cərgə daş evlərə çevirsəydi, poçtmeyster nə qədər sevinərdi.

Poçtmeysterin maaşı az idi. Buna görə də yeməyini özü hazırlamağa məcbur idi, hələ o, bu kənddən yetim, yazıq bir qız da saxlayırdı, qız ona qulluq edirdi. Qızın adı Roton idi,

onun on iki, ya on üç yaşı vardı, lakin ərə gedə biləcəyinə heç bir ümid yeri yox idi.

Axşamlar kənd pəyələrinin üstündən tüstü qalxanda, sisəklər kollarda cırıldayanda, uzaq kənddən olan sərxoş vişnuçular nağara çala-çala ucadan mahmı oxuyanda və yarpaqların titrəşməsinin seyrinə dalmış tənha şairin bədəninə üşütmə düşəndə poçtmeyster daxmanın küncündəki zəif çırağı yandırır və qızı çağırırdı:

– Roton!

Qız qapının dalında oturub bu çağırışı gözləyirdi; ancaq çağırılarda içəri birdən-birə girməzdi.

Qız soruşardı:

– Babu, sən məni çağırdın?

– Nə iş görürsən?

– Ocağı qalamaq istəyirdim.

Poçtmeyster deyərdi:

– Ocağı sonra qalayarsan, hələ gəl, qəlyanımı yandır.

Poçtmeyster qəlyanı qızın əlindən alıb soruşardı:

– Bura bax, Roton, anan yadına gəlir?

Bu barədə uzun-uzadı söhbət eləmək olardı. Bəzi şeylər qızın yadında qalmışdı, bəzi şeylər isə yox. Atası onu anasından çox istəyərdi, qız bunu bilirdi, ancaq atası yadında yaxşı qalmamışdı. O, həmişə işdən gec qayırdı. Qızın xatirində belə axşamlardan yalnız bir neçəsi qalmışdı. Bu söhbət düşəndə Roton poçtmeysterin ayaq tərəfində, yerdə oturardı. Qız kiçik qardaşını xatırlayardı, bir dəfə də lap çoxdan, dumanlı bir gün o, qardaşı ilə körpünün qırağında balıq tutmaq oyunu oynayırdı, tilovu ağacdən qoparılmış bir çubuqdan düzəltmişdilər. Bu cür əhəmiyyətsiz hadisələr qızın xatirində həyatının ən ağır dəqiqələrindən yaxşı qalmışdı. Başları söhbətə elə qızışardı ki, gecəyarı olardı, daha poçtmeyster şam hazırlamağa tənbellik edərdi. Bu zaman Roton tez ocaq qalayar, bir neçə kökə bişirərdi, səhərdən qalmış sousla bu kökələr onların ikisinə də bəs eləyərdi.

Ancaq bəzən də axşamlar poçtmeyster daxmanın bir küncündə oturub, doğma evlərini, balaca qardaşını, anasını, didisini – onu burada, bu qürbət yerdə taleləri narahat olan, həyəcanlandıran adamları xatırlayardı. Bu fikirlər onun yaxasından əl çəkmək bilmirdi, lakin fabrikdə dərdini danışa biləcəyi bir adam yox idi, odur ki poçtmeyster ürəyindəkiləri qətiyyən utanmadan bu nadan qıza açırdı, nəhayət, iş o yerə çatdı ki, qız onun qohum-qardaşlarına onları çox tanıyırmış kimi ana, didi, dada deməyə başladı. Bir də, əslində, Roton öz kiçik qəlbində artıq bu adamların surətlərini yaratmışdı.

Bir gün poçtmeyster bikar idi. Buludlar dağılmışdı, göyün üzü ayazmışdı, xəfif, isti, xoş meh əsirdi; qızmar günəşin şüalarına qərq olmuş şəhli otların və bitkilərin ətri yorğun torpağın nəfəsini andırır və sanki, adamın bədənini yandırır. Bir zəhlətökən quş səhərdən axşama kimi elə hey qəmli-qəmli, yeknəsəq tərzdə dünyadan şikayətlənirdi. Bu gün poçtmeysterin işi yox idi, o, sanki, bütün varlığı ilə yağışın yuyub təmizlədiyi hamar yarpaqların xışiltısına qulaq kəsilmiş, gur yağışın dağıtdığı, günəşin işığına qərq olmuş bulud parçalarının seyrinə dalmışdı. Poçtmeyster buludlara baxır və fikirləşirdi:

“Kaş indi yanımda bircə nəfər yaxın adamım olaydı! Bağrıma basa biləcəyim bir istəkli adam olaydı...” Cavan oğlana elə gəlirdi ki, bu gün susmaq bilməyən quşlar məhz bunu oxuyurdu, ins-cins gözə dəyməyən kölgəli günortaçağı ağacların yarpaqları bu barədə pıçılдаşırdı... Əlbəttə, heç kim güman eləməz ki, səhərdən axşama kimi işsiz keçən gündə – bürkülü, sakit günortaçağında – balaca kənddə işləyən, az maaş alan poçtmeysterin ağına belə fikirlər gələr.

Poçtmeyster dərindən köksünü ötürdü və qızı səslədi:
– Roton!

Qız meyvə ağacının altında uzanıb kal meyvə yeyirdi. Səsi eşidib, o saat daxmaya tərəf yüyürdü və yüyürməkdən tənənfəs halda soruşdu:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Dada, sən məni çağırдың?

Poçtmeyster dedi:

– Mən istəyirəm ki, sənə bir az oxumaq öyrədim. – O, günlərlə qıza əlifba öyrədirdi. Bir neçə gündən sonra qız hərfələri birləşdirib oxumağı öyrəndi.

Srabon¹ ayında yağış elə yağdı ki, elə bil, heç bu ay kəsilməyəcəkdi. Arxları, xəndəkləri, çalaları su basmışdı. Gecə-gündüz şırhaşır leysan tökür, qurbağalar quruldaşdı. Kəndin küçələrindən keçmək mümkün deyildi, adamlar bazara qayıqlarda gedirdilər.

Belə günlərin birində, obaşdan, bərk yağış yağan vaxt Roton bir xeyli qapının dalında oturub poçtmeysterin onu çağırmasını gözlədi. Ancaq qız, əvvəllər olduğu kimi, tanış səsi eşitməyib, səhifələri qaralmış kitabını götürdü və yavaşca otağa girdi. O, poçtmeysteri çarpayıda uzanmış gördü. Qız cavan oğlanın dincəldiyini fikirləşdi. O dönüb yavaşca daxmadan çıxmaq istəyirdi ki, birdən çağırıldığı eşitdi:

– Roton!

Qız tez qanrılıb soruşdu:

– Dada, yatmısan?

– Mən, deyəsən, xəstələnmişəm, bir əlini başıma vur, – poçtmeyster zəif səslə cavab verdi.

Onun təklidən və havaların pisliyindən üzülmüş canı qayğı istəyirdi. O xatırlayırdı ki, bir vaxt qızdırmadan od kimi yananda alnına zərif, balıqqulağı qolbaqlar dolanmış əllər toxunurdu. O, həmin sevimli, qayğıkeş qadınların – anasının, bacısının burada, bu qaranlıq otaqda, onun yanında olduğunu fikirləşmək istəyirdi... Qəribin qəribə arzusu yerinə yetdi! Roton indi əvvəlki balaca qız deyildi, o, cavan oğlana analıq etdi. Qız həkim çağırırdı, xəstəyə vaxtlı-vaxtında dərman verdi, gecələr səhərə kimi xəstənin yanını kəsirdi, xörəyi özü bişirdi, özü də gündə yüz dəfə soruşurdu:

– Dada, deyəsən, bir az yaxşısan, eləmi?

¹ *Srabon* – hind təqviminin dördüncü ayı, iyul–avqust aylarına müvafiqdir.

Nəhayət, xəstəlikdən zəifləmiş poçtmeyster yataqdan qalxdı.

O, özlüyündə belə qərara gəldi: “Yox, hər nə cür olsa, buradan getmək lazımdır”. O, Kəlküttəyə ərizə göndərüb, başqa yerə köçürülməsini xahiş etdi, səbəb kimi isə buraların havasının pis olmasını göstərdi.

Roton daha xəstəyə qulluq eləmirdi. O, yenə qapının dalına, həmişəki yerinə keçmişdi. Ancaq poçtmeyster daha onu əvvəlki kimi çağırırdı. Hərdənbir qız sakitcə içəri baxır və onun ya stulun üstündə oturub laqeyd-laqeyd göyə baxdığını, ya da çarpayıda uzandığını görürdü. Roton, poçtmeysterin çağırub-çağırmadığını bilmək üçün diqqətlə içəri qulaq verdiyi vaxt cavan oğlan səbirsizliklə ərizəsinin cavabını gözləyirdi. Qız qapının dalında oturub dönə-dönə dərslərini oxuyurdu: qorxurdu ki, qəfil içəri çağırılanda öyrəndiklərinin hamısını unutmuş olar.

Bir həftə belə keçdi. Nəhayət, bir axşam onu çağırırlar. Roton ürəyi əsə-əsə tez otağa girib soruşdu:

– Dada, sən mənə çağırıdın?

Poçtmeyster dedi:

– Roton, sabah gedirəm.

– Hara, dada?

– Evimizə.

– Bəs nə vaxt qayıdacaqsan?

– Bir də buraya qayıtmayacağam.

Roton daha heç bir şey soruşmadı. Hər şeyi ona poçtmeyster özü danışdı: o, başqa yerə köçürülməsinə dair ərizə yazdığını da, rədd cavabı aldığını da danışdı, buna görə indi işdən çıxıb evlərinə gedirdi. Onlar xeyli vaxt susdular. Lampa pis yanırdı, yağış evin deşik-deşik damından içəri tökülür, döşəməyə qoyulmuş saxsı qabı dınqıldadırdı.

Bir qədər keçəndən sonra Roton yavaş-yavaş yerindən qalxdı və çörək bişirmək üçün mətbəxə getdi. Ancaq bu dəfə işi əvvəllər olduğu kimi yaxşı getmirdi. Onun bey-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

nində min fikir dolaşırdı. Şam yeməyindən sonra qız gözlənilmədən soruşdu:

– Dada, məni də özünlə aparacaqsanmı?

Poçtmeyster güldü:

– Bu, mümkün olan işdirmi?

Cavan oğlan qıza onu nə üçün aparmaq istəmədiyinin səbəbini izah etməyi lazım bilmədi; amma poçtmeysterin istehzal: “Bu, mümkün olan işdirmi?” sözləri səhərə kimi Rotonun qulaqlarında cingildədi.

Ertəsi gün poçtmeyster yatağından qalxanda gördü ki, üzünü yumaq üçün su hazırlanmışdır. O, Kəlküttə adəti ilə, içəridə yuyunurdu. Qız ondan nə vaxt yola düşəcəyini soruşmağa ürək eləmir, buna görə də hər şeyi qabaqcadan hazırlamaq üçün gecə su daşmışdı. Poçtmeyster əl-üzünü yuyub, Rotonu çağırırdı. Qız sakitcə otağa girdi və ağasına dinməzəcə baxa-baxa onun nə buyuracağını gözlədi.

– Roton, – cavan oğlan dilləndi, – mən yerimə gələn adama tapşıracağam ki, səndən muğayət olsun. Sən heç bir şey sarıdan narahat olma.

Heç şübhə yoxdur ki, o, bu sözləri təmiz ürəklə, xoş niyyətlə dedi, ancaq qadınların qəlbindən kim baş çıxarar? Ağası onu tez-tez danlayırdı, qız buna cıncırını da çıxarmadan dözürdü, ancaq bu xoş sözlərə dözə bilmədi.

– Yox, yox, mənim barəmdə heç kimə heç bir şey deməyin! Mən burada qalmaq istəmirəm, – deyər qız hönkür-hönkür ağladı.

Poçtmeyster heç vaxt Rotonu belə həyəcanlı görməmişdi, ona görə də qızın bu hala düşməsi onu təəccübləndirdi.

Nəhayət, təzə poçtmeyster gəldi, cavan oğlan işləri ona təhvil verib yola düşməyə hazırlaşdı. Yola çıxmazdan qabaq o, qızı yanına çağırırdı:

– Roton, mən sənə heç bir vaxt, heç bir şeylə kömək edə bilmərəm. Mənim indi sənə verəcəyim sənə yalnız bir neçə günlüyə çatar...

O, cibindən maaşını çıxartdı, yalnız yolxərcini götürüb, qalanını qıza uzatdı, lakin Roton onun qabağında diz çökdü, onun ayaqlarını qucaqlayıb:

– Dada, yalvarıram, mənə heç bir şey, heç bir şey lazım deyil. Heç kim mənim qayğıma qalmasın, – dedi və hönkürə-hönkürə qaçıb getdi.

Poçtmeyster dərinədən ah çəkdi; torbasını qoluna keçirdi, çətirini götürdü, göy və ağ xətlərlə bəzənmiş ala-bəzək çamadanını hambalın başına qoyub, ağır-ağır qayığa tərəf getdi.

Elə ki qayıq sahilədən aralandı və yağışdan qabarmış çayın dalğaları yerin tərkindən çıxan göz yaşları kimi qaynamağa başladı, cavan oğlanın qəlbini kəskin bir ağrı bürüdü. Sadə kəndli qızının iztirabdan dəyişmiş sifəti onun gözü-nün qabağından getmirdi, sanki, bütün dünyanın kədəri bu üzdə cəmləşmişdi. Bir anlığa poçtmeysterin qəlbində çox güclü bir arzu oyandı: qayıdıb kimsəsiz, heç kimin yadına düşməyən bu qızı özü ilə aparmaq istədi. Lakin bu zaman yağış başladı. Külək yelkənləri şişirdi və qayıq sürətlə üzdü. Tezliklə kənddən xeyli uzaqlaşdılar, çayın sahilindəki qəbiristanlıq görüldü. İti axan çayın seyrinə dalmış daş-ürəkli poçtmeyster əsl həqiqəti anladı: dünyada nə qədər görüşlər, ölüm var. Qayıtmağın nə mənası? Dünyada heç kim heç kimin deyil.

Ancaq Roton fəlsəfə ilə təsəlli tapa bilmirdi. O, ağlaya-ağlaya poçt kontorunun dörd tərəfinə dolanırdı. Qızın qəlbində hələ də zəif bir ümid vardı, ona elə gəlirdi ki, dada qayıdacaqdır, buna görə də evdən heç cür uzaqlaşa bilmirdi.

İnsan ürəyi çox yumşaq olur, o, yanıldığını etiraf etmək istəmir, məntiqin qanunlarına çətinliklə tabe olur, sanballı dəlillərlə hesablaşmaq istəmir, boş ümidi zorla saxlamağa çalışır. Lakin bir vaxt həmin bu ümid qəlbimizi viran qoyub, ürəyimizi külə döndərir, bizi tərk edir. Şüur qayıdır, lakin indi ürək qorxur ki, yenidən yanıla bilər.

KHOKABABUNUN QAYITMASI

I

Rayçoronun nökrəliyə başlayanda on iki yaşı vardı. O, Cessor mahalından idi, oğlanın uzun saçları, iri gözləri vardı, gözəl, qədd-qamətli idi; özü də ağaları kimi kajactha¹ kastasındandı. Onun əsas işi Onukula-babunun bir yaşı tamam olmuş oğluna qulluq eləmək idi.

Vaxt gəldi, uşaq böyüyüb məktəbə girdi, məktəbdən kollecə keçdi, kollecdən də məhkəməyə qulluğa getdi.

Rayçoron indi də ona qulluq eləyirdi. Onun indi bir başqa ağası da vardı: Onukul evlənmişdi, indi Onukulun əsas ixtiyarı xanımın əlində idi.

Lakin xanım Rayçoronun əvvəlki ixtiyaratını əlindən alıb, ona yeni, əvvəlkindən qat-qat yaxşı bir iş tapşırmışdı: bir müddətdən sonra Onukulun oğlu oldu, uşaq tamam Rayçoronun ixtiyarına keçdi.

O, uşağı elə ürəklə yırğalayır, elə məharətlə atıb-tutur, üzünü uşağın üzünə yaxınlaşdırıb, başını elə gülməli tərpekdir, cavab-zad gözləmədən ona elə mənasız, rabitəsiz suallar verirdi ki, uşaq Rayçoronu görəndə kimi sevinirdi.

Uşaq cəld iməkləyə-iməkləyə kandanı keçməyə və birisi onu tutmaq istəyəndə bic-bic gülərək qaçıb canını qurtarmağa başladı, bunu görəndə Rayçoron onun ağlına, dərrəkəsinə heyran qaldı. O, tez-tez uşağın anasına yaxınlaşıb, fərəhlə və təəccüblə deyirdi:

– Xanım, oğlun böyüyəndə hakim olacaq, ayda beş min rupi qazanacaq.

¹ *Kajactha* – mirzələr kastası

Rayçoron təsəvvürünə gətirə bilmirdi ki, bu yaşda başqa bir uşaq iməkləyə-iməkləyə kandarı keçə bilər, yaxud qeyri-adi ağıllılığını sübut edən başqa hərəkətlər edə bilər – bunu adam yalnız gələcək hakimdə görəndə təəccüb eləmir.

Uşağın, nəhayət, yanını basa-basa, yığıla-yığıla gəzməyə başlaması Rayçoronu mat qoydu, ancaq elə ki o, anasına “an”, xalasına “xa”, Rayçorona isə “Çonno” deməyə başladı, qoca xidmətçi özünü saxlaya bilmədi – bu, mat qalmalı yeniliyi hamıya, hər kəsə danışmağa başladı.

Rayçoron deyirdi:

– Hər şeydən təəccüblüsü budur ki, o, anasına “an”, mənə “Çonno” deyir.

Doğrudan da, uşağın özünü nə üçün məhz bu cür apardığını demək çətindir. Şübhəsiz ki, böyüklərin heç birində heç bir zaman belə təəccüblü keyfiyyətlər müşahidə olunmur, əgər birisində müşahidə olunsaydı, bu, adi adamlarda həmin adamın hakim vəzifəsinə yararlılığına dair yalnız şübhə doğura bilər.

Bir müddətdən sonra Rayçoronu at elədilər. O, bəzən də gülüşən olurdu, özü də gülüşən zaman məğlub olmasaydı, yerə yığılmasaydı, bərk qara-qışqırıq qopurdu.

Onukulu Padmanın sahilindəki rayonlardan birinə dəyişdilər. O, Kəlküttədən oğluna bir balaca araba gətirmişdi. Rayçoron Nobokumara atlas köynək geydirər, başına zərxara papaq qoyar, qollarına qızıl biləzlik taxıb arabaya oturdar və iki saatlığa gəzməyə çıxarardı.

Yağışlar başladı. Açıq Padma bağları, ağacları, zəmiləri bir-bir udurdu. Kaşalıqları¹ və qumsallıq sahilindəki yulğunluqları su basmışdı. Çay sahilini yuyub uçurur, elə hey suya tökülməyə torpaq parçalarının şappıltısı eşidilirdi. Çayın nə qədər qıjov axdığını köpüklərin necə sürətlə keçməyindən görmək olardı.

Axşama yaxın göyə bulud gəldi, ancaq heç bir yağış əlaməti yox idi. Rayçoronun balaca dəcəli ağası evdə oturmaq

¹ *Kaşa* – bitkidir, ondan həsir toxuyurlar.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

istəmirdi, o özü arabaya mindi. Rayçoron arabanı itələyə-itələyə yavaş-yavaş uşağı düyü tarlalarının qırağına gətirdi, o, çayın sahilində dayandı. Nə çayda bir qayıq, nə də tarlada bir insan vardı, bulud topalarının ara-bərəsindən qarşı tərəfdə, qumlu sahilin üstündə üfünün necə od tutub yandığı görünürdü – günəş batırdı. Bu sakitlikdə birdən uşaq barmağı ilə nəyi isə göstərüb qışqırdı:

– Çonno, phu¹.

Onların yaxınlığında, palçıqın içində bir böyük kadmomo ağacı bitmişdi, ağacın təpəsində bir neçə açılmış çiçək vardı. Uşaq heyran-heyran o çiçəklərə baxırdı. Bir neçə gün bundan qabaq Rayçoron çubuqlardan ona balaca bir araba düzəldib, bu cür çiçəklərlə bəzəmişdi. Bu arabanın ipindən tutub çəkmək uşağın o qədər xoşuna gəlirdi ki, həmin gün Rayçoron arabaya qoşulmadı – onun qulluğu birdən-birə böyüdü, atdan dönüb mehtər oldu.

Rayçoron palçığa girib çiçək dərmək istəmirdi, ona görə tez başqa səmti göstərüb dedi:

– Ora bax, ora bax, quş! Odur, uçur, bax uçdu, getdi! Odur, biri də, biri də!

O, ara vermədən danışa-danışa, arabanı tez sürürdü.

Ancaq bir uşağın ki alnına gələcəkdə hakim olmaq yazıla, onu asanlıqla aldatmağa ümid etmək – özü də ətrafda maraqlı bir şey olmayan vaxt – əbəsdir. Odur ki quş söhbəti uzun çəkmədi.

– Di yaxşı, sən otur arabada, mən tez qaçım sənə çiçək qoparım. Amma suya yaxın getmə ha!

Rayçoron bu sözləri deyib, şalvarını dizinə kimi çirmədi və ağaca tərəf yönəldi.

Lakin suya yaxın getməyi yasaq eləyən kimi uşağın diqçəti dərhal çiçəkdən yayınıb, suya yönəldi. Çay ləpələnləpələnlə, şırıldaya-şırıldaya onun böyründən axırdı, elə bil, bir dəstə dəcəl uşaq başqa bir nəhəng Rayçoronun əlindən çıxıb, gülə-gülə yasaq olunmuş yerə qaçırdı.

¹ Phu – “phul” sözünün qısaldılmış formasıdır, “çiçək” deməkdir.

Onların dəcəllişi körpəni həvəsə gətirdi. O, yavaş-yavaş arabadan düşüb, yanını basa-basa çaya tərəf getdi, yolda bir uzun saman çöpü götürdü, suya çatıb, balıq tuturmuş kimi çaya tərəf əyildi.

Güclü dalğalar anlaşılmaz dildə uşağı öz evinə, oynamağa çağırırdı.

Birdən şappıltı eşidildi. Lakin yağışlı vaxtlar Padma çayında nə qədər bu cür şappıltı eşidilir!

Rayçoron çiçəkləri dərib qoynuna yığdı, ağacdan düşdü, gülə-gülə arabanın yanına gəldi – ancaq arabada heç kim yox idi! O, ətrafa göz gəzdirdi – heç yerdə uşaqdan əsər-ələmət yox idi.

Rayçoron buza döndü. Hər şey onun gözləri qarşısında boz bulud kimi süzməyə başladı. O, var gücü ilə bərkdən qışqırdı:

– Babu, khokababu, mənim istəkli dadababum!¹

Lakin heç kim cavab vermədi, şıltaq uşaq gülüşü eşidilmədi, yalnız Padma əvvəlki kimi dalğalana-dalğalana şırıltı ilə onun yanından axırdı, sanki, çayın bu cür adı təbii hadisələrə fikir verməyə bircə dəqiqə də vaxtı yox idi.

Axşam oldu. Nigaran qalmış xanım, Rayçoronu və oğlunu axtarmaq üçün hər tərəfə adam göndərdi. Onlar əllərində fənər Padmanın sahilinə gəldilər, gördülər ki, Rayçoron gecə tufanı kimi bütün tarla boyu çovuyur və xırıldaya-xırıldaya qışqırır:

– Babu, mənim khokababum!

Rayçoronu evə gətirdilər, o, xanımın ayağına döşəndi, bütün suallara ağlaya-ağlaya belə cavab verirdi:

– Xanım, bilmirəm.

Hamı başa düşürdü ki, bu, Padmanın işidir, ancaq adamlar kəndin qırağına düşmüş qaraçı köçündən də şübhələnirdilər, xanım isə fikirləşirdi ki, onun oğlunu bəlkə elə Rayçoron oğurlayıb! O hətta Rayçoronu yanına çağırıb ona yalvarmağa başladı:

¹ *Khokababu, dadababu* – kiçik ağa, cənab

– Uşağımı qaytar özümə! Əvəzində nə istəyirsən, götür!
Ancaq Rayçoron cavab vermir, yalnız ümitsizlik içində
başına döyürdü. Xanım onu qovdu.

Onukul arvadının Rayçoron haqqındakı haqsız şübhə-
lərini dağıtmağa çalışırdı. O, arvadından soruşurdu ki, Ray-
çoron nədən ötrü belə cinayət işləməlidir?!

– Nədən ötrü? – arvadı cavab verdi, – uşağın üst-başında
qızıl şeylər vardı.

II

Rayçoron kəndə qayıtdı. İndiyə qədər onun uşağı olma-
mışdı, heç olacağına da o qədər ümid eləməirdi. Ancaq kən-
də qayıtdığı vaxtdan heç bir il də keçməmişdi ki, arvadı –
artıq yaşa dolmuş qadın, gözlənilmədən oğlan doğub, özü
bu dünya ilə haqq-hesabını üzdü.

Körpə, Rayçoronu yaman qəzəbləndirirdi. Rayçoron
fikirləşirdi ki, bu uşaq fırlıqla balaca ağasının yerini tut-
maq üçün gəlmişdir, özü də belə hesab edirdi ki, öz ağasının
yeganə uşağını suda boğandan sonra xoşbəxt ata olmaq çox
böyük günahdır. Əgər Rayçoronun dul bacısı olmasaydı, bu
uşağın ömrü uzun çəkməyəçəkdi.

Çox təəccüblü burası idi ki, bir müddət keçəndən sonra
bu uşaq da iməkləyə-iməkləyə kandarı keçməyə və bütün
hədə-qorxulara baxmadan hər şeyə marağ göstərməyə, ağılını
bürüzə verməyə başladı. Hətta onun səsi də, gülüşü də, ağla-
ması da həmin uşağınkına çox oxşayırdı. Rayçoronun ürəyi
gizlin-gizlin döyünməyə başladı, uşağın ağlamasını eşidəndə
ona elə gəlirdi ki, itmiş balaca ağası haradasa ağlayır.

Pxelna – Rayçoronun bacısı uşağın adını belə qoymuş-
du – vaxtı çatanda bibisinə “bi” deməyə başladı. Bu tanış
müraciəti eşidəndə Rayçoron birdən əhvalatı başa düşdü:
“Bu ki khokababudur! O, mənim ona olan istəyimi unuda
bilməyib, ona görə də yenidən mənim evimdə doğulub”.

Buna inanmaq üçün çox sanballı dəlillər vardı. Əvvəla, uşaq Rayçoron qayıdandan bir az sonra doğulmuşdu. İkincisi, onun arvadının bu qədər vaxt keçəndən sonra uşağı ola bilməzdi. Üçüncüsü, bu uşaq da iməkləyirdi, yanını basa-basa, yığıla-yığıla gəzirdi, bibisinə “bi” deyirdi. Bütün əlamətlərinə görə, Pxelna gələcəkdə hakim olmalı idi.

Bu zaman Rayçoron xanımının adamı dəhşətə gətirən şübhəsini xatırladı.

Rayçoron heyrətlə öz-özünə deyirdi:

– Bəli, oğlunu kimin oğurladığı ananın ürəyinə damıbmış!

İndi uşağa qətiyyənlə fikir verməməsinə qoca yaman peşman olmuşdu; bundan sonra onun fikri-zikri ancaq uşağa qulluq eləmək oldu.

O vaxtdan Rayçoron uşağı nəcib ailənin uşağı kimi tərbiyə etməyə başladı: ona atlas köynək, zərxcara papaq aldı, arvadının bəzək şeylərini əridib ona bilərzik düzəltdi. O, uşağı kənd uşaqlarının heç biri ilə oynamağa qoymurdu, gecəli-gündüzlü onun yeganə yoldaşı Rayçoron idi. Kənd uşaqları fürsət düşəndə Pxelnanı nabob¹ oğlu deyə ələ salırdılar, qonşuları isə Rayçoronun bu qəribə əməllərinə təəccüb qalmışdılar.

Pxelna məktəb yaşına çatanda Rayçoron bütün var-yoxunu satıb, uşağı Kəlküttəyə gətirdi. Burada çox çətinliklə özünə iş tapıb, Pxelnanı məktəbə qoydu. Özü necə oldu keçinirdi, tək uşağı yaxşı yedirtsin, ona yaxşı savad versin.

“Mənim əzizim, – o fikirləşirdi, – sən məni istəyirmişsən, ona görə yanına qayıtmısan. Sən heç bir zaman heç şeyin qayğısını çəkməyəcəksən”.

On iki il keçdi. Uşaq yaxşı oxuyurdu, özü də qəşəng oğlan idi, zahiri görkəminə yaman fikir verirdi. O, Rayçoronla ata kimi rəftar eləməirdi, çünki Rayçoron uşağı ata kimi sevsə də, ona bir xidmətçi kimi qulluq edirdi. Rayçoronun bir nöqsanı da vardı; o, özünün Pxelnanın atası olduğunu həmişə gizlədirdi. Pxelnanın yaşadığı pansionun uşaqları

¹ *Nabob* – iri hind-müsəlman feodallarının titulu

daim Rayçoronu ələ salırdılar, çox güman ki, atası yanında olmayanda Pxelna da onlara qoşulurdu. Ancaq yenə də məktəblilər fağır, xeyirxah Rayçoronu sevirdilər, Pxelna da onu istəyirdi, ancaq bayaq dediyim kimi, bir ata kimi yox, onun istəyində nə isə bir mərhəmət vardı.

Rayçoron qocalırdı. İndi ağaları tez-tez onun işində nöqsan tapırdılar. Doğrudan da, o əldən düşmüşdü, daha əvvəlki kimi işləyə bilmirdi, elə hey hər şey yadından çıxırdı. Lakin ağaları, qocalığına görə onun təqsirindən keçə bilməzdilər. Bir də ki bu vaxt Rayçoronun kənddən gətirdiyi pul qurtarmışdı. İndi Pxelna yemək və paltar sarıdan bir qədər çətinlik çəkirdi, o, bundan narazı idi.

III

Günlərin birində Rayçoron ağasından haqq-hesabını alıb, Pxelnaya bir az pul verdi:

– Lazımın olar. Mən bir neçə günlüyə kəndə gedirəm, – dedi və Barasata yola düşdü. Onukul-babu orada hakim idi.

Onukulun daha uşağı yox idi, buna görə də arvadı oğlunun itməsini hələ də unuda bilməmişdi.

Bir dəfə Onukul işdən sonra dincəlirdi, xanım isə uşağı olsun deyə bir sanniasidən çox baha bir kök alır, ondan xeyir-dua istəyirdi. Birdən həyətdə səs eşidildi:

– Ağa, Allah sənin köməyin olsun!

Təəccüblənmiş Onukul soruşdu:

– Kimdir?

– Mənəm, Rayçoron.

Rayçoron yaxınlaşıb təzim elədi.

Qocanı görəndə Onukul yaman mütəəssir oldu. O, dalbadal Rayçorondan indiki dolanışığını soruşurdu, sonra da təklif etdi ki, yenə qayıdıb onların evində qulluq eləsin. Rayçoron qəmli-qəmli gülümsündü:

– Mən xanıma salam vermək istəyirəm.

Onukul onu evin qadınlar yaşayan hissəsinə apardı. Ancaq arvad köhnə xidmətçilərini heç də əri kimi mehriban qarşılamaı. Rayçoron buna fikir verməyib əllərini cütlədi və üzünü xanıma tutdu:

– Xanım! Sənin oğlunu mən oğurlamışdım. Nə Padmanın, nə də bir başqasının bundan xəbəri yoxdur, onu mən, mən nankor məxluq oğurlamışam!

– Sən nə danışırsan? – Onukul həyəcanla qışqırdı.
– O haradadır?

– Mənim yanımnda, birisi gün gətirəcəyəm.

Bazar günü idi. Onukul qulluğa getmirdi. Səhərdən ər- arvad gözlərini səbirsizliklə yola dikmişdilər. Saat onda Rayçoron Pxelna ilə gəldi.

Onukulun arvadı heç bir şey soruşmadan, ağına heç bir şey gətirmədən oğlanı dizinin üstündə oturtdu və ağlaya- ağlaya, gülə-gülə onun əllərini, başını, paltarını tumarlamağa, onu iyləməyə, acgözlüklə üzünə baxmağa başladı. Doğrudan da, oğlan çox qəşəng idi – geyimində, bəzək-düzəyində heç bir yoxsulluq əlaməti yox idi. Mələhətli üzü vardı, təvazökardı, utancaqdı. Hətta Onukul da özündə uşağa qarşı bir mehribanlıq hiss etdi.

Ancaq o, həyəcanını bürüzə vermədən soruşdu:

– Sənin buna bir sübutun varmı?

– Belə işdə nə sübut? – Rayçoron cavab verdi. – Təkcə Allah bilir ki, sənin oğlunu mən oğurlamışam, yer üzündə bir kimsənin bundan xəbəri yoxdur.

Onukul fikirləşib bu qərara gəldi: indi ki arvadı uşağı görün kimi ona belə ürəkdən məhəbbət duydu, daha sübut istəməyə dəyməz, qoy belə olsun. İnanan adamın işi yaxşıdır! Bir də ki Rayçoron bu cür uşağı haradan ala bilərdi? Qoca xidmətçi onu nə üçün aldatmalıdır?

O, uşaqla söhbət edib öyrəndi ki, oğlan lap körpəlikdən Rayçoronun yanında yaşayır və onu öz atası hesab edir,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ancaq Rayçoron onunla heç vaxt bir ata kimi rəftar etməmişdir, ona xidmətçilik etməmişdir.

Onukulun bütün şübhələri dağıldı.

– Ancaq, Rayçoron, sən bizdə qala bilməzsən.

– Ağ! Bəs mən hara gedim, axı qocalıb əldən düşmüşəm!

– Qoy qalsın, – xanım söhbətə müdaxilə etdi, – qoy oğlumun könüü şad olsun! Mən onun günahından keçirəm.

Ədalətli Onukul dedi:

– Belə hərəkətinə görə onun günahından keçmək olmaz.

Rayçoron onun qabağında diz çökdü.

– Bunu mən eləməmişəm, Allahın işidir, – deyə o, Onukulun ayaqlarını qucaqladı.

Lakin Rayçoronun öz günahını Allahın boynuna yıxmaq təşəbbüsü Onukulu daha da hirsləndirdi:

– Belə hərəkətinə görə onun günahından keçmək olmaz.

Rayçoron ağasının ayağını buraxdı:

– Bunu mən eləməmişəm, ağa!

– Bəs kim eləyib?

– Mənim taleyim.

Lakin bu cür izahat heç bir oxumuş adamı təmin edə bilməz.

Rayçoron dedi:

– Mənim daha dünyada bir kimsəm yoxdur.

Pxelna hakim oğlu olduğunu və Rayçoronun bu qədər vaxtı onu öz oğlu kimi qələmə verib, təhqir etdiyini biləndə qəzəbləndi, ancaq sonra alicənablıq edib, atasından xahiş etdi:

– Ata, onu bağışla! Onu bu evdə saxlama, yaxşı olar ki, hər ay ona bir az pul göndərək.

Rayçoron dinməzəcə oğluna baxdı, hamıya baş əyib, evdən çıxdı və camaata qarışdı.

Ayın axırında Onukul kəndə bir neçə rupi pul göndərdi, ancaq pul geri qayıtdı – Rayçoron kənddə yox idi.

MİRAS

I

Brindabon Kundo qəzəblənib atasına dedi:

– Mən çıxıb gedirəm!

– Ay küçük! – Coqonat Kundo cavab verdi. – Səni körpəlikdən yedirtmişəm, geydirmişəm! Sən bunun əvəzini heç vaxt ödəyə bilməzsən... Bir bunun nankorluğuna baxın!

Coqonatin evində yeməyə, paltara o qədər də çox pul xərclənməzdi. Qədimdə mömin adamlar çox az yeyərdilər, yalnız o paltarları geyərdilər ki, onlarsız keçinmək mümkün deyildi, Coqonat da onların böyük yolu ilə getməyə çalışırdı. Lakin onun bu işdə o qədər də müvəffəq olduğunu demək olmazdı. Buna səbəb qismən müasir cəmiyyətə məxsus qüsurlar, qismən də insan orqanizminin tamamilə qeyri-təbii tələbatı idi.

Nə qədər ki oğlu evlənməmişdi, işlər az-çox babat gedirdi. Toydan sonra oğlu yemək və paltar sarıdan atasının ümdə fikirlərinə əməl eləmədi. Məlum oldu ki, o, öz söylərində maddi şeyləri mənəviyyatdan üstün tutur.

Coqonatin xərci getdikcə artırdı.

Ata ilə oğul arasında tez-tez deyişmə başladı. Nəhayət, Brindabonun arvadı ağır xəstə yatan vaxt Coqonat bahalı dərman yazmış həkimi qovdu. O, həkimin nadanlığını bu dərmanı yazmasında görürdü, Brindabon əvvəlcə yalvardı, sonra tələb etdi, ancaq heç bir şey çıxmadı. Arvadı öləndən sonra atasına dedi ki, onun ölümünə bais sən oldun.

– Niyə? – Coqonat təəccüb qaldı. – Məgər dərman içən adamlar heç ölmürlər? Əgər bahalı dərman adamı ölümdən

qurtarırsa, bəs padşahlar niyə ölürlər? Bir də ki arvad öldüyünə görə bu cür hay-küy salmaq nəyə lazımdır? Onun nəyi sənin anandan, nənəndən artıqdır?

Doğrudan da, əgər dərd Brindabonun qulağını kar, gözü-nü kor eləməsəydi, o, ağıllı-başlı fikirləşsəydi, bu sözlər ona təsəlli verərdi. Nə anası, nə də nənəsi xəstələnəndə dərman içməzdilər. Bu evdə həmişə belə olmuşdu. Ancaq indiki adamlar əvvəlki kimi ölmək də istəməirlər!

Söhbətini elədiyim vaxtlar ingilislər Hindistana təzəcə soxulmuşdular, lakin hələ o zaman qocalar qəlyanlarını sümürə-sümürə cavanlara baxıb, dərddi-dərddi başlarını bulayırdılar.

Hər halda, o dövrün qabaqcıl adamı Brindabon geri qalmış Coqonatla dalaşdı.

– Mən çıxıb gedirəm!

Atası onun çıxıb getməsinə dərhal razılıq verdi, ancaq dedi ki, əgər o, nə vaxtsa Brindabona bircə paysa pul versə, qoy hamı belə hesab eləsin ki, inək qanı axıdıb. Brindabon da öz növbəsində cavab verdi ki, əgər bir vaxt o, atasının var-dövlətinə sahib dursa, elə hesab eləsinlər ki, o, anasını öldürüb. Bundan sonra ata ilə oğul ayrıldı.

Bu kiçik əhvalat kənd camaatını, yeknəsəq həyatları dəyişmiş adamları sevindirdi. Onlar hamısı, xüsusilə onun oğlunu vərəsəlikdən məhrum etməsindən xəbər tutandan sonra bacardıqları kimi Coqonata təskinlik verməyə başladılar. Hamı deyirdi ki, gəlin üstündə ata ilə dava eləmək yalnız bizim vaxtımızda mümkündür.

Bu zaman hər şeydən əvvəl bir həqiqəti qeyd edirdilər ki, əgər arvad ölsə, bir müddətdən sonra başqasını almaq olar, ancaq ata ölsə, lap gözlərinin kökü saralsa da, başqasını tapmazsan! Heç şübhə yoxdur ki, bu çox tutarlı söz idi, ancaq mənə belə gəlir ki, Brindabon kimi oğul, atasının ölümünə kədərlənməkdən çox sevinərdi.

Brindabon gedəndən sonra atasının o qədər də iztirab çəkdiyini demək olmazdı. Əvvəla, oğlunun getməsi ilə xərci

azalmışdı, ikincisi də, Coqonat daimi qorxudan qurtarmışdı: qoca bütün vaxtı fikirləşirdi ki, onu zəhərləyəcəklər. Gəlininin ölümündən sonra bu qorxu bir qədər azalmışdı, oğlu gedəndən sonra isə Coqonat tamam arxayınlaşdı.

Ancaq bircə şey ona əzab verirdi: oğlu ilə birlikdə nəvəsi – dördyaşlı Qokulçondro da getmişdi. Qokulun yemək və paltar xərci o qədər də çox deyildi, üstəlik də nəvəsini çox istəyirdi. Ancaq yenə də, həqiqətən kədərlənməsinə baxmayaraq, o, əvvəl-əvvəl hesabladı görsün ki, iki nəfər gedəndən sonra indi hər ay xərci nə qədər azalacaq və o, bu yolla nə qədər qənaət edə biləcək.

Lakin tək-tənha yaşamaq çətin oldu, həmişə dəcəllik eləyən Qokulçondronun yeri görünürdü: dua oxuyan vaxt ona heç kim mane olmurdu, heç kim yemək vaxtı qabağından tikə götürmürdü, xərcini hesablamağa oturan kimi mürəkkəbqabını götürüb qaçan olmurdu. Hətta rahat yuyuna bilməsi, rahat yeməsi də Coqonata əzab verirdi.

Ona elə gəlirdi ki, bu cür dərin boşluğu adam ancaq öləndən sonra hiss edə bilər. Nəvəsinin deşdiyi gözənmis yorğanı, yaxud onun həsirin üstünə saldığı mürəkkəb ləkəsini görəndə qocanın halı xüsusilə pis olurdu. Babası bu nadinc uşağı iki ildə bir dhoti¹ dağtdığına görə yaman danlayırdı, ancaq indi otaqda, əvvəllər Qokulun yatdığı yerdə çirkli cır-cındırları görəndə qocanın gözləri doldu. O, bu əsgüsgülərdən əvvəllər elədiyi kimi çıraq piltəsi düzəltmədi, onları bir ev işinə sərf eləmədi, səliqə ilə yığb sandığa qoydu, özü də özünə söz verdi ki, əgər Qokul qayıdıb gəlsə, onu ildə bir dhoti də yırtsa, heç vaxt danlamayacaqdır.

Ancaq Qokul qayıtmadı. Coqonat günbəgün qocalırdı, kimsəsiz ev isə ona gündən-günə daha da boş görünürdü.

Coqonat daha evdə rahat otura bilmirdi. Hətta günortaçağı, nahardan sonra bütün möhtərəm adamlar yatan vaxt Coqonat əlində qəlyan kəndin bu başından o başına gəzişirdi.

¹ Dhoti – hind kişi paltarı; belə dolanmış, dizdən aşağı olan kiçik parça

O, nahardan sonra bu cür dinməz-söyləməz gəzişəndə, qabağına çıxan uşaqlar onu görəndə kimi oyunlarını saxlayır, qocadan xeyli aralanıb, kənd şairinin qocanın xəsisliyinə qoşduğu şeirləri söyləyə-söyləyə onu ələ salırdılar. Adamlar ac qalmaqdan qorxduqları üçün onun adını çəkməyə ürək eləmiridilər¹, odur ki hərə onu bir cür çağırırdı: qocalar Coqonaş, uşaqlar isə “Yarasa” deyirdilər. Onu niyə belə çağırırdılar, bu məlum deyildi. Yəqin ki, onun arıq, ətsiz kürəyi nə iləsə bu yırtıcıyı xatırladırdı.

II

Bir dəfə günortaçağı kənd yolu boyu əkilmiş manqo ağaclarının sərin kölgəliyində gəzişərkən Coqonat bir yad uşağa rast gəldi, görünür, o, kənd uşaqlarının başçısı idi, onlara təzə dəcəllik öyrədirdi. Oğlanın iradəliliyinə, təsəvvürünün zənginliyinə heyran qalmış uşaqlar onun sözündən çıxma bilmirdilər.

Uşaqlar qocanı görüb oyunlarını yarımcıq qoydular, yad uşaq isə cəsərlə Coqonatın qabağına yeridi və onun çadorunun ətəyini dartdı. Elə bu vaxt çadordan bir kərtənkələ çıxıb, qocanın bədəni boyu qaçdı və qolların arasında yox oldu. Dəhşətdən qocanın bədəni buza döndü. Uşaqlar sevinə-sevinə gülüşdülər. Heç bir cə dəqiqə də keçməmişdi ki, Coqonatın çiynindəki yaylıq yoxa çıxdı, yaylıq əmmamə kimi yad uşağın başına dolanmışdı.

Coqonat bu yad uşaqla belə tanış olmasından çox razı idi. O, çoxdandı ki, uşaqların heç birindən belə yaxınlıq görməmişdi. Coqonat oğlanla söhbət etdi, ona çoxlu şey boyun olub bir qədər etimadını qazandı.

– Sənin adın nədir?

– Nitay Pal.

– Harada olursan?

¹ Benqaliyada belə bir etiqad var ki, kim xəsis adı çəksə, o, bütün günü heç bir şey yeməməlidir.

- Demərəm.
- Atanın adı nədir?
- Demərəm.
- Niyə demirsən?
- Mən evimizdən qaçmışam.
- Niyə?
- Atam məni məktəbə qoymaq istəyirdi.

Coqonət öz-özünə fikirləşdi: “Belə uşağı məktəbə qoymaq havayı yerə pul xərcləməkdən başqa bir şey deyil, üstəlik də, bu, onun atasının axmaq olduğunu göstərir!”

- Mənim yanımda qalarsan?

Uşaq etiraz eləmədi, o, qocanın evində çəkinib-eləmədən elə rahatlandı ki, elə bil, yolun kənarındakı ağacın altına düşmüşdü. Hələ bu harasıdır; o, yemək və paltar sarıdan elə tələbkar idi ki, elə bil, hamısının pulunu qabaqcadan vermişdi. Bunun üstündə, gözlənilmədiyi kimi, hərdənbir ev sahibi ilə sözləşirdi. Öz oğlunu Coqonət asanlıqla qovmuşdu, indi yad uşağın tələblərinə əməl etməli olurdu.

III

Kənd camaatı Nitay Palın Coqonətin evində necə ağalığ elədiyini görüb təəccüb qalırdı. Aydın məsələ idi ki, qocanın ömrü uzun çəkməyəcək və onun bütün var-dövləti bu yad, haradan gəlmişdi məlum olmayan uşağa qalacaqdır.

Hamı oğlanın paxıllığını çəkirdi, fikir-zikirləri birtəhər ona ziyan vurmaq idi. Ancaq qoca, oğlanı göz bəbəyi kimi qoruyurdu.

Hərdənbir oğlan hədə-qorxu gəlirdi ki, çıxıb gedəcəkdir, bu zaman Coqonət onu dilə tutmağa məcbur olurdu.

– Oğlum, – deyirdi, – mən öləcəyəm, bütün var-dövlətim sənə qalacaq.

Oğlanın yaşı az idi, ancaq o, bu vədin nə demək olduğunu çox gözəl başa düşürdü.

Belə olduqda kəndin adamları uşağın atasını axtarmağa başladılar.

Onlar elə hey deyirdilər:

– İndi gör ata-ana nələr çəkir! Hamısının da təqsiri oğlanın özündədir!

Onlar uşağı söyürdülər, ona acıqları tuturdu, ancaq bu, onların ədalətli qəlblərindən gələn hiddətdən çox, paxılığa dəlalət edirdi.

Bir dəfə qoca bir yoldan ötəndən eşitdi ki, Domador adlı birisi evdən qaçmış oğlunu axtarır, özü də tezliklə onların kəndinə çatacaq. Bunu eşidəndə Nitay əl-ayağa düşdü, bütün gələcək var-dövlətini atıb qaçmağa hazırlaşdı, ancaq Coqonət söz verdi ki, səni elə yerdə gizlərəm ki, heç kim, hətta kəndin adamları da tapa bilməzlər.

Uşaq maraqlandı:

– Harada? Göstər görüm!

– Əgər o yeri sənə mən indi göstərsəm, hamı xəbər tutar. Biz ora gecə gedərik.

Bu yeni oyun Nitayı çox sevindirdi. O, bu qərara gəldi ki, atası əliboş qayıdıb gedəndən sonra orada uşaqlarla gizlənqəç oynayacaq. Heç kim də onu tapa bilməyəcək. Bu, qiyamət oldu! Atası da hər yanı axtaracaq, ancaq onu tapa bilməyəcək! Bunlar çox maraqlı idi!

Günortaçağı Coqonət oğlanı evə salıb qapını daldan bağladı və harasa getdi. Qayıdıb gələndə Nitay onu sorğusuala tutmağa başladı, onun sualları qocanın halını pozurdu. Axsam düşməmiş uşaq dedi:

– Gedək.

– Hələ tezdir, – Coqonət cavab verdi.

Nitay bir də xahiş etdi:

– Gecə olub, gedək.

– Hələ camaat yatmayıb.

Nitay bir az gözləyib, təzədən başladı:

– İndi getmək olar, gedək.

Gecə yaxınlaşırdı. Nitayın bərk yuxusu gəlirdi, o çox səylə yuxusunu qovmağa çalışsa da, oturduğu yerdə mür-güləyirdi. Gecəyarısı Coqonat Nitayın əlindən tutdu, onlar qaranlıq küçəyə çıxdılar, kənddə hamı yuxuya getmişdi.

Sakitlik idi. Yalnız hərdənbir qəflətən bir it hürür, baş-qaları da ona qoşulurdu. Hərdən ayaq səslərindən qorxmuş bir gecəquşu pırıldayıb ağacdən qalxırdı. Qorxudan tir-tir əsən Nitay Coqonatin əlindən bərk-bərk yapışmışdı.

Onlar böyük çöllüyü keçdilər, nəhayət, cəngəllikdə uçub-dağılmış, boş bir məbədə çatdılar. Nitay kədərli halda soruşdu:

– Buradır?

Heç gözlədiyi olmadı! Sevinməli bir şey yox idi! Evlərin-dən qaçandan sonra o, bəzən belə xaraba məbədlərdə gecə-ləməli olmuşdu. Doğrudur, bura gizlənqaç oynamaq üçün pis yer deyildi, ancaq demək olmazdı ki, burada səni heç kəs axtarıb tapa bilməz.

Coqonat yerdəki böyük daşı tərپətədi. Oğlan aşağıda otaq kimi nə isə bir yer gördü, orada çıraç yanırıdı. Bu, maraqlı idi. Oğlan təəccübləndi, ancaq eyni zamanda nədənsə vahiməyə düşdü. Coqonat bir nərdivan gətirib, aşağı düşdü. Onun ardınca qorxudan titrəyə-titrəyə Nitay da aşağı endi.

O, ətrafına göz gəzdirib gördü ki, dörd tərəfi mis küp-lərdir, ortalığa bir oturacaq qoyulmuşdur, onun da üstündə kinovar, səndəl çubuğu, çiçək çələngi və müxtəlif dua şey-ləri vardır. Uşaq maraqlanıb küplərdən birinə baxdı – hamısı rupi və qızıl pul idi.

– Nitay, mən sənə demişdim ki, pullarımın hamısını sənə verəcəyəm. Mənim bundan başqa heç bir şeyim yoxdur. Var-yoxumun hamısı bu bir neçə küpədir. Bu gün mən bunların hamısını sənə verəcəyəm.

– Hamısını! – oğlan sevincindən atılıb-düşdü. – Özünə bircə rupi də götürməyəcəksən?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Əgər götürsəm, əlim qurusun. Ancaq bir şərtim var: əgər bir vaxt yerindən-yurdundan xəbərsiz olduğum nəvəm Qokulçondro, onun oğlu, onun oğlunun oğlu, yaxud onun nəticəsi, yaxud onun nəslindən bir adam gəlsə, sən bu pulların hamısını ona verməlisən.

Oğlan qocanın dəli olduğunu fikirləşdi və dərhal cavab verdi:

- Yaxşı.
- Onda əyləş burada.
- Niyə?
- İbadət edəcəyik.
- Niyə?
- Lazımdır.

Nitay oturdu. Coqonat səndəl çubuğunu götürdü, kino-
varla onun alınına bir işarə çəkdi, çiçək çələngini boynuna keçirdi, özü də onun qabağında əyləşib dua oxumağa başladı.

Büt kimi oturub duaya qulaq asmaq oğlanı dəhşətə gətirirdi. O, qocanı səslədi:

– Dada?

Coqonat cavab vermədi, mızıldanmasına davam etdi.

Nəhayət, o çox böyük çətinliklə küpləri bir-bir oğlana tərəf çəkməyə başladı, hər dəfə də deyirdi:

– Bu pulların hamısını mən Qokulçondro Kundoya, Brindabon Kundonun oğluna, Coqonat Kundonun oğluna, Poromanondo Kundoya, Prankrişin Kundonun oğluna, Qodahor Kundonun oğluna, Cudhiştir Kundonun oğluna, yaxud onun oğluna, yaxud onun nəvəsinə, yaxud onun nəslindən bir adama verəcəyəm.

Qocanın ardınca bütün bu adları dalbadal təkrar etməkdən oğlanın halı pis oldu. Onun dili dolaşırdı. İbadət qurtaranda balaca mağaramı çırağın tüstüsü və iki adamın nəfəsi duman kimi tutmuşdu. Oğlanın başı hərlənirdi, əlləri, ayaqları od tutub yanırdı, o boğulurdu.

Çırağın alovu azalırdı, birdən tamam söndü. Qaranlıqda oğlan eşitdi ki, Coqonat nərdivanla yuxarı qalxır.

– Dada, hara gedirsən? – oğlan təşviş içərisində soruşdu.

– Mən getdim, – Coqonat cavab verdi, – sən qal burada, səni heç kim tapa bilməz. Ancaq yadından çıxarma: Qokul-çondro Brindabonun oğludur, Brindabon isə Coqonatin oğludur.

Qoca yuxarı çıxıb nərdivanı çəkdi. Oğlan tənənfəs var qüvvəsini toplayıb kəkələdi:

– Dada, mən atamın yanına gedirəm.

Çoqonat daşı deşiyin ağzına çəkdi, qulağını yerə söykəyib Nitayın boğula-boğula bir də:

– Ata! – çağırıldığını eşitdi.

Bundan sonra nə isə yığıldı və sakitlik çökdü.

Bu qayda ilə Coqonat var-dövlətini Çokhanın¹ əlinə tapşırıb, daşın üstünü torpaqladı. Xaraba məbəd kərpic və çınqılla dolu idi, o, torpağın üstünə kərpic və çınqıl tökdü, sonra bunların hamısının üstünü çimlə örtüdü və meşədən çıxartdığı kolu bura əkdə. Hava işıqlaşmışdı – ancaq o heç cür buradan çıxıb gedə bilmirdi, hərdənbir qulağını yerə söykəyib qulaq asırdı. Ona elə gəlirdi ki, haradasa – uzaqda, yerin tərkində bir uşaq ağlayır. Ona elə gəlirdi ki, qaranlıq gecədə bu səs ərsə çatır, bu səs yer üzündə hamını oyatmışdır, adamlar yataqlarında oturub bu səsə qulaq verirlər.

Qoca tələsik torpağın üstündən töküür və döyəcləyib bərkidirdi. O, sanki, yer üzünü torpaqlamaq istəyirdi. Birdən kim isə onu çağırırdı:

– Ata!

Qoca ayağını yerə vurdu:

– Sus! Hamı eşidir!

Yenə “ata!” deyər çağırıdılar. Yalnız bu vaxt qoca hiss elədi ki, günəş çıxıb. Qoca vahimə içərisində məbədi tərək etdi və çöllüyə çıxdı. Onu yenə kim isə çağırırdı:

¹ Çokha – hind əsətlərində dəfinələri qoruyan ruh

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Ata!

Coqonat qorxa-qorxa dönüb geri baxdı və Brindabonu gördü.

– Ata, mən eşitmişəm ki, oğlum sənin yanında gizlənilib, ver oğlum.

Qoca gözünü qıydı, üzünü qırıqdırdı və Brindabona tərəf əyilib soruşdu:

– Sənin oğlun?

– Bəli, Qokul. İndi onun adı Nitay Pal, mənimki isə Domadordur, sən elə “ad çıxarmısan” ki, biz adlarımızı dəyişdirməyi qət etdik.

Qoca, sanki, havadan yapışmaq istəyirmiş kimi əllərini bağa uzatdı, barmaqlarını araladı və yerə sərildi.

Coqonat özünə gələndə Brindabonu məbədə gətirdi və soruşdu:

– Eşidirsən, kim isə ağlayır?

– Yox.

– Sən qulağın bir torpağa söykə. Eşidirsən, kim isə çağırır: “Ata!”

– Yox.

Qoca, sanki, bir qədər sakitləşdi.

O vaxtdan qoca hər qabağına çıxandan soruşurdu:

– Eşidirsən, kim isə ağlayır?

Hamı bu dəliyə gülürdü.

Dörd il keçdi. Bir gün qocanın əcəli çatdı. Elə ki göz-lərinə qaranlıq çökdü, nəfəsi ağırlaşmağa başladı, birdən var gücünü toplayıb dikəldi. Əllərini havanı tutmaq istəyirmiş kimi irəli uzadıb dedi:

– Nitay, kim isə mənim nərdivanımı aparıb.

O, havasız, işıqsız mağaradan çıxmaq üçün nərdivanı tapa bilmədiyindən daş kimi yatağa düşdü. O, həyatla ölüm arasında gizlənqaç oyunu qurtaran yerə getdi, orada heç kimi tapmaq mümkün deyil.

DALIYA

Tamam məğlub olmuş Şah Şuca qorxu içərisində Auranqzebin¹ qabağından qaçırdı, buna görə də o, Arakan racisinə pənah gətirməli oldu. Onun üç gözəl qızı da yanında idi. Arakan racisi qızları öz oğlanlarına almaq istədi, bu, Şucanı yaman qəzəbləndirdi.

Belə olduqda bir dəfə racinin əmri ilə Şah Şucanı və onun qızlarını aldadıb çayın ortasına apardılar, qayığı çevirib onları batırmaq istədilər.

Bu dəhşətli təhlükə baş verən dəqiqədə ata öz əli ilə kiçik qızını, Əminəni çaya atdı. Böyük qız özünü öldürdü, ortancıl qız Culikhanı isə Şah Şucanın sədaqətli xidmətçilərindən biri Rəhmət Əli xilas etdi, şah özü isə mübarizədə həlak oldu.

Taleyin əmri ilə qıjov çayaşağı axan Əminə bir balıqçının toruna düşdü, bu balıqçı onu sudan çıxartdı. O, qızı öz komasında saxlayıb böyütdü.

Bu müddət ərzində Arakan racisi öldü, taxta hökmdarın cavan oğlu çıxdı.

I

Bir dəfə səhər qoca balıqçı Əminəyə yaxınlaşıb deyinəməyə başladı:

– Tinni! (O, Əminəni Arakan dilində bu cür çağırırdı) Bu gün sənə nə olub? Hələ bu vaxta qədər əlini ağdan-

¹ *Auranqzeb* (1658–1707) – Hindistanda Böyük Moğol sülaləsi imperatorlarından biri

qaraya vurmamısan! Təzə torum hələ yağlanmayıb, qayı-
ğımı...

– Baba, – Əminə mehriban-mehriban cavab verdi, – bu
gün mənim didim gəlib, ona görə heç bir iş görməmişəm.

– Nə didi, o kimdir?!

Culikha qəflətən qabağa çıxıb:

– O mənəm, – dedi.

Qoca təəccüb qaldı. Sonra qıza yaxınlaşıb zənlə onun
üzünə baxdı və sakitcə soruşdu:

– Əlindən bir iş gəlir?

– Baba, mən bacımın da əvəzinə işləyəcəyəm, – Əminə
cavab verdi, – o işləyə bilmir.

Qoca bir qədər susub, Culikhadan soruşdu:

– Bəs sən harada yaşayacaqsan?

– Əminənin yanında.

Qoca öz-özünə: “Bu nə iş idi, mən düşdüm!” – fikirləşdi
və ucadan əlavə etdi:

– Bəs nə yeyəcəksən?

– Buna bir şey tapırıq, – Culikha qışqırdı və hirsli
qocanın üstünə bir qızıl pul atdı.

Əminə yavaşca:

– Baba, daha dinmə, get işinə, – dedi və pulu götürüb
qocaya verdi. – Get, vaxtdır.

Əminəni, nəhayət, balıqçının komasında tapana kimi
Culikhanın paltarını dəyişib bütün dünyanı necə dolaşma-
sını oxuculara nağıl etmək üçün ikinci bir hekayə yazmaq
lazımdır. Həmin vaxtlar onun yavəri Rəhmət Əli, Arakan
racinin yanında qulluğa girmişdi.

II

Çay sakit-sakit, yavaş-yavaş dalğalanır, sərin yay mehi
koyla ağacının yarpaqlarını azacıq tərpedir, ağacın qırımı-
zımtıl çiçəklərinin ləçəkləri tökülür, havada uçuşurdu.

Culikha ilə Əminə ağacın altında oturmuşdular.

Culikha deyirdi:

– Biz bacıları Allah özü ölümdən qurtarıb ki, atamızın intiqamını alağ. Mən sağ qalmağımıza başqa səbəb görmürəm.

Əminə isə qalın meşəliyə tərəf baxa-baxa yavaşca dedi:

– Bacı, bunların nə mənası var? Dünya elə bu cür də mənim xoşuma gəlir. Əgər ölmək istəyən adamlar varsa, qoy bir-birini öldürsünlər. Mənim üçün burada da çox yaxşıdır.

– Ah, Əminə! Axı sən şah qızısan! Dehli taxt-səltənəti əvəzinə, bir Arakan balıqçısının daxmasında oturmusan!

– Əgər koyla ağacının kölgəsi və balıqçı daxması bir qıza Dehli taxt-səltənətindən xoş gəlırsə, onda taxt-səltənət bundan heç bir şey itirməz, – Əminə gülümsünə-gülümsünə cavab verdi.

Culikha bir qədər fikirləşib bacısına dedi:

– Belə danışığına görə səni qınamaq olmaz, axı o vaxt sən lap balaca idin. Ancaq bir fikirləş: atam səni hamımızdan çox istəyirdi, buna görə səni özü suya atdı. Ata əlində ölmək bu cür yaşamaqdan yaxşıdır. Buna görə də sənin yaşamaqda məqsədin – onun intiqamını almaq olmalıdır.

Əminə fikirli-fikirli uzaqlara baxdı. Aydın idi ki, söhbətin çox ciddi olmasına baxmayaraq, onu sərin meh, ağacın kölgəsi, öz gəncliyi, bir də nə isə bəzi xoş xatirələr daha çox həyəcanlandırır. Əminə yalnız bir xeyli vaxtdan sonra dərin-dən köksünü ötürüb bacısına dedi:

– Didi! Sən otur burada. Mənim evdə bir az işim var. Əgər xörək bişirməsəm, baba ac qalar.

III

Təşvişə düşmüş Culikha oturub bacısının hərəkətlərini götür-qoy edirdi. Birdən ona elə gəldi ki, kim isə tullandı, elə bu an bir adam əlləri ilə onun gözlərini tutdu. Culikha qorxub qışqırdı:

– Kimsən?!

Oğlan bu səsi eşidib əlini çəkdi və qızın qabağında dayandı. O, qızın üzünə baxa-baxa kobudcasına qışqırdı:

– Sən Tinni deyilsən! – Elə çıxdı ki, guya, Culikha özünü Tinni deyə qələmə verməyə çalışmış, ancaq oğlan ayıq düşüb qızın kələyinin üstünü açmışdır.

Qız paltarını düzəltdi, məğrur-məğrur dik oğlanın qabağında dayandı və ona qanlı-qanlı baxıb soruşdu:

– Sən kimsən?

– Sən məni tanımırısan. Amma Tinni tanıyır. Tinni haradadır?

Səsə Əminə bayıra çıxdı. O, bacısının hirsələndiyini və oğlanın sifətinin çaşqınlıq, təəccüb ifadə etdiyini görüb qəh-qəhə ilə güldü.

– Bacı, onun sözlərinə əhəmiyyət vermə. Məgər o adamdır! Axı o meşə maralıdır. Əgər o, səni incidibsə, mən onu tənbeh edərəm. Daliya, nə iş tutmusan? – Əminə üzünü cavan oğlana çevirdi.

– Mən onun gözlərini tutmuşdum. Mən elə bildim ki, Tinnidir, ancaq səhv eləmişəm, – oğlan cavab verdi.

– Yenə başladın! Yaman diliuzunluq ələyirsən ha! – Əminə acıqlandı. – Sən nə vaxt mənim gözümü tutmusan! Demə, qoçaq oğlanmışsan!

Oğlan:

– Bu o qədər də böyük qoçaqlıq istəməz, xüsusilə əgər əvvəllər bu işi eləmişənsə. Doğrusu, Tinni, bu gün mən bir az qorxmuşam, – dedi və güclə hissediləcək dərəcədə başı ilə Culikhaya tərəf işarə edib yavaşca güldü.

– Xeyr, sən lap vəhşisən! Sən heç şah qızının hüzurunda dayanmağa da layiq deyilsən. Sənə özünü ləyaqətlə aparmaq qaydalarını öyrətmək lazımdır. Bura bax, sonra da bu cür salamla...

Əminə körpə liana kimi qəşəngcə əyilib Culikhaya təzim etdi. Oğlan onu çətinliklə və çox bacarıqsız yamsıladı.

- Üç addım dala çəkil.
- Oğlan üç addım dala çəkildi.
- Təkrar elə, – Əminə əmr etdi.
- Oğlan bir də təzim etdi.

Bu qayda ilə Əminə oğlanı dala çəkilməyə və təzim etməyə məcbur edə-edə daxmanın qapısına yaxınlaşdırdı.

Əminə dedi:

- İndi keç içəri.

Oğlan daxmaya girdi.

– Bir az iş gör! Ocağı qala! – qız qışqırdı və qapını bağlayıb, bacısının yanına qayıtdı. – Didi, ona acığın tutmasın! Bu yerin adamlarının hamısı belədir, çox zəhlətökən olurlar...

Ancaq Əminənin üzünün ifadəsi və davranışı ilə sözü qətiyyənlə uyuşmurdu, doğrudan da, o, yerli camaata yaman havadarlıq edirdi.

– Sözü düzü, Əminə, mən sənənin hərəkətlərinə lap təəcüb qalmışam, – Culikha hiddətləndi. – Gədanın biri cəsərət edib əlini sənə vurur!

Əminə bacısını qucaqlayıb dedi:

– Bilirsənmi, bacı, əgər bir nabob, yaxud padşah oğlu özünü belə aparsaydı, mən, şübhəsiz ki, onu danlardım.

Culikha daha özünü saxlaya bilməyib güldü. O, gülə-gülə soruşdu:

– Düzünü de, Əminə, olmaya, özünün dediyin kimi, bütün bu aləmi həmin o vəhşi oğlanın xatirinə xoşlayırsan?

– Açığını deyəcəyəm, bacı, onun mənə çox köməyi dəyir. Bilirsənmi, nə işi olur olsun – istəyir çiçək, yaxud meyvə yığsın, ya ovda olsun, bircə dəfə səsləyən kimi gəlir. Hər-dən bir tənbeh eləmək istəyirəm, ancaq əlim gəlmir. Bəzən bərk hirsələnəndə ona deyirəm: “Daliya, mən səndən çox narazıyam”, – onda yalnız dayanıb mənə baxır və yavaşca güldür. Deyəsən, bu ölkədə belə zarafat edirlər. Əgər ona bir-ikisini ilişdirsən, səndən razı qalar, mən bunu sınaqdan keçirmişəm. Bax, elə indi də otağa salıb qapını daldan bağ-

ladığımı üçün sevinir. Qapını bir balaca açsam, o saat görəcəksən ki, gözləri qıpqırmızı qızarmış halda, ancaq sevinə-sevinə ocaq qalayır. Bilmirəm, bacı, onunla necə edim!

– Mən fikirləşib bir yol taparam, – Culikha cavab verdi.

Əminə çaşqın-çaşqın gülümsünərək dedi:

– Yalvarıram sənə, bacı, mənə kömək elə. Ancaq onun özünə heç bir şey demə.

Əminə bu oğlan haqqında danışıanda, elə bil, sevimli, lakin hələ tamam əhliləşdirilməmiş, yad adam görəndə ürəküb qaçan maral haqqında danışırdı.

Bu ara balıqçı bacılara yaxınlaşdı.

O, Əminədən soruşdu:

– Tinni, məgər Daliya bu gün buralara gəlməyib?

– Gəlmişdi.

– Bəs haradadır?

– Dəcəllik eləmişdi, saldım daxmaya, qapını da bağladım, – qız cavab verdi.

Qoca bir qədər fikirləşib dedi:

– Dəcəllik eləyəndə döz. Onun yaşında olanda bizim hamımız sarsaq olmuşuq. Çox bərk tənbeh eləmə. Daliya dünən mənə üç balığa bir qızıl verdi.

Qız həyəcanla dedi:

– Baba, qəm yemə, mən bu gün ondan iki qızıl alacağam, ancaq heç bircə dənə də balıq verməyəcəyəm.

Qoca balıqçı qızlığının ağılna və bacarığına heyran-heyran onun başını nəvazişlə sığalladı və getdi.

IV

Nə qədər qəribə olsa da, Culikha yavaş-yavaş Daliyanın onlara baş çəkməsinə alışdı, o, indi daha oğlanın bura gəlməsinə etiraz eləmirdi. Ümumiyyətlə, adam yaxşı fikirləşsə, burada təəcüblü heç bir şey yoxdur. Qıjov çay selini sahiblər saxlayan kimi, mədəni cəmiyyətdə də gözəl qızın qəlb

çırıntılarının qarşısını onun insanlardan həya eləməsi alır. Lakin mədəni cəmiyyətdən uzaq Arakan meşələrində adama rast gəlmək çətin idi. Burada ağaclar yalnız fəsilələr dəyişəndə çiçəkləyir, mavi çay yağını dövrü daşır, qışda sakitləşir, yayda isə quruyur. Burada quşların cingiltili səslərində məzəmmət duyulmur, cənub küləyi isə çayın o biri sahilində salınmış kənd tərəfdən yalnız arabaların cırıltısını gətirir.

Tərk olunmuş, xaraba qalmış sarayın yerini çox keçmədən meşəlik basan kimi, təbiət də öz gizli hücumları ilə yavaş-yavaş, hiss olunmadan insanların yaratdıqları şərtləklərin möhkəm təməlini sarsıdır. Qadın bir-birinə yaraşan bir oğlan və bir qızın izdivacı qədər heç bir şeyi xoşlamır, heç bir şey bu izdivac qədər əsrarəngiz, onun qədər xoşbəxt ola bilməz. Elə ki bu miskin daxmaya düşəndən sonra Culikhanın təşəxxüsü və təkəbbürü yoxa çıxdı, Daliya ilə Əminənin çiçəklənmiş kolla ağacının kölgəsindəki görüşləri onu sevindirməyə, ona gözəl görünməyə başladı.

Onun gənc qəlbində arzular baş qaldırdı, ürəyi sevincdən, kədərdən çırpınmağa başladı. Axırda iş o yerə çatdı ki, oğlan bir az ləngiyəndə bacıların ikisi də onun yolunu eyni dərəcədə səbirsizliklə, eyni dərəcədə nigarançılıqla gözləyirdilər. Yenicə çəkib qurtarmış olduğu şəkllə tamaşa edən rəssam kimi onlar da oğlana mehriban-mehriban, gülümsünə-gülümsünə baxırdılar. Bəzən bacılar sözləşirdilər, belə hallarda Culikha Əminəni otağa salıb qapısını bağlayırdı ki, qız Daliya ilə görüşə bilməsin.

İmperatorla meşə arasında bir oxşarlıq var: hər ikisi azaddır, hər ikisi öz səltənətlərində yeganə hökmdardır, nə imperator, nə də meşə başqalarının qanunlarına tabe olur. Hər ikisinin nə isə təbii və özlərinə məxsus əzəmətləri, paklıqları var. Adi adamlar isə cəmiyyət qanunlarının əlifbası ilə yaşayırlar, onlar müstəqil deyillər: özlərindən böyüklərin qulu, əllərinin altında olanların ağasıdırlar. Onlar həyatda vərmiş etdikləri yeri itirən kimi acizləşirlər.

Təbiətin qoynunda qayğısız böyümüş bu oğlan, vəhşi Daliya şah qızlarından azacıq da olsun şübhələnmirdi, onlar da öz növbələrində oğlanı özlərinə yoldaş hesab edirdilər. Bu şən, təmiz, gülərlü, həmişə cəsur və mətin oğlan yoxsulluq və ehtiyac üzü görməmişdi.

Buna baxmayaraq, çox vaxt oğlanla görüşərkən Culikhanın ürəyi sıxılırdı, o, öz-özünə fikirləşirdi: “Məgər şah qızının qisməti beləmi olmalıdır?”

Bir dəfə səhər Daliya onların yanına gələndə Culikha onun qolundan tutub soruşdu:

- Daliya, sən bu yerlərin racisini mənə göstərə bilərsən?
- Göstərəm, ancaq bunu nədən ötrü soruşursan?

Qız cavab verdi:

– Mənim bir xəncərim var, bu xəncəri mən onun ürəyinə soxmaq istəyirəm.

Əvvəlcə Daliya bir az təəccüb etdi. Ancaq sonra sifə-tindən nifrət yağan Culikhaya baxıb gülümsündü, sanki, o, ömründə belə məzəli zarafat eşitməmişdi. Bu cür zarafat eləməyi yalnız şah qızı bacarardı. Daliya, Culikhanın heç bir söz demədən, izahatsız-filansız, xəncəri racinin ürəyinə sancanda onun necə təəccüblənəcəyini təsəvvürünə gətirdi və bərkədən güldü.

V

Ertəsi gün Rəhmət Əli xəlvətə Culikhaya bir məktub göndərdi, məktubda deyilirdi ki, cavan Arakan racisi iki bacını tapmış, hansı yollasa Əminəni görmüş və ona vurulmuşdur, indi sarayda raci ilə Əminənin toyuna hazırlıq görülür. Rəhmət Əli yazırdı: “İntiqam almaq üçün bundan əlverişli fürsət ələ düşməz”.

Bu zaman Culikha bacısının əlini bərk-bərk sıxıb dedi:

– Allahın istəyi aydındır. Əminə, sən öz borcunu yerinə yetirməlisən. İndi əylənmək vaxtı deyil.

Daliya gəldi, Əminə onun üzünə baxanda gördü ki, oğlan nə isə qəribə tərzdə gülümsünür.

Onun istehzal təbəssümü qıza toxundu.

– Bilirsənmi, mən rasiyə ərə gedirəm.

– Bu, çox çəkməyəcək, – oğlan gülümsünə-gülümsünə cavab verdi.

İncimiş və təəccüb qalmış Əminə öz-özünə fikirləşdi: “O, doğrudan da, meşə maralıdır; mən dəliyəm ki, onunla insan kimi rəftar edirəm”.

Məsələnin mahiyyətini Daliyaya daha yaxşı anlatmaq üçün qız ağır-ağır dedi:

– Əgər mən racini öldürsəm, bir də geri qayıtmayacağam.

Oğlan təəssüflə dedi:

– Əlbəttə, qayıtmaq çətin olacaq.

Əminənin qəlbində, elə bil, hər şey qırıldı.

O, köksünü dərindən ötürüb Culikhaya dedi:

– Didi, mən hazırım, – sonra da özünü şən göstərməyə çalışaraq üzünü Daliyaya tutdu. – Elə ki racinin arvadı oldum, əvvəl-əvvəl onun əleyhinə düzəldilmiş sui-qəsdə iştirak etdiyinə görə səni cəzalandıracağam, sonra isə öz borcumu yerinə yetirəcəyəm.

Daliya Əminənin sözlərini eşidəndə, deyəsən, sevindi, sanki, bu sözlər ona çox xoş bir şey vəd edirdi.

VI

Nəhayət, bir gün balıqçı daxmasının qapıları təntənə ilə taybatay açıldı. Ev musiqinin səsindən, bayraqların xışıltısından, at, fil, adam ayaqlarının tappılısından titrəyirdi. Şah sarayından qızla tutulmuş iki kəcavə gətirilmişdi.

Əminə Culikhadan xəncəri aldı, bir xeyli onun fil sümüyündən hazırlanmış gözəl dəstəyinə tamaşa elədi. Sonra xəncəri qoynuna qoydu. Xəncərin soyuq polad tiyəsi onun

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bədənini yandırdı və paltarın qırçınları arasında yox oldu, elə bil, qınına girdi.

Qızın yeganə arzusu bu təhlükəli səfərdən qabaq bir də Daliyanı görmək idi, ancaq o, dünəndən harayasa itmişdi. Bəlkə, həmişə ona gülən Daliya indi lovğalanırdı!

Əminə kəcavəyə minməmişdən qabaq gözləri yaşla dolmuş halda bir də uşaqlıq məskəninə, ağaca və çayın sahilindəki evə baxdı. Qız balıqçının əlindən tutdu və hönkürməkdən titrəyən, kəsik-kəsik səslə dedi:

– Baba, mən daha gedirəm. Tinni gedir, bəs bundan sonra sənin xörəyini kim hazırlayacaq?

Qoca uşaq kimi ağladı.

– Baba, əgər Daliya gəlsə, bu üzüyü ona ver və de ki, Tinni gedəndə xahiş elədi, bunu sənə çatdırım.

Əminə bunu deyib kəcavəyə əyləşdi.

Təntənəli toy mərasimi yola düşdü. Çayın sahili boşaldı. Əminənin daxmasını və koyla ağacını qaranlıq uddu.

Nəhayət, təntənəli toy dəstəsi iri darvazalardan keçib, sarayın içəri həyətinə daxil oldu. Bacılar kəcavədən düşdülər.

Əminənin sifəti ciddi, gözləri quru idi. Culikhanın isə rəngi qaçmışdı. Nə qədər ki intiqam uzaqda idi, onu yerinə yetirmək arzusu çox güclü idi. Ancaq indi o, ürəyi əsə-əsə istəkli bacısını qucaqladı.

Culikha öz-özünə fikirləşirdi: “Mən ilk məhəbbət zoğundan üzülmüş gül qönçəsini qan selinə qərç etməyə gedirəm”.

Ancaq fikirləşməyə vaxt yox idi. Bacılar xidmətçilərin müşayiəti ilə, yuxuda imiş kimi, yüz minlərlə şöləli lampaların arası ilə irəliləyirdilər. Nəhayət, Əminə izdivac otağının qabağında bir anlığa ayaq saxlayıb Culikhaya dedi:

– Bacı!

Culikha onu bərk-bərk qucaqlayıb öpdü; sonra qızların ikisi də dinməzcə otağa girdilər, qəşəng geyinmiş raci otağın ortasında qoyulmuş yasəmən ətri saçan çarpayının

üstündə oturmuşdu. Əminə tərəddüd içərisində qapının ağzında dayandı.

Culikha yaxınlaşıb gördü ki, raci xısn-xısn, bic-bic gülür.

– Daliya! – deyə o qışqırdı. Əminə huşunu itirib yıxıldı.

Daliya tez yerindən sıçradı və Əminəni güllə dəymiş quş kimi ehtiyatla qaldırıb çarpayıya uzatdı. Qız özünə gələndə xəncəri çıxartdı və üzünü bacısına çevirdi. Culikha Daliyanı süzdü, Daliya isə gülümsünə-gülümsünə dinməzcə onlara baxırdı. Sivişib qınından çıxmış xəncərin polad tiyəsi parıldayır, sanki, gülürdü.

QURTULUŞ

I

Fokirçand uşaq vaxtlarından ağır təbiətliliyi ilə seçilirdi. Odur ki qocalar onu öz məclislərinə çox məmnuniyyətlə qəbul edirdilər. Onun soyuqla, rütubətlə və zarafatla arası yox idi. Ciddi görkəmi və ilin çox vaxtı boynuna doladığı qara şərfi Fokirçandı çox təmkinli göstərirdi. Üstəlik də o lap gənc vaxtlarından bığ, saqqal saxlamağa başlamışdı; qalın tük onun dodaqlarını, yanaqlarını tamam basmışdı, buna görə də adama elə gəlirdi ki, üzündə təbəssümə yer qalmamışdır.

Fokirçandın arvadı Xoymoboti çox cavan idi, istəyi də ən adi şeylərdi. Məsələn, o, Bonkim Çondronun¹ romanlarını oxumağı sevərdi, ərinin qarşısında Allah kimi səcdə etməyi lazım bilməzdi. O, şən-lən-məyi də sevərdi. Açılmış çiçək sərin mehə, sübh günəşinin şüalarına doğru necə can atırsa, Xoymobotinin də gənc qəlbi o cür nəvaziş və şən-lən-mək həsrətində idi. Ancaq əri hər dəfə fürsət düşəndə ona “Bhaqavata”nı² oxuyur, axşamlar “Bhaqavadgita”nı³ deklamasiya edərdi, hətta onun ruhi inkişafı xətrinə bədən cəzası verməkdən də çəkinməzdi. Bir dəfə o, arvadının balıncının altından Bonkimin “Krişnokantın vəsiyyəti” romanını tapıb yelbeyin cavan qadını bütün gecəni ağılatdı. Bundan sonra daha ərindən xəlvət qələt eləyib roman oxumaz!

¹ *Bonkim Çondro Çottopadhiya* (1838–1894) – XIX əsr görkəmli Bengal romançısı

² “*Bhaqavata*” – əsəri rəvayətlərdən biri

³ “*Bhaqavadgita*” (“İlahi mahnı”) – “Mahabharata” qədim hind epusunun altıncı kitabından fəlsəfi poemadır.

Arası kəsilmədən nəsihət, göstəriş və öyüd vermək, döymək, dini söhbətlər eləmək yolu ilə ər – allah axırı ona nail oldu ki, şən əhvali-ruhiyyə və gənclik şuxluğu Xoymobotini tərk etdi.

Lakin ailə onu sevməyənlərə həmişə mane olur. Üstəlik də Fokirin bir oğlu, onun da ardınca bir qızı oldu. Uşaqlar ailə boyunduruğunu daha da ağırlaşdırdılar. Fokir kimi son dərəcə ciddi bir adam atasının təkidi ilə kontorları gəzib iş axtarmalı oldu. Ancaq iş yox idi. Belə olduqda o, öz-özünə dedi:

– Bir vaxt Budda eləyən kimi, mən də baş götürüb evdən qaçacağam.

Qaranlıq gecənin birində Fokir yoxa çıxdı.

II

Mən oxuculara bir əhvalatı da danışmalı olacağam.

Noboqramlı Şoştıçoronun bircə oğlu vardı. Onun adı Makhonləl idi. Makhonləlin birinci arvaddan uşağı olmamışdı. O, atasının xahişi ilə və təzə eşqə düşdüyündən ikinci dəfə də evləndi. Bundan sonra arvadlar ikisi birlikdə cəmi-cümlətanı yeddi qız və bir oğlan doğdular.

Makhon zəif iradəli və qətiyyətsiz adamdı. Ciddi işlə məşğul olmaq ürəyinə yatmırdı. Bu tərəfdən də boynuna həddindən ağır yük – övlad qayğısı düşdü. Bundan başqa da arvadların hər biri, az qala qulağından tutub onu öz tərəfinə çəkməyə çalışırdı. Nəhayət, bir dəfə, daha dözmək mümkün olmadığıda Makhon gecənin qaranlığında yox oldu.

Keyli vaxt ondan heç bir xəbər-ətər çıxmadı. Səs yayılmışdı ki, guya, o, axır ki, evlənməyin ləzzətini bilmək üçün Benaresdə xəlvətcə evlənmişdir. Deyirdilər ki, yazıq bir az özünə gəlmişdir. Bir də deyirdilər ki, Makhon doğulduğu yerlərə gəlmək istəyirmiş, ancaq ona görə gəlmir ki, tanıdığından qorxur.

III

Fokirçand canını dünyanın dərdi-sərindən qurtarandan sonra bir neçə gün avara-avara gəzdi və nəhayət, gəlib Noboqrama çıxdı. O, yolun qırağında banyan ağacının altında oturdu, dərindən köksünü ötürdü və avazla dedi:

– Ey qorxu bilməyən, ey bütün dünyaya biganə! Sən heç bir şeylə, heç kimlə: nə arvadla, nə uşaqlarla, nə adamlarla, nə də var-dövlətlə bağlısan. Bəs onda sənın vərəsən kimdir? Sonra oxumağa başladı:

*Qulaq as, qulaq, ağılsız ürək,
Azadlıq dil açır o ali səsdə.
Qulaq as hikmətli bu məsləhətə:
Dünyanın fanilik çanağını qır;
Tap görüm qurtuluş mirvarisini
Ey azmış ağıl! Bəs yolun hardadır?*

Birdən Fokir səsinı kəsdi. “Oradakı kimdir? – o, öz-özünə fikirləşdi. – Atamdır! Yəqin, məni axtarır... İşlər korlandı! Yenə məni çəkəcəklər o ailə cəhənnəminə! Qaçmaq lazımdır...”

IV

Fokir yaxındakı evə qaçdı. Qoca ev yiyəsi kandarda əyləşib, dinnməzcə papiros çəkirdi. O, Fokiri görüb soruşdu:

– Oğlum, sən kimsən?

– Mən sanniasiyəm, ata.

– Sanniası? Qoy bir sənə baxım. İşığa yaxın dur.

Qoca Fokiri özünə tərəf çəkdi və zənlə onun üzünə baxmağa başladı, o, elə baxırdı ki, sanki, kitaba tərəf əyilib, qoca gözlərilə orada nə yazıldığını oxumağa çalışırdı.

– Paho, bu, deyəsən, bizim Makhonlədir, – qoca mızıldadı. – Həmin burun, həmin gözlərdir... Yalnız alnı dəyişib, bir də qabaqlar aya bənzəyən üzünü tük tamam basıb.

O, bir neçə dəfə əlini Fokirin bıqına və saqqalına çəkib ucadan soruşdu:

– Babu Makhon, sənsən?

Qocanın Şoştıçoron olduğunu demək artıqdır.

– Makhon? – deyə Fokir təəccüb etdi. – Mənim adım Makhon deyil. Əvvəllər adımın nə olduğunu əhəmiyyəti yoxdur, indi mənim adım Çidanondosvamidir (Ali ruh). Məni Pormanonda da (Böyük səadət) çağıra bilərsiniz.

Bu zaman Şoşti dedi:

– Oğlum! İstəyirsən, bundan sonra adın lap Çinre (döyül-müş düyü), Pormanno (düyü sıyığı) olsun. Ancaq sən mənim oğlum Makhonsan, bunu mən səhv eləyə bilmərəm. Səni ailəni qoyub qaçmağa vadar edən nə idi? Nəyin çatışmırdı? İki arvadın var: böyüyü xoşuna gəlmirsə, kiçiyi hazırdır. Uşaq sarıdan da Allah səni məğmun eləməyib: düşmənlərin acığına bir oğlun, yeddi qızın var! Mən daha qocalmışam, nə qədər ömrüm qalıb? Ailə sənə öhdəndə qalacaqdır.

– Ailə nədir? – Fokir qorxuya düşmüşdü. – Təkcə adını eşidəndə adam dəhşətə gəlir!

Nəhayət, o, məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşdü və qərara gəldi ki, bu heç o qədər də pis iş deyil! Qocanın oğlu kimi bir-iki gün burada qalaram, sonra isə elə ki atam məni axtarmağın faydasız olduğunu başa düşdü, çıxıb gedərəm.

Qoca, Fokirin daha etiraz eləmədiyini görüb, tamam şübhədən çıxdı və qulluqçunu səslədi:

– Keşta, hamıya xəbər ver ki, bizim Makhon qayıdıb.

V

Təzə xəbəri eşidən kimi camaat tökülüşüb gəldi. Çoxu Makhonun atasının sözünə inandı, ancaq bəziləri hələ də

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

şübhə eləyirdilər. Amma adamlar itmiş oğulun qayıdıb gəlməsi xəbərinin doğru çıxmasını o qədər istəyirdilər ki, şəkkakları o ki var danladılar.

– Siz həmişə adamların qanını qaraltmağa gəlirsiniz! Siz həmişə milçəyi fil eləyirsiniz! Ayrı cür eləyə bilməzsiniz!

Şəkkaklar səslərini tamam kəsənə kimi camaat sakitləşmək bilmədi.

– Biz onlara bələdik! Nə cin-şeytana inanırlar, nə də ilan ovsunçularına! Birisi bir qəribə əhvalat danışanda hamı sakitcə əyləşib qulaq asır, bunlar isə həmişə başlayırlar sual verməyə. Bir sözlə, allahsızdırlar, vəssalam. Cin-şeytana inanmırlar inanmasınlar, bunun heç kəsə bir ziyanı yoxdur. Amma burada qocalıb əldən düşmüş kişinin oğlu tapılıb, onlar isə hələ şübhə də eləyirlər. Məgər bu insanlıqdır!

Nəhayət, hər tərəfdən şəkkakların üstünə düşüb, onları susdurdular.

Belə olduqda, kəndin adamları daha Makhonun çox təmkinli görkəminə fikir verməyib onu araya aldılar və dalbadal suallar verməyə, zarafat eləməyə başladılar.

– Bir fikir verin, bizim Makhon tərki-dünya, rişi¹ olub! Boşboğazın biri idi, amma indi dəyişib böyük alim olub. Möcüzəyə bax!

Bu cür söhbətlər təşəxxüslü Makhonu qətiyyəən açmadı. Ancaq o, əməlli-başlı etiraz da eləyə bilmirdi, ona görə də susub bütün istehzalara dözməli idi.

Birisi ona yaxınlaşdı və soruşdu:

– Bura bax, Makhon, axı sən lap qapqara idin. Necə eləmişən ki, belə ağarmısan?

– Yoqa² ilə məşğul olurdum, – Fokir cavab verdi.

– Pah səni, yoqa! – Hamı qışqırdı. – Təəccüblü işdir!

– Burada təəccüb ediləsi heç bir şey yoxdur, – deyə kim isə etiraz etdi. – Şastrılarda deyilir ki, bir dəfə Bhima,

¹ Rişi – mömin alim

² Yoqa – qədim hind idealist fəlsəfəsi sistemlərindən biri, dini məşğələ kompleksi

Xanumanın¹ quyruğunu qaldırmaq istəyir, ancaq nə qədər çalışırsa, bunu eləyə bilmir. Burada da, yəqin, iş yoqsuz ötürməmişdir.

Camaat onun dedikləri ilə razılaşmalı oldu.

Ancaq elə bu yerdə Şoştıçoron Fokirə yaxınlaşıb dedi:

– İndi də, oğlum, gedək qadınlar olan otağa!

Fokirə elə gəldi ki, dünya başına uçdu. O, belə əhvalat ola biləcəyini ağına gətirməmişdi.

Fokir başına toplaşmış adamların təhqirli fərziyyələrinə qulaq asa-asa fikrə getmişdi. Nəhayət, o dedi:

– Ata, mən sanniasi olmuşam, indi daha qadınların otağına girə bilmərəm!

Bu zaman Şoştıçoron həmkəndlilərinin abırsız zarafatlarının qabağını alıb, üzünü toplaşanlara tutdu:

– Ayır çarə yoxdur, gərək hamımız otaqdan çıxasınız. Mən gəlinlərimi buraya gətirəcəyəm! Onların orada səbirləri tükənib.

Kənar adamların hamısı çıxdı, Fokir başa düşdü ki, o, bu saat qaçmalıdır. Ancaq fikirləşdi ki, küçədə gözə sataşan kimi hamı köpək sürüsü tək dalınca düşəcək, ona görə bu qərara gəldi ki, otaqda qalıb dözməlidir.

Arvadlar qapıda görünən kimi “Makhon” onlara baş əydi:

– Paho, analar, övladınız hüzurunuzdadır, – o mızıldandı.

Elə həmin an Fokirin burnunun qabağında qurbanlıq heyvan bıçağı kimi qolbaqlarla bəzənmiş bir əl göründü və cingiltili səs eşidildi:

– Ay idbar! Ay yaramaz! Sən nə cəsarətlə mənə ana deyirsən?

Qadınlar elə səs-səsə vermişdilər ki, qonşu evlərin divarları titrəyirdi.

– Sən ağılını tamam itirmisən? Ya gözüün kordur? Bu sözlərdən sonra hələ sağsan?!

¹ *Xanuman* – meymunlar padşahı, onun tarixi “Ramayana” qədim hind epik poemasında təsvir edilmişdir.

Fokir öz arvadından heç bir zaman benqal dilinin belə seçmə, rəngarəng sözlərini eşitməmişdi. Ona görə də əllərini yazıq-yazıq cütləyib mızıldanırdı:

– Siz səhv edirsiniz! Bir mənə yaxşı-yaxşı baxın – siz səhv edirsiniz! İstəyirsiniz, işığa yaxın durum...

– Sifətini çox görmüşük! Daha gözümlər ağrıyır! Özünü elə göstərir ki, guya, körpə uşaqdır! Sənin süd dişlərin çoxdan çıxıb! Artıq körpəlikdən çıxmısan! Yama səni yaddan çıxartsa da, biz çıxartmayacağıq! – qadınlar bir-birinin sözünü kəsə-kəsə qışqırırdılar.

Bu ər-arvad söhbətinin nə qədər davam edəcəyini demək çətin idi, bu söhbətdə tərəflərin yalnız biri iştirak edirdi, çünki Fokirin dili tamam tutulmuşdu, o dayanıb başını yuxarı qaldırmağa da cəsarət eləməirdi.

Ancaq xoşbəxtlikdən Şoştıçoron bərk səs-küy eşidib, adamların küçədə ayaq saxladıqlarını görüb otağa girdi.

– Neçə il idi, evimdən səs kəsilmişdi! – deyər qoca başladı. – Heç bir səs-səmir eşidilmirdi. İndi hiss eləyirəm ki, mənim Makhonum doğrudan da qayıdıb!

Fokir yalvarmağa başladı:

– Cənab, məni gəlinlərinizin əlindən qurtarın.

– Oğlum, sən evimizdən o qədər çoxdan çıxmısan ki, ailə həyatını yadırgamısan! Ona görə əvvəl-əvvəl hər şey sənə dözülməz görünəcək. Ancaq alışacaqsan. İndi isə, qızlar, siz gedin. Makhon burada qalacaq, mən bir də onu evdən bayıra buraxmaram.

“Mehriban” arvadlar çıxandan sonra Fokirçand həyəcanlı-həyəcanlı dedi:

– Cənab, mən indi başa düşdüm ki, oğlunuz niyə ailəsinə qoyub qaçıb! Sizə öz minnətdarlığımı bildirirəm, mən gedirəm.

Ancaq bunu eşidəndə qoca elə hay-küy saldı ki, qonşular dedilər ki, yəqin, Makhon atasını öldürür. Onlar dərhal yığılıb bir-birinin sözünü kəsə-kəsə Fokirə sübut eləməyə

başladılar ki, burada belə möminlik yersizdir. O, özünü abırlı ata-ananın oğlu kimi aparmalıdır.

Kim isə dedi:

– Görünür, o, mömin deyil, sadəcə, saqqallı keçidir.

Bu vaxta qədər uzun saqqalı, bığı və qara şərfi Fokiri bu cür təhqirlərdən qorumuşdu.

Hər ehtimala qarşı camaat bu qərara gəldi ki, qaça bilməsin deyə ondan yaxşı göz-qulaq olmaq lazımdır. Hətta mülkədar özü də Şoştıçorona qəhmər çıxdı.

VI

Fokir könüllü gözətçilərin onu çox möhkəm qoruduqlarını görüb başa düşdü ki, o, bu evdən yalnız onların meyitlərinin üstündən keçib çıxma bilər. Onun bircə çarəsi qalırdı: tək-tənha oturub oxumaq:

Qulaq as ağıllı məsləhətlərə,

Qulaq as ağıllı məsləhətlərə.

Bu mahnı öz yüksək mənasını xeyli itirmişdi, bunu demək, əlbəttə, artıqdır.

Vaxt keçirdi. Makhonun qayıtdığını eşidib onun arvadlarının bir sürü qohumları toplaşdı.

Əvvəl-əvvəl onlar Fokirin bığını və saqqalını dartışdırmağa başladılar, qohumlar inandırirdilər ki, bu, yalançı bığ-saqqaldır, yalnız tanınmamaq üçün yapışdırılmışdır. Bıqları didişdirilərkən hətta Fokir kimi çox müstəsna adam da öz əzəmətini saxlamaqda çətinlik çəkirdi. Bir də ki təkə bıqları didişdirilsə, dərd yarı idi, qulaqları da az çəkilmirdi: qulaqlarının dartışdırılması azmış kimi, üstəlik o, elə sözlər eşidirdi ki, heç qulaqları dartışdırılmasa da, onlar qıpqırmızı olardı.

Qohumlar doyunca əyləndikdən sonra Fokirdən elə mahnılar oxumağı tələb etdilər ki, heç ən aqıl pandit də onların dini mənasını şərh edə bilməzdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Fokir yuxuya gedəndə qohumlar onun yanaqlarındaki o azacıq tüksüz yerlərə mürəkkəb yaxırdılar. Nahar vaxtı meyvə əvəzinə onun qabağına bir cür kök qoyurdular, hind qozu şirəsi əvəzinə ona su verirdilər. Düyü həlimini o, süd yerinə içirdi. Onlar döşəməyə betel parçaları atırdılar ki, Fokir sürüşüb yıxılsın. Ona daldan quyrıuq bağlayır və həmişə belə hallarda olduğu kimi, min cür vasitə ilə onun möhkəm təmkinini pozmağa çalışırdılar.

Fokir nə qədər qaşqabağını sallayırdı, nə qədər acıqlanırdı, nə qədər əsirdi, nə qədər çığırırdı – heç bir şey çıxmırdı. O, şuluqçuları qorxuda bilmirdi, buna görə də onlar ona yeni-yeni masqaralar düzəldirdilər.

Üstəlik bütün bunlara bir işgəncə də əlavə olunmuşdu: evin qadınlar yaşayan hissəsindən bəzən kiminsə incə səsi və cingiltili gülüşü eşidilirdi. Bu səs Fokirə adama əzab verəcək dərəcədə tanış gəlirdi, buna görə də gülüş səsi ona ikiqat dözülməz görünürdü.

Bu səs oxuculara da tanışdır. Əgər mən desəm ki, Şoştıçoronun Xoymobotiyə uzaq qohumluğu çatırdı, onlar məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşürlər. Xoymobotinin atası ölmüşdü, odur ki qayınanası onu həddindən çox təngə gətirəndə acıq eləyib uzaq qohumunun evinə gedirdi.

İndi də yenidən dayısının evinə qayıdıb, sanki, səhnə arxasından bu əyləncəli oyuna tamaşa edirdi. Xoymobotinin ürəyində onun özünəməxsus əyləncə xoşlamaqdan başqa, üstəlik də intiqam almaq arzusu olub-olmadığını qoy psixoloqlar müəyyən etsinlər. Bunu biz deyə bilmərik.

Zarafatçılar bəzən öz əyləncə predmetlərinə dinclik verirlər, ancaq sizi sevən adamlardan yaxanızı qurtarmanız çətindir.

Yeddi qız və bir oğul Fokirə bircə dəqiqə də rahatlıq vermirdi. Anaları onları bütün vaxt atalarının yanına göndərirdilər ki, uşaqlar onun ürəyini ələ alsınlar. Üstəlik, hər ana çalışırdı ki, “Makho”nun diqqətini məhz onun uşağı cəlb etsin.

Arvadlar səhərdən axşama kimi öz uşaqlarını qızışdırırdılar, uşaqlar isə iki dəstəyə bölünüb bacardıqları kimi “atalarının” rəğbətini qazanmağa çalışırdılar – onu qucaqlayırdılar, öpürdülər, qucağında oturdular, bu cür müxtəlif yollarla atalarına olan səmimi məhəbbətlərini göstərirdilər.

Əlbəttə, Fokirçandın ailəcanlı adam olmadığını təkrar etməyə dəyməz, yoxsa o, öz uşaqlarını atalıq qayğısından məhrum etməzdi. Bundan başqa, uşaqlar müqəddəslərə ehtiram göstərməyi bacarmırlar və qüdsiyyət qarşısında titrəməyi öyrənməmişlər. Ona görə Fokir yaxasını onlardan qurtarmağa çalışırdı, sanki, onlar həşərat və qurd idilər. Ancaq uşaqlar hər gün onun üstünə çəyirtkə sürüsü kimi tökülüşürdülər. Çox keçmədən o, kənarlarında işarələr qoyulmuş, qeydlər və əlavələr edilmiş elmi tarixi məqaləyə oxşadı. Məsələ burasındadır ki, yaş sarıdan uşaqlar bir-birindən çox fərqlənirdilər və hələ hamısı nəzakət qaydaları ilə hərəkət etməyi bacarmırdı. Buna görə də Fokir bəzən az qalırdı ağlasın, ancaq bu heç də mütəəssir olmaqdan deyildi. Uşaqlar müxtəlif səslərlə: “Ata, ata!” – deyər qışqırıb mehribanlıq göstərməyə başlayanda. Fokir onları möhkəmcə əzişdirmək istəyirdi, ancaq cəsarət eləməzdi. Onun nifrətlə üz-gözünü turşutmaqdan və dişini dişinə sıxıb susmaqdan başqa çarəsi yox idi.

VII

Axırı Fokir tab gətirmədi. O, bağıra-bağıra dedi ki, çıxıb gedəcəyəm, daha məni heç bir qüvvə saxlaya bilməz!

Belə olduqda kəndin adamları vəkil dəvət etdilər.

Vəkil Fokirdən soruşdu:

- Siz bilirsinizmi ki, iki arvadınız var?
- Mən bunu ilk dəfə bura gələndən sonra eşitmişəm,
- Fokir cavab verdi.

– Bəs yeddi qızınız olduğunu, onlardan ikisinin ərddə olmasını necə, bunu da bilmirsiniz?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Görürəm ki, siz bunları məndən yaxşı bilirsiniz.

Bu zaman vəkil dedi:

– Əgər siz bir çətən külfətinizin qayğısına qalmasanız

– mən sizi qabaqcadan xəbərdar edirəm – çarəsiz qadınlar məhkəməyə müraciət etməli olacaqlar.

Fokirçand dünyada məhkəmə qədər heç bir şeydən qorxmurdu. Bilirdi ki, vəkillər görkəmli adamların ləyaqətlərini nəzərə almırlar. Məhkəmədə onları camaatın qabağında təhqir edirlər. Üstəlik də, bilirdi ki, sonra bütün bunların hamısını qəzetlərdə çap edirlər. Buna görə o, az qala, ağlaya-ağlaya başına gələn əhvalatların hamısını müfəssəl surətdə vəkilə danışdı. Vəkil qulaq asdıqca “Makho”nun yalan uydurmaq qabiliyyətinə mat qalırdı.

Şoştıçoron anlayırdı ki, Fokir qaçmağa hazırlaşır, müəyyən ehtiyat tədbirləri gördü. Kəndin adamları Fokiri o ki var söyürdülər. Bu yandan da vəkil onu elə qorxutmuşdu ki, o daha ağzını açıb bir söz deməyə cürət etmirdi.

Bir dəfə Makhonun səkkiz uşağının səkkizi də Fokiri elə mehriban-mehriban qucaqladılar ki, az qalmışdı boğulub ölsün. Bunların hamısını görən Xoymoboti indi bilmirdi ki, ağlasın, ya gülsün.

Nəhayət, Fokir başqa çıxış yolu olmadığını görüb atasına məktub göndərdi, məktubda acınacaqlı vəziyyətə düşdüyünü yazdı. Fokirin atası, Xoriçoron-babu dərhal gəldi. Ancaq kənd camaatı, vəkil və mülkədar heç də ovu əllərindən buraxmaq fikrində deyildilər. Onlar minlərlə təkzib-edilməz sübutlar gətirirdilər ki, Fokir Makhondur, hətta haradansa bir əldən düşmüş qarı da tapıb gətirmişdilər, guya, Makhonun bir vaxt dayəsi olmuşdur. Qarı əli əsə-əsə Fokirin çənəsindən yapışaraq onun üzünə baxır, onun göz-lərindən Fokirin saqqalına sel kimi göz yaşsı axırdı.

Bütün bunlara baxmayaraq, tezliklə aydın oldu ki, Fokir boyunduruğa qoşulmasına razılıq verməyəcəkdir. Bu zaman arvadlar üzlərini örtüb səhnəyə gəldilər. Kənar adamlar

çıxdılar, otaqda Şoştıçoron, Fokir, Fokirin atası, bir də uşaqları qaldı.

Arvadlar əl-qollarını oynada-oynada Fokirdən hansı cəhənnəmə, cəhənnəmin hansı qapısına getmək istədiyini soruşdular.

Fokir bu suala aydın cavab verə bilmədi, ancaq gözlərinin ifadəsindən başa düşmək olardı ki, onun cəhənnəmin heç bir qapısına getməyə o qədər də həvəsi yoxdur. O, hansı qapıdan olsa çıxmağa hazır idi, tək bu evdən qurtula bilsin! Ancaq çıxış yolu yox idi.

Elə bu zaman otağa bir başqa qadın da girdi, o, Fokirin qarşısında baş əydi. Bu, o qədər gözlənilməz idi ki, əvvəlcə Fokir yerindəcə donub-qaldı. Sevindiyyindən qızardı.

– Sənsən, Xoymoboti? – qışqırdı.

Fokirin gözlərində elə bir mehribanlıq vardı ki, bunu nə onun öz arvadı, nə başqalarının arvadları görmüşdü. Fokirə elə gəlirdi ki, onun qarşısında dayanan əsl azadlıq, həyat mücəssəməsidir! Ancaq iş elə gətirdi ki, bir başqası da bütün bu səhnələrin şahidi oldu, o, örtüyə bürünüb bir az aralı dayanmışdı. Bu, Makhonləlin özü idi. Makhon əvvəlcə yerini başqa bir bədbəxtin tutduğunu başa düşüb çox sevindi. Ancaq Xoymoboti içəri girəndə o başa düşdü ki, bu yad adam onun qohumunun əridir. Bu zaman Makhonləlin Xoymobotiyə yazığı gəldi və özünü qabağa verib dedi:

– Əgər mən öz yaxın adamımı belə bir bəlaya salsam, böyük günah işləmiş olaram, – sonra o, barmağı ilə arvadlarını göstərərək əlavə etdi, – bax, bu, mənim daşım, bu da mənim kəndirim!

Kənd adamları uzun müddət Makhonləlin alicənablığına və igidliyinə mat qaldılar.

DÖNÜKLÜK

I

Aydınlıq phalqun¹ gecəsi idi. İlk bahar nəsimi ətrafa hələ çiçəklənməmiş manqo ağaclarının ətrini yayırdı. Gölün sahilində, qoca liçu ağacının sıx budaqları arasında papiyar ara vermədən oxuyurdu. Quşun nəğməsi Mukkerinin evindəki yataq otaqlarının birində də eşidilirdi. Əndişəli Xemonto gah arvadının saçlarından bir çəngə ayırıb barmaqlarına dolayır, gah əlini onun qolbaqlarına toxundurub onları cingildədir, gah da yavaşca arvadının başındakı çiçəkləri dartırdırırdı, çiçəklər isə qadının üzünə tökülürdü. Külək axşamçağı hərəkətsiz olan ağacları tərpətmək üçün beləcə, gah bir tərəfdən, gah da başqa tərəfdən əsirdi.

Lakin Kuşum tərpənmirdi, o oturub gözlərini ay işığına qərq olmuş intəhasız səmaya zilləmişdi. Ərinin həyəcanı ona əsər eləməirdi. Nəhayət, Xemonto hövsələsiz halda arvadının qolundan tutub silkələdi:

– Kuşum, haradasan? Sən o qədər uzaqdasan ki, hətta adam sənə müşahidə borusu ilə baxsa da, çox kiçik görünersən. Mən istəyirəm ki, sən bu gün yaxında olasan. Gör necə gözəl gecədir!

Kuşum üzünü ərinə tərəf çevirdi:

– Mən bir ovsun bilirəm, o ovsun bircə anın içərisində bu aylı gecənin gözəlliyini, bu baharı – hər şeyi yoxa çıxarar.

¹ *Phalqun* – hind təqviminin on birinci ayıdır, fevral–mart aylarına müvafiqdir.

– Nə olar, hətta bilsən də, bu barədə danışmağa dəyməz. Sən elə bir söz de ki, ondan sonra hər həftədə üç ay, dörd bazar günü olsun, yaxud gecə sabah axşama kimi uzansın, bax bunu eləsən, mən sənə qulaq asmağa can-başla hazırım.

O, Kuşumu özünə tərəf çəkmək istədi, ancaq qadın kənara çəkildi.

– Mən sənə bir söz demək istəyirəm, fikirləşirdim ki, bu sözü sənə yalnız ölümqabağı deyərəm. Ancaq bu gün, mənə elə gəlir ki, hər cür cəzaya tab gətirərəm.

Xemonto onun sözünü zarafata salmaq üçün Coydebin¹ əsərlərindən cəza haqqında bir-iki misra şeir söyləmək istədi, ancaq elə bu zaman ağır, hirsli addım səsi və gecə ayaq-qabısı şappıltısı eşidildi. Bu, Xemontunun atasının – Xorihor Mukkerinin addım səsləri idi. Xemonto cəld yerindən qalxdı. Xorihor qapıya yaxınlaşdı.

– Xemonto, bu saat arvadını evdən qov! – deyə o bağırdı.

Xemonto arvadının üzünə baxdı. O, qətiyyənlə təəccüb-lənmədi, yalnız qorxmuş halda əlləri ilə üzünü örtüdü, qadın, sanki, bütün daxili qüvvəsini və iradəsini cəmləşdirib qeyb olmaq istəyirdi.

Külək cənubdan əsirdi. O özü ilə birlikdə otağa papiyaların nəğməsini də gətirirdi. Təbiətin gözəlliyi nə qədər tükənməzdir və o necə tez yoxa çıxır!

II

Xemonto otağa qayıtdı. O, arvadından soruşdu:

– Bu doğrudur?

– Doğrudur.

– Bəs niyə sən bunu indiyə kimi deməmişən?

– Mən dəfələrlə demək istəmişəm, ancaq ürək eləmir-dim. Mənim günahım böyükdür.

¹ *Coydeb* – Sanskrit dilində yazan orta əsr şairi

– Onda bu gün hamısını danış.

Kuşum əhvalatı danışdı, o, sanki, şax dayanaraq odun-alovun içindən keçdi, heç kim də onun necə yandığından xəbər tutmadı. Xemonto söhbətə axıra kimi qulaq asıb yerindən qalxdı və otaqdan çıxdı.

Kuşum başa düşdü ki, indi çıxıb gedən ərini bir də geri qaytara bilməyəcək. O, buna azacıq da olsun təəccüb etmədi, onun başı, elə bil, keyimişdi, ona görə də bu əhvalat gündəlik başqa hadisələr kimi sadə görünürdü. O, bircə şeyi başa düşürdü: dünya da, sevgi də başdan-ayağa yalan və boş şeylərdir. Qadın Xemontonun əvvəllər dediyi sözləri – onu neçə sevdiyini xatırladı, bu zaman onun qulaqlarında quru, amansız, qəzəbli bir gülüş cingildədi, bu gülüş onun beynini iti bıçaq kimi deşirdi. Yəqin, o, öz-özünə fikirləşirdi: “O böyük, güclü, nəhəng, azacıq ayrılığı adamın ürəyini partladan, bir anlıq təması isə o cür hədsiz sevinc bəxş edən sevgi bu imiş. Bu sevinc adama hüdudsuz, intəhasız görünür, onun sonunu, hətta öləndən sonra belə təsəvvür etmək mümkün deyil! Gör nəyə ümid bağlayıbmış! Cəmiyyətlə bir azacıq arası dəyən kimi o intəhasız məhəbbət toza döndü! Bir az bundan qabaq Xemonto həyəcanla qulağıma deyirdi: “Necə gözəl gecədir!” O gecə hələ indi də qurtarmayıb, papiyar hələ də oxuyur, cənub küləyi miğmiğalardan qorunmaq üçün tutulmuş pərdələri dalğalandırır, ay isə xoşbəxtlikdən məst olmuş yuxulu gözəl kimi pəncərənin qabağındakı oliban ağacının yan budaqlarının üstünə uzanmışdır. Hamısı yalandır! Məhəbbət istər sözdə olsun, istərsə də işdə, mənim üçün yalandır!”

III

Xemonto gecəni səhərə kimi yuxusuz keçirdi, ertəsi gün tezdən özünü dəli kimi Perişonkor Qhoşalın evinə saldı.

– Nə olub, babu? Nə xəbər var? – Perişonkor soruşdu.

Xemontonun sifəti pörtmüşdü, səsi titrəyirdi:

– Sən bizim nəslimizi batırdın, hər şey məhv oldu –
bunun üçün mənə cavab verməlisən!

Perişonkor güldü:

– Amma siz mənim nəslimi, ailəmi qorumusunuz, mənim başımı tumarlamısınız! Siz nə yaman mənim qayğıma qalırınsınız, məni nə çox istəyirsiniz!

Xemonto bacarsaydı, bir anda Perişonkoru Brəhmə¹ şüası ilə yandırıb külə döndərərdi, bu arzu onun qəzəbini daha da alovlandırır. Perişonkor kreslodə yerini rahatladı.

Xemonto səsi xırıldaya-xırıldaya soruşdu:

– Biz sənə nə pislik eləmişik?

– Bu sualı mən sənə verməliyəm. Mənim aman-zaman bircə qızından başqa övladım yoxdur. Sənin atanın yanında o, nə günahın sahibi idi? Sən o vaxtlar uşaq idin, bəlkə də, xəbərin yoxdur. Onda diqqətlə qulaq as. Narahat olma, babu, çox məzəli şeylər eşidəcəksən.

– Kürəkənim qızımın daş-qaşlarını oğurlayıb İngiltərəyə qaçanda sən hələ balaca uşaq idin. Beş il keçəndən sonra o, vəkil olub evinə qayıtdı, bu zaman kənddə bərk hay-küy başladı. Mənə elə gəlir ki, bu əhvalatdan bəzi şeylər sənin yadında qalmış olar. Bəlkə də, yadından çıxıb – o zaman sən Kəlküttədə, məktəbdə oxuyurdun. Sənin atan kəndin ağsaqqalı idi, o, mənə dedi: “Əgər qızını ərinin yanına göndərsən, bir də onu evinə buraxmağa haqqın yoxdur”. Mən ona yalvardım, əl-ayağına düşdüm: “Dada, bu səfəri ona bağışlayın. Mən onu tövbə duası oxumağa məcbur eləmişəm, təzədən onu kastaya qəbul edin”. Sənin atan ipə-sapa yatmadı. Mən də yeganə qızımı ata bilməzdim, odur ki kastanı, kəndi tərək edib Kəlküttəyə köçdüm, ancaq başıma gələn müsibətlər bununla qurtarmadı. Qardaşım oğlunun toy tədarükü tamam görülmüşdü, ancaq yenə sənin atan araya girdi,

¹ *Brəhmə* – hindlilərin dini etiqadlarına görə, bütün atributlardan məhrum, bütün dünyaların ilk mənəbəyi olan ilahi substansiyadır.

gəlinin ata-anasını inandırdı ki, oğlan onların qızlarına layiq adam deyil, beləliklə, toyu pozdu. Mən and içdim ki, əgər bunun heyfını çıxmasam, heç brəhmən oğlu deyiləm. İndi bəzi şeylər sənə bir azacıq aydın oldumu? Səbir elə, söhbətimə axıra kimi qulaq as, onda məndən inciməzsən. Gülməli əhvalatlar da var!

Sən kollecədə oxuyan vaxtlarda Çattercinin evi sizin evlə yanaşı idi. Biçarə kişi indi ölüb. Cənab Çatterci evində kajactha kastasından Kuşum adlı gözəl dul qadın saxlayırdı. Qoca brəhmən daha əldən-ayaqdan düşmüşdü, bilmirdi necə etsin ki, tələbələr qızı görməsin. Ancaq qoca kişini aldatmaq qızın əlində çətin işdir? Kuşum paltar qurutmaq bəhanəsi ilə tez-tez dama çıxırdı, o vaxt, deyəsən, sən də dərslərini yalnız damda hazırlaya bilirdin. Söhbət edirdinizmi, ya etmirdinizmi, bunu ancaq siz özünüz bilirsiniz, ancaq qızın davranışı qocanı şübhəyə saldı. Qız tamam dəyişmişdi: yemirdi, yatmırdı – elə bil, dönüb gözəl güşənişin olmuşdu. Bir dəfə axşam işə özünü saxlaya bilməyib, heç bir səbəbsiz-filansız qocanın qabağında ağladı.

Nəhayət, qoca sizin damdakı lal görüşlərinizdən xəbər tutdu. Sən hətta daha kollecə də getmədin, gündüzlər əlində kitab damın qırağında, çalağan yuvasının kölgəsində otururdun: birdən-birə səndə tək məşğul olmaq həvəsi oyanmışdı. Biprodaş mənim yanıma məsləhətə gəldi ki, necə eləsin.

Mən ona dedim:

– Dada, sən çoxdandır ki, Benaresə getmək istəyirsən. Qızı mənim yanımda qoy, özün get ziyarətə, qızdan mən göz-qulaq olaram.

Biprodaş ziyarətə yola düşdü. Mən Kuşumu Sripoti Çattercinin evinə köçürdüm, özünü də onun qızı kimi qələmə verdim. Sonra nə əhvalatlar baş verdiyini sən özün bilir-sən. Hər şeyi açıb sənə danışmağım mənə çox ləzzət elədi. Bu daha çox hekayəyə oxşayır. Hamısını yazıb çap etdirmək pis olmazdı, ancaq əlimdən yazmaq gəlmir. Eşitmişəm ki,

qardaşım oğlu az-maz ədəbiyyatla məşğul olur. Mən bunu ona danışacağam. Ancaq çox yaxşı olardı ki, sən də ona kömək edəydin, axı mən əhvalatın gerisini bilmirəm.

Xemonto Perişonkorun son sözlərinə fikir vermədən soruşdu:

– Kuşum bu toyun əleyhinə deyildi?

– Əleyhinə olub-olmadığını demək çətindir. Bilirsən ki, babu, qızlar həmişə “yox” deyirlər, amma ürəklərində “hə” fikirləşirlər. Elə ki qız başqa yerə köçdü və daha səni görə bilmədi, ilk vaxtlar dəli kimi oldun. Sonra haradansa öyrənib onun yerini tapdın, sən tez-tez kitablarını götürüb kollecə gedirdin, yolunu azıb, Sripotinin evinin qabağına gəlir və onun dörd tərəfində hərlənirdin, elə bil ki, nə isə axtarırdın. Çox çətin ki, sən Prezident kollecini axtarırdın, çünki mötəbər adamın pəncərəsindən yalnız başını itirmiş qızın ürəyinə düşmək olar. Mən bunları eşidib yaman dilxor oldum. Gördüm ki, sən oxuya bilmirsən, qızın da vəziyyəti çox ağırdır. Bir dəfə mən Kuşumu yanıma çağırdım: “Qızım, mən qoca kişiyəm, məndən utanma, kimin fikrini çəkdiyini bilirəm. Oğlan da başını itirib. Mən istəyirəm ki, sizi birləşdirim”.

Kuşum hönkür-hönkür ağladı və tez otaqdan çıxdı. O vaxtdan mən tez-tez axşamlar Sripotinin evinə baş çəkir, Kuşumu çağırır, onunla sən haqqında danışardım; yavaş-yavaş qız ürəkləndi. Mən hər gün onunla bu mövzuda söhbət açır, deyirdim ki, evlənməkdən savayı ayrı yol görmürəm. Başqa çıxış yolu yoxdur. Kuşum soruşurdu ki, bunu necə eləmək olar? Mən cavab verirdim: “Deyərəm ki, sən yaxşı ailədənsən”.

Uzun müddət dilə tutandan sonra qız dedi ki, sənin fikrini öyrənmək lazımdır. Ancaq mən cavab verdim ki, oğlan dəli-divanə olub, daha bunu bir də ona deməyin mənası yoxdur. Əgər iş baş tutsa, hamımız çox şad olarıq. Bir halda ki, bu işdən heç bir zaman heç kim xəbər tutmayacaq, niyə yazıq oğlan ömürlük bədbəxt olsun?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Kuşumun dediyimi başa düşüb-düşməməsi mənə aydın deyildi. Bəzən o ağlayırdı, bəzən də susurdu. Nəhayət, mən dedim: “Nə etmək olar, daha çarə yoxdur”. Bu zaman qız yəni-dən təşvişə düşdü. Belə bir şəraitdə mən Sripotinin adından sənin yanına adam göndərib, qızla evlənməyi təklif etdim. Sən dərhal razılıq verdin. Biz toy məsələsinə dair hər şeyi danışib-kəşişdik. Ancaq toya bir az qalmış Kuşum elə həyəcana düşdü ki, mən nə qədər çalışırdım, onu sakitləşdirə bilmirdim. O, qabağında diz çöküb qışqıra-qışqıra deyirdi: “Dada, bu baş tutan iş deyil, yaxşı olmaz!” Mən ona cavab verirdim: “Sən nə danışırsan! Hər şey həll olunub qurtarıb, indi mən nə deyim!” Kuşum yalvarırdı: “Sən hamıya de ki, mən ölmüşəm, sonra da məni buradan bir ayrı yerə apar”. Mən ondan soruşurdum: “Bəs onun halı necə olacaq? O, bu saat cənnətdədir axı, fikirləşir ki, bu qədər həsrətini çəkdiyi iş sabah həyata keçəcəkdir; indi birdən mən ona sənin öldüyünü xəbər verim. Sabah da onun ölümünü sənə xəbər verim, elə həmin gün sənin öldüyünü eşidim. Sən nə fikirləşirsən, yaşımın bu vaxtında məni qadın və brəhmən qatili eləmək istəyirsən?”

Bundan sonra toy mərasimi üçün xoş bir gündə sədət toyu quruldu. Mən öz borcumu yerinə yetirdim, indi mən xilas olmuşam. Sonrasını isə özün bilərsən.

– Sən lazım bildiyin işi eləmişən. Bəs nə üçün bunu danışmışsan? – Xemonto soruşdu.

– Mən eşitdim ki, sənin kiçik bacının toyu qət olunub, odur ki öz-özümə fikirləşdim: bir brəhmən nəslə məhv oldu, ancaq bu lazım idi. İndi ikinci bir nəsil də məhv olur, ona görə mən bu bədbəxtliyin qabağını almalyam. Bu məqsədlə də məktub yazdım, Xemontonun Şudra¹ qızı almasını sübut edən dəlillərimi xəbər verdim.²

¹ Şudra – hind kasta sistemində ən aşağı kastanın mənsubu

² Müxtəlif kastalardan olan adamların evlənməsi, qədim kasta qanunlarını çox kobudcasına pozmaq hesab olunur.

Xemonto özünü zorla saxlayırdı:

– Əgər mən Kuşumu qovsam, o necə olacaq? Sən onu saxlayarsan?

– Mən eləməli olduğum işi görmüşəm. Qovulmuş arvadların qayğısına qalmaq mənim borcum deyil. Mən, Xemontobabu, bir stəkan buzlu hind qozu şirəsi gətirim, için.

Xemonto bu soyuq qonaqpərvərliyi gözləmədən çıxıb getdi.

IV

Beş gün keçdi. Zülmət bir gecə idi. Gölün sahilindəki liçu ağacı qaranlıqda tutqun ləkə kimi görünürdü. Quşlar susmuşdu. Yalnız cənub küləyi qaranlıqda istədiyi kimi dolaşırıdı.

Ulduzlar qaranlığı yararaq zənlə, diqqətlə baxır, nə isə bir sirri açmağa çalışırdı.

Yataq otağında işıq yanmırdı. Xemonto gecənin yarısı pəncərənin qabağında çarpayıda oturub qaranlığa baxırdı. Kuşum döşəmədə uzanıb ərinin ayaqlarını qucaqlamış və üzünü ona söykəmişdi. Vaxt, sanki, dayanmışdı. O, elə bil, hərəkətsiz okeandı. Sanki intəhasız gecə tablosunda gözə görünməyən rəssam belə bir əbədi mənzərə çəkmişdi: dörd tərəf ölümdür, ortada hakim oturmuşdur, onun ayaqlarının altında bir müqəssir qadın uzanmışdır.

Yenə ayaq səsləri, gecə ayaqqabısı şappıltısı eşidildi. Xorihor Mukkerci qapıya yaxınlaşdı:

– Çox vaxt keçdi, daha gözləyə bilmərəm. Arvadını evdən qov!

Onun səsini eşidib Kuşum bir anlığa Xemontonun ayağını daha da bərk-bərk qucaqladı. O, bu dünya ilə vidalaşırmış kimi hörmətlə ərinin ayağına toxundu, onları öpüb qalxdı.

Xemonto ayağa durdu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

- Mən arvadımı atmayacağam.
- Sən nə danışırısan, kasta qanununu pozacaqsan? – Xorihor nərildədi.
- Mən kasta-zad tanımıram!
- Onda sən də rədd ol!

DİRİDİR, YA ÖLÜ?

I

Raniqhat mülkədarı Şarodaşonkorun evində yaşayan dul Kadomininin qohum-əqrəbası yox idi. Hamısı bir-birinin ardınca ölmüşdü. Qayını Şarodaşonkorun balaca oğlu onun yeganə sevinci idi. Uşaq doğulandan sonra anası xeyli vaxt xəstə yatmışdı, odur ki uşağı Kadomini tərbiyə eləyirdi. Qadın başqasının uşağına qulluq edərkən onun uşağa məhəbbəti getdikcə artır, halbuki onun uşağı sevməkdən başqa heç bir şeyə ixtiyarı çatmır. Məhəbbət isə öz haqqını heç bir sənədlə sübut edə bilməz, bir də ki bu heç qadına lazım da deyil, onunku yalnız öz etibarsız qibləgahına ikiqat həvəslə qulluq etməkdir.

Bir dəfə srbəon ayında gecə Kadomini var-yox məhəbbət ehtiyatını uşağa sərf edib qəflətən öldü. Onun ürəyi birdən dayandı. Dünyada əvvəlki kimi hər şey öz qaydası ilə gedirdi, yalnız bu nəcib balaca sinədə zamanın saati həmişəlik dayanmışdı. İş polisə düşməsin deyə mülkədarın dörd brəhməni bu qərara gəldilər ki, dərhal meyiti yandırmaq lazımdır.

Yandırılıb basdırılan ölümlər qəbiristanlığı kənddən aralı idi. Gölün sahilində bir daxma tikilmişdi, daxmanın qabağında hündür banyan ağacı vardı; dörd tərəf göz işlədikcə tarla idi. Bir vaxt buradan çay axırdı. İndi o qurumuşdu, odur ki çay məcrasının bir hissəsində dəfn mərasimlərini keçirmək üçün göl qazmışdılar. Ətraf yerlərin camaatı bu gölə vaxtı ilə müqəddəs sayılan çayın bir hissəsi kimi pərəstiş edirdi.

Nökərlər meyiti daxmanın ortasına qoydular və oturub dəfn tonqalı üçün odun gətirilməsini gözləməyə başladılar.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Vaxt o qədər ağır keçirdi ki, onlardan ikisi – Nitay və Quruçoron dözə bilməyib odunun nə üçün ləngidiyini öyrənməyə getdilər, Bidhu ilə Bonmali isə ölünün keşiyini çəkməyə qaldılar.

Qaranlıq gecə idi. Başdan-başa ağır buludlarla örtülmüş göydə bircə dənə də ulduz görünmürdü. Keşikçilərdən birində kibrit və şam vardı, ancaq kibrit o qədər nəm çəkmişdi ki, nə qədər çalışdı, yandıra bilmədi, yanlarındakı fənər isə sönmüşdü.

Keyli sükutdan sonra onlardan biri dedi:

– Tütünümüz, çubuğumuz olsaydı, nə yaxşı olardı!

Bonmali ona cavab verdi:

– Tez qaçıb hər şey gətirə bilərəm.

Bidhu Bonmalinin fikrini başa düşüb həyəcanla dedi:

– Demək, mən burada tək qalmalıyam?!

Söhbət yenə kəsildi. Dəqiqələr saat qədər uzun çəkirdi. Burada qalanlar odun dalınca gedənlərə ürəklərində lənət yağdırırdılar. Onlar hətta şübhələnmişdilər ki, odun dalınca gedənlər indi bir yerdə oturub tütün çəkirlər.

Ətraf tamam sakitlik idi, sakitliyi yalnız ara vermədən quruldayan qurbağaların səsi və cırcıramaların cırlıtısı pozurdu. Birdən brəhmənlərə elə gəldi ki, xərəkədkə ölü tərpendi, qadın, sanki, bir böyrü üstündən o biri böyrü üstə çevrildi. Bidhu və Bonmali əsə-əsə pıçıldamağa başladılar: “Ram! Ram!”¹. Gözlənilmədən daxmada kim isə dərindən köksünü ötürdü. Nökərlər bir göz qırpımında daxmadan çıxıb yel kimi kəndə tərəf qaçdılar.

Üç milə kimi qaçandan sonra gördülər ki, yoldaşları qayıdıb gəlir. Onlar, doğrudan da, tütün çəkməyə gediblərmiş, ona görə də heç bir şey öyrənməmişdilər, ancaq xəbər verdilər ki, ağac kəsilib, odun tezliklə gəlib çıxacaq. Bidhu və Bonmali daxmada baş verən əhvalatı danışdılar. Nitayla Quruçoron bu sözə inanmadılar və onları qorxaqlıqlarına

¹ Ram! Ram! – heyrət, qorxu, yaxud kədər ifadə edən nida

görə danlamağa başladılar. Dördü də daxmaya qayıtdı. Onlar xərəyi boş gördükdə çox təəccüb qaldılar. Brəhmənlər mat-mat bir-birinin üzünə baxırdılar. Ola bilsin ki, meyiti çaqqallar sürüyüb aparmışdı, lakin ətrafda bircə əlcə də pal-tar qırığı yox idi. Nökərlər daxmadan çıxdılar, onlar bir az aralıda pəlçığın üstündə balaca qadın ayağı izləri gördülər, iz təzə idi.

Şarodaşonkor axmaq adam deyildi və əgər bütün həqiqəti ona danışsaydılar, yəqin ki, buna çox çətin inanacaqdı. Çox götür-qoydan sonra belə qərara gəldilər: deyəcəklər ki, dəfn mərasimini qurtarıblar.

Səhər tezdən odun gətirən adamlar gəlib çıxanda onlara dedilər ki, daxmadan bir az odun tapıb meyiti yandırılıblar. Bu sözlərin doğruluğuna heç kim şübhə eləmədi, çünki mərhumun meyiti daxmada yox idi, bir də bu elə bir qiymətli şey deyildi ki, tamah salıb onu oğurlayan ola.

II

Hamiya məlumdur ki, insanın bədəninə hətta həyat əlamətləri görünmədikdə belə, can olur. Eləcə də Kadomini ölməmişdi, yalnız ölmüş kimi görünürdü.

Qadın özünə gələndə dörd tərəf zülmət qaranlıq idi. Ona elə gəldi ki, öz yatağında uzanmışdır.

– Bacı, – o çağırırdı.

Hay verən olmadı. Qorxuya düşmüş Kadomini, nəhayət, başa düşdü ki, meyit xərəyində uzanmışdır. O, sinəsindən tutan qəfil ağrını və sıxıntını xatırladı. Bu vaxt onun böyük baldızı küncdə oturub uşağa süd qızdırırdı. Kadomini daha ayaq üstə dayana bilməyib yatağa sərildi.

O, huşunu itirə-itirə, səsi qırıla-qırıla dedi:

– Bacı, uşağı bura gətir, ölürəm.

Sonra birdən hər şey qaraldı, sanki, üstünə mürəkkəb tökdülər. Kadomininin dumanlanmış beynində bir an içəri-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

sində dünya kitabının bütün hərfləri bir-birinə qarışdı. Onun yadında deyildi ki, uşaq onu axırıncı dəfə səslədi ya yox, yadında deyildi ki, yaxşı bələd olduğu dünyadan nəhayət-siz, bələd olmadığı ölüm yoluna düşərkən uşaqdan bu vida bəxşişini ala bildi, ya yox.

Əvvəlcə qadına elə gəlirdi ki, bu kimsəsiz, zülmət qaranlıq yer Yamin iqamətgahıdır; orada heç bir şey görünmür, heç bir şey eşitmək olmur, orada heç bir iş yoxdur, orada adam gərək ayıq qalsın. Lakin birdən açıq qapıdan içəri soyuq, rütubətli külək doldu, qurbağaların qurultusu eşidildi, bu zaman Kadomini lap uşaqlıq vaxtlarından müsibətlərlə dolu qısa həyatını xatırladı və dünya ilə möhkəm bağlı olduğunu hiss etdi. Birdən ildırım çaxıb, gölü, banyan ağacını, geniş tarlanı və aralıdakı uzun tutqun ağac cərgələrini işıqlandırdı. Qadın xatırladı ki, bəzən aydınlıq gecələrdə bu göldə çimər-kən, dəfn tonqalına atılmış meyitləri görüb bərk qorxardı.

Əvvəlcə fikirləşdi ki, evlərinə qayıtsın; ancaq sonra Kadomini ürəyində dedi:

“Axı mən ölmüşəm! Məni evdə necə qarşılayacaqlar? Mən onların evinə bədbəxtlik gətirə bilərəm. Mən dirilər səltənətindən qovulmuşam, mən indi yalnız xəyalam! Əgər belə deyilsə, bəs onda necə olub ki, gecənin bu vaxtı mən Şarodaşonkorun evinin çox möhkəm qorunan qadınlar yaşayan hissəsindən bu uzaq qəbiristanlığa düşmüşəm? Ancaq dəfn mərasimi qurtarmamışdır, bəs məni yandırılmalı olan adamlar hara gediblər?” O xatırladı ki, ölüm anında Şarodaşonkorun evi işıqlandırılmışdı; sonra özünü uzaq qəbiristanlıqda tək-tənha, tərkdilmiş gördü, bu zaman başa düşdü ki, daha cəmiyyətin üzvlüyündən çıxmışdır. O, indi yalnız dəhşətli vahimədir, qorxulu kölgədir, kabusdur!

Kadomini bunu fikirləşən kimi, sanki, dünya qanunlarının buxovları qırılıb töküldü, o, canına tükənməz qüvvə gəldiyini duydu, özünü çox azad hiss etdi. İndi o, nə istəsəydi, eləyə bilərdi, hara istəsəydi, gedə bilərdi. Kadomini

bu yeni fikirdən aqlını, az qala, tamam itirmiş halda tez daxmadan çıxdı, özünü qəbiristanlıqda gördü. Onun qəlbində həyadan, yaxud qorxudan əsər belə yox idi.

Ancaq bir qədər gedəndən sonra o, ayaqlarında və bütün bədənində yorğunluq hiss etdi. Hər tərəf göz işlədikcə ucsuz-bucaqsız düzənlik idi, arabir çəltik zəmiləri görünürdü. Bəzən Kadomini görürdü ki, dizinə qədər suya girmişdir, elə ki hava işıqlaşmağa və evlərin qabağındakı ağaclardakı quşlar oxumağa başladı, cavan qadını vahimə götürdü. O, indi özü ilə dünya və canlı insanlar arasında necə əlaqə yaranacağını təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Kadomini nə qədər ki qəbiristanlıqda gecənin zülməti içindəydi, özünü sərbəst və öz yerində hiss edirdi. Ancaq gündüz evləri və adamları görəndə canına vahimə düşdü. İnsanlar kabuslardan qorxurlar, kabuslar isə insanlardan qorxurlar, çünki ölüm çayı onları bir-birindən ayırmışdır.

III

Kadomininin üst-başı çirk içində idi, qatma-qarışıq fikirlər onu ağıldan eləmişdi, indi o, dəliyə oxşayırdı. Adamlar onu görsəydilər qorxardılar, uşaqlar ya daşa basar, ya da qaçıb gizlənərdilər. Xoşbəxtlikdən, onu bu görkəmdə görən birinci adam tənha yolçu oldu.

O, qadına yaxınlaşıb dedi:

– Xanım, görkəmindən mötəbər qadına oxşayırsan, belə vəziyyətdə tək hara gedirsən?

Kadomini cavab vermək iqtidarında olmadığından dayanıb dinməzəcə ona baxırdı. O, sağ olmasına, mötəbər qadına oxşadığına hələ də inana bilmirdi; inana bilmirdi ki, onunla danışa bilərlər.

Yad adam bir də dedi:

– Gedək! Mən səni evinizə apararam. De görüm, harada yaşayırsan?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Kadomini fikrə getdi. O, qaynının evinə qayıtmağı ağılna gətirmirdi; atası evi isə yox idi. Birdən onun yadına uşaq-lıq rəfiqəsi Coqomaya düşdü. Onlar Coqomaya ərə gedən-dən bəri görüşməmişdilər, ancaq arabir məktublaşmışdılar. Bəzən onlar bir-birindən küsürdülər; tamamilə aydındır ki, Kadomini Coqomayanı çox istəmədiyini sübut etməyə çalışır, Coqomaya isə Kadomininin onu, o Kadominini istəyən qədər istəmədiyindən şikayətlənirdi. Ancaq ikisi də əmin-dilər ki, əgər yenidən görüşsələr, daha dalaşmazlar.

Kadomini dedi:

– Mən Nişindapura, cənab Patiçoronun evinə gedirəm.

Yolçu Kəlküttəyə gədirdi. Nişindapur yaxın olmasa da, yolunun üstündə idi. O özü aparıb Kadominini rəfiqəsinin evinə ötürdü. Əvvəlcə Kadomini ilə Coqomaya bir-birini tanımadılar.

– İlahi, xoşbəxtliyə bax! – nəhayət, Coqomaya həyəcanla qışqırdı. – Səni bir də görəcəyimi heç ağılna gətirməzdim! Necə olub ki, sən buralara gəlib çıxmısan? Əzizim, nə əcəb qaynın səni evdən buraxıb?

Kadomini dinmirdi.

Nəhayət, o dedi:

– Qaynımı məndən heç soruşma. Mənə evinin bir kün-cündə sığınacaq ver, qoy sənə qulluqçuluq edim, nə iş buyursan, hamısını edərəm!

– Sən nə danışırısan? – Coqomaya təəccüblə qışqırdı. – Sən mənə qulluqçuluq edəcəksən? Sən ki mənim ən yaxın rəfiqəmsən!

Bu vaxt Patiçoron otağa girdi. Kadomini bir qədər onun üzünə baxdı, sonra ağır-ağır otaqdan çıxdı. O, sarisinin ucunu başına atmadı, ehtiram, yaxud itaətkarlıq göstərmədi. Coqomaya bu hərəkətin ərinin xoşuna gəlməyəcəyindən qorxub, əhvalatı ona müfəssəl başa saldı. Patiçoron həmişə arvadına güzəştə gedərdi, ancaq bu dəfə heç bir şey eşitmək istəmədən çıxıb getdi; bu, arvadının ovqatını təlx elədi.

Kadomini rəfiqəsinin evində yaşayırdı, ancaq aralarında daha əvvəlki etibar qalmamışdı. Onları ölüm bir-birindən ayırmışdı.

Cavan qadın başqaları ilə açıq danışa bilmirdi, çünki hələlik öz varlığı özünə müəmma kimi görünürdü. Kadomoni Coqomayaya baxır və fikirləşirdi ki, onun əri, evi var, özü də ondan uzaqda, işıqlı dünyada yaşayır; rəfiqəsi sevilir, yer üzünün canlı insanlarına məxsus vəzifələrdən istifadə edir, mən isə əbədiyyət aləmindəyəm.

Coqomaya da, doğrudur, səbəbini bilməsə də, nədənsə özünü narahat hiss edirdi. Qadınlar əsrarəngizliyi xoşlamırlar, çünki əsrarəngizlik xırda ailə əndişələrinə yox, poeziyaya, qəhrəmanlığa, alimliyə gətirib çıxara bilər. Odur ki qadın bir şeyi başa düşmədikdə ya ondan uzaq olmağa, ya da onu aydınlaşdırmağa çalışır, aydınlaşdırmaq mümkün olmadıqda isə onun acığı tutur. Kadomini nə qədər dalğın görünürdüsə, Coqomaya rəfiqəsinin dərđini bilmədiyindən bir o qədər acıqlanırdı, Kadomini isə öz-özündən qorxurdu, ancaq özündən yaxa qurtara bilmirdi. Adam xəyaldan qorxan zaman hətta yan-yörəsinə baxmaqdan da çəkinir: hara baxırsa, onu qara basır. Ancaq Kadomini daha çox özündən qorxurdu, çünki onun ətrafındakı şeylərin heç bir qorxusu yox idi. O, gecələr öz otağında təkəcə uzananda qorxusundan zarıyırdı. Axşamlar lampanın işığında öz kölgəsini görəndə qadın elə diksinirdi ki, bütün bədəni titrəyirdi. Onun qorxusu evdəki başqa adamlara da keçmişdi. Qulluqçuların və Coqomayanın özünün də gözüne hər yerdə kabuslar görünməyə başlamışdı.

Bir dəfə gecəyarısı Kadomini ağlaya-ağlaya Coqomayanın otağının qapısına qaçdı.

– Bacı, bacı, yalvarıram, məni tək qoyma! – yazıq qadın qışqırdı.

Coqomaya qorxdu, eyni zamanda da acıqlandı. O, Kadomini elə həmin dəqiqə evdən qovmaq istədi. Ürəyiyumşaq Patiçoron qonağı çox böyük çətinliklə sakitləşdirib, qonşu

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

otaqda yatırdı. Ertəsi gün gözlənilmədən arvadı Patiçoronu öz otağına çağırtdırdı.

– Qulaq as, sən nə cür adamsan, – Coqomaya qəflətən onun üstünə düşdü. – Qadın qaynının evini qoyub, köçüb sənın evinə. Az qala, bir ay keçir, amma sən hələ indiyə kimi ağzını açıb ona bircə kəlmə də deməmişən ki, daha belə olmaz! Mən sənın etiraz etdiyini qətiyyən eşitməmişəm. Bir məni başa sal görüm, bu nə işdir? Siz kişilər hamınız beləsiniz!

Arvadlar həmişə kişiləri onda təqsirləndirirlər ki, onlar qadınlara özlərinin xəbərləri olmadan meyil edirlər. Patiçoron arvadına and içə bilərdi ki, onun yazıq, lakin gözəl Kadominiyə münasibətində heç elə bir şey yoxdur, ancaq o, bunu öz hərəkəti ilə sübut edə bilmədi. O, belə hesab edirdi ki, bu dul qadına qaynının evində nahaq yerə çox əziyyət verirlərmiş, ona görə də Kadomini daha tab gətirə bilməyib qaçmış və onun evinə pənah gətirməli olmuşdu. O, atasız-anasız, avam qadını başlı-başına necə buraxaydı? Patiçoron bunu deyib söhbəti dəyişdirmək istədi, o, Kadominini xoşagəlməz sorğu-suala tutmaq, ona iztirab vermək istəmirdi.

Belə olduqda Coqomaya ərinə başqa yollarla təsir etməyə başladı. Nəhayət, kişi başa düşdü ki, ailədə əmin-amanlıq yaratmaq üçün əhvalatı Kadomininin qaynına xəbər verməlidir. O fikirləşdi ki, məktub yazmağın xeyri olmayacaq, odur ki Raniqhata özü getsə, yaxşıdır. Əri gedəndən sonra Coqomaya Kadominiyə dedi:

– Əzizim, sən daha bizim evdə qala bilməzsən. Adamlar nə deyər?

Kadomini qəmli-qəmli rəfiqəsinə baxıb dedi:

– Adamlarla mənim nə işim var?!

Bu cavabı eşidəndə Coqomaya təəccüb etdi.

– Əgər sənın adamlarla işin yoxdursa, onda bizim var!

– o qəzəbləndi. – Yad qadını bu qədər uzun müddət evimizdə nə üçün saxlamağımızı camaata necə izah edək?

– Hanı mənim evim?

Coqomaya öz-özünə fikirləşdi. “Bu da sözdür, bu bəd-bəxt qadın nə danışır?”

– Mən sizdən ötrü nəyəm? – Kadomini ağır-ağır sözüne davam etdi, – məgər mən bu dünyadayam? Siz gülürsünüz, ağlayırsınız, sevirsiniz, hər kəs öz işini görür, mən isə tamaşa edirəm. Siz insansınız, mən isə yalnız kölgəyəm. Bilmirəm, Allah məni niyə bu dünyada saxlayıb? Siz qorxursunuz ki, mən həyatınızı, sevincinizi poza bilərəm, sizə bədbəxtlik gətirərəm? Məni sizinlə bağlayan nədir? Bir halda ki, Allah mənə heç harada yer verməyib, mən sizdən üzümlüşüb gedərəm!

Bu zaman onun baxışları elə əcaib, danışığı elə qəribə idi ki, Coqomaya, deyəsən, nə isə bir şey duydu, ancaq əsl həqiqəti o, axıra kimi, əlbəttə, başa düşmədi. O, Kadominini daha sorğu-suala tutmağa ürək eləməyib dərin fikir içində getdi.

IV

Patiçoron Raniqhatdan qayıdanda axşam saat ona az qalmışdı. Yağış suyu hər tərəfi basmışdı. Adama elə gəlirdi ki, nə səhər açılacaq, nə də yağış ara verəcəkdir.

– Nə oldu? – Coqomaya soruşdu.

– Söhbət uzundur, bir az səbir elə.

Patiçoron paltarını dəyişdi, şam elədi, sonra çarpayıya uzanıb papiros yandırdı. O, əndişəli adama oxşayırdı.

Coqomaya bir müddət marağını boğdu, ancaq sonra ərinə yaxınlaşıb soruşdu:

– De görüm, nə xəbər gətirmisən?

– Sən yanılmısan, – Patiçoron cavab verdi.

Coqomaya bu sözləri eşidən kimi qəzəbləndiyini hiss etdi. Qadınlar heç bir zaman yanılmazlar, yanılısalar da, ağıllı kişi gərək onların səhvlərini görməsin və səhvi öz boynuna götürsün.

– Axı, de görək, nə öyrənmisən? – arvad acıqlı-acıqlı soruşdu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Sənin sığınaçaq verdiyin qadın Kadomini deyil!

Bu sözlər adamı o saat dəli eləyə bilər, xüsusilə o vaxt ki bunu ərin ağzından eşidəsən!

– Mən öz rəfiqəmi tanımıram? – Coqomaya qışqırdı.
– Yoxsa bunu səndən soruşmaq lazımdır? Sənin ağlın haradadır?

Patiçoron gördü ki, bu barədə mübahisə eləməyə dəyməz, çünki o, haqlı olduğunu sübuta yetirəcəkdir. Heç şübhə yox idi ki, Coqomayanın rəfiqəsi Kadomini ölmüşdü!

– Yəqin, dolaşmaq salmışsan! – Coqomaya onun üstünə çəmkirdi. – Ya oraya getməmişən, ya da deyilənləri başa düşməmişən! Sənə kim demişdi ki, oraya gedəsən? Gərək məktub göndərəydin.

Arvadının ona inanmaması Patiçorona toxunurdu, o, sübutlar gətirməyə başladı, ancaq bundan heç bir şey çıxmadı. Az qala, bütün gecəni mübahisə elədilər. Onların ikisi də yalnız bir fikirlə razılaşırdılar ki, Kadominini dərhal evdən qovmaq lazımdır. Patiçoron ona görə bu qənaətə gəlmişdi ki, qonağın özünü arvadının rəfiqəsi kimi qələmə verib onu aldatdığına əmin idi, Coqomaya isə onu yüngüləqlə qadın hesab edirdi. Bu qızgın mübahisədə onların heç biri güzəştə getmək istəmirdi. Ər-arvad getdikcə daha ucadan mübahisə edirdilər, onlar Kadomininin qonşu otaqda yatdığına tamam unutmışdular.

Ər deyirdi:

– Bizə bədbəxtlik üz verəcək! Axı mən hər şeyi öz qulaqlarımla eşitmişəm!

Arvad cavab verirdi:

– İşin nə yerdə olduğunu çox yaxşı bilə-bilə niyə mən sənin dediklərinə inanmalıyam?

Nəhayət, Coqomaya soruşdu:

– Yaxşı, de görüm, Kadomini nə vaxt ölüb? – O ümid edirdi ki, rəfiqəsinin ölüm tarixi ilə Kadomininin son məktubunun tarixi uyğun gəlməyəcəkdir və bu zaman o, Patiçorona

səhv elədiyini sübut edə biləcəkdir. Kişi Kadomininin nə vaxt öldüyünü dedi, ərlə arvad hesablayıb gördülər ki, Coqomayanın rəfiqəsi düz onlara gələn gündən bir az qabaq ölmüşdü. Bunu başa düşəndə qorxudan Coqomayanın ürəyinə titrətmə düşdü, deyəsən, elə Patiçoron da qorxmışdu. Elə bu an qapı taybatay açıldı və soyuq külək lampanı söndürdü. Otağı qaranlıq bürüdü. Kadomini içəri girdi. Gecə saat birə az qalmışdı, bayırda aramsız yağış yağdı.

Qadın dedi:

– Coqomaya, mən sənə Kadomininəm, ancaq mən diri deyiləm. Mən ölmüşəm.

Dəhşətdən Coqomaya qışqırdı, əri isə ağzını açıb birçə kəlmə də deyə bilmədi.

– Axı ölməkdən başqa məgər mənə bir pisliyim dəyib? – qadın sözünə davam etdi. – Mənə dirilər arasında yer yoxdur, heç ölümlər arasında da yerim yoxdur! İlahi! İndi mən haraya gedim? – O, yuxuya getmiş xalığı oyatmaq istəyirmiş kimi ümitsizliklə bir də dedi:

– İndi mən haraya gedim? – Sonra qadın huşunu itirmiş rəfiqəsini elə o vəziyyətdə qoyub tələsik evdən çıxdı.

V

Kadomininin Raniqhata necə gəlib çıxdığını demək çox çətindir! Əvvəlcə o, heç kəsin gözüne görünmədi. Qadın bütün günü ac-susuz yarıuçuq məbəddə qaldı.

Yağış gücləndi, hava qaraldı, tufan olacağından qorxuya düşmüş adamlar evlərinə tələsirdilər, bu zaman Kadomini yola çıxdı. Qaynının qapısına yaxınlaşanda onun ürəyi quş ürəyi kimi çırpınırdı. Qadın örpəyini başına salıb evə girdi. Qapıçı onu qulluqçu bilib qabağını kəsmədi.

Bərk yağış yağdı, şiddətli külək əsirdi. Ev sahibəsi, Şarodaşonkorun arvadı, dul bacısı ilə kart oynayırdı. Qulluqçu mətbəxdə idi, qızdırıb-titrətmədən üzülmüş xəstə uşaq isə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yataq otağında çarpayının üstündə uzanmışdı. Kadomini heç kimin gözüne görünmədən yataq otağına girdi. Mən qadını bura gəlməyə nəyin məcbur etdiyini deyə bilmərəm, bunu heç o özü də bilmirdi, o yalnız uşağı bir də görmək istəyirdi. Kadomini hara gedəcəyini, sonra nə iş görəcəyini fikirləşmirdi. O, lampanın işığında uşağın arıq, qızdırmadan od tutub yanan balaca əllərini yumub yatdığını gördü. Kədərdən qadının ürəyi bərk ağrıdı. Kaş o, uşağı qucağına alıb bağına basa biləydi! “Mənsiz ona kim qulluq eləyir? – Kadomini fikirləşdi. – Anasının əylənməkdən, laqqrıtı vurmaqdan və kart oynamaqdan başqa ayrı işlə arası yoxdur. Nə qədər uşaq mənim ixtiyarımda idi, anası tamam azad idi, uşağın tərbiyəsi üçün qətiyyənlə zəhmət çəkirdi. İndi kim uşağın qayğısına o cür qalacaq?”

Bu zaman uşaq o biri böyrü üstə çevrildi və yuxulu-yuxulu qışqırdı:

– Bibi, mənə su ver!

O, hələ bibisini yaddan çıxarmamışdı! Kadomini tez kuzədən bir az su tökdü, uşağı qucağına aldı və suyu ona içirdi. Uşaq yuxulu olduğundan çoxdan tanıdığı adamın verdiyi suyu içdi, burada heç bir təəccüblü iş yox idi. Ancaq Kadomini özünü saxlaya bilməyib uşağı öpməyə, sonra onu yırğalamağa başladı, bu zaman uşaq ayıldı və arvadı qucaqlayıb soruşdu:

– Bibi, sən ölmüsən?

– Bəli, gözümün işığı!

– İndi yenidən mənim yanıma qayıtmısan? Bir də ölmə!

Qadın cavab verməyə macal tapmamış səs-küy eşidildi, qulluqçulardan biri əlində bir boşqab saqo otağa girmişdi, o, Kadominini görüb, boşqabı əlindən saldı və qışqıraraq yerə sərildi. Ev sahibəsi səs-küyü eşidib kartı bir yana tulladı və tez otağa yüyürdü, o, tamam mat qalmışdı, nə tərپənməyə, nə də danışmağa təqəti vardı. Uşaq bunu görəndə dəhşətə gəldi, o, ağlaya-ağlaya qışqırdı:

– Çıx get, bibi, çıx get!

Kadomini bu zaman bu qədər vaxt keçəndən sonra başa düşdü ki, ölməmişdir. Otaq, əşyalar, balaca qaynı oğlu, onun uşağa məhəbbəti – o, bütün bu şeylərin hamısı ilə bağlı olduğunu hiss edirdi. Onunla bu tanış adam arasında heç bir maneə durmamışdı. Rəfiqəsinin evində Kadominiyə elə gəlirdi ki, o, doğrudan ölmüşdür.

Bədbəxt qadın həyəcanlanmış halda soruşdu:

– Bacı, niyə məndən qorxursan? Bir bax, axı mən elə necə vardım, yenə eləyəm!

Onun səsini eşidəndə xanımın ürəyi getdi.

Şarodaşonkor əhvalatı bacısından eşidib otağa girdi. O, yalvarırcasına əlini döşünə qoyub Kadominiyə dedi:

– Ay kiçik gəlin, heç sənə yaraşan işdirmi? Şotış mənim bircə balamdır, sən onu niyə incidirsən? Biz ki sənə özgə deyilik?! Sən bizi tərək edib gedən vaxtdan bəri uşaq gündən-günə əriyir; xəstəlik canından çıxmır. Gecə-gündüz elə hey “Bibi, bibi!” deyib qışqırır. Axı sən bu dünya ilə üzülüşmüşsən, gəl bu yalançı əsarətdən də əl çək, biz isə sənə rəhmət oxuyarıq.

Kadomini özünü saxlaya bilməyib ucadan qışqırdı:

– Axı mən ölməmişəm, ölməmişəm! Mən sizə necə sübut edirəm ki, ölməmişəm? Görürsünüz, mən diriyəm! – Bunu deyib qadın yerdən saxsı qabı götürdü və onu alnına çırpdı. Alnı qanadı.

– Görürsünüz, mən diriyəm! – o təkrar etdi.

Şarodaşonkor donub-qalmışdı, uşaq qorxusundan qışqırırdı, xanımla qulluqçu isə bayılmış halda yerə sərilməmişdilər.

Kadomini: “Mən ölməmişəm, mən ölməmişəm!” – qışqıra-qışqıra tələsik otaqdan çıxdı, pilləkənlərlə evin qabağında hovuza tərəf qaçdı və özünü suya atdı. Şarodaşonkor suyun şappılısını eşitdi.

Bütün gecə və ertəsi gün yağış kəsmədi. Kadomini öz ölümü ilə diri olduğunu sübut etdi.

XAM XƏYAL

Adenat və Boydenat Çokrobortilər əmiuşağı idilər. Boydenatın vəziyyəti çox ağır idi. Məsələ burasındadır ki, Boydenatın atası öz işlərini aparmağı bacarmırdı, ona görə də tamamilə böyük qardaşı Şibonatdan asılı vəziyyətə düşmüşdü. Onu da demək lazımdır ki, Şibonat Boydenatı çox istəyirdi, bununla belə, onun bütün əmlakını qanunsuz olaraq mənimsəməkdən utanmamışdı. Boydenata yalnız bir az qiymətli kağızlar qalmışdı, onun gümanı yalnız buna gəlirdi.

Şibonat çox seçəndən sonra, nəhayət, öz oğlunu, Adenatı varlı kişinin qızı ilə evləndirdi, bununla da, var-dövlətini daha da artırdı. Mohemçondro isə yazdığı gəldiyindən oğluna yeddi qızı olan bir yoxsul brəhmənin böyük qızını aldı, özü də bir paysa da cehiz istəmədi. O elə qızların yeddisini də öz evinə gətirərdi, ancaq bunu eləyə bilməzdi, çünki bircə oğlu vardı, həm də brəhmən bunu tələb etmirdi.

Atası öləndən sonra Boydenat qiymətli kağızları miras alıb, sakit və qayğısız həyat sürməyə başladı. O, işləmək haqqında heç fikirləşmirdi də. Hamı işləyəndə o, ağac budaqlarından çox böyük səylə əlağacı yonurdu. Qonşuların uşaqları və yeniyetmələr onun yanına bu əlağaçlarını almağa gəlirdilər. Boydenat əlağaçlarını çox məmnuniyyətlə onlara bağışlardı. Bundan başqa, Boydenat tilov, kağız çərpələng, çərpələng ipi sarımaq üçün ağac qarqaralar düzəltməkdə mahir idi, o, bu işə olduqca çox vaxt sərf edir, öz sənət əsərini xüsusi diqqətlə düzəldirdi. Zəriflik, böyük mükəmməllik tələb edən şeylər üzərində işləyəndə onun sevincinin həddi-hüdudu

olmurdu. Belə işlər onun vaxtının çoxunu alır, lakin ailəyə gəlir vermirdi, göstərilən səyə dəymirdi.

Az qala, hər səhər, duman hələ yaxınlıqdakı Durqa məbədinin ətrafından çəkilməmiş, Boydenatı əlində budaq, ağac parçası və bıçaq görmək olardı. O, hava qaralana kimi evinin qapısında tənha oturub sevimli işi ilə məşğul olardı.

Durqanın iradəsi ilə düşmənlərin acığına Boydenatın iki oğlu və bir qızı oldu. Buna baxmayaraq, onun arvadı Mokhodanın narazılığı günbəgün artırdı. Adenatın evində hər şey vardı, Boydenatın evində isə kasıbçılıq idi. Adenat arvadı Bindebaşının qiymətli bəzək-düzəyi, Benares sarisi vardı, özü də təşəxxüslü idi; ancaq Mokhoda bunların heç birini ömründə görməmişdi. Daha dünyada bu cür uyğunsuzluqdan pis nə ola bilər? Özləri də qohum sayılırlar! Yaman təkəbbürlü adamlardır! Hamısı da Adenat əmioğlunun əmlakını mənimsəyəndən sonra olub! Mokhodanın qəlbi qayınatasına və ərinə qarşı qəzəb və nifrətlə dolu idi. Öz evində heç bir şey onun xoşuna gəlmirdi. Hər şey ona naqolay və dadsız gəlirdi. Çarpayını deyirsiniz – onun üstündə heç ölü də yatmaz! Heç kim belə kasıb dolanmır! Yurdsuz-yuvasız yarasa nədir, heç o da onların divarları sökülüb-dağılmış evlərində qalmaz, əgər tərki-dünya brəhmən onların ailəsinə nəzər salsaydı, mütləq gözləri yaşla dolardı. Qorxaq kişilər şişirtmələrə etiraz etməkdə çətinlik çəkirlər, odur ki Boydenat dinməzəcə evinin qapısında əyləşib ikiqat diqqətlə əlağacı düzəldirdi.

Lakin and içib susmaqla xatadan yaxa qurtarmaq olmaz. Bir dəfə arvad ərini çox xoşladığı işdən ayıraraq öz otağına çağırırdı. O, Boydenatın üzünə baxmadan sakitcə dedi:

– Tapşır, daha süd gətirməsinlər!

Boydenat bir qədər susub soruşdu:

– Süd olmasa, bəs uşaqlar nə yeyərlər?

– Düyü horrası, – Mokhoda cavab verdi.

Bir neçə gündən sonra arvad yenidən ərini yanına çağırırdı:

– Mən nə eləmək lazım olduğunu bilmirəm, ancaq sən çıxış yolu tapmalısan!

Kişi yorğun-yorğun soruşdu:

– Nə eləyim?

– Get yarmarkaya, bir aylıq ərzaq al.

Arvad bunu deyib alınması şeylərin siyahısını ona verdi: bu şeylər bir racinin gen-bol ehsan verməsinə də bəs idi. Belə olduqda Boydenat cəsərlə, ona xas olmayan bir tərz-də etiraz etdi:

– Buna nə ehtiyac var?

Arvad dedi:

– Onda qoy uşaqlar acından qırılsınlar, mən də ölərəm, sən isə qal, kefin istəyən kimi dolan.

Məsələ Boydenata aydın oldu: avara-avara vaxt keçirməkdən əl çəkib, ciddi bir işlə məşğul olmaq lazım idi. Ancaq onun qulluq eləməkdən də, ticarətdən də eyni dərəcədə zəhləsi gedirdi, o, Kuberanın¹ xəzinəsinə yeni bir yol açmaq istəyirdi. Bir dəfə yatmamışdan qabaq o, Allaha yalvardı:

– Ey anamız Durqa! Sən mənə kömək et, elə bir dərman tapım ki, o, ağır xəstələrə də şəfa versin! Mən bu barədə qəzətdə elan çap etdirərəm və varlanaram...

Boydenat elə həmin gecə yuxusunda gördü ki, arvadı ondan çox narazıdır, özü də and içir ki, əri ölən kimi başqasına ərə gedəcəkdir. Boydenat etiraz edir, onu bəhanə gətirirdi ki, pulu olmadığına görə toy üçün lazım olan bəzək şeylərini düzəltmək çətinidir. Mokhoda isə deyirdi ki, dul arvada bəzək-düzək şeyi lazım deyil. Boydenat hiss edirdi ki, fikirləşib ona tutarlı cavab vermək olar, ancaq nə demək lazım olduğu ağlına gəlmirdi... Bu an yuxudan ayılıb gördü ki, hava tamam işıqlaşmış... Dərhal o, ağır yuxunu, arvadının hədəsini xatırladı və yazıq kişi bir qədər kədərləndi.

¹ *Kubera* – hind əsatinə var-dövlət allahı

Ertəsi gün Boydenat səhər ibadətindən sonra, həmişəki kimi, tək-tənha evin qabağında oturub kağızdan çərpələng düzəldirdi. Heç gözlənilmədən bir sanniasi qapıya yaxınlaşıb ucadan salam verdi. Elə həmin an, sanki, ildırım Boydenatın beynini işıqlandırdı və o, xoş gələcəyini – varlandığını gördü.

O, hörmətlə və sevinə-sevinə sanniasiyə salam verdi, ona ehtiram göstərdi. Qonağı əməlli-başlı sorğu-suala tutub öyrəndi ki, o, qızıl hazırlamağın sirrini bilir və bunu Boydenata da öyrədə bilər. Bu xəbəri eşidəndə Mokhodanın sevinci yerə-göyə sığmadı... O vaxtdan bəri, sarılıq xəstəliyinə tutulmuş adamlar hər şeyi sarı gördükləri kimi, Mokhoda da dünyanı başdan-başa qızılla dolmuş təsəvvür etməyə başlamışdı. Onun təsəvvüründə evdəki şeylərin hamısı, çarpayından tutmuş divarlara kimi hər şey qızıla çevrilmişdi, o, fikrən Bindebaşinini öz evinə dəvət edirdi.

Bu vaxt sanniasi hər gün bir yarım ser¹ pudinq yeyir, gündə iki ser süd içir, bundan başqa da, ev sahibinin qiymətli kağızlarını bir-bir çəkirdi. Əlağacı, kağız çərpələng və qarqara həvəskarları Boydenatın qapısını nahaq döyürdülər. Hətta uşaqlar da başlı-başına buraxılmışdı: vaxtlı-vaxtında yemirdilər, ürək parçalayan ağlaşmaları ərsə qalxırdı. Ancaq ata-anaları onlara qətiyyənlə fikir vermirdilər. Onlar qaşqabaqlı, gərgin vəziyyətdə dinməz-söyləməz oturub, gözlərini kömürə zilləmişdilər. Ər-arvad həris-həris, gözlərini çəkmədən alovun oynayan dillərinə baxır, boş yerə qızılın hazır olmasını gözləyirdilər. Alov isə gah gurlaşır, gah da qürub günəşi kimi qızarırdı.

Bir dəfə qiymətli kağızların çox hissəsi oda qurban verildəndən sonra sanniasi dedi:

– Sabah xalis qızıl alacaqsınız!

Həmin gecə ər-arvad səhərə kimi yata bilmədilər. Onlar xəyallarında qızıldan saray tikirdilər. Bəzən fikirləri düz gəlmirdi, mübahisə edirdilər, ancaq hədsiz sevincləri müba-

¹ Ser – çəki vahididir, təxminən, 900 qrama bərabərdir.

hisənin çox uzanmasına imkan vermirdi. Onlar tərəddüd etmədən bir-birinə güzəştə gədirdilər. Həmin gecə onların arasında bir ər-arvad kimi tam razılıq hökm sürdü.

Ertəsi gün sanniasi yoxa çıxdı. Qızılın parıltısı da yox oldu. Hətta günəşin şüaları da sönükləşdi. Evdə yalnız yox-sulluq və məhrumiyyət dördqat artdı. İndi Boydenat ağzını açıb ev işləri barədə bir söz demək istəyəndə arvad acıqlı-acıqlı onun sözünü kəsirdi:

– Bəsdir, ağılına yaxşı bələd olduq, indi, heç olmasa, danışma.

Bu zaman Boydenat özünü tamam itirirdi, Mokhoda isə özünü elə aparırdı ki, guya, o, bu qızıl yalanına bircə an da olsa inanmamışdı.

Boydenat özünü çox günahkar hiss edərək hər vasitə ilə arvadını sakitləşdirməyə çalışırdı. Bir dəfə o, bir hədiyyə alıb, onu küncdə gizlətdi və Mokhodanı çağırıb, müəmmalı tərdə şən-şən gülümsünərək dedi:

– Hə, tap görüm, sənə nə gətirmişəm?

– Mən haradan bilim? Falçı-zad deyiləm ki!

Boydenat bir qədər ləngidi, sonra ağır-ağır kəndiri açdı, kağızın tozunu sildi və yalnız bundan sonra ilahə Durqanı on təcəssümdə təsvir edən rəngli litoqrafiyanı çox ehtiyatla çıxarıb şəklin üzünü işığa çevirdi və Mokhodanın qabağına qoydu. Qadın dərhal Bindebaşininin yataq otağından asılmış İngiltərədən gətirilmiş yağlı boyalarla çəkilən şəkli xatırladı. O, hədsiz nifrətlə ərinə dedi:

– Apar as öz otağından, bax, ləzzət al! Mənə lazım deyil.

Dilxor olmuş Boydenat öz-özünə fikirləşdi ki, Allah əri deyil, arvadı bu qədər çox ağıllı və möhkəm iradəli yaratmaqda ona yaman cəbr eləmişdir.

Ancaq bu ara Mokhoda vaxtını boş keçirmirdi. O, falçıların və münəccimlərin yanına gedir, əlini göstərib, öz tale-yini öyrənməyə çalışırdı. Hamısı bir ağızdan deyirdilər ki,

o, ərindən tez öləcək. Ancaq arvad bu cür rahatlığa o qədər can atmırdı, buna görə də aldığı cavablar onu qane eləməirdi. Eyni zamanda, arvada deyirdilər ki, onun çoxlu uşağı, oğlu, qızı olacaqdır, ancaq Mokhoda bu da o qədər sevindirmirdi. Nəhayət, bir münəccim dedi ki, Boydenat bir ilin ərzində xəzinə tapacaqdır. Əgər dedikləri doğru çıxmasa, onda od vurub kitabını yandırar. Mokhoda elə ki bu dəhşətli andı eşitdi, daha münəccimin sözlərinin doğruluğuna qətiyyənlə şübhəsi qalmadı. Münəccim bir xeyli bəxşiş alıb xudaha-fizləşdi, Boydenatın güzəranı isə getdikcə dözülməz oldu.

Varlanmaq üçün dünyada nə qədər adi yollar var: əkinçilik, qulluq, ticarət, oğurluq, dələduzluq... Ancaq xəzinə tapmağın yolunu heç kim bilmir. Ona görə də Mokhoda nə qədər çalışırdı, ərini nə qədər danlayırdı, yenə də Boydenat bilmirdi ki, nə etmək lazımdır. Yazıq bilmirdi ki, haranı qazsın, hansı gölə üzgüçü göndərsin, evin hansı divarını söksün. Nəhayət, bərk qəzəblənmiş Mokhoda ərinə dedi ki, o, kişilərin başında beyin əvəzinə mal təzəyi olduğunu heç ağına da gətirməzdi. Arvad deyirdi:

– Sən bir hərəkətə gəl. Elə bilirsən ki, göydən rupi yağacaq, sən də əlini qoynuna qoyub oturacaqsan?

Bu sözlərdə acı həqiqət vardı, ona görə də Boydenat mütləq iş görmək arzusuna düşdü, ancaq kimə müraciət eləsin, hara getsin – o, bunu bilmirdi. Odur ki Boydenat yenə əvvəlki kimi evinin qapısında oturub əlağacı yonurdu.

Durqa bayramı, aşşın ayı hiss olunmadan yaxınlaşdı. Sahilə yan alan qayıqların ardı-arası kəsilmirdi. Uzun müddət qürbətdə yaşayanlar qayıdıb gəlirdilər. Səbətlər qovun, balqabaq, hind qozu qaxı, dəmir sandıqçalar isə ayaqqabı, çətir, uşaq paltarı, ətirli sabun, yeni kitablar və qadınlar üçün hind qozu südü ilə ağzına kimi doldurulmuşdu.

Bu günlər ağır buludlar mavi göyün üzünü tutmuşdu, sanki, bu əziz bayramı məsxərəyə qoyurdu; arabir şiddətlə-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

nən soyuq külək ağacların yağışdan yuyulub təmizlənmiş yaşıl yarpaqlarını tərpedir, sütül çəltik zəmilərini dalğalandırır. İpək paltar geymiş adamlar çiyinlərində çador, başlarının üstündə açıq çətir kəndarası yolla yeyin-yeyin yeriyir, evlərinə tələsirdilər. Boydenat isə yalnız elə hey ah çəkir və bu əhvalata tamaşa edirdi. O, minlərlə bənqəllinin həyatını öz fərəhsiz güzəranı ilə müqayisə edirdi:

– İlahi! – o, öz-özünə pıçıldaırdı. – Niyə sən mənə belə aciz yaratmısan?

Hava işıqlananda uşaqlar bayram üçün düzəldilən Durqa surətinin necə hazırlandığına tamaşa etmək üçün Adenatın həyatına qaçdılar. Nahar vaxtı qulluqçu onları güclə birtəhər çəkib evə apardı. Məhz bu zaman, hamı üçün xoş bir gündə Boydenat öz varlığının əhəmiyyətsizliyini xüsusilə kəskin hiss etdi. O, qulluqçunu əli ilə kənara itələyib böyük oğlunu yanına çəkdi və mehriban-mehriban soruşdu:

– Obu, sən bayrama nə istəyirsən?

Obinaş dedi:

– Ata, mənə qayıq düzəlt!

Bu zaman kiçik oğlan fikirləşdi ki, o heç də böyük qaradaşından əskik deyil, buna görə o da dedi:

– Ata, mənə də qayıq düzəlt.

Lap atalarının balalarıdır! Onlar gərəksiz oyuncaqdan başqa heç bir şey istəmirdilər. Boydenat razılıq verdi. Çox keçmədən Mokhodanın doğma dayısı ticarət işləri və bayramı keçirmək üçün Benaresdən gəldi. Dayısı gələndən sonra Mokhoda tez-tez onlara qaçırdı. Nəhayət, o, ərini yanına çağıraraq dedi:

– Sən Benaresə getməlisən.

Boydenat fikirləşdi ki, daha əcəli çatıb. Çox güman ki, bunu münəccim xəbər vermişdir, arvadı isə onun ölümünü yüngülləşdirmək istəyir. Amma Mokhoda söz düşəndə deyir; Benaresdə bir ev satılır, belə güman edirlər ki, o evdə gizli xəzinə var, kim o evi alsaydı, varlanacaqdır.

– Lənət şeytana! – Boydenat qışqırdı. – Mən Benaresə getməyəcəyəm!

O, ömründə evindən çıxmamışdı, ancaq hələ qədim şastrılarda deyilir ki, arvadlarda ərlərini evi qoyub qaçmağa məcbur etmək qabiliyyəti vardır. Yazıq Boydenatın təkcə elə Benares yadına düşəndə gözləri yaşla dolurdu.

Bir neçə gün keçdi. Bu müddət ərzində Boydenat iki oyuncaq qayıq düzəltdi. O, qayıqlara dor ağacı qoydu, onlara parçadan yelkən çəkdi, qırmızı bayraq asdı, sükan və avar düzəltdi. O, sərnəşin və sükançı düzəltməyi də unutmamışdı. Qayıqlar çox qiymət düzəldilmişdi. Bu qayıqları hansı uşaq görsəydi, ürəyi həsrətlə döyünməzdi, hansı uşaqda bu oyuncaqları dərhal ələ keçirmək arzusu baş qaldırmazdı! Bayram ərəfəsində Boydenat qayıqları oğlanlarına verəndə onlar sevinclərindən və heyrətdən atılıb-düşdülər. Sükan, avarlar, dor ağacı, yelkənlər və ortada əyləşmiş qayıqçılar – bütün bunlar uşaqları, doğrudan da, heyran qoymuşdu. Uşaqların şən səs-küyləri Məkhodanın diqqətini cəlb etdi. O, otağa girib, yoxsul bayram hədiyyəsini gördü. Qadın ağlaya-ağlaya, hirsli-hirsli alnına döyə-döyə oyuncaqları uşaqların əlindən dartıb aldı və pəncərədən bayıra atdı. Bütün qiymətli şeylər, atlaz gödəkcələr, tikməli papaqlar – hər şey satılmışdı, bu bədbəxt insan isə uşaqlarının başını oyuncaqla aldadır! Heç bu oyuncaqlara da ikicə pəysə vermir, hamısını özü düzəldir!

Kiçik oğlan ucadan ağladı.

– Axmaq uşaq, – Məkhoda onu bərk vurdu.

Böyük oğlan atasının üzünə baxanda öz dərdi yadından çıxdı. O heç bir şey olmayıbmiş kimi dedi:

– Ata, mən sabah səhər hamısını yığışdıraram.

Bu əhvalatın ertəsi günü Boydenat Benaresə getməyə razılıq verdi. Ancaq haradan pul tapaydı? Bu zaman Məkhoda axırını bəzək əşyasını satıb lazım olan pulu düzəltmək qərarına gəldi. Bu bəzək əşyası Boydenatın nənəsindən

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

qalmışdı, bizim vaxtımızda belə təmiz qızıl tapmaq mümkün deyil. Boydenata elə gəlirdi ki, ölümə gedir. O, uşaqlarını qucağına alıb, gözləri yaşlı-yaşlı öpdü və evdən çıxdı. Bu zaman Mokhoda ağladı.

Benaresdəki evin sahibi Mokhodanın dayısının müştərisi idi, bəlkə də, elə buna görə o, evi Boydenata çox ucuz qiymətə satdı. Yeni sahibkar evə tək köçdü. Ev lap çayın qırağında idi, odur ki çay ləpələndə onun bünövrəsini döyürdü.

Gecə Boydenatı vahimə bürüdü. O, lampanın işığını artırıb baş tərəfinə qoydu və yorğana bürünüb yuxulamağa çalışdı. Ancaq yuxusu gəlmirdi. Gecəyarısı, hər şey sakitləşəndən sonra qəflətən haradansa kəskin, aydın eşidilən almet cingiltisi eşidildi, Boydenat qorxmuş halda yerindən sıçradı. Elə bil, dəfinələr mühafizi raci Bali¹ yeraltı səltənətdə oturub pul sayırdı. Boydenatın canına qorxu düşdü, lakin eyni zamanda onun qəlbində maraqlı və dumanlı bir ümid otaqları gəzdi. Boydenat bu otağa girəndə ona elə gəlirdi ki, səs iri otaqdan gəlir, elə ki o biri otağa girirdi, ona elə gəlirdi ki, səs birinci otaqdan gəlir. Boydenat səhərə kimi dolaşdı. Səhərə yaxın bu əcaib səs başqa səslərə qarışırdı və daha onu narahat eləmədi. Lakin ikinci gecə, hamı yuxuya gedəndən sonra səs yenidən eşidilməyə başladı. Boydenatın ürəyi şiddətlə döyünürdü. O, bu səsin haradan gəldiyini başa düşə bilmirdi. Səhrada su şırıltısı eşidiləndə onun harada olduğunu müəyyən etmək çox çətindir, buna görə, susamış yolçu hərəkətsiz dayanıb bulağın səsinə qulaq verir, bu zaman onun susuzluğu daha da artır. Boydenat da eyni ilə belə bir vəziyyətdə idi.

Bu qayda ilə bir neçə gün keçdi. Boydenatın əvvəllər qayğısız olan üzü indi yuxusuzluqdan və nahaq əndişədən qırıq-qırıq olmuşdu. Onun çəşmənin gözləri çuxura düşmüşdü,

¹ Rəvayətə görə, raci Bali üç aləmə (göyə, yerə və yeraltı səltənətə) sahib imiş, lakin sonralar yerdən və göydən əl çəkməyə və yeraltı səltənətdə yaşamağa məcbur olmuşdu.

günortaçağı qızmar günəş şüaları altında qalmış qum kimi parıldayırdı.

Bir dəfə o, günorta vaxtı qapını içəridən bağlayıb, döşəməni linglə bərkədən taqqıldatmağa başladı. Balaca otaqların birindən boğuc sə s gəlirdi. Gecə Boydenat nə qədər əlləşdi, yata bilmədi, durub həmin otağın döşəməsini sökməyə başladı. Hava işıqlaşana yaxın işini tamam qurtardı, bu zaman Boydenat aşağıda yeraltı otaq kimi bir şey gördü. Ancaq qaranlıq olduğundan yerin altına düşməyə ürək eləmədi. Belə olduqda yorğan-döşəyini deşiyin üstünə çəkib örtüdü və uzanıb yatdı. Ancaq elə həmin an o qədər bərk və aydın bir cingilti eşidildi ki, Boydenat duruş gətirə bilməyib qaçdı. Lakin qapını açıq qoyduğundan uzağa getməyə ürək eləmədi. Tamah və qorxu onu evdən uzaqlaşmağa qoymurdu. Bir gecə də belə keçdi. Ertəsi gün cingilti hətta gündüz də eşidilirdi. Boydenat xidmətçini otağa girməyə qoymayıb naharını küçədə elədi. Nəhayət, o, evə girib, qapını qıfılladı. Durqanın adını çağıra-çağıra yorğan-döşəyi deşiyin ağzından kənara çəkdi. Aydınca su damcısı səsi eşidildi, o, elə bil, dəmir qaba tökülürdü. Boydenat yavaş-yavaş, həyəcan və qorxu içərisində deşiyin üstünə tərəf əyildi və gördü ki, su otağı basır, qaranlıq olduğundan o, bundan başqa heç bir şey görə bilmədi. Boydenat bir uzun ağac götürüb, suyun dərinliyini ölçdü, su hələ dizə çıxmamışdı. O, əlində kibrit və lampa asanlıqla zirzəmiyə tullandı. Onu ümitsizlik bürüdü, əlləri əsməyə başladı, nə qədər çalışdısa, lampanı yandıra bilmədi. Nəhayət, xeyli əlləşdikdən sonra lampanı yandırdı. Boydenat qabağında zəncirlə bağlanmış iri mis küp gördü, su yavaş-yavaş bu küpə dolur və hər dəfə damcı düşəndə sə s salırdı, Boydenatın bu neçə gecə eşitdiyi də elə bu sə s idi. O, dizə qədər suyun içində küpə yaxınlaşdı... Küp boş idi. Kişi gözlərinə inana bilmirdi: o, qabı bərk-bərk silkələdi, ancaq qabın içində də heç nə yox idi. O, küpü ağzı üstə çevirdi, içindən də heç nə tökülmədi. Boydenat küpün

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

boğazına baxdı və ona elə gəldi ki, küpü sındırıblar, özü də lap bu yaxınlarda. Elə həmin an Boydenat dəli kimi, əli ilə suyun altını eşələməyə başladı. Əlinə nə isə iri, sürüşkən bir şey keçdi. O, əli əsə-əsə suyun altından bir insan kəlləsi çıxardı. Boydenat onu silkələdi, ancaq o da boş idi. Kəlləni bir tərəfə atıb, yenə suyun altını axtardı, amma nə qədər axtardısa, skelet sümüklərindən savayı heç bir şey tapa bilmədi. Boydenatın gözüne çay tərəfdəki divarda bir dəlik sataşdı, zirzəmiyə su buradan dolurdu, görünür, onu qabaqlayan həmin adam, bəxtinə xəzinə tapmaq yazılmış adam zirzəmiyə buradan girmişdi. Bıçarə Boydenat tamam ümidini itirmiş halda, adamın ürəyini parçalayan bir inilti ilə Durqanı çağırırdı, onun səsinə əks-səda dərin və uzun bir ahla cavab verdi, sanki, bütün ümidini itirmişlərin iniltisi bu əks-sədədə cəmlənmişdi.

İslanmış, üst-başı batmış Boydenat zirzəmidən çıxdı. İnsan səmindən uğuldayan dünya ona kimsəsiz və zəncirlə bağlanmış sınıq küp kimi boş gəldi. Təzədən şeylərini yığışdırıb bilet almaq, qatara minmək, evə qayıtmaq, arvadı ilə danışmaq, təzədən əvvəlki kimi cansıxıcı güzəran keçirmək ona mənasız görünürdü. Boydenata çox güclü bir arzu hakim kəsilmişdi: o, altını çay oymuş sahil torpağı kimi özünü suya atmaq istəyirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, o, şeylərini yığışdırırdı, bilet aldı, qatara mindi və soyuq günlərin birində axşamtərəfi evinin qapısına yaxınlaşdı. Bir vaxt aışın aylarında Boydenat öz evinin qapısında oturub adamların vətənlərinə qayıtmalarına tamaşa edərdi, o zaman Boydenat dönə-dönə arzulanmışdı ki, kaş onların yerinə olaydı, evə qayıtmaq səadətinə duyaydı. Ancaq bugünkü axşam onun heç yuxusuna da girməmişdi. O, həyətə girdi və heç bir şey dərk etmədən skamyanın üstündə oturdu. O, arvadının otağına getmədi. Onu hamıdan əvvəl qulluqçu görüb sevincindən qışqırdı.

Uşaqlar atalarına tərəf yüyürüşdülər, arvadı onu yanına çağırırdı. Boydenat ailəsini görəndə, elə bil, dəhşətli yuxudan ayıldı. O, çəkilməmiş sifətində yorğun bir təbəssüm uşaqların birini qucağına aldı, o birisinin əlindən tutub arvadının yanına getdi. Hələ gecə olmamışdı, amma otaqda lampa yanırıdı – axşam gecəyarısına qədər qaranlıq və səssiz idi. Boydenat bir xeyli ağzını açıb, bir söz deyə bilmədi, sonra mülayim səslə arvadından soruşdu:

– Əhvalın necədir?

Arvadı heç bir cavab vermədən soruşdu:

– Hə, işlər necədir?

Boydenat dinməzcə əlini alınına çırpdı. Moxhodanın sifəti tutuldu. Uşaqlar nə isə bir bədbəxtlik üz verdiyini başa düşüb, qulluqçunun yanına getdilər, yerlərinə girdilər və ondan tələb etdilər ki, dəlləyin nağılını danışsın.

Gecə yarı oldu, ancaq ərlə-arvad ağızlarını açıb birçə kəlmə də danışmadılar. Yenə nə isə bir ağırlıq çökmüşdü, Moxhodanın dodaqları qəzəbdən kilidlənmişdi. Sükut uzun çəkdi. Nəhayət, arvad heç bir söz demədən qalxıb yataq otağına getdi və qapını içəridən bağladı. Gecə gözətçisi vaxtı ucadan deyə-deyə ötüüb-keçdi. Yorğun torpaq yuxuya getdi. Lakin yerdəki qohum-əqrəbalarından tutmuş, intəhasız göylərdəki ulduzlara kimi, heç kim bədbəxt və alçaldılmış Boydenatın halına acımadı.

Gecə yarından keçmiş Boydenatın böyük oğlu yuxudan oyandı. O sıçrayıb çarpayından düşdü və eyvana çıxıb, atasını səslədi. Hay verən olmadı. Uşaq ucadan qışqırdı:

– Ata!

Yenə cavab gəlmədi. Obinaş qorxudan titrəyə-titrəyə qayıdıb yatağına girdi. Səhər Moxhoda qəlyanını tütünlə doldurub ərini axtarmağa getdi, ancaq onu heç yerdə tapa bilmədi. Gündüz qonşuları Boydenata baş çəkməyə gəldilər, ancaq o yoxa çıxmışdı.

MƏKTƏB TƏTİLLƏRİ

Kənd uşaqlarının başçısı Fotik Çokrobortinin ağlına təzə bir fikir gəldi. O, çayın sahilindəki yoğun tirdən gəmi doru düzəltmək niyyətində idi. Fotik qərara gəldi ki, bu işdə hamı iştirak etməlidir. Uşaqlar bu əyləncənin bir vaxt nə qədər təəccübə, narazılığa və səs-küyə səbəb olacağını fikirləşib, onun təklifini məmnuniyyətlə qəbul etdilər.

Onlar qollarını çirməyib həvəslə işə girişməyə hazırlaşmışdılar ki, qəflətən Fotikin kiçik qardaşı Makhonləl çıxıb tirin üstündə oturdu. Uşaqlar Makhonlələnin onların işinə nə qədər laqeyd münasibət bəslədiyini görüb əvvəlcə özlərini itirdilər. Sonra onlardan biri yaxınlaşıb, Makhonlələni yavaşca itələdi, ancaq bunun heç bir təsiri olmadı. Gənc filosof dinməzəcə oturub bütün oyunların mənasızlığı barədə xəyala dalmışdı.

– Bax vuracağam ha! Bu saat düş yerə! – hirsələnmiş Fotik qardaşının üstünə qışqırdı.

Lakin Makhonləl bir balaca qurcalanıb yerini daha da rahatladı.

Əlbəttə, Fotik başqalarının gözündə hörmətdən düşməmək üçün gərək dərhal dikbaş qardaşının üzünə bir-iki sillə ilişdirəydi, ancaq onun buna cəsarəti çatmadı. Oğlan özü-nü elə göstərdi ki, guya, Makhonlələnin dərslərini vermək onun əlində heç bir şeydir, ancaq o, bunu yalnız ona görə eləmir ki, daha maraqlı oyun tapmışdır. O, tiri Makhonlələlə birlikdə itələməyi təklif etdi.

Makhonlöl bunun çox qiyamət olacağını fikirləşdi, lakin nə onun, nə də başqalarının ağılına gəlmədi ki, bu cəsəətli işdə bir xata var.

“Güc verin! Bərk itələyin!” – uşaqlar qışqıra-qışqıra tiri itələməyə başladılar.

Tir heç yarım dairə qədər də fırlanmamışdı ki, Makhonlöl öz şücaəti və fəlsəfəsi qarışıq yerə sərildi. Bu, uşaqların gözlədiklərindən qat-qat güclü oldu və onlar qəhəqəhə çəkib gülüşməyə başladılar, ancaq Fotik bir qədər pərt idi! Makhon ayağa qalxıb qardaşının üstünə cumdu və onu döyməyə başladı. Sonra üz-gözü cırmaq-cırmaq olmuş halda ağlaya-ağlaya evlərinə qaçdı. Oyun pozuldu.

Fotik bir çöp qoparıb, yarıya qədər suya batmış qayığın burnunda oturdu və fikirli-fikirli çöpü çeynəməyə başladı.

Bu zaman sahilə bir yad qayıq yanaşdı. Qayıqdan orta-yaşlı çalbaş, qarabıqlı bir cənab düşdü.

O, Fotikdən soruşdu:

– Çokrobortinin evi hansı tərəfdədir?

Oğlan çöpü çeynəyə-çeynəyə cavab verdi:

– O tərəfdə.

Lakin onun hansı tərəfi göstərdiyini başa düşmək olmadı.

– Harada? – yad adam bir də soruşdu.

Bu dəfə də Fotik çöpü çeynəyə-çeynəyə cavab verdi:

– Bilmirəm.

Belə olduqda, cənab kömək üçün bir başqasına müraciət etdi, sonra Çokrobortinin evinə tərəf yönəldi.

Çox çəkmədi ki, Baqha Baqdi gəldi. O dedi:

– Fotik, gəl, anan səni çağırır.

– Getmirəm.

Baqha zorla onu qucağına alıb apardı; Fotik bərk çırpınırdı. Anası Fotiki görəndə kimi qəzəblə qışqırdı:

– Sən yenə Makhonu döymüsən?

– Mən döyməmişəm, – oğlan cavab verdi.

– Yalan deyirsən!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Heç vaxt döyməmişəm. Makhonun özündən soruş.

Lakin Makhon şikayətini bir də təkrar elədi. Fotik özünü saxlaya bilmədi. Qardaşının üstünə cumub onun yanağına bir sillə ilişdirdi və qışqırdı:

– Yalan danışma, yalan danışma!

Anası Makhonu müdafiəyə qalxdı və bir-iki dəfə Fotikin kürəyinə bərk vurdu. Bu zaman Fotik anasını itələdi. Arvad qışqırdı:

– Sən hələ mənə əl də qaldırırsan?

Elə bu an içəri girən qarabağlı yad cənab soruşdu:

– Nə olub?

Fotikin anası təəccübdən və sevincdən özünü itirmişdi.

– Dada, sənsən! Nə vaxt gəlmisən? – o, ikiqat olub kişiyyə təzim etdi.

Böyük qardaşının işləmək üçün Qərbə getdiyi vaxtdan uzun illər keçmişdi. Bu müddət ərzində Fotikin anasının iki uşağı olmuş, böyümüşdü, əri ölmüşdü, ancaq qardaşı hələ də gəlib çıxmaq bilmirdi. İndi Bişonbhor uzun ayrılıqdan sonra vətənə qayıtmış və bacısına baş çəkməyə gəlmişdi. Bir neçə gün başları əyləncələrə qarışdı. Nəhayət, yola düşməyə bir neçə gün qalmış Bişonbhor bacısından oğlanların necə oxuduqlarını, onların qabiliyyətli olub-olmadıqlarını soruşdu. Bacısı dedi ki, Fotik tərsdir, dəcəldir, dərslərinə yaxşı baxmır, Makhon isə sakit, ürəyiyumşaq, diqqətli uşaqdır.

– Fotik məni tamam cana gətirib! – o əlavə etdi.

Bişonbhor Fotiki özü ilə Kəlküttəyə aparıb, orada onu tərbiyə etməyi təklif etdi. Dul qadın buna çox asanlıqla razılıq verdi.

Fotikdən soruşdular:

– Dayınla Kəlküttəyə getmək istəyirsən?

Uşaq sevincindən atılıb-düşərək qışqırdı:

– İstəyirəm!

Anası yaxasını Fotikin əlindən qurtarmasına sevinirdi, çünki həmişə qorxurdu ki, bir gün o, Makhonu suya itələyəcək,

yaxud onun başını əzəcək, ya da buna bənzər başqa bir iş tutacaqdır, ancaq yenə də oğlunun ondan ayrılmaya sevinməsi ananın ürəyinə toxundu.

– Nə vaxt gedirik? – Fotik elə hey dayısının zəhləsini töküdü. O, bütün gecəni yata bilmədi.

Yola düşəcəkləri gün Fotik cömərdlik hissənə qapılaraq öz qarmağını, kağız çərpələngini ömürlük işlətmək və irsi qaydada nəvə-nəticələrinə qoymaq hüququ ilə kiçik qardaşına bağışladı.

Kəlküttəyə gələndən sonra əvvəl-əvvəl söhbət dayısı arvadı ilə başladı. Ailə üzvlərinin nahaq yerə bir nəfər də artması, demək olmazdı ki, dayısı arvadını sevindirdi. Onun özünün üç uşağı vardı, o, evdə hər şeyi özü bildiyi kimi yoluna qoymuşdu, on üç yaşlı tərbiyə görməmiş kənd uşağının bu evə gəlməsi hərc-mərcliyə səbəb ola bilərdi. Bişonbhor dünyada neçə il ömür sürüb, ancaq heç bir şey anlamır!

Doğrudan da, dünyada on üç yaşlı uşaqdan pis şey yoxdur. Ona nə uşaq demək olar, nə də böyük. O nə özünü sevdirməyi bacarır, nə də xoşbəxtliyə layiqdir. Əgər o, uşaq kimi çərənləyirsə, deməli, axmaqdır, yox, əgər yaşlılar kimi danışmağa çalışırsa, onda sırtıqdır, özündən bədgümandır. O, elə tez böyüyür ki, paltarları həmişə əyninə dar olur, bu da adamlara çox böyük həyasızlıq kimi görünür. On üç yaşına çatanda gözəlliyi və səs incəliyi yoxa çıxır, adamlar da bunun günahını onun özündə görürlər. Uşaqlıq və gənclik çağlarında adamın bir çox günahından keçirlər, ancaq on üç yaşlı yeniyetmənin elədiyi təbii səhv də dözülməz görünür. O, instinktiv olaraq öz gərəksizliyini başa düşür, buna görə də öz varlığından xəcalət çəkir, gözə görünməməyə çalışır. İsti münasibətə daha çox tələbat məhz bu yaşda yaranır. Əgər bu yaşda birisi uşağa mehribanlıq eləsə, onu ələ alsın, uşaq onun yolunda canını da əsirgəməz. Ancaq heç kim onu sevməyə ürək eləmir, çünki bu, onu ərköyünləşdirmək

deməkdir. Ona görə də on üç yaşlı uşaq sahibsiz it kimi tək-tənhadır.

Təbiidir ki, bu yaşda olan oğlan anasının yanında olsa yaxşıdır, özgə evi onun üçün cəhənnəmə çevrilir. Diqqətsizlik və etinasızlıq addımbaşı onun qəlbini yaralayır. On üç yaşlı yeniyetmə, qadına əlçatmaz, ülvi bir varlıq kimi baxmağa başlayır, ona görə də qadının nifrəti onun üçün xüsusilə ağırdır.

Dayısı arvadının onu istəməməsi fikri Fotikə hər şeydən çox əzab verirdi. Dayısı arvadı bəzən onu bir iş görməyə məcbur edəndə o, səy göstərmək xətrinə lazım olduğundan artıq ələyirdi, bu zaman arvad ona həddini göstərmək üçün deyirdi:

– Bəsdir, bəsdir... Sənə heç bir iş etibar eləmək olmaz! Yaxşısı budur ki, get dərslərini oxu, ya da öz işinlə məşğul ol!

Dayısı arvadının onun mənəvi inkişafının qayğısına qalması o zaman Fotikə dözülməz ədalətsizlik kimi gəlirdi.

Dayısı evindəki həyat sevincsiz idi, Fotikə dərslərini söyləməyə bir kimsə tapmırdı. Dörd divar arasına salınmış uşaq doğma kəndləri ilə əlaqədar xatirələrlə yaşayırdı. O, iri kağız çərpələng uçura-uçura qaçdığı çəmənliyi, özü qoşduğu mahınları oxuya-oxuya gəzdirdi çay sahilini, günün hər vaxtı çimmək mümkün olan qıjov çayı, yoldaşlarını, öz dəcəlliklərini və azad yaşayışını, xüsusilə, ədalətsiz və acıqlı anasını xatırlayırdı, bu zaman ümitsizlikdən uşağın ürəyi sıxılırdı.

Nə isə sövq-təbii bir məhəbbət, yanında yaxın adamın olmamasından yaranan anlaşılmaz bir kədər bu utancaq, köntöy və çirkin uşağı hönkürə-hönkürə “Ana, ana!” deyərək döndürürdü qışqırmağa məcbur edirdi. Toranlıqda anasını itirmiş buzov belə mələyərdi.

Məktəbdə ondan başısoyuq, ondan diqqətsiz şagird yox idi. Müəllim Fotikdən bir şey soruşanda o, ağzını açıb key-key müəllimin üzünə baxırdı. Döyüləndə o, yük altında yorulmuş eşşək kimi dinməzcə dözürdü. Tənəffüslərdə, uşaqlar oynamağa qaçışanda o, pəncərənin qabağında dayanıb uzaq

evlərin damlarına tamaşa edirdi. Əgər damda uşaq görsəydi, görsəydi ki, onlar günün altında oynayırlar, Fotikin ürəyi bərk döyünərdi.

Bir dəfə Fotik ürəklənib soruşdu:

– Dayı, mən anamın yanına nə vaxt gedəcəyəm?

– Məktəblərdə tətillər başlayanda, – Bişonbhor cavab verdi.

Tətillər kartik ayında başlamalı idi, odur ki hələ çox göz-ləmək lazım idi.

Bir dəfə Fotik dərs kitabını itirdi. Uşaq əvvəllər də dər-sini çətinliklə hazırlayırdı, kitabını itirəndən sonra isə dərs hazırlamaqdan tamam əl çəkdi. Müəllim onu hər gün döyür-dü, danlayırdı. Onun ucbatından hətta dayısı uşaqları da xəcalət çəkirdilər. Birisi Fotikin xətrinə dəyəndə ona hamı-dan çox dayısı uşaqları gülürdülər. Fotik daha bu təhqir-lərə dözə bilməyib, bir gün dayısı arvadının yanına getdi. O, müqəssir adamlar kimi dedi:

– Kitabımı itirmişəm.

Arvad qəzəbindən dodaqlarını sıxıb dedi:

– Çox gözəl! Ancaq mən sənə ayda beş dəfə kitab ala bilmərəm!

Fotik dinməzcə arvaddan uzaqlaşdı. Özgələrin hesabına yaşadığını fikirləşəndə ürəyində anasından bərk incidi, indi özünün yoxsulluğu xüsusilə təhqiramiz görünürdü.

Həmin axşam məktəbdən qayıdanda Fotik hiss elədi ki, başı ağrıyır, canına üşütmə gəlir. Uşaq başa düşürdü ki, onda titrətmə-qızdırma xəstəliyi başlayır və o, xəstələnməklə dayısı arvadına xeyli əndişə törədəcək, onu narahat edəcək. Fotik aydınca təsəvvür etdi ki, arvad onun xəstələnməsini yeni əlavə başağrısı kimi qəbul edəcəkdir. Bu qəribə, sarsaq oğlan ona anasının deyil, başqa yad adamların qulluq edəcəyindən xəcalət çəkirdi, buna görə də xəstələndiyini bir adama deməkdən çəkindi.

Ertəsi gün hava işıqlaşanda Fotik yoxa çıxdı. Bütün qon-şuları gəzdilər, ancaq onu tapa bilmədilər. Axşam bərk yağış

yağdı. Fotiki axtaranlar tamam islandı, ancaq tapılmadı. Nəhayət, Bişonbhör polis idarəsinə xəbər verdi.

Ertəsi gün axşam-tərəfi evin qabağında bir fayton dayandı. Yağış ara vermirdi, küçələrdə su dizə çıxırdı. İki polis nəfəri Fotikin qolundan tutub Bişonbhora verdilər. Fotik təpədən dırnağa kimi tamam islanmışdı, bədəni palçıq içində idi, üzü, gözləri şişmişdi, o titrədirdi. Bişonbhör ehtiyatla onu qucağına aldı və evin qadınlar yaşayan hissəsinə apardı.

Arvad Fotiki görəndə həyəcanlı-həyəcanlı qışqırdı:

– Özgə uşağından ötrü bu qədər başağrısı nəyimizə gərəkdir? Göndər onu evlərinə! – Bu gün nigarançılıq içində keçdiyindən arvad iştahadan düşmüşdü, o hətta öz uşaqları ilə də acıqlı-acıqlı davranırdı.

– Mən anamın yanına gedirdim, niyə məni qaytardınız?
– Fotik ağlayırdı. Uşağın halı getdikcə ağırlaşdı. O, bütün gecəni sayıqladı. Ertəsi gün Bişonbhör həkim çağırıldı.

Fotik qızarmış gözlərini açaraq tavana baxa-baxa soruşdu:

– Dayı, tətillər başlanıb?

Bişonbhör yaylıqla gözlərini silərək Fotikin arıq, od kimi yanan biləklərini mehriban-mehriban əllərinə aldı və onun yatağının qırağında əyləşdi. Fotik yenə sayıqlamağa başladı:

– Ana, vurma məni! Mən düzünü deyirəm, təqsirim yoxdur!

Ertəsi gün Fotikin huşu bir müddət özünə gəldi, o, dörd tərəfinə baxdı, elə bil, kimi isə axtarırdı. Sonra dilxor olub üzünü divara çevirdi. Bişonbhör uşağın istəyini başa düşüb ona tərəf əyildi və yavaşca qulağına dedi:

– Fotik, ananın dalınca adam göndərmişəm!

Ertəsi gün həkim fikirli-fikirli və rəngi qaçmış halda bildirdi ki, xəstənin vəziyyəti xeyli ağırlaşmışdır. Bişonbhör yarıqaranlıqda xəstənin yatağının yanında oturub, hər dəqiqə Fotikin anasının gəlməsini gözləyirdi.

Uşaq matrosları yamsılayaraq qışqırırdı:

– Sola at! Elə yox! Bir az da sola!

Kəlküttəyə gələrkən o, dayısı ilə yolun bir hissəsini paroxdda keçmişdi, burada matroslar qışqıra-qışqıra suyun dərinliyini ölçürdülər. Fotik bayğınlıq içində onları yamsılayırdı, lakin onun indi üzünü intəhasız okeanda ip heç bir yerdə suyun dibinə çatmırdı.

Elə bu vaxt Fotikin anası hönkürə-hönkürə otağa girdi. Bişonbhor onu çox çətinliklə sakitləşdirdi. Anası Fotiki çağırırdı:

- Fotik, əzizim, gözümlün işığı!
- Nə? – oğlan soruşdu.
- Fotik, əzizim! – ana təkrar etdi.

Oğlan yavaş-yavaş çevrildi, heç kimi görmədən yavaşca dedi:

– Ana, indi məni tətillə buraxıblar, mən evimizə gedirəm, ana!

1892

MOHAMAYYA

I

Mohamayya və Racibloçon çayın sahilində, köhnə xaraba məbəddə görüşdülər.

Mohamayya dinməzcə gözlərini Racibə zilləmişdi. Sanki, onun baxışları məzəmmətlə deyirdi: “Sən nə cəsərlə məni bura çağırmissan, özü də günün bu vaxtında? Bu vaxta kimi mən sənənin dediklərinin hamısını dinləmişəm, ancaq indi sən yaman həyasızlaşmışsan!”

Bu baxışlardan özünü itirmiş Racib çəkinə-çəkinə qıza yaxınlaşdı. O, bu gün qıza bir-iki kəlmə söz demək istəyirdi, lakin elə həmin dəqiqə niyyətindən əl çəkdi. Ancaq hər halda, o, Mohamayyaya onu məbədə nə üçün dəvət etdiyini başa salmalı idi, buna görə də tələsik dedi:

– Gəl buradan qaçıb gedək, sonra evlənək.

Racib məhz istədiyi sözü dedi, lakin ürəyində çoxdan hazırlamış olduğu müqəddiməni söyləmədi, buna görə sözləri elə quru və kəskin çıxdı ki, qulağa birtəhər dəydi. O, bu sözləri burnunda, dili topuq çala-çala dedi və daha bircə kəlmə də olsun əlavə edə bilmədi.

Axmaq Racib! Mohamayyanı bu günortaçağı çayın sahilinə xaraba məbədə çağırır, ancaq “gəl evlənək” kəlməsindən yaxşı bir söz tapa bilmir!

Mohamayyanın ailəsi bir zamanlar məşhur olan zadəganlar nəslindən idi. Onun yaşı iyirmi dördü keçmişdi, gözəlliyinin tam çiçəklənən vaxtı idi. O, işlənməmiş qızıldan hazırlanan heykəli, sakit-sakit gur işıq saçan, lakin adamı yandırmayan payız günəşini andırırdı. Onun qəşəng gözləri aydın və cəsərlə baxırdı.

Mohamayyanın atası yox idi; yalnız Bhubaniçoron Çot-topadhay adlı böyük qardaşı vardı. Bacı-qardaş, adama elə gəlirdi ki, ikisi də eyni cür adamlardır: onlar az danışdırlar, ancaq hər ikisinin baxışında o qədər qüvvə vardı ki, bu lal baxışlar adamı günorta günəşi kimi yandırır-yaxırdı. Bhubaniçoronla rastlaşanda hamı nə isə qeyri-ixtiyari bir qorxu duyurdu.

Racib bu yerlərdən deyildi. Onu buraya yerli ipək toxuculuğu fabrikinin baş müdiri gətirmişdi. Racibin atası bu fabrikdə işləyirdi. Atası öləndən sonra müdir balaca Racibin qeydinə qalmaqı öz öhdəsinə götürdü və oğlan bir qədər böyüdükdən sonra onu Bamonhatir fabrikinə gətirdi. Uşaqla yalnız onu çox istəyən xalası qalırdı. Onlar Bhubaniçoronun qonşuluğuna düşdülər və Mohamayya uşaqlıq vaxtlarından Raciblə dostlaşdı. Racibin xalası ilə Mohamayya çox mehribandılar.

Racib böyüyürdü. Onun on doqquz yaşı tamam olmuşdu, xalasının elə hey yalvarıb-yaxarmasına baxmayaraq, evlənmək istəmirdi. Benqallı gəncin belə ağıllı hərəkət etdiyini eşidəndə müdir sevindi, o fikirləşdi ki, Racib ondan nümünə götürmüşdür (müdir subay idi).

Bu ara Racibin xalası öldü, o, tək qaldı.

Eyni zamanda, Mohamayyaya əsil-nəcabətinə yaraşan adaxlı tapılmırdı, bir də ki toyun xeyli xərci vardı.

Onun qızlıq dövrü keçirdi.

Oxuculara izdivacın Allah əmri olduğunu demək artıqdır! Lakin əgər izdivac işlərinə baxan allah bu iki gəncə qarşı bu qədər uzun müddət son dərəcə məsuliyyətsizlik göstərdisə, məhəbbət allahı bikaş dayanmamışdı! Qoca Pracapati¹ mürgüləyəndə gənc Kandarpa² ayıq olur.

Məhəbbət allahının – Kandarpanın hökmü özünü hər adamda bir cür göstərir. Bu allah tərəfindən ayıldılış Racib

¹ *Pracapati* – hind əsətirində yaradıcı allahı; o, eyni zamanda izdivac allahı sayılır.

² *Kandarpa* – hind əsətirində məhəbbət allahı; Kamadevanın adlarından biri

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mohamayyaya bir-iki kəlmə xoş söz demək üçün fürsət axtarırdı, ancaq qız ona bunu eləməyə imkan vermədi – Mohamayyanın ciddi, diqqətli baxışı Racibin çırpınan ürəyinə vahimə salırdı.

Bu gün, nəhayət, oğlan cəsarətini toplayıb, Mohamayyanı bu xaraba məbədə çağırmışdı: bu gün Racib o qərara gəlmişdi ki, hər şeyi açıb qıza desin, sonra ya ömürlük xoşbəxt olar, ya da ölər. Racib yalnız: “Gəl evlənək”, – deyə bildi, sonra isə dərslərini unutmuş məktəbli kimi özünü itirmiş halda susdu.

Mohamayya, elə bil ki, Racibdən belə təklif gözləməirdi. Qız bir neçə dəqiqə dinməzəcə dayandı.

Saysız-hesabsız anlaşılmaz, zorla eşidilən səslər günortaçağının sükutunu pozurdu. Külək məbədin yarıqopmuş qapısını ağır-ağır tərpedirdi, o gah açılıb, gah da örtülərək yavaş-yavaş şikayətlə inildəyirdi; məbədin pəncərəsində göyərçinlər quruldaşır, ağacdələnlər tut ağacının budaqlarını yeknəsəq tərzdə tiqqıldadırdılar; bir yığın quru yarpağın arasından yarpaqları xışıldadaraq bir kərtənkələ çıxdı; tarla tərəfdən xəlif meh əsdi, o, ağacların yarpaqlarını xışıldatdı; çayın suyu, sanki, yuxudan ayılıbmış kimi yavaş-yavaş çalxalandı, yarıuçuq pilləkənin pillələrini döyməyə başladı. Bütün bu, təsadüfdən yaranan və heç bir mənası olmayan səslər içərisində uzaqdan çoban tütəyinin səsi eşidilirdi.

Racib Mohamayyanın üzünə baxmağa cürət etmədən məbədin divarına söykənib sakit, sanki, mürgüləyən çaya baxırdı.

Bir qədər gözlədikdən sonra o, üzünü çevirdi və yalvarış dolu nəzərlərini qıza zillədi. Qız başını buladı:

– Yox, bu, mümkün olan iş deyil.

Racibin bütün ümidlərinin puç olması üçün təkcə elə bu kifayət idi. O, bu işarənin mənasını çox gözəl bilirdi – indi bütün dünyada heç kim Mohamayyanı öz qərarını dəyişdirməyə məcbur edə bilməzdi. Öz əsil-nəcabətləri ilə

fəxr etmək hissi Mohamayyanın ailəsində əsrlərdən bəri tərbiyə olunmuşdu – məgər o, Racib kimi sadə bir brəhmənə ərə getməyə razılıq verə bilərdimi? Sevgi bir şeydir, izdivac isə tamam başqa şeydir. Mohamayya heç cür ağına gətirməzdi ki, onun özünü ağılsız aparması Racibi belə ürək-ləndirər. Qız dərhal çıxıb getmək istədi.

Racib onun niyyətini başa düşüb tələsik dedi:

– Mən sabah buradan gedirəm.

Mohamayya əvvəlcə özünü elə göstərmək istədi ki, bu xəbər qətiyyən təsir eləmir, lakin bu, onun qüvvəsindən xaric idi. Çıxıb getmək istəyirdi, ancaq yerindən tərpənə bilmirdi. Nəhayət, o çox sakit-sakit soruşdu:

– Niyə?

– Ağam Şonapurdakı fabrikə dəyişilir, məni də özü ilə aparır, – Racib cavab verdi.

Mohamayya bir neçə an dinməz dayandı. O fikirləşirdi: “İnsanlar həyatda hərəsi bir yolla gedir, bir adamı tutub uzun müddət yanında saxlaya bilməzsən”. Sonra dərinlən köksünü ötürdü və demək olar ki, dodağını tərpətmədən dedi: “Yaxşı”. Qız yalnız bu sözü deyib yenə getmək istəyirdi ki, birdən Racib qışqırdı:

– Cənab Çatterci gəlir!

Qız məbədə yaxınlaşan Bhobaniçoronu görüb başa düşdü ki, qardaşı onu axtarır.

Racib Mohamayyanın xataya düşdüyünü görüb, məbədin ucuq divarının üstündən sıçramaq və qaçmaq istədi, ancaq qız bərk-bərk onun qolundan tutub saxladı.

Bhobaniçoron məbədə girib dinməzcə qızla oğlana baxdı.

Mohamayya cəsarətlə Racibə tərəf çevrilib dedi:

– Racib, mən sənə evinə gələcəyəm, məni gözlə!

Bhobaniçoron ağızını açıb bircə kəlmə də demədən məbəddən çıxdı, Mohamayya da dinməzcə onun ardınca getdi; özünü itirmiş Racib yerində donmuşdu, sanki, onun üzünə edam hökmü oxumuşdular.

II

Elə həmin axşam Bhobaniçoron bir qırmızı çeli gətirib Mohamayya dedi:

– Geyin.

Qız geyinib qurtarandan sonra qardaşı ona ardınca gəlməyi əmr etdi. Heç kim Bhobaniçoronun nəinki əmrinə, hətta işarəsinə belə əməl etməməyə cürət edə bilmədi. Mohamayya da onun sözündən çıxma bilmirdi.

Onlar çayın sahilinə, meyitlər yandırılan yerə gəldilər. Bu yer onların evinə yaxın idi. Orada, zəvvarların daxmasında bir qoca brəhmən can verirdi. Onlar qocanın yatağına yanaşdılar. Daxmanın başqa küncündə bir kahin dayanmışdı. Bhobaniçoron işarə elədi, o da tez mərasim üçün lazım olan bütün şeyləri hazırladı. Mohamayya: “Məni bu can üstündə olan kişiyə ərə verirlər!” – fikirləşdi, ancaq qətiyyənlə etiraz eləmədi. Yalnız iki dəfn tonqalının alovu ilə işıqlanan yarıqaranlıq daxmada izdivac mərasimi başa çatdırıldı, burada mızıldana-mızıldana oxunan anlaşılmaz mantralar can verən qocanın iniltisinə qarışmışdı.

Həmin günün səhəri Mohamayya dul qaldı. Lakin bu bədbəxtlik onu o qədər də kədərləndirmədi; Racib Mohamayyanın belə gözlənilmədən ərə getməsi xəbərini eşidəndə, elə bil, başına ildırım çaxdı, ancaq indi o da Mohamayyanın dul qaldığını biləndə sevindi.

Lakin onun sevinci uzun sürmədi. Yeni zərbə oğlanı lap öldürdü. O eşitdi ki, meyitlər yandırılan yerdə böyük səsküylə və çaxnaşma var: orada Mohamayya üçün tonqal hazırlayırdılar.

Racibin ağına gələn birinci fikir bu oldu ki, bütün əhvalatı müdirə xəbər versin və onun köməyi ilə bu dəhşətli mərasimin qabağını zorla alsın. Ancaq yadına düşdü ki, ağası elə bu gün Şonapura yola düşmüşdür. O, Racibi də

özü ilə aparmaq istəyirdi, ancaq oğlan xahiş edib məzuniyyət almış və getməmişdi.

Mohamayya Racibə demişdi: “Məni gözlə”, – buna görə də Racib bilirdi ki, o, vədinə xilaf çıxmayacaqdır.

Hələlik o, bir ay məzuniyyət götürmüşdü, ancaq lazım gəlsə, ikiaylıq, üçaylıq məzuniyyət alar, bəlkə də, işdən tamam əl çəkib dilənçiliklə dolanar, amma bütün ömrü boyu Mohamayyanı gözləyirdi.

Racib hələ də nə tədbir görmək lazım olduğunu bilmədən dəli kimi otərəf-butərəfə vurnuxan zaman – o gah özünə qəsd etmək istəyir, gah da öz Mohamayyasını xilas etmək üçün fikirləşib bir yol tapmağa çalışırdı – qaranlıq qovuşdu, bərk külək qopdu, göydən sel kimi yağış tökülməyə başladı. Külək çox güclü idi, Racibə elə gəlirdi ki, indicə bu dəqiqə başının üstündəki dam uçub töküləcəkdir. Təbiətin coşmuş qüvvələri Racibin qəlbindəki tufana səs verirdi, bu, gənci bir qədər sakitləşdirirdi.

Elə düşünürdü ki, bütün dünya onunla birlikdə intiqam alır, onun eləyə bilmədiyi, gücü çatmayan işi onun əvəzinə təbiət görür – yeri-göyü bir-birinə qarışdırır.

Birdən kim isə qapını bərkdən döydü, Racib tez qapını açdı. İçəriyə paltarı islanmış, üzü rübəndlə örtülmüş bir qadın girdi. Racib onu dərhal tanıdı. Mohamayya idi!

O, həyəcandan boğula-boğula qışqırdı:

– Mohamayya! Sən tonqaldan çıxmısan.

– Bəli, mən söz vermişdim ki, sənin evinə gələcəyəm. Mən sözümə əməl elədim. Ancaq Racib, bir şeyi bilməlisən, mən çox dəyişmişəm, daha əvvəlki Mohamayya deyiləm, yalnız qəlbim əvvəlkidir. Məni tonqala qaytarmaq sənin əlindədir. Ancaq sən and içsən ki, heç bir zaman bu rübəndi mənim üzümdən götürməyəcəksən, heç bir zaman mənim üzümə baxmayacaqsan, mən qalaram.

Adam ölümdən qurtaranda qalan şeylərin hamısı ona əhəmiyyətsiz görünür.

- Qoy sən deyən kimi olsun, – gənc tələsik cavab verdi.
– Ancaq sən məni tərk etsən, mən bu dərddə dözə bilmərəm.
– Onda buradan gedək. Biz sənin ağanı tapmalıyıq.

Raciblə Mohamayya evdə nə vardısı hamısını atıb, tufanın qabağına çıxdılar. Qasırga elə görünməmiş qüvvə ilə coşmuşdu ki, adam ayaq üstə çətinliklə dayana bilirdi. Külək cınqılları qaldırıb adamın bədənini çırpırdı. Onlar yıxılan ağacların altında qalıb əzilməkdən qorxaraq yoldan çıxıb açıqlıq çöllə getməyə başladılar. Arabir daha da şiddətlənən külək onları arxadan bərk döyəcləyir, sanki, insan daxmalarından uzaqlaşdırmağa və yerlə yeksan eləməyə çalışırdı.

III

Oxucular elə fikirləşməsinlər ki, bu hekayə uydurmadır. Deyirlər ki, Şahmaran¹ adəti mövcud olan vaxtlar belə əhvalatlar gec-gec də olsa baş vermiş.

Əl-ayağı bağlanmış Mohamayyanı tonqalın üstünə qoydular və müəyyən edilmiş vaxt tonqala od vurdular.

Alov uğuldayıb göyə dirəndi, ancaq birdən bərk külək əsməyə və yağış yağmağa başladı. Tonqal mərasimində iştirak edənlərin hamısı qaçıb zəvvarların daxmasında gizləndilər. Yağış tonqalı söndürdü, ancaq qızın əllərinə sarınmış kəndir artıq yanmışdı. Mohamayya bədəninin yanan yerlərinin bərk ağrımalarına baxmayaraq, cıncırını da çıxarmadan qalxdı, ayağındakı ipi açdı. Sonra bədənini yanmış paltarın qalıqları ilə örtüb, az qala, lüt tonqalın üstündən düşdü.

Əvvəlcə Mohamayya evlərinə getdi. Ancaq orada heç nə tapa bilmədi. Hamı dəfnə getmişdi. Qız çırağı yandırdı, paltarını geyindi, aynanı götürüb özünə baxdı, ancaq elə həmin an dəhşət içərisində aynanı əlindən yerə saldı. Sonra başına rübənd salıb, Racibin yanına getdi.

¹ Şahmaran, yaxud *sati* – dul qalmış qadının özünü ərinin dəfn tonqalında yandırması. 1828-ci ildə ləğv edilmişdir.

Gerisi isə oxuculara məlumdur.

İndi Mohamayya Racibin evində yaşayır, ancaq bu, onu bədbəxt eləmədi, rübənd onların arasında ölüm kimi – hətta ölümdən də iztirablı, amansız, əbədi bir sədd kimi dayanmışdı. Əgər ümitsizlik bir müddətdən sonra ömürlük itkidən doğan ağrını keyidirsə, rübəndin altında gizlənmiş ümid kabusu hər gün, hər saat Racibə dözülməz iztirab verirdi.

Təbiətən Mohamayya qaradınməz adamdı, indi isə üzünü daim rübənd altında gizlətməyə məcbur olduğuna görə daha qaradınməz olmuşdu. Bu, dəhşət idi. Qız elə yaşayırdı ki, elə bil, ölüm sükutuna dalmışdı, bu lal ölüm Racibin həyatını öz ağuşuna alaraq onu boğmaq təhlükəsi yaradırdı.

Racib əvvəlki Mohamayyanı itirmişdi, onun uşaqlıq qəlbində qoruyub saxladığı gözəl surət yavaş-yavaş silinib gedirdi, üzünü rübəndlə örtmüş, daim gözünün qabağında olan bu məxluq onu sıxışdırıb qovurdu. Racib fikirləşirdi: “Bütün canlılara təbiət örtük vermişdir, Mohamayya isə puranlarda təsvir olunan, doğulduğu vaxtdan zireh gəzdirən Karnaya¹ oxşayır. O, dünyaya bir paltarda gələrək, sanki, ikinci dəfə doğulmuş və yeni qılafa girmişdir”.

Mohamayya həmişə Racibin yanında olurdu, eyni zamanda ondan çox-çox uzaqlarda idi. Ulduzlar hər gecə sönmək bilməyən gözləri ilə boş-boşuna gecənin qaranlığını dağıtmağa çalışdıqları kimi, Racib də iztirab dolu ürəyi ilə bu çətin sirri açmağa can atırdı.

Tənha, bir-biri ilə bağlı olmayan bu iki insan qəlbi beləcə yanaşı yaşayırdı.

Bir dəfə aydınlığın axırlarında yağış mövsümündə ay ilk dəfə buludları yarıb göründü. Aydın, sakit gecə yuxuya getmiş torpağın başının üstünü kəsdirmişdi.

Racib bu gecə yatmamışdı. O, açıq pəncərənin qabağında oturmuşdu. Bürkünün əldən saldığı meşə tərəfdən onu

¹ *Puranlar* – qədim rəvayətlər. *Karna* – hind əsətlərində Kuntanın (psandavların anasının – “Mahabharata”nın qəhrəmanlarının) və günəş allahının birinci oğludur. O, silahla və zirehli paltarda doğulmuşdur.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

çiçəklərin ətri vururdu; circıramalar asta-asta cırılardaşırıldı. Qaralan meşənin kənarındakı göl təmiz gümüş təbəqə kimi parıldıyırdı. Belə dəqiqələrdə insanın nə fikirləşdiyini demək çətinidir, lakin meşə ətirlərlə, gecə isə circıramaların cırlıtısı ilə dolu olan kimi, onun da qəlbində bircə istək olur.

Mən Racibin nə fikirləşdiyini deyə bilmərəm, ancaq ona elə gəlirdi ki, bu gün bütün maneələr dağılacqdır. Bu gün gecə bulud örpəyini atmış, əvvəlki Mohamayya kimi qəşəngləşib gəlmişdi, o, təmtəraqlı, səssiz idi. Racib bütün varlığı ilə qızın yanına can atırdı.

O, yerindən qalxdı və lunatik kimi qızın otağına tərəf yönəldi. Mohamayya yatmışdı. Oğlan yaxınlaşıb qızın yatağının üstünə əyildi – ayın işığı qızın üzünə düşürdü. Ancaq bu nə idi? Bəs çoxdan tanış cizgilər necə olmuşdu?

Dəfn tonqalının alovları Mohamayyanın üzünün bütün gözəlliyini amansız dili ilə yalamışdı, qızın üzündə yalnız alovun acgözlük nişanələri qalmışdı.

Oğlan tez dikəldi və özünü saxlaya bilməyib inildədi. Bu, Mohamayyanı yuxudan ayıldı. O, ayılıb Racibi qarşısında gördü. Qız dərhal rübəndini üzünə saldı və tez qalxıb, yorğan-döşəkdən durdu.

Racib ildırım vurmuş adam kimi donub-qalmışdı. Sonra qızın ayağına yıxıldı:

– Məni bağışla!

Mohamayya heç bir söz demədən, bircə dəfə də dönüb arxaya baxmadan evdən çıxdı. O bir daha geri qayıtmadı. Racib onu heç yerdə tapa bilmədi.

Bu həmişəlik, dinməz-söyləməz bağışlanmama Racibin qəlbində qəzəb alovu doğurdu və onun bütün gələcək həyatında silinməz iz buraxdı.

YAZIÇI

Bu vaxta qədər mənim Probha sarıdan heç bir qayğım yox idi. Daha çox onun xəstə anası sarıdan narahat idim. Mən Probhanın necə oynadığına tamaşa etdikcə heyran qalırdım, onun gülüşünü, ilk uşaq kəkələməsini məmnuniyyətlə dinləyirdim, ona həvəslə qulluq edirdim. Ancaq elə ki qız ağlamağa başlayırdı, mən tez ondan yaxamı qurtarmağa çalışır və anasının üstünə ötürürdüm. Heç ağıma da gəlmirdi ki, bu uşaqdan ötrü o qədər əziyyət, qayğı çəkməli olacağam. Xülasə, çox keçmədi ki, arvadım öldü və uşaq anasının öhdəsindən mənim öhdəmə keçdi. Mən çox gözəl başa düşürdüm ki, yetim qalmış, ana nəvazişindən məhrum olmuş qızımı iqiqat istəməliyəm. Lakin Probhanın çox yaxşı dərk elədiyi şeyi başa düşməmişdim: o da subay qalmış atasının qayğısına qalmağı özünə borc bilirdi.

O, altı yaşından müstəqil surətdə ev işlərini görməyə başladı. Aydınır ki, bu balaca qız öz atasına qəyyumluq eləmək istəyirdi. Mən ürəyimdə ona gülürdüm, ancaq hər halda, tabe olurdum. Hiss edirdim ki, məni bacarıqsız və aciz görmək onun xoşuna gəlir, mən öz şeylərimin, paltarımın, çətirimin hərəsini bir tərəfə tullayanda qız onları səylə yığışdırırdı, elə bil ki, onun bu işə müdaxilə eləməsi vacib idi. Axı onun heç bir zaman bu böyüklükdə kuklası olmamışdı! Ona görə də atasını yedirtmək, geyindirmək, yatırtmaq onu yaman sevindirirdi. O, mənim atalıq hökümümü istər-istəməz yalnız əlifbanı və oxumağı öyrənərkən qəbul etməyə məcbur olurdu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Qızı əməlli-başlı bir adam tapıb ərə vermək barəsində fikirləşməyin vaxtı hiss olunmadan çatdı. Ancaq bunun üçün pul lazımdır, bəs pulu haradan alasan? Bundan başqa, qızıma savad öyrətmişdim, əgər o, bir nadanın əlinə düşsəydi, halı necə olardı? Mütləq pul qazanmaq lazım idi. Mən dövlət idarələrində işləmək üçün çox qoca idim, başqa iş girməyə isə həvəsim yox idi, ona görə xeyli götür-qoy elədikdən sonra bu qərara gəldim ki, yazıçı olum.

Körpə bambukdan hazırlanmış qabda nə su saxlamaq olar, nə də yağ. O, təsərrüfatda heç bir şeyə yaramır. Lakin fleyta hazırlanan bambuk nə qədər körpə olsa, onun səsi bir o qədər təmiz olar. Mən bu qərara gəldim ki, öz qabiliyyətini göstərməyə yer tapa bilməyən bədbəxt adam, heç şübhəsiz, kitab yaza bilər. Buna görə cəsarətlə birpərdəli komediya yazmağa girişdim.

Komediya çoxlarının xoşuna gəldi və onu tamaşaya qoydular. Mən şöhrətləndim, ancaq eyni zamanda bir təhlükə də yarandı: qorxurdum ki, daha mən başladığım işdən əl çəkə bilməyim. Bütün günü qayğı və əndişə içərisində komediya yazırdım.

Probha mehriban-mehriban gülümsəyərək deyirdi:

– Ata, bəlkə, gedək gəzək!

Cavabında mən qəlyanımı çəkə-çəkə qışqırırdım.

– Bu saat çıx otaqdan! Bu saat çıx get! Məni hirsləndirmə!

– O saat qızın gülər üzü üfürülüb söndürülmüş çıraqla kimi tutqunlaşdı. Mən isə hətta qızın dinməzəcə, nahaq yerə incidildiyindən ürəyi əsə-əsə otaqdan necə çıxdığımı da hiss etmirdim.

O vaxtlar insafsızcasına qulluqçuları qovur, xidmətçiləri döyürdüm, bir dilənçi sədəqə istəməyə gələndə onu dəyə-nəklə qovurdum. Mənim evim küçənin qurtaracağına idi, elə ki yoldan ötən yazığın birisi pəncərədən məni səsləyib yolu göstərməyi xahiş edirdi, mən onu qovur və tamam başqa səmti göstərirdim. Heç kim başa düşmək istəmirdi ki, mən çox gülməli komediya yazıram.

Mənim dramaturgiyaya aludəliyim və şöhrətim gündəngünə artırdı, ancaq bundan pulum artmırdı. Doğrusu, o vaxt mən bu barədə düşünməmişdim də. Mən qızıma axtarıb əsil-nəcabətli bir adaxlı tapmalı olduğumu da unutmuşdum.

Əgər bir əhvalat baş verməsəydi, allah bilir, bu ağsızlıq nə qədər davam edəcəkdi. Cahırqram kəndinin mülkədarı qəzet nəşr edirdi, o, məni öz qəzetində əməkdaşlığa dəvət etdi. Mən razılıq verdim və bir neçə gün dalbadal elə səylə yazdım ki, yoldan keçənlər məni barmaqla göstərməyə başladılar.

Cahırqramın qonşuluğunda bir Ahırqram kəndi vardı. Bu kəndin mülkədarı başqa partiyadandı, mənim mülkədaramın partiyasından deyildi. Deyirlər ki, bir vaxt onların adamları hətta dəyənək davasına çıxıblar və hakim onların dilindən yazılı iltizam alıb ki, bir də belə iş tutmasınlar. İndi mənim ağam qatillərin və quldurların əvəzinə mənim qələmimdən istifadə eləməyə başlamışdı. Belə hesab olunur ki, mən, Ahırqram mülkədarlarının əcdadlarının tarixini pis təsvir etdiyim kəskin məqalələrlə Cahırqramın şərəfini qoruyuram. Ahırqram tamam darmadağın oldu. Bu, mənim tərəqqi dövrüm idi. Mən kökəlirdim, üzümdə xoş təbəssüm oynayırdı. Düşmənlərin tarixini təsvir etməklə mən Ahırqram mülkədaraına ölümcül zərbə vurmuşdum. Bütün Cahırqram gülməkdən az qalırdı yetişmiş meyvə kimi partlasın. Mən sevinirdim.

Ancaq Ahırqram mülkədarı borc altında qalmadı. O da qəzet nəşr etməyə başladı. Bu qəzetdə daha nədən yazılmırdı?! Orada xalqın başa düşəcəyi dildə elə vəcdlə və qızğın təhqirlər yazılırdı ki, sanki, çap olunmuş hərflər od tutub yanır, adamın gözünə soxulurdu. Hər iki kəndin camaatı bu sözlərin mənasını çox gözəl başa düşürdü. Mən isə çox görmüş, təcrübəli adam kimi, düşməni elə incə hazırcavablıqla atəşə tuturdu ki, nə dostlar, nə də düşmənlər məqalələrimdə nə demək istədiyimi başa düşə bilmirdilər. Nəticədə mən qalib çıxsam da, hamı məni məğlub hesab etdi. Mən çıxılmaz vəziyyətə düşüb, yaxşı zövq haqqında

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

traktat yazdım. Ancaq mən başa düşdüm ki, yaxşı şeyi ələ salmaq nə qədər asandırsa, pis şeyi ələ salmaq bir o qədər çətinidir. Meymunlar adamları çox asanlıqla yamsılayırlar, halbuki insanlar bu işdə heç bir müvəffəqiyyət qazana bilməzlər. Bu səbəbdən mənim traktatım qəbul olunmadı.

Ağam mənə daha əvvəllər olduğu kimi ehtiram göstərmirdi, elə cəmiyyət arasında da nüfuzdan düşmüşdüm. Küçəyə çıxanda adamlar üzlərini məndən yan çevirirdilər, bəziləri isə məni görəndə başlayırdılar gülməyə.

Bir müddətdən sonra adamlar mənim komediyalarımı tamam yaddan çıxardılar. Mənə elə gəldi ki, quru kibrit kimi-yəm: od vurublar və bircə dəqiqənin içərisində axıra kimi yanıb qurtarmışam. Mən ümidimi itirmişdim, başım ağırlaşmışdı, daha fikirləşə bilmirdim. Həyat gözümdə sönükləşmiş və mənasını itirmişdi.

O zaman Probha məndən qorxurdu. Çağırmasam, otağıma girməyə ürək eləməirdi. Qız başa düşmüşdü ki, elə hey yazmaqdan başqa ayrı işi-gücü olmayan atasından çox onun ən yaxın dostu gəlinçikdir.

Lakin axırı, bir gün Ahırqram qəzeti mülkədarımdan əl çəkib, mənim üstümə düşdü. Məqalə çox təhqiramiz tonda yazılmışdı. Tanışlarım və dostlarım gülə-gülə məqalənin məzmununu mənə danışdılar. Bəziləri deyirdilər ki, məsələ məqalənin nədən yazılmasında deyil, əsas məsələ necə yazılmasındadır, necə cəsarətli dildə yazılmasındadır. Adam məqalənin stilinə fikir verən kimi təhqiramiz ton dərhal yumşalır. Bunu mənə bütün günü iyirmi adam dedi.

Evimin qabağında bir kiçik bağça vardı. Bir şeydən qanım qaralanda axşam vaxtı bu bağçada gəzişməyi xoşlayırdım. Elə ki yuvalarının üstündə hərlənən quşların cık-ciki kəsilirdi, qatı qaranlığa sakitlik çökürdü, mən sakitləşirdim. Mən başa düşürdüm ki, quşların arasında hazırcavab cızmaqaraçılar yoxdur, onlarla yaxşı zövq haqqında mübahisə etmək lazım deyil. Mən yalnız o bədxah məqaləyə cavab haqqında

düşünürdüm. Öz-özümə fikirləşirdim: “Nəcibliyi və alicənablığı hamı başa düşməz. Kobud dil daha təsirli olar”. Ona görə də bu qərara gəldim ki, kəskin cavab yazım, belə olsa, qətiyyənlə məğlubiyyətə uğramaram! Elə bu an qatı qaranlıqda həlim tanış bir səs eşidildi və mən yüngül, isti, mehriban bir əlin əlimə toxunduğunu hiss etdim. Lakin elə qızıışmışdım, başım fikirlərimə elə qarışmışdı ki, buna qətiyyənlə fikir vermədim. Bir neçə dəqiqə sonra həmin səs məni yenidən yavaşca çağırırdı, mən yenə həmin mehriban əlin təması duydum. Qız yavaş-yavaş yaxınlaşıb, yenə güclə eşidiləcək dərəcədə alçaqdan məni səslədi: “Ata!..” Cavab almayıb, mənim sağ əlimdən tutdu, yavaşca alına çəkib, ağır-ağır evə qayıtdı. Probha xeyli vaxtdı ki, mənim yanıma gəlmirdi, gələndə də heç bir zaman belə mehriban olmurdu. Buna görə qızımın bu mehribanlığı məni yaman mütəəssir elədi.

Aradan bir qədər keçmiş mən otağa girdim və qızı çarpayının üstündə uzanmış gördüm. O zəifləmişdi, gözləri yarıaçıq qalmışdı; kökündən qoparılmış zərif çiçək kimi tamam solmuşdu. Mən əlimi onun alına toxundurdum – isti idi, venaları şişmişdi, ağır nəfəs alırdı. Mən başa düşdüm ki, qəlbi iztirablı qız xəstəliyin yaxınlaşdığını duyub atasına müraciət etmişdir, atası isə bu zaman heç kimə lazım olmayan Ahırqrama kobud cavab haqqında fikirləşməklə məşğul idi.

Mən xəstənin yanında oturdum. Probha dinməzəcə isti əlləri ilə mənim əlimi tutub özünə tərəf çəkdi, alına qoyub sakitləşdi.

Mən Ahırqram və Cahırqram haqqındakı bütün məqalələri yandırdım və daha heç bir cavab yazmadım. Hətta məni qələbə də sevindirməzdi: Probhanın anası öləndə mən qızı öz ağışuma almışdım. Bu gün isə Probhaya ögey ana olmuş yazıçılıq fəaliyyətimi dəfn etdiyim gün qızımı qucağıma aldım və onu bağrıma basıb evimi tərk etdim.

HÖKM

I

Elə ki iki qardaş – Dukhiram və Çhidam hava işıqlaşar-ışıqlaşmaz əllərində bel işə yola düşürdülər, onların arvadları arasında deyişmə, dava-dalaş başlanırdı. Lakin qonşular bütün başqa təbii səslər kimi bu səsə də alışımsdılar.

Onlar qadınların qulaq dələn səslərini eşidən kimi bir-birinə deyirdilər:

– Hə, yenə başlandı!

Bu, o demək idi ki, məhz onların gözlədikləri əhvalat baş verdi və bugünkü gün azacıq da olsun əvvəlkilərdən fərqlənir.

Heç kim günəşin nə üçün şərqdən çıxdığını soruşmadığı kimi, qadınların aralarındakı davanın səbəbini də heç kim öyrənməyə çalışmırdı. Söz yox ki, bu səs-küylü dava-dalaşların qonşulardan çox, qadınların ərlərinə dəxli vardı, ancaq onları da bu, az düşündürürdü. Onlar uzun həyat yolunu bir arabada gedirdilər və bu həyat arabasında səyahət zamanı onun yağlanmamış təkərlərinin arası kəsilmədən cırıldamasını adi hal hesab edirdilər. Əksinə, əgər evdən qışqırtı səsi gəlməsəydi və heç bir şey sakitliyi pozmasaydı, hamı vahiməyə düşər, eşidilməmiş bir rüsvayçılıq baş verəcəyini gözləyərdi, elə bir rüsvayçılıq ki, hətta heç kim onun nə ilə nəticələne biləcəyini fikirləşməyə də cürət etməzdi.

Bizim söhbətini elədiyimiz gün yorğun qardaşlar axşamdan çox keçmiş işdən evlərinə qayıdanda ev sükuta qərq olmuşdu. Bayırda da qərribə bir sakitlik vardı. Altı saat ara

vermədən yağın güclü yağış, nəhayət, kəsmişdi, ancaq üfün-
dəki bulud hələ də dağılmamışdı, havada bir balaca meh
belə hiss olunmurdu. Yağışlar başlayandan bəri kəndin
dörd tərəfindəki ağaclar və ot xeyli qalxmışdı; su basmış
tarlalardakı yaş bitkilərin tünd ətri evi hasar kimi dövrəyə
almışdı. Yardımcı təsərrüfat tikintilərinin divarının dibindən
başlayan bataqlıqdan qurbağaların qurultusu eşidilirdi. Dur-
ğun havanı cırcıramaların səsi götürmüşdü.

Yaxınlıqda axan Padma yağışlardan gurlaşmışdı, o, qatı-
laşan buludlu qaranlıqda xüsusilə vahiməli görünürdü. Çay
əkin yerlərinin çox hissəsini basıb, indi insanların sığına-
caqlarına əl qatmışdı. Suyun yuyub apardığı yerlərdə man-
qa və çörəkağaclarının çıpaq kökləri üzə çıxmışdı: onlar
ümitsizliklə uzadılmış barmaqlar kimi bir dayaq tapmaq
ümidi ilə havadan yapışırdılar.

Həmin gün Dukhram və Çhidam mülkədarın konto-
runda işləmişdilər.

Dayaz yerlərdə məhsul artıq yetişmişdi; kənd yoxsulları
ya öz xüsusi sahələrində işləyirdilər, ya cüt plantasiyalarına
getmişdilər. Ona görə də nəzarətçilər kontora gələndə yal-
nız bu iki qardaşı tapa bildilər.

Kontorun damı çat-çat idi, buna görə də çox yerdən su
damırdı. Qardaşlar bütün günü onu təmir elədilər. Onlar
evlərinə gedə bilmədilər və elə buradaca, kontorda bir bala-
ca nahar elədilər. Bütün günü yağışın altında islandılar,
vəd olunmuş zəhmət haqlarını ala bilmədilər, ancaq əvəzin-
də o ki var söyüldülər, danlandılar.

Şər qovuşanda onlar çirk-palçıq içində, sümüklərinə
qədər islanmış halda evlərinə qayıtdılar. Çondora – kiçik
qardaşın arvadı paltarının ətəyini yerə sərib, dinməzəcə döşə-
mənin üstündə uzanmışdı. O, bugünkü gün kimi qaşqabaqlı
görünürdü, bu gün hava eynilə yağışlı axşamlar necə olur-
sa, o cür tutqun idi. Böyük qardaşın arvadı – Radha qaş-
qabağını töküb evvanda oturmuşdu – onun yaşayarımlıq oğlu

ağlayırdı. Qardaşlar otağa girəndə gördülər ki, çılpaq uşaq arxası üstə yığılıb bir küncdə yatıb.

Bərk acmış Dukhiram arvadına dedi:

– Yemək ver!

Radha od vurulmuş barıt çəlləyi kimi partladı.

– Haradan alım? – deyə o, bərkdən qışqırdı. – Zarafat eləmək fikrinə düşmüşsən? Bəlkə, mən gedib qazanc gətirməliyəm?

Bütün günü ağır işdən və təhqirlərdən sonra qaranlıq, miskin evdə arvadının aclıq alovundan doğan nitqini eşitmək, xüsusilə onun axırıncı sözlərində gizlənən zəhərli eyhamı eşitmək dözülməz idi.

Dukhiram qəzəblənmiş pələng nərəsini andıran boğuc bir səslə soruşdu:

– Nə dedin?

Elə həmin an da beli arvadının təpəsinə endirdi. Radha gəlinin ayağının altına sərildi və oradaca canı çıxdı.

– İlahi! Bu nə işdir! – Çondora qışqırdı. Onun paltarı tamam qan içində idi. Çhidam onun ağzını tutdu. Dukhiram isə beli bir tərəfə tullayıb, özünü itirmiş halda döşəmənin üstünə əyildi, əlləri ilə üzünü örtüdü. Qorxmuş uşaq ayılıb ağlamağa başladı.

Bu ara kənd yenə əvvəlki kimi sakitlik içində idi. Naxırçı mal-qaranı yenicə gətirmişdi. Bütün günü dayaz yerlərdə çəltik biçməklə məşğul olmuş kəndlilər balaca qayıqlarda evlərinə qayıdırdılar. Onların hərəsinin başında bir-iki şəltik dərzı vardı, bu, onların gündəlik qazancları idi.

Qardaşların qonşusu Çokroborti Ramloçon dayı aparıb poçta məktub salmış və qayıdıb evinin qabağında oturmuşdu, o, arxayın-arxayın çubuq çəkirdi. Birdən yadına düşdü ki, ona xeyli borcu olan icarəçisi Dukhi bu gün borcunun bir hissəsini ödəyəcəyinə söz vermişdi. Fikirləşdi ki, Dukhi, yəqin, indi evə qayıtmış olar; kişi çadorunu çiyinə saldı, çətirini götürüb evdən çıxdı.

O, qonşu həyətə göz gəzdirib, təəccübündən diksindi. Bütün evdə lampalar söndürülmüşdü. Qaranlıq eyvanda bir neçə qarışıq qaraltı görünürdü. Arabir boğuc hıçqırıq səsi gəlirdi – bu, uşaq idi, anasını çağırıb ağlamaq istəyəndə Çhidam əli ilə onun ağzını tuturdu.

Təşvişə düşmüş Ramloçon soruşdu:

– Dukhi, evdəsən?

Dukhi daş heykəl kimi donub oturmuşdu. Adını eşidəndə balaca uşaq kimi hönkürməyə başladı.

Çhidam tez həyətə enib Çokrobortiyə yaxınlaşdı:

– Görünür, arvadlar yenə dava eləyiblər? – Ramloçon dayı soruşdu. – Biz bu gün axşama kimi onların qışqırtısını eşitmişik...

Çhidam nə qədər çalışırdı, fikirləşib nə edəcəyini tapa bilmirdi. Onun ağına bir-birindən sarsaq fikirlər gəlirdi; axırda bu qərara gəldi ki, hava qaralandan sonra aparıb meyiti bir yerdə gizlədər, beləliklə də, yaxasını ondan qurtarar. Ancaq o heç fikirləşməmişdi ki, o vaxta kimi onlara bir gələn ola bilər. Qəflətən yaxalanmış Çhidam bilmirdi ki, nə cavab versin. Nəhayət, o dedi:

– Bəli, bu gün yaman dava eləyiblər.

– Bəs Dukhi niyə ağlayır? – Ramloçon soruşdu və eyvana tərəf getmək istədi.

Çhidam başa düşdü ki, heç bir şeyi gizlədə bilməyəcəkdir, ona görə tez dedi:

– Dava vaxtı mənim arvadım bellə vurub Radhanı yerə sərrib.

Belə vaxtda adama heç bir təhlükə başının üstünü almış təhlükədən dəhşətli görünür: Çhidam yalnız yaxasını dəhşətli həqiqətin caynağından necə qurtarmaq haqqında fikirləşirdi. Bir də o heç ağına gətirə bilərdimi ki, söylədiyi yalan əsl həqiqətdən qat-qat dəhşətli olacaqdır! Buna görə də Çhidam Ramloçonun sualını eşidəndə ağına gələn ilk cavabı verdi.

Ramloçon diksinib həyəcanla dedi:
– Sən bir işə bax! Nə danışırsan! Elə güman edirəm ki, ölməyib, hə?

Çhidam:

– Ölüb, – dedi və Çokrobortinin ayaqlarına düşdü.

Ramloçon daha qaça bilməzdi.

O, öz-özünə: “Ram, Ram! – dedi. – Gecə vaxtı gör nə xataya düşdüm! İndi gəl elə hey məhkəmədə şəhadət ver!”

Çhidam hələ də onun ayaqlarını qucaqlamışdı.

– Ey müdrik qoca! – o yalvarırdı (kənddə Ramloçon məhkəmə işlərini yaxşı bilən və yaxşı məsləhətçi sayılırdı).
– De görüm, necə edim ki, arvadımı qurtarım?

Çokroborti bir qədər fikirləşib məsləhət gördü:

– Gör nə deyirəm, bir çıxış yolu var: bu saat qaç polis idarəsinə xəbər ver ki, böyük qardaşın Dukhi axşam işdən evə ac qayıdır və görür ki, xörək hazır deyil, bu zaman arvadının başından vurub öldürür. Belə desən, səni inandırırım ki, arvadın qurtarar.

Çhidamın boğazı qurudu.

– Yox, thakur¹, – deyə o ayağa qalxdı, – arvadım getsə, mən başqasını ala bilərəm, ancaq qardaşımı assalar, ikincisini tapa bilmərəm.

Lakin Çhidam öz arvadını müqəssir eləyəndə bu barədə qətiyyənlə fikirləşmirdi. Söz onun ağızından özü də gözləmədən qəfil çıxmışdı, buna görə indi təlaş içərisində səhvini düzəltməyə bir yol axtarırdı.

Cavan kəndlinin etirazı Çokrobortiyə, doğrudan da, çox əsaslı gəlirdi.

– Onda başqa çarə yoxdur, hər şeyi olduğu kimi danış, cinayəti gizlətmək mümkün olan iş deyil!

Ramloçon bu sözləri deyib getdi və elə o saat da bütün kəndə xəbər yayıldı ki, qardaşların evində dava vaxtı Çondora bel ilə vurub Dukhinin arvadını öldürüb.

¹ Thakur – Hindistanda mötəbər, hörmətli adamlara müraciət

Polislər səs-küyü sala-sala kəndə doluşdular, onların səs-küyü bəndi yarmış suyun qijiltısını xatırladırdı; kənddə hamı, müqəssir olan da, müqəssir olmayan da bərk təşvişə düşdü.

II

Çhidam başa düşürdü ki, o, əvvəldən başladığı istiqamətdə hərəkət etməlidir. Ramloçona söylədiyi söz indi bütün kəndə yayılmışdı, bundan başqa heç özü də fikirləşib ayrı şey uydurmağa ürək eləmir, çünki indi bunun nə ilə nəticələnmə biləcəyini bilmirdi. Ona görə də arvadının xilas olması üçün yeganə yolu onda görürdü ki, əvvəl dediklərini danmadan işi ifadələrlə dolaşmaq salmağa çalışmaq lazımdır.

Çhidam arvadına təklif etdi ki, o, təqsiri öz boynuna götürsün. Bu xahişə arvad mat qaldı, elə bil, günün günorta çağı göydən başına ildırım çaxdı.

– Sən mənim deyəcəyim sözlərdən qorxma, – Çhidam ona ürək-dirək verirdi. – Biz, onsuz da səni qurtaracağıq.

O, arvadına təskinlik verirdi, ancaq özünün nəfəsi tutulurdu, sifəti meyit rəngində idi.

Çondora on səkkiz yaşına girmişdi. Onun girdə, qəşəng üz, sağlam, yaraşlıq bədəni vardı, o qədər qəşəng idi ki, yeriyəndə də, dönəndə də, əyləndə də eyni dərəcədə gözəl görünürdü. Çondora balaca, saz, təzə qayıq kimi yüngül yeriyirdi, onun paltarında heç vaxt bir səliqəsizlik, qırıq görməzdin. Hansı işdən yapışsaydı, onu nə isə xüsusi bir şövqlə, maraqla eləyirdi; o, küçədə söhbət eləməyi sevirdi, xoşuna gəlirdi ki, əlində səhəng çayın sahilinə gəlsin, örtüyünü bir azacıq aralayıb, şəvə kimi qara, parıldayan iti gözləri ilə yoldan ötüb-keçənlərə tamaşa eləsin.

Böyük qardaşın arvadı Radha isə tamam Çondoranın əksi idi: ağır tərənən, tənbel, səliqəsiz idi, heç cür nə başının örtüyünün, nə uşağın, nə də ev işlərinin öhdəsindən gələ bilirdi. Adama elə gəlirdi ki, onun müəyyən bir işi yoxdur,

ancaq həmişə də başı qarışıq olurdu. Çondora onunla az danışdı – ağızını açıb sakitliklə ikicə kəlmə deyən kimi Radha başlayırdı qışqırmağa, söyməyə.

Arvadların hər birinin xasiyyətə heyrətamiz dərəcədə ərlerine oxşamaları da adamın nəzərindən qaçmırdı. Dukhiram hündürboy, iri sümüklü, yastıburun bir kişi idi. Onun xırda gözləri dünyaya key-key baxırdı, elə bil, dünyanı o qədər də yaxşı seçmirdi, ancaq ondan söz soruşmağa cürət eləmərdilər. Dünyada ikinci belə bir qorxaq, ancaq zəhmli, güclü, eyni zamanda aciz adama rast gəlmək çətin idi.

Çhidamı isə, elə bil, mahir bir sənətkar parıldayan qara daşdan yonmuşdu. Onun son dərəcə mütənasib bədəni var, bədənin əzaları bir-birinə elə tuturdu, bir-birinə elə uyğun idi ki, onda zərrə qədər qüsurlu tapmaq mümkün deyildi. Onun yağlanmış qalın qara saçları həmişə səliqə ilə arxaya darlanmış və çiyinə tökülmüş olurdu, bu cavan oğlan təmiz, hətta bir qədər şıq geyinirdi. Heç kim hündür yarığandan çaya tullanmağı, yaxud şüvüllə qayığı yerindən tərپətməyi ondan yaxşı bacarmazdı, heç kim körpə zoğları dərmək üçün bambukun tərپəsinə onun kimi asanlıqla dırmaşa bilməzdi: bir sözlə, nə iş görsəydi, hamısında səliqəlilik, ağıllıq hiss olunurdu.

Heç kim Çhidamı kənd gözəllərinə laqeydlikdə təqsirləndirə bilməsə də – o, həmişə özünü qızlara göstərməyə çalışırdı – ancaq öz cavan arvadı Çondoranı çox istəyirdi.

Bəzən ər və arvadın arasında mübahisə düşürdü, sözsöhbət olurdu, ancaq onlar heç vaxt bir-birini təhqir etməzdilər. Bundan başqa da, bir əhvalat onları bir-birinə daha möhkəm bağlayırdı: Çhidam belə hesab edirdi ki, Çondora kimi yelbeyin və gözəl cavan qadına o qədər də etibar etməmək olmaz. Çondoranın fikrincə isə, onun ərinin gözü həmişə özgələrdə idi, buna görə də əgər onu qışqanclıq kəməndi ilə bağlamasa, günlərin birində arvadını atıb getmək onun əlində çətin iş deyildi.

Təsvir etdiyimiz hadisədən bir az qabaq ərhlə arvad arasında ciddi söz-söhbət olmuşdu. Çondora hiss eləmişdi ki, Çhidam bəzən işə getmək bəhanəsi ilə evdən harasa gedir. Bu qayda ilə axırıncı dəfə iki günə yaxın evdə olmamış, qayıdıb gələndə də tamam pulsuz gəlmişdi. Çondora işlərin xarab olduğunu fikirləşib özünü sərbəst aparmağa başladı. O, körpüyə getməyə, yaxud küçədən qayıdıb gələndə uzun-uzadı Kaşi Mocumdarın kiçik oğlundan danışmağa başladı.

Elə bil, kim isə Çhidamın gecəsinə-gündüzünə zəhər qatmışdı. O hətta işləyəndə də bunu bircə dəqiqə yadından çıxara bilmirdi. Bir dəfə o, Radhanın yanına gəlib arvadının dalınca danışmağa başladı. Qadın əlini əlinə vurub, mərhum atasını şahidliyə çağırırdı və cır səslə dedi:

– Sən bir dayan, o bir əngəl törətməmiş mən onu yerində oturdaram. Mən bilirəm, çox keçməz ki, bu qız bir dəhşətli iş tutar!

Çondora qonşu otaqdan çıxıb ağır-ağır:

– Nədən belə qorxursan, – dedi. Sonra qadınların arasına qızğın deyişmə düşdü.

– Əgər mən bir də eşitsəm ki, tək körpüyə getmisən, – deyə birdən Çhidam qan sağılmış gözlərini arvadına zilləyərək qışqırdı, – sür-sümüklərini tamam sındıracağam!

– Belə de! – Çondora qışqırdı. – Onda qoy mənim sümüklərim sınınsın! – Bu sözləri deyib qapıya tərəf yönəldi.

Ancaq Çhidam bir sıçrayışla özünü ona yetirdi. Onun saçlarından yapışdı, çəkib təzədən otağa saldı və qapını bayırdan bağladı.

Axşam Çhidam işdən qayıdanda qapını açıq gördü – otaqda heç kim yox idi. Bu zaman Çondora üç kəndi arxada qoyub, dayısının yaşadığı kəndə çatmaq üzrə idi.

Keyli yalvar-yaxardan sonra Çhidam çox çətinliklə arvadını evə qaytara bildi, ancaq bu dəfə o, özünün məğlubiyətə uğradığını etiraf etməli oldu.

Çhidam başa düşdü ki, bu balaca qadını əldə saxlamaq ovucdan barmaqla civə götürmək kimi mümkün olmayan işdir. İndi daha zor işlətmirdi, ancaq o vaxtdan daim təşviş içərisində idi. Onun bu qəribə xasiyyətli gənc arvadına əndişəli məhəbbəti dözülməz işgəncəyə çevrilmişdi. Bəzən o hətta fikirləşirdi ki, Çondora ölsəydi, bundan yaxşı olardı – axı onu adi adamlar kimi Yamaya da qısqanmayacağam ki!

Elə bu vaxt bədbəxtlik evlərinə ayaq açdı.

Əri Çondoranı günahı boynuna götürmək üçün dilə tutmağa başlayanda qadın, elə bil, daşa dönmüşdü, gözləri isə iki köz kimi səssizcə Çhidamın ürəyini yandırır-yaxırdı. Qadın, elə bil, çaşqınlıq içərisində bu yırtıcının – ərinin əlindən çıxıb qurtulmaq üçün bir yol axtarırdı. O bütün varlığı ilə ərindən həmişəlik üz döndərdi.

Çhidam arvadını inandırır ki, o, nahaq qorxur, kişi hətta ona polis işçilərinə və hakimlərə necə cavab vermək lazım olduğunu da öyrətməyə çalışırdı. Lakin onun uzun-uzadı nitqindən Çondora bircə kəlmə də eşitmirdi, o, daşa dönübmiş kimi hərəkətsiz oturmuşdu.

Dukhram həmişə və hər şeydə qardaşına arxayın olmağa adət etmişdi, ona görə də Çhidam bu ölümdə Çondoranı təqsirkar etmək təklifini söyləyəndə o yalnız elə-belə soruşdu:

– Bəs sən arvadının işi necə olacaq?

– Mən onu qurtaracağam, – Çhidam cavab verdi.

Bununla da, yekəpər Dukhram sakitləşdi.

III

Çhidam arvadını öyrədirdi:

– Sən deməlisən ki, Radha səni bıçaqla vurmaq istəyirdi, sən də özünü qoruyanda bel qəfil ona toxundu.

Bu izahatı Ramloçon dayı uydurmuşdu. O, Çhidamı ətraflı surətdə başa salmışdı ki, bu cür ifadəni sübuta yetirmək üçün nə cür dəlillər, sübutlar gətirmək lazımdır.

Bu ara kəndə tökülüşmüş polislər işə girişdilər. Radhanı Çondoranın öldürməsi fikri artıq camaatın beynində möhkəm kök salmışdı. Bunu bütün şahidlər sübut edirdilər.

Çondoradan soruşanda o dedi:

– Bəli, mən öldürmüşəm.

– Nədən ötrü?

– Mənim ondan zəhləm gedirdi.

– Aranızda söz olmuşdu?

– Xeyr.

– Bəs əvvəl o, səni öldürmək istəmirdi?

– Xeyr.

– Bəlkə, o, sənənlə pis dolanırmış?

– Xeyr.

Bu cavablar hamını mat qoymuşdu. Çhidam başını tamam itirmişdi.

– O, düz danışmır! – Çhidam qışqırdı. – Əvvəl Radha...

Polis işçisi onu söyüb susmağa məcbur etdi.

Çondoranı əməlli-başlı istintaq edirdilər, ancaq heç bir şey kömək etmirdi: cavabların hamısı eyni idi. Çondora Radhanın ona hücum etməsini inadla rədd edirdi. Bu qadın eşidilməmiş inadçılıq göstərirdi. O, qətiyyətlə dar ağacına tərəf gedirdi və elə bir qüvvə yox idi ki, onu saxlamağa qadir olsun. Bu nə başabəla məğrurluqdur!

Çondora fikrində ərinə deyirdi: “Səndən qurtarıb, gəncliyimi dar ağacına tapşıracağam, qoy o, mənim bu dünyada son pənahım olsun!”

Nəhayət, ittiham edilmiş Çondora – bu dinc, diribaş və gülürüz balaca qadın ta uşaqlıqdan tanış küçədən, arabaların yanından, körpüboyu uzanan bazar meydanının ortasından, Mocumdarın evinin qabağından keçdi, məktəbin və poçt idarəsinin yanından ötdü və həmkəndlilərinin gözlərində rüsvay olmuş halda kəndi həmişəlik tərk etdi. Uşaqlar dəstə-dəstə onun dalınca yüyürdülər, cavan qadınlar, onun yaşıdları isə – kimisi örpəyinin arasından, kimisi qapı dalından,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bəziləri də ağacların arxasında gizlənərək polislərin qabaqlarına qatıb apardıqları Çondoraya tamaşa edirdilər, onlar dəhşətdən, xəcalətdən və qəzəbdən özlərini itirmişdilər.

Çondora hakimın yanındakı istintaqda da təqsiri boynuna götürdü. Onun dediyinə görə, ölüm hadisəsi baş verən zaman böyük qardaşın arvadı ona qarşı heç bir kobudluq etməmişdi.

Nəhayət, şahid yerini Çhidam tutdu. O, əllərini yalvarırcasına döşünə qoyub, ucadan hakimə dedi:

– And içirəm ki, cənab, mənim arvadımın heç bir təqsiri yoxdur!

Elə ki hakim onun üstünə qışqırıb sakitləşməyə məcbur etdi və onu sorğu-suala tutdu, Çhidam bütün həqiqəti kəlməkəlmə hakimə danışdı.

Hakim ona inanmadı, çünki əsas şahid, daha çox inam doğuran Ramloçon belə danışmışdı:

– Ölüm hadisəsi baş verən vaxtdan bir az sonra mən hadisə yerinə gəldim. Şahid Çhidam hər şeyi boynuna aldı. O, ayaqlarını qucaqlayıb mənə yalvarmağa başladı: “Fikir-ləş görək, arvadımı necə xilas edə bilərəm?” Mən ona heç bir cavab vermədim. O, yenə məndən soruşdu: “Əgər mən desəm ki, arvadını yemək vermədiyi üçün böyük qardaşım öldürüb, onda Çondoradan əl çəkərlərmi?” Mən ona dedim: “Özünü gözlə, ey ağılsız, məhkəmənin hüzurunda bircə kəlmə də yalan danışmağa cəsarət eləmə, dünyada ondan böyük günah yoxdur...”

Ramloçon Çondoranı xilas etmək üçün uzun bir əhvalat düzəltmişdi, lakin qadının özünü təmizə çıxarmağa çalışmadığını gördükdə qorxdı. Fikirləşdi: “Birdən yalan şəhadət vermək üstündə özümü məsuliyyətə cəlb edərlər! Yaxşısı budur ki, bildiyimi deyim”. O, belə qərara gəlib, bildiklərinin hamısını hakimə danışdı, bəzi təfsilatları da əlavə etməyi unutmadı.

Hakim iş baxılmaq üçün sessiya təyin etdi. Bu zaman bütün dünyada hər şey – iş də, ticarət də, sevinc də, kədər

də öz qaydası ilə gedirdi. Əvvəllər srbabon ayında olduğu kimi tarlalara arasıkəsilmədən sel kimi yağış tökülürdü.

Yenə polislər şahidləri və müqəssirləri məhkəməyə gətirildilər.

Həyəət, məhkəmə binasının qabağına çoxlu adam toplaşmışdı. Onlar işlərin başlanmasını gözləyirdilər.

Təsərrüfat tikililərinin dalındakı kiçik bataqlıq sahənin bölüşdürülməsi işi ilə əlaqədar olaraq Kəlküttədən iki vəkil gəlmişdi, tələbkar məhkəməyə otuz doqquz nəfər şahid çağırtdırmışdı. Məhkəməyə neçə yüzlərcə adam gəlir və nəyin bahasına olur olsun, işlərindəki düynünün açılmasına çalışırdılar. Hər kəs də belə hesab edirdi ki, onun işindən ciddi iş yoxdur.

Çhidam donuq nəzərlərlə pəncərədən bu çaxnaşmaya baxır və ona elə gəlirdi ki, baş verənlərin hamısı yuxudur. Qollu-budaqlı banyan ağacının yarpaqları arasında bir ququ quşu oxuyurdu, axı quşlar üçün nə məhkəmə var, nə də qanun...

Çondora dedi:

– Ah sahib, eyni şeyi neçə dəfə soruşmaq olar?

– Sən özünü müqəssir hesab edirsən? – hakim ondan soruşdu. – Sən heç bilirsən, səni nə cür cəza gözləyir?

– Xeyr, – qadın cavab verdi.

– Səni asacaqlar.

– Ah sahib, ayaqlarına düşürəm: elə et ki, bu, tez olsun!

– Çondora həyəcanla dilləndi. – Nə istəyirsiniz eləyin, mən daha bunlara dözə bilmirəm!

Çhidamı məhkəmə salonuna gətirəndə Çondora üzünü yana çevirdi. Hakim qadından soruşdu:

– Bu şahidə bax, de görək, o, sənin nəyindir?

– O, mənim ərimdir, – qadın əlləri ilə üzünü tutub cavab verdi.

– O, səni sevirmi?

Qadın cavab verdi:

– Paho! Sevir də sözdür!

– Bəs sən onu sevmirsən?

– Çox sevirəm!

Çidamı dindirməyə başlayanda o dedi:

– Onu mən öldürmüşəm!

– Niyə?

– Yemək istədim, Radha isə vermədi.

Dukhiram ifadə verməyə çıxanda özündən getdi; huşa gələndən sonra dedi:

– Sahib, onu mən öldürmüşəm.

– Axı nədən ötrü?

– Mən düyü istədim, o isə vermədi.

Hakim şahidləri əməlli-başlı dindirəndən sonra qəti qənaətə gəldi ki, hər iki qardaş təqsiri ona görə öz boyunlarına götürürlər ki, qadını dar ağacında ölmək rüsvayçılığından qurtarsınlar.

Ancaq Çondora özü hər yerdə – həm polis idarəsində, həm də məhkəmədə eyni sözü təkrar edirdi, onun cavablarında zərrə qədər də uyğunsuzluq hiss olunmurdu. İki nəfər vəkil öz təşəbbüsləri ilə onu, heç olmasa, edam cəzasından qurtarmaq üçün müdafiəyə girişdilər, ancaq axırda onlar da geri çəkilməyə məcbur oldular.

Bir vaxt, gəncliyinin səhər çağında qarayanız, girdəşifət balaca qız, gəlinciklərindən əl çəkib ata evini tərk etmiş, ər evinə köçmüşdü. Bir gün belə olacağını həmin o birinci toy gecəsi kim ağlına gətirərdi! Onun atası rahat ölmüşdü, arxayındı ki, hər necə olsa, qızına yaxşı tərbiyə vermişdir.

Edamdan qabaq bir rəhmdil hakim Çondoradan soruşdu ki, bəlkə, bir adam görmək istəyir.

Çondora dedi:

– Anamla görüşmək istərdim.

– Bəlkə, ərini görmək istəyirsən, istəyirsənsə, mən onu çağırım, – hakim təklif etdi.

Qadın belə cavab verdi:

– Ölmək onu görməkdən yaxşıdır!

AÇILMIŞ SİRR

I

Cirakotlu Krişnoqopal Şorkar mülkədarlıq işlərini və ailə başçılığını böyük oğluna tapşırıb Benaresə getdi.

Buna bütün mahalın kasıbları yaman heyifsiləndilər. Bizim zəmanəmizdə ikinci belə xeyirxah, ədalətli sahibkar tapmaq mümkün olan iş deyil.

Təzə mülkədar Bipinbihari – Krişnoqopanın oğlu isə müasir adam idi. Təhsil görmüşdü, elmi dərəcəsi vardı; o, saqqal saxlayır, eynək taxırdı. Adamlardan gen gəzirdi. Tərbiyəsinə söz ola bilməzdi – nə papiros çəkir, nə də qumar oynayırdı. Sir-sifətdən də qəşəng idi. Ancaq xasiyyəti çox tünd idi. İcarədarlar bunu çox keçmədən hiss elədilər. Qoca sahibkar onlarla çox xoş rəftar eləyirdi. Təzə isə bircə pay-sanın da vaxtını keçməyə qoymurdu. Üstəlik də o, borcun vaxtını hətta bir gün uzatmağa da razı olmurdu.

Bipinbihari işlərin çox səliqəsiz aparıldığını aşkara çıxardı. Atası torpaqları brəhmənlərə paylamışdı, ancaq vergi almırdı. Kəndlilərin çoxu icarə haqqını bütünlüklə ödəməmişdilər.

Bipinbihari öz-özünə fikirləşirdi:

“Atam çox yumşaqlıq eləyib. Kim nə xahiş eləyibsə, sözünü yerə salmayıb. Mən buna son qoyacağam. – O, özünü inandıraraq deyirdi, – əvvələn, torpağın gəlirindən istifadə edib heç bir iş görməyən adamlar kimə lazımdır. Onlara rəhm eləmək yalnız avaraçılığı və tənbəlliyi yaymaq deməkdir. İkincisi də, indi hər şey əvvəlkinə nisbətən bahalaşılıb, dolanmaq çətinləşib, adamların tələbatı isə əməlli-başlı qat-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

qat artıb. Adam ləyaqətdən düşməmək üçün üç-dörd dəfə çox xərcləməli olur. Pulu ağına-bozuna baxmadan ovuc-ovuc səpələmək, var-dövlətin axırına çıxmaq olmaz. Yavaş-yavaş əvvəllər paylanmışların yerini doldurmağa çalışmaq lazımdır. Bu, mənim borcumdur”.

Bipin dönmədən məqsədinin buyruğuna əməl edirdi. O, icarədarlardan atasının bağışladığı şeyləri aldı, çox keçmədən icarədarların əlində, demək olar ki, heç bir şey qalmadı.

Benaresə bir-birinin ardınca məktublar gedirdi, bu məktublarda icarədarlar acı-acı öz talelərindən şikayətlənirdilər. Hətta bəziləri özləri Benaresə getmişdilər ki, ağlayıb Krişnoqopalin ayağına düşsünlər.

Keçmiş sahibkar oğluna yazdı ki, işləri elə aparmaq olmaz. Oğlu ona etiraz elədi. O, atasına yazdı: “Əvvəllər, gəlir çox yerdən gələndə mülkədarlar və icarədarlar bir-birinə güzəştə gedirdilər. Təzə qanuna görə isə, mülkədara yalnız vergi toplamaq, bir də ona çatacaq icarə haqqını bütünlüklə almaq qalır. Bu, onun yeganə gəlir mənbəyidir. Mən bundan artıq heç bir şey tələb eləmirəm. Biz icarə haqqından savayı heç bir şey almırıq, əgər xeyriyyəçiliyə başlasaq, var-yoxdan çıxarıq. Biz nə var-dövlətimizi, nə də ad-sanımızı saxlaya bilərik”.

Bu cür ciddi, zamanın ruhuna uyğun dəyişikliklər əvvəlcə Krişnoqopalı yaman narahat elədi. Ancaq sonra o, bu qənaətə gəldi ki, indiki zamanda necə hərəkət etmək lazım olduğunu müasir gənclər daha yaxşı bilirlər; özü də əvvəl olan şeylər, yəqin, indi daha yaramır, o, öz-özünə fikirləşdi: “Əgər uzaqdan hər işə qarışmağa başlasam, onda oğlum deyər: “Gəl işlərini özün apar”. Mənim isə bunu eləməyə halım yoxdur”.

Ona görə də qoca bu qərara gəldi ki, ömrünün son günlərini ibadət eləməklə keçirsin.

II

Həyat isə öz axarı ilə gedirdi. Bipinbihari bir xeyli məhkəmə çəkişmələri, münafişələr qaldırıb, demək olar ki, işlərin hamısını udmuşdu.

İcarədarların əksəriyyətinin gözü qorxmuş və tabe olmuşdular. Yalnız tək-cə Ozimuddin Bişşas – Mirzə Birinin oğlu ipə-sapa yatmaq bilmirdi.

Halbuki Bipinbihari hamıdan çox onun əlindən yanıqlı idi. Əgər atası bir brəhməni torpaq vergisindən azad eləsəydi, bunu o, bəlkə də, birtəhər başa düşərdi, ancaq nəyə əsasən müsəlman ən gözəl torpaq sahəsindən istifadə edir və heç bir vergi vermirdi, bunu o, qətiyyənlə başa düşə bilmirdi.

Görünür, kənd məktəbini elliyin pulu ilə oxumuş bu müsəlman oğlu özünü bəxti gətirmiş adam hesab eləyirdi, ona görə də bu qərara gəlmişdi ki, heç kəslə hesablaşmasın.

Qoca sahibkar, Bişşasın ailəsinə lap əzəldən çox hörmət eləyirdi. Bunu Bipin öz köhnə xidmətçilərindən eşitmişdi. Ancaq səbəbini onlar da bilmirdilər.

Görünür, kimsəsiz dul arvad qoca sahibkarın ürəyini yumşaltmış, kişinin bu bədbəxt qadına yazığı gəlmişdi. Müsəlman oğluna bu cür üstünlüklərin verilməsi Bipinə tamamilə yersiz görünürdü. Üstəlik də, Bipin onların keçmişdə necə yoxsul, ehtiyac içərisində yaşadıklarını görməmişdi; o yalnız bu ailənin getdikcə firavan dolandığını, onların özlərini niyəsə məğrur aparmalarını görürdü. Ona elə gəldi ki, müsəlmanlar vicdansızlıq eləyib onun rəhmətli atasını aldatmış və var-dövlətinin bir hissəsini oğurlamışdılar.

Amma Ozimuddin də möhkəm oğlan idi.

O dedi:

– Mən ölərəm, ancaq haqqımdan bircə yot da keçməyəm.

Onunla Bipinin arasında mübarizə qızışmışdı. Anası Ozimuddini dilə tuturdu ki, adam mülkədarla mübahisə eləməz.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Arvad deyirdi:

– Biz onun səxavəti sayəsində bu vaxta kimi əməlli-başlı yaşamışıq, bizim borcumuz itaət eləməkdir. Heç olmasa, bir az keç.

– Ana, sən heç nə bilmirsən, – oğlu ona etiraz edirdi.

O, çəkişmələri bir-birinin ardınca uduzurdu, ancaq bu, onu daha da inad atına mindirirdi. Ozimuddin əmlakını saxlamaq üçün əlindən gələni edirdi.

Bir gün Ozimuddinin anası Mirzə Biri bir az tərəvəz götürüb xəlvətcə Bipin-babunun yanına getdi.

Qarı yazıq-yazıq Bipinə baxır, yavaşca əlini ona toxundurur, ürəyini almağa çalışırdı:

– Bipin-babu, sən bizim atamızsən, Allah sənin dayağın olsun, Ozimi bədbəxt eləmə. Sən gərək belə iş tutmayasan. Mən oğlumun taleyini sənə tapşırıram. Ona kiçik qardaşın kimi, ağılsız, köməyə ehtiyacı olan bir adam kimi bax. Sənin bu qədər var-dövlətinin bir zərrəsinin onun əlində olmasına heyifsilənmə.

Bipin fikirləşdi ki, qarı, yəqin, özünü onun ailəsinə soxmaq istəyir. Bu dərəcədə həyasızlıq onu yaman əsəbiləşdirdi.

O dedi:

– Sən arvadsan, heç nə bilmirsən, əgər bir sözüünüz varsa, oğlunu göndər gəlsin mənim yanına.

Beləliklə, Mirzə Biri həm oğlundan, həm də yad adamdan eyni sözü eşitdi: “Sən heç nə bilmirsən”. Onun daha gözünün yaşını silə-silə, ürəyində Allahı çağıra-çağıra evə qayıtmaqdan savayı çarəsi yox idi.

III

İş cinayət məhkəməsindən dairə məhkəməsinə, oradan da ali məhkəməyə keçdi. Çəkişmə il yarım idi ki, davam edirdi. Nəhayət, Ozimuddin xirtdəyə kimi borca düşəndən sonra apellyasiya məhkəməsi işi qismən onun xeyrinə kəsdi.

Ancaq o, yaxasını təzəcə pələngdən – mülkəddardan qurtarmışdı ki, timsahlar – borc verənlər üstünə hücum çəkildilər. Sələmçilər əllərinə yaxşı girəvə düşdüyünü duyub, vekselləri Ozimuddinin qabağına qoydular.

Sınıq çıxmış Ozimuddinin əmlakını satmaq üçün hərrac günü təyin edildi, hərrac bazar ertəsi və bazar günü olmalı idi.

Bazar çayın sahilində idi. Yağmurluq idi, çay yaman daşmışdı. Tacirlər harada gəldi – həm sahilə, həm də qayıqlarda alver edirdilər. Yaman səs-küy idi. Həmin ay bazara xüsusilə çox hind qozu və balıq gətirmişdilər.

Hərrac günü hava buludlu idi. Tacirlər yağış yağacağından ehtiyat etdikləri üçün bambuk çubuqlarından çardaq düzəltmişdilər.

Ozimuddin bazara ərzaq almağa gəlmişdi. Ancaq onun daha bircə paysası da yox idi, ona görə də bu gün ona heç kim nisyə şey vermirdi. O, bazara bir balta və bir tunc sini gətirmişdi, istəyirdi ki, onları girov qoyub bir az pul alsın.

Bipin-babu axşam-tərəfi gəzməyə çıxmışdı. Onu bir neçə nəfər əlidəyənəkli mühafizəçi müşayiət edirdi. Bazardakı səs-küy mülkəddarın diqqətini cəlb elədi, o, bazarın girəcəyində dayanıb, gözətçilərdən onların işlərinin necə getdiyini soruşmağa başladı.

Ozimuddin düşməni görüb baltanı qaldırdı və pələng kimi Bipin-babunun üstünə atıldı. Ancaq yarıyolda onu tutdular, baltanı əlindən aldılar və dərhal polis idarəsinə verdilər. Bazarda yenə qızğın alver gedirdi.

Bu hadisənin baş verməsi Bipin-babunu sevindirdi. Təqib olunan təqib edənə əl qaldırmışdı. Əxlaq qaydalarını pozan və nəzakətsizlik edən adam möhkəm cəzalandırılmalıdır. İndi yaramaz haqqını alacaqdı.

Bipinin evinin qadınlar yaşayan hissəsində qadınların hiddətinin həddi-hüdudu yox idi.

Onlar deyirdilər:

– Siz bircə görün bu bic nə oyun çıxarır! – Onlara təskinlik verən yalnız bu idi ki, indi Ozimuddin əməlli-başlı cəzalandırılacaqdır.

Dul arvadın boşalmış daxması isə zülmət içində idi. Onun yeməyə heç nəyi yox idi. Dul arvad üçün dünyada ən faciəli hadisə oğlunun həbs olunması idi. Başqaları bu əhvalatı artıq unutmuşdular – kimisi naharını eləmişdi, kimisi yatmışdı, kimisi də dincəlirdi. Bu gen dünyada elə bir adam yox idi ki, onun oğlunu müdafiə eləsin.

Qocalmış, sümükləri çıxmış arvad qaranlıq daxmada oturmuşdu. Onun qorxu düşmüş ürəyi dərin ümitsizliklə çırpınırdı.

IV

Bir neçə gün keçdi. Nəhayət, hakimin müavini işi baxılmağa verdi. Bipin məhkəmədə şahid kimi çıxış etməli idi. Əvvəllər mülkədarlar heç vaxt şahidlər kürsüsünə çıxmazdılar. Ancaq Bipin ifadə verməyə razı olmuşdu.

Məhkəmə günü çatdı. Bipin məhkəməyə taxt-rəvanda gəldi. Onun başında çalma, cibində uzun zəncirli saat vardı.

Hakim böyük ehtiram əlaməti olaraq onu öz yanında əyləşdirdi. Məhkəmənin binası adamları ağzına kimi dolmuşdu: camaat çoxdandı ki, belə gurultulu məhkəmə görməmişdi.

Məhkəmə iclası başlayanda mühafizəçilərdən biri içəri girib, Bipin-babunun qulağına nə isə dedi. Bipin-babu fikir-fikirli: “Mən bir dəqiqəliyə çıxmalyam”, – dedi və küçəyə çıxdı.

Onun qoca atası ayaqyalın, yarıçılpaq halda banyan ağacının altında dayanmışdı. Onun əlində Vişnunun adı olan təsbeh vardı. Sanki, kişinin arıq vücudundan nur yağırı. Üzündə sakitlik, xeyirxahlıq ifadəsi vardı.

Dar bayram paltarları geymiş Bipin çətinliklə ona təzim elədi. Bu zaman onun çalması gözünün üstünə sürüşdü,

saat cibindən çıxdı. O, tələsik üst-başını düzəltdi və atasından xahiş elədi ki, yaxındakı otağa, vəkillərin otağına keçsin.

Krişnoqopal etiraz elədi:

– Mən öz borcumu burada yerinə yetirəcəyəm.

Bipinin xidmətçiləri onların başına toplanmış adamları geriyə itələdilər.

Krişnoqopal dedi:

– Ozimuddin azad edilməlidir, özün də onun əlindən aldığı şeylərin hamısını ona qaytarmalısan.

Mat qalmış Bipin soruşdu:

– Siz Benaresdən bura ondan ötrü gəlmisiniz? Bu, sizi niyə belə narahat eləyir?

– Oğlum, bunu bilməyinin nə xeyri var?

Bipin hələ də özünü haqlı sayırdı:

– Ata, mən neçə-neçə nadüriüst adamı hər şeyi geri qaytarmağa məcbur eləmişəm, siz bunların heç birinə qarışmayıbsınız. Bəs indi niyə müsəlmanın dərdinə belə qalırırsınız? İş çox dərinləşib. Əgər Ozimuddin azad olunsay və o, hər şeyi geri alsay, camaat nə deyər?

Krişnoqopal bir qədər dinmədi.

O, əsən barmaqları ilə tez-tez təsbeh çevirə-çevirə səsinə bir qətiyyətsizlik dedi:

– Əgər lazım gəlsə, mən açıb bütün əhvalatı camaata danışaram. Ozimuddin sənin qardaşın və mənim oğlumdur.

Heyrətlənmiş Bipin həyəcanla soruşdu:

– Müsəlman?!

– Bəli, oğlum.

Bipin bir xeyli özünə gələ bilmədi.

Nəhayət, o dedi:

– Biz bu barədə sonra danışarıq. Hələlik isə gəlin, keçək içəri.

Krişnoqopal:

– Yox, – dedi. – Mən bu saat geri qayıdıram. Elə güman edirəm ki, borcunu yerinə yetirəcəksən.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, oğluna xeyir-dua verdi və bütün bədəni əsə-əsə, göz yaşlarını zorla boğaraq getdi.

Bipin bilmirdi ki, necə eləsin, hakimə nə desin, buna görə də fikir onu götürmüşdü. O, öz-özünə deyirdi: “Bu da mömin adamlar. Bunların hamısı onun nəticəsidir ki, əsas prinsiplərə əməl olunmur”. Sonra mülkədar bu qənaətə gəldi ki, təhsil və xasiyyət sarıdan o, atasından qat-qat yüksəkdə durur.

O, məhkəmə binasına qayıtdı və arıq, üzülmüş Ozimi gördü, onun dodaqlarının qanı qaçmış, qurumuşdu, gözlərindən od yağırı. Üst-başı çirkli cındır idi, başının üstünü iki nəfər əlisilahlı mühafizəçi kəsdirmişdi. Belə bir adam Bipinin qardaşı idi!

Bipin hakim mütavini ilə dost idi. Gurultulu məhkəmə işi xətm olundu. Ozimin hər şeyini özünə qaytardılar. İşin belə dəyişməsinə hamı mat qalmışdı. Heç kim heç nə başa düşə bilmirdi.

Krişnoqopalin az müddətə gəlib-qayıtması xəbəri tezliklə hər yerə yayıldı. Şayiələr ağızdan-ağıza düşdü.

Bəsirətli vəkillər işin nə yerdə olduğunu başa düşdülər. Bu işlə hamıdan çox vəkil Ramtaron maraqlanırdı. O, Krişnoqopalin pulu ilə oxumuşdu, odur ki indi şübhə onu götürmüşdü. Ramtaron öz-özünə fikirləşirdi: “Deməli, əgər əməli-başlı qurdalasan, bütün möminlərin xeyirxahlıqlarının səbəbini tapmaq olar. Qoy onlar nə qədər kefləri istəyir təsbeh çevirsinlər, ancaq onlar da mənim kimi yaramazdırlar. Fərq yalnız orasındadır ki, möminlər riyakardırlar, adi adamlar isə səmimi”.

Ramtaron bu nəticəyə gəlmişdi ki, Krişnoqopalin hamıya yaxşı məlum olan xeyirxahlığı riyakarlıqdır; o, elə bilirdi ki, bu nəticəyə gəlməklə çox çətin bir məsələni həll etmişdir.

Bu nəticə – onun nə ağılla belə fikirləşdiyini deyə bilmərəm – Ramtaronun minnətdarlıq yükünü xeyli yüngülləşdirdi. O arxayınlaşdı.

1893

ÇARƏSİZ BƏDBƏXTLİK

Malikanə müdiri Giriş Boşunun evinin qadınlar yaşayan hissəsinə təzə qulluqçu götürmüşdülər. Qızın adı Pəri idi. O, uzaq yerdən gəlmişdi, özü də çox ciddi qanunlarla tərbiyə olunmuşdu. Odur ki qoca naibin ona pis gözlə baxdığını hiss eləyən kimi ağlaya-ağlaya xanımın üstünə qaçdı.

Malikanə müdirinin arvadı ona məsləhət gördü ki, çıxıb bir başqa yerə getsin.

O dedi:

– Sən təmiz ailədənsən. Burada qalmasan yaxşıdır.

Arvad ərindən xəlvətcə Pəriyə bir azacıq pul verdi və onunla xudahafızlaşdı.

Ancaq çıxıb getmək o qədər də asan iş deyildi: yolpulu çatmadı, buna görə də Pəri elə bu kənddə, brəhmən Xorihor Bhottoçarconun evində işə girdi.

Brəhmənin ağıllı oğlanları atalarının bu hərəkətini bəyənmədilər, onlar dedilər:

– Ata, niyə bizə bədbəxtlik gətirirsən?

Xorihor cavab verdi:

– Bədbəxtlik özü kömək üçün mənə pənah gətirib. Mən bu qızı geri qaytara bilmərəm.

Çox keçmədən malikanə müdiri Giriş Boşu özü brəhmənin yanına gəldi və yerə kimi təzim eləyib dedi:

– Hörmətli Bhottoçarco, sən nə səbəbə mənim qulluqçumu aldadıb gətirmisən? Mən evdə onsuz ötüşə bilmərəm.

Xorihor bu barədə nə fikirləşirdisə, hirsli-hirsli açıb hamısını dedi. O, özünə hörmət edirdi, buna görə də yalan danışa bilmirdi.

Naib ürəyində onu hirslənmiş qarışqa ilə müqayisə elədi və təntənə ilə onun ayağından torpaq götürüb çıxıb getdi.

Lakin bu əhvalatdan bir neçə gün sonra polislər Xorihorun evinə gəldilər. Xorihorun arvadının balışının altından malikanə müdirinin arvadının sığlarını tapdılar. Qulluqçu Pərini oğurluqda təqsirləndirib həbsxanaya apardılar. Bhottoçarconun özünə gəldikdə isə o, kənddə çox böyük hörmət sahibi idi, buna görə də onu oğurlanmış şeyi gizlətməkdə təqsirləndirməyə cəsarət eləmədilər.

Xudahafizləşərkən naib yenə ev yiyəsinin ayağından torpaq götürdü.

Brəhmən başa düşdü ki, bədbəxt qıza evində sığınacaq verdiyi üçün bəlaya düşmüşdür. Onun ürəyindən qara qanlar axırdı. Oğlanları isə dedilər ki, indi gərək o, torpağını satıb, Kəlküttəyə köçsün.

“Bundan sonra burada yaşamaq çətin olacaq!” – onlar atalarını inandırmağa çalışırdılar. Ancaq Xorihor dedi:

– Mən ata-baba torpağından gedə bilmərəm. Bədbəxtliyə gəldikdə, o, adamı harada olsa tapacaqdır: qismətdən qaçmaq olmaz.

Çox keçmədən naib, onsuz da, hədsiz ağır vergini artırmaq istədi. İcarədarlar üsyan qaldırdılar. Bu zaman naib ağasına xəbər verdi ki, icarədarları qızısdıran Xorihordur. Qəzəblənmiş mülkədar əmr elədi ki, Bhottoçarcoya nə yolla olur olsun, divan tutulmalıdır.

Bir şeyi də demək lazımdır ki, brəhmənin bütün torpağı məbəd sahəsi idi, ona görə də mülkədar torpağına heç bir qarışacağı yox idi. Bütün bunlara baxmayaraq, naib yenidən Xorihorun qapısına gəldi, yenidən onun ayağından torpaq götürdü və bildirdi ki, Xorihorun torpağı mülkədarın torpağının içinə girib, buna görə də o, bu torpağı tərک etməlidir.

Xorihor cavab verdi ki, bu torpaq əzəldən onundur, o, mənim ata-babama lap Brəhmən allahın özündən miras qalıb.

Nəhayət, məhkəməyə ərizə gəldi ki, Xorihorun evinə bitişik torpaq mülkədarın torpağıdır. Xorihor bunu eşidəndə dedi ki, o, torpaqdan əl çəkməli olacaqdır.

– Qocalmışam, daha məhkəmə kürsüsünə çıxıb bilmərəm.

İndi də oğlanları razılaşmadılar.

– Əgər torpağı əlimizdən versək, bəs onda biz evdə necə dolanacağıq?

Ata-baba torpağını əldən verməmək üçün Xorihor məhkəməyə getməli oldu. Brəhmən, ayaqlarını çox çətinliklə sürüyə-sürüyə, dizləri əsə-əsə şahidlər kürsüsünə qalxdı.

Hakim Noboqopal-babu, qocanın şəhadətinə əsasən işə xitam verdi. Bu münasibətlə Xorihorun icarədarları yığışub kənddə şənlik eləmək istəyirdilər, ancaq Xorihor tez onları fikirlərindən daşındırdı.

Bir neçə müddətdən sonra isə naib yenə onun qapısına gəldi və çox ehtiramla Bhottoçarconun ayağından torpaq götürdü. O, apellyasiya şikayəti vermişdi.

Vəkillər Xorihordan pul almaqdan imtina elədilər. Onlar brəhməni inandırıldılar ki, o, bu işi qətiyyənlə uduza bilməz. Onlar deyirdilər: “Məgər heç elə iş ola bilər ki, ağ birdən dönüb qara olsun?!” Xorihor arxayınlaşıb evində oturdu.

Ancaq bir gün naibin kontoru tərəfdən təbil səsi eşidildi. Naibin evində keçmiş kəsdilər və Kalipuca¹ bayramı başlandı. Nə hadisə baş vermişdi? Bhottoçarcuya dedilər ki, işə yenidən baxılarkən işi mülkədar udmuşdur.

Xorihor ümitsizlik içərisində özünü vəkilin yanına yetirdi.

– Boşonto-babu, bəs niyə belə oldu? İndi mən nə edə-cəyəm?

Ancaq Boşonto-babu Xorihora yalnız əhvalatın belə şəkli almasına kömək edən sirri danışa bilərdi. Apellyasiya

¹ Kalipuça – ilahə Kali şərəfinə şənlik

ərizəsinə baxan hakim bir vaxtlar hakim Noboqopalla çəkişirmiş. O zaman onlar ikisi də eyni vəzifədəymişlər, buna görə də həmin hakim Noboqopala heç bir pislik eləyə bilmirmiş. İndi o, baş hakim olduğundan dərhal Noboqopanın hökmünü ləğv etmiş və tamam başqa qərar çıxarmışdır. “Siz bax buna görə uduzmuşunuz!” – vəkil sözünü qurtardı.

– Yaxşı, ali məhkəməyə apellyasiya şikayəti vermək olmaz? – Xorihor dilxor-dilxor soruşdu. Ancaq Boşonto-babu dedi ki, hakim onun şahidlərinin ifadələrini şübhə altına almış, mülkədarın şahidlərinin ifadələrini isə doğru hesab etmişdir. Ali məhkəmədə isə şahidlərin ifadələrini yoxlamayacaqlar.

Qoca gözləri yaşarmış halda soruşdu:

– Bəs indi mən necə edim?

Ancaq vəkil ona nə deyə bilərdi?

Ertəsi gün Giriş Boşu yanında bir neçə adam brəhmənin qarısına gəldi və ehtiramla onun ayağından torpaq götürdü. O, hələ ömründə heç bir zaman belə ehtiramlı olmamışdı! Xudahafizləşərkən naib dərindən köksünü ötürüb dedi:

– Adi insanların əlindən nə gələr? Hər şey Allahın iradəsindən asılıdır!

DƏFTƏR

Uma elə ki yazmağı öyrəndi, daha tamam cızığından çıxdı. Qız bütün otaqların divarlarını kömürlə əyri-üyrü xətlə yazırdı: “Su axır”, “yarpaq tərənir”.

O, gəlinlərinin balışının altından “Xordaşın sirri” kitabını tapıb hər səhifəsində karandaşla yazdı: “Qara su, qırmızı çiçək”.

Adətən, ev adamlarının istifadə etdikləri təzə təqvimdə Uma bütün ulduzları cızmaqaralamışdı.

O, atasının məxaric kitabında da müxtəlif haqq-hesabların üstündən yazmışdı: “Kim oxumağı və yazmağı bacarır, o, faytonda gəzir”.

Bir müddət heç kim onun bu yaradıcılığının qabağında durmadı, ancaq bir dəfə Uma yaman əngələ düşdü.

Onun sir-sifətdən çox çirkin olan böyük qardaşı Qobindoləl qəzetlərə məqalə yazırdı. Onunla söhbət elədikdən sonra qohumlarının və tanışlarının heç birinin şübhəsi qalmırdı ki, o, mütəfəkkir adamdır. Doğrudan da, bu cəhətdən onu təqsirləndirmək olmazdı. Ancaq əvəzində o, qəzetlərə məqalələr yazır və onun fikri əksər benqal oxucularının fikri ilə düz gəlirdi.

Bir dəfə Qobindoləl eşitdi ki, Avropa alimləri anatomiya sahəsində çox ciddi səhv eləyiblər, o, məntiqə əl atmadan, yalnız ilhamın gücü ilə çox gözəl bir məqalə yazdı, məqalədə alimləri rüsvay elədi.

Günorta vaxtı, ev adamlarının hamısı çöldə-bayırda olanda Uma mürəkkəblə həmin məqalənin üstündə yazdı: “Qopəl çox yaxşı oğlandır, hər nə versələr, onu yeyir”.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən heç inanmıram ki, qız “Qopal” yazanda Qobindoləlin oxucularını nəzərdə tutmuşdur, ancaq qardaşının qəzəbinin həddi-hüdudu yox idi. O, əvvəlcə Umanı əzişdirdi, sonra onun yazı şeylərini – çox adi, lakin böyük çətinliklə tapılmış şeylərini: balaca karandaş qırığını, tamam mürək-kəbə batmış ucu sınıq perosunu əlindən aldı. İncimiş qız əməlli-başlı başa düşə bilmirdi ki, onu nə üçün belə möhkəm tənbeh edirlər, ona görə də otağın bir küncündə oturub yanıqlı-yanıqlı ağlayırdı.

Qobindoləl ürəyinin tikanını çıxarandan sonra Umanın şeylərini özünə qayıtardı. Üstəlik də, bir qədər peşman olduğundan və qızın könlünü almaq istədiyindən ona çox gözəl, cızıqlı bir dəftər bağışladı.

O vaxt Umanın yeddi yaşı vardı. Qız bu dəftəri çox möhkəm saxlayırdı – gecələr balıncının altına, gündüzlər isə qoy-nuna qoyurdu.

Vaxt oldu Umanın saçlarını kiçik hörüklərə ayırdılar və qulluqçunun qabağına salıb kənd qız məktəbinə göndərdilər; o, yenə də dəftərindən ayrılmadı. Umanın yaşadılarının bəziləri ona yazmağı bacardığına görə həsəd aparır, bəziləri təəcüb edir, bəzilərində isə bu, ona qarşı düşmənçilik oyadırdı.

Elə birinci dərs ilində Uma səylə dəftərində yazdı: “Bütün quşlar civildəşir, səhər açıldı”.

O, yataq otağında döşəmənin üstündə oturub əlləri ilə dəftərin üstünü örtərək yazır və yazdıqlarını ucadan, uzada-uzada oxuyurdu. Bu qayda ilə dəftərə xeyli poeziya və nəsr nümunələri toplanmışdı.

Dərs ilinin ikinci ili dəftərdə sərbəst mövzuda, nə əvvəli, nə də axırı olmasa da, çox qısa, lakin mühüm yazılar peyda oldu. Onların bəzilərini misal gətirməyə dəyər.

“Pələng və vağ” hekayəsindən sonra bir cümlə yazılmışdı: “Mən Coşini çox sevirəm”. Bu cümləni nə “Kothamala”da¹, nə də başqa müasir benqal kitablarının birində tapmaq olar.

¹ “Kothamala” – ibtidai oxu kitablarından biri

Elə güman eləməyin ki, mən sizə məhəbbət macərəsi danışmağa hazırlaşırım. Coşi on bir, yaxud on iki yaşında oğlan-zad deyil, o, qoca qulluqçudur, bütöv adı Coşodadır.

Ancaq təkcə bu cümləyə əsaslanıb qızın Coşiyə necə münasibət bəsləməsi barədə düzgün mühakimə yürütmək olmaz. Əgər birisi bu əhvalatın müfəssəl tarixini yazmaq istəsə, o, dəftərdə ikicə səhifədən sonra yuxarıdakı sözlərlə daban-dabana zidd bir yazı tapacaqdır.

Özü də bu yalnız indi danışdığımız əhvalata aid deyil! Umanın yazılarında addımbaşı ziddiyyətlərə rast gəlirsən. Məsələn, bir yerdə yazılmışdır: “Mən Xoridən ömürlük küsmüşəm” (Xorihorondan yox, məktəb rəfiqəsi Xoridəşidən). Bir qədər sonra başqa bir yazıya rast gəlirsən, bu yazıdan tamamilə aydın olur ki, bütün dünyada Xoridən etibarlı rəfiqə tapılmaz.

Bir il də keçdi, qızın doqquz yaşı tamam oldu. Bir gün evdən fleyta səsi gəldi: Umaya toy eləmək vaxtı çatmışdı.

Adaxlının adı Perimohon idi, o, Qobindoləlin ədəbi yaradıcılıq üzrə köməkçisi idi. Cavanlığına, bəzi şeyləri öyrənməsinə baxmayaraq, yeni ideyalar onun beyninə girmirdi. Buna görə kənd camaatı Perimohonu yaman tərifləyirdi. Qobindoləl onu təqlid etmək istədi, ancaq bu sahədə o qədər də böyük müvəffəqiyyət qazana bilmədi.

Uma Benaresdən gətirilmiş sari geydi, balaca üzünə örpək saldı, hönkürə-hönkürə ər evinə yollandı.

Anası ona xeyir-dua verib yola salanda dedi:

– Gözümün işığı, qayınananın sözünə bax, evdə hər işi elə, başlıcası isə nə oxu, nə də yaz!

Qobindoləl isə əlavə elədi:

– Bax orada divarları qaralama ha, ora sən deyən evlərdən deyil. Bir də heç vaxt Perimohonun kağızlarını yazma.

Bu sözlərdən qızın ürəyi sıxıldı. O başa düşdü ki, getdiyi evdə heç kim onun səhvini bağışlamayacaqdır; üstəlik də, Uma bu evdə nəyin səhv, nəyin günah və nəyin qəbahət sayıldığını başa düşənə kimi illər keçəcək.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Həmin gün bütün səhər fleytanın səsi kəsilmədi, lakin yer üzündə, heç olmasa, tək bircə nəfər elə adam vardı ki, o, bu Benaresdən gətirilmiş sari geymiş, bəzək-düzək taxmış, üzünə örtük salmış balaca qızın səksəkə ilə çırpınan ürəyindən nələr keçdiyini əməlli-başlı başa düşə bilsin? – Mən buna inana bilmirəm.

Coşi də Uma ilə getdi. Belə qərara gəlmişdilər ki, o, bir neçə gün qızın yanında, qayınananın evində qalsın.

Mehriban Coşi çox götür-qoydan sonra dəftəri də özü ilə apardı. Bu dəftər ata evinin bir hissəsi, doğma evlərinə keçirdiyi azacıq günlərdən xoş xatirə idi, o, ata-anasının onu əzizlədikləri günlərin qısaca tarixçəsi idi. Bu dəftər Umanın körpə çağlarında ərə verildiyi vaxt onun uşaqlıq təbiətinə bu qədər yaraşan azadlığın çox cüzi hissəsi idi.

Ər evində ilk günlər Uma heç bir şey yazmırdı – buna vaxt yox idi. Bir neçə gündən sonra Coşi geri qayıtdı.

Elə həmin gün Uma yataq otağının qapısını bağladı, dəftərini dəmir sandıqçadan çıxarıb, ağlaya-ağlaya yazdı: “Coşi getdi evimizə, mən də anamın yanına gedəcəyəm”.

İndi onun “Çarupatha” və “Bodhodoyya”dan¹ hekayə üzünü köçürməyə vaxtı yox idi. Həm də mənə elə gəlir ki, heç buna həvəsi də olmazdı. Buna görə də daha qızın qısa qeydlərinin arasında uzun fasilələr olmurdu. Yuxarıda göstərdiyimiz sətirdən sonra bir başqa yazı gəlirdi: “Əgər dadam məni evimizə aparsa, mən bir də heç vaxt onun kağızlarını korlamayacağam”.

Umanın atası istəyirmiş ki, qızı hərdən evlərinə qonaq gəlsin, ancaq deyirlər ki, Qobindoləl və Perimohon buna etiraz ediblər.

Qobindoləl deyib ki, Uma gərək ərinə hörmət eləməyi öyrənsin, əgər onu ərinin evindən evimizə gətirsək, ata nəvəsiyi yenidən yadına salsaq, onda bu, Umaya yalnız mane olar. Qobindoləl bu məsələyə dair istehza və öyüd-nəsihətlərlə

¹ “Bodhodoyya” – ibtidai oxu kitabı

dolu elə gözəl bir məqalə yazdı ki, onun həmfikir oxucularının heç birində bu məqalədə dərin hikmət olduğuna şübhə qalmadı.

Uma bunu adamlardan eşidib dəftərinə belə yazdı: “Dada, qarşında diz çökürəm, məni evimizə apar, bir də heç vaxt səni hirsləndirmərəm”.

Bir dəfə Uma qapını daldan bağlayıb öz otağında oturmuşdu, dəftərinə nə isə sadə, mənasız sözlər yazırdı. Onun hər şeylə maraqlanan çox yetik baldızı Tilokomoncori öz-özünə fikirləşdi: “Bir baxım görün, bou-didi¹ qapını niyə bağlayır? Orada nə iş görür?”

Qız qapının deşiyindən baxıb gördü ki, Uma oturub yazır, o, bunu görəndə çox təəccüb elədi. Hələ indiyə kimi heç bir zaman Sarasvati² onların evlərinin qadınlar yaşayan hissəsinə belə xəlvətcə girə bilməmişdi.

Onun kiçik bacısı Konokomoncori də qapıya yaxınlaşdı, o da içəri baxmağa başladı.

Onun ardınca lap kiçik bacıları da gəldi, onun adı Ononkomoncori idi.

O, barmaqları üstə qalxıb, birtəhər deşikdən içəri baxdı və çox gülməli bir şey gördü.

Uma oturub yazı yazırdı, birdən qapının dalından üç tanış pıçıldı, sonra da gülüşmə eşidildi. Uma dərhal işin nə yerdə olduğunu başa düşdü və tez dəftəri sarisinin altına soxub, utandığından və qorxusundan özünü itirmiş halda başını yatağın içinə soxdu.

Perimohon bu əhvalatdan xəbər tutanda möhkəm fikrə getdi. Vay o gündən ki, qadın elm öyrənməyə başlaya! Sonra povestlər, onların da ardınca romanlar yazmağa başlayacaq, bəs onda evin işini kim görəcəkdir?

Çox dərin götür-qoydan sonra o, ibrətamiz nəticəyə gəldi. Müqəddəs nikah ittifaqı kişi və qadın qüvvəllərinin

¹ Bou – gəlin

² Sarasvati – hind əsətirində elm və incəsənət ilahəsi

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

birləşməsindən törəyir. Əgər bilik qadının qüvvəsini zəiflətsə, onda qadında kişi qüvvəsi artıqlıq təşkil etməyə başlayır. Sonra iki kişi amilinin toqquşması elə dağıdıcı qüvvə olur ki, bu, ailəni dağıda bilər, deməli, qadın dul qalar.

Hələ indiyə kimi heç kim bu orijinallıqda nəzəriyyə söyləyə bilməmişdi!

Axşam Perimohon Umanın yanına gəlib, onu əməlli-başlı danladı, bu zaman o, üstəlik, qızı ələ də saldı.

– İndi bircə şamla¹ sifariş eləməyin qalır! Sonra isə mənim arvadım karandaşı qulağının dalına qoyub, kontora gedəcək!

Uma onun danışdıqlarını yaxşı başa düşmürdü. O, Perimohonun məqalələrini heç vaxt oxumamışdı, ona görə də yumor hissi hələ kifayət qədər onda inkişaf eləməmişdi. Ancaq Umanın kefi yaman pozuldu, o az qalırdı ağlasın.

Bu söhbətdən sonra o, uzun müddət heç bir şey yazmadı.

Lakin bir dəfə payız vaxtı bir dilənçi qadın onların pəncərələrinin altında Aqomoninin² mahnısını oxudu. Uma üzünü pəncərənin barmaqlığına söykəyib dinməzəcə mahnıya qulaq asırdı. O tək idi, payız günəşi işıq saçırdı, birdən Uma uşaqlığını xatırladı. Üstəlik də, qız Aqomoninin mahnısını eşidəndə daha özünü saxlaya bilmədi.

Uma mahnı oxuya bilmirdi, lakin yazmağı, oxumağı öyrəndiyi gündən belə bir vərmiş eləmişdi: eşitdiyi mahnıları yazırdı. Bu zaman mahnı oxumağı bacarmaması ona o qədər də ağır gəlmirdi.

Dilənçi pəncərənin altında oxuyurdu:

*Deyir yoldanötən: “Umanın anası,
Bax, budur o itmiş ulduzun sənini!
Ana kraliça sevindiyindən
Az qala, lap dəli olmuşdu o dəm”.*

¹ Şamla – bayram günləri qoyulan papaq

² Aqomoninin mahnısı – Parvatinin (Şivanın arvadının) valideynlərinin yanına qayıtması şərəfinə yazılmış mahnı

*“Hardasan, hardasan, ey mənim Umam? –
Deyir kraliça və ağlayır o:
– Gəl mənim yanına, ey Umam, gəl, gəl!
Gəl otur dizimin üstündə, balam!”
Qızcığaz qolunu açaraq bu an
Qucur anasının boynunu incik
Söyləyir astadan: “Bəs nə vaxt məni
Sən öz evimizə aparacaqsan?”*

Umamın ürəyi dərdlə doldu, gözləri yaşardı. O, xəlvətcə dilənçi qadını içəri çağırıb qapını bağladı və hərfləri səylə yan-yana düzə-düzə mahnını dəftərinə köçürməyə başladı.

Ancaq Tilokomoncori, Konokomoncori və Ononkomoncori qapının deşiyindən bunların hamısını görürdülər. Onlar çəpik çalıb qışqırdılar:

– Bou-didi, biz sənin nə iş tutduğunu görürük!

Uma tez qapını açıb otaqdan çıxdı və yazıq-yazıq onlara yalvarmağa başladı:

– Bunu heç kimə deməyin, ayaqlarınızın altında ölüm!
Bir də belə iş tutmaram, daha heç vaxt yazı yazmaram!

Bu vaxt Uma hiss elədi ki, Tilokomoncori əlini onun dəftərinə tərəf uzatmaq istəyir. Qız dəftəri sinəsinə basıb qaçdı.

Baldızlar istədilər ki, dəftəri zorla alsınlar, ancaq nə qədər çalışdırsa, bir şey çıxmadı. Onlar ağıllı qardaşlarını köməyə çağırmalı oldular. Perimohon gəlib təşər-təşər çarpayının üstündə oturdu.

O, zəhmli-zəhmli dedi:

– Dəftəri ver bura! – Lakin əmrinin yerinə yetirilmədiyini görüb, boğazına ikiqat güc verdi:

– Sənə dedim ki, dəftəri ver bura!

Qız dəftəri sinəsinə sıxıb, yazıq-yazıq ərinin üzünə baxırdı. Uma Perimohonun dəftəri almaq üçün yerindən qalxdığını görəndə dəftəri yerə atdı və özü də əlləri ilə üzünü tutub döşəməyə sərildi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Perimohon dəftəri götürüb, orada yazılanların hamısını ucadan oxumağa başladı. Hər cümlədən sonra Uma döşəməyə daha möhkəm qısılırdı, Perimohonun oxuduqlarına qulaq asan üç qız isə gülməkdən qəşş edirdilər.

Uma bir də dəftərinin üzünü görmədi.

Perimohonun da tikanlı sözlərlə dolu dəftəri vardı. Lakin təəssüf ki, elə bir adam yox idi ki, bunu onun əlindən alsın və cırıb tullasın.

BAĞIŞLAMA

I

Yerlə göyün arasında heç kimin tabeliyində olmayan səltənət var, padşah Trişanku¹ burada yaşayır, burada saysız-hesabsız hava qəsrləri var. Hava qala divarları ilə dövrəyə alınmış bu geniş ölkənin adı: “Əgər ki, hərgah”dır.

Xoş o adamların halına ki, böyük işlər görüb adlarını əbədiləşdirmişlər! Eləcə də xoş o adamların halına ki, öz cüzi bacarıqlarını başqa sadə adamlarla bir cərgədə sezilmədən gündəlik vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə sərf edirlər. Lakin vay o adamların halına ki, taleyin diqqətsizliyi üzündən ortada qalmışlar. Əgər ki, hərgah olmasaydı, onlar bir tərəfə çıxa bilərdilər... Məhz buna görə onlardan heç biri heç zaman nə birincilər kimi, nə də ikincilər kimi olacaqdır.

Taleyin şıltaqlığı üzündən bizim Onathbondhu məhz bu orta səltənətə düşmüşdü. Heç kim şübhə eləməirdi ki, əgər bu cavan oğlan istəsəydi, hansı sahədə desən müvəffəqiyyət qazana bilərdi. Lakin o, heç bir zaman, heç cür bu arzuda olmamış və əli heç bir yerə çatmamışdı. Buna baxmayaraq, insanların onun fövqəladə qabiliyyətə malik olmasına inamı dəyişməmişdi. Hər kəs deyirdi ki, o, hamıdan yaxşı imtahan verəcəkdir. Ancaq o, imtahan verməyə getmədi. Hamı əmin idi ki, o, hansı qulluqda desən, böyük mövqe tuta bilər – tək qulluğa girsin! Ancaq o heç bir qulluğa getmədi. Onun adı adamlardan zəhləsi gedirdi, çünki onlar həddindən çox

¹ *Trişanku* – əfsanəvi müdrik padşahdır; rəvayətə görə, sağlığında göyə qalxmaq istəmiş, lakin qəzəblənmiş allahlar onu göydən tullamışlar. Ancaq o, yerə düşməmişdir, göylə yerin arasında asılı qalmış, cənub yarımkürəsinin bürclərindən birinə çevrilmişdir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

adi adamlardı, ancaq dahi adamlara da qətiyyəən hörmət eləmir, çünki belə hesab eləyirdi ki, özü onların elədiklərindən də böyük işlər görə bilər – tək istəsin! Onathbondhunun şöhrət və şanı, müvəffəqiyyət və səadəti harada isə zamansız və məkansız bir yerdə gizlənmişdi. Həqiqi səltənətində isə allah ona yalnız varlı qayınata və sadıq arvad bəxş etmişdi. Arvadın adı Bindebaşini idi.

Arvadının adı Onathbondhunun xoşuna gəlmirdi. Ümumiyyətlə, o, bu fikirdəydi ki, arvadı zahiri və daxili keyfiyyətinə görə onun tayı deyil. Amma Bindebaşini yerə-göyə sığmır, öyünürdü ki, tale ona belə bir fəvqəladə ər qismət etmişdir. O, möhkəm əmin idi ki, bütün dünyada onun ərinədən yaxşısı yoxdur; buna elə Onathbondhu özü də əmin idi, xoşbəxtlikdən, ətrafdakılar da bu fikirdəydilər.

Bindebaşini həmişə qorxu içərisində olurdu: qorxurdu ki, birdən birisi onun ərinin ləyaqətini alçalard. Əgər o, ərini öz yenilməz sədaqətinin əlçatmaz zirvələrinə qaldırıb, onu orada, yer üzünün nadan adamlarının bədnəzərindən uzaqda saxlaya bilsəydi, onda bütün ömrünü bu fədakarlıq xidmətinə həsr edə, ürəyi sakit olardı. Lakin bu merkantilist dünyasında pərəstiş olunan şeyi yalnız pərəstiş eləməklə zirvədə saxlamaq mümkün olan iş deyil. Bu dünyada tez-tez elə adamlar tapılırdı ki, onlar Onathbondhunu nümunəvi insan hesab eləmişdilər, bu, Bindebaşiniyə olmanın iztirab verirdi.

Tələbək vaxtı Onathbondhu qayınatasının evində yaşayırdı. Elə ki imtahan vermək vaxtı çatdı, o, imtahanlara getmədi, o biri il isə kollecdən tamam çıxdı. Bindebaşini adamların üzünə baxa bilmirdi, xəcalət çəkirdi, ona görə də bir axşam sakit-sakit ərinə dedi:

– İmtahanları versəydin, pis olmazdı.

Cavabında Onathbondhu etinasız-etinasız gülümsəyib dedi:

– Əgər imtahan versəm, Vişnu kimi iki əlim dörd olacaq? İmtahanı bizim Gedar kimiləri də verə bilirlər.

Bu, Bindebaşınıni sakitləşdirdi. Doğrudan da, bir halda ki, hər yoldanötən imtahan verə bilir, onda məgər Onathbondhu imtahan versə, şöhrəti artacaq?!

Ancaq bir gün qonşuları Kəmalə sevinə-sevinə uşaqlıq rəfiqəsi Bindeyə xəbər verdi ki, qardaşı Romeş imtahanlardan müvəffəqiyyətlə çıxıb, indi ona təqaüd verəcəklər, bu zaman Bindebaşını belə qənaətə gəldi ki, rəfiqəsi sadəcə sevinmir, ürəyində onun ərinə rişxənd eləyir. Buna görə Kəmalənin sevincinə şərik olmadı, əksinə, şirin-şirin, azacıq istehza ilə izah elədi ki, kurs imtahanlarını imtahan hesab eləmək olmaz. İngilis kolleclərində isə ümumiyyətlə bakalavr dərəcəsindən aşağı imtahan vermirlər.

Bindenin bu məlumat və dəlilləri ərindən öyrəndiyini demək artıqdır.

Kəmalə çox istədiyi rəfiqəsini öz sevincinə şərik eləmək, bu xoş xəbəri ona danışmaq istədiyinə onun belə münasibətini görəndə əvvəlcə bir qədər tutuldu. Lakin o, qadın idi, ona görə də dərhal Bindenin tənəsini duydu. Qardaşına görə incimiş Kəmalə özünü o yerə qoymadı, ancaq yaman məharətlə zəhərlədi:

– Biz, əzizim, xaricdə olmamışıq, – deyər mızıldadı. – Əcnəbilərə ərə getməmişik – belə şeyləri haradan bilək? Biz arvadlar axmağıq. Ancaq bir şeyi dürüst bilirik ki, benqəliyalı gənclər kurs imtahanı verməlidirlər. Özü də bu, əzizim, heç də hamıya nəşib olmur.

Kəmalə bu sözləri çox məsumanə, bir dost ahəngi ilə dedi və çıxıb getdi. Binde ona cavab verə bilmədi, buna görə də o, məğlub olduğunu etiraf etməyə məcbur oldu. Bindebaşını öz otağına getdi və orada tək-tənha acı-acı ağladı.

Demək olar ki, eyni vaxtda bir başqa hadisə də oldu. Rackumar-babunun – Bindenin atasının uzaq varlı qohumu Kəlküttəyə gəlmişdi, o, bir neçə günlüyə Rackumar-babunun evinə düşdü.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Hamı qonağı qarşılamağa əvvəlcədən böyük təntənə ilə hazırlaşdı. Rackumar-babu kürəkənindən xahiş elədi ki, bir neçə günlüyə evin bayır əlindəki böyük qonaq otağından Rackumarın qardaşının otağına köçsün. Bindenin atası qonaqlara xüsusi hörmət göstərmək istəyirdi.

Lakin bu adicə xahiş Onathbondhunun mənliliyinə toxundu.

O, bunun qisasını almaq üçün arvadının yanına getdi və Rackumar-babunu o qədər söydü ki, Bindebaşını ağladı. Sonra o, öz incikliyi bürüzə vermək üçün daha güclü vasitələrə əl atdı: süfrə başına gəlmirdi və s. Bindebaşını xəcalətdən ölürdü. Onda anadangəlmə izzəti-nəfs vardı, bu izzəti-nəfs ona deyirdi ki, dünyada belə açıq ədəbsizlikdən alçaq şey yoxdur, özü də belə boş işdən ötrü. Bindebaşını ərinə yalvarır, ağlayır, onun belə hərəkətlərinin qarşısını almağa çalışırdı, nəhayət, çox böyük əziyyətdən sonra o, ərinə sakitləşdirdi.

Binde ağıllı arvad idi, ona görə də ata-anasında heç bir təqsir görmürdü. O başa düşürdü ki, bu çox mənasız və tamamilə təbii işdir. Ancaq indi ona elə gəlirdi ki, Onathbondhunun qayınatasının evində yaşaması onu qohumlarının gözündə hörmətdən salır.

O vaxtdan Bindebaşını yorulmaq bilmədən ərinə deyirdi:

– Köçək sənin valideynlərinin yanına! Mən daha burada qalmaq istəmirəm.

Onathbondhu özündən çox bədgüman idi, ancaq onda izzəti-nəfs adına heç bir şey yox idi. Eləcə də öz evlərinə qayıtmağa və yoxsulluq içərisində yaşamağa azacıq da olsa, meyli yox idi. Lakin arvadı bu dəfə sözünün üstündə möhkəm dayandı, dediyindən dönmədi.

Bindebaşını dedi:

– Sən qalsan, mən tək çıxıb gedəcəyəm.

Onathbondhu dişə bağırsağını kəsə-kəsə uzaq kəndlərinə – divarları gilmöhrə, üstü küləşli doğma evlərinə yola düşmək üçün hazırlaşmağa məcbur oldu.

Rackumar-babu və onun arvadı qızlarına hər cür yalvarıb-yaxardılar ki, bir az da onlarda qalsınlar. Ancaq Bindebaşını başını aşağı salıb susur, gözünü qaldırıb heç kəsin üzünə baxmırdı. Onun susması hər cür sözdən aydın göstərirdi ki, bu, mümkün olan iş deyil.

Qızlarının birdən-birə belə qəti qərara gəlməsi ata-anasını narahat edirdi: bəlkə, özləri də hiss eləmədən onun xətrinə dəyiblər?

Ovqatı təlx Rackumar-babu Bindebaşınıdən soruşdu:

– Qızım, bəlkə, bilməyib xətrinə dəymişik, ürəyinə toxunan bir hərəkət eləmişik?

Bindebaşını mehriban-mehriban atasının üzünə baxdı:

– Nə danışırsınız! – dedi. – Mənim burada günüm çox xoş keçirdi, hamı mənim nazımla oynayırdı.

Bunu deyib Bindebaşını ağladı. Lakin buna baxmayaraq, o köçüb getmək fikrindən dönmədi.

Ata-ana ah-vay elədilər, fikirləşdilər və nəhayət, belə qərara gəldilər: “Qızımızın qayğısına nə qədər qalsaq da, nə qədər onun nazı ilə oynasaq da, ərə verən kimi bizə yad oldu!”

Nəhayət, Bindebaşını gözləri yaşla dolmuş halda hamı ilə xudahafızlaşdı və taxt-rəvana əyləşdi. Doğma, əziz evləri, ata-anası, uşaqlıq rəfiqələri, ev adamları geridə qaldı.

II

Kəlküttədəki zəngin evlə kənd daxması arasındakı fərq çox kəskin hiss olunurdu. Lakin Bindebaşını bircə dəfə də olsun nə danışıq, nə də hərəkəti ilə narazılıq eləməmişdi. O elə ilk gündən gülürüzlə ev işlərində qayınanasına kömək eləməyə girişdi.

Atası bilirdi ki, qızı kasıb evinə gedir, buna görə də xərcini boynuna çəkib ona bir qulluqçu qoşdu. Lakin Bindebaşını kəndə çatan kimi qulluqçunu dərhal geri qayıtardı. O fikirləşirdi ki, varlı evdə yaşamış qulluqçu onun qayınanasının nə

qədər yoxsul olduğunu görəndə elə hey ağız-burnunu əyəcəkdir, bu fikir ona çox ağır gəlirdi.

Qayınana çalışırdı ki, Bindeni ağır ev işlərindən azad eləsin, ancaq gəlin od kimi yorulmaq bilmədən çalışır, bütün ev işlərinə qarışırdı, sanki, bu, onun çox xoşuna gəlirdi. Çox keçmədi ki, Bindebaşını qayınanasının məhəbbətini qazandı, elə bütün kənd arvadları ona ehtiram göstərirdilər.

Lakin Bindenin səyi heç də onun istədiyi nəticəni vermədi. Həyat qanunları etika dərslisinin birinci fəslində gözəl bədii benqal dilində təsvir edilmiş məlum həqiqətlərə bənzəməz. İblis – o amansız məsxərəçi həlledici anda zahir olur və bütün qanunları qatıb-qarışdırır, onları elə təhrif edir ki, heç əslinə oxşarı da qalmır.

Buna görə də təmizlik, yaxşılıq niyyəti ilə görülən işlərin axırı çox vaxt yaxşı olur: bəzən elə olur ki, bu, gözlənilmədən yalnız hərc-mərcliyə səbəb olur.

Onathbondhunun iki kiçik və bir böyük qardaşı vardı. Böyük qardaş kənddən uzaqda işləyir və aldığı əlli rupi zəhmət haqqı ilə həm ailəni dolandırır, həm də kiçik qardaşlarının təhsil haqqını verirdi.

Bizim zəmanəmizdə əlli rupi ilə ailəni yaxşı dolandırmaq olmaz, bu barədə heç danışmağa dəyməz. Lakin Onathın böyük qardaşının arvadı Şemaşonkoriyə təkcə elə bunu dərk etməsi kifayət idi ki, bütün ailəni onun əri saxlayır. Əri bütün ili işləyir, buna görə onun arvadının haqqı var ki, bütün ili dincəlsin. Odur ki o, heç vaxt iş görməzdi, görəndə də özünü elə tuturdu ki, guya, ətrafdakıların hamısı ona borclu idi. Bəs necə – axı evə pul gətirən onun əri idi!

Elə ki Bindebaşını bu evə gəldi və bütün günü səhərdən axşama qədər Lakşmi kimi ev işləri ilə əlləşməyə başladı, bu, Şemaşonkoriyə toxundu. Səbəbini başa düşmək çətin idi. Ola bilsin, fikirləşirdi ki, adlı-sanlı ailədən gəlmiş gəlin evin ən çirkli işlərini yalnız ona görə eləyir ki, Şemaşonkorini camaatın gözündə alçaltsın. Ancaq hər halda, varlı

ailədən gəlmiş gəlin, əri əlli rupi zəhmət haqqı alan Şemaşonkorinin xoşuna gəlmədi. Hətta Bindenin utancaqlığı da, Şemaşonkorinin fikrincə, onun son dərəcə lovğalığını göstərirdi.

Bu tərəfdən də Onathbondhu ayağını kəndə qoyan kimi iyirmiyə qədər uşaq toplayıb nə isə bir cəmiyyət düzəltdi, özünü bu cəmiyyətin sədri elan elədi və başladı müxtəlif qəzetlərə teleqramlar göndərməyə. Hələ bu az imiş kimi, kənd camaatını heyran qoymaq üçün o, birdən-birə bir neçə ingilis qəzetinin xüsusi müxbiri oldu. Ancaq evə bir qara qəpik də gətirmirdi, yalnız boş yerə pul xərcləyirdi.

Bindebaşını hər gün ərinə yalvarırdı ki, qulluğa girsin. Ancaq o, arvadının yalvar-yaxarına qətiyyənlə fikir vermirdi. Onathbondhu deyirdi ki, əlbəttə, onun üçün münasib yer tapmaq olardı, ancaq ingilis hökuməti bütün böyük vəzifələrə yanlışlıqla yalnız adlı-sanlı ingilisləri qoyur, benqaliyalı isə dərya qədər ağı da olsa, heç bir şeyə ümid eləyə bilməz.

Belə vəziyyətdə Şemaşonkori həm açıqda, həm də dalda qayını və onun arvadını elə hey məzəmmət edə bilirdi. Şöhrətpərəst qadın yoxsulluğu ilə öyünərək deyirdi:

– Biz kasıb adamlarıq, adlı-sanlı kişinin qızını və kürəkənini necə saxlaya bilərik! Qayınatasının evində işi yaxşı idi, dərd-sərin nə olduğundan xəbərləri yox idi. Burada isə qanqaralığından və noxud şorbasından savayı nə var!

Qayınana böyük gəлиндən qorxduğuna görə ürək eləyib, zəif tərəfi müdafiə eləyə bilmirdi. Buna görə də Binde həm noxud şorbasına, həm də Şemaşonkorinin zəhərli istehzalarına dözməyə məcbur idi.

Bu ara Onathın böyük qardaşı məzuniyyətə gəldi və dərhal arvad odlu, bəlağətli dilini işə saldı. Gecələr arvad onu dinc yatmağa qoymurdu, axır ki, istədiyinə nail oldu. Bir dəfə o, Onathı yanına çağıraraq sakit-sakit, dostcasına dedi:

– Axtarib bir qulluq tapsaydın, pis olmazdı. Bütün ailəni tək dolandırmağa çətinlik çəkirəm.

Bunun cavabında Onathbondhu quyruğu tapdanmış ilan kimi fis-fis fısıldadı:

– Necə? Hələ bir ovuc düyüdən ötrü də üzüm danlanmalıdır? Onu da gündə cəmisi ikicə dəfə verirlər! Xeyr, daha bəsdir dözdüm!

O, dərhal bu qərara gəldi ki, qayınatasının yanına köçsün.

Lakin Bindebaşını qəti etiraz elədi. O dedi ki, kiçik qardaş böyük qardaşın düyüsünü yeyə bilər, kiçik gəlin isə böyük gəlinin məzəmmətinə dözməlidir, hər halda, o, ərinin qohumudur. Qayınatanın qoltuğunda yaşamağa gəldikdə isə, bu, rüsvayçılıqdır!

Bindebaşını qayınatasının evində itaətdə yaşaya bilərdi, ancaq o istəyirdi ki, atasının evində başını dik tutub gəzsün, almaçıq olsun, izzəti-nəfsini alçaltmasın.

Bu vaxt kənd ibtidai məktəbində üçüncü müəllim yeri boşaldı. Böyük qardaşı və Bindebaşını ikilikdə onu dilə tutmağa başladılar ki, bu yerdən imtina eləməsin. Ancaq bunun nəticəsi heç də onlar istəyən kimi olmadı. Onath doğma qardaşının və kəbinli arvadının belə bir kiçik vəzifəni onun üçün çox münasib hesab elədiklərini eşidəndə tərs damarı tutdu. Madam ki belədir, onda o, ümumiyyətlə, dünyada hər bir işə tüpürmək belə istəmir!

Bu dəfə onu sakitləşdirmək üçün həmişəkindən daha çox çalışmalı oldular. Nəhayət, hamı bu qərara gəldi ki, daha onunla danışmağın xeyri yoxdur və ailə üçün hamısından yaxşısı budur ki, ondan əl çəksin: qoy necə bilir, elə də yaşasın!

Məzuniyyət qurtardı, dada qulluğuna qayıtdı. Şemaşonkori hirsindən az qalırdı partlasın, o, yeni fitnələr hazırlayırdı. Elə bu vaxt Onathbondhu arvadının yanına gəldi və dedi:

– Bizim zəmanəmizdə əgər xaricə getməsən, sənə heç vaxt əməlli-başlı qulluq verməzlər. Ona görə mən bu qərara gəlmişəm ki, İngiltərəyə gedim. Fikirləş, bir yol tap. Atandan pul qopartmaq lazımdır.

Onathın getmək arzusu Bindeni, elə bil, ildırım kimi sarsıtdı. Üstəlik də, o heç təsəvvürünə də gətirə bilmirdi ki, atasından necə pul istəyə bilər! Təkcə elə bunu fikrinə gətirəndə onu xəcalət basırdı!

Onathbondhu özü qayınatasından pul istəyə bilmirdi, buna mənliyi mane olurdu, ancaq o əmin idi ki, qızı bir kələk işlədib atasından pul qoparda bilər. Buna görə o, bütün vaxt arvadının yaxasından əl çəkmir, ona iztirab verir, göz yaş axıtmağa məcbur edirdi.

Günlər bu qayda ilə qayğılı və iztirabla keçirdi. Payız bayramları yaxınlaşırdı. Rackumar-babu kürəkənini və qızını təntənə ilə evinə dəvət elədi və onların dalınca çox gözəl bir fayton göndərdi.

İndi bütün ev adamları yeznəyə, bir vaxt varlı qohuma elədiklərindən qat-qat artıq hörmət eləyirdilər. Bindebaşını, nəhayət, duvağını üzündən götürüb, ev adamlarının gözüne baxa bilərdi. Ata-anasının elə hey qayğılı göstərməsi və bayrama hazırlıqla əlaqədar vurnuxmalar onun qəlbini fərəhlə doldurmuşdu.

Nəhayət, aşşin ayının altısı çatdı – sabah Puca bayramı idi. Bütün otaqlar yaxın və uzaq qohumlarla dolmuşdu, ancaq bu dəfə Bindenin anası xüsusi hörmət əlaməti olaraq yeznəsinə onun əvvəlki otağını deyil, öz yataq otağını verdi.

Binde Onathbondhunun yatağa nə vaxt girdiyindən xəbər tutmadı: bu vaxt o, dərin yuxuya getmişdi. Hava azacıq işıqlaşan kimi fleytanın səsi evi başına götürdü. Ancaq musiqi dünən bərk yorulmuş Bindebaşını oyada bilmədi. Bindenin rəfiqəsi, Kəmalə və Bhubona dayanıb, onun nə vaxt ayılacağını gözləyirdilər, ancaq Binde ayılmaq bilmirdi, nəhayət, onlar qızın qapısının qabağında ucadan gülüşməyə başladılar. Binde gözünü açıb gördü ki, əri gedibdir. Gör necə yatağandır – ərinin nə vaxt durduğundan heç xəbər tutmayıb! Bindebaşını utanıb cəld yatağından sıçradı. Ancaq bu nədir? Anasının sandığının ağzı açılmışdı... Pul sandıqçası da yox idi...

Bindenin yadına düşdü ki, dünən axşam anasının açarları itmişdi, buna görə bütün ev bir-birinə dəymişdi. Deməli, pulları da həmin oğru aparmışdır. Qəflətən Bindeni dəşhət bürüdü – birdən oğru Onatha bir xətər yetirmiş olar! Bindenin ürəyi sıxıldı. Bu vaxt o, çarpayının ayağının yanında bir məktub gördü, itmiş açarlar da məktubun üstündə idi. Zərfin üstü onun ərinin xətti ilə yazılmışdı. Binde tez məktubu götürüb açdı.

Onathbondhu yazırdı ki, o, bir dostunun köməyi ilə paroxod bileti pulu toplamışdır, ancaq bilmirdi ki, İngiltərə, də nə ilə dolanacaq. O fikirləşib bir yol tapa bilmirdi, odur ki dünən gecə qayınatasının pullarını yığışdırıb, nərdivanla balkondan içəri həyəət düşmüş və hasarı aşıb qaçmışdır. Onun mindiyi paroxod bu gün səhər tezdən yola düşür...

Bindebaşını məktubu oxuyana kimi, sanki, qanı damarlarında dondu. Oxuyub qurtarandan sonra çarpayının ayağından yapışıb yerə çökdü. Onun qulaqları uğuldayırdı, elə bil, sakit, zülmət gecədə cırcırma cırıldayırdı. Həyətdən, qonşu evdən, uzaq binalardan – hər yerdən şən, gur fleyta səsi gəlirdi: şadlıq eləyən Benqaliya Pucanı qarşılayırdı! Payız günəşinin hər şeylə maraqlanan oynaq süiası boş yataq otağında rəqs edirdi.

Bu ara Bhubona və Kəmalə vaxtın xeyli keçməsinə baxmayaraq, qapının hələ də bağlı olduğunu görüb ucadan zarafatla Bidebaşiyə sataşmağa və qapını döyməyə başladılar. İçəridən heç bir cavab gəlmədi. Bu zaman rəfiqələr nigaran qalıb Bindebaşinini çağırmağa başladılar:

– Binde! Binde!

Bindebaşini boğuc səslə cavab verdi:

– Məni gözləməyin! Mən sonra gələcəyəm...

Rəfiqələr fikirləşdilər ki, yəqin, Binde xəstələnib, buna görə anasını çağırırdılar.

Ana soruşdu:

– Nə olub, qızım, niyə qapını açmırsan?

Cavan qadın göz yaşlarını zorla boğaraq cavab verdi:

– Atamı buraya çağır! Özün də gəl...

Anası nə fikirləşəcəyini bilmədən tez Rackumarı tapıb gətirdi. Binde onları otağa buraxıb, dərhal qapını yenidən bağladı.

O, ağlamaqdan boğula-boğula atasının ayağına yığıldı, qız hiss eləyirdi ki, ürəyi az qalır parça-parça olsun.

Binde dedi:

– Ata, məni bağışla! Mən sənın sandıqçandakı pulları oğurlamışam!

Ana heyrətdən çarpayının üstünə çökdü.

– Mən bunu, ərimi İngiltərəyə yola salmaq üçün elədim,
– deyə Bindebaşını sözünə davam elədi.

Atası soruşdu:

– Yaxşı, sən mənim özümdən istəyə bilməzdin?

– Ona görə istəmədim ki, siz qoymazdınız o getsin!

Rackumar qəzəblənmişdi, ana ağlayırdı, qız hönkürürdü, bu zaman Kəlküttənin hər tərəfində müxtəlif şən musiqi səsləri eşidilirdi, hamı Pucanı bayram edirdi.

Həmin gün Bindebaşınınin ləyaqəti, arvadlıq və övladlıq şərəfi tanışların və yadların ayaqlarının altında tapdaq oldu. Onathbondhu hər şeyi əvvəlcədən fikirləşib götür-qoy eləyib fırldaqçı kimi açarları oğurlamış, gecə isə pulları yığışdırıb xaricə qaçmışdı. Binde də ona kömək eləmişdi! Buna görə də Rackumar-babunun evindəki bütün qohumlar qadına rüsvayçılıq damğası vururdular. Bhubona, Kəmalə və başqa qohumları, yaxud qonşular və xidmətçilər bütün əhvalatı təfəsilatı ilə qonaqlara danışmışdılar, onlar xəlvətcə bağlı qapının dalında dayanıb söhbəti eşitmişdilər. Özü də burada elə bir təcəbblü şey yoxdur! Həyəcanlanmış ev sahiblərinin, kürəkənləri yatan otağa tərəf yüyürüşməsi hamının marağına səbəb olmaya bilməzdi.

İndi Bindebaşını adam arasına çıxmırdı. O, bağlı otaqda uzanıb nə yemək, nə də içmək istəyirdi. Ancaq heç kimin ona

yazığı gəlmirdi. Bu sui-qəsdçinin hiyləgərliyi hamını mat qoymuşdu, hamı onun əsl xasiyyətini necə məhəratlə gizlədə bilməsindən danışırdı.

Puca bayramı Rackumar-babunun evində beləcə süst keçdi.

III

Dərd-kədərdən, xəcalətdən əyilmiş Bindebaşını qayınanasının yanına qayıtdı. Bu ümumi dərd oğlunun çıxıb getməsindən kədərlənmiş dul arvadla ərindən ayrı düşmüş qadını bir-birinə daha da yaxınlaşdırdı. Onlar bir-birinə daha mehriban oldular, indi qadınlar hərə öz dərdini çəkərək, dinməz-söyləməz evin ən ağır, ən çirkli işlərini görürdülər. Lakin qayınanası Bindeyə nə qədər yaxınlaşmışdısa, Kəlküttədəki qohum-qardaşları ondan bir o qədər uzaqlaşmışdılar.

Binde öz-özünə fikirləşirdi:

“Qayınanamın heç nəyi yoxdur, mən də onun kimi. Bizim ikimizi də bir-birimizə bağlayan eyni dərddir. Atanam isə o qədər dövlətlidir ki, onlar bizim dərdimizi çətin başa düşələr!”

Məsələ, əlbəttə, onda deyildi ki, Binde valideynlərinə nisbətən qat-qat yoxsul dolanırdı. Binde oğurluğu öz boynuna götürən gündən valideynləri ona əvvəlki kimi münasibət bəsləyə bilmirdilər. Bu cür sınağa hər məhəbbət tab gətirə bilməz!

Onathbondhuya gəldikdə isə, ilk vaxtlar o, xaricdən arvadına çox müntəzəm məktub yazırdı. Ancaq getdikcə məktubluların arası seyrəkləşdi, özü də bu məktublarda Bindeyə qarşı etinasızlıq daha aşkar duyulurdu. Onun qabiliyyəti, zahiri görkəmi və ağıl bir çox ingilis qızlarını heyran qoymuşdu, bu qızlar savad sarıdan, ləyaqət və gözəllik cəhətdən onun savadsız, gecə-gündüz ev işləri ilə məşğul

olan arvadından qat-qat üstün idilər. Təəccüblü deyil ki, Onathbondhu tezliklə qəti əmin oldu ki, ucuz sariyə bürünmüş qarayanız arvadı onun tayı-bərabəri deyil.

Ancaq elə ki oğurladığı pullar azaldı, Onathbondhu qətiyyənlə təəddüd eləmədən ona yaraşmayan benqəliyalı arvadına teleqram vurdu. Binde iki şüşə qolbağını saxlayıb, qalan bütün bəzək şeylərini satıb, pulunu ona göndərdi. Onun bəzək şeylərinin ən bahalıları atasının evində qalmışdı, çünki kəndi belə şeyləri qoruyub saxlamaq üçün münasib yer hesab eləmək olmazdı. Bindebaşını, guya, ərinin gah bu, gah da başqa qohumunun onu qonaq çağırıldığını bəhanə gətirərək bu şeyləri bir-bir atasının evindən çıxarırdı. Nəhayət, iş o yerə çatdı ki, o, gümüş qolbaqlarına, Benares sarisinə və şalvarına kimi hər şeyini satdı, sonra o, ərinə ətraflı məktub yazdı, məktubda sətirlərin çoxu kağızın üstünə damcılayan göz yaşlarından yayılmışdı. Bu məktubunda Binde ona acizənə yalvarırdı ki, evlərinə qayıtsın.

Onathbondhu o vaxta kimi vəkillik diplomu alıb, üzü tərtəmiz qırılmış, saçları qısa vurulmuş halda, əynində pencək və dar şalvar doğrudan da qayıdıb gəldi, ancaq otelə düşdü. O, doğma evlərində yaşaya bilməzdi: əvvələn, ora daimi yaşamaq üçün münasib yer deyildi, ikincisi də, kastasını itirmiş adamın, ümumiyyətlə, kənddə bir işi yoxdur. Qayıntasının ailəsinə gəldikdə isə, onlar çox mömin hindli idilər, odur ki kastadan çıxmış adamı evlərinə qoya bilməzdilər.

Lakin pulunun azlığı çox keçmədən Onathbondhunu oteldən nisbətən ucuz mənzilə köçməyə məcbur elədi. Amma o, arvadını buraya da qoymurdu. Xaricdən qayıdandan bəri Onath anası və arvadı ilə cəmiyi iki-üç dəfə gündüz görüşmüşdü, daha onlarla görüşmək istəmirdi.

Bu iki ürəyi dərddli qadının bircə təsəllisi vardı: Onathbondhu doğma yerlərə qayıtmışdı və indi yaxın adamlarından o qədər də uzaqda yaşamırdı. Bundan başqa da,

Onathın şöhrəti – onlar Onathı görkəmli vəkil hesab edirdilər – onlar üçün hədsiz iftixar predmeti olmuşdu. Bindebaşını yenə özünü məşhur ərə layiq olmayan arvad hesab edir və bununla, Onathın özündən bədgümanlığını daha da artırırdı.

Bindenin qəlbini dərd parçalayırdı, ancaq qüruru təmin olunmuşdu. Onun əcnəbi ədalarından zəhləsi gedirdi, amma öz ərinə baxanda tez-tez belə fikirləşirdi: “İndi, az qala, hamı avropasayağı geyinir. Ancaq bu paltar heç kimə yaraşmır. Mənim Onathbondhum isə, elə bil, əcnəbi sahibidir, durub! Hətta heç demək olmaz ki, o benqaliyalıdır!”

Onathbondhunun pulu tamam qurtarmaq üzrə idi, o əmin olmuşdu ki, bu xaraba qalmış Hindistanda əsl istedad qətiyyə qiyət vermirlər, həmkarları paxılıqdan onun müvəffəqiyyət qazanmasına mane olurlar; indi onun süfrəsində ət vegetarian xörəkləri ilə əvəz olunmuşdu, süfrəsinə qızardılmış toyuq əvəzinə, suda bişirilmiş düyü qoyulurdu; onun kostyumlarının parıltısı, tərtemiz qırılan üzünün təkəbbürü, işıltısı xeyli sönmüşdü, onun həyat tarixinin tarım çəkilməmiş simləri isə zil səs əvəzinə, yalnız şikayətli-şikayətli dızıldayırdı – elə bu zaman Rackumar-babunun ailəsinə böyük bir bədbəxtlik üz verdi, bu, tamam çıxılmaz vəziyyətə düşmüş Onathbondhunun həyatını birdən-birə dəyişdirdi. Rackumar-babunun yeganə oğlu Xorkumar öldü. O qayıqla Qanq çayının sahilində yaşayan dayısıgildən qayıdarmış, qayıq gəmi ilə toqquşur və Xorkumar, arvadı və oğlu suya düşüb boğulurlar.

İndi Rackumar-babunun, qızı Bindebaşınıdən savayı kimsəsi qalmamışdı.

Rackumar bu dəhşətli əhvalatdan sonra bir azacıq özünə gələn kimi Onathbondhunun yanına getdi və ona yalvarıb dedi:

– Oğlum, gərək sən tövbə eləyib kastamıza qayıdasan. Daha sizdən başqa mənim heç kimim yoxdur.

Onathbondhu bu təklifi çox məmnuniyyətlə qəbul elədi. O, hər şeydən əvvəl fikirləşirdi ki, bundan sonra ona paxıllıq eləyən və onun müstəsna zehni qabiliyyətinə lazımı dərəcədə hörmət eləməyən yadelli vəkillərdən qisasını alacaqdır.

Rackumar-babu panditlərlə məsləhətləşdi. Onlar dedilər ki, əgər Onathbondhu inək əti yeməyibsə, onda onu yenidən kastaya qəbul eləmək mümkündür.

Bu müqəddəs dördayaqlının əti Onathbondhunun çox sevdiyi yeməklərdən idi, ancaq buna baxmayaraq, o qətiyyətlə tərəddüd eləmədən ərz elədi ki, bircə dəfə də olsun belə kafirlik etməmişdir. Yaxın dostlarına isə o, bunu belə izah edirdi:

– Bir halda ki, icma yalan eşitmək istəyir, mən niyə danışmayım? Mən bu yalanda heç bir pis şey görmürəm. Bizim icmanın tələbinə görə, inək əti yemiş adamın dili iki murdar şeylə təmizlənməlidir – inək təzəyi ilə, bir də yalan danışmaqla. Mən bu qanunları niyə pozmalıyam?

Çox keçmədən kastaya qayıtmaq mərasimini icra eləmək üçün münasib gün təyin edildi. O vaxta kimi Onathbondhu nəinki Avropa kostyumunu çıxarıb dhoti və çador geydi, hətta tezliklə avropalıları ləkələməyə və hər şeydə hindliləri təmizə çıxarmağa başladı, bunun üçün o çox tutarlı sübutlar və aforizmlər seçirdi. Bu, hamının xoşuna gəlirdi. Bindebaşininin sevən, mehriban ürəyi yenidən fərəh və xoşbəxtlikdən aşırıb-daşdı. O, öz-özünə deyirdi: “Xaricdə yaşayanlar qayıdıb gələndə lap əsl avropalıları oxşayırlar, – onlarda benqaliyalılıqdan əsər-əlamət qalmır. Amma mənəm ərim azacıq da dəyişməyib. Əksinə, o, indi induizmə əvvəlkindən daha möhkəm bağlanmışdır”.

Müəyyən olunmuş gün brəhmənlər və panditlər Rackumar-babunun evinə toplaşdılar. Rackumar-babu xeyli xərc çəkmişdi; yemək-icmək, çoxlu hədiyyə hazırlamışdı, bir sözlə, hər şey öz qaydasında idi.

Evin qadınlar yaşayan hissəsində də qızgın hazırlıq gedirdi; bütün həyətlərdə, otaqlarda həyat qaynayırdı; hamı

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

məşğul idi – kimi yemək hazırlayır, kimi də qonaqlara qulluq ələyirdi. Bindebaşininin həyəcanlı üzü sevincdən bütün bu səs-küy və çaxnaşma içərisində payız günəşinin şüaları ilə işıqlandırılmış ağ bulud parçası kimi gülürdü. Bu gün bütün işlərin mərkəzində onun əridir. Bu gün bütün Benqaliya bir səhnəyə çevrilmişdir, elə ki pərdə qaldırıldı, heyran qalmış tamaşaçılar gözlərinin qabağında yeganə qəhrəmanı – Onathbondhunu gördülər! O, İngiltərədən qayıtmışdı və bu gün indusların icmasına qayıdırdı, bununla o, bütün induizmi qat-qat şöhrətləndirirdi. Bu şöhrətin parıltısı minlərlə günəş şüası kimi bütün ölkəni işıqlandırır və Bindebaşininin mehriban üzündə əks olunurdu. Onun acı həyatının bütün böyük və xırda müsibətləri çox uzaqlarda qalmışdı! Bu gün o, atasının, ağzına qədər qonaqla dolu olan evində bütün qohumlarının gözünün qabağında başını dik tutaraq şöhrət dağının ətəyinə yaxınlaşırdı. Bu gün ərinin əzəməti onun ona layiq olmayan arvadını da ümumi hörmət predmetinə çevirmişdi.

Beləliklə, mərasim bitdi. Onathbondhunu kastaya qəbul elədilər. Dəvət olunmuş brəhmənlər və qonaqlar onunla bir süfrə başında əyləşib iştaha ilə yeməyə girişdilər.

Yeməkdən sonra qadın qohumlar Onathbondhunu ona tamaşa eləmək üçün evin qadınlar yaşayan hissəsinə çağırıldılar. Onathbondhu ayağa qalxdı, qətiyyənlə sıxılmadan betel çeynəyə-çeynəyə, özündən razı halda gülümsünə-gülümsünə, tənbel-tənbel, yavaş-yavaş, çadorunu arxasınca sürüyə-sürüyə onların yanına getdi.

Brəhmənlərə hədiyyə-dakşin hazırlamağa başladılar, onlar isə qonaq otağında əyləşib, qışqıra-qışqıra öz alimliklərini sübut eləməyə çalışırdılar. Rackumar-babu gəldi ki, bir az panditlərin yanında əyləşib dincəlsin.

O, panditlərin induist-smriti dini qanunlar külliyyatı haqqında mübahisələrinə qulaq asırdı, birdən xidmətçi yaxınlaşıb ona bir vizit vərəqəsi verdi.

Xidmətçi hindli dilində dedi:

– Bir mem-sahib¹ gəlib.

Rackumar-babu təəccüb qaldı. Sonra o, vizit vəsiqəsinə baxdı, orada ingilis dilində: “Missis Onathbondhu Sarkar” – Cənab Onathbondhunun arvadı yazılmışdı.

Rackumar-babu bir xeyli vaxt diqqətlə vizit vəsiqəsinə baxdı, ancaq bunun mənasını heç cür başa düşə bilmirdi. Bu zaman İngiltərədən indicə, bu saat gəlmiş qadın özü qonaq otağına girdi. Qırmızıyanaq, sarısaç, göygöz, süd kimi ağappaq, ceyran kimi zərif qadın otağın ortasında dayanıb ətrafdakı adamlara baxırdı, ancaq qadın tanıdığı, onun üçün əziz olan adamı tapa bilmirdi.

Panditlər mem-sahibi görən kimi dərhal susdular, mübahisəni kəsdilər. Qonaq otağına ağır bir sükut çökmüşdü. Elə bu zaman yenə bayaqkı kimi tənbel-tənbel, ağır-ağır, çadorunu arxasınca sürüyə-sürüyə Onathbondhu yenidən səhnəyə çıxdı.

İngilis qadını dərhal ona tərəf yüyürdü, onu bərk-bərk qucaqladı və beteldən qızarmış dodaqlarından marçılı ilə – arvad ərini necə öpersə, o cür – bir öpüş aldı.

Həmin gün panditlər daha mübahisə eləmədilər.

¹ *Mem-sahib* – ingilis xanımı

GECƏ

– Doktor, doktor!

Mən:

– Yenə yuxumuzu haram elədilər, – donquldandım və birtəhər gözümlü açdım. Bizim mülkədarımız Dokhinaçoron-babu qabağında dayanmışdı.

Mən yatağımdan sıçrayıb, həsir söykənəcəkli stulu qonağa tərəf çəkdim, onu oturdum və həyəcanla onun üzünə baxdım. Gecə saat üçün yarısı idi.

Rəngi qaçmış, dəhşətdən gözləri böyümüş Dokhinaçoron dedi:

– Bu gecə yenə tutmam başlamışdı. Sizin dərmanlarınız qətiyyənl kömək eləmir.

Mən pərt halda soruşdum:

– Bəlkə, çox şərab içmişiniz?

– Məgər iş şərabdadır? Siz mənim başıma gələnl bütün əhvalatları bilmədən diaqnoz qoymağa çalışmaqda çox böyük səhv edirsiniz.

Taxçaya qoyulmuş neft lampası zəif işıq salırdı. Onun odunu artırdım, lampə bərk his eləməyə başladısa da, otaq bir az işıqlandı.

Mən örtüyü çiynimə salıb, qəzetlə örtülmüş yeşiyin üstündə oturdum və qulaq asmağa hazırlaşdım.

Dokhinaçoron-babu hekayətinə başladı:

– Mənim birinci arvadım çox evdar qadın idi. Mən isə o zamanlar belə şeylər haqqında çox az fikirləşirdim,

poeziya ilə maraqlanırdım, qəlbimdə Kalidasın poemasının misraları səslənirdi:

*Evimin bəzəyi, yol yoldaşım, rəfiqəm,
Qəlbimin ilk həmdəmi, gözəl sənət aşiqi...*

Ancaq arvadım qətiyyən poeziya adamı deyildi. Mənim gözəl ürək sözlərimə cavab olaraq, o yalnız elə hey gülürdü, bu zaman, aydındır ki, mənim lirik əhvali-ruhiyyəmə pozulurdu.

İndranın fili qıjov axan Qanq çayından qorxan kimi, poetik hisslər, gözəl sözlər də o güləndə mənim dodaqlarımda donub-qalırdı. Onun çox qərribə gülmək qabiliyyəti vardı.

Bir neçə il keçdi. Mən çox ağır xəstələndim, təhlükəli qızdırma-titrətmə nəfəsimi kəsmişdi. Ölümüm yaxınlaşırdı, sağalmağıma ümid çox az idi. Həkimlər məndən əllərini üzmüşdülər.

Qohumlarımdan kim isə yanıma bir brəhmən gətirdi, o, hansı bir bitkininsə kökünü döydü və yağla qarışdırıb mənə verdi. Bilmirəm bu bitki kökümü elədi, ya alınma belə yazılıbmış, hər halda, ölmədim.

Mən xəstə olduğum vaxt arvadım bircə dəqiqə rahatlıq bilmirdi. Zəif, azacıq insani qüvvəyə malik qadın gecə və gündüz yorulmaq bilmədən Yamanın otağımın qapısını kəsdirmiş elçisi ilə çarpışırdı. O, məhəbbətini, həssaslığını, qayğısını ona sərf edirdi ki, mənim dəyərsiz həyatımı xilas etsin.

O nə yatır, nə də yeyirdi, məndən savayı onun üçün dünyada heç kim yox idi.

Yama ovu boşa çıxmış pələng kimi məni caynağından buraxdı, amma çıxıb gedəndə fürsət tapıb arvadımı yaman zədələmişdi. Mən xəstələyəndə arvadım ikicanlı idi, çox keçmədi ki, o, ölü uşaq doğdu. O vaxtdan arvadım çox qərribə bir xəstəliyə düşdü.

Mən ona qulluq eləyəndə o, yaman hirsələnirdi: – Niyə elə iş tutursan, – deyirdi. – Camaat nə deyər?

Gecələr qızdırması çox olanda mən onun yanında oturur, yelpiklə onu yelləyirdim, ancaq özümü elə göstərirdim ki, guya, özümü yelləyirəm – bu zaman dartıb yelpiyi əlimdən alırdı. Hər dəfə ona qulluq edərkən nahara onca dəqiqə gecikdimmi, o saat danlanma, dilə tutma, yalvar-yaxar başlanırdı. Mənim hər kömək eləmək təşəbbüsümə o etiraz edirdi:

O deyirdi:

– Kişi gərək həddindən çox qayğıkeş olmasın.

Mən elə bilirəm ki, siz bizim Boronaqora malikanəmizi görmüsünüz. Əgər yadınızdən çıxmayıbsa, oradakı ev bağın içindədir, bağın dalından Qanq çayı axır.

Yataq otağının cənuba baxan pəncərələrinin qabağında arvadım ağaclardan çəpər düzəltdirmiş və balaca bir çiçəklilik salmışdı. Bura bağımızın ən sadə və rahat guşəsi idi. Orada rənglər ətirliylə rəqabət aparmırdı, qalın yarpaqlar çiçəkləri basmamışdı. Orada kiçik cücətilər əkilmiş, üstü latın hərfləri ilə yazılmış balaca bayraqcılar sancılmış çiçək dibçəkləri də yox idi. Çiçəklidə ən çox müxtəlif yasəmən növləri, qızılgül, oleandr, tuberoza əkilmişdi. Böyük bakul ağacının altında ağ mərmərdən skamya düzəldilmişdi, arvadım sağ olan vaxtlar bu skamyanı gündə iki dəfə yudurdub təmizlətdirirdi. Yayda, ev işlərindən boş vaxtlarında o, bu skamyanın üstündə oturub dincəlməyi çox sevirdi. Buradan Qanq çayı görünürdü, ancaq çayda katerlə gedən fabrixa işçiləri burada oturan adamı görə bilmirdilər.

Arvadım yataqda uzanmaqdan tənəyə gəlmişdi, bir dəfə aylı gecədə o, mənə dedi:

– Bütün vaxt otaqda oturmaqdan adam darıxır, gedək mənəim bağçama.

Mən ehtiyatla onu ağacın altına qədər apardım, kömək eləyib mərmər skamyanın üstündə uzandırdım. Ürəyimdən çox keçirdi ki, onun başını dizimin üstünə qoyum. Ancaq o, bunu yersiz hesab etdi, odur ki başının altına balış qoydum.

Ağacdən bir neçə açılmış çiçək düşdü. Ay budaqların arxasından çıxıb xəstənin arıq sifətini işıqlandırdı. Ətraf sakitlik idi.

Mən bağıın bu qaranlıq, çiçək ətri ilə dolu guşəsində oturub, arvadıma baxır və ağlayırdım.

Mən ona yaxın oturdum, onun arıq, isti əlini əllərimə aldım. O, əlini çəkmədi.

Əvvəlcə mən dinməz oturmuşdum. Lakin qəlbim şəfqətlə dolu idi, özümü saxlaya bilməyib həyəcanlı-həyəcanlı dedim:

– Mən sənın məhəbbətini heç bir zaman unutmıyacağam!

Əlbəttə, gərək susaydım, danışmayaydım – arvadım güldü. Onun gülüşü utancaqlıq, xoşbəxtlik, şübhə, daha çox isə istehza ifadə edirdi. O, sanki, sözsüz etiraz edərək deyirdi: “Əzizim, elə iş olmaz, mən buna inanmaram ki, sən bir zaman məni unutmıyacaqsan”.

Mən bu doğma, lakin zəhərli gülüşdən həmişə qorxurdum, buna görə də arvadımla sentimental söhbətə girişməyə ürək eləməirdim. Arvadım yanımda olmayanda qəlbimdə aşib-daşan gözəl sözlər o gələni kimi gərəksiz şeyə çevrilirdi.

Mən hələ indiyə kimi başa düşə bilməmişəm ki, nə üçün kitabda oxuyanda adama göz yaş tökdürən sözlər onu yalnız qəhqəhə ilə güldürürdü.

Sözə etiraz eləmək olar, gülüşə nə cavab verəsən? Susmağa məcbur oldum.

Ay işığı gücləndi, harada isə kokil¹ oxuyurdu. Mən öz-özümə fikirləşdim: “Heç belə gecədə də ququ quşu bu səsi eşitməyə bilərmi?”

Müntəzəm müalicəyə baxmayaraq, arvadımın halı yaxşılaşmırdı. Doktor məsləhət gördü ki, havanı dəyişməyin xəstənin halına necə təsir edəcəyini də sınaqdan keçirək, biz Allahabada getdik.

¹ Kokil – erkək ququ quşu

Dokhinaçoron söhbətinə ara verdi, çox qəribə bir tərzdə mənə baxıb başımı qucaqladı və fikrə getdi. Neft lampası göz vururdu, mıǵmıǵanın dızıltısı aşkarca eşidildi.

Dokhinaçoron sözünə davam elədi:

– Allahabadda arvadımı doktor Xaran müalicə eləməyə başladı. Ancaq vaxt keçir, vəziyyət isə dəyişmirdi. Nəhayət, doktor dedi ki – bunu elə arvadımla mən də çoxdan başa düşmüşdük – onun xəstəliyi müalicə olunan xəstəlik deyil. O, bütün ömrü boyu əziyyətə məhkumdur.

Bir dəfə arvadım mənə dedi:

– Görünür, mən heç vaxt sağalmayacağam, ölməyim də, güman ki, uzun çəkəcək. Sənin neçə il dirigözlü meyitlə yaşayacağın məlum deyil. Bir də evlən.

O, bunu çox sadə, tamam təmtəraqsız, həyəcansız bir ahənglə dedi, bu deyilişdə azacıq da olsun özünü qurban-vernə çaları yox idi. O, sadəcə, yaxşı ağıllı məsləhət verirdi.

Mənim gülmək növbəm yetişdi. Lakin məgər mən onun kimi gülməyi bacarırdımmı? Romanın baş qəhrəmanı kimi özümü tox tutaraq ciddi tərzdə dedim:

– Nə qədər ki ürəyim vurur...

– Bəsdir, bəsdir! – deyə arvadım sözümü yarımçıq kəsdi.

– Artıq söhbət lazım deyil, mənim söz-söhbətə qulaq asmağa halım yoxdur.

Ancaq mən təslim olmaq istəmirdim, ona görə sözümə davam elədim:

– Mən bir də bu dünyada heç kimi sevməyəcəyəm.

Arvadım qəhqəhə çəkib ucadan güldü. Mən sözümü kəsməyə məcbur oldum.

O zaman mənim bunu özümə etiraf edib-etmədiyimi bilmirəm, ancaq indi bu, mənə aydındır: ümitsiz xəstəyə qulluq eləmək zərurətindən daxilən yorulmuşdum. Heç bir zaman ağıma gəlmirdi ki, ona qulluq eləməkdən əl çəkərəm, ancaq bütün həyatımın, görünür, bu cür keçəcəyini fikirləşəndə bu, mənə ağır gəlirdi.

Gəncliyimdə gələcək mənə məhəbbət, gözəllik, xoşbəxtliyə inam möcüzələri ilə dolu görünürdü. İndi isə qarşımda istidən yanıb-yaxılmış, fərəhsiz, ucsuz-bucaqsız bir səhra uzanırdı...

Arvadım mənim yorulduğumu, əlbəttə, bilirdi. İndi mən bunu çox yaxşı bilirəm – o zaman mən onun üçün sadə və aydın olan şeyləri, çoxhərflili sözlərin yazılışını öyrənməyə başlamamış birinci sinif şagirdi kimi başa düşmürdüm.

Buna görə də mən roman qəhrəmanı kimi öz poetik uydurmalarımı onun qarşısında söyləyəndə o, mehriban-mehriban, eyni zamanda istehza ilə gülürdü. Arvadımın hər şeydən xəbərdar olan allah kimi mənim haqqımda özümdən çox bildiyini fikirləşəndə xəcalətimdən ölürəm.

Doktor Xaranla biz bir kastadandıq. O, tez-tez məni evinə dəvət edirdi, az sonra o, məni öz qızı ilə tanış elədi. Qız on beş yaşına girmişdi, ancaq hələ ərə getməmişdi. Doktor şikayətlənirdi ki, nə qədər çalışırsa, qızını ərə verməyə münasib bir adam tapa bilmir. Doğrudur, mən kənar adamlardan eşitmişdim ki, qızın əsli nə isə o qədər də dürüst deyil. Ancaq onun bundan savayı ayrı bir qüsuru yox idi, təhsili də elə gözəlliyinə bərabər idi.

Bəzən mən qızla müxtəlif mövzularda söhbət eləyir, evə gecə qayıdırdım, arvadımın dərman içmək vaxtını keçirirdim. O, mənim doktorun evinə getdiyimi bilirdi, ancaq heç bir zaman orada nə üçün çox ləngidiyimi soruşmazdı.

Səhrada ilgim peyda oldu. Susuzluq məni tamam taqətdən salmışdı, daha dözə bilmirdim, bu vaxt birdən şırhaşırıla axan gur, dumduzu bulaq gördüm. Hətta bütün iradəmi cəmləşdirsəm də, ondan aralanıb geri dönə bilməzdim.

Xəstənin otağında indi həmişəkindən daha çox darıxırdım. Mən daha öz vəzifələrimə müntəzəm əməl eləmirdim, daha arvadımın dərmanlarını vaxtılı-vaxtında içməsinə göz qoymurdum.

Xaran-babu dönə-dönə deyirdi:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Sağalmağa ümidi olmadan yaşamaqdansa, ölmək yaxşıdır. Belə xəstələr həm özləri əziyyət çəkir, həm də yaxın adamlarına əziyyət verirlər.

Mücrərdlikdə bu, doğru söz idi. Ancaq mənim arvadım barədə belə danışmaq olardımı? Doktorlar öz xəstələrinə qarşı çox daşürəkli olurlar, onlar adi insanların nələr çəkdiqlərini çətin başa düşürlər.

Bir dəfə mən qonşu otaqda idim, təsadüfən arvadımın Xaran-babu ilə söhbət elədiyini eşitdim.

Xəstə deyirdi:

– Mənim həyatım tamam işgəncəyə çevrilib. Doktor, mənə bir dərman verin ki, ölüm, daha canım əziyyətdən qurtarsın.

– Bu nə sözdür danışsınız? – doktor narazı halda etiraz etdi.

Bərk bir ağrı ürəyimi dəlib keçdi. Doktor gedən kimi xəstənin çarpayısının qırağında oturub, mehriban-mehriban onun alınını sığallamağa başladım.

Arvadım dedi:

– Get bir az gəz, otağın havası çox ağırdır, yoxsa axşam yenə iştahan olmaz.

Gəzmək – doktora baş çəkmək demək idi. Elə mən özüm tez-tez deyirdim ki, yeməkdən qabaq gəzmək çox faydalıdır.

İndi mən bilirəm ki, o, mənim kələyimi çox asanlıqla duyubmuş. Mən axmaq isə fikirləşirdim ki, o heç bir şey başa düşmür.

Dokhinaçoron susdu. Sonra su istədi. İçib doyandan sonra söhbətinə davam elədi:

– Monoroma – doktorun qızı arvadımı yoluxmaq istəyirdi. Bu, nədənsə mənim xoşuma gəlmirdi. Ancaq etiraz eləməyə bir əsas yox idi, buna görə də bir gün axşam o, bizə gəldi.

Həmin gün arvadımın halı həmişəkindən pis idi. Halı çox ağırlaşanda o, üzüqoylu uzanırdı, onun nələr çəkdiyini

yalnız rəngi qaçmış sifətindən, bir də möhkəm sıxılmış yumruqlarından bilmək olurdu.

Xəstənin otağı sakitlik idi. Mən onun baş tərəfində oturmuşdum. Yazıq qadının həтта mənə “get gəz” deməyə də taqəti yox idi. Bəlkə də, ürəyində istəyirdi ki, çətin anlarda mən onun yanında olum. Yalnız əzabını yüngülləşdirməyə çalışan xəstənin ağır nəfəs alması eşidilirdi.

Birdən Monoroma astanada göründü. Lampanın işığı onun üzünə düşürdü, buna görə o, qaranlıq otağın içini görmürdü, çaşqın vəziyyətdə kandarda dayanmışdı.

Arvadım qorxmuş halda mənim əlimi tutub həyəcanla:

– Bu kimdir? – soruşdu.

Yad adamın qəfil gəlməsi xəstəni qorxutmuşdu, o, bir neçə dəfə dili dolaşa-dolaşa sualını təkrar elədi:

– Kimdir, kimdir o?

Mən özümü itirmiş halda mızıldadım:

– Bilmirəm.

Mənə elə gəldi ki, kim isə məni qamçı ilə vurdu.

Mən yalnız bir qədər keçəndən sonra dedim:

– Hə, bu ki bizim doktorun qızıdır.

Arvadım mənim üzümə baxdı. Onun gözüne baxa bilmirdim.

Arvadım zəif səslə:

– Buyurun içəri, – deyə qonağı otağa çağırırdı və mənə müraciətlə əlavə elədi, – lampanı içəri gətir.

Monoroma xəstənin yanında oturdu. Onlar söhbət etməyə başladılar. Az sonra doktor da gəldi. O, öz aptekindən iki şüşə dərman gətirmişdi.

Doktor şüşələri çıxarıb izahat verməyə başladı:

– Göy şüşədəki dərmanı bədəninizə sürərsiniz, o biri dərmanı isə içərsiniz. Ehtiyatlı olun ha, birdən qarışıq salarsınız, göy şüşədəki dərman güclü zəhərdir.

O, bu barədə mənə də xəbərdarlıq edib, dərmanları arvadımın yatağının yanındakı stolun üstünə qoydu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Çox keçməmiş doktor xudahafizləşib qızını da çağırırdı.

– Ata, bəlkə, mən xəstənin yanında qalıf? – qız soruşdu.

– Axı ona qulluq eləyən yoxdur.

Arvadım tez əl-ayağa düşdü:

– Yox, yox, yalvarıram, narahat olmayın. Evimizdə bir qoca qulluqçu var, o, mənə öz anam kimi qulluq eləyir.

Doktor gülüb:

– Siz lap Lakşmi kimisiniz, bütün ömrünüz boyu baş-qaların qayğısına qalrsınız, amma özgəsinin sizin əziyyətinizi çəkməsinə razı olursunuz, – dedi və getmək istədi.

– Doktor, ərim bütün günü bu ağır havalı otaqdan çıxmayıb, onu da özünüzlə aparın, qoy bir az təmiz hava alsın, – xəstə xahiş elədi.

Xaran-babu onun sözünə qüvvət verdi:

– Doğru deyir, gedək bizimlə, bir az çayın sahilində gəzək.

Mən əlimin hərəkəti ilə getmək istəmədiyimi bildirdim, ancaq tez razılaşdım. Doktor bir də arvadımı xəbər dar elədi ki, dərmanları işlədərkən ehtiyatlı olsun.

Mən həmişəki kimi şam yeməyimi doktorun evində yeyib, gec qayıtdım. Arvadım ağrıdan çapalayırđı.

Mən təşvişlə soruşdum:

– Halın ağırlaşıb?

O daha danışa bilmirdi, dinməzcə mənim üzümə baxırdı. Boğulmağa, nəfəsi tənqiməyə başladı.

Mən dərhal doktorun dalınca adam göndərdim. O, uzun müddət əhvalatdan baş açə bilmədi.

Ağrı güclənmişdi...

– Sürtmə dərmanı sürtmüsünüz? – deyə o, fikirli-fikirli soruşdu və stolun üstündən göy şüşəni götürdü. Şüşə boş idi.

Doktor arvadımdan soruşdu:

– Siz səhvən bu dərmanı içmisiniz?

Arvadım başını tərpedib təsdiqlədi.

Doktor dərhal alətlərini gətirməyə getdi – o, xəstənin mədəsini yumaq istəyirdi.

Mən beli qırılmış kimi arvadımın ayaqlarına döşəndim. O, mənə uşaq kimi sakitləşdirməyə çalışır, başımı bağrına basırdı. Onun əlləri, sanki, deyirdi: “Qəm yemə, əzizim, hər şey düzələcək, sən xoşbəxt olacaqsan. Bunu bildiyim üçün mən də xoşbəxt olacağam”.

Doktor qayıdıb gələndə arvadımın canı əziyyətdən qurtarmışdı. Onun ömrü də, iztirabları da sona çatdı.

Dokhinaçoron bir də su içdi.

– Ah, hava nə yaman ağrıdır, – deyə mızıldadı və tez eyvana çıxdı, orada bu küncdən o küncə var-gəl eləməyə başladı.

Görünür, o daha danışmaq istəmirdi. Ancaq mən sehrbaz kimi ondan sözləri bir-bir çəkib çıxarırdım, odur ki yenidən danışmağa başladı:

– Doktorun xeyir-duası ilə mən Monoromanı aldım. Biz mənim vətənimə getdik.

Monoroma gülmürdü, o, mənim sevgi haqqında etiraflarıma diqqətlə qulaq asırdı. Mən anlaya bilmirəm ki, nə vaxt və nə səbəbə onun gözündə etibardan düşdüm.

Bu ara mən şərab içməyə uydum.

Bir dəfə, payızın əvvəllərində mən Monoroma ilə bizim Boronaqora malikanəmizdəki bağda gəzirdim. Hava qaralmışdı. Quşlar yuvalarına çəkilib susmuşdular. Yolun hər iki tərəfində qaralan ağacların yarpaqları xışıldayırdı. Monoroma yoruldu və əllərini başının altına qoyaraq, sizin tanıdığınız mərmər skamyanın üstünə uzandı. Mən onun yanında oturdum.

Ağacın altı zülmət qaranlıq idi, yalnız göyün sıx ulduzlar səpələnmiş çox kiçik bir parçası görünürdü. Harada isə uzaqda, ağacların altında, göylərdən enmiş sakitlikdə cırcıramanın cırlıtısı aşkarca eşidilirdi, sanki, kim isə səslərdən zərif hörümçək toru toxuyurdu.

Həmin gecə mən bir az şərab içmişdim, odur ki kefim bir qədər kök idi.

Gözüm qaranlığa alışandan sonra skamyanın üstündə uzanmış yorğun qadının qaraltısını tutqun şəkildə seçməyə başladım, bu, məni yaman mütəəssir elədi. Mənə elə gəldi ki, o, cansız bir kölgədir, onu əllə tutub saxlamaq olmaz.

Birdən, elə bil, ağacların budaqlarını alov bürüdü – nazik, sarı oraqşəkilli ay doğub, ağ skamyanı və onun üstündə uzanıb dincələn yorğun qadını işıqlandırdı.

Özümü saxlaya bilmədim – lap yaxın oturub, arvadımın əlindən yapışdım və həyəcanla dedim:

– Monoroma, sən mənə inanmırsan, ancaq mən səni sevirəm. Mən səni heç bir zaman unutmayacağam!

Bu sözlər ağzımdan çıxan kimi qəlbimdə nə isə pis bir hiss yarandı – yadıma düşdü ki, mən bu sözləri bir zaman başqasına da demişəm!

Elə həmin an sarımtıl ay işığı düşən ağacların üzərində, Qanq çayının şərq sahilindən uzaq qərb sahilinə tərəf çılgın bir qəhqəhə ötdü: “Ha-ha-ha!” Bu, insanın ürəyinin dərinliklərinə qədər işləyən gülüşdümü, yaxud adamın qanını damarlarında buza döndərən ümitsizlik fəryadı idimi – bunu deyə bilmərəm, ancaq mən elə həmin dəqiqə huşumu itirib skamyadan yerə sərildim.

Ayılarda özümü evdə, yatağымda gördüm.

– Sənə nə oldu? – arvadım soruşdu.

Mən titrəyə-titrəyə dedim:

– Bəs sən o dəhşətli gülüşü eşitmədin?

– Heç kim gülüb-eləməirdi. Yanımızdan bir böyük dəstə quş keçdi. Sən onların qanadlarının səsinə eşitmisən. Belə boş şeydən də adam qorxar ki, sən qorxursan?

Gündüzlər mən bunun quş olduğuna inanırdım. Doğrudan da, ilin bu vaxtlarında şimaldan Qanq çayının sahillərinə dəstə-dəstə çöl ördəyi uçub gəlirdi. Ancaq gecələr təzədən canıma qorxu düşürdü. Mənə elə gəlirdi ki, başımın üstünü,

qaranlıq göyün üzünü nəhəng ördək dəstəsi almışdır, onlar bütün dünyanı qulaqbatırıcı qışqırtıları ilə doldurmaq üçün kiçik bir bəhanə axtarırlar. İndi mən qaranlıq qovuşandan sonra Monoroma ilə söhbətə girişməyə ürək eləmədim.

Mən Boronaqoradakı evi tərک elədim, arvadımla birlikdə çay səyahətinə çıxdıq. Sərin külək vahiməmi dağıtdı.

Bir neçə günüm çox şən keçdi. Sanki, təbiətin gözəlliyi Monoromanı ürəyinin çoxdan bağlı qapılarını açmağa məcbur etdi.

Biz Qanq ilə üzüb, nəhayət, Padmaya çatdıq. Vahiməli Padma yuxuya getmişdi, o arıq, yuxulu iləna oxşayırdı. Şimal sahilində üfüqə kimi adamsız, yaşıllıqdan məhrum bir səhra uzanırdı; qumun xışiltısı eşidilirdi. Cənub sahilindəki, manqo cəngəllikləri ilə əhatə olunmuş kiçik kəndlər dəhşətli çayın kənarında titrəyə-titrəyə dayanmışdı.

Padma yuxuda bu böyrü üstündən o biri böyrü üstünə çevrilir, bu zaman çayın sahilindən qopan torpaq şappıltı ilə suya düşürdü.

Mən bu yerlərdə bir az gəzmək istədim, qayıqçı çəkib sahilə bağladım.

Bir dəfə Monoroma ilə gəzə-gəzə çox uzağa getdik. Gün batmaq üzrə idi, onun qızılı şüalarının işığı bədirlənmiş ayın soyuq parıltısına qarışmışdı. Az sonra göydə yalnız ay qaldı, onun işığı ağ səhranı bürümüşdü. Mənə elə gəlirdi ki, biz ucsuz-bucaqsız, kimsəsiz ay səltənətində gəzirik.

Monoroma qırmızı şala bürünmüşdü, şal onun sifətini, bütün bədənini örtmüşdü. Tamam sakitlik idi, ətrafda ucsuz-bucaqsız qumdan savayı heç bir şey görünmürdü, bu zaman o, əlini şalın altından çıxarıb mənim barmaqlarımı sıxdı. Mənə qısılarlaq, sanki, özünü, həyatını və gəncliyini mənə qızdı.

Qəlbim məhəbbətdən aşıb-daşırdı. Mən öz-özümə fikirləşirdim: “Adam məhəbbəti evin divarları arasında heç zaman əməlli-başlı duya bilmir”.

Açıq, azad, ucsuz-bucaqsız səma bizim yeganə məskə-nimiz olmuşdu. Sanki, bizim evimiz yox idi, bütün hüdudlar dağılmışdı, heç yana qayıtmaq lazım deyildi, biz əl-ələ tutu-sub ay işığına qərq olmuş səhra ilə hey gedəcəyik.

Biz xeyli uzağa getmişdik, birdən qumluğun ortasında bir su çalası gördük – o, Padma daşandan sonra qalmışdı. Bu dörd tərəfi qum, hərəkətsiz, dərin yuxuya qərq olmuş suyun üstünə bir zolaq tutqun ay işığı düşmüşdü.

Biz ayaq saxladıq. Monoroma mənim üzümə baxır və nə isə fikirləşirdi. Şal onun üzündən düşdü. Mən əyilib onu öpdüm.

Qəflətən kimsəsiz və ucsuz-bucaqsız səhrada kim isə aşkarca dedi:

“O kimdir? O kimdir? Kimdir o?”

Biz ikimiz də diksindik, ancaq dərhal başa düşdük ki, bu nə adamdır, nə də qarabasma – bu, sahildə dolaşan su quşunun səsi idi. Gecə yarından keçmişdi, odur ki quş öz tənha yuvasının yaxınlığında addım səsi eşidib qorxmışdı.

Ancaq qorxu bizi də götürmüşdü, biz tez özümüzü qayığa yetirdik və uzanıb yatdıq. Monoroma yorğun olduğundan, elə uzanan kimi yuxuya getdi.

Bu zaman kim isə mənim başımın üstündə dayanıb, arıq uzun barmağı ilə Monoromanı göstərərək qulağıma pıçıldadı:

“O kimdir? O kimdir? Kimdir o?”

Mən yerimdən sıçrayıb lampanı yandırdım. Xəyal yoxa çıxdı, lakin elə həmin an zülmət qaranlıqdan bir qışqırtı eşidildi, bu qışqırtı miçətkəni yellətdi, qayığı yırğaladı. Elə bir qışqırtı ki, eşidəndə adamın qanı damarlarında donur, bədənini tər basırdı. Bu dəhşətli fəryad Padmanı keçdi, o biri sahildəki şəhərlərin və kəndlərin üstündən aşdı. Sanki, o, bütün ölkəni dolaşdı, qitələri gəzdi; o, elə bil, getdikcə daha da nazikləşərək, harasa uzaqlara can atırdı, sonra o, bu dünyanın qurtaracağına çatıb, iynə ucu kimi nazik oldu.

Mən əvvəllər heç bir zaman belə səs eşitməmişdim. Hətta ağılıma da gəlməzdi ki, belə səs ola bilər.

Bu an, görünür, intəhasız səma bütünlüklə mənim başıma yerləşmişdi, ona görə də səs nə qədər uzaqlaşırıdansa, mənim beynimin hüdudundan çıxma bilmirdi.

Daha dözməyə təqətim qalmamışdı. Mən işığı söndürdüm – fikirləşirdim ki, işıq sönsə, halım yüngülləşər. Lakin qaranlıq olan kimi boğuc səs yenidən təkrar eləməyə başladı:

“O kimdir? O kimdir? Kimdir o?”

Qayıqda, gecənin səssizliyində cib saatım cana gəldi.

Saatın əqrəbi siferblatdan Monoromanı göstərərək deyirdi:

“O kimdir? O kimdir? Kimdir o?”

Dokhinaçoronun rəngi ağappaq olmuşdu, onun nəfəsi tutulurdu:

– Su için, – mən məsləhət gördüm və əlimi mülkədara toxundurdu.

Neft lampası tez-tez göz vurub söndü. Məlum oldu ki, küçə artıq işıqlanıbdır. Harada isə qarğa qarılırdı. Birəbitdən quşu oxumağa başladı. Evin yanından gurultu sala-sala bir araba keçdi.

Dokhinaçoronun üzünün ifadəsi tamam dəyişdi, qorxudan əsər belə qalmadı. O, gecəki dəhşətin təsiri altında bu qədər çərənlədiyinə görə özünü birtəhər hiss edirdi; onda hətta mənə qarşı da bir düşmənçilik hissi yaranmışdı. Mülkədar birdən cəld yerindən qalxdı və xudahafizləşmədən otaqdan çıxdı. Elə həmin gün gecə yarından keçmiş, yenə qarım döyüldü və bir səs eşidildi:

– Doktor, doktor!

BÖYÜK BACI

I

Tara zalım, insafsız qonşusunun öz arvadını necə incitdiyini kənd arvadlarına müfəssəl danışdı. Axırda da:

– Onu görüm ağzını od yandırıb töksün! – deyə qısaca hökm verdi.

Bu sözlər Coyqopalın arvadı Şoşiyə yaman toxundu. “Arvad gərək nə olur olsun, ərinə belə pis şeylər arzulamaya. Yaxşısı budur ki, ağzında yanar papiros tutsun”, – o fikirləşdi və ucadan öz etirazını bildirdi.

Ancaq daşürəkli Tara ipə-sapa yatmırdı, o, ikiqat qəzəblə:

– Elə kişiyə arvad olmaqdan, yeddi dəfə dul qalmaq yaxşıdır! – dedi və çıxıb getdi.

Şoşi isə evə qayıdıb yenə düşünməyə başladı.

“Mən təsəvvürümə gətirə bilmirəm ki, ərim gərək nə böyüklükdə qəbahət işləmiş ola ki, mən elə qəddarlaşam”, – o, öz-özünə fikirləşdi və səfərdə olan ərinə qəlbində məhəbbəti qat-qat artdı. O, özünü yatağın həmişə əri yatan tərəfinə atdı, tanış iyi ala-ala, boş balıncı öpməyə başladı.

Arvad yataq otağının qapısını bağladı, taxta mücrüdən ərinin köhnəlikdən saralmış şəklini və məktublarını çıxartdı.

Şoşi bütün günü otaqdan çıxmadı. O, təkliyini kəskin hiss edir, keçmişin xiffətini eləyib ağlayırdı.

Coyqopalla Şoşikola çoxdan ər-arvad idilər. Onlar çox gənc ikən evlənmişdilər, indi bir neçə uşaqları vardı. Onlar heç vaxt bir-birlərindən ayrılmazdılar: günlər yeknəsək və sakit keçirdi, bir-birlərinə qarşı heç birində elə bir xüsusi hiss yox idi. Ancaq indi, birgə yaşayışlarının on altıncı ilində

Coyqopal qəflətən uzun müddətə uzağa qulluğa getmişdi. Qadının qəlbində ərinə məhəbbəti yeni qüvvə ilə alovlanmışdı. Ayrılıq onu daha da qadına yaxınlaşdırmış, Şoşinin qəlbində sevgi ilgəyi daha möhkəm çəkilməmişdi.

Gündəlik həyatda nəzərə çarpmayan hadisələri xatırladıqca onun ürəyi kədərdən sıxılırdı. Bu bahar günü o, təkcə yatağında uzanıb, təzəcə ərə getdiyi vaxtlarda olduğu kimi yenə gözəl, coşqun gənclik yuxuları görürdü. Halbuki Şoşi o qədər də gənc deyildi, uşaqları vardı.

Onun həyat axınına qarışmış, hiss olunmadan axan məhəbbət bulağı aşılıb-daşdı. Uzaqdan həzin musiqi səsi gəlirdi, sahillərdə qızıl qəslər, əfsanəvi gülzarlıqlar görünürdü... Lakin heyhat, o daha bu keçmiş səadət gülzarlığına qədəm basa bilməzdi.

– Qoy bircə ərim qayıdıb yanıma gəlsin, – deyə qadın pıçıldayırdı, – mən bundan sonra daha qoymaram həyat, bahar mənasız, sevincsiz keçsin. Amma neçə dəfə ərimlə boş-boş şeylərə görə mübahisə salmışam, nahaq mübahisələrlə onun qanını qaraltmışam!

Ürəkdən peşman olmuş Şoşi qəti qərara gəldi ki, bundan sonra həmişə hövsələli olacaq: ərinin istəyinin əleyhinə çıxmayacaq, onun buyruqlarına itaətlə əməl edəcəkdir. Bütün yaxşı şeyləri də, pis şeyləri də məmnuniyyətlə, gülür-üzlə qəbul edəcəkdir, əri onun üçün hər şeydir, dünyada ən əziz adamıdır.

Şoşikola ata-anasının bircə qızı idi və onlar həmişə qızlarının nazını çəkirdilər. Buna görə də Coyqopalin maaşı az olsa da, ər-arvad, qayınatanın hesabına kənddə heç bir şeydən korluq çəkmədən yaşayırdılar.

Lakin tamam vaxtsız-yersiz Şoşinin ahıl valideynlərinin bir oğulları oldu. Etiraf eləmək lazımdır ki, valideynlərinin bu cür gözlənilməz, ədəbsiz və ədalətsiz hərəkətləri qıza yaman yer eləmişdi. Bu əhvalat onun ərinə də o qədər sevin-dirmirdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Dünyaya bu qədər gec gəlmiş uşaq, Şoşinin ata-anasının diqqətini bütünlüklə özünə cəlb eləmişdi. Təzə doğulmuş, döş sormaقدan və yatmaqdan başqa heç bir şey bilməyən körpə qaynı öz balaca, zəif əlləri ilə necə elədisə, Coyqopalı gələcəyə bütün ümidlərdən məhrum elədi. Coyqopal Assamda çay plantasiyasında qulluğa girməyə məcbur oldu.

Qohumları və tanışları Coyqopala təkidlə məsləhət gördülər ki, yaxın yerlərin birində iş tapsın. Lakin o, hamıya hirsələndiyindənmi, ya da təzə qulluqda tez artacağına bel bağladığındanmi, heç kimin sözüünə baxmırdı.

Coyqopal arvadını və uşaqlarını qayınatasının evində qoyub Assama getdi. Ər-arvad ömürlərində birinci dəfə ayrıldılar.

Tələlərinin belə dəyişməsi Şoşinin qəlbində kiçik qardaşına qarşı gizli bir nifrət oyatdı. Dərdini açıb başqalarına danışa bilməyən adam isə daha qəzəbli olur. Körpə doyunca süd əmdikdən sonra gözlərini yumub yatırdı, onun böyük bacısı isə qəzəblənir və hər xırda şeyi bəhanə eləyib hamı ilə savaşırdı – gah süd çox isti olurdu, gah düyü soyumuş olurdu, gah da uşaqlar məktəbə gecikirdilər.

Çox keçmədən körpənin anası öldü. Ölüm ayağında ana oğlunu qızına tapşırırdı. İndi yetim qalmış uşaq tezliklə öz hirsli bacısının ürəyini ələ aldı. Uşaq bacısının dizinin üstünə çıxır, ağlaya-ağlaya özünü əldən-dildən salır, dişsiz ağızı ilə Şoşinin dodaqlarını, burnunu, yaxud gözlərini tutmağa çalışırdı; balaca əli ilə onun saçından yapışib, heç cür onu buraxmaq istəmirdi; dan yeri sökülməmiş ayılıb, iməkləyə-iməkləyə bacısının yanına gəlir və yavaş-yavaş onu çəkişdirərək nə isə deyirdi. O, bacısına “didi” və “didi-ma” əvəzinə “zizi” və “zizi-ma” deməyi öyrənmişdi, həmişə də bacısı üçün bir əngəl çıxarırdı – bacısı işlə məşğul olanda, yaxud dincələndə lazım olmayan bir hərəkət eləyirdi; əlinə keçən şeyləri ağızına soxurdu, lazım olmayan yerlərə dırmaşırdı. Şoşi də onun öhdəsindən gələ bilmirdi.

O, bütünlüklə özünü balaca müstəbidin ixtiyarına vermişdi. O, anasını itirmişdi, lakin əvəzində bacısının üzərində tam hakimiyyət qazanmışdı.

II

Uşağın adı Nilmoni idi. Oğlanın iki yaşı tamam olanda atası Kaliproşonno ağır xəstələndi. Coyqopala məktub yazıb xahiş elədilər ki, təcili qayıdıb gəlsin. O çox böyük çətinlikdən sonra məzuniyyət alıb gələndə Kaliproşonno can üstə idi. Kaliproşonno öləndə kürəkənini oğluna qəyyum təyin elədi, qızına isə var-dövlətinin dördəbir hissəsini verdi.

Coyqopal qulluqdan çıxıb, mərhum qaymatasının var-dövlətini idarə eləməyə başladı. Uzun ayrılıqdan sonra ər-arvad yenidən görüşdülər.

Bir şey sınında onun sınıq hissələrini birtəhər quraşdırıb, yapışdırmaq olar. Ancaq insanları uzun ayrılıqdan sonra bu cür bir-birlərinə uyğunlaşdırmaq olmaz – insanın qəlbi cansız predmet deyil: o dəyişir, vaxt keçdikcə başqa şəkllə düşür.

Ərinin qayıdıb gəlməsi Şoşidə yeni hissələr oyatdı. Elə bil ki, o, yenidən ərə getmişdi. Uzun müddət birgəyaşayışın nəticəsi olan bir-birinə laqeydlik aradan götürüldü. Şoşiyə elə gəlirdi ki, indi əri ona qat-qat əziz olub. O, yorulmaq bilmədən öz-özünə deyirdi: “Nə olur olsun, ərimi həmişə sevəcəyəm”. Arvadı ilə görüşməsi Coyqopalda başqa təəssürat yaratmışdı. Əvvəllər, həmişə bir yerdə olanda məqsəd və vərdişləri bir olanda Şoşi, onun ciyərparəsi, ayrılmaz hissəsi idi – əgər Şoşi olmasaydı, onda Coyqopal gündəlik həyatında aşkar bir boşluq hiss edərdi. Əvvəl elə bu cür idi – qürbətdə ilk günlər Coyqopala elə gəlirdi ki, nə isə bir burulğana düşmüşdür. Lakin təzə vərdişlər yavaş-yavaş bu boşluğu doldurdu və onun keçmiş həyatına dair xatirələri sıxışdırıb aradan çıxartdı.

Hələ iş bununla qurtarmadı. Əvvəllər Coyqopal tənbel və qayğısız idi. Bu son iki ildə isə onda həyatda müvəffəqiyyət qazanmağa elə kəskin hərislik oyanmışdı ki, daha yadına ayırı heç bir şey düşmürdü.

Yeni hərisliyə qapılmış Coyqopala öz keçmiş həyatı cisimsiz kölgə kimi görünməyə başlamışdı. Qadını hər şeydən çox sevgi, kişini isə şöhrətpərəstlik dəyişdirir. İkiillik ayrılıq ərzində, əlbəttə, Şoşikola da dəyişmişdi. Kiçik qardaşı onun həyatında nə isə bir yenilik yaratmışdı, Coyqopal bu yeniliyi anlaya bilmirdi. Uşaq sarıdan onların aralarında narazılıq vardı. Şoşi çalışırdı ki, ərini uşağı istəməyə məcbur eləsin, ancaq heç cür ayırd edə bilmirdi ki, o, uşağa necə münasibət bəsləyir.

Şoşi qucağında uşaq şən-şən gülümsünə-gülümsünə ərinə yaxınlaşırdı, lakin Nilmoni qohumu haqqında heç bir şey bilmək istəmirdi – balaca qolları ilə bacısının boynunu qucaqlayıb, başını onun çiyinə soxurdu. Şoşi isə ürəkdən istəyirdi ki, kiçik qardaşı ərinin qarşısında adamlara özünü sevdirmək qabiliyyətini bütünlüklə işə salsın. Lakin əri uşağın rəğbətini qazanmaq fikrində deyildi, buna görə uşaq da ona yaxın düşmürdü. Coyqopal heç cür başa düşə bilmirdi ki, bu arıq, başı yekə, ciddi sifətli, qarayanız uşaqda nə qəribəlik var ki, ona boş-boşuna bu qədər çox diqqət verilir. Qadınlar ərlərinin əhvali-ruhiyyəsini tez duya bilirlər. Tezliklə Şoşi başa düşdü ki, Coyqopal onun qardaşına laqeyddir.

O vaxtdan Şoşi uşağı gizlətməyə, onu ərinin soyuq, bəzən isə qanlı-qanlı baxan gözlərindən uzaq saxlamağa çalışırdı. Bu qayda ilə uşaq onun əsas qayğısı, gizli dəfinəsi oldu. Gizli hiss isə hər şeydən daha bərk alovlanır. Uşağın ağlamağı Coyqopalı əsəbiləşdirəndə Şoşi onu bağrına basır və ovundurmağa çalışırdı. Uşaq ərini yatmağa qoymayanda və o, acıqlı-acıqlı, az qala, nifrətlə uşağın üstünə qışqıranda Şoşi həyəcanlanır, pərt olurdu, elə bil ki, ərinin

qarşısında nə isə bir qəbahət iş tutmuşdu – bu zaman o, tez uşağı qucağına alıb uzaqlaşır, onu əzizləyir, yalvarıb sakitləşdirirdi.

– Gözümün işığı, evimizin dirəyi, başımın tacı, – deyər qadın pıçıldaya-pıçıldaya uşağı yatırtmağa çalışırdı.

Uşaqlar bütün günü boş-boş şeylərdən ötrü bir-birləri ilə savaşırdılar. Əvvəllər qayda-qanun yaratmaq işinə Şoşi baxardı, o, söz yox ki, qardaşının tərəfini saxlayır – axı uşaq anasız idi – öz uşaqlarını cəzalandırırdı. Ancaq indi hakim dəyişmişdi, onunla bərabər, qanun məcəlləsi də dəyişilmişdi. Nilmoniyə heç bir təqsiri olmadan ağır cəzalar verilirdi. Ərinin qaynına ədalətsiz münasibəti Şoşinin ürəyini iti xəncər kimi dəlirdi: o, incimiş uşağı çəkib öz otağına aparır, ona şirin şeylər verir, oyuncaq bağışlayır, könlünü alır və bacardıqca sakitləşdirməyə çalışırdı.

Lakin Şoşi qardaşına nə qədər çox mehribanlıq göstərirdisə, Coyqopal bir o qədər çox əsəbiləşirdi, eləcə də əksinə, Coyqopalin uşaqdan nə qədər çox zəhləsi gedirdisə, Şoşi onu məhəbbət şirəsində o qədər çox çimdirdirdi. Coyqopalin arvadına münasibəti yaxşı idi. Şoşi də ərinə çox mehriban idi, itaətindən çıxmırdı. Lakin uşaq aralarında gizli toqquşmaya səbəb olurdu; dinməz, sakit mübarizəyə dözmək isə açıq davaya dözməkdən qat-qat çətindir.

III

Nilmoniyə baxanda adamın gözüne hər şeydən əvvəl böyük başı sataşdı. Elə bil ki, böyük bir qovuğu üfürüb, çubuğun başına keçirmişdilər. Doktorlar qorxurdular ki, oğlan elə bu cür xəstə qalacaq, yaxud da, ümumiyyətlə, sağ qalmayacaqdır. O, bir müddət nə danışa bildi, nə də gəzdi. Adam onun zərif, ciddi üzünə baxanda fikirləşirdi ki, valideynləri yaşlarının bütün ağırlığını oğullarının çiyinlərinə tökmüşlər.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Lakin bacısının həssas qayğısı sayəsində təhlükəli dövr salamatlıqla keçdi. Uşağın beş yaşı tamam oldu.

Bir dəfə kartik ayının ortalarında, “qardaş xeyir-duası”¹ mərasimi günü Şoşi balaca Nilmoniyə təzə paltar geyindirdi, alnına ənənəvi nişan vurmaq istəyirdi ki, qəflətən qonşuları Tara otağa girdi və Şoşi ilə savaşımağa başladı.

Tara dedi ki, uşağın alnına məhəbbət nişanı vurub, eyni zamanda gizlində onun axırına çıxmağın heç bir mənası yoxdur.

Mat qalmış Şoşinin başında, elə bil, ildırım çaxdı. Onu qəzəb və inciklik bürüdü.

Tara başa saldı ki, Şoşi və onun əri balaca uşağın əlindən ona miras qalmış var-dövlətini çıxarmağa çalışırlar. Onlar icarə haqqını verməmək yolu ilə malikanəni hərraca qoydurmaq, sonra isə onu bir ayrı adamın köməyi ilə, Coyqopalan əmisi oğlunun vasitəsi ilə özləri almaq istəyirlər.

– Belə murdar böhtan yayanı, görüm lənətə gəlsin, onu görüm dili cüzamdan çürüyüb tökülsün, – Şoşi qəzəbindən odlandı. O, ağlaya-ağlaya ərinin üstünə getdi və bu şayiəni ona nağıl elədi.

Coyqopal dedi:

– Bəli, görünür, indi daha heç kimə etibar eləmək olmaz. Upen mənim əmim oğludur, odur ki malikanəni idarə eləmək işini ona tapşırılanda ürəyim lap arxayın idi. Mənim heç ağılıma da gəlməzdi ki, o, Xaşilpur malikanəsinin borcunu məndən gizlədib, sonra malikanəni özünə ala bilər.

Mat qalmış Şoşi soruşdu:

– Bəs sən ondan şikayət eləməyəcəksən?

– Mən öz doğma əmim oğlundan necə şikayət eləyə bilərəm? Bir də ki heç nə çıxmaz, yalnız havayı yerə pul xərcləyəcəyəm.

¹ “Qardaş xeyir-duası” mərasimi hind ailələrində ildə bir dəfə olur, mərasim ondan ibarətdir ki, böyük bacı səndəl cövhəri ilə qardaşının alnına nişan qoyur. Mərasim vaxtı bacı və qardaş bir-birlərinə hədiyyə verirlər.

Şoşinin borcu ərinə inanmaq idi, ancaq bu dəfə inana bilmədi. Xoşbəxt ailə, özünün sevimli ev sahibəsi vəziyyəti Şoşinin nəzərində çox dəhşətli, iyrənc göründü. Ailə – dünyada ən etibarlı sığınacaq daha yox idi. Dəhşətli bir tələ vardı, o, qardaşı ilə birlikdə bu tələyə düşmüşdü.

Şoşi gərgin vəziyyətdə fikirləşirdi ki, o, tək qadın, köməksiz Nilmonini necə müdafiə eləsin, ancaq bir yol tapa bilmirdi. Özü də nə qədər çox fikirləşirdisə, ərindən bir o qədər çox qorxurdu, ona nifrəti bir o qədər çoxalırdı, eyni zamanda, gələcəyi təhlükə altında olan qardaşına məhəbbəti artırdı. Şoşi əgər bunu necə eləmək lazım olduğunu bilsəydi, kömək üçün qubernatora müraciət edərdi, yaxud lap ingilis kraliçasının özünə məktub yazar və qardaşının var-dövlətini xilas edərdi. Kraliça, Xaşilpur malikanəsinin – Nilmoniyə yeddi yüz əlli səkkiz rupi gəlir verən malikanənin satılmasına heç vaxt yol verməzdi.

Şoşikola hələ də kraliçanın qəbuluna necə düşmək və ərinin əmisi oğlundan necə heyif almaq haqqında fikirləşirdi ki, qəflətən Nilmoni qızdırma-titrətməyə düşdü. O, qıcolma içərisində çırpınır, tez-tez huşunu itirirdi.

Coyqopal kənd həkimini çağırdı. Şoşinin yaxşı həkim çağırmaq xahişinə cavab olaraq o, belə dedi:

– Məgər Motiləl pis müalicə edir?

Şoşi ərinin ayağına yıxılıb öz canına and verdi ki, onun xahişinə əməl eləsin.

Nəhayət, Coyqopal dedi:

– Yaxşı, şəhərdən həkim göndərəm.

Şoşi uşağı qucağına alır, bağına basırdı. Uşaq bircə dəqiqə olsun ondan ayrılmaq istəmirdi, bacısının çıxıb gedəcəyindən qorxaraq, ondan bərk-bərk yapışırdı, hətta yuxuda Şoşinin ətəyini əlindən buraxmırdı.

Bir gün belə keçdi. Axşam Coyqopal qayıdıb dedi ki, həkimi şəhərdə tapa bilmədi, doktor haraya isə uzaq yerə xəstə yanına gedib.

– Mən məhkəmə işinə görə bir başqa yerə də dəyməliyəm,– o əlavə etdi, – Motiləldən xahiş eləmişəm ki, tez-tez xəstəyə baş çəksin.

Gecə Nilmoni bərk sayıqlamağa başladı. Səhər tezdən Şoşi daha fikirləşmədən qayıq tutdu və qardaşını şəhərə apardı. Doktor evdə idi, heç yerə getməmişdi. O, dərhal başa düşdü ki, yanına gələn qadın mötəbər ailəndir, Şoşini qardaşı ilə bir qarının evinə yerləşdirdi və uşağı müalicə etməyə başladı.

Ertəsi gün Coyqopal gəldi. O, qəzəbindən az qalırdı partlasın, kişi arvadına əmr elədi ki, dərhal evlərinə qayıtsın.

– Məni öldürsən də, indi qayıtmaram. Siz hamınız mənim Nilmonimi öldürmək istəyirsiniz; onun nə atası var, nə də anası, məndən savayı heç kimi yoxdur. Mən onu xilas etməliyəm.

Coyqopal hövsələdən çıxıb qışqırdı:

– Onda qal burada, ümumiyyətlə, bir də mənim evimə qayıtmaya bilərsən.

– Sənin evin! O, mənim qardaşımın evidir, – Şoşini od götürdü.

– Yaxşı, görərik, – deyə əri hədələdi və çıxıb getdi.

Bu əhvalat kənddə böyük söz-söhbətə səbəb oldu.

Tara dedi:

– Ərinlə davan var, evində elə, heç adam da evdən çıxıb gedər? Axı hər necə olsa, ərdir.

Şoşi yanında olan pulların hamısını xərclədi, şeylərini satdı və qardaşını ölümün cəngindən aldı. Ancaq çox keçməmiş o eşitdi ki, Dariqramdakı böyük malikanəni Coyqopal mülkədarın köməyi ilə öz adına saldırmışdır; onların evləri bu kənddə idi, bu malikanə də ildə üst-üstə min beş rupiyə yaxın gəlir verirdi. İndi bütün var-dövlət onun qardaşının yox, Coyqopanın idi.

Nilmoni xəstəlikdən ayılıandan sonra bacısına yalvarmağa başladı ki, evlərinə qayıtsınlar. O, yoldaşlarından ötrü – Şoşinin uşaqlarından ötrü darıxırdı.

– Gedək evimizə, didi, gedək evimizə, – deyə o, bacısının yaxasından əl çəkmirdi. Bacısı isə elə hey ağlayırdı. Gənc qadın öz-özünə fikirləşirdi: “Məgər indi bizim evimiz var ki!”

Nəhayət, Şoşi özünə dedi: “Ağlamaqla iş aşmaz, Nilmoninin məndən başqa heç kimi yoxdur”, sonra o, hakimin köməkçisinin arvadının yanına getdi.

Hakimin köməkçisi Coyqopalı yaxşı tanıyırdı. Adlı-sanlı ailədən olan arvadın, ərinin evindən çıxıb getməsi, üstəlik də onun mal-dövlət davası eləmək istəməsi hakimin köməkçisinin heç xoşuna gəlmədi.

Ancaq o, Şoşiyə heç bir söz deməyib, Coyqopala məktub yazdı. Coyqopal əmisi oğlu ilə gəldi və arvadını zorla qayığa basıb evinə apardı.

Ayrılıqdan sonra ərlə arvad yenə görüşdülər.

Pracapatinin istəyi belə idi!

Məmnun Nilmoni xeyli vaxtdan sonra evlərinə qayıdıb, yenə öz yoldaşları ilə oynamağa başladı. Onun qayğısız-qayğısız sevindiğini görəndə Şoşinin qüssədən ürəyi sıxılırdı.

IV

Qışda hakim öz mahalını gəzirdi. O, kəndə düşdü – hakim ova çıxmaq istəyirdi. O, kənd yolunda bir dəstə uşaqla Nilmoniyə rast gəldi. Kənd uşaqları sahibi, Çanakyanın¹ uzaq gəzməyi məsləhət gördüyü, dişləri, caynaqları və buy-nuzu azacıq dəyişmiş formaya düşmüş varlıqlardan biri hesab edib, ondan xeyli aralı dayanmışdılar.

Lakin Nilmoni ciddi gözləri ilə sakit-sakit, maraqla sahibə tamaşa edirdi. Bu oğlan sahibi maraqlandırdı, o, uşağa yaxınlaşıb soruşdu:

– Sən məktəbə gedirsən?

¹ *Çanakya – Vişnuqupta (Kautilya)* – şah Çandırqupa Mauranın baş vəziri (eramızdan əvvəl IV əsr)

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Nilmoni başını aşağı salıb:

– Bəli, – dedi.

– Bəs hansı kitabı oxuyursan?

Uşaq, görünür, hakimın sualını başa düşmədi, o, dinməz-cə sahibin üzünə baxırdı.

Lakin Nilmoni evə qayıdanda ingilislə necə tanış olduğunu bacısına çox sevinə-sevinə danışdı.

Nahardan sonra Coyqopal əmmaməsini, bayır paltarını geyib hakimə salam verməyə, xoş gəldin eləməyə getdi. Hər tərəf şikayətçilər, tələbkarlar, müttəhimlər və polislərlə dolu idi. Hava istiydi, ona görə hakim əmr elədi ki, stolu kölgəyə qoysunlar.

O, Coyqopalı stulda əyləşdirib, onu kənd işləri barədə sorğu-sual eləməyə başladı. Coyqopal lovgalığından yerəgöyə sığmırdı. O, bütün camaatın gözünün qabağında belə bir şərəfli yerdə əyləşmişdi.

O, öz-özünə fikirləşdi: “Ancaq heyif ki, Çokrobortilər, yaxud Nondilər ailəsindən heç kim yoxdur, bu saat onu görmürlər”.

Birdən başıörpəkli bir qadın hakimə yaxınlaşdı, qadın Nilmoninin əlindən tutmuşdu.

Qadın dedi:

– Sahib, bu yetimi sizə tapşırıram, onu müdafiə eləyin.

Sahib tanış, iri başlı, ciddi baxışlı oğlanı gördü. Qarşısında dayanan arvadın nəcib adam olduğunu başa düşüb, yerindən qalxdı və danışmaq üçün onun çadırına keçməyi təklif etdi.

Qadın cavab verdi:

– Xeyr, mən sözümlü burada da deyə bilərəm.

Coyqopanın rəngi qaçdı, o, stulda qurcalandı.

Yetik kənd adamları burada nə isə çox maraqlı bir iş olduğunu duyub yaxınlaşmaq istədilər, lakin sahib çəliyi ni yuxarı qaldıran kimi dərhal geri çəkildilər.

Şoşi uşağın əlindən tutub qardaşının başına gələn əhvalatları danışdı. Coyqopal bir neçə dəfə etiraz eləmək istədi,

lakin hakim sifəti qəzəbdən pörtmüş halda onun üstünə qışqırdı.

– Səsini kəs, – deyə əmr elədi, çəliyini yuxarı qaldırdı və ona buyurdu ki, stuldan qalxıb gözləsin.

Coyqopal ürəyində arvadına lənət yağdırırdı, ancaq susmağa məcbur idi.

Nilmoni bacısına qısılib, təəccüblə onun danışığına qulaq asırdı.

Şoşikola söhbətini qurtarandan sonra hakim Coyqopala bir neçə sual verdi və bir xeyli susdu. Sonra üzünü Şoşiyə tutub dedi:

– Qızım, bu işə baxmaq mənim vəzifəmə daxil olmasa da, narahat olmayın, mən öz borcumu yerinə yetirəcəyəm. Qardaşınızı da götürün, gedin evinizə, heç nədən qorxmayın.

– Sahib, ev qaytarılmayınca mən qardaşımı oraya apara bilmərəm. Əgər onu siz özünüzlə aparmasanız, onda bu uşağı heç kim qoruya bilməyəcəkdir.

– Bəs siz haraya gedəcəksiniz?

– Mənim işim asandır, ərimin yanına qayıdacağam.

Sahib yüngülcə gülümsündü. Onun razılıq verməkdən və bu boynu dualı, arıq, qarayanız, ciddisifət və görünür, dinc, xoşxasiyyət benqal uşağını özü ilə aparmaqdan başqa ayrı çarəsi qalmadı.

Şoşi hakimlə xudahafizləşəndə oğlan bacısının əlindən yapışdı.

Sahib ona dedi:

– Qorxma, gedək mənim yanıma.

Şoşinin gözlərindən iri yaş damcıları axdı. O:

– Get, əziz qardaşım, biz yenə görüşəcəyik, – dedi və Nilmonini bağrına basıb başını sığalladı. Sonra birtəhər pal-tarını oğlanın əlindən çıxarıb, tez uzaqlaşdı.

Sahib: “Didi, didi!” – deyə çığıra-çığıra ağlayan uşağı qucaqladı. Şoşi bir də dönüb qardaşına baxdı, uşağı sakit-

Inventas vitam
iuvat excoluisse
per artes

ləşdirmək istəyirmiş kimi əlini ona tərəf uzatdı və iztirabdan ürəyi parçalana-parçalana çıxıb getdi.

Ərlə arvad köhnə, yaxşı tanıdıqları evlərində yenidən görüşdülər. Pracapatinin iradəsi belə idi.

Ancaq bu görüş uzun sürmədi. Bir müddət keçəndən sonra bir gün səhər kəndin adamları eşitdilər ki, dünən axşam Şoşi vəba xəstəliyindən ölüb, meyitini də gecə yandırdılar.

Heç kim bu barədə bir söz demədi. Doğrudur, Tara nə isə deməyə can atırdı, ancaq onu qoymurdular.

Şoşi, qardaşı ilə xudahafizləşərkən ona söz vermişdi ki, yenə görüşəcəklər. Lakin mən onun öz vədinə nə vaxt əməl elədiyini bilmirəm.

1895

NOYONCORLU BABU

I

Bir vaxtlar Noyoncor mülkədarlarının şöhrəti dillərə düşmüşdü. O zaman əsilzadə sayılmaq asan iş deyildi. Babu olmaq üçün çox uzun bir asketizm mərasimi keçirmək lazım idi, bunun üçün böyük səy tələb olunurdu. Bizim zəmanəmizdə raybahadur titulu almaqdan ötrü zəmanət toplamağa, ziyarətlər və rəqslər düzəltməyə nə qədər səy göstərmək lazımdırsa, çox güman ki, bunun üçün də o qədər çalışmaq lazım idi.

Dəyməduşər Noyoncor babuları yerli parçadan rəngli, kobud şərf bağlamazdılar, onlar, adətən, Dakk muslini geyərdilər. Onlar xoşlarına gələn pişiyin toyuna yüz minlərlə rupi xərcləyə bilərdilər; deyirlər ki, bir dəfə hansı bayramda isə onlar gecəni gündüzə çevirmək üçün o qədər çıraq yandırdılar ki, daha nə sayı varmış, nə də hesabı. Günəş şüaları təsəvvürü yaratmaq üçün isə xalis gümüş saplardan yağış düzəldibləmiş.

Aydındır ki, bu cür israfçı və zəngin həyat uzun sürə bilməzdi. Çoxlu piltəsi olan çıraq kimi, noyoncorlu mülkədarların var-dövləti və şöhrəti gur işıq salıb, elə o saat da həmişəlik söndü.

Bizim Koylaş Ray Çoudhuri adlı-sanlı Noyoncor nəslinin sonuncu övladı idi. O, doğulan zaman nəsilərinin firavanlıq çıraqlarındakı yağ yanıb dibə çatmaq üzrə imiş, atası öldəndən sonra isə çox zəngin dəfn dəm-dəsgahı ilə birlikdə son dəfə şölələnmiş işığın isti qığılcımları da söndü. Bütün vari-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

datı satıb borca verdilər, qalan azacıq var-dövlətlə isə atababasının keçmiş ad-sanını saxlamaq çətin idi.

Buna görə Koylaş-babu Noyoncoru tərک edib, oğlu ilə Kəlküttəyə köçdü. Lakin bir qədər sonra oğlu da nəsillərinin təbəxxür eləmiş şan-şöhrəti ilə həmişəlik vidalaşıb, axirət dünyasına səfərə çıxdı. Onun bir qızı qalmışdı.

Biz Koylaşla qonşu idik. Ancaq əsil-nəcabətlərimizin tarixçəsi tamam başqa-başqa idi. Mənim atam var-dövlətini öz səyi sayəsində toplamışdı. O, heç vaxt dizdən aşağı paltar geyməmişdi, pulun qədrini bilirdi. Babu titulu almaq həsrətində deyildi, buna görə mən, onun yeganə oğlu ona çox minnətdaram. Mən öyrənmişdim ki, pulun olandan sonra heç bir titulsuz-filansız da hörmət-izzət qazanmaq olar. Şöhrətin nə qədər incə şey olduğunu gözəl başa düşürdüm. Mənim ələməmdə atamın mücrüsünə qoyulmuş şirkət kağızı gurultulu babu adı alıb, amma cibi boş olmaqdan yüzqat qiymətli idi.

Bax buna görə iflasa uğramış banklarından və keçmiş şan-şöhrətlərindən camaat arasında çox yekə-yekə danışan Koylaş-babudan zəhləm gedirdi. Mənə elə gəlirdi ki, atam pullarını öz zəhməti ilə qazandığına görə Koylaş-babunun bizi görən gözü yoxdur. Bu, məni əsəbiləşdirir və mən bütün vaxt fikirləşirdim ki, görəsən, bizim hansımız nifrətə daha çox layıq. Bütün ömrü boyu ağır ehtiyaca dözüb, hər addımbaşı çətinlikləri aradan qaldıraraq, cəzbedici şirnikmələrə aldanmayıb, əndişəli nəsil şan-şöhrətinə nifrət eləmiş, dincəlmək bilmədən hər zaman işləməklə öz fərasəti sayəsində təkbəşinə, öz əlləri ilə xırda gümüş zərrələrindən uca var-dövlət piramidası düzəldən adamı nifrətə layıqdır? Doğrudanmı, o yalnız dizdən aşağı paltar geymədiyi üçün hörmətə layiq deyil?!

Mən nə qədər ki gənc idim, tez qəzəblənir, söyüb-söylənirdim. İllər keçəndən sonra başa düşdüm ki, bunlar hamısı mənasız işdir, mən çox böyük var-dövlət sahibiyəm,

heç nəyə ehtiyacım yoxdur. Qoy qara gün üçün heç nəyi olmayanlar lovgalıqdan cırılsınlar. Qoy bu, onun yeganə və son təsəllisi olsun. Bunun mənə yarımca paysa da zərəri yoxdur.

Mən hiss eləmirdim ki, məndən savayı Koylaş-babuya heç kim nifrət eləmir.

Bu nəcib, ağır adamın bir-birinə tamam zidd xasiyyətləri vardı. O, qonşuların işlərində həmişə çox yaxından iştirak edərdi, onların sevinclərinə, kədərlərinə şərik olardı. Uşaqdan tutmuş böyüyə kimi hamı ilə gülürüzlə danışırdı. Kimin başına nə əhvalat gələsəydi, hər şeylə maraqlanardı, rahatlıq bilmədən mehribanlıq göstərərdi. Tanışlarından birisinə rast gəldimi, o saat başlayardı uzun-uzadı hal-əhval: “Hər işiniz yaxşıdır? Şoşi salamatdır mı? Bizim möhtərəm babu özünü necə hiss edir? Eşitdim ki, Mədhunun oğlu qızdırma-titrətməyə tutulub, indi halı necədir? Çoxdandır ki, Xoriçoron-babunu görmürəm, onlarda nə var, nə yox? Sizin Raxaldan bir xəbər-ətər varmı? Arvadların kefi necədir?” Bu qayda ilə bir xeyli söhbət eləyərdi.

Paltarları az olsa da, üst-başı həmişə təmiz, səliqəli olardı. Bircə onun qısa paltosunu, çadorunu, köynəklərini, eləcə də yataq şeylərini – köhnə yorğanı, balıncıları və xalçanı necə havaya verdiyini görəydiniz! O, bunların hamısını ipin üstünə sərrib çırpır və şotka ilə təmizləyirdi.

Qoca hara getsəydi, həmişə yaxşı geyinmiş görünərdi.

Azacıq mebelini çox bacarıqla düzmüşdü, adama elə gəlirdi ki, guya, mebelinin çox hissəsi otağa yerləşməmişdir. Çox vaxt onun xidmətçisi olmazdı, buna görə otağa girib qapını bağlayar və böyük səylə dhotisini, çadorunu və köynəyini təmizləməyə, ütüləməyə başlayardı.

Onun ata-babasının böyük sərvəti xərclənib qurtarmışdı, ancaq qoca dilənçiliyin cəngindən bir qiymətli gümüş güləbpuş, bir gül yağı yığmaq üçün şüşə, bir qızıl məcməyi, gümüş demi, bir səfər şalı, bir cüt köhnə biçimli köynək,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bir də bir əmmamə ala bilmişdi. Çox mühüm bir hadisə baş verəndə Koylaş-babu bu şeyləri sandıqdan çıxarır və onları nümayiş etdirərək, noyoncorlu babunun yüksək şan-söhrətini saxlayırdı.

Koylaş-babu təvazökar adam olsa da, söhbət ata-babasından düşəndə onları hər vasitə ilə tərifləməyi özünə borc bilirdi. Onu da demək lazımdır ki, bu məsələdə Koylaş-babunu müdafiə etmək qonşuların çoxunun xoşuna gəlirdi. Qonşular ona thakurda-mohaşoy¹ deyirdilər, çoxları ona baş çəkməyə gəlirdilər. Qocanın çətin dolandığını bildiklərindən heç kim onu xərcə salmaq, tütününü çəkmək istəmirdi. Odur ki Koylaşa qonaq getmək istəyənlər əvvəlcə bir neçə ser tütün alırdılar.

Onlar, adətən, belə deyirdilər:

– Thakurda-mohaşoy, bir bu tütünün dadına baxın, görün yaxşıdır mı? Qonşuma bu yaxınlarda Qayidən göndəriblər.

Thakurda-mohaşoy bir-iki dəfə qullab vurub deyirdi:

– Yaxşıdır, qardaş, yaxşı tütündür.

Sonra özünün həmişə bhorisi² altmış-altmış beş rupilik tütün çəkməsindən söhbət salar və ona da tütünün dadına baxmağı təklif edərdi.

Ancaq qonaqlar bilirdilər ki, tütünün dadına baxmaq istəyənlərsə da, heç şübhəsiz, şkaflın açarı tapılmayacaqdır. Xeyli axtarandan sonra məlum olacaqdı ki, qoca xidmətçi, əlindən iş gəlməyən Qoneş açarı harada isə it-bata salıbdır. Koylaşın bütün danlaqlarına Qoneş dinməz-söyləməz dözürdü. Bu zaman qonaqlar ev sahibini sakitləşdirməyə başlayırdılar.

– Əziyyət çəkməyin, thakurda-mohaşoy, əziyyət çəkməyin! O tütün, yəqin, çox bərkdir, bu isə lap qaydasındadır.

Koylaş-babu, adətən, daha təkid eləməzdi, yalnız bir balaca gülümsünərdi. Xudahafizləşib getmək vaxtı çatanda qoca birdən deyərdi:

¹ Thakurda-mohaşoy – qocalara ehtiramla müraciət

² Bhorı –180 qrama bərabər çəki vahidi

– Yeri gəlmişkən, dostlar, bəs siz nə vaxt mənimlə bir nahar edəcəksiniz?

Qonaqlar onun bu sualına belə cavab verərdilər:

– Bir başqa vaxt danışib gününü təyin edərik.

– Eybi yoxdur, qoy yağışlar başlasın, havalar sərinləşsin, yoxsa bu istidə toxluq eləmək adama əziyyət verir.

Yağışlar başlayardı da, qurtarardı da, amma heç kim qocaya onun dəvəti barədə birçə kəlmə də deməzdi. Üstəlik də, hər dəfə bu barədə söhbət düşəndə dostlar deyərdilər:

– Nə danışırırsınız, belə havada da qonaqlıq olar... Qoy yağışlar ara versin.

Dostları Koylaş-babunun naəlac qalıb darısqal evdə yaşadığına və bu səbəbə bir çox narahatlıqlara məruz qaldığına çox acıyırdılar. Onlar qocanı əmin edirdilər ki, Kəlkütdə yaxşı ev tapmağın nə qədər çətin, hətta qeyri-mümkün iş olduğunu çox gözəl başa düşürlər. Onların çoxu bir neçə il idi ki, özlərini elə göstərirdilər ki, guya, qocaya babat bir mənzil axtarırlar, amma bununla belə, qonşulardan heç kim az-çox babat bir ev tapa bilmirdi.

Nəhayət, Koylaş-babu dedi:

– Qoyun elə bu cür də qalsın, dostlar, mən çox xoşbəxtəm ki, sizin kimi adamların qonşuluğunda yaşayıram. Mənim Noyoncorda çox böyük bir mülküm var, amma oradakı adamlar məgər sizin kimidir?

Mənə elə gəlir ki, qoca, hamının onun halına acıdığını başa düşürdü. O, noyuncorlu babu nəslinin keçmiş əzəmətindən söhbət açanda qonşular onun sözüünə qüvvət verməyə başlayırdılar, bu zaman qoca, özlüyündə başa düşürdü ki, bu, xeyirxahlıq niyyətindən doğan qarşılıqlı yalandan başqa bir şey deyildir.

Bununla belə, mənim ondan yaman zəhləm gedirdi. Adam cavanlığında həmişə başqasının, hətta zərərsiz olsa da belə, şöhrətpərəstliyini boğmaq istəyir; üstəlik də, mən insanların sarsaqlıq elədiklərini görəndə buna dözə bilmir-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

dim. Burası da vardı ki, Koylaş-babu heç də sarsaq adam deyildi. Onun köməyinin və ağıllı məsləhətlərinin çoxlarına xeyri dəyirdi. Ancaq elə ki söhbət onun ata-babasının şan-şöhrətindən düşdü, qoca həddini aşdı. Üstəlik də, Koylaş-babunun xətrini istəyən qonşular onun könlünə dəymək istəmirdilər. Heç kim ona bircə kəlmə ilə də etiraz eləməirdi, odur ki qocanın xəyalı coşub-daşaraq bütün hədləri aşdı. Biri onun özünün yanında Noyoncor nəslini ən gülcünc mübaliğələrlə tərifi etməyə başlayanda Koylaş-babu bu uydurmanı çox asanlıqla doğru söz kimi başa düşürdü. O heç ağılna da gətirməzdi ki, birisi bu söhbət eləyən adamın sözlərinin doğruluğuna şübhə eləyə bilər.

Bəzən məndə belə bir qarşısızlıq hiss oyanırdı: şöhrətpərəstliklə qocalığın bir-birinə sarmaşdıqları bu qalanı topa tutmaq istəyirdim. Ovçu budaqda yaxşı nişana gələn quş görəndə ona da eynilə bu cür çox güclü bir arzu hakim kəsilir – o, quşu vurub salmaq istəyir. Yeniyetmə, qayanın bir yerində daşın bərk çatlayıb indicə qopub düşəcəyini görəndə kimi daşı itələyib salmaq üçün əlinə ağac alır. Bu zaman ovçuya quşu vürması, eləcə də yeniyetməyə qayanı uçurması son dərəcə ləzzət verir, onlar hərəkətlərindən çox razı qalırlar. Koylaş-babunun yalanları o qədər qondarmadır ki, onun əsası o qədər etibarsızdır ki, bu yalanlar həqiqət lüləsi qarşısında ölümün rəqsini xatırladırdı, buna görə məndə onu dağıtmaq arzusu oyanırdı – adamları ona əl qaldırmağa qoymayan yalnız hədsiz ərinçəklik və böyük insanıyyət idi.

II

Hafizəmin imkan verdiyi dərəcədə keçmiş hisslərimin və fikirlərimin təhlili məndə belə bir inam yaradır ki, mənim bir zamanlar Koylaş-babuya qarşı düşmən münasibətdə olmağımın çox dərin səbəbləri varmış. Özü də bu barədə bir az izahat verməyə dəyər.

Atamın varlı-hallı olması mənim incəsənət magistri adı almağıma maneçilik törətməmişdi, gəncliyimdə isə başdan-ayağa eyib içində olan adamlara qoşulmamışdım. Hətta qəy-yunlarımın vəfatı da mənim xasiyyətimdə heç bir dəyişikliyə səbəb ola bilmədi. Üstəlik də, sir-sifətdən o qədər göyçəkdim ki, əgər mən özümü “gözləm” deyib tərifləsəydim, məni qeyri-təvazökarlıq üstündə danlayardılar, daha deməzdilər ki, yalan danışırsan. Buna görə mən qəti əmindim ki, benqal qızları bazarında qiymətim çox yuxarıdır. Xəyalım ideal bir qız yaratmışdı – o çox savadlı, zərif, qəşəngdi, valideynləri çox dövlətli idi.

Qızlarını mənə vermək istəyənlərin əlindən gözümlü açə bilmirdim. Mənə hətta on min rupiyə qədər cehiz də vəd edirdilər, ancaq mən soyuqqanlıqla qızların məziyyətlərini öz tələblərimin həssas, dəqiq tərəzisində çəkir, özümə layiq qız tapa bilmirdim.

Nəhayət, mən şair Bhavabhutinin¹ fikri ilə razılaşmalı oldum.

*Özümə layiqini çox gözləmək istərəm,
Fəqət zaman hüdudsuz,
dünyanı qucmaq olmaz.*

Ancaq yenə də Benqaliya qədər çox kiçik bir torpaqda mənə layiq qız tapıla biləcəyi çox şübhəli məsələ idi.

Ərə verilməli qızları olan ata-analar qızlarının xoşuma gəlib-gəlməməsindən asılı olmayaraq, mənə mədhiyələr qoşurdular. Onlar məni tərifləməkdən, məndə yeni-yeni keyfiyyətlər kəşf etməkdən yorulmurdular. Şastrılardan məlumdur ki, allah, sitayiş eləyən adamdan ona hüsn-təvəccöh göstərüb-göstərməməsindən asılı olmayaraq təzim etməyi tələb edir, əgər təzim etməsən, bu, onun bərk qəzəblənməsinə səbəb olar. Mən də qəlbimdə belə bir hiss duyurdum.

¹ *Bhavabhuti* – eramızdan əvvəl VIII əsrdə yaşamış və sanskrit dilində yazmış məşhur hind şairidir. Mətnədeki şəri müəllif “Malatimadiv” dramının proloqundan götürmüşdür.

Mən dedim ki, Koylaş-babunun bir qız nəvəsi vardı. Mən bu qızı çox görmüşdüm, heç vaxt da onun gözəlliyi gözlərimi qamaşdırmamışdı. Deməli, onu almaq kimi boş bir fikir mənim heç ağılıma da gəlməzdi. Ancaq qəti əmin-dim ki, qoca məni nəvəsinə layiq oğlan hesab eləyib, məni tərifiyəyə başlayacaq və günlərin birində nəvəsini – nəzir-niyaz kimi mənim mehrabıma qoyacaqdır. Ancaq o, bunu eləmədi. Hətta mən bir dəfə onun dostlarımdan birisinə dediyi bu sözləri eşitdim:

– Noyoncorlu babular heç vaxt heç nədən ötrü birisi-nə ağız açmayıblar. Mən nəvəmi ömürlük un çuvalına tay eləyəyəm, ancaq ata-babalarımın bu ənənəsini pozمام.

Qəzəb məni bürüdü. Qəlbimdəki qəzəb bir xeyli vaxt sakitləşmək bilmədi, ancaq tərbiyəli gənc olduğuma görə susurdum. İldırım çaxandan sonra göy necə guruldayırsa, mənim də hiddətim bəzən yumorla əvəz olunurdu. Ancaq qocanı dolamaq üçün əlimə fürsət düşmürdü. Bir dəfə ağı-lıma bir fikir gəldi, mən yaxamı bu fikirdən heç cür qurtara bilmirdim.

Mən demişdim ki, dostları qocanın xətrini xoş eləmək üçün onun yalanlarına qüvvət verirdilər. Buna görə də bir dəfə qonşulardan birisi Koylaş-babuya dedi ki, vitse-qubernatorla görüşəndə o Noyoncor nəslindən olan cənabdan hal-əhval tutmağa başlayıb. Sahib dedi ki, Benqaliyada ikicə adlı-sanlı nəsil var: biri Burdhvan rəcəsi, biri də Noyoncorlu babu.

Qoca bunu eşidəndə çox sevindi; həmin gündən Koylaş-babu həmin məmura rast gələndə onu mütləq uzun-uzadı sorğu-suala tuturdu:

– Vitse-qubernator, onun arvadı özlərini necə hiss edirdilər? Uşaqları sağ-salamatdır mı? – Bu zaman o, sahiblə görüşməyə səbirsizliklə can atdığını bildirirdi. Lakin qonşu çox gözəl bilirdi ki, Noyoncorlu babu vitse-qubernatorun evinə ayaq basana kimi neçə-neçə vitse-qubernatorlar, qubernatorlar gəlib-gedəcəkdir.

Bir gün səhər tezdən Koylaş-babunun yanına gəlib, onu kənara çəkdim:

– Thakurda, dünən qəbula getmişdim, – pıçılıtlı ilə xəbər verdim. – Təsadüfən söhbət Noyoncorlu babudan düşdü, mən sahibə dedim ki, Koylaş-babu Kəlküttədə olur. Sahibin qanı yaman qaraldı ki, niyə siz indiyə kimi onun yanına getməmişiniz. Sonra da dedi ki, bu gün günortaçağı özü sizin görüşünüzə gələcəkdir.

Əgər söhbət bir başqa şeydən getsəydi, qoca inanmazdı, yalnız gülərdi. Ancaq indi o, dediklərimin hamısına inandı və çox sevindi. Ancaq sevinclə bərabər qocanı təşviş də bürüdü – hörmətli qonağı harada oturdacaq, onun üçün nə hazırlatdıracaq, necə qarşılıyacaq, axı Noyoncorun şan-səhrəti bundan asılı idi! Üstəlik də Koylaş ingilis dilini bilmirdi; o, qonaqla necə söhbət edəcəkdir – bu məsələ qocanı hər şeydən çox narahat edirdi.

– Qəm yeməyin, – mən Koylaş-babuya təskinlik verdim. – Onun yanında dilmanc olacaq. Vitse-qubernator xahiş elədi ki, o, buraya gələndə evdə sizdən başqa heç kim olmasın.

Günortaçağı, qonşuların əksəriyyəti kontorlara gedəndə, qalanlar isə qapılarını çəkib mürgüləməyə başlayanda Koylaş-babunun qapısında ikiatlı bir fayton dayandı.

Rəsmi paltar geymiş xidmətçi vitse-qubernatorun gəldiyini xəbər verdi. Qoca, əynində ata-babalarının dövründən qalma paltar oturub qonağı gözləyirdi. O, qoca xidmətçisi Qoneşə özünün ən yaxşı kostyumunu geydirmişdi. Koylaş-babu qonağın gəldiyini eşidən kimi nəfəsi tənqiyə-tənqiyə, gözləri sevincdən yaşarmış halda qarıya tərəf yüyürdü. O, dönə-dönə təzim edib salam verə-verə qonağı otağa apardı. İngilissayağı geyinmiş yalançı vitse-qubernator – mənim dostum qocanın ardınca içəri girdi.

Otaqda üstünə bahalı şal salınmış bir kürsü vardı. Koylaş qonağı bu kürsüyə əyləşdirib, urdu dilində ona uzun-

uzadı, çox ehtiramla bir nitq söylədi. Sonra qoca ona qızıl nimçənin içində, qədim qızıl pullardan düzəldilmiş bir boyunbağı təqdim elədi. Qoneş güləb və gül yağı gətirdi.

Koylaş-babu ara vermədən deyirdi ki, Noyoncordakı evində hörmətli qonağı layiqincə qarşılaya bilərdi, Kəlküt-tədə o qərəbdir. Burada o, sudan çıxarılmış balıq kimi iqtidarsızdır.

Mənim dostum başı silindri oturmuşdu, o, təkəbbürlə başını tərpedirdi. Söz yoxdur ki, ingilis adətlərinə görə, o gərək papağını çıxaraydı, lakin tanına bilmək qorxusu onu belə bir ədəbsizliyə məcbur eləmişdi. Koylaş-babudan və onun məğrur xidmətçisindən başqa hər kim olsaydı, qarşısında oturan adamın paltarını dəyişmiş benqallı olduğunu bircə anda başa düşərdi.

On dəqiqəlik söhbətdən sonra – bu müddət ərzində mənim dostum yalnız başını tərpedirdi – nəhayət, qonaq getməyə hazırlaşdı. Əvvəlcədən öyrədilmiş nöqərlər kürsünün üstündən şalı götürdülər, qızıl pullardan düzəldilmiş boyunbağını, nimçəni yığışdırdılar, gümüş güləb qabını, gül yağı şüşəsini Qoneşin əlindən aldılar – bu şeylərin hamısını yığışdırıb təntənə ilə faytona doldurdular. Koylaş-babu onları saxlamadı, fikirləşdi ki, yəqin, vitse-qubernatorun adəti belədir.

Mən qonşu otaqda gizlənib, bu əhvalatların hamısını göz qoyurdum. Özümü gülməkdən güclə saxlayırdım. Nəhayət, özümü saxlaya bilməyib başqa qonaqla ev sahibinin oturduqları otaqdan bir qədər uzağa qaçdım.

Məni bərk gülmək tutmuşdu, ancaq mən qəflətən hiss elədim ki, bu qaçıb-gəldiyim otaqda kim isə var. Qız yatağın üstündə uzanıb, aramsız hönkür-hönkür ağlayırdı. Mənim qəfil otağa girməyim və hədsiz şənliyim qızı yataqdan qaldırmışdı. Qızın qara, yaşla dolu gözlərində, elə bil, ildırım çaxırdı, hönkürməkdən qırılan səsi isə göy gurultusunu andırırdı.

– Babam sizə nə pislik eləyib? Siz onu niyə aldadırsınız? Bura niyə gəlmisiniz? – O daha danışa bilmədi, örtüyü üzünə çəkib, daha da bərkdən ağlamağa başladı.

Mənim gülməyim necə oldu? İndiyə qədər ağıma gəlmirdi ki, tutduğum işdə zarafatdan savayı ayrı bir şey ola bilər. İndi birdən hiss elədim ki, çox zərif bir ürəyə amansız zərbə vurmuşam. Elədiyim hərəkətin kobudluğu günəş işığında olan kimi aşkarca gözümlün qabağında dayandı.

Mən utanmış, kor-peşman, döyülmüş it kimi otaqdan çıxdım. Axı bu qoca nə günah işləmişdi, nə? Axı onun zərərsiz qürurunun dünyada heç bir zaman, heç bir məxluqa bir ziyanı olmamışdı. Amma mənim şöhrətpərəstliyim amansızlığa çevrilmişdi.

Bu əhvalat mənim gözlərimi açdı: mən bir başqa şeyi gördüm. O vaxta kimi mən Kuşuma – Koylaşın nəvəsinə heç vaxt heç kimin almayacağı bir qız kimi baxırdım, o, mənə yalnız satılmasını gözləyən bir mal kimi görünürdü. Mənə elə gəlirdi ki, bir halda ki, mən bu qızı sevmirəm, daha onu kim istəsə, o da ala bilər. Ancaq indi mən birdən başa düşdüm ki, köhnə evin bir küncündə yaşayan bu qızın sinəsində insan ürəyi vurur. Onun sevinci və kədəri, qəzəbi və nəvazişi, naməlum keçmişi, eləcə də ümitsiz gələcəyi mənə sirlərlə dolu göründü və məni hədsiz dərəcədə cəlb eləməyə başladı. Məgər ürəyi olan adama xoş gəlmək üçün pul, yaxud qəşəng gözlər kimi bəzək şeyləri lazımdır?

Mən bütün gecəni yata bilmədim. Ertəsi gün, dan yeri sökülən kimi qarət edilmiş şeyləri də yığışdırıb, oğru kimi xəlvətcə Koylaş-babunun evinə girdim. İstəyirdim ki, şeyləri xəlvətcə qocanın xidmətçisinə verim.

Xidmətçini heç yerdə tapa bilmədim, dayanıb nə edəcəyimi bilmirdim. Elə bu zaman qulağıma qoca ilə qızın söhbəti dəydi, onlar qonşu otaqdaydılar.

Kuşum mehribanlıqla, məlahətli səslə soruşdu:

– Baba, dünən vitse-qubernator sənə nə dedi?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Koylaş özünü çox tox tutaraq qədim Noyoncor nəslində haqqında, guya, vitse-qubernatorun özünün ağzından eşitdiklərini fantastik boyalarla qıza təsvir eləməyə başladı. Kuşum qocanın söhbətinə çox diqqətlə qulaq asırdı. Bu zərif qızın, babasının xoşuna gələn yalana qəlbi ilə qüvvət verdiyini görəndə gözlərim yaşla doldu.

Mən bir xeyli vaxt dinməzəcə dayandım. Nəhayət, qoca söhbətini qurtarıb otaqdan çıxandan sonra qıza yaxınlaşdım. Heç bir söz demədən Noyonçor nəslinin yadigarlarını qızın qabağına qoydum və otaqdan çıxdım.

Bu əhvalat baş verən günə qədər mən qoca ilə heç bir zaman adət-ənənənin tələb etdiyi kimi salamlaşmazdım, ancaq bu gün onu görəndə pronam icra elədim. Koylaş-babu, heç şübhəsiz, bu qənaətə gəlmişdi ki, mənim birdən-birə ona belə hörmət eləməyə başlamağıma səbəb vitse-qubernatorun dünənki təşrifatıdır. Bu, ona ləzzət verirdi, qoca İndra kimi məğrur-məğrur mənə sahibdən danışmağa başladı. Mən onun sözünü kəsmirdim. Əksinə, hər vasitə ilə qocanı ruhlandırırıdım. Bu tərəfdən də, dünənki əhvalatdan xəbər tutmuş qonşular da öz növbələrində Koylaş-babudan xahiş edirdilər ki, hamısını lap əvvəldən müfəssəl danışsın.

Nəhayət, hamı çıxıb gedəndən sonra mən utandığımdan qıpqırmızı qızarmış halda, fağır-fağır təklifimi qocaya söylədim. Dedim ki, şan-şöhrət sarıdan əsil-nəcabətim Noyoncorlu babunun nəslinə çatmaz, ancaq buna baxmayaraq...

Sözümü qurtaran kimi Koylaş-babu məni bağına basdı və sevinc içərisində dedi:

– Mən kasıbam! Mən heç ağılıma da gətirməzdim ki, dostum, tale mənə belə bir xoşbəxtlik qismət eləyəcəkdir. Mənim Kuşumum çox dua eləmişdi – bunun nəticəsidir ki, bu gün onu alırsan! – Qocanın gözlərindən yaş axdı.

Həmin gün qoca həyatında ilk dəfə olaraq, böyük ata-babalarının qarşısında borcunu unutdu və kasıblığını boynuna

aldı. O dedi ki, mənim onların ailələrinə daxil olmağım Noyuncor nəslinin şan-şöhrətinə qətiyyən xələl gətirməz.

Beləliklə, mənim Koylaş-babunun şan-şöhrətinə toxunmaq niyyətilə düzəltdiyim pis sui-qəsd onunla nəticələndi ki, o, məni layiqli bir kürəkən kimi sevdi.

1895

AC DAŞLAR

Biz ona qatarda rast gəldik: dostumla mən Puca bayramı münasibəti ilə ölkəni səfərə çıxmışdıq, indi səfərimizi başa vurub, Kəlküttəyə qayıdırdıq. Əvvəlcə biz onu geyimindən qərb əyalətlərində yaşayan müsəlmana oxşatdıq. Danışığı bizi geyimindən də möhkəm çaşbaş saldı. O, hər şey və bütün hadisələr barəsində elə mühakimə yürüdü ki, qulaq asan deyərdi ki, Allah-taala həmişə birinci növbədə onunla məsləhətləşir. Bu vaxta qədər qulağı dinc yaşayırdıq, dünyada çox qəribə əhvalatlar baş verdiyini təsəvvürümüze gətirməzdik: rusların çox inkişaf eləmələrindən, ingilislərin bu cür gizli planlar hazırlamasından, yerli knyazların başına gələn həngamələrdən xəbərsizdik. Bizim təzə tanışımız bic-bic gülümsünərək ingilis dilində dedi:

– Yer üzündə və göydə elə şeylər var ki, Horasio, onların barəsində bizim qəzetlərdə məlumat verilmir.

Biz evimizdən birinci dəfə idi ki çıxırdıq. Ona görə də bu adamın davranışı bizi heyran qoymuşdu. O, əlinə bir kiçik fürsət düşən kimi elmdən danışır. Vedalardan¹ sitat gətirir, yaxud da birdən fars dilində şeirlər söyləməyə başlayırdı, biz isə alimlik iddiasında olmadığımızdan və Vedaları, eləcə də fars dilini yaxşı bilmədiyimizdən ona ehtiramımız getdikcə artırdı. Mənim mütəsəvvir dostum hətta bu əqidəyə gəldi ki, yol yoldaşımız axirət dünyası ilə, nə isə bir cazibə qüvvəsi

¹ *Vedalar* – hind ədəbiyyatının çox qədim nümunələridir. Vedaların yaranma tarixi, təxminən, eramızdan əvvəl iki mininci ilin ortalarına aid edilir.

ilə, ya ruhlar səltənəti, yaxud ulduz cisimləri, ya da buna bənzər bir şeylə əlaqədardır. O, bu qeyri-adi adamın ən adi sözünü belə heyrət və dərin ehtiramla dinləyir, xəlvətcə bu sözləri yazırdı. Mənə elə gəlirdi ki, müəmmalı adam bunu duymuşdu və elədiyi təsirdən razı idi.

Qatar qovşaq stansiyasına çatdı, biz ikinci qatarı gözləmək üçün vağzala girdik. Gecə saat on birin yarısı idi. Bizə xəbər verdilər ki, dəmiryol xəttində nə isə bir hadisə baş verib, ona görə qatar gec gələcəkdir. Mən yataq şeylərimi stolun üstünə salıb, bir qədər mürgüləmək qərarına gəldim. Lakin elə bu vaxt bizim qərribə yol yoldaşımız yenə söhbət eləməyə başladı. Beləcə, həmin gecə mən yata bilmədim.

Mən müdiriyyətlə yola getmədiyimə görə Cuqantordan işdən çıxıb, Heydərabad – nizamın¹ yanına qulluğa gələndə hələ cavan, sağlam idim, ona görə də mənə Bariçdə pambıq vergisi yığan vəzifəsinə təyin elədilər.

Bariç çox gözəl yerdir. Şusta çayı (təhrif olunmuş sanskrit dilində adı Svaçhatoyadır) dağların ətəyindən, qalın meşələrin arasından öz daş məcrası ilə qijiltı və sürətlə axır. Çayın sahilində, ondan yüz əlli pillə yuxarıda, dağın ətəyində ağ daşdan bir tək saray vardır; bu arada ondan savayı daha heç bir ev-eşik yoxdur – pambıq bazarı və Bariç kəndinin özü buralardan uzaqdır.

Sarayı bu insan yaşamayan yerdə, təxminən, iki yüz əlli il bundan əvvəl Şah İkinci Mahmud ilə eyş-işrət üçün tikdirmişdi. O zaman çimmək yerlərində ətirli gül suyu vuran fəvvarələr, xəlvət otaqlarda su zərrələri ilə sərinləşdirilən mərmər skamyaların üstündə cavan İran qızları oturur, onlar çimməyə hazırlaşaraq saçlarını açıb üzlərinə, çiyinlərinə tökər və çiçək ləçəyi kimi zərif ayaqlarını dumduru su fəvvarəsinin altına tutardılar, dizlərinin üstündə ontar olardı, otaqlarda ucadan qəzəl oxunardı.

¹ *Nizam* – Heydərabad knyazlığının hökmdarı

İndi o fəvvarələr işləmir; daha orada mahnı oxunmur; ağ daşın üstündə gəzən gözəllərin yüngül addım səsləri eşidilmir – indi ora çox böyük və tamam boş bir mənzildir, mənim kimi təklidən zinhara gəlmiş vergiyiğanların yaşayış yeridir. Kontorun köhnə işçisi Kərim xan mənə demişdi ki, məbadə o sarayda gecələyəsən. O dedi ki, əgər istəsən, gündüz orada qala bilərsən, ancaq gecə qətiyyən qalmaq olmaz. Mən bunun cavabında güldüm. Xidmətçilər dedilər ki, gündüz işləməyə razıdırlar, ancaq axşam düşəndən sonra çıxıb gedəcəklər.

Mən cavab verdim:

– Qoy siz deyən olsun. – Bu ev elə bir ad çıxarmışdı ki, hətta oğrular da gecə ora girməyə ürək eləmərdilər.

İlk vaxtlar xaraba daş sarayın boşluğu məndə nə isə qorxuya bənzər bir hiss oyadırdı, buna görə mümkün qədər gündüzlər oradan uzaq olmağa çalışırdım, gecədən xeyli keçmiş yorğun-argın qayıdıb yatağıma girir və dərhal yuxuya gedirdim.

Lakin heç birçə həftə də keçməmişdi ki, binanın qeyri-adi sehləri mənə təsir eləməyə başladı. Mənim o zaman nə vəziyyətdə olduğumu təsvir eləmək çətindir, danışdıqlarıma inanmaq isə bundan da çətindir. Bütün bina, elə bil, məni yavaş-yavaş öz dərinliklərinə çəkən bir canlı orqanizm idi.

Görünür, bu əhvalat mən saraya daxil olduğum gündən başlamışdı, ancaq mən yalnız onun əlamətlərini ilk dəfə hiss elədiyim gün baş vermiş hadisələri yaxşı xatırlayıram. İstilər düşmüşdü, bazar az idi, ona görə də mən, demək olar ki, bəkar olurdum. Bir dəfə günün batmasına bir az qalmış aşağıda saray pilləkəninə qabağında, kürsüdə oturmışdım. O zaman Şustanın suyu azalmışdı. Ona görə qürub günəşinin şüaları o biri sahildə saysız-hesabsız daşları işıqlandırır, mənim ayağımın altında, çayın dayaz yerlərində isə dumduru suyun dibində xırda daşlar

parıldayırdı. Hava tamam küləksiz idi. Yaxın təpələr tərəfdən gələn dağreyhanı, yarpız və cirə ətri durğun havanı bürümüşdü.

Günəş dağların dalına enən kimi gündüz səhnəsinin üstündə böyük, qara bir pərdə çəkildi – dağlar yaxında idi, ona görə də günəş batandan sonra işıqla kölgənin görüşü burada çox çəkmirdi. Mən ata minib bir az gəzmək istədim, lakin elə kürsüdən təzəcə qalxmışdım ki, pilləkənlərdə addım səsi eşidildi. Mən dönüb səs gələn tərəfə baxdım, heç kim yox idi.

Fikirləşdim ki, yəqin, məni qara basır, təzədən əvvəlki yerimdə əyləşdim, o saat yenə addım səsləri eşidildi – elə bil, pilləkənlə üzünə aşağı bir neçə adam qaçırdı. Məni anlaşılmaz sevincə qarışıq qəribə bir qorxu hissi bürüdü. Pilləkənin üstündə heç kim yox idi, amma mənə elə gəlirdi ki, bir dəstə qız deyə-gülə bu yay axşamı Şustada çimmək üçün pilləkənlə aşağı enir. Axşamın qaranlığında heç bir yerdən – nə dağın ətəyindən, nə çayın sahilindən, nə də bomboş saraydan qətiyyən səs-səmir gəlməsə də, mən çimməyə gedən qızların bərkdən gülə-gülə, bir-birilərini qova-qova yanımdan yüyürüşüb keçdiklərini çox yaxşı eşidirdim. Onlar, elə bil, məni görmürdülər, onlar mənim gözümə görünməyən kimi, mən də onların gözünə görünmürdüm. Çay yenə əvvəlki kimi sakit idi, ancaq qımrovlu qolbaqlar taxılmış qollar tərpendikcə dumduru suyun necə çalxalandığını, onların gülüş-gülüşə bir-birilərinin üstünə su atmalarını, çimənlər ayaqlarını vurduqca milyonlarla mirvari dənələri kimi su zərrələrinin necə havaya qalxdığını aydın təsəvvür edirdim.

Məni anlaşılmaz bir həyəcan bürüdü: bu, qorxu hissi idimi, sevincedimi, yaxud marağdımı, bilmirəm. Mən bunların hamısını görmək həsrətində idim. Diqqətlə ətrafa baxdım – gözlərimin qarşısında elə bir qəribə əhvalat baş vermirdi. Mənə elə gəlirdi ki, diqqətlə qulaq assam, onların danışdıqlarını başa düşəcəyəm, ancaq diqqətimi nə qədər

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

cəmləşdirirdimsə, cırcıramaların cırıltısından başqa heç bir səs eşidilmirdi. Sanki, mənim qabağında iki əsr yarımliq qara pərdə dalğalanırdı. Mən qorxa-qorxa pərdənin qırağını qaldırdım: ora çoxlu adam toplaşmışdı, lakin zülmət qaranlıq mənim onları görməyimə mane olurdu.

Qəfil qalxan külək ağır-ağır havanı tərətədi, çayın sakit səthində pərilərin saçına oxşayan xırda ləpələr əmələ gəldi; axşamın qaranlığına qərq olmuş gecə xışıldadı, o, elə bil, ağır yuxudan ayılmışdı. Bunu necə istəyirsiniz adlandırın, istəyirsiniz, ona yuxu, yaxud xəyal deyin, lakin gözümlün qabağında açılmış bu mənzərə, iki əsr yarım bundan əvvəl baş vermiş əhvalatlar bir anda yoxa çıxdı. Mənim təsəvvürümün yaratdığı məxluqlar – səssizcə, lakin mənim aşkarca eşitdiyim kimi gülüşə-gülüşə, qeyri-cismani ayaqları üstündə yanımdan tələsik yüyürə-yüyürə keçən varlıqlar, paltarlarının suyunu sıxa-sıxa geri qayıtmadılar. Külək ətri kimi, onları da bahar nəsimi yoxa çıxartdı.

Mən qorxdum ki, birdən şairlik ilhamı bu yerlərin kimsəsiz olmasından istifadə eləyib boynuma minər. Görünür, şiltaq ilahə mənim – pambıq vergisi toplamaq hesabına dolanan bir zəhmətkeşin başını batırmaq niyyətində idi. Mən bu qərara gəldim ki, gedib möhkəmcə yemək lazımdır, axı bütün müalicəsiz xəstəliklər achiqdan törəyir. Aşpazı çağırdım və ona çox yağlı, ədviyyatlı moğol xörəyi hazırlamağı tapşırıdım.

Səhər bütün bu əhvalatların hamısı mənə çox gülməli gəldi. Mən kefikök, damağışçağ, sahiblər geyən probka dəbil-qəmi geydim, qazalağa əyləşib cilovları əlimə aldım və atları yerindən tərətədim. Kolyaska yolda bərk taqqıltı salmağa başladı – mən öz işlərimin dalınca getdim. Həmin gün mən gərək işim barədə üçaylıq hesabat yazaydım, ona görə fikirləşirdim ki, gec qayıdacağam. Ancaq hələ axşam olmamış, qarşısızalmaz bir qüvvə məni evə çəkməyə başladı. Kimin çağırıldığını deyə bilmərəm, ancaq mənə elə gəlirdi ki, daha

burada ləngimək olmaz, məni gözləyirlər. Hesabatı yazıb qurtarmamış dəbilqəmi başıma basdım və taqqataraqla gedən qazalağa əyləşib, kimsəsiz, hər iki tərəfi axşam toranına qərç olmuş ağaclarla əhatələnmiş yolla evə yollandım, nəhayət, dağın ətəyindəki səssiz-səmirsiz nəhəng saraya çatdım.

Pilləkənin üstündəki zal çox böyük idi. Onun tavanı gözəl tağların üstündə idi, tağları üç cərgə iri sütunlar saxlayırdı. Bu bomboş zaldan gecəli-gündüzlü əks-səda əskik olmurdu. Axşam düşmüşdüsə də, lampalar hələ yandırılmamışdı. Mən qapını itələyib, zala girdim, elə o saat hiss elədim ki, çaxnaşma başladı, sanki, bir xeyli adam yerlərindən qalxıb kim hara gəldi: kimisi qapıya, kimisi pəncərəyə, kimisi də eyvana tərəf qaçırdılar. Mən heç bir şey görmədiyimdən çaşbaş halda yerimdə dayanmışdım. Məni hər şeyi unutduran bir hiss bürümüşdü. Sanki, hava çoxdan yox olmuş ətirlərin, ətirli yağların qoxusu ilə dolmuşdu. Mən nəhəng qaranlıq zalda, qədim daş sütunların arasında dayanıb ətrafa qulaq asırdım: fəvvarələrin suyu şırıltı ilə ağ daşların üstünə tökülürdü, kim isə sitar çalırdı, ancaq mən melodiyanı ayırd edə bilmirdim; bəzən qızıl bəzək şeylərinin cingiltisi eşidilirdi, arabir iri mis sini döyülürdü, haradansa təbil səsi gəlirdi, büllur asmalar cingildəyirdi, eyvanda qəfəsə salınmış bülbüllər ötürdülər, bağdan qu quşunun səsi gəlirdi, ətrafımda əfsanəvi bir musiqi büsəti vardı!

Məndə belə bir hiss yaranmışdı ki, guya, yer üzündə yeganə həqiqət bu çox zərif, demək olar ki, heç duyulmayan hadisələrdir, qalan şeylərin hamısı boş xəyaldır. Mənim mən olmağım, yəni rəhmətlik atamın böyük oğlu, dörd yüz əlli rupi qazanan pambıq vergisi toplayan olmağım, başımda probka dəbilqə, əynimdə qısa tujurka olması, atları özümün sürməyim – bunların hamısı mənə o qədər gülməli, mənasız göründü ki, özümü saxlaya bilməyib nəhəng, səssiz boş zalda ucadan güldüm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Bu zaman mənim xidmətçim olan müsəlman əlində lam-pa içəri girdi. Yəqin, o, elə fikirləşdi ki, mən dəli olmuşam, bunu deyə bilmərəm, ancaq elə həmin dəqiqə xatırladım ki, mən, doğrudan da, ...natham, rəhmətlik ...çondronun¹ böyük oğluyam, mən, eyni zamanda onu da xatırladım ki, bizim şairlər bir şeyi həll etməlidirlər: bu dünya, yaxud bu dünyadan kənarında mövcud olmayan fəvvarələr ola bilərmə, gözə görünməyən barmaqlar xəyali sitarı çala bilərmə? Bir şey şübhəsiz həqiqət idi: mən Bariçdə pambıq vergisi toplaırdım, qazancım da dörd yüz əlli rupi idi. Yenə bayaqkı qərİbə vəziyyətimi xatırlayıb qəhqəhə ilə güldüm və əlimdə qəzet qatlanan stolun arxasında oturdum; stolun üstündə neft lampası vardı.

Qəzeti oxuyub, moğol xörəyini yeyəndən sonra, balaca künc otaqdakı çarpayıya uzandım və lampanı söndürdüm. Açıq pəncərədən meşəli Aralı dağının üstündə, çox hündürdə səyriyən kiçik ulduz görünürdü. Ulduz on min milyon millərlə hündürlükdən gözünü narahat yol çarpayısında uzanmış hörmətli vergiyiğan cənaba zilləmişdi. Mən buna təəccüblənə-təəccüblənə, bu barədə fikirləşə-fikirləşə nə vaxt yuxuya getdiyimdən xəbər tutmadım. Nə qədər yatdığımı bilmirəm, birdən diksinib gözümü açdım – otaqda heç səs-səmir yox idi. İçəri bir kimsənin girdiyi də hiss olunmurdu. Gözünü məndən çəkməyən, hərəkətsiz dayanmış ulduz tutqun dağın dalında yox olmuşdu, otağa kiçilən ayın zəif işığı düşmüşdü, o, icazəsiz içəri girdiyinə görə üzr istəyirmiş kimi, otağa qorxa-qorxa süzülürdü.

Mən heç kimi görmürdüm, ancaq aşkarca hiss eləyirdim ki, kim isə yavaş-yavaş məni dümsükləyir. Zənlə baxıb gördüm ki, barmaqları üzüklə dolu bir adam mənə əl eləyir.

Mən astaca yerimdən qalxdım. Bu nəhəng, yüzlərlə zal və otaqları olan, səslər yavaşlayan və təkrar-təkrar əks-sədalər

¹ ...natham... çondro – adətən, benqal kişilərinin əksərinin adı bu şəkildə qurtarır.

eşidilən boş sarayda məndən başqa heç bir ins-cins olmasa da, hər dəfə addımı atdıqca qorxudan donurdum, kimi isə oyadacağımdan ehtiyat eləyirdim. Otaqların çoxu həmişə bağlı olurdu, buna görə mən o otaqlara girməzdim.

Həmin gecə xəlvət-xəlvət, nəfəsimi qısıaraq, gözə görünməyən bələdçimin ardınca hara getdiyim yadımda deyil. Dar və qaranlıq keçidi necə ötdüyümü, balaca, kəsif havalı xəlvəti otağa necə girdiyimi deyə bilmərəm.

Mən gözəgörünməz bələdçimi görə bilmirdimsə də, onun görkəmi təsəvvürümdə çox aydın canlanmışdı. O, Ərəbistandan idi, paltarının gen qollarının altından ağ, qəşəng, yupyumru qolları görünürdü, papağından sallanan nazik parça üzünü örtmüşdü, belindən isə əyri xəncər sallanırdı.

Mənə elə gəlirdi ki, “Min bir gecə” ərəb nağıllarındakı gecələrdən birinə düşmüşəm, guya, yuxuya getmiş Bağdadın dar, qaranlıq küçələri ilə çox təhlükəli görüşə gedirəm.

Qəflətən bələdçim bir tünd-göy pərdənin qabağında dayandı və barmağı ilə aşağıyı göstərdi. Orada heç bir şey görünmürdü, ancaq qorxudan damarlarımda qanım dondu. Hiss elədim ki, pərdənin qabağında, döşəmənin üstündə bir qəzəbli afrikalı xacə oturmuş, ayaqlarını qabağa uzatmışdı, dizinin üstündə siyirmə qılınc vardı. Mənim bələdçim asanlıqla onun üstündən adlayıb, pərdənin ətəyini qaldırdı.

İran xalıları döşənmiş otağın bir hissəsi açıldı. Taxtın üstündə əyləşən adam görünmürdü, yalnız zəfəran rəngində gen paltarın altından qızıl və gümüşlə işlənmiş başmaqlı iki qəşəng balaca ayaq çıxmışdı, onlar tənbel-tənbel çəhrayı məxmərə söykənmişdi. Stolun üstündə göyümtül büllur qabda alma, armud, portağal və iri üzüm salxımı vardı, bunların yanına iki kiçik piyalə və kəhrəba rəngində şərəblə dolu büllur qrafin qoyulmuşdu, bu şeylərin hamısı qonaqlar üçün idi. Otağa bərk tiryək qoxusu dolmuşdu, bu iy mənə məst eləyirdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Ancaq mən qorxa-qorxa, səksəkə içərisində xacənin qabağa uzadılmış ayağının üstündən adlamaq istəyəndə o diksindi və qılnc cingilti ilə daş döşəməyə düşdü.

Dəhşətli bir qışqırtı eşidildi, bu zaman mən gördüm ki, qan-tər içində öz yol çarpayımın üstündə oturmuşam. Dan yeri sökülməyə başladığından nazik orağa oxşayan ay bütün gecəni yuxusuz qalmış xəstə kimi tamam solmuşdu, dəli Mehrelə isə adəti üzrə, səhər-səhər boş yolda otərəf-butərəfə yüyürür və qışqırırdı: “Çəkil, kənara çəkil!”

Mənim ərəb nağıllarımın birinci gecəsi belə qurtardı, ancaq hələ mini qalırdı.

Gündüzümlə gecəm arasında çarpışma düşdü. Mən gündüzlər yorğun-argın, yuxusuz keçən gecələrdə gördüyüm xəyallara lənət oxuya-oxuya işə girişirdim, ancaq elə ki şər qovuşurdu, bütün gördüyüm işlər mənə əhəmiyyətsiz, gərəksiz və gülünc görünürdü.

Axşam düşən kimi məst olurdum. Mən, elə bil, yüz illərlə geriye qayıdır və hansısa naməlum hadisələrin iştirakçısına çevrilirdim; bu zaman pencək və dar şalvar daha mənə yaraşmırdı. Qırmızı məxmərdən tikilmiş fəs qoyur, gen köynək, tikili jilet geyir, çiyinə uzun ipək bürüncək salırdım, əlvan dəsmalına gül yağı vururdum, siqareti bir yana tullayıb, onun əvəzinə əlimə güləb doldurulmuş qəlyan alır və hündür taxta əyləşirdim. Mən, elə bil, qeyri-adi bir məhəbbət görüşünə hazırlaşırıdım.

Zülmət qatılacaq və qəribə əhvalatlar başlayırdı, bunları təsvir eləməkdə acizlik çəkirəm. Sanki, bu nəhəng sarayda bahar küləyi qəribə əhvalat səhifələri uçurdu. Onların bəziləri az bir vaxt mənim yanımda dolaşır, ancaq səhifəni tam oxuya bilməmiş yoxa çıxırdı. Mən bu it-bata düşən səhifələri izləyə-izləyə bütün gecəni otaqdan-otağa qaçırdım.

Yarımqıç xəyallar cərəyanında, zərif ətiqlər, sitar tərənələri arasında, su zərrələri qarışıq hava dalğaları içərisində zəfəran rəngli gen şalvar geymiş, ayağında qızıl-gümüşlə

işlənmiş burnu dik başmaq olan, zərxcara kaçulili¹, qırmızı fəsinin qızıl qotazı ağ alnına düşmüş gözəl qızın surəti şimşək kimi parıldaırdı.

O, məni dəli-divanə eləmişdi. Onu axtara-axtara hər gecə yuxu deyilən xəyali sarayın dolanbac keçidlərini və otaqları dolaşırdım.

Bəzən axşamlar iki şamla işıqlandırılan bədənnüma güz-günün qabağında dayanıb Cahan şah² kimi səliqə ilə geyindiyim vaxt mənim güz-güdəki əksimlə yanaşı qəflətən bir cavan iranlı qız surəti peyda olurdu. O, başını çevirib məni iri qara gözləri ilə çağırır, iztirab dolu bir nəzərlə süzürdü, onun qəşəng al dodaqları mənim başa düşmədiyim dildə nə isə pıçıldaırdı, gözəl gənc bədəni isə yüngülcə rəqs edə-edə qıvrılırdı: o, güz-güyə gözləri və təbəssümü ilə kədər, istək və şübhə qığılcımı dağıdaraq, paltarını göstərib yoxa çıxırdı. Dağlardan meşələrin ətrini gətirən güclü külək şamları söndürür, mən isə daha bəzənib-düzənməyərək gözlərimi yumub, ləzzətlə gözəl imarətimdəki çarpayuya uzanırdım. Mənə elə gəlirdi ki, küləklə birlikdə boş, qaranlıq otağa Aralı dağlarının bütün ətirlərinə qarışmış nəvaziş, öpüş də dolur, kiminsə zərif əlləri mənə toxunur; məlahətli səslər mənim qulağıma nə isə deyirdilər, mən alnımda kiminsə xoş, ətirli nəfəsini duyurdum, yanaqlarımın yanında isə gözəlin zərif, nazik şərfələri yellənirdi, onlar bəzən mənim üzümə dəyirdi. Sanki, sehrlı bir ilan getdikcə daha möhkəm-möhkəm mənim bədənime sarmaşır, məni məst edirdi: dərin-dən köksümü ötürüb, donub-qalmış halda dərin yuxuya gədirdim.

Bir dəfə mən nahardan sonra ata minib gəzməyə çıxmaq istədim, elə bil, kimisə məni getməyə qoymurdu, ancaq həmin gün buna qətiyyənl fikir vermədim. Mənim dəbilqəm və sahiblər geyən qısa gödəkcəm taxta qarmaqdan asılmışdı,

¹ *Kaçuli* – qısaqol köynək

² *Cahan şah* (1628–1655) – Böyük Moğol sülaləsinin imperatorlarından biri

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

mən onları götürdüm, elə geymək istəyirdim ki, birdən bərk külək qopub, çayın qumunu, dağlardakı ağacların quru budaqlarını içəri doldurdu, papağını və gödəkcəmi əlimdən alıb göydə hərləməyə başladı. Cingiltili bir qəhqəhə küləyə qarışdı; o, cingildəyə-cingildəyə tondan-tona düşərək, zil fleyta səsinə qədər ucaldı və sonra kəsildi və hara isə qürub tərəfə uzaqlaşdı.

Beləcə, həmin gün mən atla gəzməyə çıxma bilmədim və o vaxtdan bir də heç vaxt gülməli qısa gödəkcəmi və sahiblər qoyan dəbilqəmi geymədim.

Gecəyarısı mən yenə çarpayımın üstündə oturub, ətrafa qulaq kəsilirdim: sanki, kimsə şikayətlənir, onun köksündən boğuc hıçqırtı qopurdu, məndə belə bir təəssürat yaranmışdı ki, şikayətli səs çarpayımın altından, döşəmənin altından, bu nəhəng sarayın daşlarının altındakı qaranlıq, nəm məzardan gəlir: “Məni xilas elə, dərin yuxuların, əzablı xəyalların buxovunu qır, məni ata mindir, bağrına bas, meşələrdən, dağlardan, çaylardan keçib günəşli evimizə apar! Məni xilas elə!”

Mən kiməm? Onu necə xilas edə bilərəm? Mən xəyalımın yaratmış olduğu hansı gözəli bu əndişəli yuxular səltənətindən çıxarıb aparmalıyam? Ey göylər gözəli, sən harada və nə vaxt yaşamısan? Hansı sərin çayın sahilində, hansı xurmalığın kölgəsində, hansı səhranın ortasında doğulmuşsan? Hansı quldur-beduin çöl lianın budağını qoparan kimi, səni ananın köksündən qoparıb atın tərkinə basmış, yel kimi çaparaq səhranın bürkülü ilğımında gözdən itmişdir? O, səni satmaq üçün kimin torpağına, hansı qul bazasına apardı? Sənin qönçə gül kimi hələ açılmamış məsum gözəlliyin padşahın hansı nökrinin gözünə sataşdı, kim bir ovuc qızıl sayıb, səni dənizin o sahilinə apardı, qızıla tutulmuş taxt-rəvana əyləşdirib öz ağasının hərəmxanasına hədiyyə verdi? Bəs sonra nə oldu? Saranqi¹ sədaları,

¹ *Saranqi* – musiqi aləti

qolbaq cingiltisi və kəhrəba kimi Şiraz şərabi içərisində xəncər parıltısı, məhvedici zəhər və etiraz yağın baxışlar. Nə böyük cah-calal və nə qədər dözülməz həbsxana! Hər iki tərəfində parıldayan qolbaqlı kənzilər yelpik yelləyirlər, şahənşah isə ayaqlarının altında sürünür, sənin ayaqlarında mirvarilərlə bəzənmiş çəkmələr var; qapının ağzında Yamanın elçisi kimi əlində sıyrma qılınc bir həbəş gözətçi dayanmışdır. Ey səhrələr çiçəyi, bəs sonra sənin başına nələr gəldi? Sən həsəd və fitnə-fəsadlarla köpüklənən, azğın cah-calal, zinətin qan çilənmiş dalğaları üzərində hansı amansız ölümə doğru, yaxud bundan da amansız şöhrətə doğru üzdün?

Bu zaman dəlisov Mehr Əli təzədən qışqırmağa başladı: “Çəkil, geri çəkil! Hamısı yalandır, hamısı yalandır!” Səhər açıldı; xidmətçi poçtu gətirdi, aşpaz içəri girib, günortaya nə hazırlanacağını soruşdu.

Mən bu qərara gəldim ki, daha bəsdir. Artıq burada qalmaq olmaz. Elə həmin gün şey-şüylərimi yığışdırıb kontora köçdüm. Köhnə kontor işçisi Kərim xan məni görəndə gülümsündü. Mənim ona acığımı tutdu, dinməzəcə keçib yerimdə oturdum və işləməyə başladım.

Axşam yaxınlaşdıqca fikrim dağınıq olurdu. Mən, sanki, harasa getməli idim. Pambıq hesablarının yoxlanılması mənə tamamilə lazımsız iş kimi görünürdü, hətta nizamın kontoru da mənim gözümdə heç bir şey idi. Ətrafımda baş verən əhvalatların hamısı yavaş-yavaş mənə çox əhəmiyyətsiz, mənasız və iyrənc görünməyə başlayırdı.

Qələmi bir tərəfə tullayıb, qalın kitabı бүkdüm, qazalağıma sıçrayıb yola düşdüm. Atların düz günbatan çağında sarayın girəcəyində dayandığını görəndə təəccüb qaldım. Mən tez pilləkənlə yuxarı yüyürüb, binaya girdim.

Bu gün sakitlik idi. Qaranlıq otaqlar, elə bil, acıqlı-acıqlı qaşqabaqlarını tökmüşdü. Qəlbimi peşmançılıq бүürdü, ancaq mən bunu kimə deyəydim, kimdən üzr istəyəydim,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bunu bilmirdim. Mən yorğun-argın qaranlıq otaqları dolaşmışdım. Bir musiqi aləti götürüb, üzümü kiməsə tutub oxumaq istəyirdim. “Ey atəş! Səndən qaçıb uzaqlaşmağa çalışsan pərvanə ölmək üçün yenidən qayıdıb gəlmişdir. Onu bağışla, onun qanadlarını yandırıb külə döndər!”

Başma iki damcı düşdü. Aralı dağlarının təpəsini buludlar bürümüşdü. Qaranlıq meşə, Şustanın tutqun suyu gərgin intizar içində donmuşdu. Birdən hər şey: yer, su, göy titrədi. Uzaq meşədən zəncirini qırmış dəli kimi güclü tufan qopdu. Sarayın böyük, boş zallarının qapıları şappıldadı, divarlar yazıq-yazıq inildədi...

Xidmətçilərin hamısı kontorda idi, odur ki lampa yandıran olmamışdı. Bu zülmətdə bir qadının mənim çarpayımın qabağındakı xalçanın üstünə sərildiyini aşkarca hiss elədim, o, əsəbi halda saçlarını yolurdu, onun gözəl, ağapaq alnından qan axırdı, bəzən o heç gözlənilmədən bərkədən və acı-acı gülür, sonra qıç olaraq hönkür-hönkür ağlayır, paltarlarını cırmağa, açıq sinəsini yumruqlamağa başlayırdı. Külək açıq pəncərədən vıylıtı ilə içəri soxulurdu, gur yağış onun paltarlarını tamam islatmışdı.

Bütün gecəni tufan sakitləşmək bilmədi, səhərə kimi hönkürtü kəsmədi. Mən kor-peşman qaranlıq otaqları dolaşmışdım. Heç yerdə bir kimsə yox idi, mən kimə təsəlli verəcəkdim? Bu cür iztirab çəkən kim idi? Bu cür dəlicəsinə ümitsizliyə səbəb nə idi?

– Çəkil, kənara çəkil! – dəli qışqırdı. – Hamısı yalandır, hamısı yalandır!

Hava işıqlanırdı. Mehr Əli bu dəhşətli tufanlı səhərdə həmişə olduğu kimi, sarayın ətrafında yüyürür, həmişə dediyi sözləri qışqırırdı. Ağlıma belə bir fikir gəlirdi ki, bəlkə, bir zaman Mehr Əli də mənim kimi sarayda yaşamışdır və indi dəli olub, nəhayət, bu daş əjdahanın pəncəsindən qurtarandan sonra da yaxasını düşdüyü ovsundan qurtara bilmir və hər gün bura gəlir.

Bərk yağışda mən dəlinin yanına yüyürdüm:

– Mehr Əli, nə yalandır?

O heç bir cavab vermədən məni kənara itələdi və vəhşi kimi bağıra-bağıra, ilan görmüş quş kimi, sarayın ətrafına dolanmağa başladı. O, özünü qorumağa çalışmış kimi elə hey qışqırırdı: “Çəkil, kənara çəkil! Hamısı yalandır, hamısı yalandır!”

Həmin tufanlı səhər mən özümü yel kimi kontora, Kərim xanın yanına saldım:

– Danış görüm, bu, nə əhvalatdır?

Qoca mənə belə bir söhbət elədi.

– Bir zaman bu sarayda ehtiraslar coşurdu, nakam arzuların alovu ürəkləri odlayırdı. İztirab çəkən qəlblərin və nakam arzuların ah-naləsi daşlara çökmüş və onları elə ac, elə həris eləmişdir ki, ora bir canlı insan düşsən kimi onu udmağa çalışırlar. Üç gecə orada qalanlardan təkəcə Mehr Əli sağ-salamat çıxmışdır, o da ki bunun ucbatından ağlımı itirmişdir.

– Doğrudanmı, mən də heç cür qurtula bilməyəcəyəm?
– mən soruşdum.

Qoca belə cavab verdi:

– Bir çarə var, ancaq o, böyük çətinliklərlə əlaqədardır. İndi onu sənə söyləyəcəyəm, amma sən əvvəlcə gərək bu güllər bağında yaşamış İran kəninin başına gələnlərdən xəbərdar olasan. Dünyada bundan təəccüblü, bundan kədərli əhvalat yoxdur.

Bu ara xidmətçilər gəlib xəbər verdilər ki, qatar yaxınlaşır. Nə tez? Biz tələsik şeylərimizi yığışdırıb bağlayana kimi qatar stansiyaya girdi. Bir yuxulu ingilis başını birincidərəcəli vaqonun pəncərəsindən çıxarıb, stansiyanın adını oxumağa çalışdı. İngilis bizim tanışımızı görüb, onu öz vaqonuna çağırdı. Bizim biletlərimiz ikincidərəcəli vaqona idi. Biz eləcə nə bu cənabın kim olduğunu öyrənə bildik, nə də o əhvalatın axırını eşitdik.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Mən dedim ki, bu adam, yəqin, bizi axmaq hesab eləyib, ona görə də bizi ələ salmağı qət eləyib, özü də onun danışdıqlarının hamısı başdan-ayağa yalandır.

Bizim – mütəəssif dostumla mənim bu məsələdə fikrimiz düz gəlmədi və biz ömürlük bir-birimizdən küsdük.

1895

MÜNDƏRİCAT

<i>Rabindranat Taqor və onun yaradıcılığı</i> <i>haqqında ön söz</i>	5
---	---

ROMANLAR

Ev və dünya (<i>tərc. Beydulla Musayev</i>)	19
Fələkət (<i>tərc. Əli Səbri</i>)	253

MƏNSUR ŞEİRLƏR

(*tərc. Mikayıl Rzaquluzadə*)

Bağban	570
Gitancalı	621
Köçəri quşlar	666

HEKAYƏLƏR

(*tərc. Mehdi Mirkişiyev*)

Alver	706
Poçtmeyster	716
Khokabunun qayıtməsi	723
Miras	732
Daliya	742
Qurtuluş	753
Dönüklük	765
Diridir, ya ölü?	774

Xam xəyal	787
Məktəb tətilləri	799
Mohamayya	807
Yazıçı	816
Hökm	821
Açılmış sirr	834
Çarəsiz bədbəxtlik	842
Dəftər	846
Bağışlama	854
Gecə	871
Böyük bacı	885
Noyancorlu babu	898
Ac daşlar	911

NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Rabindranat Taqor

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

Çapa imzalanmışdır 19.04.2011. Format 60×84 ¹/₁₆. Ofset çap üsulu.
Fiziki çap vərəqi 58. Sifariş 122. Tiraj 7000.

“Şərç-Qərb” Nəşriyyat evinin mətbəəsində çap olunmuşdur.

AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.

Tel.: (+994 12) 374 83 43; 370 68 03

Faks: (+994 12) 370 18 49; 370 68 03

e-mail: info@eastwest.az

www.eastwest.az